Дефект.
УНИВ. БИБЛИОТЕКА
И. Бр. 13143

Број 1. Год. VI.

2 381

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 3 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

У СПОКОЈСТВУ

Ја не знам што стрепим, шта ме боли тако,
Кад се ноћи ударах ноћи суза јавља?
У спокојству жељном цвеем давно плаво
Пит' ме више спомен из прошлости здравља —
Одвикнутă мисо више ми не лета
По гробљу тужном покојнога света.

Ал ми пламен суне на образе пуне
Из дубина, где ми мртви боли леже,
Зачујем ли звоно кад жалобно зуји
Па се кô јецање по магли разлеже —

Тако с бонм шумом ветрић шири крило
Над местима, где је гробље некад било;
Куканиџе тако у даљини кука,
Кад огреје сунце, живе младо доба,
А цветак пун слутње стрепи од тог звука
Над понором можда некадањег гроба....

Лесковац.

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповиједетка с Приморја

I.

Зора, дивна септембарска зора бијаше истом почела рудјети, а у приморском селу Витњу дјеца махом пустајала, па се жив-заграгорила, као да је збила осванула Бадњи дан, јали Свети Ловринац, сеоски сајам.

На мору не бјеше још ни једног ћуха, а равно и тихо водено површје изгледаше, у прозорчић, као какво големо језеро. Остраг, небу под облаке, дизао се сури Велебит и одбијао прве сунчанице, обасипајући рујном свјетлошћу читаву обалу. Сирнједа, на хоризонту, гдјекоја рибарска лађица, раширеним једром, очекиваше да се „мајстрал“ дигне, како би се приватила крају. Друго ништа. Ни једне шајке, ни једног пароброда на догледу.

На обали, у пијеску, пет-шест извучених чамаца, под којима чепркаху кокоши. Уза сами древни пристан, са мостићем преко ограде, љуљала се *Света Магдалина*, највећа сеоска лађа, с којом се Виганьци јутром у град возкаху, а којом управљаше Иво Гера, сеоски скелецијa.

Десно, под самијем „капитилом“, сеоске прале, кошарицама пунијем опрана рубља, купљаху се у гомилице, дозивајући гласно удаљеније дру̀ге, да скупа у град крену; гдјекоја рибарска стопањица бијаше изни-

јела пред кућу старе мреже, дајбуди да их крпи; али, за дивно чудо, нити прве приступаху лађи, да се укрцају, нити се друге могаху накањити да у плетиво иглу задједу, но све нешто нагађаху, ниждрећи непрестано у исток, као да се одонуд нечему надају.

Дјена међутим, боса и одрта, чупаве косе и преплануте чапре, утрквааху се по жалу, хучећи и бучећи — већ како само приморска „берекинчад“ могу.

Не потраја много, а оно помоли сунце иза брда и обасја својим пламеним колутом сељачке колибе, раштркане по обали, при самоме рубу морском, на прозорима „каштеоским“ заблисташе стаклета, а морско лице, дотле равно као кристална плоча, осу се сребрнијем љуствицама и поче да трепери и да се набире под утицајем лагана вјетрића са запада.

Лађар је још само тај повјетарац чекао, па да се по обичају од краја отисне и низа саму обалу пут града заједри. Неколико се људи бијаше већ укрцало и тамо амо по лађину крову размјестило: остали придолажаху, посебн скоро сваки по нешто брѣмена.

Указа се најзад и сеоски поштоноша, а женскадија још никако да се с краја макне.

Гера разави једро, које бјеше смотано и привезано уз катарку, патаче крпило, за тим скочи на баш, окрете се ка женскињама, па се крупно издера:

— Мичите се отоле, ногу сломиле! Зар да вас људи до ноћи овље чекају, а!

— Ето нас, стрико, ето! — одазваше се праље, дигавши смјеста кошарице на главе и потекавши јатимице ка пристану.

— Шта им би јутрос, па се онако узлајаше? упита један од људи.

— А знаш ти, што је женска напаст, прихвати ће други: дочуле синоћ, е ће контеша с контићем јутрос овамо, па их стало чавркање, као да господа бо' зна откад у село не дођоше, а тамо нема ни мјесец дана како је шјор Фрањето на рибање долазио.

— Жене као жене, упаде њеки старкељa обрицање наусницe, истресујући лулу на длан: — да им човјек уста сашије, а оне би кроз нос проговориле. А што ћемо, ја? Није им ће ни чудити: кад је господин у селу, цијелом је селу добро. Бог и душа, не сјећам се, да је још икад мреже истегао, а да они из комшилука, који се на обали десиће, нијесу свој дио добили. Жене пак, те у кући раде, вазда по штогод собом у прегачи понесу.

— Би и више, да је стара издашније руке, примјети Гера, спремајући се, да отисне на крај даску, преко које бијаше истом у брод ушла Анђелија Шоркова, најљепша сеоска цура, која пошаше у град нешто зеленџ и котарицу смокава, прекриту лозовином. Остале жене, већином праље, бијаху већ ушле и посједале са својим теретима, неке на крову, а неке доље, у самоме кориту; јер, паравна ствар, прије треба да се изнамире људи, а женама већ како буде.

Кад све би у реду, бродар одријеши уже, којим лађа бијаше уз крај привезана, одјурне ногом мостић, завеже двапут веслом, да се лађа обрне к вјетру, и кад се једро поче надимати, засједе на крму, да управља ходом.

Света Мандалина бјеше врло добра једрилица, и кад јој чича Иво главом правац даје, нема те виганьске лађе, која би је у путу претекла. Сјем тога, хрватица јој бијаше скоро остругана и сва изнова намазана, па клизаше по води, као леденьак по мразу. Како се десетак лаката од краја одмаче, притегну Гера конопац, да једро боље носи, а лађа се сва успјени и полети кьуном у исток, као да је понесоше поморске виле.

Још се за који час чу грађа женског ћеретања, па онда жагор постаде слабији, и мало по мало, те га нестаде у даљини.

Скоро у исти мах указа се на хоризонту, *Светој Мандалини* идући вјетар, овећи варошки чамац са шатором.

Дјеца на обали, која бијаху поскакала у море да се купьу, цикнуше једногласно: „Ево контеше!“ и искочише махом на крај, да се облаче. Један се међу њима особито истицао са своје пријавштине. Бјеше то „Миш“, дјечко од својих тринаест година, коме се не знађаше ни отац ни мајка, но кога село бијаше посинило још у колијевци. Миш бјеше заиста право „сеоско дијете“.

Јести га храњаху туђи воћњаци и виногради, а дими копитњаци, лушари и шкољци, што би дуж морске обале кушио, и гдјекоја оботница, што би је туђијем остима задно. Раскосман, мрљав, развраћених прсију, посно би увијек туђе подерине, све крпа до крпе. Кожа му се, од морске слане, блиставше, ка' обуљена. Право му је име било Никица, али га у селу сви звааху „Миш“; то ради оне његове мрљавштине, малих жврлкастих очију и танка заковрчена посмка, који те некуд подсјећаше на мишју њушку.

Миш бијаше у селу прави циганин; од природе снабдјевен свијем манама приморског „берекинчета“, бјеше он ипак добра срца и врло услужан дјечко. Кад би с мора грозила невјера, и ред било извлачити на суво чунове; кад би требало коме дати руку, да истегне из мора „трату“; кад би се село на какав тежи заједнички посао спремало: Миш би одмах међу првијема у помоћ притјецао, а да му не реку ни „хвала“. То, наравно, кад у селу не бјеше „мјор Франета“, јер кад овај с каквијем другом дође, на се у рибу дâ, онда је Миш за село пропао. Он тада до ваздуги дан у двор кање, да господару приправљ врше, да му натиче мрку на удице, растире и кући мреже, хвата осјеком кошиће, тражи у пржини глиста и још које какве рибарске послове опрема. Узалуд би га тад сеоска гамад у игру, јал' у тице мамила: њега за то вријеме не бјеше нигдје видјети. Није шала: кад се човјек из господске кујне храни и по три форшпатче на недјељу бере, а он треба и да нешто заради. У осталом, мреже треба у вече спуштати, зором дизати, а даљу сушити и уређивати, па камо вријеме за скитачину?

У тили час бијаше Миш навукао на се комуљу, старе модре сукнене чакшире (које су, мимо обичаја, још доста добро изгледале) и натакао на главу задњи остатак своје првене капице. Тим је, да богме, његова „тоалета“ била готова. Сад потрча десетак корачаја узаном стазицом, те од мора вођаше ка горњијој сеоској кућама, сави једном путањицом, скокну још неколико пута, па се устави, заклони уста прикупљеном шаком, и викну колико му грло пошташе:

— О-о-о Перкане!

— Ој Мицу! — одазва се из једног винограда ојак мушки глас.

— Ево их ће долазе.

— Јесу ли близу?

— Прошли су Госпин Кук; биће овђе у који час: потежи.

— Ето ме, ето.

И Мишов одазивач, крупан, једар момак од својих двадесет година, испаде из виноградске живице, посећи у једној руци Бускију, а у другој дебеле приморске напуче, које ће путем обути.

Перкан Шорак, рођени брат оне исте Анђелије, што се мало час бијаше укрцала на *Светоју Мандалиној*, служаше у господе Бурића, удовице конта Инокентија Бурића (којој припадаше витањски „каштио“) уједно као дворник и као башчован. То се звање од давних давнина у Шорака кући са оца на сина преносило. Некад су Шораци од те службе масну зараду утопили; то док у Приморју владаше Млечић, и Бурићи служаху републику као сердари и часници на дуждевим галијама; ал' кад млетачка звијезда зађе са далматинског неба, па се утопи у бурно море прног француског царства, угаси се и Бурићима крсна свијећа, и као многи млетачки великани сјану и они земаном на сушту, и то грдно отањчалу дједовину. Остаде им, истина, контовска титула, али шта ће им, вељаху они, „контство“, кад се нема шта „контати“ (бројати)? И тако тај племићки назив, мало по мало, у потписивању, изоставе сасвијем. Пошљедња Бурић, који га се још чврсто држаше (ал' и то више навике, но суџете ради), бјеше конте Николето, Инокентијев отац; Инокентије га се нак, након 48-ме године, одрече сасвијем, као ствари недостојне једног заповједника „народне гарде“, као што сам бјеше. Што се напокон тиче „мјор Франета“, задњег огранка Бурића куће, он не само да се није том титулом служио, него је, као' слободњак и помораџ, у својој души чак и презирао. Старији сељани звааху га опет „контићем“, а матер му „контешом“, као што бјеху из малена навикли; али млађи свијет, Франетови вршњаци, који би се с мрнарице враћали, пе звааху га друкчије, но

„шјор Франето“, што њему сасвијем право бјеше.

Како рекосмо, имање Бурића бијаше у потоње вријеме на врло танке гране спало. Један дио иметка бијаше, у преко по вијека, позобало раскалашно живовање конта Николета и сина му Инокентија; а од онога, те иза њих двају оста, оде добар дио у Франетово школовање, тако да од некадашњег виђењског спахилука контеши Брићиди, данас једнној власници, остаје једва двадесет хектара земље око „каштила“ и једна мала борова шумица. Све то бјеше у рукама Перкановим, који обрађиваше земље и држаше кључе од „каштила“. За тај је труд свој Перкан уживао један дио плода „у наравц“, и уз то неколико годишњих форинпата као „дворник“ (дворски чувар). Зарада не бијаше бо зна колика, али Шорашима, који имађаху и нешто свога у селу, а при том живљаху још у заједници (ма да се старији брат бјеше оженио), испадаше опет добро.

Миш и Перкан потекоше дакле скупа ка пристану. Дјечурлија, још на пола мокра од купања, бијаху већ нахрушила на пристанску скелицу, радознала да виде, кога ће шјор Франето са собом довести, и шта ће све контеша собом донијети. Чамац се већ у велике примицаше, кидајући море својим оштрим кљуном и остављајући за собом широку бразду смарагдове боје. Весли завезоше још двапут из петнијех жила, затим пустише весла, и лађица пристаде поребарке уза сами пристан, као да је когод бјеше руком намјестио.

Пошто јој шатор дотле крму заклањаше, они се на крају тек сада сјетише, е је шјор Франето сам у лађи. Миш и Перкан приступише одмах ка чамцу, скидоше капе с главе и скоро у један мах поздравише:

— Добри нам дошли, господару!

— Здраво, Перкане; здраво и ти, Мишко! одвратн шјор Франето, додајући им из лађе неке ситније ствари.

— Зар ви сами, господару? упитаће Перкан: као да нас је ове године господарица сасвијем заборавила.

— Доћи ће и она, Перкане, доћи; али доцније, одврати контић. Пак додаде:

— Је л' све у реду, горје?

— Јес, шјор, још од јуче.

И шјор Франето Бурић, испитани поморски капетан, племићки огранак и јединак у удовице мајке, младић средњега стаса, витак, припоманаст, пре тучете брадице и преплануте лица, искочи на крај, па се упути махом „каштилу“ својијех пређа, док се весли, пошто искрцаше остали путаг, вратише истијем путем у град.

(Наставиће се) *Марко Цар*

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

— По мемоарима њезине пођерке написао Мишел Делиг —

С француског превео Д. Јеврић

I.

Увод — Претци Ивана Тургењева — Очух тиранин — Отац романсијеров — Незачка једна кнегиња хвали његову лепоту — Живот господштине у Спаскојем селу.

Године 1838., неколико дана после мога рођења, одвезше ме моји родитељи по жељи госпође Тургењевљеве, матере славног романсијера, њезној кући у Москву. Она ме усвоји, и ја сам живела код ње до последњег њој часа.

После смрти нашег непрезаљеног романсијера новине су се јако занимале о његовој матери, те су писале о њој врло несимпатично. Моја прича не ће опровргн њихова мишљења, али ће ја, из поштовања према истини, изнети на свет неке прилике из живота госпође Тургењевљеве, које би кадре биле занети и мање напрасну и мање горду нарав, него што је била у ње. Она је припадала другом времену и другим обичајима, пошто су наши.

У њезним жилама текла је крв Лутовинова, свемоћне, необуздане господштине.

Иван Тургењев описао је своје претке у „Три слике“ и „Рудару Овсјанникову“, а те су поједе међу „Ловчевим запискима“.

По којном закону наследства наследила је мати Ивана Тургењева ту нарав од својих стварих; али се њезина себичност, властољубље а кад и кад и суровост развили и утврдили

неправдом, коју је претрпела у свом детињству.

Још као мало дете изгубила је свога оца, пак је васпитана у кући другога мужа њене мајке, где беше ужасно злостављана.

Мени су познате о том тако ужасне појединости, да се чисто грозим, да их овде опишем.

Сомов, њен очух, мрзио ју је. Морала је да трпи сваку његову ћуд и сваку ћуд његових кћери; он ју је тукао и свакако понижавао.

У седамнаестој њеној години поступаху с њом још много ружније. Једног дана, кад не хтеде ни како да пристане на његове срамне и грешне жеље, Сомов хтеде да је на најсрамнији начин казни. Млада се девојка одлучи, да побегне. У недоруху утече од куће на пешке пређе педесет километара, док не дође у Спаскоје село — где се касније родио Иван Тургењев — свом ујаку Љутовинову.

Ујак је прими у своју заштиту и не хтеде је повратити очуху, ма да ју је и мати њезина искала.

Матић Тургењевљева живела је код свога ујака све до његове смрти. О његовој смрти говорило се свашта.

Нећака Ивана Љутовинова наследи све његово огромно богатство. Њој беше тада тридесет година.

Ослобођена у свом деловању свију сметња могла је та жена необуздане нарави рећи: „Сад могу све!“

Видећемо касније, с каквим је убеђењем веровала у своју моћ и како ју је употребљавала према свима, који су с њом долазили у додир. Како је имала на хиљаде робова и како беше веома богата, мишљаше, да се све мора покорити њезиној вољи; но брзо ће увидети, да на овом свету има и туђе воље, која ниште своје право.

На кратко време после ујакове смрти уда се Варвара Петровна за Сергија Николајевића Тургењева.

Само толико знам о оној нашег романсијера, да је био човек необичне лепоте. Једном га приказу једној немачкој књегињи владарици. Неколико година касније беше госпођа Тургењевљева у исто време у Карловим варима, кад и та књегиња. Један пут се обе ове госпође сусретоше на извору. Госпођа Тургењевљева пружи руку, да напуни своју чашу водом. На руци јој беше гривна са сликом њезина мужа. Књегиња је ухвати за руку, па повиче.

— Ах! Та ви сте жена Тургењевљева? Ја га писам заборавила... После цара Александра I. он је најлепши човек, кога сам у свом веку видела.

На својим су добрима Тургењевљеви проводили раскошан бољарски живот, за који и у иностранству добро знају.

Богатство госпође Тургењевљеве, њен дух, њено искуство, утледи њена мужа, све је то привлачило у њихов замак цело окбно богато племство. Она је имала своју цркву, своје позориште, у којем су глумили њени робови, па и свој оркестар. Ко је био позван у Спаскоје, тај је то сматрао за велику част.

Госпођа беше тако духовита, тако умиљата — смела бих рећи: очаравала је — да је имала силесију обожавалаца, ма да не беше ни млада, ни лепа. Лице јој је било мало богињаво.

II.

Тургењевљева породица — Срећан утецај Ивана Тургењева на материн карактер — Аристофанове „Жабе“ — Схеј Ивана Тургењева — Материн и синовљев дневник

Породица романсијерова састојала се у оно време, кад они мемоари започињу, из госпође Тургењевљеве, њена девера Николе, који је, после смрти мужа јој, управљао њеним добрима, и из њева два сина Николе и Ивана. Ту сам на поклонству била и ја, као усвојена кћерка, „кућевно дете“, и још једна нећака.

Осим тога беше у кући више страних учитеља свирке и учитељица, који су се често мењали. Госпођа Тургењевљева није никада никога дуго трпела, нити би се њена поносита нарав дуго задовољавала ма чијом послушношћу, јер има њој да захвали свој хлеб.

Њено властољубље, потреба да влада, простирала се и ван њене породице и њених робова. Она је господарила над свима, који су јој се приближавали и који су ступили ма у какав одношај с њом, тако да је својој вољи потчињавала и онаке особе, које не беху ни најмање обвезане да јој се покоравају.

Често је био довољан један једини поглед, да запуши уста свакоме, ко би се усудио, да пред њом изрази своје мишљење, које би било противно њену мишљењу. Нико није имао права, да пред њом одржи своје мишљење против њена. Једини њен љубимац Иван имао је то право, али је врло изражавати најлепшим и најпокорнијим изразима своје жеље или своје жаљење, молећи а никако прекорећи се.

Кад је Иван Тургењев био у Спаскојем селу, мати му је била са свим друкчија. Она је предусретала своје људе благо, шта више успављавала се, да другима чини добра, не би ли изазвала осмејак на лице свога љубимца, свога „Вењјамина“.

Иван Тургењев имао је обичај да ме узме на руке и да са мном збија свакојаке ликрдије. Он је био још врло млад пак је волео детињарити.

Тада је баш учио грчки те је читао Аристофана. Једног јутра дође му у памет, да ме патера, да говорим „жабљим језиком“.

Научи ме ове слогове: Брекс-кс-кекс-квакквак... напао их је у Аристофановој знаменитој комедији. Поче ме на сто, стави ме са раширеним рукама у класичну позитуру, те сам морала, из почетка полагано, а после све брже, крекетати. Ми смо се слатко смејали, на велики јед госпође Тургењевљеве, која нас је сваки час корела.

— Окани се једанпут, Иване! говорила му је. Хоћеш да поквариш то дериште; направићеш од ње мушкобању.

Није могла да подноси безбрижни смеј, којим се ваздa смејао њен „Вењјамин“.

— Та престани, Иване! викала би. То није у реду, да се тако смејеш. Шта значи тај простачки смех?

Кад је Иван одлазио у иностранство, тај је растанак матер му јако заболео; Имам још у рукама њену бележницу из године 1839 и 1840. У њој нађох написане ове редове, из којих се може увидети њена туга за милим јој сином.

„1839. — Мом сину Ивану:

„Иван је моје сунце; ја видим само њега; а кад ми оно потамни, ја не видим јасно, ја не знам више, где сам.

„Материно се срце никада не вара, а ти знаш, Иване, да ме јако осећање мање вара, него ког разум“.

Читала сам у неким новинама, да је госпођа Тургењевљева свој дневник оставила свом сину. Но ја за навесно знам, јер сам била баш онде, да њен дневник и сва њена преписка године 1849. изгорела у градини у Спаскојем селу.

Је ли то услед оног кобног закона наследства, да ни Иван Тургењев не хтеде свој дневник да изда на свет, него га је, као и мати, сагорео у Буживалу, такођер у једној градини.

(Наставиће се).

ПОУКА

СЛУЖБЕНО ДОПИСИВАЊЕ ПЛИНИЈА МЛАЂЕГ И ТРАЈАНА

(Из посматраног дјела: Плинијеве млађи и његово доба. Сврха првога и почетак другог столећа по Исусу)

Једнога дана Трајан је на други начин показао, колико има поуздања у свога љубимца; послао га је за намјесника (legatus Augusti propractor) у далеку Витинију. То је римска провинција у малој Азији; земља је на пола кршевита, на пола родна; велике су и данас у њој шуме, а веће и мање ријеке и потоци испресијецају је на све стране; за римско доба цвала је тамо трговина и промет, особито у Прусији (данас Бруса), у Ницеји и у главноме граду Никомедији. Ал у таковој земљи наш намјесник није могао наћи све удобности римскога живота; становници, поријеклом Грци и Трачани, били су немирне ћуди, ускољце, склони на раскош, као што је увијек тако било у источним крајевима, а владати таковим свијетом није никад лак посао; али је наш изасла'ник поглавар одлара, па шта није кадар учинити за свог господара и за државу! „Провинцијја — рече му Трајан — увиђаће сад да се нијесам могао боље скрбити за њу; ти ћеш се пак постарати да им покажеш, како све, што радиш, у моје име радиш“.[1] Наш Плиније дакле укрца на лађу своју пртљагу и своје миле књиге, па одједри.

У вријеме овог његова посланства пада оно за историју државне администрације врло важно дописивање међу намјесником и царем у Риму.

Ако смо се у осталим писмима упознали са добрим срцем и честитим карактером нашег писца, у службеном дописивању с владаром Плиније нам наступа као човјек, који није на своме правом мјесту, као човјек неодлучан у важнијим питањима; то је неки администратор, који је за најпростију ствар принуђен да се свјетује у господара; то је намјесник, који, и уз најбољу вољу, да у-

[1] Epist. X. 29.

правља повјереном му провинцијом, како је с разлогом цар од њега очекивао, опет пред сваком маленкости стане, колеба се, не може да се лати логична рјешења појединих посала. Већ прије бијаше писао своме пријатељу Максиму, како треба да се дегат влада у земљи, у коју је послат: „Не дирај у њихове богове, штуј њихове старине, њихова велика дјела и старе традиције; не такни се њихова достојанства ни њихових установа, а знај да ће на те срамота пасти, дигнеш ли им и задњу сјену слободе, што им је преостала; криво схваћаш своју улогу, ако мислиш, да ће ти обијест, насиље и страховање сачувати моћ и углед.“[2]

Витињани нијесу сигурно имали узрока, да се туже на такова намјесника, а ма им је сигурно досађивало, што се је Плинније за сваку и најмању ствар обраћао у Рим, кад је ето могао сам да прекине. И Трајану су сметала та ријечита питања за савјет, и више му је пута отписао, нека се влада по тамошњим обичајима. Да видимо, у какове се је потанкости губила строга а у исто вријеме и планљива Плинијева савјест, и како је у свему цјепидлачно, навешћемо један од толиких примјера. „Молим те, господару — пише једном у Рим — да ми доскочиш твојим савјетом, јер не могу да се одлучим, хоћу ли да градска полиција чува тамнице, или ћу да их чувају војници; јер не знам, могу ли се поуздати у градске стражаре, а опет жао ми је, што војска онако своју поглавиту службу занемарује. У толико ја сам полицији додао неколико војника, али се сад бојим, догоди ли се што од какве њихове заједничке потрешке, да полиција не баци кривицу на војнике, а војници на њу.“ „Да га спасе од те страховите неприлике, цар му у кратко одговори: „Мој предраги Секунде, није никаква потреба да и војска чува тамнице; боље је да се држимо обичаја те провинције, а тамнице нека чува ко и до сад“ — на надода некако иронички — „требаће наравно да врше своју дужност што је боље могуће, а то ће, драги мој, стајати до твоје пажње.“[3] Други је пут наш Плинијев опет у великој двоумици: „Обичај је — пише — кад ко заузме какво почасно мјесто, да раздијели ситан новац у народ: је ли то добро?[4] — „Није добро — отписује му Трајан — али ја сам тебе баш за то послао да по твоје бистроме уму поправиш, што мислиш да је зло.“[4] Види се, како је цару додијавало то свјетовање за сваку најмању ствар, али у исто доба познаје се по одговорима његов здрав разум и чисти поглед. Трајанова су писма кратка, периоди су ожети, стил је достојанствен: једном ријечју, све је задахнуто оном imperatoria brevitate, што толико доликује високому положају римског цара.

Читајући то њихово дописивање, морамо се чисто дивити човјеку, који из далеког Рима, (од Италије до Плинијеве провинције 2250 клм.), управља сваком граном администрације; али у исто вријеме то нам је велик и жалостан доказ огромне царске моћи; жалостан, јер шта ће се од толиког царства догодити, падне ли влада у руке невољну човјеку? Трајан се брине за купатила у Прусији, за пратњу тамошњем прокуратору, за пожарнике у Никомедији, за водоводе, за финанцијално стање појединих муниципија, за храмове, за гробља; он удјељује повластице, он суди у размирицама, он се брине за војнике, он се уплеће у грађанске сенате и т. д.[5] Кад пак промислимо, да се је цар старао онако по свој прилици и за остале провинције, веће и важније од Витиније, онда вала да питамо, какви су то људи били ти римски цареви те им је достајало времена и снаге да подносе толики терет? Пристанемо ли уз данашњу критику, која држи, да се остали намјесници нијесу онако често обраћали у Рим и у свему цјепидлачили као наш Плиније, опет то стоји да је царска моћ била неограничена и начала се је свуда у јани живот

Да можемо боље разумијети односаје између покрајина и главнога града, треба да продремо у унутрашње околности царства, и да посматрамо из ближега онај вез, који је скопчавао провинцију с Римом. Онај ће нам вез протумачити државно централизовање, чије смо трагове ту скоро нашли у Плинијеву дописивању: централизовање ће једном ринути у пропаст државу и с њом и сву цивилизацију старинског свијета.

Римско се царство, све до првог стољећа, не смије просуђивати модерним појмом монархије. Држава је данас поравнала све унутрашње разлике; закони, који важају за један град, важају и за остале, централној су управи поточињене најмање општине, па чак су и покрајинама;

[2] Epist. VIII. 24.

[3] Epist. X. 30. 31.

[4] Epist. [illegible] 58, 73, 85...

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ БЕОГРАД

влада је себи присвојила неку туторску власт, услијед које може да се у сваштa умијеша и све да прегледа; има у њој једно главно средиште, у које, по разним путевима, утјече посљедак појединих администрација. Али за вријеме првих царева државу су сачињавала мања и већа општинства, која су се сама по себи по републиканском облику управљала; Рим се није уплетао у њихове приватне ствари, није се мијешао у њихове установе; себи је придржавао само политичку и финанцијалну управу. Оваково је стање трајало, можемо рећи, до конца првога столећа; с Антонинском породицом пак почела је промјена на ухар царској власти, а на штету муниципалној автономији. „Антонини — каже Duruy — од Нерве па све до Марка Аврелија, бијаху људи задахнути најбољом вољом, вршили су савјесно своје дужности као владари толике државе, али за цијело нијесу показали неку особиту државничку памет, колико ни најбољи између њихових претходника, јер су баш они поставили и утврдили елементе свеопћег централизовања“.[6]

[6] II. 208.

Познавајући благи карактер тих људи, лако нам је закључити да су они свој задатак постепеним и мирним начином извршавали; општине, градови, провинције, и ако су губиле под њима своје стародревне повластице и слободу, опет та промјена у њихову корист није била за стално толико страшна: умирала је аутономна управа, али је падала у честите руке; ко је жалио за мртвом слободом, није жалио што му је сад такви господар. Ту велику промјену треба да приписмо највише Трајану.

Да наведе своју накану, он удари путем, који је био непознат његовим прецима. Новци, на којима је ударено Libertas publica, и Плинијеве, који у све гласе јавља препорођену слободу, то нам све чисто показује, којим се је среством послуживао Трајан. Говорили смо о тој Плинијевој „слободи“, и што се онда разумијевало под том ријечи; али је вријеме да рекемо, како се је владар окористио тим јавним усхићењем.

(Наставиће се.)

Јосип Берса.

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ РЈЕЧНИКУ

Сабрао по Босни и Херцеговини

Игнат И. Димић

Од када је у Босну ушла западна култура а с њоме нови људи, нови обичаји и нове ствари, од тада је почело тамо нестајати и општех ријечи, којима је народ стотинама година обилажавао поједине врсте оруђа, производе домаће индустрије, народне јестиве и друге ђаковије. И тијех ријечи *брзо ће нестати* — баш онако, како је у народу нестало народнијех имена биља, од када су учени лјечници подвезали руке видарицама, те оне више не знају ни за биљке а тако ни за имена им.

Ну међу ријечима, које се још чују из народнијех уста у Босни, има их доста, којих нема ни у Вукову ни у Даничићеву рјечнику, или су једнострано протумачене. Ја сам кроз пет година у Босни биљежио све оне, које сам чуо у занатлијскијем радионицама, дућанима и иначе, па их сада предајем јавности, да тиме бар нешто отмем заборављу а да и друге подбодем да купе оваку грађу. Ну ја се нијесам мјело ограничити само на прибиљежавање ријечи. Предсједник Берлинског етнолошког друштва, професор Бастијан, рече, да у свакој земљи без трага ишчезавају производи примитивнога обрта, чим кроза земљу пробије жељезница, те да се с тога у задњем часу морају купити и за знаност спасавати. Код нас о таком куњењу нико не мисли, па зато сам се код некијех ријечи упустио у

опис самијех ствари, справа и т. д., те сам и у томе погледу можда нешто допринио српској књизи. Не ћу рећи, да је о свакој ријечи и ствари све казано, па с тога ће ми мило бити, ако моја тумачења ко год попуни или исправи, а то очекујем у толико радије, што сам ову грађу употријебио при попуњавању „*Трговачке терминологије*“, што је као издати босанска влада.

Алва. Справа налик на жлицу, само масивнија и несавитија, од гвожђа а још чешће од бакра. Њом се кавови пропајају (*земе*). Она се утрпје, пошој се метне на оно мјесто, за које треба да се прими, те ајвом само тамо таре, док се не растопи. Löthkolben.

Алар. Непреварена свила. Rohseide, Grège. Говори се у Посавини (у народнијем пјесмама спомиње се у „аријли“-конџулама). Вук је забиљежио ријеч ерир.

Аѳша. Stampfer (beim Stampfen und Treiben der Metalle). У Сарајеву.

Бакурача. Оно стакло, што истече с гвожђем, кад се руде кале. У Босни није прије било т. з. „јени мајдана“ (Hochöfen), већ само обичнијех пећи; ну њихове се бабураче не разликују битно, те би се с тога за ријеч Hochofenschlacke („шљака“) могла узети „бабурача“ или „бача“ (Види ниже). Варош.

Бадањ. Осим оних језначења, што се спомињу у Вукову ријечнику, бадањ је мостарскијем „табацима“ (Gärber) $2^1/_2$ аршина дубока, $1^1/_2$ аршина широка, подзидана и постављена јама, у којој се коже кваче.

Бадем. Лисичја кожа с бута.

Бâле. Seidenleim.

Басма. Вуку је басма „gedruckte Leinwand“. У Цариграду значи та ријеч „gedruckte Cottone“, у Сарајеву пак просто *шамуџко* платно, које је шарено, па се узимље за поставу гуњева. Напоменућу само, да се мисирско платно од лана зове bazz.

Басма-чит. Calico.

Бача. Види „бабурача“.

Бёна. Врста шљука; по опису реко бих да је Sumpfschnepfe. *Љубарица.*

Бехтуран. Врста биљке. *Глистњак.*

Бжежица. Мед од убијенијех пчела. *Невезиње.*

Богаз. Гуша (вола) од лисичје коже.

Бољшик. Doppeltuch.

Бора. Ову ствар праве куџупције овако: усну соли у лукшију, варе дуго (док сва вода не уври) а онда попрже ово што остане. Узимљу је мјесто „тепешара“, који је и њима познат. Може бити да су они од ријечи Borax (=тепешар) навели ову сличну.

Босман. Хљеб од просијега домаћег пшеничног млива.

Босман из тепезља. Хљеб од „мутмела“ т. ј. млива, што из фабрика долази, те се у тепцијама пече; он је одо шупљикав.

Ботква. Дебело неубијељено памучно платно; у Лици се зове жу̏ц или жутац.

Бочкавина. Вуна, што се обрије са мјешина, када од њих треба опуту кројити или их чинити. Pellwolle.

Боччавина=брићевина.

Буза. За ову врсту пића, које се у сваком крају турскога царства на други начин прави, вели Вук: ein Getränk aus Kukuruzbrot und Wasser а даље: „Срби по селима граде бузу особито уз часне посте од кукурузна хљеба и од воде, а Турци је граде од бранна (чиме ми се од просена), па је косе те продају по варошима. — Бузу у Босни праве Македонци тако, да прелео млино замјесе с водом и квасом, остане да укисне а онда полију водом и чекају док се добро не укисели; тад воду одлију и као бузу продају. По селима пак сељани метну мрве од кукуруза у воду, те одлију ову, кад се све укисели.

Букавац. У Вукову ријечнику има ова ријеч али као 1) водени бик, 2) бушија. У западној Босни, на по се на ђевањском пољу, зову овако онај глас, што се у прољеће и јесен чује испод земље, те наличи на букање говеда. — У Херцеговини кажу и *бучавац*.

Бумлик. Мала куџупцијска кљештаца облијех врхова.

Бутарга. Botargue. Овако зову у Босни и Херцеговини ону рибју мрјест, за коју Вук вели (под „авгутар“) да се припрема на Скадарском језеру, а од рибе скакавице.

Вађеница. Мед навучен ножем из саћа. *Херцеговина.*

Вилалица. Некаква билька. *Глистњак.*

Влачкавик. „Zieheisen“ са крупнијем рупама, кроз које се искивани сребрени штапићи вуку, када куџупције хоће да добију сребрен тас (жицу).

Вража. Танак „*мајук*“ (Cheviot).

Вучкавача. Зове се и „синџирац“. Ње биљке. На Романији планини.

Горњац. Овако зову у Босни горњи камен у млину. Läufer.

Горчица. Оно што, што и „горка со“ (од Bittersalz) у српским школским књигама. *У Босни* по варошима.

Гризуље. Кљештаца плочнијех врхова, која требају кујунџије.

Грне. Frischherd. *Варош. Фојница.*

Гроздовача. Ракија од грожђа.

Грушац. Камена со. *Босанска Крајина.*

Грѣ. Овако зову пѣ „уруна“ (види „урун“). R. v. Schwegel каже у свом дјелу „Volkswirthschaftliche Studien über Konstantinopel und das anliegende Gebiet“ да се аршин дијели на: „8 Roup à 2 ghirah“. Биће да је и рјеч пре постала од ове „ghirah“. Говори се понајвише у Херцеговини а први пут чуо сам је из уста једнога православног Србина Мостарчанина. Грс је према томе велик 0·0425 m.

Грубина. Некаква пећурка, што се не једе. *Гласинац.*

Диверо. Штап дугачак 2 аршина, са кострјети на једном крају, који се у клак замаче, кад се коже подмазују. *Мостар.*

Дио. 1. Доње лиснће на духанском струку (в. „*подбрак*“). 2. Онај дио лиснће коже, што иде уздуж трбуха с једне и с друге стране од „*прнјат*“ (види „*прнја*“).

Доњац. Доњи камен у млину. Bodenstein.

Дрѣза. Тако зову мухамеданске жене у Босни оно, што остане на дну суда, када се сапун прави. Unterlauge.

Дублон. Што Херцеговци зову потешњак, то босански Хришћани зову „дублон“, т. ј. златан новац од четири дуката (Vierducatenstück), који у турској валути вриједи 250 гроша или 10 кесе.

Душеклук. Bettorell. Сарајево.

Духаоница. Gebläseraum. Варош.

Дева-сердада. Врло фина сердада, што је купују само најбогатији богови; она није од девете длаке већ од „тиртика“ (Maitair).

Жеста. У Вукову рјечнику стоји, да је жеста оно исто, што и жестика (acer tataricum L.) а у хрватским се књигама она узимље мјесто рјечи Spiritus (одатле „жестока“ шћа). У Босни и Херцеговини „жеста“ није ни једно ни друго већ „Seifensiederlauge“. Мухамеданске жене још и данас саме собом варе сапун те за ту цијељ направе најприје жесту: узму креча и луга, покиселе их, усну у бакрач и налију врелом водом; то све добро помијешају и оставе, док се не охлади, а онда воду оцједе. Та вода је њима жеста.

Заметица. Kupferschale. Заметице долазе у Босну готове, те од њих бакарџије израђују казане, ибрике и т. д.

Зарица. Ово је сир, који би Њемци назвали Zieger. Праве га од слатке сурутке, из које су сир извадили, тако да је преваре и оно, што се варењем одвоји, покупе. Гдјекада долијевају сурутки — не би ли више зарице добили — по нешто варенике. Некијема је зарица и прварa, т. ј., сир што се добије од прокуване варенике.

Зашлакица. Онај дио руке иза шаке, гдје су Handwurzelknochen.

Зличак. Некаква билька. Гласинац.

Зѣ. Овако зову Мухамеданци јако танак свилен обао гајтан, којим се везу чохана народна одијела.

Зечина. Hasenfell.

Зечја со. Arragonit. Бос. Крајина.

Зечка. Erbsenkäfer. Bruchus pisi.

Извлачача. У Херцеговини зову овако Tischlade. У личком Пригорју реку „подетољак“.

Илиџета. Подугачко плочно и издубљено гвожђе (да би прст у њ могао стати), у коме се сребрен новац стопи, те онда добије облик прста.

Јанак. Онај дио лиснће коже, који је са стране за ушима.

Јарам. Das Schlüsselbein.

Једињак. Танка греда, виша но шира.

Калсар (Вуку: Karmesinleder) јесте најбољи, кермезом лијепо дрвено и стално обојени мостарски сахтијан.

Кашлама. Овај хлеб прави се од мало *тврђе* закухана „мутмиза“, али и од домаћега пшеничног млива. Кисео је, озго наоколо обрезан, те изгледа као да има кану.

Кашлама једра. За њу закуха се тијесто још тврђе, него за обичну кашламу. Када тијесто укиса, то се раскуха: направи се један већи а један мањи колач, овај се метне с врх онога и пече.

Карамандал. Вунени атлас. Lasting.

Клабодан. Goldene Cordonnets.

Колобран. Strassenpflaster.

Коломаст. (Код Вука „*коломаз*“) Wagenschmiere.

Колотурица. Rolle.

Коњина. Pferdehaut.

Кордун. Овако зову у Сарајеву сваку врсту врпце. Биће од „Cordon“. (У Лици кажу „курдела“).

Кот. Много оваца на укупу (по више стотина), које љети пасу по планинама. Сарајевски котар.

Крпељ. Gemeine Zecke. Код Вука је крпељ eine Schaflaus.

Кумаш. Овако зову у Сарајеву памучно платно са стрнјекама или квадратима од разнијех боја. Вуку је кумаш атлас.

Калана. Wolfsofen. Пећ, у којој су се у Босни (Вареш, Фојница, Стари Мајдан) гвоздене руде калиле.

Калика. Врста биљке. Гласинац.

Ластра. Одебело танење од гвожђа. Schwarzblech.

Лепк. Rostflecke. Вук вели да лепк у Срнјему значи Sommerfleck.

Лучум. Вук је написао „луђум“ те вели да је то ein Bindemittel (Kitt) von Baumwolle, ungelöschtem Kalk und Oel bei Wasserleitungen u. dgl. Сарајевски кујунџије праве лучум од сакза (Colophonium), воја и стучена вермиња, те га мешу у суде, које искуцавају (да се лепше кућају).

Лушац. Врста биљке. Гласинац.

Када. Neusilber.

Макара. Senkloth.

Матка. Brustleier, Bohrwinde.

Мачје злато. Pyrit.

Мај. Пакет гајтана, у којем може бити дванаест до двадесет и пет топова (већ према томе како је фин).

Мајца. Сирово гвожђе, што најприје из калана истече, кад се отвори. Оно је сиљеса „Roheisen“-а и „Frischeisen“-а.

Млава. Врело, које пређо ђеста пишти из земље у планини, те се слабо позна да одавире.

Морузља. Морска со. Meersalz. Босна.

Мостра. Дебео зѐ.

Морчица. Perlhuhn. Кажу и: морска кокош.

Морјанин. Грк из Грчке.

Мужера. Schraubenmutter.

Мејтра. Aasseite (код коже). Мостар.

Надо. Шездесет товара руде. Вареш.

Нове-пијер. Candiszucker. Сарајево.

Овршак. Горње-лијеве на духанском струку. Bestgut. Херцеговина.

Остава. Speisekammer. Бос. Крајина.

Пиште. Flecke. (У Лици кажу кокошима, које имају по себи „пирге“, да су „пиргасте“.) Јајце.

Плета. Сребрен, у наоколо оплетен новац; зове се и дванцика (Conventions-Zwanziger).

Поганац. Пиротски ћилим, дужи од сметењика, што се у Босни продаје.

Подбирак-дин (на духанском струку).

Подрезина. Сухо право саће (без меда).

Полутк. Вареник гвожђе, што се продаје у облику. ползуте (Hebel). Bosnisches Stabeisen.

Посавац. Дуван, што у Посавини расте.

Потковњак. Види: дублон.

Предавац. Сир тротан (види „тротач“.) Сарајево.

Превлакача. Мандало преко врата. Херцеговина.

Провојац. Drucker.

Прх. „Наступио прх“ кажу у Босни, када се птице стану селити.

Пуља = Лисичина. Bastseil. Босна.

Прта. Вук вели да је прга „јело од попржена сијерка, које се замеље у жрвањевима, па се брашно усне у врућу воду, те се попари, па се онда прга једе ожицама као пура или кана“. Даље надовезује: „Ово се јело данас готови по Херцеговини и по планинијем околинама, али је ријеч позната и у Србији. Мирнију ти уста као да си пргу јела (у приповијести); С туђе њиве и чанак прге (заувар је)“. Прга, коју народ у *Лици* прави, разликује се од ове Вукове. Када у Лици хоће пргу да сваре, то узму млива од попржена јечма, усну у котао (или још боље бакрач) вреле воде и четврт сата (на и боље) паре; онда скоро сву воду (кашу) одвију а млино под ватром добро утру. Прга се просипље, те није ни као млино а ни као качамак. У *Бос Крајини* узму јечмено млино, замијесе га, тијесто протисну кроз сито, те оно, што прође суше на сунцу и — кад затребају —варе подуто у води. То је њихова прга. У *осталој Босни* продају дјеца пргу по варошима; она наличи на попржену самљевену кафу а праве је тако, да узму лапена сјемена, попрже га, смијешају са соли а онда у авану стуку. У *Херцеговини* има прге од двије руке. Једна се прави по селима а друга у варошима. За ону узимље народ јечам, док још није пријено (сазорио), паклажу власи у киту, опале на ватри, сатару, преберу, зрље попрже, самељу и од свега млива направе качамак (мандару), коју зову прга. У варошима пак попрже пшеницу, млино, смијешају са соли, и у то замијесе хљеб, кад га суха једу).

Пужа. У Босанској (као и у Горњој) Крајини

ИМПЕРАТОРСКА РУСКА ЗЕМАЉСКА БИБЛИОТЕКА

значи ријеч пекмез оно што и њемачка (и то без обзира да ли је процијеђен или не) Latwerge, Zwetschkenmus. *У Босни* (на по се-у Зеници, Високом и Сарајеву) значи пекмез оно исто што и њемачка Obstsyrup т. ј. оцијеђен уварен а оријеђак сок од шљива, јабука и крушака; лути пекмез јесте од дивљака. (Вук вели: „пекмез: „Syrup (von Birnen, Aepfeln u. a.)). Latwerge зову у Босни, ако је непроцијеђен, *бестиљ*, а ако је процијеђен, *желуд*. Ну мађуном зову и у води растопљени и уварени шећер.

Прошапљика.	Врсте биљака. Глаголи.
Шписавица.	
Шипка.	
Прљешњак.	
Прљешњавам.	

(Свршиће се).

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Пјесник и вила. Од *Николе I.* Четиње, државна штампарија 1892. Вел. осмина. Стр. 205.

Одавна се поговарало — ја сам још детое разабрао — како витешки Господар Црне Горе довршује нов спев. А с радошћу је сваки пријатељ српскога песништва из 49 броја „Гласа Црногорца“ разумео, да најновије дело Његова Височанства излази из штампе. 50 пак број истога листа донео је глас, да је спев не само готов и да се, уз одобрење високога аутора, разашиље на дар многим нашим заслужним и познатим умним трудбеницима, библиотекама учевних и књижевних завода, ђачким дружинама и књижевним листовима, по и да је — с допуштењем узоритога песника — прочитан на свечаном вечеру Четињске читаонице у очи Никола дне и да је учињо најбољи утисак.

И „Стражилово“ је стигао тај мили дар те хита, да га прикаже својој огромној већини својих читалаца, који ни по најекспље новце не могу успети да украсе своје књижнице најновијим делом Краља Николе. На жалост се овде, и то само у сухопарну изводу, даје извести садржина лепога дела. Оно остало: прекаљени онај родољубни песнички занос и у сред заноса трезвене и једре и умне рефлексије, уз то природну — смео би човек рећи: урођену — уметност и лакоћу у версификацији и осталим све но набор средствима, што приномажу те песничко дело буде са свих страна непрекорно — то спе се даје само осетити непосредно у читању, а са сувереним презрењем гледа доле на сваки опис, као на синџирић створак, којем није вредно ни прекорити.

Спеву на почетку призивље песнике вилу, своју „милу другарицу, посетриму вазда младу“, да га „мало надахне мирисом своје душе,“ да му „одвеже духу крило“, подсећа је на први састанак им пре „тридесет љета“, кад се оно на Ловћену упознаше, збратимише, кад она њему лиру, он њојзи венац даде, па је прекиње, да не да, да им се „дружба баци у њедра забора“, јер

„Што би рекла пенјест стара,
Домовина и јунаци?“

И одзива се вољно „вазда нета њерна другарица“, ма да је „час неповоље“, јер је

„У природи свашта стало...
. . . . . .
. . . . . .
Кад по земљи гора сије
И потоке лишће с граче.“

Затекавши га „замишљена на корилу заје“, не брани му до душе, да „између школа бодрим оком“ гледа, да лађу „зло не-снађе“, јер је „имаџет

Та лађица на таласе;
На те стало вуке, гласе,
Она ваља да се спасе!“

али га ипак коре, што је нагло, да „неправља и поправља и данашње учи људе“, у које му, вели, вајде, кад и онако

„Српску српску зла је рука
Пут напора већ завела.“

На му „набраја српске мане“, но он, признајући до душе, да „Срби нма мана нешто“, одбија њене прекоре, кличући:

„Није Србин хој чаковић —
Благородством Србин дише!

Пун је снаге и живота...“

„У срце дирнут“ прекорима своје друге, моли је најпосле, да му „мисли часом одврати од зла српског, од злотвора...“ на како му сад „уму треба мира,

Мало прче, заговора“,

то је моли, да га „заведе ће далеко

Испод неба над облаке"

да му „прича што год из прошлости за хероје, за јуначке", да му покаже своје „сјајне дворе,

У које се куне дуси,
Да боговски језик зборе,"

па да му покаже „врело знања,

С кога генај воде пије",

да га „научи лијепоме" да му „објасни, што је вјечност.

Плаче ли се кад и тако,
Ил су сузе једнствено
Својство земље ове само?"

У дивној алегорији, која се ни мало не стиди старо-класичке сказке о Фајетонтовим сестрама, прича му вила, како се, одмах по што се „овај мир начини" од њених суза зачо Језеро Скадарско, како те сузе „природа сачува

Као бисер у кутији,
Да се кваси Зета
Моје сузе не продају".

Обећавши му још, чим је позове, да ће опет доћи,

„Било јутром ил вечером,
Или данох или ноћи"

да му „дуге „прича приче

Дотађаја у ком крају,
Које поџест не биљежи,
Нит се многи још познају",

растаје се с њим, да му се по молби му опет „најави

Тихо негве у прољеће,
Кад престане снијег, киша,
И кад почне ницат цвијеће.

На други састанак долази вила са китом цвећа, које узабра „по разбоју", по Косову", у којега је „моћ снажна",

„Родила га
Земља влажна

Још од крви
Од јунака...."

и које „највеселије чак у ове пјеснице роду

Дужност свету,
Да полети
На освету".

Песник је тешн „болим данима" и „згодама удобијима", но она навалује, не уважавајући му, што се „наговара слогом". Узалуд јој све наваливане, он је подсећа на ону праву „цијел посјети" те њој не остаје друго, вел. му „пружа бијелу руку" и води га „тамо даље" да види њено „Језеро и зелено зетско поље", на уверена, да је „учитељ примјер добар и народа и држава" прича му о постанку, „моћи и сили и расипу" оног „огњишта од вранина", оног „посестрима величине", онога „тињезада од злочина" — „гордог Рима". На му прича даље, како се и „источно царство просу на комате и државе" те како

„И орлове и вранове
Устадоше на стрвину,
Разграбише, разнесоше
Ведемоћну царевину"

и како је том приликом „српски орâ за себе

„Добар дио утрабио".

па како је после „јуначки мукама одољнја" и све тако редом,

„Докле силни жуж настаде:
Жупан једна од жупана...."

од чијег је колена краљевало седам краљева и два цара. Ту је песник прекида, молећи је, да му каже.

Какав бјеше српски народ
У те славне дане наше...

а она му на то открива тако занесну слику, да је он мора прекинути:

„Нема, вило, куду мени,
Шта не жалјех у те дане..."

На реторско њено питање

Зар хероја црногорски
Њекажима поостају?
Зар пред собом — к смрти, к слави
Сушарника ког пуштају?"

одговара наравно према природи питања одлучном негацијом, но на исто такво друго питање

„Па сад зар би
Да се лёже
На лаворе
Задобите?"

у неприлици је с одговором те му оставља празна места, које ће се „попунити,

Кад усане ова рука,
Ил кад ми се мили народ
Од садањих трси жука!

За тим малим дигресом моли вилу, да настави „причу од старина" и она му „вида, до Урошеве смрти без прекидања, а после са почешћим прекиданьем, прича све до Косовске погибије. Особито је живим бојама насликана судбина Дечанскога, смрт Душана Силнога и вечера кнеза Лазара у очи кобнога Видова дне. Спев завршује апотеозом Црнога Ђорђа, Кнеза Данила и Владике Рада, које је „надисало, занијело, опојило" и којима је „дух уздигло" — Косово.

У име српске књижевности, којој је „Пјесник и вила" неома драгоцен дар, нека је хвала витешком владару Црне Горе!

Јован Грчић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Jagić V. Das Byzantinische Lehrgedicht Spaneas in der kirchenslavischen Übersetzung von — — wirklichem Mitgliede der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Wien 1892. In Commission bei F. Tempsky. Buchhändler der kais. Akademie der Wissenschaften. — На 8-ни стр. 42. — Ово је 8 свеска CXXVII књиге „Sitzungsberichte der kais. Akad. etc. — Не може се још рећи, да се зна потпуно, шта је све рађено у старој нашој књижевности. Сваком приликом и болним проучавањем јавља се по које ново дело, за које се пре није знало или је само по имену било знано, а то само тврди, да треба марљива рада, да се дође до потпуна суда о нашој књижевности. Једно дело, за које се није знало до сада да је било превођено у нас, јесте „*Спанеја*", на коју нам Јагић опет дели указа. Дидактична песма византијске књижевности XII века, савети без суњье Алексија († 1142), сина цара Јована, сестрићу Спанеји, јесу у нас преведени пресом можда још у XV или XVI веку, судећи по двама рукописима, који су до сада познати. Један је од тих рукописа XVII века спо Миклошићу XVI, који га употребљу у Lexicon-у под скраћеницом Misc., ершеке реценсије, али показује траг бугарске мешавине ѣ и ѧ ино и друге особине песе, а други са свим српска прерада XVIII века. Јагић описа оба рукописа, и за тим анализа прво поспету па увод, на савете заједно с причом о Роноању. Уз словенски текст додаво је и свој грчки превод ради византијолога. На крају расправе као „Anhang" штампао је у целини „Спанеју" рукописа XVII века. Овај је рукописе — најбоп међу хартијама пок. Миклошића.

Веч. Ђ.

Ђорђе Рогановић, Цриљевац. **Цареи Лаз**, драма у три чина. Написо — — —. Цетиње, књ. прин. државна штампарија, 1892. Цијена 1 фор. Вел. 8-ш. Стр. 129. — Још године 1888 у „Јавору" (бр. 35—41) спомињао је Ђорђе Рогановић драму у три чина, под натписом „Цареи Лаз". Ове нак године у „Нашем Добу" (бр. 49—51) написо је, „ради угледа какна ће од прилике бити нека драма", нео трећи чин, који се у склопу неде развијуће од трећега чина у „Јавору". Најпосле има у 53 броју „Нашега Доба" оне године у подлиску „Поговор на драму „Цареи Лаз"", и ту је у кратко исписани историјски садак драме и у кратко је исписан и цео садржај исп. Пред прва чин оноса „Царева Лаза" у „Јавору" стапно је Рогановић још пуне две промене (шест појава), исшто је, и осим ов спомењутога склопа у трећем чину, још написао те је целу драму пздао у књиги. Морам у напред рећи, да сам Рогановићеву драму и пре а и сад једва до краја дочитао. Ја не налазим у њој радње — ако епизоде, и то лабаво у свезу доведене са главним догађајем, нисам рад рачунати амо — него је мени ту разиеван пуст дивап, и то тако плитак и досадан, да ме већ под педесетога стиха почнше напуштати стрпљење. Ако је за драму доста, да је „чистим народним језиком и у народном духу састављена", онда је Рогановић постигао, што је желио. Но на жалост је то тек мален део онога, што се на праву драму иште, а Рогановић у свом „Цареу Лазу" ван тога нема ничега. Сад пак је одиста сам догађај необрађлив драмски у опште те дакле свима и свакоме, или се баш не Рогановићу одупре. И сам стих (десетерац са сликом, измешан осмерцем, опет са сликом и то гдегде са схемом abcb и са строфама по четири реда) није згодан сам по себи већ за драму, а за читаву драму пакп слика и звучна и пажљива, ту би шпео и мало вештији мајстор. Није дакле чудо, што се у Рогановића слике: „Осмишље" и „мантије" (стр. 27), „сиета" и „Мухамеда" (стр. 28), „реко" и „тешко" (стр. 37), „гада"" и „слага" (стр. 44), „слу" и „Јаабину" (стр. 62), „Јаурс" и „горе" (стр. 66), „севердара" и „пролана", и „броји" и „бори" (стр. 94). Нема онде места да набројим и оне силне најивности, које нал те не све прогпаћа „брза падпље зајесе", могу само још рећи, да је Рогановићев „Цареи Лаз" све пре, него ово, што би да је.

Г.

Стево Чутурило. **Буквар** за основне школе у краљевини Србији, написао — —. Четврто прерађено издање. У Београду. — Штампа и издање краљевине Србије. 1892. Цена 50 пара дин. 8-а. Број страна није обележен. — Буквар је овај написан пуним разумевањем. Колико је садржина здрава и подобна духу и уму дечјем, толико је и сам спољашњи облик лен. Слова су лепа и крупна, да мало Шумадинче зацело не ће бити онђу, куда буде учило по овога буквара. Слике, које помажу, да дете боље схвати писмепи, израђене су лепо и разговетно. Јако се истиче педагошка страна у овог буквара: да се појединa писмена боље схвате, додане су и у овом буквару — као и иначе у свима — слике, које приказују предмете, што се почињу на дотично писме, али се овде пошло још и даље ни су бирапи такви предмети, који су својом спољашњошћу налик на писмена. Тако и. пр. уз писме *s* додана је слика јеже, која је заиста као писме *s*. Ово је врло добро нарочито са педагошке стране. И иначе овај је буквар уређен добро; видп се, да га је стручњак радио, а наша школска књижевност је само у добитку овим буквароп.

J.

Јосиф В. Стојановић. **О утицају домаће дисциплине**. Накладом књижаре Браће А. Илпановића. Ниш. Штампарија Ђорђа Мунца. 1893. Цена 40 пара. 8-ш. Стр. 40. — Ова, кај што их сам писци крсти, промишљања о утицају дисциплине на дому дспа су и јасно су изложена те ће добро доћи сваком, ко жели поуке у том, како да поступа деном настављајући их на пут. Писац је своја промишљања поделио овако: прво је у уводу поставио општа правила за домаће васпитање, наглашавши недостатке рђавијо начина васпитању у српској кући, за тим под натписом „Дечја радозналост" указује на родитељске мане у задовољавању уређене дечје радозналости и учи их, како треба ту да се нададу (ту између осталога, да ствар са питањем трогодишње девојчице, одакле је мама ушла напој Перу, није са свим на часто наведена); даље говори о дечјем убражењу, о играма и играчкама детињим у засебну — другом — одсеку, који је најопсежнији; у трећем одсеку расправља о

домаћим књигама и тај је одсек пун питачеи веома красних и корисних напомена; најпосле у четвртом одсеку, којем је дао натпис „Закључак“, ређа књиге, које се већ не дају набећи и „у десету разређују добре и некорељаву рђаве особине“. Места из педагогиских ауторитета (руских, немачких, француских и српских), на које се писац позива, вредно су цитовања, у опште се цела књижица даје читати у част и само можемо пожелети, да што више српских родитеља и наставника прочитају ту расправицу па да онда — као што то Јонић В. Стојановић некрено жели — сами оснивање разилазају и из стручних књига читају више оно, што се у овој књижици тек овлаш само напомиње. Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

= **Јавор**, лист за забаву, науку и књижевност, коме је уредник др. *Милоје Остојић* а власник *Живојин Јовановић*, престао је у својој 19. год. на начин веома необичан у нашим приликама. Има и издавача има и до 700 претплатника на њих се је уредник трајем ове године својевољно остављао уређивања. У последњем, 51. броју за 1892. год. штампао је уредник опширан чланак „*Одговор уредништва са поит. читаоцима Јавора*“. У њему је накратко малу историју Јаворову, али ни на ње не је дошао нашао да праве и оправдано побуде да се Јавор обуставља (дабуди одсе у Н. Саду). Прави разлог ће бити политичке несугласице између уредника и издавача с једне стране и власника с друге стране. Бележимо овај догађај без икаква тумачења, само додајемо, да овако чисто економ. ни утонај обавези на књижевност не може бити од користи књижевности. На уредникова поменута чланка надимо ове белешке. Под истоним уредништвом изашао је 926 бројева у 19 година. Почео је излазити 1874 г. при две год. трипут месечно а од 1876. сваке недеље. Почео га је издавати К. Трифковић, од 1877 издавао га је 13 година Л. Јонић, а од 1890 књижарница и штампарија А. Најсвића. Сарадника је имао преко 400. За 19 год. донео је „Јавор“ 1620 песама (лирс. и ен.), 518 приповедака (306 оригиналних, 212 прев.), 291 научни чланак, 94 животописа, 224 разл. чланка, 440 књижевних оцена, 448 чланака у „Лиску“. — Потпуно проучавање поједине, шта је био Јавор нашој књижевности и вредни ће свој коначни суд о њему. Али и без тога помена посматрач Јаворова рада не ће му одрећи велики значај за нашу књижевност последње две десетине година, нарочито за одгајивање читалачке публике, што је сваћа потребна подлога даљем развијању књижевности. Било је у Јавору подоста и слабих година, особито у последње доба, које су донеле српској књижевности и много јалових радова. Јамачно стоји та појава у узрочној вези и са неплодношћу наше књижевности, али ипак је значајно, да је у наше нахова страх од конкуренције нагонио Јавор да напрегне своје силе. И баш зато, што је та конкуренција (која је иначе *клона и нама мети племенит смер као и Јавор*) и индиректно помогла, да се Јавор деветнаесте своје године успне до знатне висине, није правично што је у божићном броју „Вранка“ — ћу у својем великом опелу над „Јавором“, од велике жалости за мртвим не само заборавио него и увредио жива. Ако ништа друго, *приличило* би било ређи: „за спокој душе мртвом а за здравље живом“.

— Иван Мартиновић, учитељ у Панчеву, јавља, да од нове године покреће нов дечји лист, који ће се звати „*Орлошак*“. Лист ће за сад излазити једанред месечно и то сваког двадесетог дана у месецу, у облику и величини некадашње Великокикиндске „Поесетриме“ а стојаће годишње једну форинту или две круне. Претплату ваља слати Вељку Константиновићу, учитељу, у Панчеву.

△ Добили смо 1. број „Subotičkih novina“. Ово је поред „Nevena“ други лист, који се покреће међу нашом браћом западне Угарске, међу Буњевцима. Лист је намењен „za mnge obće stvari, prostvitu, zabavu i gazdinstvo“. Политика је искључена, а „Listak“ ће служити дечој књижевности. Излажење „Subotičke novine“ једанпут недељно а стојаће на годину 8 крунара. Уредник је М. Ђ. Карановат. Радосно поздрављамо „Subotičke novine“, јер видимо, да се и у наше браће Буњевада буди народносна свест, која је — на жалост — тако дуго спавала.

△ У последњем (52.) броју „Vienca“ од прошле године штампано је Књижевно писмо, у ком се неки — м — љуто окомио на најновије издање Шеноина романа „Златарево злато“, штампаног у Београду Карлицом. И „Страживоно“ је хтело, да прикаже то издање својим читаоцима и да га осуди, али се никако није могло. Но сад нам је свима „Vienčevim „Književnim pismom“ умишљено и труда и места и ми ћемо се задовољити макар и тиме да опширно не ђе што на то „Књижевно писмо“. Да је то „Књижевно писмо“ уређено само на Миту Ђорђића (писца предговора у српском издању „Златарева злата“), ми бисмо и могли ућутати, јер је на послетку, *строго узевши*, Ђорђић то и заслужио; али она усклици: „Sad mi znamo: za što su Srbi“ i prosvjeta međusobni protivnici!“ и „Ova je knjiga ogledalo srpske prosvjete na kraju 19. vijeka“ — баш нас сиром вуку, да одговоримо на њих. Мита Ђорђић јесте одиста кривац, али не такав, за какву га наводе „Književno pismo“, јер кад узмемо у обзир, какве су прилике изазвале српско издање „Златарева злата“, морамо Ђорђића много блаже оцењивати. Ђорђић вам је само противо мило на драго — хтео је, да и ви осетите, како је то, кад се од човека што отима. Ви сте од нас отимали, па се сто тај грех свети на вама самима. Али велика је разлика међу вашим и нашим отимањем. Код нас отима Мита Ђорђић, личност, која у нашој књижевности нема никакна или бар врло мало имена, а код вас отимају ваши најприповедачи научници и капацитети. Ми вам отимамо само једног романописца Шеноа, а ко би све побројао, шта ви нама отимате! Та сте, куда ћете ваше! Отимате нам читаву једну књижевност — дубровачку књижевност; отимате нам (и то онако лепој пјесни српске народне мелодије, песме, а има вас и таквих, којима је и цир Душан био Хрват. — Ви сте дали иницијативу, почели сте шовинизмом, на немоће се онда жестити, што је тај наш шовинизам назвао и у Мите Ђорђића шовинизам. И верујте нам, ако ви наставите тако и даље, ако што сте почели, довршићете, да од Срба не ће бити шовинисета само Мита Ђорђић но и многи други, а онда — онда тешко и нама и нама!

— На седници филозофско-историјског разреда Југосл. Академије 22. дек. читана је расправа *В. Јагића* о Митавчеву одломку глаголског апостола, који је сада својина академије а сачуване су још 4 листа или 8 страна. Глаголица је *нова*. Но неки правописни особинама мисли

академија, да је писан негде у Босни, Херцеговини или старој Србији. Ово је нов доказ, да обла глагољица није само бугарска, него и наша, и да се налазе трагови њој и у српским земљама ни јужне одавде као што је Кирилица потекла у Приморје, где је добила својеврстан облик. — На истој седници предата је расправа дра Милана Решетара: Исправци и додатци тексту старијих писама дубровачких а то на Академијино издање песама Ник. Наљешковића.

△ Deutsche Verlags-Anstalt (in Stuttgart, Leipzig, Berlin, Wien) издала је књиге на преглеђату на нов начин часописа „Aus fremden Zungen". На тај начин читамо, каких ће дела донети тај часопис ове године у немачком преводу. Међу Зоном, Дидеом, Толстојем, Мопасаном и др. налазимо ту и два наша приповедача: Бору Јакшића и Л. К. Лазаревића. Од Јакшића ће уследити свеч. „Das Wirtshaus von Krivosek", (Кривошечка механа), а од Лазаревића „Der Schultheilige" (Школска икона).

+ У овом делу XIII књиге „Denkschriften" бечке академије наука штампа се проф. Јагића рад „Slavische Beiträge zu den biblischen Apocryphen". У овом одељку ове радње реч је о „Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches". Овај рад проф. Јагић поднесе у седници од 8. новембра прошле године (по нов. кал.)

+ У 40. броју руског листа „Благовѣстъ" доносимо, да је „разнерођ подлавинка" преведена Вукова песма на II, 25. „Женидба цара Вукашина". Српски народни бајлиа. — Превео ју је А. Васиљевић.

+ „Бос. Вила" у свом последњем броју (30.) од ланске године јавља, да „Slovanski Svet" доноси од 20. броја ове народне песме. Да ли у словенском преводу, то не каже „Бос. Вила", али ће се моћи скоро доћи.

+ Руска „Бесѣда", што излази у Лавову, доноси у 22. броју на чело Ивана Пода „Кое-что о бунјевацких этнографическій очеркъ".

+ У Прагу већ поодавно излази енциклопедијски речник под именом „Ottův Slovník naučný. Illustrované encyklopaedie obecných vědomostí". Речник овај излази у свескама од 48 страна, а сваке свеске има 36 кријара. Тај скоро пошао је свескам 121 до 122., у ком је реч: Černihovi до Čína. У овој је свесци и реч о Црној Гори, те је додата и карта Црне Горе и Боке Которске, као и два снимка типа и ношње приморске.

+ Бечка опера приправа изненађење за бечки свет. Ускоро дође бајку „Eine bosnische Hochzeit" за коју се у велико спреме: одело је добавила из Босне, а бечинска глада одредила је и лица, која ће бајсковке учити и српском кову.

+ На сатанском језику напишао је Poultney Biegelow своје путовање дуге о подунавским државама, и под називом „Paddles and Politics down the Danube." Дело је и илустровано, вели „Дневни Лист".

□ У другој свесци „Annales de l'école libre des sciences politiques", од прошле године, нађе чланак „Les nationalités de Macédoine." И о њеи се још у нас не помену нашта!

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Одликом српском књижевнику *Љубомиру П. Недићу* одликовала је Његовина књижевника и уметника у Београду до сад на Богојављенске свечаном седницом прослави педесетогодишњицу књижевног му рада.

ЧИТУЛА

† Јован Бошковић

Лицем на први дан Божића преминуо је у Београду један од најзаслужнијих књижевника и научењака српских, кр. срп. министар просвете и црквених послова *Јован Бошковић*. Рад Јована Бошковића на просвети српској био је изванредан и необично плодан. Радио је пок. Бошковић на просвети српској као научењак и књижевник, као уредник листова, „Гласника срп. учевога друштва", као професор, као пријатељ лепих вештина и као државник. Као ђак Вука и Даничића радио је Бошковић плодан рад на пољу филологије и српске историје књижевности тачним својим умним расправама и књигама као уредник „Гласника ученога друштва" дигао га је и одржао на потпуној му висини; као професор беше један од најзаслужнијих и најодушевљенијих учитеља омладине српске, и на гимназијама, и на Великој Школи београдској, на којој је „на био последњих 25 година више но једап професор разнолико, како да средњошколску наставу дигне на висину модерних средњих школа, да отвори чврст темељ српском универзитету." Што је радио пок. Бошковић у учених и хуманитарним друштвима, о томе најбоље говоре записници тих друштава, а што је радио на пољу лепих вештина, о томе речито говоре напреци позоришта, [illegible] Боже Јога нека би о Бошковићеву труду нешто до говоре нар. библиотека и музеј, чији је управитељ био, о његову заузимању за просвету српску звали би говорити и записници са седница нар. скупштине у Србији и нар. прик. сабора нашег у Карловцу. Но круна би раду и наступања Бошковићевим на просвети српској биле реформе оне, које је намислио да изведе на свима градима просвете као министар просвете и црквених послова, и којих се већ и лагано био са свијетском му енергијом и темељитом разумношћу. Но неумитна га смрт сад спречи, те не могаде извести ни реформе своје. — Колико је Бошковић био уважен као књижевник и научењак, то покопају ова силна друштва, којима је био чланом, то показује његов сјајни погреб, који је напрати о државноме трошку, и на коме се престављени највиши државних власти тајанствима с представницима просвете, лепих вештина и осталим родољубима српским, по њу пеку последњу почаст учинити заслужноме покојнику. На њему у „саборној" прки беше први наименик, министри, дипломатски кор и многобројни пријатељи и поштоваоци покојникови. Чиновништво је натрпољат Мелиште са многобројним свештенством, а беседио је Младен Н. Шапчанин; пред великом школом држао је праву академску беседу прос. Систомир Николајевић, а на гробљу један од слушалаца пок. Бошковића.

САДРЖАЈ: Несинштво: У спокојству. Незадовољна Русија. Мати Србија Турској. — Поуке: Службено допасивање. Напаја клаћег и Трајана. — Књижевност: Прилози српској књижевности. Књижевне вести. Просветни гласник. Читула.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву таблаку. Цена му је 5 вор. а. пр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на пол год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јосића у Новом Саду.

Број 2. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 10 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

СРЦУ

Вратила те натраг мени
Као дете расплакано,
Кô испијен цехар вина,
Срце моје, љута рано!
Убила ти перу тврду,
Зрак у коби нема бола
Учила те, да су жеље
Нâд и љубав варка гола —
Са путева за спонима
Ти се враћаш кући своме,
У дубини суза твојих
Видим где те јади ломе
А ја шта ћу? Руке ширим,
Примам те у праћане груди,
Царуј мноме кô и до сад,
Ако можеш мудро буди.

Пред тобом будућност пуца,
Магле крију дальне путе,
Слутим да ће опет бити
Љутих рана, борбе љуте.
Ал' кад вријеме на почињу,
Где ти мува смрћу прети,
Нови глану, ал' остани
Као борје на врлети.
Мрзи, љуби, певај, плачи,
То ти је и прошлост била,
Кршила те мржња, туга,
Ал те није саломила.
Уздигни се, као орô,
Кад до њега хајка стиже,
Што с презором земљу гледа
Па се гордо небу диже. . . .

27 XII 1892 *Јенскій*

КОЈ

Имали смо танак кончић
Од љубави и од наде,
Један крај у мене беше,
Други теби удее даде.

Срећни бесмо и ја и ти
Са судбина скромна дара,
Чуваємо га, да му не би
Десило се каква квара.

Ал гле, конац прекиде се
Крај толике бриге моје,
На реци ми, ко ли га је
Пресекао од нас двоје?

С бонм срцем гледам конац,
Љубав нашу покидану,
Помрачало сунце среће,
Што нам даље, тек што свану.

Ипанов

УТЕХА У СУЗАМА

(Гете)

Та, зашто си тако сетан, тужан?
Спуд је срећа — што не би ужива?
А теби се види по очима,
Да си плако и сузе пролива.

„Ако сам ја ја само и плако,
То су само моје муке биле
А сузе ех тако слатко текле,
Да су мени јаде ублажиле."

Али ми смо твоји пријатељи —
Загрли нас, па нам јаде кажи!
„И, ако си што год изгубио,
Повери се на нам све неказни!

„Ви јармате а и не слутите,
Шта ја патим од туге и јада.
Ах, шшта ја изгубио нисам
Него нисам ни имо никада."

20/IV 1889.

Е, онда се осмели и падај —
Та, по теби још млада крв тече!
У твом добу има доста моћи
Да се успе, постигне и стече.

„Ах, никад ја то постићи не ћу —
Далеко је то, далеко за ме
На с висине дивним сјајем блиста
Као звезда у сред ноћне таме."

Аз ко зна за звездама тежи?
Сваг се диви њиној сјају само —
А тог сјаја сваке ведре ноћи
Сви можемо да се нагледамо.

„И ја, каткад, весело погледам.
И за мене лепих дана има —
Али ноћу морам сузе лити,
Док их траје у мојим очима!"

Вл. М. Јовановић.

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповиједетка с Приморја

(Наставак)

II.

У ствари, витањеском „каштилу" пристојаше тај назив тамам онако, као што младом Буришу пристојаше титула контовска, а слуги Перкину назив дворишки. Можда је о трагу шеколико столећа на том мјесту и био какав утврђени господски дворац, јали какав тврдо озидани манастир, који се земаном дјеломице срушио, а дјеломице према потребама новијех становника преудесио; али ово, што се данас од њега још помиче, биће свашто прије, но прави „каштио", наиме стари утврђени замак, као што их се по Далмацији неколико из средњег вијека сачувало. Истинабог, здање је то морало некад бити јако и големо, ал је данас већим дијелом порушено, а у ономе, што се још право држи, не налазиш ама баш ни трага каквим оперважним кулама, јаз узвијаћим мостовима. Од старинске је зграде мало што преостало: при уласку у двориште гргља капија са племенскијем грбом, вазда домаћијем грбом конта Буришá; унутра, величанствено двориште, којему се у дну бијеља предње крило старинске зграде, мал' те не из темеља преграђено и за нове потребе удешено; то се предње крило — сада већ самостална зграда — сучељава стражњим дијелом старога здања, које друго није до ли сушта развалина којој се трагови развлаче и губе у сусједну шуму. Ова се пак пропела преко једне главице и допире до противне стране, гдје је пукло „поље", остатак негдашњег спахилука. То вам је, у опће говорећи, витањски „каштио".

Што се тиче саме унутрашњости обновљене ластавице, она се бо' зна не одликује никаквом знаменитошћу. При земљи, проштрана трпезарија са нешто трагова од слика по старинскијем сводовима, раздијељеним на кринке; биће да су то били радови каква приједна мајстора, на их нови власници, у преграђивању, поштеде. На првом и другом кату (више их управ и

нема) неколико одаја са прилично модерним намјештајем; у једној је циглој дворани извјешено неколико смагнутијех слика на платну, и, над полицом једном, непрекидно неколико средовјечних мачева и зарђалих копаља. Ту собу, ма да је у њој давно понестало књига, називљу и данас, по старом обичају, библиотеком. Еле, кад све у рачун узмеш, излази да је чувени каштно чувенијех конта Бурића обичан љетниковац, каквијех ћеш у Приморју око сваке овеће вароши наћи. Али опет, треба признати: оно, у чем је виганьски каштно од осталих приморских љетниковаца одвојно, и што је вриједно да се спомене, то је стољетна, дивно засађена башта за кућом и пространо двориште преда њом. За човјека, коме душа чезне за науком, или кога љубавно страдање нагони да тражи смирено благо самоће, трудно би било подеснијег прибјежишта замислити.

Шјор Франето не бијаше, додуше, особито занесен за науком; а што се љубавнијех главобоља тиче, он за њих још никако не знађаше. Створен за море и мору од ране младости посвећен, бијаше момак превалио двадесету годину живота свога, не знајући готово ништа о свијету и његовијем напастима, не познајући другијех страсти и олуја, сјем оних, с којијем бјеше навикао да се бори по морској пучини. Жена му не бијаше друкчије позната, но као убава играчка, с којом поморац на суву своје кратке часе одмора разгалује. У коју га год страну свијета море напијело, знађаше он врло добро, е ће наћи свуда пуру готову да му своје пољупце уз готов новац уступи, бијаше ли само њоли да их потражи: била то сада каква туниска црница или француска *cocotte*, шпањолска *cigarera* или енглеска *flower-girl*, он не знађаше да међу њима прави разлике. Женској би глави приступао, као што шта ће приступити готову доручку, јал' партији карамбола. Није он томе крив био: такова га бијаху створиле прилике. Њему би на крај памети не могаше пасти, да женску главу са неког вишег становишта промотри, да жени у друштву неку вишу, одјелитију улогу намијени.

На опет, није тај момак био какав разочарани бекрија, пити га какви непријатни доживљаји бијаху прије времена у скептицизам бацили. Не, и он имађаше својих идеала, али се за час ти идеали у њега свађаху на то, да се што прије дочена поуздана брода, којим ће сам владати и у најдаљим крајевима мора бродити. На добру једреньаку, окружен одабраном китом својијех примораца, мишљаше он, е би кадар био у најкраће вријеме поновити најсмјелије подвиге капетана Кука и Кристофа Колумба.

На жалост, ма да бијаше с најбољим успјехом положио капетански испит и свршно прописану поморску вјеђбу, не могаше још никако да се намјери на „принципала“, који ће му повјерити заповиједа овећег брода. Да се прими капетанства на омањем броду, то му не могаше подићи образ: та он бијаше спреман за далеко бродјење, он бијаше капетан „де лонго корсо“, на шта би рекао свијет, шта би рекли другови, кад би чули, е се капетан Франето Бурић примио да заповиједа којекакву „шкуницу“, која ће препосити земљено посуђе из Трста у Бар? Не, то не могаше никако бити; њега срце за великијем идеалима тежљаше!

Међутим, да би се отео досадној чами маловарошког живота, провођаше он што више могаше времена у овом љетниковцу. Овдје му бијаше, као да је у ближи додицај с морем ступио и као да је хиљаду миља далеко од онога, што се у граду збива, те не осјећаше никако дуга времена у самоћи својој. Он овдје уживаше потпуну слободу, на јој се радоваше као какав нови Робинсон од двадесет и три године. У јутру би се дигао зором, изљегао на обалу, па гледао како се рађа суше: загим би скочио у чун и отиснао истезати мреже, јал' дизати вршце, како би кад што у вече бацио; по том би доручковао, узео какав Жил-Вернов роман и читао, или би се дао у шуму и цртао; остало вријеме тумарао би по околици, бијући дрозге и грмуше. И то га све тако угодно запимаше, да му се то пекад чињаше као дјетински сан, што га у зрелим годинама снијева.

Ал' од свега тога опет га највећма забављаше рибање. У том послу бијаше

му Миш, што по ријеч, десна рука. Кад би се чамац обилатијем ловом кући враћао, што год у селу бијаше дјечурлије, све се то искупи на обалу. Перкан одмах дотрчи кошарицом, те ако су мреже, започне смјеста отплећање љускавих сужања; дивота је онда гледати пузаве јегуље, црна хрбата и бјелушаста дроба, што се увијају као гује на жерави: рујне трље, што се дрхтавим шкргама узалуд муче да се свог житког елемента још једаред насрчу; свијетле зубаче, укочена рена, што још дакћу, али се очито са животом боре и грозничаво оскачу. Ако ли су пак врше, а Миш их просто истресе на жало, и онда се на врелој пржишћу стану конрцати сребренкасти циполи, модрушасте букве, грбави гламочи и ситне гере.

И док се дјеца надмећу, који ће кога надвикати, а Миш своју дојакошњу скачибрачу попријеко гледа, као да су му вечеру изјела, дотле шјор Франето изабере себи неколико крупнијих глава, толико их од прилике пошаље мајци у град, а остало раздијели својим млађаним пријатељима, који напуне њедра, па се разиђу куд који, весело лармајући и благосивљући младог даривача.

Одраслија чељад, која би у тај мах пред својијем кућама, или у њивама што радила, застајала би обично, па кришом мотрила тог младог варошлију, прне брадице и гарава лица, који се тако радо са простадијом устављаше и са сваким повјерљиво ћаскаше, као да бјеше збиља и сам тежак, а не кућић господскога рода и кољена.

Особито им се свиђаше она његова простота у одијевању, којом се од осталијех варошкијех младића одликоваше. На њему ни трага од каквијех рукавица, укочених огрлица, или смагнутијех наочари. За прни, високи клобук, што господа по граду носе, не хођаше ни да чује. И љети и зими пошаше увијек мек, сиви клобук голема обода, под којијем се његово пређлануто лице још живље истицало; гледајући га у лице, хођаше човјек рећи: „то је згољни Марокинац“; а кад би у кога своје крупне прне очи упро, тај би морао смјеста да своје на земљу обори, као да га је ко иглицом у њих такао.

— Хвала богу, вељаху сеоске цуре, не би нико вјеровао, да га је варошкиња родила, но би свак жив рекао, е је у сеоској колиби одрастао!

(Наставиће се)

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине ћеркe написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

III.

Како је госпођа Тургењевљева проводила свој удовички живот — Француски језик у Спаскојем селу — Собарица Агата — Патње Ивана Тургењева

Живот госпође Тургењевљеве био је најтачније уређен. Свему је време било одређено. И сами голубови, које је она сама ранила, знали су час, кад им је ваљало долетети на рану.

Имала је у кући од прилике четрдесет слугу, а осим тога много дечака, који стајаху на вратима, да разнесу заповести своје госпође.

Собарица, која је њу послуживала, звала се „Kammerfräulein“. Сви послужници морали су знати читати и писати.

Млада једна служавка учила је са мном француски. Госпођа Тургењевљева читала је романе само на том језику. Радо се позивала на њих. Млада девојка морала је преписивати сва места, која је госпођа подвукла. Руски се говорило само са послужницима. Ми, чланови породице, обично смо француски говорили, читали, писали, мислили, па чак и Богу се молили.

Како отворим очи, ја започнем дан овом молитвом на француском језику:

„Господе, дај ми крепости да одолим, стрпљења да патим, и постојанства да издржим“.

Осим тога морала сам својој помајци — свако јутро на глас читати по једну главу из светог писма.

Француски језик био је код нас у толикој части, да сам и на исповести пре причешћа читала молитве на француском језику.

Госпођа Тургењевљева није била нежна мати. Не само да је тукла своје слуге, него је шибала и своје рођене синове.

Иван Тургењев сам приповеда: „Шибали су ме ни за шта, скоро сваки дан. Један пут ме неко оптужи матери за неку кривицу, коју ја нисам учинио. Није дала себи ни толико труда, да ме испита, него ме стаде одмах шибати, својом сопственом руком. Бадава сам је питао за узрок тој казни. Она ми је одговарала тиме, што ме је непрестано шибала.

Кад сам јој сутра дан рекао, да ја никако не знам, за што сам био бијен, она ме стаде на ново воштити, говорећи, да ћу сваки дан бити бијен, докле год не признам своје кривице.

Тада ме обузе такав страх, да сам одлучио да побегнем у свет.

Те ноћи устадох, обукох се те ниџајући по мраку дођох у ходник. Не знађах куда ћу, знађах само толико, да дуже не могу остати у овој кући, да морам ма куд бегати, где ме не би могли никада наћи. Као крадљивац дођох на претпоставке даље, кад на један пут стадох, сав укочен од страха. Онако сам свечу; неко је долазио мени у сусрет.

Срећом беше то мој стари учитељ, који ме узе за руку, чудећи се, да ме је у то време овде затекао, па ме стаде испитивати.

— Хоћу да бежим далеко одавде, рекох му кроз плач.

— Да бежите одавде?... Куда?

— Куд ме очи воде.

— За што?

— Што ме сваки дан шибају, а не знам шта сам скривио.

— Не знате, за што вас казне?

— Кунем вам се, да не знам.

Добри старац ме пољуби, одведе ме натраг у моју собу, и обећа ми, да ме више не ће нико тући.

Сутра дан оде мојој матери, и мора да ју је убедио, јер ме онај дан нису воштили.

Што се тиче мога оца, он ме никада није узимао у обрану; напротив је држао, да сам заслужио шибе. Кад сам у веће долазио са сузним очима, да га пољубим у руку, он би ме корео:

— Но! Ти си ми леп дечко! Тако млад па тако невољао!

Ове би ме речи већма застрашиле, него и саме шибе, што сам их навукао. Целу сам ноћ мислио на то, а нисам се могао сетити, какво сам зло учинио.

IV.

Прва дела Ивана Тургењева — Мисли госпође Тургењевљеве о госпођи Вјардотовој

Године 1841. поврати се Иван Тургењев из иностранства, и дође у лето исте године у Спаскоје. Донесе собом своје прво дело „Параша“.

Једва да смо и мислили на то дело, које он донесе у материну собу; па не верујем, да смо о њему и говорили. Сећам се само једне изреке, којој смо се зачудили, а та је, да се у добрим и отменим кућама не пије квас. Од тога дана нестаде кваса у нашој кући, на велику жалост моје добре учитељице, која га је веома радо пила.

Иван Тургењев је врло добро познавао нарав своје матере, па није хтео пред њом никада отворено да искаже своје мишљење. Знао је да би то њу разјарило, премда је она пред њим са свим друга била. Хладноћа међу матером и сином настала је много касније. Но да право кажем, то и не беше хладноћа. Он се просто ње клонио. Увидео је, да је борба постала немогућа, а могла је само довести до немилих последица. А да буде немаран посматрач свега онога, што се збива у материној кући, то би задавало његову милостивом срцу велики мука.

Сећам се да смо једном сви били на балкону. Са Иваном беше и његова куја Дијана. Иван је био врло расположен и говорио је о литератури. На један пут скочи, и стаде брзим корацима ходити по балкону.

— Ох Боже, рече љутито; за што немам Пушкинова ума? Та он би могао спевати и нашег управитеља. Да, да! То је ум... А ја?.. Могао бих се заклети, да никада свога века не ћу ништа написати, што би ијоле вредило!

— А ја опет, рече мати скоро љутито, не могу да појмим, од куда ти дође та мисао, да постанеш књижевник?... Је ли то за племића? Сам признајеш, да не ћеш бити као Пушкин... Хајде де, још писати у стиховима, али бити књижевник... књижевник! Знаш ли ти, шта је књижевник?... Ја ћу ти рећи... Књижевник... то ти је, то ти је.... Како да ти кажем?... Но, брља по артији за повце... Племић треба да

служи цара, да задобије у војсци лепо име, а не да брља по артији.

Та и ко чита руске књиге? Заиста, Иване, верујем, ступи у војску, па ћеш брзо добити степен... а после, да се ожениш.

— Ја да се женим, мати? рече Иван Тургењев па прену у смеј... Никада! Немојте на то ни мислити.... Пре ће црква у Спасској поиграти трепаку, него што ћу се ја оженити.

Ја се не могах уздржати, да се не насмејем.

— Како се усуђујеш, смејати се, кад говори којекакве будалаштине? љутила се она. Шта говориш пред дететом којекакве глупости? окрену се Ивану.

— Али, мати, ја не појмим, за што с таквим презрењем говориш о књижевницима. Та некада сте ви сви били занесени за Пушкином... На Жуковски!... Ти си га сама, некада волела и поштовала.

— Жуковски?... То је шта друго... Ти заборављаш, да је он био на двору...

Једног дана читала је Гогољеве „Мртве Душе“.

— Ох! Ала је то глупо! рече... Право да кажем, ја нисам никада читала што гаднije и непристојније.

Те исте зиме дође Лист у Москву. Госпођа Тургењевљева, која је ретко излазила, хтеде да чује тог славног композитора и уметника. Њезин син Иван пратио ју је. Степенице, које су водиле у дворану, где се давао концерат, беху врло високе, а слуге беху заборавиле поћести пасионьачу на кајише, на којој су обично носили госпођу.

Ноге Варваре Петровне биле су већ отечене, те се није могла по степеницама да пење горе. На очију јој стадоше сузе муке.

— Мати, рече Иван Тургењев, ја ћу то на рукама узети.

На, и не чекајући да она пристане, подиже је као мало дете, однесе је по степеницама, па је пусти на улазу у дворану.

Неки су изјавили своје саучешће, а многи су честитали госпођи Тургењевљевој на тако нежну и пажљиву сину.

Могло се мислити, да је била усхићена, јер није грдила слуге, што су заборавили столицу.

Госпођа Вјардотова дође у Москву године 1846 мало пре но што је отишао Иван Сергијевић. Дала је један концерат.

Госпођа Тургењевљева знала је већ за одношај свога сина са породицом Вјардотовом и није га никако одобравала. На инак се одлучи, да чује ту славну певачицу.

То је било пред по дне. Кад се повратила са концерта, била је веома незадовољна, што Иван није дошао на ручак. Целог ручка била је надурена, није ни речи проговорила. При свршетку ручка жестоко лупи ножем о сто, па, као да сама са собом говори, повика:

— Па инак морам признати, да та проклета Циганка врло дивно пева.

V.

Роб-лекар — Узалудан труд Ивана Тургењева, да га ослободи — Или да палачи, или у Сибирију

Већ сам споменула лапет лекара Порфирија Карташева. Вредно је да приповедим нешто из његова живота, јер то карактерише оно време, у којем је живео.

Кад је Иван Тургењев први пут отишао у Берлин, да настави своју науку, пошао је с њим и Порфирије Карташев, као његов собар. Од то доба био је његов одношај према господару врло срдачан. Често су их виђали заједно у пријатељском разговору, и нико се није томе чудио, јер су сви познавали Порфирија као честита човека. Једина госпођа Тургењевљева сматрала га је као роба.

Порфирије Карташев научио је на Берлинском свеучилишту немачки, и свршио је онде медицину. Његово знање било је врло темељно, тако, да су га и најбољи лекари питали за савет.

У целој околини, где смо ми становали, беше на велику гласу, пак су наши суседи често слали кола по њега; али на жалост као роб није смео њих болесницима без дозволе његове господе.

Иван Сергијевић преклињао је матер, да ослободи свога лекара; но она не хтеде о томе ни да чује. На сваку поновљену молбу свога сина одговарала је, да са Порфиријем врло добро поступа, да она њега од свију робова највећма одликује, да му је дозвољено, да једе од оних јела, што су остала из његових господара, да она њему четир пута више плаћа, него другим слугама.

— То је све лепо, одговори Иван Тургењев, али скини му јарам. Верујем, да ће, док је жив, остати код тебе. Поврати му ту самосвест, да је човек, а не роб; а то ти можеш.

Но све Иванове молбе беху узалудне и Пор-

фирије Карташев ослободи се тек после смрти госпође Тургењевљеве.

Наш лекар беше висок, широких плеча, лица мало рапава, а на лицу му беше изражена доброта; мале, црне очи беху пуне духа и благости.

Мати је за њ говорила да је „успавана доброћудност“, и била је свагда умерена, кад је он код куће. Кад год би напала на њу каква живчана криза, он би јој говорио: Умирите се, госпођо!

Како ми се чињаше, беше довољно само погледати тога озбиљног, снажног човека, па да се сместа умире и најраздраженији живци.

Један пут имао је Порфирије да издржи жестоку борбу са госпођом Тургењевљевом.

Кад ми је било десет година, надох у жестоку врућицу. Мати беше у очајању. Видећи озбиљност моје болести, хтеде да позове и друге лекаре. Порфирије се томе противио.

— Не бојте се, госпођо, рече јој; не зовите никога. Ја сам госпођицу од почетка њене болести лечио, па ћу је ја и излечити.

Госпођа Тургењевљева погледа га онтро пај му рече:

— Знај, ако је не излечиш, ти ћеш у Сибирију.

Наш се лекар није уплашио те претње. Својом обичном жестином изиде из материне собе, седе на моју постељу, где је пробавио дан и ноћ, док се није болест на боље окренула. Не показујући ни најмањег задовољства или радости, оном истом мирношћу рече матери:

— Госпођица је сад спасена. Само јој треба још времена, да се са сним опорави.

VI.

Никола Тургењев — Женидба из љубави — Чудноватн састанак жаљке са ђачадима — „Дете“ од ВиктораИга — Мајкино проклетство

У лето 1845. године отпутује госпођа Тургењевљева у Петроград, да предупреди женидбу свог старијег сина Николе са госпођицом Шварцовом. Није знала, да је он већ одавна венчан.

Но пре, него што приповедим, тај догађај, треба да речем исколико речи о брату Ивана Тургењева.

У колико Иван Тургењев беше по пореклу Рус, у толико његов брат беше Пољак.

Кад сам читала роман „Цену Ејру“, писао сам себи могла да представим Рочестера другчије, него са обликом Николе Тургењева.

Оба су брата живела у најлепшој љубави. У карактеру веома су се разликовали.

Иван Тургењев одликовао се веселом нарави, без икакве горчине; Никола, на против, беше подругљив, па ма да не беше зао човек, његова нагнала је имала нечег заједљива, што је вређало.

Иван Тургењев тражио је људе, да им учини добра; Никола пак притицао је другима у помоћ, кад му се прилика дала.

Говор Ивана Тургењева не беше потпуно тачан; он је шушкетао, и чинило се, као да тражи изразе; али се ватрено изражавао, а свака му је реч показивала доброту. Глас му беше мек и симпатичан, а кад се лутио, глас му беше више оштар, него опор. Ко га је само један пут чуо, није му никада заборавио гласа.

Говор Николе Тургењева беше китњаст, глас снажан. Нисам никада никога чула, да је тако тачно говорио толике језике.

Ми смо се сви чудили, како се лако у сликама изражавао; на кад би свршио какву приповетку, сви смо га још молили да настави.

Мати је више пута говорила:

— Ја сам се при крштењу својих синова преварила. Требало би, да је Николи име Јован, јер је он прави Јован Златоусти.

То је тај Никола, кога она хтеде да присили, да се одрече љубави, која је више година трајала. Она је почела била тим, што му је одузела средства за живот, те је млади човек морао давати другима часове, да би се могао издржавати.

Госпођа Тургењевљева је себи ласкала, да ће се он покорити. Налазим у њеном албуму ово записано:

„Моја сину Николи.

„Драго дете! О теби се пропоси глас, који ме јако боли. Ти си се предао грешној наклоности. Драги сине! Не ослањај се на обећања, која страсти пружају; страсти нестаје, а с њом и заклетве. Ако још има времена, а ти се отрести слабости, која те може упропастити. Ја не могу више да те познам, тебе, који си тако разуман, и који познајеш дужности према друштву и према твом сталежу.“

У Петрограду је госпођа Тургењевљева чула, да њезин син има деце. Пожели жељу да их види, али их није познала себи у кућу. Захтевала је да их проведу испред њених прозора. На тако је и било.

Кроз прозор гледала их је на дворишту, те је само опазила, да је најстарије налик на своја

оца, кад је био мали. И то беше све, што је икада рекла о својој унучади.

Непрестано је говорила, да је Николин брак незаконит; па да би га наговорила, да прекине ту свезу, пудила му је, да управља њеним добрима у Спаскојем селу, и обећавала му златна брда.

Никола је ту понуду одбио, изјављујући одлучно, да он не може оставити своје породице.

На пољетку, 1849 године, санђиоли ова на тај брак. То беше у онај мах, кад је ужасна несрећа снашла ту породицу. За једну зиму умре све троје деце.

Једнога дана, дуго после тога, била сам код Николе Тургењева. Била сам тада већ удата. Ја му стадох казивати за своју стрешњу за моју Љерку, за коју сам мислила, да ћу је изгубити. Он устаде, прочита ми „Дете“ од ВиктораИга, а кад дође на последњу строфу:

„Спаси ме, Господи, сачувај све, које љубим, браћу, сроднике, пријатеље, па и непријатеље. Да никад не видим лета без шарнога цвећа, кавеза без тица, кошнице без пчела, и кућу без деце“.

Стаде горко плакати.

Кад се умирио, рече ми:

— Рекао би човек, да је моју децу отерала у гроб клетва моје матере.

Ове ме речи подсетише на призор, кад су дечје слике дошле

При повратку из Петрограда госпођи Тургењењевој дође у главу та чудна мисао, да поште од Николе слике његове деце. Никола је у тој њезиној жељи видео почетак повратка материне љубави, те се пожури, да ту жељу испуни.

Једног дана донесе Пољаков с поште малу кутију.

— Отвори брзо! заповеди мати.

Пољаков послуша, извади из кутије неколико листића, којима слике беху покривене; али пре него што је извадио први оквир, она му рече:

— Дај овамо ту кутију!

Кад је кутија била на столу, она му заповеди:

— Одлази, па затвори врата.

Ја сам са Агатом бијла у побочној соби. Нас две заустависмо дисање.

Из њезиних првих речи, кад се пробуди, закључивале смо, какав ће бити дан. Овај мах све је предсказивало буру, па смо се спремале, да је издржимо.

После неколико часова чујемо, како нешто лупа о земљу. Она виче Пољакова и рече му:

— Скини то... али пази, да ни трага не остане на ве̂ленцу.

По том, показујући на кутију, заповеди:

— Баци то.

Те исте зиме помреше оно троје деце.

VII.

Неки „Муму“-ов јунак — Како га је Тургењев познао — Изнемоглотина и ветина

Ко није читао „Муму-а?“ Ко не познаје Герасима, госу томе псу. Приповетка о њима двома, о човеку и животињи, није измишљотина. Та тужна драма догодила се пред мојим очима.

Лети је мати скоро сваки дан обилазила своја добра. Ја се радо сећам оне поворке од каруца. Напред су ишла материна кола, за њеним моја; а са мном су седеле моја учитељица и Агата, после је долазила кибитка са лекарем, за њим кола са рубљем и мојом собарицом, а на пољетку кувар са кујном. То путовање трајало је по неки пут читав месец дана.

Госпођа Тургењењева прегледала је своја добра, контролирала је своје управитеље и надзорнике, и сама је продавала своје жито, које се чувало у ограђеним градним стоговима, поређаним тако, да се могло између њих проћи са колима, у којима беху упоред упрегнута четир коња.

Кад смо једном тако путовали, зачудисмо се сви, а мати по највећма, кад пред селом Сичевом опазисмо грдна човека, где оре.

Мати заповеди, да кола стану и нареди, да њову ту грдосију. Али бадава сва вика, он се не мичс. Кад на пољетку одоше к њему, и ослов̂ише га, он одговори мумљањем.

Био је нем и глув.

Старешта из овога села рече нам, да је немак времена роб, који, поред све своје мане, не пије; и баш је та његова мана морала навести госпођу Тургењењеву на ту мисао, да немака узме за свог личног послужитеља

Није јој ни падало на памет, да пита Андрију, да ли му је право, што мења службу. Признајем, да ни сама нисам на то мислила. Тек после, кад сам читала, „Муму“-а, дознадох, да је на прва јако тужно за својим пређашњим животом.

Само је она велика љубав нашег незаборављеног Ивана Тургењева према понижењима могла да проникне у дубљину најтајнијих осећања тога несрећнога човека.

Госпођа Тургењевљева поносила се својим немим голијатом.

Он је увек морао носити прљаву памучну доламу. Зими је имао врло лепу ћурдију, а лети плаву горњу хаљину.

Цео свет у Москви познавао је немака госпође Тургењевљеве и грдно зелено буре, у ком је на колима носио воду, у која беше упрегнут леп, грошаст зеленко. Сви су му се јављали.

На његовом, према големом телу сразмерно и великом лицу свагда се виђао доброћудан осмејак. Имао је изванредну снагу; руке су му биле тако велике, да сам мислила, кад ме узме на руке, да сам на колима. Тако ме је један пут однео у своју собицу под кровом, где сам први пут видела Муму-а.

Ово мало, бело псетанце, са пегама циметове боје, лежало је на немаковој постељи. Од тога ме дана Агата често грдила, због парчади леба и шећера, што сам их сакривала и крадом давала немаку за Муму-а.

Сви смо јако волели то псетанце.

Познат је његов трагични конац. Госпођа Тургењевљева заповедила је Андрији, да га баци у воду, да се удави. Романсијер је само свршетак променио. Он вели, да је његов џувак оставио своју госпођу; али је у ствари немак, при свој својој големој туги за својим Муму-ом, остао и даље у служби код своје госпође. Никад више нисмо видели у њега друго које псето.

Пре него што се растанемо са овом занимљивом особом, споменула бих још нешто о њему.

Неко, који није записао од матере, поклони немаку плаву, пуњену доламу. Но он жестоким знацима одбије тај дар. Одмах то јављише госпођи Тургењевљевој.

— Је ли то могуће?!.. Немак није примио поклона?

Сутра дан, око девет сати, тек што се мати пробудила, заповеди још из постеље, да јој доведу немака.

Агата је у чуду стајала.

— Доведите ми немака!

Агата изиђе из собе, да уради по заповести своје госпође.

Одведоше немака најпре у послужитељску собу, пак онда известише о том госпођу Тургењевљеву.

— Казала сам, да га овамо доведете; само га мало ућудите.

Сад настаде код собарица чудан призор. Једно њих дванаест младих девојака стадоше се окретати око грдосије на сваки час да прсну у смех; једне имађаху у рукама сунђере, друге убрусе и четке. Док дан о дан, а срећни немак беше преображен. На послетку га умише, очистише, очешљаше и дамирисаше. Док се то с њим збивало, он се весело смејао, да се сва кућа тресла.

Мати ме зовне и рече ми, да јој додам комад плаве траке; по том даде дозвати Пољакова.

— Донеси десет рубаља! рече му.

Надзорник донесе новце, па онда уведоше немака.

Од тешких корака овога гојзјата стаде звекетати боца и шоља, што беху у соби. У големој радости својој стаде се од срца смејати, а смеј му је налично на бивољу рику.

Мати се доброћудно смешила. Једном руком показивала му траку а другом пружала му десет рубаља. Тиме му је казивала, да је то награда, што је одбио плаву блузу.

Агата му даде знак, да треба да у руку пољуби госпођу, те он то врло несрећно и учини.

Кад хтеде да изиђе, пружи прст на госпођу, а другом се руком поштено лупи по прсима, у знак своје верности и одданости према својој госпођи.

Тим јој је опростио смрт свога Муму-а.

(Наставиће се).

ПОУКА

ЛИСНИК ИЛИ ЛИШЊАК

Гдје је земља слаба и иршава, а људи немају какве друге зараде, ту набијају крајцару на блашца или иду у бијели свијет на зараду. И баш за то задаје њима благо доста бриге, кад омахну ливаде травом, а због суше омаши и сламе и кукурузовине. А куда још нема доста сјенокоша, као н. пр. у Црној Гори — у том „гроздњеј гора“, као што је зове владика П. Петровић-Његуш, па и у Лици, туда страда шума, помажући људима извлачити марву на зиме.

Вук је забиљежио ријеч *лисник*, а у оном латинском тумачењу вели се: да је то гомила лиснатих храстових грана, које су осушене, те да се њима зими козе хране. Штета, што не знамо, у кои је крају чуо Вук ову ријеч, „Септембра мјесеца сијеку гране дубове (*дуб* је исто што и *храст*) и јасенове те садијевају у стог и ово зову *лишњак*. У зиму ране стоку са овим листом, са сијеном и сламом“.* Љ. П. Ненадовић, писац чувених писама „*О Црној-гори*“, казује нам о том у њима ово: „Волова и крава врло мало има; тешко их је преко зиме изранити, велика је оскудица у сијену. По многим мјестима гдје има шуме, сијеку *лиснике* и остављају за зиму, а одмах с прољећа *крешу гране на сухо брсти*. Љети чељад по брдима између камења траже и срном жању неку штркластву траву, која се зове *виш* (вриједно би било разгледати, да ли је „виш“ доиста Sesleria Ard., а и која врста овога рода); и то у сноповима носе кући или на пазар.“

А и у кршној Лици и Крбави мало је боље него ли у Црној Гори, јер с јесени виде се које године по главицама и плећинама гдјекојих горских коса све сами лишњаци (и тамо веле као и у „гроздњеј гора“ — *лишњак*). Уза гдјекоје куће, што су под страном, виде се гајеви, па који се од оваких селака боји *гораринe* (глобе због сијечења шуме), сијече лишњаке у своме гају; па не иде у планину ни по стожину, већ дође оно скоље око храстића, који су до под врх окресани. Гдје су *станови* приређени за *зимоване стоке* (испоредн што Вук пише уз ри еч „стан“ под бр. 2.). тамо привезу и ове лишњаке као и осталу крму. Прије него стану гране са сухим лишћем давати ситном благу, накропе их који пут сланом водом, да би слађе обрстило лишће; а не даје се лишњак благу непрестано, већ наизмјенце са каквом другом њиком.

Није ли зима мека и пропузна, па се још отегне, а на намаку је и њика и лишњаци, онда је *брст* једина храна крупном благу. Сјекиру на раме, а репове преда се, на управо у шуму, то се онда зна А кад тамо намиле оне гладне животиње, требале би да имају предње ноге и врат као у какве жирафе, да узмогну саме дохваћати оне гранчице. За то њихов госа скине халину, засуче рукаве, па неплиће сијече и огранке и дебла; куд год сјекиром дохвати, задаје шуми љуте ране, а добро зна, да тијем и води отвара врата, да послије наглих киша као каква бујица нанесе му свакојакога камења на оно мало добре земље по долинама, дочићима и увалама. Треба се осолити и обути, па и данке поплаћати, — и при том се онда забораваља на све; на још кад му муне кроз главу, да ће ова *зимосијеч* до јесени бити добра за огријев и за печење шљивовице, онда тек љуто гвожђе сијече све само ону пусту шуму, а право јој и буди, јер она му је и намакла дрвалицу. Док се овај жини „мал“ (имање) набрсти, има госа када да заће мало дубље у шуму, па да насијече бреме јалове *четине* (грана јалових) за млад, што је остао код куће.

Докле другдје размишљају о тои, како да од дрвених пилотина или опиљака начине какву нову храну мјесто дојакошње крме или њике, дотле се и код нас као и у Црној Гори испомажу лишњацима и брстом, а том приликом повалане огранке и читава дрвета прождире огањ, који по ријечима светог писма никад не говори: доста!

Мојо Медић

* В. М. Г. *Медаковић*, „Живот и обичаји *Црногораца*“, Нови Сад 1860., стр 153.

СЛУЖБЕНО ДОПИСИВАЊЕ ПЛИНИЈА МЛАЂЕГ И ТРАЈАНА

(Из петтамнаног дјела: Плинијеве млађи и његово доба. Сврха првога и почетак другог столећа по Исусу)

(Наставак)

Кад је ступио на пријестоље, нашао је стару, скоро изумрлу аристократицију, а поред ње нову, коју је недавно створио Веспасијан; нова није имала да намјести у својим полачама лике прадједова: конзула, говорника и војсковођа, али је ишла за тим да стече оно што јој стари нијесу оставили: како је створена по царској вољи, тако је све и од цара очекивала; од ње није Трајан имао чега да се боји, и дојста никад му није стајала на путу. Стара је имала велику прошлост, и колико је трајало прво столеће, није престајала да се бори против врховне главе државне: први цареви, осим Августа, који је нешто њом поступао, мало су јој што кад попуштавали — а то им је историја у велике политичке погрешке убиљежила. Трајанову бистроме погледу приказао се је начин, како да привуче на своју страну тај немирни елеменат и да га лијечи од обијести и празна поноса: стаде да је гледи, позове је к себи у двор, а сенату, у којему је била и стара и нова аристократија, поврати, како смо већ видјели, нека стара права, права без особите важности, којима су се опет ти изрођени потомци великих патрицијa задовољавали. Сенат, ударајући почаст на цареве одлуке, мислио је да он дојста влада свијетом; а Трајан, Хадријан и остали добро су пазили, да кроз ту златну опсјену не проври истина. И сам Плиније кличе од радости, што су томе славноме збору тако лијепи дани настали, па грди Домицијана, који је сазивао сенат да вијећа, хоће ли се умножити број гладијатора[7] или да сједи без икаква посла.[8] Антонини су уз то своја либерална начела и тим на јаву износили, што су радо пред аристрократицијом споминьали старе републиканске дане, кад је племство стајало држави на чело; хвалили су старинске врлине, а сам је Трајан мирно гледао, како је у кући Плинијева пријатеља Каптона изложен кип Брута, Касија и Катона; Марко ће пак Аврелије до тога доћи да кује у звијезде Брута републиканца и да га прогласи узгледом старе римске крепости. Надодамо ли, да су Трајан и његови наљедници помњиво чували да ничим не увриједе тај охоли сталеж, да су с њим као прости грађани опћили, и да су пријатношћу свога карактера на мирни начин освајали то непријатељско поље, видјећемо онда на једној страни ту надуту римску аристократицију, где се топи у уживању неких таштих почасти, а на другој млада одважна пара, који, забављајући племство празним бригама, привлачује к себи врховну моћ над цијелим свијетом. И ето доброг и простодушног нашег Плинија где узноси цара либерализа; али тако нијесу пјевале ни провинције ни муниципија.

Кад је с Марком Аврелијем наведена опасна намисао Трајанова и централизоване државне администрације била ствар готова, шта је с тим добило царство? Хадријан је дојста нашао за стопама свога претходника; али већ Антонину доброму и Марку Аврелију задавали су варвари тешких брига на граници и силом су их одвраћали од државних посала; и ето где је лежала опасност њихова начела, да се владар мора старати за све. За такав сустав захтијевало се је савршена цара. Јесте то Трајан био; као јавноме човјеку нема му се шта забанити, али у исто доба шта се, је ли се он баш могао скрбити за сваког свог поданика, где год био — како се је пред Плинијем некад пазарио? То није за цијело могао учинити; а како каже J. J. Ампер, док је цар где ходио с војском, многа се је потреба занемаривала, многи је град одгодио зидање свог купатила или поправу кужна канала.[9] Залуду је човјек савршен, кад је начело, по којем се влада, рђаво. Након Антонина други су људи ступили на њихово мјесто, људи сад бољи сад гори, људи вјешти у рату, по где кад и ваљани у политици; али шта је ту царству помогло? Ништа већ није заустављало његово брзо пропадање. Непознати дивљи народи, страшило онданьњему свијету, непрекидно су нападали на то огромно, измождено тијело; а цареви, у толикој неволи, мало су кад сједили у Риму, а још су се мање бринули за унутрашње ствари. Царство се је срушило због хиљаду узрока; у њих треба да историја уброји и страшно начело свеопћег централизовања.

[7] Paneg. 54.
[8] Epist. VIII. 14.
[9] J. J. Ampère: L'histoire romaine à Rome. VI.

Кад једном знамо, какве је односнаје Трајан створио међу собом и својим провинцијама, не ћемо се више чудити, што се његов намјесник тако лако на њега обраћа; с пута, којим је цар први ударио, не ће нико више заћи; и њега и њих опила је опојена врховне моћи, а више их не ће ништа растријезнити.

Из самога дописивања међу Плинијем и царем види се, како се је постепено развијала Трајанова намисао. У почетку владар не ће да такне у појединa муниципална устројења, не ће да се увеђу опћа правила за сваку администрацију. Плиније му једном доказа, како би сходно било, да закони буду заједнички за Понтус и Витинију; цар му одговори да не може одредити тако што, и да је по његову мишљењу, боље држати се закона, који за тај и тај град важају. На исти начин отписао је своме намјеснику, кад га је питао, да нађа опћу наредбу, која би се примјенила на кршћане.[10] У важнијим питањима, дакле, Трајан се још не умије одлучити да покаже своју врховну вољу, и ако му и прем савјесни Плиније пружа сваки дан прилику да је покаже.

Овдје пак морамо признати да се је наш писац баш својски заузимао за цареву идеју; на све да и цар није са свим увјерен био о згодности своје политике и о својој властитој способности да је изведе, опет она силна писма, у којима се је његов пријатељ с некадашњим поуздањем обраћао на његову „велику памет", на његове „сјајне царске врлине", била су му на пошљетку јасан доказ да је он дојста у стању да наметне своју вољу цијелој држави. С друге стране пак, ко чита то њихово дописивање, чудиће се, што су оне златне ријечи: „не дирајмо у муниципалне установе" у потпуну протусловљу са начином, којим су поступали провинцијама. И заиста, кад ваља да дође допуштење из Рима да се покрије канал, да се пренесе гроб; кад треба да царев намјесник одобри градске рачуне, да се брине он за инжењире, да помири распре, да преустрои чак и полицију: ко то чита, питаће, да л' се то не зове имати под својом власти туђу слободу? Веће нам је пак чудо, кад знамо, да је Плинија послат био да увеђе опет ред у управу слободних градова,[11] *(ad ordinandum statum liberarum civitatum)*, те поменуто протусловље овдје нам се још јасније ствара пред очима. Ти су „слободни градови" у покрајинама били обично проста муниципија, која су признавала римску област, или опет градови у почетку независни и који су с Римом само у неком савезу стајали. Трајан им бијаше по Плинију поручио, да ће његов легат само да прегледа, како су ствари код њих, а да у њихове повластице не ће нико дирати;[12] али ријечи остале су ријечи; јер и ако је цара мрзјело мијешати се онако у туђе послове, а још више у установна питања, имао је за то намјесника, који га је и преко воље на то тјерао. Та знамо ми, како Плиније мисли о положају римскога императора; за њега је владар врховни господар свијета, који располаже бићем и животом сваћијим; па ако га позиваље да одреди шта се има радити са туђом слободом, то чини, јер је потпуно увјерен да то лежи у царској власти.

(Свршиће се)

[10] Epist X. 114, 98.

[11] Epist. VIII. 24.

[12] Salvis quae habeant privilegiis. X. 57.

Јосип Берса.

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОЗИ СРПСКОМ РЈЕЧНИКУ

Сабрао по Босни и Херцеговини

Игнат И. Димић

(Свршетак)

Радо. Weberknecht (Phalangium opilio).

Рића. Сваки златан новац, чија се вриједност врзе око десет форината, зове се у Босни „рића" (од „Lire"?).

Ричина. Ricinusöl.

Рогуша. У варошима реку „чеперак" а по селима „рогуша". Мјера за дужину, која сеже (кад се прсти рашире) од палца до првога прста. Kleine Spanne.

Рогоњд. Врста биљке. Гласинац.

Ренга. Лисичја кожа с ногу.

Рендељ. Врста биљке. Глаголиш.

Сала. Satintuch. Фина одебела сјајна чоха.

Сакез. Colophonium.

Сакез-мастика. Најфинија мастика (Mastix-Liqueur).

Сáма. Заметена пашјевина (песка поган), у коју мећу коже, кад припремају сахтијан. Мостар.

Сартија. Учињена магарећа кожа. — Chagrin?

Сахт-басма. Perkail.

Сашак. Das Schlüsselbein.

Свиљетњак. Leuchtkäfer. И Вук је записао ову ријеч, али му значи 1) чирак, 2 ближњак.

Сичапот. Arsenik.

Склепка. Чаша. Херцеговина.

Сметкник. Пиротски ћилим дуг $2^1/_2$ м.

Сомов зуб. Од ове врсте Elfenbein-а праве босанеки ножари и пушкари кор(е)(кориће) за ножеве, виљушке и сличне ствари. Ну то није сомов зуб од морске животиње, која се зове Wallross, дакле Wallrosszahn. Не бих знао за стално казати, како су босанске занатлије дошли до ријечи „сомов зуб; ну држим да им је неко непознату ријеч Wallross снео на познатију Wels, те је тако од Wallrosszähne изишао Welszähne = сомови зуби.

Сомун. Врло мехак хлеб, који се много рђеће закуха по капљама, те има озго квадратиће.

Сопаљ. Рупа у калањи, кроз коју се мјеховима дува.

Срт. Онај дио лисичје коже, што је испод ћилгафе, дакле са стране на врату.

Стјеничица. Вода, која у планини под стијеном извире.

Суфиндук. Ова справа од тврда гвожђа изгледа као и клачешице, само што има ситније руне.

Сусамур. Nörzfell.

Сутам. Sesam.

Сутурин. Овако зову босански мухамедовци ћешњак. Од Sovereign?

Сеџра. Dilluvialer Kalktuff. Сарајево.

Талир. Врло фино сукно, од кога се праве чакшире народнијех одијела. Долази у Босну из Bielitz-а, те има талијер као Fabriksschutzmarke.

Тарана. „Турци веле: тарана је храна а хришћани купус и сланина.“ У Босни праве тарану од ускисела пшенична тијеста, које метну на сито и притисну, те оно што пропадне добро осуше. У Лици тијесто за тарану сатару и осуше те онда изгледа као ситно измрљена средина из хљеба. Вуку је тарана „eine Art Mehlspeise“ (кад се нашме у води сваре).

Тиње. Учињена и обојена кожа овчја, коју сарачи узимљу за шарање. (Кад је необојена, зову је „мјешина“).

Тоз-шекер. Zuckermehl.

Токма-калпи. Ungarisch gegärbtes Leder.

Топ. Смотак гајтана; у њему може бити 28—34 аршина.

Тргло. Ову справу за хватање куна видио сам први пут на Романији. Она се састоји од двије сохе (са дугијем рашљама), које су у земљу забијене у размаку од три корака. Преко њих је пребачена аршика а преко ове друга, много тежа. Када хоће да тргло зашну, онда један крај горње аршике издигну, па шиљком подбоче о доњу; да би шиљак стојао, обје су аршике са стране зарезане. Прије него што тргло зашну, натакну на шиљак комад меса. Кад се куна припне на доњу аршику те стане за месо вући, шиљак се истргне те горња аршика куну поклопи.

Тротан. Овако се зове врло проста врста сира, што се у Босни по варошима продаје; он је нечист, плеснив те баш ни не мирише најљепше. Док је млад, пролази како тако. Праве га од ситна, или суха а покварена сира, који се иначе не може јести, тај онда ситно стуку, усну у кацу, налију жетицом (слатком сурутком) на испиједе. Неки узимљу сир од метена млијека, који је у сурутки (у прију, у ком се сирио) три дана стојао, те ушљед тога јако отврднуо. Сир стуку, метну у кацу и посоле тако, да на сваки кат сира дође по шака соли. Касније га преперу.

Трт. Гвожђе, што из калање иза маце истече.

Тежљај. Онај дио у планини, на који се трутци навољују, кад се тестерају. У селима под Јахорином планином.

Тељаци. Drahtstifte. (Од тел=Draht.)

Тесте. Десет комада (жлица, фиљана . . .)

Тешмија. Stickséige.

Тестрмањисавање. Овако зову у Сарајеву посребрењивање.

Тестрмањисати. Посребрити.

Ћувал. Оно, што и мутаб или покровац.

Ћушрија. Das Schlüsselbein.

Ћурк. Хрпа кожа, широка два аршина, висока аршин а дуга колико се хоће.

Ћуселе. Доста танак обојен домаћи говеђи ледер,

Данчић (у „Rječnik“-у) вели: „мешани турски ђон за ципеле“.

Туфтек. Пекмез од грожђа.

Тућо. Врста духана, што у Херцеговини расте; спада под Nikotiana rustica L.

Угарак. Bebrütete Zelle im Bienenkorb. „Добра година, све сам угарак.“ Вос. Крајина.

Ужезник. Meschinleder. Учињена необојена коза кожа.

Утесници. Врста Glasperlen. Налазе на китицу (само су мање) те су нашивани на уларима.

Уруп. Тако зову у Херцеговини осми дио аршина.

Ут. Мирисаво дрво, којим се код Мухамедована мртваци кади. Aloëholz.

Фитаљина. Најпростија врста сукна, што се у Фочи. Кош, којим се рибе хватају.

Фабрикама прави. Schwarzes Soldatentuch.

Халва. По Вуку је халва 1.) „eine Mehlspeise (von Weizenmehl, Schmalz und Honig)“. У Босни је праве тако, да пшенично мливо попрже на масти, па томе долију (у води растопљена и уварена) шећера. Даље му је халва „од ораха, која се продаје“. Ову халву зову у Босни бијелом, јер је бијела. За њу уваре (у води) растопљена шећера, метну коријена од сапуначе (Sapponaria officinalis), пшенсте (Stärkemehl) и ораха, те варе тако дуго, док не отврдне, када се охлади.

Цилица. У Босни каменита со. Steinsalz.

Цопа. Оно што и жеста.

Црнад. Потрбушина на лисичјој кожи.

Цута. Zündhülzchen.

Чахиље. Вук је забиљежио ријеч „ћанја“, те јој додао „Eine Art gefüllter Kuchen“. У Сарајеву праве се чахиље овако: узме се „наута“ (Zieserbse), на се покисели у врућој води, онда се замијеша са мало млива, од тога направи колач а онда остави да неколико времена постоји. Послије се узме фина млива, метне у н. колач и закуха, тијесто укалупи а онда по 4—12 комада метне у тефсије, у којима се пече. Ну не пеку се одмах, већ стоје неко вријеме. Код тога се мора пазити да се у пећ не би врући ни раније ни касније, иначе се покваре.

Шала Јама, у којој табаџи загањују кожу. Мостар.

Шапаш. Види „тротан“.

Шапуља. 1) У Босанској Крајини зову овако морску со, Meersalz. Биће да је постала од ријечи „шаш“. А. Ивкшић спомиње у свом дјелу што шаље пред окупацију под натписом „Bosnien und Hetzegovina“ ову исту ријеч те је тумачи са „Tuzlaer Viehsalz“. — 2.) Са шапом учињена кожа. Alaungares Leder.

Шахи-мердиља. Капше.

Шестак. Пиротски (па и румелијски) ћилим, који је три аршина дуг. Мухамедовци кажу „*алтилук*“.

Шкембе. Код ове ријечи упућује Вук на „бураг“ а за ову опет вели да је („Thier)-Magen“. У Босни је шкембе јело од волујскога (а и брављег) дебела дроба, који се зове „трбуси“. Дроб тај оперу, обаре, остружу, ситно изрежу, сваре у води с пиринчем и томе онда додетну размућењех јаја, бибера, јаворике или какве друге мирођије.

Шљивара. Maikäfer. Вук је записао ријеч „шљиварка“, која се говори у Славонији.

Шпиндл. Drei-Ducatenstück. Биће да је постала од Sovereign.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Subotička Danica, bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1893. X god. tečaj. Cina: 30 novč. U Subotici, iz štamparije dra Dušana Petrovića 1892. 8° стр. 88. — У предговору у каквим је просвета и књижевност католика наших у Бачкој, мора се обраћати већа пажња оваким календарима него што бива другда и код сличних књига варошких. Кад се дадамо на просвећење и књижевне прилике ми, који имамо пај јачи осјећај у народној школи и цркви, који осим тога имамо и више школа па ће и књижевно друштво, како да се назову онда прилике код Буњеваца, који не само да немају ничега тога, него и сами пера и мастава војују против језика ни народности? А на жалост има још једнако огромних преграда између православних и католика у Бачкој, које не допуштају на узајамност у просвети и књижевности а камо ли истоветност и јединство. То је прво народно име а још наше вера. Зашто не би било на одмет нашем језику ни просвети, кад бисмо придобили за просвјетни са већ неких 150 хиљ. Буњеваца и Шокаца, који су махом предан и умљан народ а за њих је тај сапев управо животно питање: бити ил' не бити. — Да те просвјетно дело дође, много ће помоћи овакве народне књиге, писане у родољубиву духу, које продиру и до најмањих колиба. За љубав идејалном, родољубивом тону, који веје кроз ову књигу, и који се досле слабо чујаше у Суботици и околини јој, радо ће читалац прогледати кроз прсте ко где-

кои славом чланку (н. пр. опом о „Дубровнику“) падаћуће је да ће свака нова година као плод свога родољубивог рада жети што неки одмах а нарочито у последња тога бићу знатно и нешто садржина књиге. Уз неколико приповедачких (великих преседених)“ истичу се нарочито песме познатог песника Мирослава (ако песидонима као да се крије неки духовник, кад неки у једној песми: „Та туђе сам заволео као ни олтаре“). Има даље неколико поучних, историјских и биографских чланака, кратких поука, досетака и напослетку четири женске народне песме, које су напајање већ познатих нар. песама. Штета што није назначено, уз какав се обичај односе (на пр. 1. са приједом „Јелко“) где су пјеване, и да ли су с тачно прибележене. То би било тим потребније, што је народно песништво буњевачко мало познато. Има и неколико слика (међу њима слика Дубровника, Ваштагова „Вила“, Предићева „Сироче на мајчину гробу“). Књига је писана икавским говором. Т. О.

Die königlichen Nemanjiden. Beiträge zur Kenntniss der ungarisch-serbischen Beziehungen. Von dr. Moritz Wertner. (Штампано у „Ungarische Revue“. Свеска VIII—IX, стр. 544—598) — Dr. Wertner расправљао је у истом часопису о књежевима из куће Немањине. Ово је сада други део ове расправе. Писац заслужује сваку хвалу и признање, што је увидео значај српске историје за познавање историје мађарског народа. Искрено жалимо, што писац не зна српски језик, те није могао употребити поније резултате истраживања наших научника; исто тако неупотребљени су остали и извори писани старим српским језиком. Због тога је писац начинио доста погрешака у питањима, која су код нас већ давно на чисто изведена. При свем том писцу припада заслуга, што је темељно проучио изворе страних књижевника о нашој историји, и што је те изворе згодно употребио. У овој расправи наћи ће и наши историци нова материјала за српску историју. С.

Смиљевац, велики народни календар (са сликама) за просту годину 1893, која има 365 дана. Уредник и власник Пера Тодоровић. Година друга, Београд 1893. „Смиљево“ штампарија Пере Тодоровића. Вел. 8а стр. 160. Цена 1 динар — 50 новчића. — Година 1893. је код нас доста изобиља у календарима. Календари, што до сада у нас изашоше, махом су из Аустро-Угарске и Босне-Херцеговине; „Смиљевац“ је једини, који нам стиже из краљевине Србије. Садржина је у „Смиљевца“ барем, све сама родозна наших најпрепознатијих књижевника. На првом је месту чланак „Једног Миротворца“ под натписом „Проживите се . . . (посвећено родољубима на овој страници)“. Чланак овај одвраћа народ од политике и препоручује му да створи какву културну страну, којој би био задатак, да учеше у народ практично подмиривање свакидашњих потреба, које су куд и камо важније од политике. На самом тому, којим је написан тај чланак, види се, да је доиши из руке и Бог дао, да наши Шумадинци еволуирају те еласе, који су заиста такви родољуба и „миротворца“. За овим чланком долази „Прва и последња песма Љубомира П. Ненадовића. I. Пролеће. II. Последња песма“ Ове песме проучатно је уредник „Смиљевца“ неколиким речима, у којима вели, да се ове године навршује педесет [illegible] како је проценио Љ. П. Ненадовић те позива њи [illegible] уметнике српске, да прославе што спевањем Љубину педесету годишњицу. У тим пропратним реч[illegible] вели уредник „Смиљевца“, да су то „прва и последња песникова“, но није тако, јер и после „последње песме“, штампао је Љ. Ненадовић још лани две песме и то „Под Медведником (48. бр. „Отаџбина“) и „Путем жалује“ (50. бр. „Завора“). Сем ових Љубиних песама има у „Смиљевцу“ још песама од Бранка, Војислава, Казбубуна, Милана Нешковића, Натанаје Ж., † Малутина Ивића, Вл. М. Јовановића и два народне песме. (Ако су ово деве песме а нарочито Војислављева „Лора-Дај“ († Ваљада Лоредај). Неке од ових песама, као н. пр. Војислављева „Лора-Дај“ и Вл. М. Јовановића „Браћина утеха“ немају места у календару, јер је календар пре свега књига за народ, а наш народ још није довде дошао у образовању, да би могао наћи лепоте у тих песама и уживати у њима; нека књиге „Браћина утеха“ може и штетно утецати на простије читаоце „Смиљевца“. „Браћина утеха“ је, без сумње, врло лепа песма, одликује ју јака сатира, али тек тек, није за календар; устезао би се да је истампа и уредник безстрастичног каквог листа. Поред песама има у „Смиљевцу“ и лепа ина приповедака. Нилазимо ту Матавуљеву „причицу из приморског живота“ под натписом „Окајани гријех“, која је написана већ како може сажо Матавуљ. Заступљен је и други члан приповедачког тријумвирата, Јанко Веселиновић „једном из прошлости“ под натписом „Стрелац“. Становљо, јунак у овој причи је прави Видохдм Тел — тића пушком лугу, надеиуту за врат рођеном му сину Ивану. Приповетка је особито лепа; како нам је симпатичан мргодни Становљо, како је страшна она кратковја, кад запомаже Ивану, да му стане на нишан. Кад смо прочитали ову и њиовезку, поред тога, што нам се врло допала, учинила нам се врло познатом. И заиста читали смо већ једаред ту причу и то у ланском „Годишњаку“. И у „Годишњаку“ је исти сижс, исти имена као и у „Смиљевцу“, само је обрада нешто друкчија. Штта је питало Јанка Веселиновића, да нам прорада Годишњакова „Напанцију“ у „Стрелца“, не знамо, али свакојако миље би нам било, да нам је пружио што оригиналнио, него што је подгрејао старо. Од приповедака има у „Смиљевцу“ још два приличка рада и то „Честитих о новој години“ од А. и „Два женска портрета“ од Леле Давичо. И Милићевић је приложио два своја рада, која је читао у седници Књижевне Задруге: „Две слике“ и „Ко се чега боји“. Милићевићеви радови су свакоме познати са похвалне им тенденције; у причи „Ко се чега боји“ лепо и слатко нам је испричао своје путовање по Врсторачке баште и уживао нас је са Јанком, који се не боји ни медведа ни гуја, али се луто страши од гробља. И др Казбубун је приложио „Политику, шаловрљану причицу наших дана“, за коју бисмо могли рећи „опет то, или мало друкчије“. Кад се једанпут, дошлуст ће и трипут говори што о фразо-Симпана, Фенікама и Ракшлама, може још подмети и смејтра се као „вић“, али кад се заокупи једно те једно, онда дође као мало, да „престане с весењем. Др. М(иленко) Р. В(енић) штампао је свој краћи чланак „Још једна правда“, у коме је врло лепо и сходно народном разумевању укратко рашложио теорију права и дужности. „Доктор на унутрашњости“ је приповедно српском сељаку „Шта треба да ради у болести, док лекарска помоћ не стигне.“ К. П. је прибележио „На-

родне обичаје око овога", а одмах за тим штампане су „Мудре изреке свију народа и времена". На крају је штампао уредник „Смиљевца" писмо Љубе Ненадовићева, у ком Љуба у скромности својој одбија од себе прославу педесете годишњице књижевног му рада. Ми се у свему у тој ствари слажемо са уредником „Смиљевца", т. ј. да треба достојно прославити тај знаменити догађај у нашој књижевности, и ако се Љуба у скромности својој успеше (као што читамо по новинама, Књижевна Задужбина је већ одлучила дуг свој и одржала „Ненадовићево вече"). После Ненадовићева писма проговорена је нека и о еликама у овом календару. Слика у „Смиљевцу" има доста. Уз народне песме („Вој на Чокешина" и „Вој на Сладају") додане су уз сваку по две илустрације Тителбахове, и та су са тако фином техником, да на њих човек не зна кроз имена. Донео је „Смиљевац" и лепове неких наших знаменитих људи, као Косте Протића, Милутина Илића, Боже Поповића-Даничара, Николе Тесле, Јанка Веселиновића, Милована Глишића, Војислава, Милоша Цветића, Светозара Гавриловића и др. Све ове слике не могу се баш похвалити својом техничком вредношћу, но да ако до године буде савршенија, као што нам то обећава уредништво „Смиљевца". — Прећосмо дакле целу садржину „Смиљевца" и сад на крају можемо рећи, да је овај календар добар. Као што смо већ споменули, има неких ствари у њему, које не подносе у календар, али ће се назад г. Пера Тодоровић постарати, да до године и то поправи и кад још уз то дође бола техничка израда слика, „Смиљевац" ће онда бити савршен календар. J.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

"± „Српски Глас", орган српске странке у Далмацији, који узнаи већ у своју четрнаесту годину а уз прану своју спрву намењује особиту пажњу и подањску свом, прикањујући међу осталим и оцењујући све поволе српске књиге, што изађу, доноси у подписку занимљиве белешке о путу „Кроз славенске земље". Изашло је до сада двадесет описа, у петнаест бројева. Описи су почели излазити још прошле године, па су прекинути, и сад се настављају. Ова писма „Кроз славенске земље" у „Српском Гласу" пише његов уредник. Писац ових црта с пута „Кроз славенске земље" устаиво се најпише у Чешкој. Видећемо, када ће изаћи и куда ће окренути. До сад можемо тврдити, да су описи занимљиви и врло поучни. Уредник „Српског Гласа" пашшо нам је у кратко сву историју чешког народа, истичући особито Хусово доба, све верске, народне и политичке борбе у Чешкој, од најстаријих времена до нашега доба.

У најновијој свесци „Просветног Гласника" штампан је И. С. Срећковића одговор Флоринском као писцу и Ст. Новаковићу као преводиоцу критике на други део „Историје срп. народа".

У првом броју „Ljubljanskog Zvon"-а оцењује др. Облак Бондраков рад: Altslovenische Studien.

— Матица Словеначки издала је — како јавља „Ljubljanski Zvon" — за г. 1882. ове књиге: Slovenska zemlja od Kulafja: Z ognjem in mečem (седма свеска забавних књижица") и „Letopis Matice Slovenske". Осим других ствари у њему је расправа дра Мурка: Enklitike v slovenščini и др. Стрекеља: Iz besedniga zaklada narodovega. Осим тога штампана је И. Томића: Bibliografija slovenska

‡ У 39 и 40 броју листа „Magyar ifjusag" од прошле године пашшо је приповетка Л. К. Лазаревића „Први пут с оцем на дутрењу" у преводу Бене Таборција а под насловом „Az első hajnali mise".

△ „Obzor" у 4 свом броју од ове године у рубрици „Prosvjeta" јавља, да је од „нашег земљака" С. Јуришића у Софији пашшла књига „Ocjena djela Macedonien und Alt-Serbien". „Obzor" нам наводи читав један пасус из те оцене и из тог пасуса сазнајемо, како даље Јуришић на спрам македонског питања, Македонци су — разуме се — Бугари, а „. . . spomenuto djelo Gorčevića nema nikakove znanstvene vriednosti već pripada u vrst onih dieta, koja se pišu u svrhu, da se svakim mogućim načinom potvrdnje predsće pravednima, neistina istinom". Да сами на сопственога искуства познајемо пристање у Македонији, ми бисмо у том погледу имали свој самосталан суд; овамо пак морамо те пристање учити на књига. Но сто, књиге су у том питању тако рећи дијаметрално разликују, и у том случају ми немо увек пре поверовати капиданту Гопчевићу него Јуришићу, за кога чујемо тек сад први пут. А кад ја то још увенсно у обзир још и то, да нам та Јуришићева „Оцјена" долази из Софије, тим пре се морамо држати Гопчевића.

+ О Карићевој „*Србији*" проговорила и мађарска штампа. „Budapesti Szemle", периодички мађарски часопис, у својој 182—183. свесци доноси из пера Антиталоа Ходинке доста велик назад из Карићеве „Србије" и тако мађарски читалачки свет упознаје с овим делом а тако и с краљевином Србијом. О овом је било говора у „Одјеку", бр. 271. (од прошле године) у овећем чланку „*Србија Ј. В. Карића у мађарској књижевности*". — Дознајемо, да Карић штампа посебно један „Србије" о „Старој Србији". Дело ће бити јануара већ готово, а красиће га лепе слике.

ЧИТУЛА

Фердинанд Кикерец, хрватски сликар, умро је пре десетак дана у Загребу у 46. години свога века. Кикерец је и на наше историје и на нашег живота узимао предмете за своје слике („Косовка девојка", „Марко Краљевић и његов Шарац", „Пријеторски гутлар") а у дому дра Лава Станојевића нка Кикерецова икона, на којој је приказан свети Ђурађ на коњу. Ту икону описао је Милан Савић у 34. броју „Стражилова" од године 1885.

ПОПРАВКА.

У прошломе броју „Стражилова" у читули Јовану Гошићанину стоји на једном месту: „као бак Вука и Даничића", а треба да стоји: „као бак Вука и *Миклошића и загребачке* Даничића".

САДРЖАЈ: Песништво: Сриу. Њој. Утеха у сузама. Пошљедњи Бурић. Матки Ивана Тургењева. — Поука: Лисиак или лишњак Службено допшсивање Начнија младег и Трајана. — Књижевност: Прилози српском ријечнику. — Књижевне: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Читула. Поправка.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописа се шаљу уреднишшву; претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду, где-

Издаје књижара Луке Јоцића.

Штампарија дра Павловића и Јосића у Новом

Број 3. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 17 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

МЛАДИ ЛИР

Зар заман кини пехар, гле!
Зар заман вино руди?
Та кап се блиста, гори све
И пламен свој нам пуди!
Бахове деце млади сплет
Кипиће росне треба;
Њу прима снаге наше цвст
С пехаром, не са неба —
А ман'те те,
Што зборе све
И кваре здраве груди:
Та опићеш се,
Не пи, не! —
Досадни то су људи!

Љубави мртве глухи клик
Себи ме каткад зове —
Ал ја сам Бахов поклоник
Па то ми боље гове
И с тога мрзим туге сласт
И љубав, што ми вене,
Тирана мрзим, мрзим власт
И страшне узе њене —
И жалим те,
Што зборе све
И кваре здраве груди:
Та опићеш се,
Не пи, не! —
Досадни то су људи!

Имо сам до сад драге три
Ал све ме оставише,
Не марим сада ни за њи'
Нити за љубав више —
Ал сетим ли се — кратки мир
Нестаје — бол се буди
На с туге пије млади Лир
Да са свим не полуди —
А мрзи те
Што зборе све
И кваре здраве груди:
Та опићеш се
Не пи, не! —
О, то су злобни људи!

Лонскій.

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповиједетка с Приморја

(Наставак)

III

Од Франетова доласка на село бијаше протекло осам дана.

Освануше таман мали Госпођин дан, или, како би Виганьци казали, „Госпа мала“.

Берба бјеше у пуном јеку, а Франето оног јутра објесио о раме двоцијевку, па отишао у поље. Након два сахата тумарања не бијаше дигао још ни једне препелице. У томе спази под једним борићем лијепу постељу од маховине, па се по њој испружи сјетан, невесео, вребајући, не ће л' барем долетјети која грмуша. Уза њ стојаше *Шејтан*, његов ловачки пас, објешена репа и спуштених ушију, баш као да и сам госпину зловољу дијељаше. Одје-

дном се псето трже и папери оба уха. Тапки звуци женскога гласа одјекнуше ваздухом, најприје из тиха, па све јаче и звонкије. Пјесма се дизала из једног оближњег дола, и кроза слађани напјев разабра јој младић ове ријечи:

Бисер биш, сваком ди си жао!
Црне очи, сваком ли сте драге,
Некоја црне, а некоме плаве,
Мени јесу очи жиле вране....

Фрањето скочи на ноге, па се упути кроз густе редове од лоза, што му досизаху до прсију; како се год пјевачици примицао, то је и њен глас све јачи постајао, а он корачаше све то лагашње, да јој се пришуња из потаје; уједно настојаше да псето ушутка знацима. Кад најзад угледа кроз лозово грање окрајак женске хаљине, младић застаде; па се онда упути једној дивљој врби и ту сакрије, да из бусије прежа младу једну сељакињу, што се бијаше на стабло приела, да набере котарицу смокава. Бјеше цура завриула и око паса прикупила горњу сукњу, завратила рукаве до самијех плећију, па опако голорука откидаше зрелије смокве са стабла, те их бацаше једну по једну у кошић од врбовијех шиба, што га бијаше објесила о лијеви лакат. Опупачка и стасита, са вељим граорастим очима и густим смеђим обрвама, бјеше то прави урнек бујне женске љепоте са Приморја. На руменој усници сјајно се живахан осмијех тек процвјетјеле руже; њеколико кудрастих праменова загасите косе играше јој пестапно по челу, а напупчене груди, био би рекао, сада ће јој из њедара искочити. Красно пољско чедо све једнако пјеваше; глас јој биваше час јачи, а час слабији, баш ка' оно у славуја, што у горској самоћи своје слатке мелодије извија. По некад би сустала и неком дјетињом насладом утиснула своје бијеле зубе у зрело воће, на ком се још цакљаше капља јутарње росе. Свјеж захорић дражаше јој међутим широке ноздрве, ширећи око ње мирис од маховине и гладећи јој голе, пребијеле мишице. По кашто би се загледала у дивно небеско плаветнило, па би опет прихватила песму и наставила брање.

Фрањето не скидаше очију с ње; једра га и здрава љепота те сељакиње бијаше чисто очарала. Ма да бјеше у њој смјеста разабрао Анђелију, Перкапову сестру, он се ипак не маче са свога мјеста, по је једнако, неопажен, ћутке мотрињаше. Нека га необична језа бијаше кроза све жиле прострујила.

Убава сељакиња не престајаше пјевати. Смокове се гране повијаху, шкрипућући, под жилавим прстима дјевојчиним, а смокве падаху лаганијем штропотом у котарицу.

Фрањето пиљаше у њу, као младо маче у жижак; он бијаше чисто занесен; наједа ред се кучак задети и протрча кроз врбовину, залајкивајући и њушећи горопадно у ваздух. Анђелија прекиде одмах пјесму, и окретавши се ка врбама, угледа пса гдје размахује репом и уза њ ловца у голему свијетлу клобуку, што му осјењиваше пријењу главу. Образи јој махом плануше, те се и нехотице опузну низа стабло, оборивши главу пребављим изразом стида.

— Амо, Шејтане, амо! викну Фрањето псету. На пришавши ближе младици:

— Помоз' бог, Анђелија! јави јој се повјерљиво.

— Добра ви срећа, прихвати она, ал' не диже очију.

— Ти уранила, Анђице?

— Ево дођох, да уберем коју сушелицу....

Младица се сад присјети, е је одвећ разголићена, на стаде хитро да одвраћа рукаве, гледајући једнако на страну. Онако збуњена и у лицу зажарена бјеше још љепша постала.

Момак јој приђе ближе.

— Ама шта је од тебе, Анђелија? Ти си нас се кан'да сасвијем отуђила!

— Нијесам, промуца она, но као мишлах... шта бих у каштилу, кад госпоје нема?...

— Анђице, Анђице, ала си опака постала! Ти зар, сјем госпоје, ни за кога друго не мариш?

Цура ни да мрдне; ама постаде још руменија.

Одједном се саже на лијево, откиде граничицу лозовине, прекри њом котарицу, и хтједе да се уклони.

— Стани, бóга, ђе бјежиш? рече јој

смијешећи се младић: имам да те нешто упитам.

— Не могу... не могу. Чекају ме дома.

— Стани часом, збиља не ће те нико изјести!

Али се убава сељакиња бијаше већ упутила, трескајући главом да не може.

— Анђелија, чуј, Анђелија... један час само... не буди опака — понављаше за њом ловац.

Али се Анђелија не осврташе на његове ријечи, но придаде ногама, те је скоро пестаде за живицом.

Под жарким сунчањем зрацима ожедњела земља чисто дахташе. По запрашеном пољском друму, што се вијугајући кроз маслинике долове к мору спуштао, пролажаху натоварена кола, људи и животиње, што се кретаху на сајам у оближње село Дикло. Сељани пролажаху чопорима. Бјеху то понајвише људи препланути од розопека; жене маљене, окоште, црвена лица, запрашених хаљина; дјеца, иловачиње боје, опаљене кике, што се унапријед весељаху колу и јефтиним карпузама.

На небу не бјеше ни једног облачка: големи свод изгледаше као неизмјерна капа од челика. Само се још гдјекоји прамен свијетле маглице витлаше над сурјем Велебитом. Из пожутјелих комушака помаљаху плави мосури зрела кукуруза. По стрништима зујаху ројеви од мушица, за којима се у потјеру дизаху зеленкасте гуштерице.

У Франету бијаше срце јако узиграло; да би се лијепој дјевојци опет приближио, он се упути низа страну ка сеоскијем кућама.

Украј пута, под једним големим храстом, затече неколико сељана, који се разговараху у осоју, чекајући да започне миса. Међу њима бијаше и Миш, у одијелу стајаћем; на њему бјеше, наиме, чиста кошуља од модра постава и нова повцата црвен-капа на глави.

Франето прође брзијем кораком мимо људе, одазвав се журно њиховом поздраву, и како стиже првијем сеоскијем кућама, а он угледа Анђелију извађену у хладовини, под једном одрином у домаћем обору. Главу бјеше наслонила мајци на кољена; стариј ал' још прилично љепериој старици, којој бијаше већ давно иње на косу пало.

— Бисте ли ми дале чашу воде, жиће биле? упитаће их учтиво момак.

— Одмах, шјор! — одврати старица, и подигавши обим рукама дјевојчину главу, отрча у кућу.

— Анђелија, чему побјеже... — приша Франето цури, која се чисто спеби, кад га пред собом угледа — сјутра треба да ме причекаш, јес' чула? Ал' не мораш бјегати. Имам да ти нешто важно рећем.

Младица ни словца; бјеше се зацрвенила, као да ју је жеравом посуо. У томе наљезе старица бокаром хладне воде и празном чашом у руци. Франето сркну двапут из саме бокаре, захвали старој и оде.

Сјутрадан, у зору, затече Анђелију са неколико оваца на ливади.

— Анђице, ево дођох; послушај ме, биће боље за те. Сађи са стоком доље крај трстеника...

— Не могу, срећо ми, не могу... чека ме мати дома — и стаде купити овце, да се уклони.

— Анђе, немој се дивљати, та ја само твоје добро желим; послушај ме, Анђе, дођи...

— Не могу, господине, не могу никако: морам ићи.

— Ама не кињи ме тако, јаде! Зар сам збиља тако страшан, да ме се мораш клонити? — И момак пружи руку да је ухвати око паса; ал' му се она истрже, шмигну листо на страну и умаче, погнавши преда се овчице. Франету се учини, као да јој на испрћеним уснама сијевну лак осмејак; он остаде за који час непомичан, гледајући како се цура удаљује, па се онда упути кући, трескајући главом и вељећ сам у себи: припитомићу ја тебе, срно моја, почекај малко!

Протече читава недјеља дана, а Франето ни да завири у поље; ама једног јутра, ево ти га опет у потјеру за дјевојком; очи му сијеваху као никад дотле. И кад се сунце високо над гором истаче, угледа је за једним убупом, гдје се умиваше у потоку, штоно извираше испод зеленог раста. Бијаше цура расплела дуге плетенице и загазила у воду до кољена.

Франето јој се примаче шумке, а она, кад га згледа, крикну и хтједе да побјегне; али јој момак не даде опепелити, но је листо шчена око паса и притегну себи у наручје.

— Пустите ме, шјор Франето, пустите . . . морам ићи. . . Ено ме отац гледа.

— Не ћеш, јадуло, никуд одовле; треба да ме саслушаш. Зашто хоћеш да побјегнеш? Зар се збиља од мене плашиш?

— Остав'те ме, молим вас, шјор Франето. Виђеће ме отац. Ено г' онамо у огради. . .

— Не лажи, Анђе; нема у огради никога.

У тај мах прођоше путем два чобана, и момак, да га не виде преко плота, узмаче и остави џуру саму. Анђелија то једва и дочека, и како видје да је момак отишао, потрча једанак за људима. Франету појури крв на лице, очи му заблисташе и, гледајући џуру како бјежи, нешто му штрецну кроза жиле, па га свега проже.

Од тога часа не мога се више умирити, но све вераше по пољу, као сјем крста, заљубљено живинче, што се дигло у потјеру за изгубљеном другом. Прође неколико дана, а од Анђелије ни трага, ни јавља. Он лијено да из коже искочи: не хајаше већ ни за лов, ни за рибање. Бијаше чисто други човјек постао. Најзад се убезочи, те приступи једној џури из Анђелијина комшилука, па је као бајаги онако пасумце упита за младицу. „Сирота, вели џура, болесна је: тресе је грозница".

Момку се помутише мисли.

Сјутрадан прође навлаш пред Шорака кућом и угледа младицу за прозором, међ' онкринутим капцима; и она њега опази, поцрвење до ушију и устукну један корак у собу. Учини му се блиједа у лицу и некуд жалостива, али зато још љепша и њежнија.

Прођоше опет два дана.

Трећи дан, у само подне, изађе момак и одшета правце дјевојчиној кући, не би ли је опет видио на прозору, зазрео гдје у обору, јали за кућом на гумну. Пред оборским вратима затече дјевојчину браћу, која бјеху посвађала у хладовини; али њојзи нигдје стрва. Франето почињаше очајавати. Не могавши је нигдје видјети, враћаше се он кући сјетан, невесео, зављајући по оном божјем розопеку низ обалу морску. Прошавши крај трстеника, учини му се као да чује тешко и развучено дисање чељадета што спава. Момак застаде, размаче руком трстике, и на своје велико чудо згледа убаву сељакињу успавану на постељи од пожутјела лишћа, са лицем застртим бијелом марамом. Момак чисто не вјероваше својијем очима. Срце му залепета у грудима, и он учини два, три корака, да јој се примакне. Сухо лишће шкрипнута под његовијем ногама, младица се трже, и, упознавши свога напасника, ћушну на ноге да се уклони. Али јој Франето хитро на пут стаде, и шченан је за обје руке:

— Анђелија — рече дрхтавим гласом — ће си више, ако Бога знаш! Има ево три дни, да те свуда обијам. . . Немам више ни мира, ни покоја. . .

— Пустите ме, за име божје, шјор Франето, што ме напастујете . . . . биће брука, ако нас ко овље затече. . . .

— Анђелија, срећо моја, зар не видиш, да без тебе не могу да живим? Ти треба да будеш моја, моја, јес' чула? моја за свагда.

— Пустите ме, ако знате што је невоља, не ругајте се са мном . . . нијесам се ја за тако лице родила . . . пустите ме, молим вас. . .

— Анђелија, погледај ме у очи, па да видиш варам ли те!

— Пустите ме, пустите. . .

Али се она већ слабо отимаше; оне страшне марокинске очи бијаху јој сву снагу попиле. Напокон, савладана, опчињена, подлеже младеначкој крви и оној зорној мушкој глави, па се предаде сасвим.

(Наставиће се).

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине пољерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

VIII.

Мати хоће да „киња“ — Тужна успомена — Пројекте собе — Са зла на горе

Једна од најважнијих црта у њезину карактеру беше та, да није могла трпети код других ни трага независности или осећања о достојанствености. Ко би се усудио, да томе покаже и најмањи знак, тога је од онога часа почела гонити. Ако онај, који падне у немилост, уме мирно да подноси, могао се надати, да ће опет задобити милост тог женског деспота; али, ако се усуди, да приговара, тешко нему!

Ми смо имали нарочит израз, којим смо означавали, да ће сад бити чуда. Шаптали смо један другом: „Госпођа хоће да киња!“

Једном је тражила свађе са својим управитељем, Симеоном Соболевим. То беше леп, приможаст човек; понашање му беше аристократско. Његови послови често су га доводили у додир са госпођом Тургењевљевом, која се с њим саветовала о кућевним пословима.

Један пут је опазила, да се он усуђује имати и својих мисли. То њој беше доста, да тражи заденице са својим управитељем, који је довде био њезин љубимац. Поче га сваки час позивати и показивање му сваком приликом да је незадовољна.

Симеон је много држао на себе, али је имао мало стрпљења.

Ма да му одговори не беху никада непристојни, видило се, да се силом уздржава.

То беше довољно, да га упропасти.

Симеон је за ручком стајао за наслоњачом госпође Тургењевљеве. Она је увек имала код свога тањира малу карафу за воду, која се звала „госпођина вода“. Кад је госпођа викнула „воде!“ Симеон је сипао из те карафе воду у чашу.

Госпођа Тургењевљева направила је себи план, како ће да заједа своју жртву. Кад год би јој усуо воде, она би рекла, да не ваља, или сувише је хладна, или пруља, или мутна, или удара.

Симеон би узео карафу, изашао би на поље, и донео би друге воде, а госпођа Тургењевљева би ју испила, а не би се тужила.

Тако прође више дана. На послетку одлучи, да последњи удар зада својој жртви.

При ручку узе чашу, да пије воде. Најдаред је остави, пак се окрену Симеону.

— Шта је то? запита.

Симеон је ћутао.

— Ја те питам, шта је то?

Симеон ћути.

— Хоћу ли један пут већ добити добре воде?

И на те речи баци управитељу у лице пуну чашу воде.

Симеон пребледи, узе карафу са стола, изиђе из дворане. После неколико часака врати се и усу воде у другу чашу.

— Видиш, то је добра вода, рече госпођа Тургењевљева и испи пола чаше.

Симеон пребледи као крпа, усне му дрхтаху, корачи напред, стаде пред светитељске иконе, па се прекрсти:

— Кунем се, рече, пред овим светим иконама, да нисам промешао воде. То је она иста вода, коју је госпођа сад попила.

За тим се окрене госпођи, па јој стане управо у очи гледати.

Ја сам тада била још врло мала; али ми још престаде срце да куца. Била сам уверена, да мати не ће никада опростити ту увреду.

Неколико тренутака владаше у соби ужасна тишина.

На један мах скочи госпођа Тургењевљева на, показујући врата, повика Симеону:

— На поље!

За тим и сама изиђе, и не чекајући, да се ручак доврши. Остала је цео дан у својој спаваћој соби, коју је за собом закључала.

Кад сам се сутра дан повратила са шетње, видела сам несрећног Симеона у дворишту. Његов ме је изглед јако растужио. Место елегантног фрака имао је на себи кафтан од најпростије пенећ сте чоје, а у руци метлу.

По заповести госпође збачен је са звања управитеље ег, и наређено му је, да чисти двориште. У тој новој служби остао је пуне четир године, докле га у том није заменио неки Мумуов госа.

Путујући по добрима госпође Тургењевљеве, дођосмо и на добро њене матере, где је Варвара Петровна про ела своје детињство.

Стари замак беше скоро са свим напуштен. На неким прозорима не беше ни стакала. По што се мати мало одморила од пута, обиђе са мном у друштву сву кућу, да прегледа све собе.

Уђосмо најпре у врло узану, дугачку и доста тамну дворану. Породичне слике чпето љутито гледаху на нас из потамнелих оквирева. У дну на узвишеном месту, стајао је лик оца госпође Тургењевљеве. Не могу да појмим, како је доспела дивна Грезова слика међу ова мрка лица. Слика је та приказивала младу девојку, са голубом на руци.

Из ове дворане одосмо или у ходник или побочну собу, не могу се тачно опоменути; али сам се зачудила, кад сам видела једна врата, барн здирана непрекрштаним, дебелим даскама.

Приђох ближе вратима и метох руку на стару бакрену кваку, која је вирила између дасака. Госпођа Тургењевљева зграби ме за руку, и повика:

— Не дирај у то! Не дирај! Те су собе проклете.

Не ћу никада заборавити њена нагласка, ни израза на њену лицу. Тако је изражен био ужас, мржња и бесњило.

Пре но што добих времена, да дођем к себи, она ме одвуче далеко од тих врата.

Ту сам видела и наслоњачу мајке Ивана Тургењева, на којој је издахнула, по што је најпре сама платила свештенику, да јој чита молитву на исход душе. Иван Тургењев описао је своју бабу у „Ловчевим записницима“.

Кад помислим на прошлост материну, онда тек могу да растумачим себи њен несрећни карактер.

Ни њезин удаја не беше срећна. Она је добро знала, да је њу њен муж узео само за љубав њезину богатству. Више је пута имала прилике, да се осведочи о његову неверству.

На ни њезина деца — ја их не окривљујем — нису одговорила материну очекивању, њеној амбицији и њезиној нади.

Никола се, и против њезине воље, оженио сиромашно. Иван је постао књижевник, а то беше срамно у њезним очима. Кад је умрла, њен се син још не беше прославио, а његова прва дела не хтеде ни да чита.

Све је то држало њезин карактер, њен деспотизам постајаше сваким даном све несносније.

IX.

Моје патње — Пратворна смрт — Забрана да се не светкује Ускрс

Живот код госпође Тургењевљеве постаде несносан, не само за њене људе, него и за мене. Често је за време мога учења долазила, да ме испитује. Моја је учитељица стрепела, а ја сам се тако застрашила да сам заборавила све, кад опазим њено строго лице. Кад сам у дворани шила, непрестано ми је говорила:

— Како то држиш иглу? Што ћутиш?

Ја јој одмах почнем што год причати, али ме она одмах прекине:

— Ти само умеш да брбљаш.

Ако по несрећи пепустим маказе:

— Ала си невешта! викнула би а глас би јој задрхтао. Уз то би запекала канџице на их мирисала а цело би ми време пребацивала:

— Ти си неблагодарна; ти знаш, да сам болесна и да ме најмања луна узбуди. Ти не мислиш ни на шта! То није било нехотице, него си баш хтела

Така пребацивања нису ме баш могла развеселити. Ја сам волела матер и била сам увек готова, да јој чиним по вољи, пак за то су ме та пребацивања и болеса. Ако сам се због тога спевеселила, она ме је строго викала:

— Ходи овамо!

Ја бих јој се приближила.

— Шта ти је?... Питам те, шта ти је?

Ја не одговарам.

— Да нисп болесна?

— Нисам, мати.

— Знам, знам; ти се срдиш на мене ... сто ти сад опет!

На то просто онда на мене читав пљусак пребацивања па ме онда истера из собе, и даде ме затворити у дворану или стаклену башту.

Ако сам се после грдње усиљавала, да будем весела, да јој докажем, да се не срдим, ни то јој не беше право.

— Што си тако весела? Теби је све једно, или те грдила или частила. Ти си неблагодарно створење, без срца, без осећаја. Ја ти пребацујем а ти се смејеш. На пољ одавде!

И тако је то текло сваки дан.

Године 1845 Октобра 28 притече ванредном лукавству. Хтеде да види, ко је љуби и поштује.

Био је то дан рођења Ивана Тургењева. Сваке године на дан рођења њезиних синова, на

и на мој, беше велика слава и част. Ту беше прасаца, гушчића, колача, да се сто свињао под теретом. Заливало се добром ракијом.

Госпођа Тургењевљева обично се посади на своју наслоњачу, а све слуге по старешинству пролазе поред ње и љубе је у руку. Пре него што испију чаше с ракијом, па ново јој се поклоне.

28 Октобар те године прође као обично; само што се чело госпође Тургењевљеве још већма натуштило. Ми смо напред осећали буру. Око девет сати у вече настаде вика: — Госпођи је зло! Госпођа је на умору! Брже по свештеника! Брже! Брже!

Кад сам први пут читала знаменити Босијетов говор: „Ох да кобне ноћи! Госпођа умире! Госпођа је умрла!“ ја се сетих ове ноћи 28 октобра 1845 године, кад се викало: „Госпођа је на умору!“ Сав замак и све село беху у највећем страху.

Доведоше свештеника.

Она се исповеди; али кад је свештеник хтео да је и причести, она рече, да жели мене да благослови, и да се опрости са свом својом челади.

Изнемоглим гласом заповеди, да пред њу метну слику сина јој Ивана.

— С Богом, Иване! С Богом, Никола! С Богом, децо моја! говорила је издишући.

Ја сам клечала поред њезине постеље, и плакала сам тако, да ми је добри лекар Порфирије Карташев давао више пута воде, да пијем, не бих ли се умирила.

Кад је мати заискала икону Владимирске Богородице и кад ме је благословила, ја падох у несвест. Морали су ме изнети из собе.

Порфирије је био испрстано уз болесницу, а тако исто и Агата, те јој разлађиваху главу убрусом, умоченим у сирће.

Госпођа Тургењевљева заповеди, да јој свих четрдесет слугу, и сви они, који у кући живе, дођу, од надзорника пак до благајника, да се с њима опрости, јер осећа, да ће скоро умрети.

Кад је извештиле, да су сви у предсобљу, заповеди, да сви испред ње прођу, један по један.

Госпођа Тургењевљева лежала је на постељи. Очи јој беху у поза отворене, а лева јој руке висаше низ постељу. Сваки се слуга до земље поклони својој госпођи, целива је у руку, па иђаше на поље, да другом начини места.

Кад је последњи прошао, госпођа Тургењевљева запита:

— Јесу ли сви?

— Сви, госпођо, одговори Пољаков, који је као управитељ стајао поред постеље, да види, да ли ће све бити у реду.

— Ах! Ах! боно уздахне мати.

Ја сам непрестано плакала.

— Доста је плача, рече она најзад, полажући ми руку на главу. Бог је милостив, можда ће ме оздравити. . . Осећам, да ми је боље.

— Агата! Чаја!

Ја сам била дете, пак сам за цело држала, да ће изгубити своју добротворку. Нисам се дуго могла умирити; али су лекар, Агата и њезин муж брзо увидели, да је то само комедија; само што још нису знали, на што ће да изиђе.

Но нису ни на то дуго чекали. Кад је госпођа Тургењевљева испила две шоље чаја, нареди да кажу свештенику, који је у дворани чекао да је причести, да може отићи.

Тако прође читав сат.

— Пољакове! зачу се наједаред њен оштри глас.

Тај глас предсказиваше неминовну буру.

Пољаков дотрчи.

— Узми табак артије.

Близу постеље била је кутија, налик на књигу. У њој је била артија, на којој је госпођа Тургењевљева сама писала или диктовала другом коме.

— Пиши!

Наредба.

Заповедам, да сутра у јутру непослушне слуге: Никола Јаковљев, Иван Петров и Јегор Кондратијев чисте двориште испред мојих прозора.

То су имена оних слугу, који нису дефиловали пред њом, или су били мало наквирани.

— Ништкови једни! Пијандуре! Они су једва чекали, да им госпођа умре.

Она је била заборавила, да су тај дан све слуге биле у част рођендану Ивана Тургењева, пре него што се дочуло за њено привидно умирање.

— Они би хтели, да што пре умрем! Вуцибатине једне! . . . Госпођа им на умору, а они се веселе.

Није ми ни на ум пало, да сажалујем кривце Од радости, што је мати оздравила, заборавила сам на све.

Сутра у јутру чистили су испред прозора њених кривци, међу којима беше слугу првог реда. Сви беху обучени у сиви каштан са насліканим крстом на леђи.

Цео свет зна, са каквим нестрпљењем деца очекују Ускрс. После клепала како ли весело брује звона! Ускршњи колачи, који се праве од скорупа и јаја! На тек црвена јаја!

Један пут нам је свима обесна мати одузела ту радост. Мени, свој служинчади и целом селу!

Беше то први дан светлога Васкрса. У седам сати у јутру весело се разлегаху црквена звона. Моја детиња машта стварала је себи небеску хармонију. Скочих са постеље, која беше у соби моје помајке, и отрчах до прозора, да видим какво је време.

— Куда ћеш? повика мати.

Ја осетих да ће бити бурс. Легох у постељу и покрих се по главу.

Мати зазвони, да Агата дође.

— Шта звони то?

Агата не одговори на то питање.

— Ја те питам, за што звоне?

— Данас је Ускрс! усуди се бојажљиво да одговори.

— Ускрс? Светковина? Ја мислим, да би требало мене питати, да ли и моје срце светкује. Ја сам болесна, ја сам тужна. То ми је звоњење досадно. Иди, кажи нека престану.

На онда стаде љутито говорити:

— За мене нема Ускрса, па га не ће бити ни за оне, који из моје милости живе. Иди, кажи попу, да сам болесна, и да ми звона не дају спавати.

А ја сам тако радосно слушала то весело брујање! Али звона умукоше по заповести госпође Тургењевљеве. У нашој соби настаде опет гробна тишина.

Око девет сати рече ми мати, да устанем и да се обучем. Одох у своју собу. Обукоше ме у дивну, белу, свесну хаљину.

Чеках, да се отворе капци у материној соби, па да јој по обичају читам „Имитацију“; али капци остадоше затворени.

На послетку донесоше матери чај и ја уђох у собу.

Не знадох, како да је поздравим. Да ли да кажем „Христос воскресе!“ или „Добро јутро“.

Она ми пружи руку, па ме, по обичају, пољуби у чело.

— Ко те тако лепо обуче? запита ме. Ти ћеш се испрљати. Иди се пресвуци, па дођи да попијеш чај.

У дворани беше све спремљено за ускршњу свечаност. Тањири, који су се само у свечаним приликама износили, беху на столу. На и самовар је некако свечано изгледао. Надзорник куће, у фраку и белим рукавицама, чекао је да скува чај. Ускршња јела дивно су мирисала. Било је ту и црвених јаја. Јагње од путера стоји на тањиру, а из уста му вири зелен листак. Све је било готово за ту свечаност, коју ће мати да нам ускрати.

Пољаков, жена му Агата, моја учитељица, госпођа Блекнуова и још неки саветоваху се о том важном питању: да ли да се омрсе, или само да попију чај.

— Шта ти је казала госпођа? запита Пољаков своју жену већ по стотинити пут.

— Па већ сам ти казала, да данас нема свечаности, одговори она љутито.

— А је ли ти што говорила о ускршњем јелу?

— Није ни речи.

— Није ништа рекла! весело повиче Пољаков. Онда се можемо омрсити.

— То ти тако мислиш, рече Агата озбиљно, а она беше мудрија од свога мужа. Добро се чувај, Андрија.

Онда се сви обратише на мене.

— Госпођице, је ли госпођа вама што казала?

— Није ништа; она ми је само рекла, да се пресвучем.

— А је ли казала, да се можемо омрсити?

— Ни речи.

— Ето видиш! рече добри Пољаков, који је желео, да се мени, па и њему, за љубав, светковина проведе што боље и лепше.

— Молим те, ћути! рече му жена... Верујте ми, да ће бити најпаметније да се све то уклони одавде.

Остали пристадоше те за два минута нестаде свега, што би опомињало на Ускрс. Само је још чај остао на столу.

Тога сам јутра пила своје сузе, а не чаја. Писам смела ни да се по вољи исплачем, бојећи се, да ми очи не буду црвене, кад ме мати позове.

Тако протекоше прва четир дана. Цело то време мати је лежала у постељи, а капци беху затворени. Кад је у четвртак ушла Агата у њезину собу, доби лаконску заповест:

— Отвори капке!

Кад је госпођа Тургењевљева дошла на доручак, на питање ваткуварево, шта ће са ускршњим јелом, одговори:

— На што сад? Свечаност је већ скоро прошла; а и онако се већ све укварило.

(Настављење се.)

ПОУКА

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

1. Лицем на наш Божић 1642 године родио се човек, за кога *Драго* каза, да је најлепи ђеније свију времена и свију земаља. Име томе славноме човеку је *Исак Њутн*.

Сада о Божићу навршило се пуних двеста педесет година, како је угледао света тај тако заслужни човек по науку, тако славни научник: физичар, астроном и математичар, за то су неки листови и часописи донели, бар у најкраћим потезима, живот и научни рад *Исака Њутна*. И мене су на писање овога животописа побудиле огромне заслуге Њутнове за науку: за физику, за астрономију, за математику. Признајем, да ни близу кадар писам достојно и потпуно оценити и окарактерисати заслуге овога славнога и великога човека, овога ђенија над ђенијима, па ипак сам рад и у тавној слици дати читаоцима што ближу слику физичара, астронома, математичара *Исака Њутна*. Колико се сећам, писао је још нигде напшао на живот и рад његов у српској књизи, но ако је где и писано о њему, мислим, да сувишно неће бити ни ово од мене а приликом двестапедесетгодишњице рођења му. Не могу и не знам ништа ново рећати и писати о *Њутну*; мало би и сувише смео изгледао, кад бих ја и хтео тако што чинити — пресадићу у овај лист оно, што сам, читајући, нашао у немачкој књижевности о великану овоме, о човеку најславнијему до данас у науци, у теоретичној науци.

2. *Исак Њутн* родио се 25. децембра 1642 год. по старом календару или 5 јануара 1643 по новоме у сеоцу Вулстропу (Woolsthorpe) у енглеској трофовији Лајнколну (Lincoln). Дете се родило пре времена, за то је већином и био *Њутн* слабуњав целога века, средњега стаса и ситан телом но духом невадмашин и онда и по том. Поред свега слабога састава доживео је он ипак за смртно тело дуг век од осамдесет пет година а славом и научном вредношћу својом живеће, до год буде света и науке у свету.

Отац Њутнов умро је пре но што му се син и родио; мати му се после три године преуда а дете преда баби на негу и одгајање. Најниже школе походио је Исак у селу једном близу Вулстопа; у дванаестој години своје доспео је у јавну школу у Грентаму (Granthan) а у стану је био код тамошњега апотекара. Сам је *Њутн* приповедао, да је у почетку био непажљив и слаб ђак: седео је међу последњима. Једном се посвађао са неким другом, који је испред њега седео; овај га удари песницом у трбух, што се *Њутну* дало на жао, па да му се осети, учио је, како би му место отео. Од то доба био је врло вредан ученик па је за кратко време седео на правоме месту у школи. Био је миран ђак и, кадгод би доспео, правио је моделе за разне машине а оруђе и материјал за то куповао је новцем, који би уштедео. Крајем школовања у овој варошици и пропевао је по песник *Њутн* нигде се и не спомиње; песник *Њутн* се губи напрам научника *Њутна*.

Од петнаест година дошао је кући к матери, која је по други пут обудовила, јер због сиротиње није могао даље у школу. *Њутну* је сад требало економисати на малепом имању своме но није му никако пшло од руке а није био ни вољан; он се радије бавио књигом. Кадгод је морао у Грентам послом, пратио га је стари им слуга; млади Исак му је остављао сву бригу око онога, због чега су дошли, а он би у стари стан к апотекару те би ту читао дотле књиге. Ваше пута је са половине пута самога слугу испратио у варош а он би сео гдегод у хлад па би се задао у мисли.

Мати види, да тако не ће добро бити, врати га у школу у Грентам а после неколико месеци, 5 јунија 1660 оде *Њутн* у велику школу у Кембриџ. На то га је наговорио рођак један са очеве стране. *Њутну* није било дакле ни осамнаест година, кад је ступио на универзитет.

На математику је имао јако вољу а ту вољу је изазвала намера и жеља, да докучи, еда ли су правила у астрологији оправдана или нису. Декартову примену алгебре у геометрији брзо је схватио, ма да је еуклидову геометрију у младе дане своје слабо проучио.

У свеучилишту му је био професор математуке *Бero* (Barrow), који се својски око *Њутна* трудио. *Њутн* је брзо напредовао, и године 1665 тражио је спомоћничко место на универзитету

(fellow), али га није добио, међу тим је у годинама 1666 1667 и 1668 прешао све степене универзитетске те је тако већ 1669 године именован професором математике баш на место свога учитеља Берова.

Сад управо и почиње научни рад Њутнов. Ревностан је професор био, служио је за пример; говоре да од године 1669 до 1695 дакле за двадесет и шест година, никад није дуже од три четир недеље ишао из Кембриџа и то само у дане школскога одмора: он је имао свагда посла и свагда га је знао наћи. За цело тој вољи за рад, тој марљивости, издржљивости и постојаности има данас свет да захвали, што се наука после *Њутна* тако јако разишла на и данас још много разних на принципима, које је *Њутн* изрекао. Кад га је једном запитао пријатељ му Халеј, како је дошао до својих проналазака и теорија, одговорио је: „непрестано сам о томе мислио".

Године 1671 именован је чланом краљевскога друштва у Лондону, ма да још није ничега великога створио до то доба или бар није на јавност изнео.

Пошто је универзитет у Кембриџу бранио против краља Јакова II. који је наредио, да се једном бенедиктинском калуђеру изда степен магистра слободних вештина а да се не мора заклети на верност и супрематију, па и победу у том питању против краља извојева, изабере га другови 1688 са незнатном већином гласова за свога посланика у парламент; у то доба се име Њутново пронесло већ по целој Европи. Као посланик, кажу, није никад говорио; тек је једном приликом искао, да се затвори прозор, да не би говорник, који је баш био, кијавицу добио. Посланик је био до 1695.

Године 1688 упознао се са грофом Халифексом, који га је доцније, 1695 као канцелар државне ризнице увео у министарство финанције и тек је гроф Халифекс славноме *Њутну* могао израдити боља места и бољу плату. Доиста је чудно, да човек светског гласа и највећи научник до педесет шесте године своје није могао добити одличније место у државној служби него је живео међу четири зида универзитетска. Ко зна, можда је то баш по науку и по Њутнове последнике и добро било. Питање је, би ли се *Њутн* у другој којој служби одао тако науци, да у њој чудеса ствара. Немају баш потпуно право они, који замерају, што је *Њутн* тако дуго професоровати морао.

У ово доба догодило се нешто, што је, ако је истина, знатно утецало на умни развитак бесмртнога математичара. *Њутн* је био побожан и ишао је у цркву. Кад је једнога вечера пошао у капелу, заборавио је угасити свећу, песто му, Дијамант, превали свећу, пламен ухвати и књиге те кажу, да је том приликом изгорело много рукописа и бележака Њутнових. Кад се *Њутн* вратио, имао је шта и видети, те неки кажу, да је само викнуо: „Дијаманте, Дијаманте, ти и не знаш, какву си ми несрећу учинио!" а други кажу, како га је то потресло, да се разболео и неко време и памећу померио. Више је њих расправљало о овоме и ствар није решена. Највише говори за ово једно писмо, које је *Њутн* 16 септембра 1693 писао Локе-у.

Париска академија изабрала је *Њутна* за спољашњега члана 1699 а те године предао је он професуру Уистну (Whiston). По други пут био је универзитетски посланик 1701 године но 1705 нао је на избору славно; овом приликом се усудили на *Њутна* ударити два сасвим обична човека. Говоре, да је поразу овоме криво било именовање његово за витеза — ритера — 1705.

Године 1703 постао је *Њутн* председником краљевскога друштва, па је тако биран за председника по томе сваке године све до смрти своје.

Њутн је умро од камена 20 (31) марта 1727 године у Кенсингтну (Kensington) код Лондона и сахрањен је у Вестминстерској опатији по налогу краља Ђорђа. Сродници су му, јер се *Њутн* никад није женио, 1731 године подигли красан споменик на најлепшем месту у Вестминстерској опатији, где вечити санак бораве још многи славни људи. На надгробном споменику изрезано је све, у чему је *Њутн* стекао заслуге, и завршетак гласи: sibi gratulentur mortales, tale tantumque extitisse humani generis decus. Године 1755 метнута му је статуа у великој школи у Кембриџу, где на постољу стоји: qui genus humanum ingenio superavit. Трећи споменик је дигнут 1858 у Грентаму. Три су споменика подигнута најславнијем човеку међу најславнијима, но ти споменици не ће га никад толико сачувати од заборава, колико истине, које је он изрекао и које се у школама и у науци преносе са колена на колено а све спомињући име њутново.

(Наставиће се)

Ст. Милованов

СЛУЖБЕНО ДОПИСИВАЊЕ ПЛИНИЈА МЛАЂЕГ И ТРАЈАНА

(Из петнаестогодишњег дјела: Плинија млађа и његово доба. Сврха првога и почетак другога столећа по Исусу)

(Свршетак)

Више се је пута претресло питање, како је то могло бити: држи се, да је Плинија послан у Витинију с изванредном неком мисијом, али да је искључиво у важнијим случајевима смио искати царево мишљење (како што ће касније Либо у Марка Аврелија); али се то није доказало, тим мање, што та његова „изванредна“ мисија није никад у дописивању споменута. На све да и јесте (јер трговке такову посланству можемо можда наћи у писму, гдје јавља, како ће уредити финанцијално стање града Апамеје)[12], опет није вјероватно да се све оно незнатне жалености, којима досађује Трајану, слажу и имају какову везу са особитим задатком, који му је повјерен. Да су нам сачувата и дописивања међу царем и осталим намјесницима, питање би се може бити расправило; али по споменицима, који су нам преостали, не можемо друго закључити, него да су провинције и градови, ма који били, у свему зависни од Рима. Истина је, да Плинија прећерује своју идеју о царској моћи, али не знамо, је ли то Трајану било жао.

У њихову службеном дописивању, уз остало што смо већ навели, вриједи да истакнемо и разна честитања, што је наш писац слао цару, у своје име, у име војске и цијеле провинције. Ништа се не мијења у свијету, а што се данас ради, кад је глави државе имендан или рођендан, то се је радило и прије осамнаест вијекова: официјална је форма потпуно једнака данашњој. „Господару — поручује нам писац цару — ја и становници оне земље свечано смо се завјетовали боговима за твоје здравље, о којему нам срећа цијеле државе, па смо им се и молили, да нам се завјет увијек испуни и увијек да га можемо поновити“. А Трајан њему: „Ви сте се молили вашим боговима за моје здравље, а ја сам то све, мој драги Секунде, из твога писма с великим задовољством разумио“.[14] Како се види, у писмима овакова садржаја разлика са даном данашњим лежи само у броју богова. У оне цар, кад захваљује на честитању, понаша што му намјесник поручује, на завршује говорећи да то све радо чује. Таквих писама има и приликом кад се навршује година, како је цар ступио на владу, или, како Плинија каже, како је својим доласком спасао државу,[15] па опет приликом његова рођења и т. д. А ми, што знамо највет вриједнога писца, можемо лако себи представити, како је жељно очекивао дан, да се моли за свог љубљеног господара: ми га готово видимо гдје достојанствено (како је он сам знао) ступа међу народ, а за њим остали чиновници и војска, и гдје диже руке у небо, заклињући богове да сачувају врлога цара од сваког зла, а на вјеку корист свему свијету.

Али има једно писмо, писмо за цијело најважније у цијелој збирци, које је дало повода небројеним расправама, а то је писмо, гдје Плинија пита Трајана, шта ће и како ће поступати са крићанима у Витинији. То је први случај, гдје римски један писац обраћа своју пажњу на вјеру, која ће преобразити вас старински друштвени ред. Познато је, како су први крићани мало кад или скоро никад споменути у дјелима онога времена: шта више на први мах требало би да се чудимо томе немару; али историја нас учи да свијет рјетко кад примјећује супремене почетке вјерских или политичких промјена. Рим се је с њима или шалио или ругао — није их држао достојне озбиљна проматрања. Писци оне доби кашљењивали су често крићане са јеврејима, или се на њих нијесу ни осврћали, јер је успићени позив апостола дизао вјернике на најнижих слојева друштва, а Рим такове људе није ни ружно нити је на њих псовао: он их је просто презирао.

[12] Epist. X. 56.

[14] Epist. X. 89.

[15] Epist. X. 103.

Јосип Берса.

КЊИЖЕВНОСТ

ПАБИРЧЕЊЕ ПО БОЛИЋЕВУ „СОВЕРШЕНОМ ЦВЈЕЋАРУ“

Расчитивао сам на више страна, на никако да добијем „Словарь Цвѣтника“, а баш бих га требао, да видим како је сам писац у овоме рјечнику „назначио, каке се кое (рјеч) латински, немацки, или по петрески и грчки зове, изъ коихъ е кое языка произведенно, и зашто е съ нашимъ именомъ такве заменьта“ („Предисловіе“, XVI.) Чисто бих рекао, да овај *рјечник* није ни састављен, да г. Др. Б. Шулек изријеком не напомиње, како „u ovom djelu, osobito u dodatku, ima puno imenah bilja, ponajviše u Sriemu i Bačkoj pokupljenih“.[1]

Да је писац овога епохалнога дјела прешао у њ сва биљна имена из овога „dodatka“, не бих ја онда толико шискарао и мољакао, да ми се позајми овај „словар“. Једно сам још требао да урадим, т. ј. да замолим госп. Стојана *Новаковића:* зна ли он што о њему, јер је овај многоучени и марљиви академик црпао из овога големога дјела грађу за „Riečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika“. А овако ћу на срећу да одредим значење *неких рјечи*, додајући што се о њима и другдје казује.

I

Шта је *виљика?*

„Нѣки пакъ прости, неразсѣдни и глупи люди обычай имаю свом кѣни съ едокитыма ягодама кѣныке вождисати. Одовѣдъ се види, да е и оне растѣніе по нашемъ языкѣ отъ своегъ Епотребленїа кѣныкомъ названо Она трава по Фрушкой гори коегди расте, и изгледа скоро као дѣванъ, но одъ овога е разграната, и ягоде съ нѣкне црне као црна трешня, съ коима се премного семена налази, и кое съ тако едокитъ, да човекъ, ако 4 или 5 ягода изиде, умрети може“ (част друга, стр. 145). Ко се може разумије у биљарству, одмах ће рећи: *виљика* је биљка Atropa belladonna L. Болић нам каже, да виљика по Фрушкој Гори „којегдје“ расте, а „Flora Croatica“ зна за њу само око Черевића (стр. 637).

У Вуковим *пословицама* долазе и ове двије *прекоречице:*[2] „Као да се *буна* назобао“ и „Као да се *бунике* најео“; а то би значило: „Као да је полуђео, јер кажу да човјек полуди од бунике“. Но овоме би била иста биљка и *бун* и *буника*. Да је *буника* по Сријему Hyoscyamus niger L., то је истина; али да је *бун* једна друга биљка, то нам каже и оно „назобати се“, јер по крајевима, куда *лобуд* и пр. шљиве, трешње, вишње, црвене јагоде, попржене кукурузе, не ће за сјеменке од бунике тако рећи, све кад би их и јели. Сријемцима је смијешно, да и *људи* могу *зобати* што, јер они одмах мисле да само коњи лобуд — зоб. Нека свак мисли што хоће, али ја још и сад држим као у воску, да је *бун* исто што и *виљика*.

„Овдје је љетос један човјек, баш мој сусјед, отишао у Велебит у дрва, па је ожедњио, а намјерио се на јагоде од *буна*, које су кажу врло *слатке* и тешке јести, па ти се сиромах из незнања да су отровне сит *назобље* тијех јагода, те потље падне у несвијест, да су га једва нашли у грму ван себе. Ту га узму и метну на кола те онако онесвијештена и полумртва довезу кући; а при том не знајући шта му се догодило, лежаше тако код куће скоро пуна два дана у *буњиву*. Кад се освијестио и к себи дошао, приповиједао је, како је *вуну кашу* лијепијех *црленијех јагода* позобао, а одмах за тијем да је пао у несвијест. Онда му сељани рекоше: „То си се ти назобао *буна*, и за чудо је како те враг

[1] Jugoslavenski imenik bilja, стр. XIV.

[2] Овдје ми је пратиња, да истакнем како Вук у „Предговору пређашњем“ (од год. 1836) признаје, да колико му је до тада познато, „у народу нашему нема имена за пословице“; то је исто мислио шпицља и „Предговор садашњи“ год. 1849. Али у *рјечнику* од год. 1852 читамо: „*Прекореница*, f. (у Земуну) Sprichwort, proverbium, cf. *пословица*“; ма код рјечи „пословица“ нема овога значења. Дакле немамо *народну* рјеч за руску „пословица“.

није одмо“.[3] Будући да су у виљике зреле јагоде („бобице“) *црне* и *сјајне*, а у овом описивању казује се да су у буна „*црвене* јагоде“, то би у том крају био буп друга која отровна билка, ако тај Диоскоридин не даде им то име по *црвеном* соку, што га има у њима. А јамачно је на овај сок мислио и Др. Ст. Петровић, чим је написао да су у *великога била* или *лудаче* „бобице *црвене* и округле“.[4] Има и једна билка са *црвеним* јагодама, а то је *разводник* или *разводњак* („горкослад“, Solanum dulcamara L.), но она је *грм*, који се пење уз друго биље, а у виљике је *земаста* стабљика. Могао бих напоменути и једну врсту рода *Daphne L.* због *црвених* а једовитих плодова, но у њима је само *једна* сјеменка као каква „коштица“, а у разводника их је више као и у виљике. И *вранино око* (Paris quadrifolia L.) не смијем да заборавим, само да бисмо што лакше дознали шта је *буп*.

У њега је само *једна* многосјемена бобица на читавој „стабљици“, а пониже испод ње виде се *четири права листа*, који су смјештени унакрст, а отуд име њему и „петров крст“. А јамачно ћемо познавати *кереве грожђе* (Solanum nigrum L.), у кога су зреле бобице такођер црне, а пијесу веће од грашкова или јечмова зрна; но главно је у овакоме случају гледати на зјеницу, јер ако се човјек описвјестио једући виљикине „јагоде“, онда му се *зјеница рашири*, постане много већа.

Један други земљак мој, који је као дијете по планини *Куку* (између Ланца и Удбине) гњечио крстима јагоде од буна, познао је ову биљку у бојама насликану, прем да је око ње било осим разводника још и других билака. Још ми рече, да

[3] Ово вадим из писма пречасног госп. Јоце *Богдановића*, срп. прав. свештеника у *Дивоселу* код Госпића. Ово је исти овај Ј. Богдановић, који је до сада уступио за „Јёзёвік hrv. ili srp. jezika“ око *шест* тисућа ријечи, а још има око *седамсет* тисућа у својој збирци, и то „такијех ријечи, којијех *нема* у Вукову ријечнику“. О досадају овом вриједном купцу народнога блага може се истинути тргоревачки парох, прем, госп. Ђорђе *Марковић*. Била би тодома штета, кад би оне обје збирке пропале; а свакако се морају ма било из ока или из бока наћикнута средства, да се радови овако прете откупљују и у интересу саме књижевности што прије и истампају.

[4] *Флора* околине Пиниа, стр. 696.

израсте као антовина и да му је отац прикричивао, да не једе тих јагода, јер ће га *збунити*.

II

Шта је *натегача?*

Кад сам у једном сријемском селу опазио вријеже по плоту и с њих да висе родови, који су до вријеже попут дршка, а на врху пак одебљали, одговорише ми људи на запиткивање: то је *натегача*. Оном тобожњем дршку име је *грлић*, а дебелом крају *глава*, највећа глава бјеше у дужину 22 *цм*, а опет грлић 57 *цм;* натегату сију за то, што од плода праве *теглице*.

У Вукову рјечнику не ћемо уза рјеч „натегача“ наћи и ово значење, а ни у „Jug. im. bilja“ нема овога биљнога имена. Знајући да у Вукову рјечнику има доста ријечи у оним тумачењима, које ћемо за бадава тражити гдје би им било мјесто по азбучном реду, погледао сам шта је Вук све казао о *тикви*. И ту је доиста говор о нашој биљци: „*натега* или *натегача*, она је доље округла или дугуљаста, али има врло дугачак држак“. Наш Болић пише: „Прости и сиромаси люди по Срьмъ и Славонiи вожцѣ Энотрiклажаю тыквенъ натегачъ, кою сами запаћаю и подранюю“ (част друга, стр. 217). Мало ниже напомиње он и „*тиквену теглицу*“, те тако је њему све једно „натегача“ а „теглица“; а придјев „тиквени“ мене сприједа, да се ово винарско оруђе разлучи од онакога, што је „од белог и жутог лима, и од стакла“. Вук опет не истиче, за што се и натегача употребљава, као што то ради код других сродница њених.

Еле је „натегача или натега“ сродница врсте „тикве“, која се још и данаске врло ријетко п. пр. по Сријему сије, да се од њена рода праве јевтине теглице.

III

Шта значи: *да се шљиве пасумају?*

Доиста је покојни архимандрит „скатоврачинскогъ монастыра Ракоица“, наш Прокопије Болић, потпуно имао право, што се још онда тужио на народ, како тресе шљиве. На и данас млацају трешпи хвојама огранке, особито с *виштача* (с дрвета, која су отпила у вис), да би младице с лишћем

могао граблама грабити испод њих. А што нецијетане шљиве рода не донесу, криве су „понайкиши причине коздѣшие промѣни“, а поименце „кише, мразеви и ветрови“. Често се догоди и то, да се замећуте шљиве „отъ ѣмитѣти ѣнѣтра жж кѣсма малы кѣ-ница пасѣлаю“ (друга част, стр. 414).

Дакле су „бубице“ криве, што се шљиве пасуљају. У Вукову рјечнику наћи ћемо, да су „*онисушиле се* шљиве, кад у зелени још побијеле на опадају“, и да ово исто значи и ријеч „*жилав*“; ма овога јој значења није придодао. На другом мјесту већ је прибиљежено, да се ови пакажени плодови зову *рогачи*, да су се шљиве извргле или „изметле се“ у рогаче, и да је то изродила једна *гљивица*.[3] Немојмо Болићу замјерати, што због овога криви „бубице“, јер тако је онда тумачила наука ово пасуљање. Умировљени учитељ бјежанијски, г. Цв. Поповић, родом из Барање, рече ми да тамо не кажу рогачи него *шкрипци*, а и да су *се* шљиве *открчавале*. Потврђује и он, да дјеца ове рогаче или шкрипце једу, али додаје уједно, да су *шкрипци* и *гљиве, које по дрвеку расту*. (Ја бих рекао, да су гљиве шкрипци врсте рода Hydnum L.; тако се напомиње н. пр. *буков шкрипац* и *храстов шкрипац*).

IV

„Соединѣкиѣ мирисородъ съ ракѣомъ зовесе ѣ лѣкарицама вода, н. п. анисѣникина, метвичина .... вода“; онда „Мирисавк се оцетъ направити меже ..... съ писѣмъ анисѣнке“ (друга част, стр. 36 и 359). *Анисунка* је билька Melissa officinalis L., за коју сам од прије објавио име *анисунда*; иначе је зову и „матичњак“.

V

„Єдин кажѣ, да сѣ колѣк дѣге за посѣдьи позднегъ раста, кой по каменитьма горама расте, кога жирк као мали гроздићи кезк дѣгачки плодны петељчица на граналма виси. Дрѣги сѣдк, да є раный растъ найпослый, кой попайкише по равницама расте, кога жирк на подѣгачкима петељкама виси“ (друга част, стр. 91). *Рани расх* је Quercus pedunculata Ehrh., а *позни расх* Quercus sessiliflora Sm.

VI

„Съ сѣкирк пакъ стране Фрушке идѣи нередъ Дѣнака къ востокѣ всѣ брда кінеградска: Шаренградска, Оловинска...“ (прва част, стр. 23). Болић набраја брда по своју Фрушкој Гори, али изузевши „оловиска“ сва се по мјестима још и данас могу звати, као што их је он прозвао. Село код Шаренграда данаске се штије *Моловин*, и ова „*оловинска* брда“ била би „*моловинска* брда“. Вриједно би било потражити општинске списе (ако су гдје сачувани), да се види, није ли можда наша кривица, што је од „*Оловина*“ постао „Моловин“ (Болић је ово писао год. 1816.).

VII

„Очкари Карпатически гора ѕ Мадьарской, а такодьи и по цркай Славонїи и Хорватской прости меди сворѣтъ, кою ови жинчицомъ називаю, отъ природе ѣкое сладкѣ и мирисакъ, за неколико дана кисѣѣти оставлаю, и посѣк као пићи ѣпотрѣбляваю“ (друга част, стр. 304). Да се сурутка зове још и „жинчица“, то сам први пут нашао овдје. Но колико сам ја могао дознати, није данаске све једно „сурутка“ и „жинчица“, јер наша браћа Словани зову жинчицом слатку сурутку од *осијега* млијека, која је на ватри из тиха гријана, да би се опет угрушала. Чим овака жинчица (суруци они веће „срватка“) провре, одмах је скидају с ватре и једу као какву чорбу. Не ће ли нико да је једе, усну је у сирну кесу да се оциједи; а оно сира, што остане у њој, зову „*хурда*“. У Вукову рјечнику има ријеч „урда“, а уза њу стоји „vide грушевина“, ма ни у „Riječniku hrv. ili srp. jezika“ не ћемо уза „грушевину“ наћи ништа о „урди“. По Бачкој је име овом *другом* сиру „*вурда*“; сад да ли су ријечи „жинчица“, „урда“ и „вурда“ наше, или смо их попримили од Словака, то нека филолози расправљају, али да „урда“ значи исто што и „вурда“ и словачко „хурда“, то се не да порицати.

Мојо Медић

[3] Летопис Матице Српске, књига 100., стр. 82.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Collegit et digessit p. Eusebius Fermendžin, ord. s. Francisci, provinciae Capistranae filius, academiae scientiarum et artium Slavorum meridionalium socius correspondens. Edidit academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Zagrabiae 1892. In taberna libraria eiusdem societatis typographicae. На вел. 8-ни VI. стр. 613 и 1 лист прилог. — Други је пштиње овога дела Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, edidit academia scientiarum et artium Slavorum meridionalium. Volumen vigesimum tertium. — Свакоме ће данас све више грађе извоси на светло и даје тако прилика, да се што боље расветли и наша историја и наша књижевност и наш језик; али се на жалост та даља прилика не употребљава за издање величанствене зграде наше некадање културе. Грађа се само гомила, а нико је готово не проучава. Време би једном било засести и почети и проучавати све до сада издано. Тако би можда дошао ред и на проучавање и ових споменика једнога дела нашега народа — споменика, што се тичу Босне, а вредно би их било проучити, јер би се у њима могло наћи драгоцене грађе, као о Бандуловићу, Томку Мрнавићу (писцу Османијаде), о Барт. Кашићу, надаље њему, и његову путу по Босни, Херцеговини, Србији, Срему и Славонији, а да не помињем грађе историјско-црквене. Ова „Acta Bosnae", као што се на пштиној виде, почињу годином 925 и иду до 1752, али то све није први пут издано писцем. Он нам је у овој књизи прибрао и из осталих књига (Farlati-a, Рачкога, Кукуљевића, Макушића Монумента, Ткалчића, Гелчића и т. д. и т. д.) сакупивши у изводу готово све, што се односи на петакнути предмет; те најстарији њиме објављен акат јесте овај од 1248 године под бр. LXXVII. Најваше пак споменика објавио је њих из XVI и XVII века. На крају су „Additamenta" пропуштених листина из Пуцићевих „Споменика", као и извода из недавно изашлих Јиречком средњих „Споменика српских". За овим је Index nominum. Овако велико дело заслужило је и стварни регистар, али када га нема, онда би се желело, да је бар овај „индекс имена" потпун и тачан. Мене пак није могао задовољити, начињен је на не учинак такав — као да ти није радио човек од струке, а то ми онда не даје гаранције ни да су текстови филолошки прецизени. Од битне већ није вредности, што се и у индекса поткрао прилични број грешака, (о грешкама у тексту не могу говорити с поуздањем, али биће и тамо) те отежава оно, на што служи индекс; али је од битне штете, што није — потпун и доследно израђен. Само овлашним прегледом на наћох на добар број испуштених имена. Тако само се стр. 262 испуштено неких пет имена: Discretus dias fr. Augustinus de Ierjra Humie, Discretus dias fr. Stephanus de Vngaria, Custos sancti Hyeronymi fr. Ioannes de Vngaria, fr. Marinus de Serissa guardianus Arbi, fr. Christiphorus de Arbo guardianus Vegle! Сем тога у индексу је често бележено на име, неки пут на надимак, неки пут опет у ком је месту — потпуно некритички. Код презимена стајно би и име, али не сваки пут (стр. 294 Jvanzolich стоји без Balasso). Разне облике једнога места или имена често ставља свако на своје место, а често опет заједно! Деси се опет, да ни сви облици текста нису ушли у индекс, тако Jajca (262 стр.), Sibinico (262) нема у индексу. Једном речи никаква правила! А то је велика штета, јер сио, може се рећи, крај индекса без индекса. У „Индексу" опазих ове грешке у странама: под речи Aboh (треба Aboh Gregorius) м. 254 треба 294; код Držić Marinus м. 265 тр. 565., код Glamoč: 261 тр. 262, код Justinianus Marcus 262 а треба 562.

Бен. Ъ.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

△ „Vienac" и ове године отима, као и лани. Најбоље му до сад три броја на ни један не прође, а да се у њему није мањио грешном својом руком туђег блага. Најзад у њему сада (бр. 1, 2, 3, и наставиће се) расправа Петра Крсковића под натписом „O strofama prvih hrvatskih pjesnika". Али пројектај само, Србине, тај чланак и чуда — нигде не ћеш наћи буд на каквог „hrvatskog pjesnika", већ се срећеш све са самим *српским песницима* дубровачке периоде, — са *Марулићем, Менчетићем* и *Држићем*. То ти је, Viencu, прво нечовештво. Друго ти је, Viencu, нечовештво оно, што рече у 1. броју своме уз Штросмајерову слику: „Donosimo velikoga hrvatskoga dobrotvora po portraitu, što ga je jesenas izradio naš (?) vrli umjetnik Vlaho Bukovac. Треће ти је, Viencu, нечовештво, што рече у 3. броју своме тугујући на Кикерецком: „Dolazak Hrvata", „Krunisanje Zvonimirea", „Smrt Matije Gubca", „Nikola Subić Zrinjski u Sigetu", „Krsto Frankopan i Petar Zrinjski u tamnici", „Tomislav", „Kraljević Marko", — ponajglavnija su njegova slikarska djela. kojima je proslavio našu slavnu prošlost. Ето, Viencu, то су ти три нечовештва, која си нам учинио у читаа три броја. Овом приликом ћемо ти и то рећи, Viencu, да у нашим народним песмама (које ти толико спомињеш) не ћеш нигде наћи „Kosovsku djevojku", као што ти рече на слику Кикерецкову, него *Косовку* дјевојку. (Сравнота је, знаш, да се тако шта не има).

— У 2. броју Viencа штампана је расправа Vj. Klaića: Hrvati i Srbi, у којој Клаић тврди (а неће и доказаће), да је „pravo narodno ime za narod od Istre do Balkana ime Hrvati, a plemensko Srbi. Svaki Srbin je Hrvat, ali Hrvat nije Srbin. Ми смо радознали на *доказе* г. Клаића, али не можемо пропустити а да не споменемо, да ће овај чланчић још већма узнемирити и онако већ разбуктале страсти у оба народа.

+ Freiherr von Brenlano издао је недавно о трошку „Deutsche Photographische Zeitung" у Бајмару „Eine sommerphotographische Spazierfahrt nach Dalmatien, Montenegro, der Herzegovina und Bosnien", са „5 „Kunstbeilagen".

+ У 35. књизи (за 1892. годину) Zeitschrift-а für wis-

senschaftliche Theologie, а на стр. 419—436. Heinrich Gelzer, професор у Јени расправља „Die kirchliche Geographie Griechenlands vor dem Slaweneinbruche“. Нети овај научник донесе у Zeitschrift-у für Kirchengeschichte, књ. 13, (за год. 1892) стр. 246—281. „Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen“.

+ У децембарској књизи „Журнала мин. нар. просвете“, штампано је „*Писмо из Париза*“, у ком се доносе дописи детенце и неких књига, које се тичу истока. Тако говори најаре о књизи капетана Ламуша „La Bulgarie“, о којој смо у прошлогодишњем „Стражилову“ броју 25 јавили, да је излила. За Ламуша вели, да је од интелигентнијих официра, да је учио руски, а и да зна српски и бугарски, да је познат са својих радова по војним листовима. Књигу дописник хвали, називајући је најбољом на француском језику о Бугарској у географском и статистичком погледу, а написана је sine ira et studio (?). Даље говори о књизи Виктора Берара „La Turquie et l' Hellénisme contemporain“. Берар је јелинофил, не зна ни српског ни бугарског језика, а пропутовао је пре две године сву Албанију и Македонију до Тесалије. Плод његова пута је овај етнографски рад. Најзанимљивија је, вели се у овом писму, глава овога рада, која говори о напретку Влаха у Македонији. Сакакао је књига занимљива, а и о тога што полемише са Гопчевићем. — Истаћосмо ово с намером, да и наше покренемо, да о тим књигама коју реку. Докле ћемо бити немарни према овом, што нанде у туђини о нама и наших интересима?

+ У прошлогодишњем (1891/2) програму чешке гимназије у Прерави штампа прос. F. Osička: „Využitek Srbska v dějinách říše rakousko-uherské od r. 1350 do r. 1790.“, и то први део. Не би згорега било, да се и о овој расправици код нас која рече, да се и наш читалачки свет упозна; шта о нама Чеси пишу.

+ У програму Сиљетске реалке за школ. 1891/2 г. штампани су ови прилози: Г. Кодомбатовића „Glasovi (Gobri) Spljetskog Pomorskog okružja u Dalmaciji“, Р. Растерини ја: „Prilozi flauni dalmatinskih pauka“ (Aranease et Opiliones) и „Tenthredinidum species novae: „Mastophyx dalmaticus.“ — О програмима наших гимназија слабо се у нас и говори. Често се тако шкуди и по која добра раја. Да не би и даље тако било, споменућемо, ма и кашње, наслове књижевних радова овога програма. „Nastavni Viestnik“, а и „Наставник“, и „Просветни Гласник“ о њему би требали више коју реч.

+ У програму Задарске гимназије за школску 1891/2 годину штампан је свршетак радње Ф. Ербера „Storia della Dalmazia dal 1797 al 1814“. У програму је пак котореске гимназије радња С. Вуловића „*О младићу Којићу, који погинуо (Борбаросе) на Котор године 1539*“. Ова радња има неких тридесет страна.

+ У фељтону „Wiener Zeitung“-а, бр. 292 писнута Мара Чон Маркет написа „Der Bau des Jahres bei den Südslaven“.

+ Трећа и четврта свеска друге књиге „Indogermanische Forschungen“ донове чланак Херм. Хирта „Zu den slavischen Auslautgesetzen“.

+ Прошле године донесмо белешку, да је Wista штампала почетак радње Ciszewski-ога „*о хрватско-српској фолклористици*“, и сада можемо јавити, да је у трећој свесци VI тома поменутога часописа и свршетак тога рада изашао. Сада би требао ко од наших радника да и ту радњу нашем свету приказе.

+ С. Бончев у трећој свесци (од прошле године) „Живан Старина“ подуже говори „*О добротворството и колективното у Бугара*“. И Богишићем се служио при изради свога рада.

+ Наше ће читаоце без сумње интересовати глас, да је крајем прошле године отпочело излазити у Немачкој нов лист, који ће се бавити о померанским Словенима. Листу је натпис „Blätter für Pommersche Volkskunde“, а уредници су му О. Knoop и А. Haase.

+ Три наставника пишке гимназије подухватила се да издају „за школску омладину“ лист под именом: „*Омладина*“ и 15 децембра прва број пустиле у свет. Али како пишењење, када видесмо и прегледесмо прва број, у ком је на осам страница: **Циљ** и *више на предговору*, *Антиходи*, *Шта су окамењене*, *Без рада нема напретка*, *О лутњи* (*гусли*), *Ватке оружије у сред заводима на Србији*, *Број становника у Србији и напомена!* Да не бише наставничких имена као издавача, бисмо мислили, да је какав гимназијални пао у „восторг“ да издаје лист — тако је жалосно урђен. На језик се не може похвалити, книти сваки редак грешкама. Стил, да бог сачува, нејасан. За пример само да наведемо: „Прича томе су поге два питиподна народа, на погама, у противном правцу. Табани им једни у друге гледају, а главе су уздигнуте к небу“. Чланчићи су одвише кратки, један гимназијалац у школи нора више да има но што му наставник у овом листићу рађе забаве дајс! Листић овај бавиће се вероватно, вели се у „циљу и позиву“, „науком“, а дописнике и забаве, правиће и покрете ђачких дружина, па износиће и имена одличних ученика и т. д. И тако „богатом“ садржином недељна овај „лист“ стаје за иностранство“ 3 ф. а за Србију 4 динара. По овом првом броју не можемо та препоручити, нита више наша би жеља била, да и не нанде више, јер надаварам на жалност не разумеју како се уређује лист за омладину. О овом је листу било више говора: у „Борби“ и у „Србији“ (оба политичка листа од прошле године излазе у Београду), нарочито у „Србији“ (бр. 97. од 29. децембра) изашла је лепа, исправљена оцена.

ПОПРАВКА.

У прошлом броју у чланку под натписом „Јавни или јавњак“ на стр. 26 б у једанаестом реду од доле стоји јалове и треба *јелове*, исти тако у десетом реду место јелових треба да стоји *јелових*.

САДРЖАЈ: Песнишство: Мала Лир. Пошљедњи Буров. Мати Ивана Тургењева. — Поуке: Наша Њуги. Службено дописивање Шишића млађег и Трајана. — Књижевност: Набирчење по Болићеву „Совершеном виноделју“. Гопчевић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Поправка.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 ф. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. **Штампарија дра Павловића и Јовића у Новом Саду.**

Број 4. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 24 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

ЗОРИ

Ја волим тебе, зоро,
Рујну ти волим боју.
Ал' не свићи при свем том,
Да непријем још коју.

Но стани, зоро, стани,
Не слушај на ме сада,
Јер ево друго нешто
Леше ми на ум пада.

Твоје ме, зоро, име
На нешто дивно сећа:
Име је твоје име
И мога лепог цвећа.

Па за то свићи сада,
Сети ме на њу, зоро,
Па макар — дивно чудо! —
И чашу махнут' моро.

27 I 1893.

Борис

ЗЕМЉА

(Н. Т. Шчербин)

Да л' се сећаш, док још бејах дете,
Па се једном напалити хтела;
Шалила се, ал' се лоше сврши —
Увређена убола ме пчела!

Жаока се у прст ми забола
Те заплаках од бола и јада,
Али ти си на отекли претић
Мало земље привезала тада.

И поможе: нестаде ми бола
Те с радошћу ти опази, мила,
Да сам игру наставила своју,
Да сам орна, весела и чила!..

Ал' сад, ето, дође време друго,
Стари боли опет на ме пали...
Ја се бојим да ти признам, мила:
То ми срце моју љубав жали!

Па и сада, к'о у прошло доба,
Излечи ме, доброте ти твоје:
Хладном земљом још хладније раке
Засипи, покри јадно срце моје!

Београд

Р. Ј. Одавић

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповиједетка с Приморја

(Наставак)

IV.

Туже се, у том хладовитом скровишту, и кашње чешће састадоше, да своју тајну љубав од немилостивих очију скрију. Анђелији чисто бијаше, као да се препородила. Сав жар, сва страст, коју је њен дјевојачки понос испрва ушуткивао и коју је тек по гдјекоји поглед издавао, сва се та страст бијаше сада наивно распламтила, те је сву прожела. Кад би му јутром рано на састанак дошла, те га из далека угледала са исетањем, које пред њим чепукаше, пури се чињаше е је више на небу него на земљи. Он би бацио преда њу ведра и насмијана лица, раширио руке, па је махом на своје груди притискао, док јој се псето уз бедру проширњаше, залајкивајући и машући репом. Бедној се сељакињи кашто чињаше, као да сања, као да то сличи бајци некој, што је још дјететом уз огњиште од бабе слушала. На кад би тако са својим војном неколико љубавних часова у арајству провела и дошао час да се растану, онда би се пура напрасно узобиљила, нала своме драгану на груди па се од јада сва узецала.

Затим би дигла главу, упрла у њега своје веље очи, па га дуго у лице гледала, као да хоћаше да му у дно душе загледа. Он би је тад љупко загрлио, па јој се осмијехнуо оним благим осмијехом задовољства, који наличаше осмијеху мора, што се сталожило након буре и олује. Младица би тад уздахнула, оборила главу, а очи би јој се засјале од суза.

— Та није могуће, рекла би му гдјегод, ти ме вараш! Ej, да сам се којом срећом у господском дому одњихала, могла бих се и тој срећи радовати, ал' овако сиромашна и неука . . .

Он би је тад стао карати: нек се, вели, мане тијех неспретнијех слутња; не бјеше ли јој тврду вјеру задао, да ће је својом назвати, њу или никоју другу?

Она би тад њему:

— Прости, мило моје, прости; али ево, кад промислим, да се ја пијесам за тебе гојила, по за човјека, коме ћу брашњицу мијесити и у поље ручак носити, лијепо се сама себи чудим, како могох да запристанем уз човјека, од којега ме удес још у мајчиној утроби раздвајао. Али што ћу, кукавица, кад не имадох снаге да ти се опрем!

— Ањче, прекини — упао би тад он —: ти знаш да ја не волим, да о мојој љубави сумњаш.

Она би се тада јаче уза њ прильубила, па му тихо прикапула:

— Не кињим ја тебе, што се тобож сама себи бојим, но те кињим ради овог невинчета, што ми под срцем дакне. Та то је твоја крв, Фрањето. Промисли само, што би се од њега догодило, кад би нас ти оставио!

— Маши се — опет би он — тијех прљавијех слутња, Ањче. Ја сам ти своју ријеч задао, и што сам рекао, рекао.

Другда би му се напрасно из загрљаја извила, па га напречац упитала:

— А када ћеш, мило моје, да о нашој ствари прогопориш с татом? Он још ништа не зна.

— Није преше, одвратно би он, имаћемо кад.

Ама се она не предаваше.

— Како није преше, кукала, кад већ једва могу да од домаће чељади своју погрјешку тајим. А шта ће од мене бити, кад се моме јаду довину? Боже, ко ће остати жив од бруке и срма образа!

— Не старај се ти за то — он би њој —: то је моја брига.

Сасвим тијем, ма колико је љубазник њен тјешио, потајне стрепње не могаху да је умирну. Осјећаше у свом срцу неку празнину, која с дана у дан дубља постајаше. Ма колико се пред њом клео и стару јој вјеру понављао, она лијепо осјећаше, е се у његовој љубави нешто измијенило; па јој сада и много рјеће долажаше. Прошло би гдјегод по читавих петнаест дана,

а он у село ни да завири. Кад би пак дошао, а он имађаше увијек готов изговор, да се што прије из љетниковца удаљи. Чекају га, вели, у граду силни послови, па мора да отиде. Она би га ћутке слушала, а овамо јој је од јада срце пуцало. Најзад би је нешто у грлу стисло, па би у горки плач бризнула.

— Та он је, вељаше, очито вара... сада бјеше томе сигурна!

Гдјегод би је он тјешио и слаткијем ријечима храбрио; а гдјегод би се, богме, и збунио, на преда њом ка' осуђен стајао, не проговарајући ни ријечи, да је тужну утјеши.

Једно вече, на растанку, приви се она тако чврсто уза њ, гушећи се у плачу и квасећи га својим врелим пољупцима, као да збиља слућаше, е га дуго не ће видјети. Затим се отрже од њега, и он оде ћутке, пушком о рамену и пашчетом, које за њим зврљаше. Она га очима испрати, догођ га нестаде у помрчини; п'онда уздахну и оде кући.

Бијаше петом зенуло пољеће.

Кад уђу у кућу, мати јој таман ужижаше лукијерницу. Отац, сухоњав и већ гронуо старац, сједјаше у обору. Бијаше блиједа као крпа, а при оној мртвој свјетлости изгледаше још блиђа. Старица је погледа, и кад је видје онако изнурену, са очима надутијем од плача, забрину се, па је упита што јој је.

— Нијесам нешто најбоља, мати, рече.

— Бог с тобом, дијете: да ти се није пратила грозница?

— Није, мати, но ме нешто заболјело у ожичици; маленкост, проћи ће.

Уђе и отац, па је погледа својим мутним очима, на поза угашеним од старости и сунчане жеге:

— Што је тебн, дијете?

— Ништа, тата... мука нечесова у ожичици; то ми се, има неко доба, чешће понавља. Проћи ће, не бој се.

Ама дани пролажаху један за другим, а ономе поболијевању никад краја. Од Франетова задњег поласка бијаше протекла једна, двије, па и три недјеље дана, а од њега никаква гласа. Пурина се слабост претвори сада у праву болетицу: блиједа, раскосмана, сушијем очима, што јој се блистаху као у лудилу, не хајаше она више ни за какву домаћу работу, а пред родитељима, који је у чуду посматраху, настојаше утаман да се начини равнодушна. Но, они се своме јаду почињаху кан'да стављати. Оно блиједо, прождјерено лице, она честа туга у ожичици, све то не бијаше, ваистину, без неке. Оно им дијете нешто кријаше.

Једног јутра, у прозорици, кад се остали укућани разиђоше којекуда за послом, навале родитељи на њу у постељи, и тешкијем клетвама нагнају да им се исповједи.

Она се испрва отимаше, кушећи се у клупко под покривачем, да своју срамоту прикрије.

— Казуј, кучко, с киме то играјеш!

И након дуга јецања и препемагања, кад већ хтједоше да је шакама убију, исприча им све потанко, давећи се од плача и од сиљег на срцу терета. Стара цикну, као рањена гуја, па се строшошта онесвијештена на тле. Старога ухвати дрхтавица, стаде да чупа своје часне сједине, док му круше сузе потекоше низ лице.

— А што учини, кћерце, нашло те грдило, ка' је и мене с тобом! Шта се изгуби с оваким ћутњем, брука те знала, као ми данас кућу зна! Да се сјети чија си кћи и што је женски понос, шћаше се прије удавити, но ми ту срамоту на образ навући, кучко, а не кћери! А што ћеш сада, ојађела друго? Зар да те опаки господичић кући одведе? А не знаш, знали те јади, да се онај родио, да га служиш, а не да се с њиме дружиш? Сад ето те тамо твојој судби: ја отресох од тебе скуте и рукаве, и нека ти Бог прости, што ми у старе дане ову бруку на кућу нанесе!...

Шћаше старац и даље да настави, али му уздаси грло стегоше, не мога напријед, но се сруши јецајући уза своју старицу.

(Наставиће се)

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЊЕЊЕВА

По мемоарима њезине пољерке написао Мишкл Дељи

С мађарскога превео Д. Јеврић

(Наставак)

X.

Колера у Спаскојем селу — Безбрижност госпође Тургењевљеве — Како се она исповеда — Нове невоље за Агату и њезина мужа — Кајање — Пример хришћанске скрушености

Године 1848 ужасно је у Спаскојем беснела колера. Људи су падали као муве. Госпођа Тургењевљева не показа ни најмање страха. Ја мислим, да је она имала таку веру у своју силу и величину, да је била уверена, е се колера не ће усудити, да и на њу нападне.

При концу месеца јула поче колера да малакана а матери паде на памет, да се исповеди.

Како је у цркви било врло хладно, то она заповеди, да се свето причешће донесе кући.

Шестог Августа дође, по њезиној нарочитој заповести, свештеник у пратњи свију послужитеља, уз брујање звона, и донесе свето причешће у нарочиту собу за молитву, која беше богато украшена светитељским ликовима.

Свештеник стави свето причешће на сто, за то опредељен, па рече госпођи:

— Ја бих, госпођо, да вас исповедим.

— Исповеди ме, бабушко! одговори она и прекрсти се.

— Изађите сви на поље! рече свештеник присутнима.

— Останите! заповеди госпођа.

Сад настаде за један час забуна; једни пођоше к вратима; други се загледаху, кога да послушају.

— Останите сви! заповеди она на ново.

— По црквеном уставу исповеда се само пред свештеником! опази свештеник благо.

— А ја опет хоћу, да се исповедим пред свима! рече госпођа.

— Али то је забрањено.

— А ја велим, да је допуштено! викне госпођа Тургењевљева, и узме из свештеникових руку књигу, коју је он држао.

Свештеник је биө млад човек. Он се збуни. Знао је, да му она, по својем угледу и одношају према архиепископу, може много шкудити. Попусти дакле.

Тада горда покајница гласно очита обичну молитву; окрене се присутнима, три пут им се поклони, и рече:

— Опростите ми!

По том се брзо окрене свештенику:

— Сад ме причести, бабушко.

Кад се госпођа Тургењевљева повратила из Петрограда, где је хтела да предупреди женидбу сина свог Николе, послала је Пољакова у Петроград, са налогом, да ес извести, да ли је њен син заиста ступио у брак, или невенчан живи са женом, коју је себи изабрао.

Пољаков се сажалио на свога младог господара, коме је мати сваку потпору ускратила, те је притајао праву истину пред својом госпођом.

На његову несрећу госпођа Тургењевљева имала је у Петрограду рођака и пријатеља. Међу осталима беше и једна породица, чија се кћи смртно заљубила у Николу Тургењева. Мати те младе девојке мотрила је на сина богате госпође Тургењевљеве, надајући се, да ће за своју кћер добити ту богату прилику, ако јој нападне за руком, да раскине ту свезу. За то је писала госпођи Тургењевљевој, да њен син живи невенчан са госпођицом Шварцовом, на велику срамоту свију сродника и пријатеља. Венчање овог младог човека држано је у тајности, на за то није нико ништа ни знао о том.

То је писмо дошло одмах после повратка Пољаковљева, који је казао матери, да јој је син нежењен и да сам живи.

Кад је госпођа Тургењевљева прочитала писмо, ужасно побесни. Држећи писмо у руци, отрчи у свој кабинет на громким гласом повиче:

— Пољакове!

Несрећни Агатин муж уђе више мртав, него жив.

— Ти си ме преварио! Ти си лагао! викне она промуклим гласом.

Пре него што је Пољаков имао времена, да само уста отвори и да се оправда, зграби она грдну штаку. То је она иста штака, о којој Иван Тургењев говори у својој новели „Три слике“; то је она штака, којом је његов стриц куцкао по повчаним кесама.

Та штака беше врло тешка. Кад ју је госпођа Тургењевљева у својој лутини зграбила,

није ни осетила њене тежине. Она замахну, да једнога Пољакова удари по глави. Још само један тренутак и Пољаков би био мртав. Срећом њезин девер Никола Тургењев у тај мах уђе ги у собу, стаде међу госпођу и слугу и ухвати своју снаху за руку.

Она паде на диван. Никола Тургењев покаже Пољакову врата и сам отрчи, да својој снаси донесе воде. Кад се повратио, госпођа узе из његове руке куну па му потмулим гласом рече:

— Хвала ти! Ти си нас обоје спасао!

Сутра дан, по налогу госпођину, Пољаков буде прогнан на њезина удаљена добра, па сиђе са звања управитељског на звање простог писара.

Пољаков мораде отићи, мораде оставити своју жену, која се од туге и жалости поболи. Јадница беше уништена под двоструким ударцем растанка с мужем и срџбе госпођине.

Тако прође зима. Ја сам виђала скоро сваки дан сузе у Агатиним очима. Непрестано је подизала очи к светим иконама, молећи се, да престану њене невоље.

Њене молитве бише саслушане.

Годину дана после онога, кад је забранила да се светкује Ускрс, лицем на велики четвртак, одведе ме мати у цркву, на причешће.

Били смо на служби божјој и већ се приближивало време светом причешћу, кад мати напрасно изиђе из цркве. Оба лакаја зачуђено изађоше за њом.

— Алексије! Кући! повика кочијашу.

У највећем трку одоше кући. Тек што је приспела, отрчи брзим корацима у кућу. Ни бунде није скинула. Уђе у собу за облачење, где је била Агата. Стаде пред своју собарицу, поклони јој се, додирнувши прстима даске на патосу.

— Опрости ми, Агата! До празника повратиће ти се муж.

Агата паде на колена, да захвали својој госпођи; али ова већ беше на путу; врати се у цркву, и причести се са олакшаном савешћу.

Мало после повратка Пољаковљева надала се госпођа Тургењевљева, да ће брзо задобити љубав свога сина Ивана. Њен одношај према Пољакову и његовој жени, који беху романсјерови љубимци, постаде много срдачнији. Шта више она се разбирала и за здравље своје слушкиње. Ова је зачуђено одговарала, да јој је са свим добро.

— Ја те питам како ти је? поновила је госпођа Тургењевљева. Ако опет добијеш кћер, допуштам ти, да је назовеш Катарином, именом моје покојне матере, и олакшујем те, да је сама дојиш читаву годину дана.

Агата није могла да верује својим ушима те разнежена стаде љубити руке госпођи Тургењевљевој за ту неочекивану срећу.

Од свију њезиних људи собарица и њезин муж беху јој најодданији; али они беху и прве жртве њена деспотизма.

Агата Семиновна ступила је у службу код моје помајке, кад јој је било деветнаест година.

У оно време беше међу робињама као нека аристократија. Та се састајала из слугу, чије породице беху кроз читаве генерације одликоване поверењем својих господара. Агата и њезин муж Пољаков беху међу том аристократијом.

Пољаков се још као дете учио са својом младом госпоштином, Иваном и Николом. Он је потпуно знао француски и руски, па је и песме састављао.

Сви важнији списи Тургењевљеви и сав њихов новац беше њему поверен. Његова жена пак чувала је дијаманте, сребрнину, шалове, свилене хаљине, и све скупоцене ствари своје госпође.

Од више година беху Пољаков и Агата уведени у ту своју дужност. На један пут паде госпођи Тургењевљевој на памет, да их уведе у брачну везу. Ни једно ни друго нису никада ни помишљали на ту везу. Но госпође њихове није се тицало, да ли им је то по вољи или не. Она је желела, она је заповедила... па то беше довољно!

Сватови се одржаше тако сјајно, да не беше равних у Спаскојем селу. Агата је добила право, да прими сватовске дарове, што их спремише кућевне њиваље, као да се то тицало кога члана породице.

Крој неколико седмица госпођа је давала у част младенцима вечерње забаве, на које беху позиване све слуге. Ту се певало, играло, частило, све на трошак госпође Тургењевљеве. У очи сватова беше свечаност по обичају сељака, са свима уобичајеним церимонијама. Младожења је дао својој невести дар, који се састајао из разних ствари, до најмањих ситница, па и трака и мириса.

Госпођа је била на венчању. Она је држала породичну икону у сребрну оквиру. Осим тога је невеста добила као мираз пет стотина рубаља.

После венчања беше сјајан ручак у дворани

госпоштине и госпођа је наздравила младенцима правим шампањцем.

Та силна доброчинства, тај раскош, предсказивао је само предигру дугогодишње беде и невоље за младенце.

Ова женидба по заповести није изишла на зло. И Агата и њезин муж беху добри и поштени. Поштовање им пређе у љубав те тим постаде то примерна заједница.

Агата роди ћерку. Госпођа Тургењевљева имала је обзира према њеву стању па јој је допустила, да се опорави; али тек што се млада мајка приказа госпођи, да прими своју службу, кад се обори на њу изненадна несрећа.

— Како ми је мило, што те видим, рече јој госпођа. Кад тебе нема, ништа се не ради; нико не уме да ме задовољи; ја сам увек незадовољна... Сад бирај између мојих сељакиња, коју хоћеш, да ти дојн дете, па ћемо је послати у Петровско, јер ти забрањујем, да дете држиш код себе. Какву бих послугу имала од тебе, кад би дете било овде? Ти би хтела да си увек код њега. Не! Треба га дати дојкињи, и послати га далеко одавде. То ће бити моја брига.

Сирота мати скамени се од чуда а не сметде ни речи проговорити. Ко би се смео и усудити, да се одупре вољи госпође Тургењевљеве? Против њених наредаба не беше призива.

Па ипак се не изврши та заповест.

Срећом, а морамо казати и у част њених слугу, не беше међу њима ни једне уводе. Много се што шта чинило у потаји против њезине воље, на се нико не нађе, да то изда.

Тако беше и овом приликом. Агатино дете није пословао на село те је мати палазила начина, да га сама дојн, пресида је и дању и ноћу била око своје госпође. Дању су га носили странпутницом у башту, а ноћу су га држали у једној страни дворе, која је била одељена од главног стана врло великом дворано.

Моја добра учитељица Блекудова, која је имала у том одељењу једну собу, ноћу је устајала, да утиша детињи плач, те је на претима одлазила, да лове матер. Госпођа о том није ништа знала.

Једном у мало што мојом несмотреношћу не издадох све.

Мати беше болешљива па је ручавала у својој соби. Агата ју је послуживала. Чујући, да је дете у соби Блекудове, одем онамо, да га видим. Ово се дерало, што је игда могло. Ја сам била толико глупа, да сам мислила, да ће се дете умирити, ако га изнесем на поље, а и онако беше лепо време. Узех га, па га изнесох у дворипте. Оно за час ућута; али, чим опази, да то није његова мати, стаде се још већма дерати.

Врата од куће беху отворена и мати је чула дреку.

— Шта је то? запита тако строгим гласом, да сирота Агата пребледе и не знаде, шта ће да одговори.

Њен муж дотрчи као без душе, зграби дете из мојих руку, запуши му шаком уста па га однесе даље.

Ја сам се тако била уплашила, да се не могу опоменути, како се то свршило. Била сам као ван себе. Само се опомињем, да је госпођа Тургењевљева сумњивим оком погледала детињег оца и матер и да је сваки дан долазила у ово одељење куће.

Тако је несрећна Агата могла само крпом рапити своју децу, и то увек у страху. Она их је и по киши и по зими носила у градину или их је дојила где год у каквом кутићу, где је не могаше нико наћи.

Колико сам пута видела, како је на иконе подизала своје благе, изразите очи, да им се помоли, или да им пребаци.

— За што је то? као да изражаваху стиснуте усне кукавне матере.

Али најужасније муке претрпи, кад је родила и треће дете, девојчицу.

Госпођа Тургењевљева отпутовала је у Москву. И Агата је морала за њом ићи. Срце материно пуцало је од туге при помисли, да се мора растати са својом децом. Она у свом очајању наумн, да их поведе са собом, да све призна својој госпођи и да је на коленима моли за ту милост.

Месеца Децембра, по највећој зими, приспе Агата касно у вече са својом децом нашој кући у Москву.

Одмах јавише госпођи, да су дошла кола из Спаскојег села.

— А Агата?

— И она је дошла, одговорише јој.

— Кажите јој, да се вечерас може одмарати; али сутра у јутро нека дође, да ме обуче.

Сутра у јутро, кад је мати звонила, Агата уђе у собу. Никад видела на лицу те жене толике одважности, као тога дана. Она по-

љуби руку своје госпође, пак одступи неколико корачаја од постеље.

— Добро! Како си путовала и шта си донела са собом? запита Варвара Петровна.

У место одговора Агата јој пружи списак свију оних ствари, које је донела.

Госпођа га прегледа па га остави на столицу и рече:

— Добро, можеш ићи.

Агата коракне два три пут па на вратима застане.

— Можеш ићи, ја ћу те већ звати.

— Милостива госпођо... усуди се Агата да промуца.

— Шта ћеш? повика госпођа љутито.

— Варваро Петровна! настави Агата много слободнијим гласом. Ја сам са собом довела и моју децу. Можете чинити са мном што год хоћете; али ја не могох друкчије.

— Какву децу? Шта ми ту булазниш?

— Госпођо! рече Агата, па се баци на колена. Тако вам Бога, госпођо, оставите ми моју децу. Ја ћу вас тако служити, као што сам вас и до сада служила. Ја ћу и даљу и ноћу бити уз вас; само ми оставите моју децу. Ја их морам имати код себе.

— На поље! дрекну госпођа.

— Како вам је воља. Чините са мном, што год хоћете. Та и ви сте мати; и ваша су деца била мала. Зар се могу деца одузети од матере? Ту једину милост иштем од вас; немојте ми одузимати моје деце!

Несрећна жена на коленима се довуче до постеље своје госпође.

Ова је само одговорила:

— Одлази! Одлази!

Ја сам у тај мах била у соби. Сузе ми облише образе, те сам само викала:

— Мама! Мама!

— Шта — а? Ти се усуђујеш да плачеш? Одлази на поље!

Те тако и мене истера из собе. Изидох, непрестано плачући.

Помамна вика госпође Тургењевљеве разлегала се све већма. Ја дотрчах у побочну собу а она је викала:

— Ја могу с тобом чинити, што хоћу... Протераћу те на моје најудаљеније добро... Децу ћу ти послати у находиште.

— Пошаљите ме у Сибирију... али моје деце не дам, рече Агата, непрестано клечећи.

Госпођа Тургењевљева жестоко повуче за звонце.

— Собарице! Где су моје собарице?

Две собарице улетеше у собу.

— Узмите је! Вуците је! Водите је одмах!

Собарице узеше Агату за руке, али се она оте од њих. Чух од плача испрекидане речи:

— Ни дивља зверад не остављају својих штенаца!

— Ни речи више! викала је госпођа. Ја ћу те послати у затвор, па ћеш иструнути тамо.

— Радите са мном, шта знате. Радије ћу моју децу својим сопственим рукама подавити, него што ћу се с њима растати. Шта би било с њима без матере?

— У затвор! У затвор! На поље одавде! викала је госпођа, сва запенушена.

А кад виде, да јој собарице стоје као окаменьене, повика им:

— Ви ме не слушате?

— Хајде, Агато Семионовна! рече једна од њих.

Несрећна жена пође к вратима, али се брзо окрену својој госпођи. На њену лицу, на којем се увек изражавала доброта, сад се показаше знаци љутине па на ново поче чврстим гласом, који је од љутине дрхтао:

— Ја и мој муж свагда смо вас верно служили; али у оваким приликама ми вас не можемо више служити.

Сад настаде ужасан призор. Госпођа Тургењевљева крчала је од бесноће; скочи са постеље, зграби Агату једном руком за гушу а другом као да хтеде да јој пшчуна језик; но том паде на наслоњачу и стаде дрхтати.

Агата изиде, а собарице однесоше госпођу у постељу; послаше по њезина лекара, који јој даде капљице да се умири.

Госпођа је неколико сати узимала капљице, за тим даде дозвати свога управитеља Лава Иванова, Агатина зета, а тетка несрећне, прогоњене деце.

— Пиши моје наредбе, овде, рече госпођа Тургењевљева, онако, како ти ја казујем.

Управитељ донесе перо, мастило и артије и стаде писати ову наредбу:

„У мојој кући у Москви.

Наредба.

„Заповедам, да се још данас пошаљу натраг у Спаскоје сва троје деце моје служавке Агате, на истим колима, која су јуче оданде дошла.

Александра Даниловна има их одвести управо до куће и мене с места о њихову доласку известити.

Варвара Тургењевљева"

— Ова се наредба има одмах извршити.

Лав Иванов изиђе на поље. Мати даде мене дозвати.

Кад је видела моје уплакане очи, она ме стаде прекоравати:

— Тебн је дакле милија робиња од матере. Ти би требала да оплакујеш њезину непослушност. Ја се због ње разболела а ти плачеш за робињом и за децом робињином! Тим само показујеш да немаш срца, и да га не ћеш никада ни имати!

По том је на ново спопадоше грчеви; морадосмо донети капљице и довести опет лекара.

Ја бејах у очајању. Од срца сам сажаљевала Агату, па ипак сам осећала да сам крива.

На поклетку, кад ме мати истера из собе, одох у собу, где беху ивање, те сам се ту неплакала на грудима моје драге и добре Агате.

Колико љубави беше у срцу те честите жене! Усред своје туге она је још мене тешила и миловала.

Сутра дан, кад је Агата ушла у моју собу, која беше поред материне, да ме обуче, погледах јој у очи. Ми се разумесмо и без речи. Прочитах у њеним очима одговор на моје немо питање. Деца нису била одведена. Знаком показа на једно одељење куће, и ја одануч. У оном одељењу имао је Агатин муж једну собу. Ту затворише све троје деце, где не беше довољно светлости ни ваздуха, али беху барем близу својих родитеља, који су их од времена на време надгледали.

Ја сам им често одлазила, да мати не види, али кад сину пролеће, дадоше нам кукавна деца доста муке. Најстарије нас је молило, да га пустимо мало да се прође. Употребисмо прилику, кад је мати још у постељи, те их пустисмо на један сат у поље, као птице из кавеза. Сирота мати била је непрестано у смртну страху.

— Ох! Боже милостиви, само да их не опази! говорила је сиротица.

Срећом госпођа Тургењевљева није никада дознала, да јој наредба није извршена.

Иван Тургењев дочуо је касније о том па је још већма заволео Агату и њена мужа. Он их је обасипао својом добротом и старао се, да им олакша болове, које им је мати његова проузроковала. Но за то су Пољаков и жена му обожавали свога младог господара, те кад се он враћао из туђине у Москву, они беху први, који га поздрављаху добродошлицом.

(Наставиће се.)

НАУКА

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

(Наставак)

3. Пре него што пређемо на научни рад Њутнов, спомснућемо још неке ствари из његова живота. Рекли смо већ, да је *Њутн* био средњега раста и слабуњав; пред смрт се јако угојио; коса му је била свилена, сјајна и седа; приповедају, да су му очи, бар за последњих двадесет година, тавне биле а но лицу и по погледу никако нису могао познати онај изванредни дух и ум, који палазиш у његовим делима. У друштву је *Њутн* већином ћутао и чудан изгледао; узимају, да је то било отуд, што је планьнин био. Том планьном правдају и то, што у парламенту никад није говорио, ма да је свагда на свом месту био, шта више, кад је једанпут и познат био, да каже своје мишљење, сео је па је написао шта он мисли. Колико је *Њутн* планьнин био, сведочи и то, што се у колих седећи свагда држао обадвема рукама.

Његов прејемник у професури Унести наводи, да је *Њутн* био најплашљивији али уједно и најлукавији човек, којега је он икад познавао; исти Унести обарао је Њутнову хронологију, али за живота му није смео штампати, јер је *Њутна* добро познавао, па се бојао, да ће га, какав је, и убити.

И Фламстид (Flamsteed) вели, да је *Њутн* свагда изгледао лукав, до крајности славољубив и да никако није трпео, да му ко штогод противно каже. Против супарника својих писао је опшро и љутито; често се не слаже са човеком толике умне снаге.

Њутн је био врло побожан. Поред све научне спреме своје и великог духа *Њутн* је и скроман био, сујете није познавао. У овоме се неки не слажу, али судећи по речма, које је *Њутн* пред смрт своју исказао а Брустер (Brewster) забележио, морамо рећи, да је скроман био. Речи великог Ђенија биле су: „Ја не знам, шта свет мисли о мени; ја нагледам сам себи као дете, које се игра по морској обали па овде онде нађе по који гладак камичак или особито леп школьку, али огромно море истине сакривено је потпуно мојим очима“.

Истине математске и физичне, до којих је дошао, исказивао је сигурно а је ли их требало бранити, бранио их је с поуздањем. Међутим је доста споро и тешко излазио у јавност са својим радовима; тому налазе разлога у томе, што се, кажу, бојао јавних нападаја а врло тешко их је подносио; свагда га је стало жестине и једа, па је за то више пута и своју научничку славу радо жртвовао унутрашњем миру.

4. Прелазећи на научни рад Њутнов, говорићемо о раду у физици, у астрономији, у математици.

Главне заслуге Њутнове свакојако су у физици и у астрономији; са њиме управо и почиње оптика, истина основана је на теорији, која је данас напуштена, но ипак изналажење појава и опити Њутнови и данас још после скоро две стотине година употребљавају се већином још по школама.

Њутнови радови су већим делом изведени из опита, експеримената: опит му је био главно и из њега је за тим оптрим посматрањем и сигурним изналажењем постављао правила и законе. *Њутн* је својим експериментима ударио новим правцем у испитивању природе и закона природних. Спекулативно изналажење закона чинило се *Њутну* несигурно; он је тражио узроке у опиту, у појаву.

Особито баш оптика Њутнова јесте за угледа, како треба експериментовати, појаве посматрати и тумачити.

Нова основни принципи у науци по *Њутну* били су ово: Никад не треба више узрока узети него што се може показати и него што је потребно да се појав протумачи. Утецај и противутецај свагда су једнаки. Особине у тела, које се не могу ни повећати ни умањити а има их у сваког тела, морају се узети као опште особине тела.

5. Нема ваљда појава у теоретичној оптици данас, о којим није *Њутн* премишљао, које *Њутн* није тумачио.

Дело је штампано године 1704 под именом „Opticks or a Treatise on the Reflexions, Refractions, Inflexions and Colours of Light“. Говори му оптика дакле о одбијању светлости, о преламању њену, о прегибању и о бојама.

Свакојако је морао *Њутн* поставити теорију или бар хипотезу о светлости, да би могао теоретички тумачити горње појаве код светлости, с тога ћемо се прво окренути његовој теорији о светлости.

По *Њутну* је светлост врло фина материја, која истиче, шири, из светлих тела; по целом свету се шири; кроз провидна тела продази и кад на осетљиву ретину удари а она нам каже, да има светлости. Фина материја је врло еластична и равна се сасвим по законима за судар еластичних тела.

Ову теорију основао је *Њутн* још 1678 године но на свет је изашла тек у Оптици, штампаној 1704 године.

Теоријом Њутновом тумачи се лако само одбијање светлости а сви други појави или се не могу тумачити или, ако се и тумаче, тешко се тумаче и много пута треба још нових хипотеза за тумачење. С тога и није ова теорија задржана, ма да је у почетку усвојена била. Данас важи теорија Хајгенсова (Huyghens). Хајгенс је живео у исто доба са *Њутном* и он је год 1690 поставио теорију о таласању етра, но добро каже Литров у својој популарној астрономији, да свет није ни мислио на Хајгенса и да његова теорија против Њутнове није никако могла продрети међу научнике. *Њутн* је већ онда важио као велик научник и оно, што је он рекао, било је све добро. Требало је више од сто година, па да се обори и забаци Њутнов назор о светлости а да из заборава васкрсне Хајгенсова теорија. Не ће бити сувишно, ако наведем, да би по Њутновој теорији морала светлост у оптично гушћем медијуму брже ићи а то никако не стоји; другом теоријом тумачи се ово потпуно јасно и стоји, да је светлост брза у оптично ређем медијуму.

У колико је назор Њутнов о светлости морао пасти, у толико више се одржала мишљења Њутнова о другим оптичним појавама.

6. Године 1666 купио је *Њутн* у Кембриџу призму од стакла па је стао студирати донета

врло занимљив део физике — расипање беле сунчеве боје.

Пре *Њутна* се врло мало знало о томе, шта бива са светлошћу, кад прође кроз провидна тела а и што се знало, било је неодређено и нејасно. Истина зна се, да је још Сенека нешто о томе расипању говорио, али је тек *Њутну* остало, да он о томе толико које експериментом а које закључком искаже, да се и данас тај део није много више развио, него што га је *Њутн* удесио. Њутнова је заслуга, што знамо, да сунчева светлост није једне и исте боје, но да је састављена, по њему, из седам разних боја, које се све заједно једна уз другу виде, кад светлост сунчева прође кроз призму. *Њутну* имамо да захвалимо, што данас знамо, да ни светлост других звезда па и других светлих тела није проста, већ сложена. Данас је примљена свуда Њутнова теорија о боји сунчеве светлости и у своме развитку је ова теорија тако напредовала, да данас већ можемо сигурно говорити и о разним појавама на сунцу, на репатицама, на многим другим звездама, које су од нас врло далеко.

И данас још идемо Њутновим путем, ако хоћемо, да добијемо јасан спектрум; и данас још добијамо белу боју из седам спектралних боја истим путем, којим ју је и *Њутн* добио.

Њутн је већ знао, да је, по правилу, квоцијенат преламања доста велик код оних тела, која могу горети; он је још увео појам: моћ у преламању и специфичну моћ у преламању.

8. Први је тумачио дугу Антоније де Доминис, но само једну дугу или главну дугу, године 1590 и, по Арагу судећи, није тумачење било баш јасно. Декарт и *Њутн* расширили су и поправили де-Доминисово тумачење, ма да *Њутн* ипак приписује тумачење дуге у заслугу де-Доминису. Исто тако признаје *Њутн*, да и Декарт има заслуге за тачно тумачење дуге. Но има прибележено у рукопису једном у Базелској библиотеци из XIV столећа, да је већ неки Немац и доминиканац Теодор де Саксонија тумачио унутрашњу дугу једним само одбијањем светлости у капљици воде а спољну дугу — парадугу — двапуташњим одбијањем; у књигама се пак узима, да је *Њутн* протумачио главну, дакле унутрашњу дугу а спољашњу Јонг (Joung).

9. Ослањајући се на један нетачан експеримент, *Њутн* је доказивао, да се не може начинити дурбин из самих сочива, у коме ће се уништити боја око слике у дурбину, на мишљење, да је то и доказано, затим се конструкције дурбина, у коме ће место објектива бити шупље огледало. Овакви дурбини зову се обично рефлектори. Он је сам својом руком начинио таки дурбин са шупљим огледалом: у овоме дурбину осовина у огледала иде кроз осовину у цеви дурбинове и од шупљег огледала одбијени зраци падају на равно огледало под кутом од 45°, пре него што би се састали и слику дали. С овог огледала се одбијају у нову цев, у којој је тек сочиво, на које се гледа, т. ј. окулар. Овај инструменат конструјисао је *Њутн* 1671 године па се чува у краљевском друштву као драгоцена реликвија. Међу тим одавно већ праве се врло оштри и јасни дурбини и са самим сочивима.

Тумачење боје у тела, кад га осветлимо белом светлошћу, поднео је *Њутн* краљевском друштву почетком 1675.

10. Познато је многима, како се ова проводна тела, ако су у танким таванима, огледају у особитим неким и лепим бојама: преливају се у боји. То су опазили већ Бојило (Boyle) и Хук (Hooke). Овако преливање долази у мехурићима од сапунице; по старом окну; по леду, где пукне; исто тако, кад стакло пукне, и т. д., но најлепше и најправилније виде се боје у Њутнову апарату, који је велики физичар баш и начинио, да испита боје танких ваздушних тавана, премда има трага, да је Хук пре *Њутна* истим путем истраживао боју у ваздушних тавана. Справа је проста и састоји се из конвексног сочива али врло мало испупченог, које се метне на равну и добро углађену стаклену плочу. Кад се плоча осветли светлошћу једне боје или ако се гледа на њу кроз стакло једне боје, то се види тавна тачка онде, где се оба стакла додирују а около наизменце јасније и тавније пречење; осветли ли се плоча сунчевом светлошћу, на додирном месту опет је тавна тачка а око ње разно обојадисано пречење — донета лен појав и интересантан. *Њутн* је појав експериментално испитивао, с тога се и данас пречење ово зове Њутново боjно пречење.

Боја у пречења је жива у одбијеној светлости него у пропуштеној, уз то су боје потпуно комплементарне у пропуштеној светлости бојама у одбијеној светлости. Ово ће рећи, где је црвена боја у одбијеној, ту је зелена у пропуштеној

светлости; где је у једној светлости наранџаста, ту је у другој модра и где је у једној жута, ту је у другој љубичаста. Претпа ја има више, ако се плоча осветли светлошћу једне боје. *Њутн* је саопштио своје опите о боји у танких листића краљевском друштву крајем 1675 године, но у тумачењу није баш био сретан, јер његовом теоријом не да се претпе протумачити; тек је Јанг 1802 протумачио претпе ово интерференцијом светлости и стакло појам на основу теорије о таласању стра. Друга књига Њутнове оптике посвећена је тумачењу боја у танких плочица.

11. Као што није могао *Њутн* јасно и тачно протумачити боју у танких ваздушних танана и у танких плочица и листића, тако није имао праве среће ни у тумачењу других светлих појава, који се данас тек Хајгенсовом теоријом јасно тумачити и разумети могу.

Амо долази и тумачење инфлексије (дифракције) у светлости, које је изашло у првом издању Оптике а у трећој књизи 1704, ма да опити о томе морају много старији бити. *Њутн* мора да узме, како се светли зрак, кад окрзну о тело, превијају као змије, кад поред тела пројуре, да би протумачио инфлексију. Томе се противи баш и сама његова теорија о светлости; данашњом пак теоријом тумачи се то без икакве муке.

Исто тако је морао *Њутн* прибећи новим теоријама, да протумачи и двоструко преламање у неким телима; и ово тумачење је данас напуштено.

12. Кад је *Њутн* мерио моћ у преламању код дијаманта, дошао је до закључка, да дијамант може сагорети. Ово пророчанство се и испунило, јер су многи хемичари то и опитом доказали. По Араго каже, да је то пророчанство тек накнадно дошло, пошто се зна, да су Фиорентински академици већ 1694 на очи великом војводи од Тоскане сагорели дијамант у жижи шупљега огледала а Оптика и пророчанство штампано је тек десет година доцније. Да ли је *Њутн* дознао дотле за експеримент академичара или не — отворено је питање.

(Наставиће се)

Ст. Милованов

КЊИЖЕВНОСТ

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

Писац погружавајући се у свој рад, постаје често са свијем другијем човјеком, него кад се не занима писањем. Напрезање одзива се у свем, и шестодневним самољубљем и у појачаној осетљивости и свијем учинима. Под вазом расуђивања се онај идеализовани карактер, онај склад ума и срца, који обухвата човјека, кад почне да пише и да твори. Муж и сам човјек — два су различна суштества, и ако су израсли на једноме те истоме корјенова, и ако су се сравли чешће од свјаменијех близанаца."

(Критика 60-хх година.)

Када читате боље радове знаменитијех писаца умјетника, преда вас излази њихова писачка индивидуалност, њихова муза т. ј. она њихова унутрашња, душевна физијономија, која бјеше код њих за прије стварања т. ј. у трепућима вишега узбуђења организације, живаца и мозга. Када напротив читате њихове биографије, а тијем више кад се њима поближе упознате, та представа може знатно ослабјети или чак нестати — и врло се често догађа, да најпаји, најсјајнији младићи, а још чешће женскиње, одсутно замишљени знаменита писца, увјеравају се, да се врло разочарали о њему, видјевши га из ближа. И младићи не подозријевају, да би он сагорио са свијем за врло кратко врјеме, кад би умјетник писац био непрестано у својем приватном животу тако високо расположен, таке душевне јасноће, коју испитује, захваљујући особитому стању живаца за врјеме стварања: за непрестано подржавање таквога стања не би било доста никакијех сила и никаке енергије. Умјетници се и спасавају тијем од потпуног уништења и расточења, што је у обичнијем трепућима њихова животна радиност не само обична, него можда нижа и од најобичнијих људи; њихов мозак и живци морају да накнаде свој материјал, потрошен у трепућима умјетничкога горења, који ствара вишу умјетничку јасноћу. Према томе баш биографије и опасне очевидаца

дају доста слаб појам о умјетнику: они већим дијелом казују, каки је он био у приватном животу, а у тијем тренуцима умјетник не бива каки збиља јесте, него нижи од себе т. ј. он је разбит, изможден, он је, тако да кажем, болан са недостатка енерђије, потрошене на активно стање. И сто по чему је једно те исто оцјењивати писца по казивању његовијех познаника, што и оцјењивати атлету, гладијатора по казивању онијех, који га гледају само послије представе, кад обливен знојем, с потмулијем погледом и дрхтавијем од умора мишицама одлази за врата позорнице и пада од изнемоглости. Можете себи представити, како ће бити мјеран стварни портрет, нацртан такијем „очевицима“, и како ће он бити сличан с онијем, што о том истом човјеку буду говорили људи, који знају, каки је он у нормалном стању. Нормална сила и личност умјетничка није у одмарању, но управо у процесу његова стварања, као што се нормална снага атлетина одређује у тренуцима његова рада на позорници, а не кад слази са ње; онда он може бити слабији него дјете од пет година, и ако се тренут прије играо десетинами пудова као малијем лоптама. На позитку појављује се на позорници и лично узбуђење, као и код писца за вријеме његова стварања. Но то узбуђење не треба да се сматра ненормалнијем за умјетника као и за атлету, ако хоћемо да одредимо њихову стварну енергију. У самој ствари: 1) та подобност узбуђења, која подиже да максимума фактичку енергију умјетникову, јесте његова рођена подобност, својство његове индивидуалности; 2) никако узбуђење на позорници не може дати човјеку више сила, него што их он има у ствари; позорница може само силније да узбуди оно што јесте, но из ничега није кадра израдити ништа тако, чега не би било у њему. На позитку 3) шта је то узбуђење? Ето, каже се само, да оно долази с поља, од гомиле; у самој ствари оно долази из саме личности, која се узбуђује, из њена расположења и представљања т. ј. из њијех сила и енергије.

Не одричући са свијем значења биографијама и биографскијем коментарима писачким, држимо, да је њихово значење више научно, биолошко, антропологијско, а не литературно и критичко. Надајући се, да ћемо се с временом вратити и том личном испитивању Ивана Тургењева и Достојевскога, сада ћемо се бавити само њиховијем литературнијем, а не приватнијем карактером, т. ј. бавићемо се само музом тих великијех писаца, извешћемо из њиховијех дјела, њихове личности као умјетника т. ј. њихове личне црте, које постају у тренуцима стварања, а за тијем ћемо се обазрјети на биографије само у тијем суштественијем цртама, које нам могу или објаснити или учинити згодинијима и најмилијима видове тијех муза. Изабрасмо упоредни начин за своју расправу као најзгодинији и најпрегледнији.

Достојевскога окривљују, да је његова муза утјецала на читача реакционално, да је он био слуга регреса, а не прогреса. Према томе је врло интересно испоредити музу Достојевскога, особито у том односају т. ј. у смислу прогресивности, њезина утјецаја на друштво, с музом Ивана Тургењева, кога признају сви за једнога од најпрогресивнијих руских умјетника, који хвата и моменте руског прогресивнога развића. Читач мора признати, да је на тај начин тешко наћи најбољу мјеру за оцјењивање прогресивности Достојевскога.

Исто тако признајемо унапријед, да нам лично то мјерење великијех талената мјером њихове прогресивности врло прија. А што се ми одважујемо на ту задаћу, то није ради тога, да бисмо приписивали великијем умјетницима ове или оне утилитарне задаће непосредног служења интересима тренутнијем. Не, напротив надамо се, да ћемо у своје дање налагању расјаснити, да служење високијем задаћама човјечјега развића није са свијем строго утилитарно.

Некоји најпаши читачи могу ударити у вику, да ми горњијем ријечима, т. ј. не обавезујући писца да служи прогресу, — проповиједамо стару теорију умјетности о умјетности! Но није тако. Умјетник по својем мишљењу може да буде на прилику песимиста, као што је Бајрон, као што бјеше дијелом и Тургењев. На тај начин може не само да не ђерује у прогрес, но бити увјерен, да све на свијету иде у пропаст и страдање. Ако он спроваља ту идеју у толико генијално и увјерљиво у умјетности, у колико ју је генијално спровео на прилику Шопенхауер у филозофији, је ли можно онда не назвати њега великијем умјетником, као што називамо Бајрона? А у што вријеме је ли можно назвати га проповиједником прогреса, када се сва суштина песимизма састоји у том, да је крај свјетскога процесу пропаст, смрт, нирвана, да све само томе иде, да је у свијету све илузија, не само лу-

бав, него и морал, пожртвованье, жртва, друштвено служење, па и сами прогрес, да према томе треба тежити само за једнијем можнијем благом, напрамом, т. ј. уништењем свакога сазнања, свакога живота? Зар није јасно, да је мјера прогресивности, користи, па и морала врло кратка мјера, која није прикладна за све појаве умјетничке и која показује у њима ћеницијалности и величине идеја. На шпак можемо ми њу употријебити код ова два писца, ми смо ч к дужни да употријебимо њу, јер су њих обојица збила служили и жељели да служе човјечјем развићу, но једном се то признаје, а другом се противно признавало. У такијем приликама, када је сам писац жељно да служи прогресу, а њега окривљују, да није хтео, то је природан дуг критике, да се дотакне тога питања.

(Наставиће се)

Милан Поповић

С руског

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Kanitz „Römische Studien in Serbien, der Donau-Grenzwall, das Strassennetz, die Städte, Castelle, Denkmale, Thermen und Bergwerke zur Römerzeit im Königreiche Serbien". Mit 120 Plänen, Illustrationen, Inschriften und 1 Karte Denkschriften der k. Akademie d. Wissensch. phil. hist. Cl Bd XLI. Wien 1892. Preis 6 fl. ö. W.

Ту не давно изашло је из штампе најновије дело познатога писца Ф. Канића: о римским старинама у Србији. Ове студије — јер тако их је назвао нети писац — угледале су свјета трошком Царске Академије наука у Бечу, а украшене су многим сликама и једном картом, која показује, каква је изгледала Србија под Римљанима.

Чувени писац „Србије" и „Бугарске", који је још пре двадесет и више година упознао европску публику са овим двема најзнатнијим балканским државама и који је са тих својих радова стекао себи лепа гласа као озбиљан путописац, осигурао је себи најновијим својим делом, које смо мало час споменули, уважено место међу археолозима балканског полуострва. Све оно, што је у прваштим својим списима забрао о римским старинама, па и оно, што је штампао у свом ранијем делу „Römische Funde in Serbien", налази се у новој књизи, коју је попунио најновијим студијама, прикупљеним приликом својих најновијих путовања по Краљевини. Резултати овог доста трудног и марљивог научног испитивања преназилазе, без претеривања може се рећи, чак и радове, којима су се у своје време обасмртили стари писци и познаваоци балканског полуострова а на име Ами Буе, Лежан, Хан, Киперт и т. д. Највећа је заслуга Ф. Канића у томе, што је тражио и нашао нове, до сада непознате римске путове, којима се траг давно изгубио, што је тачно обележио и описао главни друм цара Трајана, што је тачно обележио главну цаду, која је везивала стари Сингидунум са Византијом, и што је тачно означио сва угледнија и мања места и утврђења, којима је задатак био да чувају царске друмове и да послуже легијама или као штације одмора или као стална пребивалишта. Вредноћа и истрајност пишчева скренула га је међу тим са ових главних друмова и одвела га је и у оне крајеве, кроз које нису пролазиле велике римске војске, али до којих је шпак продирала вредна римљанска рука, градећи тврђаве, копајући канале, крчећи шуму, садећи лозу и ширећи културу на све стране великога римскога царства.

Највеће наше интересовање заслужује први одељак у Каничевој књизи. У њему се описује главни дунавски друм од ушћа Саве до ушћа Тимока. Овај друм, који је уједно био и граница римскога царства према Панонској и Дакији, ишао је десном обалом Дунава и грађен је у намери, да се омогући офанзива према Дакији. Грађење овога пута отпочето је под царем Тиберијем а довршено је под царем Трајаном, који је први њиме повео војску од краја на крај. Овај је друм везивао све тврђаве (castella), којима је задатак био да одбране Горњу Мизију од нападаја северних варварских племена. Ова су утврђења за време народне сеобе страдала, али их је неуморна рука цара Јустинијана I. опет дигла из рушевина. Дуж српске обале, далеке од Београда до ушћа Тимока, констатовао је Канић седамдесет и два, која већа која мања, утврђења, којима је тачно означио положај и у карти их забележио. Тачни планови и мали нацрти ових утврђења необично оживљавају занимљиви опис Трајанова друма те изазивљу интересовање не

само научника, него сваког, који хоће да се упозна са приликама у старој римској Србији. Рушевине неких кастела нису биле познате, и ако су се налазиле на старим римским записима и на чувеној Пајтингеровој карти (Tabula Peutingeriana).

Да пођемо мало Трајановим друмом од старог Сингидунума (Београда) па до Трајанове куприје код данашњег Турна-Северина, па и даље до ушћа Тимока. Друм је ишао до Смедерева од прилике онако, као што данас иде смедеревски пут, додирујући ова стара римска места: Ad Sextum (Мокрилуг), Tricornium (Ритопек), Ad Sextum miliare (Гроцка), Aureus mons између Гроцке и Смедерева, и Vinceia (Смедерево). Једно од главнијих утврђења било је Castell Margum на ушћу Мораве у ближини данашњега Кулича. Одавде водио је пут право у стару мизијску престоницу Viminacium, чије се развалине и данас још виде код села Костолца на Млавском ушћу. Од туда је главна пруга ишла право ка Голупцу (Cuprae), па од туда Дунавом преко Добре (Ad Scrofulas), Доњег-Милановца (Taliata). Код Талијате делио се пут. Једним се ишло преко Мирова у данашњу Брзу-Паланку (Egeta), а другим кроз ждрело Горњег и Доњег Казана у Текије (Transdierna). Сип, Кладово (Zanes) и Костол (Pontes), где се налазио велики мост, који је служио као прелаз у Дакију. Између данашњег Голубинца и Текије (Transdierna) налажаше се познати римски запис, тако звана Tabula Trajana, више друма, који је овде био усечен у камен. Овај Трајанов споменик одржао се до данас, а Каничева је заслуга, што је српска влада учинила нужне кораке, да се овај монумент римске славе и величине спасе од коначне пропасти, коју му наменише рибари и лађари, што су годинама ложили ватру испод плоче и ломили камен по камен из споменика, да би се могли заклонити од дунавских налова, који запљускиваху њихове пећине и колибе.

Од велика је интереса и стари римски канал код места Сипа, коме је била сврха, да римским транспортима на води олакша пут преко Ђердана, који је и тада био Сцила и Харибда за лађаре онога доба. Данас, када се једнодушном умном и материјалном снагом културних народа и страховитим модерним машинама руше оне несавладљиве преграде на Ђердану, које су упропашћивале многи људски живот и кочиле трговину и саобраћај, вала нам се са пијететом сетити и овог старог римског канала, који је служио петим сврхама, којима ће служити данашњи гигантски радови на Ђердану, а који је у оно доба, кад се копало и градило рукама а не динамитом и парним машинама, био право „светско чудо", коме су се дивили сви народи са истока и запада.

Остали одељци у Каничевом делу садрже пуно занимљивих података а о разним римским споменицима у Србији.

Особиту пажњу поклонио је писац путу, који је ишао из Маргум на Дунаву у Нотеци Margi (Ћуприја) а одатле преко Sarmatae (Сикирица), тврђаве Gramianis (Алексинац) у Naissus (Ниш), који су вешали три пута са Скопљем, Солуном и Цариградом. Пут, који се сматрао у римско доба као царска цеста, која је спајала север са југом а који је ишао од Виндобоне и Петронела до Сингидунума а од овога до Цариграда, готово је идентичан са данашњим друмом, који иде из Ниша у Пирот, а од туда преко Цариброда у Софију. Други знаменити пут, који је вешао пут са Лешом и Скопљем, додиривао је тада многа важна и чувена места, као н. пр.: Ad Herculem (Житорађе), Naissum (Прокупље), Ad Fines (Куршумље), Vindenae (Подујево) и Ulpiana (Липљан).

VI, VII и VIII одељак посвећен је западним римским путевима у Србији, главном друму, који је ишао из Сингидунума савском долином преко Шапца у Сисцију (Сисак), и великом трансверсалном путу, који је вешао Дунав са јадранским морем а који је ишао од Маргума преко Чачка, Ужице и Вишеграда у Солин (Салона).

Кад погледамо на Каничеву карту, на којој су тачно забележени сви римски друмови и о мањи путеви, варошти и тврђаве, руде, бање и остали споменици, тада сво тек у стању да појмимо недостижну културну радњу овог великог народа, који је владао светом а коме се траг, и ако је тога народа давно нестало, није утро и не ће се утрти, јер је за собом остало дела, која ће и потоњим нараштајима казивати о његовој слави и величини.

Мило нам је, што је чувеном писцу „Србије" и „Бугарске" пошло за руком да својим најновијим археолошким делом пренесе на видик све римске старине, којима је Србија препуњена а које данашњој краљевини у историји римског царства дају толику важност, колику нико од нас није могао ни слутити. Овим је радом у исто доба које сакупљено, које допуњено, а

које опет исправљено све оно, што је до сада рађено од раних страних и словенских писаца. На сваки начин дело је и огромно и интересно

У Бечу.

и заслужује нарочито са наше стране ако не више, а оно бар онолико пажње, колико му поклања страни свет.

Т. С. Виловски

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

„Пчелица", научно-забавни листић за старо и младо. Год. I. Бр. 1. — Смер и програм том новом нашем месечнику, којега се лепо Мита Нешковић, јавили смо читаоцима „Стражилова", кад ово доведи глас, да ће „Пчелица" излазити (в. 50 бр. „Стражилова" од лани). Сад је пред нама први број, у прикладну задању а са садржином, коју је уредник нешто средио за своју широку публику. Изваћи је ту из Мајатовићева „Дјечота Ђурђа Бранковића" одломак, у којем је реч о свадби Ђурђеве мање кћери Маре; па тим је на Милићевићева „Јованка Ђака" узет ако VI одељак, којем је натпис „Инокоштана"; после тога је из „Стражилова" од године 1888 узета прва, шеста и девета строфа песме Вл. М. Јовановића под натписом „Селак" и најпосле је по Вуку Ст. Караџићу испричповедано, како је постала у народу пословица „Што год ко чини, све себи". Пред сваким прилогом казује Нешковић, од кога и од куда је што узео, и разсудно разјашњава читаоцима, све што им вала знати напред па да потпуно могу разумети ствар, коју ће читати, а сваки је прилог осим тога пропраћен још и белешком, у којој су у кратко напесена животописна дата тога књижевника и напр. књижевна му радња. — Колико на први поглед изгледа, да је лако и од по муке уређивати такав листић, ако што је „Пчелица", толико се у пракси мора исказати, да је то посао баш доста мучан. Стало је ту до душе је до једнога, но то једно и јесте оно, што није лако. Тугаљива је ствар избор. Али код „Пчелице" немамо разлога стрепити. Мита Нешковић је и сувише озбиљан радник и да се у њега не бисмо могли поуздати. Нама је у очи, да се на врху броја „Пчелице" не види, ко је уредник, а онамо се на крају каже, да престаје вала слати на име уредниково у Београд. Г.

Hugo Badalić. Hrvatska Antologija. Umjetno pjesništvo starijega i novijega doba. Sastavio — —. Zagreb 1892. Izdanje „Matice Hrvatske". Tisak Karla Albrechta. Vel. 8-va. Стр. XX. + 310. — Одбор „Матице Хрватске", желећи прославити недесету годишњицу Матичина живота што лепше, смислио је издати уза редовна издања овогодишња и ову „Антологију" и „Спомен-књигу" (о којој ће бити још рајеч). „Антологију" је приказао препородитељима народа хрватскога а родитељима Матичиним. Задатак је Антологији, да у згодним примјерима предочи развијање и напредак хрватскога умјетнога пјеснишгва од прајпорода (од год. 1836) до данас; у округлом броју то је по вијека. Прије свега уврти се ча око пјесници изпрекога доба као што су и прваци, јер су они засновачи нове хрватске књижевности. Из њих дођоше њихови наљедници до данас. Од свијех 69 пјесника, којих су „Деза ушла у ову књигу, огромна већина је из овога вијека (њих 51.) Ну позната је ствар, да су „Илирима" одмах у почетку покрета остале очи на дубровачко-далматинским пјесницима, који им бјеху не само извор новоса и одушевљења него и први узори у пјевању. Особине дубровачких пјесника, нарочито у стилу и језику, и до данас су знамење састанак дио хрватске пјесије. Сазнајем је добро учинио г. Бадалић, уврстивши ове Антологије, што је узео и пјесме узорних хрватских пјесника у ону књигу. Тијем је наведена пут пуно памћо, да се хрватско пјеснишгво прикаже у својем историјском развијању до данас. Тако убоше у Антологију: Менчетић, Држић, Чубранови, Рањина, Гундулић, Палмотић, Ђорђић и т. д. свега 18 пјесника од краја XV до XIX вијека. Дабогме, да се овака књига већ не може назвати чисто *Хрватском* Антологијом, и ми се чудимо да једно солидно књижевно друштво као што је „Хрватска Матица" у предговору ове књиге не спомиње ни једном рајечју, да су ово српски пјесници и да су увста само ради историјске очигледности у ону колегу. Могло би се с правом сумњати и у хрватске Релковића и Катанчића, али преправљање се кад видјесмо у *Хрватској* Антологији Матије Вана, Меда Пуцића, Ворђевића, Утјешеновића! Ако се је у хрватске књижевнике дубоко укорјенила мисао, да су *старе* дубровачке пјесни Хрвати (то има дајбуди своју историју), то им се је тешко одрећи старе љубави, и ако је свакин даном све мање наде, да ће је кадгод само као своју притиснути на груди, пар нови Дубровник није показао и не показује јасно вољу, да поправи ону неодлучност својих старих у народном имену и да учини крај већ једном заплетаима и несретни тежњама? Матица Хрватска као патриотско друштво требало би да предњачи Хрватима у трезвености; тако ће моћи извршити ону велику задаћу, коју иначе непушала с великом пољом и подобношћу. — Распоред књиге, избор пјесама, краћа парада књиге, све може подачити и уређивача ове књиге и „Матицу Хрватску". Т. О.

Archiv für slavische Philologie unter Mitwirkung von A. Brückner (Berlin), J. Gebauer (Prag), C. Jireček (Prag), A. Leskien (Leipzig), W. Nehring (Breslau), St. Novaković (Belgrad), A. Wesselofsky (St. Petersburg), herausgegeben von V. Jagić. Fünfzehnter Band. Zweites Heft. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1892. — Иманла је друга свеска XV књиге Јагићева Архива за словенску филологију. У овој је свесци завршетак историјско-епиграфске расправе Е. Козака. На другом месту долази Полимака расправа „Zur Geschichte des Phisiologus in den slav. Literaturen". У тој расправи на једном месту упоређује Пилавка један српски рукопис XVII века а на обарке И. Ј. Шафарика са списом Леонарда да Винчи и долази до резултата, да је састављач српског рукописа употребио списе Леонардов. На трећем је месту наставак занимљиве расправе

Soerensen-one о српском народном епском песништву. У одељку „Kritischer Anzeiger“ реферише Ђ. С. Ворбечић о првој књизи српских народних песама, која излиже 1891 под редакцијом Љ. Стојановића. Референт намера издавачу што није мало више пажње на критичност издања. Наглашава, да се при таквом послу треба држати неких сталних принципа, да би издавање Вукових дела било једно и конзеквентно. У истом одељку оцењује Облак Стојановићеву Ст. Слов. Граматику. Особито истиче јасно и научно разлагање у овој књизи, и као се аутор морао кратко напажавати према задатку и сврси књиге. Једнако му замера, што је код глагола узео Лескинову поделу, која је доста компликована, те је питање, да ли ће је ученици потпуно моћи схватити. Даље је Јагић прогоревно о оском издању Даничићевих Облика, који изашоше у Загребу штампани латиницом, под рецензијом проф. Маретића. Јагић радосно поздравља ово дело, препоручујући га сваком изображеном Србину и Хрвату. У одељку „Kleine Mittheilungen“ намерио остаоце расправа Брикнер о побратимству код Пољака и Руса у XVI веку. До сада се обично мислило, да побратимства има само код јужних Словена, но у једном латинско-пољском рукопису из XVI века има белешка, на које се јасно види, да је тај обичај постојао код Пољака и Малоруса у XVI веку.

Вечк. Р.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Јова Карапит, књижар у Земуну, јавља, да је са Змај-Јовином Јовановићем, власником „Јавора“, уговорио те ће он од сада издавати „Јавор“. Уредник ће сигнирати сам па давати а главни ће сарадници бити Дим. А. Жикаљевић и Андра Гавриловић. Нови „Јавор“ излазиће у формату старога, но не сваке недеље, бар за сада, него сваких петнаест дана и то на два табака. Цена остаје стара. Први ће број изаћи 1 фебруара. Име и једног и другог главног сарадника јемчи нам, да ће нови „Јавор“ потпуно одговорити својој сврси и у то име нека је добро доше!

— Иван Иванић написао је расправу о Буњевцима и „Матица Српска“ је наградила ту расправу и сложиће је у свом „Летопису“. У расправи својој износи Иванић историју Буњеваца и говора о обичајима њиховим.

⁜ У Загребу је изашла друга књига „Грађе за историју дубровачке педагогије“ од В. Адамовића. Прва књига изашла је 1885. У првој књизи описана је историја дубровачка педагогије од г. 656—1800. Друга књига говори о развитку педагогије од 1800 до наших дана. Задарски лист „Искра“ у бр. 23—24 протоворио је о овоме делу, и о њему се најповољније изражава.

+ У „Просветном Гласнику“, свесци за октобар и новембар прошле године, штампано су опсне др. Бакића, Јосића и Срет. М. Дрљаћа на Чутурилов „Буквар“, који је био писац предговора и у рукопису поднео на оцену главном Просветном Савету.

— У Цариграду је штампан „Голуб“ (год. IV) за Србе у Македонији и Старој Србији. „Српска Застава“ проговорала је опширније о овој књизи у 4 броју о. г.

△ „Subotičke Novine“, које сно оглашали у 1 броју „Стражилова“ од ове године, доносе у 4 броју своме непрозе Ивана Бошковића. Радујемо се, што горњи лист прати важније појаве у јавном животу сваконпког народа нашег и мило нам је чути овако топле речи, којима „Subotičke Novine“ жале за Јованом Бошковићем: „Za njim iako za brižnim nigovateljem i starateljem milog nam materinjeg jezika morajn i Bunjevci i Sokci iskreno zažaliti . . “

+ Руска је књижевност 14 новембром прошле године претрпела губитак у својој средини. Један од најстаријих ветерана у данашњој руској књижевности, *Алексије Данилејевић Галахов* умро је. Галахова је име тесно везано за историју руске књижевности; нож се бавио тако реће до последњих дана свога живота. Његове „Хрестоматије“ деценијама су требиниле у руским гимназијама, а његова „Историја руской словесности“ и данас је још готово најбоља приручна књига. Од ње је изашло друго издање 1880 године, али на жалост без онога, што је сваким делима најпотребније, без регистра. О раду овога седога књижевника, који је рођен 1 јануара 1807, више се може читати у децембарској свесци „Журнала мин. нар. просвећ.“ у некрологу његову од Л. Мајкова.

+ У есклтону „Neue Freie Presse“ од 17 јануара, протоворено је о Опатији и нешто о околини. Чланку је натнис „Am Quarnero“.

+ 12 декембра 1892 умро је *др. Јулијан Целевић*, професор историје на руској гимназији у Лавову и председник друштва „Шевченко“. Целевић је познат и као добар радник на историјском пољу. Руске је у Галицији потресла његова смрт, јер им је био један од најсрећнијих народних бораца.

+ Најновија (III—IV) свеска Крумбахерова „Byzantinische Zeitschrift“ доноси на француском језику радњу L. Duchesne-a „L' Hystème ecclésiastique“. Интересно је напречито ово за оне, који желе упознати прнсилу организацију нашега полуострва пре VII века. А још интересији биће за наше историке без сумње подаци, које нам Гелцер у другој свесци овога часописа износе: „Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche. У овом нам раду Гелцер на крају обећава, да ће се у другом делу своје радње позабавити „са натријархатом александријским и аутокефалним бугарским архијепископатом“; док је у прном тумачно опо, што се односно на јерусалимски и антиохијски патријархат.

+ Трећи број опогодишњега „Ausland“-а, на стр. 36 до 41 доноси је чланак J. Pfeiffer-a из Београда „Die Mönchs-Republik auf dem Athos“. Писац се дотиче и наше новеишше прилуџбина по Раше-у о постанку Хиландара и уопште Св. Горе на књижевност нашу.

+ У уторак 12 јануара читао је у географском друштву у Бечу рударски директор Рикуљел Хоефнн предавање „Ueber die Burgruine Nove-Brdo und Umgebung im Vilajet Kossovo“.

САДРЖАЈ: Песништво: Зора. Зимља. Пошљедњи Бурић. Мати Ивана Тургењева. — Поука: Исак Њутн. — Књижевност: Муза Достојевскога и муза Ивана Тургењева. Књижевне оцене. — Књижевне: Књижевни прилози. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 вор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву и претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 5. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 31 Јануара 1893.

ПЕСНИШТВО

МЛАДОЈ ПОЗНАНИЦИ

Је л могуће? Луче дете
Жива ока, кратке косе —
А где данас од детета
Какав цветак развио се!
Каква ружа! Као румен
Кад прогори на истоку —
Кам детињство на твом лицу,
Камо радост у твом оку?
За што бежиш, кад ме сретнеш?
Што обараш лице сјајно,
К'о да кријеш трепет жеља
И сан што те мори тајно?
Но ја слутим маште пуне
Страх и немир, што те кида,
Кад уздахнеш, ил ти навре
На ланите румен стида,
Ил поникнеш лепом главом
А чело ти дође бледо —
Јер већ не смем да те гледам,
К'о што сам те некад гледо.
На се питам: за што стрепим?
Као да ми срцем бије
Вихор тајни, пламен тихи —
Да то опет љубав није?
Ах, ако је љубав, злато,
Нек у срцу ћути тамо,
Да је нико не уочи,
Тек ми да је осећамо.

Јер би дошло изненада
Растајања кобно доба,
Вргнуће нас на две стране
Живот бурни, људска злоба.
Тек под крилом глухе ноћи,
Кад спавају земља, људи,
Шаптаћу ти слатке бајке,
Отвориће своје груди:
Причаћу ти о ружици
У градини, о славују,
О пољупцих тајанствених,
Што их само звезде чују,
И о вили, што блудећи
Тражи свога љубавника,
О сузама ноћне магле,
О месецу бледа лика,
Слушаћемо загрљени
Песме, што се тајно губе,
О милини, која чека
Срца, што се верно љубе —
Аз чим плане сунце златно
И дођемо међу људе,
Сакрићемо брижно пламен,
Да нам љубав тајна буде.
Шетаћемо, кад нас спазе
Радознала људска лица —
Ја к'о учтив господичић,
Ти — озбиљна госпођица.

Ленскій

НЕКА ТУГЕ.....

Осећам се сама у страном свету:
Око мене хладни, непознати људи.
С ким да делим јаде? С ким да делим есту,
Што ми целе боне испуњава груди?

Ја никога немам: ни брата ни друга,
Нити имам кога пријатеља верна.
Ах, срцу је тешко, кад га мори туга
Суморна и мрачна, туга неизмерна...

Бери

Али нека туге, нека живот пије!
Ја ћу да отрпим и тај удес худи:
Шта би са мном било, да те туге није?
Шта би друго дошло, да испуни груди?

Очајање? Злоба? То отровно цвеће?
Можда се ту место вери, нади спрема?
Не, вера и нада знам да дођи не ће:
За њих у мом срцу више места нема...

С. Д. Мијаиловић

ПРВА И ДРУГА ЉУБАВ

Прва је љубав сунце,
Што *ведрим* небом сјаје
И срцу подједнако
Жара и сјаја даје.

Друга је љубав сунце,
Што *мутним* небом веје,
Не сјаје као прва,
Ал опет за то — грије.

24 I 1893

Борис

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповиједетка с Приморја

(Наставак)

V.

Ме исте вечери унути се Аиђелија онако блиједа и слабуњаста пјешке у град, да потражи свог невјерног јарана. Након онога што се бјеше у јутру са родитељима збило, не изађаше цура срца да своју браћу у кући сачека, кад се к вечеру из поља врате. Украшћу се, рече сама у себи, кришом из куће, па ћу ударити путањом, да ме нико не види. Кад стигнем у град, а ја ћу праве ка Бурића кући, па ћу се скрити у капији и ту причекати док Фрањето сађе. Кад ме види и чује, смиловаће ми се, знам ја њега.

И цура се заиста упути.

Бијаше се већ ухватио сумрачак, и према небу вијаху се јасније него ли дању обриси брежуљака и дрвећа. Море, када вичине боје, простираше се десно у својој вечерњој тишини; блиједи мјесец пловљаше као сребрни срп по јасном плаветнилу небеском.

Аиђелија корачаше ћутке, избјегавајући пажљиво ријетке пролазнике, које путем срећаше. Кад у град стиже, бијаше се већ смркло; фењери по улицама бијаху сви поужижани. Ступивши у *Широку улицу*, угледа одмах, у дну, палату конта Бурића, којој се старинско прочеље истицаше гордо у гасовој свјетлости. Смотривши тај господски дом, гдје би с браћом својом сваке године љетину довозила, обузе је мала снага, те се једва допотеза до погостуша и ту наслони на колобран, цвокоћући од грознице. Погледавши преко пута, примјети е је велика дворана Бурића куће сва расвијетљена. Покрај главнијех врата, која бјеху окруњена породичнијем грбом, поштаху пестрилно два прекрасна вранца, упрегнута на господској кочији, којој с бокова чекаљаху два прека фењерчића. Не далеко од кочије, прислоњен уза зид, кочијаш, шибиком у руци, очекиваше да га зовну.

Аиђелија, којој се набрекле груди од узбуђења силно надимаху, ниждраше једнако у расвијетљену дворану, трудећи се

свом силом да угуши горку муку, што јој се у грудима кушљаше. Путем пролажаху ужурбани њемачки и варошке госпође, што се кретаху у позориште; са „господскога трга“ допираху до ње звуци војничког орхестра, што пред главном каваном удараше, али она у тај мах не имађаше ни очију, ни ушију. Наједаред се трже, и болан усклик оте јој се из груди. За прозором бијаше зазрела Франета и до њега младу, убаву женскињу. Срце јој се укочи, као да га је ко хладним челиком просукао. Устаде једанак, па се повуче у крај, да их слободније промотри из присјенка. У томе њих двоје нестаде с прозора, а у дотичној расвијетљеној дворани пастаде мрак. Не потраја много, а оно се капија изнутрице расвијетли, те из ње испаде Франето, држећи испод руке ону младу љепотицу; за њима ступаше један стари господин у цилиндеру, кога пура не бијаше дотле никад видјела. Младица, коју Франето вођаше, бјеше прекрасна плавуша, и према црвенкастој свјетлости фењерској примјети јој несретна сељакиња два крупна ока, што се под густим обрвама блистаху као два сунца. Љепојка се осмијехну на момка, који јој поможе да се испење на кола; п'онда се испе на њих и сам, засједе спрам оног старкеље, те се кола крену, оставивши за собом јак мирис од подушене љубице.

Анђелија избуљи очи на младицу, па их не дигну с ње, догод се кола не изгубише из вида. Затим је обузе трзавица, и, да не љоспе о тле, мораде да се придржи уза зид.

У тај мах изиђе из палаче нека нижа служавка, која је морала од скора у контешиној служби бити, јер се пура не сјећаше да је прије видјела. Анђелија јој приступи, па је упита за име оног старца, што се бјеше с младијем контићем одвезао у кочији. Служавка је погледа равнодушно, па јој равнодушно одврати:

— Оно је конте Криле Дабовић.

— А она младица уза њ?

— Оно му је кћи, госпођица Лиза, господарева вјереница.

И служавка отрча за послом.

Господарева вјереница!!!

Анђелији се смрче пред очима, кољена јој се савише, и ојађела младица љоспу о тле колико је дуга и широка.

Кад јој до мало прије један редар, па је продрма да устане, она се прену, уздрхта сва као прут, и дигавши се полагано:

— Простите, рече, бијах уморна од труда, па ми се заврtјела свијест...

Затим јој падоше на ум родитељи и браћа, који су је јамачно у овај мах морали свуда искати, и посрњући као напито чељаде, упути се, да ће кући. Градска берекинчад, видећи је онако саму, бацаху се за њом бубуљима и заповетаху је свакојаким рјечетинама. Она њаше својим путем, не обзирући се на њих, као да се њихова зидиркивања ње и не тицаху. Изашавши из града завраћаше по пољском друму, као каква ноћна аветиња. Кад би на мостићу, што преко потока у село води, трже је из оног буниза нечије јелекање, па јој јасно до ушију доприје материн глас, која је дозиваше плачући и кукајући.

Несрећница залелека, па отрча да се баци старој у наручје.

— Ђе си била до ово доба, за велико име божје? — упита је старица јецајући. Мицјах чисто, е ти се нешто догодило.

Али она не могаше да проговори ријечи; од тешка јада бијаше јој се грло стегло, кан'да бјеше у кргама.

Кад јој малко одлахну, не хтједе никако да се кући врати, бојећи се да је старији брат не усмрти, но се заклони код једне куме, постарије удовице у комшилуку, да ту преноћи.

Кад се стара врати у кућу и својима каза, е се пура вратила, Перкан, који међутим бијаше сваку обазнао, испаде из ваjата блиjед као смрт, и осмјехујући се горко:

— А што не дође кући својој? запита уздрхталим гласом. Чега се боји, она зла срећа? Зар да на њу, онако бону и затрудњену, своју руку дигнем? Прије ми обе отпале. Она може мировати; ал' нек ме се онај подли гизделин чува, коме се у зао час прохтјело, да ову поштену кућу, која га још од шакуњеда часно служи, хунцутски осрамоти!

И момак шкрипну зубима, стискавши грчевито обе песнице.

— Света богородице! цикну стара, дигавши узвис склопљене руке: хоћеш дакле да навучеш на нас каку вељу погибију? Прекрсти се, синко, ако Бога знаш!

— Не бој се, мати — одврати он усиљеним осмијехом. Знам ја шта ми треба радити: знам ја што је свијет; нијесам узалуд ћесара служио.

Сјутрадан — једне недјеље — упути се Перкан по заходу сунца у град, тобоже за неким послом. Прије него ће се из дома кренути, бијаше скинуо с чавла шпагарину, турио у њу крупно џевердарско таће, па је скрио под капаран и отишао.

По небу се погађаху густе облачине. Вјетар хујаше бијесно кроз шпиражје, којим је мјестимице цеста оперважена. Вријеме бијаше на кишу. Млади сељак одмицао је брзим кораком, загрнут у својој кабаници. Кад стиже у град, киша лијеваше као из кабла, пљуштећи по плочанику Широке улице. Да се склони од даждя, Перкан уђе у једна врата преко пута од палате конта Бурића. Погледав на прозоре велике дворане, примјети с усмахом позатварани капци. Међутим из неба удараше пљусак иза пљуска, а кроз потњу помрчину продираху чести бљескови.

— Господичић је запаго у кавани, рече у себи Перкан, који познаваше добро Франетове навике. Не смета: причекаћу га овдје, па ма до зоре чекао. Мораће најзад кући.

Киша бијаше стала нешто лакше падати, и сада тек само прокапаше. Момак чекаше, већ неколико сата, стиштући грозничавом руком кундачић своје шпагарине, жедан крви и освете. Одједном се трже, а срце му стрекну дивљом радошћу. Бијаше зазрео Франета гдје излази из каване, спучен до врата у своме кишном капуту. На ближњем часовнику избијаше таман десет сата. У два скока доприје конте до своје палате. У исти мах са противног тротоара плану пушка и јак тутањ прекиде ноћну тишину. Уједно Франета стаде крика:

— У помоћ! у помоћ! Убиј ме . . .

Они из каване, како чуше хитац и контићево заномагање, искоче одмах напоље. У тај се мах једна људска сјена истаче из полутаме и протрча улицом; али тек што бијаше неколико стопа корачнула, а оно се за њом залете два оружника, стигну је накрај улице и зауставе.

То је био Перкан, који, у забуни, држаше још у руци шпагарину, што је бијаше на Франета опалио. У тиши час искупи се око њега и оружника гомила народа. Сирам свјетлости кавалских ћењера сијеваше закрвављене очи сељакове ужасним блијеском.

— Е на затворите ме сада, просто вам, кад сам оно ваше смакао, што ми је кућу обешчастило — рече оружницима, који приступаху да га свежу.

А кад из разговора сакупљене свјетине разабра, како је пушчано зрно Франета тек окрзло, и како је контић здрав и читав у кућу умакао, хапсениково се лице уздиже, руке му продрхташе у лапцима, и он цикну као рањен лав:

— Ала си га, Боже, неправедан!

На се упути мирно са оружницима, мрмљајући кроза зубе:

— Шат се још једном у животу састанемо!

VI.

Протекоше двије године дана.

Анђелију бијаше снашла судба свију распуштеница, на име, да у очинском дому чами ни жена, ни дјевојка. Дијете, што се једне ноћи уза њу зацилика, бијаше давно ноге стекло и већ узрасло мајци до кољена. Као сва љубавна чеда, бјеше живо и разговорно, а лијепо као сминљено. Цуре у селу, кад га гдје путем затеци, чисто се посвађај, која ће га прије искључити. Баби и дједу, који бјеху сада на једну шицлу мушку главу у кући сњали (старији се брат бијаше отргао од заједнице, а Перкан, након годину дана тамповања, прихватио свој стари занат и отишао да броди морску пучину); баби и дједу бјеше то дијете у старе дане сва утеха. Они га миловаху, не друкчије, но као да им је анђелак с неба у госте сишао, да им тугом заражену кућу обрадује. Кад у јутру преда њих истрчи, они заборавше своје домаће јаде, па се дуго и дуго с

њиме губе, тепајући му и милујући га по врапој, коврчастој косици.

Од Анђелије бијаше, међутим, букнула трената женска глава, која у кући работаше за двојицу. У лицу бјеше нешто смеђнуза , али јој се тијело куд и камо оспажило и заобљило, па кад по кући протрчи боса, затутње, брате, под њом тавањице, као под бедевијом. Није да свог несуђеног војна бјеше већ заборавила, јал' прегорјела; на против, он јој бијаше увијек на срцу рана, али, ево, та се рана у потоње доба почињаше затварати, те ако не бјеше сасвим зарасла, она јамачно бијаше престала цурити. Народ се на селу много лакше злој срећи прилагоди, него ли градска рука, ка' оно ти ко је од колијевке навикао да страда и да се слабо добру нада. На онда, још је нешто у тузи њеној Анђелију тјешило: на име увјерење, е је Фрањето још увијек неожењено момче, па кад, вели, не би суђено да га она радује, а оно јој је некуд срцу лакше, кад се ни друга женска глава још његовом не назва.

Заиста контић, вјеран својој старој лозинци, бијаше након кратка и, додуше, безазлена лишковања, окренуо леђа и госпођици Лизи, на се дао на море, то невјерно, ал' за његову разгријану машту тако прилично поље. Гроффичица, коју поморчеве очи кан'да бјеху у живац такле, не могаше за неколико дана да се смири; ал' како то у граду већ обично бива, надођоше скоро нови удварачи, нова љубакања, и она се скоро загледа у једног официрића „царскијех ловаца".

Што се тиче старе контесе Брињиде, она се послије Анђелијина „случаја" (како га она крстијаше) не бијаше никад више у село вратила. Сву боговетну зиму стајао би дворац затворен, као да је, Бож' опрости, пласницима пукла погибија. Дође и прође прамаљеће, прође љето и комад јесени, а они пусти капци на прозорима никако да се опкрију; тек кад настане берба, те се зачну брати маслине, дође из града један стари чича, па одастане у каштилу, док се љетина унесе.

И тако се у Витаљ, по Фрањетову одласку, врло суморни дани низаху.

Дјечурлија, коју сада не имађаше ко рибом пјатити, чајаше по сав божји дан на морској обали, гладећи се по трбуху и играјућ се дугметâ. Мина не бијаше више распознати; на кожи му се цакљаше посолица, а од ране бјеше сав поруњавио. И он би но читава јутра лепкарио у ражареном пијеску, или би се потуцао кроз гребене, да крљастом виљушком прибада космаке, што но помаљаху из шкрапâ. За своје скачи-другове слабо већ хајаше; но Перканову одласку бијаше остао, вељаше, ка' одсјечено дрво.

А Перкан?

Његови о њему знађаху само то толико, да је жив, и да се јавио за привратру на једном лођовом пароброду. Кад год сеоски поштоноша донесе из града Шорацима какво писмо, Мин одмах баце староме Андрији, да чује што за Перкана. Али су у овога ријечи скупље од бисера. „Жив сам, вели, богу хвала, а сјутра крећемо пут Цариграда (или пут Александрије). Остајте ми због ом." То му бјеше сва писанија. О Анђелији и маломе Маркиши никад ријечи; баш као да њијесу ни живи. Старој би се сваки пут сузе завртјеле, па би уздахнула и сјетно примјетила:

— То не слути на добро; знам ја њега: оно се дијете није још смирило, по све једнако на освету мисли.

Стари би Андрија тад упао:

— Какву освету, ако знаш што је невоља! Зар нам кућа није већ довољно ископана и обрукана? Молим ти се, жено, прекини.

Сасвим тијем, старичине слутње бијаху доиекле оправдане. Она се увијек сјећаше оне Перкапове ријечи: „Шат се још једном у животу састанемо!" Ту исту ријеч бијаше он пред полазак у селу поновио, а мати познаваше упорну и напраситу ћуд синовљеву, па се и нехотице зау бојаше.

Истинабог, Перкан се бијаше најмио на лођу, док Фрањето у тај мах заповиједаше дубровачки барк *Јелисаву*, те не бијаше изгледа да се тако лако сукобе. Али наши стари рекоше, е враг ни оре, ни копа; а над људима влада често и њеки зао удес, кому је тешко избјећи. Пустите два човјека, који не могу да се трпе, у

гомилу свијета, па ма колико један другога избјегавали, они ће се опет, кад ли тад ли, сусрести. Раставите два непријатеља, па их отправите у бијели свијет, у сасвим противном правцу, нема тога што ће их омести, а да се, а прије, а послије не сукобе. Тако хоће зао удес.

Ви сумњате? не вјерујете?

Може вам бити: чујте свакако конац ове приповијести.

(Свршиће се).

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине пођерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић

(Наставак)

XI

Патње Ивана Тургењева — Његова препирка са матером — Госпођа Тургењевљева и критика — Неколико светлих дана у нашем тужном животу

Од то доба беше лице Ивана Тургењева увек замишљено и невесело. Ни налик на онога, кад је још младић био. Често се препирао са матером због њених жртава, које је он увек у обрану узимао. Једном сам и ја била у соби, кад се тако препирали њих двоје, па ме је мати и покарала за то, што се ја у те ствари мешам.

Једаред сам из своје собе, која је била до материне, чула овај разговор:

— Ја не знам шта ти хоћеш да кажеш... Ја те не разумем... Моји људи да ало живе?... Шта би они још хтели?... Зар нису сити, добро одевени и обучени?... Па ја им још и плаћам. Кажи ми, која још господштина плаћа својим робовима?... Де реци!

— Ја не велим, да су рђаво одевени и да гладују, одговори Иван Тургењев; али сви стрепе пред тобом.

— Но? Па шта онда? повика госпођа гласом, који изражаваше: „Зар не треба тако?“

— Али, само мало промисли, какав је то живот у човека, који целог свог века стрепи пред неким, који осим страха ни за што друго не зна? Њихови су се дедови и очеви тебе бојали, стрепе и они, па ће и њихова деца стрепити од тебе.

— Каква стрепња? Шта хоћеш тим да кажеш? запита мати љутито.

— Та за Бога, кад човек ни за један час није господар свој? Кад је данас онде, а сутра на хиљаду вреста далеко одавде, како ти кад падне на памет... то није никакав живот.

— Ја те не разумем.

— Чуј, мати. Можеш ли ти, ако ти је воља, кога твог роба ма куд протнати?

— Да богме да могу.

— Ето видиш. Разумеш ли сад, на што се ја жалим?

— Али ја ћу протнати само онога роба, који је крив.

— Но, ако и није крив, ти га можеш протнати, ако ти дође у главу.

— Тако је. Ако хоћу, и могу!

— Видиш дакле, да је све истина, што ти ја непрестано говорим. Теби роб није човек, већ ствар.

— Ти би дакле хтео, да их ослободим?

— Не! Причекајмо још мало... ја још не захтевам то од тебе... још није томе време.

— Не ће никада ни доћи! одговори мати.

— Хоће! За цело ће доћи! повика Иван Тургењев љутито и оштрим гласом, и стаде ходати по соби

— Седи! Ја не трпим, да ми се хода по соби, рече госпођа Тургењевљева, утишавајући га. — Моји људи несрећни! продужи увређеним, гласом. Ко ти је то казао?... Како бих могла њима управљати, да ме се не боје?

— Може се њима управљати и без страха; на онда има и друго шта, а не само страх. Како да ниси могла ти, која тако добро познајеш свет, опазити код њих толико оданости и верности спрам тебе?

— Богме, Иване, ти си луд! Ко ти је казао, да ја моје људе злостављам?

Осетих, да ће ме снага да изда. Ја сам сама мом добром брату казивала о свима бедама, што су их претрпили Агата и њен муж, па ми дође у памет, да не ће можда он о њима говорити. На један мах обузе ме та мисао, и видех, какве

би могле бити последице. Зграбих прву књигу, која ми дође до руку. Сећам се, да су то биле „Карикатуре“ од Гранвиља, и ућох у материну собу, не бих ли прекинула тај разговор, и да крадом дадем знак Ивану Тургењеву.

— Мати, могу ли узети ову књигу? запитах, а осетих, да сам пребледела као крпа.

— Што си дошла овамо, да нас збуњујеш? продере се она. Зар не видиш, да имамо посла? Одлази!

Ја се повратим у своју собу; али ме мати позове натраг.

— Ходи овамо!... Шта ти је? Ти си бледа.

— Није ми ништа, мама.

— Како ништа? Ти увек лажеш; блеђа си од моје мараме. Боли ли те штогод?

— Боли ме глава.

— Ах! Глава те боли? Онда дај ми ту књигу, па одлази!

Изиђох, али остадох један час на прагу, не бих ли привукла на себе пажњу Ивана Тургењева; али је он само, сигурно главу и наслонио је на руке, те ме није ни погледао. Срећом ход страх не беше оправдан. Наш драги Иван Сергијевић беше и сам увидео, да је далеко забрадио. Мати хтеде да настави разговор.

— Но, на кажи ми, шта си чуо?

— Ништа особито, рече он. Казујем ти само оно, што сам сâм опазио. Ја видим, да је роб престао бити човек и да му се стање не да поднети.

— Али за што? наваљиваше госпођа Тургењевљева.

— Мањмо се тога разговора.

— Па за што си ми онда говорио?

Кад је Иван Тургењев увидео, да му мати иде на то, да јој и по други пут каже, шта је чуо, он окрене разговор.

— Ја бих рад да с тобом говорим о брату Николи. Зашто му ускраћујеш средства за живот?

— Ето га опет! Он може имати све, што му припада. То зависи само од њега, а ти то добро знаш.

— Али он не може останити своје жене и деце.

— Дакле ти хоћеш, да пристанеш на ту женидбу?

— На за што не?

— Ја видим, да си ти са свим полудео.

Госпођа Тургењевљева стане грдити свог старијег сина, а по том се њена љутина окрене на Ивана. Пребацивала му је цео његов начин живота. Наће у њега нову кривицу. Иван је сасвим сигурно знао, да су критичари писали о његовим делима.

Било да госпођа Тургењевљева није добро знала, шта је то литерарна критика, било да је хтела да тражи повода свађи са својим сином, тек она изнела ужасан призор, који се завршио лекарем и капљицама.

— Шта-а? Тебе, племића, Тургењева усуђују се да критикују?!

— Али, мати, ако ме критикују, то је знак, да нисам остао непажен, да нисам нико и ништа, о ком нико не говори.

— Како те оназују? Руже те; држе те за будалу, и ти си тиме задовољан! Ох! Та што сам узимала учитеље и професоре? Један ме остави због жене, а други, мој незнанац, мој Вењјамин, да постане списатељ!

Ето сад нова потока суза, јецања и пене дрхтавице.

Иван Тургењев стаде љубити материне руке, трудећи се, да је умири.

— Доста је, драга мати. Умири се! Опрости ми!

— Како се могу умирити? Како да не плачем? Како да не проливам сузе? Ето опет говориш, да хоћеш, да идеш у туђ свет.

Проклињала га је да се жени, да се окане пискарања, да ступи у војнике, као и други племићи.

Ови тренуци беху најтежи за несрећног романсијера. Ћутећи оборио је главу, не знајући, шта ће да одговори на материна пребацивања. Лице му изражаваше очајање, а погледе је окренуо на страну.

Дани, које је Иван Тургењев проводио у средини њиној, беху једини, који оживљаваху наш тужни живот неким радосним задовољством. На несрећу нашу Иван Тургењев постаде чувен. За њега се већ почело отимати у свету, те то беше врло ретко, кад су нам га остављали. На њих је посвећивао својој матери сваки дан цело пре по дне.

Особа, која је најтеже осећала, кад њега нема, беше нека доста лепушката госпођа, у коју је некада наш романсијер био заљубљен. Тада беше он скоро још дете, а његова страст није ни мало даскала амбицији његове лепотице, која се није ни осврнула на заљубљеног ђачића.

Али кад младић дође из провинције са свом

дражи потпуна, па и славна човека, она се на један пут сети, да је тај исти Тургењев искад за њом уздисао.

Која женска не ће покушати, да ли јој дражи имају још ону пређашњу моћ?

Док је Иван Тургењев био код куће, долазила нам је та госпођа врло често у посету, и врло се дуго задржавала код нас, али, на њезину жалост, без икакве користи.

Ако је она из јутра дошла, Иван Тургењев, који је тада бивао код матере, одмах се изгуби, и није се више показивао, докле је год трајала та посета. Ако је дошла у вече, после ручка, њега већ не беше код куће.

После више безуспешних покушаја, да њега застане код куће, лепа се госпођа одважи, да нам дође између шест и седам сати у вече, надајући се, да ће затећи Ивана Тургењева, пре него што оде у друштво.

Та жена, ма да је већ имала четрдесет година, беше још врло лепа. Тога вечера беше за њене године неприлично обучена. Имала је на себи белу хаљину од муслина са ружичастим појасом и богат огртач од црне чипке; око главе је савила шпањолску мараму, и то јој је дивно стајало.

— Дођох, госпођо, да видим како вам је, рече улазећи. Ви ћете извинити, што сам овако, по сеоски, лагано обучена. Морала сам са сестром у парку провести вече; на како је јака омара, то не могох трпети на себи ништа тешње.

Госпођа Тургењевљева учини се, као да се задовољава тим разјашњењем, ма да је врло добро знала, кога се тиче то „сеоско, лагано одело".

Она јој ласкаво одговори:

— У њему сте тим лепши. Сад ме подсећате на себе, кад вам је било седамнаест година.

Но то лепо одело доведе је напак само до несуђе.

Тог истог вечера требали смо ја и Иван да се на коњу прошетамо кроз парк и ми већ бесмо спремни. Моја пратилица, госпођа Кредерова, већ је метнула била шешир на главу и навукла рукавице, па ме је у колима чекала.

Иван Тургењев дође са свим обучен из своје собе, са шеширом у руци. Остаде једно четврт сата у дворани, рече неколико учтивих речи госпођи своје матере, па се окрену к мени:

— Но, драга Варија, хоћемо ли? Већ је седам сати.

Сутра дан је госпођа Тургењевљева у шали пребацила свом сину његово понашање према лепој намигуши.

— За жену, која је у четрдесетој, још је она добра. Она је тебе ради све чинила, а ти се ниси ни мало показао љубазан према њој.

— То је истина, рече Иван; али кад сам ја за њом лудовао, био сам још деран. Шта ли ниесам онда патио!... Опомињем се, да ми је хтело срце да искочи из груди, кад она прође поред мене; али је то срећно време прошло! Сад више не познајем таке љубави... ја немам више оне младићеске ватре. Прошла је она љубав, која се задовољава једним погледом, једним цветком, што јој из косе испадне. Ја бејах срећан, кад само могох да подигнем тај цветак, и ниесам ништа више тражио.

То беше једино срећно време, које ми је мало разгалило последње месеце мога живовања код госпође Тургењевљеве.

XII

Породична драма — Невоље Ивана Тургењева — Поклон поруге ради — Очајна одлука

Моје последње успомене на кућу госпође Тургењевљеве боне су и тужне. У овој породичној драми, коју ћу сад да испричам, беше за мене као неки благ мелем оно дубоко поштовање њених злостављаних синова, које они увек указиваху својој матери за њена живота, и њезиној успомени после смрти јој.

При свем оном суровом поступању њену према синовима они ипак остадоше онако исто послушни, као и пре, и беху свагда готови, да јој докажу своју љубав коју је она непрестано одбијала.

Ево, шта се међу њима догодило.

Беше то јулија месеца. Никола Тургењев беше још увек у тешким околностима. И он и његова жена беху болесни, а то их је стало велика трошка.

Иван Тургењев био је и сам сиромах, те није могао послужити своје пријатеље ни чашом вина. Колико је пута био принуђен, да узајми тридесет или педесет копејака од Лава Иванова или Порфирија Карташева, да плати кочијашу, који га је довезао.

Те неприлике принудише оба брата, да се обрате на своју матер. Најучтивијим и најпокорнијим речима мољаху је, да им одреди сталан приход, да би, рекоше, могли своје трошкове подмиривати.

Мати их саслуша без икаква знака задовољства, шта више, признаде и сама, да је потребно, да имају сталан приход.

Иван Тургењев поче први да говори о том.

— Ја те молим за ту милост, не толико себе, колико Николе ради. Ја могу како тако живоварити од мојих новела и превода; али он нема никаквих извора за живот. Још мало, па не ће имати шта ни да једе.

— Ја ћу све учинити, све, што ми је могуће. Ви ћете обојица бити задовољни са мном! одговори мати.

И заиста, тај исти дан издаде налог свом главном управитељу, Лаву Иванову, да напише на обичној артији две даровнице, по којима даје свом сину Николи добро Сичево, а свом сину Ивану Кадноје.

Те две даровнице беху написане код куће, без законске формалности.

Госпођа Тургењевљева даде дозвати оба сина и прочита им ова два акта.

— Сад сте, ваљда, задовољни са мном? запита их.

Никола је ћутао, а Иван одговори:

— Без сумње, мати, да ћемо бити врло задовољни а и захвални, ако дадеш, да те даровнице и власт потврди.

— За што?

— За што?... На ти врло добро знаш, шта треба радити, ако имаш намеру, да нам та добра поклониш.

— Ја те не разумем, Иване Ја вам дајем сваком по једно добро; на шта би још хтео? Заиста те не разумем.

Она је сваки пут употребљавала тај израз, ма да је врло добро разумела.

Никола је ћутао, а Иван изиде на поље.

— Шта би ти, Никола, рекао на то? запита га мати увређеним гласом.

Никола устаде, хтеде да говори, али се предомисли, па и он изиде на поље.

Синови госпође Тургењевљеве имали су потпуно право, да буду незадовољни својом матером, шта више, да се нађу и увређени њеним поступком.

Они су чули од настојника Лава Иванова, да им је мати то исто јутро послала налог настојницима тих добара, да с места, ма по коју цену, продаду не само сву рану, што је има, него и ону на струку, па да јој одмах пошаљу новце. На тим добрима, дакле, не остаде ни семена за усев.

Кад су синови отишли, мати се затвори у своју собу са настојником, и даде преписати обе даровнице.

Пред вече рече ми мати, да одем до Николе, који је у компилуку становао, и да кажем браћи, да их она у осам сати очекује.

Застадох целу породицу за столом. Браћа изгледаху као убијени; Николина жена уплакана. Видела сам, да је јело донесено, само да је ту, јер га нико ни дирнуо није. Иван Тургењев беше тужан, али миран. Његов брат, који је био жестоке нарави, чупао је косу, кад је говорио о свом положају.

Рекох браћи, за што сам дошла. Иван ме запита, јесу ли даровнице намењене, и је ли дошао и одветник. Морадох им рећи праву истину. Списи су преписани, а од власти није нико био, а не може се ни по чему судити, да госпођа Тургењевљева има намере, да даровнице даде легализовати.

Никола је највише трпео у овој невољи. Сузним очима рече, да ће отићи у Тургењево, а то беше својина његова оца, на коју је имао право да је прими од матере.

После кратког саветовања, у ком сам и ја учествовала, браћа се договорише, да оду матери.

Кад сам се повратила кући, мати ме запита:

— Но?

— Доћи ће.

— Шта вели?

— Ништа. Били су баш за ручком, кад сам ја дошла.

— Па ваљда су ма о чему говорили?

Госпођа Тургењевљева упре на мене тако строг поглед, да га нисам могла издржати.

— Што не говориш? Шта ти је? Ти нешто знаш.

То беше за мене и сувише. Призор код моје браће, где сам се усиљавала, да не бризнем у плач, да не бих материну пажњу изазвала, а после тај за мене ужасни испит, моји живци не могаху поднети. Грло ми се стеже. Осетих неку врућину, која ме стаде гушити. Ја вриснух. Мати дотрча до мене. Ухех је за руку, хтедох већ да све кажем, што сам чула... Кад ми на један мах удари крв на уста.

— Порфирије! Слуге! Брже! Брже!

Госпођа Кредерова дотрча и спусти ме на ди-

ван. Дођох к себи, но што ми наш лекар даде неке капљице.

Том случају имам да захвалим, што ме избави од последица овог разговора. Мати ме остави опет на миру, али се њена љутина окрену против моје пратилице.

— Шта има ново? Ви морате знати. Ви сте с њом били тамо.

Ма да је добила негативан одговор, она је непрестано навaљивала на њу, да сазна, шта се догодило?

Срећом мојом Порфирије ми рече, да одем на балкон на свеж ваздух.

У осам сати дођоше оба брата. Ја сам их очекивала, јер би ми врло тешко било, кад би они посумњали, да сам издала њихов разговор, а писам ни сумњала, да ће их мати испитивати за узрок моје кризе. Нисам се преварила.

— Шта се то збило код вас? запитала их је, како их је угледала. Варја је дошла од вас бледа, и крв јој је ударила на уста. Шта се дакле догодило?

— Ниje ништа, мати. За ручком смо били расположени, новинах, пре него што би Иван или Никола проговорили.

— Ћути! новина мати. Тебе нико не пита. Одлази одавде.

Ја се удаљих умирена. Браћа су ми била обавештена, да мати ништа не зна о њиховој намери.

Иван Сергијевић пође за мном. Колико се видело на његову лицу доброте и саучешћа! Узе ме за руку на погледом ме чисто питаше.

— После, после! прошаптах, показујући му дворану, у коју се он поврати.

Донесоше чај.

Госпођа Тургењевљева жестоко је мешала кашичицом, и разлагала карте за игру.

Неко време ћутасмо сви. Осећасмо, да ће се нешто догодити; али шта? Нико од нас не би могао рећи, шта нам је управо претило; али смо уверени били, да ће бити нешто ужасно.

На поклетку зазвони госпођа Тургењевљева.

— Доведи овамо настојника! заповеди слузи.

Кад се Јан Ивановић указа на вратима, рече му она оштро:

— Донеси!

После неколико трентутака предаде настојник госпођи на тањиру два свежња. Мати прочита натпис а но том предаде један Николи, а други Ивану.

Прође тако једно но минута. Обојица примише листове из руку материних. Иван Тургењев се мало удаљи од стола.

— Та прочитајте те даровнице! рече им мати нестрпљиво.

Синови послушаше.

У сред мртве тишине чуло се само шуштање артије.

— Но? Зар ми не ћете ни захвалити? рече на поклетку мати, па пружи десну руку Николи а леву Ивану.

Никола је ћутећи пољуби; Иван се не маче с места; можда није ни видео пружене му руке. После једног тренутка устаде, дође до отворених врата од балкона; изиђе на балкон; али, као да се на нешто одлучио, приближи се матери.

— Лаку ноћ, мати! рече благим гласом, као што јој је још као дете желио. Ни једном речи, ни једним погледом не одаваше, колико га је болела та комедија, коју је мати с њима терала. За тим, као мало дете, поклони се матери и пољуби је у руку.

Она, по свом обичају, прекрсти сина а Иван изиђе на поље, не погледавши никога. Оде у своју собу.

Никола, као у чуду, остаде на истом месту, где је и био.

Кад сам ја дошла, да јој зажелим лаку ноћ, она је играла пасијанса, руке су јој дрхтале, обрве су биле скупљене, чело намрштено, бесни погледи, што их је бацала на карте — све то одаваше буру, која је у њој беснела. До сад је увек показивала велику бригу за моје здравље, али сад није ни опажала, да сам ја пред њом.

Кад сам ја изашла, устаде и Никола, и оде свом брату.

У кући погасише свеће, а мати оде у своју спаваћу собу. Њена собарица дође, да јој, по обичају, протре ноге; али је она отпустн.

Међу тим се моја браћа сложише, да потраже своје право на имање свог оца. Они мудро докопше, да не оду на то добро пре него што им га мати уступи. Бојаху се, да их тамошњи људи не ће лепо предусрести, па, ако би их баш лепо и предусрели, мати би им се окомила на оне, који би их поздравили добродошлицом.

Да је ствар остала на томе, синови не би никита пребацивали матери, нити би одустали од овог свог држања према њој, а и она не би била изазвала свог сина Ивана, да га остави стрињење, нити би га изазвала, да јој све нескаже, што му је на срцу. (Наставиће се)

ПОУКА

ЈАРЕБ

Уочи светога Саве на три дана подигао се ловац с пушком у лов на птице, па како се Дунав код Земуна и ове године заледио, пређао је јамачно са страхом преко леда, те је у оној шуми на банатској страни покренуо осам комада. *Пуц, Пуц*, надоше дрије на земљу. Једна од њих бјеше „мала пољска јаребица“ или „*шкрга*“; а шта је она друга, то не знаде ловац, и ако већ двадесет и шест година ловак лови по земунској околини.

Сјутрадан сто ти га зором к мени, а с птицом у руци.

— Које добро? питам ја њега.

— Убио сам јаребицу, а није јаребица.

— Право и велите, да није паша јаребица, јер у ове су птице „црвене ноге, кљун и око очију“, а и перје је друкчије боје.

Будући да и други ловци казују, да осим *шкрге* [Perdix perdix (L.)] нијесу ни једну другу врсту јаребице у реченом околишу ни видјели ни убили, наумио сам, да упознам ловце и по другим крајевима са овом ријетком птицом, а уједно да их замолим, нека нам јаве, ако им која падне шака. Рекох, да је ова птица ријетка по Сријему и оближњим крајевима Баната, та и *Етингер* је не напомиње;[1] а и др. *Јанчић* пише: „За две последње јаребице са *црвеним* ногама *(Perdix rubra* Briss. и *Perdix graeca* Briss.) не знам да ли се обе или која од њих двију у нас налазе, а виђао сам их на више места у Србији и разбирао за њих од народа.“[2]

Метнувши *шкргу* на страну, остају нам по најновијем договорном називању од рода Caccabis три врсте:

Caccabis rufa (L.) . . . Rothhuhn,
Caccabis saxatilis (Meyer). . *Steinhuhn*, и
Caccabis petrosa (Gm.) . . Klippenhuhn.[3]

Др. А. *Фрич* вели, да је средњу врсту — *Steinhuhn* — видио у хрватском приморју код Новога близу обале, а с прољећа баш кад је бјесњила бура.[4] Професор *Брусина* каже нам: „Јаребицу *гривну* најчешће почевши од Хрватскога приморја кроз цијелу Далмацију и по свим отоцима а више пута их видјеше и два пута убише и у Которској околини и у Црној Гори.“[5] Наш генијални Вук чуо је у Сињету за птичје име „*јареб*“, те је њему јареб иста птица, што и свеучилишном професору Брусини „jarebica grivnja“, а Фричу „Steinhuhn“. За то сам ја и дао име *јареб* овој нашој новој знаници; а да је она доиста та врста, увјерићемо се на мах.

Чули смо, да су у јареба „*црвене ноге, кљун* и *око очију*“. Иза горњега кљуна поређано је ситно *црно* перје и то на шире него ли између крајева доњега кљуна; а црни се мало и у куту између кљунова. Од прнога обруба горњега кљуна ударила је узана а *црна пруга* изнад црвенога очнога колута. Иза очију нешчино је мало по један чуперак више смеђа и посавијена перја; ја бих рекао, да су ово „ушке“, и ако Панчић истиче да у јареба *нема* ушака. По врх надочне црне пруге види се бјеличаста стријека; а испод ње, па низ врат, спустила се „бијела“ пјега, но није са свијем бијела, више је замрљана. Пјегу ову опточила је *црна огрлица* или *гривна*, на од ње изведоше јаребу име „*гривоч*“ и „јаребица *гривна*“. Жао ми је, што је овај примјерак на том мјесту кваран, те не могу да испоредим ову огрлицу са описивањима орнитолога. Иначе је перје по глави, низ врат и низ полеђину, па и испод

[1] Sriemsko-Slavonsko-Hrvatske divje životinje, zvieri i ptice. Zemun 1857, стр. 174.

[2] Птице у Србији. Београд 1867, стр. 56.

[3] Glasnik hrv. naravosl. družtva. Zagreb 1890, стр. 82.

[4] Naturg. der Vögel Europa's, Prag 1870, стр. 284.

[5] Glasnik hrv. naravosl. družtva, Zagreb 1891, стр. 79.

огрлице готово до половине трбуха *шеснаесто*; по испред крила а наоколо претежнија је црвенкасто-смеђа боја.

Стражњи дио трбуха на све до репа жути се као рђа. Али главно обиљежје ове птице јесте перје, што је порасло по боковима, а твори оне красне шаре испод крила. Шаре ове не састају се посред трбуха, јер их раставља оно жућкасто перје. Свако од ових *бочних пера из почетка је сиво*, и тек *ближе* другог краја *покривено се најпр'је при крајак*, до њега је опет *жут* као *рђа и поштри је*, а и с ове је стране приљубно се *уза жута крајак опет црни*. У гдјекога пера завршетак је *њега, која је налик на полумјесец*, а *кестењаста је*. Нијесу први пруци једне ширине и једнако раздалеко, па за то су и жути пруци једнаки у ширину; а и по боји не слажу се, јер је час загаситија час отворенија.

У репу има јареб *шеснаест* пера; а што се тиче крилних пера, осим првога остала су са спољашње стране *чиле*,* а испод врха, пјегава, и то рђасто.

По овим биљезима поуздано ћемо моћи распознати јареба и у сто других птица, па биле и оне двије сродне му врсте међу њима. Приназимо дакле на њ. па ћемо тек онда одлучити, да ли је он за цијело тако риједак гост по крајевима око ушћа Тисе и Саве, и ако ни свакидањим ловцима за толико година не дође никад на очи.

* Чија је оно у пера, што се с бадрљице чија или чешља.

Мојо Медић

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton*)

(Наставак)

13. Навео сам, како је *Њутн* морао да прибегава новим помоћним хипотезама, да протумачи неке појаве у светлости за то, што је теорију светлости узео на рђавој основи. Овде ћу навести два примера, из којих ће се лако видети невоља великога научника.

Да би *Њутн* протумачио преламање светлости, морао је узети: у провидним телима има међу дељивима доста великих простора, који дељивима светлости пута дају и молекули тела привлаче дељиве светлости, отуд и мора светла зрака да промени правац, кад кроз тело пролази. Међу тим, колико данас узимају научници, да има мањих већих празнина између дељива у телу, не узимају, да икаква привлачења има између светлости и дељива тела; ње могу по данашњој теорији ни узети.

Да протумачи границе међу појединим бојама у сунчеву спектруму, узима *Њутн* хипотезу, да постоји аналогија између боја у светлости и између тонова у музици. И ово се морало напустити, јер се рачуном најбоље границе не слажу са директним посматрањем.

Неки говоре, да је *Њутн* измислио и справу за мерење кута, такозвани секстант са огледалом; други опет приписују ово Хуку. Међутим стоји, да је прва оваква справа начињена 1731 године а начинио ју је Хадлеј.

14. Хоћемо сам узео оптику на прво место у раду Њутнову на физици, јер је то најважније и најпотпуније обрађено дело, сада ћу по нешто само изабрати и из других физикалних дисциплина, у којима долази име Њутново, и опити, тумачења и закони.

У Њутнову делу, које је под именом „Philosophiae naturalis principia mathematica auctore Is. Newton, Trinit. coll. cantab. socio, Matheseos professore Lucasiano et Societatis regalis sodali“ поднео краљевском друштву 28 априла (8 маја) 1686 године и које је изашло на свет у мају 1687, долазе принципи, који се данас узимају у динамику и у астрономију. Дело је подељено у три књиге: прве две расправљају опће законе о кретању а трећа је примена тих закона на васељену и кретања по њој.

Томзи и Те (Thomson и Tait) кажу у својој „Теоретичној физици“, да су у уводу у „principia“ изнесене основе динамике у врло јасном облику. Дефиниције, основна правила и законе кретања треба тек нешто попунити доцнијим истраживањима и разјашњивањима па да потпуно важе и у наше доба и да су много бољи „увод

* У бр. 3 у т. 2 треба да је у другом реду дошло после или још ово: *I јануара и неки између и*

у динамику", него што је то данас у многим и бољим школским књигама.

15. *Њутн* је изрекао први, да је маса у тела пропорционална са волуменом и густоћом; но ово више даје појам о густоћи. Важно је, да овде додамо, како *Њутн* мисли, да ово, што се назвало слободно у телу међу делићима му, не треба узимати у рачун при одређивању његове масе или густоће.

Општима са механицом дошао је *Њутн* до правила, да је тежина у тела практична мера маси.

По *Њутну* је мера снази квантитет кретања за јединицу времена, а квантитет је продукт из масе и брзине. Данас се обично каже место квантитет брзине — величина кретања.

16. За кретање тела има три главна правила, која се исказују и данас скоро онако исто, као што их је *Њутн* исказао. Оба столећа, што протекоше, од како је *Њутн* поставио ове законе, ништа на њима битно мењала; нита више није се ни потреба показала за какву измену.

Прва два закона нашао је већ Г. Галилеји а и трећи је био познат већ пре „Principia" у другом облику само. У једно време покушаше, да други закон растане у два, те добише од другог закона други и трећи у динамици а трећи Њутнов закон напустише, јер се он у сваком динамичном проблему директно примењује. Но сви ови морадоше се опет вратити Њутновим законима, јер и принцип д' Аламбертов (D' Alembert), који су били усвојили, није ништа друго већ Њутнов трећи закон но у другом облику.

Закони Њутнови за кретање јесу основна правила; изведени су опажањем, општом, закључивањем.

17. Кад су научници, по Г. Галилеју, почели тражити свуда у природи неке правилности и све појаве сличне груписати на их свађати под оне законе, дошао је брзо ред и на појам кретање. Већ сам Галилеји је упознао још 1602 године ову принципа кретању, но их је *Њутн* исказао у одређеном виду у књизи својој „Philosophiae naturalis principia mathematica" па се и данас тако узимају у динамици као први и други закон међу она три основна закона из кретање. Закон први гласи:

„Corpus omne perseverat in statu suo quiescendi vel movendi uniformiter in directum, nisi quatenus illud a viribus impressis cogitur statum suum mutare". То ће рећи „Свако тело остаје у своме мирном стању или у једнаком кретању по правој линији, осим ако га не натерају спољне снаге, да своје стање промени".

Закон каже, да никакве промене не бивају без узрока, да се промена збива са телом, а не у телу, у његовој материји. Даље читамо у овоме закону и то, да тело само од себе никакве промене у своме кретању није кадро извести, тек с пола неки узрок мора доћи, па да промени телу стање.

О истинитости овога закона увераваемо се у животу непрестано: тело се миче, не ће стати, док га неко или нешто не заустави; тело стоји, не ће се кренути, догод га неко или нешто не крене. Мора дакле с пола доћи неки узрок, да телу стање промени. Узрок тај у физици зовемо снагом

У животу је пуно примера, који се једино под овај закон свести могу, који се дакле овим законом тумаче. Пример један нека буде доста за све: Стојите у кола, а и коњи стоје мирно; кочијаш опише коње, они тргну, а ви хоћете да паднете или баш и паднете, но свагда натраг.

Цео први закон стоји у некој противности са науком старих филозофа, који су узимали да је кретање по кругу најсавршеније.

18. Друга половина првога закона чисто изискује нов закон и зависност кретања од снаге. Ми већ напред питамо, у каквој је вези кретање са снагом, с тога нам је и дошао одговор у другом закону:

„Mutationem motus proportionalem esse vi motrici impressae et fieri secundum lineam rectam, qua vis illa imprimitur". Каже: „Промена у кретању пропорционална је са снагом покретачицом и свагда је у правој линији, у којој и снага утече".

Овај закон у нешто се данас мења у првом делу своме, док му други део са свим остаје, као што је и овде наведен. Данас се „промена у кретању" замени са акцелерацијом, јер акцелерација, по данашњем схватању и дефиницији, и представља промену у кретању. Закон други дакле почиње данас овако: акцелерација пропорционална је са снагом покретачицом, и т. д.

Што је дакле снага јача, већа је акцелерација; са слабијом снагом имамо и мању акцелерацију.

Из другог дела овога закона видимо, да акцелерација зависи само од правца снаге а никако од тога, да ли снага хвата за тачку ближе

или даље у њему пр. вцу, а то значи, да сила може хватати ма за коју тачку у правцу њеног утецања. Пример нека буде: ужетом вучете што, те је свеједно а ухватили за уже или ближе или даље од онога, што вучете.

19. Трећи Њутнов закон говори о акцији и реакцији. Свакоме је познато, да акција увек изазива реакцију. Пута овоме закону крчили су неки научници и то баш суврсменици Њутнови, међу њима био је главом и Хајгенс но ипак је принцип тек *Њутн* подигао у ред динамичних принципа. По њему се и зове трећи Њутнов закон и он га је исказао овако:

„Actioni contrariam semper et aequalem esse reactionem, sive corporum duorum actiones in se mutuo semper esse aequales et in contrarias partes dirigi". То значи: „Утецају је свагда противан и једнак противан утецај или утецаји два тела једнога на другога увек су једнаки а противног су правца".

Њутн сам у своме коментару за трећи закон каже, да су и акција и реакција просто силе.

Кадгод дакле једно тело утиче на друго, и ово враћа утецај и то по величини једнак а противног правца. На столу стоји какав камен; он притискује сто, но сто му враћа мило за драго: одупире се и не да му да падне.

(Наставиће се) *Ст. Милованов*

КЊИЖЕВНОСТ

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ" СИТНИЦЕ

Мрзелно сам какав да дам натпис овому мојему чланку. Мислио сам, па сам на једно смислио, а то је: „Језикословне" ситнице. Пре седамдесет и пет година с тим натписом изашла је књижица од Милоша Светића (Јована Хаџића), којом је заметнуо канту са Вуком Караџићем о правопису и језику српском. Прво с тога узео сам тај натпис, да се сетимо оних времена, кад су наши стари бој били за српски правопис и српски језик, а Хрвати још се нису досетили да је српски језик њихов језик, него су писали кајкавски, који је дијалекат словеначкога језика. Срце Хрватске Загреб и његова околица говори кајкавски, па како се може и помислити да Хрвати друкчије пишу него што им народ говори. Боже мој! онда су Хрвати кајкавци били, кад се Вук са Милошем Светићем клинка вукао о правопис и језик српски. Несу онда ни сањали о српском језику да је њихов. Онда природњаци несу још знали за неко морско чудо, које се зове Старчевић. Тек се сад за то чудо сазнало, које ће Хекел описати у најновијем издању своје „Природне историје постања". Неје се онда знало за некога морскога Наскрића, који у најновијем Vienci овако пише о Србима: „Ово је само за оно створење, што се крсти српским именом, да оно разумије и чита". Неје се онда знало за све то и Срби су мирни били од своје браће Хрвата. Хрвати су онда били задовољни са својим кајкавским дијалектом. Али куд сам ја отишао говорећи о натпису овога чланчића! Можда ће ми ко казати: На шеси ти морао тога натписа узети, могао си ти лепши натпис за свој чланак наћи из суврсмене књижевности. Та ено ти „филологичко иверје" славнога Хрвата дра Т. Маретића. Ја бих истина узео овај натпис, само да је добар. Али шта ћу кад није добар, кад је погрешан. За то зна и госп. Броз. Да је овај натпис коректнији по обличју својем од онога пре седамдесет и пет година, ја бих га заиста употребио. Али није него је тако исто погрешан као и онај пре седамдесет и пет година, зато баш овај по својој старини има више вредности од „филологичкога иверја". Ја сам дакле изабрао натпис: „Језикословне" ситнице. Прошло је као што рекох седамдесет и пет година, како се заподела канта о правопис и језик српски, а још три четири године па ћемо славити педесетогодишњицу, како је борбу спрши неумрли Ђура Даничић својим „Ратом за српски језик и правопис". После по века сетили се Хрвати да од тога српскога правописа скухају за себе неку кајгану. Боже мој! чисто ми је смешно, кад сам пре неколи дан угледао књигу Hrvatski pravopis, што га је написао Dr. Ivan Broz. Данас после по века, како

су Срби углавили себи правопис, после тридесет година, како се у нашим српским гимназијама у Карловцима и Новом Саду завео Вуков правопис, данас пишу Хрвати за своје гимназије о правопису. Па кад се добро човек загледа у књигу „Хрватски правопис“, онда мора на дну душе сажаљавати оне колоноље хрватске, који немају образа него се бацају блатом на највећу светињу нашу, на наше славно и дично име српско, којим се сваки Србин горди и поноси. Отворите тај „правопис хрватски“, прегледајте га, па ћете у њему наћи како професори морају да уче своје ученике, наравно у хрватским гимназијама, да се ваља читати ц а к а не ћ а к, јер ово значи ученик, да се чита ћ е д а в а не ч е л а в, да се говори ч у в с т в о а не ћ у в с т в о. Ту ћете наћи све речи, које почињу са *ч*, са *ћ*, са *ђ*, са *џ*. Ту ћете наћи све речи, у којима се пише по јужном говору *ије*, а у којима опет *је*. Речју ту ћете наћи у том Hrvatskom pravopisu то, да је писан за ону децу, којој језик српски није као што би Хрвати хтели хрватски језик није матерњи језик. Тако се књига могла написати само за страну децу, којој није српски језик матерњи језик. То се из „Hrvatskoga pravopisa“ јасно види. Па тако и јест у ствари. Знајте ви то, господине Клајићу, господине Пасарићу и како се ви сви старчевићевци зовете! Можете ви испитивати прошлост колико хоћете, можете ви тражити име Хрват у Грчкој, по Балканском полуострву, можда ћете га наћи и у Тунгузији, али то вам ништа не помаже. Садашњост, садашњост, та говори. Садашњост говори да ви и ваша деца не знате тога језика, који ви себи присвајате. Ви учите језик, којим пишете, од Срба, а то је српски. У српским гимназијама нема више правила за правопис српски него ова три: 1.) тврда сугласна стоје пред тврдим 2.) мека сугласна стоје пред меким 3.) *и* се претвара у *ж* пред *б, л, м*, а *с* у *ш* пред *ч, ћ, љ, њ*. За српску су децу сасвим довољна ова три правила да знају потпуно правопис српски, а Хрвати сво сад имају двеста четрнаест правила, којима ће да муче своју децу. Сваки беспристрастан судија само на онога може лако видети да ни Хрвати учите своју децу нешто, што нису усисала с мајчиним млеком као што су српска деца свој српски матерњи језик с мајчиним млеком усисала, зато морате у гимназијама да учите да се ваља казати л и ј е п о а не љ е п о, ђ у б р е а не ч у б р е и пишете читаве речнике од тих речи. На и ви сами књижевници хрватски учећи своју децу да не ваља ч у б р е него ђ у б р е грешите пишући шућ м у ћ (вид. стр. 121. Hrvatskoga pravopisa). Какав је то знак! кажите нам! Зар ви мислите, да ми Срби не назимо како се сваким даном све већма поправљате у језику назвећи како Срби пишу, а својих се наказних облика отресате? Та у најновије доба и наше погрешке примате, јер не знате разликовати добро од рђавога. Има речи у српској књижевности, које су до данас задржане из периоде српскога макаронизма, из славеносрпске периоде. Па и те речи данашњи књижевници хрватски примају држећи да је све добро што Срби пише. Тако ћете наћи у „Хрватском правопису“ л и ц е м j е р а ц, с у j е в е р с т в о, ч у в с т в о, све речи из славеносрпске периоде, које Хрвати несу употребљавали, али их данашњи нови књижевници њихови заводе држећи да су добре, кад их Срби пишу. Господо књижевници хрватски! немате право што тако поступате спрам Срба, кад су Срби ваши учитељи, кад све што знате српски, научили сте од Срба, из српских народних песама, из дела неуморлога Вука и Ђуре Даничића. Али да пређемо сад на „Хрватски правопис“ од др Ивана Броза. Тај је правопис шарен. Он назива пређашњи правопис шареним, али је и његов доста шарен, што се ми заиста морамо чудити. Осим шаренила има у њему и оваких ствари, које не спадају у правопис, него у науку о гласовима и у науку о облицима. Тако на стр. 17. где се пише *б* н. п. у г л о ђ е м од г л о д а т и, в и ђ е н од в и д j е т и, с j е ђ а х од с j е д j е т и. На тако исто нема места у правопису, где се пише *х*. На стр. 17. 18. вели се у ген. множине код придева: в е л и к и х, у имперф. м о л а х и т. д. Зар то спада у правопис? Да је г. Броз стао сасвим на становиште Вуково и Даничићево, не би се данас могла звати његова књига „Правопис Хрватски“, него наука о гласовима српским. Али се опет мора признати да је овај правопис бољи од пређашњега. Да загледамо мало у тај нови хрватски правопис.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Гласник за забаву и науку. Уредник професор *М. Пилиповић*. Излазиће издавач: књижара Велимира Валожића. Год. I. Број 1. — Са разноликим, занимљивим, но не и са сваке стране непрекорном садржином изишао је 20 о. м. први број новога листа под горњим натписом. Састајемо се ту с милим знанцима, с Војисланом, с Вл. М. Јовановићем и С. Д. Мијалковићем — сва тројица нам се приказаше чисто у сјечану руку — па чак и са старим Ђоком Поповићем-Даничаром, који нам сконшта четир писма покојнога Ђуре Јакшића још из срећних старих времена младе „Седмице“ а осим тога нас под натписом „Помени“ уз још неколико занимљивих података за српски културни напетар подсети на Јоксима Новића Оточанина, од чије се смрти навршило ових месеца двадесет и пет година. Остали, за којих се рекрутовала фалапга новога „Гласника“ — само се професор К. Стојановић и проф. М. Н. Нешчановић (њих два с уредником сваками миоле да професорске дипломе и у књижевности дају бенеоицију неимућности) не сакрише под псеудонимне — нису нам до душе то, што Ђока Поповић, Војислав, Вл. М. Јовановић и С. Д. Мијалковић, али их вешина показује, да — нису у гимназији били сминента у класичким студијама. „М“ на пример, који је за свој „Љубав“ узео предмет из живота старих Грка и Римљана, вели по „Термопилу“ на „песмама о „Пенусу“ на „календ“, Корад Реч (ко зна је то?) у свом „Младом пролећу“ говори о неком „фазису“ (пише он међу тим и „буфет“ и њему је Роберт Шуман „музикант“), а Ђ. С. у својој, иначе веома занимљивој коверији о „Шекспировом партеру“ спомиње неког „Херакла“ и мисли да се коме дају латински каже „Mistrio“. М. П. најпосле, реферишући одиста трезвено и са доста доказна материјала о приказу Судермановог „Die Ehre“ у Београдском краљ. позоришту, вели: quod homines tot sententiae. Не мислимо заглађивати ове своје замерке, нити одбијати од себе неоснована прекоре, као да нас је на њих навела зла воља, изазвана страхом од конкуренције, на иван морамо рећи, да се из прнога броја „Гласника за забаву и науку“ види озбиљна тежња уредништва, да му лист са сваке стране буде леп и утеђан. На пеки је срећно и у добри час по српску лепу књижевност!

Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Ђорђе Т. Марковић из Бугојна у Босни јавља да је род да нађа двеста деведесет и три српске народне песме, које је скупио по околници Бугојна, Јајсина и Травника, како их онде момци и девојке певају „при разним пригодама“. Збирци је скупљач дао натпис: *Босанске*, забележао је, од кога је коју песму чуо, непознате је речи растумачио и свакој је песми дао натпис. Књига ће имати петнаест штампаних табака, за претплатнике стоји 75 новчића а после ће јој књижарска цена бити 1 фор. Рок претплати траје до Цвети.

※ Пригорски лист „Просвјета“ доноси у трећој свесци чланчић „О Врањинском манастиру“ а из пера Ф. Радичевића. У истој је свесци чланак М. С. Вукчевића о Кастриотама.

※ „Просвјета“ јавља, да је у Загребу изишло ново издање Качићева „Razgovor ugodni narodа slovinskoga“. То издање има 47 оригиналних слика, а радио их је В. Андерле.

※ У Београду је штампано осмо издање српске историје од Јокс. Ст. Марковића. Ово је издање уређено према новом програму

+ Од ове године добисмо у Београду стручан књижевни лист. Уредник му је Аца Миловановић, а име му је „*Царинник*“. Он је пре неколико година почео излазити, па престао. Ово му је друга година. Ми овај лист са садржине своје препоручујемо пажњи стручних читалаца. Не пропуштамо јавити, да је уредник намеран, да у сваком броју доноси и „*Прилоге царинској терминологији*“ од стручњака. У првом је броју већ имено др. Решетара, који предлаже место досадашњих термина: усредие такее, скелариша и кадармина ове: споредне или поредне такее, бродарина и кадармарина. Саветује, да остане: кантарина.

— Изишла је IV. књига „Гласника земаљског музеја“. У њој су међ осталим расправама од особите важности: расправа др. К. Јиречека: Властела хумска на натпису у Величанима, и И. Руварца: О натпису у Оборешкој цркви и о живопнсцу попу Страхињи.

— У Шемантину архидијецезе сремско-карловачке, за год. 1892. штампана је расправа арх. И. Руварца: Православни српски манастири у Срему, у којој су марљиво сакупљени појстарији помени о свима фрушкогорским манастирима од све до год 1690.

△ У „Vienac“ изашла комедија под натписом „Како вам драго“. Догађај се збива у Дубровнику и главно је лице Цвета Цвијерићева, покретачи пак радње су Дражић и Динко Раљина. Комедију је ову наградила Матица Хрватска.

+ О „Ћирилу и Методију“ досада се писало толико, да је читава литература нарасла, и крај свега тога много је још остало нерешено те даје повода новим расправама и новим сређивањима досадашњега градива. Пастрнек је тако још 1891 године у Casopis-y matice moravske“ (стр. 129—138 и 207—215) реферисао о новијим радовима, особито руским, о Ћирилу и Методију; а сада се опет латио тога предмета, те у првој свесци на ову годину овога листа даје почетак своје радње „Nový příspěvek o svátém apoštolu slovanském Cyrillovi“.

САДРЖАЈ: Песништво: Младој познаници. Пека туге. Прва и друга љубав. Пошљедњи Буриђ. Мати Ивана Тургењева. — Поука: Јареб. Исак Њутн. — Књижевност: „Јевикословие“ ситнице. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву и претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара Д. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 6. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 7 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

ПОШЉЕДЊИ БУРИЋ

Приповиједка с Приморја

(Свршетак)

VII.

Бијаше негдје уз божићне посте.

Барк *Јелисава* једрињаше пут босфорског ушћа, враћајући се из Азова теретом пшенице, што га бијаше накрцао у Маријанополу.

Могло је бити десет сâта у вече.

Капетан Франето Бурић, иза кровног вајата, догледником у руци, гледаше немирно преда се у потњу помрчину. До њега бијаше бродски поручник. Оба настојаху да уоче фењер на *котеру*, што се обично на котви држи каких петнаест миља од босфорског мореуза, да се по њему владају бродови, који ноћу долазе из Црнога Мора. По капетановим је рачунима *Јелисава* морала сада бити каких двадесет миља од Босфора, дакле самцијех пет миља далеко од *котера*, по чем се фењерски жижак овог пошљедњег морао већ добро разбирати. С тога капетан намјешташе непрестано догледник на око, а поручник чкиљаше радознало преко бродског кљуна.

Узалудна мука! Облаци бијаху застрли небо црњијем сагом, а обзорје унаоколо притисла густа тмица. Жишка нигдје ни за лијек.

— Тако ми бога, начне одједном капетан, или смо сви ћорави, или смо с пута скренули. Котер мора бити близу, онамо на десно; морао би се већ видјети фењер.

Затим се саже над компас, погледа десно, преко ограде, пак заповједи:

— Једно момче на предњу катарку, и нек добро унаоколо разгледа; треба да се већ виде два бијела фењера, један врх другога. Живо!

Вјетар бијаше к вечеру скочио нагло на југо-запад, те морнари морадоше још око девете да позатварају њека омања једра на горњијем кришкама од катарака. Море почињаше сада у велике бијеснити.

Онај, те бијаше одјурио на катарку, не даваше о себи никаква гласа. То бјеше знак, е не види никакве свјетиљке.

— Нек још један скочи, викну капетан.

За првијем момчетом полети и други, па се најзад прише на катарку и сами „постромо“.

Гледају сва тројица, али ниједан не проговара ријечи.

— Ништа? упитаће капетан.

— Ништа, шјор.

— Над вјетар?

— Ништа.

— Под вјетар?

— Ништа.

Тако протече десет дугих, вјечитих часова.

Брод одмиче напријед ка тијесну, а око њега свуда црна, магловита ноћ, коју заман настоји да обасја блиједи мјесечев сјај кроз густу облачину. Од морнара, који нијесу на катарци, сви су на крову. Сви гледају нестрпљиво у једном правцу, али утаман.

Ништа.

Међутим се олуја развијала, ширила. Бијесни валови шибаху страшном хуком брод с бокова, дижући узвише густе прамове запјенушеног мора. Небо бјеше црно као пакао. Брод се увијао под ударцима разјарених валова, као разуман створ, којега је спопала трзавица. Рекао би човјек, худи му море, позлило му, па његова ребра, његове кости хоће од силнога натезања да попрсну.

Од фаре до баша големи таласи укрштавају се и стичу у ону грозну хармонију, која поморцу мути срце, а узнемирује душу. Сваки ошит стење, увија се свако ребро, сваки комад у броду шкрипи. А вјетар хујн кроз конопље, мисли, хоће сваку жицу да разнесе.

Наједаред они с катарке викну једногласно:

— Брод на лијево!

Поручник позети у „сартије“ и разабра у даљини пламичак бродског фењера; само што тај пламичак бијаше зелен и што се лагано примицаше *Јелисаву*. То дакле не могаше бити жудјени котер.

Кад се о томе увјери, поручник сађе одмах на „касар“, да ствар јави капетану.

Фрањето бијаше у томе и сам уочио непознату лађу, која се све више примицаше *Јелисаву*.

— Нема сумње, рече, то мора да је њеки лоџов параброд, што се крпуо за Одесу. Њега је ред, да нам се уклони.

У ствари, Фрањето имађаше право: по правилу параброд на мору треба да се у свако доба уклони једрењаку. Инак поручник, који бјеше по својој нарави врло опрезан човјек, а уз то знађаше да у помрчини није увијек лако разабрати параброд од једрењака, рјешн да се лађи, што се примицаше, и сам с пута уклони. С тога, и не сачекав капетанове заповиједи:

— Мало на лијево! нареди крманошу.

— На лијево, одазва се крманош.

Фрањето, који њаше таман да се попне на „каштио“, застаде, па ће набусито поручнику:

— А зашто на лијево, један чоёче?

— Ово је зарад њеки Енглез, што путује у Црно Море, одврати поручник, па као мнијах, биће боље да му се мало уклонимо с пута. Ви знате: ти су људи тврдоглави.

— Не уклањам се ни светоме Петру! Море је широко, па нек се држи реда, био ко био! — одсјече Фрањето.

Па ће онда крманошу:

— *Орша!*

— *Орша*, одврати крманош, дајући се опет крмилом на десно.

Поручник ележе раменима, па се попе на каштио, да промотри свог Енглеза. Не потраја дуго, а он опета:

— Али се он не уклања, њор. Ламачно чека, да му се ми уклонимо.

— Уклониће се колико буде доста, да нас мимоиђе, одврати Фрањето уједљиво. Ја мним, да би прави мрнар овдје морао четир ока растворити, кад би их имао, а камо ли да не ће два. Та ваљда нијесу људи њуни, да ће се навалице топити. Него, њере ми, не знам, ваша се подухватисте, да ми војску буните, а без неволе; њшаше паметније бити . . .

Одједном застаде, прекинувши на пола започету фразу. *Јелисаву* сада већ не раздвајаху од незнаног парода ни пуна четири ужа; тобожњи Енглез јураше право на *Јелисавин* кљун.

Свако маневрисање с једрењакове стране било би сада излишно. Ако су опамо познали, ил' ако чекају да им се *Јелисава* с пута уклони, сукоб је неизбјежан.

Фрањето стрекну и преблиједи сав као крпа.

Хоће ли параброд на њега, не ће ли?

Та грозна неизвјесност потраја њеколико секунада.

Сва војска бијаше међутим скочила на касар.

Сви гледаху престрављени у капетана. Фрањето ћуташе као заливен; од ужаса бјеше чисто занијемио.

Кад виђе, да се пароброд збиља не мисли уклонити, он полети као помаман ка крмилу, па га свом снагом стаде обртати на лијево, да се брод окрене под вјетар, и тако бар у неколико избјегне наглој удари, што се дакћући примицаше.

У исти мах *Јелисавини* момци крикнуше очајно:

— Ој ви с пароброда, орца, орца!

Ал' им поклич застаде у грклану.

Горопадан ударац повали их све по крову, док се *Јелисавин* кљун проте узвише страховитом шкрипом и ломљавом. Уједно се у помрчини зачу страшна рика људскијех гласова.

Јелисава се бијаше сукобила са дојдовим челик-пароброд*ом* *Јупитером*, који јој својим оштрим кљуном бијаше размрскао сав предњи дио баша и отворио поребарке грдно зјало, куда одмах прокуљаше узбуркани вали и страшнијем глоготом цијело корито поплавише.

Јелисави већ не бијаше спаса.

VIII.

Кад у воду паде, учини се Фрањету, као да ће и њега брод, који тоњаше, у свом вртлогу зањети, те да ће иста гробница и њега прогутати. Он осјети како му се власи на тјемену костреше. У помрчини дизаше се јаук и запомагање *Јелисавине* момчадије. Погледав преда се, опази два фењера, који за час још зачкиљене на их нестаде у води.

Ледена га вода свега укочи; учини му се, као да му је ко главу мразом обложио. Нобоја се, да не замрзне, и прикупив сву снагу, стаде плинати утомах, тек да му живот не утрне и да га вали не задаве. Мисао, с под њим зја растворени бездан, просука га кроза срце, ка' усијано гвожђе.

— Мајко моја! — завапи очајано, дигавши богорадне очи у небеса.

У томе га бродске подртине, што их вал на њега нанесе, лупише у ребра, и он се за њих ухвати конвулсивијем напором тоњеника, који се за живот бори. Сад му се учини, као да је спасен; прибравши се још боље, угледа подалеко од себе црну масу бродског корита и над њом два бојадисана пламичка. Са тога брода, или тачније пароброда (јер то бјеше заиста *Јупитер*) допираше до Фрањетових ушију велики жагор. Његова војска сада очито настојаше да поправљени покор куд и камо исправи, те да *Јелисавиној* момчади у помоћ притече. Сјем тога, у ономе русвају бијаше *Јупитер* и сам неколико људи изгубио, који се у часу сукоба на бродском кљуну десише, па их судар преко ограде прдекну.

Али сви паробродови напори да своје и Јелисавине страдалнике од пропасти избави, остадоше јалови у оној невидјелици и морскоме гњеву.

Фрањето, док се могаде за подртину држати, праћаше згранутијем очима оне јалове напоре, кушајући, с времена на вријеме, да се „јупитеровцима“ огласи. Али му снаге поче скоро не достајати; увиђајући, е је за њ све свршило, ако га мишице издаду, он се још једном очајано прибра, одупирући се на укочене лактове, и на тај начин успије големим напором да се испење и превали пичице на подртину, коју море бијесно ваљаше по својој површини.

Сад му се учини, као да га је погибија минула. Међутијем жагор на *Јупитеру* и вриска топаца трајаше све једнако у ноћној тмуши. Одједном се подртина наже, и он опет цикну, загледав се у помрчину. Учини му се, као да су се сви утопљеници око њега стекли, па га очајнички моле да их спаси, а вода им кључа у грклану; па га чисто обузимаше страна, да му се који за ноге не ухвати, те и њега собом у бездан не одвуче.

У томе паде жесток пљусак и Фрањето се још јаче за своју подртину ухвати. Његове се мисли почињаху мутити. Изгледаше му, као да пред собом гледа старог свог катихету Дон Луђа, у црној мантији, са наочарима над челом, гдје на катедри сједи и тумачи свето тројство. Умнијем очима виђаше своје школске другове, књигама под пазухом, гдје се на пољани пред црквом утркују и бацају стијенама; накрај улице

стари посластичар пуди дјецима своје оснјежено воће, а слијепи Богдан сједи украј пута, шубаром на кољену, ишчекујући да му пролазници пруже милостињу. П'онда свега тога онет нестаде, и за час се пред његовом маштом пацрта жарка ватањска обала. На жалу угледа одмах познате чамце, рибаре и њихове стопанице, а међу њима Аћима, општинског чауша, сребрним плочом на капи. Мало по мало, и његове се мисли помрсише сасвим, тијело му ослаби, као да се сва крв из њега излила, и он изгуби свијест, држећи се увијек грчевито за подртину.

. . . . . .

Кад у се дође, киша бијаше престала падати, а и море се прилично стишало. Франетово тијело бјеше на пола слеђено.

У истоку рујна свјетлост почињаше разгонити ноћну таму. Кроз маглу, која се лагано разилазила, трептијаше и по гдје која звијезда. Бијаше у сами освит дана.

Око њега пукло море, па се зелени у прозорици, као зелени тратор.

Франето се осврте на подртину, која га бијаше од морског бијеса спасла. Бјеше то савршен сплав; читаво шљеме *Јелиса вина* предњег вајата, што га паробродски кљун у судару одбио; око сплава угледа још неколико комада бродске грађе и — грозно и казати! — неколико људскијех лешева, што се испод воде бијељаху. Момак остаде часом непомичан; п'онда осјети како се сплав на једну страну нагиње, баш као да се неко о-њ објесио. Протрну од главе до пете; затим диже главу пречрањен, да види што је.

Блиједо као смрт, са цртама нагрђеним од ужаса, бијаше зазрео лице Перканово, који се заман уништаваше, да се на подртину испење.

Страдање га бјеше свега изнаказило. Несрећник не имађаше довољно снаге да своју намјеру изврши. Пришињао би се до појаса, па се од слабости онет у воду спуштао. Један сами часак још, па би га без људске помоћи за навијек под водом нестало.

Франето га посматраше ужаснут; не могаше да се с мјеста макне, као да бјеше на њему прикован: слијепе му очи грдно стрепаху.

Перкан раствори очи и упознаде свога газду и крвника; сав му живот уздрхта, ојађено момче цикну као рањено звијере, па га нестаде под водом.

Франету се омаче болан вапај из устију.

Он се сада трже, и, брз као стријела, полети за њим у воду. За час их море својим пространим лицем прикри обојицу, затим се двије људске прилике указаше на површину и ту мало одржаше, па их онет нестаде међу таласима.

Још се два пута над Франетовом главом склопише мутни валови, и још два пута челичне његове мишице одољеше воденој сили и избијеше на површину укочено тијело Перкановo; најзад се момак још једном очајано прибра, и разгонећи стопу по стопу грозеће таласе, допријеше својим теретом до сплава.

Радост, што је свог ојађелог друга морској пучини отео, придаде Франету нову, нечувену снагу; у тај се мах он осјећаше велик, узвишен; морална свијест о јуначком дјелу, што га бјеше извршио, стопли му крв у жилама, и он исне обумрлог Перкана на подртину, па се скрајним напором прне и сам на њу и сруши саломљен од умора.

Ту одлежаше обојица дуго времена у несвјестици.

Расклопивши трепавице, осјети Франето топао људски пјелов на устима.

Два се момка погледаше у очи и бризнуше у плач. Они се бијаху разумјели.

Ни један, ни други, не могаше да проговори ријечи.

Између њих бијаше престала свака разлика.

Дигавши се махом на кољена, падоше један другоме у наручје.

— Перкане, пред Богом брате и шурјаче, промуца најприје Франето, прости ми. прости . . . све ће се оно изгладити . . .

Али Перкан не могаше да изусти ријечи. Крупне сузе тецијаху му низ помодрјеле образе.

Међутијем сунце простираше по воденом лицу издашну славу своје моћне луче; вода трепераше благо и лукно, прелијевајућ

се под сунчевим зрацима, као стопљени смарагд.

Наједаред се Франетово лице разведри; очи му радосно сијевнуше и он уприје прстом у далеко обзорје.

— Спасени смо! — цикну — гле опамо оног једра . . .

На се листо распаса и стаде махати црвеним свиленим појасом, што га поморци око паса носе. Уједно поче викати, колико му истрошене силе допуштаху.

. . . . . .

Кад им морнари са намјерног брода у помоћ стигоше, најпше их загрљене, али тако обеснажене од глада и студени, да се једва могаху мицати.

Прије него ће се у отаџбину вратити, одлежаше три недјеље дана у цариградској „ћесарској“ бо̀лници.

Кад се у Вигњу дознаде за *Јелисавину* погибију, свако жив пожали пострадалу момчад, а у Шоракă кући настаде љуто нарицање за двоструким губитком: родитељи и браћа кукаху сина, брата, домаћу уздашницу; Анђелија кукаше и брата и несуђеног војна свог.

Али та жалост не потраја дуго. Трећег дана по првој вијести стиже по жици весео глас, е су оба спасена. А кад се, након мјесец дана, главом кући вратише, причању и приповиједању не би у селу краја.

Стари морски вуци не могаху да се нахвале Франетова пожртвовања, ама с уздахом помињаху витко *Јелисавино* корито, њену солидну грађу и послушност у кретању.

— Ej, пусто море — вељаху — колико си приморскога блага већ прогутало!

Кад би они тако за *Јелисавом* јадиковали, стари би Андрија обично протрљао руке, па им смјешкајућ се у ријеч упао:

— Нека вас, људи божји, нека: ако је сиње море још једну приморску лађу прождрло, оно је једним махом моме Маркици тату повратило. У злу има често и добра.

Марко Цар

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине пођерке написао Мишел Делин

С француског превео Д. Јеврић.

(Наставак)

Предоја — Последњи састанак Иванов с матером — Ужасан призор

Сутра дан, као обично, дође Иван Тургењев до своје матере, и јави јој, да иде у лов. Иван Сергијевић избегавао је све, само да не спомене оно, што се синоћ догодило; његова пак мати непрестано га је запиткивала. Он се трудио, да избегне сваки одговор. На један пут га запита:

— Кажи ми, Иване, за што ти не хтеде, да ми захвалиш, кад сам ти поклонила добро?

Иван Сергијевић је ћутао.

— Ти си, дакле, и сад са мном не задовољан?

— Чуј, мати, рече он на послетку. Мањмо се тог разговора... Ја знам ћутати, али не могу ни лагати нити се претварати... ја то не могу... Немој ме натеривати, да ти у очи кажем истину; то би ме јако болело.

— Ја не знам, шта би то тебе могло болети; ја сам увређена. Ја чиним све за вас а ви сте увек незадовољни.

— Не дај нам ништа; ми не иштемо више ништа од тебе. Живећемо онако, као и до сада.

— Не! Ви ћете боље живети, јер имате сад своја добра.

— Молим те, мати, о што тако говориш? рече Иван, који већ поче да губи стрпљење. Јуче не имађах ништа, а данас још мање. Та ти то и сама врло добро знаш.

— Како то, да немате ништа? Твој брат има кућу и својих земаља, а и ти имаш земаља.

— Има кућу! Зар ти не знаш, да је мој брат сувише поштен, да ту кућу сматра као своју? Ти хоћеш, да остане у тој кући, а овамо нема од чега да живи; нема шта да једе.

— Како? А добро?

— Он нема никаква добра! Ти нам нисi ништа дала, а не ћеш нам ни дати. Твоје „добровиће“, као што их ти називаш, немају никакве вредности. Ако ти падне на памет, можеш нам сутра узети, што си нам данас дала... На

на што све то? Имање је твоје... Кажи нам отворено: Не дам вам ништа! Ми не ћемо ни речи рећи.... На што сва та комедија?

— Ти си луд! Ти заборављаш, с ким говориш.

— Ја писам имао намере, да тако говорим. Ја сам хтео да ћутим... Мислиш ли ти, да је мени мило, што тако говорим? Молио сам те, да ме се оканеш.

Глас му беше пун туге. Кад сам чула, како говори, учини ми се, да ће се угушити од плача.

— Ја жалим мога брата, настави после кратка ћутања. За што си га тако унесрећила? Допустила си му да се ожени, натерала си га да остави службу и да дође овамо са својом породицом. У Петрограду је заслуживао кору хлеба; а од како је дошао овамо, ти га непрестано мучиш, непрестано га кињиш, час на овај, час на онај начин.

— По чему га ја мучим? По чему? јетко га запита мати.

— По свачему! одговори Иван очајно. Кога ти не мучиш? Цео свет! Ко сме пред тобом и одахнути?

Рекавши то стаде ходати по соби.

— Ја видим, да не би требало да ти то све кажем.

— То је, дакле, ваша захвалност за толика моја доброчинства!

— Још један пут, мати! Ти не ћеш да увидиш, да ми нисмо више деца, и да нас твоје поступање с нама вређа. Ти се бојиш, да ћеш изгубити твоју власт над нама, ако нам што год дам. Ми смо били према теби увек покорни синови, а ти не ћеш, да имаш у нама повереља. Ти не верујеш никоме, ти не верујеш ни у шта. Ти само верујеш у своју моћ! На шта ти је дала та твоја моћ? Право, да мучиш цео свет!

— Ја сам, дакле, последња жена?

— Не! То нисам. Ја не знам ни шта си, ни шта се у теби збива. Мисли само о том. Испитај ствари.

— О чему да мислим? Коме сам ја зла учинила?

— Коме? А има ли кога срећна, који с тобом дошли у додир? Сети се Полакова и Агате. Сви они, које си ти прогањала, тебе би љубили, а ти си их унесрећила. Ја бих драговољно дао полак свога живота, да то не знам и да ти то не морам казати... Јесте! Сви стрепе пред тобом а сви би те могли љубити!

— Мене није нико волео а никада ме не ће нико ни волети. И сама моја деца окрећу ми леђа!

— Немој, мати, тако говорити. Сви би те могли волети, а пре свију твоја деца...

— Ја немам деце! повика на један пут госпођа Тургењевљева. Одлази!

— Мати!

— Одлази! по други пут му рече мати па изиде из собе, жестоко залупивши врата.

Кад сам се после тога срела са Иваном, усиљавала сам се, да угушим плач, који ми је груди парао.

— Немој плакати! рече ми он. Можеш се на њено поболети. Шта да радим! Не могох друкчије!

И сузе му облише образе.

После неколико минута видех кроз прозор, где оде братовљевој кући.

Гледајући га, не беше тешко познати у њему човека, кога је жалост опхрвала. Његов ход, његово лице, његово држање: све је то одавало, да ни најмање не мари за све, што се око њега збива. Главу је погнуо, као да је под теретом неописана бола и очајања.

Ни госпођи Тургењевљевој није било мило, што се ово догодило. Док јој је син био код куће, она се уздржавала, да му не покаже своју слабост; али кад је отишао, њој дође дрхтавица, и дуго не могаше да се умири.

Пред вече ме позва к себи.

— Отиди им! рече ми.

На моје немо питање рече ми нестрпљиво:

— Иди к њима; узми кола.

Ја одмах одох Николи. За што? На што? Ја не знађах.

Онде затекох највећи неред. Свуда су стојали отворени сандуци, ормани и торбе. Браћа се спремаху, да иду у Тургењево.

Кад уђох у собу, седох, или, боље рећи, падох на прву столицу, која ми беше најближа, и почех горко плакати.

Кад дођох себи, запита ме Иван:

— Је ли те мати послала овамо?

— Јесте.

— На какву нам је поруку послала?

— Никакву. Она ми је само рекла, да дођем овамо. За што, ја не знам. Шта да јој кажем?

Никола беше у очајању.

— Треба јој казати истину, праву истину! рече Иван. Кажи јој, да сутра одлазимо у Тургењево.

Ја му рекох, да јој то не бих смела рећи ни за живу главу.

— Кажите мојој матери, рече Никола, да ћу јој сутра у јутро послати ово писмо, које још није довршено, и да је молим, да га прочита. Данас је веома раздражена; не треба је још већма раздражавати.

— Како је матери? запита Иван брижно.

Ја им приповедих, шта се догодило. Иван ме је, стојећи код прозора, слушао; чело је наслонио на стакло и плакао.

— Сутра ћу доћи, да видим матер, рече ми, и не гледајући у мене.

Вратих се госпођи Тургењевљевој; рекох јој, да ће сутра добити писмо, и саопштих јој Николину молбу. Са страхом сам ишчекивала ново испитивање; али ме она одмах отпусти.

Сутра у јутру донесоше Николино писмо. Сви смо знали његов садржај. Он јој је писао, да са својим братом одлази на добро њихова оца; уверавао је матер о својој синовљој љубави и молио ју је, да му опрости, што је ради своје породице морао то да учини.

Мало касније дође и Иван Сергијевић. Син госпође Тургењевљеве није смео ући у њену собу, док се не пријави. Закуцах на врата, да јој рекнем, да Иван жели да је види.

— Улази! рече ми.

— Мати! Иван је овде. Може ли ући?

У место одговора госпођа Тургењевљева приђе к столу, узе слику свога сина, и лупи је о патос. Стакло се разби на хиљаду комада а слика одлети на дувар.

Кад собарица хтеде, да је подигне, госпођа јој викну:

— Остави! Нека је на земљи.

И тако је слика Ивана Тургењева лежала на патосу од јула до септембра.

Кад је Иван сутра дан опет дошао, да покуша да се с матером измири, она га не хтеде примити те он мораде отићи а није ни видео своје матере.

Испратих брата до степеница, где се опрости са мном.

— Нисам могао друкчије! Шта да радим? прогунђа, праштајући се са мном.

Тада је последњи пут споменуо призор, који се неки дан догодио.

Одмах после одласка Иванова зовне ме мати.

— Иди што брже онамо! повика ми.

Знала сам, да треба да идем Николи; али не нађох никога. Браћа су отпутовала била у Тургењево. И сад још осећам онај страх, који ме је спопао, кад сам се повратила и јавила матери, да сам кућу нашла празну.

— Шта-а? Отишли?

Она не хтеде веровати; морадох јој поновити, да су отишли.

Сад настаде тако ужасан призор, да га нисам у стању описати.

Госпођа Тургењевљева дође ван себе. Смејала се, плакала је, говорила је неразумљиве речи и љубила мене.

— Сад ми само још ти остајеш!

Била сам у соби сама с матером. Спопаде ме ужасан страх. Стадох викати:

— Госпођо Кредерова! Госпођо Кредерова! Ова дотрча.

Мати се мало смири, како је њу опазила. Баци на мене гневан поглед на загушљивим гласом рече госпођи Кредеровој:

— Одлазите!

Опет остадосмо саме.

— Како се усуђујеш туђине звати, кад ти је мати дошла скоро до лудила? повика ми љутито.

Али онај жестоки призор није се обновио. Ја сам стајала пред њом; руке ми дрхтаху, колена клецаху. Бојах се да не паднем. На један знак дадох матери чашу воде. Чаша јој испаде из руке а вода се просу по њезиној хаљини. Она зазвони.

— Обриши, рече својој собарици.

После запита, колико је сати. Беше два сата после по дне. Даде зовнути своју пратилицу, госпођу Медведевљеву.

— Саша! рече јој. Спреми све за наш одлазак. Ићи ћемо на село, у Спаскоје.

После тих речи заћута све у кући, и није се неколико дана прекидало то ћутање, осим што је госпођа Тургењевљева издавала своје кратке налоге. Ми смо се само знацима разговарали.

(Свршиће се)

ПОУКА

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

(Наставак)

20. Није нам могуће навести све, што је *Њутн* створио у динамици, но ипак ћемо још нешто напоменути.

Код судара је дошао *Њутн* до закона, да релативне брзине пре и после судара стоје у неком сталном односају.

Њутн се бавио много и одређивањем тежишта у телу и кретањем тога тежишта. Закон, до којега је ту дошао, мање више навели смо код другог горњег закона, међутим је овај закон познат под именом „закон о одржању тежишта“ и гласи: „утецај унутрашних снага не мења кретање или мировање тежишта у телу“.

Ма да је тек Гауе увео практично апсолутне мере у магнетизму, а доцније В. Вебер у електризму, ипак је још *Њутн* показао пут овакоме мерењу. Мерење ово састоји се у томе, да се даду јединице маси, спази, раду, и т. д., са свим независно од привлачне снаге земљине.

21. *Њутн* има заслуге и за таласно кретање, јер је тумачио таласе у воде; исто тако има заслуге и за акустику.

Пре *Њутна* се мало знало, како постаје и како се шири звук, тек је *Њутну* остало да у своме бесмртноме делу „Philosophiae naturalis principia mathematica“ наведе јасно и тачно, шта су звучни таласи и како се шире. Он вели: „Звук постаје трептањем еластичних тела; осциловањем тела згушњава се и разређује околни ваздух, тиме се таласно кретање шири и до нашега уха, ту досне до нервног апарата на изазове осећање звука.

У другој књизи своје „Philosophiae naturalis principia“ развио је *Њутн* израз један за брзину звука у ваздуху, но тај математичан израз није одговарао брзини, коју су нашли експериментом: он је давао брзину тек пет шестина од опажене. *Њутн* је хтео, да нађе узрока овој разлици, али је тек Лапласу пошло за руком, да га нађе. *Њутн* није увео на ум топлоту, која у ваздуху постаје згушњавањем ваздуха и која му мења еластичност: еластичност расте а тиме и брзина звуку. Међу тим теоретичним изналажењем долази до израза, из кога се види, да брзина звука зависи само од еластичности медијума, кроз који пролази звук и од апсолутне густоће у тела, кроз које иде звук, али не зависи од висине у звука, од јачине му и од боје; простије речено значи то, да звуци разне висине и јачине шире се у истом медијуму свагда истом брзином на долазили они ма од каквог покретача звука.

22. Велики физичар је поставио први и неке законе за расхлађивање тела, који се мање више нису могли одржати, особито се није експериментом доказао закон, да тело губи у топлоти пропорционално са разликом у температури.

23. Прелазимо на трећу књигу Њутнових „principia“ и изваднћемо из ње тек само један део, који говори о гравитацији. *Њутн* је баш законом о гравитацији стекао бесмртност широм целога света, целе васељене. Данас се признаје, да је закон о гравитацији подигао *Њутна* на ону висину, до које се нико пре њега попео није Закон о гравитацији начинио је *Њутна* оснивачем физичне астрономије а то ће рећи онога дела астрономије, који проучава снаге и њихов утецај међу небеским телима као и кретања им.

Прича о томе, како је *Њутна* побудило на размишљање о теми и гравитацији то, што је јабука са дрвета пала, може бити и истинита но ипак не може јој се приписивати бог зна каква вредност, ма да су од дрвета доцније начињили и столицу, коју и данас показују у Вулсторпу.

Тек кад је Кеплер навео праве законе о кретању планета, астрономи се озбиљно почеше бавити питањем, шта изазива кретање; каква је то снага.

Већ пре *Њутна* покушаваху научници, да пронађу снаге, које утечу на планетно кретање. То је чинио и сам Кеплер али динамички протумачити кретање код планета није могло бити све дотле, док се нису поставили и нашли основни закони у динамици. Прави оснивач механике је Г. Галилеји, који је нашао законе слободнога падања, законе за кретање шеталице, законе у хицу, и постанио закон о инерцији, те се тек после њега могло управо мислити на тумачење кретања код планета и на тражење узрока томе кретању.

С једне стране дакле Кеплер са законима о кретању планета а с друге опет Галилеји са горњим законима изазвали су Њутнов закон о гравитацији. Истина закон је постављао *Њутн*, но ипак има трага, да су и пре њега слично бар хтели тумачити кретање небесних тела. Астроном Хороке (Horox) држао је, да земљина привлачна снага (тежа) утиче и у најдаљим даљинама; исто тако узео је и Фермат и Борели и Хук, да сунце привлачи планете а планете опет месеце своје.

На законе, који владају у васиони, мислили су већ и стари грчки философи, особито Анаксагора и епикурејци. И сам Коперник је мислио већ да и сунце и месец и друге планете имају привлачне снаге исто тако као и наша земља што ју има. Кеплер се већ доста приближно гравитацији и имао јасно мишљење о њој а то видимо по тумачењу његову прилива и одлива морскога. Већ Плутарх, расправљајући о облику месечеву, долази до тога, да и месец има теже паспрам земље. Он каже, да месец за то не пада на земљу, што се креће и што има замашне снаге од кретања. Ово је исто тако, као и код сваке пушарке, из које камен не испада, догод се оба краја у канала држе а пусти ли се један крај, камен још даље оде: свако тело гони његова природна снага напред, ако нема другог каква узрока, који га пречи и с пута скреће; не тера дакле тежа месец, јер снага услед кретања по кругу уништава тежу, те месец не пада.

Њутну је пошло за руком да мисао о општем привлачењу или о општој тежи развије, да гравитацију потпуно схвати, те да њоме протумачи још више појава и у васиони и на земљиној површини.

25. Премишљајући о падању тела на земљи, дошао је и *Њутн* на ту мисао, да ли можда не влада иста снага, што тела привлачи к земљи, и далеко ван наше атмосфере па можда чак и до месеца допире. *Њутн* је прво доказао, да тело једно мора ићи по елипси или бар по линији, коју добијемо, секући кеглу, ако на њега утиче снага привлачна из неке тачке и утицај јој опада са квадратом удаљења; седните привлачној снази да је у жижи елипсиној. Кретање планетно по небу слично је овакову кретању, за то се *Њутн* одлучно, да испита ово на месецу нашем; он је дакле сам себи задао питање, да ли можда не креће месец око земље тежа земљина.

Није тешко ово испитати. Акцелерација је на земљи 9·809 м.; месец је од земље далеко шездесет земљиних радија. Узмемо ли, да тежа опада са квадратом удаљења, то она мора на месецу, ако до њега допире, бити три хиљаде шест стотина пута мања него на земљиној површини: то износи 0·002724 м. У истини даде се наћи снага, која тера месец ка земљи, и то из радија месечева пута и времена, за које обиђе око земље: износи 0·002761 м. Као што се види, разлика је мала и свакојако долази отуда, што нису узете у рачун тачне вредности за удаљење месечево од земље и за време, за које обиђе месец око земље. Снага, дакле, што вуче месец ка земљи, скоро је иста а рачунали је ми по астрономским опажањима а изводили је из хипотезе, да и на месец утиче земљина привлачна снага по да је у обрнуту односају са квадратом удаљења. Ово је јасан доказ хипотези о општем привлачењу у свету.

Њутн је узео за радије земљин, а по томе и за удаљење месечево, премалену вредност, за то је и нашао, да је интензитет снаге, што тера месец ка земљи, већи него што то казку астрономска посматрања: нашао је, да тело при слободну падању треба да пређе на месецу у првој секунди 13 стопа а оно пређе 15 стопа.

Кад је *Њутн* видео овако велику диференцију, сам је напустио мисао, да је она централна снага, што утиче на кретање месечево, идентична са тежом земљином.

Тек дванаест година доцније латио се он поново ове ствари. У јунију 1682 године чује како је Пикард у Француској измерио поново степен један и како је по том нашао, да је промер земљин дужи за пуну седмину него што је он узео био. Таки је почео поново рачунати и нашао је, да његова пређашња хипотеза о привлачној снази потпуно стоји: међу небеским телима постоји опште привлачење, гравитација. На земљи је дакле тежа а у васиони гравитација снага између појединих тела. Араго каже, да је *Њутн* тако био у први мах узбуђен овим слагањем, да није могао сам поново прегледати и проучити своје рачуне, него је морао једног пријатеља свога на то умолити.

Сунце привлачи дакле планете, планете опет месеце истом онаком снагом, каквом и земља привлачи тела на својој површини.

Њутн је поставио по томе теорију о општем привлачењу и доказао сигурно утицаје његове не само у васиони већ и на многим појавама на самој земљи.

Закон Њутнов имамо у овоме: Сви материјални делићи привлаче се међусобно; снага привлачна расте са масом у делића, шири се она у врло велику даљину, но опада са квадратом удаљења, то ће рећи, ако су тела двапут даље, снага је четир пута мања, дакле тек четвртину од пређашње, на удаљењу три пут већем, снага је девет пута мања, дакле је тек деветину од прве, и т. д. Ова снага тера планете, комете и метеорите око сунца, месеце око планета; она гони свако тело на земљи да падне, чим није обешено или подупрто. Но овим законом само не да се протумачити кретање планета и месеца у кривој линији, ма да је *Њутн* баш и извео гравитацију, највише позивајући се на законе Кеплерове о кретању планета. Тек кад се узме на ум и нека централна снага и да и она опада са квадратом удаљења, можемо протумачити кретање по криву путу и то по линијама, које добијемо, кад различито пресечемо кеглу.

(Свршиће се)

Ст. Миловановић

КЊИЖЕВНОСТ

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ СИТНИЦЕ*

(Наставак)

1.) На стр. 19 вели се да не ваља писати лахко, мехко него лако, меко. Да богме да је тако, само није добро што каже г. Броз да је мехко, лахко дијалектично. Ја мислим да се у српском народу ни у једном крају не говори мехко, лахко, него су то облици кајкавски, а кајкавски ваљда не ће бити дијалекат српскога језика. Дакле тим су се Хрвати ослободили и последњих заостатака из њихова кајкавскога дијалекта.

2.) На стр. 24 и 25 особита је инконзеквенција. Тако се каже да ваља писати: пашче, пшчекивати, рашчупати, слушче, пшћушкати, грожђе, а овамо се опет каже да ваља писати: сљубити се, пљушити, пљубити, те се завршује овим речима: „Што се чује и пљеница, ожљеђивати, опражњети, пжљубити . . . то није претегло у народном говору, па није ни узето у књижевни језик“. Ја бих рекао, да онај, који пише пшчекивати, рашчупати, тај мора хоће л' не ће х' писати и пжљубити, пжњушити, пљубити. Исчекивати = пшчекивати, пљубити = пжљубити стоје под једним и истим законом асимилације. Чудан би и тај језик био, у којем би се пшчистити изговарало, а не онда и пжљубити него пљубити. Као год што се говори пљубити и пжљубити, тако се исто говори и исчистити и пшчистити. Али ми држимо да је пшчистити боље и конзеквентније према пашче, лишће, обрашчић; па тако исто морамо држати да је правилније и конзеквентније пжљубити, пжњушити према грожђе, пажљив, испражњен, пажња, смржљу (од смрзао према мишљу од мисао). Та и у самом је старословенском језику владао исти закон гласовни, кад је **ж** изгубило своју гласовну вредност н. п. **кѣжлюблѧ-ж** место **кѣзлюблѧ-ж**, па чак и **ижнѣго, бѣжнѣго** место **кѣзнѣго**. Што г. Броз каже за пжљубити да „то није претегло у народном говору па није ни узето у књижевни језик“, то није истина. Пжљубити је баш претегло у народном говору, јер се говори у Херцеговини, у Црној Гори, где се најчистије српски говори, а уз то ипште конзеквенција, као што смо видели, да се тако

* У почетку овога чланка треба место: „Пре седамдесет и пет година ваљала је књижица од Милоша Светића“ да стоји „пре педесет и пет“. Срби су 1818 год. имали своју граматику и свој речник српски од Вука, какви нема ни један народ, који је и данас јединствене сваком Србину, који о језику својем мисли и размишља. Године 1823, 1824, 1833 појавиле су српске народне песме од Вука, које заглашење на све четири стране српско име, лепоту српскога језика и дивоту српских народних песама. После света овога почеше се Хрвати приљубити и слава српска поче метаморфозирати Хрвате из кајкаваца у Србе. Требало би когод од Срба да напише и да проштудира тај чудотворни језик, кад су се Хрвати почели метаморфозирати из кајкаваца у Србе, па да виде како су онда изгледали, кад их је морао Бабукић учити српски. Пред овом чињеницом истопила би се „историческа испитања“ Кладића и пакост братска Пасарића.

С. П.

пише, и најпосле упућује нас да тако пишемо и сам старословенски језик, који нам је у свему и свачему најбоље мерило за овакве ствари, где се не знамо наћи као што треба. А што каже г. Броз да изъубити није узето у књижевни језик, и то му морам казати, да није истина што каже. А ко то није хтео узети у књижевни језик? Ваљда г. Т. Маретић, који пише точка, вјеројатан, мој сопствен, који одобрава г. Брозу, да је добро, што пише видјет ћемо. Ми се чудимо г. Брозу да се могао повести за точком Маретићевом. Г. Т. Маретић рекао је у првом свеску „Наставнога Вјесника“ за предговор Јована Бошковића к новоме издању Вукова српскога речника ово: „Нека ми опрости поштовани издавач, ако му речем, да су његова тумачења постања ријечима на ме учинила утисак, да он за тај посао нема довољно приправе — мислим према захтјевима садашње науке“. То има право г. Маретић што је рекао, ал ми не можемо схватити, како г. Маретићу, кад је на највећој висини лингвистике, није ништа, а како се спусти у низину, добије одмах вртоглавицу и заборави на законе гласовне, те се налази међу точкама, вјеројатностима, сопственостима и т. д. Шта да рекнемо ми на ово, г. Т. Маретићу? Нека ми г. Т. Маретић опрости, али морам му казати да кад се спусти са висине у низину да га можемо сагледати са свију страна, онда видимо да је „обичнијши човјек божији“ и да је Јован Бошковић жив, могао би код њега комотно слушати предавања из српскога језика. Али кад смо код г. Т. Маретића, онда морамо нешто споменути из „Наставнога Вјесника“, којему је он уредник.

Пишући о презенсу дељем у првој свесци „Настав. Вјесника“ вели г. Т. Маретић, да је чуо од г. Н. Симића да се говори дељем у првој банској пуковнији од православних сељака. Такође му је то потврдио и проф. М. Медић да и у Лици тај презенс дељем говоре православни сељаци. Како је г. Симић казао г. Маретићу, то не знам, али да му је г. М. Медић казао да је чуо дељем од православних сељака, то могу казати г. Маретићу да није истина. Али баш да је г. М. Медић и казао тако г. Маретићу, опак није требао г. Маретић српско име затајивати. Или можда то тако треба према захтевима данашње хрватске науке, а позната је ствар да г. Маретић стоји на висини данашње лингвистике. Г. Т. Маретић друкчије ми је изгледао пре, а сад ми се чини да се доста промењо. Мени се чини да је и г. Т. Маретића запахнула тоња Старчевићевачка. Али, г. Томо, знајте да Србин за то и не хаје. Србин зна, г. Томо, да сте ви од њега научили српски и да вам је оно свето како Србин пише, па му није тако ни жао што сте му тако захвални. Али вам опак морамо споменути да наука о језику не зна за православну веру, него зна за Србе, зна за српски језик. За српско име зна историја, зна садашњост, зна наука о језику већ одавно. Српске народне песме својом лепотом очарале су све народе европске. Српске гусле чуда су чиниле у Србији и Црној Гори, па и данас на славама манастирским у Фрушкој Гори пред носом Клајићу гуде о српском јунаштву и српској слави и маме сузе из очију српских, па и на те гусле мећете ви већ своје руке, ви Хрвати, који не знате ни како изгледају гусле, ви, који сте никад ни видели гусала, ви, који не знате ни језика онога, за који су гусле удешене и уз који само могу гусле одјекивати. Свугде је име српско чувено и славно, само се не сме чути међу браћом својом, а браћа српска смеју се китити српским перјем, српским језиком, српским песмама, српским гуслама. Дакле, г. Томо, кажите ви мени, какви су то православни сељаци у Лици?

Али сад доста о томе. Сад ћемо ми г. Тому Маретића да узмемо за јаку, па ћемо га свући доле са висине лингвистичке у најдубљу низину у правопис, па ћемо му доказати, да још није продро у дух правописа Вукова, и да још не зна ни данас правописа Вукова. Г. Т. Маретић приказао је Hrvatski pravopis od Dr. I. Broza у 2. свеси „Наставнога Вјесника“. Приказујући тај „Hrvatski pravopis“ замера којешта Брозу, на вели и ово: „Али каштo је мислим могло остати на вуковачку, јер ту не тражи јасноћа, да се пише кадшта, како Броз хоће да пише“. Из ове се реченице види да г. Т. Маретић још не зна правописа Вукова. Забадава је набубао цео српски речник Вуков на памет, кад опет не зна Вукова правописа. Госп. Маретић нема ни мало самосталности, јер он није кадар продрети у дух српскога језика, јер га не зна као што треба. Госп. Маретић не зна ни како се изговара каштo. Да је он продро у говор сри-

ски, „сирјеч“ да је г. Маретић Србин, он би то знао, онда би му било јасно. Овако морамо му казати да не зна још правописа Вукова. Г. Маретићу, ви сте нашли у Вукову рјечнику само кашто, па онда мислите да није добро по Вукову правопису кадшто. А оно баш по Вукову правопису ваља писати кадшто, а не кашто. Ви не знате да је и Вук био човек, па да је и он гдегде случајно заборавио у рјечник свој по што-год увести, што је требао увести, као што је и овде заборавио на кадшто. У Вукову рјечнику требало би да стоји код кашто vide кадшто. А зашто? Ево зашто. Познато је да се говори госпоцки и госпоски, те при изговарању не чује се ни д ни т него сасвим други неки глас ц, зато је Вук оставио да се за овај случај пише етимологијски господски. На тако исто и при изговарању рјечи одштампати не чује се ни д ни т него нешто сасвим друго, а то је очтампати и оштампати, за то је Вук волео и за овај случај писати етимологијски одштампати. Као год што д пред с испада или се спаја у ц, тако исто у сложенима рјечима и д пред ш испада или се спаја у ч. Дакле г. Маретићу! знајте да се кадшто изговара или качто или кашто, зато га ваља писати по Вуку кадшто, ма да кадшто у Вукову српском рјечнику нема, јер то захтева начело Вукова правописа. Ако не вјерујете мени, а ви запитајте г. Будманија, јер он је мало друкчији момак него што сте ви и ја. Он ће вам казати, да је ово истина што вам ја овде говорим. Nastavni Viestnik је за гимназије, па како ће се да управљају професори и ученици у правопису, кад га не разуме ни уредник, који треба да је душа и да даје правац школи у Хрватској. Г. Т. Маретићу! знајте да је кадшто на „вуковачку“.

У М—у

Али кад се већ са г. Т. Маретићем разговарамо, морамо га још нешто запитати из његова приказа или критике на Hrvatski pravopis од г. Броза. У том свом приказу вели г. Маретић: „На стр. 44 учи писац да се више веле-учени, високорођени, а ја држим да је боље веле учени, високо рођени“. Господине Томо! ми то вама не вјерујемо што ви кажете, него ви то нама докажите. Напишите нам дугачку расправу, академија ће нам југословенска примити без критике, добићете награду и не ћете нам опет моћи доказати што захтевамо од вас. Та ми знамо колико ви ту ствар разумете из ваше „Odysseje“, у којој ви ξεῖνος миологостом преводите. Сад се прштамо са г. Т. Маретићем, који је по народности римокатолички сељак.

(Свршиће се)

С. П.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

II.

Прије но што одредимо упоредно служење наших двају умјетника прогресу, интересно је, да се уопће одреди, како може умјетност служити развићу и напредовању човјечанства. Тијех начина може да буде вишколико и сви могу бити и позитивни и негативни т. ј. или дјелати путем сатире, комедије, т. ј. путем исмијања, излажући у негативном свјетлу оно, што се не жели, или у позитивном, занимљивом свјетлу оно, што се жели. Та позитивна и негативна радња умјетничка може да има за предмет или друштвене облике, т. ј. јуридичке, политичке, економијске, религијозне, породичне, или људски морал, и њихове идеје, философске и друштвене, или њихове карактере, типове, више или мање трајне и опће, или на појединце директно њихова психолошка својства. Казали смо већ, да се ти умјетнички предмети могу обрађивати и позитивно и негативно, но врло је потребно опазити, да умјетници, а особито умјетници, који се читају великијем, претпостављају увијек и код свијех народа једне објекте другијем, један начин, на прилику негативан, што се тиче једнијех објеката, и позитиван, што се тиче другијех.

Тако на прилику излагање позитивнијех идеала, друштвенијех облика, религијозних, политичких или економијских није било нигда предметом ни једнога истинитога умјетника; тијем су се увијек занимали или философски или ре-

лиђијозни и социјални реформатори као Платон, Фурије, Кабе, автор романа „Что Дѣлать“, т. ј. философи и публицисте, који су жељели да протуре своје идеје у quasi умјетничком облику. То што може се рећи и о позитивнијем идејалима, моралнијем и умнијем. Ни код једнога великога умјетника не налазимо тежње, да даде људима позитиван идеал човјека, но и ако је било такијех проба, то су оне биле неуспјешне код умјетника увијек неудачне; а напротив кад и кад је полазило им за руком, т. ј. имали су утјецаја на друштво, исходећи од философа, моралиста, публициста: тако су оне биле неуспјешне код Гогоља са његовијем „Костанджогло,“ код Гончарова с „Тушинымъ“; код Тургењева са „Соломинымъ,“ „Кирсановымъ“, од којих је први био противан Некрасовљу и комп. а пошљедњи базаровском типу; а веома су полазиле за руком многијем од руских *публициста тридесетијех година*, који писаху у белетристичком облику програме идејалног живота и владања у видовима тако названијех „Новыхъ людей“. Но за то су често многи велики умјетници обраћивали с већијем савршенством сатиричку те исте предмете, т. ј. 1) религијозне, политичке, економијске и породичне облике, 2) моралне типове, оне типове, идејалне типове и др. И то не чињаху једини сатиричари и комичари него и садашњи умјетници реалнога типа.

Но најомиљенији објекат великијех умјетника јесте анализа, откриће психичкијех и моралнијех типова; момената високога духовнога расположења њихова или најдубљега падања, ријечју изучавање субјективнога живота људскога, како негативнога тако и позитивнога, но увијек стварнога, а не измишљенога у облику идејала. На том пољу по преимућству јављали су се нелики умјетници, може се казати као Колумби, откривачи новијех испољенијех својстава човјечје психике, човјечјега субјекта и то им је кажу њихова највећа заслуга за човјечанство, на према томе и за развиће истога, која чини, те се вјековима и тисућама година спомињу имена Омира, Бајрона, Гета, Шекспира, т. ј. чистијех умјетника; које је човјечанство држало великијем. На и сами сатиричари, комичари, т. ј. људи, који раде на негативан начин, тијем су дубље и жешће изнеђивали човјечанство, чим су већма откривали особито негативна психичка својства, као Свифт, Сервантес, Грибоједов, Гогољ. Борбу са самијем облицима живота не појмаше човјечанство дуго у умјетности, можда због тога, што су ти облици већма пријеходни и промјењљиви, него душевна својства човјечја и таки се шпеци брзо заборављају, ако потпуно не откривају унутрашњега садржаја човјечје психике. Ко данас чита Кабеа, Кампанелија, Тому Мура или „Что дѣлать“? А још већма, ко се њима тако занима, као што се занимаху њихови савременици? То, што човјечанство заборавља борце за облике према умјетницима типова и душевнијех својстава, може се објаснити још и на други начин осим измјењивошћу самијех облика, — према душевнијем процесима, који су трајни. Рећи ћемо о том двије ријечи: можда је човјечанство несвјесно појмало, да је најдубљи прогрес управо прогрес човјечјега типа, а спољашњи облици животни измјењују се сами измјеном типа, т. ј. унутрашњег, психичког и моралног земљишта друштвенијех облика и живота

Милан Поповић

С руског

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Приповјетке дра Стеве Јовановића. У Новоме Саду. Издавачка књижарница и штампарија А. Пајевића 1893. XI + 192. Цена 1 ф. (2 крунама). — У најновијој нашој књижевности нема никаквих производа хумористична садржаја: нити какве књиге нити каква листа. И сувише смо се уозбиљили, као да нас тешко тиште раније, што се у данашњим јавним приликама нашим задају нашем доста изнемоглом организму. Та Срби је по природи своје шаљиви и досетљиви, па је скоро чудо, да нема никакве нове хумористичке литературе. На и они, који су до сад лено и оштроумно шалили, уозбиљише се на један пут. Морамо рећи да немају право што се покаше са овога земљишта, где би могли још дуго с успехом делати, а особито кад их је и природа на то створила. С тога се у оне морамо обрадовати свакој новој појави хумористичке правце. И ова књига, коју овде приказујемо, јесте таква појава. На предговора исте књиге, који је написао наш познати књижевник С. В. Поповић (Чика-Стева), видимо јасно, да је писац поменутих шаљивих приповедака био даровит хумориста и познавао је живот нашег народа свију сталежа, као што се може то из његових приповедака видети. У овој књизи има сабраних петнаест приповедака разна садржаја. Оне су биле штампане по старим нашим политичним и белетристичним листовима као: „Седмица“ Боже Поповића-Даничића год. 1856, 1857, 1858;

у „Даници“ г. 1862, 1865; у „Јавору“ г. 1877; у „Застави“ г. 1876, 1877, 1878, 1879, 1881. Све ове карактеристичне приповетке, које би могли мање више непосредати са цртицама о сталним карактерима у животу и друштву нашем, одликују се лаким и ведрим хумором, познавањем нашега народа у нижим и вишим слојевима, изналажењем типичних слика нашега друштва и свуде проведена кроз њих непомућена патријотска осећај писчев и срнска свест његова. Градиво је црпао писац највише из друштвеног живота младићског средњих сталежа како мушког тако и женског. Излагање је умео да зачини вештом и фином сатиром без личног сарказма; а свуде преовлађује дидактична тенденција. Као човек политичар и правник живо је прагао ако посланик на нашим саборима развитак јавнога рада, па је и ту нашао обилна градива за свој хумористични дар, те је и те приповетке у лепу хумору изнео своме роду. Речју шала му је занимљива, но више поучна, нарочито за млад свет. Не треба истина у тим причама тражити оне дубоке хумористичне психологије, што је налазимо у сличним производима најизасићенијих народа, него их треба читати као карактеристичне орисе нашег друштва и појава у нашем јавном животу. Поуке нису без сумње наћи. Што се тиче формалне стране поменуте књиге, велимо: језик је прилачан, у стилу има доста речи, које заиста доликују мисли, која је у њима завијена, наће се истина по где која рогобатна конструкција, али шу за то не ћемо примити на — мир Бог! У главном оку разбибригу препоручујемо нашем свету.

Б.-Пешта. А. П.

Успомене. II. Од *Аце Поповића-Зуба.* У Будимпешти. Мађарска кр. свеучилишна књижепечатња. 1893 године. Велика 8-а стр. 95 + VI. — Ова књижица по литерарној вредности својој нема скоро никакве важности, него има само неке историјске вредности, по садржини својој. Писац њезин је познат нашој публици са својих супремених шаљивих ствари по доба нашега јавног живота пре много година. Писао је слободним и течаним слогом. Није овде место, да говоримо о целом раду писца ове књижице, већ само о овој књижици као најновијем производу А. Поповића-Зуба. Ове „Успомене“ састоје се из *три* главна дела, од којих је сада пред нама II део. Овај пак *други* део састоји се из *онога дела* (до стр. 65) на тим *додатак* (до стр. 95) па тим има одељак под натписом: *Ору Лаза Костићу* (стр. I—V). У овим је „Успоменама“ хтео писац да изнесе нешто, што је сам проживео, у времену нашега јавнога живота у годинп 1848 и доцније све до године 1886—90, хотећи нам много што нита објаснити из тога времена, што би се односило на поједине догађаје из јавног, политичког и књижевног живота нашег онда, написећи нам карактеристику појединих лица, који су тада били главни вођи и представници у тим догађајима, од којих су и сада неки још у животу. На први поглед, кад ону књижицу прочитамо, опажамо да би исто градиво, да је критички и систематично обрађено, могло послужити као напор за познавање тадаших нам прилика, особито кад о њима пише човек, који је све то својим очима видео и сам у њима учествовао. Писац пак ове књижице није своје белешке из градиво поређао систематски нити је пак — што би се очекивало — изнео оно, што би имало трајне и опће предности, не само стварне, него и праве књижевне. У целоме видимо низ самих просто једно на друго натрпаних писчевих доживљаја, чији спомен без сумње може неком бити од користи доцнијим наратајима; но све су махом ситнице, узете искључиво из приватног живота појединих лица, с којима писац тада стојаше у опреци, за што, не ћемо овде да испитујемо. Но томе је слаб податак за потоњег „повесничара“. Писац је многе ствари прогледао кроз друкчије наочаре, него што би у истини требало; но најзад то је његово субјективно уверење, које може човек *о свом тромку* најпосле и публици предати, да је чита, *ако хоће*. Писче је нарада целог градива доста шалине природе, а то је чека исйтала нашега писца, уредника неданашњег шалиног „Комарца“ и предног сарадника и данашње „Мирођије“. Као што рекосмо, ствар може бити занимљива за читање у нашеме време; и као собпални податак за познавање наших прилика и личности у добу од 1848-ме до после година осамдесетих — по мојем суду — не може послужити. Писцу се нора без сумње признати труд, који је уложио у овај посао већ и с тога, што смо уверени да се тог посла латио из чисте српске родољубиве тежње, којом је свагда надахнут био. Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. Што се тиче језика и стила, морамо са свим објективно рећи, да се писац, канда хотимично, не ће ни не може да одрекне прешуковског доба, он је још „Славено-Србин“ и етимолог; али је правопис пак Вуков. Мало је доследности у „етимологизирању“. У овоме језик предње старинон — језиком онога времена, у којем је наш писац цветао. Стил је пак скроз латински, особито много надиру „сплуктајанизми“. Где где је хтео писац да подражава латидаризости Тацитовој, али несрећно. Као најчешћи знак старине налазимо у писца мекање партицина и садашег и прошлог времена. Речју језик није онај, који нам обрадиће и утврдиће књижевним обликом неумрли Вук и Даничић. Узгред буди речено, да писац не цени баш особито рад ова два заслужна радника у књижевности нашој. Въ концѣ концовъ ову књижицу можемо препоручити само с тим погодбом да је сваки чита с потребном резервом. Најзад поједина питања у њој могу пресудити само они, који се тичу и који су и сами проживели то доба. С тога држим да ће ти људи и противпорити о њој с достојном објективношћу. Ми смо пак нашли за вредно да проговоримо о њој с књижевне стране по унутрашњој и спољашњој вредности јој.

Б.-Пешта. А. П.

Летопис Матице Српске. Уређује *А. Хаџић.* Књига 172. 1892. Свеска четврта. У Новоме Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића. 1892. стр. 146. — Већ се више пута чула реч, како орган Матични нема стална правила, којим би се имао претати, нема стална програма, којега би се држао при примању и издавању појединих радова. Оне су речи заиста оправдане. Отворимо ли скоро на к ју књигу Летописа, то ћемо поред приповетке или песме наћи често научни чланак, који не ће нира публика разумети, а Летопис је баш њој намењен. Зар не би било боље, када већ хоћемо да Летопис буде народна књига, да поред забаве узме такви научни чланци, који су писани лаким стилом, којима је предмет згодан, којима је разлагање према среди јасно и лако, једном речју: науку би требало популарисати. Тако би Летопис више користи донесно, него што сада доноси. Ако пак не ћемо тако, то онда раскрстимо са досадашим традицијама

Летописа, па га проглашемо чисто научним органом. А сада да пређем на ову последњу свеску Летописа. У овој је свесци наставак расправе Живаљевићеве о Андрији Качићу Миошићу. На другом је месту занимљива расправа о Недићу од Милина Недељковића. У нас се мало писало о овом занимљивом а прло тешком питању. Историчари на Западу много су расправљали о овој теми и минулена им се доста разјасне. У овој је свесци тек увод у ово питање, а даље разјасњење какво ће бити, идемо да видимо. На трећем су месту „Библиографски набарци“ од Мија Медића. У овој свесци наставља Др. Ђорђе Дера своје „Успомене на Италије“, Дерина путописа изнаје ту неописаћу драж, што се у њима не налази просто описивање онога, што је он видео, него се описи задржава код оних важнијег каква предмета, разлажући му постанак и историју. Тако и овде га је Ватикан побудио, да у кратко, али прло згодно карактерише положај и значај папства у светској историји. На записника књижевног одељења и одбора видимо, какви су радови стизали, који су примљени а који одбачени. Тако је по неволној оцени Јована Грчића награђена драма „Јасмина и Ирена“ од Манојла Ђорђевића-Призренца. У истом одељку је оцена М. А. Јовановића на дело: Прадомовина Срба“. Дело је одбачено, јер, по оцени, заиста нема никакве предности. У оцени се вели „да је *јасно као сунце*, да је прадомовина Срба као и свих осталих индоевропских народа Азија.“ О томе се питању у најновије доба кади најжешћа препирка, те нагледа као да ће приталице млађе школе — која заступа Европу као прадомовину индоевропских народа — победити. Осим тога не води се препирка о томе, да ли су Срби дошли с оне стране Карпата (јер то је поинт свакат) или су староседеоци балканскога полуострва, него се репава, како су Срби дошли у ове крајеве, да ли као освајачи, или мирним путем, као што се до скора обично држало. На крају оне свеске Летописа има некролог Јов. Бошковићу од А. Сандића.

Бец. Р.

Русскіе имена въ выборѣ и обработкѣ для школъ въ двухъ томахъ съ приложеніями: I. произведеніи духовной и народной словесности. II. Указатель объясненныхъ въ книгѣ словъ и оборотовъ. III. Теоретико-литературный указатель. Написалъ В. Мартыновскій. Изданіе второе. Въ Тифлисѣ 1890. — Као што се види по натпису оне изворне књиге, изашла је још пре две године; али ни сада није доцкан, да се у нас, особито сада, о њој проговори и да се препоручи онима од нас, који би ради били да науче руски језик са свим коректно по изговору и нагласку, који је заиста прло тежак и много посла задаје. Та се техника знатно олакшава учењем руског језика по горе поменутој христоматији, која је баш писана ле за оне, који већ знају нешто руски или ако не руски, а оно други који словенски језик; те је дакле и за нас Србе та христоматија прло добро дошла тим пре, што се и наглазак нашег језика у многоме подудара са руским нагласком, бар су и код нас нешто тако велике тешкоће скопчане са акцентуацијом. Ова христоматија је одређена за школе у прноме реду, али је и иначе може сваки употребити за темељно изучавање руског језика. Ова је христоматија једна од најбољих и најтачније израђених христоматија руских. Изговор и наглазак је тачно обележен, тако да се може човек поуздано на њега ослонити, јер је исту христоматију прегледала и одобрила руска школска комисија према захтевима и начелима руске научне академије. Правопис је чисто академијски, а то се такође мора сматрати као одлична особина поменуте христоматије. Комаде за читање изабрано је класичним избором из најбољих руских писана, који имају свестеког значаја, из њихових дела узети су најзанимљивији епизоди и по садржини и по облику најпотпунији. Писци руски, из чијих су дела узети класични одломци за ову христоматију, јесу: *Пушкин, Гоголь, Лермонтов, Тургеньев, гроф Л. Толстој, Мајков, Гончарев, Ломоносов, Дмитријев, Державин, Фон-Визин. Карамзин, Жуковски, Гнедић.* Као што већ напоменусмо, из њихових дела узети су најљепши и најкласичнији епизоди како по садржини тако и по језику, и има комада проазичних и стихова; стихови су нарочито згодни за учење изговора и наглазка, пред сваким комадом у стиховима је први стих метрички скандован ради лакшег оријентована на читања. Осем свега тога вала особито да истакнемо нешто, што ту христоматију одликује и истиче нада све остале до сада познате; а то је: што пред сваким комадом стоји кратак живот онога писца, од којега је комад узет, и први део те христоматије садржи само биографијске црте поменутих писана, и у другом се делу унијује у кратко читалац на потребна места у прноме делу; у тим интерпретативним биографијским цртама речено је само оволико, колико је потребно за разумевање онога, што се ниже чита. Друга одлична особина исте христоматије јесте та, што испод сваког комада долазе под бројевима означен коментар т. ј. кратко бележење, које тума че горњи комад лексички, стилистички, синтаксијалогијски и стварно тако, да читалац потпуно може разумети оно, што чита, и у њему се са свим буди симпатија и занимљивост према књизи и градиву њеном. Комаде може послужити и иначе за читање на забаве, не само за учење. Из те христоматије може човек поред друге какве практичне граматике, као што је н. пр. за нас Будмановића, лако и скоро неприметно, нехотице научити лепо руски језик заједно са изговором и наглазком без икаквих других сметених и заплетених теорија, које налазимо у описаним граматикама, као што је н. пр. у Руса Аксакопћева, на које не би ни Рус могао лако научити свој акценат, ако га не би већ пре иначе потпуно. Ову христоматију морам најтоплије препоручити сваком, који воли руски језик и књижевност руску, која данас тако рећи осваја свет својом дубоком реалном психологијом. Ко само буде употребљавао ову христоматију, мора је дуже времена читати непрестано не само у себи, него и на глас од корице до корице, па ће видети шта ће постићи. Нек проба сам! *Ne iuret modo in verba magistri cuiusdam!* Књига се може лако набавити најближе преко *Валожића* у *Београду* или преко *Хартмана* у *Загребу*, ако не баш управо из Петрограда од књижара: *Карбасникова, Стасюлевића* или *Фену*. Стоје света оне свеске 2 рубље и 50 копејака, а то је нешто преко 3 форинта. Имасе обе на 475+475 стр.

Б. Пешта. А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Изашла је *последња* свеска „Отаџбине“! Заиста жалост! И докле ће то довести не знамо! Бележимо престанак овог пазлног часописа, а историја ће временом

реће, шта је предио. Узрок његову престајању је — као што сам уредник вели: „децентрализна радна снага“ и „немогућност да се најјача од ње надвоји и прибере око Отаџбине“. — Од знатнијих радова у овој свесци су: Да ли се вриједно у нас бавити особитим научно-народним питањима? од В. Богишића; Ефросина Кантакузина, од Драгашеновића.

— У најновијој свесци „Просветнога Гласника“ штампао је П. Срећковић писмо Матије Бана о историји срп. народа. Писмо ово дошао је г. Срећковићу — као што се у напомени вели — „случајно до руку“. И г. Срећковић та даје штампати! Шта још не ћемо дочекати!

✕ У последње се време почело у страним часописима много да пише о „тврђави капији“ на Доњем Дунаву. Тако је 1 свеска познатога њемачког илустрованог листа: „Die Gartenlaube“ за ову годину донела чланак „Am Eisernen Thor“ на пера А. пл. Швајгер-Лерхенфелда. Пасао говори у чланку томе о шестанку „тврђаве капије“ (са гледишта геологије), о најстаријима скаскама, којима је поворница на Доњем Дунаву, даље о томе, шта се све до сада радило да се „тврђава капија“ регулише и т. д. Говори и о српској обали, њеним лепотама, знаменитостима и животу. Имена су написана без погрешака, само бисмо имали да опазимо, да реч Бабакај (ime стене) не значи „das schreiende Weib“, већ је то турска реч и значи стара камен. Вибе да писац није разумео праву о Бабакају, која је штампана у Гопчевићеву дезу о Србији, па је за то погрешно. Иначе је чланак — осим неколико незнатних погрешака — написан с научничким разумевањем, па нам занимљиво. Уз чланак има неких двадесет илустрација, које су верно изведене, међу њима и више слика са српске обале. Тако има слика српских гуслара, Трајанове табле, развалина града Голупца и т. д. За слику, под којој је написано, да је „serbisches Brautpaar“, рекли бисмо, да су то по тану и по ношњи пре румунска него српска изађења.

✕ Ведећи сигласка илустровани часописе „Black und White“ донеси слике свију паранмената на свету. У 105 броју V вол. донео је једну слику народне скупштине у Србији, по нацрту проф. Владисдава Тиссабаза. Уз слику је донео и чланак о политици и странкама у Србији (са доста стварних погрешака.) — Исту је слику донео и најновији број Будимпештанског листа: „Vasárnapi Ujság“-а.

— Читамо у Бечким листовима, да је у протекшем четвртак у знаменитом клубу у Бечу Тодор Стевановић Вуловски држао занимљиво предавање о византијским женским карактерима. Говорећи о најзнаменитијим византијским владарицама (Атенаијди, Ирини, Теофанији) нисао је уједно верну слику тадашњих политичких и културних прилика.

— Пранска „Politik“ донеси у 32 броју ове године листак: Fra Grgo Martić, ein bosnischer Dichtergreis. Написао га је Фр. Селак поводом тим, што су Мартићеви „Осветници“ изашли не давно у лепу издању неке госпођице Малене Мраковићеве. Но што је нисо изванредне податке на живота Фра-Тргина, говори посебно о „Осветницима“. За прва два дела, за „Обрезова“ и за „Луку Вукаловића и бој на Граховцу године 1858“ вели, да је Мартић у њима очигледно Мажуранићева Ченгић-ага узео за узор; но Мартић је, по Селаку, као тачан познавалац оне земље и опога света, Мажуранића превазишао, пружив описавши обавезније радње и снажније карактеришући. Сиромине он ту још и неизбежиће Composition, коју Стојан Новаковић у својој „Историји српске књижевности“ Мартићу одриче. Селак долази најпосле до закључка, да ера Грга Мартић заслужује, да се „уа бок стане“ Качићу и напрпује овако: кад његова дела тек убудуће онако позната, како то у етичком и уметничком погледу заслужују, онда ће се ови слежати са миљењем онога далматинскога критичара, који је ера-Тргу Мартића назвао нашим највећим списарем деветнаестога века.

+ Осми број „Bosnische Post“ доноси у оделтку чланак из пера Фр. Селака о нашем списару Вуку Буковиу, а под натписом „Ein kroatischer Künstler“.

+ Неделења свеска за прошлу годину „Oesterreichische botanische Zeitschrift“ доноси сем наставка чланка Halácsy-ева „Прилози флори балканскога полуострва“, о ком смо већ јавили, још и рад Адамовића „Beiträge zur Flora von Südostserbien“ и завршетак Charrel-a Enumeratio plantarum annis 1888–91 in Macedonia australi collectarum.

❋ При крају месеца Октобра имала је „Словенская Комиссія Императорскаго Археологическаго Общества“ своју прву седницу. Сврха „Словенске комисије“ јесте, да се што боље упозна историјом и старинама остали слов. народа и да тиме њу слов. научницима чиниће духовне везе. С. Томић прегоборио је о Словенској комисији у последњој свесци Просветнога Гласника. Међу осталим радовима Слов. комисије споменио Томић извештај Сперанскога о слов. библиотекама у Кракову, Прагу, Београду, Загребу, у Фрушкој Гори и Ср. Карловцима. Осниваче Слов. комисије је од велике важности по нас, јер ова ће и много наше старине, које су разбацане, скупити, те ће наши научници моћи лакше до њих доћи.

+ У трећој свесци „Sitzungsberichte“ баварске академије наука за годину 1892 саопштио је проф. Фридрих „Ein Brief des Anastasius bibliothecarius an den Bischof Gauderious von Velletri über die Abfassung der „Vita cum translatione s. Clementis Papae“. Ово интересно откриће баца нове светлости на питање о Ћирилу; оно нам и потврђује досадашње неке претпоставке о италијанској легенди, а и шатена по ново претресање и проучавање питања о Ћирилу и Методију. Фридрих се упустио у тумачења, али није сваиада био добре среће.

САДРЖАЈ: Посвештење: Пошљедњи Бурић. Мати Ивана Тургењева. — Поука: Иван Вути. — Књижевност: „Јесни пословне“ свтиније. Муза Достојевскога и муза Ивана Тургењева. — Књижевић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Новом Саду. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 7. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 14 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

МАРКОВ САН

Горо, чарна горо, висока си пуста,
кроз облаке мутне пробиче ти глава,
а у грудих твојих, у пећини мрачној
пети век је како јунак Марко спава.

Пред пећином Марко привезао Шарца,
а у стену забо мача челенога . . .
Кад на измак дође већ стотина пета,
приском Шарац буди господара свога.

Иза сна се прену Краљевићу Марко;
прозборише усне, тако давно неме:
„Ој даворе, Шаро, даворе, добро моје,
што ме будиш, Шаро, кад још није време?

Још мој Србин није зрео за јединство,
још брат коље брата, крај за крај не хаје,
још их горе деле, још их вера мути,
још се мало, Шаро, за слободу даје.

Још су великаши кукавице старе,
а простота пука у праху се вије,
још врлина дрема у Србина мога . . .
Не буди ме, Шаро, још ми време није."

*

Горо, чарна горо, висока си клета,
у облаке густе пробиче ти глава,
у недрима твојим, у пећини старој
још једнако Марко мртви санак спава.

О

НЕМА СУМЊЕ, СРЕШЋЕМО СЕ...

Нема сумње, срешћемо се
У животу, је ли, мила?
Та кълда нас неје навек
Кишна судба раставила!

Причаћеш ми, мила, шта си
Претрпела од растанка,
О ноћима црним, дугим,
Без покоја и без санка.

О знам, мила, сносила си
Тако много, тако много . . .
Ну ја својих горких јада
Причати ти не бих мога.

Знам, теби би тешко било:
И ти имаш доста рана,
Доста суза и уздаха
Од онога кобног дана . . .

Али коса, с главе моје,
Причаће ти тога данка
Да сам и ја тако много
Пропатио од растанка!

С. Д. Мијалковић

Познаво сам те још'те као дете,
Неразвијено гонче док си била:
анђелак прави — само да су крила
па да се винеш у висине свете!

И кад се пратих из туђинских тмуша,
швигарче дивно преда мном се јави;
тад замириса као цветак плави
у напону ти девојачка душа.

Ал' откуд сада тајни оган бије
из ока твог те моје срце пали?
И какве чари твоја слика крије,

да с' пред њом вијем као црвак мали?
И што ми душа никад мирна није,
и страшни олуј хоће да ме свали?

Љељо

НЕМИРНА НОЋ

Ноћ је. Будан славуј над ружама поје,
Кроз дремљиве доље поток само блисне
Ил звезда затрепти кроз гранчице лисне —
Све је мирно: спавај и ти, злато моје!
Не одбијај силу, што ти немар краде,
После дневног шума срцу мира треба:
То је блага рука анђелка са неба,
Што уклања мапте с твоје душе младе.

Ал' ако ти моја слика мира не да
Па ме сузна тражиш по небу високу
Блудећи у ноћи немирна и бледа —
О, пребди до зоре с том сузом у оку!
Ал се теши, да и мене немир прати
И да ми је вечност ова поноћ тиха,
Да ми никад мира би Бог не ће дати
Ни заљубљен жубор завршнога стиха...

Лешкић

ИЗ ОСВЕТЕ

Имао сам добра друга,
Не беше га у свем свету,
С њим сам пено, играо, пио
Увек, добро, у дуџету

Али он ми оте драгу,
Коју но сам силно воло,
Па сад, добро, из освете
Певам, играм, пијем соло.

28 I 1893.

Борис

ШЕНУЛА

Слика из Сарајева

I.

Каравида! О Каравида!" викнула је Велика, Ђерка Јова Нецирепа, рано у пећељу по васкрсу, преко плота у комшијски двор.

„Ево сам! одзива јој се другарица с диванане на затутњи низ басамаке.

Како је лако полећела преко двора, за њоме се у заталасаноме ваздуху повијала дуга, црна коса, још неоплетена у курјуке, као оно барјак на вјетру, а једна јој напула у мало не спаде с малене ноге.

Светлијех очију — у њиховој се мљечној непрозрачности и прозрачној тамнини јасно чатила необична радозналост — и зажарена лица пристаде уз плот.

„Је ли био?" пита Каравида, а једва дише.

„Био је."

Јесте ли видјели лице у човјека, кад пред судом чека, да му се изрече пресуда?

Тако бјеше лице у Каравиде, кад је прошапутала:

„На?"

„Данас ће мој бабо доћи твојему — *с њиме.*"

Промијени се Каравида баш као човјек, којему бјеше при глави, кад му кадија каже: невин.

Е лијепо би хотјела, да прескочи плот па да изљуби другарицу, а у вељој радости својој и не види сјете, што је мрачила бљиједо лице Велики.

„O, što ne imam krila, da prelетim, da te zagrlim, da ti naslonim grudi na grudi, da osjetiš ono ome, kako mi srce kuca, kolико sam srećna! Što nijesam moćna, vrlo moćna, da ti učinim, što zaželiš, što pomisliš! Što tek mogu da ti prosto, suho, obično kažem: hvala!“

„Meni je i to dosta!“ malo stidljivo a više žalostivno će Velika.

„Ti si mi srećи pute krčila. Ti prva viđela, da ga volim, ti proniknla, kolико ga volim. Ti mu govorila o meni, ti ga more biti i naćerala da me danas proси — pa zar da ti za sve to samo suhoparno rečem: hvala?“

„Prođi se, Boga ti, toga!“ ćutno se ljuti Velika. „Tvoja sreća i moja je.“

„Pa i opet,“ jedva se povrati iz prvoga zanosa Karavida, „kao da nijе tako. Bljeda si, bih rekla, da nijesi ćilelu noć oka sklopila.“

„Ja?“ i Velika porumenjela, kolико je iznenadi, što joj je drugarica to opazila. „Od radosti, bôga, nijesam mogla zore sačekati, da ti prva kažem: hoće te!“

„O, ti si tako dobra, tako dobra!“

„Ako tebi ne ću biti, a kome ću? Nego idi! Vala ti se spremiti, da prosce dočekaš.“

„Pravo veliš. Tek kako ću ih dočekati? Nijesam ti u tome bila na muka. Mnogo ću se, čini mi se, stiđeti.“

„Pomoći će ti oni — ne beri brigu!“ šjunuo je Velika. „Progovoriće dvije tri na, dok se okreneš, a ti ispрošena. Nego hajde, hajde! Eto dan osvaja.“

„Ala će biti vesela, Velika!“ i zaklaparaše joj nanule na kamenome dvoru.

Velika propрati ošrtrijem pogledom onaj nuñački stas svoje drugarice, što ga pritijesnio uzani jelek te se čini: sad će prsnuti; odmjeri onu jedru oblinu na lagašim joj nogama, što je čas nô izbijala ispod gusto nabranjех šalvara, razbijajući y hitanju one mnoge bore niske nasa na do ispod kolena i trepnuto dajući tankome platnu oblik svoje primamljive ljepote — i Velikи sijevnuše smeđe oči onijem sijevom, što ga potpaljuje mržnja, koja je neočekivano postala i koja se više ne krije, te ono ištomo lice Velikino dođe ružno, vrlo ružno.

„Kolико je polećela!“ ječko je šaputala Velika, sad prvi put ječko, od kako se znala s Karavidom. „Ja, ja! Pravo veliš, ja sam ti srećи puteć krčila. On je meni dolazio — moj babo i njegov pazе se od starine — a ja, budala, stiđela se te uvijek tebe zvala, kadgod mi on dođe i stane sa mnom pred vratima. Nijesam mogla izdržati, da samo y mene gleda, jer bi me, činilo mi se, ognjem iz njegovijeh očiju spržio; kad se ti ovđe nađe, pogledao je i y tebe i meni bijaše lakše. Nijesam umjela s njime razgovarati; srce mi jedno htjede a jezik govoraše drugo; kad se ti kraj mene nađe, a rječitija si, govorila si i ti s njime; i, dok bi govorasteć, pribirala sam misli, zapovijedala jeziku, da me sluša, a y sebi se ljutila, što mi ne ide od ruke, da pristanem na vaše besposlice. Pa i opet sam bila srećna, jer sam, budala, mislila, da on dolazi amo zbog mene. A ti si mi oči otvorila — kamo da nijesi! Sjećaš li se, kad si se prije desetak dana uz mene privila na pritisla vreo obraz uz moj i prošaputala mi: volim ga, Velika, mnogo ga volim? Nijesam pitala: koga? Ali mi se srce y prvi mah sledilo, pa mišljah, umrijećу, i ako sam samo nagađala, koga misliš. Ti nijesi y svojemu zanosu mogla tada osjetiti, kako mi je srce odmah za tijem bijesno zakucalo, kao da će mi grudi probiti. Krivo mu bijaše, mnogo krivo, što ga i ti voliš. Ta ja sam mislila, nikо ne smije voljeti, što ja volim. Ja! Te tvoje riječi probudiše y meni ljubav, koja se pritajila, i koja je y taj mah izbila silno na da me ili uspeći ili satre. No ja sam uhvatkala svoje srce, da ne oda njiu slutnju, koja mi još ne bijaše jasna, a hotjela sam, da ce nikako i ne obistini. Savladala sam svoje osjećaje y taj mah i upitah te: a on? — „To ne znam“, rekla si mi. — „To ću doznati ja“, odgovorila sam ti, ne da tebe ohrabrim, već da saznam, čemu ce mogu nadati ja. I doznadoh. Sjutra je i opet došao, a ja te još nijesam zvala. Počesmo šalom kao svaki dan; za čudo, što mi je

пило од руке шалити се. — „Што све погледаш у десно?“ од један пут упитам га, а бјеше ми већ криво, што му очи толико зашиљу за врата на вашему двору. — „Тек онако!“ вели он, а мало се збуни. — „Сад ће Каравида,“ рекох му, а он поцрвенео. — „Што тајиш?“ настављам, док није дошао себи. „То ће и онако избити.“ — „А шта, Бога ти, тајим? Шта ли ће то избити?“ чини се он луд. — „Па да због ње долазиш амо,“ велим му, не казујући имена. — „Није него!“ брани се он, а мене сјекну, јер виђех, зна, кога мислим. „А што да није, кажимо, због тебе?“ додаде он, тек да се што каже. — „Батали шалу!“ као љутим се, а стежем срце, не бих ли сазнала праву истину. „Она је и љепша и стаситија, веселија и љепоречија. Па онда, кад она није ту, а теби се све хита, мало говориш, нијеси као обично ведар. Видиш, гледала сам те, кад је и она овђе. Друкчије ти се нижу ријечи, друкчији ти је поглед, лице ти је друкчије. А поврх свега — немој ме одати! — она те воли!“ Стаде он на издиже главу. Не дадох му проговорити већ продуљих: „Рекла ми је то као другарици, рекла искрено, отворено.“ Спуло му лице, но тек за часак па онда узеде обичан изглед, а поглед му се с мојијем сукоби. Као да сам у томе погледу прочитала: да није то *тебби* што криво? Па ће ми мирно, као да је то најобичнији разговор: „Да ти по души кажем. Нијесам ти ја о томе још мислио. Јесам за женидбу. Одавно ми бабо говори: вријеме је, да тражим снаху; а ја: има се кад. И сад ми дође: Каравида би ми збила била по срцу. Велиш, воли ме?“ — „Воли те,“ кажем му, а стиском зубе и уздигох трепавице, да ми очи не засузе. — „Па шта велиш *ти?*“ и он ме је гледао, као да ће послушати што му ја кажем. *Ја* да му сјетујем! На каквијем сам мукама била, добро сам му још могла одговорити: „Ја? А што ја? Питај своје срце, своју памет, па нека ти они кажу!“ — „Питаћу, Велика, питаћу. Сјутра ме ено, да ти кажем, а већ Каравиде не могу сачекати.“ И он оде. Сјутра дошао прије уобичајеног вакта и рекао ми, што сам напријед знала, да ће те просити. Ја, ја! То сам ти, Каравида, учинила ја. А јесам ли добро учинила? Да ли би друга на моме мјесту исто учинила? Мучно. Али нека! Бар сам сазнала истину. Па и опет ми се срце цијепа. Што му казах, да га волим? Море бит', не, није море бит', већ заћијело му не би криво било, да сам му признала: ја те волим. Да ли би био толико немилостив, да ме одгурне? Не би, заћијело не би. Луда Велика, луда! Но још није мегдан изгубљен. Борићемо се, још ћемо се борити па ма борбу сто пута обнављали, а потље ко остане жив!“

И Велика се одлучнијем корацима врати у кућу.

II.

Таман је Велика сву кућу помела и намјестила па застирала још диванану, кад се на двору врата и отворише и затворише, а зачу се људски бахат.

Задрхта Велика па ће остраг у магазу, а више лети, но што иде.

Стала уз прозор па размакла завјесе, тек колико да јој очи виде диванану и оне, што су се мушкијем корацима пели уз басамаке.

Учини јој се вјечност, док се испе прва прилика.

Најпре се помоли нов фес алове боје са дутачком кићанком на просједој глави, па под мало завађенијем фесом високо чело с неколикијем уздуж борама; па с прста испод пошљедње боре густе, сведене обрве, испод којијех су доброћудно гледала два велика ока; па према старости још доста румено лице са орловскијем носом и дугачкијем брцима; испод главе а под кратким вратом указаше се широка рамена па крупан стас у свечаноме и богато искићеноме гуњу, под којим се сијао у своме шареницу свилени појас од танке цариградске ткањине; а, кад још обла десница, чврсто стиснувши сребрну дршку, наслони дебелу палицу на пошљедњи басамак те обема ногама стаде на диванану — осврте се Крсто Бјелић.

„А што ти се поге пресјекле?“ јаснијем ће гласом Крсто, журећи сина.

„Па — као десна ме жуља“, одговара му син Пешо, а помоли му се момачка

глава те се па ономе свежем лицу види румењило, чисто га у лаж тјера.

„И ти си ми момче за женидбу!“ кара га бабо. „Стидљивији си од ђевојке!“

И Крсто се упути у магазу напријед.

„Хајде ти!“ вели му Пешо, а већ је изашао у свој својој спаситој појави на диванану. „Ето мене, чим стријесем прашину“.

И он извади бијели рубац те њиме стаде ударати по обући.

Само што се врата за Крстом затворише, кад с противне стране искочи Велика.

„Нек ти је са срећом!“ учини она.

Исправи се Пешо.

„Хвала, Велика, хвала!“ и пружи јој руку.

Велика је прихвати.

Чим осјети врелину његове руке, трже своју, а у пркос јунаштву, којијем се јуначила, заигра јој суза у оба ока.

„Што ти је?“ уозбиљи се Пешо.

„Ништа. Забољеше ме прсти, колико си их стискао — ето види!“

И пружи му танке прстиће.

„Ништа ти ја ту не видим,“ чуди се Пешо.

„Ти не видиш, али ја осјећам. Но баталимо то!“ заговара Велика, тек да се Пешо не домисли, е јој је што друго сузе пађерало. „Казала сам Каравиди, да ћете данас доћи“.

„Па?“

И Пешо једна чека, да Велика настави.

„Мориш мислити.“

„Радује се?“

„Да је питаш, како јој је име, не би погодила.“

„Е — е!“ учини Пешо, јер не хтједе одати својијех осјећаја — стид га од Велике.

„Ти као да се баш много не радујеш?“ полако ће Велика, а не трепће, очекујући, да јој он то потврди.

„Не радујем се? По чему?“ и Пешо и радознао и као срди се.

„Кад би мени допао глас, да ме воли, који ми је по срцу, кад бих сазнала, да ће бити мој — о, ја бих кликнула као весела птица у зеленој гори, ја бих полетјела драгану, ја бих — — е већ не знам, шта бих све учинила!

На тек се трже, а већ јој дође, да рашири руке, да загрли Пеша.

„Зар и ти волиш?“ пита је он у чуду.

„Није ријеч о мени,“ хладно ће она, а криво јој, што се одала. „Ти си по сриједи.“

„Кад бих умио говорити као ти, ја бих све рекао, што си ти рекла. Овако ти тек могу рећи: ноћас сам више био будан, но што сам спавао, па ми је и будну и у сну била пред очима Каравида. Јутрос једва дочеках зоре; устајем и облачим се, а преда мном Каравида. Пођосмо овамо, а у свакој женској прилици, што је срећасмо, видим Каравиду. Дођосмо, а ти ме одмах сјећаш на Каравиду — тако ми је, да сам не знам, од куда могу још да се савлађујем те да из свег гласа не запјевам: о својој срећи, о својој љубави, о Каравиди!“

„Благо Каравиди!“ прошапуће Велика, а задрктале јој уснице.

„А што ће ти те сузе?“

„Од радости ми теку,“ савлађује се Велика. „Много је волим, па се радујем њеној срећи, твојој срећи.“

„Море момче!“ зачу се звонки глас Крстов из велике магазе. Зар баш сва прашина на тебе паде, кад се још не очисти?“

„Та ево ме—де!“ одговара Пешо па ће тише Велики: „Још никад се данашњом радошћу не зарадовах.“

И он уђе.

Намршти се Велика и погом луши о диванану.

„А што ми се везао језик? Што се срце стегло? Куд ми је прваша воља, да му кажем, колико га волим? Све се то као магла разишло пред оном ведрином, што му је срећа по лицу исписала, што му је радост у очи духнула. А зар бих смјела горчином своје наметљиве љубави мутити његове радости? О, ја га онда не бих истински волела! Тако је боље! Њих двоје биће срећни; знаће, да сам их ја зближила па ће ме благосиљати — боље је тако! Ја ћу вепуть, туга ће ме умо-

рити па, кад ме земља покрије, не ће ми њихова срећа навести себичпо срце, да станем међу њих и да покушам срећу им разорити — тако је боље! А ти, Боже, пошаљи ми што прије самрт те ме ослободи овијех мука, овога искушења!"

(Свршиће се)

Мита Живковић

МАТИ ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

По мемоарима њезине пођерке написао Мишел Делин

С француског превео **Д. Јеврић**

(Свршетак)

XIV

Последњи нападај на Пољакова — Несносно стање Ивана Тургењева — Болест госпође Тургењевљеве — Њена смрт — Како је Агата мислила о својој госпођи

После неколико дана дођосмо у Спаскоје село. Пољаков и жена му Агата изиђоше пред нас. Агата гледаше са страхом своју госпођу, па и са неким саучешћем. Госпођа Тургењевљева не беше више она иста. Агата не знађаше, од куда та промена, али се њено срце боно стеже, кад виде своју госпођу.

Кад јој приповедих, шта се збило међу њом и синовима јој, рече:

— Све ћемо ми то некијати.

Она се преварила. У Спаскојем, као и последњих дана нашег борављења у Москви, мати је само толико говорила, да у кратко што заштта, или да што нареди, па и то лепо и тихо.

На неколико дана после нашег доласка допусти ми, да се на коњу прошетам. Кад сам се спремила, одох к њојзи, да јој кажем: с Богом! Била сам обучена као амазонка, са бичем у руци. Затекох је у исписану бесницу. Пољаков стајаше пред њом а усне му дрхтаху.

Један баштованеки помоћник, не знајући ништа за породичне тајне, саопштио је госпођи Тургењевљевој, да су њена оба сина, један дан пре нашег доласка, провели у Спаскојем.

— Како си се усудио, да их пустиш у кућу?

— Како их не бих пустио, кад су они наши господари? одговори управитељ.

— Ваши господари? Ваши господари? Ти имаш само једног господара, а то сам ја! Овде ја заповедам.

Кад изрече ове речи, истрже ми бич из руке, на опшну њиме по образу несрећнога Пољакова.

То беше последње бесњило госпође Тургењевљеве. Од тога доба њено је здравље постепено опадало. Водена болест све је већма напредовала. Дисање јој беше све теже и свако јутро беху јој очи набуле. Није више проналазила ни своје околине. Изгледаше, као да је са телом и ноља јој ослабила.

Њени синови стаповаху у Тургењеву, петнаест врста далеко од Спаскојег села. Они су често писали матери, али им она није одговарала.

Иван је често долазио, да се извести о материну здрављу, али га она не хтеде пуштати пред себе.

Једног јутра осећала се госпођа Тургењевљева врло рђаво. За неколико сати даде спремити своје ствари и оде у Москву. Са собом је повела само свога лекара и своју собарицу. Мене и госпођу Кредерову оставила је у Спаскојем са налогом, да и ми дођемо у Москву, чим се кућа доведе у ред.

Два дана после њена одласка чујем, касно у вече, где неко луна на вратима. Госпођа Кредерова повика ми у страху, да не отварам. При свем том ја погледах кроз стаклена врата, и угледах Ивана Сергијевића. Он беше сав мокар. Дошао је из лова с пушком и ловачком торбом.

— Како је матери?... Шта јој је? Чуо сам да је болесна... Је ли опасно?

Ја га охрабрих. Порфирије Карташев није рекао да је опасно.

Иван Тургењев изгледао је врло узнемирен и брижан.

— Вратићу се што пре у Москву и гледаћу, да се с матером измирим.

За тим устаде да иде. Госпођа Кредерова увидела је, да му није мило, да говори о својој матери пред туђином. Она изиђе на поље.

— Шта је урадила мати са мојим писмима? запита ме полугласно.

— Читала их је, рекох му.

— Ох! Како ми је тешко! Како се љутим

на себе, што се онда не могах уздржати. С Богом, Варија!

На брзо изиде на поље.

У Москви чух, да се знаменити лекар Иноземчев изразио, да је материна болест врло опасна. Воденој болести придружила се и сушица, а болесница није могла ни да једе. Јела је само грожђа и укувана воћа, и ништа више.

Не знам, да ли се она у том владала по наредби лечниковој или по својој ћуди.

Живот јој се тако вукао два месеца дана; и лекар се чудио, да се, у пркос томе, што јој је било седамдесет година, могла одржати на тако слабој храни

Госпођа Тургењевљева осећала је, да јој се приближује смрт, и она је о том често са мном говорила. Њена се нарав са свим изменила. Не беше више ћудљива и обсена, али ни нежна. Беше немарна и неосетљива.

Једног дана даде метнути на сто, на старо место, слику свога сина Ивана, коју је пре неколико месеци лунила о земљу. То беше први знак повратка материне љубави према њеној мезимцу; али никада не проговори ни речи о њему, а ни ми не смедосмо ни споменути о њеним синовима.

Непрестано се бринула о мојој будућности. Завештала ми је петнаест хиљада рубаља; поклонила ми је све своје драгоцене наките, и казивала ми је у перо ово писмо:

„Драга моја децо, Никола и Иване!

„Заповедам вам, да после моје смрти ослободите Пољакова и сву његову породицу, и да му дате хиљаду рубаља, као награду. Исто тако ослободите и мога лекара Порфирија, и подајте му пет стотина рубаља у награду“.

На сама својом руком потписа:

„Ваша мати

ВАРВАРА ТУРГЕЊЕВЉЕВА“.

Кад је потписала писмо, она ми га предаде говорећи:

— Чувај га; а кад умрем, ти им га предај. Кажи им, да захтевам, да се моја последња воља испуни.

Око 20 октобра дође Никола у Москву, да буде при последњим часовима своје матере; али, кад смо год покушали да поведемо разговор о мојој браћи, она би окрепула разговор на други предмет.

28 октобра уђох у њену собу и рекох јој:

— Добро јутро, мати! на дрхтавим гласом додадох: Честитам Вам дан Иванова рођења.

— Зар је већ двадесет осми? рече, а глас јој је дрхтао, и погледа у календар, који је поред ње висио о дувару.

На један пут јој се очи напунише сузама. Узех је за руку и стадох је пљачући љубити. Мало за тим хтедох, да се заузмем за њене синове, који су је у својим писмима преклињали, да их пусти преда се, али ми она истрже своју руку, показа ми врата, машући марамом, којом је брисала сузе.

— Одлази! рече ми.

Не усудих се ни речи да проговорим.

Право да речем, она у срцу свом није држала, да су њени синови криви. Њен нам је дневник открио њена најтајнија осећања. Она их је матерински, свим срцем љубила; али не хтеде да их види, јер би то значило, да је попустила; а и при самој помисли узбунила би се у њој крв Љутовинова.

Могло се лако опазити, да се љуто борила са собом. Осведочили смо се о том из ових неколико речи, које је написала мало пре своје смрти:

„Мајко! Децо моја! Опростите ми! И ти, Господе! опрости ми; гордост, тај смртни грех, беше моја мана.“

Вребасмо прилику, да јој кажемо, да њен син Никола станује само неколико корачаја далеко од њене куће. На послетку 4 новембра, на дан Николина рођења, рекох по домаћем обичају:

— Честитам Вам, мати, данас је Николин дан рођења

На онда брзо додадох:

— Никола је у Москви.

Мати упре на мене своје, још увек сјајне, изразите и лепе очи. Рекао би човек, да би радо нешто рекла, али се брзо окрену, стаде на столу прегледати бочице и преметати, па ми за тим рече:

— Читај ми штогод.

— Узех један француски роман, који ми први дође до руке, па почех несигурним гласом да читам. Читање јој брзо досади и ја престадох.

Неколико дана пред смрт изрази жељу, да се исповеди и причести.

У очи дана смрти своје рече ми из постеље:

— Зови Николу.

Не знам, да ли је то учинила из сопствене

побуде, или по свештеникову савету. Тај ми је налог дала оним старим, онтрим начином.

Кад Никола уђе у собу, паде на колена поред материне постеље. Мати га слабом руком привуче к себи, пољуби га и молећи прошапута:

— Ивана! Ивана!

— Одмах ћу послати по њега! одговори Никола.

Али јој не беше суђено да види свога Вењамина. Кад је Иван Тургењев дошао, његове матере не беше више међу живима.

Издахнула је други дан после свога састанка са Николом, 16 новембра 1850 године.

Агата ми је једном изразила жељу, да јој прочитам своје мемоаре. Донесох рукопис и стадох јој читати. По што је пажљиво саслушала причање и о својим патњама, добра старица уздахну на кроз плач рече:

— Јесте! Ја сам много патила од покојне госпође Тургењевљеве; али сам је ипак љубила. То је била права госпођа.

ПОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

Веома се често чује прекор — који је за студију византијске повеснице постао већ прави фаталитет — да у византијској прошлости има неизмерно многога, што изазива гнушање. Обично се то каже онако олако, у намери, да се у неколико оправда то, што се занемарује његовање изучавања византијске повеснице. Хвала Богу у најновије се време и на том пољу пренуло те се са задовољењем опажа, како су исправдани они прекори и колики се сизам и разноврстан, занимљив и поучан материјал даје сваком, ко покаже права интересовања за више него хиљадугодишњу повесницу те државе.

Што се специјално тиче главе о оном, што „изазива гнушање", то се отњуд не да ни замислити, да се у средњем веку а у држави, која је постојала више него хиљаду година, није десило штошта, што одиста изазива гнушање, те да на државу, која је одолевала најбешњим бурама дивљих народа, која је посредовала презад са незнабожачкога у хришћански ред у свету и која је најзад започела те се, но кад кад не без крви, преобразно јевропски народни систем, нису утецале суровс прилике онога времена.

И што се на послетку тиче прекора покваа респости и сврепости, тога наследног греха из времена римских императора, то прељашња, на чак ни потоња Византија није више ни мање скривила, но што су у том грешиле све остале државе средњега века.

Нарочито се византијским женама на грбачу свалује властољубље, верски фанатизам и кобно уплиписање на ток државних послова, као да су иначе у Јевропи биле све саме чисте, несебичне жене и све сами анђели по доброти и као да ово познато cherchez la femme за оно време није имало куд и камо већу оправданост, него за садашњост, у којој — радо ја то признајем — уз жену, која по кад кад у тајности ради, са свим лепо и политичка, нацијонална и социјална идеја чини ону снагу што покреће светске догађаје.

У време некадашње меровишке државе превазишла је злогласна Фредегунда, једна од најзакованијих грешница свију времена, властољубљем и сврепошћу све своје часне другарице онога времена и времена по том.

У време, кад су на Босфору женску владу по кад кад неугодно осећали, истакла се и у Риму злогласна Теодора и њена још злогласнија ћерка Марозија тим, што су своје синове и миленике постављале напама, а на неколико векова доцније заузеле су Борџије папску столицу те тако овладале целокупним католичким светом. Неморалне краљице напуљске: Јованка I и Јованка II исто су тако неограничено утецале на државне послове, као у своје време византијска Теодора и њена другарица Антонина, жена Велизарова. Елеонора од Поату-а, развеђана жена француског Луја VII, донела је Хенрику II енглеском, за кога се преудала, да би се осветила Лују, уз велик комад Француске још и напучу, којом је завитлала не само над главом свога краљевског војна, него и над Енглеском. Исабоја од Баварске, ле из мржње према свом сину Карлу VII издала је Француску Енглезима. На како је то тек било у енглеском рату ружа, који нам је велики песник са тога острва песнички овековечио у својим неналмашним историјским драмама.

Чак и Данте једва да би у толикој мери свој накао могао био напунити грешницима и

грешницама, да му није „ведра Италија“ и његова, по уметности и по природи дивна домовина дала на то употребљива материјала.

Шта више је и нови век пренуо примерâ људских слабости и страсти, које су на жалост и сувише утецале на јавне послове. Прекор дакле, који споменух у почетку, не тиче се само византијске прошлости, него и свег средњег века. На пак је, по кад кад чак и претежно, уза зле карактере, чији је утецај био штетан, било и одличних дарова и светлих карактерних својстава, који су унапређивали оно, што је добро и корисно.

Сред коприва ћеш наћи јагодâ
И здраво воће успева и пре
Најбоље украј лошијега рода —

вели Шекеспир у Хенрику V. и те речи нигде нису већма оправдане него овде у нашем случају. Нарочито вреди то за оне жене од утецаја, које су владалачким врлинама куд и камо мушкарце превазилазиле. Исто је тако са византијском прошлошћу, у којој најмање долазе племените и честите жене за рђавима и невољалима.

(Наставиће се) *Т. С. Виловски*

ИСАК ЊУТН

(Isaac Newton)

(Свршетак)

26. Законом гравитације тумаче се врло многа и различита кретања а и утецаји разних природних снага своде се на овај закон.

Већ *Њутн* није се задржао само на томе, да постави закон о гравитацији, о снази међу небеским телима; он је пошао и даље, он је тим законом протумачио и облик земљин и разлику у тежи на земљи на разној географској ширини, за тим је протумачио прилив и одлив, прецесију пролетње тачке, и т. д.

Њутн је показао, да кугле тако утечу, као да је снага смештена у средишту им, кад се узме, да су са свим густе или бар тако, да им густоћа зависи само од даљине од средишта, с тога је и утецај на све тачке на површини јој једнак. Али како земља није потпуно округла, није ни једнако густа а и не утече једнаком снагом на разне тачке на површини јој.

Код прилива и одлива на мору имамо ово: површина и средиште земљино нису једнако далеко од сунца и од месеца, с тога на њих утечу неједнаке снаге. Резултанта ових снага управља покретљивим делићима на површини земљиној, отуд око земље се непрестано диже вода на оној страни, са које је месец, као и на противној: вода ударајући о обале чини или прилив или одлив.

Њутн је први измислио начин, да директним путем докаже, како се земља окреће око сунца. У писму једном краљевском друштву године 1679 споменуо он, да би камен пуштен са високог торња тек онда пао на подножје виска, кад би земља мирно стајала; но како се земља окреће од запада ка истоку, а с њом и сва тела на њој, како се даља тела од центрума јој брже окрећу — то камен мора пасти нешто источно од подножја. Друштво поверi Хуку, да експерименталним путем испита ову мисао. Хук је доиста нашао, да камен не пада на подножје, али да не пада ни управо источно већ према југоистоку. Свакојако имамо, да се опит слаже са назором, е камен не пада у подножје виска.

Прецесију екшшокцијалних тачака тумачи *Њутн* сплоштеношћу у наше земље.

Само гравитацији имамо да захвалимо, што се чисто рачуном могла открити планета Нептун.

27. Остала су нам још математска дела Њутнова, да их наведемо и читаоцима да прикажемо.

Већ при набрајању заслуга Њутнових у физици и у астрономији бојао сам се, да не паднем сувише у науку, па да ме читаоци не узмогу довољно разумети; у математици пак врло је тешко говорити и искати од вас да ме довољно схватите: поред најбоље воље не могу то чинити. Морам овде што краће бити. У математичким радовима Њутновим има таких ствари, које ће разумети тек онај, што се бавио и бави математиком; радови Њутнови у математици заседају исћињом у вину математику. О тим стварима пак не да се ни близу расправљати па да шира публика схвати. У физици и у астрономији да се говорити и о оним предметима, које је *Њутн* извео вишом самo математиком, па пак да су за ширу публику разумљиви.

Њутн је први опазио, да биномно правило важи и онда, ако је експоненат биному и разло-

мак или и негативан број, за то се биномно правило зове још и Њутново правило.

На основу овога правила дошао је велики математичар до опћега принципа о флуксијонима. Метод флуксијона састоји се у томе, да се по паранташу слабом и непрекидном, но течењу дакле количина, паће вредност њихова. Радови ови долазе у тако званом диференцијалном и интегралном рачуну. Више о овоме не могу говорити, ал ћу споменути, како је и Лајбниц у исто доба дошао до његове инфинитезималне методе, којој је сврха иста као и Њутновим флуксијонима. За то се и изродила 1712 године распра, ко је оснивач диференцијалном и интегралном рачуну. У ту распру не могу се више упустити на овоме месту.

Њутн је поставио и методу једну за решавање нумеричких еквација вишега степена а оснива се и ово на флуксијонима.

28. Споменуо сам већ, да се велики астроном и хронологијом бавио, но са маљим успехом него у другим дисциплинама. Чим му је хронологија света угледала, побио јој је сваку вредност Фрере (Fréret).

Њутн је студирао и теологију и Араго жали, што је велики математичар потрошио доста времена на то студирање, и вели, да би боље било, да се одао више на усавршавање природне филозофије, којој се може са неким правом узети да је баш и творац.

29. Дела Њутнова штампана су или на латинском или на енглеском језику а има их штампаних и на једном и на другом језику. Нека су преведена на француски и на немачки језик. Сва дела Њутнова у пет књига са коментарима издао је Хорслеј (Horsley) од године 1779 до 1785. У првој књизи (1779) су математска дела; у другој (1779) прва два дела природне филозофије; у трећој (1782) трећа књига природне филозофије, астрономија и оптика на латинском језику; у четвртој (1782) је оптика на енглеском језику, разне расправе и писма; на послетку у петој (1785) књизи је хронологија на енглеском језику и још неки списи Њутнови. Најбољи коментар уз „Principia“ је у издању у три књиге од 1730 до 1742 године у Женеви.

30. Живот и рад великога физичара, астронома и математичара описао је Араго (немачки у Липшеци 1855 од Ханкла) и Брустер (немачки у Липшеци 1833 од Голдберга).

Ст. Милованов

КЊИЖЕВНОСТ

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ СИТНИЦЕ

(Свршетак)

2.) Г. Броз пише *суца* место *судца*, *оца* место *отца*, *сучев* место *судчев*, а овамо опет *видјет ћемо*. *Видјет ћемо* сматра за две речи и вели да нема потврде за групу конзонанатску *тћ*. Да *видјет ћемо* несу две речи него једна, казује нам акценат заједнички и што се *т* не чује ни у којем крају српскога народа да се изговара пред *ћ*. *Т* пред *ћ* отпада, јер већ у *ћ* има *т*, зато мора једно *т* отпасти исто као што и *т* пред *ц* испада зато, што већ у *ц* има *т*, те једно мора отпасти, јер се два једно до другога не могу изговорити. *Видјет ћемо* не изговара се нигде друкчије него *видјећемо*. *Т* дакле пред *ћ* у изговору испада. Узимо н. пр. глагол *трести* и *плести*. Од *трести* имамо *трест-ћу*, где *т* пред *ћ* отпада, а *с* пред *ћ* мења се на *ш* по закону, по коме и г. Броз пише *лишће*, *машћу*, дакле *трешћу*, *плешћу*. То су живи облици, тако излазе из уста српских и тако се морају и писати. На као што је *т* пред *ћ* испало у *трешћу* (трестћу), тако исто је испало и у *видјећу*, *писаћу* и т. д. Што пак хоће г. Броз од *младац* да пише вокатив *младче*, а од *млатац* *млатче* то су за нас слатка „воспоминанија“ на славеносрпску перијоду, кад се свашта писало да се само пише и ми се данас слатко можемо насмејати, кад тако што читамо. Тако исто нема смисла писати књижевничке речи као што хоће г. Броз по наузетку т. ј. *надцесар*, *надчовјечни* и т. д.

4.) Госп. Броз вели да треба писати трпјети, а „што се чује — вели — и српљети, грмљети, трпљети, живљети, то није претегло у народном говору па није узето у књижевни језик“. Бога ми је претегло српљети, грмљети, јер се тако говори у Босни, Херцеговини, Црној Гори, а српјети у једном крају југозападном. Али се не пита, које је претегло у говору него које је класичније према старословенском и осталим дијалектима српским. Оно епентеско *л* узело би се у књижевни језик само онда, кад би било заједничко у свима дијалектима српским т. ј. кад би се говорило јужно живљети, источно живљети, западно живљити, али се тако не говори него у нст. живјети а у зап. живити, па покрај тога нема га ни у старословенском, јер тамо гласи живѣти. Дакле то је *л* у живљети доцнијега постања и нема му места у књижевном језику. С тога се није живљети ни примило у књижевни језик а не што би претегло у народном говору.

5.) Г. Броз има у свом речнику, који долази уз правопис, и речи бдјење, бдјети. Ове речи нису српске. Те су ушле још из славеносрпске периоде у нашу књижевност. Група конзонаната бд у почетку нема у српском језику. Словенски гласи глагол бъдѣти. Српски се каже стражити, стражење. Бдјење, бдјети немају места у књижевном српском језику. Што ми избацујемо, то Хрвати сад примају.

6.) Г. Броз пише бјеланица зато што у Вукову речнику тако стоји. Он се држи Вука као шијан плота. Код Вука је ушло у речник случајно бјеланица место бјелајица.

7.) Г. Броз има у својем речнику реч чувство и вели да је дијалектично чуство. Да ми је знати откуда зна г. Броз да је чуство дијалектично, кад се та реч не говори ни у једном крају српскога народа. Она је ушла у српску књижевност из славеносрпске периоде и данас, који хоће да је употреби, мора је употребити у облику чуство, а не чувство, јер се група конзоната вств (чувство) у српском језику не могу изговорити. Прво *в* испада, јер долази на четвртом месту опет *в*, те зато и пишу неки књижевници чуство, па и сам Доситије Обрадовић писао је чуствен, који је иначе добро познавао црквенословенски језик.

8.) Г. Броз пише од доњијети доњијевши, од нањијети нањијевши, од подњијети подњијевши, од пренијети пренијевши, од пронијети пронијевши, од унијети унијевши, од занијети занијевши. Ја мислим да та партиципија нису обична у говору и њих би требало из српских умотворина потврдити. Обични су облици од тих партиципија: донесавши, поднесавши, унесавши и т. д. и те је облике пре требао г. Броз употребити него оне. Али г. Броз донесавши, поднесавши и не спомиње.

9.) Г. Броз има у свом речнику исмијевати, а то је немачко anslachen. Српски се каже подсмијевати се, подсмијевање.

10.) Г. Броз вели да је извјештај боље него извјешће. То би требало доказати. Ми знамо да је извешће сасвим добро, јер одговара старословенском извѣстие, пре би се можда могло казати да је извјешће боље од извјештај, јер је извјештај од књижевника начињена реч, али ипак држим да је добро начињена реч. Дакле једнако је добро извјештај и извјешће.

11.) Г. Броз вели: „лак, лако; дијалек. лахак“. Ја држим да се лахак нигде не говори у српском народу, него је лахак кајкавски, а кајкавски не ће бити дијалекат српскога језика.

12.) Г. Броз вели: одлахнути. Ја бих рекао да ће боље бити одлакнути него одлахнути према одмекнути од мек.

13.) Г. Броз има: лицемјерац, лицемјерчев, лицемјерити. То нису народне речи. Све су се те речи увукле из црквенословенског језика у наш српски. Место њих народ говори претворица, претварати се.

14.) Г. Броз има мек, меко; дијалек. мехак. Мехак је кајкавски и нема места у српском језику.

15.) Г. Броз вели: „мјезимац и мезимац; у нас је обичније мезимац“. Пошто има у старослов. мѣзиньць, то се онда не пита шта је обичније него шта је боље и по томе г. Броз мора писати мјезимац.

16.) Г. Броз вели: „Некад, некакав, неки; дијалек. њекад, њеки и т. д“. Баш напротив њекад, њеки јесу књижевни облици према старослов. нѣкый, нѣкогда и т. д., а неки, некад и т. д. јесу дијалектичне нарави.

17.) Г. Броз има опредијелити, опредјељење. Ове су речи узете из црквенословенскога језика и нису нам потребне, јер имамо своје одредити, одређење.

18.) Г. Броз има „побољшати“ дијалек. поболшати. Нити је једна нити друга реч српска и откуда г. Броз зна да је још дијалектично поболшати, нека га Бог зна.

19.) Г. Броз има понедјелник и понедионик. Понедионик је по аналогији начињена реч и нема места у књижевном језику, а најмање у школској књизи. Школска књига мора знати само за понедјељник да је књижевна реч. Да је то тако, није нам потребно доказивати.

20.) Г. Броз има равновјесје. Види се да г. Броза чита „Веселе дворе Иве Загорице“

У М—у

од Милована Видаковића. Ето наша браћа не даду мира ни нашем Миловану Видаковићу. Наша браћа канда су изгубила разноврсни-е па не знају ни сами већ шта ће.

21.) Г. Броз има „срећа, зап. срића“. Ово западно срића нема места у школској књизи, јер је тај облик по аналогији постао на западу. Срећа мора гласити у свима дијалектима јер старослов. гласи сѫдьба.

22.) Г. Броз има строг.

23.) Г. Броз има сујевјеран, сујевјерство. Ево нас опет у славеносрпској периоди. Није позната реч госп. Брозу празноверица.

24.) Г. Броз вели у свом речнику; шуч муњ. А ми велимо на послетку шўњ мўњ.

С. П.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

У самој ствари позитивна наука отерила нам је, да се еволуција човјечијех душевнијех и моралнијех својстава усавршавала поступнијем и несвјеснијем утјецајем друштвенијем, израдивши нове моралне и друштвене институте, прилагођавањем човјечијим к приликама друштвенијем. Дакле умјетници, откривајући нова душевна својства и типове човјечанства, препанали су несвјесно у свјесно, изводили га на свјетло, нагонили, да негира и негодује и да се смије једнијем својствима, нелагодњијем и преживјелијем за друштво, и да љуби и клања се другијем, новијем својствима, која обећавају ново и боље расвјетљење човјечијих односаја, а према томе и друштвенијех облика, породичнијех, религијозијех, економијскијех и политичкијех, који су се из њих рађали. Човјечанство је знало из несвјесног опита, да и ако друштвени облици могу сами утјецати на грађење новијех типова, то се они измјењују (т. ј. облици) и прерађују се у нове облике само новијем душевнијем и моралнијем својствима. Прост животни опит бје дужан, да увјери о том. Не треба подигнути десет новијех, болих школа, ако нема десет новијех људи, подобнијех, да буду ваљани учитељи у њима. Тијем већм не мислимо да створимо на прилику религијозну систему или реформу, ако нема типова и новијех, душевнијех својстава за таку реформу. Просто управљање градњем или земљом не може остати бољијем, ма каку му реформу дали, ако нема честитијех људи, одданијех друштвеном добру. И чим је шира реформа, тијем већма даје она самостојности самом друштву, тијем су потребнији бољи типови, бољи и ваљани, јер чим је шири облик, тијем је већина дужна да буде самостојнија, а према томе дужна је она да буде и савршенија, како при малој самостојности већине могу ствари напредовати само при савршенству мањине, у чијим је рукама у то вријеме живот већине. Јасно је, да је савршенство личности неопходно у оба случаја: и за то да би се сами облици животни побољшали и — за то, да би се, пошто се једном побољшали, могли одржати и развијати. То није могло човјечанство а да не сазна и по томе је вјероватно, да је увијек високо стављало све раднике, који су имали утјецаја и то на усавршавање унутрашњега типа човјечјега, особито на морално усавршавање, које одговара погодбама бољега жића: таки су религијозни реформатори, за тијем проповједници вишега друштвенога алтрујистичкога* морала и на пошљетку

* Altruismus: израз у новијој етици за противан назор егоизму, наиме, да се закони поралнога морају ин-

умјетници као откривачи бољијех новијех и горијех старијех својстава психичкијех, побуђујући одвратност к једнијем, ка другијем ентузијазам, једнијем само ишчађењем тијех својстава на свјетло божје. По особито велико значење дужан је да има писац, ако је његова муза непитивала (свјесно или несвјесно, тенденцијозно или нетенденцијозно) таке осјећаје и таке потребности, које би се слегле у души човјечјој као сјемена будућијех подстрекача прогреса, алтрујистичке и друштвене радиности и самостојности. Ако је напротив муза писчева, основно расположење рада његова тако, да оно ослабљава унутрашњи подстрекач таке радиности и самостојности, то се може писац називати како му драго: великијем умјетником, великијем мајстором, генијалнијем филозофом и т. д. и т. д. но он може бити само под погодбама назван прогресивнијем т. ј. на прилику гледећи на то, у колико је био нов за човјештво душевни материјал откривен њиме, у колико пријеное тога материјала из несвјесногa облика у свјестан служи позитивнијем или негативнијем оруђем друштвенога развића. При том се догађа кад и кад, да човјек, држећи се самијех непрогресивнијех идеја, може да васпитава покољење најпотребитије за прогрес садашњега друштва. Таки бјеше на прилику Гоголь са својим скоро реакцијонијем идејама, но с убилачкијем смијехом, који је управо саздао негативнијем путем цијели моћни правац, што је знатно потиомогао нашу судбену реформу.

Сад нам остаје, да пријђемо у напред означеном правцу, у какијем су се облицима умјетничкога утјецаја на прогрес показивале муве Достојевскога и Тургењева. Почећемо с позитивнијем идејалима бољих друштвенијех облика. Не треба ни говорити, да ни он ни други нијесу ниђа пробали — као и сви већи умјетници, — да нам цртају у белетристичком облику своје идејале друштвенијех облика, т. ј. нијесу пробали тако што, налик на „Утопије“ Томе Мура, „Сунчане државе“ од Кампанеллја или „Икарије“ од Кабса или чак на „Что дѣлать“. Но то би било у осталом за Тургењева врло тешко, имајући у виду, што његови идејали не иђаху даље од енглеског државнога уређења, а што се тиче економијске области, ту он бјеше општар конзервативац. Што се тиче Достојевскога, то је код њега био, као што се очевидно види из његова „Дневника Писателја“, а тако исто из ријечи у „Братјахъ Карамазовыхъ“, доста одређен социјално-религијозни идеал, основан органски на оном душевном својству људском, које је он настојао да открије као умјетник у њима и о којима ћемо ми даље говорити. Он је вјеровао, да, захваљујући томе својству, и ако не сви људи, а оно барем Руси са својим особитијем, заједничкијем инстинктима и с високо развијеном способношћу, да осјећају туђе осјећаје (да љубе ближњега), могу и дужни су е временом да створе друштво с принципима који су дијаметрално противни западнијем т. ј. друштва основана не на спољашњем договорном или другом принуђавању, него на слободној љубави, другијем ријечма да остваре идеал јеванђелски, а то је он у једном од посљедњијех бројева „Дневника Писателја“ назвао православнијем социјализмом. Особине тога православнога социјализма и његове разлике од другијех учења социјалијех подробно су објашњене у чланцима о Достојевском („Мысль“ 1881 г.). а сад ћемо рећи у двије ријечи да је Достојевски вјеровао у идеал такога друштва, гдје би религијозна екстатичка љубав људска према пријатељу могла да замијени све подстрекаче спољашњега принуђавања и формалне обвезаности, т. ј. где би човјек био апсолутно слободан по томе, што би се његова воља учврстила само рођењем подстрекачем унутрашњим љубави и алтруизма, који стоји у вези с идејом Бога, а са њом у цијелом друштву. Пробе томе, да изнесе у минијатири психолошки строј таква друштва, видимо у одношајима старца Зосиме према Аљеши и другијем његовијем увјереницима присталицама. Тешко је себи и представати идеал више теоретски, но његов практички утјецај на руски прогрес једва се може и признати: прво и прво он је био изложен одвећ нејасно, одвећ мимоходом и укратко, а при том езотерички; друго тако далеки идејали могу само мало њима да осветле пут. За масу треба унијек што ближе и конкретно. Осим тога особите погодбе нашега живота породиле су врло несимпатичан одношај у друштву к свему, што би било у ма какој вези с проповијећу љубави, а тијем више хришћанске љубави, већина под утјецајем раздраженога расположења, које је настало под погодбама временијех и нескључивијех урока, гледала је извор прогреса у егоистичком

водити из принципа обзирности на други (vivre pour autrui). Brockhaus' Conversations Lexicon.

утилитарном моралу, у борби и непријатељству. То је било побуда и предрасуда против Достојевскога. Но тијем узроцима могли су да учине неважну службу прогресу и позитивни или quasi позитивни типови, које је Достојевски настојао да изнесе у лицу Зосиме и Аљоше као представника те идеалне љубави према људима. Достојевски је говорио, да ће метнути својега Аљошу у пралике стварнога живота. Шта би изашло из тога, не знамо, но ипак може се држати, да би њему, као и сваком већем умјетнику боље полазили за руком живи типови, који раде практички за живот с неком идеализацијом у духу његовијех идеја, и они би могли донијети већу корист, него одвећ они и апстрактни, одвећ тешки — практички тип Аљошин или Зосимов.

Што се тиче Тургењева, то је он пробао да црта, ако не идеалне, а оно позитивне типове, но они на жалост још мање подносе критику. И то је први Андрија Калосов, тип дијаметрално противан по моралу позитивнијем типовима Достојевскога. Ту се баш особито показује поларност, дијаметрална противност тијех двају муза. У осталом позитивни типови Тургењевљеви тако су интересни противријечјима његове музе и нешинијех идеала, да ћемо се овдје њима подробније позабавити.

С руског (Наставиће се) *Милан Поповић*

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Rad jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knjiga CXII. Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički. XXXVI. U Zagrebu. Knjižara jugoslavenske akademije (dioničke tiskare). Tisak dioničke tiskare. На 8-ми 1 лист садржаја и 243 стр. — Прошле године обрадова нас југословенска академија крај осталих издања и овом књигом „Рада", чија је садржина одабрана. На првом је месту Мусићев рад „Gnomički aorist u grčkom i hrvatskom jeziku", добар прилог другоме делу српске синтаксе. Овај рад Мусићев може се узети као наставак његове расправе „Imperfekat i aorist" (Izvješće gimn. zagr. 1884.), коју овим где где и исправља. Примере је прилао за грчки гномички аорист већином из Омира, а за хрватски (а једном месту додаје у загради српски) из Вукових нар. умотворина. Од стр. 41 до 153. Марстићев је рад „Život i književni rad Fr. Miklošića". Расправу ову поделио је на три дела: у првом делу реч је о животу покојникову, у другом претреса „Миклошићев књижевни рад појединце" разделивши обилан му рад на неких девет гомила; а у трећем говори у опће о књижевну његову раду. Овај посао Марстићев даје укупан преглед Миклошићева рада с већином оправљених поправака у појединим научним питањима. Марстић се трудио да прикупи све радове и да о њима донесе суд, или, како веле, нет ситних чланчића није могао добити Бибе, чини ми се, више од нег, јер није убројао у тај број и оне две оцене у Zeitschrift-y für die oesterreichischen Gymnasien 1853., но о том на другом месту више. Нека је опде још поменуто, да је Миклошић био изабран за ректора 7 окт. (по новом) 1853, а да је инсталација била 26 октобра, и да је одређен за члана комисије за учитељске испите, и то за словенистику, 28 марта (по нов.) 1853. Трећи је рад наставак драгољубових Матковићевих словенска „Putovanja po Balkanskom poluotoku XVI vieka". У овој су књизи два интересна прилога описа путовања двају царских послаланстава у Цариград и то К. Рама године 1571. и Д. Унгнада 1572. Руконис, у ком је путопис Рамов, није био ни издан а ни познат, те је у толико вела заслуга Матковићева, што га изнесе на светлост божјега дана. У Рамову путопису има неколико драгоцених података. На једном се месту прича, да у Бугарској девојке сву до удадбе режу косу; а после удадбе косу пусте да расте, те им виси „као је тако подешава, да се чини, као да би на глави имала дјецу, као што Египћанке". Оне, вели се, радо гледају момке на туђих земаља, а особито оне, који имају новаца! Накићене су сребрним, медним и коштаним новцима, претежно и т. д., а косе обично на прату, у коси и у ушима. Воде јако претење. Када остану удовице, режу косу и гребу лице. На Унгнадово путовање није без добрих података. Прича се у том путопису између осталога, да су путницима, који се одмараху у Параћину, донели три калуђера из Раванице на дар јагње, неколико глава кисела купуса и мешину вина. Калуђери су дуге косе, на глави имају „камилавку", осе црне хаљине, служе српским језиком у цркви, а с грчким обредима. Они им причаху, *да ми је во манастирима во 300*, а да је у Раваници тело деспота Лазара, који је владао и Бугарском и Србијом! Врло је интересан дале податак о дружачкој, који се обичај и дан данас у Срба онде онде одржао.

Вел. Ђ.

Dr. Ásbóth Oszkár: A hangsúly a szláv nyelvekben. Budapest 1890. 82 стр. Излило у: Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből, kiadja a M. Tud. Akadémia, szerkeszti Gyulai Pál, XV. kötet VIII. szám. — Ова расправа расправља нешто пре две године, а читана је у мађ. научној академији 5 маја 1890. И ону књижицу приказујемо овде за то, што се по предмету, *који* је у њој обрађен, много и нас тиче, јер наш акценат има врло важну улогу поред других словенских језика: а друго у акцентуацији спадају словенских језика у опће је мало рађено систематски и у духу новије компаративне науке о језику, где се нора нарочито узета на ум функција и утицај акцентов при променама речи како у облицима им, тако и у значењу. До сад се некако мало акценту приписивало стварна утицаја у променама речи. Ова је књижица подељена сем увода на два дела: опћи и посебни део. У уводу се го-

вора у кратко о *прозном акценту* у основама речи и какве неке има акценат с том појавом, као н. пр. у грчком κρῖτος: κρίτου: κριτοῦ, или κλέπτω: κέκλοφα: ἐκλάπην или κλέπτης: κλοπή, у немачком binden: band: gebunden или Binde: Band: Bund. У овоме делу се говори прво о акценту у ранним словенским језицима, и непосредује се нета са пробатиним акцентом. Писац врло јасно разлаже узроке томе, за што н. пр. у *чешком*, *словачком*, *лужичкосрпском* пада акценат на први слог у речи; а у *пољском* на претпоследњи слог; у *руском*, *бугарском*, *новом словенском* и *српском* језику пак акценат неје везан за један слог т. ј. слободан је. Даље говори писац посебно о *руском* и *српском* акценту. Испоређује руски и српски акценат, наводеће да је српски акценат тежи од руског, у томе што је руски акценат једноставан, а српски разноврстан. У посебном делу говори писац прво о акценту у плуралу именица средњега рода као о специјалној појави, тражећи овој *акцентовој конструкцији* траг у осталим индоевропским језицима. Та појава је свугде згодним примерима распитљена. Овај део је особито поучан и занимљив, а са свим јасан и прегледан. Што се тиче повлачења акцента у плуралу, писац говори о сваком језику словенском на по се, а онда о томе у санскриту и другим индоевропским језицима. Онда говори писац о *а*-основама код речи женскога рода, и то прво *старије појаве* и онда *новије*. Иначе осталога говори специјално о акценту појатива и батиности му. Најзад долази завршна реч, где писац обећаје скорам неке дело о акценту у словенским језицима, које ће испрста градиво систематски. Међутим је вредно и ово у кратко знати, јер је нешто ново. Жалимо да ће превести на српски ову књижицу, јер већина наших људи, који су вешта овом послу, не знају мађарски, те не могу нарећи свог стручњачког суда. Ми са своје стране сваком је препоручујемо, ко год хоће да изучава акценат словенских језика основно и научно. За ову би се књижицу могло иначе рећи оно Квинтилијаново: Plus habet operis quam ostentationis.

Б.-Нешта. А. П.

Sveti Ivan Kapistran, pobjeditelj Turakah kod Biograda god. 1456. Pučki ep u 17 pjevanjah sjjevao Ilija Okrugić Srijemac. U Novom Sadu. Stamparija Dra Pavlovića i Jocića. 1892. Cijena 60 novč. стр. 164. — Овај *јуначки* еп је састављен у спомен петстогодишњице св. Ивану Капистрану, великоме борцу у бици код Београда г. 1456. Прослављена је ова годишњица 23 октобра 1885 у Илоку. Види се да је познати писац „Сићурице и шубаре“ и „Грабанцијана“, којима се тако ласкавакамо, читајући их, састављо овај еп на чисте родољубиве тежње према својој отаџбини и племену своме. То је без сваке сумње сваке похвале достојно. Велико одушевљење писца као свеће за племенита дела Капистранова задахнуло је песника те је хтео и предузео да баш у *народном* (јуначком) духу опева славу Капистранову, не би ли тако његова слава одјекнула кроз народне слојеве и испунила с ца и најубогијег сељака и најамника. По томе нам је више жао, што мрзовољ одмах хајдаита да у делу неје писцу са свим пошло на руком ово, за чиме је тежио. Пре свега цела израда *еса* или боље *еоса* не носи на себи оних обележја, која стварају *народни* ep; такви су — као што знамо – нора бити створ народнога духа, који несвесно ствара; народни еп мора просијавати простота и најинност (најивај еп), а никако не може бити пропикнут индивидуалном субјективношћу пи највештаченошћу, што се у њој мери огледа у уметничким епима. Тема је без сумње добро изабрана и дала би се епски опевати, али само духом и нашином правога песника вештака у оба смисла реча. Писац се истина трудио, и то баш доста, да усклади што више стихове, па је све и сва на то употребио, а друго, што би дало спеху трајне уметничке предности и учинило га створом праве поезије, напамарио је писац. Дакле сав свој песнички рад утрошио је на метричну — формалну — страну, што међу тим неје најглавније. То се види већ и отуда, што нам долазе пред очи разне врсте размера: десетерац са езом и без езика, дванаестерци, четрнаестерци, шеснаестерци (у логаидичном склону), а има и дужих стихова. Таква метрична композиција не одговара као потребан постулат *јуначком* еп у, особито још кад садржина појединих епизода не стоји у хармоничном односу са метричном композицијом. Та је хармонија постигнута само где где и то са праличном контенцијом; најбоље је пак то изведено у X. певању, које се одликује лиричним реелексијама. Остали стихови пак имају *метричке* екзадпости, но слабо *ритмичке* лакоће и благогласности (еуритмије); ређу хармонија међу ритмом и махом добар и правилан; али то неје постулат пи обележје *јуначког* еп. Да се писац остапио са свим слика, те да неје на њиме тежио, зацело би боље испевано и зашто створио *јуначки* еп са свима захтевима и погодбама, које има *јуначки* еп као производ праве поезије. Овако неје ово ни *јуначки* еп ни дело, које има у себи праве поезије. Сва вештина, коју је писац показао, лежи у спољашној форми. Подела градива је у главном добра, осим што би певање XVI., које је најбоље испевано, могло шитатіз mutandis бити прво, на разлога, које налазимо у композицији епске поезије. Писац је проучавао, као што изгледа, и наше народне песме и друге уметне производе те врсте, а нарочито Мажуранићево „Смрт Смаіл-аге Ченгијића“ и Гундулића, јер се трагови тога утиска налазе у спеву. Махна је у целоме још и та, што је писац и сувише гледао да изведе оно, што се обично зове „епско описивање и опширност“, тако да је то прешло у „епску растегнутост“, због чега се главна мисао често губи и расплине. Овај еп нема у себи дубоке поезије ни за то, што се не одликује *епском објективном пластичношћу*, коју особито изводе лепи тропи и фигуре, којима обилује сваки прави еп. Такових лепих, поезичних слика у нашег песника нема. Фигуре, којих још има, јесу махом т. зв. σχήματα λέξεως (фигуре еонетичке и стилистичке). А и песнички полет је редак, а махом слаб. На томе овај спев има мало уметничке поезичке вредности, особито као „*јуначки* еп — епопија — Volksepos — као што га је песник назвао. Писац је хтео да обогати *хрватску* књижевност *народним* епом; али по духу, који проседава у спеву, види се да је исти ипак продукт *субјективне тенденције* пајновије *хрватске* струје у јавном животу; а то најмање пристаје *јуначком* еп у. На више места упада у очи клирикализам. Читан спев је по нарави своју обичан *епизодијон*, особито се то види из разуваченог XVII. певања. Језик и конструкције су често неспретно изражене. Писац још прилагљује с етимологијом, и ако тако не говори. Где где је лепо употребљен по који прави народни израз, а где где нешто

сковано невешто. Много је несретно и тешко речено „из невоље ради стиха". На много места налазимо код суштантива с атрибутом месотезу предлога, често из неке мање употребљену, а могло би се казати и без месотезе. Има доста и паралипроматичних речица, но поглодно узете због тога, што ни мало не одговарају садржини пити приносе што лепоти у језику или појетичној уметности, као што то видимо н. пр. у Омировој појезији. Можемо ради потврде својих речи навести оцену на овај сп од св. јеронимског друштва, коју писац на крају своје књиге наводи и с којом се ми у главном слажемо. Оцењивач вели ово: „Slavospjev" ima liepih momenata u sebi, krasno opjevanih prizora pobudljivih i nas i radovanjčih crta iz sv. života Slavljenikova: uz to teče glatko i zvonko stih, romonečí poput potočića na narednu (?). Jedina i glavna mana mu je, što je prebrešćan, a to donekle škodi i njegovoj sadržini. Stvar je odviše raztegnuta, opisuju se samo tamo stvari sićušne cielom stranom, koje bi se dale spomenuti u dvie crtice; primjerice opjeva se 500 godišnjica per longum et latum, paće iste zdravice i nazdravljači i t. d. Sve to, kako se mnogih pripomenuti, učini, te se je inače lieni enkomion preko mjere otegnuo, glavna se misao skoro raxplinula i cielost i mjina jedinstvenost nešto pociepala. Sav onaj rukopis dao bi 15—16 štampanih arakah formata, što ga imadu knjige društva sv. Jeronima. A to je zbilja odviše velika pjesma, koju će težko za nasladom cielu pročitati i naobražen čovjek, nek moli prosti seljak ili školsko djače". Sem toga taj spev neje primala ni „Matica Hrvatska" у своја надања. На крају спева су додате краће „опраске" уз поједине личности и догађаје историјске, што их спев спомиње. Према томе спев познатог нам писца „Сабурице и шубаре" и „Грабанцијана" можемо препоручити само онима, који би хтели да се упере о ономе, што рекосмо.

Б. Пешта А. П.

Juraj Carić. Kristof Kolumbo i otkriće Amrike. Napisao — — Sa 51 slikom i geografskom kartom Kolumbovih putovanja. Nagradjeno ix zaklade Adolfa Veber-Tkalčevića za godinu 1891. Zagreb, Naklada „Matice Hrvatske." 1892. — „Матица хрватска" сетила се четиристогодишњице открића Америке и прославе њене, те је од своје стране зажелела, да у ту славу нада књигу једну за народ без икакве „византијске тежине" а у што занимљивијем облику. Израду књиге поверила је Јурју Царићу. Царић се послужио рукописом професора Е. Гелчића, за тим књигама Бастијана, Кронау-а, Хелиса, и других, и остао је доследан у изради, држећи се донета задатка, да пише популарно и занимљиво. У двадесет одељака изнео нам је културно стање Америке пре открића и нека открића пре Колумба, за тим живот и опширно сав рад Колумбов, да добије потребне лађе и новаца за мисао своју; по том четири путовања његова а није заборавио ни путовања и открића других путника. Кратки приказ овај не може се осврнути на историјске истине или нетачне у књизи. Књига нам прта особито живо прне пасебине у западној Индији и борбу међу самим насељеницима, за тим гроздје и неделa белих људи, који се дигли да шире цивилизацију у нецивилизованим крајевима и међу канибалима. Сплетке на двору шпанјолском против Колумба као и незахвалност Фердинандова Колумбу описане су доста опширно по заслуге Колумбове за проширу нашео је писац врло укратко. Ко хоће да дозна, како је Америка пронађена и ко хоће, да научи и упамти, како је ишло са тим открићем, може читати ову књигу али на жалост је мешавина српских дијалеката; писац се држи јужнога дијалекта али га не употребљ свуда. Стил је лак и разумљив, као да није Хрват писао књигу. Местимице има ипак хрватштина. Но нестаће и тога, јер Хрвати нагло уче наш српски језик а заборављају свој. Замерамо јако писцу, што није географска имена писао онако, како се читају и тек у загради навео, како се пишу, јер познато је, да се дручије изговара написано име. Правилније, да би на ово требало доста времена утрошити и да опет не би било све на коректно. Но има ту имена, која данас знамо, како се изговарају тачно, на бар та обичнија имена и бар имена, која и данас по Америци долазе, треба да је писац, свуда онако навео, како се изговарају. Не знамо ни питинси правога јер је у наслову „Колумбо" а у тексту свуда Колумб. На често морамо бити, које је боље. С. М.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Као награда, коју срп. краљ. академија сваке године даје из фонда Николе Ј. Мариновића на оригиналне састане из српске лепе књижевности, јањске године нако није била досућена, то је решено, да се пренесе на ову 1893. годину и тако ће сад академија моћи наградити или два мања списа по 600 динара или један велик са 1200 динара. Рукописе, туђом руком преписане, под знаком, који крије име писчево, ваља послати академији најдаље до 20 маја ове године.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— У Сомбору се образовао одбор, који ће купити прилоге, да се дигне споменик на гробу покојнога Мите Петровића.

— У Београду се основало друштво за помагање немоћним српским уметницима и њихови породицама.

— Најодличнији данас чешки песник Јарослав Врхлицки славио је ово дана четрдесетогодишњицу од свога рођења.

ЧИТУЉА

ТОША ЈОВАНОВИЋ

У Београду је 6 о. м. умро највећи чланови родитељ срп. краљ. поверника *Тоша Јовановић* у 48 година своја века. Покојник је преко двадесет и пет година служио у храму Талијину и уздигао се у глумачкој вештини до највише, до које се дижу само најодабранији. Док је био млађи, приказивао је сентименталне и салонске љубавнике а доцније се дао на улоге трагичких јунака. Родом је био из Бечкерека.

САДРЖАЈ: Песништво: Марков сан. Нема сумње, срешћемо се. *. Немирна ноћ. Из осветe. Шпијун. Мати Ивана Тургењева. — Повест: Женски карактери у старој Византији. Исак Њутн. — Књижевност: Јеванкословље ситнице. Муза Достојевскога и муза Ивана Тургењева. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Просветни гласник. Читуља.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. н. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништу а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 8. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 21 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

СВЕТА КЊИГА

Међ' сенкама густим сумрачних борова,
Ту, где вије мирис плашинскога цвећа,
Ти боравни дане тихога живота,
Бог једини знаде колико столећа.
Никада у лету премишљих дана
Пуних борбе, крви, славе или бола
Вал живота бурног није се пролио
У мирно крилце самотнога дола,
Нит се грешна рука подигнути смела
Да те врже у свет из мртвога мира.
У светињи само молитвеног часа
Кад загуди звоно с глухог манастира
И подигне душу пут неба висока,
Тражио те жељно пун вере и страха
Путник из дальнје жедан воде живе
Ил побожна мисо седога монаха —
Ко ти беше творац, где ли му је име?
Међ' редови није слатких молитава —
Он погребен давно кô сен без имена
Под обраслом плочом у гробници спава,
Заборављен скупа са прошлошћу мутном.
Али ко те чита, том се диже груди
А душом пролети слутња непозната
И чудна се слика кроз машту пробуди:
Спавају долине, ведра ноћ се спушта,
Мртви мир понада врхове од гора,
Кроз немирне сенке кô очице будне
Сузне звезде трепћу с лазурнога мора.
У том часу монах нечујним кораком
Иступа из храма, застане и гледа:
Поноћно је доба, — после дугог бденья
Грлиће га изба уморна и бледа
Ал' пре светог санка још раскида венац
Веселя и сласти са бледога лика
Па нем и гологлав с покајањем пада.
Пред образом бошим првог мученика,
Шапће и моли се у светом ужасу
Ил' под тајном силом страха надземнога
Заноми да чује ил' осети живо
Струју Духа светог и присуство Бога,
Трепери и слути откуцаје срца
Невидљивог духа, што над њиме дише
И занет се дигне, да трепетном руком
Анђеоске речи у књигу запише. —
А у мрачној гори топла поноћ трепти,
Клонуло дрвеће сања мрачне снове
И врбоце шуји. Но у мртво доба
Ко га оно сада по имену зове?
Да л' то шапат страстй облаче му избу
Да умрлог доба у самоћи сети
Оног, што у огњу светог надахнућа
Презирући земљу над звездама лети?...

Ленский

ЦРНА ПТИЦА

Снег покрио брег и долу,
Уништио мило цвеће;
Крај прозора моје собе
Једна црна птица леће.

Знам ту птицу, знам и песму,
Песму њених црних груди,
Песму чудну, што у срцу
Тако миле снове буди.

Сада ћути птица ова,
Ал' кад дођу нови мајске,
Из њезиних топлих груди
Одјекнуће песме рајске.

Весела је птица ова,
Ма да сумор свуда влада:
Она спава лепше дане,
Пролећу се она нада.

Ну пролеће мог живота,
Мирисаво моје цвеће,
Минуло је, увело је —
Вратити се никад не ће...

С. Д. Мијалковић

МОЈ ЦВЕТАК

Дуго, ах, дуго лутах
по белом свету том,
сирам себе тражах цветак
нољапом, градином.

А где, баш украј мене
одавно пупи цвет —
и занесе ми миљем
и срце и памет.

И овог света гајим
још једну само жуд:
да мој малени цветак
на жарку стиснем груд.

Лељо

МОЈА ЗВЕЗДА

Док још бејах дете лудо,
У часима светих дана
А у своме загрљају
Причаше ми мила нана:

Да је судба сваком створу
Дала звезду дивна сјаја,
Да га прати кроз сав живот,
Живот патња, живот ваја.

Слушао сам као дете
Слатке речи с уста њених',
Ал им смисао душа млада
Не умеде да процени.

Кад дорастох на ми с' душа
Занесе за дивни снови,
Кад упознах идеале,
И за њима с' душа пови:

Тад ми на ум паде нана
И чудесна прича њена
Па потражих своју звезду
Пут небеских насељена.

Но на небу залуд тражах
Своју звезду, своју срећу,
Очајање обузе ме,
Да је никад нађи не ћу.

Али тада сред очаја
Видех чарне очи њене,
Очи, које својим сјајем
Звезде моћу да замене.

И душа ми млада рече,
Да те чарне љубим очи,
Јер љубећи очи њене
Љубим звезду своје моћи.

И моја је звездa једном
Међ другама својим сјала,
Ал' омрзну свет небески
На је с неба доле пала.

А кад паде, распрши се
У два ока, очи њене,
Из којих ће вела среħа
За ме јадна да просвене.

Она мене јадна теши,
Кад ме тешки јади ломе —
Угаси л' се једном она,
И моја ће среħа с њоме.

Иванов

НА ЛЕДУ

Окрилатише ноге,
летимо као стрела;
у мојој чврсто стоји
твоја ручица бела.

Над нама гавран граκће,
и грозна зима студи —
ал' бујно пролеħе струји
кроз моје вреле груди.

Лељо

ШЕНУЛА

Слика из Сарајева

(Свршетак)

III

Проћоше двије неħеље.

У Каравиде сваку вечер сијело. Искупи се ħевојака, искупи момака па у смијеху и шали другарице дораħују испрошеници недовршену прħију, а момци уз кафу и духан дирају их и разговарају.

Док им досади и рад и разговор те поскоче па се ухвате у коло — тутњи магазa.

Један пут два долазила и Велика па тек изостаде.

Не има је једне па ни друге ни треħе вечери.

Рекоше, болесна је.

Знао Пецирен све хеħиме из реда, и наше и оне шваπске.

Гледали је они, лупкали је но снази па тек врте главама.

Давали јој некакве врагове, да пије, и она пила, а не оздравила.

И, за чудо, није лежала.

По цио дан ходa, а из магазе па двор, а са двора у магазу — све бијаше у некакву послу.

Ħекад јој дође па цјева, пјева — ори се и магазa и двор; ħекад закука — да ти је срце од камена, проплакало би.

Питали је: шта јој је?

А она:

„Сама не знам. Дође ми тешко, тешко — не умијем вам казати. Кад се исплачем, лакше ми је.“

Рекоше:

„Да кажемо, шенула је, није; али ће, бели, шенути.“

IV

Дошла јој једног дана Каравида, да је види.

„Баш си ми добро дошла!“ вели јој Велика. „Иде ми се, а не имам с киме — бабо ми отишао послом у чаршију.“

„Па да идемо!“ пристаје Каравида.

„Да идемо —?“ и Велика се мало замисли. „Јâ! Да идемо на бембашу. Много ми се допада онај шум, она ломљава, онај поглед уз брдо, а чини ми се, пијесам оње била — пола је вијека.“

И пођоше раме уз раме, руку за руку, као прије толикијех мјесеца.

Мало су говориле, идући кроз капуџије.

Тек кад промакоше мимо ону турску каву на Миљанки и кад се из далека зачу потмули шљусак сребрнијех таласа, што се ломљаху о брвна на бембашки, тек тада ће Велика:

„Дакле у другу неђељу?“

„У другу, ја!“ радосно прихвата Каравида а засвијетлила очима. „И ти ћеш доћи, чини ми се лакше ти је. Без тебе ми весеље не би било потаман.“

„То је у божјој руци!“ уздахне Велика.

„Ма сто ти је добро. Нијеси толико ни блиједа; а и хоћим — они наш — рече мојему бабу, чула сам својијем ушима: ваља је удати.“

Сину крв Велики у лице.

„А, погодио је!“ и Каравида радосно пљесне рукама. „Ту тебе боли! Зато ти не има лијека у апотеци! Е, види ти ње, а мени ништа и не говори!“

„Не будали, бона!“ љути се Велика.

„Није добро, што тајиш,“ не да се збунити Каравида. Ето ја — казала сам теби, другарици, што ми бјеше на срцу, и то ми поможе. Кажи и ти мени, кажи! А нећ не ћеш се покајати.“

„Да ти кажем? Теби? Шта да ти кажем?“

Велика се мало колебала.

„Видим, њешто имаш; осјећам, њешто тајиш — исповиједи ми се, среће ти! Ти волиш! Ето си опет поруменјела — страх те, да не волиш за паго, на не смијеш да кажеш. Ма ја бих ти помогла. О, ти не знаш, што бих све ја тебе с драге воље учинила!“

„Ти би, а мореш ли?“

„Добро си почела. Продуљи, продуљи!“

„Рекла си: све?“ као не вјерује Велика.

„Све!“ одлучно ће Каравида.

„Јеси ли то добро одмјерила?“

„Јесам!“ закше ће Каравида, а поче њешто зепети.

„Има“, и Велика је сваку ријеч оштро изговарала, а право је у очи јој гледала. „на свијету, што ја хоћу, што ти хоћеш — би ли могла то дати?“

Замисли се Каравида, а спушти очи.

„Па — могла бих,“ једва ће заустити, „што да не могу? Да заштеш полу срца мога, ја бих ти је дала. Кад тебе не бих, а коме ћу?“

Биле су дошле на Миљашу, оиће, ће је ријека издубила себи врло дубоко корито баш уз саму стијену.

„Рече ли збиљу?“ пита је Велика, још не вјерујући.

„Тако је, како рекох!“ потврђује Каравида.

А Велики и глас и усиице задркташе:

„Онда ми дај — Пеша!“

„Шта рече?“ и Каравида не вјерујући, да је другарицу добро разумјела, задржи дах, а руком заклони ухо, да одбије шум Миљацке те да боље чује свако словце Великино.

„Дај ми Пеша!“ попови Велика, а глас јој бјеше очајан као оно у изгладњела просјака, кад ште залогај хљеба, да не скапа од глади.

Да је стотина топова рикнуло, Каравида рике не би чула; да је гром на три корака ударио, из његова трјеска Каравида би само разумјела страховит одјек: дај ми Пеша!

„Ја га волим, Каравида! Дан ми не би био дан, сунце ми не би било сунце, ако он не буде мој. Да се дигне све Сарајево на ме, да ми отме Пеша, ја бих због њега борбу прихватила. Мени не има живота без њега — он мора бити мој!“

Каравида ријечи није чула; њој је у ушима зујао тријесак: дај ми Пеша!

Велика је ухвати за раме:

„Не знам, како га ти волиш, али га ти не мореш волети као ја. Зато мора бити мој.“

Освијестила се Каравида.

„Зар и онда, ако те он не ће?“ и Каравида само што не заплаче.

„И онда. Ја њега хоћу, било да ме воли, било да не воли. Видиш ли, колико га волим!“

„Ја само видим,“ полако ће Каравида, „колико *себе* волиш. Лијепо! А што онда од *мене* штеш Пеша?“

„За сада је твој.“

„Зар мислиш, да се и то море поклонити? Зар би ти доста било, да кажем: не ћу га, пека га теби? Зар се ту не шта он? Није ти стало, да ли ће те хтјети он?“

„Он? А што да не ће? И ја сам из добре куће; и моје лице није ружно, и ја сам женска страна — што да ме не ће?“

„Ма ти си ми сама говорила, да он *мене* воли!“ љути се Каравида.

„Па што је с тијем? Он тебе воли, док те види.“

„Па?“

„Не треба да те види па ће те заборавити.“

„А како да ме не види? Да се кријем?“

„Како да те не види, како — како — како било. Тек те не смије више виђети, јер само тако може бити мој.“

„А што само тако? Зар ће он, кад не види више мене, баш тебе завољети? Зар не има више ђевојака у Сарајеву? Ти си болесна, Велика! Ти не знаш, што говориш.“

„*Ти* не знаш, што говориш! Мало час си рекла: све ћеш ми учинити, а сад ти криво, што ти иштем Пеша.“

„Бог ми је свједок,“ и сузе заиграше Каравиди у очима, кад их диже горе, „да бих ти и њега дала. Дала бих га и другијема, а теби најраје; али он, он!“

„Шта он?“

„Хоће ли он пристати, да га ја као играчку поклањам? Он мисли, он осјећа. Послије опијех ријечи, што их је мени говорио, смијем ли помислити, да ће он моћи бити срећан *с тобом*? Ја га толико волим, да ми је његова срећа дража од моје, да бих ти га на једну ријеч његову уступила, само ако он призна, да ће бити с тобом срећан.“

„Да ти призна? Што ће то? Кад тебе не буде, он ће те жалити и прежалити; а већ моја ће брига бити, да онда буде мој!“

„*Кад ме не буде*, велиш?“ И Каравида се прекрсти. „А како да ме не буде?“

„Умријећеш!“ хладно ће Велика.

Трже се Каравида.

„Умријети? Не умире ми се, Велика!“

„Мораш умријети да Пеша буде мој,“ шкрипне Велика.

„У питању је срећа Пешова. Кад би се она морала купити мојом смрћу, радо бих умрла; али ја знам, а и Бог на небу зна, да се срећа Пешова купује мојијем животом и ја ћу живјети. Ти би зар и том пијепом, да мене у гроб оћераш, купила Пеша? Зар поред толике мржње на другарицу може бити у твом срцу оно-лико топле љубави, колико треба да усрећиш Пеша? Не дам ти Пеша! Не бих ти га сад дала, ни кад бих њиме само ја располагала!“

И Каравида поносно диже главу.

„Како ти то охоло велиш: не дам! Лијено! Не дај га! Али ћеш га дати, јер ћеш умријети.“

„Рекла сам: не ћу!“

„Не ћеш?“ сикне Велика кроз зубе, а мржња и накост исписаше ружне црте по оном блиједом јој лицу те се на модрини свака длачица исправила. „Не ћеш?“ понови она, а коштуњаве јој руке као клијеште дохватише обле руке Каравидине.

„Не ћу!“ одговара Каравида, а од страха не бијаше у њену гласу оне одлучности од прије; од страха, ма да бијаше јача, и не помишљаше, да се опре силини, којом ју је Велика повукла стрмој обали Миљанке; од страха није у први мах ни разумјела, у коликој је опасности.

„А знаш ли,“ јетко прихваћа Велика, да си у мојијем рукама? Знаш ли, да те могу у часку ришути у овај вир па да те не има? Видиш ли ону бубицу, што је вир обрће у ковитлац? Где, како се отима, да побјегне! Вир је не пушта — ено је вуче даље! Тако ћеш се и ти отимати, али заман!“

И док је то говорила, од ошграг је обухватила Каравиду.

Тек сад се разби сан Каравиди, тек сад она виђе, шта јој грози. Под грчевитим стезањем Великинијех руку пробуди се у Каравиди, море бити доцкан, жудња, да се спасе. Пред хладним недрима дубокога вира, што је могу сваки час пригрлити, да је из загрљаја више не пусте, оживље у Каравиди, дотле успавана, воља, да се брани, да се не да.

„Не дајте ме!“ отимље јој се из груди више дрека но вика, а свом се снагом одупре у назад.

„Нико ти не може помоћи!“ бијесно јој се одазва Велика и потисне је.

Осјетила Каравида, да јој не има спаса, јер под ногама на глаткоме камену изгубила је ослонац те се спотакла и клекнула, а није се по бјесомучним ријечима своје другарице могла надати милости, па у томе

страшноме часу, предавши се кобноме удесу, прошапуће презорно:

„Зар мислиш, да ће те икада моћи погледати Пешо, кад чује, да мене посиш на души?“

Мало застаде Велика.

„Мислиш,“ одговара она загушљивијем гласом, „моћи ће ико и помислити, да сам те ја отисла? Никога не има, да нас види. Кад ме запитају: шта то би? казаћу им: омакла си се.“

„Лијепо си смислила, и доликује ти. Тек једно заборављаш: а онај горе?“

Велики се руке мало размакоше, но још је не пушта.

„Кад би ти хотјела,“ узеће она, а једва дише, „да одеш, куда било тек да то нико не дозна, да не зна Пешо, и да не знају, ће си — поклонила бих ти живот.“

„Не тупи зуба! На то не бих никада пристала. Или с Пешом или никако! Доврши!“

Наста одсудни тренутак.

Каравида осјети, да Велика заће из све снаге и да је гурну.

Каравида стиште очи.

Грдно се преварила.

Мјесто да је Миљацка својим студом загрли, осјети Каравида под собом тврду стијену на отвори очи.

Чисто себи не вјерује, на трља очи у невјерици.

Лежала је на путањи, а пред њоме на самој обали клечи Велика очију пуних суза.

„Не знам,“ јецала је Велика. „како би мени било, да сам на твојему месту. Чини ми се, ни ја не бих драгана ни за свој живот дала; али не знам, бих ли имала снаге, да то у овако страшноме часу, у каквом си ти мало час била, тако јуначки и одржим. Но једно је, што добро видим: видим, колико га ти волиш, а већ прије сам виђела, колико он тебе воли. И мржња ми се претворила дивљењем. Да, ја се дивим тој твојој љубави. Гријех би био, неопростив гријех стати на пут толикој љубави. Будите срећни!“

Нађе се у чуду Каравида: да ли то збиља говори она иста Велика, што мало час њаше, да учини страшан гријех?

„Не чуди ми се!“ наставља Велика и полако устаје. „Обезумила ме љубав. У часку мишљах, могу ти гријехом на силу преотети Пеша. Лудо ми мишљење! И теби хвала, али не теби, већ хвала твојој љубави, што ти је у мало пређашњем часу мојега бјеснила, мојега лудила у уста метнула ријечи, које ми просвијетлише памет те не учиних, са чега бих данима, мјесецима, море бити годинама умирала. Тијем си ми платила, богато платила за оно, што сам те с Пешом саставила.“

Послије онога страха, послије овијех мекијех ријечи Великинијех Каравида не могаше једне заустити, а вреле јој сузе одаваху, да су је обузели осјећаји, које ријечи не знају истумачити.

„Ја возим Пеша,“ опет ће Велика, „а чудне сам ћуди. Кад видим, да ми га не даду, доће ми, да га сама на силу узмем. Не питам, с киме ћу се о њега побити; не мислим, хоћу ли учинити гријех; мени је само то у глави, да он мора бити мој. То ме држи који тренутак и ја не знам, што радим, ја се бојим те своје ћуди. Страх ме је, да ће ми то безумље у такоме тренутку једноме угушити сваку бољу мисао, да ће ми непрозрачним покривалом застрти ум, те ће ми лудило казивати, што да чиним, а несвјесна воља послушаће га. Ја се тога бојим и морам стати на пут тој ћуди, морам је сломити, уништити.“

Каравида није разумијевала, шта је то, што је тако чудноватим мислима мамило те још чудноватије изразе у другарице јој, и, не знајући, не слутећи циља такоме говору, слушала ју је, не бунећи је ни једном ријечју.

„Видиш ли онај вир, којијем сам ти мало прије пријетила? Кажу, оње је толико дубоко, да би стала цијела велика црква заједно с кулом, а да се крст не види. Оње на дну мора бити врло добро. Нити се чује овај страшан жубор, што га таласи валовите Миљанке дижу, нити се види ово сунце, ово зеленило, што човјека овоме свијету привлачи, нити се зна за љубав ни за мржњу. Истина постеља је оње хладна!“ и Велика се стресе, а говорила је као да је сама. „Али ако! Ту на дну не осјећа се ни врелина ни хладноћа.“

„Велика!“ дрекне Каравида, тек сад прозирући кроз ону маглу Великинијех ријечи, шта је смјерила.

„Погледај ону грапчицу!“ и Велика пружи прст виру, а и не види Каравидина ужаса. „Дочепао је вир па је врти, врти. Ено је вуче доље, а она се не да. Испријечила се те стала као човјек на меку калу, па полако, полако упада на ниже. До половине је увукао вир. Гле! како се прегибље — отима се. Само што не проговори, само што не викне: помажите! Будало! Шта се бојиш? Под водом ти не ће бити горе, но што ти је сад. Одвојена си од стабла, од ога и мајке, од свега, што ти је драго — што се браниш? Што ће ти још живот? Та и онако ћеш свенути далеко од својијех. Боље ће ти бити ту на дну, но да те вода на обалу избаци и да ти сунце сву крв испије па да се од сухоте скопаш и да те грабљива рука човјечја дохвати и у ватру баци. Смрт ти је овђе, смрт те чека и послије, па нека се бар и то што прије сврши. Буди јунак! Тако! Тони, тони! Ма што ти је? Што си опет издигла главу? Што још врхом провирујеш? Да знаш, како је тамо доље добро, не би се ни часка отимала. Хајде! Или чекни, малко чекни! Заједно ћемо!“

И вода пљусну.

Вир се отвори и затвори, а поврх њега надуше се неколики мехурићи, ситнији и крупнији, па тек попуцаше.

И чу се само страшан јаук па тек би као и прије: таласи Миљацке и даље се ломљаху о брвна, а вир је и даље играо коло, које је повео прије незнамћепијех година.

V.

Мало послије враћале се тијем путем неколике Сарајлије.

Из далека запазише женску прилику; лежи као трупац баш уз саму обалу; мало да мрдне па би је прогутала она дубина, да је више никада живу не врати.

С тешком је муком освијестише.

Каравида је отворила очи, али што је говорила о виру, о Велики — ти, Боже, знај!

Више је одијеше, но што је одведоше кући.

Шест нељела није устала, а, док је боловала, бунцала је.

Њен бабо и они, што су је гледали, имали су шта и чути.

Из опијех испрекиданијех ријечи разабрали су страшну истину, која се у брзо и потврдила, кад је Миљацка избацила Велику.

Сви је жалили, искрено је жалили, али тек рекоше: Велика је шепула.

* * *

И данас, кад Пешо са својом Каравидом изађе на гробље, да прелију гробове својијех родитеља, не заборављају прелити и онај гроб, у којему је једна утопљеница боравила мртвијем санком.

Мита Живковић

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

Приступ

Винч од Шамотула

Великим злочином и несрећом остаде обележена година господња 1331.

Винч од Шамотула, родом Налеч, војвода познањски, доведе у земљу кретавску силу, да се освети краљу Владиславу, кога зваху Локтек, што му је одузео великопољско намеснишшво.

Пролише се потоци крви, читава се земља зави у црно; где беше камен, остаде рушевина; где беше дрво, гариште и пепео; где пре цветаше живот, весеље, обиље, онде остадоше цигло гробови, невоља и очајање. . .

У последњем часу, кад већ беше пропаст на прагу, раскаја се Винч, одметну се од Кретавца и, с помоћу његовом, смрви краљ најездничку силу у крвавом бој код Пловаца. Победа је та,

да како, купљена потоцима свеже крви и новим осиромашењем небројених породица.

А беше то бој, у коме се, с једне стране, бораше неутољива мржња и жеђ на уништењем, а с друге стране стајаше на бележи крајно очајање целога народа. Обе стране напрегоше сву снагу. Крстаи знађаше, да то бојиште одлучује о његовој моћи а и краљ Локтек знађаше, да се код Пловаца ради о животу народном, о његову опстанку и будућности.

И очајање се показа јачим од мржње. Сломи се сила крсташка под ударцима народа у обрани. Али тај изгурени народ не осети сласти тога славља.

Настаде мир — али напик на самртни мир. По гаришгима и разваливама вијаху се као махните прилике, које нељудским гласом призиваху освету издајици. Беху то они, који у тим крвавим метежима изгубише породице и имања, губећи, у исти мах, памет и разум. Смејаху се детињим смехом, или пиљаху без јаука, а падаху као мухе — од глади.

Неки, мршави као костури, у дроњцима, израњени, бежаху од места до места. Вијаху се полуделе жене, које трчаху насумце и приповедаху, без икаква реда, како су им поубијани мужеви и деца.

А догађало се и то — и то беше најужасније у томе ужасу — догађало се, да се ти јадници бацаху једно на друго и убијаху узајмице за парче хлеба, крпу одела, за најкукавније склониште. И што је још преостало нетакнуто од крстаикога оружја, то уништаваше до краја тај дивљи рој огладнелих и сулудих људи. Жеђ за пустошењем, крвожедна грабежљивост овлада духовима. Из потока проливене крви, које земља не могаше попити, ни реке прогутати, дизаху се ужасна испарења, која омамљиваху духове и затвараху срца. . . Живот људски изгуби сваку вредност у тој забуни.

На несрећу, губици и пораз се ређаху једно за другим. То страшна суша, која уништаваше усеве и исушјаше реке до дна, то кужни ваздух — „црна смрт", то снези — који падаху свеговима, у мају, на засејана поља, то вихари и буре, које чупаху из корена стародавне храстове. Као да је сама природа помахнитала скупа с људима, који, не знајући шта да чине и куда да се склоне од божје десинце, ил' пужаху на коленима по земљи, уздигнутих руку небу, вапијући за милост, ил' се скупљаху у оружане гомиле и, гоњени дивљом помамом, разношаху страх, смрт и пожар.

У једним те истим устима спајаше се топла молитва с подругљивим хулењем; у једном те истом срцу живљаше побожан занос с крвождном грабљивошћу; а онај, који се изјутра молио с јауком у храму божјем, ноћу је гњурао у крви и постајао лупеж без срца.

Стадоше се састављати у вели е разбојничке чете На чело им се често петицаху познати витезови, чешће туђе протухе, који плаћаху, што се још дало ушљачкати у опустошеној земљи, па између у Поморје и немачке крајеве.

А главни зачетник свију тих несрећа, Винч Наленч од Шамотула, сећаше у Кракову, краљу уз колено, са свим без погибли. После оногa срећнога боја код Пловаца краљ му је све опросто и повратно му још и неке достојанства. По у Великопољску, где беше некада готово неограничен господар, не сметде се ипак војвода одмах повратити. Страшна се мржња дизаше онде против њега; стари завидници подигоше главе, а сељаци, упропаштени крстаиком најездом, на сав глас проклињаху име издајниково. Винч знађаше, да му сада онде не ће дати ни подићи гласа, нити владати као некада, да би могао и главом платити, кад би се дреко повратно.

Род његов, Наленчи, беху, до душе, онде силни, али сада мораде ћутати. Од памтивека беху они на гласу као разуздани и брзи на буне. Још кнез Примислав I мораде с њима да се бори, а син му Примислав II само што је, својом храброшћу, метнуо на главу круну Храброга, паде под ударцем убилачке њихове руке. Спрегоше онда Наленчи с исто тако силним родом Заремба, на дајући одушке мржњи на Примислава, не устручаваху се ни да служе као средство брандебуршким маркгрофовима. За то издајство и убиство краљево, које беше повод многогодишњим смутњама, одузете су им разлиците части и достојанства. Не имађаху права да се облаче у скрлетно одело ни да се боре у првим редовима витешким, а нека им имања, као град Чарнков, преузе краљевска благајница.

После много година стало се већ заборављати на страшну казну и Наленчи се опет осилише, кад сто у Винчу, који је својим достојанством и значајем повратно стару славу роду своме, — узавре бунтовничка крв, а његова издаја подсети на стара злочинства Наленча.

Добив ипак опроштење од краља, Винч ми-

њиљаше само о том, како ће се докопати изгубљене моћи и власти. Сећаше у Кракову, а као звер затворена у к везу, тако осећаше грижу на савести и немир у души. Болело га је љуто и што му нема жене, коју је оставио у Шамотулама, а коју је волео од срца, јер беше лепа и добра, да се не може исказати. Занесен охолошћу и гневом, отео се из њена загрљаја, не пазећи на молбе и закињање, не пазећи на њено стање, да ће на скоро постати мајком, и отишао је у Марцјенбург, крсташком мајстору Лудеру, бруншвичком кнезу, да доведе његове разуздане чете, не би л' се осветио краљу. Од то доба није ју видео, а добијаше само непоуздане гласове. Знађаше да је жива и да је, на брзо по његову одласку, дошло на свет, у Шамотулама, дете његово, ћерка, коју прозваше Мартом по материну имену.

Али он не мишљаше о том детету. Пред очима његове душе стајаше непрестано жена, тужна, уплакана, где крши руке у очајању. Тако ју виде последњи пут, а тако беше бесан, да ју, молећиву, нељудски одгурну те је пала на колена, јечећи глухо. Тај га јек буђаше сада из сна и Винч ћипаше с постеље.

— Марта! Марта! — викаше у страху.

И шиљаше удиљ гласнике у Великопољску с заповешћу, да му жена дође у Краков, без оклевања. Но ти се гласници често пута не враћаху, а ако се који врати, донесе му немиле гласове, да му се жена, врло болесна и несрећна, склопила из Шамотула у Познањ, а одатле не може никуда, јер су путови непоуздани, разбојништво се страшно раширило. А како ће болесна жена да иде, у тако време, с маленим дететом? Причаху му даље, како сва челад и сви дворани оставише жену омрзнута издајника.

На тај глас стресе се велика, охола прилика Винчева, као да ју језа прође. Отњевитим очима мрко погледа, стиште песнице, а неразговетним гуњањем пређаше онима, који тражаху освете на невиној жени.

— Штенад! — шапну кроз зубе.

Беше то онда човек у најбољој снази. Слика и прилика витешка, јуначка; одважност му вираше из очију, дрекост се огледаше у крупним изразитим цртама. Глас му беше јак, навикнут на заповедање, а кретање тако, као да не допушта, да би му ко смео стати на пут.

Та се прилика не угибаше још под бременом брига, ал се савијаше као подсечен храст, кад су му ти гласници стали причати о страшном опустошењу великопољске земље, о метежу и љутом разврату, који овладаше онде после ратне несреће.

— Камен на камену не остаде, — говораху. — А како је у земљи, тако је и у људским душама: злоћа све уништи. Нема речи, да се то исприча; суза, да се оплаче; молитава, да измоле милости. На страшну пропаст предана је та земља; око божје затворило се над њом, а ђаво је свемоћно завладао. Човек, који је видео, шта се онде догађа, не ће се поплашити ваљда ни пакла. Љуће је од крсташкога мача оно лудо очајање, које не слуша ни писку деце, ни молбе жена, ни клетве стараца. Разбојничке чорде прелетају читаву земљу и не пуштају никоме, а нема ко да стане на браник. Лешине се ваљају по путевима несахрањене, ваздух зева смрћу, с димом од пожара и топлом паром од крви дижу се клетве до неба, из кога пада пliн гром, или облак скакаваца, или крвава даждја, која уништава усеве по пољу, пали траву, трује реке...

Винч слушаше, ћутећи, и само му усне дрхтаху, лице беше бледе, а охоли се врат савијаше полакко к земљи.

Али охолошћу надувено срце не допушташе још да се покаје.

Више пута се стискиваше песница, да удари у груди и да призна грех, који лежаше на души као камен, али уста, грчевито затворена, ћутаху.

— Нисам ја томе крив! — објашњаваше глас самољубља и охолости. — Свето сам се за исправду, а после сам све накнадно код Пловаца... Краљ је опростио... Бог је опростио... људи морају опростити. Није на мени кривица за оно, што се је после догодило... за лудости и злочинства других...

Тако се је тешио Винч. Али кад се спусти ноћ и окружи га мрак одасвуда, кад сан не ће на очи, а ватра га стане палити и успламњивати чула, обузме га најпре жива жеља за Мартом и брига за њену несрећну судбину. После му нестајаше испред очију њена прилика, а указиваше му се земља опустошена војном и пожаром, крвљу заливена... Изгледаше му она као дивиска телесина, у љутим ранама, коју кидаху дивље птичурине. Час опет виђаше читаве гомиле полуделих људи, који се превијаху у страховитим мукама, даваху од себе нељудске гласове, нападаху бесно један другога, хуљаху на Бога, презираху светињу, разузданн на свако чудо и покор.

Стискивање очи, приклањање на њих вреле длanове, час опет, пружајући руке, тераше од себе крваве утворе — узалуд! На против, све се јасније истицаху, све разговетније слушаше гласове клетве, који падаху као жар на његову душу; све јаче викаше глас савести:

— Ти си крив!... проклет био!...

— Краљ је опростио... — понављаше Винч шапатом, бранећи се.

— Краљ... да! али јесу ли ти опростиле тисуће жртава? Гледај!...

И опет се, пред укоченим оком Винченим, распињаше крвава слика.

С бојишта устајаху мртваци истргана тела, просуте утробе, размрсканих лобања. Устајаху и њаху к њему, бригајући на њега крвљу из својих рана; мртвим очима гледаху му у душевну душе. Винч виђаше, како из тих очију стадоше цурити сузе, испрва полахко, после све бујније, док с њима са свим не нестурише зенице и остадоше само јаме у лобањама, црне, дубоке, велике. С мртваца се спузаваше изранъено и сагњило тело, отпадаше месо на комаде и остајаху голи костури... читава гомила костура, који шкљоцаху сухим костима, шкргутаху искеженим зубима.

Силом откиде Винч свој поглед од тога видика и преврну се на другу страну; али онде опази другу гомилу, живих људи, али исто тако страшних. Беше то као одсев онога, што му је приповедао гласник, који дође из Великополске. Оним скелетима трчаху хрпе, гољене очајањем или лудилом, — мушкарци, старци, жене и деца. Све то гладно, мршаво, с огњем мржње у оку, с пеном на устима, с дреком проклетства.

Између тих костура и живе гомиле стајаше Винч. И виђаше, како се сваким часом, све већма примиче к њему та дивља навала; јурила је без памети управо на њега. За тињи час беше већ на земљи, под ногама те силесије. Осећаше на себи, на живом свом телу, како га газе, ломе му кости, можда и лобању, гњаве груди и срце, а не одузимљу живота. Испрва га пригњечно грдан терет, после осети бол у костима, које пуцаху, а после му читаво тело постаде једна рана, коју беспа гомила, час по час, раздираше ногама. Хтеде да умре, а није могао. Нестало му сване, а дихао је; очи му извадише из главе, а те очи све виђаху; мозак му разгазише, а он је све разумевао и чуо сваку клетву. Чуо је дивље вијање живих и пуштање костију на костурима.

Док се није најзад све спојило, замутило у једном хаосу, све заклонила крвава румен, све заглушио силни шум, као шум узбуркана океана. Винч се прену и ђипи с постеље.

Беше зора. У нејасној светлости јутарњој опази Винч бастије краљевскога замка, увијене провидном маглом.

Стресао се и задрхтао.

— Идем онамо, — рече сам себи. — Краљ нека ми даде књигу проводницу... Морам ићи у Познањ, — хоћу да видим својим очима!

Дрека то беше одлука, ал се Винч не трже натраг. Скупив оружану пратњу и снабдевен краљевском заповешћу, одјезди сутра дан из Кракова, да се својим очима увери, да ли је истина, што су му говорили о пустоши и невољи, да ли су море, које га прогањаху, доиста одсев јаве.

(Наставиће се.)

ПОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Атенаида

Прва слика приказује нам племениту женску главу. Лице је напредно лепо, поврће има несодољиву драж. Без сваке сумње, то је лик, како би га приказали велики грчки мајстори, да човечанство ужива у том слику женскога божанства. На њак издаје к небу подигнуто изразито око и црта бона осмејка око најсавршенијих уста, јесте лепу жену, али и жену, која мисли и осећа, жену, у које је срце отровано, у које је душа распорена.

Изгледа скоро као лик хришћанске мученице, која, прожмана дубоким религиозним уверењем и чврсто верујући у очитовање божје, са тихом, племенитом резигнацијом гледа смрти у очи. Или је то можда лик оне чувене Ипати-

је[1], која мушки срчано бранећи своје филозофске принципе под хришћанским рукама пушта душу?

Није ни један ни други а ипак има нешто и од једног и од другог. У том лику, који тако живо приказује унутрашњу душевну борбу, чежњу за спознањем истине, дубоку тугу због бескорисне борбе духова, наду на најзадњише искупљење и крај мучне борбе, чини се гледаоцу да опажа једаред хришћанску, други пут опет поганичку мученику.

И јесте то мученица, но не мученица, коју растрзају дивље звери и која умире од удараца фанатичне гомиле. Њено је мученштво цареви дијадимат, који као несносан терет тереши лепу њену главу а помножава душевну борбу у унутрашњости јој. Да ли ће доживети краја својим мукама? Да ли ће и за њу сванути дан, кад ће крај ногу својих видети сломљене златне ланце роспске? Да ли ће бој, што у њених грудих тако жестоко бесни, икада престати те се растворити у дивну душевну хармонију?

Но дајте најпре да испричоведим историју лепе Атенаиде, чији лик овога часа посмотримо, на ћете у њој наћи жељена одговора.

Давно се већ у римској држави беше промењило све, кад је Теодосије II, унук великога Теодосија а син славне Елије Евдоксије године 408 ступио на престо Византије. Није толико подела државе на двоје допринела те се из основа изменила физиономија светскога царства, колико је велики верски преврат државу и друштво одвео на нове стазе те створио нове назоре. Готьено и тријено хришћанство постаде веровладарицом, па и ако је декрет, којим је цар Константин хришћанство на место поганштва поставио био државном вером, напао у Јулијану Отпаднику жестока противника, то се ипак није могло више ни сумњати, да је најзадњша и одлучна победа нове цркве била већ чин, против кога се могао дићи само онај, који се у тренутку непојмљиве заслепљености осмелио, да задржи паравни ток ствари. Нагло се промениле улоге а с њима и сценерија. Од гоњеног хришћанства постаде вера владарица, од господарице поганичке вере постаде најпре тријена, па за тим гоњена поганичка јерес. Ако су пре потребни били едикти толеранције, да се не гоне Хришћани, то су сад такви едикти били једина заштита за гоњене пристаниште поганштва. Било је довољно мало столећа па да се уведе промена у светском реду, какву донде а и од оно доба није у такву обиму доживело човечанство.

На жалост је хришћанска црква, сад наједаред поносна посилница новога моралнога реда у свету, добивши превасходство изгубила свој симпатични младачки лик. У борби, коју јој је сад ваљало издржати, да би учвртила своју власт не као религија у ширем смислу, него као црква у ужем смислу, на жалост се латила и оних средстава, којима се некад послужило поганштво, кад је ваљало сузбити божанствену науку Спаситељеву. Догме и култи, саборски закључци и верски чланци, дефиниције и тумачења дођоше на место праваших простих наука. Прва последица те метаморфозе беху разилажења у мишљењу међу самим хришћанима, цепања у црквене фракције, устанци и побуне, борбе и ратови, с којима се по нужди најпре и сви они изгреди, којима је тадашњи римски свет сам себе понижавао. Колико се Хришћани, док су били гоњени и потиснути, свим врлинама одликовали над поганицима, толико им морално стање постаде слично стању поганика, од како хришћанство постаде вера владарица у римском царству. Протеривање у аскези и непоштовање брака потиомогоше неморалност, владу у држави фанатизма. Вера у то, да се савршено схватило, како ваља решити светске загонетке, одстранила је не само сваки осећај смерности и скромности, него је људе начинила и суровима, без осећаја и свирепима према сваком, у кога нису имали вере да ће оно схватити, т. ј. према свим иноверцима.[2]

У оваким приликама није било чудо, што је већ Теодосије Велики године 380 могао издати славни онај едикт, којим се сваком римском грађанину налаже да прими хришћанску веру. Тај се едикт свугде извео, на ипак је било још много Римљана и Грка, који му се нису хтели покорити. Нарочито се није повиновала Грчка, којој су становници још једнако жртвовали боговима и држали се старих филозофских наука.

Велика школа у Атини још је једнако важила као расадница јелинског образовања на чак су и хришћански теолози из Атине набављали

[1] Ипатија из Александрије била је ћерка математичара Теона а жена филозофа Исидора и одликовала се ученотом и моралношћу. Кад је године 415 после Христа буквоу народни устанак услед тога, што су Јевреје прогањали, убије њу као учитељицу филозофије фанатично хришћанско становништво.

[2] Otto Henne am Rhyn. Die Frau in der Kulturgeschichte. Berlin. 1892.

потребно знање, које их је оспособљавало да делују као учитељи и беседници. Један од најзнатнијих филозофа у оно време на оној школи био је софиста Леонтије. Он је општe важно као један од највећих знаоца; као зрело богат човек био је и иначе уважен. Ну највећа му је дика била његова лепа и духовита ћерка Атенаида. У поганичкој вери одгојена, под упутством очевим посвећена у мистерије филозофских знаности, била је Атенаида скроз и скроз образована те је међу пријатељима својим светлила као ретка звезда. Појезију и риторику знала је у прсте, бавила се вештинама и проучавала је знаности. Ретко је зацело игде било спојено толико женске умилности и научености, чедности и слободе духа, женске скромности и самосталности у једном једином лицу, као у Атенаиде, те славне ћерке славнога оца.

Још је рано сазнала и за принципе хришћанске цркве. Прелаз са Платона на науке хришћанства није јој био тежак. Преста на пак узвишена наука Назаређанинова допала јој се. Ма да је била незнабошкиња, ипак се као филозофкиња дивила науци Христовој на често се дешавало, да је у разговору с оцем изјављивала своје назоре о том.

Тада се догоди нешто несекивано. Њен отац Леонтије умре те се у породици изроде распре о наследство. Атенаида мораде право своје тражити у престоници. Са својом тетком, очевом сестром, оде у Цариград, да онде цару преда своју молбеницу.

Како ли је морало бити у души младој филозофкињи, кад је ушла у престоницу источног римског царства и познала живот у њој. По улицама је беснело вереско тривење и борба странака. Још је становништво било под утицајем страшнога устанка, који је букнуо, кад је Аркадије Аријанцима хтео понешто да попусти а патријарх се Јован Златоусти томе опрео. Још се једнако говорило о том, како је царица Евдоксија изгнала тога великога човека и још се једнако кувало у циркусу и по црквама у Византији.* Тавница и смрт чекала је ревносноga противника а изгнанство и ексекомуникација сваког, ко би покушао да се опре моментаној догматско-црквеној струји. Док је у царовини беснео бој о догме, дотле се млади цар бавио решавањем богословских питања. Теодосије II био је учен, али слаба карактера и неповерљив, те се дао да га у свему руководи старија му сестра, енергична Августа Пулхерија. Не он, она је управо била владар и под њеним се надзором млађани Василеј васпитао у побожности и моралној чистоти. Царски двори у Византији личили су манастиру, у којем се без престанка моле Богу. Ту је било седиште праве цркве, не ортодоксије, у чијем се духу управљало великом државом. Пулхерија је била душа двора и државе и мора се признати, да је та чудновата жена, ма да би је човек са слепе јој верске ревности кадар био и осудити, ипак с друге стране престолу Теодосија II била заиста на дику. Двор у Византији никад није био једноставнији, никад није имао мање захтева, никад није у њему владао строжији морал, као баш онда, кад је њиме управљала побожна и строга Пулхерија.

(Наставиће се)

* Leopold Ranke. Weltgeschichte. IV. 1. Leipzig 1883.

КЊИЖЕВНОСТ

La vérité avant tout

У прошлогодишњем „Отражилову“ (бр. 18. 19. 20.) написао сам оцјену ст. слов. граматике од г. Љ. С—ћа, израђене „по Лескину“[1]. Мислим да сам доста јасно и ако укратко показао њезине празнине, недостатке, и што је главно: неразумјевање Лескина, за чије се име заклонио г. С—ћ. Одмах за тијем написао је и г. Живановић своје примједбе, и показао такође неке погрјешке, што по ствари што по језику, којих би најмање смјело бити у школској књизи. О научности код таквога посла не може бити ни разговора, и о томе ће се свак увјерити, ко

[1] Говорећи о потреби Брозове ст. слов. граматике у Хрвата, заборавио сам онђе напоменути Данковићеве Облике ст. слов. језика, али ствар се не мијења, јер по Јагићеву мишљењу није ни та школ. књига пријетна. v. Archiv VIII. 141.

може савјесно проучи ту књижицу и испореди са Лескином. — Али иначе није тако. У посљедњем „Архиву“ (XV. 2.) написао и г. Облак њеку рецензију у 37 редова, нестварну да речем, јер ту се ништа не доказује него онако на браду да му вјерујем, — и пронашао у г. С—ћа „јасно и научно разлагање“, што и г. Р. у „Стражилову“ (о. г. бр. 4.) приказујући исту свеску „Архива“ онако задовољно истиче. — Али да оставимо на страну то књижевно пријатељство (јер пријатељство је свакако лијепа ствар), па да видимо како суди г. Облак о поменутој ст. слов. граматици г. Љ. С—ћа.

Био је, вели, пријатно изненађен von der leicht fasslichen und doch wissenschaftlichen Darstellung,... die der Verfasser trotz der sehr knappen und kurzen Ausdrucksweise zu erreichen verstand. Тешко је, вели, резултате научне изнијети пред омладину тако, да их лако разумије, а не запасти при том у пространо разлагање, али баш у том заслужује књижица сваку хвалу. Тако треба и њекоје мале нетачности, како му се чини, одбити на рачун der.. hie und da doch zu kurzen Fassung. Међу те нетачности рачуна он die Angabe, das *on* zu ѫ wird, oder dass das ѧ in имѧ aus einfachem *on* hervorgegangen sei. Онда би хтио да су мало протумачени они мит einem Sternchen decorirte, aber niemals vorhandene Spukgebilde wie *некъвахъ*. Преко тијех малих недостатака без штете ће, вели, ученици уз тумачење ваљана учитеља пријећи, али допустио би себи einen leisen Zweifel, ob wirklich alle Lehrer diese Ungenauigkeiten richtigzustellen verstehen. Тумачење аориста *басъ* од *бодсѣ* рачуна милостиво у штампи. погрјешке. Хвали што су наведени многи примјери уз парадигмата и уз поједине партије, спомиње обраду слож. глаг. облика као практичну па тако и примјере на завршетку књиге (не говорећи ништа о коректности и не разбирајући докле иду ти примјери, јер их свакако није ни читао), и најпослије не свиди му се Лескинова подјела глагола (да ли и Лескин учи да *дѣла-ти* нема наставка за инф. основу?), јер је одвећ компликована (für diese Stufe des Unterrichtes), и ученици ће је само уз помоћ ваљана учитеља разумјети. — Тако г. Облак, а г. Р. као да је још више прегорио, приказујући у 4. бр. „Стражилова“ пом. св. „Архива“. Ту се вели: „Особито истиче јасно и научно разлагање у овој књизи“...., па онда: „*Једино* му замера што је код глагола узео Лескинову поделу“ и т. д. У истој свесци „Архива“ је и Ђорђевићев реферат о првој књизи српских нар. пјесама, коју је уредио г. Љ. С—ћ, па ево како г. Р. приказује о томе у „Стражилову“: „Референата (Ђ. С. Ђорђевић) замера издавачу (Љ. С—ћу) што није *мало више* пазио на критичност издања“. Како према овоме изгледају фактичне ријечи Ђорђевићеве: Man hätte nur dieser textkritischen Seite der Ausgabe mehr Aufmerksamkeit schenken sollen, *denn Vieles wurde ausgelassen* (Archiv XV. 2. стр. 275.). Онда долази гомила поправака у том правцу. Иза тога вели г. Ђ—ћ (стр. 277.): Es ist recht zu bedauern dass diese Ausgabe der Volkslieder nicht frei von Druckfehlern ist. Denn zu den 25 Druckfehlern, die vom Herausgeber, selbst corrigirt wurden, sind noch *sehr viele* hinzuzuzählen[1]; па онда још већа гомила поправака у том правцу. Ја не знам шта се друго може тражити од једног издавача туђег посла него да буде без тијех погрјешака, које г. Ђ—ћ једанпут означава са „много“, други пут са „врло много“, — и како према свем том изгледају ријечи г. Р. „што није мало више пазио“? — Види се да та господа један другом каде, само да су то оставили на само, а не да се у јавности замеће траг истини, јер, хвала Богу, знадемо и ми читати. Али да прекинемо с тијем, јер сад нам је већ јасна ситуација, па да се обрнемо г. Облаку.

За имѧ хтео је рећи да није од *и-мен него од *и-мѧ; за он — ѧ мисли сигурно acc. pl. рабъı т. ј. пут: *рабонс — *рабунс — *рабунс — *рабун — рабъ, дакле опет хоће да рече да је и овдје ѫ од он или ун. (Испор. на стр. 6. у С—ћа, гдје се говори о прохјени самогласника иза непчаних сугласника, дакле како н. пр. „ѫ које је постало из он“ бива иза непчаних сугл. ѧ, а то је acc. pl. мушких О-основа). Најпослије аорист басъ није од *бодсъ него од *бодсѣ (то је хтио рећи). Дакле у цијелој књижици поправио је г. Облак цигле три дужине, без којих је могло слободно остати, јер ће ђак и с тијем дужинама исто толико разумјети ствар као и без њих. Крупнијих погрјешака дакако

[1] Има их до 250 (в. „Јавор“ о. г. стр. 36.) На интерпункцију није такођер пажено, so dass sie oft bei denselben Versen verschieden ist. („Архив“ стр. 285).

није напао, које би одбио барем на рачун der zu kurzen Fassung. Што се у § 2. индиректно учи да у грчком имају слова ч, ц, ѧ; у § 19 да у кр҃стити — ѣ није имало никакву гласовну вриједност; што се на стр. 9. говори о „именичкој“ промјени (Леск. Decl. der Nomina); на стр. 10. о основи р а б ъ —[3]; што се цијепају О-основе на двоје (као да је Лескин по родовима дијелио); што се „по Лескину“ у-основе стављају међу конзонантичне, а gen. sg. цр҃кѣве тумачи из *цр҃кѣъе (према томе и бъıснъ из *бъѣснъ); што се за основу компаратива меће наставак -ѣйс-[4]; што је сложена деклинација скроз рђаво протумачена; што се инфинитив и супин зову „начинима“, аорист „прећашњим свршеним“, а плусквамперф. „давнопрошлим“ (тако се вађда још прије но вијека учило); што се у §. 169. учи да се секундарни наставак у 1. л. једн. „стопно“ с крајњим гласом од основе у з; што се императив тумачи (§. 190.) да се од основе сад. вр. мијења крајњи глас на *и*, а у двојини и множ. на *ѣ*, или у сва три броја на *и*; што имперфекат није никако протумачен (исп. §. 191. 211.); што је Лескинова подјела глагола нагрђена (дѣла-ти нема ни г. С—ћу наставка за инф. основу а х в а л и - т и има!!!); што п л ѣ т и има сад. вр. плевл (стр. 47.); што ц ѣ л ѣ т и значи „лечити“ (стр. 61.); што су примјери на завршетку без критике и непотпуни и т. д. — све је то г. Облаку или научно, или пука ситница према онијем трима дужинама његовим, а мора се већ и онако одбити на рачун der zu kurzen Fassung.

Нама је заиста чудно то начело г. приказивача. Запети за оне три дужине, које не ће ама ни за длаку раширити грам. знање једнога гимназијалца, а све ово напријед пропустити и одобрити; не само то, него још говорити о научном и јасном разлагању. Кад се г. О. већ задржао на страни 6. и запео за оно „ъı од *он*“ [и. он(с) — ун(с)], онда је требао на тој страни и то опазити да нема тог метода, који би допустио да се говори у школској књизи о „*ѣ* које је постало из *ая* или *он*“, о „*ѣ* које је постало из дугог *е*“, о „ъı које је постало из *он*“, и о „ъı које *није* постало из *он*“, (ово је врло прецизно и научно!), особито кад напријед нема систематски израђене фонологије, и кад нема никаквог путоказа (а не може га ни бити у шк. књизи) за такове прилике. Шта значи то „које је постало из овог — из оног“ или још „које није постало из овог“ и т. д.? Шта је добио ученик тијем празним ријечима, особито у гимназији, гдје се без потребног знања других језика не може то ничим расвијетлити ни потврдити. Мјесто што је поправио оно „ъı од *он*“ требао је све такове параграфе уништити, а кад већ поправља, онда како је могао према томе подијести:

1.) да се према § 169 тумачи аорист и. пр. в е з ъ од *везом — *везон: да се лични наставак с т о п н о с крајњим гласом од основе у з, кад ту о „станању“ нема ни помисли[5] него од *везон wird *o* eine Stufe nach *u* (ъ) verschoben: *вез҃н, па онда -ѣн verliert sein *u* (Lesk. стр. 19). Кад дакле од -он буде -ѣн, а *и* отпадне, да ли то онда чини појам „станања“ од -ѣн (-он)? Ако тамо није ъı од он него од он, онда се вађда не смије ни овђе говорити о станању. Ако и оно иде на рачун der zu kurzen Fassung, онда је за оно још јачи тај разлог, гдје би се морала тумачити процедура: р а б о н с, р а б у н с, р а б у н, р а б ъ.

2.) кад је допустио да се говори о томе кад је *ѣ* постало од *ая*, *он*, или од *е*, како је онда могао подијети да се императив и, пр. б е р и тумачи од б е р о с промјеном од о на *и*, кад је на б е р о - дошао још знак за оптатив *ї*, на тек од *ої* у једној прилици *и*, у

[3] H. Hirt (Zu den slavischen Auslautsgesetzen), који са језиком зјеројатношћу доказује dass betontes -o als -O erhalten blieb, unbetontes zu -ъ wurde, на пом. sg. р а б ъ тумачи из праслов. *ѣ р б о с, инак са резервом обилази тумачење Лескиново: да је пом sg. р а б ъ на право акузатив. Нека је р а б ъ и пом. али основа је р а б о-. (cf. Indogerm. Forschungen II. стр. 345. и д. стр 360.)

[4] Лескин учи да се ајективна основа српска на *ѣ*, а наставак је за осн. компаратива само -ј ъ с-; но г. С—ћу *ѣ* припада наставку; сигурно и то на рачун der zu kurzen Fassung. За то *ѣ* читамо у Бругмана да је = индогерм. *ĕ*, und es kann kaum einem Zweifel unterliegen, dass diese Comparativbildung dadurch entstanden war, dass das Suffix -ies- an den instr. sg. der O-Stämme auf *-ĕ* antrat“. . . . (Grundriss II. 410.) Једно од оног двојега је научно, а које је, то ћу оставити г. Облаку да рјешша.

[5] Г. С—ћа је помело то што Лескин вели (на стр. 99) за секундарни наставак -**m** — (enthalten in -ъ) али то треба разумјети; јер вађда тек не ће Лескин на једном мјесту једно (стр. 18—19) а овђе друго. Овђе се има разумјети само онај утицај, што га **m** остаља за собом (eine Nachwirkung in der Nasalität oder sonstigen Veränderung des vorangehenden Vocals; стр. 18). Тај утицај назвала са онијем поруче H. Hirt, J. F. II. 345, 350.

другој *ѣ* (према различитом акценту, како се мисли)! Ми са нашим обичним умом не разумијемо тај метод: у једној прилици говорити о *ѣ* кад је од *oi*, а онђе гдје се има показати слична прилика бјежати од *oi*, на мијењати темат. вокал *o* на *ѣ*. (По којем је то закону?) Или једно или друго; трећег пута нема, а не ће га ни г. Облак пронаћи.

Ја не мислим овдје понављати свега онога, што сам већ једном написао; нити је то потребно, нити се може, нити ми се хоће. (Коме је стало, молим да испореди.) Мени не треба ништа него да се њенто више задржим код сложене деклинације (у г. С—ћа), што је важно и ради српскога језика, па ће се најбоље видјети шта све може подићи г. Облак.

Већ сам улазак у „сложену промену“ врло је „јасан“ и „логичан“, као што је то добро опазио г. Живановић. Ту се каже (§. 139.): „По сложеној промени мењају се кад су у одређеном виду прости придеви“. . . Кад су у одређеном виду не могу бити прости; нама је то јасно. Али и то ћемо одбити на рачун der zu kurzen Fassung, него ово је главно. Г. С—ћ прво каже како постаје одређени вид: „кад се на неодређени дода замјеница и, ꙗ, ꙋ, (за коју у § 133 учи да је = који, је, ја!!) на тако се и у свима осталим падежима на падеже именичке промене додају падежи те замјенице“ (§ 140). Дакле: на именске падеже додају се падежи замјенице у свијем осталим падежима сложене деклинације. Али одмах у § 142. њенто друго, што се овому у § 140. противи. Ту се опет учи да се падежи замјенице не додају на падеже именске него на основу, и то: у б. пад. једнине за мушки и средњи род, на онда (у § 143.) исто тако у З., б., (?!!) и 7. пад. множине и З. и б. двојине. За тијем у § 144. учи да се у жен. р. у 2., З. и 7. пад. једнине додаје цео облик замјенице ꙗ: ѣ-ѥꙗ, ѣ-ѥи, него само ꙗ, и“; (а гдје је 2. и 7. пад. двојине; да ли је ту **нѣкоу-ѣю** или **нѣсу-ю**? Дакле то је теорија у г. С—ћа, о којој г. Облак ни ријечце, јер све погрјешке, које се овдје ни по којем начелу не могу оправдати, дакако много су мање од оне његове три дужине.

Лескин у граматици (стр. 86.) прије свега учи, да се у својем падежима сложене декл. додају падежи замјенице на номиналне падеже адјектива, а нигдје на основу, па упућује на своју Declination стр. 131, где је ту ствар јасно протумачио (противно Миклошићу) и одредио један принцип за све падеже слож. деклинације; падежи на падеже. Облици, у којима се не виде јасно оба падежа, настали су или дисимилацијом сличних завршетака у оба дијела, тако да се завршетак у средини губио, или дисимилацијом у самој замјеници (скресавање замјенице у 2., З., 6. и 7. пад. једн. жен. р. и у 2., 7. пад. двојине), или аналогијом слож. облика једно према другом или према прономиналној деклинацији. Ево тијех привидно неправилних облика:

instr. sg. м. и ср. р. добръı-имь од добръ(мь)-имь, дисим. сличних завршетака и дуљење ъ у ы као у пом sg. м. р. добрый од добръ-й.

dat. pl. добръı-имъ од добромъ-имъ, дисим. и по аналогији instr.

loc. pl. добръı-ихъ од добрѣхъ-ихъ, дисим. и по аналог. gen. pl. (гдје су јасни падежи оба дијела: добръ-ихъ, дуљењем добръı-ихъ), јер су gen. и loc. и онако једнаки у проном. деклинацији.

dat. instr. dual. добръı-има од доброма-има, аналогијом дисимилација.

Снага аналогије и изједначивање облика према проном. деклинацији види се лијепо у dat. instr. loc. pl. и у dat. instr. dual. жен. рода, гдје нема посебних облика за жен. род. Требало би:

dat. plur. добрамъ-имъ, отуд би било добра-имъ; instr. добрами-ими = добра-ими; loc. добрахъ-ихъ = добрахъ; dat instr. dual. добрама-има = добра-има; свијех тијех падежа никако нема, него и за жен. род су исти као и за друга два рода, а то може бити само према проном. деклинацији, гдје то исто налазимо.

У жен. роду у sg. била је дисимилација („Formverkürzung“, Handbuch, стр. 86.) у самој замјеници: gen. добръı-ꙗ мјесто добръı-ѣꙗ; dat. loc. добрѣ-и м. добрѣ-ѣи; тако instr. добрѫ-ꙑ м. добрѫ-ѣꙑ или (према другом номинал. облику) од добромꙑ-ѣꙑ. — добромꙑ-ꙑ па онда добромꙑ. — Тако дакле стоји по Лескину, по науци и по истини; а како је у г. С—ћа, то смо видјели.

Сад рецимо да г. С—ћ није прихватио начело Лескиново. Добро. У њега има, рецимо,

главно правило, по којем долазе падежи замјенице на падеже номиналне. (§ 140.) Против тога правила нијају онда „изузеци“, (§ 142.. 143.) гдје се означавају слож. падежи, у којима падеж замјенице долази на основу номиналну. Добро. Шта ће онда међу тијем „изузецима“ instr. pl., гдје је јасно као сунце да је дошао падеж на падеж: добрѣ-ими. Да није овдје имао на уму жен. род, кад му у мушком и средњем није јасно? Али зар добрѣ-ими за жен. род може постати од добрами-ими или од добра-ими? Даље: кад г. С—ћ не спомиње међу „изузецима“ (свакако бар у § 144.) dat. instr. loc. pl. и dat. instr. dual. жен. рода, онда значи да се сви ти падежи владају по главном правилу т. ј. падеж на падеж, и онда бисмо имали облике: добра-имъ*, добра-ими, добра-ихъ и т. д. а не добрѣ-имъ, добрѣ-ими и т. д. као што доиста јесте. Па шта онда дакле? Absurdum.

Могу слободно рећи да је у г. С—ћа свака партија тако поуздано обрађена, а ако је г. Облаку све то јасно и научно, то је онда свакако свједоџба његова здравога укуса, о чему није наше распитивати.

Него ми нити смо прије нити се можемо сад дуже задржавати око појединости у овој књижици, које би се морале поправити, ако хоћемо поуздану школску књигу. Вриједно би инак било загледати у још погдјекоје параграфе, па да се види шта све ту има и шта нема: разумије се само према оквиру школске књиге и према начелу једнакости, — али то до друге прилике и до потребе, а мислим да ће и овдје пријеме многу „јасноћу“ разбистрити и многу „научну“ просвијетлити. — Још би њекоје било вриједно испитати: до којих граница може допријети пријатељство у науци?

Рад. Врховац

* Управо по његову правилу: добрамъ-имъ, добрами-ими и т. д.

Ср. Карловци

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

⁂ У Српску Књижевну Задругу ушесало се близу 5000 чланова, те нагледа, као да ће Српска Књижевна Задруга претпитати овогодишња своја издања, јер нови чланови непрестано стижу.

⁂ Пера Тодоровић, власник и уредник „Малих Новина“, понима на претплату на „*Земљелек*“. У позиву се вели: „Земљелек ће доносити одабране приче и романе, наше и стране, а на крају ће бити увек и по која здрава и духовита пошалица“. „Земљелек“ ће излазити сваки други дан. Цена му је за Србију 12 а за стране земље 25 дин.

⁂ Изашла је седма свеска Летописа Југословенске Академије. У овој је свесци изнесено друштвено стање и рад прошле године. Између осталог важан је чланак дра Фрање Рачког „Осврт на двадесетгодишње дјеловање Академије“.

⁂ Први број „Јавора“ донеси писмо Ч. Мијатовића М. Ђ. Милићевићу. У овоме писму говори Мијатовић о својој приповијести „Рајко од Расине“ тумачећи јој постанак.

⁂ У трећем броју „Босанске Виле“ оцењује Ст. Стојевић бугарски „Сборникъ за народни умотворенія, наука и книжнина“.

⁂ Изашла је трећа књига Књижевних радова П. Дучића. У овој су књизи: I Видовске о Црној Гори; II Бој на Граховцу 1858 г. III Бој у Крњицима 1861 и 62 г. IV Покрштење потурица у Васојевићима 1825—1857; V Бој жаб у Црној Гори; VI Путовање кроз Црну Гору; VII Козаници у Херцеговини.

⁂ Прошле године подигнут је спомен Хајдук-Вељку. Сада пак хоће његова породица да изда књигу „Хајдук Вељко и његова браћа“. У позиву на претплату вели се, да ће у овој књизи бити штампана сва писма, дипломе и документи, који се налазе у оригиналу код породице хајдук-Вељкове.

У првом броју „Јавора“ штампана је оцена на Пасаринћев чланак: O hrvatskom pravopisu, о коме је и „Стражилово“ више пута ће што напомињало. „Овај чланак — вели „Јавор“ — није писан научном збиљом и пуном трезвеношћу“.

— *Српска Књижевна Задруга* јавља да ће се кроз који дан послати отштампани списковни спискови, који су новце купили, а уз једну књигу биће списковни и повезани. Због елементарних непогода није могао књиговезац на време спаћи на Енглеске материјал потребан за тврд повез и с тога још сви књиге нису повезане. Чим и остатак буде готов, одмах ће се разаслањати.

— Маршал Мак Махон позван сад маљавно народну библиотеку у Паризу и онде се забавља проучавајући списке о ратним догађајима, у којима је и сам учествовао. Белешке и изводи, што их онде вади из тих списка, послужиће му да доврши своје успомене.

САДРЖАЈ: Песништво: Света књига. Црна птица. Мој цветак. Моја звездо. На леду. Шенула. Мрки вук. — Поука: Женски карактери у старој Византији. — Књижевност: La vérité avant tout. — Ковчежић: Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижара Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. **Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.**

Број 9. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 28 фебруара 1893.

ПЕСНИШТВО

НЕСРЕЋНА ЉУБАВ

У суморној, мрачној шуми
Вита јела тужно спива;
Око ње се бршљан вије
На је грли и целива.

Када дође ноћца тиха
И успава шуму целу,
Онда бршљан још страсније
Грли своју танку јелу.

И шапће јој нежне речи —
Како цвеће само зна̏де;
Дрхће јела, и уздах се
Кроз њезине гране краде.

Одозго их тако тужно,
С плавог неба, месец гледи;
Он се сећа мрачне тајне
И од бола тихо бледи:

Испод јеле и бршљана
Познаје се траг од гроба,
У коју је два срдашца
Закопала људска злоба.

С. Д. Мијалковић

*

Ах, зашто увек ћутиш
и кријеш сваки знак?
о, зашто не разагнаш
са моје душе мрак?

Изреци речцу клету,
нек спне једном над.
И не дај да ми свене
у чежњи живот млад. . .

Љељо

*

У загрљају лутаемо по гају,
о нашој љубави говорили смо живо —
ал' чекај . . . је л' баш тако било,
или сам само спиво?

Не могах срцу свом одолети,
усташца твоја жарко сам целиво —
ал' не, то не ће бити било,
за цело то сам спиво!

Љељо

НАЈВЕЋА ЉУБАВ

Изашла војска на границу да заштити и одбрани интересе и част отаџбине. Већ се на неколико места и сударила са непријатељском војском, али се још није била одлучна битка. Непријатељ је био бројно јачи, али верне синове отаџбине не застрашава то, што је непријатељ бројно надмоћан. Они чине до краја своју дужност, јер је у борби за славу отаџбине часније славно подлећи но срамно побећи.

Као сутра дан требао је да се бије одсудан бој. Врховни заповедник разместио је војску. Свако одељење имало је одређен задатак, на ком месту и како да заузме положај. Једном мањем одељењу, које је чинило потпун батаљон, било је наређено да се на вису ушанчи са четири топа и ту да дочека и сузбија непријатеље. Од држања овог батаљона зависило је, да ли ће се десно крило војске моћи кретати и наступати као што би ваљало на да буде изгледа на успех саме битке. И старешина батаљона добио је налог, да за живу главу не напушта заузети положај, па ма морали сви изгинути. Сам положај тога виса био је такав, да се, кад га добро утврде и јуначки бране, може за дуго одржати и против неколико пута јаче непријатељске силе.

Батаљони старешина био је јуначан, честит и савестан војник. Свестан своје војничке дужности вршио је на длаку што му је у задатак долазило. Увек је бивао одлучан и на све решен. Једном је ваљало да изненади непријатеља и да му се са својим војницима неопажен приближи што ближе. Како је била новелика трава, он нареди својим војницима да лазе потрбушке и да се што више притисну за земљу. Била је ноћ и покушај му испаде срећно за руком. Али како су војници били у детињем оделу, то им од вучења по трави све халине с преда позеленеше. С тога тај батаљон доби име „зелени батаљон“.

Није дакле чудо да је старешина „зеленог батаљона“ имао велика уважења у војсци. Њему се врло често поверавали тешки задатци и он их је увек извршивао у сваком погледу исправно. А то је могао постизавати само за то, што је сам по себи био увек одважан и присебан. Према својим млађима био је увек правичан, али и строг до крајности. Он је све подједнако волео као да су му рођена деца. Старији млађе њиху смели злостављати, али млађи су морали слушати без приговора и на длаку. Реда је морало бити и морао се одржавати до најмањих ситница, јер: „војска без реда — готова погибија“ — говорио би он. И ко би се о то огрешио, старији или млађи, био би немилосрдно кажњен.

Такав је био старешина „зеленог батаљона“. И кад му је био поверен часни али и тешки задатак, да буде претеча сутрашње очекиване победе, он је био решен да ту часну задаћу у свему изврши, или да са својима, до последњег, изгине.

Те рече својим људима:

„Ђетићи моји! Наш господар и наша драга отаџбина траже од нас с правом да учинимо своју дужност. А наша је дужност, да на овоме месту до последњег истрајемо. Од нас зависи судбина толике наше браће, на нама је част нашег оружја, коју не можемо и не смемо окаљати. Нама је дала у део велика част, да будемо на мртвој straži. Ми смо ту и остаћемо ту — живи или мртви! Је ли тако, ђетићи моји?“

„Како заповедате, господине командиру!“ зачу се неколико гласова.

Многи су суморно погледали — а по неки су богме и одмахивали главом.

Које од дугих и тешких похода, које од напора у последњим бојевима, већина их је била скоро сустала. А знало се да је непријатељ прибрао велику силу, и многи баш са страхом очекиваху да сване дан. Снага „зеленог батаљона“ била је приличио малаксала.

Али старешина, и ако је то добро опажао, ипак се чинио да ништа не опажа. За тренут набере обрве, угризе се за усне и ударивши руком по балчаку од сабље баци оштар поглед редом по људима; ну брзо се прибра те усиљавајући се завршри весело:

„Тако, ђетићи! А сад на посао, док нам непријатељ не на дође пушкомет.“

Сунце је већ почело да се склања заходу. Да би војници радили с вољом те да се посао брже сврши, — сам старешина узе ашов и први удари у земљу. Сад и војници навалише на посао и још није била поћ а батаљон се ошпанчи како ваља

За све време рада старешина је свуда обилазио и живо подстрекавао да се журе. Сваки час је узимао у руке то будак то ашов, те заокружавао линије опкопа, и кад је све било готово, очински похвали своје „ђетиће“, нареди да се раздели напојница и даде вољно да се војници одморе. Но што је још постављо страже, старешина оној своје „ђетиће“ да буду на опрезу, тако, да наизменце по два сата спавају, па се онда, онако како је био обучен, пружи у један ров, да и сам мало отпочине.

Војници полегаше у гомилицама, и ма да су били већ са свим сустали, ипак тек ако је по гдекоји одмах склопио очи. Већина их је лепкарила разговарајући тихо.

Свуд унаоколо владаше мртва тишина. По небу се навлачили облаци као стада оваца, звезде су биле ретке, а пун месец час но би обасјао догориште, које изгледаше као окамењено. Једино страже шетаху тамо амо, а изгледале су при месечини као дуси.

На један пут, у једној крајњој гомили, отпоче живљи говор.

„Ама, људи, чусте ли шта по рече наш командир?“ — запита тек неки Баја.

„Ја...!“ „Како да не!“ „Богме чусмо!“ одазове се појединци гласови.

„Говори ти он, брате си ми мој, као да из књиге чита!“ поче опет Баја.

„Баш!“ унађе у реч Радоје. „Ни наш поша не чита тако из еванђеља.“

„Ја...!“ опет ће Баја. „Лепо ти је то бити старешина, па чова ти само заповеда.“

„На неко мора и да заповеда!“ опазиће Јова. „И у кући, где смо сви својн, на мора бити старешине.“

„Оно јесте, мој Јово... у кући. Али тамо се кућа кући а овде ваља да се гине за цра' Бога, без суђења дана. Шта мислиш, брате Јово, да тако нешто сутра погинем, а? Хајде ја, за мене не ће ни петао закукурекати, али ти, болан Јово, шта ће твоја млада невеста?“

Јован као крнном погледа око себе а из груди му те оте тежак уздах. На то се осва Радоје прекорним гласом:

„Мучи болан, Бајо, какав је то збор од тебе!?“

„Е, какав? Такав! А да него ћу сад ваљда прет у ово на да запевам танко гласовито! Јадно нам певање!“

Баја је био чудан светац. Онако није био плашљивица, није се бојао ни беспа бика; кад се распали, ударио би сам и на десеторицу, али никако му није годно војнички зант и ред. Он је мислио да се на војску иде као на манастирски сабор. А како старешина није у томе знао за шалу, то је Баја, док је био у касарни, скоро сваке недеље бар по један пут одлежао апса. Њему се све чинило да га старешина онако „мрзи“ те га, бајаги, с тога сваки час шаље у апс.

„Вала дохакаће Баја и тој сили, само здравља, Боже!“ мислио је Баја, кад су пошли на границу. „Некоме ће од нас двојице смркнути.“

И Баја је сад још безбрижније искакао из реда, али за то је тим више ускакао у „кочиће“, камо га старешина често метао за казну. Једном је био тако загрдио, да у мало што не дође пред ратни суд. Глава му је висила о кончићу.

Али старешина га ипак поштеди, јер је знао да је Баја неустрашим, а таквих људи треба, кад се бије бој с непријатељем. Његови другови и дотле су га уважавали као срчана човека, а од тада су га још више ценили, покрај свег његова честа борављења у „кочићима“. То је још више осмелило Бају, те је увртио себи у главу да му „нико ништа не може“.

И збиља могао је да говори шта је хтео, никоме од његових другова није могло ни доћи на ум какова издаја, а још мање да му што противуречне.

(Наставиће се)

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Марта, жена Винчева, кад ју оставише сви стари дворани и верне слуге, пресели се из Шамотула у Познањ, надајући се, да ће онде наћи поузданијега склоништа. Војвода имађаше онде велик двор, и ту се настанила Марта с детенцетом и неколико најмљених слугу, у осами и великој жалости.

После лутих мука од крсташке најезде, претурила је ту нов страх од чешке опсаде, која је непосредно претила Познању. Јер кад крвни непријатељ пољскога племена, Јан, крал чешки, дознаде за крсташку погибију, заболи га то јако као савезника побеђенога Реда, а бојећи се да се Пољаци врло не осиле, скупи сву снагу и крене на Познањ, да то место притисне опсадом. На срећу њак побоја се своје дрскости и јунаштва краља Владислава, па се махну намерене опсаде и повуче се, са срамотом и губитком, до Вратиславе.

Заказаше се тада, по свима храмовима, службе захвалнице; народ се узрадова врло, кад се опоравио од страха; а у Познањ, који се је тако готово чудом избавио, стадоше се стицати из околица, опустошених крсташком најездом, да у граду потраже помоћи код милостивих и имућнијих људи. Беше, до душе, и ту велика невоља, али бар живот беше сигурнији, него по селима и путевима, где су харили и палили витезови разбојници.

Но кад стадоше све јаче навирати гомиле тих јадника, који често беху на све брзи, постајаше њак из дана у дан тежи живот жени зачетника тих несрећа. Двор војводин опкољаваху често нијане руље, изазивајући, претећи и бацајући гадне клетве. Не беше мира ни дању ни ноћу; жену издајникову нико не смеде узети у обрану, а дошло је и дотле, да јој не хтедоше продавати јела у граду, да је морала трпети глад.

— Погано гнездо треба уништити! — говораху.

Док се једнога дана не појави у двору стари Бартош, кога звађу Силом, због велике снаге у рукама, сиромашан шлахтић, а од младих година слуга војводин. Остављо га он у оном часу, кад је Винч пребегао у Марјенбург; Бартош је одмах отишао у краљевски табор, да се јуначки бори против свога издајничкога господара и крсташких чета. Уз храбра витеза Прибислава Напивона од Борка претурио је читаву ту крваву војну, па се, после победе код Пловаца вратио у Познањ; а кад је зачуо ту за погибао, која прећаше жени Винчевој, смилова се јадној жени и науми да ју брани.

А кад стаде пред њу и подиже на њу туробан поглед, неустрашено срце старога витеза растопи се од суза. Толико беше бола, толико немирена очајања и бриге у том лицу, покривеном мртвачким бледилом, у том стасу сломљеном, погнутом к земљи.

Беше то жена лепих црта и врло красне слике и прилике; али ју туга сави и сломи, изри боре по челу и лицу, угаси блесак у очима, а црну, бујну косу посребри седином пре времена.

Бартош ју знађаше од детињства и врло миловаше. Знађаше он, како је свом силом одговарала мужа од издаје, како је пузала пред њим на коленима, заклињала га свим на свету. Али гнев војводин беше неумитан, огорчење без граница. Да се уклони сузама и новим искушењима, Винч умаче, као злочинац, ноћу из Шамотула крсташком мајстору, и од то доба не имађаше војвоткиња ни за часак мира. Чињаше јој се, да сваки пораз, свака нова жртва, свака кап крви притискује новим теретом њену душу. И можда не би ни издржала толиких мука, да јој материнска љубав не додаваше снаге. Дуго без деце, измоли у Бога то детенце, које дође на свет баш у оном часу, кад Винч од Шамотула, на челу душманских чета, упаде у отаџбину да ју уништи и упропасти.

И где чуда! У ваточ мукама, што по их трпљаше мајка, дете дође на свет здраво, јако, чило. Само на челу, горе код слепоочнице имађаше крвав жиг, као железом испаљену пеге, коју ношаше војвода на своме грбу и која се звађе Палеч.

Мати притиште, од тешке радости, новорођенче на груди, ал кад спази то знамење, врисну очајно и паде у несвест, а сви, који то видеше, стадоше упрепашћени шапутати:

j

— Донела је жиг на челу... ђаволски знак!

Војвоткиња је тешко боловала и дуго, па ако се је после опоравила и силом воље и љубави материнске држала на ногама и крепила духом, ипак Бартош, кад је виде, у мало не крикну од упрепаштења.

Сенка то беше некадашње жене; изгледаше му као мрзан костур, који гледа на њега очима, замагљеним од суза.

Пружи му Марта обе руке, захваљујући, што је дошао. Бартош се сагну до њених колена, а главе не дизаше, јер се бојаше, да се покаже узрујаним. Часком ћуташе, а после рече опорим гласом:

— Дођох, да вас обраним... опасност је велика... Ваља бегати одатле...

— Бегати! — јекну војвоткиња, — а куда?

— Стар сам већ — прекиде Бартош, — а писам никада узмицао, макар да не бејах у једној ватри. Но ту видим, да једино бегство може спасти вас, — вас и ваше дете. Кад дође господар војвода, предаћу му обрану и отићи, куд ме очи воде...

— Остављећеш нас опет! — повиче Марта.

— Не могу више становати с њим под једним кровом, — промрмља старац намрштено. — Против њега сам ишао у бој, омрзао ми је, за то ми не приличи да будем скупа с њим. Али док га не буде, закључићу се, да ћу вас, који нисте криви за проливену крв, чувати до последњега даха... Но овде вам ипак није моја обрана ни од каке користи. Сила се ту лупежа скупља, а нема никога да их задржи и да вам пружи руку помоћницу. Бежимо за то одатле, што брже!

Војвоткиња очајно ламаше руке

— Али куда да се бежи? — понови слабим гласом, — ко ће се сажалити на нашу невољу?

— Бежимо у Шамотуле — рече Бартош, — онде у околици није јамачно нико остао, пустош је свуда, само војводин замак стоји на стражи те пустоши... Крсташки је мач вас поштедио...

Уздржа се Бартош од речи, које дисаху горчином; уздржа се из милости према жени, која слушаше, ћутећи, с изразом неисказана бола на бледом лицу. Ужасавала се од повратка у Шамотуле. Онде беше стар замак и прло потмуран, подигнут у глухим шумама, на насутом брежуљку, опкољен рововима и бедемима. Онде — осећаше то — почеле би ју на ново мучити успомене на ужасни растанак с мужем; онде у пустињи и тишини још би ју жешће немир кињио.

Али Бартош одлучно захтеваше.

— Учините то за вашу ћерку! — говораше. — Ту свака час може навалити на двор сплеснја разуздана света. Чуо сам, како се договарају; не смете губити ни часка.

— Причекајмо још! — мољаше војвоткиња.

— Винч ће се вратити...

А на то Бартош сажа раменима.

— Његов повратак вам не ће донети среће! — промрмља.

— Та краљ му је опростио — шапну бедна жена, — он је своје дело откајао код Пловаца.

Стари се слуга гневно стресе.

— Откајао! — понови. — Покољења ће памтити тај злочин. Још се није осушила крв, коју је пролио, ветар није развејао гаришта, пепео се није утулио... А смрт толиких тисућа, а невоља толиких породица, а срамота женскиња, а невина сирочад?... Биће, богме, од њих лути осветници и нови ће злочини доћи трагом првога!...

Бартош говораше с великом снагом и теиком тугом, ал' се опет уздрка, видећи, како његове речи изазивају смртно бледило на лицу војвоткињину.

— Сви смо, сви проклети!... он, и ја, и чедо наше! — јаукала је она.

Милосрђе потресе срцем Бартошевим. Не гледајући на њу, поклони јој се до колена.

— Опростите! — рече. — Бог је највиши судија. Он ће пресудити, не ућа грешна човека. Туга ми срце цепа и горчином зачиња речи. Ја сам мужа вашега знао, док још млађан беше, и волео сам га од свега срца. Ал' ето, све је упропастио, и вас тиснуо у пропаст... А они, који вас воле, а гледе на вашу невољу, тим се јаче морају жалити на њега. Не кажите ипак на речи, него послушајте молбе за своје добро...

Војвоткиња му пружи руку, коју он пољуби.

— Знам — рече — да ти је од срца, што год си рекао... За то ми није жао, ал' ме боли, што нико, осим краља, не ће да опрости Винчу...

— Нека му Бог опрости! шапну Бартош, — то једино може рећи човек смртник, да не куне.

Тим се заврши разговор. Тај дан одлучише да оду кришом, ноћу, у Шамотуле, да се скрију од осветс људске.

(Наставиће се.)

ПОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Сву је своју бригу она посвећивала васпитању свога брата. Црквени повесничари онога времена не могу да се нахвале Пулхерији, за коју веле да човек управо не зна где код ње престаје дужности сестринске а где почињу материнске дужности. Туторисање своје над братом терала је тако далеко, да га је гонила да се ожени и да је пита више тражила за њ жену, кад је он најзад изјавио, да ће испунити сестрину вољу под погодбом, ако њој буде за руком те буде најлепшу и најобразованију девојку у целој држави.

То је њој и пошло за руком без велике муке. Јер кад се Атенаида појавила пред престолом, да моћној августи преда молбеницу да се уреди очинска оставина, тада се решила судбина лепе Атињанке. Пулхерији и њену брату чисто су стале очи, кад су угледали племенити лик девојчин, а кад су тек опазили, како је Атенаида образована и учена, није им било више до премишљања те је за неколико дана римско-грчки свет извештаћен био гласом, да је цар у својој „безизмерној доброти“ изабрао себи за невесту њерку скромна Атињанина и да је ту пресретну девојану, која је достигла била двадесету годину, крстио пред Пулхеријом патријарх Атик. 7 маја 421, кад се млади цареки пар венчао, добила је Евдокија — тако се звала од тада — из руку свога царског војна дијадимат уза звук светих песама и уз радосне клике народа у Византији.

Нова се августа тешко умела да прилагоди промењеним приликама. Што је истина истина, Теодосије јој је дуго био одан муж, али особене прилике на двору а исто тако и црквене заједнице, које су и у граду и у држави бивале све веће, нису могле веселити образовану а уз то нежну Евдокију. Како није марила за дворску усиљеност а није умела да се њене у дворским сплеткама, то се осећала као бољка, пресађена у туђу земљу. Сад је општећи са светом, који се пред краљицом клањао по у њој мрзио жену, што се дигла до тако висока положаја, морала све пешто подносревати, морала је с рачуном говорити и творити и морала је бити свеноходљива онде, где је пре била природна и љубазна.* Да је била властољубива, потписула би била Пулхерију, која је још једнако сама владала. А овако се повукла у своје одаје па је тражила утехе у својим старим атинским успоменама или у погођеним хексаметрима, у којима је покушавала да опева осећаје пријатељства или небеске љубави. Занемарена од свога мужа, који се бавио теолошким студијама те по читаве дане са ученим црквеним оцима расправљао догматична питања, избегавана од своје заове, која се искључиво бавила државним пословима, стала је према Павлинију, што је био magister officiorum на царском двору, осећати необичну пријатељску оданост, јер је тај човек од утецаја и нескадањи саученик царев био једини на двору, који је, било из милосрђа било из љубави према лепој жени, указивао царици ону пажњу, која јој припадаше као првој личности после владара. У царичином грудима биће да је поникло било тако нешто као потенцован осећај захвалности према Павлинију. Та и са свим је могуће а у приликама се даје и схватити, да је Евдокија, нарочито после, кад су јој одношаји према цару са свим почели хладнети, осећала према Павлинију нешто више од пријатељства и захвалности. Но да је тај одношај исада прешао границе онога, што је дозвољено, о том не знају ништа да причају чак ни највећи злоезици међу тадањим писцима. Па све да је то и било, царичина уверавања на самрти могла су уверити свет, да сумњичења и оптужбе цара, који је постао био и суштине неповерљив, нису биле ништа друго до последице гадној клевети.

Евдокијина је душа услед жалосних догађаја на двору и услед несрећног јој брачног живота била потресена а тек је у држави поново распламтела црквена борба побудила у ње гнушање према Византији и чисту јој душу испунила сумњом у божански извор хришћанске вере. То ли је дакле било хришћанство, које је она замишљала као истиниту и праву веру човечанске љубави! Баш је букнула била нова борба о догме.

* Ferd. Gregorovius. Geschichte einer byzantinischen Kaiserin. Leipzig. F. A. Brockhaus 1882.

Несторије од Антиохије учио је, да је света Богородица само на човечији начин постала мати Спаситељева. И Евдокија је то тако схваћала и тако јој се чинило да је природно. Ну Несторијеви противници, међу које је у првој линији спадала још једнако моћна Пулхерија, напали су на ту нову догму и жигосали је као лажинауку. У Византији и по свој држави орила се убојна вика црквених странака. За царицу су то биле дани страха и бриге. Но није то још било све. Ваљало јој је до дна испити тешку чашу. Њену једноверницу Евдоксију удадоше за западноримскога цара Валентинијана III, стричевића Теодосију. По одласку љубљеног свога детета осећала се царица остављена и усамљена. Камо јој нестаде идејала младости, камо наука филозофије, камо религиозних уверења? Ништа, ништа јој није више преостало, до празна плитка јава и сумња у Бога и људе. Само је мало фалило па би се била повратила својем старом поганичком уверењу. Но и то јој није више годило; и сувише је већ постала била хришћанка а да би се могла вратити на олтаре идолâ. На инак је чезнула да се ослободи свију душевних мука, које су ју киниле. Тада се деси обрт. Теодосије јој дозволи, да оде у хаџилук до светога гроба. Само је онде мислила да ће наћи мира и наспокојства, само на светој земљи, у непосредњој близини места, где је Исус проповедао и творио, где је за своју науку патио и умро, надала се да ће наћи изгубљену веру у човештво и божанско откровење. Са великом се свитом Евдокија кренула на пут преко Антиохије. Тај град, тада средиште анатолскому хришћанству, дочекао је августу са скоро божанском частима и искреном радошћу. Ту је у Евдокији на ново васкрсла Атенаїда. Ту је царица, чија је још једнако сјајна лепота мушкарце заносила а величанствена јој појава свет до људила распаљивала, беседила народу а беседа је та подсећала на најлепше дане старе Атине и на златна времена римска. Њен пут у Јерусалим био је прави тријумф. Народ се целио срећним, што види многохвољену лепу и духовиту Атињанку, која је у Византији када утонула била у таму и заборав.

То су били неизбрисиви утисци у срцу и души Евдокијиној. На тек Јерусалим! Ту је први пут осетила дах истинитог и правог хришћанства. Далеко од загушљивог ваздуха дворског, далеко од гнусне свађе црквених отаца уживала је њена душа у свим успоменама, којима је Јерусалим с околицом својом задобио чар светиње.

Тешким се срцем вратила Евдокија у своје царске дворе на Босфору. Та чекала ју је тек инак само златна тамница и живот пун муке и јада. Теодосија је давно већ оставила била млађана му доброћудност. Од доброга цара — на жалост је то у већине римских императора био већ обичај — постао је био тиранин, који је само сумњичио а склон био на окрутност и свиреност. Давно је озбиљна царица, која није марила за дворске сплетке, постала несносна свету на двору. Са све већом дрскошћу распростирали су непријатељи Евдокијини глас, да ова са Павлинијем живи у кажњиву односају. Подозрењење стаде маха отимати у цара. Једаред, кад је Теодосије без пратње домаћег министра, који је био болестан, пошао у цркву, даде му неки сиромашак голему фригијску јабуку. Цар се задиви реткој ћошци, прими јабуку и даде за њу сиромашку сто и педесет златица. Теодосије поклоне јабуку својој жени а ова је поклони бономе Павлинији. Овај, никакво зло не слутећи, дарује лепу јабуку цару. Кад цар запита Евдокију, где је јабука, она му рече, да ју је појела. Ту лаж по потреби скупо је ваљало да плаћа царица, јер је сад Теодосије био уверен, да му је жена неверна. Ту чудноватy историју с јабуком, која подсећа на трагичну сплоду с марамом из „Отела“, узимамо да је искитио или чак и измислио црквени повесничар, који нам је прича, на инак то ништа не мења историјски доказану чињеницу, да је Теодосије Евдокију одиста сматрао за прељубницу. Брзо пестаде царског љубимца Павлинија с двора, да после буде погубљен у Канадокији, а царицу одгоните у изгнанство.

Али је изгнанство било и спасење за царску мученицу. У Јерусалиму, за који су је привезивале најлепше успомене из хаџилука јој, ближу гроба Спаситељева хтела је да завриши живот у молитви и добрим делима. Онде, где је Спаситељ испио пехар својих мука, хтела је она да се ослободи својих јада и да оплакује Павлинија, који је због ње невино умро.

На светим местима: у скромноме Витлејему, на подножју маслинове горе у чаровном врту гециманском, на висовима Голготе, које је посветила мученичка смрт Спаситељева, налазила је несрећна царица утехе и крепости те је тек ту незнабошкиња Атенаїда постала права одушевљена хришћанка. Критење, којим ју је некад

патријарх Атик покретно, није ју могло да ослободи филозофских сумњâ, пуста свађа црквених отаца није могла да је доведе до уверења, да је црквена ортодоксија уједно и право хришћанство. Несрећа, која ју је у животу гонила, душевна борба, која је у њој беснела и никад јој мира није дала, убила је у њој сваки осећај за религију. Овде пак у непосредну додиру са светом, у којем је негда Спаситељ радио, кад је потпуно сазнала његову науку, примивши је у себе без икаква догматског посредовања и обузета била моћном чаролијом праве религиозности, развила се љубав према религији и према ближњима у одушевљење, да, чак у фанатизам. Како се опростила својих сумњâ и захвална била, што је нашла утехе у несрећи, на ново је стала духом радити. Узвишена појезија, коју је негда у очинској кући неговала у славу боговима, постаде сад трубом хришћанства те је Евдокија у течним хексаметрима, које Фотије нарочито хвали, опевала моћ вере хришћанске. *У „Кипријану и Јустини“*, спеву, у којем описује патње првих хришћана, довикује, као мученица, коју је снашао верски занос, људима овако:

Ви, који верно признајете Христа,
Искупитеља који љубите,
На суве моје погледајте сад
И чујте вредо мојих патњâ.

*

А ви, што још у тами чамите,
Разберите се, чујте, што ћу ја
О идолима вашим причати.
На свету није било човека,
Да один беше лажи-божима
К'о ја свом душом и да зна за крв
Баволеску тако, к'о што знађах ја.

. . . . . *

Док је Евдокија у Јерусалиму живела богоугодно и за појезију, дотле је дивља врева народâ беснела по западу Европе. Давно је већ муж њен Теодосије био међу мртвима. На царском престолу византијском седели су, у смислу последње воље покојникове, Марцијан и царева сестра Пулхерија. Царски престо у Риму, на којем је седела Евдокијина ћерка, био се раскламитао и сваки час се чинило да ће се срушити под ударцима дивљих германских руља. Не би дуго више суђено да постоји западно-римско царство. Куд-год је човек погледао, свуд је био сам бој и сама пропаст. Кувало се и врило је у тадашњем свету као у вештичину котлу. Овде доле на овом свету није велика патница у Јерусалиму нашта више могла наћи, што би јој срцу прибавило радости, души јој мира. Саморана, остављена, несрећом гоњена прибегавала је у сјајне небесне висине, које јој је отварала нова вера и песништво. Мора човек појмити време и женску душу па да у Евдокији на ново позна Атенаjиду. Измучена се душа ослободила. На за дивно чудо, и последњи су јој дани морали донети поновљена бола и јада. Суђено јој је било, да до дна искаши чашу патње. Евдокија је свим срцем и свом душом одана била својој кћери и двема својим унукама. Старија унука, по лепоти нета истоветна на своју стару мајку, звала се по њој. Тада дођоше на Рим дивље руље вандалске. Гајзерих одведе младу принцезу Евдокију, да је уда за свога сина Хунериха. Све је и сва покушавала ожалошћена стара мајка, да унуче своје спасе из руку варварских. Последњи њени труди, последње јој муке, њене последње топле молитве биле су зарад љубљеног унучета. Најпосле је младој Евдокији пошло за руком те је умакла из Картагине, главнога града у вандалској држави*.

Но прекасно је стигла у Јерусалим. Царица Евдокија већ је испустила била своју племенити душу.

Са признањем, да је Павлинije некин умро, и замоливши своју ћерку, царицу Евдоксију, која је дошла била на самртнички јој одар, да још једаред све и сва покуша, не би ли ослободила љубљено унуче, за које је она мислила да је још једнако у Хунериховим рукама, издахнула је племенита патница**.

Кад је млада Евдокија стигла у Јерусалим,

* Евдокија је учествовала била и у црквеној револуцији, што се породила у Палестини. Дуго је Евдокија била привржениица монофизитачке науке, коју је никејски и халкедонски сабор жигосао као јерес. Пулхерија и цар Валентинијан гледали су да је одвратe од тога. Сам папа Лав I писао је по наговору Пулхеријину и Валентинијанову царици у Јерусалим и гледао је да је приволи да се врати ортодоксној науци о двогубој природи Христа Спаситеља. То писмо је још сачувано. Најпосле попусти Евдокија те прими ставове никејскога сабора. Кад су Вандали ушли, постала је царица Евдоксија (ћерка Евдокијина) заједно са својим ћеркама Евдокијом и Плацидијом плен вандалскога краља Гајзериха. Евдокију одведоше у Картагину па је силом удадоше за краља Хунериха, сина Гајзерихова. Плацидија се после удала за Олибрија. Евдокија је обудовила за Валентинијаном. Млада Евдокија, кад је умакла из Картагине, остала је у Јерусалиму и живела је као клаузерица.

** Царица Евдокија (Атенаjида) умрла је 460 после Христа, поживевши 67 година.

* F. Gregorovius. Geschichte einer byz. Kaiserin.

похитала је у Стеванову цркву, да се исплаче на гробу своје старе мајке.

Биле су то сузе чисте дечиње љубави и захвалности, за којима је Атенаида у својој несрећи чезнула и без којих је њој, царици, што даје љубав и милост, целог века било тешко.

Т. С. Виловски

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА“ ГУНДУЛИЋЕВА*

Било би пријеме бар приликом тристогодишњице славнога нашега пјесника *Ивана Гундулића*, да се међу нама отпочне рад око исправљања текста његова епоса: према језику, који находимо у истоме њему; према смислу, на који нас здрав разум доводи; и особито према сравњивању разнијех текстова, што их имамо. Јер је познато, да је *Осман*, док је штампом на свијет изашао, у рукопису лежао преко двијести година; а што је још грђе, није лежао него преписивањем циркулирао бар по Приморју. Па када још промислимо, каквијем се правописом то чинило, онда нам је јасно, одакле је у *Осману* толико нејасних мјеста, лингвистичкијех несмисала, и неправилнијех стихова.

Сравњујући најновије загребачко издање *Османа*, које је приредио латиницом проф. *Брош* по издању Југославенске Академије, са најстаријим, или тачније једнијем од два најстарија издања, а то оним једнискијем *Јевта Поповића*, које је ћирилицом на свијет изашло г. 1827, ја сам дошао до увјерења, да се није наставило издавање овога нашега највећега пјесничкога дјела оном љубави и оном бригом, како је то само дјело захтјевало.

Послије будимскога издања прошло је пунијех седамнаест година, докле је у Загребу изашло прво издање, и то ушљед заузимања неумрлог *Гаја* око ширења српскога језика међу Хрватима. Мора се признати, да су Хрвати доста учинили око исправљања текста, јер је ово посљедње издање загребачко, у опће узевши, куд и камо боље и јасније од онога будимскога; али ће се напријед видјети, да је могло бити још боље и јасније, да је г. приређивач овога издања или приређивач академијског издања г. *А. Павић* имао пред очима будимско издање.

У намјери да са своје стране допринесем ка приређивању издања *Османиде*, које би имало које књижевно друштво наше на себе узети у славу тристогодишњице пјесникове: узимљем Брозово издање, па ћу на њега наводити сва она мјеста, која ми се чине, да се могу исправити изданјем Поповићевијем, те ћу то исправљање овијем и покушати.

Пјевање прво

1. Одмах у петој строфи долази стих:

Тад *врх круне сабља* пада —

а у Поповићеву изданју:

Сад *под сабљом круна* пада —

а то ми се чини логичније, особито према стиху, што му претходи:

Сад врх сабље круна виси,
Сад под сабљом круна пада.

2. У Б. на стр. 4 долази ова строфа:

Али да тијем пјесни *моје*
Сасма дуге не исходе.
Само објавте смрти *своје*
Худе узроке, тужне згоде.

А у П. овако гласи:

Али да тијем пјесни *ова*
Сасма дуге не исходе,
Смрти објавте ви *његове*
Худе узроке, тужне згоде.

Ова је варијанта коректнија и јаснија.

3. На стр. 5:

Пјесма у срцу успомена
Цару Осману бјеше остала —

а у П. мјеста *пјесма* стоји *жалост*, што цијелу строфу разјашњава.

* Овај мој рад је Матица примила и наградила још 1888; ја то је било поче одмах већ пок. Јован Бошковић да приређује издање „Османа“, које је у Земуну свијета угледало г. 1890: тако сам ја већ овај мој прилог к исправљању текста Гундулићеве епопеје био и забатално, видјевши да је њешно издање у најкомпетентијим рукама. Али је пок. Бошковић своје издање приредио по загребачкоме академијскоме изданју, не узимајући у обзир ни најмање будимско издање, те је сасвијем слично изданју Брозову; и за то овај рад мој износим сада на јавност будућем издавачу „Османа“ на расположење, еда буде од какве користи.

4. Мало ниже долази: *стремитела* турскијех сила; а у II. стоји боље *стрмитела*.

5. На стр. 7:

Била вам су бранна *ходе*
Без разлуке свака жита,
А воскупо хладне воде
Пића угодна племенита:

а у II:

Била вам су бранна *у шуту*
Без разлуке свака жита
А студенца бистра у скуту
Пића угодна племенита.

Пића угодна у скуту бистра студенца јесте вода; с тога бих ову варијанту претпоставио првој, особито обзиром на оно *ходе*.

6. На стр. 8 и 9 подијељена је ова строфа:

На трпезах ирху сага
Дуге и обилне гозбе чине
Пијук докли свијес и свага
Од вина им свијем ногине —

а у II.:

На трпезах ирху сага,
Кад обилне гозбе чине,
Пију и т. д.

Ова је варијанта такођер боља.

7. На стр. 9:

Једа и *они нијесу* људи?
Једа и у вас срца није?

А у II:

Једа и *ви нијесте* људи? и т. д.

Ово ми се чини логичније у оној апострофи Османовој, управљеној војсци његовој од Пољака разбијеној.

8. На стр. 10:

Јер од овијех страх се стучи
С' непослухом јаничара —

а у II. стоји *с непослуха*, а то је правилније и јасније.

9. На стр. 10 и 11 долази подијељена строфа:

Тим пастијери ина стада
Вајеводам под овчином,
Како хоћеш да икада
Удрити се смију с јуначим?

А у II. други и четврти стих гласе:

Под војводам овчијима,
Удрит свију с јунацима —

а то ми се такођер чини боље.

10. На стр. 12:

Хтједи само да се узвисе —

а у II.

Хоће само да се узвисе,

и то је логичније, јер пјесник овђе излаже одлуку Османову: *Ко се укаже јунак боли, тај ће част вишу пред њим стећи.* Овијем свршује једна реченица, на почетак сасвијем друга, независна од прве: *Хоће, да се на владања царска узвисе само они, који добију част сред боја.*

11. Одмах иза овога долази ова строфа:

Тер не нијеш, блуд и жене
Нег ли сама крјепост гола
Пут од милости и од цијене
У царскога буде стола.

Ово *пут* нема у II. нити му је онђе мјеста. Осману је одлучно, да одсле *не буде од милости и од цијене у царскога стола т. ј. у цара новаг, блуд и жене него сама крјепост.* То је јасно. Али није тако ова варијанта: *да буде пут од милости и цијене у царскога стола и т. д.*, јер прије свега требало би да стоји: *пут до милости и до цијене;* а друго онђе пјесник каже закон, који Османа даје царскоме престолу: *да цијени и љуби витезове не ио имену* и *блуду, него ио крјепости;* а не даје га витезовима, како ће до царске милости и цијене доћи; а то се не може ни из далека претпоставити, јер је цар онај, који милује и цијени, па би узалуд било витезовима бити крјепосни, кад би цар блудинке више миловао.

Пјеваље друго

1. Одмах у трећој строфи долази стих:

У поносној твој похлеви —

а у II. мјесто *твој* стоји *тој*, а то је јасније.

2. На стр. 15:

Мудро су они размислили,
Што још младос тебе не да,
Ка све воље само сили,
Ка на далек не погледа.

А у II. овако гласи подвучени стих:

У све воље самој сили.

Да видимо, који је стих бољи. Први би значио: *младост, која силује само све или своје воље, која на далеко не погледа.* А други: *Младост, која на далеко не погледа у самој сили своје воље.* Мени се ова варијанта боље свиђа.

3. На стр. 16:

У сред мјеста исписана
Златнијем *цвијећем* више водра —

у II. мјесто *цвијећем* стоји *словом*, а то је приличније и јасније.

4. Одмах слиједе ови стихови:

Врху сага тканијех златом
Стоји *гугљела* зачр црвена —

а у II:

Стоји *узглавница* црвена;

осим што је *узглавница* чистија ријеч српска,

у првој варијанти находимо двије ријечи, које значе једно исто: *оргу* и *згар* или озгар, дакле једну ријеч сувишну на штету јасноће.

5. На стр. 17:

И да јој се *тој* кад збуде —

у П. мјесто *тој* стоји *то*, а то нема смисла.

6. На стр. 18 мјесто *црнијем прутом* у П. стоји *чарнијем прутом*, а то боље одговара смислу, јер се ту говори о баснском чарању.

7. На стр. 19 мјесто: *жудеб* лијепо по погледу — у П. стоји; *сулеб* и т. д. а то нема смисла.

8. На стр. 20:

Крој ма уста чуј свијет *славан* —

а у П. мјесто *славна* стоји *славни*, придјев сасвијем својствен именици; а друго, ни да цар коме говори, не би могао рећи: „мој свијет славни“, а камо ли млађи цару.

9. На стр. 24:

Ну не *дава* прије него си
Синовки се поштавно —

у П. мјесто *дави* стоји *ходи*, а то нема смисла, дочим прва варијанта нема.

10. На истој страни:

Најприје жудар начни гледа,
Да уздржи што је његово,
Простире се пак наприједа
И прихита још ново.

У П. ови посљедни стих гласи:

И прихитат шиће ново —

Ову варијанту претпостављам првој, јер: *иде напријед и још прихита ново*, није лијепо речено; љепше је: *иде напријед и тражи да прихити ново.*

Пјеваље треће

1. Одмах трећа строфа гласи:

Кад сунчана зрака плаха
По небу се пружи ведру,
А поклисар царски узјаха
Златном сабљом ресеј бедру.

Мјесто оно *А* у П. стоји *тад*, што одговара оном *кад* у почетку, премда ни *а* не квари смисао, и ако није најправилније.

2. На стр. 32:

Један, *с чудом* неизмјерне
Тве крпности чијем заљери —

а у П. ми се боље свиђа овако:

Један *труде* неизмјерне
Тве крпности чија заљери.

3. На стр. 34:

Сто круна ти *одсад* кују —

мјесто *одсад* у П. стоји *одсуд*, што боље одговара смислу.

4. На стр. 36:

Лијева мјеста, *драг простор је* —

а у П:

Лијена мјеста *и просторје*
Све се пуно села види;

виде се лијена мјеста и све просторије пуно села; напротив прва варијанта би овако гласила: *Лијена су мјеста, простор је драг, све се види пуно села* Овје долазе *лијена мјеста* и *драг простор*, а то значи једно. У П. је пак добро употребљено *просторје*, да се избјегне дикција: *која се мјеста виде пуна села*, која би била сасвијем прозајичка.

5. На истој страни при дну:

Час поклисар *ће постава*,
Ну посијешно напријед ходи —

а у П. стоји *не пушава*. Овамо значи: *час не стоји*, а овамо: *час не проиушта*. Премда је то све једно, мени се чини ова посљедња реченица јача, апстрахујући од доброте облика *постава* и *пушава*.

6. На стр. 37:

Мру градови *огрнути*
Од камења становита,
А од умрле човјек *пути*
Жали јер не има бјечијех лита.

У П. друкчије гласи:

Мру градови *гласовити*
Од камења становита,
А од умрле човјек *бити*
Жали и т. д.

За љубав оном потребитом епитету *гласовити*, а да се уклони она не најсрећнија дикција: *огрнути од камена*, ја бих посљедњу претпостављено првој варијанти.

7. На стр. 38 при дну:

И ко цару Лех одоље.

А у П:

Како цару Лех одоље.

Прије свега оно *и* није потребито ни пјесничко; а друго овако је стих јаснији од првога, коме смета оно *ко* скраћено.

Пјеваље четврто

1. На стр. 40:

Ну да обране и од тога
И друге им *све* су нале.
Прси би их од залога
Краљевића сачувале.

У П. мјесто *све*, које квари смисао, стоји *да*, што смисао цијеле строфе разјашњава.

2. На стр. 41 мјесто: шест тисућ се *овијех* нађе — у П. стоји: шест тисућа *ових* се нађе; — па је боља смисао и бољи стих.

3. На истој страни:

Тиx Алија верни ага
Замани их кори и кара,
Чим своја сама сабља и снага
На обрану бјеше од џара.

У П. на против гласе ова два стиха:

Кад јуначки мач и снага
На погубе бјеше од џара —

која варијанта има више смисла.

4. На стр. 42:

Јаки јунак; али кољи
Јак, потхибан џару своју.

А у П:

Јаки јунак; али кољи
Ах, под хитбом џару своју —

која варијанта такођер има више смисла.

5. На стр. 44:

Да *он* Пољака сам парчи.

А у П:

Да *на* Пољаке сам парчи —

како треба, јер се не вели: *парчити кога*, него *на кога*.

6. Одмах слиједи ова строфа:

Паче осуда била је така,
Турска војска да погине,
Кад опушће од јунака,
Кн ју бранаше над све ине.

У П. пошљедни стих гласи:

Ку бранаше над све име —

која ми се варијанта боље свиђа, јер *бранаше* је једнобројно, а *од јунака* вишебројно, дакле се оно *кн* не може односити на *јунаке*, него на војску; а ко *бранаше* војску! *Осуда.*

7. Даље однах слиједи:

Сам насрта скупше силе,
Вала, удара, сијече и стриједа,
Докле се рва врх гомиле
Од побијенијех непријатеља.

А у П. стоји:

Док се обори врх гомиле,

што је такођер јасније.

8. На стр. 46:

Витез *наван*, лупеж збила.

А у П:

Витез *на око*, лупеж збила —

што је много боље.

9. На стр. 47:

Оружјем се сви опстријеше,
С коњем котеђ вазда лаци,
Сви под перјем, сви се *ријеше*
Прави витези и јунаци.

А у П:

Оружјем се сви опстријеше,
Коњем текућ свуда лаци,
Сви под перјем, сви се *реше*
Први витези и јунаци.

И ова ми се варијанта боље свиђа.

10. На стр. 50:

Гони љубав срце чисто.

А у П. мјесто *гони* стоји *гори*, што има смисла.

(Наставиће се).

Л. Томановић

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Настављак)

И тако ћемо почети с Калосовијем. Само име његово, као што се чини, наведено је из ријечи „κολοσς“ т. ј. великан, узето за то, да би поставило његов тип високо; таки он и јест, непосредивши га с околицом. У ствари он је тако звани демонски или бајронски тип, који пренесен на руско земљиште, родио се у Пероčинима, а на пошљетку и у Гласковима. То је човјек, који види свјетско средиште у себи, већијем дијелом у својим чулнијем уживањима са женскијем родом. Узвишеност његова над масом и састоји се у том само, што је он већ са свијем изгубио осјећај савјести, осјећај да појима туђа страдања, уваженье према личности и срцу другијех, који као да не егзистују за њега. Тако, кад му се дошла сиромашна дјевојка, он се састаје са њоме, знајући, да ће је одбити, кад му се досади. Својега најбољега пријатеља употребљава за картање с оцем дјевојчицијем, само да одвуче за то вријеме пажњу старчеву од кћери. А кад му се та кћи досадила, он јој не да, да се уда за тога истога пријатеља и т. д. Ријечју он је дошљедни невалалац и егоиста, док се други колебају, варају и лажу пред собом и пред другијем и по томе су баш шгмеји и невалаци Јасно је, да међу невалалцима може бити гиганата, но држати их за то позитивнијем, нема разлога. Тургењев је видио, као што се чини, негативне стране Калосовијех тек касније, кад је видио тај тип у облику Ба-

јарова, и ако Базаров по Тургењеву негира принципе, он је у самој ствари увео у свијести принцип, у логичку теорију то, што је Калосов радио како из неморала урођеног и напљедњега, тако и из неморала добивеног од околине и васпитања. Но ту се и види недопљедност Тургењењева: према Базарову влада се, чини нам се, негативно, само по томе, што је Базаров други Калосов, који негира свакијех моралијех принципа и своје правилно „дјелам, што ми се допада“ не формулише само логички свјесно и не протеже само на своју једину личност, него проповиједа и другијем као теорију т. ј. уноси своје исповиједање међу плебеје и разночинце.* Таки је и Губарев у „Диму“, други негативни тип, који се развио из Калосова. Ако Тургењев, понижавајући се пред Калосовијем, ненавиди напљеднике Калосовљеве у Базарову и Губареву, то је та његова недопљедност својство скоро све наше могуће интелигенције и даде се психолошки нема просто објаснити: што може племић не може сељак, ал из тога излазе непријатне посљедице као онај знаменити сан, који је снио Тургењев о сељацима, који доњоше к њему, позивајући га учтиво, да иде да надзира казну. То је криза средина, која је у себи представљала увијек двострук морал и политику и говорећи слободоумно у својој соби за примање похода, одмах би истицао знамениту фразу: „devant les domestiques“, када би улазио какі год роњски лакеј, који бјеше у таком положају према племићу, у ка ом је био племић према оном, о којем је он говорио слободоумно. Та навика к двоструким моралима и идејама сачувала се и послије ослобођења Стављајући на позорницу гнусну личност Калосова, Тургењев на прилику не опажа, да је тај тежак, којега је он с таком одвратношћу извео у „Стихотворенахъ въ прозѣ“ и који хоће „на срећу“ да купи комадић ужета од објешенога „пријатеља“, онај нети Калосов, но дубљини својега неморала и немилосрђа, јер њега руководи једини принцип, његова рођена срећа и никакијех другијех алтруџистичких осјећаја није разбуђено у њему. Но ту умјетник појмаше, како је то гнусно, као што је појмао и у Базарову, но он се није узвисио до тога истога негирања у Калосову т. ј. кад не бјеше „devant les domestiques“, кад се пожар не бје још распростро на плебеја. Но ми се случајно заговоримо о негативнијем типовима Тургењењевим, а хтедосмо говорити о позитивнијем.

Пријеђи ћемо к њима и ту ћемо све боље видјети, да су и ти позитивни типови Тургењењеви по суштини својега морала исти Калосови, месо меса њихова. Тако је очевидно, да је Тургењев ставио браћу Кирсанове као противност Базарову. Но шта су то ти Кирсанови, кад се дубље посмотре? Оба живе на рачун народњи, не мислећи, да га награде за то ни на који начин. Никола Петровић забавља се као и Калосов с Теничком, имајући и дијете са њоме, па и ако је не одбија (то је дјело узраста и темперамента, а не морала), то је не узима ни за жену, јер то, видите, вријеђа аристократске „пренсипе“ његова брата. Но да то на пољетку вријеђа женски и религијозни осјећај биједне дјевојке, то он не само да не мисли, него и не спомиње ни сам Тургењев, дакле то је само њешто умекшани и мање слични тип тога истога Калосова, а Базаров и Губарев су више слични типови његови. Никола Петровић позива се у својим еротичкијем лакоумностима на „пренсипе“ братовљеве, а у својој доколици на рачун сељачки, вјероватно на разне „droits“, док се Базаров подсмијева „пренсипима“ и свакијем „droits“, изузимајући оно једно: „дјелам, што ми се допада“. Разлика није велика. Једина црта, која одликује Базарова од тијех бајаги позитивнијех личности, може се показати тијем, као што смо горе опазили, да је неподобан, да љуби Тургењевском љубављу и његово негирање умјетности, док Никола Петровић свира Шуберта, а његов брат сав живот свој љуби романтички њеку јунакињу и страда од несрећне љубави према њој. И тако Тургењев није могао да учини услугу ни својим позитивнијем типовима, који се по суштини ни чим не одликоваху од његовијех негативнијех типова; то су они исти преставници животнога егоизма, звјерскога начела у човјеку, служења једино својему „ја“, начела противнога начелу јунака Достојевскових; само једни више, а други мање налик, по мекости своје природе; једни се заслањају за старе принципе, други бајаги за нове, који су исто тако врло стари. У Руса се заметнуо и развио тај морал исто тако усред пресићењега племства и тек послије заразио је и ниже класе тако ревно заштићаваших „domestiques“ т. ј. плебеја и разночинаца, као што бјеше Базаров. Веза тога морала с пресићењошћу види се не само

*) Разночинац: који нема личнога племства.

историјски него и психолошки. Људи, који живљаху цијели вијек не трудом и усиљавањем главе и руку, трудом, који треба кооперације, уједињења и састављања сила — што и израђује друштвене, алтруистичке осјећаје, — него напротив, који живљаху туђијем робовскијем трудом, т. ј. скоро са свијем лишени, да морају мозгати за себе и за друге, вјежбати своје тијело радом, уједињењем рада и т. д. на крају крајева не могу а да не дођу до атрофије осјећаја специјално друштвенијех и алтруистичкијех; уза то људи, који имађаху сила времена да развију апстрактне силе ума или апстрактни осјећаји естетички, морају неопходно доћи до некога песимизма, што се тиче радности, како је њихова средина мутна, једнолична, јер у њој нема главнога извора постојаногa ентузијазма а особито радње љубави према ближњему, нема ни извора за негативно узбуђење духовнијех сила, какијех има у биједњака, који трпе потребу и глад; због тога се и показује резултатом животни песимизам с култом уживања: естетичкога, љубавнога, интелектуалнога, као што ћемо одмах показати; сви ти Лаврецки, Рудини, Хамлети Шчигровскога округа, Шубини, па Берсењеви, сви су они представници разнијех видова тога истога типа. Но због њихове ситости, обезбјеђености, естетичности њихов је песимизам и егоизам мек, њежан, умјетнички, кад и кад може чак и очаравати својим лијепијем облицима сјете и негирања. Но кад он пада на земљиште плебејско, гладно, озловољено животом, он прима збиља Базаровске нелијепе, несретне облике, а код Губарева је он подобан за свако осјећање и друштвене изгреде.

Сад би за овијем требало размотрити, како је био утјецај обају автора на прогресе негативнијем путем т. ј. путем негативнога цртања животнијех облика или облика типова и идеја. Што се тиче негативнијех типова и идеја, то су они згруписани код Тургењева у „Диму“, „Очевима и деци“, а код Достојевскога у „Бјесахъ“, „Преступленій и наказанія“ и у неколијем другијем. Послије тога требало би непоредити та дјела. Но то би био незахвалан посао, јер није у том негативном цртању живота била снага наших автора и нијесу имали дубока негативна утјецаја на наше вријеме ни тај ни други романсијер, на према томе се не ћемо уставити на тијем странама њиховијех дјела.

Што се тиче негативнога односаја према самијем облицима друштвенијем, то се Достојевски нигде не показује директнијем негатором тијех облика, ако се не ће сматрати ове узбуђење симпатије према бједнијем, пониженијем и увријеђенијем. Тургењев се јавља такијем негатором само у „Запискахъ охотника“, и ту је само његов утјецај на роиске идеје рускога племства био велик. Послије тога он је већ почео да се влада према селаштву негативно, особито у „Пејезији у прози“.

И тако је најглавније било, у чем се могао састојати, и, како ћемо одмах видјети, и састајао се прогресивни утјецај обојице умјетника: то њихово објашњавање психичкијех страна човјечијех, које се јављало као откриће, гонећи људе, да пажљивије зашире у свој душевни свијет, да раде на њему, да љубе једне стране његове, а друге да мрзе, — и у исто вријеме да поступају друкчије и са средином. То су биле најјаче стране обојице њих и у њима су се баш већма од свега пражњавале њихове музе.

(Наставиће се)

Милан Поповић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРАКАЗИ

Knjige Matice Hrvatske. Prievodi grčkih i rimskih klasika. Svezak deveti. Plutarhovi izabrani životopisi. Dio prvi. Životopisi znamenitih Grka. Preveo, uvod i bilješke napisao Stjepan Senz. Zagreb. Tisak Karla Albrechta 1892. — Други део „izabranih“ Плутарховх упоредних животописа — Βίοι παράλληλοι — издала је „Матица Хрватска“ прошле године, дакле пре овога дела; у другом дёлу су животописи знаменитих Римљана. Тај део је приказан у бр. 6. овога листа прошле године. Ми приказујући сада први део Сенцова превода Плутархових упоредних животописа, пре свега се придружујемо ономе, што је речено у поменутом приказу другога дела, с том само опаском, да место Анне и Кесомен вала да стоји Агис и Кесомен, јер је реч о Агису III., сину Леонидином, који владаше у Шпарти г. 244–240., не о Анису, којега Плутарах у ониме не спомиње.*) Плутарах је своје историјско дело Βίοι παράλληλοι састависо у 46 (2×23) упоредних животописа,

*) Ово је онде очевидно штампарска погрешка, ма да у два маха долази. У.

све два и два, једног Грка и једног Римљанина, овако: Тезеја и Ромула, Ликурга и Нуму, Солона и Вал. Публиколу, Темистокла и Камила, Перикла и Фабија Максима, Алкивијада и Марција Коријолана, Тимолеонта и Емилија Павла, Пелопиду и Марцела, Аристида и Катона старијег, Филопемена и Квинција Фламинина, Пирха и Марија, Лисандра и Силу, Камона и Лукула, Никију и Краса, Јевмена и Серторија, Агесилаја и Помпеја, Александра и Цезара, Фокијона и Катона старијег, Агиса и Клеомена са оба Граха, Димостена и Цицерона, Димитрија Полиоркита и Антонија, Дијона и Брута. Уз 19 таквих парова додао је епиприсее т. ј. у кратко скупљена упоређења ове двојице, чији је живот напред описао. Од тих животописа превео је Ст. Сенић у овом првом делу ове: Темистокла, Аристида, Камона, Перикла, Алкивијада, Димостена, Александра, и за тим долазе „Biljeske". Но г. проф. Сенић није свој избор удесио са сним према смеру и изради Плутархова дела: није изабрао животописе паралелне, нит је баш овом приликом требао учинити; могао је и он одабрати но је двоје Грка и но једног Римљанина са додатим епиприсема, јер би то одговарало верности и тенденцији Плутархова дела. Овако је по мојем мишљењу доста промашена сврха. Владу тек није г. проф. Сенића руководила та мисао, да на сам Плутарах није написао уза сваки пар своју епипрису? Та мисао не би била оправдана с критичког гледишта. Г. проф. Сенић превео је ове „odabrane" Плутархове животописе но изврсном, критичком издању од К. Синтениса, али се могао уједно послужати и критичким издањем О. Сиферта и Фр. Бласа. Иначе је превод веома веран изворнику тако, да где где трпи штету дух језика, на који је пренесено. Језик је већим делом чист и правилан; очистила је свугде сувишно наслеђена, осем у преношењу имена, где је доста и много што нам рогобатно звучало; с тога би требало да је преводилац имена превео по изговору новом грчком, конседвентно, а не латинском, који није свагда конседвентан. У језику преводиочеву има и некошико неологизама, који нису баш са сним згодно створени. Неке речи и изразе нису преведени како би требало: н. пр. реч ἄρχων, ген. ἄρχοντ-ος, pl. ἀρχόντ-ων, превео је г. Сенић речју: archon, archona, итд.; тако назив πυξ, ген. πυκνός, или πυκνός превео је номинативом; речи: ἀριστοκρατία, ὀλιγαρχία, и др. превео је без узрока, наравно по латинско немачком, са: aristokracijaja и aristokratija итд. Преводилац је чешће употребио израз: „kroz koga što učiniti", а то не одговара духу нашега језика. Реч χορηγός превео је са: „zborovodja". Сложеница је добра, но за што не бисмо узели реч „диковођа", која исћ живи пре речи „zborovodja"? У преводу додао је реч „vojnice" (τὰ πολεμικά, τὰ πολέμια), и то је, чини ми се, и сувише. Неправилан је начин употребе речи: „ono". Реч употребљао је преводилац друкчије, него што се иначе говоре и пишу, н. пр. suzdržati м. удржати (ἀποτρέπειν), posvađenjeno (стр. 6) м. завађено; osnuša se (стр. 27) м. омотала се; poredi se u velikašima (стр. 30) м. настаде итд. Има још и по где која несрећна или нехватична конструкција, но нам према правилима превода тога у овће губе се ситније грешке. Најзад што се тиче „Biljeske", оне су неким згодне и пристају уквиру; али су местимице сувише и ситније, док међу тим поред свег тог изостало је нам нешто, што се могло споменути, као н. пр. о неким грчким месецима: Панему (стр. 581); о Мајмактиријону или Алалкоменију (стр. 59) такође нема спомена у „Biljeskama". У овће, поред свега тога, што опазисмо, препоручујемо ону књигу свакоме, који хоће да се упозна са узвишеним карактерима ових лица, што су сјала као звезде преходиште у културно доба старих Грка и Римљана. Читалац ће наћи и у овоме преводу лепих црта и красне поуке, која се може применити на свако доба и на сваког човека.

Б-Пешта А. П.

Илариов Руварац. **О натписима у озренској цркви и о живопису попу Страхињи.** Прворђено — —, архимандрит. Сепаратни отисак из „Гласника земаљског музеја у Босни и Херцеговини", година 1892., књига IV. — Сарајево. Земаљска штампарија. 1892. Стр. 8. — Ова расправа је допуна Рукарчеву расправи о манастирима у Босни. (Годишњица II.) Запис са Озренске цркве саопштило је до сада више њих, али махом погрешно. Руварац је доказао, да је црква Озренска подигнута 1587. г., а написао је под Јаков Марић за спомен себи и родитељима својим. Овом приликом опоменуо је Руварац оне, који саопштавају старе натписе и записе, да особито пазе на знак за број 90., јер у томе су многи грешили. На крају је Руварац проговорио о живопису Страхињи, који је живописао и Озренску цркву г. 1609.

Беч С.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

+ 22. фебруара је био годишњи свечани скуп Академије Наука у Београду. Између осталога на њем је читао архимандрит Н. Дучић своју приступну академску беседу: *„Свети Сава, српски орден и српски краљевски у XIII. веку"*.

+ „Књижевно-уметничка заједница", како јавља „Јавор", приређује *Словенску* о прослави педесетогодишњице Љ. Н. Ненадовића. Редакција „Споменице" поверена је др. Мил. Р. Весићу и проф. Илији И. Вукићевићу. Биографију Ненадовића, са погледом на његов рад, написаће у ту сврху бив. мин. преосвете Андра Николић.

+ Изашао је и други број „Царинике". У том је броју писмо Новаковићево, у ком одговара на питања постављена му од уредника. Новаковић тврди: да су царинарници и царинарга израз за ђумрук; да је боље рећи „споредне таксе" него „узгредне"; да не треба дирати термине: „квитарина", „свезарина" и „кладарна".

△ „Матица Словенска" разаслала је својим члановима овогодишње своје књиге: 1. Летопис (уредио А. Бартол), 2. Словенска земља, I део: Грофовије Горица са Градишком од С. Рутара и 3. Забавна књижица VII. свеска: Огњем и мачем од Х. Шиенцвейна (1. и 2. део) у преводу М. М. — а и са илустрацијама В. Озиве.

+ Словеначки народ жалибно је једнога од својих ветерана, који је пером у руци приредио многим словеначком добру. Преминуо је 7. јануара прошли светом *Јосип Марн*, професор и књижевник. Он је 1887 био и председником „Матице Словенске" у Љубљани. Књижевно му је после била филологија. Хвале му парочито „Језичник".

— „Vienac" доноси у 9. броју оцену на „Песмама и пиљу" књаза Николе из пера Миливоја Шрепела.

— У 3. броју „Književne Smotre" оцењена је књига Јос. В. Стојановића „О утицају домаће дисциплине", која је приказана у 1 броју нашег листа ове године. Оцењи-

вач Љ. Дворниковић приговоре патнису, казује неколико опаазака на појединости но у главном хвали и препоручује дело.

— Од 15 о. м. излази у Београду „Типографски Весник“, орган српских типографа. За нас овде стаје годишње 4 фор. а излазиће двапред недељно.

△ Филолошко-историјски разред „Југославенске Академије“ дао је под тисак две филолошке расправе: „Рански дијалекат“ од М. Кушара и „Додатак опанчарским називима“ од М. Медића. У првој расправи говори се о особинама дијалекта, којим се говори на острву Рабу; знамениго је по саму филологију, што је означен акценат свима речима раиског дијалекта, што долазе у тој расправи. У другој расправи тумачи М. Медић по азбучном реду доста опанчарских назива, који се употребљавају по Срему и Лици.

△ Бечка академијска друштва: чешко и словачка „Татра“ спремају се, да прославе стогодишњицу од рођења Јана Колара, који се напрнује 29. јулија 1893. У ту сврху наумише да издаду као неку „споменицу“, у којој би се изнело све, што се зна о животу и раду Коларову. Већ су обећани поједини чланци за ту споменицу, тако је н. пр. Фр. Пастрнек обећао расправу о наворима, којима се послужио Колар говорећи о старинама и језику. Малиној Шрепел је већ написао и послао о утецају Коларову на хрватску књижевност, и о Коларову ходочу сс Србима писаће Ж. Ђорђевић и Ст. Станојевић. Споменица ће бити украшена неколиким сликама, које се односе на Колара и његово дело. Стварање о том, као и оно штампања узео је на се секретор дворске библиотеке и лектор чешкога језика на бечком свеучилишту Менчик.

— Папа Лав XIII допустио је, да научници свију народа могу походити ватиканску библиотеку, да њиу податке о прошлости својих народа. У тој библиотеци одређено је засебно место појединим државама и народима, да онде чувају најзнаменитија дела о свијој политичкој, правној, црквеној историји. Тако има и Чешка засебно место онде. Историјски музеј у Прагу решио је да у ватиканску библиотеку пошаље „Privilegia měst pražských“ од Челаковског а Ербенове „Die Primatoren der Altstadt Prag“.

+ 3. јануара умро је у Флоренцији *Теофил Лемартовић* (проф. у Варшави 1822.), полски лирски песник, који спада у групу варшавских песника четрдесетих година. Три четвртине века прошао је скоро у туђини, већином у Италији, чија свежа природа утецаше на његову мањту тако, да му она беше један од главних извора, одакле црпаше своје мотиве. Сем тога мили су му били религиозни као и народни полски мотиви. Од интереса су му нарочито „Lirenka“ и „Poezye.“

+ У другој свесци „Archäologisch-epigraphischen Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn“ наиђу осталога још су ови прилози, који се тичу балканскога полуострва: Szanto „Aus Albanien“, v. Domaszewsky „Praetorianerdiplom aus Bulgarien“ и „Das Σκύφιον von Kosovo in Bulgarien“, и H. и K. Skorbil „Antike Inschriften aus Bulgarien“.

+ Dr. Vondrák о трошку чешке академије издао је „Glagolita Clozián“. Овим издањем попуњује се оскудица у њем, јер Копитарово „Glagolita Clozianus“ било је библиографијска реткост.

+ У првој свесци „Mittheilungen d. Instituts für oesterr. Geschichtsforschungen“ пише Старе о *историјским радовима југословенске академије у Загребу*.

+ У додатку минхенских „Allgem. Zeitg“, бр. 35. интересан је прилошчић Goetz-ов „Nach Türkisch-Bosnien“.

— У 8 броју новосадског немачког локалног листа „Bacs-Bodrogher Presse“ има подлистак „Ueber serbische Dichtung“. Написао га је неки Јосиф Шнабл. Реч је ту највише о Бранку и Змају и написена је од сваког по једна песма у немачком преводу канетина Светозара Милојковића, за кога се ту с правом вели, да му пријатеља лепе књижевности треба да су захвални, што је Немце упознао иногим бисером српске уметничке поезије.

— Сарду је пре две недеље у „Grand Theatre“-у у Паризу читао пролог свом комаду у четир чина под натписом „Mademoiselle Sans-Gêne“, који је написао у друштву с Емилом Моро-ом. Пролог игра у Паризу 10 августа 1792 а остали чинови у Комишељу године 1811. Јунакиња драме је маршалкиња Лефеброва.

— Летњега семестра ове године предаваће професор *Јагић* у свеучилишту у Линеком: граматику литавског језика и упоредну синтаксу словенских језика. Професор *Шлехер* пак предаваће граматику руског језика (другн део) и читаће с ученицима Лава Толстоја „Књиги да читаџа.“

— Алфонс Доде рађа на нову роману, који ће угледати свет света још овог пролећа. Књиги ће бити натпис „Soutien de famille“ а предмети ће јој бити данашња омладина.

— У Монакону ће на немачком језику у десет свезака а са света од преко хиљадом илустрација изаћи *историја сликарства у XIX веку*. У том ће се делу говорити пред пут о томе, како се развијао јапонско сликарство од половине XVIII до краја XIX. века. Осим Немачке и Француске биће ту опширна реч о Енглеској, Шкотској, Холандској, Белгији, Данској, Шведској, Норвешкој, Италији, Шпањолској, за тим и о Америци и Јапану.

+ Виктор Берар, о чијем смо делу у 3. броју овогодишњега „Стражилова“ белешку донели, продужује на јавност износити своје белешке с пута. У првој свесци овогодишњега „Revue de famille“, што излази шеста година у Паризу, чланак је његов „En Albanie“. Вредно би од интереса и ово приказати нашем свету.

+ Прошлогодишње „Стражилово“ говорило је о Илиној књизи „Novibazar od Kossova“, а сада четврти број Ausland-a доноси реферат W. Götz-a из Минхена. Реферат похваљено говори о овом делу. Узгред тумачи „Косово“ на вели да долази од речи kosa = die Amsel!

САДРЖАЈ: Песништво: Несрећна љубав. *. *. Најпећа љубав. Мрки вук. — Поука: Женски карактери у старој Византији. — Књижевност: Прилог к исправљању текста „Османа“ Гундулићева. Муза Достојевскога и муза Ивана Тургењева. — Књижевић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижара Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића.

Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 10. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 7 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

МОЈОЈ МАЛОЈ

Славуј куца на прозорцу:
„Чујеш, мала! Чујеш, сунце —
Прерано сам можда дошо;
Видим свежије још врхунце,
Нак ћу један погинути,
Ако не ћеш да ме примиш
У рај топли срца свога
Пре сунашца пролетнога!“

Чује мала, па отвара
Сва враташца срца злата.
„Ево, уђи у светиште,
Куд пролеће сја из врата!
Ево рај ти отворени,
Како никад сниво нисн!
Уђи само, запјевај ми,
Сладп пјесмом први рај ми!““

„Хоћу, душо! Пјеваћу ти,
Како никад нисн чула,
Уздах пјеват', како још'те
Никад нисн уздахнула.
Пролеће ћу срца твога
Распрострти св'јетом ц'јелим,
Одувађу груде леда,
Који св'јету дахнут' не да.

Топиће се силне горе,
Топиће се смрзле р'јеке;
Куд погледаш, све ће гранут'
К'о животом за ув'јеке.
Љубица ће уздахнути,
Питаће ме стидно: — Што је?...
Не ће знати, да се јадно
Растопило срце моје“.

Г.

ТИХА НОЋ

За дална брда сунашце јарко
Полако тоне, надпне, мре...
А ведро небо звездице китe,
Посред њих месец блеђави гре.

Поток у гори тихо жубори,
Чилих му вала блпета се сјај,
А лахор меки ћарлија, шуми —
Груди ми шири мирисни гај.

Сред џбуна славуј у песми поје
Осећај свети срдашца свог,
А ја га слушам, срце ми плива
У бајну миљу од гласа тог...

О ноћи тиха, светињо дивна,
Та тебе љубим нскрено ја:
Тишина твоја јаду ми црном
Толико пута мелема да.

Гојко

МИ, ПЕСНИЦИ

(Херман Ролет)

Ми, песници, стари, млади,
Ми имамо дужност красну:
Опевамо цвеће, небо,
Опевамо зору јасну;

Дах ветрића, жубор врутка,
Срећу срца, удес худи,
Песмом милом, песмом звучном
Одевају наше груди.

Најтајније снове душе
Изразимо речју само;
Што већина једва слути,
Ми то тако јасно знамо.

Што хиљаде срца мори,
Тугом мрачи живот цели,
Ми у једној само песми,
Износимо у свет бели!

С. Д. Мијалковић

НАЈВЕЋА ЉУБАВ

(Наставак)

Тако је било и сада, кад је Баја почео да говори. Један из гомиле само додаде:

„Запеваће нама сутра курјуми око главе, да ће нам уши оглухнути.“

„Вала, какви смо, и не запевали нам!“ прихвати Баја.

„Хе, брате, шта ћемо! Млађи смо на ваља слушати старијега, кад је старији...“

„Ко је старији?“ љутну се Баја. „Овај наш бандоглави командир? Ко ми је он? Дошао ту бог те шта од куд, не знамо му ни куће ни кућишта, па нас води као овце на клаиицу да гинемо! А за што?“

Сви се убележкнуше и почеше се осврта-ти да ко даље не чује, док тек Радоје не опомену полако Бају:

„Море, шта ти ту говориш? Знаш ли, ако чује....“

„Ко?“ осекну се Баја. Он?! Марим ја — нека и чује.... ја говорим само што је истина. Ето, кажите ми: као шта ћемо ми овде? Јесмо ли ми то тражили?“

„Тхе....“ „Па да видиш....“ „Оно јест...“ чу се овде онде по гомили, али нико не дорвши, већ на томе оста Само би погледали то на Бају, то преко гомиле, да није који старији у близини.

„Па онда, шта су они људи тамо“ поче опет Баја и пружи руку преко шанца, „нама... мени, теби и коме од нас на жао учинили, па да се с њима овде кољемо?“

На се онда окрену редом слушаоцима:

„Познајеш ти кога од оних тамо?“

„Ја, вала, не, као ни они мене!“ озва се један из гомиле.

„Као и ја!“ настави Баја, па се окрену другом: „А ти?“

„Бог с њима, нисам им очи видео.“

„Ни они твоје!“ опет продужи Баја. „Па и ти не?“ запита трећега.

Онај само одмахну главом и цокну језиком о пешце.

„Вала и ја ти их не познајем, далеко им лепа кућа!“ — озва се четврти и непитан.

„Да богме,“ прихвати опет Баја, „и тај до тебе не, и ни један од свију нас овде. Нити ми њима шта учинили ни они нама. И сад нас довели овде да се бијемо.... Нас, шаку људи, па њих бог те шта колико! А да питаш за што! И да победимо — па шта ми добивамо од тога? Пребијене руке, ноге, изгубљену главу.... а наш командир лепо у позадности сејири и ниже звездице и ордене... Ето то је!“

„Богме, на да видиш и тако је...“ рећи ће тек један.

„И никако друкче!“ потврди Баја.

„Оно знаш можда је и тако,“ примети Радоје, „само што наш командир не зна за шалу.“

„Ти си кукавица!“ осори се Баја.

Радоје се намршти:

„Нисам ја кукавица — то памти, Бајо!“

„Па што онда презаш од онога?“ осме-

хну се Баја и махну главом правцу, камо је старешина лежао. „Плашиш га се као зец од паса. Чудно ми чудо, куршум му је — куршум ми је. Ако носи звезду на мундиру, не носи је на челу, мањ' ако му је Баја не пришије."

И Баја је због мисли да ако баш и не узмогне командиру „пришити" звезду на чело, оно ће моћи осветити му се и тим, ако поколеба своје другове те да ови, у одсудном тренуту, остане командира његовој судбини. Знао је, да би то за командира и за његову војничку част био већи удар од смртоносног куршума, па можда и сам не би хтео да преживи такову срамоту. Мржња према старешини толико је била запела Бају, да није ни мислио на остале зле последице, а можда није био ни кадар да одмери величину и тежину наумљеног злочина. „Сад или никад!" мислио је Баја. „Не ћеш га, бели, више метати у кочиће!"

У тај пар зачу се са предстража пуцањ. Чу се једна пушка, па две... три... настаде прасак.

Засвира узбуна.

Војници појурише, шченаше пушке на сваки на своје место. Диже се урнебес. Праска је била све јача, али ипак се час по час чуо командиров глас. С првине момци се држаху јуначки, први напад био је мушки одбијен и командир је весело довикивао:

„Тако, Ђетићи! Тако, јунаци!"

Али се у тај мах зачу из пушчаног дима један глас, који пројури кроз редове као стрела:

„Бежите... опколљени смо... похватаће нас као мишеве!"

То је био Бајин глас.

У стику настаде у редовима комешање. Командир наређује да се свира паљба у месту, ајак, тек један по један почеше да окрећу леђа, па по двојица, па четворица, док не поче искакање из шанца у гомилама — па беж!

Командир је у први мах храбрио поколебане редове, па задржавао, па претио и најзад молио. Све то није ништа помагало. Чим би се командир одмакао, а оно би се издвојила гомилица на скачи из шанца...

Баја још није бегао. Он је чак ватрено попављао командирове речи, док се овај није одмакао, па би онда прошимкао кроз редове, шапувши то једном то другом другу на уво: „бежи, брате, да не гинеш лудо... сви ћемо..."

И тек кад виде да је командир остао са једном четом, која се била искупила око заставе, и својим четним старешинама, — онда и Баја угради прилику да неопажен искочи.

У тај мах баш је командир био изишао на шанац. Видећи да је непријатељ опет почео да наступа, убрза паљбу из топова, а у том му једно непријатељско тане размрска леву руку, која му клону те испусти револвер. Ађутанат га силом свуче у шанац, па брзо му обвије рањену руку и напомене да ваља спасавати заставу.

Командиров глас задрхта:

„Заставу? Да спасемо заставу! Ње се не сме дотаћи непријатељска рука!"

На онда зграби заставу из заставникове руке, пољуби је и рину у један ров, да се једва видео крај од држања.

„Претрпајте је добро!" заповеди.

Ађутанат хтеде нешто да каже, али командир викну:

„Без приговора!"

У стику заповест би извршена.

„А сад на коње на за оним кукавицама! Ноћ је. Нису далеко!" — рече командир и помоћу ађутантовом ускочи у седло.

„Заглавите топове и прикалите фитиљ на муницији!" зачу се глас тобџијског старешине.

„Не, за живу главу!" — викну командир. „Оставите како је. А ви, јунаци," окрену се осталим војницима, „ноћите за нама."

Колико је било коња, појахаше коње, а остали су ишли у позадности, држећи увек пушке на „готове".

Месец је био зашао са свим за облаке, кад изађоше из опкопа, а нико ни да би речи.

Командир је ишао напред. Рану, ма колико да га је болела, није осећао, јер је од тога бола јачи био бол у срцу. Само би напрезао гледање у напред да прозре у ноћ, која је својим црним велом притисла земљу.

Када су прешли косу, а тек из оне помрчине испред њих овде онде чује се пуцкање, и како плане пушка, виде се сенке појединих војника.

„Непријатељ!“ викну ађутанат. „Збила смо опкољени.“

„Да то каже какав редов, не бих се чудио, господине ађутанте, али ви?“ рече љутито командир. „Зар не знате овај положај, да непријатељ може ту доћи само одандe!“ и показа главом патраг на опкопе. „А по оваковој ноћи они ће се врло добро чувати да се и макну ван опкопа...“

„Али оно су ипак војници?“ опази ађутанат несигурним гласом.

„Јесу наши — престали!“* рече командир и зашкрипи зубима. „Знао сам ја, да они не ће бити далеко.“

„Све је изгубљено!“ — уздахну ађутанат.

„Војник не може изгубити све, јер је његово све — његова част. А војник, који изгуби част — није војник! Јесте ли разумели?“ осорну се командир.

„Разумем!“ одсалутира ађутанат.

„А ја сам војник, док је мени на раменима главе. Ја ћу оне кукавице натерати, да заставу зеленог батаљона изнесу на видело још светлију, но што је до отојич била. Мислите ви, да сам ја опе топове поклонио непријатељу? Онда ви још не познајете ко вам је старешина.“

* У редовним војскама, за време рата, дешава се по кад кад да се по некоји војник сам „опоспособи“ за ратну службу, одбијајући себи прсте, да изгледа, као да је бајаги у бољ „рањен“. Узрок овим жалосним појавама није увек само — кукавичлук. Један наш војни старешина причао ми је да су, за време рата, многи војници бегали из ланца, и нико није за њих знао. Кад после неког времена сто та њих патраг и јављају се „да су дошли“. За што су били побегли? *Тугa им завлађује* тако их била савладала, да нису могли одолети те су се излагали опасности да буду ошлашени за војне бегунце, — само да виде своју кућу. И кад су видели све на свом, они се мирно сами враћају у команду. Други војни старешина причао ми је за овај случај. Један војник тражио је „одсуство“ на неколико дана; — кад му није било дано, он у првом судару сам одбије прсте, али тако вешто, да му се није могло казати да је „престао“. Испрате га у болницу. По што му се рана прилично зацелила, он захте да га пусте у команду. Пусте га, али он у место у команду, оде — кући. И дознавши до своје куће, сам се убије! — У осталом, не давно потврђено је, да је за време немачко-француског рата и у самој победоносној немачкој војсци било „престаних“.

У том су већ били далеко одмакли, кад се иза облака појави месец и обасја околину. Видело се као по дану. Од непријатеља ниђе ни корова, али се у доли уочиште гомилице војника, како се понајлак упутили потоку. Неки су се ослањали о пушку, неки је упртили преко рамена, а по неки је ишао и без пушке.

Командир застаде и узе разгледати околину. У страни, на висоравњу, видела се шумица, која се спуштала према потоку на прелазима на другу страну у полукруг.

„Видите ли ону шумицу?“ окрену се командир официру, који му је био с десне стране.

„Видим.“

„С нама нек остане само један трубач а остале узмите собом па замакните што брже у ону шуму.“

На викну за собом:

„Подајте им коње, да брже иду.“

Онда се опет окрену официру:

„Само пазите да вас не опазе оне кукавице доле. Пређите поток, и кад будете с оне страше, у згодној долини, а ви наредите трубачима, нека што јаче свирају поход, али нека трубама тако окрећу, да изгледа као да машира повећи одред војске. Тамо ћете чекати даље наредбе.“

„Разумем!“ — одсалутира официр и оде да изврши заповест.

Командир се окрену ађутанту:

„Ако ми маневар испадне за руком, онда смо за два сата на старој позицији; а ако не, онда... онда однесите команданту поруку: да је старешина зеленог батаљона учинио све што му је дужност и част налагала. А сад — напред!“

И пође полако напред. За њим су ишли остали. Сви запемели и само погледају на командира, који се сваки час осврtао на шуму.

Месец је опет био запао за облаке, када се преко потока зачуше трубе.

Командир, као електризован, ободе коња и у трку стиже до потока, око кога се војници већ били окупили. Неки су били полегали као прошци, неки пију воду, а неки испирају „ране“ на претима.

Командир како стиже, подикну:

„Зар тако, кукавице?“

Они, који су лежали, пољупаше, они, који су пили воде, усправише се, а они, који испираху „ране“, само окренуше главе, па онда наставише свој посао. Једни су откашљуцавали, други се спебивали, а но некоји се као и испречили. Међу овима је био и Баја.

„Шта сте умукли као никакви људи?!“ викну још громкије командир.

Опет овлада тишина, док тек не изађе Баја:

„Па што се не може, господине командиру, не може се; нисмо ни ми нашли главе на купусишту. Ето изгибосмо!“ — завршн Баја, окренувши се онима, што испираху ране. „Зар не, браћо?“

„Баш изгибосмо!“ — зачуше се два три гласа.

„Као прсташи!?“ цикну командир.

„Па дабогме прсташи, кад нас, шаку људи, изводите на касапницу да гинемо за пра' Бога. Ето нека кажу, ако није тако!“ окрете се опет Баја друговима.

„Овако је, кукумавко!“ — цикну командир и потегну револвер на Бају.

Прас!

И Баја се свали као свећа.

(Свршиће се)

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Сутра дан беше ведар, пролетњи дан. Сунце се дизаше подневу зрачно, тешећи срца надом. По улицама врвеле гомиле, али мирније, него јуче, нехотице се радујући тој чудној јасности сунчаној. Пролетња топлина разгреваше срца, отвараше душе болним осећајима.

По улицама познаньским продаваху свечане опходње с литијама и иконама. Светина се тискаше за њима, певајући химне захвалнице и побожне песме.

Посред те гомиле, на отворену месту, које је једнако остављено из велике пажње, ступаше висок, сед старац. Снажна плећа погрбила му се од година; њаше полахко, тешко, ослањајући се на палицу; одевен беше сиромашки, као прост човек, и ако се могло познати по држању, да није последњи.

Час по час дизаше седу главу и сивим, мутним очима разгледаше по светини, која смерно њаше за духовницима. Беше онде највише стараца, жена и деце, доралих људи слабо, а и што је било, изгледаху изнурени, као после тешке болести. Било је и рањених и богаља, који су се вукли за другима. Некад те некад чули се глухи јауци и плач, а онда би видео, како се крше руке и дижу к небу. Старац погледа и магла му паиде на очи; опет обори главу на груди, па њаше даље уморним кораком.

Беше то Прибислав Напивон од Борка, господар на Шеракову. Железне воље и истрајности беше тај човек, а неустрашене храбрости. У свима бојевима за Владислава Локтка бораше се у првим редовима и неуморан беше друг у делима тога владара, да од раскомадане и раздељене Болеслављеве баштине створе опет једну, јаку државу.

Беше то човек проста обичаја; војник у говору и животу тврд и искрен, а жесток у гневу и пријатељству. Због тих лепих особина миловаше га витешки краљ, а ценећи врло снагу његове мишице, као и савет, није му штедео милости ни достојанства. Прибислав је неко време обављао и част старосте великопољскога и војводе, ма да није желео узвишења и није био ласком. Након последњега боја с Крсташима дође стари Напивон у Краков, оде на замак краљу и рече:

— Стар сам, милостиви господару, време је да очи склопим... отпусти ме, краљу...

А Локтек се диже на те речи:

— Хоћеш да идеш? Куда?... Хоћеш, да ме оставиш? За што?... И ја сам стар, а у трудном телу једва срце куца... Много ме бриге

тиште и тако сам сада, на крају живота, несигуран, као некада, кад сам започињао дела...

— Кретани је сломљен, — примети Прибислав.

— А је ли на дуго? — прекиде живо краљ.

Ухвати Напивона за руку, па га одведе к прозору. Оданде се, у блеску сунца на заходу, виђаху зидови замка, а иза њих далеке планине.

— Сломљен, велиш? — рече брзо у ватри. — Осим Кретана има других, који вребају. Напрегни око, па ћеш видети шлеску границу. Шлеска све већма нагиње Јану чешком, а тај се, као на поругу, назива краљем пољским!...

— Пана је пресудио и нама признао круну! — примети опет Напивон.

— Признао, — понови краљ, — признао, али потајно; јавно није смео, јер је Јан силан...

Заћута, а за час опет стаде беседити, показујући руком у даљину:

— Погледај даље! Ту ти је Мазовска за Пиљицом, неподложна, завидна, спреже с Кретанима... онде, за Нотећом, Кретани, на Поморју Кретани, на Кујавама Кретани! Куд оком скренеш — претиња; куд се месо залети — погибао... Читава Великопољска, читава Шерађка и Ленчичка земља у рушевинама... А ја сам се борио толике године на немам ни сигурних граница, нити знам, шта ће бити сутра!...

Малени стас витешкога краља тресао се од узрујаности. Не пушташе руке Прибислављеве, а напрегнутим, жарким погледом гледаше у даљину, преда се, као да хоће да проникне у будућност.

На западу се гомилаху облаци и закрваваху последње сунчане зраке. Мрак се брзо хваташе.

— Шта ће бити? — шапташе замишљено краљ, као да говори сам себи. — Шта ће бити... кад...?

Не довршн. Најтежа брига притиште му душу. Наједаред диже главу, проницав поглед упре у лице Прибислављево, па запита потмулим гласом:

— Јеси л' говорио с краљевићем?

Напивон се стресе нестрпљиво.

— Нисам... — прогунђа, — нисам говорио, јер то ништа не вреди. Ја се не ћу научити његову говору, а он мога не разуме. За то нисам говорио, нити ћу говорити.

Локтек пусти руку старога војника. Поглед му пређе полахко по верноме другу, па се, намрштен, укопа у земљу.

— Не разуме... не разуме!... попови шапћу. — То је истина!

Прибислав не могаше зауздати речи, које му подметаше тешка туга.

— Није то војник! — плане. — Код Пловаца — срамота је рећи — сам видех... бе жао је!

— Али под Кошћаном — прекиде краљ, да зар обрани сина, — под Кошћаном се држао јуначки.

Прибислав зловољно заклима главом.

— Његов обичај није наш, — примети. — У том је најгора погибао. Кажи му, пилостиви господару, нека се у железо окива, а не да носи снилу; кажи му да, од зоре до мрака, слуша увеку мачева, а не женске песме; кажи му, нека се учи крвавој борби, нека челичи десницу и дух, да може савладати, што смо ми савладали.

Кад то Напивон говораше, стари Локтек подиже главу, па опет гледаше на наоблачени запад, уздишући дубоко и тешко. Тишина завлада у мрачној избн, сведеној и простој, у којој не беше ништа више, осим војничке постеље, покривене медвеђом кожом, осим дрвених клупа и дрвена стола, осим мачева, штитова и војничке опреме.

— Друга времена иду — рече за час краљ одлучно, као да му је у том трепутку неки глас долапнуо речи. — Друга времена иду... не онака, кака смо преживели... Ја расејане делове хтедох железом да спојим у целину, крвавих руке и често се морадох повлачити. И ето на крају видим опет свевезију непријатељских погибли; видим, да ово, што је железо спојило, железо може и да разбије... Нека Казимир покуша друкчије... Нека један дух удухне у целину, да живи једним животом...

— Слаб ће то бити дух... кржљав, женски, — прекиде неуверени Прибислав.

Локтек подиже руке у вис.

— Бог ће му дати моћи, ако усхте... Бог Свемогући...

А кад то говораше, исправљаше му се стас и растијаше дивно, да у мраку, с уздигнутим рукама и главом к небу, изгледаше пун величанства и необичне величине.

И сам Прибислав оборн главу, ћутећи, као знак, да га је до дна проникла та силна вера краљевска у свемоћ божју, која уздиже слабе силе људске.

— Биле, краљу, твоје речи усхићене! —

шапну узрујан, сагињући се владарској руци.

Владислав загрли верног друга.

— Казимиру — рече — не буди сувише суров, а мене не остављај! Светујмо се скупа, шта да чинимо и како да осигурамо, што смо створили. Човек смртник, не знајући будућности, страхује за дело својих руку, и живо се труди, да не пропадне. Што год после учини Казимир, можда учини боље; али пред смрт, која јемачно није далеко, треба да му дам последње опомене и да исповедим своју вољу. Хтео бих, да будеш ту онда, кад будем говорио...

Напивши се ипак не даде поколебати у својој одлуци.

— Имам синова — рече — разуздани су... Долазе ми свакојаки гласови; време је да станем пред њих, па да их опоменем. А хтео бих и да видим, како је тамо у Великопољској...

— Зло је — одазва се замишљени краљ; — свуд невоља и злочинства, а туђ дух преплављује... Иди дакле, на можда твој пример буде од успеха... А мени пошљи кога сина... волео бих, да је уза ме.

Напивши од Борка поклони се дубоко.

— Хвала, милостиви господару! — одговори. — Него, не знам... Старији ми, Јан, збратио се с Немцима и међу њима борави; а млађи Маћко...

— Не ће хтети! — прекиде живо Владислав. — Може и то бити! Они су онде у Великопољској, краљеви за се... Али му реци, да дође. Не ће на мене зажалити.

Кад то рече, пређе краљ неколико пута по соби, све већма замишљен. Слеже најзад раменима, као да хоће да стресе бригу са себе и, отпративши верног слугу, прекрсти се, очита кратку молитву, па леже да отпочине.

(Наставиће се)

НАУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Царица Ирина

Was ist so arg, das nicht, um sich genug zu thun,
Ein Weib die Stirne hat zu wagen?

Wieland

Пре више од два века било је протекло, од како се над Атенајидом затворио био гроб.

И опет видимо да се царски дијадимат заиђао на глави Атињанци.

Ну да големе разлике међу оним некад и овим сад!

Грчка, пре још последње прибежиште погапиштву, у ово се време тако савршено била похришћанила, да је важила као једна од најважнијих покрајина хришћанске цркве. Давно су већ у византијској држави ишчезли и последњи трагови, који су опоминали на времена Рима или Јеладе. Велике школе наукâ у Атини, на којој је негда радио и учитељевао Леонтије, вестало је по налогу цара Јустинијана I, јер су православни цар и његова моћна сувладарица, славна негданња играчица Теодора, у опстанку те школе гледали даље живовање погапичких традиција. Онде, где су некад стојали погапички храмови, дизала се сад силна кубета хришћанских василикâ. Теолошке дисертације о једноставној и двогубој природи Христовој замениле разговоре софиста, који се некад водили гласно. Што је некад вршила делфска Питија, то је сад радио хришћански епископ, који је на први дан Ускреса православним Атињанима навештавао срећну и благословену годину или му се са усана захорила страшна анатема на сваког, ко би се усудно противити се закључцима светих отаца.

Али у једном погледу као да је грчки народ остао веран својим старим навикама.

Погапички култ идола, којега се Грци тако дуго и тако чврсто држали, навика, у слици приказивати и поштовати божанства, прешла је била и на хришћански култ а нигде се са толико ревности и толико претеривања није служило киповима и иконама, као баш у Јелади. Атина је у том паткрилила Рим, Антиохију, Александрију па чак и Цариград, где се најпре развио култ кипова и икона. Калуђери, који се бавили сликовним приказивањем светаца и резарцијама од дрвета и вилдиша, живо су потпомагали ту навику, која се свиђала простој ћуди народној. Сликари и вајари, којих је тада у грчким земљама било всома много, бојали се, да

ће им занат — јер то, што су они радили, није давно већ била уметност — пагнти под прва-шњим хришћанским култом те су марљиво тесали кипове и мазали иконе. Нарочито су жен-ске волеле да имају кипова и икона, пред којима никад нису гасиле кандила и за које су са сним исто тако жртвовале, као што су жртвовали њихови преци у поганичко време. Био је то култ, који се преко старих поганичких навика народних сам од себе увукао у хришћанску цркву а ни мало се на њ. ни осврнали нису црквени оци, којима су важније биле догматичке препирке.

Тек кад је побожно поштовање кипова и икона мало по мало прешло у пуету празно-верицу, почели се осврнати на њ. Ревнова-ње малоазијских секата против црквене орто-доксије у првом је реду имало против култа кипова и икона, за који су већ Монофизите и Павлицијанци изјавили да је злоупотреба, која хришћанство понижава до идолопоклоништва.*

Тада се реши цар Лав III или Исавријски, као што га обично зову, да уништи култ кипова и икона или бар да га сузбије. Подупрли су га у том епископи: Теодосије Ефески, Тома Клавди-јополски и Константин Фригијски те Лав III године 726 изда од сената санкцијонован декрет, којим се осуђује култ икона. Но да би неко време штедео осећаје верних и народ постепено навикао на своју реформу, нареди цар, да се за прво време иконе обесе више те да се уклоне непред непосредног додира.

Ну тај декрет царског новотара постаде сигнал борби, која, одвратна у својој врсти а кобна у својим последицама, потресе државу из основа и узбуни сав хришћански свет од јер-менске висине до западних обала Италије, од северних граница државних на Дунаву до чак унутра у Африку. Црквена се ортодоксија расце-пила у два велика табора, који се побише бесно и свирепо. Византија је одјекивала од страшне убојне вике иконопоштовача и противника им. Сувише је касно увидео Лав III, како је непаметно ра-дио, кад је неприкладно хтео да унесе ре-форму, којој је вековима укорењени обичај, што је у народа дубоко ухватио био корена. Догме се свакако могле декретовати и скидати, јер њих маса није разумевала, али се тек тако с неба па у ребра нису смели дирати обичаји и култи, који су народу ушли били већ у крв те му били све његово религиозно мишљење и осећање.

Лав, место да попусти, чврсто се држао онога, што је био започео. Владара тог, који је иначе био мудар државник, занела је самоволя и пека врста религиозна запоса. Од таква усева морало је бити жетве. Хришћанској је цркви ваљало опет прекинути једну од оних опаких дечјих болести, какву сваки организам у младо-сти својој има да пренати Ма да је била заснована, да људима буде религија мира и љубави према ближњем, јавила се опет у оном одвратном лику, у којем се огледао фанатизам, удружен са интолеранцијом и свирепошћу.

Но боље да и не опширујем ту борбу, која је трајала скоро читав век а пустила те се раз-буктале најружније страсти човечје.

Жени, Атињанци, спаси једног од највећих међу противницима икона, би суђено, да борбу о иконе на крвав начин заврши те да непријатељима свога царског војна а тиме и култу икона помогне да дођу до одлучне и трајне победе.

Константин V или Копроним, како су га звали непријатељи му, умео је ретком енергијом и оданом љубављу према својим четама да утврди власт иконокласта бар за први мах.* Главна му је тежња била на крају вредног му живота, да сину свом осигура наследство а династији исавријској набави потребну стабилност. Само је

* Нарочито је то била секта Павлицијанаца, што се појавала била у Сирији и Јермењској, из које се доцније у Тракији и Македонији развио Богумилизам; они су, ослањајући се на Гностичаре, истицали моралну страну хришћанства а одбацивали су сву спољашњу црквеност, нарочито пост, клањерство, култ икона и црквених утвари. Види о том међу осталим и моје „Studien über den Bogomilismus." Прилог листу „Münchener Allgem. Zeitung" бр. 222. 1892.

* Константин је сазвао сабор у Цариград, који се држао 10. фебруара 754 у двору Иверијону под председништвом самога цара, и који је укинуо култ икона. Рим, Александрија, Јерусалим и Антиохија нису били заступљени, те с тога доцније тај сабор нису сматрали као васељенски. Култ икона буде проглашен за јеретичан а осим тога буде забрањена и употреба кипова, па чак и крстова. Ни један византијски владар није после од стране црквених повесничара био неправедније оцењен, него Константин V. На пиак је он, кад се човек не осврне на његову иконокластичку јересју, која је у осталом тада нижила као наука ортодоксне цркве, био један од најславнијих византијских царева, јер је познатој му спољашњој политици потпуно одговарала унутрашња политика занта и реда. Право дакле каже Gibbon (Geschichte des allmäligen Sinkens und endlichen Unterganges des römischen Weltreichs, IX свеска): „Похвала јеретичарâ нера се свагда бацити на кантар, да се одржи равнотежа према грађана православна".

на тај начин мислио да ће трајно користити и ствари иконокластâ.

Кад је нарастао син му, потоњи Лав IV, изабрао је за њ жену, која је изгледала да много обећаје.

Млада, лепа а даровита, као мал те не све Атињанке оних времена, васкрсла је Ирина, жена Лава IV, у народа успомену на Атенајиду. Потичући, као и ова, из уважене грађанске породице у Атини, имала је, као што је с почетка изгледало, многа својства своје велике претходнице и ма да није била тако класички образована као Атенајида, ипак је веома брижно била васпитана. У почетку је човек једва једнице могао познати у млађане, тек седамнаестогодишње Ирине ружна својства у њену карактеру, која су била скривена. Можда је телесна слабост и и са овом спојена несрећичност њена иначе кроз и кроз доброг мужа била узрок те је царица још веома рано загледала у дворске и државне ствари, па је са частољубљем, што се у њој пробудило, дошније маха узело и властољубље у оној мери, у којој је њен муж бивао све слабији и попуслившији. Такви случајеви нису баш ретки и жала ми само подсетити на властољубиву Јелисавету од Шпаније из дома Фарнезе и на убаву и с почетка скромну малу принцезу од Анхалта-Цербста, од које се после уз сла-

бога јој мужа начаурила потоња Катарина II, па да онда у млађану лику Иринину још никако не видимо ништа необично и одвратно.

Кад је умро Лав IV* те на престо дошао малолетни Константин VI, имала је Ирина доношно прилике, да задовољи своје частољубље и да даде важности својој неуморној енергији.

Њој, Атињанки, која је одрасла у култу икона, сватда су мрски били иконокласте. Док је живео строги њен свекар, под чијом је владом поштовање икона било забрањено те изгледало као да та је и нестало, дотле је Ирина умела мајсторски да прикрије своју мржњу на иконокласте. Према свом мужу већ је мање показивала обзира. Ну кад је постала регенткиња, јавило се у ње уз частољубље још тако нешто као верски фанатизам.

С упрепаштењем су гледали иконокласте, којих је странка у војсци и међу нижим свештенством била јака и моћна, како се њихови противници, жедни освете, купе око царице. Па ипак је Ирина била исто тако разборита, као и властољубива; изгледало је, као да ће се у њ е карактерна својства једно из другога систематски развити па да свету очи стану.

* За Лавом III Исаврјанком, који је умро год. 741 после Христа, дошао је његов син Константин V (Копроним) од 741 до 775, а за овим Лав IV од 775 до 780.

Т. С. Виловски

(Наставиће се)

УМЕТНОСТ

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

I

У нашим листовима, како белетристичким тако исто и политичким, слабо је заступљена уметност. Наша журналистика мало се бри е о уметничким радовима српских уметника, а још мање о радовима уметника у страних народа. Врло ретко ћете наћи у фељтонима наших политичких листова, да пишу о овом или оном уметнику, да приказују њихове радове, као што то раде изображенији европски народи.

А за што је код нас у томе правцу врло мало урађено?

Има више узрока а један врло важан је узрок и то, што многи Срби, који би требали да се брину за уметност и да је потпомажу, можда не знају или не ће да знају, да је уметност од велике користи за народ.

Шта је то управо уметност?

За сада не ћу одговарати на то питање, јер би ме то далеко одвело од моје намере. То ћу оставити за други чланак, а сада ћу говорити о вредности вештине у културном погледу и гледаћу да расправим још нека друга савремена питања.

Опште је познато, да уметници у својим радовима изражавају идеје и идеале свога времена. А да ли и могу људи, који су одрасли

у народу, који имају са тим народом исте навике, исте жеље, исте идеје, исте осећаје, иста убеђења, кад су људи једне исте расе, једног истог језика, да ли и могу тада уметници једног народа тражити идеале у којем другом народу, до ли у своме и опет за свој народ?

Погледајмо само слике славног пољског сликара Матејка. Шта нам он приповеда у тим сликама? Предмет његових слика је жалосна судба његове негда славне, сјајне и моћне домовине. Он нам верно приказује њену славу, власт и величину, њене невоље и беде, њено опадање и пропаст. На жар је и могао тај велики син пољског народа, који неизмерно љубљаше своју несрећну домовину, и сликати друге слике?

Погледајмо радове чувеног руског сликара Верешчагина. Ни у једног светског сликара не видимо нацијоналну индивидуалност тако изражену, као код Верешчагина. У сваком свом раду он се показује прави Рус. Оно, што се у великом, горостасном руском царству мисли, осећа и потражује, то је све јасно и лепо изражено у његовим сликама. Својим радовима он доста наличи на Матејка, само је у толико разлика, што овај црта руску садашњост, а Матејка много више интересује прошлост његове домовине.

Лепоте појединих уметничких радова могу се узети за стваралачка дела појединих генија, али цео народ ради при стварању самог дела заједно са уметником. Сликар или вајар се сматра само за даровита уметника-генија, који ону скривену лепоту у народну духу из мрамора ослобађа или је ставља на платно дивним бојама. Без искреног и срдачног учествовања савременика при стварању, компоновању дела не може се замислити ни један чувен песник, музичар, сликар или вајар. Савременици Калдерона, Шекспира, Фидије, Микеланџела, Рафаила, Хајдна, Моцарта, Бетовна, захтевали су те људе. Оно народно учешће при стварању дела испраћа се показује у прихватању самих дела, после обично долази похвала тих дела, народ нема довољно речи, којим ће лепоту тих дела паразити — те долази одушевљење. Оном топлином, којом народ прима дела својих уметника, она радост, оно одушевљење, то све силно делује на уметника и он се тада сам одушевљава за још боља дела. Тако сам народ и нехотице силно утиче на продуктивност уметникову.

Па кад се народ тако силно радује и цени радове својих уметника, то онда ти радови морају јако утецати на сам народ. Уметност може ублажити навике, она растапа, уништава осорност, суровост и несклад у човечанства, које је већ јако огрезло у себичности, она у души човечјој доводи у склад осућлност са нараственошћу, јер чулно лепо у вештини јесте символ душевно племенита.

Можемо ићи још и даље. Уметност можемо сматрати као средство да се образује омладина и да се васпита народ. Та и шта се у опште постизава образованошћу? Шта се може и мора изискивати од образованости? На то ће одговорити речима немачког знаменитог писца: „Wirken auf den Willen, auf die echte, hohe Menschengesinnung“. У томе погледу служе нам Грци као најбољи и нај јаснији пример. Да ли бисмо знали данас за Термопиле и Маратон, за Саламину и Платеје. Та имена и имена оних бесмртних јунака данас не би била ни од какве вредности за нас, да нам ти исти Грци не оставише и душевних радова, да нам не показаше бесмртне песнике, најславније говорнике, ненадмашне вајаре и друге уметнике. Они су могли бити још храбрији, могли су још веће жртве приносити за своју домовину, а при том да су остали скитнички народ без икакве културе, за њих би се већ одавна било заборавило. Светска историја спомињала би само и њихова имена, као и имена других скитничких народа и ништа више.

Права уметност је иначи слободна и племенита народног живота. Прошла су одавно времена, кад је уметност била само играчка богатанке људи. Она није више раскош богатања. Данас је уметност свеопште добро. Али код нас још једнако фали потпуно разумевање и право схваћање саме уметности. Код нас њу сматрају као просјакињу, која проси милостињу. А то она није. Она је богиња, која оберучке само онде дарује срећу, где су јој врата широм отворена и где јој је опредељено достојно место за њен боравак.

Она уздиже вредност живота, она спрема народ бољим навикама, чистијим осећајима, пред којима ишчезава и потамњује све што је ниско, просто и неваљало; она даје појединим народима победничку снагу и моћ; она нас упућује, да овај живот идеалније схватамо; она скреће наше погледе на оно, што

је добро, племенито, истините и лепо. Што се народ више одушевљава уметношћу, то је знак, да тај народ није умно далеко напредовао, његово изображење стоји још на ниском ступњу, његово срце и ум још нису опленењени, тај народ још је неотесан. Воља за уметношћу и разумевање уметничких дела најбоље је мерило, које нам казује, до кога је ступња образованости дошао који народ.

Али не само то, уметност је уједно један од најјачих и најбољих покретача народног благостања. Јер ако је знање моћ, то је онда уметност благостање. Колико колосалан утецај има данас уметност на индустрију? Не постоји готово ни један занат, који се не би могао усавршити помоћу уметности. А за што је француска индустрија данас на гласу? Само за то, што Французи своју индустрију базирају на уметности.

Српском народу, који има толико дара за уметност, до данас је дато врло мало прилике, да се тим лепим добром уноша. Да сам народ има заиста велика дара за уметност, за то нам даје најбољи доказ наше народно песништво. Песништво стоји по своме садржају неизмерно високо над другим вештинама, јер све остале вештине: архитектура, сликарство, вајарство и музика, нису кадре казати нам оно, што нам каже песништво. На онај народ, који има дара за ту највишу и најпотпунију уметност међу свима вештинама, заиста има дара и за остале вештине. Само треба отворити вољу, треба га упознати са осталим вештинама. И то би се бар донекле лако могло постићи. Ту је школа. Она је позвана на првоме месту да буди у омладини вољу за вештинама. Уз њу вала да ради журналистика. Сви српски листови позвани су, да учврсте уметност у српском народу у народном духу. И тада ће радост а и воља за лепим и за уметношћу као силна, плаховита река излити се у душу и срца српског народа, и свуде, како допре, распростирање богатство и образовање.

* * *

Свака се уметност мора увек придружити тежњама, настојањима, борбама и идеалима свога времена. Као што свако доба има свој сопствени државни устав и веру, који тачно одговарају осећајима и потребама тога доба, који одговарају културном стању народном за то време, тако исто и свако доба има и своју уметност. Погледајмо само летимично појезију за време старог, средњег и данашњег века, на шта видимо? Кроз појезију старог доба провлачи се једна главна мисао: узалудна титанска борба човечанства са небом, његова судбина, његово упропашћивање и уништење. За време средњег века владао је пројско-романтично-хришћански правац у појезији. А какав и који је карактеристичан знак појезије наших дана? Општа жеља за знанственим познавањем закона природиних и животних закона за људско и друштвено развијање и практичним потребама.

Како је било у сликарству за та три века?

Како у старом, тако у средњем, па и новом веку имала је религија највећи утецај на сликарство и на вајарство. Зар нису стари Грци у својим вајарским радовима приказивали своје богове: Зевса, Иру, Аполона, Ареса и све остале, у човечјем облику? Зар нису још први хришћани у својим катакомбама уреживали догађаје из јеванђеља? Зар нису на већи сликари свију векова: Микеланџело, Рафајило, Павле Веронезани, Леонардо да Винчи, Корељо, Тицијан, Дирер и Холбајн, Рубенс и Рембрант, Мурило и Веласкез, за своја бесмртна дела узимали градиво из светога писма?

И ако су у религији тражили уметници мотиве за своја дела, за то опет видимо доста велику разлику међу уметничким радовима у уметника једне исте вере. Да споменем само славног немачког сликара Дирера. Тај уметник је у својим радовима остао увек прави Немац. Ни један од његових савременика није био кадар у својим радовима тако вешто, живо и верно приказати особеност немачког духа, немачке осећаје, немачку озбиљност, немачку срдачност, искреност и разборитост. Он се бавио од 1505 до 1506 године у Италији, научавао је слике талијанских уметника, на за то се опет у његовим сликама не опажа ни најмање утецај талијанске школе. За њега је било то стран говор, који он није могао разумети.

Тако исто је и са најславнијим шпањолским сликарем Мурильом, који је врло добро познавао Микеланџела, Рафајила, Рубенса и Рембранта. Његови радови нису ни најмање слични, ни по композицији ни по колориту, радовима тих уметника. У његовим сликама је са свим верно приказан шпањолски нацијонални карактер. Он се само у својој домовини добро

осећао, радио је само за свој народ и у своме је народу тражио идејале.

Ту другу разлику, како у мотивима, тако исто и у бојама ствара прво: природа у околици уметниковој. Онај крај, који је богатији плавим рекама, бистрим потоцима, мирним језерима, високим горама и дубоким понорима, такав крај чини већи утисак на уметника, него ли предео на највишем северу или жарки предели пустиње Сахаре. Други је утецај државни устав, обичаји, начин живота и сама раса. Тако француски сликар Ингре, који је тако дуго у Италији провео, увек је и као уметник осећао као прави Француз. У његовим сликама ни најмање се не опажа манира талијанских уметника, него је он настављао правац својих земљака Пусина и Давида.

Религија и раса су два врло моћна фактора, који су јако утецали на правац у сликарству и вајарству.

Питање је, шта ће бити онда са уметношћу, када наступи она епоха, када људи не буду више веровали у бога, него само у природу? Тада ће уметници само приказивати природу, као год што су стари грчки и хришћански уметници тражили мотиве својим делима у божанству. Оставиће се свих идеала, јер при приказивању голе природе не може их тако лако ни наћи, тежиће само да се усаврше у спољашности.

Така уметност биће бела као снег, плава као небо, зелена као ливада, валовита као вода; и при свем том не ће имати идеје, не ће имати праве милине, лепкости и пријатности. Она ће бити још увек сувише крута, дрвенаста. У њојзи не ће бити правих покрета. Религиозни материјализам увукао ће у уметност натурализам са његовим колористичним манирима. Данас је тај натурализам ухватио дубока корена не само у сликарству и вајарству, него и у појезији.

До сада је свака права вештина имала своју реалну и своју идеалну страну. Управо нити је постојао нити је могао постојати чист реализам или чист идеализам, јер не постоји никакво објективно схваћање природе, нити се може идеја приказати без обзира на природу. Тако кад би се споменуло, да у којој вештини влада реалан правац, то би се онда имало разумети, да у тој вештини превлађује реализам, али су за то опет заступљена оба правца: и идеализам и реализам.

Вештина у XV веку имала је реалан правац, у XVI веку је превлађивао идеалан правац, у XVII веку увиржују се у уметности два нова правца. Ти нови правци зову се еклектизам и натурализам.

Еклектичари су били они уметници, који се држали донекле становишта својих великих претходника, попримали њихова најбоља својства и гледали да та својства доведу у склад са природном студијом.

Натуралисте нису ни најмање обраћали пажњу на правац својих претходника, него су пили за природом и за својим генијем.

Па да ли те натуралисте теже за природном истином? Натурализам је само покуда за обичном природношћу (Natürlichkeit), или шта више за природним противностима.

Добро ваља разликовати натуралисте, који се први пут појавише у сликарству и то у XVII веку, од ових данашњих натуралиста. Вођа оних првих натуралиста био је Микеланџело да Караваџо (1569—1609). И он је био врло велик геније, али се за то опет не може сравнити са великим мајсторима талијанске ренесансе: Микеланџелом, Рафајилом, Леонардом да Винчи. Све снаге његове богате природе нису стајале у хармоничној равнотежи. Он је био дивљ, страстан дух, који се ни у једном погледу није могао умерити. За то и није могао сам постићи све оне сврхе, које му лебдијаху пред очима, и то на такав начин, који би вредно за све векове. Али тај натуралиста није просто копирао природу, нити је само констатовао појаве у природи, него нам показује овај свет онако, како се огледа у његовој души. Он дарује томе свету дух од свога духа, и на тај начин подиже те земне створове у више сфере. Његова је сврха била да посматра природу својим очима и то новим очима новога времена. Али опет за то није сликао предмете онако, као што су у самој ствари, него као што их је он видео. Његово душевно око било је од тако моћна уплива на његово телесно око, да му се овај свет приказивао у некој особитој уметничкој светлости.

А како раде данашњи модерни сликари? Мотиве својим сликама траже у животу најнижег сталежа, како у вароши, тако и на селу. У тим радовима приказују нам најружније стра-

не тог сталежа: његов јад, патњу и голотињу. Те најмодернији сликаре највише занимају мале и незнатне епизоде из свакидашњег живота — она силна борба за опстанак, јер те слике потпуно одговарају укусу велике већине. Али ако је уметник прави уметник, он ће опет у својој слици бити кадар, да и ту голу истину посвети својим личним осећајима. Прави уметник мора тежити увек за тим, да све оно, што му нагледа ружно, ниско, обично и просто, заодене песничком одећом, да у ону грубу и сирову материју улије духа, да је оживотвори. Тако су радили код Француза натуралисте сликари Миље и Бретон. Они обично приказују француског сељака при тешком му послу или при весељу и забави, онако масивна и груба, али за то опет не пуражавају у својим сликама свесним тенденциозно тежину његова живота, него до некле ублажавају, олшемењују ту истину драмама своје колористичне вештине. То су доста благе натуралисте. Они се у својим сликама још увек одликују лепотом боје и облика, они су и добри пртачи. Предмете својим сликама не траже у најнижој и најпростијој природи, него натурализам је истом онда ниско пао, кад је почео просто да копира природу.

Тако раде импресијонисте. Утемељач те најновије школе био је **Eduard Manet** (умро 1883). Та најновија мода у француском сликарству још није нишчезнула, као што обично код Француза свака мода брзо нишчезава, него је ита више ухватила врло дубока корена не само код Француза, него и код осталих светских уметника.

Manet и **Zola** су два најбоља представника импресијонизма, онај у сликарству а овај у роману и пошли, јер писац „**Assomoir**“-а и није ништа друго, него **Manet** у појезији, само што је **Zola** много даровитији, него творац импресијонизма. Један као и други најбољи су цртачи пролазитине, гада, смрада и тривијалитета.

А ко је био моћан савезник **Manet**-ов? Управо детињаста мржња на све доданашње основе и правила у вештини и она неоправдана жудња, да поруши све, што је до сада важило и сматрало се као право добро и лепо.

Назори те најновије школе они су: Слику не треба као до сада компоновати у атељеру, него на лицу места, где је предмет. Треба све конвенционално у вештини напустити. Одатле се чистој природи и њу приказивати у потпуној па ма и у бруталној истини. Не треба се ни најмање држати оних оправданих назора старих највећих уметника. Утисак ваља са свим савесно приказати, осећај у потпуној истини показати, ма како чудноват нагледао. Присталице те најновије школе у својим сликама сликају оно што виде, и онако, како виде, са свим непосредно, добро или рђаво, без икаквих одузетака, без икаква тумачења и околишења. Ти уметници сликају систематски само оно, што је гадно и ружно, из просте опозиције према лепоме, које је њима већ додијало. Они траже и бирају само оно, што је просто и ординарно, јер мрзе оно, што је елегантно.

Ко ово ушчита а још случајно није видео ни једне слике тог импресијонистичког правца, тај ће заиста помислити, да су ти уметници прави наследници Веласкеза и Рембранта, јер и ови су више пута напустали хотимице спољашњу лепоту својих слика из просте љубави према опоме, што је пријатно и угодно. Али тим старим великанима служила је та хотимична ругоба и наказа само као посуд, у који су улевали савршену и потпуну лепоту осећаја и израза. Али код импресијониста не може бити о томе ни разговора. Лица њихових слика обично су без икаква израза, предмети на слици су тамо амо разбацани; управо од чега се прави уметник клони, то они обожавају.

Импресијонисте одбацивање све традиционално у вештини. Хоће једном да посматрају природу са свим искрено, а не као до сада кроз наочаре овог или оног великана. Они одбацивање све школске манире, школске рецепте, које, све скупа узето, врло много шкоде сликарском нивоу. А да ли те импресијонисте са свим добро виде и без оних наочара старих уметника? Не виде добро. На њиховим сликама наилазимо само на јаке, жестоке боје, без икакве сенке и полусенке, наилазимо на неку тврдоћу у изразу. А од куд та тврдоћа у изразу? Што не признају ону меку полусенку, која свако тело опкољава и која тада ону тврдоћу израза ублажава и даје предмету мирнији и блажи израз.

Једну заслугу импресијонизму не може одрећи ни највећи противник тога правца, а то је: што су импресијонисте на ново подстакли изучавање деловања саме светлости.

По што сам тако штованим читаоцима, колико ми је могуће било приказао ту најновију сликарску школу, које се данас држе многи

Беч

свеtски умеtници, пређи ћу на саму изложбу слика у Бечу, у којој је доста заступљен и прави импресијониста.

Павле Лагарић

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА“ ГУНДУЛИЋЕВА

(Наставак)

Пјеване пето

1. На стр. 54:

Али веле хуља је мука,
Ку вијење свеђ му дава
Од *скореније*х сухијех рука
И од усахлијех пријех глава.

Мјесто *скореније*х у П. стоји *скученије*х, што је јасниja ријеч а друго сходнији епитет; јер *скучена рука суха* значи што и *згрчена суха рука;* а сасвијем је природно, да се суха рука *погрчи* или *скучи;* дочим не бих знао, што баш значи *скорен*, ако није од *коре*, што би нам престављало *руку с кором;* али по што је *суха*, нема смисла на њој *кора*.

2. На стр. 58:

У *што* сконои јунак тада
Запреках се тијем прожиче —

а у П. мјесто *у што*, које нема овђе смисла, стоји *уз то*, што је на своме мјесту.

3. На стр. 59:

Пријети освете, *тужбе* грди —

а у П:

Пријети освете, *тужеб* грди.

Тужбе грди нема овђе смисла; дочим *тужеб грди* има.

4. На стр. 63:

На стремени су обје стале
И ако не њда сила многа.

Кога? У П. каже:

И ако *их* не њда сила многа.

5. На стр. 64:

И сретају усред сиеће
Коња и штита, сабље и мачи.

А у П.

Сретају се усред сиеће
Коња и т. д.

што је правилније и јасније.

Пјеване шесто

1. Одмах четврта строфа гласи:

Прем се хтјело жртвој жени
Мјесто овако глухо и пусто,
Да ме *тмасте здруже* сјени
Ке простира дубје густо.

А у П:

Прије се хтјело жртвој жени
Мјесто овако глухо и пусто,
Да ме *тмине друже* сјени
Ке простира дубје густо.

Обје су ове варијанте нејасне, али прва свакако нејаснија од друге.

2. На стр. 71:

Чим у сиеби и у плачу
Тако тужи дивља *млада*,
Глас из лугa један зачу,
Гди се уз горске дивли *склади*.

У П. мјесто *млада* стоји *блага* а мјесто *склади* стоји *слати*, коју варијанту бих претпоставио првој, јер је лепше речено: *уз дивли слагати* него ли *складати*.

3. На стр. 72:

Лак уздржи птицу веска,
Ком танахни прут се облијеци,
Тако свјетлост тва небеска
Мене кроз твој поглед *хијеци*.

У П. мјесто *хијеци* стоји *хлени*, али не бих знао, уз коју бих варијанту пристао.

4. На стр. 76:

Појђедља ова мисо добра
Младиња се *мудрој* види,
Тим на коња скочи и обра
Да пут *миран* широка слиди.

У П. мјесто *мудрој* стоји *мудра*, јер се односи на мисо: *овди јој се мудра мисо;* а мјесто *пут миран* стоји *пут дуги*, што је такођер боље, јер ако је у њеној власти да *мирна* путује, није јој у власти, да *пут мирам буде*.

5. На истој страни:

Тере тако прибучена
Из родијех се страна дијели,
И до вала прек врежена
У Цариград доје бијели.

Ова пета строфа долази и у П.; али прије ове строфе долази ова:

Тер убрзо кроз разлика

Мјеста и стране мину млада
И уђеше у велика
Врата од славна Цариграда.

Истина је, садржај обје ове строфе истовјетан је, и за то ваља једну или другу изабрати; али би требало свакако ону, што се изостави, под звијездицом донијети.

6. На истој страни:

С многом *мислим* цијена тога,
Што је плахост сва залиха,
Цијени и суди, да је од свога
Поклисара лијепос тиха.

У П. прије свега мјесто *мислим*, што нема смисла, стоји *мисли*, како треба; друго: мјесто *цијени и суди* стоји *чиме цијени*, што ми се боље свиђа.

7. Одмах слиједи:

Ваздан, *иначе још инокоје*
Себи и друзијем *новце* смета.

А у П.:

Ваздан *у све неинокоје*
Себи и друзијем *новц* смета.

Ја бих и ову варијанту првој претпоставио.

8. На стр. 77:

Диље од вијека часе зове,
Справе од пута свеђ *потежи*,
И у памети мисли нове
Свеђ од невиђех жеља *врјежи*.

У П. мјесто оно *потежи* стоји *потеже*, а мјесто *врјежи* стоји *утеже*, што ми се такођер више допада.

9. Мало ниже:

И краљевства сва *остала*;

а у П. мјесто *остала* стоји *најдаља*, што је значајније и још одговара рими *крала*.

10. На стр. 79:

Ки од полудна и *од источи*
Јур будући прошо краје
Купеч лијепос *од свијех очи* —

а у П:

Ки од полудна *у итости*
Јур будући прошо краје
Купеч лијепос *и свјетлости*.

Ова је варијанта много боља, јер Кизлар ага није тражио ђевојчице само по љепоти него и по свјетлости рода; а друго *лијепос од свијех очи* није лијепо речено.

11. Пошљедња строфа гласи:

Тер с изађахијем њима дође
На крај мора најпослије,
Гди би његда град од Троје:
Би, заиста га сада није —

а у П:

С ђевојчицам свијетлим дође,
Учињене ке га слиде.
Гди од старога града Троје
Обиљежја још се виде.

Ово не може бити ни сравњивања између ове двије варијанте: куд и камо је ова боља од прве!

(Наставиће се)

Л. Томановић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

△ Како „Гласник за забаву и науку“ јавља, Драгутин Ј. Илић ниже нову драму под натписом „Ђорђе Кратовац“.

— Књижара Владимира Радовића у Мостару наумила је да изда Нушићеве „Приповетке једнога капелара“ у другом попуњеном издању.

× У пошљедњој свесци „Наставника“ за прошлу годину приказао је Милив. Симић чланак F. Schrötera „Pilze Serbiens“ (I), који је изашао 1890. године у II свесци „Hedwigia“, часописа за науку о криптогамама. Шретер је у томе свом чланку прочуо један део гљива, које живе у Србији, међу којима је описао и три са сама нове специје.

× Читамо, да је Гига Гершић држао своје приступно предавање у краљевској српској академији наука. Говорио је о државноправноме положају Босне, Херцеговине и острва Кипра.

× У 454 броју Бечкога војног листа „Die Reichswehr“ написао је И. А. из Цариграда подлистак о ном. ђенералу и намеснику Кости С. Протићу. Писан прво објективно и виђачки говори о српској и бугарској војсци, па тим о животу Протића и на пошљетку о његову раду као војника и књижевника.

— Скоро ће, као што кажу, почети излазити америчке трговачке новине на руском језику, које ће допринети, да се унапреде руско-амерички трговачки односаји. Утемељилац тога подузећа јесте неки О. В. Мадаус, родом из Риге, од год. 1873 натурализован Американац.

— Најновије нешто на новинарском пољу јесу теле фонске новине. Изумела их је управа локалног телефона у Будимпешти. Уредништво је са 230 претплатника прошлог месеца започело свој посао. Претплатници плаћају једну форинту и педесет новчића на месец на добају особит спроводник у свој стан а тај спроводник има само две мале слушне шкољке. Кад се из уредништва даде знак, метну претплатници те шкољке на уво па онда чују гласове, што су стигли у уредништво телефонских новина. Свака будимпештанских телефонских новина у исто време са Бечом Златним Прагом, Брном, Градцом и Трстом на немачком, мађарском и талијанском језику красно је пошла на руком.

— „Vienac“ doć kuti kuti, ali kad jedared on progovori, onda kome nešma jao neš uredniku „Stražilova“. Duto ce neseljnik ca ostalim „ozbiljnim ljudima“, dakle i ca oxdanjim resnim ainostolom i propovednikom slavne među Srbima i Hrvatima, gosn. Hranilovićem „tek sažalno“ smejao igri sa frazama, vadjenim iz neznanja i neprosvetljenog sovinizma“ pa im neš dodjalo te ce g. Hranilović digao da, y smislu nanušnje pretnje svoje y privatnu pisemu uredniku ovoga lista, sbrinje ca lica zemlje „Stražilovo“, „taj svakako i svakom pogledu najsiabiji beletristički list od svih časopisa, što na slavenskom jugu izlaze“. He može nikako da pretpori, što my onaj mučki atentat na „Stražilovo“ y drugom božićnom dodatku ya „Branik“ (br. 151) prošae godine ostade jalov, na pustio covek srcu na volju te široni dao odunke praedaju svom gnevu na uredništva ovoga lista, grdeći ga, ne bani onako, kako bi čestitom licu priličilo, izvrćući fakta na — nje šala!

— čak i sudom pretćni a „mudro preko jezgre stvari, o kojoj se radi, prelazeći, jer najposlije griđti je najlakše“. Na napomenuta gosn. Hranilovića nemamo šta da odgovorimo. Da nam je Bog dao njegovu smernost, možda bismo umeli i odbraniti čast „Stražilovu“, ali šta ćemo, kad ne umemo kao g. Hranilović hvaliti se, kako je rubrika Književnost y „Javoru“ onda, kad ce za nju skoro nezaključivo g. Hranilović brinuo, „tako bila odlično nastupajuća, kao malone nikad y najednom našem dosadanjem listu“ i kako je „Javor“ onda, kad je na njemu najviše radno g. Hranilović, „na novo procvao i dalco se na visinu beletrističkor lista, koji odgovara svim zahtevima modernor napretka“. Nema sumje, sujeta smernost i književnička solidnost! Još samo nesto, ne „Vienac“, nego g. Hranilović. O njime mi nismo pisali, jer je on pisao i ono zimuje y „Brniku“ i sad ono y „Vienac“ a i pravatno nismo uredniku ovoga lista. Njemu danas imamo još ono da kažemo: Nista nevujemo Vaših jezuitskom prenemaganju nista se bojimo Vaših grdnja i pretnja. Konsekventno ćemo i dalje motriti, šta Vi i ta Vaša braća po „Vienac“ i inače radite na čim dignete y ono, što je svakom čestitom Srbinu sveto, ni ćemo Vas, ne kao Vi nas „iz subordja“, nego onako pošteno dunuti no pretnja, da Vam odmah nesadne na ruku, što zatrabate na tuđe kuće. Ni pored toga, g. Hraniloviću, slobodno y crnjeckoni pravoslavnom listovima nespite ximne Bogu e prenemagate ce no volji. Mi Vam to ne zamerimo. Kad Vama naje zavoljo i nesnosno, bata od dva lanca, nas genirt es nicht.

+ Na sednici pravničkoga drustva y Becu 24 febrnara vatno je dr. Karl Ruzicka advokat predavao o svojo „Uebersicht der in Kroatien und Slavonien geltenden Justizgesetzgebung“.

+ U Starinama XXVI stampa se „Grškovićev odlomak glagolskog apostola od prof. V. Jagića. Ovaj odlomak glagolskor apostola Jagić baca y kraj XII nli početak XIII veka. Nazaskom njegovom sinje se i granice glagolizma.

— *Filozofi*, professor istorije na sveuačiliscu y Varšavi, napisao je i obelodanio y „Slavjanskom Obozrjenniju“ članak o Čehiji i Čehima. Reč je ty o čehiskom javnom životu, o Zlatnom Pragu, o čehiskom narodnom pozorištu, o družini Čeha ljaka, i inače o javnim prilikama.

— Ono dana umro je y Parizu *Hipolit Ten*, poznavanja pisatelj i filozof. Tena slave kao tvorca nove kritičke metode. Y svojim književnim i istorijskim esejima razvijao je Ten svagda istu osnovnu misao, koja se kao crven konac provlači i kroz celiko moj delo o engleskoj književnosti, y opšte kroza sva njegova dela, a to je njegova utemeljena teorija, na koju nemački neki kritičar veli, da je Darvinova teorija descendencije, prenesena ca životinjskoga na duševni život. Isti kritičar veli, da Francuzka y Tenu gubi svog najoriginalnijeg, najčasovitijeg misliooca, svog najvećeg naučnika, svog najsiajnijeg stilistu, čoveka, y kom su bile spojene dve sposobnosti, koje retko jedna kraj druge rade: kritički duh i umetnička tvorilačka snaga.

— *J. Novoselac* y Mariboru prevco je na slovenački prvih šest pripovedaka L. K. Lazarevića i sloništao preko y Ljubljanskom „Slovencu“.

— Čiskin pesnik *Jaroslav Vrchlicky*, koje cy nedavno proslavili četrdesetogodišnjicu preporednog ny života, bilo, što ce govoraja, imenovan za professora strane književnosti na českom sveučaščitu y Pragu. „Hlas Naroda“ javja, da je austrijska ministar prosvete o tom već raspravljao ca predsednikom česke akademije Hlavekom, koji je ministru dao na dar ova dela Vrhlickora.

— Pre desetak dana umro je y Pragu *Jos. M. Čejka*, odlični česki književnik i tajnik kr. českor muzeja.

+ W. Götz nastavlja y dodatku nasaveskih „Allgemeine Zeitung“-a, br. 55 svoje pute na Bosne, a pod naslovom „In den Sandschaks von Türkisch-Bosnien“.

+ *U* devetom broju „Ausland“-a članak je A. Schnitter-a na Karlsbrug „Der Weinbau Serbiens“.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

У Карловцима се под заштитом Његове Светости патријарха Георгија Бранковића образовао одбор двадесетпеторице, који ће се побринути, да се y прослазу стогодишњице српске велике гимназије Карловачке, српско православно богословије и патријаршког благодејанија приреди y Карловцима народна свечковина и да се митрополиту г тевнику Стратимировићу, Димитрију Аџиевасејевићу-Сабову и другим добротворима та три завода дагну споменици, ако се народ приложима одазове. Одбор y краткоме и одушевљену протлазу позива народ на прилагање а y своје ће време јавити, када ће бити свечковина. Прилоге шаља златн г. Јован Симеоновић-Чокаћу y Карловцима.

САДРЖАЈ: Песништво: Мојој мајој. Тиха ноћ. Ми, песници. Најлепша љубав. Мрки кук. — Поука: Женски карактери y старој Византији. — Уметност: Савремена питања из уметности. — Књижевност: Прилог к исправљању текста „Османа“ Гундулићева. — Књижевне белешке. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву и претплата књижари Луке Јоцића y Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића y Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Пашовића и Јоцића y Новом Саду.

Број 11. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 14 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

Видиш ли, душо моја, облаке сиве оне,
Како се мутним небом, к'о црни дуси, гоне?
Тако је нето, злато, у мојој овде души,
Коју но облак црни — несрећа моја — гуши.
И од те туге клете груд ми се боно диже
И суза сузу стиже.

Ја љубљах тебе, душо, и твоја слика мила,
Упек к'о анђо среће пред очима ми била.
Тада још беше наде, ал сад је више нема,
Јер ето мајка твоја ружмарин цвеће спрема —
Па када на то мислим, груд ми се боно диже
И суза сузу стиже.

И ти ћеш, рано моја, за данак само који
Ступити к храму божјем, са другим да те споји
И бићеш туђа љуба... А ја ћу трајат' дане —
Чекаћу доба гроба; бар тада да ми ване —
И чекајући тако груд ми се боно диже
И суза сузу стиже.

Борис

ВЕЧЕРЊА ПЕСМА

(Гроф Шак)

Све је тихо наоколо,
Непред таме дан се крије
И у трави весео цврчак
Сласт вечерње росе пије.

Са запада ноћ се спушта,
Њезин дах се једва чује —
Слатким сањком нежне граје,
Густе шуме успављује.

И уморним птичицама
Склапа благо очи сање;
Љуља цвеће, љуља класје,
Све док зора љупка сване.

Дођи, ноћи, мајко мила,
Загрли ми плахе груди,
Стишај моје срце бурно,
Што за миром залуд жуди!

С. Д. Мијалковић

НАЈВЕЋА ЉУБАВ

(Свршетак)

Војници стадоше као укопани. И они што су пали „раме“, ноћњаше, гледајући унезверени шта то би.

Од преко потока допираше звук труба све ближе и ближе.

Командир, држећи непрестано револвер у руци, викну:

„Смирно! У строј!“

Војници, чисто махинално, почеше да се постројавају. Нико ни речи.

Командир се окрену ађутанту.

„Господине ађутанте! Опамо, од куд се чују звуци труба, долази господин пуковник са својом војском. Потеците и кажите му. . . . .“

Ту се командир наже ађутанту и окрену француски:

„Знате, кога сам опамо послао. Идите и мотрите. Ако се за сат и по кренемо одавде, бићемо на старој позицији. Дођите за нама.“

Месец се опет показа иза облака.

Трубе се чујаху све ближе. ађутанат одјури у карићеру, а командир стаде пред строј:

„Знате ли ви, шта бива са оним војником, који изневери своју заставу? Али кога ја то питам? То знају војници, а ви нисте ни бабе, јер и бабе чувају своје преслице, а ви срамно напуштате своју заставу, на коју сте се заклели. . . . кривоклетници!“

На прође покрај строја:

„И ви још држите то светло оружје, које вам је отаџбина дала, да је браните као њени синови? Пушке доле!“

На се окрену оној верној чети, која је с њим била остала у шанцу а сад баш стигла:

„Одузмите им оружје!“

„По заповести!“ одзва се наредник из оне чете па са својим људима прије строју.

Војници у строју почеше се снебивати, погледајући час преко потока, час кришом на командира, али сваки стегао пушку, на је све полако повлачи иза леђа. И они што су пошли да одузимљу пушке, као да би били ради да их не узму, док се тек не озва један глас из средине строја:

„Не, господине командиру, ако Бога знам. . . Боље нас десеткуј, него то. . .“

Командир погледа по строју, па тек рече:

„Добро . . . нека буде. Оставите их.“

Они, што су били пошли да куше оружје, одмах одступише за командирова леђа.

„Постројте се све три по три!“ окрете им се командир. „У лево! На готове. . . А сад да продесеткујемо!“

Командир прође цео строј на онда заће с чела да броји, почевши са нет:

„Шест, седам, осам . . . . . десети на поље!“

Онај јадник изађе.

„Вежите му очи и руке, па тамо код раста.“

Заповест се изврши.

Командир је бројио даље и извлачио десетог. Тако дође до четрдесетог, одлучно четвртог. Кад је почео да броји петудесетину, настаде у њој нека мешавина и таман он махну револвером:

„Педесети на поље!“ — *а педесет прав* искочи испред педесетог и одсалутира:

„Молим покорно, ја сам педесети!“

„Није истина, господине командиру, ја сам!“ викну онај прави педесети, па одгурну оног педесетпрвог и стаде на његово место.

И почеше да се цевељају и одгуркују.

„Не слушајте га, господине командиру, ја сам. . .“

„Није, ја сам. . .“

Командир за тренутак застаде, али како му није било до тога да губи времена, љутну се:

„Шта се ту претерујете? Не иде се овде на свадбу него на губилиште. Један од вас с места под раст!“

А она обојица почеше још живље:

„Ја . . . .“

„Није, бога ми, господине командиру, него ја. . . .“

Командир одмери погледом једног и

другог, па, одмахнувши главом, запита их журно:

„Одакле сте ви?“

„Молим покорно, Радоје Берић из Зврјока.“

„А ти?“

„Јован Стевић из Мирогоја.“

„Ниште браћа?“

После кратке почивке рећи ће Радоје:

„Нисмо.“

„Побратими?“

Туте.

Командир се окрете строју:

„Познаје ли ко ову двојицу? Шта су они један другоме те се отимљу, ко ће за кога да погине?“

„Молим покорно,“ озва се тек један из строја, „ми смо кумови. Јован је пре поласка у рат испросио Радојеву сестру.“

„А има ли Радоје још кога од браће и сестара?“ запита даље командир благим гласом.

„Имао је, али су му пре године поумирали: два брата и једна сестра!“ одговори онај из строја.

Командир поћута, гледајући немо на Јована па на Радоја. Лице му се чисто разведри и он спусти револвер. На их тек запита благим гласом:

„Је ли тако, како онај вели?“

Ови се погледаше па тек Јован промуца:

„Јесте, господине командиру; али верујте, ја сам педесети!“

„Немој болан, кад сам ја! Ти си ме одгурнуо и стао на моје место!“ — брањио се Радоје.

Командир се окрену строју:

„Ви, који сте били до њих, знаћете, ко је од њих био педесети?“

Војници слегоше раменима.

„Не сећамо се, господине командиру, ми смо сваки себе гледали!“ — озва се педесетдруги.

„Јесмо!“ — додаде четрдесетдевети.

Командир, који је дотле немирно пролазио покрај строја, стаде на средину и поче громким гласом:

„Војници! Видесте ли и чусте ли како се ова двојица отимљу, ко ће за кога да погине? Брат за љубав једнице сестре, да јој вереник не страда, — вереник за љубав невесте да не изгуби једница брата — тачиче се да један другога замени. Лепо је то, војници, љубити своју вереницу, племенито је гинути за своју сестру, дично је да брат брату замени главу; али да би та љубав била истинска, да би била чиста, да би била беспрекорна, ваља сваки од нас, и ја и ви, да делом покажемо како смо кадри да појмимо, да је наше срце кадро да се загреје, да је наша душа кадра да се занесе *врлом* и *највећом љубављу — љубављу према нашој отаџбини*, која треба да је свима нама најдража, да је сви подједнако и у првом реду љубимо и да се пре свега за њу жртвујемо. Јер ко није кадар да осећа љубав према отаџбини и да се за њу жртвује, тај не може истински љубити ни оца ни мајку, ни брата ни сестру, ни побратима ни вереницу. А ви сви, и ти, Јоване, и ти, Радоје, срамним бегством показасте, да немате љубави према отаџбини. Упамтите добро, војници: онај, што бега испред непријатеља, који долази да му пороби, да му попали, да му осрамоти и пошаље мајку свију нас, нашу драгу отаџбину, тај није никад био нити може бити ни добар син, ни искрен брат, ни веран вереник, тај у опште није достојан да се назива човеком. Такав је гори и од животиње, јер и животиња брани своје легало од туђе напасти, и она тражи и бори се да јој легало буде што угодније и осигурање, и она чува своје младе, које љуби, — а ви . . . људи . . . момци, који имате своје домове, своје очеве, мајке, браћу, сеје, љубе — ви ето срамно бегате и напуштате да непријатељ пороби, попали, осрамоти и уништи нашу највећу светињу — нашу отаџбину! Са каквим ћете се образом вратити својим домовима: очевима и мајкама, браћи и сејама, љубама и друговима? Како ћете некад стојати пред својом децом и унучима, који ће се одушевљавати славом Обилића . . . а ви, њихови очеви и дедови, мораћете склањати своје седе главе од стида, да вам се на челу не види жиг кукавштине, а до вас је самих стојало да с поносом дижете главу, да сте се с бојишта враћали као јунаци . . . као Обилићи. . . . “

„И хоћемо, господине командиру!“ — узвикну Радоје. — „Хоћемо сто ја и Јован . . . кунемо ти се: тако нам света што нам је најмилије.“

Па подигоше пушке, а Јован кликну:

„Пуштај нас патраг!“

„И ми ћемо . . . сви . . . води нас, командиру!“ захори се по строју.

Командиру се надуше груди, усне му заиграше . . . он, стари отврдли војник па се заплака — толико му срце беше пуно.

Па се окрену онима под растом и хтеде да по обичају викне, али је једва могао неприкиданим гласом да каже:

„Дрешите им руке и скидајте с очију завој, да виде светило највеће љубави!“

Па онда ободе коња, махнувши рукама правцем од куда су дошли:

„Онамо напред, Ђетићи, у име божје а за част и славу наше отаџбине!“

„Ура! захори се као из једног грла, тако да се са свим изгубио глас труба, које су до тог трепутка одјекивале преко потока.

И цео се батаљон крену напред . . . сваки весео као да се иде у сватове!

*

За време похода месец је био са свим заиао за облаке а лака кишица поче да роминља. Ишло се што опрезније, тихо, нико од себе није давао гласа. Командиру је, које од узбуђења, које од ране, јако било позлило, једва се држао на коњу . . . тек тек што се није свалио. Али је он напрегао сву снагу, да дочека бој.

И дочекао га је.

Непријатељ је био заузео шанчеве, чекајући у њима безбрижно да ваше. Није ни слутио, да се разбијена војска може тако брзо да одважи на нов бој у ноћи.

Али се та војска одважила на стала јуришати. И те како је јуришала! Из пенада, као бујица, која човека помете и занесе, да нема кад да дође к себи. Непријатељ истина није стајао скрштених руку нити је одмах устукнуо. Чим је осетио да се приближује „зелени батаљон“, осуо је смртоносну ватру. Нападачи су гинули, као кад се град сручи на богато класје. Али су ипак за то јуришали и као лаке газеле ускакали, борећи се лавовски и потискујући непријатеља са сваког педља земље.

Командир је имао још толико снаге да дође до места, на које је заринуо био заставу. Са последњим напором извуче на видело освештано војничко знамење, и таман га радосно подиже у вис с усклико: „Ево, Ђетићи — напред!“ — заниха се и клону.

Јован, који се борио раме уз раме с Радојем, у тај мах притрчи и прими заставу из командирове клонуле руке и понесе је напред. И тек закорачи два пут, а преда њ искрсне непријатељски официр, који се једном руком маши да ухвати заставу, а другом замахне сабљом на Јована, који брже стукне. Међу тим је Радоје као перо ускочио међу Јована и непријатеља, замахнувши на онога кундаком. Све је то било у трепуту. Радоје и непријатељски официр се сударише у исти мах. Ударац, намењен Јовану, прими Радоје, па потегне непријатеља кундаком посред главе, тако да се овај шичице строполтао. Али се и Радоје заниха . . . лево раме беше му одрубљено и Јован га прихвати у наручје. . . .

Крв шикну по Јовану, а Радоје само рече:

„Чувај ми сеју, Јоване. . . Амаџет ти. Загрли је на твоје јуначке груди и за мене тако . . . као што грлиш нашу заставу. . . Чувај их као зеницу. . . .“

На се сроза на земљу и издахну. . . .

— — — — — — — — — — — —

Свитало је. . .

Свануо је леп дан.

Осванак дана донео је „зеленом батаљону“ сјајну победу, која је била претеча победи на целој убојној линији. . . .

„Зелени батаљон“ био је истина преполовљен, али је понео славу Обилића. . . У редовима погинулих јуначких бораца био је и њихов командир. . .

Кад се свршио рат, вратио се Јован своме дому са поносним именом: *неустрашиви барјактар*. Груди му беху окићене златном колајном за храброст. Сви се њиме дичили и поносили а понајвише верна му љуба, која је на свога војна гледала као на светињу.

А застава „зеленог батаљона“ лепрша

се и данас високо, окићена витешким одличјем с мачевима а обасјана вечним сјајем *највеће љубави — љубави према отаџбини!*

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Прибислав сутра дан оде из Кракова, ал' кад дође у Великопољску, узалуд је свуда распитивао за синове. Не беше их у дедовском Шеракову, а ни у Познању не беше давно о њима гласа. Поновљено је Прибиславу, што је он већ знао, како му старији Јан борави у Немачкој, у каселском замку, где се је побратио с ландгрофом хеским; а млађи, по имену Маћко, појављивао се само кад и када с великом витешком четом, прелетао улице познањске и дуго даље, као вихар, који се не да достигнути. Бојаху га се свуда, и говораху, ако и беше још млађан, нетом двадесет година, да је постао главни коловођа витезова разбојника, који задаваху страшан немир и чињаху небројена безакоња.

По великим шумама, којима беше покривен, за онда, знатан део те земље, борављаху ти опришници,* гомилајући онде уграбљени плен. Непроходне мочари, баре и језера бранаху приступ до њих. Да се прегазе, валало је добро знати ретке прелазе. Највише тих жителова разбојника, који се зваху немачки „раубурги“ или „раубритери“, стицало се у околици крушвичкој, на обалама вода, које спајаху Гопло с Вартом, Вислом и Балтичким морем. Онде беше главни друм трговачки, онуда пролажаху трговци с робом и иловљаху натоварене лађе из Варте, Прозне, Илдварте и Обре до Гданскога, — онде беше често обилата жетва за лупеже.

Онако и одговорише Напивону, који бризно распитиваше за свога млађег сина:

— Треба га тражити око Крушвице!

Бацило то јако у бригу седога Прибислава. Знађаше он, да је Маћко разуздан и лакхо је пристајао, да је могло бити онако, како му говораху за њега. Наумио је да га чека у Познању, а дотле, како беше богат, великодушан и богобојан, одао се добрим делима, помагању спротиње и побожним подизима. Настанио се у манастиру фратара св. Доминика, којима је, великим трошком, основао цркву под именом св. Катарине. Окружен беше онђим поштовањем и истицан за пример витешке врлине и обичаја.

— Синови су друкчији, — говораху. — Лупежи су, одметници прадедовског обичаја. Отац је војевао с Крсташима, а они се уче у Немачкој сваком разврату и разбојништву.

Шапутаху тако и на оној оиходњи, која иђаше кроз улице познањске, невајући захвалне песме, кад наједаред, на скретњи, испаде пред њих у трку велика оружана пратња.

— Нао Маћко! — повикаше.

Стари Напивон живо подиже главу, али у оном, који јахаше на челу пратњи, не познаде сина.

Беше то витез, сав у оклопу, главом виши од Маћка. Лице се не могаше разазнати, јер га заклањаше спуштен визир. По држању и крстању изгледаше много старији од Прибислављева сина.

Пратња стаде, кад онаји оиходњу. Другови онога витеза, који јахаше напред, открише главе; само он једини, подигав се мало на стремену, да види читаву гомилу, не скиде шлема. Стајаше на стременима и гледаше.

Свстина се стаде бунити.

— Не открива главе! — шапутаху, — поганин!

А кад те речи дођоше до ушију витезу, трже се, мало се промпели, а после нагим покретом откри лице и главу.

И указа се очима гледалаца свима добро познато обличје, крупних, сурових црта, обележених мрачним пламом. Очи испод густих, накострешених обрва погледаху готово грозно, ироспо и дрско. Боре по челу и лицу и проседа коса сведочаху о годинама витежевим. Не скидаше очију са светине; држање му беше охоло.

* Квесције, разбојници.

Жагор умуче. Настаде тишина; и духовници престадоше певати; опходња стаде. Велика пренераженост обузе све листом.

Беше то Винч од Шамотула.

Наједаред, као на дани знак, један крик гнева, срџбе и злоће раздера ваздух.

— Издајица! — дераху се, — злочинац! на смрт! на смрт! проклетник!

Тисућа стиснутих песница диже се у вис. Коњ Винчев се пропињаше, фркаше, и држан снажном левицом седаше на стражње ноге, дизаше главу и бацаше пену испод жвала.

Војвода десном руком зграби за балчак од мача. По намргођеноме му лицу, које канда застираше унутарња брига, прелети муња гнева.

И беше тако грозан тренутак, да изгледаше, с ће светина наскочити на војводу, а он ће својим преступима додати још један: убиство неоружаних.

Насупрот Винчу истаче се одмах стари Прибислав. Размакоше се пред њим; умуче дрека, а седи друг краља Локтка, изишао на отворено место, мирним, поузданим, неустрашеним погледом погледа у лице охолом војводи.

Настаде свечана тишина, прекидана само пуштањем литија, које се полахко лелујаху у ваздуху.

Винч одмах познаде, ко му стаде на супрот. Међу њим и Напивоном владаше давнашња мржња. Тај нети мирни и неустрашени поглед прожижаше га некада на бојишту, кад је Винч имао против својих, на челу крсташких чета. Сукобили се једном онда у боју и ударили се тако јако, да су штитови одјекнули, панцир се одбио од панцира, а коњи у мало не попадаше на земљу. Винч је подигао мач и био би, бса сумње, убио противника, — али у тај мах зачује потмуо глас, глух, који му до дна потресе душу:

— Издајнцо! — викаше тај глас — крв та на тебе и на твоје потомство!...

Пред силом тога гласа и тога проклетства тргнуо се онда Винч и немоћно спустио мач, — а и сада, пред старцем, тргаше силно коња, као у напрасној махнитости. Прибислав не скидаше очију с њега.

— Винчу — јави се најзад полахко, гласом, који дрхћући забрија у ваздуху, — Винчу, што си дошао: да се кајеш или да се руга?...

Порута искриви уста, а муња гнева прелети опет преко лица војводина.

Стара мржња окипи. Ражан му, ако не имаше, оно достојанством, а вини оћим поштовањем, пријатељ и саветник краљев, који је Винчу одузео намесништво, тај, који је увек радио на државном јединству и имао целину на уму, тлачећи себичне пожуде, који се је, значењем својим и утецајем у Великопољској, смео мерити с његовим — Наленча од Шамотула — угледом, родом и значењем, — Прибислав од Борка стајаше опет пред њим... Стајаше неоружан, али јачи сто пута, него онда, кад се је сукобио с њим у боју штитом о штит.

Наслоњен на палицу, сед, погурен старац, кукавно одевен у сиви кафтан, као гола, подигао поносито главу и мерно га смелим погледом, њега, господара од Шамотула, који не знађаше себи премца. — Један мах, један ударац мачем, и труп дрскога старца трзао би се у прашини; једна реч, један знак, и оружана дружина Винчева насрнула би на ту гомилу старца, жена и деце, растерала би и претукла копитама побуњену пошшцију, која њему, недавноме намеснику, бацаше погрду у лице. Светина га је проклињала, — а тај се старац осмелио, да му говори о кајању!...

Све те мисли пројурише, у трепутку, кроз душу војводину.

Већ се опет стаде дизати грозни жамор, кад Прибислав заиита по други пут:

— Винчу, јеси ли дошао да се руга?... а ако си дошао да се кајеш — на колена!

Коњ војводин, силно тргнут, стаде скакати упрошиће.

— Даље! — цикне Винч, не могући се више уздржати, — поштуј краљеву заповед, ја сам ту по његовој вољи и под његовом заштитом... Даље!...

А на те речи захуча бура. Дрека, јека, клетве измешаше се у један моћан глас:

— Издајница! издајица! на смрт!

Прибислав испружи руке:

— Иди! — крикне, а глас му за час надјача преву. — Иди ... али с том клетвом, коју си чуо... Иди и чекај суд — близу је!

Коњ Винчев пођети трком, бацајући земљу копитама. За њим се натури читава дружина, дижући облаке од прашине. Опходња се крену с места, светина се заталаса и пође полахко даље, прекинута песма побожна забрија опет у ваздуху, али ју придушаваше граја од клетава.

— На смрт! на смрт! издајник! проклет

био! слушаше Винч, одмичући трком, као да га што гони.

— Чекај суд! — брујаху му у души речи Прибислављеве.

(Наставиће се)

ПОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Мудри иначе државник Лав Исавријски у своје је време преухитрио решење иконског питања. Без много размишљања упустио се цар у борбу, са које се доцније зацело чешће покајао.

Није тако радила млада Ирина, кад је пало наспоставити иконе. Пре но што је одеудио ударила на иконокласте, брижно је проверила шансе успеху, јер је добро знала, да покушај с обзиром на велику моћ противникâ може и омашити. Опрезно и по одређеном плану стало се спремати. Пре свега се пшло за тим, да се одузме важност закључцима сабора Ијерисијског и декретима Лава III и Константина V, који су били издани против култа икона, па онда иконокластички патријарх Павле буде приморан да захвали а за патријарха буде изабран Ирини одани шеф кабинета Тарасије. На ток после две године, кад су чете и гарде, које су биле одане иконокластичкој страници, биле дислоциране и за заповеднике постављени били са свим поуздани официри, ударило се свом снагом те се године 787 сазвао сабор у Никеју, који је, уз помоћ њих сто и тридесет калуђера и збачених игумана а у присуству посланика папе Адријана I, закључке Ијерисијског сабора жигосао као јеретичке, васпоставио култ икона а на иконокластичког патријарха бацио вечиту анатему.

Победа иконодула била је услед тога свршена, како се само могло замислити. Само не треба питати, какви су призори дошли за закључцима Никејског сабора и како се страшно осветила побеђеној страници странка победилаца.*

Противницима, који нису хтели да се покоре декретима регентскиним, претило је изгнанство и смрт. Улице Византије формално су биле поплављене крвљу убијених. Запомагање се орило од једног краја вароши до другога, а дотле се лена, дивљом верском ревношћу прожмана победилица кроз варош возила до Софијине цркве. Кајасе њена четир бељи држала су четир патрицијa, који су пешке пшли уза главне кочије. Благодареље у Софијиној цркви, која је опет била украшена иконама, величало је победу над оном јереси, коју је распростирао предак овоме цару, што сад у пуну царском сјају, седећи на узвишену престолу, слуша страшне речи, што их патријарх у знак анатеми просипа на све, који исповедају лажнауку Лава III. Дотле можемо пратити ту одиста напредно даровиту жену. Безграничво њено частољубље и необуздана јој верска ревност у стању су до душе уназадити црте у те напредне жене, али се дају оправдати. Нарочито се њен фанатизам, у колико се поштено с њиме мислило, мора узети као религиозно уверење, појачано до крајње активности. Разборитост, којом је Ирина извршивала своје планове, доказује шта више необичан државнички дар, којем се свако мора дивити.

Ну не да се оправдати необуздано властољубље, које ју сад обузе те је стаде гонити са једног злочина на други.

Она, која је до сад скоро неограничсно владала, није могла појмити, да сад мора власт уступити другом неком. Што је тај други неко био њен син, то није мешало њена назора. Она је чак и њега мрзила, јер јој је стојао на путу. Не би марила била и да он умре, само да узде власти задржи у својим рукама.

* Сабор је био септембра 787 у Никеји. На сабору су била и три знаменита савременика историчара: Никифор (доцније 806—815 патријарх), Георгије, синђел патријарха Тарасија, и његов пријатељ Теофан, главни црквени историчар. Имена иконокластичких патријараха, које су на том сабору проклели, јесу: Анастасије, Константин и Никита. Да би се сабор у једном правцу дала нека врста конциљске иконокластика, њиово је сабор нарекоо, да „служење" иконама не треба сменити са „обожавањем", тако исто да се искључују кипарије те се само допуштају бојом рађене иконе, мозајици и вези на светим одеждама и утварима. На овај део саборског закључка није пристала римска црква, него је задржала и кипарије, ма да су тада обе цркве биле још сједпене. Види о том Dr. G. F. Hertzberg, Geschichte der Byzantiner, Berlin, 1883.

Свакако је Константин VI био слаб и немарно одгојен. Ну зар му није она могла бити на руци као мати и саветница? Зар не би утецај, који је она као прва саветница монархова имала на држање послове, довољан био да страст частољубља у склад доведе са светим осећајима и дужностима материнским? Али све то није било доста властољубивој жени, која је државна достојања делила међу своје поткупљиве штићенике а команде у гарди и у војсци поверавала својим политичким пријатељима, који су јој помогли да уништи иконокласте. Страховање њено, да ће јој син моћи постати самосталан те јој сметати у њеним страстима, нагонило је те је већ свршено претеховање Константина са Ротрудом, ћерком Карла Великог, опозвала, јер се бојала француског таста и нове царице, да ће и једно и друго хтети утецати на Константина.* После некога комплота против царице, који је био откривен те пријатељима младога цара донео и сувише строгу казну, побуни се један део војске против узурпаторске царице-регенткиње те Ирина мораде захвалити, да начини места свом сину, правом владару. На жалост је Константин слабошћу, незахвалношћу и свирепошћу за кратке своје владе (790—797) осрамотио све сјајне васпитне резултате те је матери олакшао да га првом приликом свргне с престола. Сплетке царичине, којима је врха била да сина збаци с престола, превазилазе одиста све, што се даје замислити, и показују нам ту ђаволску жену у најгнуснијем облику. Она је умела мржњу на сина свог међу војском, међу свештенством, па чак и међу дворанима и пријатељима царевим тако да потпали, да човек ни најмање не може посумњати у крајњу моралну покварености те жене. Да би са свим упропастила свога сина, затвла се исто тако оштроумно замишљене као и гнусне сплетке. Она је била опазила, да је цар своју, негда му наметнуту, жену присилно на развод па је лукавством нагонила патријарха Тарасија да даде благословити нови брак Константинов са неком дворанком његове матере. Но тада се диже уважено, моћно, аскетско свештенство манастирско — на челу им Платон, игуман манастира Сакудија на витинском Олимпу — против тога, што је повређена црквена дисциплина и ред. На тај начин постаде цар међу народом непопуларан, нарочито кад је, огорчен са отворена им устанка, неколицину најуваженијих духовника прогнао. Уз то се замерио и својој јерменској гарди, којој је мати сплеткашица најгнуснијих ствари дојављивала о своме сину. Константин се тада даде навести на најстрожије мере против својих гардâ, које сад стадоше мрзити цара. Тако је Ирина понижавала свога сина и дражила је војску, народ и свештенство против законитога цара, који, кад дочује за комплот, гледаше да умакне, но га заверенци стигну и у највећим мукама на заповест рођене му матере ископају му очи.

Од то је доба влада Ирине, која је сад дошла до самовласти, била низ најнижих насиља. Нечовечна жена, која је своје рођено дете дала осленити, није се грозила ни каква више недела. Чак и највећи ласкавци и величаоци њене владе, који су, у интересу цркве, тежили, да забашуре њене пороке и злочине, долазе у неприлику, кад говоре о недељу са рођеним сином, и двосмисленим алузијама теже, као што чини на пример Теофан, да злочин са виновнице свале на најмање убице*. Властољубље и слепа верска ревност у карактеру те византијске царице подсећа на потоњу Катарину Медичи, па иначе лик побеђилице Хугенота, која се никад није одрекла својих материнских осећаја, бледи према жени, чије је необуздано частољубље у закутак бацало све друге осећаје. Катарина, охола и властољубива као сви Медичијевци, мислила је да ће послужити интересима цркве и свога сина, кад је, прожмана мрачним верским фанатизмом, пристала на то, да се у Паризу пролије оволика крв**. Напротив Ирина није познавала других интереса до својих, па кад се одлучила на најгнуснији злочин, што га познаје историја човечанства, то је

* Свакако је томе допринело нешто и гркомрзо уплетање папске курије. Сплетке из Рима кадгод су царици врло добро дошле биле, да узмогне са свим прекинути преговоре с Карлом Великим. О томе говори опширно Теофан, који прича и то, да је Ирина дошније сама хтела да пође за Карла Великог те се овај већ увуштио био с њене у преговоре, које је прекинуло то, што је Ирина била свргнута.

* Gibbon. IX. стр. 307.

** Као што је познато, дао је папа Грегор XIII после оне тужно-знамените Вартоломијевске ноћи, које је погинуло три хиљаде Хугенота, сковати споменицу, на којој је на предњој страни био његов лик а на стражњој најбоље осветник са натписом: Ugonottorum strages. Катарина сама дала је сковати другу колајну, такође њеној краљевској медаљу, са натписом: Pietas excitavit justitiam. (Побожност је изазвала справедљивост). То подсећа на Ирињине благодарење у Софијанској цркви после пропале иконокластâ. Човек не зна, да ли у оба ова случаја више да сажаљева справедљивост или особену побожност!

урадила то с тога, што је на лествицама људскога неваљалства, које воде доле у Дантов пакао, дошла била већ на најдољу спицу те је у њој изумро био сваки осећај о човечанском достојанству. Од Уголина, који у тавници, мучен глађу, једе своју рођену децу, јесте да се ужасавамо, али је он кадар изнудити у нас и осећај милосрђа*. Но нечовечна мати, која свог сина баца с престола, само да би сама могла владати, јесте лик, који у нас изазива гнушање.

На барем да је све то било урађено зарад какве више сврхе, можда зарад бољитка државе или њена спаса од извесне пропасти, то би човек отуда још како тако могао измудровати неки мотив. Но овако чак ни та најслабија од свију извина, кад је реч о матери, не може вредити, јер је Иринина влада одиста била најжалоснија, што је византијска држава доживела пре и после ње. Држава, коју су потискивали спољашњи непријатељи а унутрашњи је оквир трошио, била је већ на ивици пропасти. Љубимачка влада василисина и то, што је на двору и међу војводама са свим опао био морал, учинило је те је дух у друштву и у војсци клонуо а угинуо сваки осећај за дужност и ред. Свагда донде уређена држава личила је на сајам, где се продавала места и достојања, а донде свагда нуда благајна била је сад празна. Сама се царица никад није гнушала уморства и убиства, кад је било о том реч, да се с пута уклони ма који незгодан поданик. Тавнице су свагда биле препуњене а осакаћивање и друге тортуре добиле маха. Милосници и свиуси имађаху у рукама највишна државна звања, а патрицијске се породице са свим повукоше, хвалећи Бога, ако остадоше читави од гоњења царице и њених креатура. То је био притисак, какав становништво донде чак ни под најгорим царевима није осећало.

Као да се отклонила зла болест, која је државу мучила, обрадовао се с тога народ византијски, кад врховни хазнадар и некадањи сузавереник царичин патрицијe Ниќифор па челу дворске завере, сличне оној, којом је Ирина свога сина свргла с престола, царицу у њеним одајама изненадише и примораше, да скине круну с главе. Кад је властољубива жена видела, да за њу друга изласка нема, покушала је да ласкањем умилостиви свог врховног коморника. Ниќифор, који се од царице упутио био правце у престону дворану, да себи на главу метне царску круну, одбио је све њене молбе па је с престола бачену царицу одмах дао извести ван варошн.

Без игде ичега отерана на острво Лезбос, мораде Ирина — тако је била воља новога цара — од предзида живети, док јој 9 августа 803 није дошла смрт.

Зацело није ни једно једино око у пространој византијској држави засузило, кад се пронео глас, да је изгнанена Атињанка, која је осрамотила и успомену на свој ланчић и своје женско и материнско достојанство, умрла у беди и невољи.

Само се захвална црква сетила победилице иконокластичке јересн те је „правоверну“ царицу примила у број својих светитеља!

(Свршиће се)

Т. С. Виловски

* Односи се на Дантов Пакао, XXXIII певање.

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА“ ГУНДУЛИЋЕВА

(Наставак)

Пјеванье седмо

1. Стих 20 гласи:

Кога огањ Троју спржи —

а у II: *с кога*, што има смисла.

2. Одмах слиједи строфа:

Ах, куд плахи млаче поје,
На ки ли се пут потежи,
Крез *горјење* пека твоје
У пепелу Троја лежи?

Мјесто *горјење* у II. стоји *блубење*, што ми се боље чини.

3. На стр. 82:

Али *у што* волиг уже —

а у II. мјесто *у што* стоји *уз то*, како смисао захтијева.

4. На стр. 83:

Ах, све нијање није ли доста,
Ке се од нас за нијех стијеца,

Тежја сила да не *поста*,
Од ке нам се грабе дјеца.

У II. трећи стих гласи:

Тешка сила да не *проста*,

што је сасвијем логично.

5. На стр. 85:

Паро, окле ресијаше
Царске дворе мрамор бијели —

а у II:

Цркве и дворе мрамор бијели,

што је приличније, јер није само царске дворе мрамор ресио.

6. На истој страни:

Тако срећа свијех *пузиви*;

а у II. стоји *варљива*, што је такођер приличније.

7. Мало ниже:

Кон Олимпа *још*те гледа,
Нелио и Оса *гдје се измичу*,
Од којијех се приповиједа
Да у небо *врхом тичу*.

А у II:

Гора Олимпа *још се* гледа,
Нелио и Оса *ње се измиче*,
Од којијех се приповиједа
Да у небо *врх им тиче*.

У првој варијанти не зна се ко гледа и за то је ова друга боља.

8. На стр. 88:

Нећерству су старом плаче
Сидању ова твоја порази.

Мјесто *сидању* у II. стоји *задњи*, што је приличније.

Пјевање осмо

1. Одмах четврта строфа:

Од радости и разблуда
Скуп избрани, складна *мјера*,
Слатка од срца свијех пожуда,
Мила од очи свих *замјера*.

Мјесто *мјера*, што нема смисла, у II. стоји *мира*, што се разумије; и преза *мира* у четвртом стиху долази *замира* мјесто *замјера*, што се такођер разумије; дочим коме ће доћи на памет да *мјер* значи *мир*? То Гундулић није не употребљава.

2. На стр. 111:

А од злата чаше избране,
Слатке пиће у ких стоје;

а у II. стоји *слатка пића* много боље.

3. Мало ниже пјесник каже, како је Љубдраг имао дванаест синова и како му их је сирт *иколимила*; а у II. стоји много боље *иоплијенила*.

4. На стр. 120:

Нарицаћу, нег сповиједат
Од старијех мојијех невоље —

а у II. боље:

Старијех мојијех *све* невоље.

5. На стр. 121:

Плачној мајци поручили
Трудне гласе, згоду прику;

а у II. мјесто *трудне* стоји *худе*, што је такођер приличније.

6. Мало ниже:

Тајна твога стара и слијена;

а у II. стоји *старца слијена*, што је много лепше.

7. На стр. 126:

Прузе *тешки* страх је опета —

а у II:

Прузе је страх опета,

што је лепше а онај *тешки* је излишан.

Пјевање девето

1. На стр. 130:

Рујна и *злотна* пића угодна,

а у II. мјесто ово *златна* стоји *слатка*, који је епитет својствен пићу, дочим први није.

2. На стр. 132:

С тебе весео кротка стада
Под *свирку* пастијер пасе —

а у II. мјесто *свирку*, која је ријеч непозната, стоји *под свиралу*, што је јасно.

3. На стр. 134:

Ако на дубрак густијех када
Пастирске ова дивље чује,
Жудећ да ту пасу стада
Весели се и радује —

мјесто оно *жудећ* у II. стоји *судећ* сасвијем добро, дочим је прва варијанта нејасна.

4. На стр. 137:

У то драге воје избране
Не *бојећ се* од потјера
Осједимо коње *вранце*,
Почивамо кон језера.

У II. мјесто *не бојећ се* стоји *не сумњимо* а мјесто *вранце* стоји *вране*, што чини риму са избране; осим тога не говори се *кон вранац*, јер је доста рећи *вранац* или *кон врани*. У II. још стоји *осједлајмо* мјесто *осједимо*, ком бих прво претпоставио као лепше и правилније, јер је ту више коња, који се не могу једнијем чином осјести.

5. На стр. 138:

Поносите и злосрде
Од истока прле дивље
Онако се сирва тврде,
Међу собом пак су кликле.

Оно *се* чини да је ова строфа нејасна; а кад се на мјесто *се* стави *их*, као што је у II.

онда је списао јасан и у свези са пређашњом строфом.

6. На стр. 139:

Њека је руди прах врх чела
У облук златан покупила,
Њека низ бело врат расплела,
И врх вода њих *здаждала*.

Што значи ово *здаждала*? У П. находимо *заплела*, што нам даје лијепу слику живописне кичице.

7. Мало ниже:

Чим ће *влажни* прах од кеси
Тихо прши с хлатка блага.

Мјесто *влажни* у П. стоји *златни*, што је добро, јер *влажни* прах не би могао *пршити* са хлатка т. ј. вјетрица.

8. На стр. 140:

Ето од трубља и од *ваваја*
Замље около сва добрава,
Лепци ју круже са свијех *страја*
Краљевића Владислава.

А у П. мјесто *ваваја* стоји *њесама*, а мјесто *краја* стоји *страна*; ова је варијанта много боља, јер откуд *ваваја* међу лепцима несклад? А такођер је лепше: *окружити са свијех страна*, него ли *са свијех краја*.

9. На стр. 147:

Ко ово рече даље с врата
Љубен огрлај хитро *зглобљен* —

а у П. мјесто *зглобљен* стоји *склопљен*, што ми се такођер боље чини.

Пјевање десето

1. На стр. 152:

Али онуље од Дунава
Пазеб слеће сива птица —

а у П. мјесто *пазеб*, које нема смисла, стоји *брзеб* сасвијем умјесно.

2. На стр. 153 има: *погледом ку схарах*; а у П. боље стоји *згарат*.

3. На стр. 154:

Дај да одахне и почине
Уконашњех пено кости;

а у П:

Дух да одахне и почине и т. д.

боље ми се свиђа, јер није природно да *пено одахне*.

4. На стр. 155:

Не од хлача, ки на јата
Зајерани на бој ходе —

а у П. мјесто *не од хлаша* стоји *није од Арапа*, што ми се боље свиђа.

5. На стр. 159:

Коругва ни многе разлика
Врху конја трепти *увитке* —

а у П:

Којијем стијезна многе разлика
Врху конја трепти *витке*.

У првој варијанти *увитке* нема смисла, јер ако се односи на *коругве* (стијеге или барјаке), како би *увите* трепљеле? А ако се односи на коња, што би значило *конје увито*? Дочим се зна што је *вито конје*; и зато је варијанта Поповићева много боља.

6. Одмах у слиједећој строфи мјесто *частијаше* у П. стоји *облаже*, што чини риму са *каже*, а и стих је бољи, к томе не квари смисао.

7. Мало ниже:

Сухо им злато седла скова,
Сакрофеве бисер низа —

мјесто сакрофаје, ријечи непознате, у П. стоји *а оглавје*, што је познато.

8. Опет мало ниже:

Погледа су све разблудна,
А обличја господична,
Љепота је њих причудна
Божицами рајскијем *слична*.

А у П. други и трећи стих гласи:

А обличја господичне,
Божицами рајскијем *сличне*.

Ова је варијанта боља, јер на кога се односи у првој оно *слична*? Да се односи на *лепоту*, мјесто *божицами рајскијем* требало би да стоји *божица рајскијех*: *лепота је њихова пречудна слична лепоти божица рајскијех*. А на *обличја* не може се односити пређо реченице од *лепоте*. За то мора бити: *лепота је њихова пречудна; сличне су божицама рајскијем*. Тако је П. варијанта боља од прве.

9. На стр. 160:

Њих су коња њијет тани
Да не тичу *тли*, *чим* језде.

а у П:

Да не тичу *земљу* језде —
језде да не тичу земљу — ипак боље од прве варијанте.

10. Мало ниже:

Да тко их пази, *живијех* суди —

а у П. стоји *живе их суди* — сасвијем добро.

11. На стр. 164:

С крупом, *с ком је згар* вјенчана
С маслинове ловорика;

а у П:

С крупом, *ко је згар смијетана*
С маслинове ловорика;

која је варијанта много боља од прве.

12. Мало ниже:

Прилика ова *заглавила*
Бјеше оба свијетла реда;

а у П. мјесто *заглавила*, које је сасвијем прозајично, стоји *загрлила*, што нам живље опис представља.

Пјеваље једанаесто

1. На стр. 173:

С перјем жутијем *врху* главе.

Мјесто *врху* у П. стоји *на врх*, што је боље, јер *врху* је што *изнад*, дакле не *на* глави.

2. На стр. 177:

Паза уз њега заточницу,
Ка *врлетне* дјелиш славу —

а у П. мјесто *врлетне* стоји *претче*, што је правилније.

3. На стр. 181:

Краљ великоме канџилијеру
Придаша га, ки шти у њему,
Поклисару да краљ вјеру.
Штогод рече, *шоју свему*.

А у П. стоји *шоја у свему*. Да видимо која је боља варијанта. Прва: *краљ вредава канџилијеру писмо* (што му је цар послао), *који у њему штије да краљ шоја вјеру свему* (своме) *поклисару, штогод рече*. Друга: *краљ вредава канџилијеру писмо, који у њему штије, да краљ поклисару шоја вјеру у свему, штогод рече*. Ово *штогод рече* тражи *у свему*, и за то не може остати прва.

4. На стр. 188:

Лак и *кратак* жамор један —

а у П. мјесто *кратак* стоји *кротак*, што је приличније.

5. На стр. 189:

Уједоваг све што трпјеби —

мјесто *уједоваг* у П. стоји *обслужиш*, што је боље.

(Свршиће се)

Л. Томановић

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

III.

Сви знају, да се у Тургењева типови увијек јављају све пар по пар. Лаврецки и Лиза, Вереченв и Маша, Рудин и Наташа, Инзаров и Јелена и т. д., и т. д. Основа роману оснива се скоро увијек на љубави тијех парова и са њоме се свршава роман. Та љубав има особито Тургењевско обиљежје. Она је скоро увијек попраћена музиком („Дворјанское гнијездо“) или умилнијем пјевањем („Затишје“) или окружена слећијском природом са шуштањем сјенастијех алеја и ртова и славујевијем прижељкивањем („Накануњѣ“, „Рудинъ“). Па и така чисто осјећања љубав као у „Пјесњ торжествујущей љубви“ обрађена је у чудну, чаровну музику. Изузетак чини љубав Базаровљева према Одинцовој, но Базаров је изнесен као негативан тип, подобно Пигасову, и к броју његовијех, негативнијех страна долази очевидно и његова неподобност да љуби Тургењевском љубављу и да ужива у музици (нападање на виолончело и Шубертове мелодије). Друга назива пјесмо могли да нађемо тој љубави: она је управо музикална. Осим музике Тургењевска се љубав попраћа скоро увијек умилнијем „добријем“ разговорима, кад и кад скоро сличнијем по учину с музиком, као на прилику у „Рудину“, или с појетичкијем читањем („Фауетъ“). Друга особина Тургењевске љубави осим опе, тако да речем музикалне, подобности, да уноси у бајни невидљиви свијет појетскога ситуизјазма, састоји се још и у том, што се она свагдје свршава као мимољетни сан, промијењени се у мутну прозу. Љубавна срећа показује се моментана, показује се фантастичкијем очаравањем, које се разуђава или спољашнијем, породичнијем узроцима („Дворјанское гнијездо“, „Фауетъ“) или неочекиваном смрћу („Накануњѣ“) или што не одговора јунак идеалу јунакиње („Рудинъ“, „Неждановъ“, „Веретьевъ“ и т. д.). На тај начин игра музика огромну улогу у дјелима Тургењевљеним, као и љубав и слећијска околица на крилу природину. Музика, по Тургењеву, има аналогно својство с љубављу т. ј. подобна је, да унесе човјека у неки особит, невидљив свијет снова, који се унапријед осјећа, са слатком сјетом, која очарава, и узбуђењем, умирнијем очекивањем. Душа, пративши се из тога невидљивога, бајнога света у рељалну средину, осјећа незадовољство и монотонију, напада је нека туга, нека одвратност према свему, што ју окружава; узнемирују је ти снови као нешто неостварљиво,

прозаично; и тако се овај живот по Тургењеву јавља само као моменти тога ситуацијама љубави и звукова, који брзо пролазе, а обична збиља не приједи да се назове животом; он је мучан и пуст, у њему је хладно и непријатно. То се осјећа на крају сваког дјела његова, која се сва своде на то, да се љубав спрема као и музика повраћањем у прозајичну збиљу, у којој нема управо ништа интересно. Сваки се сјећа његовијех „Певача“*, гдје чак и похођани сеоске гостионице долазе у њеко особито расположење безузрочне сјете о њечем невидљивом, које излази ван оквира свагдашњости и животне прозе, захваљујући чудном одушевљењу пјевању једног пијанице. По Тургењеву јакшају се овдје звуци директнијем гласом високо расположене, одушевљене душе и по томе захвата особитом силом и туђе душе, доведећи их у тако исто високо расположење, преносећи их у други њеки свијет. Сродност музикалне екстазе с екстазом љубавном особито је јасна у „Дворишкомъ гнѣздѣ“ и „Затишју“.

Лем — стар музиканат — дуго је високо расположен под утјецајем појетскога задаха љубави Лаврецкога и Лизе, задаха, које у поза свјесно прима његова осјетљива, умјетничка, стара, но не престарјела душа. Он чак ноћу проба, када иду с Лаврецијем, да каже каки експромт стиховима о звијездама и мрмља овако њешто: „звијезде, тихе звијезде, ви једнако гледате на срећне и на несрећне“ и т. д., и т. д. Он проба, да што тод сачини, но из почетка не иде све најбоље и он у очајању немоћи говори Лаврецком: ни појета, ни музиканат. Таласи одушевљења, таласи тога задаха њекога невидљивога свијета иду око њега, скоро га се дотичу, он осјећа њихово приближавање, он скоро чује те звукове, скоро унапријед осјећа те ниже осјећаје, но прође час и звуци и осјећаји одијељу, не дају се ухватити ријечју, умиру и растражу својом неостварљивошћу; но ето за њеколико дана неће у граду Лаврецки иде улицом и слуша дивну музику, од које му се диже коса на глави. Управо невидљива сила духовнога сродства довела га је до стана Лемова баш у онај мах, када је овај захваћен одушевљењем и задасмма тога невидљивога свега. И Лем га је тачно чекао. Помодно се кроз прозор у ноћној хаљини и капи; лице му је тако онтро изражено, глас звучи тако особито, глухо и необично, да се и Лаврецки и читач изражаје напуњује очекивањем њечега свечана и необична. Краткијем ријечима, да не би изгубио својега расположења, зове Лаврецког у своју смјерну собицу, каже му да сједне и почне да свира. Лаврецки својим очима гледа чудо одушевљења, кад човјек престаје бити обичнијем човјеком и задобија огромну, чудну власт над душом и срцем другијех људи, добија власт, да њима с њима и да их уноси у тај невидљиви свијет. И ту се особито показује, у чему се састоји тај бољи свијет, по Тургењеву. Факат је, да у већини другијех дјела Тургењевљевих музика сама буди предстаје о том другом свијету и раја сјету, непосредивши га са збиљом. То није у прилору са Лемом. Старац је сам одушевљен збиљом, а особито је љубављу Лаврецкога и Лизе изазвано његово расположење. Те музике недостаје Лему, да изрази, што се догађа наоколо, његова је музика само закључни акорад друге музике, музике љубави, коју је Тургењев, као што прије опазисмо, у једном од својих дјела, „Пѣснь торжествующей любви“, директно индентификовао са бајнијем звуцима, и ако треба опазити, да је тамо друга љубав, осјећајнија, више физиолошка, мање идејална, но за то се она изражава у дивљој, тајанственој, бајној, источној мелодији, која заноси дивнијем чарима, по мјесечини, очарању, опчињењу до сомнабулизма женскињу. Лем други дан постао свагдашњијем Лемом, чак и књавицу добио од тога, што је ноћу отварао прозор, зовући Лаврецкога к себи. Ријечју свијет појезије и чудијех снова музикалнијех пјевања и замјенио се прозајичном свагдашњошћу. Но зар није то исто било с музиком љубави, која бјеше у души Лаврецкога и Лизе? Дошла жена Лаврецкога и опови се расприштили, а бајно дице инфијске богиње Маје пјевцело као ноћна магла при сјајству натмурена кишовата јутра. Проза свагдашњости са својим малијем невгодама и сјетом замјенила је кратку перијоду бајнога одушевљења љубавнога. Ту нету везу међу љубављу и музиком видимо и у „Затишју“, гдје на позорницу ступа бајно пјеваље малоруских и цигапских пјесама. У том је пјеваљу оличена или, тачније хоће да се изрази, незадовољена љубав Мање према Верећеву. Мања је жељела, да види у Верећеву човјека идејалнијега, и ако је њен идејал мутан. Он је немиран, необуздан, малеи, одважан, а то

* Прочео их је вок. Бранко Константиновић („Стражилово“ 1885).

joj ne daje te harmonije, te punoće ljubavne ekstaze, čiju ekscentričnost unaprijed instinktivno osjeća njezino srce. Ta se praznina i izražava pjevanjem, a svršava se samoubistvom: najbolji dokaz, da Maša nije bila umjetnica; ona je prije svega žena, a kao umjetnica javljala se kao nezadovoljena žena, muzika bijaše joj samo surogat ljubavnoga nezadovoljenja, ali ne unutrašnja samostojna potrebnost osobite muzikalne ekstaze kao u Lema t. j. u netipičnoga umetnika.

Kod Rusa su u kritici probali da nađu iz ljubavnijeh afera Turgenjevskijeh junakinja neki građanski i progresivni smisao, koji se sastoji u tom, da njegove junakinje otkrivaju svojom nježnom višom društveni tip; no to je krajnje nategnuto: ako je Liza iz „Plemićkoga gnijezda“ pretpostavila moskovljanoga mlakonju Lavreckoga petrogradskom pravniku Pašinu, i ako se u tom može vidjeti progres, to je Odincova pretpostavila takoga pravnika Bazarovu, Natalija pretpostavila Volincjeva Rudinu i t. d. Izuzetak je Jelena, koja je izabrala Insarova. Pa i u Rudinu, pri bližoj analizi, glavni elemenat, koji je pobudio interesovat, t. j. ljubavnu ekstazu Natašinu, bila je novina, originalnost junakova, a dijelom muzikalnost riječi njegovijeh. Djevojačka ljubav, njena ljubavna radoznalost raspalamtjela se u njoj u ovaj čas, kada večerom Rudin, oduševljen nježnom slušaća u tihoj zvijezdanoj noći, tajanstveno gledeći kroz prozore, blizinom mlade djevojke, koja učini na njega utisak svojim zamućenijem očima i uzbuđenjem, — počinje da govori i da se sam zanosi, no riječima Turgenjevljevim, muzikom svojih riječi. Da je to bila muzika, a ne kaka mu drago tačna i određena filozofska i građanska propovijed, jasno je iz kraja riječi, koje izgovara Turgenjev. Taj kraj osobito pada zajedno s onijem, elegijskijem raspoloženjem Muze samoga Turgenjeva i ponješto tijeh muzikalnijeh raspoloženja, koja sastavljaju njegovu specijalnost. Rudin završuje svoju riječ poznatom šopenhauerskom elegijom; ta elegija ispovijeduje život ljudski za ptičjom, koja je uletjela u sjetlu i toplu sobu iz burne zimske noći. Ona poleti nad skupom ljudi, koji se skupiše kod domaćega ognjišta, na izaeti opet u nezinanu, hladnu tamu i šta će biti sa njome, kuda će je bacitи bura, to niko ne zna.

Eto to je neki elegijski protest o prolaznosti sreće, koja se rasprostire neš na sav život ljudski. Vidimo, kako taj pesimizam Turgenjevljeve Muze, počevši u „Djevačima“ e trenutnijem saznavanjem nepotpunosti životne, u momentima muzikalne ekstaze zadobija ovdje svoju zaprimu formu u živoj riječi. Opazimo, da u monologu Rudinovu, kao i u pjesmama i muzici Turgenjevljevoj nima još i nada na neko „dahin“ t. j. na nešto nepoznato, što stoji kao granica obične stvarnosti i što se otkriva kao trenutni prizraci u momentima višega raspoloženja ljubavne i muzikalne ekstaze. Pod kraj života Turgenjevljeva gubi taj pesimizam svoju političku, muzikalnu boju i u nekim delovima „Pojezije u prozi“ dolazi do potpunoga očajanja i negiranja, gdje se smrt ne javlja neš u obliku mučnoga sutnja, nego u obliku proste rešetke jame, koja izrasta i odasvuda se uzdiže iznad pojete, ili u obliku slijepe, gadne babe, idući svuda tragom za svojom žrtvom. I nikakijeh nada, nikakva nalaza!

Nadovezši sve to onijem i osnovanom raspoloženju Muze Turgenjevljeve, vidjećemo, da to nije ništa drugo nego filozofski pesimizam, podignut očevidno na zemljištu filozofskoga negiranja i skeptičizma: sjetite se onoga mjesta u „Plemićkom gnijezdu“, gdje se prijatelj Lavreckoga, svrativ se k njemu uz put, prepire sa njime sve noć, a ovaj pri tom osobito ponavlja jednu frazu malorusijem akcentom: „ti si skeptičar!“ Taj pesimizam gaji se kod Turgenjeva osobitijem kultom, kultom elegijske ekstaze muzike i ljubavi, dijelom čisto stvarne i romantične, dijelom fantastički osjećajne, no razvijajuću se do sentimbulizma kao u „Hvali torževstvujušćej ljubvi“.

Da nacrtamo prema biografiji onaj portret Turgenjevljev, koji bi nam objasnio to zemljište, na kojem je mogla izrasti taka Muza, tako raspoloženje.

Turgenjev bijaše y mladosti lijen i kroz sav svoj život bogat. Njegova dokolica, udobnost i slobode bili su sa svijem obezbijeđeni bogatijem, najbližim imanjima t. j. neprva trudom robovskijem, sa tijem na prijeme obvezanijeh selaka; na početku dolazi k tom ogroman prihod od književnosti. Život provodi većijem dijelom van Rusije, gdje sluša predavala stranijeh profesora; za tijem se zaljubljuje y neku znamenitu pjevačicu, za kojom svuda ide, i sa kojom ostaje neprazdvojen do same smrti.

No svojoj vanjskoj sudbini, po bogatstvu,

лепоти и одлучености од отаџбине, и ако по добровољној одлучености, живот му је уопше сличан са животом лорда Бајрона; међу њима је њенто оше и у песимизму, но национализност је обележила њихове типове њекијем цртама крајње противнијем. Песимизам Бајронов је охол, пун протеста и завести; Тургењевљев је пропикнут слеђењем поезијом и примирењем у трепуцима секташе љубавне и музикалне. Код Бајрона долази он до филозофске логичке доследности, код Тургењева не представља никаква логичкога развића, изузевши природни, завршни акорд под старост, о чему смо већ говорили. На први поглед може се показати, да је таки песимизам, *С русског*

како смо га нацртали код Тургењевске Музе, та тежња оном „dahin“ од живота могла да буде само штетна за прогрес. Но то није тако. Муза Тургењевљева, као и у оше западни правац руске интелигенције приморава Русе, да се замисле о околини, која их окружава, да нашту одговора на силесију истакнутијех питања, изазванијех тим што је осјећај незадовољен. Она их је прпучила апстрактноме мишљењу, уважавању идеалнијех елемената њихове природе и тијем подготовила земљиште за израду позитивнога идеала. Но то је био други рад, из другога табора.

(Наставиће се.)

Милан Поповић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Издавачка књижарница Алексе Ј. Јовановића у Крагујевцу јавља, да ће у њену издању изаћи и до маја ове године бити готове ове две књиге: „Методика школске дисциплине с обзиром на хигијенска и психо-начела“ (?!) од Јосифа Р. Стојановића, и „Васпитање и настава“, дело Руса В. Ђедова, које је са шестог издања превео Јосиф В. Стојановић.

× Недавно је изашло друго издање уџбеника „Старобугарскех граматика съ упражненія, обращи изъ старобугарскатѣ паметници и рѣчникъ съставилъ дръ Л. Миладиновъ. Софија.

× У уторак 9 марта држао је др. Вељезан Вондрак своје приступно предавање на бечкоме универзитету, на којем ће бити доцент славенске филологије. Тема му је била: Die Päpste und die slavische Liturgie in ihrer ersten Phase.

× У мађарској академији наука држао је академик Александар Марки приступно предавање о Нери Сегедину. Као што смо известили, држаће месечна предавања и др. Оскар Ајбот своје приступно предавање: о словенским елементима у мађарском језику. Ове ће године држати мађарска академија свечану седницу у спомен своме пок. члану Фрањи Миклошићу. У седници ће говорити о покојнику др. Оскар Ајбот.

— Велико дело о путу наследника руског престола, великога кнеза Николе Александровића по истоку год. 1890 и 1891, које је написао руски песник кнез Е. Ухтомски, изаћи ће почетком идућег месеца у издању Брокхаузову у Лајпциком. Најпре ће угледати свет руско, немачко и француско издање, о другим издањима још нису довршени преговори. Дело ће изаћи у две књиге или шездесет свезака са 240 табака текста, са 120 великих слика на читавој страни и 280 слика у тексту у дрворезу, осим тога и са портретом пређашњим у челикорезу и са више карата. Сваке је радио руски сликар Корасин. Велики кнез је у томе путу пропутовао Грчку, Мисир, Индију, Цејлон, Стражњу Индију, Сијам, Кину, Јапан и Сибирију.

— Како из Петрограда јављају листу „Indépendance belge“, руско књижарништво здраво опада. Кривица је до новина, којима није доста што имају обсежне подлиске, него по свој земаљи распростиру сваке додатке литерарна садржаја. Издавачи и књижари обратили се с тога молбом на министра унутрашњих дела и траже особен порез не само на те публикације, него и на књиге књиге и на књиге, које излазе у издању писаца.

— Парнски лист „Le journal“ разаслао је на скоро све француске уреднике, као носиоце јавнога мишљења, питања, да кажу, којих су четрдесет француских књижевника љубимих образоване Француске те би према том сачињавали „*нужу академију*“. На мал те не свим непуљским табацима био је *Зола* на првом месту; од 1200 гласова добио је он 1193. За њим у другу размаку долазе: *Тен* (774) и *Доде* (718), за тим у њиним интервалима са од прилике шест стотина гласова: *Конде*, *Гонкур*, *Монтеск*, Леконт де Лил, Ришпен. Преко сто гласова добили су још: *Дима*, Рошфор, Вакри, *Бужије*, Сиан-Прадон; за овима долазе: *Жил Симон*, Кајзети, *Сарду*, Вери, Мелак. На двадесетчетвртом месту је Теријс, најновији академичар Борије на последњем је месту. Од тридесет и осим сад живих чланова академијиних само су тринаесторица споменута.

× Кроз кратко време ући ће у штампу српско-мађарски део речника српскога и мађарскога језика, који су написали професори Благоје Бранчић и др. Ђорђе Дера.

× У 2. броју „Стражилова“ ове године изашао је приказ на чланак Др. Вертнера: „Die königlichen Neuanjiden“, који је штампан у часопису „Ungarische Revue“. На тај је чланак написао Станоје Станојевић одговор, који је под натписом: „Die königlichen Neuanjiden. Nachträgliche Bemerkungen“, изашао у првој свесци „Ungarische Revue“ ове године.

□ Journal des Economistes у овогодишњој свесци за месец фебруар донеси ресиме једног изнештаја о *трговинским и економским односима Босне и Херцеговине*, који је поднео белгијској влади њен генерални конзул за Ма-

ugarsku г. S. Dockerts. Сам извештај даје врло јасну слику природног богатства ових двеју покрајина.

— Кад ко о каквој ствари мудрује, тај се онда све већма заплете па за час пиле у кучкама. Тако и наш г. Храниловић. У 29 броју „Бранника“ труди се и мучи јадник да исцеди, ако икако може, по уталуд му сав труд и сва мука. Додирује све неке споредне ствари, да богме све у рукавицама, и „најпристојнијим начином“, јер је он од „образованога света“, а ни чим не доказује, да имамо имали право, кад смо га назвали човеком од два лица. Околишење правише да је оно између у „Бранику“ он написао ѣ и са беленком у „Viencu“ зато је ускубурио. Не ће да каже да јесте и не може да каже да није. Међу тим је то доказано истина на ма сад и „Viencac“ по молби г. Храниловић колико хоће избацивано, да г. Храниловић не само није написао ону белешку него да није ни дата за њу дао и да уредник „Viencа“, свакако са „образованога и најпристојнијег тона“, није морао по нешто и брисати, но што је белешка дуго чекала — на ред пали на разминивање. Тако је исто и са оним мучним нападајем од између. Г. Храниловић се брани тим, што онде, веле, „не спомиње се ни једном речи „Стражилово“. На то баш и јесте ово, сплетак г. Храниловићу. Има случајева, где је оно старо опште начело сасвим на своме оправдано па тако је и овде. — Е а сад да завршимо рачуне са госп. Храниловићем. Уредник овога листа не сећа се, да је нигде написао и једне речи о Храниловићу као човеку, сећа се само да му је по Пироћу сценио комиковину радњу у 14 броју „Стражилова“ прошле године. Он дабогме у познатој смерности каже, да му је књижевни и јавни рад од толико година отворена, исисклана књига“. Уредник овога листа последњи је био, који је у то икад и најмање посумњао, али после овог зимунског приватног писма, оне белешке у „Бранику“ и нападаја у „Viencu“ морао је, макар само у неколико, променути „мњење“, па на то у очима г. Храниловића изгледало и „немужевно“ и „безначајлук“ (о да давне речи!) и „саприсједство не од два већ од десет лица“. А то мислим да су морали учинити сви, којима је српско име свето, јер Храниловићева белешка у „Viencu“ колико је написана лично на уредника овога листа, толико и још више на част српске књиге и просвете. — Збиља! Г. Храниловић вели још, да „најбоље би било“, кад би се његово приватно писмо изнело „на јаву“. Можемо му учинити по вољи, али у његову интересу држимо да је боље да га „на јаву“ не изнесемо. А није ни потребно. Знамо ми сад сви већ смерност г. Храниловића, на што да нам је још изуструје и шасуе на тога писма, у ком г. Храниловић себи у заслугу упише то, што је у власништва „Viencа“ изнолио клиње свога лика те га усукано „Стражилову“. Боље седите с миром, госп. Храниловићу, и немојте још већма — кајати ону књигу.

× Др. Јосип Там написао је велико дело: „A szerbek története“. Од ове године латио се др. Тим, да у органу мађарскога историјског друштва „Századok“ извештава о результатима српске историјографије.

□ У Journal des Economistes за 1892. г. а у јануарској свесци приказана је II св. XX кн. „Русског весника“, у коме се налази чланак А. Вгіскнег-а „Један публицист и финансијер XVII века у Русији.“ Тај публициста — то је наш Ђорђе Крижанић, који је задуго време био противан у Сибирији, ну чија су дела имала доста велика утецаја на развитак Словенства. Списи су му утледали света тек после два столећа. Крижанић је писао нарочито о данку, администрацији и т. д. Он је био прав творац панславизма, а који је својим Московина отворио Европу, т. ј западну цивилизацију још пре Петра I.

□ Професор женевског универзитета Луј Брадел држао је пре кратког времена у великој универзитетској дворани конференцију о „Женском покрету. Двориште је била препуна слушалаца обојега пола, нарочито женских. Брадел је познат интерал по ономе врло важном питању друге половине рода људског. Његово историско дело „Жена са крајног гледишта“ изишло је на опште одобравање свих присталица емансипације женскиња.

+ Вечно спеваучиште добија још једнога професора за словенску филологију. Јосип Константин Јиречек, професор опште историје на пражком свеучилишту, познати писац дела „Das Fürstenthum Bulgarien“ и многих историјских чланака, постао је указом министарским другим правим професором за словенску филологију и науку о старини. Доласком његовим у Беч и отварањем тим још једне катедре на словенистичку подиже се углед свеучилишту. За сада је једина бечки универзитет, за има два редовна професора за словенску филологију.

— Изашла је „Мала Катихизија“, одговори и прикоме песме на недељној, празничној и пређе осведочној служби, на признању и опеду за два дечја гласа (сопран и алт) удесио *Тих. Остојић*. Издање интересно, цена 40 н. Може се добити у Н. Саду код аутора.

+ Недавно је славио чешки народ две славе: двадесет и пет година књажеског рада Светопука Чеха и, као што је већ јављено у овом листу, четрдесет година живота Јар. Врхлицкога. Обојица су се својим радом истакла у сувременој чешкој књижевности као најбољи песници. Чеха познају и наши читаоци са његових лепих песама у нашем преводу. Ј. Врхлицки је у правом смислу поета, права песничка душа. Сем оригиналних песама преписао је са свих „Фауста“ Гетеова и Дантеову „Божанску комедију“ и Ариостова „Бесната Роланда“, од кога ми једва добисмо прву песму у преводу др. Драгише Стајевића. И на драматском пољу остварио је срећу. „Споменици“ Коларова баше такође украшена једним његовим умотвором. Врхлицкога је биографија недавно написао из пера професора на лекарском одељењу бечкога свеучилишта др Алберта. И Чех и Врхлицки прилично прославе одликовани су грађанством пражким.

САДРЖАЈ: Песништво: „ “. Вечерња песма. Најбоља љубав. Мрки пук. — Поука: Женска карактера у старој Византији. — Књижевност: Пролог к исправљању текста „Османа“ Гундулићева. Муза Достојевскога и Муза Ивана Тургењева. — Ковчежак: Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читану табаку. Цена му је 5 фор. з. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву и претплата књижари Луке Јоцића у Новом Саду. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јосића у Новом Саду.

Број 12. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 21 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

ДУМ-БАРИШИНИ ЈАСЛИ

Слика с Приморја

I

На Бадњи дан у јутру, по доручку, бијаше се Дум Бариша П***, врло поштовани л . . . ски поп, у крупне мисли дао. То му се читало у забринутом лицу; ал' и без тога би се човјек одмах сјетио, е је Дум-Бариши нешто „на срцу“, јер се бјеше згурио у своју стару, исхрану наслоњачу, па стао мотати палцима, гледајући насумце кроз притворена окна, као чељаде, које нешто мозга, или нешто пробавља.

Вјера и бог, о тешку пробављању не могаше у Дум-Баришину случају бити говора. Промислите само: шољицу црне каве с таљирићем „приганица“, што их стара Марта, по приморском обичају, бијаше у цик зоре испригала — то је поп сав доручак био. Ви знате, да богме, што су „приганице“, те слађане веселице приморске дечице, а знате ваљда и што су „старе Марте“. На приморју би тешко било замислити Бадњи дан без приганица и сеоског попу без старе, или бар постарије Марте.

На како свуда, тако бјеше и у селу Л***; само што овдје стара Марта бијаше у попином домазлуку све и сва: и служавка, и кухарица, и праља, и акотекарка, и благајница; једном ријечи: права домаћица.

У осталом, наш попа бијаше у јелу врло умјерен. Обичнијех дана, кад је просто мрсити, њему су за доручак довољна два згуснута јајца, обједу здјелица чорбе и „кошчица“ меса, а вечери већ како се може; по некад би се он знао проћи и са двије печене гере. Јер је село Л*** јако сиромашно село, и с тога „редовина“ у њему до зла бога шкрта.

Једну саму ствар не могаше Дум Бариша пред ручак никако да прегори: чашицу лозоваче. То човјека, вели, подржава у снази, нада све зими, кад уждије бура; па онда Дум Бариша бјеше зимоморан, као сви приморци, к томе острвљанин, а то је као рећи: човјек вичан још из малена, да се „мученицом“ од влажнијех вјетрова брани, што га често с мора обилазе. У осталом није срамота до неке мјере „кањицу“ волити; срамота је не имати мјере, срамота је у пићу прегонити.

Еле, све у тој л . . . ској парохији бијаше чедно; чедан пастир, а још чеднije стадо: све поморци од давнијех давнина, на мору, тако рећи, никли и одрасли, људи скромни и радишни, који се бјеху прљу-

били уза своје родно жало, таман као лупари уз хридину.

Ма да бијаху већином голи сиромаси, они се опет, у весеље дане, сјећаху свог старог попе, и кад их у лову добра срећа послужи, сваки ће од њих по нешто у парохијску кухињу оставити: неко сињу, неко грују, неко зубачића, и неко сиртвицу претака, тог красног морског пса, којијем би се и царска софра подичити могла, а камо ли не ће скромна трпеза жупничка.

Дум Баришa бијаше дакле замишљен, али не с тога, што му се и нехотице поглед отимаше онамо преко затона на убаво и чак богатије село С***, главну општинску парохију, за којом попа давно уздисаше; не, његове се мисли око друге, много чедније ствари врзаху, али му та ствар бијаше од јуче тако намет заокупила, да већ ни на што друго не могаше да промисли.

Ено што је било у ствари.

Сваке године у очи Божића бијаше старац навикао, да у парохијској цркви, под главнијем олтаром, направи „Витлејемску јојату“, те својим вјерним прикаже у што живљој слици Христово рођење. Том се побожном обичају не бијаше још никада изневјерио, али у пошљедње вријеме — управ од пет-шест година овамо — кад би год пристио час, да се јасли из „сакристије“ изнесу, Дум-Баришино би се опуначко лице неком невидовном сјетом осуло, и он би дуге ћутао, па се потајно гризао. А имађаше и рашта, Бог и душа! Он се сада сјећаше, е су јасли до зла бога расклимани и на више мјеста црвом проточени.

Сваке би се у Бога године ти јасли куд и камо дотјеривали и из нова бојадисали, али у години дана влага учини своје, чавлићи изнова попусте, а кад наступе благи дани, ето ти невоље: божанственој се колијевци данчице једва заједно држе! Ну, то не бијаше највиша жалост; гора је жалост, што је и воштано дијете Исус, које требаше у јасле смјестити, на више мјеста окрњавило и читавом једном руком осакатило; сјем тога, деспот му ока нестало сасвим, а пусте гагрице изгрызле вишу дио косице над челом.

Да толиком квару доскочи, чињаше стара Марта чуда од хитрине и домишљатости. Час би окретала божанствено чедо на лијеви бок, да му прикрије ону празну очницу, а час би га обртала на десно, да забашури ону сакату руку; уз то разастираше сламу тако, како ће гледаоци помислити е су она два одсутна уда под њом остала.

А тај милосрдни посао старица ево већ неколико година редовно понављаше; на опет, не би она труда жалила, да је газда непрестано у послу не ометаше, причајући јој чудеса о баснословном богатству прка̀ва у граду; да јој је, вели, завирити у саборну цркву свете Стошије: ту ти је новорођенче повијено у самој бијелој кадиви, извезеној златнијем гајтаном, а лежи у перивоју цвијећа, лијено као пасликано; мислиш, сада ће проговорити, да полазницима захвали на посјети.

Марта би га гдјегод молила, и то доста опоро, да је се мане и да је не омета. Тад би господин попа уздахнуо, на се кроза зубе жалио на људску злобу и на тешка времена, што су за спротињу настала, док би стара домаћица даље свој посао настављала и отирала прашину са дрвенијех кипова Светог Јосифа и Дјевице Марије, који се некуд боље зубу времена отимаху.

Ове године пак, када се преношаху јасли из цркве у парохијски дом, бијаше се случио комичан призор. Кад Марта узе да истреса љањску сламу, шмигну из јасала ситан мишић, протрча преко тавана, заће за пошину наслоњачу, па га нестаде у једној пањежици на поду, који се, на жалост, бјеше на више мјеста пробушио, јер се општина посве слабо стараше, да парохијски дом у реду држи.

То мајушно „збитије“ одведе разговор на другу страну. Парохијски дом, а бо'зна и црква, бијаше у најжалоснијем стању. Подстакнут Мартиним ријечима, скањиваше се Дум Баришa већ поодавно, да пође лицем у главно мјесто те начелника замоли, да му општина цркву и стан поправи; на жалост, начелник, њеки стари поморски вуја, бијаше сушти безбожник, а не бјеху му боља ни присједници, те се старац бојаше, да му сва мука узалудна не буде.

Дум Баришa бијаше у вјерском погледу веома спопшљив, па му се чињаше, да би поштен човјек, ма и не био сâм побожан, морао ипак туђе увјерење штовати; а да би у неким приликама могао, без свога зазора, чак и црквама штогод приложити. Што се њега тиче, кад би год на просјака наишао, он га никад не питаше, да ли се крсти или клања, но би једнаким пијететом, по могућности, удијелио свакоме. Та то тако души годи, кад човјек може да своме искрњему каку услугу учини!

Али су људи, људи; наиме: прије злу, него ли добру наклоњени, и што су год у бољем положају, то се мање за собом оспрћу. С тога се биједни жупник слабо чему више од њих надаше. Особито му се чињаше, е је млађи нараштај у његовој парохији, што се вјере тиче, страшно осуровио. Он, попа, не бијаше то још никоме живу казао, али, Боже прости, ко би данас у Л... скоj парохији примјерна христијанина тражио, заман би га у његовом стаду тражио. У Л*** живљаше, истинабог, честита једна душа, коју народ у селу и околици бијаше прозвао „сиромашком мајком“; човјек поштен и душеван, готов да се свакоме у невољи уз бок ваће; али где невоље! тај племенити човјек, та бијела врана, тај Симо Пуниħ, којега свак жив у општини штоваше, не бијаше попиħ једновјерац, него припадник „старе вјере“ — шизматик!

Било како му драго, старцу свештенику пуцаше срце на помисао, е у тој трошној л... скоj богомољи, тако запуштеној, да јој се од влаге почињаше већ и шљеме рушити, не бијаше могуће преко године ни толико новца скресати, колико га требаше, па да се о Петрову сајму набаве нове јаслице и остали намјештај за најчеднију Витлејемскоу појату.

Ето рашта се Дум Баришa бијаше онако у мислима занио. Положај његов бјеше заиста плачан. Док толици његови другови по сусједним парохијама, ако и не бјеху имућнији, а оно бар имаħаху своју потребицу, дотле њему бијаше суђено да уздише за најпречим потребама своје богомоље.

II

Најзад, требало је, штопо реку, стегнути душу у се и ћутати; јест, аз' то бијаше тежак, врло тежак посао; тако тежак, да се сиромах попа, уза све Мартино напрезање да оно ишчашено дјетенце куд и камо испијели, не могаше измирити мишљу, да и ове године своју стару жељу немилице прегори.

Час по час, па се лагано бјеше и мрак ухватио.

Враћајући се из цркве са исповиједања, мишљаше Дум Баришa још једнако на своју недаћу. Прошавши мимо лучицу, угледа у њој више број л... скиjех лађа. То попу малко умири. Сад бијаше бар сигуран, да је поштењој миси заjемчен обилат број учесника: рибарске лађе ријетко када у очи Божића из луке изlазе.

На мору не бијаше много вјетра, ама колико га бјеше, бјеше мрзао; валови долажаху на махове, па се ломљаху о обално стијење својом обичном хуком.

С ону страну мора, куде свјетилнице почињаху се већ прижижати, а градски станови, што се бијаху изредали уза саму обалу морску, изгледаху одовуд као голема свијетла гуја, што се низ крај пружила, па трепти у мраку.

И у граду се, дабогме, слављаше Христово рођење; али тамо власти не одрицаху божјим слугама своју руку помоћницу.

И дичном се старини чињаше, као да му вјетар, својим потмулим фијуком, доноси са широког мора веселе гласе опште радости, и као да су све оне ватре, расијане по игалу, ватре истом наложених бадњака.

Стигавши сjетан, невесео у парохијски дом, затече Марту уз огњиште; стара служавка притицаше ватру са нешто суварака, што их бијаше пред вече за кућом усjекла. Чедна софра у још чеднијој трпезарији бјеше већ постављена, риба испржена, зеље обарено и зачињено, и још је само требало да се пилав свари, па да се сjедне на вечеру.

Хеj, судбо клета! човјек мора да на овом онаком свијету многу горку кању гуцне, и да се мало по мало својих најмилијих идеjала одрече, оних идеjала, које је највишом љубављу његовао. Па кад је така судба велике већине смртних људи, зашто да јој се баш отимље један духовник, и то главом узорни л... ски попа?

Он, којему најзад сав попос у томе бијаше, како да боље угоди своме Творцу и послужи његовом пресветом дому?

Овако, по души, у себи разлагаше старац свештеник. Ама упаточ томе, не могаше опет да се смири: промислите само: човјек се с године у годину надаше, е ће му најзад за руком поћи, да састави мајушну свотицу, која му требаше, али вај! убоштво сваки дан подсјецаше крила тој његовој нади, и кад се примакне конац године, ако се што и приштедило, то се све измиголи за најпрече кутње потребе. Ну, добри попа зато опет не сустајаше, него би сваке године у очи младог љета једнако попавлао:

— Ваљаће да се дамо у штедњу, јес' чула, Марто?

Бог и душа, Марти то бијаше право, јер се, напошљетку, и сама гризаше, гледајући како се попа у својој унутрашњости кињи; ама, за милога бога, на чему да се приштеди? Та често се деси, да у кући нема ни циглог јајета, да га човјек за ријек тражи! Стара би домаћица дакле жалостиво погледала свога госу, па филозофски примјетила:

— Лијепо је, мој господару, штедјети; али је то лакше рећи, но извести. Оставимо ми то за до године, господин попо; Бог је велик, па ће ваљда и на нас погледати.

Те би ријечи Дум-Баршу за час умириле и он би до другог Божића престао да говори о штедњи.

На како прошлијех година, тако и те вечери бијаше стари жупник, на Мартину примједбу, дубоко уздахнуо, велећи сам у себи:

— Напошљетку, Марта има можда право. Та увијек жена бивало, које су бистрином ума многијем људима предњачиле!

И Дум Баршa примаче столицу постављеном асталу, гдје по Марта бијаше већ изнијела пилав са удигњима. То јело, по старом предању, не смије на Бадњи дан изостати ни у једној приморској кући.

У тај мах неко закуца алком на авлијска врата, ама тако нагло, да се стари жупник и домаћица му и нехотице пренуше.

На како попа не бијаше још скинуо с главе свој стари, већ олињали тророги шешир, с којим се зими врло тешко растајаше, он хтједе да старицу одмијени.

— Стани, рече, ти, Марто: отићу ја, да видим ко је.

И он збиља изиде у авлију и прије вратима, да отвори. Кад се вратише откришише, угледа према себи човјека средњијех година у одијелу приморскијех лађара: на њему бјеше модра сукнена кошуља, кестењасте чакшире и црвен-капа на глави. Лице у тога човјека бијаше благо и питомо, ама — ствар чудна — не могаше Дум Бариша да се сјети, да га је прије виђао.

— Добар вече, господин попо, јесте л' ви то?

— Јесам, синко, одазва се свештеник, чкиљећи радознало у дошљака; ама ко си, жив био, ја те готово и не познам?...

— Богдо Плима, господин попо, лађар из вароши; дођох да вам донесем сандук, што ми га јутроске за вас предаде онај газда, што се за Трст кретао.... Онај газда, знате, из вашег села ... не памтим му сад имена ... ал' ви већ знате о коме говорим. Него извините, молим вас, што не дођох раније.... Благи су дани, па се човјек малко и у кући позабави....

У томе се чу глас Мартин, која изнутра позиваше свог домаћина на ред.

— Ама, за име божје, мичите се с отијех врата: та ваљда нисте вољни да се нагрдите!

Дум Бариша се сада сјети своје још не искихане назиме, па ће лађару махнути руком, да уђезе. Ну, овај се сада узе извињавати:

— Касно је, вели, господин попо, а ред ми се што прије у град вратити. Не ћу с тога да дангубим, него идем смјеста по сандук: ено га доље у чамцу.

Дум Бариша хтједе да зине, али му онај не даде опепелити, но се окрете, и појури низ обалу. Не потраја много, а он се опет врати, носећи на рамену новишу четвртасту скрињу, која као да бјеше прилично тешка.

У два крока доприје с попом у трпезарију, и ту испрти своје бреме насред собе, не без велика чуда попина, који још никако не могаше да се довиђе откуд му тај неочекивани сандук.

Једва једном успије да се малко разабере. Ал' кад хтједе, да човјека распита за име тајанственог пошиљача, овај се бијаше већ упутио вратима, не сачекав ни напојнице.

— Добру ноћ, господин попо, и на здравље вам Божић! Ја одох, да прије кући стигнем. . .

— Стани, болан не био, да се бар напијеш . . . викаше за њим Дум Баршић, али онај побјеже главом без обзира.

(Свршиће се)

Марко Цар

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Ува по миље од реке Варте, у плодној и шумовитој околици, лежаше баштина Винчева — Шамотули. С једне стране велика равница, која се простираше до реке, с друге шума, а у средини шуме, на брежуљку, стари замак, с једним високим бедемом, који гледаше преко врхова од дрвета. Међу равницом и шумом пружило се омалено, кукавно местанце. Неколико бољих кућа, а оно друго малене, убоге колебе од плетера. На средини дрвена црквица, а таки и торањ.

Али ту се не могаше познати ни трага од ратна пустошења. У опћем поразу остадоше читави само Шамотули, сједиште надајниково, с пролетњим зеленилом својих ливада и шума, с неоштећеном целином својих кућа, ругајући се опћој невољи, гариштима и рушевинама читаве околице. Шумском путањом, ноћу, доведе Бартош војводкињу у замак шамотулски. Намјестио ју скупа с дететом и дадиљом у бедем на углу, који се је, у случају нападаја, могао лакше обранити и лакше се могаше из њега кришом утећи, јер имађаше подземне ходнике све до Варте. Смотреност та изгледаше му преко потребна, јер се уверио, чим су дошли у Шамотуле, како варљива беше нада, да је ту сигурно склониште. На дана у дан могаше пасти, и на тај опустели замак, освета разјађена народа. Околица беше, до душе, пуста, али за то пријазни листом у Шамотуле, који остадоше читави у општој пустоши. Ко се не могаше довући до Познања, тај остајаше ту, тражећи заклона код мештана.

Испред цркве и на оној равници, која беше некада обрађена, а сада на угару, јер није било радних руку, пружаше се прави табор чак до Варте. Стајаху ту кола с испрегнутим коњима, а на колима се намештале читаве породице. Подаље разапињаху шатре, дизаху сенице, копаху земунице — речју, намештао се сваки, како је и где је могао, а духовници и имућници, милосрдни људи доношаху онамо јело и одело и различите лекове, јер се и болести стадоше множити у тој невољи.

Добрих чустава, опроштења и наде није тражити у тих људи. Кад се је, сутра дан по доласку, приближио Бартош цркви, где се служило вечерње и, помешавши се међу народ, хтео побожно да се помоли Богу, чуо је у сред молитве и парицања така изазивања и хуљење, да га је прожегао страх до дна душе.

Пао је на колена, оборио главу к земљи и тако сагнут у праху, не улазећи ни у цркву, молио је за милост.

За час се појави свећеник на црквеним вратима са најсветијим сакраментом у руци. Подиже златну монстранцију, која се прелеваше на сунцу, па благосиљаше народ.

А у тај мах се велик крик, налик на вијања, оте из тисуће груди. Пружаху руке к небу, удараху главама о земљу, падаху на лице и пужаху с јеком, ударајући се покајнички у груди.

Свећеник начини велик крст у ваздуху и нестаде га, — служба се свршила, — за час побожна разнеженост уступи место дивљем очајању. С писком деце спође се крика жена, јер засушене им груди не могаху више давати деци хране. На мршавим лицима светлуцаху, грозничавим огњем, очи, упрле у главу, које гледаху мрачно. Нико не изусти страшне речи, — али из свију излијвање — глад! Сва је залиха испрпана, ни милосрђе више не могаше ништа

да пружи несрећницима ... махнитост беше бланз!

Подаље од Бартоша, који удиљ клечаше, стајаше неколико људи, па се гласно разговараху: две жене с децом на рукама, два сељака и један, мало богатије одевен, млад човек, мршав, малева стаса. Говораше брзо, одлучно; немирне погледе бацаше око себе, а врћаше се, као на угљевљу.

— Добро — говораше, хватајући за балчак од мача, који му беше о бедрима, — радите, како знате ... Кад вам се хоће поскакати ту од глади, а ви седите ... На што чекате?

— Чекамо божје милости! — примети једна жена.

— Хе, хе! ... — засмеја се мали. — Сад је тако време, да милости нема ни на небу ни на земљи. Видите: пролеће је, сунце се спушта западу, а тако жеже, као лети у по дне. ..

— Кри нази, — опази неко.

— Али ће опалити и зрно у земљи; стока не ће имати траве, а човек ни хлеба, ни воде, јер ће реке усахнути ...

— Казна божја! бич божји! — викаху.

— Да! да! — потврди мали, — бич божји, због једнога, на свима ...

— Због Винча! — крикнуше. — Пакао га прогутао жива!

— Хе, хе! ... — засмеја се опет онај човечуљак. — Пакао га не ће прогутати, јер се он познаје с ђаволом. Већ му је и крал опроштио и достојанства му повратио ... богат је кан, као и пре!

Слушаху у грозну ћутању, а мали је све већма оживљавао и ватрено говорио даље:

— Широм невоља, гаришта, глад, — а Шамотули истакнути! У замку блага, света на свету — а ви скапавате од глади ... глупаци!

— Хајд'мо на замак! — неко рикну.

Све се више скупљаше људи око говорника. Слушаху га и загледаху се ћутећи, али му погледом повлађиваху.

Неки заштекиваху тихо: Ко је? јер га многи не познаваху; доцно је ту истом јуче, ал је највише викао и већ је постао колоњом у тој гомили јадних и очајних људи. Начуо је питање и засмејао се као обично, подругљиво, суво:

— Хе, хе! ... — питате, ко сам? А на што вам, да знате? Тражим ли од вас хлеба или склоништа? Кад огладним, знам шта ћу!

И удари руком по балчаку од мача.

— А најпосле — одазва се за час, — није то никако тајна. Ја сам Болко од Гостиња. Имао сам онде имање, и своју кућу, и лепе њиве, и своје хамбаре ... Имао сам жену, ћерку и родбину ...

Глас му запе у грлу. Стаде часом, одахну дубоко, одхркну и, дижући руке горе, викаше уздрхталим гласом:

— Данас ... од свега тога нанесох само душу, — а да сам ју, којом срећом, изгубио! — која удиљ види пред собом смрт женину, и срамоту ћерину, и губитак имања, и ватру, која прогута кућу! ... Душу, која све то памти, и тело, које само освестом дише ...

Застаде опет на час, па одмах крикну:

— А што да о том и говорим? Та сваки од вас то исто осећа, јер то исто памти, и сваки, од зоре до мрака, проклиње једно име ...

— Винча од Шамотуза! — прсне гомила.

— Сузе, невоља, крв наша на његову душу! .. На замак хајд'мо! на замак!

Мачe се Болко од Гостиња, радостан зар с утиска, што но га учини, и опет отвори уста, да још нешто каже, кад наједаред стаде пред њега стари Бартош.

Устао је од клечања, исправно се и, пропињући погледом, погледао око себе.

— Зло радиш, Болко од Гостиња! — рече громко. — Мржњу сејеш, а нама треба милосрђа.

На те речи, изговорене поузданим гласом у бучној дотле гомили — настаде тишина као у гробу.

Бартош тресијаше својом седом главом.

— Мољасте се — говораше даље, — ал' молитве наше не иду к Богу, него пузе по земљи, као дим ... Праштање и кајање имају сваго да отклоне десницу божју, — а проклетство навлачи нове клетве. Баволески си ти посланик, Болко од Гостиња!

У гомили се диже потмуо жамор.

— Ко је? — питаху. — Љуто нас кара, а за што? ...

— Биће, да је издајица ... Винчев доушничавало! — неко довикну.

Подигоше се грозно стиснуте песнице.

Старац стајаше непрестано на месту и, пропињући очима, гледаше испод намрштених обрва, као да не чује, шта се говори, као да не види подигнутих песница. Само седом главом удиљ тресијаше од сажаљења.

— Баво је опет ушао у вас — одазва се

за час, — њега призивате, не милостивога Бога! погани сте ви, поганици, није за вас да се молите у светињи господњој, него у нечанбожачким храмовима, где ђаво прима жртву од крви и клетава, од злочина и сваке нечистоће!

Дуже му не дадоше говорити. Прискочило к њему неколико, вриштећи пијаним гласовима, а Божко од Гостиња, који стајаше најближе, подиже песницу и смераше, да удари старца.

Али пре него што могаше то да учини, Бартош диже десницу са палице, на коју беше наслоњен, стисну ју у песницу тако јако, да су на њој жиле набрекле.

— Поштуј оца! каже заповед! — рече кратко. — И гурну безобразника тако, да се је забатргао и треснуо о земљу. Снага, види се, беше у тога старца велика, а како она увек буди поштовање, особито кад је удружена с мирноћом, није чудо, што се други одмах умирише. Дераше се само Божко, који лежаше на земљи, али кад се диже и опет хтеде насрнути на старца, задржаше га говорећи:

— Сед је као овца, грехота га је тући; а у нашим је рукама, па га нећемо пустити, док не каже, ко је . . . .

На гомиле се зачуше гласови:

— Знамо га! — та то је Бартош Сила . . . Винчев дворанин! . . .

То име пробуди беснило, које се на час утишало.

— Амо га! — викаху, — иска платити за господара!

Сад већ није њих неколико, него се читава гомила сабила око Бартоша, грозна, разуздана.

— Где ти је господар? — дераху се. — Вас обојицу на смрт!

(Наставиће се)

ПОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Наставак)

Царица Теофанија

„It is beauty that doth oft make women proud;
„It is virtue that doth make them most admired;
„It is a government that makes them seem divine.

(Лепота чини жену поносном;
С врлине сам уважава је свет;
Божанствена је са моралношћу.)

Шекспир, Хајнрих VI.

Погледајмо опет горе у светле висине, где се лепота, врлина и моралност у одиета божанствену слику спајају те веселе срце у човека. Доста је борбе и клања! Доста је гнусне ругобе, коју нам показује жена, кад нестане с ње онога, што је као жену дичи, мати, кад постане дивља зверка! Шта вреди лепота и снага, шта вреди владалачко достојанство и заборитост, кад не иду под руку са врлином и моралном величином! Ирина, у које себичност и властољубље убија сва нежна чувства женина, све осећаје материнске, никада нас не може натерити да јој без зазора признамо њене добре стране. Леди Макбетова, у чијој се души буди мрачни демон најстрасније частољубља и мучкога убиства, изазива у нас гнушање, које не може да умањи ни привидна њена љубав према мужу. На чак и руска Катарина II, која је своје властољубље откајала одиета великим делима, којима је изводевала себи име једне од најславнијих владалица, с тешком је муком кадра у нама угушити одвратност, коју осећамо према гнусном убиству, којим је свога мужа смакла са овога света. Како ли високо стоји над свим тим ликовима Корнелија, узорита мати Грахâ! Како ли вам срцу годи величанствена појава мушки пожртвоване па ипак и женски подане Германикиње Туснелде, како је се сећамо са Пилотијеве дивне слике! А како ли је тек узвишен лик српске краљице матере Јевросиме, која, као што нам прича народна песма у песничкој лепој одећи, свом сину, јуначкоме Марку Краљевићу матерински савет даје, да на збору великаша државних *не гласа на бабу на по стрићевима, већ по правди Бога истинога*, како би круна засјала на глави законитом наследнику, млађаном царевићу Урошу.*

* „Марко сине једини у мајке
„Не била ти моја рана клета,
„Немој, сине, говорати криво
„Ни по бабу ни по стрићевима,
„Већ по правди Бога истинога.
„Немој, сине, изгубити душу,
„Боље ти је изгубити главу,
„Него своју огрешити душу.“

Зар да међу византијским женама није било и таквих, које су нас лепотом, снагом и моралном величином кадре одушевити? Зар није било и Византинкиња, које су умеле задатке владаричине спојити са узвишеним опредељењем женским, телесну лепоту са душевном племенитошћу, енергију карактера са женском благошћу, частољубље са савесношћу?

Покушаћу да изнесем слику такве једне Византинке. Не би ли учинила, да заборавимо на слику ружних људских страсти, која је привезана за име грозне жене, која је убила свога рођеног сина, те да нам се крвљу укаљани царски скрлет укаже у лепшем сјају, који је достојнији човечанства!

Такав племенит лик јесте славна Теофанија, ћерка цара Романа II а сестра оног Василија, који се по једнодушном суду потомства сматра за једног од најособенијих и највећих владара византијских.

Беше то обична појава у византијском народном и државном животу, да је добро и зло често било тик једно уз друго или да је једно за другим долазило непосредно. Не може се овде право говорити о сјајној периоди па онда о опадању јер се то обоје мењало непрекидно па се врло често десило, да је после епохе привидно коначне пропасти дошло време регенерације, кад се све већма развијала моћ, на којој је држави Теодосија Великога могла завидети многа млађа држава. Ко је онда могао и помислити, да ће се после оних потреса, које је Византија имала да претрпи под дугим низом неспособних владара и владарица, родити византијском народу у Маћедоњанима тако славна династија!

Под њом се душевни живот у Византији успео до висине, до какве је стигао само под Комненима. Ако је дакле реч о финоћи и о научној образованости византијскога друштва, то се тиме с правом може дичити век, у којем се истакоше велики таленти и карактери. У тај век пада младост царске принцесе Теофаније, којој је судбина наменила била нешто велико.

Свакако нису биле најпоспешније прилике, у којима је она, заједно са браћом својом, одрасла на двору. Њихов отац Роман умро је млад а како им се мати показала неподобна, да води регентство, то се, по претходној, иначе са свим незнатној дворској буни, генерал Никифор Фока под титулом царском дао прогласити тутором царске деце. Положај ове деце према цару регенту, чија је влада у осталом била врло срећна, мора према томе да је био мучан, ма да се Никифор бринуо, да се принчеви и принцесе васпитају као што треба.

Нарочито је Теофанија била за дивно чудо лепа, умилна и учена. Далеко за границе ромајског царства допро је глас о њој и именито је наишао на моћан одзив на двору немачкога цара.

Отон Велики, најмоћнији владар из саксонске куће, био је то, што се бринуо, да своме имењаку сину и наследнику нађе лепу прилику, равна рода и образовану другарицу за живот. И одабра Теофанију. Кад му је до тога било стало, да себи привеже моћно царство источно, зар је и могао на другу мислити, до на Теофанију, ког тај, који је државу своју проширио и до нова је угледа довео, који је снажном руком дрмао и Немачком и Италијом те дело своје хтео да стави на чврст темељ, да би могло одолети бури и невгоди? Је ли могао Отон I за свога сина наћи одличнију и образованију женску, но што је била скрлеторођена царева принцеса, која је уз то још духом, образовањем и умилношћу надмашавала сав свет на царском двору у Византији.

Долазило је све једно царско посланство за другим у Цариград, да у цара Никифора запроси Теофанијину руку за младог Отона. Најпре је био Млечанин Доминик, за тим Луитпранд, епископ Кремонски, најпосле архиепископ Гero из Колона. Сва тројица су у име немачког цара с Никифором и Јованом Зимиском водили преговоре ради царске невесте. На жалост су распре о напуљски престо задржале решење тога питања, које је по Отона било врло важно, јер је Никифор навaљивао да се призна напуљска имаовина и пребацивао немачком цару, да на неправди хоће да добије ту византијску земљу. Зна се, како је ражљућени Никифор поступао тада царским послаником, епископом Луитпрандом.* Никифор умре а цар Јован Зимиск поново се на престо као тутор Романове деце. Отонови сад на ново поведени преговори с Цариградом доведоше до по-

* Луитпрандов посланствени извештај цару Отону I и царици Аделхаиди сачуван је и при свој грчкопрој тенденцији, коју је у осталом кадро растумачити рђаво поступање царским посланством, има у њему много што шта, што је вредно читати, нарочито с погледом на друштвени живот у Цариграду. Гиезебрехт је у својој „Geschichte der deutschen Kaiserzeit" од речи до речи сагласитао Луитпрандов извештај.

вољна резултата, јер је немачки цар најавно да је готов напустити јужну Италију.* Колонски архиепископ Геро однео је цару у Равену радосни глас, да цар Јован пристаје да Теофанија поће за младога Отона. Јован је осим тога силне скупоцене дарове дао посланству, међу осталим и тело светога Пантелејмона, које је тако доспело у Колон.** Може човек себи живо представити, какву је радост старом цару проузроковао тај глас. Дочек, којим је дочекана краљева невеста — Отон је већ био проглашен краљем — кад се искрцала на апулској обали, био је неописан. Са сјајном свитом кренула се једва дочекана царска кћи на пут у Беневент, где ју је дочекало друго посланство царево, којем је на челу био епископ Дитрих од Меца. У Риму су свекар и младожења чекали нову младу, потоњу царицу, која је у вечити град ушла уз одушевљено клицање свега народа. Одмах папа Теофанију крунише у Петровој цркви и благослови брак њен са младим царем. У сватовима су сви само гледали на младу царицу, која је била још пола дете но иначе лако задобила поштовања у туђинском народу. Није прошло много а Теофанија је задобила свачије срце те се умиљој младој неви с дивљењем клањали немачки кнежеви, који су дошли били преко Алпâ, да учествују у царској светковини. Ну нико није био срећнији него сам велики цар, који је сад видео испуњену своју жељу, да младога Отона споји с најлепшом и најобразованијом принцесом оних времена а тиме да моћном царском двору даде и сполашњег сјаја. Та голема радост Отона I нашла је израза и у том, што је својој снаси дао највећи и најлепши венчани дар, који је игда добила која немачка царица. Још данас се види златним словима на скрлетну пергаменту написана повеља о том великом дару цареву, који је захватао две покрајине у Италији и исто толико у Немачкој уз велик број грофија и иних имовинâ.*** Општи суд онога времена, па чак и суд Теофанијиних непријатеља, гласно је поспешно по царицу и за цело човек не ће промашити, ако брак младога цара назове срећним. На двору у Ахену до душе редовала је још царица Аделхајда, жена Отона I а мати Отона II, но на скоро је та честита и духовита жена увидела, да јој је лодузет неограничени њен утецај на сина. Као да је Отон II Теофанију тако био заволео а напредним њеним душевним својствима такву моћ приписивао, да је, кад му је отац умро те царски скиптар прешао у његове руке, у жени својој опазио најмудрију саветницу и њу — као што је историјски доказано — посветио у све своје велике планове, којима је мислио да довриши дело свога славнога оца, да наиме оснује велику римску универзалну монархију на немачкој подлози.

Ну царица није никад прелазила границâ свом позиву као жена и мати. Никад се с поља није могло опазити, да Отон II икако слуша доцантаје женине, јер су сви мислили, да је Отон II за то и сувише самосталан и разборит. Делање се Теофанијино с тога ограничавало на тада теготну репрезентацију дворску и на добра и милостива дела. Знало се, да је царица свугде по силним престоницама царевим у Немачкој и у Италији увела нове и фине обичаје и да је живот на двору тако удесила, да одговара великом угледу немачко-римског цара; на слушало се много што шта похвално а богме много што шта и покудно о њој, како су кад о њој говорили пријатељи или непријатељи, али јој се никад није могло пребацити, да се меша у државне послове или да цару даје савета на штету државну.

Изгледа, да се у том уверењу пошло тако далеко, да су Теофанију свуд сматрали само као жену светску, образовану и учену, а никако нису мислили да има у ње оне енергије, којом се свагда истицала царица Аделхајда, која је сад боравила у свом удовичишту у Италији.

У толико се већма задивио свет, кад се десило нешто, што је ту младу туђинку довело до положаја, у којем јој је ваљало показати све одличности свога живахнога духа и своје ретке образованости и сва сјајна својства свога карактера. Заплетавши се у рат с Арапима, који беху продрли у јужну Италију, буде предни и амбициозни цар у Калабрији потучен. Бол са тога а и што му се осујетише многи планови, но нарочито гласови, који му из Немачке дођоше о немирима и побунама — све је то на кобан

* Hertzberg у свом познатом историјском делу мисли овако: Да је склопљен био уговор, није нигде наведено, но са свим се одређено може узети да га је било, и то у том смислу, да Беневент и Капуа остану под немачком врховном влашћу, Апулија пак с Калабријом, Салерно и Напуљ да се од стране Немаца имају признати као грчке покрајине.

** Свети Пантелејмон био је хришћанскі мученик из Никомидије и живео је под Диоклецијаном. У Немачкој су тада тај дар цара Јована одиста сматрали као почаст и као барем исто тако важан, ако не још и важнији дотаћај, него то, што се срећно свршили женидбени преговори.

*** Даровница Отона II — издао ју је иначе цар муж — које је деци оригинал сачувао још у Волфенбитлу, прештампана је у Leibnitii Annales imperii III. Giesebrecht.

начин утецало на цара, који је и онако био ослабео. Отон II умре у Риму те га сахране са највећим свечаностима у препрати Петрове цркве баш у исто време, кад су у Немачкој, по његовој наредби, у Ахену помазали његова тек четрготинњег сина Отона за краља (983).

Брзо се по свој држави разнео глас о ненадној смрти царевој. А Отонска је влада, ма како да је била силна, сав свој ослонац имала у два ока царева. На сад се те очи заклопише те држава остаде сироче, јер се није дало за мислити, да слаба, на још тињинка жена и дете од четир године буду наследници престола, са којега се владало целом Немачком и Италијом Бар тако се мислило у Немачкој а тако се и радило. Франачки Хајнрих, сродник саксонској царској кући подиже заставу отворена устанка и даде се изабрати за краља. У Италији се стало комешати против немачке владе и већ се мислило у Риму, на који је утецала Византија, да је куцнуо час, да се стресе царска врховна власт. У Немачкој се бојни поклич заорио с једнога краја државе на други. Узалуд су пријатељи покојнога цара: архиепископ Вилигис од Мајнца и херцег Конрад од Швапске покушали да опомену Хајнриха на заклетву, којом се заклео цару, и да га приволе, да сужњега царевића изда матери и држави. На Теофанију стадоше свашта потварати, изазиваху је тињинком, неваљалом женом, која руши морал. Тражили су да докажу, да у немачкој држави не може бити женскога регентства, као што је то био обичај у Византији. Препирало се и свађало по својој држави. Делу Отона Великога као да би суђено да пропадне! Тада се наједаред у Немачкој појави Теофанија, која је дотле све једнако била у Риму на гробу свога мужа. Уверним речима, са величанственим попосом праве царице, са праведном срџбом увређене матере затражила је државу и круну за Отона III. Голема енергија те духовите а уз то и красне младе жене изненадила је немачке кнежеве. Вилигис и Конрад, највернији ослонци царскога престола, нису се од то доба ни одмицали од царице. Један државни кнез за другим отпаде од Хајнриха Франачког па још кад се рашчуло за то, да се Теофанија и Аделхајда, да би спасле државу и млађаног цара, помириле и намериле да дођу на сабор, што је сазван био у Визенштет, тада је сву Немачку прострујио клик радости и весеља, јер сад су тек право познали Теофанију, сад су тек били уверени, да је то она права рука, која је држави и престолу у овако бурним временима од преке потребе. Хајнрих се мораде одрећи свога достојанства и мораде издати младога цара, а Теофанији буде поверено да управља државом и да буде туторка свога сина. У Франкфурту је пред сакупљеним народом франачки Хајнрих у почетку године 985 изашао пред Теофанију и на очиглед државним великашима кајући се признао свој грех. Скривених руку положио је поносни херцег франачки клетвеничку заклетву у руке младом краљу, око кога су стојали херцези од Саксоније, Швапске, Баварске, Корушке, Чешке и Пољске. И Италија се покорила регенткињи. Тако је најзад васпостављен био мир унутри, дете је било осигурано на престолу свога оца а ћерка грчкога цара владала је као права царица у западном царству.

(Свршиће се)

Т. С. Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОГ К ИСПРАВЉАЊУ ТЕКСТА „ОСМАНА“ ГУНДУЛИЋЕВА

(Свршетак)

Пјевање дванаесто

1. Одмах друга строфа:

Не потежи, ну га тјера
Жеља огласит, како *узрочи*
Друштво сунца од сјевера
До њесеца од источи.

Оно *узрочи* нема смисла, напротив у II. стоји *усрочи* од *срочити* њесто *угледити*.

2. На стр. 191:

Не почива кратка часа,
Свуд се туче, врти и вије;

а у II. њесто *свуд се туче* стоји *свуда тече*, која је варијанта простија и логичнија.

3. На стр. 197:

Пожали јој злу несрећу
И боље се *свој* не *зледи*.

А у П. овај стих гласи:

И боље се *цјеб* ње *следи*.

Мени није јасан ни један ни други стих, али бих их овако међусобно исправио:

И боље се *цјеб* ње *зледи*.

4. Мало ниже:

Али за мир ње лепоте —

а у П. мјесто *за мир* налазимо *замјер* т. ј. *чудо не лепоте*, што разјашњује цијелу строфу доста тамну.

5. На стр. 199:

Од жалости не разбире
У вају се жестокоју —

а у П:

Од жалости се не разбире,
У вају *је* жестокоју,

која је варијанта простија и љепша од прве.

6. На стр. 200:

Јак на цвијећа *и* на траве —

у П. мјесто оно *и* стоји *јал*, што је логичније

7. На стр. 201:

Црно је сунце, мјесец таква —

а у П. мјесто *црно* стоји *тамно*, што је приличније.

8. Мало ниже:

Крушеславу да ли твоју
При Турцима *ти остави* —

а у П:

При Турцима *заборави*,

што је такођер боље.

9. На стр. 202:

О громови, о трескови,
Урнебес се вам обали —

а у П:

Ти с небеса жгар обали.

А ја бих ова два стиха овако међусобно исправно:

Урнебес се жгар обали.

10. На стр. 204:

С Крушеславом *умигује*
И веселиј свеђ се киже;

а у П. мјесто *умигује*, што се не разумије, стоји *умиљује*, што има смисла.

11. На стр. 205:

Крушеслава маиђред ходи,
Ни ју погуба ниједна *страшна* —

а у П:

Ну погуба ниједна *устрашна*,

што ми се боље свиђа.

12. А пошљедња строфа гласи:

Ну од тамнице једва ступи
Прико врата дикла сиона,
А *раскошан* затвор скупи
И у сужаньству оста и она.

У П. опет друкчије:

До тамнице једва ступи,
Како вроде дикла сиона.
А *хрустов* се затвор *склони*,
И у сужаньству оста и она.

Ни једна ни друга варијанта не ваља; али би се могле међусобно исправити: н. пр. мјесто *раскошан*. што нема смисла овђе, стоји врло добро *хрустов*.

Пјевање тринаесто.

1. Одмах друга строфа:

Сатарисан краљ прибина
Од ринутијех с неба духа
У пучини огња жива,
Ки ју *охолас сва* расцуха.

Мјесто *охолас сва* у П. стоји *охола свијес*, коју бих варијанту првој претпоставио, ако ништа ради јасноће.

2. На стр. 207:

Небу се оприт спрамах овим
Тврдоглави бијесник ступа,
Заборављен, ко трескови
Свемогућа рука луна.

Мјесто *заборављен*, што нема смисла овђе, стоји у П. врло добро *заборавља*.

3. Мало ниже:

Цокоћу се, *грохте* и тресу
Ноћне силе из дубине;

а у П. први стих гласи:

Цокоћу се *зуби* и тресу итд.

што је боље, јер овђе нема мјеста *грохте*.

4. Опет мало ниже:

Звижду, *звече*, скичче, хају;

а у П. мјесто *звече* стоји *вече*, јер ниједна животиња не *звечи* него само метал.

5. На стр. 208:

Над свијем *вјерницем* сјенам стиштен;

а у П. мјесто *вјерницем* стоји *вјечницем*, што има смисла.

6. Мало ниже:

Срца глава *најежена*;

а у П.:

Змијам глава *наретена*;

што боље одговара даљем опису.

7. У шљедећој строфи долазе стихови:

Нос *незгромни* на клуи пада,
Челузине јасне трубе —

а у П. стоји *нос незробни* и *челузитине* од *челусти*.

8. На стр. 210:

Вишњи они, ки пристајо
Злобевн нас није никада;

а у П. мјесто *злобевн нас* стоји *зло недесат*.

9. Мало ниже:

Ну у пропас *пропас* доћит
Зажан нчија моћ се истакла;

а у П. мјесто друго *пропас* стоји *пораз*.

10. На стр. 212:

А Луцифер, збијен у ништа
У краљеству празну *зучи?*

а у П. мјесто *зучи*, што овђе нема смисла, стоји *чучи* од *чучати*, што одговара току мисли.

11. Мало ниже:

Згода онада *какогода*
Другима је добит дала;

а у П.:

Згода онада *коме угоди?*

Не бих знао коју варијанту прифатити.

12. На стр. 114:

Дико знана од Парнаса
И Еликона свете горе,
Ка *потако* жени каза
Страшне од пакла договоре.

У П. мјесто *дико* стоји *дикло*, а мјесто *потако* стоји *потанко*. Ово одиста имају бити штампарске погрјешке!

Пјевање шеснаесто

1. На стр. 265:

Велеђ: да ти *побио*
Нијеси њега он би тебе.

А у П. мјесто *побио* стоји *погубио*, како захтијева смисао и стих.

2. На стр. 267:

Госпар сваки слугу свога
Без бојазни смије удрити,
А бојаће цијења тога
Од роба *се* цар честити?

А у П.:

А бојат се цијења тога
Од роба *ће* цар честити —

много боље.

3. На стр. 171:

Ну у вазеђу Цариграда
И изгубљеву цркве ове
Оста име, тер и сада
Софија се жечет зове.

У П. други стих гласи:

Изгубљене цркве ове —

што је такођер много боље.

4. Мало ниже:

С *црном*, ки је женам тијке
Стража и т. д.

А у П. стоји *с црнцом*, што има смисла.

5. Опет мало ниже:

Кад нам будеш *погодио* —

а у П. мјесто *погодио* стоји *госпоодио*, што ми се чини боље.

6. На стр. 273:

Тиј уступ'те, *реч*, назади,
Његда вјерни и уздани:

а у П. први стих гласи:

Тиј уступте *рјеч* назади,

што има више смисла.

Пјевање седамнаесто

1. На стр. 277:

Отвори очи за бремена:
Јер ако ни *збудеш* ова —

а у П. мјесто *збудеш* стоји *пуштиш*, што има више смисла.

2. На стр. 281:

Страх ме ако, власт тва пријa
Главу љутој змији плесати,
Да она хуља и отровница
Куле на те не обрати,

Мјесто *куле* у П. стоји *жубе*, што има више смисла.

3. На стр. 282:

Гди је сад сила тај здружена,
Ка против им скјеће изити,
Сад од огња, *сад* од плијена
Твој град, твој пук обранити?

У П. трећи стих гласи:

За од огња, *за* од плијена —

која је варијанта логичнија.

4. На стр. 286:

И да војсци пак навијести,
Да је одлука твоја ова:
Тим зламењем с добром чести
Све јунака помилова.

А у П.:

Тве јунаке помилова,

што такођер има више смисла.

Пјевање осамнаесто

1. На стр. 303:

Паче низ њу у *невиљку*
Сто витеза меће он један —

а у П. мјесто *невиљку* стоји *навиљку* од *навилак*, што се разумије, дочим се не зна, што значи и окле долази *невиљку*.

2. На стр. 304:

Јакио давиљ дуб у гори
На годину *злом* веоми —

а у П. мјесто *злом* стоји *злој*, како треба.

3. На стр. 308:

Искре меће тврда *нада* —

ово нема смисла; у П. мјесто *нада* стоји *јада* што стиху смисао поправља.

4. На стр. 309:

—тер вапије
Мало скачућ —

а у П. мјесто *мало* стоји *нагло*, што је умесно.

5. На стр. 310:

Љуто у срцу *смом* се смути —

а у П. мјесто *смом* стоји *свом*, како смисао захтијева.

Пјеванье деветнаесто

1. Одмах на првом листу при дну стоји:

На њима пишу златна слова
Међу *тисћем* разлицијме —

а у П. мјесто *тисћем* стоји *лишћем*, што се разумије.

2. На стр. 313:

Ага у *сурах* сједиште има —

а у П. мјесто *у сурах* стоји *Узуф*, што ће бити правилније.

3. На стр. 317:

Ах, прилико, *с мртва* лица —

мјесто *с мртва* у П. стоји *смртна*, што боље одговара смислу.

4. На стр. 318:

На *узах* ли намијењена
Круна ти се привратила?

а у П. мјесто *узах*, стоји *ово*, што има више смисла.

5. Мало ниже:

Дилавера *позва тима* —

а у П. стоји *позват има*, што се разумије.

6. На стр. 319:

Тик два бика у планини —

а у П. мјесто *тик* стоји *јак*, јер наводи примјер, а на ниже долази *тако*.

7. На стр. 321:

Ну ко тебе и тве остале
Добићу и *отет* још жива.

А у П. мјесто *отет* стоји *опет*, како смисо тражи.

8. На стр. 322:

Прико града витез врли
Токи сриче, рукам маха —

а у П. мјесто *токи* стоји *трчи*, што боље смислу одговара.

9. На стр. 323:

Прида ином си и прије скако.
И још ћеш, *свијес* ме тва не устраша.

Ово *свијес* овје нема смисла; у П. мјесто *свијес* стоји *вис* (вижданье), што би имало више смисла.

10. Мало на ниже опет долази *тик* мјесто *јак*, како у П. стоји.

11. На стр. 324:

Млати, хваста, *хуса*, луда —

мјесто *хуса* у П. стоји *буша*, који глагол често долази у *Османиди*, дочим *хуса* не долази.

12. На стр. 327:

Под ногами мојим *сопти* —

мјесто *сопши*, што нема смисла, у П. долази *здиши* од *здрсати* или *издисати*.

13. На стр. 330:

Дај допусти *мјеште* дара
Ови један тужној жени —

а у П. мјесто *мјеште* стоји *од свијех*, што има више смисла.

14. На стр. 333:

Међу разлог, разбор грде —

а у П. мјесто *међу* стоји *неће*, што је приличније.

15. На стр. 335:

Слон велики, *снажни* и јаки —

а у П. мјесто *снажни*, што значи исто што и јаки, стоји *страшни*.

16. На стр. 338:

Није жене, за ку хаје,
Ких нам жељу нарав нода.

А у П. мјесто *ких* стоји *ку* много боље.

Пјеванье двадесето

1. На стр. 344:

Ки сто свијем је на високу —

а у П.:

Ки *столује* на високу,

што је сасвијем логично.

2. На стр. 349:

Одговори *тим* камење —

а у П:

Одговори *тн* камење,

такођер сасвијем логично.

Ово су главније разлике, и што се могу боље опипати, између најстаријега и најновијега издања *Османиде*. Називљем будимско издање *најстаријим* ево за што: у предговору овога издања *Јегто Поповић* нам каже, како је ово дјело преко двјеста година у рукопису тавнило; како је у Далмацији врло познато и свуда хваљено; и како има *више од године дана, да је у његове руке дошло* преко Христифора Цицијетовића. А предговор је датиран *30 јулија 1826*; imprimatur од цензуре стављен је *6 септембра исте године*; дакле Поповићу је *Осман* дошао у руке 1825, *годину дана прије него је у Дубровнику печатан*; и по томе морао му је доћи *у рукопису* споменутоме; друго, Поповић при приређивању свог издања није могао имати пред очима „Османа“ у издању дубровачкоме. За то будимско издање има се сматрати сасвијем независно од дубровачкога, и овоме *савремено*. Из предговора не можемо знати, ко је *Османа* преписао ћирилицом, али би се дало прије закључити, да је дошло ћирилицом написано

у руке Поповићу; прво, јер да је он сам то учинио, био би у предговору казао; друго Христифор (Кресто) Цвијетовић родом је био Бокељ православне вјере из Новога, који српски није могао знати него што је у манастиру Савини научио, а ту се није учила латиница; дакле да није било ћирилицом написано, не мћаше се наћи код Цвијетовића. Отуд закључак, да је *Осман*, по нашем приморју бар, циркулирао и у рукописној ћирилици прије него је штампан био.

У пофалу прије̂дноме Јевту Поповићу навешћу из његова предговора мјесто, у ком се огледа, каква је *свијест јединства српскога* владала међу књижевницима Србима у првој четврти овога вијека: „*Природним говором, красним ријечма и дивним њесмотворјем склоньо је Гундулић Османиду тако, да ће најјаснија слава у српском књижевству остати. Са Османидом нас ће разни народи више познавати.*“

А куд смо забасали за ово по вијека? И кад ћемо се повратити свијешћу народном у прву четврт овога вијека — у доба бесмртнога Доситеја и његовијех непосреднијех ученика!

Л. Томановић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

= *Српска Краљевска Академија* имала је по чл. 28. основнога закона 22. фебр. о. г. свој свечани скуп, на којем је академик М. Ђ. Милићевић објавио извјештај о годишњем раду и приликама Срп. Кр. А. у протеклој год. Из тога извјештаја по „Јавору“ бр. 3. вадимо ове главније белешке. У првој тачки јавља академик већ познати радосни глас, да је удешен споразум између Акад. и Срп. Учен. Друштва на основу закона од 10. фебр. 1892. г. По том закону је С. У. Д. на свом главном скупу, 15. нов. 1892. г. изабрало осморицу својих чл. за Срп. Краљ. Ак. С друге стране Акад. је на год. скупу 28. дек. 1892. приступила бирању четворице нових чл. Од 10 кандидата само је један добио потребан број гласова. За кратко време при мисе А. од С. Уч. Др. имаће (библиотеке, архиве, легате). За прош. год. беше одређено за јавност 8 *Гласова* (31—38.), али још нису сви доштампани ни сад. Међу *Гласовима* Срп. Акад. четири расправљају о историји, два о математици, по један о праву и песништву. Од 8 *Споменика* (XV XXII.) 4 су готова, 1 се довршује и 3 ће се штампати. По одлуци ак. 23 нов. пр. год штампаће се као посебна књига описивање студија академика Ст. Новаковића: *Основане словенске економности на Балканском полуострву. Српска легенда о Владимиру и Косари.* Од расписане четири теме само је једна добила одговор или недостатачан, што је Ак. на скупу 11. јан. о. г. одлучила више и не расписивати награде. Од прошлете год. је председник Ак. *Јованџије С. Новић*. Са новим члановима има сада Акад. 30 правих (26 из Србије) и 14 дописних (7 из Србије) чланова. (По закону може бити правих 34, дописних двапут толико). Год. 1892. беше 1 свечани скуп, 6 редовних целокупне Ак. 22 председништва и 16 стручних Ак. Срп. Акад. стоји у вези и измени са 72 научне дружине (академије, универзитета, учена друштва, књижнице и т. д.) На расписану Мариновићеву награду стигао је 6 списа, али ни један није добио награде, него ланска награда остаје за ову год. те ће се или наградити два списа или један већи. Напослетку још јавља академик Милићевић, да је прош. год. преминуо изабрани академик *Јос. Бошковић*. — Но овом извештају не може се рећи, да је рад Срп. Акад. у прош. год. био обилат. Замашно је у свему неуређен положај према Срп. Уч. Друштву и осјетно повлачење приликс српске Краљевине. Прва је свеститса грешно уклоњена. Сад имамо у Београду само једно научно друштво са повећаним бројем чланова. Сваки пријатељ српске науке би се обрадовао, да се тако брзо и вредно савлада и она друга препрека, јер заиста без повољне помоћи тешко ће моћи Ак. предузети каки већи посао. Желимо Српској Краљ. Академији у новом добу, у које је ступила овом годином, напретка и успеха на запуштеном или плодном пољу српске науке!

О У „Гласу Црногорца“ је написао Филип Радичевић у име црногорског свештенства некролог петроградском митрополиту Исидору, у којем с благодарношћу спомиње ону љубав, коју је њима пок. митрополит руски према Црној Гори.

О 1. нов. прошле године је свечано прослављен 50-годишњи јубилеј књижевног рада знаменитог историка и археолога И. Е. Забелина.

О 15. дек. прошле године навршило се 80 година Јакову Карловићу Гроту, потпредсједнику петроградске Академије наука.

О У јавној седници руске академије наука, држаној 29. дец. 1892, досуђене су премије и књижевне награде овим књижевницима: премија имп. Александра II. досуђена је И. П. Семенову за састав: Освобођденије крестьянъ въ царствованіе имп. Александра II.; прва медаља и повећана награда на закладе гр. Толстоја професору Јансону за састав: Теорія статистики, а друга медаља Л. Першкеу за састав: Акцизно-биндерольная система табачнаго налога въ Россіи и въ Соед. Шт. Сѣв. Америки. Премија Сибирјакова је досуђена проф. Вуцинском за састав: За седленіе Сибири и бытъ первыхъ ея населниковъ.

О 3. дец. прошле године умро је у Москви један од најбољих новијих песника руских А. А. Фет-Шеншин. Писао је дирске песме пуне нежна садржаја. Осим тога је превео врло добро Хорација, Тибула, Катула, Овидија, Вергилија, Марцијала, Персија и Плаута, а од нових Гетеова Фауста.

О У најновијим свескама Reclam-ове „Universal Bibliothek-е изашло међу осталим преводи дела најбољих руских књижевника, тако у бр. 2955 излази је дело И. С. Тургењева „Литературни и житејски посмртни записи" у преводу Фр. Валтера; у бр. 2966—75 издао је гр Л. Н. Толстоја „Война и миръ" у преводу дра Ернеста Шперлса. Од најновијих руских белетристичара особито преводе Немци приповетке В. Короленка и А. Чехова; тако је у бр. 2846., 2868 и 2929. изашло од Чехова „Въ сумеркахъ", од В. Короленка „Сибирскіе разсказы" и „Сѣдой музыкантъ".

О У месечном журналу „Revue universelle", што излази у Женеви, у свескама од августа и септембар г. 1892. изашла је стручна и занимљива критика на епохално дело А. Будиловића „Общеславянскій языкъ". Ту је критику написао познати француски Слависта Луј Леже (Louis Leger) под натписом: „La langue russe et l' expansion des langues slaves". „Стражилово" је прошле године у 38 броју донело Пашиново мишљење о том питању.

О У октобарској свесци руског журнала „Руская Старина" има два врло интересна чланка из политичке руске историје за последњих 50 година. Један је од уредника историка Н. Н. Шилдера, у ком елопитава своје руски отпис цара Николе пред битку г. 1853. канцелару своме гр. Несселроду и у коме је цар хтео да се води рат на Балканском полуострву; но Несселроде је то царево мишљење побио и тако се водио рат у Криму место онде, где је цар хтео. Други је чланак од Сперанског конирао отпис Катарине II. о. т. зв. „грчком пројекту", у којем врло интересно Катарина II. излаже своје мисли о политичној равнотежи међу Русијом, Римом и Грчком за свагда.

О Пре две године су у Кинеском Туркестану ископали подземни град, у којем су нашли санскритска рукописе писан г. 416 пре Хр. Рукописе се састоји из пет делова, од којих се у првоме и последњем говори о медицини. Тај је рукописе скоро превео др. Хернле и биће штампан у азијском друштву у Бенгалији.

О 31. дец. пр. г. умро је познати руски јурист и књижевник Николај Иванович Соколов. Био је врло дубок јурист теоретичар; он је створио Руским државно право. Радио је много по савременим часописима јуридичног и политичног садржаја, уређивао је шајпс с И. С. Аксаковим, а после сам јуридички и политични лист „Голосъ" и Биржевыя Вѣдомости".

О Поводом јавске прославе Ј. Коменскога преведено је неколико дела његових на руски језик. Тако у журналу „Гимназія" изашло је његово „Janua linguarum", а у московском Филолошком Обозрењу изашле „Избрана педагошка дела Ј. А. Коменског" у преводу С. Љубомудрова и Адолфа.

О У Варшави је умро недавно пољски белетристичар Александар Недзаровски (1823—1892); од четрдесетих година је почео писати приповетке и фељтоне по разним варшавским новинама, од којих је многе и уређивао; а био је сталан фељтониста „Варшавског Дневника".

О Прошле године је основан у Бечу нов орган словеначке академијске омладине „Весна"; излази сваког месеца. Садржаја је просветног и књижевног.

О У Прагу је умро недавно уредник и учена директор чешког нар. музеја Антон Јарослав Вержатко (1815—1892). Од г. 1835 неуморно је радио на чешкој белетристицији, за тим на филологији и чешкој књижевности. Он је издао илустровано издање Краледворског рукописа.

О У Лондону је недавно умро чешки емигрант Алберт Хенри Пратислав, који је стекао безмерне заслуге око упознавања Енглеза с Чесима. Г. 1889 је издао знамениту збирку „шездесет народних сказака" (Sixty folk-tales) на енглеском језику, а превео их за збирке Нербенове.

О На годишњег алманаха пражког чешког свеучилишта дознајемо: да је у зимском семестру за вик. г. 1891/2. било у њему свега 2339 редовних слушалаца и 331 ванредни, — а у летњем сетестру 2065 ред. и 289 ванредних. Докторских промоција је било: у факултету богослов. 1, у јуридичком 74, у медицинском 148, у филозофијском 12; свега 235. Међу њима је и почасни докторат песника Јарослава Врхлицкога.

О Изашло је ново издање Зункова дела „Животопис Ј. А. Коменског под натписом: Život Jana Amosa Komenského. Na slavu tristaletí památky jeho narození sepsal Fr. J. Zoubek. То је једна од најбољих расправа о Коменском.

О Пражка академија наука издала је трећи део својих: Rozpravy české akademie. Ту се спомиња изврсна расправа Фр. Дворског: Albrecht z Valdštejna až na konec 1621.

О Пражки проф. А. Резек (Rezek) свршио је своју „Историју Чешке и Моравске за Фердинанда III. (1637 до 48)" и издао је прву књигу продужења под натписом: Historija Čechuv a Moravske v nové doby 3 dil. која садржи догађаје у г. 1648—1667. Прва књига: Dějé Čech a Moráv za Ferdinanda III. kouta 3 sv. 80 nov.; а друга: Dějiny Čech a Moráv nové doby 3 sv. 30 n.

О Штампан је по заповести папе Лава XIII. Глаголашки мисал за црногорске католике и готов је био за папин јубилеј (четвр. 1893).

О 20. окт. 1892 умро је у Софији познати бугарски публициста Богоров. Издавао је г. 1846. у Лајпцигу новине „Бугарски Орао", а за тим г. 1849. у Цариграду „Цариградски Весник". Написао је и француско-бугарски речник.

О У Сабранику Мин. Нар. Просв. у Софији изашла је нова разправа Ивана Вазова: Великата Рилска пустиня.

О Недавно је умро знаменити немачки оријенталиста Август Милер, писац „Историје Ислама на истоку и западу", Арапске и турске граматике", уредник „Источне библиографије"; живо се бавио и словенским стварима.

О 1. дец. прошле године навршило се сто година од смрти књижевника Д. И. Фон-Визина.

— Адолф Хоровиц, књижевник у Трнову, наумио је да све лирске песме Петефијеве нада у словачком преводу на је замолио Мецената-Бељовског, да се прими тога превода. Сав ће превод изаћи у десет свезака, од којих су две већ изашле. Лајош Ерфија, професор у Трнову, написао је уз то издање биографију песникову. Цена је појединој свесци 20 новчића.

— Црногорска је влада швајцарском савезном савету јавила, да Црна-Гора прима Јулом ове године ступо у унију за заштиту књижевног и уметничког власништва. Остале државе у тој унији јесу: Немачка, Белгија, Шпанолска, Француска, Велика Британија, Италија, Луксембуршка, Монако, Тунис, Хаити.

✕ У 459 броју Бечкога у једног листа „Die Reichswehr" изашао је чланак Хермана Шилдера „Zum Klima von Mostar".

+ Задарска „Искра" у 3 и 4 броју свом почела је

доносити П. Радића о „Човековој Трагедији“ Мадачевој у преводу нашега Змаја и П. Касандрића „Каћићев Разговор Угодни“ и другој полови XVIII. вијека.

+ У Липсцу је изашла прошле године књига „Vlasche-Meglen. Eine ethnographisch-philologische Untersuchung“, од др. Густава Вајганда. Књига има стр. XXXVI и 78 обичне осмине, а тиче се онога краја између Битоља и Солуна, који је под именом Мегленска познат. Књига је ова интересна у сваком погледу; у њој нам писац износи, да су становници тога краја и типом и пошћом и начином живота као и обичајима битно различни од својих суседа. Главна црта ове је расправе филолошка, али се обзире и на етнографију тога краја. По њој Мегленићани су најзнатнији остатак бугароваланки, управо прарумунски. О овој књизи проговорио је W. Hein, препоручујући је, у првој свесци XXIII књиге „Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft“ у Бечу.

— Лепу песмицу Х. Хајне-а: „Du bist wie eine Blume“, коју смо у ланском „Стражилову“ донели у преводу Благоја Бранчића, нашао је у немачком једном листу латински преведену Ернест Екштајн, писац „Афродите“, коју смо донели у преводу у „Стражилову“ године 1888. Латински превод гласи:

Es floris instar suavis
Et pia et candida;
Imbuitur contemplanti
Mi cor tristitia.

Imponere tibi velim
Hanc manum tremulam
Precans, ut deus te servet
Et piam et candidam.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Од ове године баци се дружина српског народног позоришта у Панчеву. Низ приказа отвориће је Шапчанином „Задужбином“. Као што из „Весника“ видимо, репертоар је још једнако стари. Ново је само превод Најровова Le monde où on s'ennuit и оригинал „Јабука“, шаљива игра Вељке Милићевића, за коју је Дубек склоно музику. О тој новини доноси „Весник“ у 9 и 10 броју повољну одсуду. Из Панчева иде дружина српског народног позоришта у Ковин.

— Из „Јавора“ бр. 3. дознајемо, да је Београдско певачко друштво почело издавати нешто свога репертоара. Сваког месеца ће излазити по три. До сад су штампане ове композиције Стеве Мокрањца: *Подрује браво* од Ђ. Јакшића, *Хеђдук Вељко* на нар. песама и *Из моје домовине*. Радосно поздрављамо ово предузеће!

— Одлична хрватска пројина *Марија Ружичић Строзијево* славиће месеца Априла ове године двадесетпет-годишњицу свога глумовања. Даваће се том приликом у земаљском позоришту у Загребу „Адријена Лекуврерова“, коју је Строцијева превела с француског оригинала. Нека уметница преводи и са талијанског. Тако је јавио у „Obzor“-у казано у њеном преводу Ђакометијева историска драма „Марија Антоанета“ а представљала је превод и у засебну књигу.

[*] Nina Pack, чувена оперска певачица из Париза, за коју вели да је Егинђанка родом из Александрије, интригована је на женевској опери, где је се приказала публици у Вагнеровим операма: *Лоенгрину* и *Валкиру*.

— Чувени виолиниста *Фрања Ондричек*, кога и наш свет овде познаје, путовао је недавно Шведску и Норвешку, са напредним успехом дајући концерте по великим варошима онде. Ово дана је концертовао у Загребу.

О 27. ном. прошле године напунило се 50 година знаменитој опери Глинкиној „Руслан и Људмила“.

О Мађарски сликар Мункачија приправа нову слику, петнаест метара широку и шест метара високу, за нови угарски парламент. Осветиће се г. 1895 приликом свечковања хиљадугодишњице како су Мађари дошли на средњи Дунав.

— Немачки компониста Август Бунгерт прерађује Омирову Одисеју у музикалну тетралогију. Сва четири дела те опере испуњаваће по дело веће. Појединим су делчинама по реду називи ово: 1. Кирка, 2. Наушикаја, 3. Повратак Улисов, 4. Улисова смрт.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

О Браћа Третјакови поклонили су своју богату у свој Европи познату уметничку галерију граду Москви. Та галерија преди три милијона рубаља.

О У Финландији је основана самостална православна архијерејска столица, којој ће припадати све парохије и манастири у Финландији. Епархијски архијереј ће бити архијепископ финландски и виборгски са столицом у Виборгу. За архијепископа је именован епископ Антоније.

О Депутација буковинских грађана поднела је цару петицију, да се оснује медицински факултет у черновичком свеучилишту. Даје је обећао то учинити, само док се финансије доведу у ред. Пољске новине не воле ту петицију.

О 2. дон. пр. г. прослављена је у Черновицама пета годишњица буковинско-руског ћачког друштва „Буковина“ у присуству њих 60 чланова, сем тога беше много гостију са стране и неколико универс. професора.

О У Прагу је за спомен знаменитом чешком песнику Јарославу Вртлу и „оцу чешкога народа“ Фр. Палацком скупљено до сад 42.000 фор. и још се скупља. Сам Праг приложиће годишње по 5000 фор.

ПОПРАВКА

У 10 броју на страни 152 б у 13 реду од горе место *прикинуто* треба да стоји *крекшнуто* а у 11 броју на страни 176 б у 7 и 10 реду од горе место *Крајанић* треба да је *Крижанић*.

САДРЖАЈ: Песништво: Дум-Баришани Јасли. Мрки вук. — Поука: Женски карактери у старој Византији. — Књижевност: Прилог к исправљању текста „Османа“ Гундулићева. — Књижевне белешке. Белешке о уметности. Просветни гласник. Поправка.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништу а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 13. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 28 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

ДУМ-БАРИШИНИ ЈАСЛИ

Слика с Приморја

(Свршетак)

III

Кад се сами најпоше, изгледаше се пона и Марта зграпутијем очима, па се стара служавка стаде у чуду крстити:

— Буди Бог с нама, вели, откуд та скрињa, и што ће у њој да буде!

Дум-Бариши не могаше још језик да се развеже. Њему једнако у ушима зујаху оне лађареве ријечи: „газда из вашег села“.

— Из мога села! прогуђа изнебушен; је л' могуће, Марто, из мога села? Ту мора занасо да је нека због. Да-ну приснијетли, ћерце, жива била . . .

Марта надне свијећу над сандук, и стари жушник прочита на заклопцу овај натпис:

М. П. Господину

*Дум-Баришu П****

жупнику

у

*Л****

— Нема сумње, завапи Дум Бариша, то је заиста мени управљено. Али ко ми то шаље, Марто, ако Бога знаш?

— Богме, господару, док заклоп не одбијемо, не ћемо то никад дознати.

— Шта велиш, бóна, ти би зар да ову скрињу отворимо?

— На паравно, кад је вама намијењена. У осталом, ко зна? Можда ћемо у њој наћи и какво писмо.

Стара служавка — жена као жена — не могаше од радозналости да се у чапри одржи.

— Имаш право, Марто, треба да ту тајну одгонеенемо. Додај-дер ми онај чекић из кухиње.

Старица послуша, и у тиши час одби Дум Бариша једну по једну све четир дашчице, којима бијаше састављен заклопац. По том разгрте нарецкану хартију, која бјеше озго паслагана, те која просу по собн неку чудновату, ама врло пријатну воњу. Што се затим поши даде угледати, то није лако замислити, а богме ни описати. По свој дужини сандука пакли се дивна кристална зграда, налик на сеоску колибу, са угловима оперваженима прекрасним златним рубом. Унутра сједи Мати Божја, а на крилу јој убаво чедашце, би-

јело, на румено, како се само у сну замислити може! На њему је дивно извезена кошуљица, из које су израсле опуначке ручице, набубрене пожице и у бога њежна главица, тако њежна, да би се човјек, кад јој се у лице загледа, очима заклео да је жива! Старац Јосиф — да му је хвала и слава — пригнуо се над њима, па мотри мајку и дијете, а благ осмјејак лебди му по уснама, па се прелијева по сиједој апостолској броди. Одмах до њега стекли се мудраци са Истока, у својим раскошним одеждама и звијездом водиљом новијше главе, на пуде новорођеном Спаситељу богате дарове: тамјан, миру, злато, драго камење и оне скупоцјене пубијске тканине, што им се боја прелијева, као алем спрам сунчане ждраке. Напокон, у дну, мали магарчић, свијетле длаке, и крупан мрконја, грискајући сијено из дубових јасала, што ће да послуже божанственом сисапчету за колијевку. Еле, свака је ствар на свом мјесту, и друго не треба, него да то човјек у цркву пренесе и под олтар смјести, па да читаво село у њу наврви.

Како Дум Барнша на први мах остаде, то је лакше замислити, него ли причати. Старома се свештенику оте поклич из уснију, а Марта склопи руке, ван себе од чуда. Госпе од Розарија! Та бијаше ли могуће? Таки украс за чедну л . . . ску црквицу, кад би се мало час попа био срећан сматрао, да му ко и саме јаслице од проста јелова дрвета поклони! Бог и душа, то личаше бајци некој!

И честити старац виђаше већ умнијем очима своје цјеркике, како се пред том дивот-појатом са свију страна гомилама куће, и већ умоваше како ће да крај олтара намјести тасић за прилоге, јер ко би срца имао да макар штогод не приложи, пошто се оне дивоте нагледао буде? Камен по камен, полача; зрно по зрно, по тача. Новци се на ономе тасићу непгидовно множе, већ их је читава гомила, и Дум Барнша дозиваше мајсторе, да се црквени кров поиаправља, паређује разне утвари и замјењује новим оној стари »*Via Crucis*« на дуварү, што га мољци бијаху већ добрим дијелом изгрнали.

Све то бијаше тако лијепо и тако необично, да се староме духовнику од мила сузе у очима завртјеше. Он поче по мало к себи долазити, ал' кад Марта извади чаровну појату из сандука, те се Дум Барнша увјери, е уза њу нема никаква писма, он се изнова убечи у своју дүгу, па је стаде гледати својим малим, сиједим очима, као човјек, којега мучи нека страшна, упорна мисао.

Он се чисто побоја, да ли је то све, што се око њега збиваше, „Божјом вољом“ текло.

На опет, знајући Мартино празновјерје, задржа за се своју мисао, па се јо и начини, као да се бајати наједаред домисли откуд му тај непадни поклон.

— Где мене луда! рече. Сјећаш ли се, Марто, кад је оно љетос госпођа намјесниковица у село дозазила? Ја је проведем кроз цркву, па јој се пожалим на ову и ону недоскутицу; паравна ствар, да сам се том приликом дотакао и старијех јасала. „Умирите се, господин попо — мени ће она — што се јасала тиче, то ће бити моја брига, да их у своје пријеме добијете.“ И ви'ш ти ње? ово је хтјела да ме данас пријатно изненади, па је оног човјека научила, да ме онако непрескаче!

Попа часком сустаде, да обрише зној са чела, затим подиже лагано бајну колибицу, па је смјести изнова у сандук. Уједно ће старој служавци, што по реку, из неба, па у ребра:

— А паче, Марто, зар ми не мислимо ове године да кућу прокадимо? Док инокосан човјек бадњаке не ложи, богом просто; али да нам на Бадњи дан кућа ни тамјаном не замирише, е, то би, ћерце, смртни гријех био! Да-ну скочи, жива била, и донеси два угљенчића на ожегу, да окадимо бар ово икона . . .

Марта похита смјеста у кухињу.

Како старица изиђе из собе, а попа ћини махом у оближњу ложницу, очебрсну стручак од маслинове гранчице, која бијаше зађедена за богородичином иконом поврх постеље, замочи тај стручак у шкропионицу, те висаше испод иконе, па се брже боље врати у трпезарију, прије сандуку, те га оцкропи свећењом водицом, мрмљајући кроза зубе неке латинске ријечи.

У томе ће Марта бапути са жеравом. Дум Баришa просу по њој два-три грумка тамјана, те најприје окади иконе, и онда сву кућу наоколо. Свршивши тај побожни обред, сједоше да благују.

Једва већ једном! Свако зрно оризa бијаше набрекло, као да се, Боже прости, три дни варило.

На црквеном звонику избијаше таман шеста.

У селу пуцњава у славу Христова рођења бијаше у најбољем јеку.

IV.

Кад сјутрадан у праскозорје Дум Баришa урани на прву мису, „бабини штапи“ не бијаху још за брдо запали. Чим протрља очи, сјети се одмах синоћњег посјета, и то му чисто помути весеље, које би иначе на осиит такова дана осјетио. Кад човјека која непадна снађе, па се послије немирна сна први пут разбуди, он осјети као неко чудно брёме око срца. Мисао, још добро не разбистрена, врти се најприје око обичнијех ствари, којима се човјек навикао, ал' му скоро сине пред очима нова биједа, па га у тиши час свега заокупи, и то тако немилостиво, тако дрско, да се човјеку, у оном трепутном унорећењу, још већма пооштри бол, што је у први мах осјетио.

Издржавши тај први сукоб са стварношћу, искочи попа из кревета и погледа на дебео, сребри часовник без ланца, што га дању ношаше у џепу, а ноћу држаше на асталићу крај постеље.

Бијаше тек истекао први черек шесте.

На дивану чекаше Дум-Баришу нова мантија, која би се само у свечаним згодама из ормана вадила, и нова повијата огрлица.

Обукавши се журно, њаше попа таман да се обрије, кад му се стара служавка огласи и потаиша по вратима.

— Шта је? упитаће изнутра Дум Баришa.

— Бисте ли, да вам метнем сребрне пређице на цијеле, господин попо?

— А као зашто сребрне? обрешну се малко живље Дум Баришa, који иначе посве лијепо са својом домаћицом поступаше.

— Богме, господин попо, један је Божић у години, па као мишљах . . . у осталом, мени је право како ви наредите . . .

— Е па ради што знаш, Марто, ама само брзо, да не окасним у цркву.

По сахата кашње чепукаше стари свештеник већ пут цркве, која бијаше на два крока од парохијског дома.

У јутрњој румени истицаху се, на крајњем обзорју, снијегом застрте планинске врлети, те се одовуд чињаше, као да је небо сребрнијем ројтама порубљено. Море, при крају, бијаше још у таминлу, а пошљедње звијезде треперахy благо над његовим површјем. Унакрст владаше потпуна тишина.

Први пут у свом животу не осјети Дум Баришa заноса за те природне чари.

Пред сакристијом затече школску дјечицу, пјеваче, и листом све парохијане. Свештеник оде да обуче стихар и превјеси петрахил, па ће одмах за тим бапути у цркву; за њим домиљеше и два дјечка, такођер у стихарима. Прибоше скупа жртвеннику и попа заче одмах *Introibo*.

Кад би у неко доба мисе, те се Дум Баришa окрете ка својим вјерницима и изрече „Dominus vobiscum“, они се у чуду запиташе што је господин-попу, па онако изнурен изгледа. А ни глас му, бо'зна, јутрос не бјеше онако чист и звонак, као другијех празника, кад се миса поје.

Кад Бог даде, те служба довршн, наврјеше сељани у сакристију, да свом попи честитају Божић. Попа одздравља свијех а редом, а с некијема се чак и „мирбожи“.

Ама бадава: види му се на лицу, да га нека брига мори, да су његове мисли на другој страни.

Мало по мало, па се народ разиђе, а Дум Баришa ће прво кући.

Тек што бијаше са себе скинуо нову мантију и развезао цицеле, а оно пазеше Марта из врта, посеби под пазухом огромну главу купуса.

— Господин попо, викну старица, ево вам на столу једног писма: сад га је баш донио књигопоша.

Дум Баришa приђе столу, узе писмо, па га стаде љубопитљиво превртати.

— За чудо, рече сам собом, мени је тај рукопис сасвим непознат.

На као да слућаше, е ће то писмо да му одгонеше тајну, која га од синоћ немирна држаше, попа натаче наочари, преломи журно печат и погледа радознало на потпис.

— Господе јаки, је л' могуће! новика спебљен: та то је писмо од Сима Пушића!

И пришавши ближе к прозору, убезекнути и дубоко тронути старац прочита на глас ово писамце:

Врло поштованим господин попо!

Полазећи јутрос за Трст са обичним теретом вина, не хтједох прије да се крећем, док вам не набавих и не опремих једну стварчицу, за коју знам чисто, да ваи не ће жао бити, што вам је послах. Немојте дакле гледати ко вам је шиље (Бог је један, и ако ју се на двојаки начин молимо), него је примите као мајушан прилог том храму Божјем и уједно као биљег високог штовања и љубави, коју сам свагда према вашој особи гајио. Изволите примити моје срдачно поздравље.

Ваш покорни слуга

Симо Пушић.

Глас, да је римски папа у православље прешао, или да је Дум Баришa произведен за православнога владику, не шћаше Марту тако изненадити, као што је изненадише та четир ретка.

— Шта наопако, викну згрожена: ришћанин, па да *нашој* цркви дарове шиље! Бог с нама и анђели божји, оно треба натраг послати, господин попо!

И стари свештеник бијаше остао, што по реку, као да си га врелом водом посуо.

Није да он зазире од „ришћанског" дара, него човјек познаје предрасуде својијех парохијана, па се сирома' боји да му тај чудни случај не побуни народ, да не отуђи стадо од пастира.

Старац се почеша по глави, усне му се лагано размакоше, па ће бајати као да то њега нимало не буни:

— Чудим ти се, бора ти, Марто, што зборић. Зар честит човјек не остаје увијек честит, па ма ма које вјере био? Шта бисмо, без невоље човјека вријеђали, ако Бога знаш? . . .

— Не кажем ја, да он није честит, но као мишљах . . . *од паховијех* је . . . па се бојим, да се не би огријешили . . . А већ како ви рекете, господин попо.

— Ја бих рекао, е Бог не гледа како се ко крсти, но како божје законе штује, Марто . . . У осталом, ко зна? можда се је то и по Његовој вољи збило. Разни су, моја ћерце, пути, којима промисао божји благородне душе на чистац изводи . . .

Ово пошљедње изрече старац у очитој намјери, да своју домаћицу умири; зна он већ, да ће она сваки зазор савладати, кад још се у изгледу стави могућност, да се тим путем једна људска душа од вјечнога огња избави.

— Е, кад је тако, рече, то је нешто друго. Ви знате најбоље, што је Богу драго.

И старица се маче за својим послом.

Сад ће је попа задржати.

— У томе — промуца — нема, ка' што и сама видиш, ништа зазорна . . . ал' опет, биће боље да о томе не говориш по комшилуку, Марто.

— Па и не ћу, кад ви рекосте. Богу хвала, писам ја никака брбљавица.

И Марта отчепука у кухињу.

Дум-Бариши малко одлакну у срцу. Ако село за Пушићев дар и обазна (а обазнаће сигурно, кад је Марта обрекла чувати тајну), оно не ће моћи да попином држању приговара, јер ће се цијела та ствар тумачити као дјело промисла божјег.

Старац се сада подними, посједа који час у наслоњачи, па се полагашко унути у трпезарију.

— Напошљетку — вељаше сам у себи — ја знам најбоље каква је племенита и богобојазна душа тај Симо Пушић, пошто сам га ја највише затјецао код сиротиње. А што су *наши* пустили, да их иновјерац у том богољубном дјелу претече, нек сами себе криве . . . На крају крајева, ни они мударци са Истока не бијаху Христове вјере, па опет је Господ њихове поклоне бегенисао.

V

Два сахата каснје, на великој миси, засја се л . . . ска богомоља од пустијех жижака, кан'да бјеше сва у пламену. Пред јеванђеље, кад пјевачи с трјема задрјеше

„У се вр̀јеме годишта . . .“

завјесице под жртвеником раскрилише се, као да их невидовна рука маче, и зачуђени вјерници угледаше, међ' гором свјећица, витлејемску појату и у њој благи призор Христова рођења. С краја на крај

цркве заори се један цигли, једва савладани усклик дивљења. Народ нахрупи јатимице око жртвеника, да се поклони новорођеном Спаситељу.

У тасиљу се тог дана нађе, сјем ситнежа, преко двадесет тврдијех плета.

Марко Цар

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Преведо с пољског **Рајко**

(Настављак)

Најгласније вришташе Болко од Гостиња. Лице му гораше, а дивља освета потресаше читавим маленим телом, да је дрхтао као у грозници и срљао напред.

— На смрт! на смрт! — викаше. — За казну наших отаца, за срамоту наших жена, за крв дјеце наше, за отрабљена имања, за невољу нашу! . . .

Старац слушаше не говорећи ни ријечи. Не мишљаше да се брани, само дрмаше главом као и пре и гледаше тужно преда се мутним очима, које се све већма магниле, као да се навлачи на њих сива навлака. И наједаред брзинуше из њих двије сузе, крупне, сјајне, и скотрљаше се низ унале образе.

Као пре доказ необичне снаге, тако сада те сузе задржаше буру.

Размакоше се с поштовањем пред тим болом.

— Плаче . . . — шапутаху.

Чак се охлади и Болко од Гостиња.

За час превуче Бартош, широким длаком, преко лица, убриса сузе и, ухвативши се за дугу седу браду, која му надаше на груди, исправи се опет.

— Срамота . . . невоља . . . смрт и крв! — поново полахко, — то је истина! Жалост срце раздире . . . жао ми вас је свију, и тебе, Болко од Гостиња! Ал' ви још нисте доживели ни видели, чега сам се ја нагледао под старе године!.. Био сам ја свуда, где се крвца лила . . . био сам и на Кујавама и у Добрињској земљи . . . Што сам гледао, што сам осетио, то се не може заборавити ни у гробу. Видао сам таки покоп, да сад видим свет, као кроз крвану маглу . . наслушао сам се таква јаука, да ништа није кадро те вреве заглушити, ништа — ни смрт! А ви ми претите смрћу у осветној злоби! Да убијете и мене, и Винча, и још стотину других, шта ћете се помоћи? Зар ће паша крв пробудити оне, који су пали? Зар ће откупити толике губитке? А ја не бежим од вас . . . Ево ме, светите се на мени! . . .

Старац умуче; а нико не смеде подићи ни гласа, ни главе. Најразузданији ником повикнуше. Само се чујаху пригушени уздаси.

Бартош стајаше још часак у скупу, као да слуша своје мисли. И никоме ни на памет не паде, да га заустављa, кад се крену с места и полахко одилазио.

На скретањи застаде, па се осврну. Пред црквом још и сад она гомила, сабијена, а врви, као мравињак. Даље, са брда и поља, слазе маљена стада и неколико људи иду у местанце.

Сунце зашло и нестало већ и последње дневне светлости. Беше тишина, само одande, из гомиле, дизаше се врева измешаних гласова људских. Час по час се разлегаше лавеж паса или отегнута рика говеда. Иза местанцета, далеко, цријаху се у мраку исобраћена поља, заасела травом и коровом, који се повијаше за ћудом вечерњега ветарца. С друге стране, где стајаше Бартош, протезаше се густа шума, а у сред ње, изнад врхова од дрвећа, помаљаше се високи, црни, дивени бедем од замка. А изнад тога бедема, поврх дрвећа, над целом околицом, раширило се небо, ведро, мирно, без облака, као плаветан шатор.

У даљини се стишаваху гласови . . . Све разговетније шумљаше шума над главом старчевом; шумљаше једнолично, туробно, у сред

тишине, коју прекидаше само цвркут птица, које слетаху у своја гнезда на почивак.

— Птице имају склоништа — шапну Бартош, а Марта и њено дете можда ће сутра бити без крова...

Прекуче руком по челу, уздахне, уђе у шуму, и пође бедему, који се помаљаше у мраку. Ветар јаче духну и заниха врховима од дрвета, који се час нагињаху један другоме, час удаљаваху, жаморећи, као да шапућу вечерњу молитву.

Не враћаше се још стари Бартош у замак, него седе у густу шуму, па премишљаше.

Не беху му мисли веселе. Војвоткиња беше слабија сваким даном. Кад је дошла у замак, одмах је легла и више се не могаше дићи с постеље, а пала је у таку сету, рекао би, да ништа не види и ништа не чује. Беше као мртва; само великим, стакленим очима гледаше горе, уздисаше час по час и, бледим устима, шапуташе неке нечујне речи.

— Шта ће бити с дететом, кад мати умре? — мишљаше Бартош. — А изгледа, да јој се примиче последњи час.

Брига ју гриже и убија...

Виде ју у памети онаку, као некада: младу, лепу, узвишену.

Сруше му се стене од бола.

— А! — уздахну, — страшно, што један човек може да начини несреће! Што су покољења градила, он је једним махом срушио. Бог је дао велику моћ нама људима; таку моћ, која не уништава само оно, што јесте, него рађа нове преступе, изазива нове злочине, шири трулеж... Винч је злочинац, а ето се муче недужна створења. Марта умире у невољи, а Јерка јој се мора пребијати од немила до недрага!... Ако се отхрани, — биће на несрећу и себи и другима... не ће знати за срећу... Сузе и крв пашће на њу... пашће до трећега колена... Боље би можда било за дете, да умре сада, док још не почне мислити... Али, заклео сам се, да ћу их бранити, избавити — и избавићу! Нека се после суд божји врши, како хоће... Срећа, што сам успео, да сада умирим и утишам беснило онога Болка од Гостиња и српску светиње... Иначе би већ давао био крај... А зар ће дуго бити мир? Тај је Болко несрећан човек... изгубио је све, што душа мичује... сад освета га подиже. Не пође ли за њим она јадна гомила, што код прве скакања од глади, наћи ће он јамачно друге, макар ове витезове разбојнике, који се вуку свуда по путевима... И осветиће се, — јер таких, као он, има више; тиснуће их је таких, који дишу мржњом против Винча... А зар је и чудо? је ли он имао милости према њима?... Душа дрхће од препасти, кад се опомене, шта је он радио...

Крваве се слике стадоше сновати пред очима Бартошевим.

Особито му у памети остаде онај час, кад Кретани, не могући освојити град Кањиж због јаких утврда, наваљише бесни од љута гнева на неутврђено место Конин, на окопа села и засеоке... Ни од куда спаса... докле око допире креташке хорде, попрскане крвљу, жедне крви. Бартош је видео онда својим очима, како матере убијају своју децу, да их сачувају од окрутности креташке, а после, полуделе од очајања, трчаху на мачеве и копља непријатељска, не би ли нашле заборава у смрти. Читава поља засејана неукопаним лешинама видео је тада Бартош, а сада узалуд одвраћа мисли од те слике; сиује се она у памети, као мора...

У том страшном часу притече, у помоћ несрећницима, један део краљевске војске; долети Прибислав од Борка с Бартошем. У сред гужве, у једном боју, чуо је један пут Бартош разговетно громки, разуздани глас Винчев, како потиче на убиство и покољ. У облаку од прашине угледао је прилику војводину, која све надвишаваше, охолу, поноситу, с пламеном срубе у оку. Изгледаше, да самртни ударци не схваћају те прилике, коју је калда ђаво чувао у оном метежу. Винч је само, час по час, дизао десницу, а за сваким јој ударцем бризнаше крв струјом... а он се ње више бојао — проклетник! — само се смејао подругљиво и довикивао:

— Удри! сеци!...

Бартош се стресе од одвратности. Остао му у души тај глас, који потиче на покољ.

— А ја сам та волео!... — шапну. — Ако се прати, не ћу остати ту ни трепутка. Не бих га могао гледати, а можда бих га сам убио од гађења и зала. Страшан човек! Отићи ћу у свет, или боље ту, у тој шуми, чекати смрт...

Окрену лицем к небу, подметну руке под главу, па гледао горе врхове дрвета, вите, као куле, а над њима парче потамнела плавна и неколико трепетљивих звездâ. Лишће престаде шуштати, таки беше мир у ваздуху; — ни од куда шкака одјека, ни шума...

Лежаше тако дуго — можда сахат и више — ал наједаред му се учини, као да је земља задрхтала. Из далека врло из далека доће му до ушију, као тутањ коња и притање, крканье грања.

— Привиђење . . . — шапну, — ко би коју тумарао по шуми!

Но тутањ постајаше све јачи и громот се све јасније разабираше.

Бартош се диже, седе, па се усталаваше да, напрегнутим погледом, пробије ноћну таму.

Мало даље од места, где он беше, пружао се широк шумски пут, одавна запустио, а некада, док војвода борављаше у Шамотулима, беше то главни улаз у замак. Тим путем пролажаху неки коњаници.

Диже се Бартош на ноге и примаче се оном путу, кријући се за дрвеће, да га не опазе.

На неколико десетина корака опази јасно, где се приближује чета од десет, а можда и више коњаника. Јахаху брзо а говораху гласно, јамачно сигурни, да их нико не може пресликивати у тој опустелој околици. И Бартош, ако и јесте напрегнуо слух, не могаше разумети речи; допираше до њега само жагор измешаних гласова, а час по час смех, који се разлегаше по шуми.

Приближи се. Већ је око Бартошево могло разлучити свакога. Беху оружани, а звека оружја мешаше се с тропотом коњским и крканьем сухога грања, које су копита ломила по путу.

— Ко то може бити?... — шапну Бартош. — Јамачно они витезови разбојници, који пустоше оно, што су Крсташи заборавили опустошити.

Чета беше већ готово сирам њега. Напред, на бадру, белу коњу, јахаше стасит витез. Шлем му беше подигнут, али у њиној сени једва могаше Бартош назрети младо лице и прилику снажну, плећату, бесну.

Други иђаху за њим, а он говораше на глас:

— Замак на згодном месту... околица пуста; згодан би био заклон за нас. И велики, ова подземних ходника?

— Хе... хе... — засмеја се један у друштву, који јахаше најближе уз онога витеза — пружају се од бедема на углу, све до Варте...

— То ће нам ваљати за нас — одговори витез, — врло ће нам добро доћи. Треба огледати, али не сада...

Пројурише трком поред Бартоша; чуо он још неколико испрекиданих речи и име Винчево, а после потом смех, подругљив, који је одмах познао.

— Велики Боже! — шапну. — Та то је Болко од Гостиња, који је већ напао друштво, на спрема освету... А тај витез, то ће бити главом Мићко од Борка, Прибислављев син, са својом разбојничком четом...

Чета пролети и нестаде је на скретњи пута, којим се иђаше у Познањ. Топот коња, звека оружја и крканье грања допираше још као смешан одјек, који се полако стишаваше, док се не расплину у даљини...

Бартош подиже к небу очи и руке.

— Спаси, Свемогући! — прошапута. — Смилуј се несрећној жени и невином детету!...

С великим страхом у срцу пожури замку, који беше погружен у туробно ћутање. У војничкој соби беше тихо.

Болесница лежаше немоћна као мртва, а дадиља почиваше поред спаваћива детета. Бартош стајаше подуго на прагу и слушаше тешко дисање болесничино. У таком стању бегати с њом даље и тражити другога заклона беше немогуће, не могаше се мислити ни на обрану замка у случају нападаја. Неколико најмањих слугу беху читава посада; оружја би се нашло, али ко ће да га носи?

Мучен страхом леже Бартош на почивак. Ипак му не хођаше сан на очи. Немирне мисли несуване му душу, муњаху се по глави, ускорене куцање срца. Тражаше средства за спас, ал бадава! Док му се пајзад не учини, да срце престаје лупати, да је главу притиснуо неки грдан терет, само шум чујаше око себе, а мисли беше не могаше; овладала њим каменита укочености и заспа тврдо.

Мора га прогањаше и у сну. Час виђаше чету разбојника витезова, како напада на замак; виђаше мртву војвоткињу и дете јој окрвављено, где му, с њачом, пружа ручице; — час му опет глас Винчев брујаше у ушима, као гром: „Удри! сеци!...“ И учини му се да је за бојишту код Плоцка... Христе Боже!.. да страшна видика!...

Сиђе се војске судариште, збијене у хрпу, да не можеш разазнати својих од душмана. Сунце се рађа, жарко, на небу без облака; али зраци му гасну у пламеновима магле и прашине...

Небо јасно, а земља у сумраку и на њој мрављак, који се силовите комсина. Не чује се пишта, осим звека оружја, не чује се појединих

гласова, само један крик, један ударац, као лупа млатом... Тисуће руку у ваздуху, тисуће мачева блиста; људи падају на земљу стотинама, од један пут, као многоглави труп, подсечен косом...

Наједаред се расуше чете... Станиславе свети, помози! та то су Локјеткови редови поломљени... беже у нереду!

На малену дорату седи непомичан краљ. Гологлав, без шлема, с уздигнутим мачем у руци, стоји и гледа одбеглице.

Подиже се на стременима, да буде зар виши, лице му гори светим огњем, а он вичe громким гласом:

„Праведна је борба наша! Уздајте се у Бога, он ће помоћи! Стојте и мушким грудима се одуприте непријатељу, који се је нагумао наше љубави и дарова, па сад нам иде о глави. Он војује војском најмљеном за новце, бавећи се о грабежу и покољу; а ми се боримо за жене и нејач нашу, за светиње и домове божје. Стојте, јер ће непријатељ да пречоти нашу крв, ако ми будемо његове штедели! Стој, ко зна за своју част и славу имена својега!“

На те речи као да нов дух уђе у витезове. Једни застадоше, други притекоше, сврсташе се нови редови. Уз краља, који се, узнесена лица к небу, сијаше од надземаљскога заноса, стадоше: јунаци Кристин од Острова, Жегота од Моравице и седи Јаков од Шумека. И на челу нових чета јурнуше напред...

У том трепутку, с противне стране, из главнога одељења крсташкога, појави се голема сила витезова, оружаних до зуба... Нова помоћ — пропадоше Пољаци!... На челу те дружине јахаше човек висока стаса — надајица, Винч од Шамотула. Подиже мач, завикну и као бесна звер срну у бојни вртлог... али не у помоћ, него на пропаст Крсташима. Упаде међу њих са својом дружином и нестаде га, — док се не проби на други крај, раздеравши на поле њихове редове својим мачем, да је средом потекла река од крви.

„Удри! коњ!“ — слушаше Бартош глас Винчев и виде како нестаде спрам краља сав крвав, као вампир. Очи му на врх главе, бледе усне дрхћу, отворена шлема јури непрестано, не предише, и сече десно и лево без страха, да ће га који ударац домашити. Погнаше се за њим разбешњене гомиле; натури се јупачки комтур Алберт гдањски и дође час, да се огледа с Винчем на мачу.

Кратак часак, као трепутак... ударац Албертов одби се од штита Винчева, а охоли комтур паде под коња војводина, мртав... Винч ће онда краљу, и док престрављени Крсташи бежаху главом без обзира, он баци мач пред ноге Владиславу.

— Сад хоћу да погинем, — рече — заслужио сам смрт.

А краљ му пружи обе руке, и дајући му свој мач:

— Не! — одговори, — живи да поправиш, што си парадно...

Бартошу беше некако чудо мило око срца. Осети сузе под капцима, тржe се и прену.

Беше видно. У собу, где почиваше Бартош, продираху први сунчани зраци. На дворишту од замка беше необичан метеж и граја. — Шта би то могло бити?

Као наставак свога сна, зачу Бартош хрзање коњско, звеку оружја и људске гласове. Претрну, јер му се учини, да су то Маћкови витезови већ заузели замак. Диже се онда и без памети отрча себи војнотканињој.

Уђе и крикну од чуда.

(Наставиће се.)

НОУКА

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Свршетак)

Знаменит један садашњи немачки историчар у својој „Geschichte der deutschen Kaiserzeit“ опширно је и интересно описао Теофанијино регентство. У том опису долази до закључка, да влада те жене спада у најсјајније епохе немачке историје. „Природа Отонскога царства“ вели тај историчар „таква је била, да се све ослањало на особу владаочеву. Само се снажан и интензиван карактер могао одржати на влади те њеним средствима постићи велике сврхе. Пре свега пак изгледало је да је сад потребна напредна снага, како се немачкој држави са свију

страна грозило те се и изгубило много што шта од онога, што се било добило. На сад жена, која је одрасла у уживању, лену животу и сјају, да сналази оно, што захтева пуну душевну јачину најбољега човека. Узме ли се уз то још, да та жена ни у Немачкој ни у Италији није имала оне народне одности, која сама од себе припадне домаћим владарима, да је морала сносити све предрасуде, које су западњачки народи гајили према Грцима, онда ће се моћи одмерити сва тешкоћа тога дела, којега се она подухватила, примивши се туторске владе за свога сина. Ну она је била готова свега се латити и свакој тешкоћи прекосити, како би наставила дело свога покојног мужа те сину свом одржала државу његових отаца. Како на западу није било цара, то се она била решила да се сама попне на царски престо и да себи и свом сину привоји сва права, која су имали Отони. Мушком је одлучношћу узела у руке узде те је пуних седам година не без славе управљала државом, јер је од најраније младости знала како ваља владати. Још рано су јој замерали, да је у срцу вазда остала Гркиња и да није марила за немачки народ, но истина је то, да је она поред дужности, које јој је налагала нова домовина, скоро заборавила на стару своју отаџбину и ни једно право западнога царства није принела на жртву Цариграду и својој браћи[4]. Тој сјајној сведоџби модернога историчара додаћу још суд, који је о њој изрекао један од најодличнијих њених савременика, који јој низад није био пријатељ, а ни најмање није имао узрока да ласка својој многогодишњој непријатељици. Епископ Титмар од Мерзебурга вели за њу, да је била жена скромна на нпак чврста карактера, ма да није била без слабости свога пола; живела је управо примерно и са одиста мушком снагом бдила је над болитком свога сина и своје државе, јер је надувене понижавала а понизне дизала. Овај је кронпста погодио праву реч. Са одиста мушком снагом и са духом, који обухваташе далеко, владала је Теофанија великом државом. Са ретком генијалношћу умела је најхетерогеније интересе појединих делова у склад да доведе с интересом државе а богме и царског скиптра. Са Вилигисом, коме је поверила да васпита и образује младога цара, и са најмудријим књежевима своје државе појављивала се час у Лотрингији час у Италији те строго царски судила. Једаред се бавила саксонским, други пут опет чешким и француским приликама и лично је надгледала, да се све доведе у ред. Препирке међу државним књежевима, распре међу племићима, борбе у Италији свагда се добро свршавале, кад се царица појављивала, да странке измири и по потреби награди или казни. Та главно је стало било до тога, да се неповређено очува оно, што је Отон Велики стекао, како би унук снажном руком цело дело до краја извео. Ратова се до душе није могла лаћати, но пнак је ваљало свуд у држави осетити снажну њену руку. Јаком је вољом савладала бунтовнике Венде и умела је да изађе на крај с Аботридима у Мекленбургу. Задевице са пољским књезом Мјечиславом и са чешким војводом Болеславом довеле су најзад до споразумљења па се то мудрој државници може урачунати у највећи тријумф, да су најпосле после дугих бојева оба моћна словенска владара дошла пред њен престо. Но прави ремек државничке вештине извела је Теофанија утичући у западно-француске прилике. Карловићи су баш били изумрли — Лудвиг V, Лотаров син, отишао је био са света — кад је један од најмоћнијих крунских клетвеника у Француској Хуго Капет гледао да се дочепа врховне власти. Није ми овде задатак да приповедим, како је постала данашња Француска, али је потребно споменути, како је Теофанија умела да на обртни процес нове државе онде тако утече, да ни у којем правцу не пашкоди интересима немачкога царства. Од ње су помоћи тражиле странке у Француској те је она услед тога у најважнијим трепуцима ступила као мирилица и врховна заштитница Француској и Лотрншкој. На тек Италија! Овде се у њену лицу оваиучавала идеја немачко-римске универзалне монархије, јер су онде неограничено признавали њену власт те се талијански књежеви без поговора клањали царској владарици, која нигда није пропуштала а да се у Италији не да звати „римским царем“. Колико је заступала интересе династије свога сина, колико се бринула за његову будућност, најбоље доказује то, што је у Риму и у јужној Италији свагда сузбијала моћни утнив своје царске браће у Византији, где је ваљало одржати врховну власт немачке круне[5].

[4] Ferdinand Gregorovius, који у својој „Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter“ (Stuttgart, Cotta 1876) описује немирне дане Кресценцијем и папом Јованом XV, каже о њој, у Италији за то време, говорећи о царици решеним, „Византинкиња“ и с похвалом. „Теофанија је“ вели „византијска царица унела свој пуг у Рим, као ју је повнао

НАРОДНИ МУЗЕЈ БЕОГРАД

Силан је био царичин утицај у држави и на двору па и сама спољашња политика, која је до душе мање стварала, но за то одржавала, није зацело могла бити у бољим рукама до у регентскињиним, која је сама водила преговоре са посланицима страних владара. Свуд је било трговачке делатности; све се клањало царици, о којој архиепископ Герберт од Рејмса, потоњи папа Силвестар II, њен савременик, вели, *да левантом, духом и достојанством сав свет очарава и покорава.*

Таква је била Теофанија као регенткиња. Што је као мати урадила, то је после доказао Отон III, кад га је свет у младим годинама познао и дао му надимак „дивно чудо светско". Отона су Вилиние и Калабрани Јован, који је после добио владичанство Пијачење, настављали у језицима, вештинама и знаностима сваке врсте. Саксонски гроф Хојко научно га је витешки ред. Ништа се није пропуштало, само да се оснажи и окрепи тело и дух лепога царског младића

умеће се имаше онако величина Италија њој. Гувном, и чудним су случајем у исто време источним царством владала њена браћа, који никако нису хтели да се одрекну својих легитимних права на Рим и Италију. Патрицији није испред ње затворио капије граду; ни чуо се није за никаква отпор, само за послушност Римљана царевој удови и мајци младога детета, које је била наменьена царска круна. Нису она сматрали империју да је угаснула смрћу њена мужа, те су владу над Римом сматрали као наследство њена сина *Умно и енергично жена, за којом је стојао дух Отона Великога, владала је као царица и Рим се није више сећао сјаја оних времена, кад су цари господовали, да они њиме империју.* На западу није било примера да жена влада као царица, но Теофанија се као Византинка сећала Ирене и Теодоре те тако ни она није хтела да је само њена ради крунисана за царицу. Смело је ступила као царица, да, чак као цар; у њеним је рукама била пуна власт царска у Равени и у Риму; сама је главом држала „placita" и у своје је име давала издавати судске пресуде. У Хилдесхајмским аналима (Mon. Germ.) овако стоји: „Theophanu Imperatrix mater regis Romam pergit, ibiq. natale Domini celebravit et omnem regionem Regi subdidit." У другој једној писали стоји чак овако: „Theophanius gratia divina Imperator Augustus". У повељама Равенским има још више ово исто: „Imperii Dominae Theophanu Imperatricis XVIII Ind. III. actum Ravennae feliciter", где је империја рачунима од њена ступања у Отоном. То су сувише речити докази царске моћи, која јој је била у рукама, и утицаја, којим је утицала у Риму и у Италији.

те да се на тај начин развију сва одлична својства његова карактера. Теофанија је сама надгледала Отоново васпитање. Од ње и од Јована научио је цар грчки језик и филозофске знаности. На одшета се Отон III, који је зацело био најобразованији Немац онога времена, ни по својим душевним способностима, ни по фином свом образовању, није одродио од своје матере. Прерана смрт тога даровитога владара, који је сасвим озбиљно хтео да васпостави римску светску монархију, последица је његове младићске жестине, којом се дао на то, да изведе најмилији план свију Отона, не проверивши средства, која су му стојала на расположењу. А можда је и друга једна прилика допомогла. Није млади, превремени цар имао више највернији саветнице — своје разборите и проницаве матере. Теофанија је наиме умрла, пре но што је њен син проглашен био за пунолетна. У Нимвегену, камо је с Отоном III и са великом свитом била отишла да из близине надгледи развитак догађаја у Француској и ако буде потребе да се у интересу државе и уплете, пепустила је своју племениту душу царица регенткиња 15 јуна 991, поживевши нешто преко тридесет година*.

Стара мајка Аделхајда преузе сад туторство Отону III, прожмана до душе најбољим намерама, но слаба и немоћна, а да би могла заустављати моћне државне кнежеве. Теофанијино место није више могла да попуни на нескоро се у Немачкој морало увидети, шта је држави и величини јој вредила снажна рука даровите, савесне и честите владарке, која у јаж утерује чувену реч Молијерову: „Où côté de la barbe est la toute — puissance" и доказује, да и жене могу владати. Што је то била баш Византинка, којој модерна историјографија даје палму владалачке вештине, то је мени особена задовољштина, јер тиме могу да докажем оне, што сам у почетку ове расправе тврдио, како наиме грчке жене, који за византиским женама говоре само најгоре.

* Модерни немачки историчари мисле, да је напорни рад и нарочито тада сурова клима Немачке, коју, на југ навикла, Гркиња није могла да подноси, узрок био, те се напрасно разболела. Бар изгледе старога кронисте упућују на ту прилику.

Т. С. Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

ПРВЕНЦИ „СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ“

Подуже чекасмо. Злослутници почеше већ говорити о „српском немару“ и доказивати, да су одма знали „да од свега не ће бити ништа“. Али на њихово посрамљење и на велику радост озбиљних пријатеља народних ових дана јавише се првенци Српске Књижевне Задруге. Лако ћемо опростити закашњење, кад се сетимо, колико главобоље задаје грађење овакве задруге: све треба изнова почети, сваку ситницу добро промислити, свашта удесити не за тренутак него за дуго време; на тек техничке тешкоће каке су и колике! Прва, најмучнија, поступачничка година Задружина је претурена и надамо се, да је она управи Српске Књижевне Задруге таки наук дала, да ће за ову годину све ићи глатко. А за чекање су чланови и улагачи обилато награђени.

За који дан ће задругари на руке добити седам красних књига из Белога Града. Одмах на спољашности ће ти застати око! Тврд, елегантан повез, чиста, разговетна штампа, леп укусан распоред: све то дичи и управу Задружину и државну штампарију краљевинску. А што је још главније: садржина одабрана. Ту су и млађи писци и старији, и песништво и наука, песништво и у везану слогу и невезану, и песма и драма и приповест и путопис, ето од 5000 чланова задужено не ће на један остати празних руку. А угодити толиким ћудима заиста није лако!

Ево, читаоче, да ти по имену прикажем сваког првенца. Свеколике их предводи (и прилика је) мудри Чакован *Доситеј Обрадовић* са својим *„Животом и Приключенијама“*; (за штампу приредио и предговор написао *Живко Поповић*). Кроз ум тога вечитога путника озарила је први пут бистро и јасно западна просвета наш род, који је и после досељења у ове прекосавске и прекодунавске крајеве наставио живети средовечним, затуцаним животом. Ну и ако му језик одише старином, његов слатки стил, његова доброћудност и најивно одушевљење и данас ће те загрејати, читаоче. — За Доситејем ступа са својим цртама *„С мора и са суа“*, други српски путник, „поморац“ др. *Милан Јовановић*, који је умео и у времи и жагору бродарског поморског живота чути откуцање људских срдања и похватати чаробне жице, које их спајају, и силе, које их потресају. Ко прочита ових седам елегантних, фино израђених сличица, увериће се о том. — За њима иде заслужни Вршчанин *Јован Ст. Поповић* пружајући нам у новом руху своје *Даворје*; за штампу приредио и речник и предговор (и тумач) написао *Љубомир Стојановић*. У овом попуњеном издању Даворја даје се прилика данашњем паразитају да се упозна и да ужива у суморној али свагда родољубивој поезији „оца српске нове драме“, а нождa ће и песницима данашњим улити мало више озбиљности. — На четвртом месту је *Сима Матавуља* биографски роман *Бакоња Фра-Брне* (с речником и предговором *Љуб. Јовановића*). Поред своје велике песничке цене, коју још зачињава бистар хумор и реси красан језик, има ово дело и велику етнографску вредност, упознајући нас са животом, обичајима и врло тачно и са језиком наших католичких приморана у Далмацији. — У петој књизи су *Драматски списи Косте Трифковића* свеска I; за штампу приредио и предговор написао *Данило А. Живаљевић*. Ту су стари, добри знанци: француско-пруски рат, Честитаји, Школски надзорник, Избирачица. Тако рано преминули за нашу драму Трифковић заслужио је једном овако издање већ и стога, што је он још и сад сасвим усамљена појава у нашој драматској књижевности. Какав је редак дар био Коста, види се и по том, што још до данас нико се не умеде узнети до неке идејалне писане да с хумором посматра погрешке и слабости нашега друштва и да их онако пластично наслика. — Шеста књига приказује нам *„Истинску службу“*, дело једног од млађих руских писаца *И. Н. Потапенка* у преводу *М. Ђ. Миличевића*. — Напослетку достојно се придружује свима овима дело даљу Љубомира,

Ковачевића и *Јовановића, Историја српскога народа* с погледом на историју суседних Хрвата и Бугара, свеска I. Тешке али веома корисне задаће латиште се ова два научника српска: да задобију успехе у истраживању српске историје и за шири круг читалачки. Никада није овако дело потребније него данас, кад се све покрајине српске буде из средовечнога сна. Понос народни треба да добије храну и сталну подлогу у делима народним. Историја народна треба да свеже садашњост с прошлошћу, да поруши оне предрасуде, које векови и прилике посејаше међу нама, да успостави оно идејално јединство, које разврготоше политички и културни утецаји. Штета би била да нам се тако врсна национална пијка пружа у овако малим оброцима и другим размацима.

Ово је прва жетва Књижевне Задруге. Она нас може и по обилатости и каквоћи потпуно задовољити. Ну не сме се пречутати, шта више мора се истаћи, да се народ тако лепо одазвао већ прве године. Први отисак задружних књига не ће залећи. Пријавише се сувише још до 500 чланова те ће се, како се чује, књиге на ново претиснути. Првенци ће већ разгласити име своје мајке те ће се и многи оклеваоци загрејати. Тако се можемо надати ове године још већем броју чланова, а од тога ће без сумње зависити и количина и каквоћа књига у будуће. Засад нека је родољубље покретач на уписивање; тако ће брзо доћи време, да ће то бити потреба.

На крају да пожелимо српском народу јаку Књижевну Задругу а Задрузи много даровитих и вредних радника и сложних и дарежљивих чланова!

Тих. О.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

IV

Пред нама је друга фигура — первозна, раздражљива, изгледа малена, погрбљена, болесна пред тијем свјежим и моћним гигантом, који је задржао тај исти моћни изглед и онда, када је његова брада и глава била бјела од снијега његове отаџбине. Први сан свој живот није знао, шта је то насилан труд, а тијем више физичко страдање, изузевши поједине дане његова живота; други бјеше сушто страдање, измучен превеликијем трудом, истрзан нападима епилепсије и годинама робовања, с уналијем образима и избоченијем челом, с очима, које су се немирно и подозриво кретале пли се повлачиле у себе, у своје ужасне успомене, од којих се и туђа крв леди у жилама — тај бони човјек, у којем сте већ упознали Достојевскога, представља дијаметралну противност према Тургењеву, не само по спољашњијем погодбама животнијем, него и по карактеру своје муае, својега унутрашњега расположења; нијесу они били узалуд непријатељи.

Да потражимо црте те друге, страдалачке Музе, које њу одликују. Прије свега пада овдје у очи као противност Тургењевској лепоти облика језика и слика — тешка скоро одвратна спољашња непривлачност облика Достојевскога и њихове загушљиве, смрдљиве, подивљале и спарне околине. Но то је само спољашња страна. Што се тиче унутрашње или субјективне стране, то се намјеравамо на црту, која је на први поглед слична с Тургењевском; код Достојевскога, као и код Тургењева, основни мотив његове Музе јесте трензутна екстаза, ситуацијазам т. ј. високо расположење одушевљења, које излази ван оквира свагдашњости и заноси читаоца. Ну при ближој анализи та екстаза јунака Достојевскијех нема ништа оније с Тургењевскијем: он прво не говори ни о каком „dahin“, не зове никуда од тога обичног суморног живота, од обичнијех типова у непознату даљину, он напротив говори о чудној подобности тијех вај јадњијех типова, чак најнесрећнијих, најзаборављенијих и палих, испитује најбоља расположења љубави (али не Тургењевска, но са свијем друга), осјећаје човјечјега достојанства, части, самопожртвовања и велике мужевности. Код Достојевскога ти моменти екстазе не узбуђују се музиком ни сполном љубављу и изражавају се не узвицима или хармонијскијем ријечима и не ограничавају се унутрашњијем посматрањем, од којега не иде даље екстаза Тургењевскијех јунака. Екстаза

Достојевскога је буђење искре човјечности у душама најзаборављенијим и пропалијем, искре подављене, поругане и закопане у блато и то се буђење догађа при одређеном скупу спољашњих или унутрашњих погодаба наједаред, из непада, јављајући се свету у облику душевнога порива и дирљива пожртвовања; душевна би снерђија, баш као пара, добивши најнеки притисак у затворену простору, на једаред раскинула силном моћи све препоне, које ју држе, и јављала би се у својој својој величини и красоти. Послије тога пориве и код Достојевскога и код Тургењева наступа обична животна пораза, но ипак не остаје сјета за некијем „dahin", које лежи не знам гдје, ван граница збиље, не остаје несимизам ни неодређење у могућност о чем год идеално бољему, осим на тренут. Не, послије душевнога порива јаднијех, гаднијех јунака Достојевскога остаје за дуго одушевљена, радосна успомена, као на прилику код Димитрија Карамазова, пуна удивљења и некога страхопоштовања према своје рођеному прошлом расположењу и према сакривенијем душевнијем силама човјека и најништавијега. Тај учин остаје и у читаоца и код гледаоца. Захваљујући тијем тренутнијем појавама унутрашње снаге и код самијех измета људских, у читаоца се појављује вјера у могућност велике будуће сре с међу човјештвом, раја се страсна жеља, да живи и да ради за ту најобичнију, суморну околину, за те саме измете људске, у којим под гнојем и рањама, које су напиљеле неподношљиве погодбе животне, тиња искра божја, велико зрно више душевне и срчане красоте, која чека само своје ослобођење, чека само повољнијех погодаба, живе ријечи, живе топлоте и свјетлости, да распири чежње за вишим блаженством људским, блаженством љубави, алтрујизма, братства.

Но, како је то? питају нас: ето, Тургењевска Муза већ је показала, да је срећа на земљи пролазна, да су љубав, младост, красота само тренутни цвијеци, који исто тако брзо вену, као што се брзо и расцвали, па и сам живот је само птица, која је улетјела на тренут у осивијетљени простор.

У том се и састоји разлика, што љубав, красота, одушевљење и младост јунака у Достојевскога није са свијем то, што у јунака Тургењевљевијех; та љубав, та љепота нијесу пролазне, но вјечне, као што је вјечно и човјечанство, оне нигда не умиру, јер остављају свој траг и обиљежја на животу, који расте и развија се у човјештву, док је оно живо. Да узмемо два, три примјера, да се не изгубимо у детаљима.

Ви се сјећате, када у „Братјахъ Карамазовыхъ" Јекатерина Ивановна, да спасе од срамоте старца оца, код којега се при предавању благајнице не биће нешколико тисућа, долази на позив Димитрија Карамазова у његов стан, да добије новац под цијену рођене срамоте. Ви се сјећате, како тај развратни, напиљедно покварени човјек, напиједном потресе нечим у њену лицу и појави, можда и величином њезина страдања и презрења према њему, а можда и неизмјерношћу њезина пожртвовања, осјећа у себи нешто, што још није било у њега, скоро неизјеватно за сама себе: у њему ишчезана некуда развратник и изнре жеља за пожртвовањем, жеља за добријем дјелом. Пошљедње своје новце, крајње потребне за друго, даје он њојзи муче са дубокијем наклоном. Дјевојка исто тако муче, сва блиједа и уздрхтала, једна ријерујући себи и њему, поклони му се до земље и изиде, а он, кад она изиде, једва се држи на ногама, прислонио чело на хладно стакло, за тим замахнуо бодежем, да се убије, да умре с тијем осјећајем, с тијем одушевљењем, које је носио у себи, — но не уби се, него само пољуби тај бодеж.

Шта се то догодило? Човјек се пробудио у животињском облику човјекову. Пробудила се човјећа подобност, да осјећа и осјећа туђе зло, туђе страдање као своје. Од куд се пробудила та подобност? Можда од туда, што је њему тада први пут дошло да види зло таке величине, таке интензивности, да је на пошљетку дошло до срца, дирнуло онде давно заспалу струну и један покрет те струне ослободио је цијелу масу алтрујистичке снерђије, притиснуте дуго времена притиском немилосрдна, развратна живота са његовијем дивљим васпитањем, предрасудама околине, напиљедијем трулежем и нјештачкијем развијањем звјерскога живота. И, као што се чини, што је већма притиснута та урођена човјечност, то су јачи њени пориви. Но то не значи, да се ти пориви догађају само онђе, гдје је живот устројен тако безобразно и ужасно, као што је то било код Димитрија Карамазова. Не, Достојевски их само за то воли да црта код најзаборављенијих и порочнијех, да би тијем дао њеву ријеру у човјештво, у могућност његова усавршавања и успкреса ка бољему животу. Но ми

видимо код њега Алексу Карамазова, видимо Колу Красоткина, којих живот није давно, није тро, да, и није могао још да таре, јер су они још младићи и скоро још нијесу ни живјели личнијем животом: у њима живи та нета љубав према брату човјеку, тај нети алтрујизам, као непрестана радна сила, радећи без престанка и без напина, као што ради пред нашим очима сваки дан у стотинама и тисућама младића и дјевојака, који иду на сурови рад за рођени крај и ближње у убогијем, леденијем школама сеоским, у дашчарама и бошницама као лекари и љекарице, учитељице и учитељи, трудбенице и трудбеници за велико дјело одлакшања страдању и разгањању таме међу рођењијем народом. Та дјела нијесу видна и громка, по без треска и декорација, дакле, шта је код њих подстрекач? Каква непрестана жива сила подржаје те људе у борби с хладноћом и глађу, тамом и незнањем онијех, који их окружавају, с увриједама и подсмјехом тупоумља и рутине, с непријатељством и подвалама мрачњака и лукавијех људи? То је та нета сила, која раља трепутни изрив који смо видјели код Димитрија Карамазова; но та сила не ради изривима, гдје јој је дато простора да ради. Некорисне употребе не трпи та сила, јер је она свјесна, разумна, морална сила. Тамо, гдје сазнаје корист своје употребе за људе, она расте непрестано на добро људско, као пара у локомотиви, као вода на мирној воденици, као материна љубав код постеље болесна дјетета.

Но ми биемо пали у погрјешку, када биемо нетакли, да се само братска љубав показује као елемнат ситузијазма Мује Достојевскога, да се она одушевљава само једностраншјем осјећајем човјечности, која се састоји у поимању туђега страдања као својега. Не, то је само један елемнат ситузијазма. Други елемнат, нето тако омиљени Достојевскем, састоји се у пробуђењем, дуго пригушеном и великом осјећају човјечјега достојанства. Сјетите се призора с Макаром Алексејевићем Дјевушкиним код Ђенерала и његова размишљања послије тога: „да није то приједно понижавати себе тако одвећ пред тијем свијем блеском“; сјетите се још јаснијег призора, кад Алеша Карамазов доноси неколико банака од сто рубаља несретном, сиромашном капетану, којега је Димитрије Карамазов нанео за браду из гостионице на га тако водио по граду. Сјетите се, да је у тога несретнога, заборављенога и понижењога капетана цијела огромна породица гладна, с полудјелом матером, са болешљивом, врло нервозијем сином Илушком, који се и разболио од тога, што је видио увриједе, нанесене његову оцу, — са кћерју курзнетком, која није могла, да оде на куре, јер је дала породици новце, зарађене за нут. Сјетите се, кад тај несретник с охолошћу, њему непримјереном, и ако с накажењијем лицем и са жалошћу и њекијем страхом пред својим рођењијем дјелом — баца те стотине рубаља пред ноге Алеши Карамазову за то, што је он брат његова увриједница, за то, што капетан не може да прода своју увриједу за новац. Од куда тај порив? Како се могао да јави у тој давно заборављеној, давно понижењој души? Много је психичкијех узрока ту потанко нетакао Достојевски; један између главнијих узрока јесте сам спичић Илушка, који безумно љубљаше својега несретнога оца, који је опет њега страсно љубио, који је видио срамоту својега оца и којега је она више узбунила, него и самога увриједјенога. Од тога часа поста дијете осветник очин, подвргавајући се страшном тучељу школскијех другова, он, нервозан, болан, слаб, одмажђује зубима и ноктима и ударима пероноса за свако подсмјешљиво напоминање о призору с оцем, којега школници прозваше „липовом јйком“ због нишчупане му браде. Тога Илушку нијесу смјели да пуштају у школу, да га не убијају другови, тако се он озлобио на њих, и они на њега. И где, он иде с оцем далеко у поље, да их нико не види, нико, који знаде за њихову срамоту. Ту сто плијеса дијете и његов отац један пред другијем своју велу муку, несретно дијете љуби оца, плаче за њим, мислећи, да и отац нето тако осјећа увриједу као и он и његово свјеже дјетињско срце. Он говори њему, како би било добро, да купе коње и тањире, да метну на њих све, што имају, да сједну мати и сестре, па да отиду далеко, далеко, гдје нема тако злијех људи и гдје не би нико знао за њихову срамоту и гдје им се не би нико подсмијевао, па би почели да живе новијем, добријем, срећнијем животом и сви би их уважавали и љубили. То дијете, може се рећи, заразило је и својега заборављенога оца тијем осјећајем човјечјега достојанства; страсно узбуђење тога осјећаја у њему за увриједјенога оца, названо дјетињом љубављу, пробудило је и у несретном капетану нешто давно заспало и заборављено. Но није

сам Илушка био такав побуђивач: као курјештва, раздражена и озловољена потребом, немогућношћу, да оде на куће, јер је дала своје новце породици, та као на сваком кораку пребацује оцу његово понижење, његове гримасе, његов јадни, понизни, роњски говор. Она је охола и раздражена и због тога може само да пребацује и нецка, и ако се у дубини под озловољењем крије пригушена љубав према несретном оцу. И сто та дјеца, то ново покољење, они се и показаше подстрекачем, који побуди у заборављеном оцу осјећај достојанства човјечјега. Њихов је утјецај јасно изражен Достојевским. Када је на прилику капетан бацио новце и побјегао, чист) се бојећи, да се не ће свладати и повратити се, да узме новац, не би ли остварио замисао Илушкину, да отиду из проклетога града или да даде кћери њезин новац, сабран тешкијем трудом за пут, — кад он бјежи и већ је далеко побјегао, наједном се окрене ближега, накажена лица, нацрњујући се пред Алешом Карамазовићем, па ускликну: — „А шта ће рећи Илушка?“ — Ту је јасно, да се у капетану његово крајње узбуђење већијем делом подржава мишљу: „Не ће ли Илушка помислити, да сам ја узео новце за своју употребу, да сам продао своју част“.

(Свршиће се)

С руског **Милан Поповић**

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Мито Ст. Клинчић. **Латиница за школе у Босни и Херцеговини**, уџбеник — — — учитељ. Цена 10 нов. Сомбор. Наклада књ. Мил. Каракашевића. 1892. — Само овај, који је у српским школама Босне и Херцеговине радио, може безпристрасно оценити предност такве књиге, као што је „Латиница“ г. Клинчића. Српска дјеца у окупираним крајевима обласкана су учити латиницу, а до сад су је учила, колико ми је познато, на хрватске „Посебице“, а да та није одговарала потребама српских школа у тим крајевима, лахко се даје схватити. Ма да бих имао по где што да замјерим „Латиници“ г. Клинчића, ипак би ја све те замјерке изгубио пред потребношћу, којих за нас има Посебица. Истина ја бих замјерио само овом делу Клинчићеве „Латинице“ где су „Мала писмена“ због свезе штампане у „Латиници“. У тој читанчици има више дечих писмена и причица са здравом садржином а које не ће ни најмање вредјати осјећај српски код ученика. За то је најнекршеније препоручујем онима, којима је намењена.

Ј. З. М.

Восточный сборникъ. С Петербургъ. Типографія И. Н. Скобина. Стремянная, 12. 1893. 291—590+34. — Овај сабранник је додатак „Славјанског обозрењја“, и то за г. 1892 св III књ. 11 и 12. Приказујемо га овде и својој читалачкој публици због многих изврсних чланака и бележака и на нашег јавног, културног и књижевног живота. Цео овај сабранник састоји се из два дела: већег (стр. 291—590) и мањег (стр. 1—34). На врховне месту стоји портрет великог родољупца у словенској историји и језику Јосипа Максимовића Бодјанског (1808—1876) са проштапном речју о животу и раду знаменитог слависте од ученика му Александра Кочубинског, професора у Одеси. За тим долазе писма из прешеске намеђу кнеза Владимира Александровића Черкаског (1844—1878) и И. А. Милутина о реорганизацији полских манастира указом од 27 окт. 1864 са портретом Черкаског. Та су писма врло вални додатак за историју односаја међу Пољском и Русијом у најновије доба. На трећем месту овог сабранника налази се кратак чланак И. Стрезова о Ренановим погледима на словенски свет, где се у кратко износе Ренанове мисли о сличности међу келтским и словенским племеном по карактеру и нарави. На четвртом месту је некролог епископу романском Мелхиседеку (Михајлу Петровићу Стевановићу), који је умро 16 (28) маја 1892, а био један од најбољих поборника и радника ако просвете румунске за њих последњих тридесет година. Некролог је на пера Георгија Самуџијана. На петом месту стоји опис, како је откривен споменик Виктору Ивановићу Григоровићу, професору словенистике у петог руском свеучилишту, а подигнут је тај споменик у Једнаестину граду (у херсонској губернији) 18 окт. 1892, са дивним говором, што га је говорио Алекс. Кочубински том свечаном приликом. На шестом месту је описани чланак о Чешкој и Чесима по путним белешкама од И. Филевића, о којем је јављено у 10 бр. „Стражилова“ међу књижевним белешкама. Чланак се састоји из два одељка и врло је занимљив и поучан, а нарочито расветљује најновије културно и политично стање у Чешкој. Чланак је написан с дубоком студијом. На седмоме месту има чланак: *Две речи о Босни и Херцеговини* од Дубровчанина, у шест одељака. У овоме чланку се најпаче говори о данашњем нацијоналном, политичном, културном и просветном стању у Босни и Херцеговини, са кратким погледом на историјску прошлост тих земаља. На осмом месту има врло поучан и дело написан чланак И. Ровинског под натписом: *Црна Гора ере и сад.* Ту се испоређује просветно и културно стање у Црној Гори пре тридесет година и сад. На деветом месту има чланак неког Галичанина о галичкој емиграцији у најновије доба. На десетом месту је подужи чланак: „Словенофилство“ по назорима В. С. Соловјова од А. С. Ово је упрано критички поглед на мисли Соловјовљеве „о Словенофилству и његову преporођају“. Чланак се састоји из шест одељака. Важан је особито за познавање моторних узрока новоме покрету и расположењу у култури модерног словенског света. На једанаестом је месту чланак А. Будиловића о педесете годишњице дорпатског свеучилишта, које је управо

прослављено за јавно императорским отписом од 12 дец. 1802. За тих деведесет година је изашло из тог свеучилишта: 210 академичара и свеучилишних професора; 30 астронома и физичара; 50 учених путника; 70 песника, публициста и уредника; 390 виших грађанских чиновника; 45 војних ђенерала и 313 официра у опће; 31 дипломата; 265 адвоката; 30 законоведника; 65 немањских саветника; 54 градска начелника; 1130 проповедника; 1110 учитеља (међу њима 58 директора); 2250 лечника, а међу њима 1160 доктора медицине. За тим долази посебан одељак под натписом: *Летопис*, који се састоји на пола редних чланака о свеученим политичким, културним и књижевним појавама разних европских културних народа. Чланци се махом одликују критичном тачношћу. Они су махом из пера А. Будиловића, познатог публицисте и критичара. Овде је такових чланака осам. За Летописом долазе писма на словенских и других немала, тако опде: из Варшаве о руско-пољском питању; из Лавова о малоруском говору у Галичких Руса; о чешким гимнастичким друштвима; из Совеје; из Берна о Русима у швајцарским свеучилиштима; из Лондона о свтлеско-руском књижевном друштву. По том долази нова библиографија са приказима најновијих дела словенских, међу којима спомиње П. Розински књижевне новости у Црној Гори, где спомиње нове књиге: Максима М. Шобајића „Старине у Зети". Београд 1892 стр. 120; за тим: Марка Драговића „Покушај на библиографију о Црној Гори. Цетиње 1892 8°, 62. Ж. Драговића: „Заступници европских држава у некадашњем Париграду". Цетиње. 1892 8° 86; од истога: Руски заступници у Париграду 1496—1891 г. Цетиње 1892 8° 108 (превод с руског). На крају долази процес Хурбана-Вајанског; онда уредников одговор г. Всеволоду Крестовском и најзад књижевне и просветне белешке. У другоме делу долазе чврворуске народне песме, четир на броју, лирског садржаја; две преведене приповетке: са словеначког „Дула духана" од Јосипа Јурчића и са чешког „Бесармтник" од Гавришеле Прајсове; међу њима је с чешког преведен спев „Неиха и Сатир" чешког песника Врхлицког. Садржај овога забранника је врло обилат, а међу тим критички обрађен.

Б.-Пешта. А. П.

Милетичъ Л. д—ръ. **Старобългарска граматика съ упражнения, образци изъ старобългарскитѣ паметници и рѣчникъ съставилъ — —.** За средњите учебне заведенія. Второ, пѣработено и допълнено изданіе. Софія, държавна печатница 1892. На 8-ни IV 1 л. и 181. — На последњој страни корица стоји: Цѣна 2 лева. — Не мислим онде говорити о овој књизи као школском уџбенику, јер би онда требало подуже писати и указивати на многе погрешности, од којих пати и ова књига, намењена средњој школи; хтео бих само да упозорим читаоце с овим књижевним производом бугарске књижевности. Књигу је писац подељо на три дела на: „звукословни" (фонетику), „видословне" (морфологију) и на „синтактичне особености". Пред фонетиком је увод, у ком говори и о историји и најстаријим споменицима старословенског језика или пољему старобугарскога. И он нам познаје, да има два назива за један језик „макар че почти всички учени вече не одобряватъ Конитаревото мнѣніе", заборављајући уз то да помене и како стоји у том погледу с проширеним Миклошићевим мишљењем о називању. Можда онда не би могао онако смело рећи, да су Ћирило и Методије превели *свето писмо и друге богослужбене књиге* на језик *бугарскіе* Словена и Македонији. У „старобугарске" споменике урачунава и Остромирово еванђеље, и ако и сам вели, да је пуно руснизма. — „Звукословне" му почиње страном 8 на доњпе до 34. Прво је истакао азбуку, у којој је крај обичне глаголице и углату ћирилицу, а по том на дугачко и на широко прича о појединим словима, вокалима, конзонантима, о утецају јота и т. д. Неје заборавио да подуже говори и о степеновању вокала, тој већ застарелој теорији! — У другом је делу наука о облицима. Ту је дообу именица узео као и Броз на чет пета, спојивши у прву врсту именице муш. рода на *ъ* с им. ср. рода на *о* (*е*). На стр. је 68 дообо глагола по глаголској основи, али се ње по том не држи, већ Лескинове дообе по основи садашњега времена. — Страном 100 почиње „Синтактична особености". У том делу говори о двојини, па и о члану, те умеће ову теорију о постанку члана у бугар. језику, коју је већ заступао у својој дисертацији „O članu u bugarskom jeziku" (Zagreb). Додирује даље појединe надежде без предлога и с предлозима а с њиховим значењима. О именитању, дообн глагола по трајању и о временима јесу последњи параграфи оне граматике. За овим долази на стр. 143—153 „Образци съ поправено правописание", а од 154—172 „Образци изъ старобългарскитѣ паметници", и то из загребачког, мариинског и асемановог еванђ., кључева глагољања, синајског псалтира, савине књиге и супрасалског зборника. Глагољске је текстове штампао на једној страни глагољицом, а на другој транскрибовао ћирилицом. Од 173 па до краја је „Рѣчникъ". У овој књизи нађе ће се: да је губни глас *м*, а усненн *в* (20 стр.), да се ь у српско-хрватском говорило до 13 века, а да *дj* даје у српско-хрв. само *ђ*; да *ѫ*, *ѧ* ка рачунавшини изгледа овако: поѫть ропшка (стр. 15); да се *лодь* мења као кость (стр. 42); да је 6. п. ј. ж. р. од кљи: кој-ѣи, итд. И ово је довољно, мислим, да укаже на *доброту* ове књиге.

Беч. Ђ.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

О У Црној Гори се копају близу древноса града Дукље (Diocleа) старине, које прегледа научник П. А. Розински. Ископано је много споменика класичне архитектуре.

О У Салцбургу је отворен богословски факултет у католичком свеучилишту, а скоро ће се отворити јуридички и филозофски факултет. Завешће се катедра и за словенске језике.

О Професор историје у париском Collège Stanislas Albert Malé познат је на две године у Београд за предаје историју краљу Александру.

САДРЖАЈ: Песништво: Дум-Паришки Јасла. Мрки пук. — Поука: Женски карактери у старој Византији. — Књижевност: Преписка „Српске Књижевне Задруге". Муза Достојевскога и Муза Ивана Тургењева. — Књижевни прикази. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. **Штампарија дра Павловића и Јосића у Новом Саду.**

Број 14. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 4 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

У БУРИ

Бурном гором олуј хуче,
Борје чупа, љуља стене
И разигран поток шиба
Кроз провале замагљене.
Дивље тице скупља крила
Па се скрива у пећине
Да с препашћу отуд нази
Гром кад рикне, муња сине.
Кад ни оро плена не ће
Већ под стењем тражи спаса,
Срце стрепи, дух се пишти
Од покора и ужаса —
Ја са тобом напред јурим
Но врлети ал' без страха,
Не бојим се дивље смрти
Ни кад сење мувља плаха,
„Љубим!" кличем, глас се губи
Тамо где га бездан прима,
И усхићен дижем чело
Пркосећи громовима'...

Лењскій

НАЈВЕЋИ ГРЕХ

Гатка

У старо време био је у неком селу дечак, кога су сви звали Нерад, ма да му то није било право име.

Био је најмлађи син у оца и мајке, у којих ни једно дете није било тако јаке снаге и висока стаса, као што је био тај Нерад. Али тим више су били вредни и послушни, тако да је оцу играло срце од радости.

Док су сви по кући и на њиву радили сваки свој посао, једини би Нерад седео скрштених руку. По цео боговетни дан само би се ваљао под јабуком и кад би ко од посленика прошао покрај њега, он би га на сва уста грдио, што га буни.

Док је још био дете, отац и мати нису од њега ни захтевали да што ради. Али кад је већ почео да залази у године, они га световаху, да бар истера на пашу краве и овце, јер то није ништа тешко, а може онде лежати колико хоће, само нека пази да се стока не растура и не улази у њиве. Али за Нерада је и то било тешко. Куд би се он с толиком бригом носио?! За њега је било много лакше да по вас дуги дан лешкари и дрема.

На послетку га отац узе корити, да од њега не ће бити никад ништа. Али Нераду ни бриге. Како је према својим годинама био читава грдосија, то је уобразио себи, да је њему суђено да буде велик и славан човек. За то му није потребе да ради као они остали кепеци у селу, који и нису ни за што друго створени до за

простачки рад. Нерад је само чекао да му се срећа јави, па њу је само мислио и веровао је да ће му се показати у сну. За то је непрестано само спавао.

Кад отац и мати видеше, да ту ништа не помажу ни савети ни претње оставише Нерада његовој срећи. Имали су, хвала Богу, свега доста, остала деца била су им вредна па су могли да исхране и једног дембела. Браћа и сестре још су жалили Нерада па су тим више радили и за себе и за њега.

Али остали Нерадови вршњаци у селу почеше најзад да му се ругају, па му наденуше име: *Нерад*. Старији људи, кад год би хтели млађе да покарају, само би рекли: „Угледај се на Нерада“, па би то било горе но Бог зна какова каштига, и онај, коме би се то казало, прихватио би се посла као кртица.

А Нерад је баш и био на поругу! Он се само ваљао по дворишту, а кад би му дошла глад, узео би да једе, што би му под руку дошло. Најрадије је лежао под јабуком, па би горе зинуо и чекао хоће ли која спасти с дрвета. Страшно их је волео, али је био лен чак да устане и да се за грану маши.

Тако је проживео Нерад до своје двадесете године. Био је омрзнуо на цео свет, што му се сваки ругао. Како је био грдосија, могао је сваком добро да плати за подсмевке, да би га се после сваки добро чувао, али је после и ту био тако лен, да га је мрзило и да макне руком.

У то доба појави се страшна куга, која је таманила све од реда. У Нерадовој кући помре све, осим њега и његових родитеља. Ни толика несрећа није Нерада ожалостила, а камо ли на рад покренула.

И тада дође Нераду у сну старац дуге браде и косе па му рече:

„Ја сам твоја срећа. Ти си дуго на мене чекао, али ја нисам хтео да ти се јавим, док се не уверим, јеси ли достојан среће, коју ти носим. Достојан си је и сада ме чуј. Устани, па иди преко три велике воде и три горе. Кад пређеш трећу гору, наћи ћеш у развалинама старца, који држи покрај себе велику топузину. Он чека на тебе већ три стотине година, од њега ћеш примити своју срећу.“

И старца нестаде.

Нерад се пробуди. Све му је живо остало у памети, али ко ће да иде преко три воде и три горе! То му се никако није свидело и он остаде где је и био.

Другога дана опет му се јави у сну онај старац и запита га:

„Зар још ниси отишао?“

На му онда поново све што му је казао први пут.

Нерад се пробуди и покуша да устане, али се ипак предомисли. Ко да иде преко три воде и три горе!

Кад и треће ноћи, опет се јави онај старац и подвикне Нераду:

„Несретниче, одмах устај па бежи одавде и иди, куд сам ти казао; ако не одеш одавде, сутра ће сељаци да те спале, јер код њих се пронео глас, да си ти та куга, која је поморила толики свет. Пут под ноге, ако ти је мила глава на раменима.“

Нерад скочи као опарен:

„Зар ти простаци да мене спале? Боље нек пропадне и цео свет, но ја и моја срећа.“

На се онда крене на пут, не казавши ником ништа.

Ишао је, ишао, читава три месеца, док је дошао до прве велике воде. Други би човек дошао онамо за три дана.

Али и то није била мала шала за Нерада.

Од те велике воде до прве горе ишао је већ мало брже. Стигао је за два месеца, ма да би други стигао за два и по дана.

Одатле, што је даље ишао све је ишао брже, док је од треће воде до треће горе дошао за три сата, што други људи једва ако би могли за три дана.

Кад је стигао тамо, збиља наиђе на старца, чудноватa по изгледу. Тело сам костур, очи упале, да се једва као чиоде виде, брада и коса до табана а нокти од руку до коленица. Седео је на развали нама, а покрај њега је лежала тешка топузина.

„Е синко, једва те дочеках. Ево већ три стотине година како те изгледам да ме избавиш, јер мени је суђено да не могу

умрети, док не добијем свога заменика. Видиш, синко, овај топуз? У њему је дивска снага. Ко њега понесе, нико му не може одолети. Узми га.“

Нерад се маши за топуз, али ни да га помери с места, тако је био тежак.

„Е, мој синко!“ рече старац. „То се не добија тек онако на празно. Пре свега мораш ми обећати, да ћеш ме избавити, на онда да ћеш тим топузом убити свог оца и мајку, јер само ако обећаш да ћеш то учинити, онда ћеш добити тај топуз и постаћеш господар свету.“

Нерад обећа да ће учинити све што старац жели.

„Е онда дигни топуз па ме њим удари.“

Нерад шчепа топуз и удари старца... У тај се пар старац распадне, а на месту, на ком је седео, створи се горски поток, чист као суза.

Нерад се препадне од тога чуда и учини му се, као да га тај чудотворни поток хоће да поплави. И он нагне да бежи, држећи једнако топуз у десној руци.

Тако дође у своје село, као да је крилима летео. Чим га сељани угледаше, а они почеше да му се ругају: „Гле Нерада, гле делије! Само кад би га се неко још бојао!“

То је једнило Нерада, али се брзо сети шта му је онај старац казао. Оде право очевој кући и нађе на болесна оца, кога је мати неговала.

Родитељи се обрадоваше, кад угледаше сина, али Нерад, не рекавши ни речи, само замахне топузом на родитеље. Мати угледавши то, вриснe: „Не, сине, да те Бог не убије!“ на падне на оца да га заклони од синовљева ударца. Како је пала тако је и остала. Од ужаса пресвиснкоше и отац и мати.

Нераду се учини као да се са свим преобразио. Осети у себи дивску снагу и све је тукао и газио што му је дошло на домаиај.

Тако је Нерад постао на далеко и широко славан и чувен разбојник. Његово страшно име проносило се од уста до уста, и није било те силе, која му могаше стати на пут. На као што то обично бива да човек за зла дела нађе више другова но у доброчинствима, — тако је и Нерад брзо скупио око себе велику чету опаких људи, који су чинили грђа зла и од сама Нерада.

Тако су они пустошили много и много година, кад се на један пут нађоше код онога потока, који је постао од старца, кад га је Нерад ударио топузом.

Нерад и његове слуге седоше да се одморе. Наједаред угледаше смерна калуђера, који је полако ишао и нешто носио у руци.

„Уа! Какав је оно јарац!“ викну неко из друштва и сви прснуше у смех.

„А уме ли да пречи?“ запита неко а остали се смејаху грохотом.

„Да видимо!“ рекоше неки и скочише, вичући на калуђера: „Хеј, стани!“

Али калуђер се на њих и не осврте, већ настави пут.

Настаде граја, сви потрчаше за калуђером и склепташе га.

У том се појави Нерад и запита:

„Шта је то тамо?“

„Ослободи ме, сипко, ове непадне беде!“ мољаше калуђер. „Ја сам смеран слуга божји, па носим свето причешће и опроштај грехова великоу грешнику, који се сада покајао. Ако не хајете за спасење своје душе, онда бар не сметајте спасењу других!“

„Каква причест! Какви греси!“ подвикну љутито Нерад и истргне из калуђерових руку путир са светим причешћем. „Покај се, поне, за твоје придике!“ викао је Нерад, церекајући се, па просне на калуђера причест а путир тресне о земљу.

Тек што то учини, подиже се страшна олујина, пуче гром, а Нерад се нађе у тами, кроз коју се чу само јаук и цвиљење.

Нерад се тресао као трска на води и није се могао с места макнути, тако је био слаб и смрвљен.

Када се око њега разведрило, а он остао сам самцит, слаб, стар, немоћан, сама кост и кожа. Покрај њега тече онај поток, али мутан и крвав, а где је био топуз, ту је изникло прекрасно дрво, јабука, пуна цвета.

Нерад је викао, колико је могао, али из горе му је долазила потмула јека:

„убицо! убицо!“ Био је жедан, хтео је да се напије макар из оног мутног потока, али чим се дотакао воде, она га опече као жеравица а у жубору је чуо чудноват глас: „Кај се!“

Хтео је да бежи одатле, али није могао, био је као прикован. Мучио се и мучио, док није са свим сустао, те ту где је стао ту је и остао.

Тако је остао три пут по три године. Над њим су грактали црни гаврани, око себе виђао је хиљаде и хиљаде пламених очију, сама страшила ругала се и кезила на њега. Био је гладан, а није могао да једе; био је жедан, а није могао да пије.

Када се навршн три пута по три године, а он угледа оног истог калуђера, коме је некад истргао из руку путир са светим причешћем. И викну колико је могао:

„Оче, свети оче!“

„Шта је, синко?“

„Познајеш ли ме, свети оче?“

„Познајем.“

Нераду се учини, као да му се повраћа снага те да му је много лакше.

„Ја сам, свети оче, много . . . страшно много грешио и патио сам са тога много. Још колико ми вала да испаштам, свети оче, па ако ми се не удели милост да ми се опросте греси, оно бар да ми се смрт смилује?“

„Видиш, синко, сад си тек сазнао да има греха, сад тек верујеш у опроштај грехова. Кај се, синко, милост и опроштај у Бога је!“

Рекавши то, калуђер пође својим путем.

„Не одлази, оче, док ме не саслушаш, док ти се не исповедим. Опрости ми бар ти.“

„Исповеди се, синко, а ја ћу се за тебе Богу молити.“

И Нерад исповеди све по реду своје грехе и сва зла, која је био починио у току многих година.

Како се исповедао, тако је падао цвет по цвет са оне јабуке, која је била изникла из Нерадова топуза. А на место опалог цвећа појави се једна по једна зелена јабука.

Кад се исповедио, рече му калуђер:

„Видиш, синко, Бог те услишио. Ено, видиш оне зелене јабуке, то су твоји велики греси. Кад дозру и отпадну — онда ће ти бити опроштено. А дотле само — кај се. Кад буде време, ето мене опет до тебе.“

То рече и нестаде га.

И Нерад је остао да се каје у мукама и да моли Свевишњег, да се на њега смилује. И што се више и искреније кајао, то су јабуке више и више сазревале. Кад се навршиле три пут по три године, а оно све јабуке зреле, само се на врху виде још три, које осташе зелене.

У том доље калуђер:

„Ево ме, синко, да видим, колико ти се Бог смиловао. Видиш: јабуке су зреле, али не све. Попни се на дрво па их отресн.“

„Али ја не могу да се макнем!“ рече Нерад.

„Кад ја велим: можеш, онда можеш.“

И Нерад се збиља попе. Тресао је, тресао, а с дрва падаху једна по једна јабука, равно деведесет и осам. Али оне три зелене никако да падну. Мучио се и мучио да их стресе на све узалуд.

„Бадава се мучиш, синко, још оне не ће доле. Силази.“

Нерад сиђе с дрвета, а калуђер му рече:

„Видиш, синко, те јабуке што су пале, то су греси, које ти је Бог опростио. А за оне три, које још нису зреле, вала да се кајеш и трпиш још три пут по три године . . . Кај се!“

То рече и нестаде га.

Опет је Нерад испаштао, кајао се још три пут по три године, док оне три јабуке не сазреше.

Калуђер се опет појави.

„Е сад је крајње време, синко, ако ти до сад није опроштено, не ће ти никад бити опроштено. Попни се на дрво па треси.“

Нерад се попе и поче да тресе. Једна јабука спаде, али оне две остадоше на врху. И Нерад је тресао од јутра до мрака, а јабуке стоје на стоје.

„Бадава ти, синко, сва мука твоја!“ рече калуђер. „Те две јабуке не ће нико да стрести! Сиђи доле, да ти кажем за што.“

Нерад сиђе сав погружен.

„Видиш, синко,“ поче калуђер, — „ова јабука, што је сад спала, то је твој последњи грех, кад си ми истргао из руку свето причешће, те си ме спречио да уделим свету тајну самртнику покајнику. И то ти је милостиви Бог опростио. Али оне две јабуке, што су још остале, то су греси према твоме оцу и твојој мајци. Тежак је грех, мој синко, *највећи је грех, кад син дигне руку на своје родитеље.* То још до сад није нико на свету учинио, ти си први такав грешник, а за такав грех не може да буде и *не ћеш добити опроштаја ни на овом ни на оном свету!*“

Чим то изусти калуђер, а Нерад се сруши и распаде уз грозан јаук, који се разлегаше по оној гори, и, како се прича, разлегао се непрестано, све док није услед страшна земљотреса та „проклета гора“ у понор пропала . . .

И ту се, вели, онда створило „мртво море“, у коме не може ни данас још ништа да расте ни да живи; ни билька, ни риба, ни шкољка, ни црв.

Манојло Ђорђевић Призренац

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Усобн стајаше Винч гологлав, гледајући укочено преда се. Поред њега, на кукавној постељи, лежаше спаваћица, а можда и несвесна жена, привлачећи на груди своје једногодишње детенце. Винч гледаше а бледе му се усне грчевито стискаваху. Бојаше се, да се макне, а немирним погледом испитиваше промене, које виђаше на лицу своје љубе. Растао се с младом и лепом, а сад је пред њим сама кожа и кост. Сухе груди душу с муком, тешко; уста помодрила и искривљена од унутарњега бола; очи затворене, упале у дубљину, а од њих, по мршавим образима, ижљебиле суве две бразде...

Превијао се од бола и сагибао к земљи охоли стас војводин; из стешњених груди извијаше се дисање са сиком; на очи се хваташе магла, ноге се тресијаху, и наједаред се Винч сруши на колена...

— Боже! Боже! — јекну. — Милости!...

„Чекај суд... близу је!“ — брујаше му у души глас Прибислава од Борка.

Марта отвори очи, велике, пуне препасти. Гледаху оне за час укочено, ал' се одмах засјаше радосним блеском. На груди се јави слаб узвик и речи тихе, потмуле:

— Винчу! Винчу! дође ли најзад... Чекала сам те... умирем!...

Беле, мршаве руке обухватише главу Винчеву и притискоше ју на груди... Држаху ју тако за час уза се близу и — клонуше без свиге...

— Христе Боже! — крикну Винч.

Скочи на ноге и поведе се, као пијан.

Војвоткиња промену. На њеним ледним грудима лежаше плачно детенце, а код ње стајаше Винч крштен руке, и ћутљиво, мрачни Бартош.

— Бартошу — јави се за час војвода, — узми дете...

Бартош намрштено погледа.

— Дете има родитеља — одговори, — мојој је заштити крај. Нека вам Бог опрости.

Поклони се, приклекну код мртва тела Мартина, пољуби јој коштану руку, за тим устаде и пође на врата.

— Бартошу! — викну Винч, — остани!...

Дворанин застаде на прагу. Пружи руку и рече:

— Та је десница тражила ваше груди, да вас убије; уста, која то говоре, приливала су освету божју на твоју главу, војводо; — та рука вам више не може служити, ни та уста окусити вашега хлеба . . . Нека вам Бог опрости . . .

И изиђе. Војвода стајаше као окамењен. Погледаше час на врата, на која изиђе Бартош, час на мртво тело љубино, час на плачно детенце и сабираше мисли, које се разбегоше, као поплашене птице...

Наједаред скочи и викну оружаним момцима, што по стајаху на дворишту:

— Слуге!

Глас о смрти војвоткињиној и повратку Винчеву разнео се брзо. Једни називаху тај повратак дрскошћу и пришрећиваху; други ћутаху, јер се прибојаваху оружане дружине војводине, а беше и таких, ако и мало на броју, који, говорећи о смрти Мартиној, сажаљаваху судбину детенцета сирочета.

Нико не могаше завирити у скровишта срца војводина и нико њега не сажаљаваше, ако и беше он можда највећма вредан жаљења. Сад истом сагледа он у свој страхоти величину својега злочина и свију му последица. Бојна жестина и срџба заслепљиваху га, кад је, у сред уништавања и пожара, давао знак за сечу; љубав краља, који му прашташе, окуражаваше га у Кракову; онде га је тешила још нека нада. Ту, наједаред, изгуби све: жену, коју је љубио, и свако уздање, да би икада могао поправити, што је учинио и измирити се с народом.

Речи старога Прибислава од Борка обистинише се сувише брзо. Страшни суд је изрекао: немилостива смрт узе му жену, а њега окружи мрачна, ужасна самоћа, настањена само црним мислима и бригом за детињу судбину. Оставише га сви стари, поуздани, верни, па и Бартош; остадоше најмлађе слуге, плаћени војници, који се лакко могаху окренути против њега.

И спопадаше га често помамно очајање. Ноћу се буђаше из тешка сна, трчаше замку на бедеме и загледаше се, напрегнутим погледом, у густу тмину, где му душа опажаше увек једне те једне утворе из прошлости.

Спопадаше га познања, до јако, страва. Часом се бојаше и смрти, час ју опет призиваше, као избавитељицу, час падаше на колена у себи, где му је умрла жена, грухаше се у прса и усклањаваше се да се моли. Али речи молитвене замираху на устима.

— Бог не ће да чује! — шапуташе; — Бог није опроштио!

А често се опет дизаше узбуна у надувеном срцу војводину. Кочио се онда и пркошљивим погледом назирвао цео свет. Он, господар Шамотула, недавно намесник Великопољски, пред којим се клањаху све главе, мало не као пред краљем, он да се боји суда, којим му је претно кукавни старац, Прибислав од Борка!

— Нека он преза од моје осевете — говораше кроз стиснуте зубе, — од осевете за нанесену ми увреду!

И обузимаше га све јаче беснило.

Док му једном не донадоше гласови, којима испрва не хтеде ни веровати. Говорило се, како Прибислав од Борка сазива шљахту у Познањ, на опћи збор. Вађало се посаветовати, како да се стане на пут све већем безакоњу, а невоља и глад да се предупреди. Разаслао је тада Прибислав гласнике с позивом своје властели, само не посла у Шамотуле, јер је на том збору вађало претрести и Винчеву ствар. Захтеваше то и стари Прибислав, а и други знаменитији, да се војвода подвргне њихову суду и да чини покору, ако хоће опет да заседне међу властелу.

— Убица — говораху — по стародавним нашим законима дужан је чинити јавно кајање, које се зове покором. Нека онда учини таку покору и господар од Шамотула, који није убио једнога, него тисуће. Нека дође амо у Познањ, нека свуче са себе горњу одећу, отпаше појас и сабљу, као прост човек, па нека иде пешке у цркву, посред народа. Убица стаје пред рођаке убијенога, а он нека стане пред тај народ и моли за опроштење, а ми ћемо му онда моћи одговорити, као они рођаци: „Нека ти Бог не помиње, што си пролио толику крв!“ А после нека разда имање своје најбедњима међу онима, којима је скривио....

Тако се је говорило; али да те речи постану законом, вађало је да сви одлуче, за то је сазван тај збор, који је требао да изрече одлучну пресуду.

Винч је чекао до последњега часа, хоће ли добити позив на тај збор, док најзад, нестрпљив, а све немирнији у души, не посла нарочита гласника у Познањ, да се о том потпуно обавести.

А чекајте његов повратак у великој узрујаности.

— Још сам ја војвода — шапуташе у бесилу, — а они чине зборове без мене!

Чим се пак поврати гласник и стаде пред њега, прочита му одмах с усплахирена лица, да доноси зле гласове.

— Шта је? — дрекну, — говори!

А гласник муцајне у страху:

— Зло је, господару војводо.... Гомила се народ у Познањ; једни иду, јер се надају какој помоћи, а други се куше на гледалиште...

— Гледалиште! како? — прекиде Винч.

— Веле, да ће збор нама да суди, а ви да

ћете, господару војводо, јавно, пред народом, чинити покору...

Скочи Винч на те речи, као рањено звере... Не рече ни речи, само крикну и, пограбив гласника за рамена, избаци га на поље, а сам бежаше дуго по соби, час гласно псујући, час подругљивим осмехом показујући бесиило, које га је растрзало.

Сутра дан, чим зора забели, заповеди читавој својој дружини да седа на коње и да стане под оружјем у најлепшој опреми. А сам се удеси као на свечан поход или витешку забаву. На кратак кафтан од зелена аксамита, који допираше до колена, врже љускав панцир, сложен од четвртастих златних плочица. О десном боку, на ланцу од сухога злата, висаше нож у богатој канији. На левом рамену беше Винчу причвршћен штит у облику трокута, пецуначених бокова, врло искићен, са сликом племенскога грба. На глави се војводиној прелеваше шлем стародавна облика, шиљаст, од суха злата, с отвореним визиром; од шлема се спушташе мрежа од златних жица, ја покриваше шију унаоколо. На врху се нихаше перјаница од паунова перја, савијена у полукруг.

Тако одевен изиђе војвода из собе, а за њим момак ношаше мач његов, тако велик и тежак, да се не могаше пристасати, него га ношаше у рукама или притрпљиваше уз седло.

Узјаха Винч мркова, који готово сав беше покривен дивним покровцем, да се једва могаше видети испод њега крајичак главе и ногу. А седло беше високо с узвишеним облучјем и трокутним стременьем.

Већ се ваљало кретати, чекаше се само на знак, кад на једаред устави Винч бесна коња и рече кратко момчади:

— Плашт дајте!

Момци се згледнуше у чуду, ал', не смејући се опирати, похиташе да изврше заповед.

Пребацише тада Винчу преко рамена голем, наборан плашт беле боје, скопчан под грлом кићеном врпцом. А на левој страни плашта беше оно, добро познато и страшно, знамење: крст од црна сукна, без горњега крака, каки ношаху света браћа крсташкога реда. Тај плашт имађаше на себи Винч, кад је, скупа с Великим Мештром Лудерем, ишао на Великопољску...

— Сатанска дрекост!... — жаморило се тихо у дружини. — Злочинац је и исповјан издајник!... није шшла служити га...

Али Винч не чу тих шапата. С охолим подсмехом погледа на црно знамење, после мигну оком на дружину и викнувши:

— За мном! у Познањ! — ободе коња.

Распаху се, у дугиним шарама, зраци сунчани од златних љусака на панциру; прелеваху се боје паунове перјанице; блешташе злаћани шлем, да засењиване очи гледаоцима; шушташе у трку покровац на коњу и надимаху се у ваздуху боре бела плашта војводина, а црно знамење титраше злокобно пред очима.

Пролазници застајаху у чуду, а који угледа црни крст, камени се од препасти или бежи као без душе, разносећи страх и трепет.

— Кретани! Ево Кретана! — викаху.

А Винч јахаше и смејаше се од бесиила.

— Показаћу ја вама — мрмљаше, — да се не бојим никаква суда!... Идем покору да чиним, покору!...

На самом се себи свесно за онај страх, који га је често плашио из сна и кроз прозорчић у осамљеном замку.

— Не бојим се! не бојим се! — понављаше.

А љуђаше га само то, што бегаху испред њега. Он би сада хтео, да се, око у око, сукоби с непријатељем. Осећаше у себи онако исто бесиило, као кад је пшао у Маријенбург, брушшчком кнезу.

Све добре мисли одбегаваху му душу; свако кајање изгњаше из ње подругљивост и жељ освете за остављеност, за презир, за смрт женину, за муке, које га кињише. Хођаше да заглуши глас савести, а не могаше. Обузело га сатанско бесиило.

Бука се диже у Познању, кад први крици, у предграђу објавише долазак Винчев и његове дружине. Бежало се с вриском; у први мах не познаше војводе, нико не могаше ни сањати, да ће бити тако дрзовит. У престрављености приказиваше већ великооки страх поплашенима, како улази читава кретанска војска. Пре него што могаху затворити капије, Винч већ беше у граду. Умерио је и коњу кас и, охоло уздигнуте главе, јахаше корак за кораком, изгледајући, који ће се усудити, да му противу стане. Јахаше, ал' узалуд изгледаше отпор. Испразнише се улице; позатварана беху врата и прозори на кућама... пустош га и ту окружаваше. Чујаху се само потмули гласови, пуни упрепашћења.

— За што они беже... подлаци! — сикну кроз стиснуте зубе и јахаше даље.

Ал' наједаред удари катедрално звоно на-

опако. Разлило му се брујање на далеко, звучало дуго у ваздуху дрхћући и замукло. За час други откуцај, опет један, опет исто тако гласовит. А после тишина и трећи откуцај...

Винчев се коњ пропињаше, јер га тргаше нестрпљива рука.

А звоно откуцаваше непрестано, потмуло и једнолично; хучаше као грмљавина, после брујаше дуго као ваљај и разливаше се у уздрхталу јеку. Сваки тај откуцај падаше на душу Винчеву, као бреме.

— Не бојим се!... — понови још, — ал' му је душа зебла од несавладане плашње.

— Нека се сви слете! сви! — мрмљаше.

Из ње зачу жамор; испрва тих, после све гласнији. Окрете коња и погледа грозно на своју дружину, која се у тај мах, као на дани миг, растрка на све стране.

Винч стпите коња остругама и натури се за бегунцима.

— Пасји синови! — вришташе, — смрт вам за издају!

И јураше као слеп. Голем мач пеука из канџе на се загна. Наједаред стаде. Пред њим, ододаље, не беше више бегунаца, него стајаше, као жив бедем, збијена светина, која вришташе нељудским гласовима. Стицаху се сада са свију страна, на одјек звона. Дружина се његова помена у тај народ и нестаде је. Одонуда допираше све грозпији жамор, а час по час дизаше се дрека:

— Винч! проклети! на смрт!

Војводи појури крв у главу. Растављаше га само каких десетак корака од светине, која вришташе тако, да беше тешко разазнати речи измешане у једној вреви. Винч чујаше само своје име, а после бесну осветну дреку и испрекидане речи проклињања.

Стајаше на пространом тргу код већнице. Пред већницу беху изнели столове и клупе и оде се скупила грдна гомила грађана, шљахте и витезова, на збор, који сазва Прибислав од Борка. Тесно беше у већничким дворишцима, еле већаху под ведрим небом, а говораху баш о Винчу, кад се је дигла бука и кад је војвода у свом златном шлему и крсташком плашту, заслепљен гпевом, ушао на трг, носећи велики мач у десници.

Он испрва виде само, пред собом, ону уличну светину, која дизаше грају до небеса, кад ал' наједаред, гледнув на страну, спази гомилу властеле у голему чуду.

Подизаше се сви с клупа, укпљени са дрскости војводине. Неки да боље виде, попеше се на столове, бечећи очи од тешка снебивања.

Винч стајаше часком као укопан. Разазнаваше нека лица, док наједаред не шкргутну зубима, окрете коња на ту страну и потече напред. У тој гомили спази седу и достојанствену прилику Прибислава од Борка.

Стари витез испаде му на сусрет, а Винч устави коња, па стаде мерити Прибислава усплamтелим погледом.

Гнев му гушпаше речи у грудима; пред очима му титраше крвава светлост, па уста ударане пена, горка као жуч.

Подиже се на стременима и маже се Прибиславу, као да хоће да га убије пакосним погледом.

— Збор... збор... — муцаше, — сабрасте се на збор, а где је ваш војвода?...

Прибислав пружи руку и показа на крсташко знамење на Винчеву плашту.

— Ти си жигосан жигом крвавим и срамотним — рече гласом, у коме дрхташе срдба, — ти писи вредан да седиш у колу племићком... С очију нам иди, мрски непријатељу!...

А на то Винч замо сикну, као да га што опечс. Не говорећи ништа, измахну мачем над старчевом главом.

Крикнуше сви и полетеше у обрану Прибиславу. Сто сабаља заблиста у ваздуху.

Ал' Прибислав их задржа.

— Штета ваших мачева! — рече. — Винчу — говораше даље, окрећући се опет војводи, који је донао мало к себи, па спустио мач и само дахтао, као бесан, — Винчу — понови, — сто ми, браћа негда твоја, осудисмо те отоичг, да ти је лакше вратити се међу нас. Згрешио си љуто пред народом... убица си, но хиљаду пута убица и као убица треба да чиниш покору, да се опереш...

— Да ћутиш! — планс војвода на ново. Коњ му се, тргап нестрпљивом руком, заиграваше, клецаше на стражње ноге, пропињаше, фркаше и бацаше пену.

— Ћути ти! — повиче у љутини стари Прибислав, — не бојим се твога мача, јер ме се он не ће дотаћи, ни твога бесиила, јер је не моћно... Једну реч ћу рећи и на тебе ће наср пути та светина, жедна осветс, што по ју видиш

подаље... За час ће се ваљати у прашини и под њиховим ногама испустити нечисту душу...

— Чињаше се Винчу у тај мах, да се обистињава она мора, која га је често мучила у сну. Чињаше му се, да осећа на себи тежину светине, која га гази. Заврте му се у глави; крвава магла заслони му поглед, дух му замираше у грудима Не чујаше више ништа, само кад и када назираше, кроз ону маглу, мирно лице Прибиславa од Борка, који стајаше пред њим као судија с достојанствено опруженом десницом.

Из вреве, која му испуњаваше душу и главу, извијаше се час по час јаки, ако и дрхтави, глас Прибислављев, који му говораше:

— После тога, што си сада учинио, малена је за тебе и покора, на коју си осуђен. Пљујеш поругом на крв, коју си пролио, подемехом чупаш ране, које си задао братоубилачком руком. Еле погинућеш срамно, јер си непокајан лупеж... јер си подлац!...

Скочи коњ војводин, убоден оштрогом, скочи и поклече на стражње ноге, — а војвода се наже Прибиславу са зажареним лицем и читавим телом. Укопа дивљи поглед у његово лице и дисаше гласно, с роцћем. У грлу му се сасушило, а на уста тецијаше удиљ горка пена. Хоћаше да говори, ал' му се из котлаца извијаху само неразговетни, храпљиви гласови.

— Погинућеш — понови Прибислав, — погинућеш срамном смрћу... Кажем ти то, Винчу, у име народа, коме се руган!...

— Ругам се! — врисну наједаред Винч, — ха! ха! ругам се и теби и твојима!...

Саже се још јаче, а после се наједаред исправи, стресе и њуну пену, која му цураше на уста, Прибиславу у лице. У тај час ободе коња оштрогом, да му је крв бризнула, окрете се нагло према уличној светини и улети као муња у сред гомиле.

Цика, јаук, забуна, као на страшном суду. Размицаху се у страви пред војводиним коњем, који се пропињаше, фркаше и, подбадан оштрогом, разбијаше, потираше људе. Војвода јахаше без запреке. С обе стране стиснуте песнице уздигнуте горе, и лица, некривљена од препасти, пакости или бола. Ал он владаше, над читавом том гомилом и над тим бесилом својом силом и дивљом махнитошћу, која га обузе. Нико га не смеде напасти; нико ни од оне оружане дружине, која се одметнула од њега и имала мачеве у рукама, стреле у туловима, ноже за појасом. Он одолеваше својом дрскошћу и с измахнутим мачем у руци, пробијајући се кроз редове расрбљене светине, осећаше се без погибли, сам самац према тисући.

— Голаћи! разбојничко колено! понављаше кроз грчевито стиснуте зубе.

Протуче се и трком прелети кроз град. Проширн га хладнији ваздух; мисли се враћаху у усијану главу. Застаде и осврну се.

Допираше до њега из далека врисак и јаук; уличка се светина разбежала на све стране, а код већнице стајаше још гомилица властеле, скупљена око Прибислава. Вићаху се торњеви од цркава и кутији кровови, а над њима се протезаше, у чистом ваздуху, бео пас од магле.

Док наједаред, на једном месту, не покуља при стуб дима, заврте се високо горе и полахко се разиде. За час други стуб још ширега дима, а после жесток пламен, један, други, трећи и сноп искрица. Дим се мало разиде, а Винч угледа два огњена рукава, где лижу к небу, док се најзад не спојише у једаи грдан пламен...

— Гори... прогуњђа Винч, — гори мој двор!... Фукара се свети — глупаци!...

И засмеја се.

Стајаше још и гледаше за часак, а после окрете коња и појеза у Шамотуле.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЈЕДНО ПИСМО ВЛАДИКЕ ПЕТРА ПЕТРОВИЋА ЊЕГОША

У збирци автографа бечке царске библиотеке имају и два писма владике пјесника. Једно је писано 16/28 новембра 1840 руски руком владичином Александру Владимировићу у Котор, али како нема никакве важности, то ћу га слободно да мимоћем. — Напротив врло је важно друго његово писмо, које је писао 10/22 августа 1850 которскому љиечнику Мариковићу. Писмо није писао сам вла-

дика својом руком, већ га је само потписао, али се и по дикцији и по мислима бистро види да га је он некому у перо казивао, тако да га слободно можемо бројити баш у права владичина писма. Ја га овдје сасвим вјерно штампам, придржавши и стару његову ортографију.

Поштеный Господине Докторъ Маринковићу!

Я нiесамъ iошть издравiо, али самъ се добро поправiо. У моiой болести я самъ и о смрти помишлiо, него ова мысао ни мало мени шкодила нiе, но шта више, зраке су ми душевне лакше кроз тiело проницале, како сунчане зраке кроз танке и раздробљене облаке што лакше проничу. Моя е идеа међу небесима и гробницомъ смѣло лећела, и я самъ смрть овако разумiѣо: или е тихiй, вѣчный санъ, кои сам боравiо прiе рођеня; или лако путованiе изъ свѣта у свѣтъ, и причисленiе безсмертноме лику, и вѣчито блаженство — Я се ада нимало боiо нiесамъ, ербо у мени адска душа нiе, и я Бога не представлямъ као Нерона и Мухамеда II. но га представлямъ по Нѣговомъ Величеству, за духа превеличественога — премилостивога своима тварима — Я самъ душу човеческу представлао за некiй тайственый фокусъ, коя, како се раздвои одъ тiела, сине хитромъ зрачицомъ, и занали бесмертный пламъ нашега вѣчнога живота и блаженства на небесима — А наше ядно тiело што е? — угоштеniе и попираniе земальскога гада — глибина, одъ кое се гади — прашина, съ коiомъ се вихорови ругаю и играю — ньомъ бистре источнике водене муте — ньомъ сяйне зраке сунчане затмиваю — и великога чуда, колико мы ово ништавило любимо и колико насъ интересуе! — Тiело е много ништавiе но укленый судъ — дай буди изломлѣна стакла куне,

У *Бечу*, 6. априла 1893.

каляви Чифути и пометнути трговцы, те iй продаю — а наше тiело безъ душе ни зашто не служи — Досадихъ Вамъ, но то е крива доброта Ваше душе, кою сте ми одкрили — хиляду самъ совѣтника имао, одъ како самъ се разболiо, но самъ се найвише Вашега совѣта држао и данаcъ се найвише држимъ, ербо самъ видiо, да изъ дубине познанства и благородне душе истѣче — Неки су ме совѣтовали, да ништа не мыслимъ, како ће човѣкъ живѣти, а не мыслити; неки су ме совѣтовали, да очи на женскiй полъ не окрећемъ, а човѣк не може и са смртнога одра, да очи не бацы на красно створенiе — Неки су ме совѣтовали, да фанеле на тiело ни мараме око врата не носимъ — Неки су ме совѣтовали, да двоструку фанелу на тiело и до ушихъ обучемъ, па преко нѣ вунену мараму око врата, да метнемъ — Неки су ме совѣтовали, да лежимъ потрбушке, а неки опетъ да лежимъ на плећа — Неки на лiѣву, а неки на десну и проч. и проч.

Съ Богомъ Господинъ Маринковићу! буди ми здравъ и весео, и незаборави твоимъ драгимъ воспоминаniемъ

Твоега
искренога пріятеля и слугу
Владiку Црногорскога
П. П. Шѣгоша

Цетиньѣ 10/22 Августа 1850 год.

* * *

У овоме је писму дакле владика у кратко али сасвим јасно казао што мисли о Богу и о човјечјој души а и о жени, па ко хоће да прикаже владичино мишљење и осјећање, треба да се свакако нањ осврне. То ћу покушати да други пут овдје учиним, а за сада нека је доста и ово.

Милан Решетар

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ КРУПНИНЕ

У 10 броју „Vienca“ стоји на стр. 159: „I nedavno je izašao u „Stražilovu“ sastavak, u kom neki junačina, sakrit pod inicijalima S. P. postavlja stare mudrosti, da su Hrvati oteli jezik od Srba, da danas ne znaju srpski, i slične ludorije, i to dakako onim „uglagjenim“ tonom i onom jakošću dokazivanja, kojom se u opće odlikuje „Stražilovo“, taj svakako u svakom pogledu najslabiji beletristički list od sviju časopisa, što na slavenskom jugu izlaze“. Ја не знам каква је то јуначина што то пише у „Vienci“, али то знам да та хрватска јуначина не зна кога је рода *јуначина*. Ја не знам ко је ову белешку написао у „Vienci“, да л' ју је написао високоучени г. Пасарић, који зна и о правопису и то хрватском да пише, или је писао г. Јован Хра-

миловић, који зна и велика „умствованија“ о хрватском језику да избаци из својега ћурџега, раскреченога пера. Ево шта пише г. Храниловић о језику г. Ђалскога у „Vienca“ бр. 9.: „Што се тиче језика и овом гомилу, и ту се опаža znatan napredak. Njegovoj otmenoj stilistici nije se ni prije mnogo prigovaralo, ali neki, koji su svakako htjeli da prigovaraju Gjalskomu, i nisu o drugom govorili, nego da mu je jezik pun germanizama i nenarodnih riječi, i ne obazirući se na pravu vrijednost rada Gjalskoga. Neka sada slobodno i ovi prelistaju prekrasnu pripovijetku Gjalskoga, i neka, ako im je do istine, priznaju, da se Gjalski i u tom pogledu usavršuje. U ostalom nigdje to ne stoji, da su svi izrazi i sve riječi, što se ne govore u Bačkoj ili Banatu, nenarodne. Prije nekoliko godina izdala je vrijedna „Hrvatska Matica“ pripovijetke Nikole Tordinca, neka se vidi, koliko je blago narodnoga jezika pohranjeno u Slavoniji; a odricati svakomu izrazu, koji je nikao u kajkavskom narečju „a priori“ gradjansko pravo, te ga posprdno nazvati „hrvatizmom“, kao da je to dokaz, da ne valja, znači: stajati još uvijek u okovima one tjesnogrudnosti, koja ne vodi k napretku. Ili su može biti riječnici Jambrešićev i Bjelostjenčev na odmet? Možda onima, koji za njih i ne znaju“. Онако говори г. Храниловић о језику г. Ђалскога у најновијој његовој приповетци „Osvit“. Колико се разумева г. Храниловић у овом послу, показаћемо на самом г. Ђалском. Отворићемо његову најновију приповетку „Osvit“, па ћемо видети ка о пише највећи приповедач хрватски и највећи приповедач на словенском југу. Ја сам у медјин кус прочитао „Osvit“ и потпуно се слажем са онима, који хвале и узносе г. Ђалскога као највећега приповедача хрватскога, али ја имам да запитам г Храниловића и г. Пасарића, уредника „Vienca“, којима су „неосноване тврдње“ највећега словенисте Миклошића и који су грактули на г. дра Маретића што се слаже с Миклошићем и што не могу од њега да начине „втораго“ Старчевића — велим, имам да запитам: којој књижевности припада „Osvit“? Подигли су читаву грају на г. дра Маретића што овај брани Миклошића, „а hrvatske protivnike zlokobne hipoteze Miklošićeve grdi i ponižuje“ на увикују г. Маретићу: Nakaznog li proizvoda naopake učenosti! Накалне су памети они људи, који се држе политике Старчевићевске према Србима и држе као у воску да је булажњење пророково наука. Ти људи не виде даље од носа. Њихова политика осветаће се на њима самима, јер они не могу добро проћи, који своју најљубљенију браћу часте најпогрдијим именима и до скота понижавају, и то такову браћу, која су им и срце из својих груди, свој рођени језик дала.

Да је хипотеза Миклошићева сушта истина, ми ћемо вам показати на вашем највећем приповедачу, па ћемо онда ући у ваше школство, пролистаћемо ваше школске књиге, па ћемо вас онда запитати какав је то језик, којим су ваше књиге написане. Ми ћемо увек признати пред јужним Словенством и пред целим Словенством да то није наш српски језик и ми бисмо се стидели присвајати таку накараду за свој језик како ви пишете у својим школским књигама. Ми ћемо на послетку ући у вашу југославенску академију, па ћемо разгледати и ваше „Radove“ по језику и будите уверени да такав језик не ћемо никад присвајати за свој. Ми ћемо овим само показати да има од нашега препорођаја више од пола века и ви још ни данас нисте научили српскога језика, који ви себи присвајате да је ваш, а овамо га не знате. Ја дакле имам да запитам г. Храниловића и г. Пасарића којој књижевности припада „Osvit“? Српској књижевности заиста не припада, јер Срби не би никад признао да је то српски језик. То је, г. Пасарићу, наш хрватски језик и ви се можете дичити њиме пред јужним Словенством. А сад да видимо како стоји та zlokobna (за Хрвате) hipoteza Миклошићева и да видимо колико вреди пресуда г. Храниловића што се тиче језика г. Ђалскога.

На стр. 6 у приповеци „Osvit“ стоји ово: Поред тога имала је почети два три дана касније жупанијска рештаурација, а за њом велика конгрегација скупа са *посветном славом* нове жупанијске заставе.

На стр. 7 стоји: Од скора сграђењој *двори*ни, *које се не могоше наслављи господи*.

На стр. 7, 8 стоји: У првој помодној трговини Поповића и Друга „*к седмом планету*“ — а мало даље стоји: те су најсталније Поповићеве муштерије морале поћи и у „модру круљу“ и к „*Изидином луку*“ на крвавом мосту, дапаче и к „*црном кокоту*“ на Хармици, а то бијаху трговине тек другога реда.

На стр. 9 стоји: Који четврт *прије шесте* редала се кочија за кочијом и само се полагано могло напред. Бискупски пандури са камердинерима *послено* су од гостију примали шалове, мантиље, кабанице и рединготе, водећи их све-

што-друго до стубишта, гдје су кућни официри Њ. Преузвишености *пратили госте*, да их *поведу* у горњи спрат пред бискупа.

На стр. 10 стоји: Бискуп је ишао у *дворану* са својом пратњом и овдје заредао међу гостима, почашћујући многе и премногe милостивим *питовором*. Мало даље стоји: Љепушаста румена и чила контеса дубоко се поклони и *пољуби бискупу руку*. Бискуп јој се добростиво и пријазно *захвали*, но није више имао када, да јој што *одврати*, јер је преда њ ступио тридесетичар Шумаговић и непрестанце *нравно дубоке поклоне*.

На 11 стр. стоји: Све јој се *свиђало*.

На 12 стр. стоји: За станке окрене се бискуп грофици Драшковићки и *пожали* већ по други пут, што није дошао *супруг* њезин, гроф Јанко Драшковић.

На истој страни: Та знаде Ваша Преузвишеност, како гроф воли младеж око себе, — *одврати* грофица и благо се насмијеши *у фином својем лицу*.

На 13 стр.: Послије тога комада имао је свирати на гласовиру *властите* своје складбе млади Тивадар.

На стр. 17: А молим вас, што сте то *играли* — какав је то мађарски комад био? Ах, — *одговори он* — *играо сам наше народне напјеве*.

На стр. 18: Онака тугаљива и *од древне старине тајинствена* сељачка хрватска пјесма.

На стр. 19: Кад се вама *свиђа*, мора да се и мени допадне! — *одговори* Тивадар.

На стр. 20: *Играли сте* ми из душе.

На стр. 23: И онда са два прста отворио и овако редом свакој госпођи *пољубио*.

На истој страни: Приповиједао је, да стари богатун Котроманић кани *оженити* младу — носве младу дјевојчицу. Мало даље: Што се је једноч усудио *супругу* њезину *у лице баџити уврједу*.

На стр. 24: *Што* ли га пјесам одвраћала.

На стр. 25: Јер она није у обће трпјела *над живу главу* младих лијепих госпођа.

На истој стр.: Пред конзулом и генералицом *дубоко се и клони*.

На стр. 26: Било му као *под шибама*. *Он се желио угнути* елегантној вреви у *дворанама*.

На стр. 27: Дашто, који пут није само о имендану краља, палатина и бискупа *зијало свога Пегаза*.

На стр. 29: Не — Не, — domine magnifice! — *пребије га* опат.

На стр. 33: Он *би био нијелно* питати, но није се подуфао.

На стр. 34: Да му многи и премноги *завидију*.

На стр. 37: И она пође из дворане и изађе у предсобље, гдје заповједи, да јој кочију *аредвелу*. Думић *узме* живо њезекати. Стари Вилковић *незадовољно остави собу*.

На стр. 38: Тивадар их с *разузданим весељем* дочека.

На стр. *39*: Он му *стави* нежно своју бијелу пуну руку *пред уста* и *завикне*: Silentium.

На стр. 40: Напокон се око четврте *отму друштву* Качгачевић и Церовић.

На стр. 41: Та — *завезли се* у разговоре, који су их посвема *заваремили*.

На истој стр.: Иначе бијаше у *својој ваљчатини строго времја дневној пошьи* одјевен.

На стр. 43: *Познам* је, — *познам*! — кликну овај.

На стр. 45: И он *узме ходати узбубено*.

На стр. 45: И очи му *се зачарано овјесе за красним видиком*.

На стр. 51: Муцао је прекидано и чесао се *за шињом*.

На стр. 52: Тивадар на силу *учини лукаво лице* и са смијехом *покаже* своје красне бијеле *зубе*.

На стр. 59: Отац *се узе* по својој навади *шетати собом*, чекајући иноша, док *најави*, да је *запрегнуто* кочија.

На стр. 61: За свој овдјешњи *посјед* има ближе кметове из Приморја.

На стр. 64: Да је красна Маделена пошла међутим *замуж*.

На стр. 67: *У ту сврху имао сам* што прије поћи у Праг.

На стр. 68: Готово сам *замрзно на ту нашу страст*. Мало даље: А што *буде* с Бертом?

На стр. 69: Довршн дрхтавим гласом Иван и сакрије лице *у обје руке*. Мало даље: и пристући к Ивану, да га објеручке *огрли*.

На стр. 70: јер је отишао *у послу* у Самобор.

На стр. 71: А ја сам пишао, да *врозрачним* главу. Мало даље: Одврати Иван хрватски и макне се нешто на *сједалу*.

На стр. 72: Кроз отворени се прозор кухиње у задњем крилу чуло такођер силно стропотање *са сувем*. Мало даље: Управо су устали и *узимљу црну каву* у салону.

На стр. 78: И замоли да би *сво клловиру*.

На стр. 80: Ја бих морала *да будем уверебена*.

На стр. 85: *Даначе изборима изворано лице селаково зачрили неки сумњиви, готово ирневарни израз*.

На стр. 86: На почнем разговор у нашем језику.

На стр. 87: И он *конострне* покрај писаћег стола. Мало даље: *Дакле што кажеш томе?* — *Прекине се* у читању Иван.

Ја сам већ доста ћутао. Сад се више не може ћутати. Морам госп. Храниловића запитати: Је ли могуће да се може од читања прекинути „спрјеч“ о . . . . вити? Ако ви, г. Храниловићу, нисте чули у Новом Саду шта значи: „*прекинути се*“, а ви питајте г. Пасарића, он је отворен човек, зна о правопису хрватском да пише, разуме Вука Караџића натрашке, јер где се Вук из дна душе подсмева, то је г. Пасарић најозбиљније схватио, наравно само зато да би своја глупа „доказателства“ навео на своју воденицу. Г. Храниловићу! како вам се сад свиди језик г. Ђалскога и како стојите ви сад са нашом критиком о језику Ђалскога, ви, који се хвалите да сте „Јавору“ подигли цену својом сарадњом? Али ја ћу засад прећутати о вашој сарадњи, а

У М—.

ако будем изазван, онда ћу вам показати да ваша сарадња никакве користи није нама донела него штете. **Ѡ плодѣ ихъ познѣите ихъ.** Мат. 7, 16.

Интересантно је споменути како наша браћа мисле о језику. У приповеци „Osvit“ чита Иван Качића, тај исти Иван што *се прекинуо* од читања. Како му је лако ишло разумевање Качића, и не прекину се. — „Но да, — но да! — *одговори* некако Мужевић. Али ти ћеш признати, то није *у језику штом*, како та сво на примјер говоримо ти и ја, и овај сељак“.

— Наш је то језик, наш језик. Овдје се код нас **искварио**(!!!), ал Качић је у Босни чуо, како се право говори.

О да морских назора! Сиромаси Кајкавци и не знају да је њихов језик искварен. Не знам само шта су згрешили Богу, те им се језик искварио. Није тако, господо књижевници хрватски. **Кайкавьскый ѣзыкъ отъ Бога докрѣ сътворенъ ѣшетъ**, него сте ви искварили српски језик, зато вам и јесте књижеван језик чардак ни на небу ни на земљи. Хајде сад да пређемо на „Osvit“, да видимо хоћемо ли опет што пикантно наћи.

(Свршиће се)

С. П.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Вл. Малина. **Тук на лук,** *прилог за биографију вернот следбеника класичног карактера др. Јов. Туромана од* — —. Београд. Радикална парна штампарија. 1892. год. — Концем прошле године појавила је ова књижица, коју је написао квалификовани професор из класичне филологије, немачког језика и педагогије г. Вл. Малина. Ко прати и ко је пратио радове у нас Срба на пољу класичне филологије, сетиће се, како се жестоко препирали о настави класичној у последње време др. Туроман и Вл. Малина. Познато је, да је г. Туроман издао на свет књигу: Каква је латинска граматика потребна за наше гимназије? у којој тврди, да би основношка теорија начинила у школи највећу збрку те збунила и ђаке и учитеље. На то је г. Туроману сво оном књижицом одговорио Вл. Малина. Књижица се дели на шест глава. Протекли ту научну препирку дошао сам до закључка, да ту ствар није требало тако далеко терати. Г. Малина у петој глави доказује стварно и лепо, да је нама потребна латинска граматика за наше гимназије, у којој има разредба именских и глаголских облика по основношкој методи. Тврди, како се у Мађарској већ од год. 1880 предаје по основношкој теорији (Latin alaktan од Бартала и Маломиције). За тим прелази на друге крајеве, где се тако предаје, н. пр. у Италији и Русији. Спомиње, како су и учењаци као Lange и Schenkl за ту теорију Најпосле захтева граматику латинску по данашњим захтевима науке но ни сам није нарадио по најновијој сасвим методи своју трећу деклинацију, коју је штампао у „Настављику“ (свеска за јули и август прошле године). Ми знамо, да се код нас латинске и грчке граматике по немачкима уџењавају на за то баш и треба узети најбољу, коју научници у филологији препоруче те по њој нарадити за наше српске гимназије. Но поред многих других ствари, на које треба нажити, најважније је у латинској граматици обележавање квантитета, јер је он од велика значаја Ни г. Малина ни др. Туроман не обележавају тачно, и ако радо признајемо, да је то мучан посао. Колико се радујемо овом приновку г. Вл. Малине, толико не одобравамо начин писања ни с једне ни с друге стране. Желели бисмо само, да што пре угледа свет граматика г. Вл. Малине, која је још на прегледу и оцени код Гл. Просв. Савета, па ћемо онда о њој опширно нарећи своје мишљење.

Г. Л.

Карловци

Пехарникова ћерка. Приповетка *Валерија Пријборовског*, с пољског превео *Рајко*. У Новом Саду, издање и штампа А. Најсвића. 1893. вел. 8-а. стр. 60. — Биће већ добар

десетак година, како Рајко са здравим и финим укусом, са необичном вољом и марљивошћу и са великом вештином пресађује производе словенских књижевности нарочито пољске, у нашу те тиме неоспорно лепе услуге чини српској књизи. Тим својим радом стекао је Рајко рекли бисмо неограничено повереље у уредника белетристичких листова, којима је у свако доба добро дошао какав његов превод, но, што је свакако бела врана, умео је и ово мало наших књижара надавача да надобуде те се лате да му зададу превод а тиме — ма и само у другој линији са њихова гледишта — и они учине по коју лепу услугу српској књизи. Као веле, кад је Крашевскога „Песник и свет“ у Рајкову преводу доживео то чудо да се расичано као жива те за најкраће време дочекао и друго издање, што то не би могло пасарати и делу другог кога пољског писца, који још нема славе Крашевскога, само кад је на њену „заштитна марка“ с пуњарном сигурношћу укивање форме Рајкове. Како се комбинује да комбинује, тек књижевност наша долази до Рајкових превода а Рајков је сваки превод чист добитак. Тако је и са овом „Пехарниковом ћерком“ Пољака Прибоpoнскога. Не смемо рећи, да је напредно што, али је красна, „пројеко лубавна“ епизода из живота пољске њахте седамнаестога века са неколико оригиналних те занимљивих њахтићких типова и са потребном примесом витешке романтике и испричана тачно и живо. Рајков превод разуме се да је прве врсте, само се канда слагач нашао у послу те се унео на петних жила да на силу бога тера у лаж сав свет, који је уверен да Рајко дивота зна свој језик. Томе мудрици свакако ваља рећи хвалу, што се у Рајков превод поткрало и *одужне* (стр. 12) и *подсвесвенском* (стр. 21), *одгебења* (стр. 29), *чудљивост* (стр. 31) и оне недоследности: *помовићем* (стр. 47), *добићу* (стр. 54), *сиебе* (стр. 62) и *потубе* (стр. 66). Напазан човек и на *неда*, *неможе* и *нестом*. Што на 20 страни место *vales* стоји *vales*, не могу му замерити, јер је свакако отишао био у слагаче пре но што му је Тит Ливије дошао до руку. Г.

Piesni ludu. Zebrał Zygmunt Gloger (w latach 1861—1891). Muzyke opracował Zygmunt Noskowski. W Krakowie. Nakładem autora. 1892. — Свакоме је данас познато, колико је словенска народна поезија и мелодија омиљена у целоме свету. Најкултурнији народи узимају за своје уметничке мелодије градиво на словенске народне појезије и словенске мелодије. Ког несу заиеле и очариле дивне мелодије руске невичке дружине Славјанског?! И ова доста богата збирка народних песама, које је музички обрадио Сигисмундо Носковски, а прибрао их Сигисмундо Глогер, од неизмерне је предности за љубитеље и пријатеље словенске песме народне и слов. мелодије, који нам тако освоја срца својом умношћу, гипкошћу, хармоничношћу и вештином. Пољска етнографијска књижевност има до данас много богатих зборника и збирака народних песама и мелодија, од којих је најзаменитија обилата збирка (у 30 великих свезака) *О. Колберт*. Но ниједна неје стекла толико популарности и опћег интереса, са својих лирских песама ул пајвеће, колико она Глогерова збирка. У њој може ниђа забаве и уживања не само опај, који се стручно и епецијално баш народном слов. појезијом и музиком, него и свака у опће пријатељ њен и дилетантат у такову послу. Издавалац је заиста вештачки и изврсно одговорно своју задаћу. Читав зборник се састоји из *пет* делова: I. део садржи 128 песама, већином свечана и обредна („церимонијална“) садржаја, као: о новој години, ускршњих, божићних, коледских, и др. II. део има 571 песму: све су већином сватовске, у којима су необично живо и занимљиво описани сватовски обичаји и обреди. III. део садржи 164 дужих и краћих лирских песама и балада; у IV. делу има 434 најразличнијих специјално њихових типичних песама, т. зв. „кујавчачких“ (о развратним девојкама), „мазурских“ (о бећарима и лоповима), за тим т. зв. kolysanki (колисанке) т. ј. песме уз колевку („колевчице“), за тим т. зв. жутњаку, т. ј. разне шаљиве подскочице и досетке, доста пастирских и других шаљивих песама. V. део садржи 585 т. зв. „краковјака“ т. ј. неке врсте краковског кадриља, који се игра као народна игра; то су обично тетрастихне строфе са врло различним темама (највише о љубави), врло нагли по своме карактеру и садржају на дуготрајне парцијалне т. зв. руске „барњеє“ (бирања). Иначе су веома лепе и занимљиве песмице. Мелодија им је истина мало разпучена, но ипак веома симфонична. С тога је и ми овде приказујемо своме свету, а особито онима, који се баве изучавањем наших народних песама и мелодија, којих има на избор и које се могу испородити са најлепшим мелодијама осталог Словенства и других народа. Цена је читавом овом зборнику само 1 рубља и 50 копејака (до 4 крунаша или два форинта).

Б. Пешта. А. П.

La Bulgarie dans le passé et le présent. Etude historique, ćnographique, statistique et militaire par M. Léon Lamouche. 1892. chez Collin. — Писац описује детаљно Бугарску од 1876 год. па до данас, притајући јасним бојама њену историју, језик и обичаје, обасипајући хвалом њено природно богатство, њену младу државно-административну структуру. Бавећи се њеним економским приликама, он се нарочито задржава — као војник — на њеној војној организацији, на коју нема довољно речи да је нетакне својим земљацима. — У једном кратком додатку писац говори нешто и о Македонији. Поред Лавеја, Каница и др. ова је књига дошла да све оне, који се баве проучавањем балканских народности и источног питања, а може се сматрати, да је ово најпотпуније дело о Бугарској у француској литератури.

Женева И. С. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— *У седници филолошко-историског разреда југословенске академије у Загребу 23 марта т. р. читао је др. И. Матковић расправу:* Опис путовања царских посланика у Цариград, које је потписао Дав. Унгнад год. 1573—78 и Јоахима Спиндлдорфа год. 1577. *И овом расправом, као и овом, о којој говоримо у 17 броју „Стражилова“ пропис године и која је штампана у CXII књизи Rada (в. 7. број пашег листа ове године у прилог књижевном прилогу на стр. 130), наставља се студија о путовањима по балканском полуострву XVI века. За подлогу је овом писатељу узео Матковић путописе Ст. Герлаха и Сал. Швајгера, који до душе хронолошки не спадају заједно, али оба вотчу од лутеранских проповедника, који се у својим путописима нарочито баве религиозним приликама тур-*

ских земаља. Герлахов путопис прикључује друго путовање Давида Унгнада, кога је цар Максимилијан године 1573 с даном и са богатим даровима послао у Цариград, да ту суделовање тамошњега царског посланика Рима обнови с Турцима мир те да онда Унгнад замени Рим. Герлах описује путовање од Беча до Београда Дунавом а одавде до Цариграда и натраг сувим, иначе ондашњим главним војничким друмом, који су стајали писци разновресно описали. Као посланички проповедник водио је Герлах пажљиво свој дневник, не само на путу у Цариград и натраг него једнако дотле док је био код посланства у Цариграду; бележио је не само оно, што се односило на путовање него и оно, што се готово за пет година знаменито догодило у Цариграду сваки дан, а најзад и оно, што је само чуо и чинило му се да је знаменито. С тога има у његову дневнику свакојаке грађе, коју су после употребавали историчари. Матковић на Герлахова дневника истиче само оно, што је географске, односно топографске садржине или што се односи на путовање. Швајгеров путопис прикључује путовање царског посланика Синшендорфа, којега је послао цар Рудолф II с даном и с даровима у Цариград, да онде замени посланика Унгнада, којем је давно био истекао рок посланичкој служби. Посланство је то путовало истим путем, којим и Унгнадово. Швајге, он је путопис доживео пет издања а писац та је ређе но на три књиге: у првој је описан пут у Цариград, у другој сам Цариград, његове знаменитости и околица му, у трећој најпосле описан је пут од Цариграда у Јерусалим и натраг у Немачку. Матковићевој је расправи предмет прва књига а на друге нади само белешке географског садржаја или које су у свези са самим путописом. — У четвој је седници др. К. Војновић предао библиографске забиљке из дубровачких архива, које је сабрао, истражујући научну грађу за правну историју дубровачку у државној и судској архиви и по библиотекама дубровачким. Прво му је било, да дође преписати крај т. зв. Жуте књиге (Liber croceus) од половине год. 1792 до 26 јануара 1803, како би се допунио рукопис, који има у архиву југосл. академије. После тога је дао преписати Liber criminalium дубровачке републике. Између богатога градива, што је нашао у библиотеци Фрањеваца, истиче и апостолско писмо папе Климента V од 1 априла 1308, писано српском краљу Урошу (Малутину), у којем га прима у крило римске цркве, остављајући му услове. Из читаве хрпе стародавних најчешће јавних исправа из дубровачке историје XIV—XVIII века, које му је на расположење ставио потконзул белгиски Неграни, поменуо је неких шездесет. Ту има оригинална писма, која расветљују односе дубровачке републике према угарским краљевима, а те је опште угарског краља Владислава од 1 октобра 1490 на кнеза и вече дубровачке републике, у којем јавља, да су га после смрти краља Матијаша стањени изабрали за краља и извињује се, што представнике републичке није позвао на крунисање, јер су га непријатеља биле опколиле, и позивље их, да му пошљу посланике, преко којих би но тврдили своју верност а он ће штитити њихову слободу. Говори најпосле о пенадним делима Игњата Ђорђића, којима је рукописе прегледао но доброти последњега потомка породице Ђорђићеве. У библиотеци Фрањеваца има само непотпуна прва свеска Ђорђићева великога дела о илирским старинама. У рукописима, које је прегледао др. Војновић, има огроман Excerptorium ad res Illyricas и ту је побележено цело градиво великога дела, које је Ђорђић био намерио израдити. Има и Antiquitatum pars III, где говори о доповини св. Јеронима, о Ћирилову и Методијеву преводу библије, и о свим европским народима, који су с Илирима дошли у додир. Др. Војновић тврди да та дела чине Ђорђића „знаменитим оцем Илирства“ на почетку XVIII века и „уверићују његово име у число најбољих срудитa свога столећа“. — Филолошко-историски разред југосл. академије имао је опет седницу у прошлу среду и у тој је седници дописни члан др. Милиној Шрепел читао расправу о латинском песнику Которанину Иниу Белићи.

+ Из „Београдских општинских новина“ оштампана је у посебну књигу повећа историска расправа Николе Вулића, слушаоца филозофије на Великој Школи у Београду, „*Вукраб Каспротић Скендербег*“. Ова је расправа била награђена одлуком Академијског Савета прошле године првом видовданском наградом општине београдске. Књига има 298 стр. и 1 л. обичне осмине, а стаје само динар. На прших 36 страна писац претреса изворе, којима се служио при изради ове расправе.

— Од великога „Речника хрватскога или српскога језика“, што издаје југосл. академија знаности и умјетности а обрађује Будмани, изашла је тринаеста свеска. У њој су речи од „испекрикати“ до „намјешати“. Као и у претходним свескама тако је и овде нарођробније растумачена свака реч и казана јој је цела историја у литератури, наведени су силни примери кроз све вековс, кажуће се, која је реч праславенска и упоређује се са словенским језицима и погдегод и са другима, и у којем се веку први пут јавља.

+ Изашла је и осма књига „Сборника“ буг. министарства просвете.

— У издању Франклинова друштва изашле су две књиге Јокајићевих позоришних дела. У првој књизи су: Milton, драма у пет чинова; Hős Pálfi, драмски призори у три слике; Szép Mikhál, позоришна игра у четир чина с предговором; A bolondok próbája, лакрдија с певањем у три чина; Világszép leányok, позоришна игра из народног живота с певањем у три чина. У другој су књизи: A gazdag szegények, драма из народног живота у три чина и неколико позоришних призора и пролога, које је Јокајија спремио за ране пролазе и свечковине.

— Од великога дела „Аустро-Угарска монархија у речи и слици“ изашла је 177 свеска, шеснаеста свеска треће књиге, у којој је реч о Угарској. У тој је свесци настављен опис Будимпеште и то говори Бела Лукач о промету и трговини а Лајош Иловајија о минералним водама и купалиштима у Будимпешти.

— У Vasárnapi Újság-у читамо, да је неки Е. Фаркаш, младожат млад писац мађарски, написао једанаест прича из живота у Босни. Најкраће описује живот мађарских бока у Босни, но како неће, да но нешто опширје и народ у Босни и обичаје му, то нас баш занима, те смо наручили књигу, да је видимо па ћемо је приказати читаоцима „Стражилова“. И од Арпада Абоњије, познатог мађарског новеличте, изашла је збирка тамних приповедака под општим натписом „Босанске слике“. У тој збирци има двапаест малих прича. Мађарска их критика хвали

и вели, да има међу њима таквих, које су правом Вересћагинском сигом насликане.

+ У научном клубу у Бечу држао је 15 марта др. Franz Wähner предавање „über bosnische Landschaften".

+ На место академика пок. Ренана изабран је за члана француске академије Challemel-Lacour, данашњи председник француског сената.

— Изашло је седмо издање целокупних дела Карола Кашелудије.

☐ Gaston Frommel, доцената на филозофском факултету женевског универзитета, држаће предавања о Толстоју за време овогодишњег летњег семестра, два пута недељно.

☐ У Revue du droit international од 1891 г. а у књ. XXIII, св. 5, изашао је чланак Henri Pascaud-a „*Политичко гласање код великих цивилизованих народа*". Овде писац говори доста опширно о политичком гласању у Србији; за тим о њеној Скупштини, бирању посланика и т. д. И ово се не забележи у нас.

☐ Journal des savants од 1890 г. на стр. 331 донео је опширну критику на дело проф. Флоринског „*Словенски душевност законодавства*", које је изашло на руском језику 1888 године.

— Руски велики кнез Константин Константиновић довршио је руски превод Шилерове „Месинске Невесте", који ће скоро изаћи у руском издању Шилерових целокупних дела.

— Удовица покојног историчара и филозофа Ипполита Тена у Паризу јавља, да је покојни њен муж српском у опоруци забранио да се на јавност изнесу његова заостала писма. Све, изгледа, што се односи на његов приватни живот, има се избрисати из списа, који ће изаћи на свет.

— Лондонски месечник „The New Review" донеће у априлској својој свесци до сад још на јавност не изнесен чланак из пера покојног Ернеста Ренана под натписом: „Изразајева деца по сужањству".

— Скупљена дела Јерфа Еберса изаћи ће у Штутгарту у 105 свезака.

— Од скора излази у Загребу нов књижевни лист „Prosvjeta". Није нам познат у замену, писмо га ни видели, не можемо дакле нашта рећи о њему, но поздрављамо с 12 броју „Српског Гласа" под натписом „Хрватска култура и „Просвјета"" к мује най, да ни најмање не штетујемо.

— У Прагу је пред крај прошлог месеца умро Фрања Јержабек, чешки драмски писац.

— Кашелудијево друштво раздало је својим члановима три књиге. У прве две је издало пет приповедака великога романсијера барона Жигмонда Кемења („Понори срца", „Дивље грешних", „Љубав и судета", „Алкимст" и „Врлина и пристој"). Трећој је књизи садржина „Две љубави", жалосна игра у три чина, коју је написао покојни Гајгораје Чикија.

☐ У књ. V. de La Grande Encyclopedie, која излази у Паризу уз сарадњу првих француских књижевника и научника, на стр. 203. има чланак Ch. Vogel-a о *Бенгату*.

☐ Nouvelle bibliothèque populaire, коју уређује Charles Simond, донеће у св. 344 живот на познатог дела младе Adam (Juliette Lamber) La Patrie Hongroise, под натписом: „Types et paysages de Hongrie"; и „Le général Skobeljev", неколико нових података о јунаку руско-турског рата. Мме Adam је једна од главних сарадница часописа Nouvelle Revue, који се већ у велико такмичи са Revue de deux mondes, где је она написала многе књижевне и политичке чланке. Ова књижевница је веома омиљена у Француској и на страни, јер свака њена творевина одликује се филозофском или социјалном тенденцијом, што даје велику важност њеним списима, а њу ствара достојно место у оном табору, који је до сеје било пренебрегнут, но који ће имати моћна утецаја — тек он тад — при решавању многих замршених питања, под чијим теретом стење данас род људски.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Дружина српског народног позоришта, по што је на велики уторак Гетовим „Фаустом" завршила своје бављење у Панчеву, отишла је у Ковин, где ће се бавити једно месец дана. Први је приказ овде био на други дан Ускрса и давао је „Краљевић Марко и Арапин" Вељке Мићковића. Трећи дан Ускрса дошла је на ред Округићева „Шоница".

— Сметанину „Продану невесту" певају сад у Бечу у „Theater an der Wien"-у. Бечлије је веома рађо слушају те се даје мало те не сваки дан у дупком пуној кући и познаваћу се многи бројеви те красне опере. У Прагу је пре неки дан 232 пут давано то Сметанино дело у чешком народном позоришту.

— Сликар Стева Теодоровић израдио је у природној величини лик Љ. П. Ненадовића и намењен га као дар заједници књижевника и уметника.

— Други део Арањеве трилогије „Тодорјину љубав" удесио је Михаловић, управитељ мађарске земаљске музичке академије, у музичку драму, те се то дело с успехом даје на будимпештанској краљевској опери.

— Сара Бернардова играла је ово дана у Будимпешти. Прва јој је улога била Клера у Онетову „Господару ковница".

— University Musical Society у Кембриџу славиће јубилеј месеца ове године свој јубилеј концертом, на којем ће међу осталим суделовати и руски композитор Чајковски, коме ће универзитет тога дана дати докторско достојанство.

САДРЖАЈ: Песништво: *У бури. Најбољи грех. Мрки пук.* — Књижевност: Једно писмо владике Петра Петровића Његоша. „Језикословље" крупнице. — Ковчежић: Књижевни прилози. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаку табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија два Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 15. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 11 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

ЈУТРО

Златно јутро трепти кроз маглице беле
На бисерје тресе по лисном дрвећу,
Рани ваздух мири, журе вредне пчеле
Са поздравном песмом у походе цвећу.
Слушам звоно сетно, што из даље пева,
Гледам, како тихо ми̏ли река чиста,
Ведри исток, што се светлошћу облева,
И прозрачни листак, што на сунцу блиста.

Тиха радост дрхти у грудима мојим,
Не море ме жеље ни нејасне мете
Ни будућност тајна са болима својим
Нит ме прошлост мучи. К'о весело дете,
Које анђо штити а незнање теши,
Не знам ни за патње ни усуд потајни,
Већ к'о у сну гледам где се на ме смеши
Безбрижно весеље и живот бескрајни. . . .

Ленски

* * * * * *

Ти љупко чедо мојих ведрих дана,
На што терет тихог неспокојства тог,
На што нежни уздах с румених усана
И горка суза х'јеног ока твог. . . .

На што јад да мрачи твоје бистро чело
И да туга тајна таласа ти груд —
Ти спокојна буди . . . . стегни срце врело,
Не мисли на тугу и растанак худ. . .

И нек мину дани, године и лета
Кроза бурног жића опустели крај,
Сњуд ће да ме прати твоја слика света
И љубави твоје слатки спомен тај. . . .

И један пут, можда, када миле очи
Меканом ти руком сведе сањак свет,
Кроза немн покој и тишину ноћи
Чућеш тихи трепет и тајанствен лет.

То је мој анђелак, што немирно блуди
А све тебе тражи по тишини тој —
Та он теби, злато, моју љубав нуди
И до тебе носи задњи уздах мој. . . . .

Јов. А. Дучић

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО Е. СИГЛИГЕТИЈА

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

ЛИЦА:

Болеслав, пољски кнез. **Борич**, кнез Галиције. **Јудита**, жена му, кћи Болеслављева. **Водомир**, кумански кнез, бегунац. **Ружа**, кћи Водомирова. **Људевит VII**, француски краљ, вођа у крсташком походу. **Предслава**, Боричева мати, пре мађарска краљица, сад калуђерица. Мађарски палатин. **Тордајн**, **Шамшон**, **Чанад**, **Фолкуш**, **Титус**, мађарски бегунци. Први, други, трећи пољски великаши. Први и други кумански великаши. **Ђорђе**, мађарски ратник. Гласник. Куманска послужитељка. Шамшонов паж. **Отац Серафин**, калуђер. **Харита**, калуђерица. **Анђелика**, калуђерица.

Мађарски, пољски, кумански великаши, витезови и ратници. Збива се: радња прва и трећа у неком пољском манастиру; друга у Угарској на реци Слани, у табору Боричеву; четврта опет ту, у табору Људевита VII; најпосле пета у Куманској. Време: прва половина XII века.

ПРВИ ЧИН

Дворишта у манастиру. Уска зграда ирка изгледа. С лева прозор од решетке. Десно врата, која се с поља отварају. С врата се улази у дубок мрачан ходник.

Прва појава

ХАРИТА, АНЂЕЛИКА

ХАРИТА

Посестримо се и умири се!
Ублажиће ти овде вера бол,
Пост, кајање и ревне молитве
Биће ти болном срцу моћан лек.
Ил мислиш: само ти си страдала?
И твоја судба да је најцрња?
Што љубља, на те драго превари.
Јест тужна прича једне грлице.
Али би чула прича страшнијих,
Да дуварови ови прозборе.
Ви'ш ону жену у дну ходника?
Што клечи ено пред распећем сад,
Молећ' се богу, док се ово ми
Све одмарамо, мирно, спокојно —

АНЂЕЛИКА

Је л' Долоросу?

ХАРИТА

Да, ту патницу.
Знаш ко је била она? Краљица!
У бисеру је некад ходила,
А сад јој бисер сија у оку.
И зборила је слатко, весело,
К'о што жубори поток кристални,
А осмех с њених уста милених
Ил' зрак из оних сјајних очију
Збуњивао је редом дворјане —
Сад пак те усне горко уздишу,
За милост молећ' краља небесног . . .
Да, која милост некад дељаше,
Сада је сама пука сирота. . . .

АНЂЕЛИКА

На ко је она?

ХАРИТА

Ко је? Предслава.
Носаше некад круну Угарске,
А сад јој чело боре попале
Те стоје као натпис, урезан
Над гробом срца саломљеног,
Над гробом славе, сјаја минула.

АНЂЕЛИКА

Какви је јади амо догнаше?

ХАРИТА

Големи јади: црна клевета.
Бејаше ташта, жива, весела,
Љубљаше сјај и дворске забаве.
Жељаше, да је хвале дворјани
И да јој дивним чарма ласкају —
И тад су подли дворски ласкавци,
Што с цвећа само отров збирају,
Са осиљеним саветницима,
Да боље уђу краљу у милост
И да с' уз престо већма утврде,
Оцрнили је, на њу изнели —
Што моја чиста уста не смеју
Изрећи, јер би била оскврна.

АНЂЕЛИКА

А краљ је веровао?

ХАРИТА

Верово.
И одагнао је!

АНЂЕЛИКА

Чудно, доиста!
Но кад већ из тог света одбеже,
Који јој венац части рашчупа,
— Тај венац скупљи венца краљевског —
И амо дође да се сахрани —
Што онда овде тако тугује?

ХАРИТА

О, да је само њу јад снашао,
Она би знала судбу трпети!
Ал јој прогонство — чедо поклони,
На отац се и њега одрече!....
Две острице имаше клевета.
У један мах је двоје посекла:
И матер и то чедо несретно,
Жени је част, а сину, Боричу,
Узела престо и с тим славу му!

АНЂЕЛИКА

О дете је за цело несретно!
Јер све да му је мати грешна баш...

ХАРИТА

Ал није, није. Доказано је.
А знаш, ко грешну сумњу краљеву
Уништи? Стеван, сини јој пасторак.
Јер кад је он на престо ступио,
Испитао је грозну пресуду,
И натраг стече име мајеси,
На кад га чедом не обдари бог,
Свом млађем брату престо намени
А дотле га за кнеза намести
У Галицији, па га ожени
Лепотом ћерком Болеслављевом.

АНЂЕЛИКА

С тим мање појмим, за што тугује.

ХАРИТА

Хеј, све је био сан, све пропаде.
Побунише се главе мађарске
И не хтеше за краља Борича
Већ даше престо другом огранку,
Слаботињи и слепцу некоме.
Тако је гадно њен сини напгран —
И тако ти је јасно ваљда сад,
Колики боли тиште мајку ту —
Ал ево ње, где амо улази.
Сад ће јој доћи сини у походе,
Јер друкче она неће овамо
У ону собу. — Оставимо их!

Долази Пределава; Анђелика и Харита одлазе ходником; једна калуђерица затвора средња врата.

Друга појава

ПРЕДСЛАВА сама, с лицем пуним туге и као не опажајући назочну Анђелику и Хариту.

ПРЕДСЛАВА

Молим се, али нема милости!
О молитву се обесила лаж
Па не мож' да се дигне до неба.
Јер тајим...
(Чује се јек рога. Пределава се прене)
Син мој! Његов јечи рог!
Одјекни срце, кличи, радуј се,
Опет ћу видет' сина... (поражено)
Сина зар?!
Не, он је живи сведок срама мог,
И ја ћу видет' жиг на челу му,
Жиг, што му дадох — родивши га, ох!
Хај, свет већ више ваљда и не зна,
Ал знадем ја, и кад му љубим лик,
Ја чујем укор тајног духа мог:
Зар таква мајка љуби? Љуби још?
Њен пољубац је отров, није сласт!
Но он то не зна; његов видокруг
Ведрину само и чистоту зна,
А што му каткад чело помркне,
Због мене бива. Ја сам, мисли он,
Света и чиста, па сам — мученик.
Но ја га варам, све је пресна лаж,
Безазленика њега варам ја,
Варам му свети, топли осећај.
Да зна пред киме клечи! То да зна,
Да зна, од кога проси благослов,
С гнушањем би ме даље отиско
И за мој благослов ме — проклео!
Но смем ли уверење његово,
Да л смем, да л могу нарушити? Не!
Јер волим, волим, мој да остане,
Па немам снаге да га жртвујем —
За цело бих га ја изгубила,
Ту једну љубав поред јада мог!
(клекнувши)
Опрости, Боже, мајци несретној,

Та ја ти се одрекох радости
Ван њега једног друге свакоје,
И не рођењем на судбу и на свет,
Што с невредне ми главе рамчупа
Пресјајну круну на ме — прогони,
Да овде ванан света робујем.
Ево се кајем, постим, мучим се,
А савест још ме гризе највећма.
Тек то не знати, да исповедим
Пред сином својим мој претешки срам.
Стид од тог би ме већма мучио,
Нег пламен твоје клетве вечите —
Већ нек ме љуби невини ми син,
А цели свет нек мене презире —
Тек он нек љуби — син безаалени!
(Отварају се врата са стране. Она се исправи.)
Он! Иде син мој! Даље, туго ти!
(Трчи на сусрет раширених руку.)

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Јасна зора заблистала на небу, навештујући рани осванак летњега дана, — беше то Иван дан године господње 1332 — а војводу још не беше ухватио санак. Док је владало њим бесиило, дотле се осећаше јак, готов да се мери са сваким непријатељем. Али кад се врати у замак и кад га виде још већма пуста, него пре, јер од одбегле дружине нико не мишљаше да се враћа, — овладаше њиме црне слутње. Виде се немоћан према тој мрзњи, која га окружаваше, према тој освети, којом му се претило са свију страна. Преосташе му само двојица најмљених момака и дадиља малене Марте. Преостало му и то невиниште — више терет, него утеха, — коме не мораше слушати плача, а које га бележом својом такођер подсећаше на гадно дело и на казну божју, која га већ стизаше...

Дуго стајаше Винч те ноћи над колевком успаваног детета и посматраше ситне му, нејасне црте, које га опоминьаху, као у магловиту одсеку, на лице љубљене, покојне жене. Подругљивост тајаше у његовој души, као свет на зрацима сунчаним, а поплављиваше ју велика разнеженост и голема туга.

— Шта ће бити с тим дететом — питаше сам себе — кад мене убије људска освета?...

У том часу чињаше му се као неминовно, да ће погинути. Слутње се претворише у истину и не буђаху више никаква страха.

— Смрт — мишљаше, — то је одмор, то је несвест, то је мир! Бог је милостивији од људи, јер он зна и разуме све. Нека буде један пут крај тој муци...

Али то дете! то дете!... шта ће с њим да буде... Само да га не убију они, који дођу по мој живот... Јер ужасна је смрт детета, безазлена невиниашцета, које свој страх и бол не може да ублажи никаком мишљу!...

И у престрављеној души Винчевој оцрта се страшна слика, која му се често приказиваше у време креташих најезда. Виде, како Марту уграбише витези разбојници; виде, како је један међу њима ухватио дете, па витла њиме по ваздуху ломећи му кости, а он чисто чује како пуцају. Виде лице свога детенцета искривљено од бола; виде најпосле, како јој је тело изломљено, крвљу обливено, како лежи под ногама убицâ и трза се грчевито... А он на коленима, у прашини, сломљен у својој охолости, моли за милост, — он, намесник! господар од Шамотула!... Закривши лице рукама, истрча из собе на бедем од замка. Зрачна зора већ блеђаше. На небу ни облачка, ружичаста светлост прелеташе по њему, плашећи сене. Али у грању од дрвећа, око замка, беше још црна ноћ и тишина, плашена само цвркутом пробуђених птица.

— Ху... ха!... — разлегну се наједаред у шуми уавик, као повик.

— Ху... ха!... — открикнуше други гласови, будећи одјек у шумској пустињи.

Војвода задрхта.

Да није већ приспео последњи час пресуде? Смрт!... За што не дође на бојиште, где

ју је тако често призивао жарко? Гинути под ударцем убице, који испада, незнан, из шумскога мрака, као осветник, то је страшно!... Гинути без славе, као од крвничке руке, слушати шијани урлик разуздане руље и не моћи се бранити!...

Винч се чињаше у том часу, да слуша крике, који вичу за осветом, да види оне исте стиснуте песнице, које су му претиле у Познању, где се дижу против њега. Осећаше на себи тисућу очију, које гораху од бесиила; осећаше, како га притискује, како се нагиње на њега терет роптања и клетава.

— Смилуј се, Боже! — завапи и паде на колена. Ужасан страх прође га као језа, леден зној га проби по челу. — Смилуј се! смилуј! — поновн.

Занихаше се дрвета од ћуда ветрова. И опет се зачу крик, вика и дивљи поклич:

— Ху! ха!... ху! ха!...

Све ближе гласови, све разговетније допире војводи до ушију пуцање грања, које ломљаху коњска копита. Можда се то враћа одбегла дружина?...

Скочи Винч на ноге и напрегнутим погледом завири у густу шуму. Ништа се не види — али ту ближе, баш под самим бедемом, титраше нека прилика. Висока, плећата, као прилика старога Бартоша.

Осоколи се војвода у души.

— Бартошу! — кликну, — ти си то!...

Прилика се стресе и приступи ближе.

— Ја сам!... — одговори тихо. — За час ћеш погинути, војводо!... мораш погинути... Али дете избави... дај ми дете! Брже!...

Винч стајаше и слушаше, као да не разуме речи. Стинила му се крв у жилама; мисли се у страху помутиле и помрачиле.

— Брже! — поновн Бартош силовито, — не можеш ни часа губити. Чујеш ли ту дреку... те покличе? Иду витезови по твоју душу, иде Мањко од Борка, да се освети за очиву срамоту... Убиће те, заузети замак, уништити, спалити... нестаће прага твоме гнезду... Винчу, повери ми дете... Заклињем се, да ћу га чувати као зеницу у оку!

— Ху! ха!... — разлегну се крик већ под самим замком. У грању засветлише се сада бакље. Велики им црвенкасти пламен бацаше варнице и увијаше се црним димом. А при том блеску виђаху се витешке прилике, у оклопима, како се пробијају кроз чесму. Обићоше шанчеве и бедеме, који опасиваху замак и њаху шумским путем, с ону страну, куда беше најлакши приступ. За цело им неко од одбегле дружине показиваше тај пролаз. Неки у мраку залуташе и, запливши буктиње, пробијаху се сада кроз густу шуму, крчећи силом пут кроз грање, а дерући се и вичући на другове.

Упадоше на пусто двориште. Нико им не брањаше улаз и нико им не изиде на сусрет, — замак стајаше пун, тих, као да у њему нема живе душе...

Кад се прве прилике витешке помолише из густе шуме, Винч скочи и као луд трком утрча у собу Мартину.

Дете спаваше. Мале ручице сложило на грудима на лежаше непомично. Винч стаде над колевком, загледа се у црте невиншашцета и глухо јецање потресе му читавим телом...

— Одande иду разбојници... — шапну, — а онде ја, злочинац, осуђен на казну, међу нама пак то дете, које чека смрт у анђеоском сну... Страхота и помислити... читава века ће тако стајати успомена моја над тим дететом, као гадна сенка, као вечита срамота, као пресуда зле среће!... Избави ју, Боже! — јекну за час. — Ако си свемогућ, избави ју и сачувај!... макар казнио паклом моју душу.

Диже Марту на руке, притисну је на груди и приђе прозору, који излажаше на бедем од замка. Онде чекаше Бартош. Винч му даде дете, не говорећи ни речи. Само знак крста начини у ваздуху, кад је старога слуге нестало на оној страни, где беше улазак у подземне ходнике.

— Винчу! Винчу од Шамотула! покажи се! — дераше се неки глас громко и грозно.

У собу упаде витез; он једини у дружини својој без шлема и панцира. За њим утрчаше два друга, посећи буктиње, које жестоко осветљаваху лице вођино. Младо му лице имађаше суров израз. Густе црне обрве, спуштене над очима, сведене беху као лук на високом челу. Очи сишаху варнице; уста, охоло напрћена, беху отворена од викања. На себи имађаше тај витез таман кафтан, без рукава, који показиваше гола рамена и јаке, жилаве руке. О појасу му висаше кратак мач и велик нож заденут у корице; а у рукама држаше малену убојну секиру, која имађаше с једне стране оштрицу, а с друге јој стрчаше туп гвозден клин.

Упаде и застаде отворених уста, кад виде Винча, где стоји.

На војводину лицу нестаде већ свакога трага прекуженој узрујаности. Миран, хладан, охол, окрете се дошљаку својом величанственом приликом и погледа га лицем у лице, оком у око.

Младић издржа тај поглед.

— Винчу — рече — ја сам Маћко од Борка, Прибислављев син . . . ти си осрамотио мога родитеља, за то ћеш погинути!

Војвода се подбочи и ћуташе.

— Стрепиш, кукавицо! — дрекне Маћко.

Подругљив смех искриви уста Винчева.

— Да си дошао — рече полахко — и рекао, да опћа кривда захтева моју смрт, можда бих се и бојао. . . Ал' кад велиш да долазиш у име своје и очино, да светиш срамоту, онда се не бојим. Ти се пази, Борко, јер си ти разбојник, не витез! . . .

А на то младић прискочи ближе.

— Знај — одговори — да сам посланик опће мржње на те. . . Не ћу те ја погубити, него ће те убити други, који подаље чекају на знак. . . Ја сам себи задржао с мо први ударац, јер си ти подло осрамотио мога родитеља. . . На колена, Винчу, кај се! . . .

Војвода кину.

— Разбојниче и рђо! — дрекну тако страшно, да се одбијаше по свима собама у замку — ти на колена преда мном! . . .

И тргнув нож иза паса, окоми га Маћку у груди. Ал' тај, у трену, јаким махом секире, одби ударац ножа, те га само окрзну по рамену и распара му кожу. Крв бризну — а у исти мах тупи клин на секири погоди Винча у слепоочницу.

Ударац беше јемачно страшан. Из груди се зар Винчевих оте јек, као рика рањене звери. Клин се омаче са слепоочнице у око и петера га на поље, облевајући крвљу Винчево лице. Он се поведе, ал' не паде.

— На колена, издајнице! — дерало се иза њихових леђа.

Војвода пређе руком по лицу, убриса крв и погледа избијеним, модрим оком. . . Усне му дрхтаху, дисаше као у ропцу. Стисну нож у руку и загна се напред.

У железан загрљај пограби Маћка, левом га руком опаса као обручем, а десном гађаше у њега ножем.

Не говораху ништа, само дисаху оба као мехови; из уста им цураше пена, а обличја им, дивља, крвљу обливена, изгледаху спрам светлости од буктиња као лица проклетничка.

Пошаху се за један трењутак. Винч млакаваше. . . Маћко подиже руку — и опет удар секиром, туп, глух, у лобању.

Занесе се војвода и опоро се на земљу скупа с Маћком. Лице му помодрило — изгледаше, да издише. . .

Маћко се диже за час и стаде над њим, распараних груди од оштра ножа, крвљу попрскан, блед као мртвац, стиснутих усница.

Подиже десну ногу и метну је на груди Винчеве, — а после му пљуну у гадно, наказно лице с избијеним оком. . .

— То је за мога родитеља! — рече. — А сад — додаде, окрећући се друговима — вршите своју освету! . . .

Одмах се напуни соба. Навали руља крвожедна, бесна. Не беху то витезови, него махом гола фукара; она, која је претила Винчу у Познању, коју је подстицао Болко од Гостиња пред шамотулском црквом. Страсна, зажарена лица, жигосана дивљом жељу.

Упадоше с грајом и скупише се над телом војводиним, које беше већ у последњој трзавици.

Хе . . . хе! . . . — зачу се из гомиле глас Болков — утајио се скот, ал' је жив. . . Извуцимо га из собе!

Маћко стајаше подаље са оружаним својим друговима, ћутећи.

— Вуците га! — рече за час мрачно. — Вуците! . . . Страшан мртвац . . . — промрмља.

А после додаде јачим гласом:

— Све, што је у замку, ваше је! — довикну руљи.

Спонадоше тада тело војводино и извукоше га на поље. А фукара се разбежа по замку, тражећи живежа и блага. Не нађоше ипак много и то још већма разбесни попашнике. С дивљом дреком истрчаваху из соба и искаљиваху се над лешином војводином, који без хаљина, наг лежаше, гажен ногама, пљуван, укалан блатом и крвљу. А живот још тињаше у њему. Дотући га не могаше ни накосна туча Болкова, ни слепи ударци разуздане руље, која се најпосле раштрка да тражи плена у подрумима од замка.

И беше час, па се тај растргани, на само остављени труп још диже и приклекну; из груди му се јави храпљив јек, после опет испрекидане речи:

— Пред Тобом, Боже, на колена! . . . Опрости . . . и спаси! . . .

Залуља се и паде на земљу, лицем к јасном небу, раширених руку.

Тако погибе Винч од Шамотула.

А дете његово, једина наследница имена и — срамоте издајникове, загрљена рукама старога Бартоша, заспала мирно у тишини и мраку подземних ходника шамотулског замка.

(Наставиће се.)

ПОУКА

ЖИТНЕ РУПЕ ИЛИ ЖИТНЕ ЈАМЕ

Кад је *наклани*[1] на пређашњем *котроманачком*[2] земљишту у Земуну копан темељ за нову болницу, ударише радници на двије рупе, које су биле празне и налик на буре (бачву), имађаху црвене бокове, а бјеху средњем човјеку до грла. Оно нас, што се око њих скупљасмо, не слагасмо се из прва, шта би то могло бити, но послије смо се увјерили, да су ове рупе или јаме из оних времена, када су и овуда коју врсту жита или што друго закопавали у земљу.

Вук напомиње *житну руку* [у рјечнику код „руна“ под бр. 2]; он нам сачува и прекорјечицу (пословицу): „Раж *јаму* пуни“, али уза њу додаје: За Србље у турским државама не ће бити сувише овђе напоменути да се у војводству особито у Бачкој сина раж а кашто и друго жито, у *јаме* мјесто амбара или кошева“.

Будући да ми није доста било, што сам о тијем житним рупама нашао у познатом нам дјелу „Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild“,[3] замолио сам лани госп. *Стевана Жекића*, учитеља и управитеља српских вјероисповједних школа у Старом Бечеју, да ми јави: како се тамо по Бачкој копају ове јаме, како се пуне и како се из њих вади жито. Нијесам дуго чекао на одговор, а јамачно ће сх мном заједно госп. Жекићу бити захвални и поштовани читаоци овога чланчића, јер ће у њему наћи све потанко описано.

„Код нас има *житних јама*, и не зову их друкчије осим тако, али већином по селиштима (салашима), који су на узвишењем месту, јер у низи због блиске воде не могу се копати. Јаме ове нађу се у бољих газда, које имаду хране на почек, а не да је — што по реч — са гумна продају. Као што рекох, копају се на оцједитом месту, како би и с пролећа после мразова, а и у свако друго доба године, око њих сухо било. Обично се копају на догледу, као: пред кућом, на улици пред прозорима, у затвореном дворишту, а и другде. Копају се у облику ћупе, горе *грло* узано, за тим што ниже све шире. Кад се ископају, онда *се* изнутра *исмале*, т. ј. баци се сухе сламе, па се запали, те тако унутра гори два три дана, док се јамни бокови јави не испеку. За тим се, по што се ватра угасила, онај гар испчисти на поље. Величина је рупе или боље јаме различна. Удешава се по меровима. Људи, који јаме копају, знају то удесити, н. пр. 100, 200, 300, и још више мерова.

Јаме се пуне овако. На гумну овршено жито товаре у *дрек*.[4] Натоварена кола натерају над житну јаму, тако, да стражњи точкови опкораче грло од јаме. Онда се дрек од остраг одапне и зрно у јаму лопатом грће, а напослетку се и поњава издигне од напред и истресе. За тим се свеже сноп од сламе или сена у тврдо — то се зове *омут*; и тим се омутом грло од пуне јаме зачепи, па се онда нагрне земље преко њега у виду пирамиде, и облепи се блатом.

[1] Трећа година напраг. У Сријему се говори: заше, прекласе и наклазне.

[2] Од „котроманац“, а то је *лопрет* или *контромац*.

[3] Ungarn, II свезак стр. 118.

[4] „Кад се у отворена кола, а то је без стражњих шпрага, простре поњава да крајеви захвате обе лотре, те се она онда пуна насипе хране и сва четири рогља њена скупе се и свежу увкрст, сто то је *дрек*. Неки опет веле: у празна отворена кола метне се преко лотера напред и напраг мотка, па се поњава подувије и клиновима прибоде, да се не извуче, а тако и уз лотре“. У Сријему зове се ова поњава *жетара*, а клинови *врљоми* (‚Јавор‘ за год. 1886., стр. 1517).

Кад дође доба вађењу хране — какве било — покида се *леа*, одгрне се земља, извуче се омут или *зачепак*, па се храна вади на поље. С почетка иде мучно, јер је грло потесно, а особито кад је јама пуна. Доцније, кад се мало одграби и у ширину спусти, онда на највању (једеку, ужету) спуштају повржен суд, који се *рупњак*[5] зове, те онај унутра нагрне у њега, а други над јамом извлачи и изручује на разастрту поњаву близу јаме, да се одмах превеје.

Ове житне јаме морају се сваке године пре сипања нове хране *исталмати* због задаха. А док су празне, свагда јане, и само једним рђавим точком поклапају се, да се какво марвинче не сурва унутра.

Достављајући вам ово, јављам вам уједно уз изричну напомену госп. Исе *Дебелмачког*, мерника и иматника, да су стари солгабирови неваљале и сумњиве људе у такове јаме затворали пре истраге, дакле у истражни затвор, ради „покајања“ и бољег признања“.

Једно бих још имао да додам овом описивању, и то: да није добро одмах, чим се ове јаме отворе, скакати у њих, јер се догађало, да су људи главом плаћали ту слободу своју. Свакојаке паре или плинови скупе се у оној празнини, па угуше човјека. И прости човјек умије да се размеће, па као што се н. пр. лички сељак поноси кад му пуна кукурузана кукуруза неотучених (у клиновима) дочека коризму или још петровски пост, тако се и по Угарској истјечу газде пуним житним јамама. Циганину је празна торба тежа од пуне, па тако се чини и људима уза празне јаме, још ако су их почистили прије него су се доченали новога круха (хљеба).

По Хрватској и Славонији поуздано да нема данас ни једнога мјеста, гдје би људи ма коју врсту жита остављали у ове јаме, а тако ће бити и с ону страну Велебита, па и с десне стране Уне и Саве. А да је некада и по тијем крајевима рађено то, посвједочиће и ови примјери. Тако су при прекопавању једнога краја „*Хуњадскога двора*“ у Земуну нашли посленици на двије рупе, које су биле оплаћене и јечмом насуте. Па како се она дрвена оплата Бог зна којом приликом запалила, то је с крајева јечам био изгорио, а у сриједи је остао здрав, као да је онај час ондје изасут. А још је љепша била она „руша“, на коју погодише при усијецању земље за нову цесту (друм) по крај гробља; па има „Горњеварошана“, који памте, да су гдјекоји људи у том дијелу Земуна имали житних рупа. Да су сељани, а можда и војници за вријеме ратова, метали у оваке јаме жито и што друго на оставу, говоре и оне црвене рупе, што су се показале на одроњеној десној обали Дунава код *Касарне*,[6] а и оне око Евђенијевих или Лаудонових опкопа изнад Бјежаније. У академијском рјечнику налазимо примјер из „Perivoja“ Бартола *Кашића*: „Пшеница се не усипа у хамбаре, *руше* или *јаме*, докле није очишћена“. А и у Даничићеву „Рјечнику из књижевних старина српских“ има код рјечи **рошо**, puteus: *житна рупа*. Па и оне „*хамбарине* код Детлака“ у Босни јамачно су оваке рупе, а што су двадесет и три до сада нађене на заједничком мјесту, то не чини ништа, јер тако је по Угарској гдјегдје и данаске. Оне округле бушотине у боковима, гдје су јаме најшире (а дубоке су 1·5 *м* до 2·8 *м*), поуздано су за то ондје, да се како лакше удеси излазити ван, да не треба *шкала* (мердевина) као н. пр. по Бачкој.[7] Можда су у оне бушотине биле позаударани кочићи или шиљци, као што по Лици још и сада ударају оваке кочиће између каменова од зиданих бунара, када ћети слазе унутра, да на врелу награбе воде, јер су „бунар прекалали“ (сву воду исцрпили). С помоћу тијех кочића излазе онда и ван. А „*амбарине*“ име је још и једном крају у хатару села Липолиста у Србији у шабачком округу.

Са житним рупама не смијемо замјењивати *земунице*. По Сријему се нађе по која земуница у виноградима, и то за пударе

[5] „*Рупњак* је суд округао, као обод од сита или решета, но мало јачи и од букова дрвета. Садржина му је *до шестра* или *до ивице*, који четири иду у пожуњски мером, *кожуњак* или *вагни*“.

[6] Овако народ ново село „Нови Винковци“. И као да се то име чешће чује од овога.

[7] *К. Херман*, Главнык вем. музеја у Босни и Херцеговини, Сарајево 1892, стр. 243 и 244.

(обично су они у *колибама*), али су оне озго наткривене, готово онако као и *трапови*[8] по Лици. Да је *земуница* некада било и у данашњем Земуну, дознало се при копању подрума за вино (лагума);[9] но ове су морале бити налик на оне, што су их стари Германи правили, само што нијесу озго гнојем (ђубретом) ни мало потрпане биле.[10] И оне *земунице* у западној Јерменији бјеху скро-

[8] У Даничићеву „Рјечнику из књижевних старина српских“ рјеч „**трапъ**“ има два значења; па јер он сам каже, да „не зна шта би било на мјесту на којем стоји: земљи је цркве св. Ђурђа на Србијори пошла међа до трапа српскаго“, то се госп. *Калужњачким* подухватио, да тачније одреди оба значења овој рјечи („Ueber die Bedeutung des altserbischen **трапъ**“ у XII свеску „Archiv“-а, стр. 636). У додатцима овом чланчићу (XIII свезак, стр. 319) дошао је овај писац по рјечницима и на значења, што се данас у народу чују; а особито је знаменита биљешка уредникова, госп. дра В. *Јагића*, да се рјеч „трап“ чује у хрватској „горњој крајини“. На позивање на тај крај јавио сам уреднику „Archiv“-а, што сам знао о трапу. На и овдје истичем, да се за трап ископа дугуљаста четвероугласта јама одјегод близу куће; кад је поражена (т. ј. метнуте су три четири главе рогова) и живинче пробрте су, дође по њима стара шимла (шиндра), сламурника, бујад, комуша (кукурузовина), што ко већ има, а врх свега поздер, пљева и земља, а најзад и буресње, само да је у трапу топлије. С једног краја остане се вратанца, куда понајвише потрбушице улазе дјеца, да изваде што пан.

Скидати онај кров озго каже се: развалнвати трап, а кад је силом разваљен или се сам срушио, ђа она јама; јамачно су опако разваљени били трапови, преко којих је она „баба прескакала“.

У траповима — пише ми Ј. Богдановић — држи народ осим кромпира „и остало зелење, као н. пр. кораћу, рожу, а ђдекоји и пријеранке“ („пријеранак“ је исто што и „извода“). Јамачно је од истога корајења изведена и рјеч „утрапити“.

У Црној Гори кажу „трапу“ *мор* (Љ. П. Ненадовић), а и А. *Николић* писаше: „Кромпир треба у њиве *трапова* сметнути, како ћемо редом један по један отварати и из њ-та кромпир за потрошак вађалити“. Но овај писац одговара и на питање: „Како би се жито, које је нађ од **житне јаме** или иначе од влажног мјеста добило, употребительним учинити могло“. („*Чика Срећков лист*“ за годину 1847, стр. 108 и 39).

[9] Ig. Soppron, Monographie von Semlin und Umgebung, стр. 60.

[10] „Die Germania des C. Tacitus“ (пријевод дра М. Обербрајера), 16.

вишта и за људе и за стоку и за жито и вариво. Па опет је било *вино* у посебним јамама закопано,[11] готово као што се и у светом писму напомиње „*сакривено* благо у њиву, пшенице и јечма и уља и меда“.

И ако се по нашим крајевима човјек извукао из оваких земуница и склоно своју главу у куће на земљи, опет милиони људи пребивају и сада још у земуницама, али у сјеверним крајевима Кине. Лијепо ли је Ф. пл. *Рихтхофен* описао ове крајеве и подземне станове. „Догађа се, да се у којој плодној и веома насијаној долини не види нигђе ни једна кућа. За луду пита човјек сам себе: а гдје живе ти људи, који су то све обрадили? докле не наиђе на одсјек од *леса*,[12] који са стране обрубљује долину. Тамо пак врви све једно као кад се дарне у пчелињи рој, јер од свуда извиру људи иза оних жутих земљаних стијена“.

Трапови и житне руне сјећају нас на она давна времена, када је човјек у оне глави својој тражио уточиште у земљиним њедрима још за живота свога; а што се тиче „житних руна“ на по се. ваља нам знати, да су и Римљани и Грци са „рупом“ попримили и *тубоземско* име „sirus“ (σιρός) за њу.

Прем да ми је права намјера била, да се што боље упознамо са житним јамама по Бачкој, не ће ми се ваљда замјерити, што сам потегао примјере из народа и из књижевности, само да се увјеримо: да је овај старински обичај владао и по оним крајевима, куда данаске сасипљу жито у кошеве, у стубине, у каце и у амбарска ока.

[11] „Xenophon's Anabasis“ (пријевод дра М. Обербрајера), IV 5.

[12] *Лес* или „жута земља“ јесте *глиновац*, у којој има по мало пијеска и вапненца; од Вуковара до Земуна од њега је н. пр. десна обала Дунава, а распознаје се по том, што се стрмо одрољава. Но нигдје на свијету нема ове „жуте земље“ онолико нагомилане као у Кини.

Mojo Medurh

КЊИЖЕВНОСТ

„ЈЕЗИКОСЛОВНЕ“ КРУПНИНЕ

(Свршетак)

На стр. 88: Ово *склоне* Ивана, да послуша Мужевића.

На стр. 88: Док се је Иван *облачно с вамоку иноша*.

На стр. 88. Њему је једаред пало на ум, да би могао *Мадлену свет ти*. Све се *ове дане* тога бојао.

На стр. 92: Из времена *француске стрижовладе*.

На стр. 92: Кад јој је Иван руку пољубио, она се *завјесила* о његово раме.

На стр. 92: Што је његов стриц од земана жељно и настојао да би се Иван *с њоме заручио*.

На стр. 92: Но ипак се не доимаше никога ова љепота *зачрно*, јер је из *ње* читаве струјила хладноћа.

На стр. 92: Пратећи *течај забаве*. Једино би се *својој тећи* који пут *насмешила*. Котромаићу тек да је некако *одздравила*.

На стр. 94: Не би ли с тога *настала за прека* братовој женидби.

На стр. 94: Па и био је *баруп аристала ваљштине наслиевене* од матере.

На стр. 94: *К тој црној коси правиле су* сјајне крупне модре очи дражесну и необичну опреку.

На стр. 95: Није ни с ким разговарао, већ без мисли листао час у „Agramer politische Zeitung“ час у „Allgemeine deutsche Bürger- und Bauern-Zeitung, где је тек припадом *зачитавио и доше* из Хрватске.

На стр. 96: Овдје стоји црно *на бијелом*.

На стр. 100: Сам Иван такођер није *коњао* ништа. У први се час тек толико сабрао да је *узмогао сложити* забуњени *смешњк* и доста неспретан поклон.

На стр. 100: Али овако му се готово *глава мутила*.

На стр. 100: Да Мадлена само *жини равнодушце*.

На стр. 103: Али зато смо се ми борили *вијекове* и *вијекове* на свим бојним пољанама свијета.

На стр. 103: Како је био у салону и у отмену друштву, трсио се, да не *аремјери у изговору*, у крстњама и у цијелом свом начину.

На стр. 104: Мајка јој никако није хтјела признати, да је већ одрасла, на жељећи још увијек, да је свијет држи дјететом, *није јој још допуштала косве дуге скуте*. Зато јој је *одјева арестајала доста високо над глежњима*.

На стр. 104: О ја сам господина Бараковића истом — истом — касно *систвала*.

На стр. 105: Моја *најљубља служба* вашим милостима и славној господи! — проговори гласно, док је доста бучно улазио у салон и *изруковао се* с првим Луцијем Мартићем, својим *ортњаком у годинама* и другом *са школских клупа*.

На стр. 106: који је цијело вријеме *јектво од весеља*.

На стр. 107: Ну овај му тек нешто *загуњба*.

На стр. 108: Зато одлучи, да се куда *сирође*.

На стр. 108: Нисеу могли ухватити, што *љубезни* млади господин, сусјед њихов, *не пошасшне код њих*, да по коју ријеч прозбори с њима.

На стр. 114: Син је нешто и од ње имао, особито су очи *наличиле крупним још увијек красним очима* матере.

На стр. 116: Журимо се, дјецо, да уредимо ствари, а онда ћемо сјести *к вечери*.

На стр. 117: Мајка је истина запалила лојаницу своју, да изиђе *у кућинском послу*.

На стр. 118: Највише му се *свиђа* она: „Рано зорјом“! — и Марија узме својим угодним алт-гласићем *гушћати њесмицу*.

На стр. 118: па се за часак врати *напрћен* књигама.

На стр. 119: Госпођа се није дала наговорити, већ је послала по своју негдашњу собарицу, удату за некога брцјача *у варошу*, па је њој повјерила, да *обнови* прекљуке шешире.

На стр. 119: Кад је пак на дан банова доласка рано послије подне стајала пред зрцалом са *обновљеним* шеширом на глави и морала сп признати, да јој шешир предивно стоји, па да му се *не шшшије двогодишња старост*.

На стр. 120: *Виђевало се* такођер сваки час племића и хонорацира.

На стр. 120: Сваки час *вројито* би који племић.

На стр. 121: Што би казала генералица Либендорф, да нас види међу свјетином — на улици! — *дометне* весело госпођа *крема Хана*.

На стр. 121: У тај *је* час *дојурила* пиа брдо тежка *шестероспрежна* свечана кочија.

На стр. 122: Опазно је ину госпођа, ућудно *се наклонио* и поздравио уздигнутом до калпака десницом.

На стр. 122: Но страх од генераличине проницавости учини, да се је *исти трен* сабрала и позвала мирним гласом друштво, да је *слиједи кући*.

На стр. 124: Прве ињаху *двоспреге*, затим *четворospреге* и најкасније богате *шестоспрежне* кочије.

На стр. 125: Народ је с једне и с друге стране за шпалирима био *крцато натиснам*.

На стр. 125: Па чим је га је примјетила, није више могла *од њега* скинути очију.

На стр. 127: *Тај моје угризе* га савјест.

На стр. 127: А сјајна господска поворка *кретала* са својим лажним часом напред и *у завади* сунца преливао се њезин златни и гримизни сјај.

На стр. 129: Доста неспретни Славонац требао је неко прнеме, да се *снађе* у друштву.

На стр. 129: Је ли видно новога бана и како му се *свиђа* поворка, а он сав збуњен (готово је осјетно, како му крв удара *к слеповчицама*) одговори муклим „не“, па се тај час престрави *с изречене неистине*. Мало даље: миесећи ситне кругљице *из круха*.

На стр. 130: „већ узео у руке завичајну своју тамбуру и *гумдао* уз то пучку *залубљену* пјесму“. — Г. Храшловићу, помозите ми протумачити каква је то песма *залубљена*? Да ли г. Ј. Храшловић каже да је г. Пасарић *залубљен* у Старчевића, е онда бих га одмах схватио, али шта ће значити *залубљена* песма? Ваљда је и та пучка песма *залубљена* у Старчевића, јер данас се мора све и сва залубити у Старчевића. Да смо весели!

На стр. 132: Он бијаше сада такођер љут, што је *изгубљен*.

На стр. 139: Само код нас може се догодити, да имаде народа, који воле учити туђи језик и који *заговарају*, да си туђим језиком правду кројимо.

На стр. 143: „Уздигнутом је руком *у зраку* соколно Гај своје младе пријатеље *у слатког нежној својој родбеној кајкавштини*“. — Заиста вам је рођена кајкавштина, али се, браћо, прихватите иак српскога језика.

На стр. 144: *Обед сва смо закаснили*. А сада ће бити доље на Хармици *иечења бичког вола*.

На стр. 144: Поздравља све и нада се, да ће се на повратку моћи *навернути* у Загреб.

На стр. 146: Осим тога бијаше и бољих шатора, гдје се *уз ноћ* точило и гдје су била господа и боље грађанство.

На стр. 148: Тим јаче осјети бол, што им не може да *узврати иједном*.

На стр. 153: Иван је био обећао мајци и сестрама, да ће њих с њима *погледати расвјету* града.

На стр. 153: На крају Маркове улице *код закрета* казалишту опали истом, да оно није била Мадлена. Сада га *изључи* помисао, да је можебити не ће бити у казалишту.

На стр. 154: Он такођер је први мах није знао, што би учинио, — а да гласно поздрави и да је *наговори*, није се усудио.

На стр. 160: Неколико је пута узликнуо, *како га радује*, што се је Иван онако лепо.

На стр. 161: Све ми је бан приповиједао, питајући ме, *што је на ствари*. Мало даље: Само *га* нешто *смета*.

На стр. 168: Како ћемо мајци казати? — упита оца слабим и дрхтавим гласом, но видјело се иак, *да се сили к јакости*.

На стр. 169: Дјевојка задивљено, готово захвалним запосом, гледаше у красно младићево лице, па се у једаред зарумени и *шусти мајчин загрљај*. Кад су кола *најављена*, *најаве* мајка и Хана, да иду и оне у Загреб.

На стр. 170: *Хана се смркне* и ричи материне биле су јој неугодне.

На стр. 171: Да је љубав могућа и *без посједа*.

На стр. 171: већ је минуо сат, *што* је дошла.

На стр. 171: У цијелој је кући владао *полудашњи* мир и *пегибање*.

На стр. 172: У собу је унишао брижно одјевени старац — *у моди* од почетка вијека.

Ја сам тек на половини књиге „Osvit“, јер књига има 351 страну. Нисам хтео целу књигу прећи, јер је сасим довољно да се види и из овога какав је језик највећега приповедача хр-

ватскога. Што не ваља у језику, ја сам подвлачио и песам хтео коментирати. Да сам пак коментирао све што је подвучено, морало би се све јужно Словенство ухватити за трбух. Ја држим да је ово најбољи пут да се занесењацима Старчевићевским покаже, чијим језиком пишу. Ово је најбољи пут да се онима покаже, који Миклошићеву теорију о хрватском језику, која је на истини основана, називају хипотезом „злокобном“. Није то, господо Пасарићи, хипотеза него је то теорија, која је на истини основана, која има својега чврстога темеља, који несте ви кадри пољуљати. Има већ преко по века како ви наш језик учите, па га још не можете да научите. Ево како вам пише наш најбољи приповедач! Испоредите ви по језику својега Ђалскога са српским приповедачима Матавуљом, Лазаревићем, Адамовим, Шапчанином и т. д. па метните руку на срце и признајте да ви учите наш српски језик. Језик, којим је написана при-

У М—.

поветка Osvit, не живи на овој земљи нашој, а тим су језиком написане и ваше школске књиге, па таки се језик подоста налази и у самим Radovima југословенске академије. Немојте дакле, г. Пасарићу, викати на г. дра Маретића. Госп. Маретић је човек од науке. Њему је наука више свега, премда се опажа да ви много утечете на њега својим Старчевићевством, које не носи никаквога добра него раздор и неслогу сеје међу Србима и Хрватима, који једно друго требају. Ми из дна душе желимо што нас браћа изазивају, да овако што морамо писати. Ми несмо криви, јер и ми смо од меса и кроз нас тече крв, не можемо ни ми бити хладни и немарни, кад се о нама онако говори, као што је заопуцао у Vienci г. Пасарић, којем је др. Маретић кост у грлу, а нћеть достойнъ сапогъ і-емоу понести. На послетку имамо да споменемо г. Храниловићу, да његова пресуда, што се тиче језика у Osvitu, не вреди ама ништа.

С. П.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Свршетак)

Но има још мотива, који пробуђују у јуначима Достојевскога високо расположење човјечности. Сјетите се на прилику код тијех петијех „Братьяхъ Карамазовыхъ“ побочнога сина Карамазовљева Смерђакова, који је убио својега оца, мислећи, да је тијем стекао велико пријатељство и уважење својега брата Ивана, пред којим обожава његове идеје, ум и образовање. Тај несрећни Смерђаков дође на мисао о убиству очину, као о пожртвовању за тога истога Ивана, држећи се опћијех, негативнијех и филозофскијех ријечи Ивановијех, који очевидно није давао својим ријечима никакога практичкога значења и није мислио, да ће оне, падајући на уску фанатички одану душу његова побочнога брата, одмах прићи у радњу и практичко остварење. И када несрећни убица уображава себи, да га чека загрљај тога, по његову мишљењу, ђенија, на када видје само презрење и пријетње, страшно би потресен и разочаран том недостоједношћу, том, као што се њему чињаше, неочекиваном слабошћу својега идола. Када Иван, изливши задоста своје негодовање, на послетку одлази — несретни фанатичар, у пола идијота, вјешта се на првом ступу а ви почињете да поимате, како високи могу да буду треноци самопрегорења и у тој изрођеној и обогаљеној души!

Вама наједном долази појмљивији цио тип, цио ред таке једне изрођене оданости и подобности да жртвује себе, и крај пређашњега негодовања ваља се у вама још осјећај бескрајне жалости према несретноме типу, који је осуђен својом изрођеношћу на умну потпуштеност и мрак, својом околином, која не даје никакијех моралнијех основа, навика, идеја — и ви бисте хтјели не само, да не карате, но да унесете луч свјетлости у душе тијех моралнијех, умнијех богаља, јер ви видите, да се и под њиховијем богаљством дубоко крију искре човјечијех тежња, но само се оне појављују нелијепо, пагубно, братоубилачки, јер су смјештене у лавиринте изрођенога сазнања.

Можно је прегледати сва дјела Достојевскога, почињући од „Бѣдныхъ Людей“, „Бѣсовъ“ или чак „Ползункова“, за тијем „Униженныхъ и Оскорбленныхъ“, „Записки Изъ Подполья“, „За-

ниски Изъ Мертваго Дома“ и свршујући „Дневникомъ Писателја“, гдје се за цијело сјећате онога сељака, којему у поље долази његов тјелесни господар, поплашивши се вука — сељака, који као мати њежно љупко успављује дијете, ни на час се не сјећајући, да је то — дијете његовијех мучилаца. Свагдје и свуда наћи ћете тај исти основни мотив Музе Достојевскога, који се састоји у пробуђењу човјечности.

Но Достојевски није цртао само те моменте пробуђења т. ј. он није само будио читачеву вјеру у подобност људску к човјечности. То би било само половица његове Музе. Не, он је приморавао читача, да сам у себи преживи то пробуђење човјечје т. ј. приморавао га, да сам страда за друге, да их љуби, да плаче за човјеком и да се мучи ради туђега достојанства човјечјега. Читач на тај начин није био прост посматрач туђега пробуђења, него се и сам пробуђивао, мучио и страдао заједно с понижењем и увријеђењем т. ј. откривајући непосредно и у себи самом ту подобност за човјечји позив, који му је цртао Достојевски код другијех. Да говоримо још јасније. Достојевски није само цртао пробуђену човјечност и уносио вјеру у њу. Шта би било у тој вјери, кад бисмо ми њему вјеровали само на ријеч?! Не, он је ту нас увјеравао нашим рођењем, унутрашњијем опитом, да је тако пробуђење стварни факат, који ми осјећамо у себи самијем, а да није никако фантазија или каприса његове Музе. Ми смо због плакали и били изнурени од саучешћа и жалости са страдања његовијех јунака и од њихова пробуђења и то није само вјера, но су факти. На тај начин нам је он сам откривао незнана нам блага нашега рођенога унутрашњега свијета, приморавао нас, да их осјетимо, како их не бисмо више нигда заборавили. И ето то је било још и дан данас у једном листу ријечима другога критичара названо „жестином“ његова талента. Жестином названо је у листу очевидно то, што је он знао, — на рођеном, робијашком тијелу знао, како је подобан човјек, да мучи човјека, како је тешко отопити жестоку кору срца његова, да се у њему пробуди та велика искра човјечности, јер је он држао да се не да замислити да отопи кору лакијем учинима саучешћа и жалости. И ето, то је човјек, који је тијем више осјећао страдања људска, што је он сам више страдао, тога човјека окривљују жестином за то, што је улагао у свој рад сву своју измучену душу, преживљивао сам наново туђе муке, да их може тако извијести, како би их други дубље и силније осјетили, заборављајући сам себе, свој болешљу изнурени организам, који је скоро после свакијех такијех редака падао поражен ужаснијем нападом. Тај човјек, пишући соком својих живаца и крвљу срца својега, дјелом и ријечју приносећи људима у тијем рецима живот свој на жртву, своју крв, свој посљедњи издисај, само да би увјерио људе, да су они људи, да су они подобни за човјечност и да у тој човјечности збиља лежи срећа већа од самога живота — па тај човјек, да је био жесток таленат!

Треба ли ма и шта да се дода томе, што казасмо о тој црти Достојевскога? Је ли могуће, да је што потребно? Зар не морамо и ми мислити, као што је мислио и Достојевски, да није лако отопити ледену кору, која се ухватила на срцима људскијем, да није лако отворити њихове рођене покварене очи на њихова рођена душевна блага. Не, није лако. Понављамо још једном, да је Достојевски љубио људе и саучествовао са њима не само идеално него и фактички свијем тијелом и крвљу својом, јер је и сам знао, шта је то страдање. Сјетите се само, да је он у Сибирији подносио чак и тјелесну казну. Саучешће такога човјека није више само идеално саучешће, но страшна, ужасна асоцијација рођенијех прошлијех осјећаја, рођенога прошлога ужаса, како је гледао туђа страдања. За такога човјека може се рећи, да није имао доста ријечи и боја, како би људима нацртао страдања, која њима чине њихова браћа људи. Па ако човјек вјерује при том у биће искре божје код свакога, ако при том знаде, како је тешко разбудити ту искру и какијем се чуднијем пламеном распламти она, ако знаде, да ју распири, то је јасно, да се таки човјек не ће само ограничавати на слабе слике туђијех страдања.

Погледајте, како је ужасно страдање морао да види Димитрије Карамазов, да би се пробудио човјек у њему. Но и Достојевски је знао, да и страдања у тисућу пута ужаснија нијесу могла да пробуде човјека у човјеку, а међу тијем је исто тако знао, да је сваки човјек ипак човјек, тај исти његов мучилац, дошавши кући, може ласкати својој дјеци, да је чак и звјерски разбојник осуђен са њиме на робију, био сјетан и плакао при помену далекога села, родбине, на велике свеце итд. итд. Та ето је и тај убица Смерђаков у дубини своје душе човјек. Дакле,

шта му је преостало да ради? Шта? Преостало једно: да распаљује ријечју срца људска, да спецели у њима сав напор, звјерство и бешчовјечност и да пробуди велику божју искру. И то није све. Зар се то може назвати жестоко, ако нас човјек наједе да преживимо то страдање, које се назива саучешће? А ко не зна, да је тако саучешће највеће блаженство? Шта то гони те гомиле људске у позориште, да гледају великога трагичара? Шта друго, ако не жеља, да преживе неколико тренутака дирљивијех суза и нарицања за другијем? Шта напони, да се купују и читају дјела Достојевскога? Зар ико иде добровољно на искушење и допушта, да га сијеку? У том се и састоји, да је мука саучешћа највеће блаженство као и љубав према човјеку, та рођена сестра саучешћа. Научити људе, да саучествују и да љубе, научити их, да вјерују у саме себе и човјештво, напонити их, да преживе тренутке душевнога бола за другога, то не значи мучити их, то значи открити им, дати им највеће блаженство у животу, надарити их неизмјернијем благом, па и то је мало; то значи: дати им не само лично блаженство, но и извор оњему добру т. ј. нов моћан подстрекач к радиности за добро другијех, дакле и за оње развиће: така је жестина Достојевскога! У њој и лежи значење за руско развиће. Но са друге стране значење и то велико значење Ивана Тургењева састоји се у том, што је његов песимизам преносио у свјесни облик несвјесни песимизам самога живота руских племића; он их је нагонио, да се муче тим песимизмом и да траже излазак из њега. Тургењев је показивао тај излазак у умјетничком, љубавном и мислилачком ситуацијама. Но и то је била велика заслуга за оно вријеме. Показати красоту умјетничкијех и интелектуалнијех осјећаја, приучити појединца љубави, која је била позната само са своје осјећајне стране, то је значило приправити мозак и живце за виши стадијум револуције, развити у њему потребе далеко идеалније и духовније, него што бјеху у средини руских племића, и такијем путем приправити земљиште за позитивно сјемење Мује Достојевскога. Тургењев се може сматрати у педагошком односају његов претеча, као и уопће претеча идеје западне мисли. Својом критиком, својим песимизмом и презрењем рускога живота, својим идејализмом, позитивизмом и материјализмом служили су само као плуг, који преорава руску леђину за друго самостојно, народно посматрање свијета, које је и дужно да замијени период западнога негативизма и песимизма.

С руског

Милан Поповић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Заво Грбчић. **Девет веселих дана.** Успомене четићске омладине са излета у Никшиће. Написао — —. Цетиње, кн. прн. државна штампарија, 1892. стр. 144. — Ове су успомене прештампане из „Гласа Црногорца", а штампао их је и уредио по одлуци целе четићске омладине, што је путовала и правила излет у Никшиће, члан исте омладине *Заво Грбчић* под *Орловићем Крнезом*, на Данилов дан 1892., где је четићска омладина деветог дана свог путовања држала свој закључни састанак. Пања путописна књиженост доби бољег полета тек у најновије доба путописима знаменитих нам књижевника Љ. П. Недићовића, дра Ђ. Дере, Марка Цара, дра М. Јовановића и М. Живковића. Њихови се путописи могу заиста сматрати узоритим производима те врсте са млађом рашком. Ове успомене четићске омладине за девет, заиста веселих дана носе на себи искључиво тин веселог одушевљења ђачке младости за напредак и славу свога народа. Не одликују се толико умном рефлексијом ни филозофском стихијом, колико младићским омладинским жаром правог црногорског српског млада света. Где где се истиче и шедар младићска хумор, који је тако потребан свакој младом друштву у часовима пријатна путовања. Свако нам је дакле природно одушевљено и привлачи нам пажњу својим сирог симпатичним говором и држањем. Нарочито нам се истиче „покојни ђаво" или „покрштени ђаво", савезник у дружини (секретар), који целог путовања има улогу сличну Мефистофелу. Из целог путописа се нарочито види, како је црногорски млад свет, као и цео народ, родољубиво одан својој домовини, своме Господару и својим власницима, и како је обратно Господар са својим доглавницима одан и милостиво расположен према младом нараштају црногорском. Читалац неће лако наћи у овим успоменама врло лепих цртица и података из народног живота црногорског; до душе мало има уметно-поетског полета, али тим више младићског одушевљења. Што је најјасније, то је што се види, шта може српска омладина у своме народу, кад би чешће у друштву путовала по српским крајевима и тиме прикупљала градиво за свој потоњи рад у народу своме. Црногорска би омладина могла у томе послужити као узорит пример. Ово весеље успомене из деветдневног путовања одликују се лепим, чистим народним језиком у јужном разречју, кроз који провејавају особине црногорског говора са лепим народним речима и изразима, који

би могли бити благо и осталих крајева српских, кад би она набавили друге туђинке. Једино што би се уписало у махну овој књизи то је, што је занемарена интерпункција. Штампа је чиста и проста. Свакоме Србину читаоцу препоручујемо ове успомене од свог срца.

Б. Пешта. А. П.

Нов Тадија П. Костић. **Приповетке.** Написао — —. Српска прва: *Старе луди.* — *Зао глас.* Београд, штампарија Св. Николића (горња Јов. ул. бр. 53.) 1892. Цена 50 пр. дин. стр. 69. — У најновијем периоду наше приповедачке и новелистичне књижевности, под челенком претних нам приповедачи: Ј. К. Лазаревића, Симе Матавуља, Јанка Веселиновића и П. Адамова, појављују се периодично наше млађих снага, који уназађу градиво својим приповесткама махом само на нашег народно-сеоског живота, подражавајући поменутим представницима. Но то подражавање се само ограничава на спољашну страну, дескрипцију, а нема ово дубљине у мислима, реалности у цртању карактера ни психолошке мотивације. Такове су у опће новине у нашој најновијој приповедачкој књижевности. Постала је та мапија, да се само уме градиво из сеоског живота очако, какво је, без икакве уметничке израде. Оне две приповетке „Стари луди" и „Зао глас" јесу две новине у приповедачкој нашој најновијој књижевности, али се ипак доста разликују нарадом својом од својих друга. Градиво је и опде на српског сеоског живота, и то κατ' ἐξοχήν из оних крајева српских, где су се још задржали трагови оних старих патријархалних српских обичаја и оног блаженог идилничног живота у српској задруги. Градиво је без сумње добро изабрано и може када послужити као средство, којим се буди у данашњим нараштајима нашим одушевљење и интерес за прошлост нашу. Тенденција је нашионално-дидактична. Друга приповетка под натписом „Зао глас" и нарадом и тенденцијом надмина прву, у којој има премного описивања, које неје свугде од преке потребе. У првој је где где повређена и реалност, па по томе изгледа, као да приповедач поврпно црта односаје и прилике оних људи, на чијег живота узима градиво за своје приповетке. Ток мисли је некако надовезан и механичан. Унутарње мислене дубине има мало. Уживаоце је читаоцу тренутно. Међу тим у другој има наше мислене унутарње дубљине, него спољашње формалне дескрипције. Друга је приповетка мање више много боље пошла приповедачу за руком од прве. Особите технике, којом се одликује данашња — модерна — приповетка и новела, нема у опе две приповетке; а упрок је томе слаба студија и слабо проучавање страних класичних производа те врсте у нашим млађих приповедача. По ипак стоје оне над нпим неким нашим приповеткама високо. Само је спољашњи облик оних приповетакама доста негодан. Језик је прилично исправљан и потресан, ма да је приповедач злоупао народног језика. Штампарских грешака има много. Сем тога је штампа и артија врло ординерна. За језик се канда наши млађи приповедачи такође мало брину, а то много смета. Оне приповетке препоручујемо нашој широј читалачкој публици као добру лектиру за народ, јер има у њој доста поуке.

А. П.

Б. Пешта.

Ђура Страјић. **Жена као домаћица, супруга и мати.** Говорио на забави „Добротворне задруге сентомашких Српкиња" 6. Февр. 1893. у Сентомашу — — свештеник. У Новом Саду, издавачка штампарија А. Пајевића, 1893. Цена 20 нов. стр. 24. — Овај кратки, а јекгровити говор новијег младог песника и ваљаног свештеника сентомашког Ђ. Страјића одликује се у првом реду родољубивом тенденцијом према женској страни нашега друштва. Говорник је у кратко изложно и предочио у женској задруги задатак и дужности женскиње у кући као домаћице и жене према мужу, и нарочито узвишени позив матери. У леку и јасну назору је говорник с песничким полетом и с реалном истином изнео основне принципе женскога узвишеногa позива у српској кући и српском друштву. Цео говор проведена моралпа тенденција тим пре и боље, што је говорник свештеник — личност дакле, која има осећено право и повлаштају, да у овакву правцу поткрањује моралну снагу у нашем друштву. Оважимо да би то био моралан задатак свима нашим свештеницима, да у оваком правцу негују морално здравље српске куће и српскога друштва. На опог патријотичног говора местимице се указује песничка природа говорникова, и ако не риторска техника — но то оном приликом и неје била намера говорникова. Говор је завршио говорник песмом у најродољубивијем тону у тринаест строфа од четири стиха са једиком. Стихови су особито лаки и лепи; са свим пристају оваком пригодну говору. Цео говор се одликује и лепим, чистим српским народним језиком. Језику се не би имало баш ништа приговорити, да нема још неких омашака, које ћемо овде лак: побројати, ако би их се хтео писац у будућности чувати; у књижевном језику треба избегавати н. пр. овакве речи и облике српске: „произвести", „општина", „резултовати", „добробит", „супруга", „супружански", „деловрус", „сигурати", „цели", „месне", „сигурно", „нужно", „сравнимо", „дочим", „узета на знање", „залива", „уплив", „упливине" („уплинисати" је *руско-српско-бугарско-новогрчка* накарада), „зависити од", „срђа" м. срдања, „недо", „међутим", „човечијег", „замене, „неће", „кумаковао", „крћав", „будући", „условљава", „дечије", „осим", „лакко", „временом" м. с временом, „жениног", „утицај", „општи", „попут". Сем ових неколико омашака је све друго често и правилно. С тога најтоплије препоручујемо овај говор српским женскињама и матерама.

Б. Пешта. А. П.

Ђорђе С. Ђорђевић. **Сима Милутиновић Сарајлија** (1791—1847) Прилог новој историји српске књижевности. Написао — —, професор. — Београд. Штампано у државној штампарији краљевине Србије. 1893. Цена 1·50 динара (штампано на „Просветног Гласника" јуна 1892 до фебруара 1890.) Стр. 936. — Често се чују гласови, како је жалост да ми Срби још немамо добру и опширну историју и историју књижевности. Та гласови нису оправдани. Наша књижевност је још млада, код нас је још рано, да добијемо добру историју и историју књижевности, јер ми још немамо доста разрађених монографија, немамо још доста добрих прилога за историју и књижевност (као што је н. п. овај Ђорђевићев о Милутиновићу и Јовановићев о Херцегу Стефану); а без таких прилога не може бити добре историје и књижевности: много би било од једног човека тражити и да скупи материјал и да га разреди и процени: једном речи, да уради све! А када наши књижевници наслажу доста оваких прилога, када се прикупе сва та врша, ево погаче! И ова Ђорђевићева

расправа је богат прилог историји књижевности наше. После кратког приступа предаи писац на живот Симин, који је пашао први део ове расправе (стр. 6—95). Писац је прикупио сву грађу о животу Симину, средио и проучено је. Особито је добро, што је писац у животу Симину увек узимао на ум и приватна писма Симина. На приватна писма појединих књижевника до сад се код нас није довољна пажња обраћала, а у њима се налази многи драгоцен податак за књижевност. У другом делу (стр. 95—217) је књижеван рад Симин, пошет по хронолошком реду. Врло добро је учињено писац, што је код важнијих дела пашао подробан садржај. Ђорђевић је први, који је прегао да поброји све књижевне радове Симине; наравно да ће се ту наћи недостатака и погрешака (тако н. п. радови Симини: Разплачъ, Обоздъ Сербына и црногорска приповѣдка, пису штампани у „Срп. нар. листу“ и „Срп. новини“ као што вели писац [стр. 181] него у „Магазину за художество, књиж. и моду“ г. 1839), али то не обара цену расправи, јер се зна како је код нас тешко овакве библиографске списке састављати. На крају је писац додао неколико важних писама Симиних Вуку. Ова писма сад су први пут штампана. — Расправа је написана онако, како доликује овакоме послу. Надаље је лепо, а цена мала. Нека је ова књига свакоме најтоплије препоручена.

С.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У „Просветном Гласнику“ за јануар ове године почела је излазити расправа Д. Мајушковића: Грчка држава и њено устројство у средњем веку.

*** Од неколико месеци амо појавио се у пчеларској литератури неки Едвард Мецгер, апотекар у Пешти, са својом новом теоријом, да нема код матице партеногенезе, коју су најсавршији научници јасно доказали разним експериментима, особито под микроскопом. Он је дошао са новом хипотезом, да је матица сустримак (мелез=Zwitter). Међу многим ученьацима, који се постакоше против овога, особито се одликује и наш *Јосип Живановић*. Он је у 4 броју немачког пчеларског листа, који стоји под покровитељством Њена Величанства краљице Јелисавете — „Bienen-Vater-a написао чланак са натписом: „Die neue Theorie des Herrn Ed. Metzger über die Befruchtung der Bienenkönigin“, у којем јаким својим разлозима побија споменутог Е. Мецгера.

✕ Бечки војни лист „Die Reichswehr“ донеси у 468 и 469 броју расправу о војсци краљевине Србије и организацији јој.

+ У Черновицн предаје летњега семестра ове школске године Катушански: „Историју слов. филологије“, „О најстаријим руско-слов. рукописима“, „О поштовању мртвих и обредима погребним у старих Словена“. Ст. Смил. Стацки предаје Историју румунске књижевности XVI—XVIII века и Увод у руснику палеографију.

— Путопис Марка Цара „У Латинима“, који је излазио у „Стражилову“ ланске године, изаћи ће у засебној књизи у издању А. Пајевића, попуњен и проширен а биће у књизи и неколико илустрација.

+ На чешком свеучилишту у Прагу предаје Гебауер: Česká literatura naukova а у семинару старочешку граматику и читање рукописа Хрдинскога. Поливка доврпује упоредну науку о облицима језика словенских а лектор Кољај чита граматику пољску, српско-хрватску и руску.

-- На хрватском свеучилишту у Загребу чита проф. др. Т. Маретић старохрватске песме о пралиџа Савватрији и историско-етнографски преглед западних Словена од VI до IX века, а лектор Целестин предаје о животу и делима А. С. Пушкина уз читање, превођење и тумачење Јевјенија Оњегина.

— У седници мађарске научне академије на други дан Ускрса ове године читао је дописни члан др. Оскар Ајбот расправу своју „Словенске речи у мађарском језику“, у којој изводи, да највећи део речи, које су стекле право грађанства у мађарском језику, потече од онаква словенског језика, који је са старим словенским у најближем сродству.

□ У Женеви је пре две недеље дана умро Алфонс де Кандол, угледан природњак, шарочито ботаничар, син славнога Августина Пирама де Кандола, чије је главно дело („Prodromus systematis naturalis regni vegetabilis“) наставио и довршио. Написао је и „Histoire de la science et des savants depuis deux siècles“, где је применио Дарвинове идеје на народе и породице.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Певачка дружина „Станковић“ у Београду приредила је на велики четвртак духовни концерат у дворници Велике Школе. Поједе су том приликом наше црквене песме, како их је уџесио коровођа Штирпски.

— Особље хрватског народног земаљског позоришта у Загребу гостоваће месеца Маја ове године у Сплету у овдашњем градском позоришту. Бавиће се онде пун месец дана и даће за то време двадесет представа. На репертоару ће бити међу осталим Гундулићева „Дубравка“, „Шекспиров „Хамлет“, „Отело“, „Млетачки трговац“ и „Много вике ни о што“, Ожјерева „Фуршамболова“, Скрибова „Чаша воде“, Сардуова „Федора“, Онетов „Господар каванице“, Додетов „Фромон јун. и Ризлер сен., Пајнов „Наш пријатељ Некључеј“ и Лаубов „Гроф Есекс“. Мислило се и на „Теуту“ Димитрија Деметра, али се због сценских тешкоћа морало од ње одустати. Дружина ће на Загреба отпутовати 2 маја н. р. а прва ће представа бити у Сплету 6 маја н. р. у очи великога сајма сплетског.

САДРЖАЈ: Песништво: Јутро. . . . . Кнез Борич. Мрки вук. — Поука: Житие руне или житие јаме. — Књижевност: „Јешкословие“ крупнине. Муза Достојевскога и Муза Ивана Тургењева. — Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижари Луке Јоџића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоџића. **Штампарија дра Павловића и Јоџића у Новом Саду.**

Број 16. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 18 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сигилетија

С мађарског превео **Благоје Брапчић**

Трећа појава

ЈУДИТА, РУЖА, ПРЕДСЛАВА

ЈУДИТА (падајући Предслави у наручја)
Ох мајко!.

ПРЕДСЛАВА (грли је)
Кћери! — Где је синак мој?

ЈУДИТА
И он ће одмах доћи.

ПРЕДСЛАВА
Оклеша?

ЈУДИТА
Није што не би мајке желео:
Домаћинска га љубав задрка.
Имаде госте, пољске војводе,
На заједнички амо дошли лов.
Спрам брега ћемо диви шаторе
И ради тебе у тој пустоши
Провести једну целу недељу.
Тако ћеш сина дуже гледати.
Ја с моје стране такве забаве
Не марим тако много, него ћу,
Док они ловe, с тобом седети.
(Показује на Ружу; на лицу јој веселост но кроз ову пробија, јер не уме да је скрије — љубомора).
А с њима биће пријатељица,
Амазонкиња права правцита!
Зауздa та најбешњег паripa
На трчи на њем к'о олујина.
У лову уме ласту згодити
А коње даље *човек* не хитне!
Забунила се ваљда природа,
Кад мушком срцу даде женску груд.

РУЖА (себи)
Ја знам да женски, женски осећам!

ПРЕДСЛАВА
Њен благи поглед то не издаје.
Чија је?

ЈУДИТА
Нема нигде никога.
Једина ћерка принца некога,
Ког отац прогна, подозревајућ'.
Мој муж га жали, што је несретан,
За то му нази дете његово,
Јер судба им је налик на нашу.

ПРЕДСЛАВА (себи)
Шта вели она?

ЈУДИТА

Ал су судбине
И опет друкче: њих је прогн'о краљ
Од страха, не пак од љубоморе,
Од страха, што се сина бојао,
Да живу њему престо не отме.

РУЖА

Мој отац није буну дизао,
Ал га је народ као витеза
Са храбрости му врло волео —
Та грчки цар би увек задрхто,
Кад он иђаше с војском на Грке.
Сада без посла седи код куће,
Јер отац жели мира пòд старост.
Но жив је Бог а ту смо ево ми,
Византија ће пасти пред нама,
Пред мојим храбрим оцем.

ЈУДИТА (Предслави)

Ето је,
Таква је: Голуб, али с канџама.

ПРЕДСЛАВА (грлећи Ружу)

Добро ми дошла! Имаш матер још?

РУЖА

Не. Умрла је мене родивши.

ПРЕДСЛАВА (себи)

Да сретне мајке! (гласно)
Чудна девојка!

ЈУДИТА

Другачија је са свим него ми
И духом и по обичајима,
За нас је скроз и скроз непојмљива.

РУЖА

У другој земљи други је и дух,
Та друга је и вера, други бог:
Па друкчи закон, друкчи обичај.
Но за то у нас влада бољи ред:
Већа је верност, мање преваре,
Нег у вас, тобож образованих,
Ал претворних хришћана.

ЈУДИТА

Како то?
А рекла си, да код вас бракове
Кад муж, кад жена често кваре.

РУЖА

Па?
Зар нема права срце на срце
Већ треба да се воли немило?
Кад нису двоје једно за друго,
Шта смета савез да се раставе?
Место да једно друго варају,
Исповеде се, да се не маре,
Па без ала срца свако себи хајд!
А код вас нема искрености те
И тако једно пати због другог.

ПРЕДСЛАВА

И не зна, да ме вређа свака реч!

ЈУДИТА

(коју је свака реч вређала, угушивши љутину, окрене јој се)
По том у вас и нема верности.

РУЖА

Ти мислиш, да се често растављ?
Ал није. Знамо ми за оданост.
(одушевљено)
И ја знам, кад бих кога љубила,
До гроба бих му верна остала,
И крв бих знала за њ пролевати.

ЈУДИТА (Предслави)

Ето шта збори, шта ли осећа,
Та, која с нама овде гостује.

РУЖА

О знаћу за то ја захвалити!
Без увреде је . . .

ЈУДИТА (хладно прекидајући)

Ман'мо сада то!
Већ чуј ти, мајко, неки важан глас,
Мож' бити лаж, ал тако говоре.

ПРЕДСЛАВА

Јел' добар по нас?

ЈУДИТА

Добар, да како!
Посланик мога оца дознаје
— Бар казују господа мађарска —
Да грозна влада краља слепога
И зулум, који чини краљица,
Догрдише, те свак уверава,
Кад би им с војском отишо мој муж,
Да би уз њега листом пристали —
Поклонивши се правом краљу свом,
А то је нико други већ твој син.

ПРЕДСЛАВА

Уклони, Боже, од нас такво зло!

ЈУДИТА

Шта, ало? Ти дрхћеш? Не радујеш се?
Твом сину красна нада синула,
А ти к'о мртва бледа стојиш сва . . .

ПРЕДСЛАВА

Ох да, јер из те наде провидим,
Да син мој навек беше несретан,
Ох, навек до сад, само — тајаше,
Да жели бити нешто велико;
А сад, сад тражи, док злу своју коб
Не пробуди из привидног сна.

ЈУДИТА

То јест, док своје право, престо свој
Од отимчара не извојује.

ПРЕДСЛАВА

Можда га ти на све то гониш, је л'?
Можда се ти за славом отимаш?

ЈУДИТА

За сјајем никад писам гинула,
Али ме тишти, мучи, гледам ли,
Где је од права јача — отимца.
Где добри твој и племенити син,
Који је мудар, смео, јуначан,
Ког благослови Бог и природа,
Који би мого усрећити свет,
За парче земље стоји привезан:
За Галицију, тај малечки крај,
Што, према трону краља мађарског
К'о мален само разбој изгледа.

ПРЕДСЛАВА

Ох куку мени! — Кад си повла за њ,
Тада је њему престо предстојо,
И ти, којој је отац силан кнез,
У тој му нади даде руку зар,
Да још и већа с њиме постанеш?
Још већа нег' уз оца? Сујето! . .
Да, сујета је то, што тебе тре —
Ох будућности, шта ћеш донети!?

ЈУДИТА

Не, мајко! Ти ме пређаш сумњом том.

Четврта појава.

БОРИЧ (нагло улазећи). Пређашње

БОРИЧ

Ох мајко!

ПРЕДСЛАВА

Сине! (грли се)

БОРИЧ

Сад сам ево твој!

ПРЕДСЛАВА

(држећи га за руке и гледајући му у очи)
На јеси л' срећан, задовољан, је л'?

БОРИЧ

А што то питаш, мајко мила, што?

ПРЕДСЛАВА

Не тајн. Јеси л срећан? Реци ми?

БОРИЧ

А што да писам? (загрливши Јудиту)
Ево љубе ми,
Која ми чини рај на земљи већ;
На нам је богом благословен брак.
Да видиш само малог сина мог:
Већ иде, па ме добро познаје,
На зна да грли и да пољуби
И зна, када га пиљем матери,
Зна, да јој моју љубав преноси,
И пољубе, што на њ ја притиснем,
А и натраг донети од мајке,
Што ми их она по њем натраг да.

ПРЕДСЛАВА

(дајући руку Јудити)
Опрости ону моју увреду,
Мо' син је, видим, с тобом помирен.

БОРИЧ (Јудити)
Шта, увреда? А каква?

ЈУДИТА

Никаква.
Мати ти мисли: ми смо несретни,
У браку нашем није склад и мир:
Ти отимаш од Беле престо свој
А ја ти као то пребацујем.

БОРИЧ

О мајко! Ја сам свашто трпети,
Ал опет писам несретан ја, не;
Несретнији су, који гледају
Где слепа обест јаше државу.
Има л за земљу веће несреће,
Нег слепац-краљ и женска управа!
Они су, дакле, не ја, несретни.
Без хвалисања тако говорим.
Та Галиција пре мог доласка
Изгледаше к'о опљачкани крај.
А сад је онде свега обилно,
И свет је миран, нема тужења.

Ја давно владам, ал тог не чух још —
А где њих овде: тек завладаше
Па знају већ и бичем шибати.
Поданство тужи, пишти, проклиње,
Да вриска чак и до нас допире.

ПРЕДСЛАВА

Пусти их, синко, њиховој судбини.
Крокодилске су море сузе то.
На зло те само могу занети.

БОРИЧ

Тако је, мајко. Нека кукају,
Заслужили су, мене ради не,
Јер ја сам срећан и без престола,
Без бриге, која иде с престолом;
Но ради тебе, мајко, патнице!
Рад тебе, коју срамом осуше. . .
Ни оца свога не смем кривити,
Што поверова гнусним гујама,
Та њега бол и туга казнише,
Пре времена га савест умори;
То знам од мога брата Стевана.
— Но када тражим, мајко, престо тај,
Због тебе желим, да те уздигнем,
Па опадачи, који живе још,
Нек ти се сви до земље клањају.

ПРЕДСЛАВА

Ох не, не дај му такво оружје,
Ти осветo! Јер — ја сам мртва већ,
Ја душманима свима опростих,
И молим те, не тражи освете.
Волиш ли мене, њих заборави,
Ту расцепкану земљу остави,
У њој је за те пропаст, осећам!

БОРИЧ

Умири се. Заборавићу их.
Ал' ко то иде? Кнез? Да, отац мој,
Одржа реч и ево дође нам.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Крековјенкога

Превео с пољског **Рајко**

(Настаиак)

I
Први смерови

Минуло је много година од смрти Винча од Шамотула, а успомена на ружну његову издају живљаше удиљ у народу. Затираше јој трагове мудра влада сина и наследника Владислава Локтка, краља Казимира, али смутња у њудима трајаше још дуго и немирни духови дизаху буне трагом Винчевим, не хотећи признати великих мисли и дела краља-законодавца. Стиша се звека оружја, а млади краљ владаше не страхом и силом, не уз јеку бојних труба и бубњева, — него започе тихи и спори посао, који духовима даваше светлости, отвараше срца и оплемењиваше савести.

После крвавих бојева беше тај мир изнуреном народу као животодавна роса после жаркога дана. Одахнуло се слободније, — али за час дигоше се иза сна бунтовнички духови, којима додијаваше тишина, које засењаваше светлост, којима закон изгледаше несносан јарам. И гуњаху људи старога кова, навикнути ва ратне трудо, назирајући миран рад леношћу и тромошћу. Тужаху се, да им ђа убојно оружје, кад им се не да прилика ратовању. Њима се најпосле придружише они, који мишљаху, да нови закони, написани за целу земљу, иду на штету старих обичајних прописа, да украђују самосталност појединих покрајина. Оно, што је до сада спајала једино личност краља Локтка, спајаше сада у једну целину писан закон — од сада ниje више само краљ један, него једнака правда, једна влада, један дух . . .

Започе се тада борба међу старим обичајем и новим, међу дотадањом тамом и том светлошћу, која, управљана мудром руком краљевом, продираше силовито са Запада и Југа.

С трудом и не без жртава иде краљ напред, у паточ тим злокобним жаморима, који се дижу против њега у земљи, у паточ грозним опасностима с поља. Понајпре пређаше крсташка сила, која још не беше са свим саломљена. У рукама Реда крсташког беше земља Добрињска и део Кујава. С друге стране: краљ чешки, који се

увек размеће називом пољскога краља, коме се клања Шлеска и Мазовска, који је у савезу с Крсташима.

Ваљаде, дакле, најпре ту опасност отклонити, — не оружјем, јер војна све да буде и успешна, истрошила би на дуго изнурени народ, него уговорима о миру, макар и с губитком. Краљ даје Чесима Шлеску и кнежевину Плоцку, да се одрекну присвајања пољске круне; за Кујаве и земљу Добрињску уступа крсташком реду Приморје. Губитак је тежак и прети новим кваром будућности, — али за сада је куњени њиме мир, осигуране су границе, — отворено је поље просветном раду.

А први корак на том пољу је припојење галичке Русије, ослобођење њено од татарскога јарма и литавских најезда, а уједно срећно проширење граница: освојена је читава горња обала Вислина, — тим ће се путем отуда стакати, без сметње, богатство у земљу.

Заштићена снага народа стаде се за чудо развијати. Процветa трговина, занат и науке. А Казимир, стојећи на челу томе покрету, сваку распуштеност ограничаваше законом. Статут проглашен у Вишљици беше онај дух, који требаше да удахне јединство у делове, раздељене дојако обичајима, који требаше да буде спона разузданих до тада стихија.

Стихије се те још буде, аз' енергична, позидана у се, смела рука краљева, савија тврде вратове. Годинама дорашћује већ ново колено, младо, пуно живота, које осећа као краљ и које га добро разуме. Витешки дух Локтјеков не гасне у њему, него се оплемењује; дух тај вала да остане увек први темељ у народу; али на њему израшћују већ друге личности нове, пуне чврстоће и воље, а у једно пуне светлости и науке. Борба међу старим и новим обичајем мора се свршити тријумфом светлости и правде. Али борба је та тешка . . .

Из далека, из туђих крајева, иду вихари и буре; одонуда продире злокобна струја неверовања, одонуда се шире али угледи окрутности и злочина . . . скупа са спасоносном светлошћу долазе различита искушења, којима се нестални још духови не ће опрети. А глас највишега достојанства и власти, глас, који је до тада једини одлучивао и кренио све, глас столице Петрове слаби и занемељује. Рим — до тада савест света — стоји пуст, а из Авињона, куда је пренесена столица Петрова, папински се глас не разлази тако моћно и гине често без одјека . . . Покварености обичаја шири се као зараза; разносе ју по свету различите секте, као: Флагеланти, Фратричели, Пастореи, а дух побожна запта опада и међу самим духовништвом.

Великопољска се још не подиже из развалина, после крсташких пустошења; још беше онде голема невоља, а зле се страсти не стишаше, кад је подухнула та нова струја, као отрован задах. Опустошена земља имађаше тим мање отпорне снаге. Из Шлеске и Угарске стадоше гомилама грнути Флагеланти, готови на сваку разузданост, да шире покварености, да слабе веру и уздање у речи свештеника, који узалуд проклињаху безбожнике. Из Поморја и Бранденбурга придолазе непрестано витезови разбојници; од околице крушвичке, од Гоцља разлећу се по земљи, тражећи у њој склоништа за уграбљени плен. А ни међу шљахтом и великашима нема јединства, нема пре свега признања краљевском раду — на против, на њега се диже гласан жамор или тајно сплеткарење. А те све вихаре скупља око себе један човек, који се наједарсед нстакао над том разузданом руљом, силан имањем, родом и положајем, још силнији дрскошћу својом и вољом: син Прибислава Напивона од Борка — Маћко Борковић.

У обзиру на заслуге његова родитеља, даровао му беше краљ град Кожмин и петнаест држања. Беше то, истина, за онда шумовита пустиња, мочари и баруштине над рекама Орљом и Варном, а само местимице станови људски, јаме неспане у земљи или једне колебице. Неки слегаху раменима, чудећи се томе дарованју.

Но пану Маћку Борковицу беше тај дар драг.

— Пустиња је то — рече — али голема... У тим шумама, баруштинама и тресету бићу ја краљ!

— Само што нема поданика и дворанника . . . — приметише подругљиво.

А на то се пан Маћко подбочи и засмеја се дуго и гласно.

— Не ће бити оскудице ни у поданицима, ни двораницима, ни друговима. Пљеснем у руке, па ће се стрчати од Кротошина, Кальиша и Познања . . . стрчаће се из читаве Пољске, а макар из Шлеске, Чешке и Поморја!

Тако је и било. На пустој просторији заројно се у неколико година читав мравињак. Искрснуло сијасет села, а у средини се дизаше град Кож-

мин и велик замак, већим делом зидан, о коме се приповедаху чудеса. Радинке доведе пан Маћко из туђих крајева, који су неколико година радили и подигли грдан двор, опасан са свију страна бедемима, шанчевима и врло вештачким напиадама. Замак тај, како причаху, сложен беше од два дела. У један је водио главни улаз; у другоме, који се сучељаваше с непролазним шумама, а зидом беше одељен од осталога замка, ногомизано беше, по причању, небројено благо: златне шипке, најскупоценији сагови, крзно и сукно и свакојако оружје, — све то разбојнички плен.

Јер не беше никава тајна, да је пан Маћко коловођа оних опљачкица или разбојничких витезова, који беху страх и трепет читавој великопољској земљи. То није тајно ни сам Борковић, на против, још се је разметао својом моћју.

— Викнем — говораше — па ће се слетети к мени стотине и тисуће... Да хоћу, могао бих заузети читаву земљу!...

И не беше то празно хвалисање. Вићало се, како се често стиче у замак читава војска тих витезова. Частило се онда дан и ноћ, а тако бучно, да су се зидови тресли и одјек се разлегао по шумама.

Некада опет изгуби се пан Маћко, на дуго, из земље. Говораху, да жари и пали с оном четом по немачким крајевима. И опет се враћаше, показиваше се међу пљахтом и наметаше јој се за вођу, као најмоћнији. А кад му се који успротиви, укроти га једном речју или грозним погледом.

И најсмелији умукне, јер познаваше жестину Маћкову и знађаше, да код њега ништа не вреди живот човека, који му противу стане.

Још док беше дете, хтеде једном да појаше дивљега коња. Коњ се опираше, а Маћко га тако јако лупи буздованом у главу, да су му одмах очи искочиле и срушио се мртав.

— Коњ беше лен и јак — говораше после пан Маћко — па га нисам жалио; а човек је гадно и немоћно марвиште... убијем га шаком, кад ми се успротиви!...

А кад му је ко споменуо за оца његова Прибислава, како беше побожан витез, како је основао цркву св. Катарине у Познању, — пан Маћко се гласно немеваше.

— Бићу и ја — вели, — побожан, кад доживим очне године...

Иначе, док беше у животу седи витез Прибислав од Борка, умераваше још пан Маћко по нешто своју дрекост, ако се и не покораваше његовој вољи. Али кад отац склони очи, осећаше се неограниченим господарем. Од тада се сваким даном множаше његова разбојничка дружина, а састављена беше од људи, који беху готови на сваку самовољу и не знађаху ни за каку стегу. Држаше их на узди пан Маћко јаком руком и захтеваше од њих слепу верност, а за то им допушташе свако безакоње. Опремаше се с њима све чешће у немачке крајеве где је чете њихове још умножавао, а кад се читава та војска већ доста плена нагумала за границом, навале на великопољске градове, граби, што се да ограбити, убијају, пустоше, а најпосле се враћају на почивак у кожмињски замак.

Знађаху добро ту дружину Маћкову немачки трговци, знађаше ју и Гдањско, Познањ и Калиш. Та три града склопише и савез против тих хајдука, али пан Борковић само се смејаше томе савезу, а над трговцима тих градова још се већма некаљиваше него пре.

Долажаху често тужбе краљу, ал' Борковић, како беше лукав, умејаше вешто да се против њих заштити. У опустошеној Великопољској беше он најпосле најмоћнији: други готово не имађаху ни гласа. Племе Наленча беше, до душе, одлично и врло велико, ал' су и они осиромашили у оном поразу, а при том их је тиштала стара немилост и нова срамота Винчеве издаје.

Најмоћнији међу њима беше сада Миколај од Шамотула, синовац Винчев; поредом и леном имањем беше на гласу и Вепијамин Наленч од Чарикова; мудар и писму вешт беше још и Јанко од Чарикова, који се одао на науке и коме је прорицано, да ће доћи до велика значаја и части.

Али то све беше ништа према моћи Маћковој, звали се ти Наленчи од Шамотула или Чарикова, јер Чариков, одузет им због старих злочина, још увек беше у руци краљевској, а шамотулски замак, од смрти Винчеве, држаше пан Маћко и не хођаше га предати; јемачно му зар беху згодни они подземни ходници, који се пружаху од замка до реке Варте. Чињаше то можда и из велике мржње на Наленче, јер је одлучно да уништи стари им значај.

— Не ће ту бити — викаше — другога господара, ни пљахтића, осим мене! Замак сам шамотулски освојио, држаћу га и не дам га никоме!

У тој мржњи на Наленче подржаваше га

још поуздани му друг, родом Наленч, по имену Сенђивој, који се је завадио са својом родбином, па јој навестио борбу на живот и на смрт. Човек тај беше много старији од пана Маћка, за чудо мрачан, ћутљив, а запечен у тој мржњи.

Други Наленчи, имајући и сами јаких непријатеља, а мало снаге, ако и сачињаваху велику гомилу у Великопољској, не могаху успешно радити против њега. Па ни за смрт Винчеву, због које су јавно грдили пана Маћка, не смедоше дизати тужбе, знајући, како је још жива успомена на издају господара од Шамотула. Шта више то, што му је пан Маћко дошао главе и неправично држао шамотулски замак, не беше никоме противно, осим тој шаци Наленча, а многи му још беху за то и захвални.

— Осветио се за све нас... — говораху. — И због те заслуге праштаху му и доцнија безакоња и самовољу.

Беше то, најпосле, тако доба, особито у великопољској земљи, да су највећа безакоња могла проћи без казне; не беше никога, ко ће да казни, да суди, да бдије над правдом. Вукао је свако себи, што је могао, а јачи беше и у праву.

За то морадоше и Наленчи да ћуте; а неки, моћнији, као пан Вешјамин од Чарикова, или пан Миколај од Шамотула, одлучише да чекају, док им крила не порасту, па да успешно устану на пана Маћка.

На пет година после грозне погибије Винчеве, а одмах након побожне смрти Прибислава од Борка, разнесе се глас по Познању, да је ћерка Винчева спасена и да је жива.

Причаху, како ју Бартош, прозвани Сила, избави из шамотулског замка и, донесав ју Прибиславу од Борка, под чијом је заставом војевао у последњем рату с Крсташима, испроси у тога праведнога господара милосрђа и склоништа за невино детенце.

Је ли истина било, што се говораше, не могаше нико знати. Једини пан Маћко знађаше добро за то и није заборавно никада онога часа, кад га је отац, пред смрт, позвао к себи.

Не поштоваше он, до душе, у делима очине воље, али углед родитељски, једино њега на свету, признаваше. Нехотице обараше главу пред родитељем и ни гласка не дизаше против њега.

Кад се стари Прибислав истресаше над њиме, често врло љуто, Маћко стајаше пред њим и ћуташе. После није пазио на очине заповеди, бунио се против њих делима, ал' опет никада речју. Појави родитељевој не могаше одолети; и готов беше борити се са сваким за родитеља, не могаше отрпети ни једне речи против њега, макар да му својом самовољом и разузданошћу сам задаваше најтеже ударце.

Тако и онда, кад га дозва Прибислав пред смрт, стајаше пред њим Маћко оборене главе, покоран као никада.

Лежаше Локјетков витез на медвеђој кожи, простртој по земљи, у маленој мрачној собици, у којој једини намештај беху дрвене клупе и прост сто. Заповедио је да га обуку у стару опрему његову и метну мач поред њега, и тако чекаше смрт мирно и са снагом душевном, која није попустила ни у томе часу.

Кад виде, где улази Маћко, заповеди да га дигну, да му наслоне леђа на зид и сви да изађу на поље.

Дуго посматраше сина, а после ће рећи овако:

— Ваг двојицу синова даде ми Бог на утеху, а ви ју окренусте у горчину. Старији ти брат, Јан, баштиник на Чачу, место да прионе око свога имања, заволео је Немце, па борави међу њима и за то је изгубљен. А ти идеш на пљачку с разбојничком дружином, вољи пак очевој увек си се разуздано опирао. У тебе има витешкога јунаштва, ал' си га окренуо на рђав пут.... За то ти велим: умери се, док је каде, јер ћеш пропасти, као што пропада дуб, ако и јесте јак, кад га громом ошине божја десница....

Маћко ћуташе гледајући у земљу, а Прибислав се уздржа за час и одисаше тешко, а после настави, хватајући дах, који му бегаше из груди:

— Убио си Винча... рука твоја беше оруђе праведне освете — ал' је то пак убиство! Злочин ће тај судити Бог, а ти га не искупи што брже добрим делом, да ти може бити опроштен... Ћерка Винчева је жива!...

А на то пан Маћко силовито скочи:

— Где је? — крикну.

Прибислав с тешком муком диже десницу.

— Стишај се! — рече. — Она је жива, али ти се не ћеш ње ни претом дотаћи, јер ће ју дух мој чувати од пропасти. Не задржах руке твоје, кад си ишао на шамотулски замак, да задаш смрт ономе, који ме је осрамотио. За то сам и ја крив тој смрти... али ћерци Винчевој не дам учинити кривде, а ти да се ниси усудио, да је се дотакнеш, ако хоћеш, да те не спали гром мога проклетства! Кад затворим очи, стараћеш

се за Винчево сироче. . . . Нека се отхрањује да ни не зна за своју крв, јер срамота је жалосно наследство . . . нека се просто отхрањује. Тако је за њу боље. Бартош Сила, који ју је избавио, отишао је са света, и тако за тајну не зна нико, осим дадиље детиње, Агате, којој сам заповедио да ћути. . . . Остави ју овде, или ју чувај у Кожмињу, али да јој влас с главе не спадне. То ти кажем ја, који већ одлазим са земаљскога света и идем на страшни суд. . . . Опамо ћу и тебе призвати, ако не учиниш тако, како ти кажем на самртном часу! . . .

И премину храбри витез Прибислав, а Маћко се не смеде опрети последњој му вољи. Дете се испрва отхрањиваше у двору Прибислављеву у Познању, ал' ако и не беше сведока разговору очином с Маћком, почело се и сувише брзо узалити у траг истини. Да ли је дадиља Агата рекла пред странима каку непроминљену реч, ил' је можда обратило пажњу оно, на левој слепоочници детињој, крваво знамење, које приказиваше грб Наленча, тешко беше докучити. Нико не умејаше показати, од куда потицаху та нагађања, као што то често бива међу људима, али сви шапутаху све гласније.

— То је Винчева ћерка, баштиница Шамотула!

Дођоше најзад ти гласови и до пана Миколаја Наленча.

Обрадова се он врло томе и одмах се крену, с папом Вењјамином, из Чарнкова у Познањ; беше то за њих једина прилика да се освете; јер ту се више није тицало издајника Винча, него невина детенцета.

— Идем краљу — викаше пан Миколај — на ћу да тражим правде у име Винчеве ћерке. . .

Но, дошавши у Познањ, узалуд тражаху. Прибислављев замак стајаше запустен и пуст. Дадиља и дете̂ту не беше ни трага. Куда се дело, нико не знађаше. А пан Маћко, кад му јавише за ту потрагу, бешњаше од зла!

— Лаж! — викаше. — Винч је оставио иза себе само гаргичаву успомену, а никаква потомства!

Трага не беше; ал' говорило се о томе још дуго, а најпосле се заборавило. Наленчи се нигде не помогоше; у онће се нагађало, да је пан Маћко заповедио да се отпреми дете са света или га чува у кожмињском замку.

А то је значило толико, као да ју је осудио на смрт.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ХИПОЛИТ ТЕН И МОДЕРНА КРИТИКА У ФРАНЦУСКОЈ

Умедесет и шестој години свога живота, а од сухе болести, умро је 4-ог марта, у Паризу, Хиполит Тен. У њему је културни свијет изгубио једнога од највећенијих умних трудбеника, а савремена Француска најодличнијег свог књижевника, послије Литреја и Ренана. Тен бијаше заиста оштар критичар, философ, историчар и умјетник, који је својим плодним и разноврсним радом најбоље и најсавјесније заступао и, тако рећи, рефлектовао покрет модерних идеја и међународну културу данашњег вијека.

Његов је живот био: сушто умно напрезање; мета његова рада: естетски, научни и морални узгој људства. Главни му идејал бјеше: да служи науци, да јој служи поштено и достојанствено. С тога се слабо обзирао на хвале, којима га његови вршњаци обасипаху, а још мање на нападаје својијех противника, који га нијесу штеђели. Ступајући на књижевно поље, бијаше млади Тен одмах ударио на отпор метафизичара, који у његовијем теоријама назираху неку умишљену опасност за јавни морал, за слободно опредјељење и за људску одговорност, те на њ подизаху страшну вику. Чувени философ Кузен настојаше свијем средствима, да му на пут стане, противећи му се по свеучилиштима, по академијама, и гдје год његов утицај могаше да допре. Али он стога не сустајаше, не скреташе с пута, него у својој научничкој бистрини ступаше напријед, не обзирући се ни на десно, ни на лијево; и тако постаде, као

што се згодно изразује један његов биограф, наставником свога времена. Он је, у правом смислу ријечи, био гласник јеванђеља модерне критике; његова теорија о *утицају средине* постала је у књижевном проучавању права догма; његове су књиге поуздан кажипут свакоме, који се озбиљно књигом бави, и прави *vade mecum* за критичара и умјетника, за пјесника и филозофа. Његова је смрт немило одјекнула гдје год се наука цијени, и многобројни његови ученици, раштркани тамо амо по свијету, посветише врлом мајстору заносну посмртну ријеч, оплакујући у њему залазак првог реда звијезде са књижевног и науковног неба.

Нек ми читаоци „Стражилова“ допусте, да им овом приликом и ја проговорим о човјеку, који је у великом свијету толи славно име оставио, а о којему је, код нас Срба, посве слабо досле писано и говорено. Разумије се, да ово не ће бити никаква студија о Тенову животу и књижевном раду (за то би се друга крила и други простор хтио), ама једноставни приказ његовијех начела, како их врли мајстор примјењивао на естетску, на књижевну и на историјску критику.

I

Напредовањем знаности и ширењем експерименталног поступка у науци збио се је у многој грани људске дјелатности, па и на пољу критике, у ово посљедњих педесет година, радикалан преврат. Да овдје и не излажемо историју њена постепеног преображења, од почетка овога вијека па до данас — историја, која би заиста поучна била и садржала језгру општег развоја европске свијести — доста ће бити да упоредимо критику Волтерову са критиком Хиполита Тена, па да нам се одмах предочи голем јаз, који нас дијели од академске критике прошлога вијека. Стара емпиричка система, којом се служаху Волтер, Ла Харп, па и сами Лесниг, одликовала се тијем, што су ти критичари судили увијек по субјективном утиску, те поклањали сву своју пажњу једино дјелу, које би проучавали и тумачили. Оно бијаше на њиховијем очима увијек нешто за себе, и као ствар независна од свога сачинитеља. Њима је довољно било да то дјело подвргну, као што згодно вели један француски критичар, „камену кушње својих апстрактних теорија“. Прогласили би га добријем, кад би одговарало условима извјесних правила, а лошијем, кад би се од њих одмицало. Тако бијаху себи узаконили неку врсту литерарног кодекса, мимо којега не бијаше књижевнику спаса. Што се саме Француске тиче, у којој је више мање — ма да то невјероватно изгледа — увијек систематски дух владао, наиме тежња нека за класификацијом људи и људских појмова, ту су ствари најгоре текле.[1] Француска академија, која је у погледу укуса, што по реку, и ведрила и облачила њаше увијек за тијем, да књижевност доведе у склад са осталијем уредбама аутократске монархије, које бијаше и сама одојче. Академија — као год Луји XIV у својој држави — бијаше у књижевној републици све и сва. Из њезина су крила врцале мисли и естетска правила, а свијет им се слијепо покоравао; што спознаји мисли сводио се на неколико академских формула, о које се шиши, без свога чуда, нијесу смјели да огрију. Реторичари, уједно и метафизици, одликовали би се инак тадашњи критичари канто са своје дубоке проницавости, са богаства својих дедукција, са језгровитости својијех разлагања. Није могуће не признати у некијем страницама њиховијех дјела силу и оригиналност дијалектике и по гдје који блијесак правог генија. Али та критика бијаше скроз и скроз субјективна; та тумачења, ма колико сигуран изгледао њихов *критеријум*, бијаху у суштини идеологијска. Не достајаше им појам о начелу живота, појам о међусобном „односима“ људскијех догађаја, појам о органској вези историјских појава, — што управ сачињава знаственни темељ модерне критике у опште, а књижевне напосе.

Сент Бев је био први, који је књи-

[1] Француски је ум, вели Енгел проф. Дауд, „pre-eminently systematic“ (претежно систематичан), и да појмове обиље у систему, јал' у методу, или просто да позући стапонит ред у мисланја, он често ствари посматра на апстрактан начин, или их чак и измишљани, кад се не даду у систему збити. — Prof. E. Dowden: Literary criticism in France. Fortnightly Review, Decemb. 1. 1889.

жевној критици нов правац дао. Он јој положи прије свега чврст темељ, наиме темељ историјски и природословни. Затим увиђе нужду, да се дјело стане тумачити човјеком; увиђе, да је свака књига стварно, у неку руку осјетљиво биће, задахнуто духом и животом човјека, који ју је саздао. Док стара, тако звана философска критика, посматраше књижевне производе као да су с неба пали, и о њима изрицаше суд без обзира на њихове творце, Сент-Бев утврди најприи тијесан односај између свијести, замишљаја и израза тога замишљаја. Он доказа, како није могуће књижевно дјело потпуце схватити, ако се прије не осврнеш на његов извор, ако не заронии у историју његова постанка, ако себи не створиш бистар појам о личности састинитеља и о његову душевном стању, кад је своју мисао на хартију преносио. И нови критичар не разлучи више дјело од његова састинитеља, него му проучи порријекло, живот, наклоности, и узе сматрати написану страницу не више као изолиран појав, него као продукат разнијех елемената, у којима треба тражити разлоге њезина постанка. У здравље свјетлости, што би на тај начин у изобиљу на књижевна дјела одбијао, истицао би им критичар на видјело читаву повјесницу, нагонио је да ускрсне. да се пред њим креће, и упуштао би се тако у ситна истраживања, при којима страсти, предрасуде и правила *a priori* не имаћаху никаква утицаја. Његови претходници тек што бијаху својом иглицом пропарали чапру, Сент-Бев зајури свој анатомски нож у саму утробу живих и својом системом ускрснулих аутора. Стаде пратити карактере кроза све згоде и прилике, које могаху на њих утицати, или их битно мијењати, те прибиљежи све прилике и неприлике, које бијаху умној активности појединих писаца помогле, или одмогле.

„Сент-Бев, као критичар — вели један италијански писац — задужио је сву јевропску литературу тиме, што је дотјерао до савршенства књижевни *»portrait«;* он је у њему први стао проучавати човјечију душу са назорима знанственим и са савршеним поимањем умјетничкијех тапчина.“ [1]

[1] Guido Mazzoni: Tra libri e carte. Roma, Pasqualucci, 1887.

Златне ријечи, до душе, које би се могле примијенити не само на индивидуални *портре*, већ и на сав укупни књижевни рад Сент-Бева, који је први од књижевне критике створио важан одјељак биологије.

„Il est le père de la critique contemporaine. *Nous sommes tous ses élèves.* Sa méthode a renouvelé dans les livres et jusque dans les journaux, toute la critique littéraire et philosophique. C' est d' elle qu' il faut partir pour commencer l' evolution ulterieure.“ Овако о њему пише Тен,[2] који је каснье његове теорије о средишту, нашљењу темперамента и о порријеклу усавршио, а како неки тврде, чак и претјерао.

Видјели смо на више, како је у Француској, успркос напредног духа, који је оном народу урођен, владао увијек доктринаризам у мислима. Позната је ствар, како је и сама Револуција, пошто је стару друштвену зграду срушила и предрасуде оборила, на крају опет ударила у ауторитаризам, те га дотјала до крајности. На против, код Сент-Бева налазимо одлучну противност свакој системи (у њемачком смислу ове ријечи) и сваком доктринарству. Он бијаше пријатељ идејâ, али се бојаше тираније унапријед усвојених појмова. Врло је карактеристична околност, коју спомиње у својој расправи проф. Дауди, наиме, како писац чувенијех *Causeries du lundi* бијаше дао урезати на своме печату енглеску ријеч *Truth* (истина); и заиста главна је црта његових радова нека неодољива тежња ка истини. Али то апостолима „системе“ не бијаше довољно; они га обиједине е су његови радови без плана; рекоше да вјешто разлаже, али да нема теорије. „Они, који су ми највећма наклоњени — рече ће једном велики критичар — били су тако добри, те су признали, да сам прилично добар судија, али судија без кодекса.“ И признајући да је његова система: „одсудност сваке системе“, он им у кратко изложи своју критичарску методу, која се у главном ослања на здравом разуму, те индуктивнијем начином изводи из појединијех чињеница опште законе, полазећи увијек са извјеснога на неизвјесно, и чувајући се сваке претјераности. Али

[2] Taine, Histoire de la Littérature Anglaise, Introduction.

његови земљаци назваше оваку критику негативном; критиком без кодекса; ка' оно ти гдје се са судачког стола не читају параграфи, бива, рецепти за приправљање ремек-дјела.

Међутим задатак књижевне критике, као што је замишљао и у дјело изводио Сент-Бев, не бијаше више да изриче похвалу или осуду, да потврђује или да пориче. Посао књижевног критичара постајаше одселе у главном дјело сравњења и психолошке анализе. Сравњујући, у ствари, плодове модерне свијести са онијема нашијех предака, што нам падоше у наслеђство; проценьујући поједина умјетничка дјела, не у себи, већ обзиром на цјелокупан развитак дотичног умјетничког облика (роман, драма, пјесма и т. д.), улажаше критичар обично истини у траг, и он бијаше у стању да непристрано опредијели мјесто, што се којем дјелу пристоји.

Дакако, ни Сент-Бев не остаде увијек вјеран начелу, које бијаше истакао. Често се и он исти на но пута зауставио. Имао је он и своја устезања, своје слабости — као све што је људско. Тако му је приговорено, да је неке писце за живота хвалио, а по смрти худио, као н. п. Шатобријана (у својој књизи *Chateaubriand et son groupe littéraire*), и обратно. Али је то била до некле пошљедица његове критичарске независности. И у природи нам се ствари друкчије приказују, како их са којег становишта посматрамо. Кад једној згради само једно лице гледаш, она ти се другачија чини, него кад јој погледом цио фронат заокружиш. Његова девиза бијаше иначе: „Nous sommes mobiles et nos jugeons des êtres mobiles“. Код њега је важило само једно начело, изван којега је све хипотезом и мантањцом сматрао: ко хоће да што дозна, нек добро очи раствори. „Savoir, c'est voir.“

И заиста, у њега је око, као мало у кога, оштро било. Али као да му ипак не достајаше онај широки, окружни поглед, што га Французи називљу „regard d' ensemble“. Виђао је, кажу, бистрије но ико прије и послије њега, али је виђао само преда се. За њим пођоше други, који проширише стазу, куда он прошао бјеше. Тенов натурализам и Буржетов психологизам нијесу, у ствари, него систематска елаборација методе управљене у чувенијем *Landis*, а којој Сент Бев не бијаше још, по француском обичају, одсјекао правила. Тен поступа истијем начином, употребљава исти халат; само што је он, као год и Бурже, његов ученик, у томе одређенији, а како се некијема чини, и много смјелији.

II

Тен је од критике створио позитивну знаност, ил' бар покушао да је створи. Позната је његова теорија о средиштима и повјесничким приликама, примјењена књижевном и умјетничком развоју народâ. У њега је иначе и философски поглед много шири и замашнији. Он не признаје, на примјер, у антропологији битне разлике између физиологије и психологије; те ће вам проучавати у склопу мозга и у разним физичним функцијама човјекове тенденције и наклоности; проучаваће вам, до потребе, сав људски организам, а да проникне у душу човјекову. По нарави просуђује личност, а по личности дјело. Тен је, уз то, и бољи стилиста од Сент-Бева, а то долази можда отуда, што се чувени критичар посве мало новијарском литературом бавио, те је своја дјела на тенани израђивао. Његова је проза, особито у путописима, урнек стилистичке пластичности и симетрије; течна као музика, а бистра као алем. Његов „*Essai sur Tite Live*“ и његови „*Philosophes français du XIX siècle*“ бијаху, као првијенчад, права мајсторска дјела. А то се може слободно казати и за његове „*Essais de critique et d'histoire*“. Али његово главно дјело, његово ремек-дјело, то је зацијело чувена „*Histoire de la Littérature Anglaise*“, издана о трагу двадесет и више година, скоро у исто доба кад и Ренанова „*Vie de Jésus*“. У свом задњем, на жалост недовршеном великом дјелу: »*Origines de la France contemporaine*« нашла је најшире примјене његова критичарска метода. Ту се експерименталним начином побијају идеолошка нагађања многог прељашњег историка, па и самог Тијера и Мишлеја. Републиканци га обиђоше, с

је у тој књизи оцрпио велику Револуцију, а Бонапартовци се пожалише, да је у њој хтио да умањи славу првога Наполеона. Али се он, срећом, не обзираше на гласове људске и страначке сујете, но се држаше чврсто свог научничког инстинкта, своје здравог и рационалног методе, која га једино упућиваше к истини. „Између људи, који приказују ствари на један начин, и природе, која их приказује на други, треба вјеровати природи“. Ово је Тенов принцип. Кад и не бисмо дијелили одушевљење Ренаново, који га назива „*l'homme du vrai, l'amour de la vérité même*“; кад и не бисмо пристајали до краја уз његове теорије, морали бисмо се ипак поклонити величини његова особног и неодвисног талента, с којим се уздиже попут орла изнад свијех слабића старе и нове спиритуалистичке филозофије.

Као критичар развио се Тен непосредно од Сент-Бева. Са том разликом само, што је овај пошљедњи сваку ствар за себе у бесконачности сматрао, дочим је за првога све у васељени неразрјешиво међу собом скопчано. Ово би могло коме изгледати као противурјечно ономе, што смо навише о Сент-Беву казали, али није тако. И заиста, Сент-Бев, који се у томе слаже са Гетом — сматра свако књижевно дјело као неравни продукат пишчеве индивидуалности, али га он сматра у себи. Тен, на против, попут Хердера и Дидроа, не раздваја никад дјело и његова сачинитеља од вјечнога ланца времена и идеја. Другијем ријечима, људски је ум за њега подложен плими и осјеци владалице струје времена, и свако је књижевно дјело, ка' оно ти израз људске мисли, нужни рефлекс те струје.

Као што читалац види, овдје се опет налазимо пред савршеном системом; али системом, која би у пракси лако могла да нас одведе страшнутице. Сасвијем је умјесно, нама се чини, великом критичару опажено било, да тако звана „струја времена“ илити „средиште“ није увијек довољно, а да нам неке личности протумачи, које сасвим за себе стоје и од својијех се вршњака корјенито разилазе. Како на примјер, да се у псеудо-класичној и дворској атмосфери XVII вијека протумачи владалицом струјом оригинална личност Лафонтенова, па у неколико и Молијерова?

Нема сумње, до неког је степена Тенова теорија апсолутно истинита; као што сваки човјек, тако и књижевник (умјетник) подлијеже до неке мјере утицају свога времена, рецимо *момента*, у ком је живио; а ма што радио, мислио или стварао, он увијек носи собом, више мање, биљег *елемена* (la race) из кога је поникао, као што и *средишта* (le milieu) у ком се развијао. Али се сила индивидуалности не да зато ипак порећи: она се отимље свакој а ргіогі скованој теорији. Има људи, које бисмо утаман кушали да обичнијем аршином измјеримо. Њихова се личност јасно пред нама истиче, разабрали бисмо је међу стотинама другијех; а врло би тешко било изрећи у чему се ти људи са својијем савременицима подударају. Ово је можда најслабија страна Тенове системе.

У осталом, не треба претјеривати и од критичара захтијевати, да чудеса ствара. Попут хемичара, који проучава разне елементе живота, па опет не може да нам објасни како тај живот постаје; тако ни критичар не може да прозре у битност самог генија, који се увијек људској анализи отимао. С тога ми се чудноватo чини захтијевање једног њемачког писца,* који се чуди што му Тен не може да протумачи теоријом о средишту: зашто оно историјско доба, које је Гета створило, није сâме Гете стварало? Наивно питање, бог и душа! Као да је збиља француски критичар својом теоријом изумио неки аутоматски анарат за фабрицирање генијалних људи, од прилике опако као што се у пруским касарнама фабрицирају војници!

Било како било, и макар како о његовој теорији мислили, за двије ствари треба свакако да смо врлом критичару захвални: прво, што нам је први показао тијесно сродство између књижевности једног доба и осталих умних појава односног времена, друго, што је доста томе допринио, да сами себе обуздамо у претјераном изрицању новољнијех, јал' неповољ-

* Хуга Витмана, у подлиску бечке „Neue Freie Presse“ 12-тог марта о. г.

њјех пресуда, на основу тјесногруде естетике укуса, који моментано влада. Сви смо — каже проф. Дауди — од њега научили колика поука лежи у ситнијем детаљима о друштвеном животу, о форми владавине, о законодавству, о судовђу, па и о самој ношњи извјесног доба, кад се ти детаљи упореде са фактима савремене им књижевности.

У том погледу пружа нам најпоучнији примјер дивна његова студија о Балзаку. Прије него ће ту студију написати, прибрао је писац што је год више могао докумената, књига и чланака, те су о чувеном приповједачу написани; затим је стао распитивати старије људе, који у младости бијаху с њим онђили и свакога у опште, који му могаше што о њему казати. Али му то не бијаше доста: он пропутова још и оним мјестима, за која знађаше да је Балзак у њима боравио, обађе му родно мјесто, куће, у којима становаше, шеталишта, куда бијаше прошао. Ништа се на тај начин критичаревој истрази не покраде; ни шичева ћуд, ни његове наклоности, ни његова пријатељства; а кад се критичару учини, да му је довољно кроз душу проникао, он тек онда сједе за сто, на се лати списатељског посла.

Треба само прочитати Тенову студију. Из ње ће свако увидјети, како мајстор на дјелу поступа. У човјеку налази потпуно објашњење односног дјела; Балзак, кога њеровници прогоне, ради дању и ноћу, да им се из чампрага истргне; загрнут у својој пустињачкој долами, пише по дванаест сахата на дан, а које вријеме ноћу не преспава, то проведе у замишљању најчудноватијих пројеката. Глава му је прави вулкан, и на тај начин свијетом кубури, док мало по мало не напише своје огромно коло романа „*La Comédie humaine*“.

Ето, такав нам се Балзак у Теновијем страницама приказује.

Попета на овој висини, свјесна саме себе и своје задаће, критика се креће на сталну земљишту: празна идеологија уступа мјесто разборитој експериментацији. Свако њештачко дјело постаје тако зрцалом свога сачинитеља; оно без њега не постоји; оно се изван њега не може да појми. Историја књижевности није више прост зборник раштркапих мисли без међусобне везе, без одношаја са оним, који су их зачели и изразили. Она нам се, на против, приказује као низ карика једног те истог ланца, као голема литија, гдје од памтивијека крочи човјечанство, и у којој назиремо с времена на вријеме, оне одабране духове, што их Енглез Карлајл (Carlyle) назива преходницама.

III

Довле о критичару. Али за критичарем долази умјетник.

А умјетник је у овоме критичару-филосоФу непадмашив; и не ће бити пређерано, рекнемо ли, да је ријетко када критика извјеђбанијом руком вођена. Језик је у Тена јединствен: пека беспримјерна смјеса пластичности и енергије, сјаја и колорита; а при том чудна полета у сликама, чудне тачности у упоређењима! По некад ти се чини, као да имаш посла са Шекспиром, или Микелањелом — два умјетника горостаса, које је овај критичар обожавао заносно. Ко је вољан да се упозна са Теном, као умјетником, нек прочита његов »*Voyage aux Pyrénées*“, или, још боље, онај његов у бога дивни »*Voyage en Italie*«. Ти су путописи, привидно, написани без икаква плана, онако пасумце, како је писац што вићао и осјећао; ама, боже! живописних ли пејзажа, красних ли размишљаја! Строго узевши, то и нијесу путописи; то су исповјести једног умјетника, који нам прича своје заносе спрам дивота природних и ремек-дјела њештачких. А такове су, више мање, све његове књиге. Онака, како нам је он саздаје, Дантонова слика у историји Револуције („Origines de la France contemporaine“) изгледа нам горопадна. Исто тако и они горди синови италијанског Ренесанса, које нам он из мраморних гробова ускршава, крећу се пред нама и ми се с њима разговарамо као са живим створовима.

У својој књизи о „експерименталном роману“ жаљаше се Емил Зола, што овај велики сликар на перу не бијаше прегао да пише приповијетке и романе; по његову мишљењу Тен би био заузео прво

мјесто међу данашњим приповједачима. И не само то, него се чувени вођа францускијех реалиста жалаше још и на то, што велики критичар не хоћаше да учествује за живота, као негда Сент-Бев, у дар-мару свагдањег живота, те да ступи на поље новинарско, као вођа јавнога мишљења у књижевности. То би се мјесто — по Золину мишљењу — њему било пристојало, ка' оно ти естетичару оне школе, коју он (Зола) апсурдијем именом назва „експерименталном".

Не ћу да овдје расправљам, да ли је прва жеља била оправдана; али што се тиче потоње жалбе и Тенова сродства са литерарнијем ортаклуком, којему је Зола коловођа, вриједно је овдје навести, што у том погледу мисли већ толико пута наведени проф. Дауди. Нема сумње, он каже, да су Тенова критичарска дјела потекла од оног истог проту-романтичког покрета, од којега потекоше и Димаове комедије, романи Флоберови и дјела нове историске школе на устук лирског повиједања Мишлеова и Карлајлова. Па се може наћи нека веза и међу Теновом теоријом о средини и јеванђељем, што га проповиједа г. Зола. Али чудна контраста између та два човјека; чудне ли разлике у практичкој примјени ма и оних идеја, које су им заједничке! Док се Зола, занесен духом системе, ушиње, да људство монструозно идеализује у облику „човјека-живине", дотле Тен обраћа своју пажњу, једнаком љубављу истине, људскијем појавама у опште. Ако је ријеч „реализам" данас постала облигатна, то се она само њему савршено пристоји, који је збиља реалиста (a genuine realist) у индуктивном проучавању темперамента сваке врсте и сваке руке људи.[1]

Сент-Бев бијаше, без сумње, више но прост реформатор. Он је створио суврему критику, која прије њега, може се казати, није ни постојала. Али, као сваки новајлија, оставио је за собом широка поља истраживању својих пашљеника. Неколицина од њих утаначили су његову методу и попунили јој празнине: Тен и Едмон Шерер у Француској Ђорђе Брандес у Данској, Хилебранд и Лотајзен у Њемачкој, Морли и Сентебери у Енглеској, Трека и Бартоли у Италији. Али је Тен у томе, за цијело, најзаслужнији; у колу тијех ваљанијех прегалаца спада му у свакоме погледу првенство.

[1] Сравни: Fortnightly Review, loc. cit.

Марко Цар

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Књижевни радови Мар. С. Поповића-Радољуба. Издање књижаре Јована Радака. Цијена 50 новч. Вел. Кикинда 1893. Штампарија Јована Радака. Стр. 168. — Ова збирка књижевних радова дели се на два главна дела: *путне црте* и *приповијетке*, (проширени део); и *пјесме* (део у стиховима). *Пјесме* се деле на три кола: *А, Б. В* по садржини. Напред са свим је песма, посвећена издавачу Јовану Радаку, спевана у *Фочи* на Херцеговини г. 1893. Путне црте и приповетке су махом из српских јужних крајева и из српског народног живота у овим крајевима, који су били највише под непосредним утицајем турскога господства. У свима овим цртама и приповеткама преплићу географска и етнографска дескрипција са мало рефлексије, а и та рефлексија је махом изнад патријотизма пишчова. Дубоке појединје и класичне психолошке образложености нема. Но ипак је све верно и с искрених српским родољубивим осећајем описано; па је за то свака ова црта ипак занимљива. Свака може послужити као податак за познавање овданњег српског живота и народног осећања. У приповеткама влада дубоким лиризам, прожикнут родољубивом тежњом. Писац је и путне црте и своје приповетке створио под утицајем народних наших умотворина: народних песама и народних приповедака. Много је од њих и прибележио на свом путовању, како су му их причали разни познаници и домаћини, где је с дружином одседавао. У путним цртама има доста података на географско оријентовање по Србији, а нарочито по Херцеговини. Такође црте и приповетке јесу по реду ове: *„Дабрица и град Костур* (Костур)". У њој има највише географског описа, нарочито о Дабрици. Ту је прибележена и народна песма, која је врло слична са оном из Вукове збирке, „Марко Краљевић и Мина од Костура", заједно са народном причом, која неје ништа друго до парафраза поменуте народне песме. Писац преприча појединa народна причања о каквом историјском догађају историјском истином, као је то у науци познато, и зато не баш свугде са свим критички. Ова је путна црта постала у Стону 1 сент. 1888 г. За тим долази *„Неђеро"*. Ово је приповетка — карактеристична црта из младог брачног живота са нешколико дирљивих лирских рефлексија. Појава је у њој иначе врло обична и нечеста

у рећином животу. Може послужити као згодна поука младјем свету. На трећем је месту *„На Сретењу“. Посвећено митрополиту херцеговачком Серафиму Перовићу.* У опој приповеци има података за познавање српских крајева и обичаја. Прожета је родољубивим осећајима пијчевим. Израда је обична као у народним умотворинама више српске изразе. Онда долази „Сеја“, приповетка, лепа и нежна реминсценција на младјаног живота, верно изведена. Осећаја својом нежношћу. Осећаја су доста јаки; опис толики, колики треба да је. Што би било суштинско и изванредно, неје уметнуто силом. По том долази *„Пут на Вукуту“*, путна црта, у којој има лепих података за познавање приликa у српском животу народном под турским јармом. На шестом је месту *„Вуле Харак и Дуран Цигански“* — истинит догађај —, верно прабележен као цртица из времена турске деспотеје над Србима у Босни и Херцеговини. За тим је *„Једам дан на Кукуту“*, — ово је пут пишчев до недавне тврђаве Херцега Степана т. з. града „Кукања“. Слична је ово са народном причом. Има доста података за познавање народног српског живота у Херцеговини. Нежно је и занимљиво написана уз доста опширну локалну дескрипцију. Нема толико уметне појезије, колико некрена српског родољубља и нежна националног осећаја српског. На осмом месту је приповетка „Мара — Мејрима“ — истинит догађај — у шест одељака. То је врло занимљиво и нежно, лирски написана прича из српског живота под турским господством. Нарочито у њој избија то, како Срби и Српкиња љубе своју веру. По том долази *„Пут на Врановину“*, путна црта поучна садржаја, доста важна за познавање српских старина, о којима народ прича, и не знајући им подробно историјског значаја. На десетом је месту приповетка *„Пресавска дјевојка“*, у тринаест одељака. У њој се описује догађај из девојачког живота српског. Писац је тежио да лепим и нежним лиризмом изнесе и психолошки оцрта нешто из народног српског живота, чему је основ љубав — истина застарела тема, но опак вавда најзгоднија за анализу најнежнијих и најфинијих осећаја. Ту нам излази нежна и природна девојачка љубав и верност са осећајем личне моралне чистоће без трунн сраморте. Напазамо на сукоб међу та два елемента. Морал побеђује сагуде. Само нам приповедач неје са свим мотивовао ту победу опим приликама, које су одсудне у приповеци му. Нешто се прећутало, што би требало показати јасно. У опће се види да писац боље пише путне црте, него ли праве приповетке, у којима не треба толико описа спољна, колико унутарње мислености и психолошког цртања како карактера тако и ситуација и много више уметничке појезије. Песме се деле у три кола. Прво коло су само чисте патријотске песме лирске, где која балада с патријотским колоритом. Има доста пригодних песама лиричког и родољубива садржаја. У свима превладјује одушевљење више, него појетична уметност. У њима има и дидактичне тенденције, и ако она неје јасно и класично изведена. У колу *Б* су песме више лирског љубавна садржаја, но опак у многима се истиче родољубље српско. Где где је то и незгодно на песму накалемљено, макар у последња два стиха и без органичне спеве. Једна је од њих *„О љубави“* под називом „Ко је срећан?“ Ту је доста лирских рефлексија, према да нема толико дубоке појезије. Љубавна балада с осећајним лиризмом „Алејима Султанија“ је спевана по узору „Потонеог Абенсераха“ кнеза Николе. У *В* колу су махом лирске рефлексије песникове, подељене на: 1) *„Љубичице“*; 2) *Варошанке.* Оно коло има на себи лирско обележје с љубавном и родољубивом садржином. Осећаја су нежни и некрени. Ритам је већином правилан. Слик је где-где несретан. У свима песмама у опће нема толико дубоке мислене лирске појезије, колико лирски изражена патријотизма. Сва ова радова јесу налев српске народљубља. Језик је у њима чист народни српски херцеговачки, онаки, какка имамо у народним умотворима. И спољашност књиза је лепа. То треба препоручујемо опе радове свакоме правом Србину и широј читалачкој публици и народу своме.

Б.-Пешта. А. И.

Farkas Emőd. **Boszniában.** Elbeszélések. Irta — —. Ára 1 frt. Budapest, 1893. Nyomatott Márkus Samunál. 8-о стр. 142. — Ту нову књигу, за коју сам читаоцима „Отаџбине“ јавили у претпрошлом броју, добили смо из Будимпеште и ево хоћемо да искупимо задату реч, хоћемо наиме да је прикажемо. У тој књизи има једанаест краћих приповедака. Натписи су им редом ови: Az ezredes leánya, Jönnek a cigányok, Extra világban, II Krózus, A jósnő, Bucsuzónál, Háremben, A hősök, A bosnyák menyasszony, A bátor Jugovics, Rinaldó. У прве дне слабо има што о Босни и о животу онде, радња им се негда исто тако збити на где у свету, осталих девет већ су, више или мање велике биле за Босну, ону земљу, што се, по Фаркашу, свуд смеши, ма и тужно, као јуник, упрегнут у победничева победничка кола, било за Херцеговину, која, опет по Фаркашу, плаче, као старац, који је оћелавио у својој тамници. У трећој, четвртој и петој прича неки „vén tudós bosnyák“, „mulderria“ на Придворице, о свему и свачему, о богумилима, о краљевима Босне, и то не продотски а нескло ли тужидински, него онако по логографски, те се види, да је оно, што из уста тога старца тече, што но рекао Фаркаш, „mint a csurgatott méz“, само „édes mese“ и ништа друго. Последњих шест приповедака — од чести комичне, од чести тужне спискове по босанско-херцеговачког похода и непоуздане приче из прошлости Босније — као да се уопће да докажу, да су више производ пишчеве, и то још оскудне, студије а никако рођена му посматрања. Ми му бар, ма што радио, не можемо веровати, да је чуо својим ушима, да Срби у Босни и Херцеговини говоре онако српски: „пан војак“ (стр. 28), „ви хлапчи, та будемо бавић? кед ће, та питре екскепирка“ (стр. 30), „чарьи ђаво“ (стр. 32), „добре“ (јој ван, стр. 104), „млада дивка моја, сеђ себе долу“ (стр. 109) „нови велики цар барж мудри а статотски словека (az uj nagy czár nagyon okos és derék ember, стр. 117). Једно му опакако верујемо, чиме се хвали, а то је, да „jó maga is csak annyit konyit a szlávhoz, mint a fábiabiró az istfoldozáshoz“, јер но сему видимо, да је њему словачки и српски све једно. Није нам никад до руке дошла „Босна и Херцеговина“ Јована Ажћотв, но које Фаркаш цитира по нешто, те не можемо знати, али мислимо да не може бити, да и он, као Фаркаш, за гаџе вели, да су „tübb húrú, öblös gitárforma hangszer“. Кад но што не ина, онда не би требало о том да пише, а ако опак пише, онда му је после — несолидан. Или је то зар солидно, кад се с поворице чује где Срби Босанац пева: „девојчина русу браја, рак је заспала“?! А таквих је галиматијаса пуна „Szép Darinka“, које смо се живо сетили, кад смо читали оне Фаркашеве приповетке из Босне. А што Фаркаш с подсмехом вели на страни 93 „ébos

szerű és példamutató hercegedőzések", то се мора одбити на „élez", само што је тај „élez" и сувише — „vékony pénzből".

Г.

Ὁ σερβὸς ποιητὴς Λάζαρος Κ. Λαζαρέβιτς, ὑπὸ Βλαδάνου Γεωργεβιτς. Ἀνακοίνωσις ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Παρνασσῷ τὴν 1 τοῦ Μαρτίου 1893. Вел. 8а стр. 32. 1893. — Владан Ђорђевић држао је у грчком књижевном друштву „Парнасу", којега је и сам почастан члан, 1 марта о. г. предавање о Л. К. Лазаревићу. То је предавање, као што видимо, и штампано. У уводу лепо подиже, да је „ово мало цвећа у нетину песничке душе Лазаревићеве не само најлепша дика младе српске књижевности, него разноси у све скоро језике европске, да српски народ не само има народну пјесницу, коју су и новијци од мене упоред ставили с Омировом, него и уметнички-песнички, какви се славом узноси и у богатијим књижевностима"; најзалуље даље своју жалост, што не може пред друштво да изнесе у прегледу свих осам приповедака Л. К. Лазаревића, јер је штета да изостави и најмањи део, тако му се загледа лепо. Саопштава за тим у першу грчком преводу цело „Први пут с оцем на јутрење" (стр. 4—20), па онда „На бунару" од места „Арсен је тих човек" па до краја (стр. 21—29); вели за тим, да је и свака од осталих шест приповедака Л. К. Лазаревића мален књижевни бисер. На послетку наводи, што је Н. Адамов у 39 броју „Стражилова" године 1886 рекао за Лазаревића и првих шест му приповедака, кад оно угледаше свет у збирци, и све, што је где и код нас а и у странним књижевностима писано о Л. К. Лазаревићу и која је од његових приповедака преведена на чешки, француски, руски и немачки. Лепше није могао Владан Ђорђевић одати пошту сенци свог покојног пријатеља и уверени смо, да ће му с нама заједно хвалу за то дати сав српски свет, који мари за своју књигу.

Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Из нашег је листа у засебну књигу отштампана расправа Т. С. Виловског: Женски карактери у старој Византији.

— Душан Л. Ђокић у Београду јавља, да је превео роман Џера Лотџа под натписом „Женидба Лотџеева". Књига ће изићи до двадесет штампаних табака а изићи ће у првој половини месеца маја.

— Приватно дознајемо, да се за 1894 годину у Мостару сирема нов календар, први у Херцеговини, под натписом „Неретљанин". Издаће га Радовић а уредити Свет. Ђоровић. Чујемо да су сарадњу обећали: Змај, Матавуљ, Марко Цар, Војислав, Манојло Ђорђевић-Призренац, Вл. М. Јовановић, Илија И. Вукићевић, Мита Нешковић, Стеван Милованов, Бранислав Ђ. Нушић, А. М. Матић.

— У Бечу излази сад пољски недељник „Gazeta Wiedeńska", који заступа интересе овданњих пољских друштава.

× Као што јављају Београдске „Мале Новине", превео је Чедомиљ Мијатовић с енглеског роман „Крв није вода". Превод ће излазити у „Зимзелену", додатку „Малих Новина".

— Као што јављају „Србобран", написала је Рускиња Вјера Гавриловна Глумова и у 49 броју петроградских „Благовести" саопштила кратак животопис књеза Николе, Змаја Јована Јовановића и Вранка Радичевића. Уз животопис књеза Николе додала је у руском преводу на углед његову песму „Мору", уз Змајев животопис три „Буљина Увеока" и „Гусларево смрт" а уз Вранков песму-злокобуницу „Лисје жути —". Ета је Рускиња превела и Змајева „Шарава" на руски и вели да ће скоро на руском језику изаћи и превод „Балканске царице" књеза Николе.

— Математичко-природословни разред југосл. академије држао је у прошлу суботу јавну седницу, у којој је Јосип Торбар читао своју расправу о прогнози времена.

— У Загребу је сад у уторак умро хрватски књижевник Радослав Лопашић, пожививши педесет и осам година. Међу многим историским делима Лопашићевим најзеље је „Acta historiam confinii militaris croatici illustrantia", за које Т. С. у „Обзору" каже, да је најглавнија збирка за историју хрватске крајине.

— У издању Атенеума у Будимпешти изашла је на мађарском језику бугарска граматика, коју су написали Адолф Штрауз и Имре Дуговић. „Pester Lloyd" хвали ту граматику, да својим систематским и лако прегледним склопом са свим одговара своју сврси.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Вељо М. Мољковић, до сада одличан члан и редитељ у друкчини нашег народног позоришта, ангажован је у крал. срп. народно позориште у Београду. Ступио је у прошлу суботу као Ричард у Додетову „Ричард сед. и Фромон мл". Адгирра у „Српској Застави" вели том приликом за њ да је играо врло добро и да у његовој пријатној појави и лепоме гласу има несцењиви глумачки капитал те да Мољковић има све погодбе, да једном постане од првих и најомиљенијих глумаца на Београдској позорници.

— Српски сликар Влахо Буковац наслико је лик пок. грофа Јанка Драшковића, оснивача Матице Хрватске.

— Управа бечкога позоришта Theater an der Wien зове да набави и „Tajemstvi", Сметанину оперу, да је даде приказати у Бечу. Директор Јаунер био је у Прагу, кад су у чешком позоришту давали ту оперу.

— Обзор јавља, да ће Вилхар под натписом „Hrvatska lira" издати ове године четврту књигу својих „omiljelih glasbotvorina". Књига ће та „obuhvaćati kompozicije, pisane u izključivo hrvatskom duhu, što ga je Vilhar osobitim načinom gojio (као да је тај дух нашине!) i unapredio". Ако добијемо „Хрватску лиру" кад изађе, јављаћемо читаоцима „Стражилова", да ли се Вилхар *овеснео* држао тога „гојења" духа.

САДРЖАЈ: Песништво: Киса Борич. Мрки Вук. — Књижевност: Хиполит Тен и модерна критика у Француској. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. з. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 17. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник:
Јован Грчић

У Новом Саду, 25 априла 1893.

ПЕСНИШТВО

НЕЈЕДНАКИ БОЛИ

Слушао сам славуја у лугу,
Слушао га много, много реди,
Кад је пево, извијајућ' тугу,
Што га драга његова не гледи.

Тужни акорд: ао невернице!
И у мом је срцу одјекнуо,
Осећо сам бол несретне птице,
Што чупаше њено срце живо.

Ох ал шта су славујеви боли,
— Јер шта славуј осећати уме? —
Спрам мог бола, о анђеле холи,
Што ме твоја душа не разуме...

Благоје Бранчић

ДЕЛИЛИ ОД ДВА ЛИЦА

Знам те, да си велик ђаво,
Снебивало прве врсте,
Па се с тога чудим здраво,
Где то нађе петље чврсте:

Да се јавно оним хвалиш,
Што зна само паства твоја,
Кад на њојзи срце калиш —
А то ти је права боја.

Образ другом срамно каљаш,
Слепо срљаш као крља —
Ал да! — ту, где ти се ваљаш,
Блата доста, ту је — брља.

Јован Грчић

СВЕТ ЈЕ ОВАЈ ТАКО ГОЛЕМ...

(ПЕТКЕФИЉА)

Свет је овај тако голем,
А ти, лане, тако мала!
Ох, ал тебе моја душа
Не би, не би за свет дала.

Ти си данак, ја сам ноћца,
Пуна мрака као гора,
Ох, ал да се с тобом стопим,
Синула би моја зора.

Не гледај ме тако, немој,
Спржише ме жарке очи!
Ал да! шта ти хајеш за ме...
Пуштај поглед, нек ме точи.

Благоје Бранчић

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО Е. СИГЛИГЕТИЈА

С МАЂАРСКОГ ПРЕВЕО **Благоје Бранчић**

Пета појава

БОЛЕСЛАВ, Пређашњи

БОЛЕСЛАВ

Па није сам.

(Предслави)

Мој поздрав, госпођо!

(Боричу)

Гласник је доно моју поруку:
Изнајпре муњу, и' онда за њом гром,
А чујеш шта је гром нарадио.
Чим оде ти, а руља ускока
У мој двор стиже. Ево ту су сад,
Па преслушај их. Смисли, како ћеш.

ПРЕДСЛАВА (немирно)

Мој сине да смисли? На што иде то?

БОЛЕСЛАВ

Добро је, ако и ти будеш ту,
Јер говор је о судби сина твог,
И ти ћеш можда мрачне собе те
За навек оставити. Желиш ли?..
Умотај лице, ако не волиш
Још за сад да га гледи мирјанин.

ПРЕДСЛАВА (спусти вео, себи)

Ужасна слутња.

БОЛЕСЛАВ (отвори побочна врата)

Уђ'те, господо!

Шеста појава

ШАМПИОН, ЧАНАД, ФОЛКУШ, ТИТ, ТАМАШИ, ТОРДАЛИ. ПРВИ, ДРУГИ, ТРЕЋИ ВЕЛИКАШ ПОЉСКИ.

БОДОМИР. Пољски великаши. Пређашњи. Болеслав, Борич, Предслава, Јудита, Ружа, Бодомир седну с десна од главног места, у среди Мађари, десно Пољаци.

БОЛЕСЛАВ (показује на Борича, к ускоцима)

Ово је кнез.

ШАМПИОН

Јест, он је!

(к Мађарима)

Вид'те га!

Ово је величанство краљевско;
Од овог чела никад светлије
Земаљска круна није китила.

БОРИЧ

Добро ми дошли! — Ко сте? Шта ћете?

ШАМПИОН

Зар ко смо, питаш, кнеже велики?!
Мађари смо, то исто што си ти,
Бегунци, прогнаници без куће,
Ал с једном отаџбином у срцу,

(с већом ватром)

Које је светих права лишила
Тиранска обест жене... жене? Не,
То није жена, него црни враг.
У срцу жене, ма и проклете,
И милоште је бар за мрвицу,
Ал срце *ово* — сам је пакао.
С удварањем и отмјкиваньем
На збор нас сазва лија лукава.
Кад тамо, нас убице чекаху,
И ко џелати на нас ђипиште,
Те паде крв... Ох, крви оца мог!..
У крви само видим цео свет —
Оружје мени... није за ме реч.

ТОРДАЛИ

Опрости, кнеже, ватру, још је млад,
А оца му убице убише.
Да кажем ја по реду, шта се збн.
У Арад народ на збор сазва краљ:
Не слутећ ништа, и ми дођосмо,
Који не бесмо оне партије,
Што држаше са клетим Алмошем,
И Коломана дуго гоњаше,
Доводећ' тућу војску у земљу.
Нас нису звали, већ нам звања сва
Поузимаше редом од сваког,
Да надајице њима одаре.
Отрпели смо, жалећ оташтво,
У таке руке што га врже коб;
Отрпесмо, да не рушимо мир,
Отрпесмо заради оташтва —
Да од зла можда горе не буде.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ (осталима)

Поштени, красни, дивни грађани!

ТОРДАЛИ (Боричу)

Та и ти, кнеже, и ти отпре!
И хвалисмо те, што се одрече —
Међу нама се често чула реч:
И то је знак несебичности му!
Да, ти си наш и с нама осећаш,
У теби бије срце мађарско.

ДРУГИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ (осталима)

Са њим се збила грозна неправда.

ТОРДАЛИ

Ми, знајући за своју невиност,
Отидосмо, с најлепшом намером,
Да саставимо какве законе,
Да наше тешке ране залече,
И, к'о што међу собом срочисмо,
С Пољацима да савез склопимо,
Нека се та два силна народа
У часовима тешким помажу.

ТРЕЋИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

Као јунаци.

ПОЉАЦИ

Мис'о паметна.

ТОРДАЛИ

И отвори се збор. Изађе краљ,
И отпоче се саветовање.
Кад, али уђе сад и краљица,
По договору, децу водећи,
Да на скупштину већи има мах.
У напред је већ све то смишљено —
И војске беше наменгено ту,
Кад устреба, да буде готова.
Говорила је. Око сина гнев,
И чисто читаш бес и осветy —
А претвара се: плаче, јеца све.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

На шта ли рече?

ТОРДАЛИ

Муж јој, краљ је слеп,
А *ми смо* крији, што с Коломаном,
Са Боричевим оцем држасмо,
Кад овај не могући друкчије
И брата и синовца ослепи:
И Алмоша и Белу малога,
А Бела сад је краљ и њезин муж.

(с горким подсмехом)

Тако је млада, лепа, умилна,
А муж јој њезин чари не види,
На за то жели, да свиколици
Што законитог свога краља тад
Слушаху, не пак њега, Алмоша,
Тог буитовника, издајицу тог,
Што брату краљу хтеде узети
Не круну само, но и живот му —
Јер, к'о што знамо, он се свезао
С убицама и пустолинама,
Да, који беху с краљем, с оташтвом,
Те све до једног сатре, побије.
Јер љупка жена тражи освете
За драгог мужа, крви потоком,
На суд тај иште — као краљица!
Те узе трти очи марамом
Бајаги плаче... а то беше знак,
Да дворјани и њене присташе
Пођипају и маче потргну.
Загрме: Смрт!... но шта би мален број,
Кад скупштинара више беше ту,
На би их за час све распудили,
Ад' искрснуше најамљеници,
Све орјати и вуцибатине,
Онако жедни крви невине,
Како од мукте-вина пијани,
Те они сташе сад да касане,
Начинивши од збора кланицу.
Једном су свецу главу расекли,
И седе власи обли рујна кри...
Оседила га брига за родом —
И падајући благосиљаше:
„Ох отаџбино!“ С тим је умро.

СВИ

Грозота!

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

Зар га нису бранили?

ТОРДАЛИ

Три сина му се хтеше пробити
До њега, али доцне ... паде већ,
А с њим и они сва три падоше.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

О разбојништва!

ДРУГИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

На на скупштини!

ПРЕДСЛАВА (себи)

И трпе разбојничку краљицу!

ТОРДАЉИ

Ево вам ноће, славног, честитог,
За домовину често који је
И лио крв и умом добио
Не једну битку . . . а сад с хулама
На смрт и живот бије крвав бој,
И добија забоден у груд мач.
К'о плату, што је спасо отаџбину.

СВИ (ударајући мачевима)

Тај покор тражи грозну освету.

ТОРДАЉИ (показује на Шамшона)

И овом оца испробадаше
И посекоше на комадиће.
А за што? Није био човек њин;
Уз то је им'о силно имање,
На им је ово богме требало,
Да плате њим убице, лупеже.
(показује на другог)
Овоји су млађег брата исекли,
Ма да ни рођен није био тад,
Кад дете Бела очи изгуби,
Но отац умре пре те освете —
Па за њ је моро погинути син.
Због њих и ја без сина остадох,
Заштитив мене он ми погибе,
Ох, што га нисам ја заменио! . . .
(гледајући на небо)
Без тебе шта ћу — немам другога.

ПОЉАЦИ

Сиромах страц!

ТОРДАЉИ

Но шта зборим ја!
Сред општег јада свој што спомињем!
Та паде шесет осам племића
А тек иза те грозне скупштине
Наступила су права гоњења,
Што но су чак до Бога вапила.
Ког удворице нису трпезе
— На је л још уз то био пијан! —
Осудише га те ил богаше
Ил погибе — и он и својта му.
У домовини широм и у дуж
Потуцају се силни ускоци,
У торби главу своју носећи.
У земљи има сада станка још
За удворице и за просјаке.

БОДОМИР

А земља трпљаше и трпи још?

ТОРДАЉИ

Сахрани Боже, кад би трпела!
Сила је била — сто на једнога,
Па сила тера и сад покоре,
Но сутрађани многи кипе, вру,
И жеље боја, само треба знак.
Да с колком толком војском уђемо,
Сви би се под наш барјак прибили.
И јесли л' ико да би текла крв?
Не! Богаљ-краљ и жена крвница
На цедилу би сами остали.
Тек тријумф би нам био читав рат.
Хајдемо, кнеже, хајде с нама сад,
Поведи војску — мораш бити краљ.

ЧАНАД

(полако, све се ближе тискајући)

Рад домовине: ослободи је!

ТАМАШИ

Та твој је престо. Бела није краљ,
Већ наметник, без права остављен,
Чим Алмош отац беше протеран.

ФОЛКУШ

И баш да добри право избором,
То право не мож', не сме вредити:
Ко законе нам једном погази,
Тог смемо ми по праву сметнути.

ТИТ

Крв вапије и тражи освету,
Сам Бог је с нама, нек их казни он.

ШАМШОН

Отрли л' Бог да правда страда још,
Ја сам ћу зинјски род сатарити,
Да тебе празан престо начиним.

ПРВИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

И мене води с мојим моћима.

ДРУГИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

Ту не ће нећи, ком је срце кам.

ТРЕЋИ ПОЉСКИ ВЕЛИКАШ

А ми? Хоћемо л', браћо, у помоћ?

ПОЉАЦИ

Сви, сви идемо. . .

СВИ

Здраво, Боричу!

БОДОМИР (пружа руку)

К'о бескућник сам примљен у твој дом,
Од овог часа нека сам твој друг,
Да злу и добру срећу делимо.

БОЛЕСЛАВ

Ја своју земљу морам чувати;
Но бирај војске из мог народа!

БОРИЧ (гануто)

Сам Бог ми чисту душу прозире
А ове сузе бол ми натера.
Не, што бих можда чезно за круном,
Одавно свикох тешки удес свој,
Одрекох се и круне очине;
Кунем се, никад не бих бунио
Мир отаџбине, престо тражећи —
Ал отаџбина страшно пати сад,
Да ево свак, и ко јој није син,
(показује на Пољаке)
Ком није онде род и огњиште,
Из учешћа у тузи проплака,
И свак је за њу готов лити крв,
Па ту!... Зар ту да миран будем ја,
Ког отаџбина млеком одрани?
Или сам сина кукавица зар?
Не струји л и у мојим жилама
Крв краљевска — крв дичног оца мо.?!
Би' л био Мађар, да не покушам...
Да, покушаћу — хоћу престо мој.

МАЂАРИ

Да живи Борич!

ПОЉАЦИ

Ми смо с тобом сви.

ПРЕДСЛАВА (пазан себе)

Не, сине! Стани!

БОРИЧ

Мајко, прости ми;
У срцу мом је сада општи јад,
Заборавих на тебе један час.
Узнеси, мајко, чело поносно,
Одастри тугом измучени лик,
Нек виде ови јадни ускоци,
Које је зла коб тако притисла,
Окрећући им нож у грудима,
Те лију горке сузе потоком —
Да има неко од њих бедији;
Ти, која с грозним болом материним
Свог сина роди, да се дичиш њим,
Али се њиме могла дичити.
Одгрни вео!... Није под њим *срам*
Но само жртва гадне *потворе*.
То кажу ево сви. О, господо,
Поклоните се мојој матери,
Прогнатој, тужној негда краљици.
(Хоће да јој подигне вео).

ПРЕДСЛАВА

Што дираш, сине, вео жалости!
Мог лика нико не ће видети
Нит желим да ми с људи клањају.

ТОРДАЛИ (мало збуњено)

Опрости, што је било, краљице!
Твоја сину ћемо накнадити све,
Што можда теби некад згрешисмо.

ШАМПИОН

Поклоните се; то док не буде,
Њен син нам не мож' краљем постати.

МАЂАРИ (клањају се)

Да си нам здраво, светла краљице!

БОРИЧ

Твом сину, мајко, срећу, благослов!

ПРЕДСЛАВА

(очајно, падајући му (ко врата)
Слушај ме, сине, нејди, остани!

БОРИЧ

Ал већ је, мајко, свршен уговор,
А са мном биће право, земља, Бог!
Још благослова твог и — пуштај ме!

ПРЕДСЛАВА (борећи се)

Ох, онда... Бог те благословио:
(строповита се у столицу)

БОРИЧ

Ти остај, жено; тешн матер!

ЈУДИТА

Да,
У манастиру овде остаћу,
Док ми се натраг вратиш као краљ.
Ил — ако паднеш — док ме устраје.

БОРИЧ (Ружи)

А ти зар не ћеш овде остати?

РУЖА

Ја с тобом идем, крв пролевати,
Да победимо ил да погинем;

ЈУДИТА

(чујући то, плаче очима; себи)
Ох, жаоке. . . .

БОГИЧ

Ти дркћеш, бледиш сва.

ЈУДИТА (збуњено)

Да... жао ме је... та растајемо се. (себи)
Ова ме сумња може убити.

БОГИЧ

Кад натраг дођем, радоваћеш се!

(љуби је у чело)

Док овде, где сам сад пољубио,
Засија круна, што ћу донети.
Сад с Богом! Браћо, хајд на посао:
И овде плачу, што се крећемо,
Али и онде, што нас нема већ.
Настојмо сви, да радост нађемо
И ове сузе да су последње.

СВИ

На оружје! Да живи прави краљ!

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховлецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Замак тај, утврђен као тврдиња, не беше ни од куда приступачан. Чуваше га увек јака и оружана посада, а читава снага Наленча не би залегла, да се одважи на успешан јуриш.

Иначе пан Венцјамин од Чарикова тако онда расплано, да је наумио, од тада, да се користи сваком приликом, само да спреми осветu и пропаст дрскоме Маћку, који се ругаше свима претњама. По имања свога жртвовао је на то пан Венцјамин. А најпре на граници шума, које окружаваху Кожмин, стаде дизати замак за обрану, као заклон и тврдињу за све оне, којима Маћко учини кривду. Тако се уз бок продрзљивцу гомилаше војска, састављена од његових крвних непријатеља.

Али пан Маћко се подсмеваше томе послу и, навалив више пута онамо са својим друговима, поруши за једну ноћ све, на чему се радило читаву годину дана.

— Играчка! — говораше, смејући се.

Али огорчење између њега и Наленча непрестано растијаше.

Пан Венцјамин, упаточ сметњама, не одустајаше од своје одлуке; порушене зидове, шанчеве и бедеме на ново поправљаше, а помагаше му у том читава гомила Наленча и сви они, све више их на броју, који су се заклели против самовоље Маћкове. Стали се онамо и зидати хримице, а замак тај, јер требаше да служи за обрану потиштенима, прозваше Одесчом.

Бацаше то у велику бригу онога Наленча, који, из мржње према своме роду, беше веран друг Маћку, а име му беше Сенђивој.

— Чувај се! — говораше он више пута. — У тој се Одесчи гомила велика сила злости против нас ... Време је да се угуши.

Али пан Маћко још не мишљаше на то.

— Упашћу онамо један пут — одговори — па ћу их све једним махом погушити, као у кошници. Сасећу ту Одесч до ноге....

А сад беше забављен другом бригом. Године протецаху а пану Маћку растијаше до душе богатство и моћ разбојничка, али не имађаше угледа. Шљахта га се бојаше и повлађиваше му на зборовима, кад је говорио, ал' се кришом гунђало, а беше и таквих, који отворено држаху страну Наленчима, задајући се на разбојничке витезове. Код краља не могаше пан Маћко бити омиљен, јер вечите тужбе стизаху на њега пред престо, а за то не имађаше дојако ни никакве части, ако и мишљаше да му то већ припада и по роду и по годинама.

Мучаху га тада немирне мисли, будећи жељу за влађом, која особито ту у Великопољској, могаше бити врло примамљива. Владаше ту још потпун неред; краљ не имађаше дојако каде, да се поближе занима великопољским стварима, осиваше он свој престо на новим људима и стараше се да се најпре у Малопољској учврсти, како би се после свом снагом окренуо старој покрајини.

А у Великопољској избијаше још непрестано

дух старе самосталности; Казимира често још и сада, као и Локтка, називаху краковским краљем, а на пздане од њега законе гледаху преким оком, држећи се упорно давнога обичаја.

Све је то Борковић добро видео и разумео. Њаше он неколико пута у Краков, да види те нове људе и нови ред, и уверио се, с је крајње време, да се покаже корисним краљу и да стече његово повереље. С друге стране ваљало је свом снагом подржавати оне тежње за самосталношћу у Великопољској, а, подстичући зловолју против краковскога краља и нових закона, дочепати се начеоног места међу шљахтом.

Игра беше двострука и тешка, али је се пан Мајко не поплаши. Не повераваљући својих мисли никоме, па ни Сењњовој, заноће потребан рад, а најпре вешто тражаше ослонца међу шљахтом у Великопољској. Пријатеља не нађе много, али мноштву опаких, који би лакко за њим пошли против малопољских, како их звахуу, закона и против новога реда, који њаше за изједначењем. Моћан беше пан Мајко, силан, на осећаше и знађаше, кад повиче, да ће већина поћи за тим лозинком и његовом моћу.

Можда се за то и утишао на неко време и одлучио да за сада не осиреће главе на ону Одеси Венцјаминову, само да не буди љубећа гнева против себе.

На брзо за тим сађе краљ у Познањ. Не губљаше он никада из очију вели опољске ствари и често му оне задаваху бриге; ваљало му је иак одгађати на доцнија времена, јер требаше да отправља друге ближе и хитније послове и да одбија грознпје опасности. А сада дође, да се својим очима увери, како би се могло злу доскочити. Кад виде безаконье и онећ дармар, врло се растужи, али одмах опази и то, да ваља полагано радити, да се ради успешно. Бистрим оком спази одмах краљ, да ту пре свега не беше чуства о јединству; на малопољску област гледаху преким оком, завидно, као на туђу. Уз краља их мало пристајаше, целина беше зловољна и готова да се одметне.

Виде то све краљ, а увери се и о том, да му ваља тражити савеза са моћнима, ако ће то да савлада — а најмоћнији беше ту Борковић.

Упустити се с њим у борбу, значило би све те незадовољнике послати к њему, да он од њих вуче корист против краља и јединства. А умирити га, значило би поставити јаку устану против бунтовничких вихара; кад би га задобио и задахнуо другим духом, могло би то умирити готово читаву ту покрајину и привући на страну реда и поретка.

Тако мишљаше краљ, и за то се показа врло ласкаво према пану Мајку. А пан Борковић, весео због те милости, јер беше добро дошла његовим смеровима, пазио је добро на сваку своју реч; гледао је много, слушао још више, а говорио није готово ништа, тако се пак вешто увијао, да је он, за боравка Казимирева у Познању, својом личношћу заслонио све, пуштајући само оне пред лице краљево, који говораху за њега. Кад дођоше Наленчи да дижу тужбу, он одмах постави против њих Сењњовја Наленча, који својом озбиљношћу и годинама изгледаше краљу да заслужује вере. Тужаху се и други на разбојништва Мајкова — и за то га краљ не један пут караше, опомињаше и позиваше да се умери.

Али и за то нађе пан Мајко смишљену и вешту обрану.

— Не велим да нема злоупотреба — говораше покорно — догађају се насиља, којима стајем на пут, колико могу. Али витештво се не да обуздати. На читавом сада свету жари и пали то разбојничко витештво... А дружину морам држати, јер бих сам био у погибли, у том опустошеном крају, осим тога ту и треба да буде неко, ко има снаге и кога се боје. Најпосле, та дружина мање зла чини овде, него немачким трговцима, који би се иначе осилили преко мере...

Тако се Борковић бранљаше од приговора, а краљ, ако га и опомињаше суровo, увијаше иак све боље, да га је пробитачније привлачити, него одбијати.

— Учинићу га — мишљаше — чуварем реда, па ће ми он сам доцније те лупеже сатрти и обуздати.

Кад се, дакле, пан Мајко показа покоран и пристаница краљевске ствари, учини га Казимир кастеланом љењким а Сењњовја именова накјељским кастеланом, на после тога оде из Познања.

Наленчи се упрепастише, а пан Борковић слављаше славље и смејаше се Сењњовју, говорећи:

— Видећеш, биће ја ту на брзо војвода, а можда и што веће!...

А Сењњој, како беше кутљиве ћуди и не пушташе речи у ветар, само климаше главом и мрким оком гледаше на ону страну, где су Наленчи градили ону Одесеј.

— Онде је погибао! — прогунђа... Снага злобе велика је снага!...

Али пан Маћко не хтеде да мисли о томе.

— Ха! ха!... — засмеја се. — Један пут се размахнем, па ћу срушити ту Одсеч... Чудна ми посла!... А сад треба седети с миром... док се не вратим...

И спремаше се на пут, гиздавије него обично. Поведе мању дружину, ал' све саме најодличније витезове; оне друге остави у Кожмину под управом Сенђивојевом.

Њаше полахко и наумио беше да сада са свим друкчијим оком гледа на ствари и људе. Смераше да иде у немачке крајеве, ал' се дуже време задржа у Шлеској, где одавна имађаше снла привателља, који га одведоше на двор глоговског кнеза.

Глоговски кнез беше за онда Хенрик V жегањски, прозван Железним. А звраху га тако ваљда због велика оклона, што но га ношаше на себи у младости, само што тај кнез, ако и беше јунак у бој, не имађаше ни трунка железне воље и подао се беше са свим немачком адету, макар да беше по роду Пјаст. Притиснут од Чеха, који превароm заузеше и држаху наследну му престоницу Глогов, досађиваше им, до душе, кад и кад, упадајући им у земљу, али сад беше и то занемарио, па сеђаше у Жегању, старом, древном замку, који се дизаше на брегу над кукавним местанцетом.

Радознало њаше онамо пан Маћко, јер тога кнеза слабо познаваше, а слушао је чудеса о њему. Говорило се, да је то поносит и врло лукав, а по изгледу добродушан великаш, који је често, особито кад се поднапије, волео да збија шалу, ал' му ипак не беше веровати, нити се је могао човек на то ослонити, јер би одмах плануо и с великом кичељивошћу испрескакао продрљивца. Волео је да спомиње, како му је дед владао над Великопољском и називао се краљем пољским; ни отац му се никада не хтеде одрећи те титуле, а и тај Железни кнез јемачно звање сам себе, у свом охолом срцу, наследником пољске круне, ако му и не достајаше снаге и воље, да се покуша мишити за њом. Краља Казимира не трпљаше, већ и за то, што је, не имајући мушкога потомства, одредио за наследника Лудвика угарскога, а обишао плеске Пјасте, као непемачке и немоћне. А жаљаше на њега љуто и што је мачем отео Вехову, коју Шлезаци незаконито држаху, а Ћењаву, другу шлеску престоницу, опустошио оружјем и огњем.

Но сву ту мржњу чуваше тај Железни кнез у своме срцу, јер имађаше мало снаге. Ал' што беше мање снаге, тим се више гомилаше злобе и охолости. Одрекао се свога рода, заборавио пољски језик, синове своје слао у Немачку, а сам сеђаше у том Жегању само с ћеркама Јадвигом и Аном.

Двор му не беше баш велик бројем, ни сјајан, ал' је волео да се окружује владалачким обичајем и дочекао је одмах пана Маћка тако, као да хоћаше да му покаже своју кнежевску славу и величанство.

Пан Маћко се смејаше у себи томе величанству, кроз које провириваше невоља у томе кнештву, које би он сместо у један Кожмин. Не показа ипак одмах то на себи, него радознало посматраше те обичаје. А кнез, видећи смелост и богаштину пољског витеза, спремаше му гозбе, каке се давно не виђеше у жегањском замку.

Кнез је врло волео да пирује, пио је много и био јаке главе, а нарав му беше така, да је у пићу слушао и памтио све, и ако је говорио без реда и ушију.

Беше то већ човек у годинама; висок растом и необично плећат, а големе снаге. Глава му беше голема, готово ћелава, окружена седом косом. На лицу не ношаше ни бркова, ни браде; црвени, дебели образи вишаху у збрканим борама; очи му беху велике, јасне, превучене крвавим жилицама као мрежом; а уста дебела, црвена, која се често отвараху у простом смеху. Говораше гласно, одлучно, а лагано.

Уз њега, као ради противности, неодступан друг беше витез, висок као и кнез, али страшно мршав. Лице му беше дугачко, уздо, уста мала а таке и очи, које се смејаху глупо. Име му беше Готфрид и беше родом Немац. Њему се увек окреташе кнез, нешто му шапуташе на ухо, а на његово мршаво лице гледаше великим очима, често с тако презорним изразом, као да хоће да га смождн. Говорило се, да га не трпи, а ипак је с њим једним друговао и употребљавао га за различите услуге.

Осим тога Готфрида врзло се онде још сијасет немачких витезова, ал' их кнез држаше далеко од себе. Беше још на жегањском замку велик број дворкиња старије ћерке кнежеве, Јадвиге, јер млађа, Ана, беше још дете. Тај двор и прилика Јадвигина одмах сватише нажњу пана Маћка.

Беше за онда та Јадвига у цвету прве мла-

дости; а лепоте беше необичне. Висока, витка, узвишене слике и прилике, сушта владарка. Кад иде, рекао би, не додирује земље ногама; а главу носише увек укочену и севаше поносито тамним очима. Носаше увек беле хаљине, златом везене, а на сјајну, бујну косу, обично расплетену, наметаше злаћане почеснике, те изгледаше као краљица у круни.

Виде ју први пут пан Маћко у колу неколико женских, међу којима свака беше лепа; ал' ни једна не беше дорасла Јадвизи по господском држању и лепоти. Беше онде поназгод једна жена, равна Јадвизи стасом, али коса јој беше црна, а лице пријатно и очи као угљ. Свакоме замицаше за око, особито онима, који се не усуђиваху подаћи очиј на Јадвигу, а пану Маћку одмах причаху, да је та лепотица жена онога страшно моћног Готфрида. Засмеја се од срца пан Маћко на те гласе, ал' ипак не скраћаше на то оштрије пажње, јер ју сву привлачаше на се Јадвига.

У колу тих женских прелажаше преко двориштa замачкога. Њаше полако, а изгледаше, да плови у ваздуху; глава јој беше укочена као обично, а очи пуне заноса. Пред њом њаше млад још човек, скромна изгледа, мршав, хром; удараше у лутњу и неваше. Беше то дворски цитраш кнегињице Јадвиге, по имену Удрик.

(Наставиће се)

ПОУКА

ПЛИНИЈЕВО ПИСМО О ХРИШЋАНИМА

(Epist. X, 97)

(из нештампаног дјела: Плиније млађи и његово доба. Српа првог и почетак другог доба по Исусу)

Пре него пређемо на потање проматрање Плинијева важнога писма, обавијестимо се о начелима хришћанске вјере и о положају, који је иста заузимала напрама држави; јер само на овај ћемо начин протумачити и у неколико и извинити понашање римског народа и царева према њој. Нападаје, с којих је она три пуна столећа толико трпјела, не можемо липити историјске критике, без које бисмо чак до тога дошли да убројимо и нашег честитог Плинија у најгоре злочинце.

За вријеме цара Клавдија, кад су први Хришћани долазили у Рим да нову вјеру проповиједају, Јевреји су се већ били разишли свуда по царству, Соломунов се је храм једнако дизао насред Јерусалима, а трговина је вукла тај изабрани народ у најзнатније крајеве свијета. Али поред свег дотицаја, у који је скоро сва земља долазила са тим народом, за што његова вјера није нове следбенике к себи привлачила, као што ће до скора хришћанска? А Хришћани, који нијесу имали за собом никакве прошлости до једине славе Исусове смрти на крсту, како су они могли за три сама вијека преокренути ове друштвени ред, и успркос толикому прогонству? Разлика је огромна међу карактером тих вјера: јеврејска — како Џибон каже[1] — била је изванредно подобна за обрану, али ни по што за освајање; да се о томе осиједочиме, доста је да пролистамо историју тог чудноватог народа, који је од давнина па до данас толико претрпио а никад се није предао; непријатни карактер његове науке одвраћао је свијет да је прими, тим више што су и сами Јевреји строго пазили да велике тајне њихових обреда не продру у поганско друштво. Закони им нијесу наређивали да наметну свијету праву вјеру; шта више Авраамовим је унуцима свило ласкало, што су само они наслиједили Мојсијево објављење, а криним су оком гледали, кад је год туђин тражио да му се њихова вјерска начела разјасне. Ако се је који странац подвргао образовању, то није никад заслуга била самих Јевреја; странац је к њима нешто понајвише с тога, што му се није давало даље вјеровати јединим измишљотинама јелинско-римског политејизма. Такова је вјера искључиво створена за Јевреје и тврдо скопчана са идејом народности њихове. Мојсије им бијаше наредио: „три пута у годину нека дође свако мушко пред Господа Бога својега на мјесто које изабере“;[2] па да су се такова прописа строго држали, не би Јевреји никад прекорачили биле границе обећане земље: ту су били у стању да бране и своју државу и своју вјеру, и тако би

[1] Gibbon II. 15.

[2] Пета књига Мојс. XVI, 16.

се била испунила жеља њихова великог пророка: да се права вјера никад од избраног народа не одлучи.

Сасма противним смјером ходило је хришћанство. Од кад је Христос препоручио својим ученицима: идите и проповиједајте, апостолски се је глас већ разлијегао по југоисточном дијелу римскога царства. Што су Јевреји оноликом помњом тајили, то су нови вјерници по свијету разгласивали. Та нова војска господња није другога оружја имала, до проповиједања мира на земљи и вјечнога живота на оному свијету; сјеме, које је сијала, добрим је плодом уродило, јер је земља у оно доба била и готова да та прими.

Римско друштво, већ у очи Августова времена, осјећало је потребу да се уведу преиначе у народну вјеру; оно, у што је искрено вјеровало старо јуначко доба, кад је простота у животу напоредо ходила са простотом чувства, то све није могло да задовољи ново друштво након посљедњих грађанских ратова, друштво, које се упознало са свим финоћама умјетности и књижевности, са свим раскошима лукуса и моћи, и које је поврх свега, у непсказаној двоумици, усколебаним срцем прислушкивало разлагања неке још нејасне филозофије. Али је филозофија кроз цијело прво стољеће све то већма напредовала и све то јасније постајала тим, што је приказивала свијету неко јединство божје, и што је проповиједала морал дотле непознат; она је ублажила сурову римску ћуд, ублажила је окрутност, довела је друштво на разборитост, казнила је преступке ћудоредности. Под њеним се утицајем Рим спремао да прими сјеме оне вјере, која је у себи садржавала моралне напутке филозофије, и која је на најблажи и најразговјетнији начин рјешавала замршено питање о божјему јединству. У толико је римска вјера изумирала у људском срцу; али како је у што доба била и народна и државна вјера, тако је чувала једнако своје многобројне обреде, на се и ограничавала на те јавне, достојанствене, али таште доказе неке присиљене побожности. Свако је смио невјеровати, али није смио своје осјећаје износити на видјело. Вјерске свечаности, то су биле државне свечаности, а вас је свијет био захвалан приватним особама, чиновницима и свештеницима, што су редовито на одређене дане клали вола или овцу на жртвенику, горјели тамјан и дизали руке у небо, молећи се боговима за срећу римскога народа. Већина није ни за час сумњала да су ти разнолики богови најивше измишљотине прадједовске, али нико их није питао за то: вјеровали, не вјеровали, они су извршивали дужности које се у оно доба нијесу разликовале од осталих дужности римскога грађанина. Неко бијаше рекао једноме понтифексу: није могуће поћи на два богова; дакако да није — одиграти свештеник — кад си пред свијетом; али кад си у својој кући, онако, с пријатељима, онда све ти је просто.[3] Стари достојанствени Варон, којему је силно на срцу лежала вјера, што је толико дјела имала у повјести римскога народа, није ни он крио своју слабу побожност, али је у што доба жалио, што ће римска вјера прије пропасти од немара самих грађана, него од непријатељских нападаја.[4] Али ко је у Риму озбиљно вјеровао таковој потпуној пропасти? И ако су сви бољи умови јасно изражавали своје мишљење о лажљивим боговима, ни једноме се није измакло да рече, да ће вјера, као државан обред, једном престати. Хорацијеви су осјећаји добро познати, али је овај велики пјесник опет рекао: „моје ће се пјесме пјевати, док велики понтифекс буде ходио уза стубе Капитола и поред њега шутљива весталка“;[5] а тим је мислио да ће му пјесме неумрле бити.

У овакову стању, док се је јавна свијест толико колебала, страним вјерама и митима била су широм отворена врата у Рим. Вас се исток са својим боговима прелио у тај нови Вавилон и пореметио душевни мир; у том метежу, у неисказаној забуни, у којој је била сваћија памет, проповиједач које му драго нове вјере налазио је свуда заносених вјерника, тим више кад су пропили те нове науке обећавали и путеве раскопи — као што је у опће онако и било. Све се оне стране новотарије у нсколико слагале с римском богомбом, биле су с њима некако у роду; нова божанства и с њима скопчани обреди нијесу ни по што искључавали заповиједи и обреде старе вјере. Али хришћанство, чим се помолило, сукобило се са свим дотадањим вјерским идејама; Хришћани се морао одрећи свих традиција непријатељског политејизма; само под тим је увјетом хришћанство могло очекивати сигурну и потпуну побједу; да је и мало попустило, не би никад било нашло потребите снаге да расприни поганство.

[3] Cicero. De natura deorum. I. 22.

[4] Св. Августин. De civitate Dei VI, 2.

[5] Carm. III, 30.

Јеврејска вјера, рођена сестра хришћанској, није се ни она ни по што сударала с римском; изузмемо ли крваве борбе, што је Рим дијелио с Јевреjима, прије под Веспасијаном и Титом, а касније под Хадријаном, опет и они су имали дијела у овој спољашности, коју је држава исказивала свим страним вјерама: прво, јер Мојсијеви закони нијесу бранили никоме да не судиједе у јавноме животу; друго, јер је јеврејску вјеру састављао народ, народ, који је уз свог властитог бога имао и своју особиту ношњу, свој језик, своје обичаје; треће (а то је најважније), јер се они једнако клањали ономе богу, којему се и њихови преци клањали. Упоредимо ли их с Хришћанима, наш ће закључак на жалост испасти на штету њиједбеницима апостолског проповиједања. И доиста: њима је суђеловање у јавноме животу било строго забрањено, јер није могло да стуна напоредо са идејом кроткости, поглавитим и најљепшим Христовим прописом; друго, они нијесу састављали никакав народ одијељен и ограничен на сред римскога свијета; а треће, бог, кому се молили, није био бог њихових отаца: та јуче су палили жртве на олтарима пред Јупитром и Аполоном, а данас се одричу старе вјере, да приграде нову: ето прекршаја, који заслужује најстрожу казну. Хришћанство, дакле, чим је започело своје тајно освајање старинскога свијета, наишло је одмах на страствен и необорив отпор. На први мах сами су се Хришћани чудили, што су њихова начела онако прогоњена, кад у исто доба влада није зазирала, да се египатској Изиди и персијском Митру дигну храмови на сред града, и да се најсрамотнији обреди врше. Али је Христос већ био нагласно да ће његови ученици изаћи ради њега пред цара и сўца; а то их је пророчанство крijепило и соколило, те им је јамчило за истинитост њихове вјере. Него шта је могао и најјачи отпор против људи, који су проповиједали невољницима без разлике мир на земљи и вјечни живот око престола божјега? Ред је сад био да кроткост и невиност свлада обијест и насиље. Нијесу се дизали вјерници из редова богаташа и великаша, али су се дизали из нижих сталежа; слатка вијест о једнакости свих људи пред Богом продирала је у срце баш оних, који су трпјели од срамотне разлике, што је владала међу члановима једног те истог друштва. Тим су се поганици често послуживали, да хуле вјеру, у коју спада сва таложина, све смеће човјечанства; „међу њима су све сами робови, сељаци, радници дјеца, жене, сиромаси“.[6] С друге стране пак не само што Рим није схваћао сву љепоту вјере, основане на пожртвовању, на једнакости, на вјечноме блаженству, што је обећано и злочинцу и луђаку, него му се није дало ни замислити вјеру, проглашену од човјека простака, који је душу испустио на срамотном крсту; није схваћао чисти и узвишени појам о Богу. У кога су вјеровали без раскошних свечаности, без мраморних олтара, без жртава, без икакве слике.[7] Још је пак мање схваћао хришћанску ријеч: шта бисмо дизали кипове Богу, кад је човјек по његовој прилици створен? Шта бисмо му дизали храмове, кад га васељена не може садржати? Наша му је душа храм, у којему наше срце жртвујемо.[8] Али су те ријечи пусте остајале, нити су се велики умови и филозофи онога времена, као Сенека, оба Плинија, Тацит, Плутарх и Марко Аврелије, осврћали на велики морални напредак те нове науке; филозофија је доиста била некорјенила из њихова духа сва празновјерја; непрекидним се учењем њихов велики ум даномице све то више усавршавао; њихов се је живот — како каже Либон[9] — трошио у неуморну истраживању истине и крепости. Али поред све мудрости њихове, савршеност Христове науке није ни један разумно. Који је Хришћане спомињао, презирно их је споминао, држао их је за неке злочесте занесењаке, који нијесу кадри били ни једним доказом побити старинске идеје.

Али је хришћанство, уза све потешкоће, једнако расло. Умножавању њихова броја помогла су велика римска освајања, латински језик, који је на све стране свијета ширио Исусову ријеч и чудеса, а напокон и велико распрострањење Јевреја; највише пак тајанственост догме, која је изријеком тврдила обећање блаженства на ономе свијету, јер и стари су припознавали наклоност људске душе, да вјерује оно, што је недокучивом тајном заодјенуто.[10] Никад се пак не ће установити њихов број почетком другога стољећа. Тацит, говорећи о прогонству Хришћана под Нероном, каже да их је силан број био;[11] Плинције, у свом писму Трајану, поручује, да су

[6] Minucius Felix: Octavius. 8.

[7] Octavius. 10. Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota simulacra?

[8] Ibid. 32. 3.

[9] Geschichte des Unterganges des röm. Reiches. II. 441.

[10] Tacit, An. I. 22.

[11] An. XV, 44. Ingens multitudo.

римски храмови опустјели, да нико већ не купује животиње одређене за жртвеник, а да је нова вјера већ продрла у сва села у Понту и у Витинији. Тертулијан, који је живио за вријеме Септимија Севера, каже: „ми смо се (Хришћани) тек јуче појавили, а већ напуњамо ваше царство, градове, поља, декурије, племена, Палатин, сенат и форум“ — па даље наглашава, да, кад би се Хришћани гдје преселили, самоћа би завладала свијетом а сам Рим би се престравио, што царује над пустоши.[12] Ова су свједочанства може бити нешто претјерана, ал опет не можемо на њих а да не вјерујемо великом броју Хришћана у оно доба. Али Плинније, доиста као и остали, мислио је да се ширењу те нове вјере може јако на пут стати, и да ће се ти занесењаци опет једном освијестити.

Видили смо, дакле, како Рим није зазирао од осталих вјера, које се без препреке шириле у царству; али није могао да трпи Хришћане, који су се крили од свијета, који се нијесу никако бринули за материјални живот, који нијесу хтјели да имају дијела у државној управи. Цијело се њихово благо састојало у нади о будућем животу; па, као наравна посљедица, презирали су све, што је са садашњошћу скопчано, тим више што је вијест о скорој пропасти свијета крцијенила то њихово увјерење.[13] Одбацивали су све, што се је у свако доба у раскоши убројало; стрпљење им није допуштало да бране себе и своја имања; њихово пасивно понашање према потребама друштвеним, према војничкој и државној служби, огорчавало је сваки дан све то више њихове односаје с погапицима, а погапици су опет с разлогом питали, шта би се догодило од царства, на које толики варвари нагрћу, кад би се сви грађани онако плашљиво устезали од сваке службе? Та Римљанину је прва дужност била да служи држави, а људи, који су, као њихов вођа Тертулијан, говорили: нама није ни најмање брига за јавне ствари — морали су у неколико себи протумачити, за што их толико мрзе и прогањају.

(Свршиће се)

[12] Tertul. Apologet. 37.

[13] Јеванђ. по Матеју 24. и прва посланица Колошанима.

Јосип Берса

КЊИЖЕВНОСТ

АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ ЛЕВИТОВ

Прије но што пријећем на ствар, опазно бих, да би било потребно, да се доносе животописи и дјела не само наших и осталих словенских знаменитијих писаца, него и другијех народа. У такијем животописима имала би читалачка публика укратко пред очима овога или онога писца. Ту би била његова дјела, садржаји појединих дјела, а те би ваљало критички пропратити.

Само онда може користити дјело, кад се најприје прочита критика о њему, јер се онда зна, шта ваља присвојити из тога дјела, а шта одбити, а онако се често насумце присваја све, као што је писано.

То вриједи особито за ширу публику, која не може критички да чита само дјело те често може дјело да промаши своју сврху.

Тако би ваљало и преводилац да ради с умнијем радовима појединијех писаца; имао би пред собом, шта да преводи, и не би се тако преводило макар шта. И за читаче би то било од велике користи. Прочитавши унапријед критику о дјелу, читали би с већом пажњом само дјело. Критичар би их упутно на добре и слабе стране дјела, показао начин, како се долази до такога посматрања, у чему се састоји оригиналност пишчева, техничка израда самога дјела и т. д. На тај би се начин образовали читачи стички и естетички, долазили на пошљетку до самосталнога мишљења, размисливши добро о оном, што су читали и упоредивши своје мишљење с критичаревијем мишљењем и с мишљењем самога писца.

Таква је процедура врло корисна и за читаче и за писце, па према тому и за књижевност.

Са друге стране потребно је познава-

ње личности писчеве и за то, да се разумије његово утјецање, његов начин мишљења. Читајући дјело каквога писца, ми често и не помишљамо на њега. Не помишљамо, у какијем је приликама био, шта је морао искусити, претрпити, кад је то писао. Када то знамо, онда ћемо истом разумјети писца. У свакој ријечи, мисли, у сваком посматрању видимо рефлексе појединијех учина, доживљаја, образовања и васпитања писчева. На ово се мора и критика обазрети, ако хоће праведно да оцијени писца.

Онда ће нам истом бити јасно, за што је овај или онај писац писао баш тако, а не друкчије.

Само тако треба да се изучава не само своја литература, него и писци страниј ех литература. Онда ћемо тек јасно и право појмити писце, који нам износе друштвено стање, мисли, идеје, тежње, у опће скуп умнијех течевина у народу, његове назоре о религији, моралу, науци, о свијету, борбе различитијех принципа, у какав односај долазе они са стварнијем животом људскијем, како на њих реагује дух народни, — који нам износе у опће живот људски у најразличитијим појавама његовијем.

То ме је побудило, да прикажем нашој читалачкој публици *Александра Ивановића Левитова*.

Ово сам израдио по чланку *А. Пипина*, који је изишао у „*Вѣстникѣ Европы*“ под називом „*Бѣллетристъ-народникъ шестидесятыхъ годовъ*“, а послужио сам се њешто и *Reinhodt*-овом: »*Geschichte der russischen Literatur*“.

У скупљењем дјелима Ал. Ив. Левитова, која је издао *К. Т. Солдатенков.* има и биографија од *Ф. Д. Нефедова*, но како нијесам могао да добијем дјела Левитовљева, нијесам се могао ни да послужим том биографијом, него само толико, колико из ње цитира *А. Пипин* у својем чланку.

А сада да пријећем на ствар, одредивши у напријед у њеколико прилике, у којијем се јавља *Левитов*.

* * *

Руским писцима садашњега доба, који зову себе називом „народњаштва“, претходници су публицисте, научници и песници из старије руске литературе у шездесетијем годинама овога вијека.

И Левитов спада овамо, даровит и оригиналан и један од знаменитијих писаца, који су, као и он, започели свој књижевни рад у шездесетијем годинама и који ће, као и он, остати у историји руске литературе као особити представници времена велике националне реформе у Русији.

Биограф Левитовљев, карактеришући погодбе, под којијем се јавља и пониче рад његов, вели: „То бјеше вријеме, кад се пробудила друштвена мисао, када се сазнале вјековне заблуде и зла, када су најбољи људи тога времена страсно тражили идеје. На чело покрета стаде сам цар, чијом вољом пукоше гвоздени окови ропства, а стари преживјели строј замијени нови период у животу руског народа. Укидање крјепоснога (leibeigen) права, као и друге реформе о сељацима позивале су на рад друштвене снаге, показивале у перспективи свој омладини, без разлике сталежа, широки пут к образовању и посматрању, дали ток у развитку грађанскога живота. Све, што бјеше тада младо, свјеже и бадро — све се то одазва с затрепијем одушевљењем на позив врховнога вођа Русије и журило се, да се заузме за дјело, које је свијем драго, да ради, не знајући за умор, како би се увела у живот нова и хуманитарна начела, која су била основ реформама Цара-Ослободиоца. То бјеше њеко особито вријеме . . . Као да је послије бескрајно дуге и страшно сурове зиме сашло наједном на руску земљу врло мило, сјајно и топло прољеће“ . . .

Друштвени покрет тај није могао а да не утјече и на саму литературу.

„Он је“ вели Нефедов „назвао на рад цијели ред новијех писаца, који заузеше у литератури са свијем особито мјесто. Као први међу тијем писцима појавише се *Н. Успенскиј, Слепцов, Левитов* и *Помјаловскиј*; за њима — *Рѣшетниковъ, Гл. Успенскиј, Златовратскиј, Засодимскиј* и многи други. У руску је литературу, као што су по том стали говорити, ушао сад „разночинац“.* У намјери да наставе

* који нема личнога племства, не племић, а слободан је.

литературне традиције школе Гоголъеве, нови писци пођоше наскоро тијем самосталнијем путем и поставише себи друге задаће. Манифестом 19 фебруара* докину се крјепосно стање сељака и много милијуна народа доби грађанска права. Писци четрдесетијех година, — а на челу им Тургењев — показивали су у својијем дјелима сву неправду и велико зло крјепоснога права, у умјетничкијем облицима и сликама износили су сељачки свијет и показивали, да је мужик исто тако човјек као и сви људи и тијем будили друштвену свијест, изазивајући симпатије и искрено саучешће према угњетаваној класи. И нови писци стадоше обраћати пажњу на народ и његов живот. Не имајући таке снаге у умјетничком цртању живота и стварању типова, као њихови претходници, млади писци стадоше с ватреном љубављу да цртају народни живот у различитијем појавама његовијем. Они не постадоше само живописци и вајари, него испитивачи, публицисте и коментатори животнијех појава, које су описивали. Хоће ли дјела новијех писаца заузети мјесто у руској литератури или не ће, то се питање не може сада ријешити; но без сваке сумње заузеће мјеста у руској литератури дјела писаца у шездесетијем годинама.

Већина писаца из шездесетијех година поникоше из средине свештенства или нижега чиновништва или директно из народа. Родивши се у скромној околини, васпитаваху се они у потреби и свијем невољама; стајало их је велика напора и страшна напрезања и енергије, да се образују и да се не изгубе у маси. Једино богатством природнијех снага и талента пође им за руком, да се издигну из своје средине, — из средине често сурове, необразоване, која је кад и кад жестоко прогањала људе управо за то, што је овијем било суђено да заузму друкчије место у животу. Живот писаца, који поникоше из народа или разночинства, пун је велике горчине, силнијех страдања, која се не могу ни замислити: таки људи заслужују, да се обрати потпуна пажња на њихов живот и да их човек позна. Истом онда ће се моћи појмити њихова дјела и праведно оцијенити те „слике“, „скице“ и т. д. Од писаца, које прије набројасмо, многијех нема више на свијету, — они рано легоше у гроб; још живе два, три човјека. Но тај литерарни правац, који они започеше, није престао, него и даље егзистује. Та појава изазива сама собом врло интересантно питање, које треба да се озбиљно проучи.

То је питање, да ли су управо разночинци у литературу унијели нови елеменат, којега не бјеше прије у њој или су само развијали правац друштвене мисли и појетичкога стварања, који се опажао и прије шездесетијех година?

Народњачки писци истичу, да се баш из средине разночинаца појављују радници у новијој литератури и да је њихова заслуга, што су унијели у литературу народни елеменат. Отуда та њихова карактеристика „народњаштво“.

Да ли је управо „народњаштво“ новина, која је својина само разночинаца, а за коју се прије није знало?

Руски народњачки писци веле, да јесте. Но Пипин доказује, да сталеж у опћем, ширем покрету литературне идеје нема никаква значења. Тому су узрок образовање и националност свијест о себи у животу народном, а сталеж, околина васпитање може да даде особито обиљежје личном карактеру и историјском развићу у животу појединеву.

Геније или таленат нигда се не ограничава одређењијем ступњима друштвенијем. Ето на пр. на крају XVII столећа родио се у руској царској породици генијалан човјек, који учини преврат у руској историји; а на почетку XVIII столећа роди се други велики човјек у сељачкој породици, који учини силан утјецај на судбу рускога образовања.

Стара литература руска до Петра Великога припада разночинцима (т. ј. свештенству, већином нижему), но нијесу могли да је учине народном. Напротив почетком XVIII столећа питање о народности истакоше не разночинци, него властела, чак и аристократе. Непосредни претходници новијих народњака, писци у четрдесетијем годинама — западњаци и словено-

* 1861 год.

фили — нијесу били разночинци, на пр. одмах иза *Пушкина* и *Гогола: Тургењев, Искандер, Грановскиј, Кавјелин, Григоровиħ, Некрасов, Самарин, Хомјаков, Кошелев* и др.

Смијешно је дакле тврдити, да су само разночинци истакли народну идеју. Треба само испитати, у чему се састоји улога разночинаца при тому, ако је она чим год специјално обиљежена, па би се одмах показало, да та идеја није у свези с питањем о сталежу, из којега су изишли писци, но су ту идеју развијали писци из свијех сталежа, ако су имали талента и образовања, да је појме.

Но за то не треба мислити, да се тај друштвени елеменат, т. ј. разночинци, није појављивао у новијој литератури руској. Многи писци у шездесетијем и седамдесетијем годинама били су због разночинци, н. пр. осим Левитова, Рјешетников, Помјаловскиј, Шчанов и други; на како су ти људи били у непосредну дотецају с народом, то су добро познавали обичаје, језик и тешкоће његове, те тако стекоше заслуга за обрађивање појединости тога питања и у том смислу само оправдан је тај њихов назив и карактеристика „народњаштво“. Дакле то не бјеше њеки *принцип*, који није био прије познат руској литератури. У том смислу, т. ј. у самому принципу претходници Левитову, Рјешетникову и др. били су Гоголь, Тургењев, Григоровиħ, Некрасов, чак и Мељник, Писемскиј и Потјехин, а дјеломице и писци као Кокорев (писац „Саввушкы“).

Осим тога мора се човек обазирати и на погодбе историјскога правца, у којијем се налажаху писци четрдесетијех година, који тада због цензуре нијесу могли да цртају живот народни тако, као што то бјеше у шездесетијем годинама, када и сама држава докину ропство те признаде народно питање и тешки положај руског сељака. До тада се то није признавало, јер се држало, да је све у свом реду и добро, те није било допуштено литератури, да се мијеша у унутрашња питања друштвена и државна. Кад се то узме на ум, лако је појмити, што та идеја, коју је истакао Тургењев, није могла у то и тако вријеме да се даље шири и развија, те се морамо дивити, како су могли тада да изађу „Записки охотника“.

Тургењев је дакле истакао народну идеју, приправивши доњекле друштво, да је појми, а познији писци су је даље развијали и ширили, користећи се бољијем приликама и личнијем општом самога живота, који су описивали, и то је главна карактеристика „народњаштва“, као што напријед споменух.

Сјетимо се на пр. „Подлиповцев.“ Рјешетникова, тога, као што каже Reinholdt, најбољега писца из категорије „народњаштва“, на да се одреди права црта народњачкијех писаца. Никакав песнички таленат не може да нацрта таку слику без директнога познанства с тихијем, самотнијем животом народнијем.

Левитов спада дакле у периоду сеоске приповјетке, идиле и социјалнога романа, гдје су њекоји горко прописали, цртајући живот биједнога мужика, или навлачили „жуте рукавице“, дотичући се те „прљавштине“, као што каже велики Достојевски, док је Левитов с искреном љубављу и саучешћем цртао живот, патећи и сам много у њему, те разумијевајући сваки уздисај, поглед, сузу и ријеч биједнога мужика; но о том послије, а сада да пређем о на сам животопис његов.

(Наставиће се)

Милан Поповић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Летопис Матице Српске. *Уређује Л. Хаџић.* Књига 173. 1893. Свеска прва. У Новоме Саду, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића. 1893. Стр. 159. — Овој најновијој свесци Матичина Летописа ни чему јесу путничке бележке Стојана Новаковића о Бруси у Малој Азији. На другом месту је започета расправа дра Стевана Павловића о Сими Малутиновићу Сарајлији и стао је у ову свеску приступ, у којем је казан смер расправи, на живот Симин и напори, који су, уз Симине умотворе, били Павловићу на руци у овом послу. На трећем је месту опет нов рад

Прпарепчева драма „Јасмина и Прека“, од које је овде саопштен први чин. Остало су све сами наставци. Настављен је Живкзавићев „Андрија Качић Миошић“ па Милана Недељковића „Исход“ и најпосле Дериће „Успомене на Италију“, у којима је овде довршен Рим и започет Напољ. На крају ових извод на записника књижевног одељења, састављ му од 7 септембра прошле године. Ту су саопштене оцене Саве Петровића, Милана Савића и уредника овог листа на драме и приповетке, које су јесенас стигле биле на расписану награду. Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У Obzoru читамо, да је из Prosvjete у засебну књижицу прештампана Кухачева расправа „o pjesni i plesovnoj glazbi“, у којој међу осталим вели за коло, да је „жива слика јавног и обштественог живота хрватскога народа“. Светује даље „хрватским глазбеницима, нека гоје праве хрватске поимене и праве хрватске плесове“ и т. д. Ако и тај Кох није велик прав!

+ Позната Мара Чон Маршет у 68 броју „Wiener Abendpost“-а пише „Prelo, eine Volkssitte der Südslaven“.

+ У априлској свесци „Журнала мин. нар. просвећ.“ штампан је рад Евгенија Щетухова „Болгарские литературные двятели древнейшей эпохи на русской почвѣ“ (стр. 298—322). У овом делом историјско-библиографическом прегледу Щетухов нам доноси дела Климента, Јована Егзарха и Константина (прозвана презитером) у руској старијој књижевности. Щетухов је раније писао о познатом руском проповеднику XIII века Серапиону (1888 год.) као и о Востокову (у Журналу мин. 1890 на март), а и неке хомилије објавио је у XL Сборнику руске академије.

+ Минхенска „Allgemeine Zeitung“ у додатку свом к броју 51 доноси чланак „Die Entwickelung des serbischen Zeitungswesens“. У истим новинама, а у додатку к бројевима 117 и 118 штампао је W. Götz „Kosovo polje“. Чини се, да ће бити низ чланака о том. Геп је у овим новинама од ове године писао о Босни, као што и магазинесимо у једном од прошлих бројева.

+ Нов извор о Кирилову раду, што објави Фридрих, а о коме ми донесно белешку у 6 броју, назвао је и најпознанијега да о њему своју реч. Проф. Јагић о том проговори у најновијем своје делу „Вновь найденное свидѣтельство о двятельности Константина Философа первоучителя Славянъ св. Кирилла“. (Петроград 1893 на 8-ни 44.) У овој расправи својој Јагић штампа уз латинска оригинал и руски превод тога новог извора, писма Анастасија Библиотекара, које нам објављује између осталога и речи које легенде о св. Ћирилу „i-какоже пишеть въ обрѣтеніи і-его“, под којим треба разум ти једно од три житија дела писана на грчком, а која се тичу св. Климента.

+ Можемо већ јавити, да су на штампе пошли Кукољер и Јагићеви „Slavische Beitrage zu den biblischen Apostyphen“, и то 1. Die altkirchenslavischen Texte des Adam buches“ у првој свесци XLII књиге „Споменика бечке академије“. (Види први број од ове године).

+ Излази ја трећа, четврта и пета свеска „Царинника“ уједно. У њој је сем осталога градива и нова тргопачки (или како тамо стоји „тргописка“) уговор између Србије и Аустроугарске на српском и у француском преводу. Овом свеском отвара уредништво рубрику „Прилози нашој терминологији“ и ту је реч о речима: „попишка“ и „кормаком“; за прву се предлаже „пописатак“, а за другу „крмар“ или „крмилар“.

— По литерарној остављини Ернеста Ренана још се једнако набирчи. За најкраће време пашће не четврта свеска „Историје Израиља“, претпоследња свеска великога дела „Origines du Christianisme“, која се „Животом Исусовим“ започели у својој средини, па се доцније одвели натраг до свог пронзвора. Цело је дело у сарову кову довршено Ренановом руком. С почетка је „Израиљ“ био прорачунат на четир свеске. Али се тај оквир исказао сувише тесан за преобилну грађу, коју је Ренан, накупивши је разграната сирепом, бутуре баџио на артију, да јој у тачној изради, која је трајала месецима, даде одлучан, што јаснији и беспрекоран облик. Баш је хтео да доврши последње две свеске, кад га је спречила смрт те бригу о том предала другима. Осим тога ће под насловом „Mélanges philosophiques“ изаћи по набор нађи његови списи, које је у току година саопштио у часописима: „Débats“, „Revue philosophique“ и „Journal des savants“.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Фрањешек Ондричек прошао је сад Италију, дајући концерту, и свуде су га славили. У Парми је са дозволом Паганинијева сина Ахила а уз одобрење парошке власти видео балзамовано те сачувано тело, нарочито карактеристичну главу великога Ђеновљанина Николе Паганинија Паганини је умро године 1840 у Ници, био је најпре сахрањен у Гајони (код Парме) и тек је године 1876 пренесен на гробље у Парму, где му је син Ахил подигао величанствен споменик.

— Бохуслав Јеремијас, учитељ певања на великој реалци у Нижеку, издао је у четир свешчице збирку својих песама на мешовит лик. Збирка је у првој линији намењена средњим школама.

— Чувени музичар Брамс слави 7 маја о. г. своју шездесетогодишњицу. Брамсова су дела распрост ањена по свем образованом свету.

ПОПРАВКА

У претпрошлом броју „Стражилова“ на стр. 240б у првом реду од горе место *Стоџи предаје Историју руске књижевности* треба да стоји: *Стоџи предаје Историју руске књижевности.*

САДРЖАЈ: Посланство: Међународни бонн. Делање од два лица. Свет је онај тако голем... Киев Борич. Мрки Вук. — Поука: Планинско писмо о Христовању. — Књижевност: Александар Иванович Левитов. — Конгресни; Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности. Поправка

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 нор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на год ину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 18. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 2 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетија

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

ДРУГИ ЧИН

Боричов табор на обали реке Шаја; с оне стране види се табор Белин. Расветак.

Прва појава

РУЖА

(под оружјем, наслоњена на копље, укиљено)

И зора руди. Је л' због мене то?
Види ли тајне мисли срца мог?
Не буд' се, дане, да још бдијем ја,
Не скидај ноћни вео с лица мог,
Не издај ником мога срца стид.
Што срамно гле у борби подлеже.
Ја, коју отац, сина немајућ',
У место сина на бој научи,
Љубављу ево надам складана;
Ја, коју некад чека управа
Над поноситим целим народом,
Ни собом не знам, ево, владати;
Ја, коју звраху ратном богињом,
Јер бијућ' бој уз храброг оца свог
Један пут убих вођу душманског —
Једној се стрели не знам опрети,
Већ, као луда, све је тражим још...
Јој мени с мојом мушком мишицом,
Кад немам снаге, кад сам женски створ!
Из очију му севну искрица
Те моје јадно срце запали.
Кад причах нашу патњу, бегање,
И како нас је деда гонио,
У њега око засја сузама
И те су сузе биле варнице,
Што у моја плачу не угаснуше.
Саучешће, тај дивни осећај,
Распалило је *прво* моју груд,
А после хвала, поштовање му —
Из тог се рази три и отров тај.
Ја дођох у рај, ал уз пакао.
Жену сам грозно стала мрзити,
К'о пако сам... Ал њега заволех,
Ох, заволех, к'о рајске сладости.
Тек онда спазих продубоки јаз,
Кад већ у њега бејах упала.
Јер нема наде... љуби љубавцу,
А мени оста само скривен јад...

(свитање је све јаче; у табору се појављују војници)

Док живим, он то не ће дознати,
Но љубићу га, док не погинем.
Тек то нека ми добра срећа да,
Кад погинем, да буде близу он,

На кад ми крв источе скоро сва
И лик не узмож' већ руменети,
Да могу рећи: За те умирем! —
Одбаци шлем и даље врати мач,
Да можеш као вила у небо:
Јер жива можеш гујом постати,
И мож' те како — омрзнути он;
Онако ће ме барем жалити. (Одјури)

Друга појава

ШАМПИОН, ЧАНАД, ЈЕДАН НАЖ.

ШАМПИОН (нажу)

Дај коња, док ми је још врела крв.

(нож оде)

ЧАНАД

Ти бунцаш, брале?

ШАМПИОН

Луд си, видим, ти;
А не видиш те ране над нама.
Што чекају, на да нас поједу?
Зар за нас ту мож' бити победе?
Ил штч ће, који битку изгуби?
Где наше војске, а где прéко њих!
Онамо дичне, храбре дедиће,
Из целе земље изодабран цвет —
А у нас с брда с дола гомила,
Што хтеде плачке, ал се преварн;
Добро ће бити њој и гинути
На још од војске, коју управља
Ко? Жена . . .

ЧАНАД

Ти си богме сустао! . .
А ако к нама пређе војска та?

ШАМПИОН

У чуда веруј ти: ал Шампион не! —
Но ја сам нешто друго смислио,
Пре смрти неки план и оспету,
Да једним махом
(показује руком како ће пробурazити)
све нас палечим.

ЧАНАД

Шта, превараш?

ШАМПИОН

Да, ево одох сам.
Везан на руку белу мараму,
Јер то је њихов знак за договор.
Кад стигнем пак до двора краљевског,
Мој доро већ је на то научен
И стаће одмах као укован —
А ја ћу сићи, па ћу унутра,
Бајаги да се краљу поклоним,
И тад ће рука своје свршити.
Хоћу л' на дору натраг добећи
То не знам, може бити друго што . . .
Сад с Богом! Ако буде друго то,
Ти онда почуј мудри савет мој:
Куда те очи воде — сели се.

ЧАНАД

Тог страх и зебња храбрим учини.

Трећа појава

ПРВИ ПОЉАК

Мени је сунце нешто крвавo,
Да Бог да, да му залаз видимо.

ДРУГИ ПОЉАК

Шта, опет кукаш!

ТРЕЋИ ПОЉАК

Шта? На ево чуј:
Луче ти прођох табор кроз и кроз,
На шта ли видех?

ДРУГИ ПОЉАК

Но?

ТРЕЋИ ПОЉАК

На видех то,
Да у зло коло упадосмо сви.
Вељаху, да ће уз нас устати
Цвет народа, на је ли ово цвет?
Но шта би онда *олош* био ту!
Куражаху нас, док на границу
Са војском ми к'о поток стигнемо,
Да ће се поток морем створити —
Но то је море слабих таласа . . .
Јер гле, још и сад траје ослека.
А камо плиме, што се скакљује?

ПРВИ ПОЉАК

Твој вид је, друже, претерано црн,
Наш душманин је сила, запста,
Но сила, коју сила притеже,
К'о буре, док га држи обручје:
Но стуци ово, распашће со све.
А друго, зар је и нас мало баш?
Ил мора л' већа војска надбити?

Најпосле нисмо дошли на чист мах,
Већ ради, свето право бранити,
Да осветимо народ погажен
И окитимо чела ловором.
Ратујмо, дакле, као витези,
У место чистог свога образа
Бежећи срам би кући понели
А смемо л' то?

ДРУГИ ПОЉАК

Не смемо! Тако је!

Четврта појава

БОРИЧ, ТОРДАЛИ, БОДОМИР, ФОЛКУШ, ТИТУС, ТАМАШИ. ПОЉСКИ И МАЂАРСКИ ВИТЕЗОВИ.

ТОРДАЛИ

Шта уради то, краљу, за Бога!
То није добар друг ти светово!

ПРВИ ПОЉАК

А шта? Шта би то?

БОДОМИР

Ја му световах —
А ко је њему бољи друг нег ја?

БОРИЧ

А мислим, да ће то одобрити
И пољска браћа.

ПРВИ ПОЉАК

Шта то, краљу? Шта?

БОРИЧ

Од противника гласник дошао,
Да јави, да посланство спремају —
То јест ако се прима.

ТРЕЋИ ПОЉАК

За што не?

ТОРДАЛИ

Ал жеље, вели, да смо и ми ту,
Да сви главари чују поруку.

ПРВИ ПОЉАК

За цело: треба да смо и ми ту,
Јер без нас, савезника краљевих,
И не сме бити какве погодбе.

БОРИЧ

Тај услов бих им и сам нудио,
А боље кад га сами ставише.

ТОРДАЛИ

И биће збора и преговора! . . .

БОРИЧ

Већ шта? Да бежим, да се уклањам?
Зар није са мном право, правда, Бог?
Ја круну нађа нисам красти рад
Већ као своју извојевати,
Не желим само грубу победу,
Но моје право да ми признају.
Савладати их шта би вредило,
Да не добијем срца њихова?
Клањање мора ићи од срца,
Господству, власти, то је станак кам,
Грађанска љубав, верност, оданост.

БОДОМИР

Шта стрехујете? Зар је страшна реч?

ТАМАШИ

Баш ако је, ти мораш надбити.
И ја ћу знати што говорити:
Говорићу о клању арадском,
Јер нако не зна таква недела,
Нит небо зна толико правитати,
Да нико такво што заборави.

ФОЛКУШ

На ко и после још не увиди
Да ј' оно крви жедна фурија,
А наш краљ сушта благост, невиност,
Тај мање види него слепи краљ.

ТОРДАЛИ

Ја стрепим, не ће бити добар крај.

БОРИЧ

Пст! На пољу се чује комешај.

БОДОМИР

Војници стреме према обали
А прѣко ено опет гомила —
Да видим шта је; хајдмо, господо!

Пета појава

ТИТ, (за њим) ЧАНАД; пређашњи.

БОДОМИР

Тај беше богме преко.

БОРИЧ

Шта се збо?

ТИТ

Од једног очевидца дознадох,
Он баш у реци коња купаше, —
И виде, где на оној обали
Од једном велик метеж настаде,
И душмани се устумараше,
За коњаником неким јурећи.
Овај с бајра скочи у воду
Но за њим одмах стиже и други
Те и он скочи, оног гонећи,
На то се после стекло више њих.
Кад тамо, ко је гоњен? Шаишон нам..
И гонилац га стиже, прободе,
Те само коњ се празан спасао.

СВИ

Је л умро?

ТИТ

Да, одмах потону.

БОРИЧ

Шта ли га у стан њихов однесе?

ЧАНАД (ступа на среду)

Луд план, од ког га залуд одвраћах,
Но ако му је испо, добро је,
Јер душмани ће горко плакати,
Кад виде да — без краља осташе.

БОРИЧ (пренераженo)

Без краља?! Шта је хтео несретник?

ЧАНАД

Да отимчара смакне са света, —
И рекао бих, кад се жртвово,
Да рачун тај не беше бесмислен,
Јер све их ено смете, забуни,
А трепет њин је наша победа.

БОРИЧ

Зар трепет њин! Па то је рачун тај!
А је л то за нас лепо, часно, је л?

ТРЕЋИ ПОЉАК

Зар изненада смаћи богаља,
Који се не зна сам ни бранити!

ТОРДАЉИ

Ал на скупштини зна убијати
То уме, може!

ПРВИ ПОЉАК

Макар! Гадно је,
Зло злим се не сме никад враћати.

БОРИЧ

Не желим богме, да је испо план. —
Што не знадох.... Заробио бих га.
(С поља се чују трубље)

БОДОМИР

Посланство. Не ће бити испо план,
Јер друкче не би дошли.

БОРИЧ

Дајте знак!
(Одговарају трубљама)
Витези, браћо, ја сам дао реч,
Ко жели доћи, може слободно,
И како хоће, може заборити;
Стрпељиво их дакле слушајмо,
И без зла срца одговоримо,
Не правдајмо се, кад смо праведни.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Преведо с пољског Рајко

(Наставак)

Дан беше ведар, а зраци сунчани осветљаваху целим својим блеском ту чету лепих жена, међу којима доиста краљеваше Јадвигина слика и прилика. Та јасна прилика, бела, узвишена, окружена сунчаним блеском, која ступаше полахко за дирљивим звуцима лутње, као у заносу, учини чудан утисак на пана Мањка.

— Ала да је — помисли — ту узвишену кнегињицу наместити у кожмињски замак?... Шљахта би пала на колена пред њом. Пјастовска крв.... да јој се дода моја моћ, Великопољска би била боља, него жегањска кнежевина. А чему се она може надати? Какъ ландграфъ или макар и таки гловговски кнез није бољи од мене...

Постанем војводом великопољским, оженим се пјастовском кнегињицом, а после...

Силом се мораде отргнути од тих сањарија, тако му се оне свиђаху. Науми да се дуже позабави на жегањском замку, да испита намере Хенрикове и да се приближи Јадвизи.

Али ни једно, ни друго не беше лахко. Јадвига гледаше на њега с великом охолошћу, две три речи изусти кроз зубе, па одмах одлази с читавом својом пратњом, не поклањајући му веће пажње. Говораше с њим, као краљица с подаником, а кашто као кроз сан, као да га не види.

За то га она лепа жена мршавога Готфрида дариваше увек значајним погледом и ласкавим речима, старајући се очевидно да одврати његове мисли од Јадвиге.

— Охола је то женска! — говораше често Маћку. — Увртела је у главу, да ће бити краљица, па обичне витезове не ће ни да гледа.

А кад му то говори, погледа му нежно у очи, као да хоће да искаже тим погледом оно, што јој уста још не смедоше да кажу.

Пан Маћко је то добро распознавао, па се смејаше у себи тој осетљивости; а љуто га гневљаше равнодушност Јадвигина, особито, што ни кнез Хенрик, ако и беше врло пријазан спрам њега, не заподеваше повељивих разговора. Пио је с њим до душе, пировао, а кад се подигније, бивао је разговоран, само онда најчешће говораше о своме високом роду и љуљаше се на неправедну судбину.

Један пут, а беше то већ након дужега боравка пана Маћка на жегањском двору, распи поподнео се кнез више, него обично.

— Одосмо суноврат! — говораше, седећи за столом, а наслоњи на руке велику главу. — Чеси држе Глогов, Казимир заузе Вехов, а маркграфство бранденбуршко, моју баштину, јер ја сам најстарији син Мехтилде Бранденбуршке, удраби Лудвик Баварски као свој феуд, кад се силом попе на царски престо...

— Папа је судио ту ствар... уплете се Маћко.

Хенрик тресну шаком о сто.

— Судио! — повиче, — судио је! Па ако је и рекао, да сам ја прави наследник маркграфства, опак је испало тако, да је Бранденбургија пропала за нас на веке векова.. Не ће је више видети Пјастови, не ће видети! Реци то и своме краљу, кастелане. Место што нам је отео Вехову, опустошио Ђењаву, боље би можда било, да је брату по крви помогао, да поврати то маркграфство... Пропало је оно... на веке векова пропало!...

И растужи се најзад до суза кнез, спомињући о том. Дебели му образи час побледе, час поцрвене. Испод очију погледаше на мршавога Готфрида, који сеђаше до њега жутећи.

— Баво ће нас однети, је ли тако? — запита.

— Тако је! — одврати Готфрид.

— Крепао да Бог да! — дрекне кнез. — Пореци, а не лажи!

Борковић је готов то рећи Казимиру, љубљеноме брату, да се радује, како више нема пилешких кнежева...

Засмеја се подругљиво, искрену пехар вина и пљуну.

— Хеј, хеј! — муцаше даље, јер му већ нипше помути мисли у глави — користе се сви нашом баштином.. Ђоје угарски ће да се шири на пољском престолу... а ја, Пјаст, угушићу се у том Жеганву!...

Опет погледа на Готфрида.

— Готфриде! — крикну, — ти спаваш? Говори што, јер мене боли језик...

— А шта знам рећи... — прогунђа мршави Немац, јемачно већ навикнут на таке сцене, — шта знам рећи?... зло је!

— Не лажи! — цикне Хенрик, — како зло?... Така јадна стока, као ти, не би смела у очи погледати ни једном честитом немачком лавграфу, а ти седиш са мном, као са себи равним!... са мном, кнезом!...

Готфрид се маче, али заћута, а Хенрик га гледаше злобно и презорно.

За час уздахну.

— Е... — рече — да сам ја краљ пољски, или бар бранденбуршки маркграф, онда бих ја тебе, Готфриде, попео тако високо... тако високо... да не би могао видети, шта се доле догађа... А овако... шта? пучеш се за мном, као сенка и чкиљиш...

Наже се Маћку и шапну:

— Јеси л' ти видео његову жену?... Дивота од жене!...

Засмеја се и мљесну језиком.

Пан Маћко већ од дуже времена не обраћаше пажње на оно, што кнез говораше и, забављен својим мислима, пребаце само прилику, да вешто изнесе пред кнеза своје планове и да га искуша, како је расположен према њему. Хенрик изгледаше данас пијанији, него обично; надаше често у сету, говораше о својој изгубљеној величини, — тренутак изгледаше згодан.

За то се претварање пан Маћко, да не чује питања о жени Готфридовој, па, корпстећи се тим, што се кнез њему обратио, примакне се још ближе и рекне:

— Доиста нас, кнеже, неправедна судбина спаљава... Али судбина се та може поправити разумом, ако не снагом..

Хенрик избечи у њега велике очи, ћуташе часком, а после махну руком и ћуну.

— Ех! — одазва се, — снаге беше некада, сад више не... сад не!... Железним ме знаху, јер сам чешким пешцима привређивао, колико се год могло... али сад — тешко је... старост!...

— Треба тражити млађих савезника... — примети Борковиц, — таких, који би имали одважности и моћи... Великопољска вашега деда Хенрика памти... сиомиње...

Кнез скочи и пограби Маћка за руку.

— Сиомиње! — крикну.

И хтеде још нешто рећи, ал' се уздржа, узмаче од Борковица и опет га гледаше избеченим очима, као да хоћаше да га проникне.

— На шта овда! — засмеја се за час. — Љубљени брат Казимир има снаге... не ће пустити!...

Пан Маћко не хтеде говорити отворено, само жељаше да нешта мисли Хенрикове, а сумњаше, да ли ће га он разумети, кад је шијан.

— Не велим ја — рече за час — да се ту треба мерити снагом с Казимиром. Али да сам на вашем месту, тражио бих у Великопољској такога човека, који би могао онде постати намесник... све и сва... Ћерка је ваша, кнеже, Јадвига, врло лепа... могла би бити краљица... Таки би је великаши радо узео... не тражећи мираз. Добро би то, што би се у Великопољској старе успомене окренуле унуци Хенриковој, који се је звао пољским краљем, окренуле пјастовској крви.

Кнез слушаше, не прекидајући га; само му се уста чудновато мицаху, дебело му се лице зарумене, као од пригушена смеха; а на велике, у Маћка избечене очи напреше сузе.

— Муж ваше ћерке — говораше даље Маћко, не гледајући у кнеза, јер тако се беше занео својим мислима, — муж кнегиње Јадвиге, имајући снаге и богатства, имајући за собом плахту и народ, могао би временом од намесника...

— Ха! ха! ха! — груне наједаред Хенрик у тако грохотан смех, да се све разлегаше...

Маћко се згрози при ту, а кнез се окрете мрзовољом Немцу.

— Чуј, Готфриде — крикну — шта он говори!

— Чујем — проусти Немац, и сухо се насмеши.

Тај смех расположи пана Маћка горе, него гласни грохот кнежев. Погледа на Готфрида с таком мржњом, као да га хоћаше убити тим погледом.

Ћути од стола.

— Чему се смејете? — дрекне грозно.

— О... о... о!... — повиче Хенрик, тражећи се наједаред, — а по том се видело, да беше господар својих мисли, у наточ пићу и привидној несвести — не љути се, кастелане, не љути!... Готфрид има ту луду навику, да се смеје, кад му ко озбиљно говори, а ја сам сувише пио, па му је срце весело... Али знам — додаде за час — шта си хтео да кажеш... Тај великопољски пан... намесник... то си ти!

Борковиц стојаше намрштен и ћуташе.

— Но... но... — говораше даље кнез, испод очију злобно гледајући на њега, — седи, да се поразговоримо. Јер оно, знаш, Јадвига...

Окрете се наједаред Готфриду.

— Како ти мислиш? Јадвига... шта?

— Ваља да буде краљица... — рече кратко Немац.

— Ето видиш — заопуца Хенрик и рашири руке, управљајући опет злобан поглед к Борковицу. — Ето видиш!... Јадвига ваља да буде краљица .. тако јој вели сва гатања, тако вели Готфрид и његова лепа жена Мехтилда, тако вели цитраш Јадвигин, хроми Улрик, који јој, од зоре до мрака, пева и свира чудне песме... Еле чини јој се. да ће и јест краљица... Носи круну, не гледа на људе, па ни са мном, жегањским кнезом, не ће да говори... А ти би хтео... ха! ха! ха!

Пан Маћко опет скочи као на иглама.

— Но, не срди се! — дометну брже боље кнез, гушећи смех. — То тај мршави скот, Готфрид, опет ме натера на смех... А ја против тога, кастелане, не бих имао ништа .. Ти си красан господин... достојан... биће намесник — то је све лепо! Само питај Јадвигу, хоће ли дотле да буде кастеланка...

Борковиц свом снагом стиштаваше срџбу, која у њему кипљаше. Лукава добродушност кнежева шибаше га по души љутом поругом, коју осећаше у свакој речи; дражаше га смех његов, а особито израз на лицу мршавога Немца, који

час по час бивање на њега пропиљавје, а пуне злобе, погледе. Да је слушао своју напраситост, био би већ одавна прекинуо тај разговор и отправио како треба лукавог кнеза, који га очевидно омаловажаваше, — али обзирност и жива жеља, да успе са својим частољубивим смеровима, заповедаху му да још ћути. Еле уједаше се за усне до крви и гуташе напраснте речи, које му истрчаваху на уста. Али осећаше, да већ не ће дуго издржати.

Кнез, међу тим, гледаше удиљ на њега испод очију, а на дебелим уснама имађаше подругљив осмех.

— Питај Јадвигу — понављаше — питај Јадвигу... Или знаш шта? — повиче за час, ударајући се руком по челу, као да се наједанред досетн нечему, — Јадвига хоће да буде краљица... па да се обратиш на млађу, Ану... Даћу ти ју — за... десет година!

Немеваше беше и сувише очевидно. Ана беше још дете. Мршави Готфрид пресу гласно у смех, а кнезу се тресијаше трбух од пригушена смеха.

Борковић тресну шаком о сто тако јако, да се нехари повлрађаше — и устаде. Жиле му набрекоше по челу, на лицу изби пламен гнева, а очи стрељаху надовитим блеском.

— Подемеван се, кнеже! — крикну. — А ја ти кажем, да сам ја таки пљахтић, који за подемех плаћа, мршавим Немцима, шаком, а кнезовима сабљом!

Хенрик Железни још јаче избечи очи, на зину у Борковића. По зацрвенелом му лицу прелеташе променљив израз злоће, охолости и подругљивости. Дике се, као да хоћаше устати, ал' се опет умири и нагло окрете Готфриду.

— Чуј, Готфриде! — повиче, — чуј, шта он збори... та он те наружи!...

Мршави Немац зачкиљи, погледаше час на кнеза, час на Борковића. Лемачно му не паде слатко тај призив Хенриков.

— Кукавица је! — засмеја се Маћко, у коме је крв узаврела. — Подао слуга помаже своме господару у глупу смеху... а обојица...

Напрасан громот заглуши увреду, која Борковићу већ беше на језику, јер не владаше више собом од бесиила. Кнез ђипи тако нагло од стола, да се је превратила клупа, на којој сеђаше.

Укочи се читавим својим дивљим телом и погледа поносито. Лице, које се отопч добродушно осмехиваше, засја наједаред изразом необична достојанства.

— Готфриде, грофе на Хохенбергу — рече — знаш, шта ти ваља чинити... Оружју твоме нека Бог помогне, да осветиш срамоту... А ти, господине Борковићу, памти, ко сам ја... Примио сам те под свој кров, а ти ми изгни увредом... За то се ослоии на божји суд, а ако те западне победа, одлази — не ћу да се светим!

Борковић ћипаше, као бесан. Хтеде да прекине, али груну само у подругљив смех, јер кнез говораше то великим гласом, не дајући му да дође до речи. А кад изговори, изиде из собе, остављајући самога Готфрида, који, наслоњен на сто, стајаше сада блед, али укочене главе, и мераше Маћка изазивним погледом.

Борковић пажо за кнезом али му на пратих закрчи пут мршави Готфрид.

— Чувај се! — рече. — У нашој си власти; твоја дружина не ће одолети нашој посади... усхтеш ли учинити насиље, погинућеш!

— Ти ћеш погинути, одвратни костуро! — цикну Борковић и, отписнув песницом Готфрида, изађе на поље.

Али није сад хитао за кнезом, него својој дружини. Знађаше он, да му Готфрид није бадава претио и да се, у овај мах, не може онако осветити, како је желео. И богме кад истрча на двориште од замка, опази одмах, како се скупља читава витешка посада жегањска и већ стоји под оружјем. Капије се затварају на замку, а на њих се постављају јаке страже.

— На коње! — крикну пан Маћко својима.

Дуго се не чујаше ништа осим звека оружја, хрзања коња и вике, у којој се најгромкије истицаше глас Маћков. Хитно му беше, да сврши ту борбу и да што брже остави тај замак, па да спрема љуту освету охоломе кнезу. Све веће га бесиило спопадаше, шкргуташе зубима и псоваше. Најзад се постројише. С обе стране пространога дворишта среташе се оружани редови Маћкове дружине и жегањске посаде; први у сјајној опреми и блиставим шлемовима, други жалосно одевени, али за то јачи бројем. На челу својих другова изађаха пан Маћко, сав окован у железо, са штитом на левој руци, с копљем у десници. Из редова жегањске посаде изађаха мршави Готфрид, на великој дорату, исто тако у оклопу, то јест у панциру од живаних престенова, а на глави имађаше голем, тежак шлем, испод кога се помаљаше само доњи део лица.

Међу тим се већ спусти ноћни мрак, — за то би заповеђено, да се ужегу велике буктиње, које држаху подаље момци на коњима, а које жестоку светлост бацаху на опрему и обличја витешка. У том осветљењу, које се бораше са све већом ноћном тамом, пагледаху они као жељезни кипови, иза којих се спроваху по земљи још веће сенке, дивске, чудноватe.

Пан Мађко најаха напред и обазре се у наоколо. Подаље, у ходнику на ступове, скупила се читава гомила радозналаца. У ваточ сутону опази око Мађково са свим јасно велику, дебелу прилику Хенрикову, а поред њега чинађе му се да види белу, витку Јадвигу и у црно завијену лепу жену Готфридову. Та потоња као да се истицаше, да добро види борце. А Хенрик се нагињаше к њој и говораше јој нешто, гласно се смејући. Јемачно се подсмеваше као обично.

(Наставиће се)

ПОУКА

ПЛИНИЈЕВО ПИСМО О ХРИШЋАНИМА

(Epist. X, 97)

(из нештампаног дела: Плиније млађи и његово доба. Сврха првог и почетак другог доба по Исусу)

(Свршетак)

Али за вријеме нашег писца Рим није још поставио јасне законе против те нове вјере, нити су царски намјесници знали, какав је тај злочин, за који су онако страшне казне прописане. У свом писму поручује Плиније овако цару: „Ја још нијесам никада присуствовао такову процесу, те с тога и не знам, како ћу водити истрагу и како ћу казнити; не знам, хоћу ли узети у обзир разлику, што је у годинама оптуженика, не знам, смијем ли поступати с млађим као с старијим; не знам, хоћу ли опростити покајнику; заслужује ли само име *Хришћанин*, да тога и тога пеђепсам, и ако на њему никакве друге лаже није? Разумију ли се под тим самим именом и злочини?“ Ето гдје и сам царски намјесник не зна, како да схвати закон; у исто доба пак велика неприлика, у којој се наш писац налази, јасно нам доказује како се је онђашње друштво мало интересовало за Хришћане. Ти обожаваоци „једног незнатног човјека“ били су, како смо видјели, већ у приличну броју и могли су већ задавати страха непријатељском друштву; али оно није опет ни чим показивало, да се њих управо боји; чврсто је било увјерено, да никаква страна сила не ће потрести широки темељ римске државе. Али Трајан, који је у свом одговору на Плинијево писмо изријеком наредио, да се с Хришћанима благо поступа (наравно, увијек у смислу онђашњих закона), и да се судац не смије осврћати на анонимне оптужбе, Трајан је опет у чисто римском духу прогонио ту нову вјеру. И он је мрзио људе, који нијесу марили за јавни живот, за части, за сигурност државе; али морамо споменути, да се сви хришћански обреди ограничавали на молитву и на састанке, на којима су вјерници сједили за оном трпезом, и да је Трајан, као и остали цареви, строго забрањивао тајне скупштине, ма које год врсте биле. У оно доба мало је који народ, као римски, заволио друштвени живот: прости тежак, ковач, пекар, рибар, морнар, сваки занатлија тек је онда могао дићи поносито главу, кад је припадао своме особитом друштву; богаташ, аристократа, није имао чега да се боји, али сиромаху тежаку, који је трпио од велике разлике сталежа, није било другог уточишта до у колу својих другова. Ту је скупа с осталима благовао, ту је у свакој неприлици налазио приномоћи, а друштвена благајна, у коју је он мјесечно малу свотицу улагао, старала се и за његов погреб. Нема доказа, да је влада, за вријеме републике, залирала од тих састанака; по свој прилици није допуштала да се чланови састају у ноћи и тајно. Али чим је Јулије Цезар проскрчену политичко устројење, сва су погибељија друштва била распуштена, а, по нову закону, забрањено установљење нових. Казне бијаху страшне: који год купи какво друштво, биће осуђен онако, као да је мачем у руци навалио на свете храмове; једном ријечју: биће му посјечена глава, или ће се бацити пред дивље звијерад, или ће се жив спалити. Строгу забрану укинуо је тек Александар Север; али за Плинијева времена закон је још са свим својим

посљедицама опстојао. Од свих царева Трајан је сигурно онај, који се је највише бојао тих скупштина и држао их опасне за Рим и за свијет. Кад га је Плинније једном упитао, хоће ли допустити, да ковачи и запатлије у Никомедији подигну пожарничко друштво, отпоручио му је: „ми се добро сјећамо, како су сличне ствари чешће ону провинцију узнемириле; под којим се год изликом ти људи састали, које год ime себи надјенули, они ће се опет тајно сакупљати.“ [14] Како је пак цар све своје снаге улагао за сигурност царства, тако је био приморан да сам попови и повјећа она друштва, која се старала, да буде назда у граду хљеба и остале хране. [15] Кад су се толико бојали пожарника, како су тек судили о састанцима Хришћана, људи, на које је народ и онако био киван! Од велике мржње и презирања били су принуђени да држе своје састанке што скровитије; али за што се толико крију? питали су погани — ; крију се, јер их је срам наносити на видјело што тамо раде. Тај њихов живот дао је напокон повода, да народ измисли најлуђе и најзлочестије оптужбе; по јавном клиновању Хришћани су обасипали муком тек рођено дијете, свештеник га је више пута пробадао ножем, а вјерници су онда пили његову крв, и удове му на гадан начин откидали; по том су раскошно благовали, док се на одређено вријеме нису свијеће удувавале те се у оној тами чланови подавали најсрамотнијим путним нечистоћама. [16] Залуду су на такове несмислене нападаје навађали пред судом ријечи самога јеванђелија, које су тумачиле вјерска начела; залуду су спомињали самога Исуса, који је наређивао да се морају оставити сваке и најмање раскоши и удобности живота; залуду су и сами римски сўци тврдили, да се на хришћанским састанцима ништа не ради, што законе забрањују; залуду те измишљотине нијесу могле да се одрже пред здравим разумом — народ је једнако у њих вјеровао. Сам Плинније поручује цару, што су му ти непоћудници приповиједали о својим састанцима: „то њима — више — ово се њихов злочин у томе састоји, што им је обичај сакупљати се на одређене дане у зору, да се моле Христу своме богу; ту се они затјечу, да ће један уз другога стати, али не да прије какво рђаво дјело, већ да не ће никад ништа красти, никад нападати на путнике, никад пре љубу учинити, да ће задану ријеч одржати. По том сједну сви за трпезу, гдје им је јело најпростије; па ми кажу да ово потоње не ће више учинити, по што сам им ја по твојој наредби забрано такове скупштине“.

Ето дакле гдје су и сами њихови састанци давали повода најтежим пеђенсама. Али су их цареви могли и прогонити као ељедбенике стране вјере. Тертулијан, тај велики бранилац Хришћана, спомиње неки стари закон, по којему се стране вјере нијесу смјеле ширити у Риму, а да их сенат прије не одобри; [17] него поред све строгости јавно је мнијење било противно томе закону, а како каже Боасје: обична болест народа, у којему влада политејизам, то је што једнако хоће да умноже број својих богова; колико их год има, хоће да их више сточе, док једнога дана ето га гдје се клања пред боговима свега свијета. [18] Али је закон једнако трајао, а до прилике могао се претворити у страшно оружје у рукама римских царева, као онда, кад се Тиверије њим послужио да прогна четири хиљаде Јевреја у Сардинију, где ће пострадати од грознице. [19] У исто доба пак видимо, како су сами Хришћани признавали, да њихово тако звано злочинство не пада само под онај закон, јер Тертулијан јасно каже да су оптужени и прогоњени поглавито због оскрвљења светих ствари и због вељедаје. [20] Под првим чланком оптужбе могло би се разумијети, да су познани пред суд, што не поштују римске богове; али сама ријеч sacrilegium значи: крађа, уништење светих ствари у храмовима, а тешко нам је вјеровати да су први Хришћани икад тако што урадили. Може бити да се почетком другога стољећа смисао вељедаје проширио, и да је (по Момсену) закон о вељедаји бранио толико цара колико римску вјеру и све што је с њом скопчано. [21] И ето гдје се оптужба вељедаје диже као страшило пред невољним Хришћанима; под њом се разумије сваки покушај, наперен против сигурности римскога народа. Јесу ли они што намјеравали против те сигурности? Је ли икад откривена каква њихова завера? Та они нијесу нападали ни на какву

[14] Epist. X. 43.

[15] Aurel. Victor. 13 collegia pistorum.

[16] Tert. Apolog. 7. 8. 9. Octavius. 9. 10. 30.

[17] Apolog. 5.

[18] Boissier. La fin du paganisme. I. 419.

[19] Tac. An. II. 85.

[20] Apolog. 20.

[21] Der Religionsfrevel nach röm. Recht. Момсенова расправа није ни позната, али је наведена у Boissier-овој књизи: La fin du paganisme.

свјетовну власт, ни на какав чланак државног поретка; нијесу нападали ни на поглавити темељ старинскога друштва: на ропство. И они су имали своје робове, и баш хришћанске робове, којима је Св. Петар јасно проповиједао да буду вјерни и одани својим господарима, и ако они не поступају благо њима, и ако их је тешко задовољити.[22] Али ваља знати сумњичави карактер Рима, тог великог тиранина, који је, од превелике моћи и господства, непрестано био на опрезу, сњује ли се шта против њега. Чудноватн живот Хришћана, њихови тајанствени обреди, њихово строго и озбиљно понашање, то је све побуђивало у Римљанима неки непекалан немир, а јавно се мишљење све то вечка увјеравало да Хришћани (како о њима пише Тацит[23]) онако живе, јер мрзе људско кољено. А доиста, шта је о њима могао мислити погапин, који је случајно читао у јеванђељу: Ако ко дође к мени а не мрзи на својега оца, и на матер, и на жену, и на дјецу, и на браћу, и на сестре, и на саму душу своју, не може бити мој ученик![24] Криво схваћање апостолових ријечи могло је лако донести људе до закључка, да Хришћани доиста мрзе и оно, што кри хоће да ти је драго. Питали су опет, какви су ти грађани, који не пристају у оне весеље, кад сто сенат свечано проглашава, да римска држава није никад онако срећна била? Какви су то грађани, који не разсвјетљују своје куће, кад стигне у Рим вијест о каквој побједи на граници? Какви су то људи, који не полазе ни циркус ни амфитеатар, кад су игре цару на част? За што иду онако сјетни путем? За што су увијек невесели? Шта сњује тај свијет, који се у тајним избама крије од сунца, на јави једнако ћути, а тајно једнако блебеће?[25]

Али поглавити доказ вековјечје било је то, што Хришћани нијесу припознавали божанство римскога цара. Ето шта Плинције поручује Трајану: „Ја их прво питам, јесу ли Хришћани; припознају ли да јесу, онда их по други и трећи пут питам и пријетим смртном казном; не одустају ли од те исповиједи, онда су кажњени. Има некојих — каже даље — који, кад их по други пут питам, поручу се и кажу да су некад давно Хришћани били: пред њих су одмах изнесени кипови богова и твој властити кип, а они им жртвују, како им ја наредим, тамјаном и вином". По његовим ријечима јасно је да је обожавање цара могло отклонити Хришћане од страшне оптужбе велеиздаје; нијесу ли пристајали на то, онда им није више било спаса. Пред таковом оптужбом нестајала је свака разлика друштвеног положаја, која је опет толико приједила у осталим случајевима: велеиздајник је смакнут, па био он роб, занатлија, витез или сенатор. Али цара, као главу државе, Хришћани су доиста припознавали, они су се молили Богу, како је Св. Павле наређивао „за цареве и за све, који су у власти";[26] на обичним састанцима молили су му се, дижући руке у небо и голе главе, и тражили су од Бога „да пода цару дуг живот, припознату од свијета власт, слогу у обитељи, побједу на бојном пољу, вјеран сенат, крепосне поданике и да напокон вас свијет буде у миру".[27] Признавали су царску моћ над људима и над људским стварима, али „да је цесарево све, шта би Богу преостало?"[28]

Кад се Октавијан, по предлогу Мунација Планка, „удостојио" да прими назив Augustus (који се је надијевао храмовима, што су посвећени по вјерским обредима), онда је цар постао света особа, његова је власт божанска, а он је сам намјесник богова на земљи; по његовој смрти нови владар проглашава апотеозу свог претходника, и по сенаторовој одлуци одређено му је мјесто на небу поред Јупитра и Марта. Наш Плинције каже Трајану: Ти си поставио свог оца Нерву на небо, али то нијеси учинио из обијести или да се самоме небу руган, већ што си увјерен, да је у истини Бог".[29] Ове су ријечи доста чудноватe, јер тешко нам је помислити да су Плинције и Трајан увјерени о Нервином божанству; та учени људи нијесу од ријечи до ријечи схваћали идеју о апотеози. Они су правили велику разлику између апотеозованих цара и правих богова; цар на небу није за њих друго него неки полубог, по калуну јелинског хероса; то је човјек, који тамо на високу сједи, јер су његове врлине тражиле награду преко гроба. Али за простака цар је прави бог, који се јавља као остали у сну и у облацима. Жива пак цара,

[22] Посланица I. 2, 18, и Св. Павла Колошанима III. 22, 23.
[23] Annales XV. 44.
[24] Јеванђ. по Луци XIV. 26.
[25] Lateberosa et lucifuga natio, in publicum muta, in angulis garrula — Octavius. 8. 4.
[26] Тамотвју II. 2.
[27] Tertul. Apolog. 30.
[28] Apolog. 15.
[29] Paneg. 9.

и ако је света особа, ипак не обожавају, осим ако махнит какав владар, као Калигула и Домицијан, захтијева од препланеног сената, да га већ за живота уброје у богове; ми ћемо само споменути, како је Трајан ријетко кад допуштао да се његов кип намјешти поред кипа Јупитрова.[30] Тим је дакле Август обезбједио себи и својим потомцима моћ и углед, али је тим дао и повода страшноме прогонству ријеч, која није могла да припозна тај нови чланак римскога устројења. „Ја — каже Тертулијан — не називљем цара богом, јер прво не умијем лагати, а опет не ћу да му се ругам; ја немам него једног господара, а тај је и царев господар; само њега треба обожавати, ако хоћеш да буде наклоњен и кладару. Чувајте се дакле да не исповједите с Богом човјека, који без њега ништа не може".[31] Вјерска начела поганика и Хришћана, ходила су дакле сасма против ивим „смјером. Видили смо, шта је Плинције тражио од Хришћана, да се увјери, јесу ли се заиста освједочили. Увјети за опстанак били су им јасно назначени.

У смислу римских идеја и закона, држава је вршила своју дужност, кад се је толико старала да тријеби нову ријеру. Пуна је црквена повјест мука и невоља, што су трпјели Хришћани; али поред све крви, којом је омашћена свака страна те њихове доиста велике историје, данашња је критика расчистила истините догађаје од предаја и претјеривања, те је баш за доба нашега писца доказано, да право прогонство још није било. Како је Плинције с Хришћанима благо поступао, онако су по свој прилици и остали сўди. Вјероници се нијесу увијек казнили: који баци грумен тамјана на олтар пред Јупитром, прост је од казне; који су пак тврдо при својему богу остајали, мало су од кад смакнути; или су затворени, или прогнани или су послани у руднике.[32] Сўцима је највише до тога било да одврате људе од њихових начела; предочавали су им све сласти живота и сву грозоту смрти; кад пријетњом нијесу од њих ништа постизали, онда су их стављали на свакојаке муке, да свладају ту њихову још нечувену тврдоглавост, као што је и сам Плинције чинио. Али је такова упорност на жалост често изазивала и у сўца још већу постојаност у истраживању истине — и ето како се збивало да су муке и казне онако страшне биле. „Ако се чудите — каже Боасје — што је било људи, који су тако ита нарећивали, веће нам је чудо што су невољне жртве често и својевољно хитале да тако ита подносе".[33]

Може бити да Хришћани не би били никад толико претрпјели од римских судаца, да нијесу на се навукли мржњу простога народа. Та знамо како су у оно вријеме сви напори филозофије тежили на то, да ублаже карактер друштва, и да морал, дотле подвргнут госпоству страсти, заузме мјесто, које му припада у људском срцу. Али она филозофија, која је толико расвијетлила памет и разборитост вишим сталежима, она је мало продрла у ниже слојеве друштва, а најмање пак у сељака: он се још чврсто држао својих старинских мита, а стара митологија — рекао је не знам већ ко — како је постала од посматрања природе, тако је на њу и на ливади била још увијек као у својој кући. Простак, далеко од сваког моралног развитка, дочекао је хришћанство као права непријатеља. „Колико се пута — приповиједа Тертулијан — на нас каменьем бацали! Колико су нам пута спалили куће! На чак и гробови наше браће откривани су, лешине извађене и раскомадане!"[34] На први мах чисто смо у чуду, кад видимо, на какву је одвратност нова ријеч наишла баш код оних људи, којима је она обећавала да ће бити први у царству небеском, којима је она разбијала окове и проглашавала једнакост на земљи. Али је на жалост велика истина, да прост свијет или се махом занесе за каквом идејом или јој постаје највећи противник; који је нову ријеч притрљивао, био је најжешћи Хришћанин; који јој се противио, био јој је најљући душманин. Томе непријатељском елементу придружи-вао се и други, који га је шта више и гонио и раздраживао да напада на Хришћане, а то су били не само заступници римске ријеч, који су кривим оком гледали брзи развитак нове науке, већ биле су и оне источне ријеч, што су у оно доба господовале у Риму. Свештеници богиње Цибеле, египатске Исиде, гатаоци, врачари, живили су варајући прости свијет; смућали су се по крчмама, по улицама, гладни, на пола голи, принуђени да продају све што на себи имају,[35] да спавају на нечистим мјестима, поред лупежа,

[30] Epist. X. 8. 9.
[31] Apolog. 33. 34.
[32] Apolog. 12. In metalla damnamur.
[33] Fin du paganisme I. 430
[34] Apolog. 37.
[35] Martialis XIV. 204.

морнара, робова и гребодера.[36] Глупа им је свјетина вјеровала, а они су јасно доказивали како су све Хришћани криви, што су толико невоље на свијету, јер су богови љути, и та нова вјера одвраћа народ од старинских храмова; пада ли непрестано киша, устраје ли превећ сунца, разлије ли се Тибар преко обале, удре ли гдје трпјес, Хришћани су томе криви.[37] Јаох ти пак невољницима, кад су јавне свечановине, кад су игре у циркусу и у амфитеатру! Те страшне школе окрутности и разузданости биле су као створене да с њих Хришћани пропате. У циркус се носиле слике богова и царева; гладијатори, што се клали, крв, што је по пијеску текла, то је све раздраживало већ и онако окрутну ћуд римску; али ни заклани гладијатори, ни заклана звјерад није задовољавала те крволочне бесповезњаке: они су четво тражили да се доведу и сужњи и који су на смрт осуђени, да их лавови растргају; а куд среће, кад су им при руци Хришћани!

Поред свега тога није било права прогонства за пријема Трајановог; сам се Тертулијан не тужи на њега. Царев одговор на Плинијево писмо јасно доказује, како је он желио да се праведно поступа Хришћанима. „Не ћу — каже — да их сам тражиш и гонити на суд; кажи оне, који приповиједају да тој вјери припадају; они пак, који жртвују нашим боговима, и ако сумњаш да права своја чувства крију, пека су слободни". Можемо пак и то рећи, да се Римљани у оно доба нијесу још толико бојали тог новог бога, који је свијету казивао, да онај, који се не одрече свега што има, не може бити његов ученик;[38] та не господује ли Рим и без њихова бога над цијелим свијетом и над њима самим? Идеја о свеопћој вјери није се никад приказала људима, који су десно и лијево гледали, гдје се напоредо дижу храмови свих могућих вјера. Касније, у трећем вијеку, кад је хришћанство преотело мах, кад је стари свијет напокон увидио каква му опасност пријети од тих скромних и сиромашних вјерника, онда је борба све то жешћа постајала, а и најбољи цареви нијесу већ зазирали ни од каква средства, да се нова вјера уништи. И гле, баш у оно доба закони су блажи били и против простих злочинаца и против политичких прекршаја, а најславнији су законодавци цијетали; али за Хришћане није било милосрђа никаква, а борба је била заметнута између њих и власти. Закон о вјеиздаји сачувао је сву своју строгост, али само напрама хришћанству; а Тертулијан, који је као правник добро познавао римски законик, каже: „ми смо живи спаљени, само због нашег бога; дочим такову казну не трпе ни прави завереници против сигурности државне, ни они, који очито падају под закон вјеиздаје". Хришћанство је ипак тајно, али увијек једнаком енергијом поткопавало темељ старинској згради.

О великом уму Трајановом није већ сумње; али и најмања појава какве нове идеје, која би и мало могла постати опасна држави, расла је пред његовим очима као да је права и велика опасност, којој је он морао са свом строгости стати на пут. Он је доиста први римски цар, који је Хришћанима, ма којему народу припадали, устезао оне повластице које су све остале странке вјере уживале; недопсао их је само у колико су се они, по његову мишљењу, јавно противили законима и власти и били опасни за мир римскога друштва. Је ли он зар предвиђао у дубини своје душе, да је та нова вјера позвана да побуди најзнатнију револуцију, што је свијет икад доживао?...

Свијет је пак његову успомену радо сачувао: средњи га је вијек преобразио у неку предају. По њој је свети Гргур папа испросио од Бога да буде Трајан спасен са његове велике доброте, и како кажу, Бог му је угодио. По Данте-овој Божанственој Комедији Трајан је на небу; по суду данашње критике Трајан и његово доба заузимље једну од најљепших страна велике римске историје.

Јосип Берса

[36] Juven. VIII. 176.
[37] Apolog. 40.
[38] Лев. во Луци XIV. 26.

КЊИЖЕВНОСТ

АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ ЛЕВИТОВ

(Наставак)

Александар Ивановић Левитов родио се 1835 године у селу Добром, лебедјанскога округа, тамбовске губерније; отац му је био ђакон и држао гостионицу, а осим тога и сеоску школу. Још као дијете научио је читати и писати и прије него што је ступио у школу (лебедјанско духовно училиште), помагао је оцу у његовој сеоској школи. Како је одлично положио испит за духовно училиште, буде му допуштено, да може остати код куће и да долази само на испите. Кад је добро положио и завршни испит у духовном училишту, пође у семинар у Тамбову. Тај семинар био је са свијем аскетски удешен. Левитов, који је код куће имао, истина, пуне руке посла, био је иначе слободан, те се није могао навикнути на тај семинарски живот, гдје је наишао на ћудљиву окрутност управитељства и сурове обичаје другова. Његов меки карактер, његове песничке наклоности нијесу биле за ту средину, гдје не налажаше ни одзива ни заштите, него су га и другови и професори нападали и пецкали. Но срећом наће друга, с којијем га зближи љубав к читању и литератури и који га брањаше од нападаја другова, како бјеше физички јак, те је Левитов с њим на пошљетку отишао на свеучилиште и живио њеко вријеме у Петрограду. То бјеше њеки Соколов, драматичар, који је писао и романе, у којијем се црта невољало одгајање омладине и штетне посљедице његове.

Највољели су читати Шилера, Гетса, Дајкенса, Текереја и Жорж-Сандову, а од руских књижевника Пушкина, Грибоједова, Љермонтова и касније Гоголя.

Левитов пријеће у други курс семинарије, филозофију, али га не сврши. Инспектором семинарскијем постаде њеки монах Јероним, који није трпио ни најмањега одступања од пређашњијех правила, ни самостална рада и мисли, а особито није трпио свјетске литературе. Међу тијем је Левитов већ био познат са својега „сочинительства“ и једном га затече сам инспектор, гдје чита енглеске романе. Сада га стадоше прогањати. Једном дође сам инспектор у семинарски стан, гдје је живио Левитов и затече га око поноћи, гдје чита са друговима „Мртве душе“. Инспектор, затекавши га на мјесту „преступљења“, није бирао израза у својем гњеву; Левитов се не могаде уздржати, те одговори грубо. Шта је било послије, ево шта каже сам Левитов: „Мене окривише, без суда и истраге, да доводим у стан женскиње, да сам без узрока грдио управитела и осуђише, да ме шибају. Јероним је врло добро појмио, да ће така казна бити за мене осетљивија, него да ме истјера из семинара. Када позваше мене и сав разред у зборницу, опесвијестим се!.. Шта је било послије тога, не знам; само знам, да сам био осуђен на смрт; наднем у живчану врућицу и дођем к себи тек за мјесец дана и то у болници.“ Кад је оздравио, сврши и филозофски курс и буде узаконе то одређен, да пријеће у богословско одјељење; но њега не бјеше више у семинару. Он и Соколов пријеше се, да пођу на свеучилиште; уштипају за савјет познанике, који су се већ учили на свеучилишту московском и медицинској академији. Ови одобре њихову намјеру. Пише оцу о томе; отац му не одобри, но он је то све сликао оцу ружичастијем бојама, остајући при својему. И они се тако крену на пут.

Лијепо карактерише биограф Левитовљев ту тежњу семинараца, да иду на свеучилиште.

„Још у педесетијем годинама“ говори он „показује се тежња међу нашом омладином у духовнијем школама, да иду на свеучилиште и друге више школе; а у шездесетијем и седамдесетијем годинама

завладала је та тежња тако умовима се минарскијех штомана, да су затомице грнули у пријестоне градове и другдје, гдје је било свеучилишта. Већина тијех ускока, људи без икакијех средстава, нијесу имали скоро никаква појма о оному, што их чека; како ће ући у свеучилиште, или академију, како ће се издржавати, настављајући курс и т. д. Они се осјећаху незадовољни у тој околини, у којој живљаху и у којој се одгајаху и због тога су тражили излаз; излаз бјеше само — дочепати се свеучилишта... Једни од њих умјели су да уреде свој живот и сретно су свршавали курс, други, можда најдаровитији, не могаху издржати борбе са суровијем приликама живота, те су гинули под ударцима немиле судбине."

Сав пут од Тамбова до Москве ишли су Левитов и Соколов пјешице, с лакијем ртљазима на плећима, с неколико рубаља у шпагу и са дебелијем батинама у рукама. На путу сврати се Левитов кући, но не каже матери своју намјеру. Отац му даде пет рубаља и благослов. У Москви се разочарају: сазнаду, да је тешко добити стипендију, на коју су они рачунали; рекоше им, да иду у Петроград. Они се збиља и врате.

Настаде сада опет ту нова биједа за Левитова. Када је мати му чула, шта је учинио, тако је то на њу утјецало, да је за неколико дана умрла, а он за то дочује тек послије неколико мјесеца. Код куће је пошло све низ брдо: отац стао пити и да не би бабе му, отишло би све као низ воду. Међу тијем положи Левитов сретно испит и постаде студентом медицинске академије. То је било у августу 1855 године. Из почетка је кубурио, како није имао стипендије, но што је закаснио с молбом, него тек у другом течају доби стипендију. Осим тога упознаде се с војничким доктором Б. И. Мањијем, који му је пао на руку.

У академији проводно је вријеме са Соколовијем и са још неколико другова, много радећи и читајући, а кад и када би се и провеселили, кад би имали неколико залишијех рубаља.

„Левитов је" каже његов биограф „био љубимац и душа друштву у том студентском кругу. Његово бистро опажање, природна веселост и разговори, који одсијеваху правијем оштроумљем и хумором, увијек су оживљавали студентска друштва и одушевљавали све слушаоце. Левитов имађаше симпатичну спољашњост. Овисок, танак и стасит, овална лица, а по образима се разликовала жарка румен, дуге плаве косе, која је падала у витицама до самијех плећа, смеђих очију, које су гледале замишљено и свијетлиле умом. Глас му бјеше грудни тенор, тих, звонак и дубок, баш као да је излазио из самога срца. Само треба погледати то лице и чути глас, па да се човјек осјећа некако мило и лако: лице то бјеше сад живо, весело, сјајући се од добродушнога смијеха, сад замишљено с изразом неке благе сјете, саучешћа и љубави, сад опет весело и насмијано... Другови су љубили и умјели да цијене Левитова" ...

Ту је Левитов читао својијем друговима свој први књижевни покушај: „Сельскій праздникъ", који је на пошљетку штампан под натписом: „Типы и сцены сельской ярмарки".

Послије тога је мислио, да ће заштедјети нешто од стипендије, па да отиде кући, али то прокарта; дође вријеме испита, но мјесто анатомије нему је у глави Ребека Шарп (јунакиња Текереја, која бјеше његова „прва љубав") и лица његове сеоске приповијести. Пред самијем испитом разболи се, те је сад било или да остави курс на другу годину или да прије на свеучилиште. Сада тек види, да није требао учити медицине, те мишљаше, да прије на филолошки факултет. Љето је провео код доктора Мањога, размишљајући, како да прије у московско свеучилиште, но ту га снађе нова биједа. То је било у јесен 1856 године. По казивању сестре Левитовљеве „примора га нешто, да отиде из академије. О тому ми брат није никада говорио; то мора, да је нека ужасна тајна и ја сам увјерена, да је и он сам настојао, да заборави ужасну истину. Тај догађај сломи напошљетку његове силе, исквари карактер и помрача његову чисту душу. А друг његов и рођак, Е. И.

Шченотјев умрије, кад је брат отишао из академије: једни су говорили, да се убио, а други, да се отровао.“ Послије видимо Левитова као видара у Вологду, а за тијем у Шенкурску, архангелске губерније, гдје је много трпио, пијући од тешка очајања и љуте невоље. За биографски материјал за то вријеме могу нам послужити само писма његова кући и његовијех пријатеља њему. У писму, које је писао сестри, не казује своје адресе, те мишљаху код куће да је умро. 1857 писао му је његов друг и пријатељ Соколов, храбрећи га, да не клоне духом и да ради. Међу тијем је доктор Мали радио код медицинскога управитељства, да ослободи Левитова. 1858 премјесте га у град Вељск, а доктор му пошаље новаца, да отплати стипендију, по ом не одговараше својему заштитнику; ваљда није ни добио новаца. Послије тога у јануару 1859 пише му Соколов, да заврши свој „Селскій праздникъ“. У марту добије Соколов трећу главу „Сельскаго праздника“, да преда у редакцију „Сына Отечества“ Старчевскога. На пошљетку 1859 добије слободу.

Међу тијем се удала његова сестра за ваљана човјека и имала већ ћерку, кад је к њима дошао Левитов. То је било у августу 1859. „Дошао он из Вологда болан, уморан и сломљен“ казује његова сестра — „скоро го и у њекијем папучама мјесто ципела. Мјесто коже на табанима било је комаће меса, и у то месо ушилили се комади платна, којијем су биле обавите његове мученичке ноге. Ја опрах та мјеста својијем врелијем сузама, заливећих ране не скупијем љекаријама, него љубављу и његом.“

Кад је оздравио, отиде с пролећа 1860 у Москву. Баба и сестра заложе њешто рубешине, те с тијем оде на пут. У Москви није имао никога од познатијех. Док је трајало новаца, ноћивао је у гостионицама, а кад му понестаде новаца, ноћивао је по клунама уз обалу или у дашчарама, гдје се уношао са претрглијама, који су га хранили и частили тутуном. Одаиде би ишао сваки дан на пошту, да види, јесу ли стигли новци, но увијек би се враћао празнијех шака. Једном се сретне случајно са једнијем другом из семинара, но овај не само да га није потпомогао, него му није ни допустио, да преноћи у стану његову. Међу тијем стигну му новци од куће. Сестра његова прода два вола очина, те тако сад најми стан.

Биједни Левитов ипак је и даље радио, но тако је мало њеровао у своју литерарну снагу, да га је увијек морао њеко са стране да подстрекава. То бјеше њеки стар човјек, који бјеше слагач у штампарији „Русскаго Вѣстника“. Овај га упозна и препоручи Аполону Григорјеву, који бјеше тада у редакцији тога листа. Но прије тога однесе он сам рукопис Григорјеву, кад Левитов не хтједе. На рачун хонорара даду му сто рубаља и постаде осим тога још помоћник секретара у редакцији тога журнала. То учини, те је опет заборавио на све своје биједе и страдања: већ је намишљао, да ће моћи ступити у свеучилиште, слати својој сестри *много* новаца, и њој пише: „да се узда у њега као у камену гору“. Ту се упозна с В. Сљепцовијем, Бабиковијем, И. Кељсијевијем, А. А. Свириденком, А. А. Козловијем, који је тада био директором редакције „Московскаго Вѣстника“ а сада професор Кијевскога свеучилишта, и са другијем. Но послије два мјесеца разболи се и отиде у болницу, не вративши се више у редакцију, ма да му је мјесто било остављено. Рукопис, који је одобрио био Григорјев, врате му натраг, како је Леонтјев нашао, да не одговара правцу журнала.

Тек 1861 у првијем бројевима „Московскога Вјесника“ почела су се први пут штампати дјела Левитова, то бјеше: „Слаткое житье,“ треће по реду. „Ярмарочныя сцены“ бјеху послане у журнал Достојевскога „Время“, гдје су биле штампане у августу 1861. Ту је доштампано и „Слаткое житье“, кад је престао да излази „Московски Вјесник“. У „Русской Рѣчи“ изиђе 1861 „Цѣловальничиха“ и „Проѣзжая степная дорога“.

У то вријеме почеше се појављивати доста често његове црте и приповјести у њекијем и мањијем журналима московскијем и петроградскијем: у „Зрителѣ“ — друга цртица „Степная дорога, „Мірской

судъ“ („Расправа“), „Дурочка“; у „Разлученіи“ — „Дорожный очеркъ“ („Насупротивъ“) и т. д.

Послије тога отиде Левитов у Петроград, гдје стече много новијех познанстава у литерарнијем круговима, особито млађијем; у „Библиотекѣ для Чтенія“, „Русском міръ,“ „Очеркахъ“, „Народномъ Богатствѣ“, „Искрѣ“ (под псевдонимом Ивана Сизова), послије у „Современникѣ“ и „Вѣстникѣ Европы“ појављује се цијели ред његовијех чланака и приповијести.

Овдје живљаше тешко због климата и што није имао посла, те се одавде опет пресели у Москву, гдје га другови једва познаше, тако је био опао и промијењено се. У августу 1866 добије мјесто за учитеља рускога језика у Рјашку (Ряжскъ), но не прође ни мјесец дана, кад видје, да је то „једна од највећијех глупости, што их је учинио у животу“, те га већ у октобру видимо опет у Москви. Ту је давао часове у једној московској женској гимназији, но ни то не издржа и опет настадоше за њега худа времена. Гладовао је и зебао, падао у болницу а кад и кад пресељно се к пријатељима, кад није могао више да издржи. Но уза све то он је ипак љубио свој друговски круг, гдје су младе идејалисте тражили истину и више сврхе животне. „Ма како да је много искусно у животу и код људи — казује његов биограф — ма колико да је поднео искушења и недаћа, увијек се заносио слушајући младе ријечи и вјеровао, као што може само вјеровати младић, који још није могао да остави школске клупе. Уза све то Левитов је умно увијек на први поглед да оцијени личност и њезино достојанство и с малијем изузецима увијек се обистинило, што је Левитов рекао. Врло би га тиштало, кад би се разочарао о људима. Своје симпатије и антипатије увијек је отворено казивао, не устежући се ни мало“.

1866 отиде опет у Петроград, но литерарна неудаћа и болест примора га, да оде из Петрограда, те га видимо као помоћника поглавару код николајевске жељезничке пруге, но за по године ето га опет у Петроград, гдје се одаје пићу, борећи се са сваком бједом и невољом.

У августу 1870 дође Левитов опет у Москву, гдје опет почињу нове бједе и невоље. Растројено здравље требало је лијечења, но не бјеше новаца за то. Жеља, да види мјесто свога рођења, тако га је обузела, да се једнога јесењега дана по највећој киши пустио пјешице у тамбовске степе. Њеки познаник његов, који га је хтио да походи, стаде га свукуда тражити и наће га у крај пута у јаруги скоро онесвијешћена, гдје је пао од изнемоглости. Њеки пријатељ узме га к себи, те су пријатељи чинили, што су могли, но нијесу му могли са свијем помоћи.

Левитов је ипак радио и баш у тијем најспособнијим приликама хтио је да напише један овећи роман; но како не има ћаше мирна времена за то, роман није напредовао, него само извади из њега једну епизоду под називом „Говорящая обезьяна“, која је штампана послије његове смрти 1879. У почетку 1871 врати се у Петроград, гдје се наставила страдања, муке и патње и пијанство од очајања. Још једном одлази за учитеља у Козлов, намјерава, да издаје свој журнал, но не добије допуштења за то, управља њеко врије ме редакцијом илустрованога журнала „Сѣяніе“ и т. д. по свагдје га прогања несрећа, јер је непрактичан и неспретјан. Пошљедње године проживио је у Москви, гдје су почели да излази један по један од зборника његовијех дјела, но мало се о њима говорило у литератури, а то је још већма тиштало Левитова. Но он се ипак уздао, да ће моћи написати роман, гдје би показао позитивне и негативне стране рускога народа, послије би опет посумњао у себе и падао у очајање. У почетку 1875 године разболи се озбиљно, тако, да се више није ни дигао. У јануару 1877 године умрије Левитов од сушице у свеучилишној клиници у 42 години својега мученичкога и горкога живота.

(Свршиће се)

Милан Поповић

САДРЖАЈ: Новинарство: Књиж Борич. Мрги Вук. — Поука: Цариново писмо о Христићанима. — Књижевност: Александар Иванович Левитов.

Издаје књижара Луке Јоцића.

Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 19. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 9 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

Не питај ме за прељашње дане
И за ноћи песмом опеване!
Не питај ме ни за моје јаде...
За њих само моје срце знаде
— За се ћу их у тајности крити —
Пред тобом ћу само ведар бити,
Јер, крај тебе, мирно живот сносим,
Покрај тебе јадима пркосим,
Па утишам и уздахе своје,
Да бих чуо дахе душе твоје.
Загрли ме, моја жељо жива,
Треба живот и да се ужива!

Ако ми се бора челом јави,
Не питај ме за што се појави!
Не уздиши, не ћути, не клони!
Но је, одмах, с мога чела гони!
Не кори ме, него ме излечи —
А нек су ми слатке твоје речи
Или осмех с рујних уста твоји',
Што ме, часом, милином опоји
Па ме носи, између црних јада,
У арјаство, у царство наслада.
Загрли ме, моја жељо жива,
Треба живот и да се ужива!

Видела си цвеће мирисаво,
Кад настане пролеће убаво,
И девојке, како пољем ходе,
Да га беру, да младости годе...
Не питају, шта је било с њиме
Преко дуге снеговите зиме,
Не питају, да ли вене с чега
Ни да ли је све добро по њега —
Но се диче оним, што им њди,
Стручак мају — цвет метну на груди.
Загрли ме, моја жељо жива,
Треба живот и да се ужива!

Вл. М. Јовановић

ЈОШ ЈЕДНА ДЕЛИЈИ ОД ДВА ЛИЦА

„Шпровіта" и „Sekspira"!!
Богме си се ти отрцо,
Изањала теби лира,
Па и ти би још надрцо!

Но „posljednji" — велики — рече
И у трње копље врже,
Певању ти доће вече —
Негаз чудно нешто рже.

Додијало већ и екоту
Шеврдање Жумбер-паше —
Зар да трпи ту срамоту,
Камелеон да га јаше?!

Јован Грчић

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО Е. СИГЛИГЕТИЈА

С мађарског превео **Благоје Брапчић**

Шеста појава

ПАЛАТИН, МАЂАРСКИ ВЕЛИКАНИ, БЕЛИНЕ ПРИСТАЊЕ. (Сви у оклопу и оружју). ПРЕЂАШЊИ

БОРИЧ

Но ево их већ иду. (Палатину)
Ко си ти?
Да буде дочек, како ниште чин.

ПАЛАТИН

Палатин земље, први чиновник
За краљем.

БОРИЧ

Онда ступи ближе још!
А другови? Што они осташе?

ПАЛАТИН

Јер не знам, да л нас овде не чека
Нож у прса па — нека ухром сам.

БОРИЧ

Ја веру дадох: дођ'те слободно;
Јунаци ту су, разбојници не.

ПАЛАТИН

Баш када си се крстом клео ти,
Твој разбојник се један домаће
До краља, да га смакне.

БОРИЧ

Истина,
Ал од нас сваки то осуђује.

ПАЛАТИН

Сад може бити. Ал наш језик то
Нитковом и убицом назива.

ПРВИ ПОЉАК

Не зову то ни код нас друкчије.

ПАЛАТИН

(с поштовањем према Пољацима)
То знам; у нас се ми и уздамо.

БОРИЧ

Тог не би било, да докучих ја.

ПАЛАТИН

Наш краљ је и без тебе сачуван.
Краљ краљева је њега штитио,
За сленца Бог је с неба гледао;
Кад виде шта ће грешни зликовац,
На окуп онде и нас нареди,
Те, место оштра ножа, зликовац
Тек жаоку могаше пустити.
Тек рече нешто, понда скана скот,
К'о зоља када пусти жаоку.

БОРИЧ

Веруј нам, то је нама мио глас.

ПАЛАТИН

То видим. (Пољацима)
Браћо, пољска господо!
Обећајте нам, ма без заклетве,
Да, ако реч нам ове (на Мађаре) узвређа,
Да ће нам ваш мач бити одбрана.

ТОРДАЛИ

На то да трпим?! Краљу, и ти зар?
Зар твоју дату реч да презиру?
Нек иду натраг несаслушани.

БОРИЧ

Стрпљења мало, већ сам молио . . .

ТРЕЋИ ПОЉАК

Да, збори само. Ми смо обрана.

ПАЛАТИН (пратиоцима)

Е, онда хајд'те . . .

(Излазе и остали из чунова; с једне стране наместе се пољски великани, с друге побуњени Мађари с Боричом; у среди пак палатин са присталицама Белинин; дотле:)

ДРУГИ ПОЉАК (друговима)

Нама верују.

ТРЕЋИ ПОЉАК

И јесте гадно; сленца напасти.

ДРУГИ ПОЉАК

Господин онај лепо збори, је л?

ПРВИ ПОЉАК

Ха'д видећемо, прераз ти је суд.

БОРИЧ

Говори! Које добро? Шта бисте?

ПАЛАТИН

Пре нег би војске сабље потргле
И сиње мртвих поље покрило
Те за њима да ниште сирочад —
Желимо знати, шта ти тражиш ту?
(с достојанством)
На и ви с њима, драги суседи,
Што ли је вама додијао мир?
Је л бољи ваљда грозан, дуги рат,
Који би док нас траје водили,
Да пропаднемо у њем ми и ви.

БОРИЧ

Ја тражим своје право, скиптар мој;
Но праву тражим, ја да будем краљ,
Јер ја сам краља Коломана син.

ПАЛАТИН

Онда нас не би река делила,
К тебе би сваки Мађар хитао;
Но ми имамо краља избраног
И круна само њему припада.

БОРИЧ

Том отимачу, сленцу, тирану?

ПАЛАТИН

На нек је тиран, к'о што велиш ти.
Но ми тог сленца инак слушамо,
Баш за то, јера — није тиранин.
Из славне лозе наше краљевске
Од Арпадове крви син је он
Још жив и, што се каже, законит.

БОРИЧ

Зар тако? Тако мени у очи?...
А ко сам ја?!

ПАЛАТИН

(мирно, с достојанством)
Опрости опиру реч;
Ми поштујемо љубав синовљу
Спрам оца твога — Бог је сведок наш,
И никад не би пребацивали,
Да није ево баш за невољу.
(виким гласом)
Јер кад нам руше домовини мир
И сумњиче нам право избора
Те чисту, сјајну круну краљевску
На грешну главу рука скрнава
Пренети жели те нам тако част
И народни нам понос згазити:
Мировање би било јадништво,
А лудост, кад би кога штедели...
На зато велим очи на очи:
Да Борич није — Коломанов син.

БОРИЧ

Та реч је теби или мени смрт.
Не један живот, већ ни хиљада,
Да имам, опет не би спрали срам —
Извуци мач, а сведок биће Бог.

ПАЛАТИН

Ал гледај преко оне бојнике,
Колико год их видиш, казаће
То исто, што ти ево рекох ја.
Њих све нак не ћеш моћи посећи,
Ма један мора од њих остати
Да виче ко си...

БОРИЧ

Кукавицо ти!
Што прдаш?

ПАЛАТИН

Нисам кукавица, не.
Где ове рано свуд на челу моме!
На сад да чувам чело рањаво?!

ПРВИ ПОЉАК (Палатину)

То није лепо, што си споминьо,
Доказало се, да је била лаж:
Краљ Стеван га је признао за брата.

ПАЛАТИН

Јест, Стеван круну њему намени,
Ал' том се сваки Мађар опиро,
(на Боричеве присташе)
И они онде бунтовници сви
(Пољаци се тргну)

ПРВИ ПОЉАК

И они нису хтели.

ПАЛАТИН

Нису, јест.
Те онда Стеван закон погледа.
И виђев шта је, махну Борича,
Већ наследником Белу прогласи.

ТОРДАЉИ

Ти подмићен; ми нисмо пристали.

ПАЛАТИН

Да, нисте ви то, да се закрали
Онај, којем сте одузели вид.
(узима од једног пратиоца писмено)
Ал ево писмо, суд за Председаву,
Да није била тако невина.
(Тордаљи)
Ти беше судац (показује Пољацима)
— ево потпис му!
На Чанад (окренут к њему)
— ево и твог имена.
А ево главних, што је тужише,
И ево њих што спис потписаше,
Сведочећи о прељубништву јој.
На ти, што матер тад осудише,
Сад хоће да је син њен законит!..
(Предаје писмено Пољацима. Боричеве присташе, поражени, немају речи.)

ПОЉАЦИ

(међусобно, жестећи се)
Та то је покор!

БОРИЧ

Мати, мати, ох!
(Бодомиру, тихо)
Је л свест ми стала ил се врти свет?

ТОРДАЉИ (прибравши се)
Но ми смо све порекли с ка'ањем.

ПАЛАТИН

Чујете л то? То зборе судија:
Признаје, да је криво судио
И једној жени узо име, част,
А краљици да оте круну јој
И да је јадно чедо жигосо,
Што краљица поноше под срцем!
Да, жигосао дете невино
Још нерођено: овог јадника,
(на Борича)
Ког сад за краља жели уздићи.
(Пољацима)
Које је гори грех? Пресудите!
Ил лажан суд спрам двоје невиних
Ил бунити се против отаџбине,
Те хтети сврћи краља законог
А уздигнути крв незакону —
Избер'те, па нек ови витези
О вама знају шта ће мислити.

ТОРДАЉИ

Погрешисмо, те поправљамо грех.

ПАЛАТИН

Ја нисам био судац, нити тад
Потписах под ту тужбу имена,
Па инак ево то потврђујем,
А и сва земља тако казује
Да суд тај беше прав и законит.
Ви лажете; јер као прогнати
И не знате за част и светињу
И шта је правда... Да је вама краљ,
Који вас прима с греси под скуте
На био сро или — кукавче.

ТОРДАЉИ

И они закон, правду спомињу!..
А онај крвав суд у Араду?

БОДОМИР

Ако је тако, к'о што веле сви,
Онда је закон ваш: убијати.
(показује на спис)
И с тог не преди ни ваш онај суд.

ПОЉАЦИ

Да, признајемо, да криво судисмо.
(Борич уздахне)

ПАЛАТИН

На нек је тако; нек је она крв
Потекла услед беса тиранског —
То само нас ко такве казује,
Да тирана и прут му волимо,
Нег лажан кам у круни краљевској.
(Пољацима)
Но то овако беше, господо:
Они су ваше саучешћа жар
Спрам патњи, које вама причаху,
У згодном часу употребили...
Ох, ал да вам и грех свој причаху!...
Но ево ја ћу.

МАЂАРИ

(на страни Боричевој с виком)
Доста рече већ!
Осветимо убиство! На ноге!

ПОЉАЦИ

Не! Саслушајмо; обећали смо.

ТРЕЋИ ПОЉАК

Да, чујте! друкче ми се делимо.
(Жагор се стишава)

ПАЛАТИН

Наш краљ, наш силни, свети Владислав,
За ким плакасмо целу годину,
Реко је да је Алмош наследник,
Ал Коломан се диже — пост краљ.
Тад Алмош своје право тражаше —

ТОРДАЛИ

И домовини створи силна зла,
До смрти своје буну дижући
И зовућ туђе чете у помоћ. —

ПАЛАТИН

К'о баш сад ви... Ил за вас није срам,
Што тад код њега срамом знасте сви?
Ја нисам пристајо уз Алмоша,
Уз бунтовника. Но краљ Коломан,
Опраштао је буне брацу свом,
Док слушаше свог доброг анђела,
Јер знађаше за ону наредбу:
Нек скиптар млађи брат му наследи.
Ал ви сте у њег отров сипали,
Докле му срце не отровасте
И он, ох, грозно дело учини!
Те рођеноме млађем брату свом,
Иабости даде ока обадва! (Пољацима)
Грозите се? Но ту још не ста бес!
И на то још га после склоните,
Да нејако му чедо невино =
Ком шарен лептир беше милији
Нег десет круна, десет престола,
У ком анђелци још живљаху
А греха ни да има не знаде —
Да, чедо то, нејако, невино
Из мајчина му крила тргоше
Да види оца с оком крвавим
И то да му је задње виђење,
А по том више ништ' да не види:
Јер тад и њему вид одузеше.
Због црног греха, гриже савести,
Коломан после свиште, кунући
Зле саветнике своје —
(на Боричеве присташе)
Ове ту!

ПОЉАЦИ

Ох грозно, грозно!

ПРВИ ПОЉАК

Што то чините?

ТОРДАЛИ

Да сатарнмо поган змијски род,
Што сада сво гризе, уједа...

ПАЛАТИН

Из страха, да ће дете бити краљ! —
Ал нису само вид му узели;
Господа су се мудро бринула,
Удиљ о глави њему радећи.
Но њега спасе свети манастир,
У који смо га одмах склонили,
Да не би био жртвом џелатском.
Сачуво га је Бог, те пост краљ,
И душманима грехе опрости.
Ал ови, ови мира немаху.
Да натраг стеку изгубљену власт,
Најамљенике подло нађоше
Да нуде престо разним кнезовма,
Е, богме кад се за то дознало,
Но праву бише протерани сви.

ПОЉАЦИ

То нисмо знали.

МАЂАРИ

Све је потвора!

ПАЛАТИН

Вас преварише. — Тог је било већ:
Кад ваши оци Белу донеше
И Андрију, а Петра, тирана,
Са престола нам доле свргоше,
Они су онда друкче примљени:
Мађари пред њих листом одоше
И с благословом оба примише,
К'о спасоноце бедног отаџбина.
Но с овим овде друкче стоји ствар.
Натурује се, свет пак не ће га.
Па, на жалост и ви сте устали!
Мрзимо л ми вас, кад се буните?
Не! Ни сад још вас не мрзимо, гле,
Јер знамо да су надајице те,
Претварајућ се, вас обманули.
— Та срце вам је пуно милости.
Ал ако баш желите с нама бој,
Нек тече крв, нек тече потоком,
Но (на Борича) овај, знајте, не ће бити краљ!
(пратиоцима)
Сад хајдмо! Један дан нек стоји још,
Те онда — у рат, на шта срећа да!

ПОЉАЦИ

Ми не можемо у рат! Хајдмоте!

ТОРДАЉИ

Останте још, да ја одговорим.

ПОЉАЦИ

Ми не можемо у рат. Знамо све.
(одлазе)

ТОРДАЉИ

Ми остајемо с нашим краљем ту,
Да поправимо, што му згрешисмо . . .

БОРИЧ

(који је до сад поражено стајао, и више пути хтео отићи, да га није задржао Бодомир, сад силно уздахнувши)

Ви не тражите за се пробити,
Вас верност веже за ме, верујем.

ЧАНАД

То беху само улизице му,
Ал земља, народ, суди друкчије.

БОРИЧ (дедено)

А што Пољаци тако одоше?

ТОРДАЉИ

Они су пошли само у пљачку
Не у бој, те им ова прилика
Баш добро дође, да нас оставе.

ЧАНАД

У борби ће нам прећи другови.

БОРИЧ

Ал биће, мислим, „издајица", је л'

ЧАНАД

Шта, издајица?

БОРИЧ

То јест присташа!

ЧАНАД

За цело: више од половине.
Победићемо, краљу, води нас!

БОРИЧ (Тордајији)

Удешавајте војску. Где је план?
Да, водићу вас!
(Мађари оду; Бодомиру)
Кнеже, причекај!
Ови ће сви у — смрт, до једнога!
А ти — ти бежи, драги побратме!

БОДОМИР

Ни разговора! Ту ја остајем.

БОРИЧ

Ал ти си отац!

БОДОМИР

Са мном ће и кћи.
Већ друго нешто... Ако сам ти друг,
Саопшти мени душе твоје бол, —
Угушиће те.

БОРИЧ

(једва се савлађујући)
Лаж је, не верујем.

БОДОМИР

На устма ти је брана гвоздена,
Ал надају те очи — огањ тај;
Ја знам —

УМЕТНОСТ

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

II

Кад разгледамо развитак свију наука од Платона и Аристотела на све до Лајбница, Канта, Коперника, Њутна, Галилеја, Дарвина и других, видећемо, да се све науке у току векова све то више усавршавале. У томе развитку наука дешавало се, да су неку теорију, коју стари Грци поставише у науци, доцнији векови са свим порушили и на место ње поставили другу, много напреднију. Читаоцима ће бити познато, да се пре Дарвина држало, да сваки напредак у природи бива скоком, да бива услед жестоких револуција у земљи, које све измењују. Ту је теорију оборио Дарвин. Он је научно доказао теорију о тихом развитку органског света. Сила,

очајничка је то борба била, коју је Дарвин водио са својим противницима, али је опет зато из те љуте борбе изашао као победилац и данас су осим најконзервативнијих научника примили сви учени људи његову теорију као најприроднију. Начела те теорије не владају само у природним и друштвеним наукама, него у последње време и у самој уметности.

Има ли у опште кога на свету, који би могао тврдити, да је ма која наука данас дошла до тог савршенства, да се не би могла још боље усавршити?

Заиста, стари Грци имали су свога Платона, Аристотела и других, великих научењака и филозофа, али поред свих тих великана опет се у свету појављују Кант и Лајбниц и други великани.

Стари су Грци положили темељ многим данашњим наукама, али зар је све то светиња и необорива истина, што нам они написаше и чему нас они научише? Зар не сме нико више дирнути у ту светињу?

Стари Грци оставили су нам много дивних дела у уметности, која су потоњим нараштајима служила а и данас служе као узор, али зар се наше доба мора зато у свему угледати на те старе Грке? Заиста би то била врло лепа „сведоџба сиромаштва“ за наш век. То „старо доба“ је у самој ствари „младо доба“ човечанства и те „старе људе“ можемо пуним правом назвати „омладином“ човечанства. Па зар ћемо се ми још и данас у те омладине свему учити? Зар је наш век у самој ствари тако сиромашан, да се не може ни сравнити са старим веком?

За све њихове радове одавали су ми сви векови највеће поштовање, али опет зато нису били задовољни оним напретком у науци и уметности, до кога су дошли стари Грци, него су их донекле поправљали, даље их усавршавали и нове стварали.

Све, што сам до сада рекао за науку, важи и за уметност. Зар се може уметност зауставити на оним законима, које су јој поставили Грци и Римљани, на оним законима, које је за уметност поставила ренесанса?

Кад сравнимо историју развитка науке и уметности, видећемо, да се те обе људске духовне тековине у своме развитку никуде не слажу. У оно доба, када је грчко вајарство било у цвету свога развитка, није било готово још никакве науке. У петнаестом веку, томе златном добу италијанске уметности, када се појављују најславнији сликари Рафајло, Микеланђело и Леонардо да Винчи, наука је била још у повоју. Доцније је наука рапидно напредовала и данас још увек напредује а уметност је почела опадати. Тек у нашем веку појављују се у уметности јачи духови, који су је кадри подићи до висока ступња.

Јасно је дакле, да наука није кадра пропалој уметности улити нов живот, нити може дати уметности јачега полета, али зато је наука била уметности од велике користи, јер је она усавршавала уметничка техничка средства, наука је створила за уметност многа врло важна правила и законе, те је на тај начин поправила њене старе погрешке а сачувала је од нових погрешака.

Према томе се може рећи, да се уметност није задржала само на законима, које су јој поставили Грци, Римљани и ренесанса, него су уметност унапређивале природне науке све до данас.

Толико о техничкој страни саме уметности, а сад пођимо мало даље.

Сви производи вештине, који нису постали у нашем веку, ако хоћемо да их разумемо и да у њима уживамо, захтевају од нас да се пренесемо у ону епоху, која је њих произвела, иначе ће нам ти радови бити доста непојмљиви, чудновати и увели, и ако су их створили најгенијалнији уметници.

Уметник може бити јако даровит и оригиналан, али опет зато на његов уметнички рад силно утиче његова околина. Околина не само да утиче на избор мотива, него и на извађање самих облика.

Уметничко је дело производ општег стања духова и обичаја свога времена. Онај уметник, који може да својим радовима најбоље одговори захтевима, потребама и осећајима свога времена, изазваће највеће симпатије, дивљење и одушевљење код својих сугрђана.

С тога се они уметнички радови, који се допадали старим Грцима и Римљанима, јер су потпуно одговарали духу и обичају, захтевима и осећајима оног времена, не морају и нама допадати у истој мери, јер ми данас са сним друкчије осећамо. Од времена тих старих уметника, па до данашњег дана било је у друштву разних промена. Према најразноврснијим

утецајима постале су и разне потребе, захтеви и обичаји, постао је и други напредак а са напретком постао је и други укус.

Да бих донекле ту тврдњу оправдао, потрудићу се, да бар летимице проучатим некоје правце у француској уметности и да покажем, у колико су одговарали захтевима свога времена.

Тако је н. пр. класични правац у француској поезији под Молијером, Расином и Корнељем био прави израз и највернија слика свога доба. Поезија тих дана величала је краља, придворну господу и остале великаше. Кад погледамо лица Расинових и Корнељевих трагедија, наћи ћемо ту заступљен цео двор: од краља и краљице па до најнижега гардисте. Под грчким именима: Ахилов, Орестом, Одисејем крију се сами великаши оног времена, људи фини, углађени, елегантни, пуни пристојности и учтивости, сами кавалери, који се владају по снима салонским законима.

Али је та поезија животарила само дотле, докле је у народу трајало одушевљење за краља и династију. Када је простом народу додијало оно силно терорисање краљево те се почео полако дизати против својих неограничених господара, морала је пасти и поезија, која није ни најмање одговарала потребама простог народа, него осећајима краља и аристократије. Тај класични правац нестаје у оном тренутку, када је револуција срушила стару монархију, разорила аристократско друштво и сељака изравнала пред законом са племићем. После те велике револуције наступа у Француској нов живот. Према новим приликама развијају се и нове потребе и нови захтеви, који су опет потражили другу врсту уметничких производа. У француској се уметности појављује романтички правац, који је био производ тог новог времена.

У тој романтичкој периоди јављају се песници V. Hugo и A. de Musset, сликари Delacroix, Gericault и R. Fleury, вајар David d' Angers, музичари Berlioz и Auber, и критичари Saint-Beuve и Gautier. Сви су ти уметници проповедали еванђеље природе и за најкраће време стекли су силне присталице.

Али сви ти уметници не само да су обожавали природу, него се у исто време одушевљавали и самим неприродностима, а оно „просто“ и „обично“ што су нашли у природи, то су са свим избегавали у својим радовима. Сам V. Hugo мрзио је „обично““ у животу, него је заволео — „страсно“, „ужасно“, „нечувено“ и „наваредно“. Тако видимо његова Квазимода, звонара богородичине цркве у Паризу, гурава, глува, горостаса и дива у снази, где се заљубљује у милу и љупку циганку; видимо његова Трибулеја, тога патуљка, несташка, дворску будалу, како страсно љуби девојку, коју му је краљ осрамотио. Он скаче поред њене лешине као бесомучан у ђаку, мислећи да гази онога, који је њу осрамотио.

И ако је тај правац у уметности био прихваћен са великим одушевљењем, није зато опет остао дуга века, јер није био потпуно срастао са тадањим животом, зато је и он морао пасти и уступити место много напреднијем правцу — чистом реализму.

Па да видимо, да ли реализам потпуно одговара студији и захтевима нашег времена.

Реализам даје са свим верну копију правог и истинитог живота. Он нам приказује људе онакве какви су а не какви треба да су, као што су радили пређашњи правци.

А који је најмаркантнији знак наше епохе? Људи наших дана неизмерно цене оно што је реално, егзактно и истинито, дакле са свим противно струји осамнаестога века, где је владао идејализам и осећаји. Осамнаести је век створио највећу слободу за појединца човека. У својој унутрашњости човек је пронашао неизмерно благо — дивне дарове ума и срца, и сматрао је за свој највећи задатак и своју најсветију дужност, да то благо добро сачува, да га што већма развије и доведе до савршенства.

Али та слобода појединца човека није дуго трајала, породица и људско друштво категорично су затражили индивидуум са развијеношћу душевном снагом натраг у своју средину, да том снагом помогне породици и друштву.

Човек је дугим расуђивањем дошао до закључка, да он није ништа друго, него део оне природне вериге у целој васељени, с тога и он тако исто подлежи утецају природних снага, као и сви остали природни створови. Од тих природних снага зависи сам опстанак човеков на земљи, с тога је потребно, да човек природне снаге врло добро упозна, да их добро проучи и употреби на своју корист. Но при изучавању природних снага престаје свака фантастична шпекулација, него су ту посматрања, огледи и покушаји једина средства, која

воде сигурно до сврхе. Данас свугде готово, и у науци и у животу, највећу пажњу сврћају на себе чињенице, јер су оне само једине кадре утицисати на нашу будућност. Да би човек дошао до чињеница, мора најпре сасвим уништити све своје осећаје, јер субјективност може врло лако да нашкоди праву посматрању.

Дакле кад данас у друштву, у животу и у науци море човек да рачуна само чињеницама, онда, према општој струји времена, мора човек и у уметности рачунати само чињеницама, а за то је најподеснији чист реализам.

Шта д нас тражимо а шта се и до сад тражило од вајара?

Да на својој статуји што тачније пиитује човека.

Шта тражимо од сликара?

Да може човека не само схематично карактерисати, него да нам га приказе у реалну положају, да нам прикаже предео онако, како га је створила природа.

Према томе тражимо и од песника као уметника, да нам у својим радовима прикаже права природна човека а не доцадају нам се данас ни најмање фантастичне слике или сама сентиментална нагваждања. Ми данас тражимо и и од песника да је реалиста.

Од песника или уметника у опште тражимо данас, да у нама побуди љубав према оном животу, који нам он приказује у своме раду. А који ће предмет уметничке израде побудити у нама већу симпатију? Да ли онај, који је верно из природе прецртан, или онај, који је створила песникова фантазија? Ја бар држим, да је оно прави уметник, који ми верно али и вештачки у роману или драми, на слици или у камену изради оне и сувише трагичне и драматичне догађаје, који се готово сваки дан дешавају у свету.

Тако је први почео да ради генијални Honoré de Balzac. У циклусу романа, који је назвао једним именом „Comédie humaine“, верно је приказао Француску у XIX веку. Тај се циклус романа може сматрати као инвентар страсти, порока и врлина тадањег друштва. У романима црта он живот најужих и најширих кругова, живот варошки Париза и живот по провинцијама, црта живот у миру и у рату.

У томе правцу пошао је даље изврсни романсијер Gustave Flaubert. Један од најчувенијих заступника тог модерног правца био је H. Taine, чувени критичар и књижевник, а после њега даровити E. Zola, са првим својим радовима. Њему данашња критика највише замера. Али му се зато опет радови данас највише читају. Он је у циклусу романа под именом „Rougon Maquart“ најбоље нацртао друго царство у Француској. Тај чувени писац, који има необичан дар за посматрање, најбоље је уочио мане како вишег тако исто и нижег друштва.

А ко се у Русији са искреном љубављу заузео за оне понижене и презрене људе, за ону безимену и црну масу, који је пређашња вештина са свим избрисала из свога тефтера. За те је први пут подигао свој глас Гоголь и Тургењев.

У исто доба црта нам и норвешки писац X. Ибзен данашње друштво у његовој жалосној и страшној истини.

Данашњи уметници: песници, сликари и вајари раширили су свој делокруг те мотиве својим радовима не траже више у високој аристократији, него по правој хришћанској науци заузели се и за сиромахе, те и њих, као и племиће и друге богаташе, сматрају за најдивотнији створ свеопштега Творца.

Ти песници најбоље су погодили жеље и осећаје својих сународника. Они дигоше свој глас у име много милијона других гласова, који су са свим незадовољни данашњим друштвеним уређењем. Они су гласници силне бура, која прети данашњем и физичном и моралном стању. Та данашња бура врло је налик на ону страшну буру пре сто година, која је срушила тадање државно уређење, но ова прети данашњем друштвеном уређењу.

Има врло много људи, којима се овај модерни правац у уметности никако не допада. Томе незадовољству можемо лако наћи и узрока. Сви противници модерног правца у уметности потпуно су задовољни са данашњим друштвеним уређењем, те зато се доста труде, да ту струју зауставе. Али су они врло слаби и нејаки против милијона оних других незадовољника.

Духови су јако узбуђени, звоно се већ полако заниjало те ће наскоро огласити сасвим друго стање ствари. Може проћи неколико година а може и неколико деценија, али ће оно тек огласити нов живот.

Противници модерног правца испрва дигоше грају на сам избор мотива, но како му са те стране нису могли ништа нашкодити, то се

онда још горе окомише на спољашњу израду. Али и ту немају право. Види се то на сликарству.

Могло би се рећи, да су стари, најславнији па и остали сликари врло јако осећали, да су добро мислили, али нису видели са свим добро. Доцнији нараштаји не ће то исто моћи пребацити данашњим сликарима, јер и они јако осећају, врло добро виде, јер ко је имао прилике да види радове правца ове модерне школе, као што су Немци: Уде, Либерман, Скарбина; Руси: Верешчагин, Сухоровски и Репин; Французи: Бона, Диран, Курбе, Миље, Бретон, Басти ен Лепаж и многи други, тај може то тврдити. Све су то силни дарови, чија се дела одликују савршеном техником и лепотом боја. Предметима, које ти уметници сликају, дају они боју, како је виде у природи, а не ону, коју су употребљавали стари уметници и која је заиста доста неприродна. Походите једанпут ма коју галерију слика, па ћете одмах распознати радове старих уметника од радова модерних сликара. Стари су сликари узимали само тамну и црвену боју. Црвена им беше уједно и основна боја (Grundfarbe), а данашњи модерни сликари узимају сиву боју за основну боју.

Сада се намећу два питања, и то прво: да ли је природа пре изгледала онако, као што су је стари сликари сликали, или се конструкција човечјег ока од њихова доба па до наших дана изменила тако, да њихова природа данас нама изгледа сасвим друкчије, јер се сама природа није могла тако јако променити у току година. А друго је питање: да ли су можда они стари уметници силом изменили природу на својим сликама? Од тога двога једно мора бити.

Као што већ рекох, и опет су били Французи утемељачи тога правца. Познато је, да су Французи до 1825 имали само једног доста познатог сликара предела, а то је био Клод Лорен, али поврх свог чувеног гласа он није био кадар створити школу у сликарству. Од 1825—1830, када се први пут појављује романтичка школа у литератури француској, појављују се у Француској и чувени сликари предела а то беху Т. Русо, П. Коро, Ј. Дипре, Фдер и Каба; они су створили тако звани „Paysage intime“. Ти уметници, док су још били у школу, само су копирали старе холандске сликаре предела и то најчувенијег Ruysdael'a. Али по што су напустили школу те се упутили далеко од бурног Париза у густе шуме и зелене ливаде, зачудили се, кад су спазили да природа са свим другачије изгледа, него што су је они упознали на сликама својих учитеља. У природи нису могли наћи загасита дрвећа, загаситих ливада и загасита зрака, него су ту видели свеже зеленило. Око њих беше свуда јасно и светло, дивна игра светлости и боја. То све нису могли наћи на сликама својих учитеља. Њихови су учитељи сликали њиву, ливаду, шуму, зрак и све остало само загаситом бојом. Они млађи људи одмах су напустили правац својих учитеља, оставили су њихову загаситу боју и природу су онако сликали, како су је видели својим рођеним очима. Сви њихови доцнији радови, то су вам саме дивне студије. Њихови предмети немају тврдоће и оштрине, него су пуни нежности, мекоће и љупкости. Перспектива њихових слика била је савршена.

Ту у чистој природи они су свој вид добро изоштрили и брзо су дошли до закључка, да се у затворену простору, обичној соби или сликарском атељеру показују исте појаве, као у природи, т. ј. да атмосфера свуда јако утиче на боју.

Сада је настало клицање и весеље код присталица те нове, модерне школе а велико огорчење код њених противника. Сваким даном било је све више и више присталица тога новијег правца; но међу њима била је и читава војска дилетаната, који су показивали врло много добре воље, али врло слабо способности. И баш ти дилетанти својим површним и слабим радовима назавали су највеће огорчење код противника те новије школе. Али не треба по радовима тих почетника одмах осуђивати ту целу школу, јер она има и својих великих уметника. Ти дилетанти заиста су грдно грешили и њихове погрешке ја сам поближе означио у своме првом чланку.

И данас још увек пребацују тој модерној школи, да њене присталице не знају цртати. Јесте, не знају цртати, али само они дилетанти а не прави представници модерног правца. За доказ ето радова генијалног Немца Ф. Уда. Он је изврстан цртач. То му признају и његови противници.

Противници модерног правца пребацују не-

говим присталицама, да немају смисла за облик и да нису добри анатоми. Да је и то са свим неоправдана тврдња, служе нам за доказ радови многих француских, немачких и руских уметника а специјално радови Немца Ф. Скарбине, који предаје анатомију на сликарској школи у Берлину. Ко је видео његову слику „Буђење“, може то са свим позитивно тврдити. Та нам слика приказује собу за анатоме. По разним столовима леже многа мртва тела, која ће лечници и ђаци да сецирају. Један од тих људи, сигурно привидан мртвац, уздигао се и посматра своју околину. У томе се раду огледа силна подобност уметникова за анатомију човечјег тела. Њему се не може никако пребацити, да нема појма о анатомији и да није изучавао све проблеме кретања.

Савршеном техником и перспективом владају многи уметници те школе а у лепоти боја неки су достигли и саме старе уметнике. Само да напоменем Руса Верешчагина и Француза L. Bonnat'a. Тај уметник осим што показује врло велик укус и савршенство за облик и израз, још је већи у лепоти боја. Месо његових слика изгледа вам право, топло, здраво и живо месо. Француз C. Duran данас се сматра за највећег колористу модерне школе. За њега кажу Французи, да смо у стању месо његових слика престом угњути и да испод коже његових напртаних ликова пулзира свежа крв.

Ми данас живимо у врло неповољну добу, у добу прелаза, у добу спремања. Прастаре идеје већ су давно порушене, порушиле су их енергични и способни људи, али на њихово место нове још нису назидане. Зато су нам потребни многи даровити људи, који ће у своје руке примити започету зграду и срећно је довршити.

И наш дечембрију има доста таких људи, којима никако не смета та страшна вика противничка, него свој започети рад мирно настављају.

Бечу.

Павле Лагарић

КЊИЖЕВНОСТ

АЛЕКСАНДАР ИВАНОВИЋ ЛЕВИТОВ

(Свршетак)

Пишући ове ретке и нехотице сам се сјетио нашега Ђуре Јакшића, који је исто тако патио и мучио се, којега је живот био исто тако пун јада и чемера. Потомство треба да је захвално такијем људима, да их љуби и поштује и да их се сјећа, људи, који су тако рећи писали сва своја дјела својом врелом крвцом.

Тако је обично у животу свакога такога човјека, који се с муком, напрезањем уздигне над обични ниво, да се за живота њихова мало обазире на њих и не видимо ништа код њих необично, а кад их нестане, онда тек видимо, да то није био обичан човјек, кујемо планове, какав би био и докле би дотјерао, да му прилике бјеху повољније, али смо са свијем равнодушни према њима, док су живи, док се муче, док, што се каже, пију своју рођену крв.

Тијем се већма морамо дивити, како су ти људи могли да љубе, а да не мрзе људе, међу којијем су проживјели толико биједе и невоље. Карактеристика такијех људи јесте, да су обично непостојани, непрактични, а то стоји у свези са њиховом идејалношћу и нојетском диспозицијом, те према тому не знају да удесе свој живот као остали обични људи, него прибјегавају разнијем, начинима, да забораве доњекле свој тешки положај, а не бирају средства, јер је страственост код њих врло развијена. При тому теже увијек за повијем учинима и због тога су ријетко задовољни. Све их њешто стеже, осјећају њеки притисак, који је узрок њиховој сентименталности и несимистичкој диспозицији. Свака увриједа и неправда тешко одјекне у њихову осјетљивом срцу. На што се обични људи и не обазиру, то може њих жестоко да увриједи. Свако разочарање, на било ма о чем, стоји увијек у свези са жестокијем потресом

свега душевнога живота њихова, те постају још осјетљивији и сентименталнији.

Тако је било и са Левитовијем, који умрије у најбољој снази, претрпивши и искусивши много у својем мученичком животу.

Као што напријед споменух, Левитов је припадао оптимистичком правцу тадашњега доба, т. ј. у шездесетијем и седамдесетијем годинама, но инак он заузима ту своје особито мјесто и са свијем специјалан карактер литерарни. Од природе тих, миран, појетски диспонован, није имао прилике, ни у својем дјетињству, ни у младости, да се правилно развију његове урођене подобности и да се озбиљно образују здравијем искуством животнијем. Чак се морамо дивити, како су се те подобности његове могле да одрже у тако ужасну положају, како да се не озловоље та душа у такијем тешкијем биједама и невољама и како да не ослаби његов таленат. Његова школа (семинар и медицинска академија) није му ништа давала за његово умјетничко образовање, као што напријед видјесмо; једина школа његова био је Дајкенс, Текерej и Гоголь, њима се он заносио до бескрајности. Све његово друштво бјеше неколико његовијех другова, који се исто тако заносили умјетничкијем дјелима своје и туђе литературе. Код Левитова се збиља може опазити, да га је васпитао Гоголь, а уједно и Дајкенс и Текерej, или боље рећи, ти су шесци помогли, да се развије његова лична црта. Из свију дјела Левитовљевих провирује силан лиризам, као излив његова узбуђенога осјећаја, његове радости или боље рећи бола, који се измјењује с оригиналнијем хумором, као што виђамо код Гоголя и Дајкенса. Но његова рођена својина, којом се разликује не само од Гоголя, него и од његовијех непосреднијех претходника, као што бјеше Тургењев и Григоровић, јесте та, што је добро знао све ситнице народнога живота, а за тијем, што је умио да добро прошкиле у унутрашњи живот лица, која је цртао; осим тога опажа се код њега одушевљени, колоритни језик не само у његову казивању, него и у разговору лица, која раде. Reinholdt у својој књизи: „Russische Litteraturgeschichte“ каже у овом смислу за Левитова ово: „Lewitow ist jung zu Grunde gegangen und hatte nicht Zeit sein Talent zu entfalten. Seine Erzählungen, in denen sich ein ernsthaftes Bestreben kundgiebt, die Volks-*seele* und nicht bloss die grobe Aussenseite des Volkslebens zu erfassen, enthalten treffliche Ansätze zur psychologischen Analyse, leiden aber an einer gewissen Gespreiztheit in der Nachahmung der Volksredeweise und an Sentimentalität“. Ово је уједно све, што у оне Reinholdt каже за Левитова у својој историји руске књижевности.

Други предмет лиризма код Левитова јесте описивање природе, коју је он страсно љубио, оне стене средњо-источне Русије, гдје је толико пута пјешице путовао. „Природа је мени увијек на првом плану“ — каже Левитов. „Природа је нешто најбоље од свега, што сам ја сазнао у својем животу. Сијајући његда правом красотом у моје дјетињске очи, она ме нагна, да је од срца заволим“. Може се збиља казати, да Левитов црта природу не рјетко као и Тургењев, но разлика је у том, што Тургењев, као чист умјетник, за чудо схваћа сва танка шатирања облика и боја; а Левитов описује природу лирски, љубећи је и одушевљавајући се њом. Сам хоће да дијели живот са њом и често јој даје збиља да говори људскијем језиком, да се уплеће у живот људски, да спомиње своју прошлост и прошлост људи, који живе у њој (прпаће старе шуме у „Уличныхъ картинкахъ“). Но њега не весели само природа; он увијек истиче, како је тијесно везан живот људски с том природом, како много каже та природа свјежему осјетљивому дјетињству и младости, какав контраст и какав укор често даје њезина красота недјелима, која се догађају у животу.

Круг његова рада није опширан. Он је описивао само што је видио и искусио. Објекат његове Музе бјеше сеоски живот сељака, свештенства, грађанства и трговаца; у пријестоницама живот биједнијех људи, неморалнијех женскиња, живот људи, који станују близу градова, покваренијех и распуштенијех утјецајем крчмарске цивилизације и градске распуштености, живот

маленога окружнога града; слике из прошлости, замисли младића онога покољења, којему је и он сам припадао, ужасне слике пијанства, гдје се он жалибоже не показује само као посматрач, него и као фактор.

Задаће његова стварања не бјеху тако тешке и сложене као код романсијера, који настоји, да црта заплетене појаве и њудиве карактере из вишијех и средњијех кругова друштвенијех, но приповиједање његово тече слободно, људи, које црта, као да су њему познате личности, али кад се ближе посмотри, види се, да у том приповиједању, простом по спољашности, а сложеном по сижеу, имамо пред собом чисто умјетничко стварање живота, а не само просту фотографију. Његова су лица типична, у њима имамо пред собом не индивидуалан случајан портрет, него карактерна представника једне стране живота овога или онога круга.

Према својијем личностима Левитов увијек осјећа топлијем хуманијем осјећајем, који га нигда не оставља и са којијем није нигда помијешана сатира ни раздражење него увијек топло саучешће и б. л. Као умјетник није он гледао на живот и људе са гледишта теорије, него кроз призму појезије и осјећаја. Ма да биограф Левитовљев каже, да он није припадао ни једном књижевном правцу тадашњијех партија, стојећи изван њих као умјетник, ипак је његов друговски круг имао одређена мишљења, па за то је Леонтјев био конзеквентан, кад није хтио да штампа прву приповијест Левитовљеву, како није одговарала правцу његова журнала.

По мишљењу А. Пишина није право, да Левитова прибрајају категорији тако званога „народњаштва“, него он припада оној групи рускога друштва и литературе, која је с одушевљењем и саучешћем поздравила реформе прошлога царевања, очекујући већу културу и образовање народно. У *том* смислу био је он *народњак*, као што бјеху и други радници руске литературе при крају педесетијех година, који су радили у прогресивном правцу. То тврђење А. Пишина може се одмах увидјети да је умјесно, кад се узме у рачун, како Левитов поима народ.

Левитов је љубио свој народ, као што љуби човјек своју отаџбину, мјесто свога рођења, разумијевајући са свијем радост и весеље, тугу и жалост народну; но његов идеални народ није био у садашњости, него у будућности, — народ образован и самосталан. Он је љубио народне старине, обичаје и њесму као појетску страну народнога живота а цртао је живот онакав, какав јесте, са његовијем добријем и рђавијем странама, не гледајући у народној патријархалности најбољу друштвену организацију и не идеалишући је, као што то чини новије народњаштво, а то га и дијели од овога.

Из народне старине јесте приповијетка „Аховскій посадъ“, која се одликује таком љепотом појетском, да се може испоредити с најбољијем радовима те врсте у руској литератури. Из времена крјепоснога права има њеколико приповијести, као „Моя фамилія, изъ воспоминаній времено-обязаннаго“, „Мое дѣтство“, гдје нам излази пред очи истинита психологија човјека, који је одрастао под тијем крјепоснијем правом. „Степные выселки“, „Бабушка Маслиха“, „Сельское ученіе — степная идиллія“ припадају к најбољијем приповијестима из народнога живота, какијех има само у руској литератури; но свјетле стране засјењују велика страдања и поквареност, којијема је коријен не само у спољашњијем тешкијем приликама, садашњијем и пашљењијем у току историје, него у нестарању за народно морално образовање и у неразвијености народнога ума. У приповијестима „Деревенскій случай“, „Расправа“, „Сказка и правда“ иронише се досјекле примитивно схваћање о народном добру и самосталности, која је збиља само пука фраза, кад нема сам народ широка појма о себи, о својем позиву, о узајамном праву и дужностима. У приповијестима Левитовљевим може се опазити та црта, да су побожне и разумне сентенције у патријархалном животу само одежда дрског лицемјерства и шискога лагања. У њима Левитов удара осим тога на рђаве традиције и обичаје народне, цртајући насиље јачијех над слабијим, мушкијех над женскињама, старијих на дјеци. Таке су приповијести: „Сладкое

житье", „Новый колоколъ", „Блаженненькая", „Граффикъ", „Горбунъ", гдје се црта биједно стање младе жене, која је дошла у туђу породицу под власт зла свекра и зле свекрве. У приповјеци: „Передъ открытіемъ сельскихъ школъ" црта нам Левитов, како се тога народ побојао, као што је обично код неукога народа, да се боји увијек новине, за коју нијесу знали његови преци. Ту је видио прости руски сељак прст вражји, да ће враг одводити бабе и дјевојке и др.

Таке слике народнога незнања, покварености и празновјерства црта Левитов у: „Нравы московскихъ дѣвственыхъ улицъ", „Счастливые люди", „Московскія уличныя картины", „Хорошія воспоминанія", „Не сѣютъ, не жнутъ"; „Безпріютный", „Шоссейный день", „Безпечальный народъ" и др.; свагдје овдје био је он компетентан посматрач.

У приповиједкама: „Новый колоколъ", „Яковъ Петровичъ Сыроѣдъ", „Барочникъ", „Картузовъ", „Вѣрное средство отъ разоренья", црта нам лажну побожност, гдје се учини неко добро дјело, да се могу послије тога правити већа недјела.

Левитов није могао, да мимоиђе пијанство и вино, које је тако раширено те га има и при весељу и при жалости, пију га и људи и жене; отац га даје својему малому сину, а мати дјетету у колијевци ракије, да слађе заспе. Пошљедица је вина увијек гадна и зла; весеље се најчешће свршава свађом, чак и убиством; господар кући прошље и пошљедњи повчић, злоставља породицу и т. д. Цртање тога налази се у „Типы и сцены сельской ярмарки", „Цѣловальничиха", „Горбунъ", „Расправа", „Блаженненькая", „Имянины сельскаго дьячка". Само на њеколико мјеста покушава Левитов да објасни ту појаву, и то психолошки, гледајући у „пијаници" увијек не гадна по не ријетко несретна човјека, који не зна другога излаза из својега тешкога положаја. Писце, као што бјеше Левитов, који се дотицаху те стране живота народнога, окривљивали су, да воле прљавштину и да виде код народа само тамне стране његове, а то није оправдано.

Посматрање градскога пролетаријата остављало је на њему мрачне утиске: „Аркадское Семейство"; но он ипак није песимиста, јер се и поврх мрачнијех мисли у души пишчевој лелуја тихи, љупки расположај, који је био најјача основа његову карактеру.

Још ћемо споменути „Петербургскій случай", гдје чиновник Намераицев, задубљујући се у успомене своје младости, силази с ума, а то стоји у свези с пишчевијем успоменама на семинарски живот, испите, друговања, педагошка мучења и т. д.; за тијем „Говорящая обезьяна", епизода из несвршенога романа „Сны и факты", пуна личнијех мисли и рефлексија, гдје млади умјетник очајава, не могући примијенити своје идеалне тежње на стварност, губи моралну равнотежу и одаје се пићу. Ту се најбоље види мрачно расположење пишчево у његовијем пошљедњијем годинама као пошљедица тешкијех материјалнијех мука и биједа упоредо с идеалнијем тежњама.

На крају смо и живота и рада Левитовљева. Руска је критика достојно оцијенила својега мученика-умјетника и ја држим, да није с горег, што се и наша читалачка публика упознала животом и радом његовијем. Свакако би било приједно, да се и преведе што од његовијех приповијести.

Милан Поповић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Глас XXXVI. **Стрмска област у XIV. веку и цар Стефан Душан**. Од Стојана Новаковића. — Београд. Штампано у краљ. српској државној штампарији. 1893. Стр. 49. — Писац је ставио себи задатак да расправља о југоисточној граници Душанова царства. „У тим границама и у земљама, које су покрај њих, наћи ће се прави кључ за разумевање како општијих тако и одређих појединих догађаја". Расправу је писац подељио на четир дела. У првом делу говори о изворима за своју расправу. Извори ти су грчке повеље цара Душана и грчких царева. Повеље те падају су: Миклошић и Милер, Истровијетић и Флорински. У другом

делу испитује, докле је допирала струмски област под Грцима. Осим Сера, хватала је она: Струму, Краснову, Тополицу, Христополь, Мосинополь и Волер. У трећем делу расправља о српској области. „Она је хватала: целу средњу и доњу долину Струме...; целу водоњу Месте и приморјем јужно од Драме и око Кристополя; по том приморски крај око Келетаје и Мосинополя (Бумуџине) до границе приморских водоњаја на северу; по том крај међу доњом струмом Марице, Мосинополем и морем, који је на север хватао до северне границе морских водоњаја и до јужне границе области дидимотичке". У четвртом делу расправља писац о догађајима у струмској области 1345—1353. Новаковић мисли, да је Душан основао Сер одмах по Матрову 1845. и да се по свој прилици на Аранђелов дан прогласио за цара. Још 1343. год. заузео је Душан Хрелиће земље. Писац је по Кантакузену и Грегорасу исцрпно живот и смрт Момчилову, чије земље заузе Кантакузен (1345.) Из живота Момчилова морам нешто напоменути: Грегорас прича, да је Момчило „када му је било тридесет година, синсилио да се нало остави хајдучкога начина живота и да почне живети ујудније, те најме једнога ујудности вешта Грка од бољега рода, да га томе научи. Али ну се за скоро и то деси, на се опет врати к своме правитељу хајдучкога живота и четовања". Ово не много опомиње на народну песму: Оранье Краљевићев Марка. Ја не сумњам да је у тој народној песми одјек Момчилове намере, да се остави четовања; само је радња пренета на Марка, што ни најмање не смета. — Нека је ова лепа расправа сналоне најтоплије препоручена.

Вец. C.

V. Jagić. *Archiv für slavische Philologie* unter Mitwirkung von A. Brückner (Berlin), J. Gebauer (Prag), C. Jireček (Wien), A. Leskien (Leipzig), W. Nehring (Breslau), St. Novaković (Belgrad), A. Wesselofski (St. Petersburg) herausgegeben von — — Fünfzehnter Band. Drittes Heft. Berlin. Weidmannsche Buchhandlung 1893. — Изашла је трећа свеска XV књиге Јагићева Архива за словенску филологију. На првом месту је чланак од Рудолфа Абихта (Quellennachweise zum codex suprasiliensis). Супрасалска кодекс је најстарији ћириловски рукопис, те с тога се њиме ходили и баве и научавају га. Како је пак на многим местима словенски текст таман и нејасно преведен, то се писац овога чланка потрудио, да скупи грчке изворе, помоћу којих ће се поједина тамна места у кодексу поткупно моћи разумети. На другом је месту „Zur Würdigung des Altslovenischen" од Облака. У овоме чланку расправља Облак о оним питањима, којима се Вондрак занимао у својим расправама о ст. слов. језику и супр. ко дексу, које изађоше у органу царске академије наука у Бечу. Облак говори о супрасалском кодексу, Клоцову глагољашу, Савиној књиги, прашким и кијевским фрагментима, и на послетку о домовини ст. слов. језика. На трећем је месту чланак „Прилог средњовековној приповедачкој књижевности у Југословена" од В. Мочуљског. Ту је изнесен текст једне средњовековне приповетке, од које се рукопис из XV века нашао међу папирима Григоровићевим, а сада је својина свеучилишта у Одеси. Основ је тој причи основање Троје, само што је претрпана разним другим мотивима. Мочуљска мисли, да је састављач те приче био Југословен. Како се у језику, на чак и у српској рецензији опажају бугаризми, то држи, да ће аутор те приче бити Бугарин. Даље је чланак од М. Решетара „Zur Textkritik von Palmotić's Dramen". Решетар замера Павићу (под чијом редакцијом изађоше дела Палмотићева у збирци Stari pisci hrvatski сн. XII—XIV), што није јасно изнео односај Палмотићевих драма према изворима, одакле је црпао мотиве. За текст му замера, што није дине рукописа употребио, него је искључио на једног рукописа отштампао без икакве критике. Даље је чланак „Zur Autorschaft einiger im II Band Stari pisci hrvatski gedruckten Gedichte" од И. Крсковића. У одељку „Kritischer Anzeiger" оцењује Решетар Брозов Хрватски правопис. Признаје да Брозово дело има врло добрих страна, али има много погрешака и недоследности. На крају ове оцене има додатак Јагићев опет о томе. Даље је Јагић прогопорио о Будмановићеву делу: Ошће словеначки језик итд. Дело је ово написано поводом награде, која је расписана 1885 приликом хиљадугодишњице словенских апостола. Кроз дело се као прен вит преплиће идеја, да словенски језици немају будућности, него ће се загубити, да даду места руском језику. Јагић је најбоље карактерисао ово дело, када вели: То није научна работа, него тенденциозна историјско-политична брошура, која је и сувише пољемичке прироле". У „Bibliographisches" међу осталим проговорио је Јагић о „Теорији књижевности" од П. Ђорђића. Јагић са задовољством истиче, што је аутор унео примере из српске књижевности. Опажа само да је књига нарађена према упорима, који су већ застарели. У одељку „Kleine Mittheilungen" има од Јиречека једна белешка о бадњаку. До сада се за бадњак знало од XVII века овамо. Јиречек је нашао за један споменик, где се бадњак спомиње још у XIII веку. У томе је одељку опет белешка од Јиречека о јуначким играма у средњовековној Србији, о чему је у XIV Архиву говорио. На ове се белешке види, да јуначких игара не беше само у Србији, него и у Дубровнику и Далмацији, где се и сада у неколико сачувале под именом „алка".

Вец. P.

Pomladni glati. Posvečeni Slovenski Mladini Ill. Uredil Alojzij Stroj. Založili sotrudniki. Tiskala katoliška tiskarna v Ljubljani 1893. 8°. Str. 110 Цена нешеп. 20 н., вез. 30 н. — Тако слегантно и красно опремљене словеначке књиге већ дуго не имађасмо у рукама, па и садржај никако не заостаје, шта више далеко наткриљује општинску страну. Напред има неколико неших песама, једноставне су али знају прокрчити пут до срца За тим долазе стрешно написани животопис паше Лава XIII и три приче: „Dana smrt — pa dolgo življenje"; „V nebesih — pri sveti birmi"; „Zaklad v hruski". На крају је „Gospod vi Trsta" глума у два чина за младеж. Повод је тој глуми трестогодишњица од пораза код Сиска год. 1593. Језик је лак и правилан. Не би било с горега, кад би се пашло ко, да ту књигу преведе на српски. Српска би дуда у њој нашло нашла лепо забаве и науке.

Марибор J. H—n.

Izza mladih let. Pesni Frana Grana Gestrina. Celje. 1893. Tiskal Drag. Hribar. Str. 116. Цена нешеп. сребни 80 нов. вез. 1 ф. 30 нов. (Добија се једино код А. Загерјана, књижара у Љубљани). — Гестрин је један од бољих млађих песника словеначких, па су за то Словенци с веселем и поздравили то најлепше цветоно песама. Песме су ре-

ким делом еротична садржаја, али у оригиналну, савршену облику. Особито су красне: Чему, О мраку, Пра народних певцих. На господевеском пољу, Братом Чехом. Но између свију је понајлепша епска песма: Задња брат. Кога занима словеначка књижевност, ми му те песме топло препоручујемо.

Марибор. Ј. Н—ц.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— „Песник и Вила“ краља Николе шаље ће на који дан у нову надању. Узорити владар Црне Горе дозволио је Цетињској читаоници, да изда његов најновији спев а у корист Земског Дому. Један део овога другог издања биће штампан латиницом. Цена ће бити књизи на финој хартији 70 новч. а на простијој 50 новч. Одавде од нас ваља претплату у плаћену писму слати Петру Рамадановићу у Котор.

= „Просветни Гласник“ у оногодишњој свесци за март доноси на стр. 145—180 веома марљиво израђену биографију пок. *Јована Бошковића* од нашега вредногa сарадника *Ђ. С. Ђорђевића*.

— Антоније Стражичић јавља, да је у свескама рад да изда Историју Дубровника, на којој је радио пуних шест година и од које је поменуто штампао и оне године у „Застави“. Цело би дело изашло у десет свезака по двадесет новчића а писац за сад позива на претплату на првих пет свезака. У првој свесци биће описан данашњи Дубровник а у другој ће свесци почети историја му. Претплату ваља слати писцу ако у Нови Сад.

— У 7 бр. оногодишњег „Јавора“ стр. 210—220 штампан је академика *Ст. Новаковића* Предлог да се отпочне куљење грађе за академијски „Српски Речник“ и да се за тај посао установи у Академији „Лексикографски Одсек“. На састанку Српске Краљевске Академије од 12. апр. о. г. изабран је одсек лексикографски, у којем су академици: Ст. Новаковић, М. Ђ. Милићевић, Св. Вуловић, Љуб. Ковачевић, Перa П. Ђорђевић, Љуб. Стојановић. Одбор ће се по потреби попунити и члановима нан Академије.

— „Виђело“ се у последње време баш ако окомило на „Стражилово“. Неки се Н-у (Нагту) најмио у овдашњега српско-хрватскога Јануса да „систематски напада“ „Стражилово“, не би ли му „дошао глиже“ на да се тако оствари идеја Јанусов. Но није Јанус нашао поуздана мандатора. Н-у је и сувише игноранат или (да му српски кажемо, иначе смо уверени да нас не ће разумети) незналица а да би могао с успехом извести смер свога најновга мандата. Уз то је, као и све незналице, и бестидан па кад нађе нападати, истина му је најспороднија стварь. Уредника овога листа „туче“ Вуковим речником а код Благоја Бранчића и не запарује у тај речник. Како му је кад згодно, да се прави паметан! Него се уме и зна да прави тај Н-у! Овамо ниште по нарушбини „делије од два лица“, а онамо му је „нејасна“ песма о том делији. Но све кад Н-у не ба и разумео, не би било штета. Главно је, да „делија“ разуме, а тај разуме. Нек вагледа Н-у у 19 број Viencа, осим тога у 17 број истога листа и у 10 и 11 број „Стражилова“, па ће му ондa, на да се силом чини невешт, јасна бити и песма у 17 а и ова у данашњем броју „Стражилова“. А што се хвали, како се у „Виђелу“ сваки пут (баш не ће бити истина!) региструје садржина „Стражилова“, ту бисмо га ми сами молили, да се више и не осврће на „Стражилово“. Прво и прво прикачује сакато (место „Береа“ каже „Берса“, место „Поповић“ „Павловић“ и т. д.), а друго никад нам не даје прилике, да му лъбав вратимо; бар за ово годину и по дана једва ако је једаред било прилике, да се из „Виђела“ прибележи што, што је вредно прибележити. Или ваљда да бележимо морске приказе и белешке једнога Нагту-а? Боље нека тај београдски шкриблер сам још учи српски језик, на не ће онда обилно узимати реч „Јожикословци“, него ће је метати под које моје, над опет увирда прилику, да уредника овог листа и Благоја Бранчића Вуковим речником „научи памети“. А човеку, који или не зна или не ће да зна шта све значи н. пр. „јадо“, „точити“, „петља“, биће прилике сваки час да — пискара којешта.

= У програму н. кр. државне гимназије у Прерави (у Чешкој) за год. 1891 има чланак: Význam Srbska v dějinách říše zakonsko-uherské od roku 1359 do r. 1790. (Значај Србије за повесницу аустро-угарску од год. 1350 до 1790), који је написао Фр. *Шнајдел*. Реферисат у Zeitschrift für die öster. Gymnasien (оне год. четврти свезак) вели: За сад се доводи овај посао до у XVI век. Писац описује на основу извора историју српску од Стефана Душана и прегледа затим прилике у Угарској, Чешкој, Пољској и у хабсбуршким наследним земљама у том добу

= Словеначка Матица издаће на годину 1893 ове књиге: „Letopis“, који уређује проф. Вартел; „Goriška“ II део, иште проф. С. Пугар; Сјенкјевић М. М. „Z ognjem in mečem“ II део. Чланова има укупно 2300 и то седам почасних, а то су: гроф Иван Харах, властелин у Прагу; др. Ватрослав Јагић у Бечу; др. Иван Кинчала, свеучил. проф у Прагу; Јан Лего, чиновник чешког музеја у Прагу; др. Фрања Рачки у Загребу; др. Фрања Ладислав Ригер, властелин у Прагу; барун Андрија Винклер у Гориции; 293 утемељитеља и 2000 годишњих чланова. Словеначка Матица располаже с 53824 фор. иметка. Годишња претплатнина износи три форинта. Чудно је, да није ни један Србин члан Словеначке Матице!

⁂ „Весѣда“, која излази у Лапову, доноси у шестоме броју расправу „Света гора и светогорски калуђери“. Ову расправу пише В. Шурарь.

— Из „Allgemeine Wiener medizinische Zeitschrift“ препштампана је у засебну књижицу расправа Србина доктора Николе Вучетића из Митровице под натписом „Beitrag zur Casuistik des Morbus Addisoni.“

САДРЖАЈ: Песништво: * „ * Још једна делија од два лица. Киса Ворич. — Уметност: Савремена питања из уметности. — Књижевност: Александар Ивановић Лепитов. — Кончежић: Књижевни прилози. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижари Луке Јоцића у Новом Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. **Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Сад.**

Број 20. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 16 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

ПУПОЉКУ У ЦВЕТУ

Госпођици Е.... Б.....Ј.

Село је жарко сунце, да бледи месец сване,
На црну земљу пала пролетња ноћца тиха,
Анђо се мира спушта с високих својих двора
На људе санком њиха.

Пролетњи санак спива и лепо шарио цвеће,
Пролетњим санком мири зелена, бујна трава,
Престао цркут тичји, престао жагор људски,
Све мртвим санком спава.

Само у врту цветном, где бајно цвеће мири,
Играју лако коло вилинска красна чеда,
Све виленици млади и виле лаке миле —
Гледи их месец гледа.

И где виленик млађан, најлепши међу свима,
Из вилинскога кола крадом се сно губи
Па цвеће красним вртом кроз цветне оне леје,
Да цвеће трли, љуби.

Удес је тако хтео, да месту оном стиже,
Пупољак где по ружни пролетњи санак спива,
А око њега свуда обрасло голо трње
Па цветак чува, скрива.

Дике се млађан смело над голим оштрим трњем,
Пупољку стиже ближе, бела му обли недра —
Видо га нико није, једино голо трње
И поноћ нема, недра.

Слатке му збори речи, љубав му своју нуди —
И цветак бурно дише, дршћу му слабе груди,
Љубав је силна, моћна, савлада слабу душу,
Љубав се у њој буди.

Он млађан моли нежно пољубац један само,
А цветак дршће, бледи, уста му пружа своја,
И севну пољуб ватрен, и пољуб стиже пољуб
Сред цветног перивоја.

Мрко погледа трње, ал јадно моћи нема,
Љутито тресе главу и мрке своје власи,
Плаче за лепим санком невиног до сад цветка
Па земљу росом кваси.

*

Сванула рујна зора, пролетње грану сунце,
Да дивно чудо види, по свету да га шири:
Где синоћ још стајаше пејак пупољак ружни,
Сад красна ружа мири.

Али на лицу бледом росна се суза блиста!
За што ју јадна проли? Зар вако сретна није?
Жали, што прође доба невиног, чедног санка
Па росне сузе лије.

Иванов

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО Е. СИГЛИГЕТИЛА

С МАЂАРСКОГ ПРЕВЕО **Благоје Брапчић**

Седма појава.

РУЖА (долази и стане с леђа); ПРЕЂАШЊИ

БОРИЧ

Је л' одсев мука паклених —
На груд ми пао камен — гуши ме —
Матер ми на пеленгир метнули
Па ја целате не удавих, ох!
Крв! Крв ће само то угасити.

БОДОМИР

На и други су клеветали је.

БОРИЧ

Ал не пред сином, није преда мном!
Тек улизице причаху к'о сад,
К'о причу. На је бол и тај сад,
Но сада кажу, да краљ Коломан
То није сањо, но се збило баш.
И где, који су са мном устали
Да буду моја помоћ — нерују.
А ко ме штити? Нико, до ја сам!
Бар кога да се косне погрда!
Ал има правде, грозне освете
Од горе, с неба: Ето судије,
И тужитељи што потворише
И што јој лепо име отеше,
Сад за њу иду у смрт сигурну.
(с грозним смејањем)
Да умру за част, коју загазише.

БОДОМИР

На поправиће!

БОРИЧ

Поправиће, да!
Док досну, куд ћу ја их послати:
У нако, јер су то заслужили.
Ја мрзим те што водим, презирем,
А мрзим и њих, против којих смо!
Судар ће бити то два облака:
Нек падну, једно друго прождруљ!

БОДОМИР

Зле мрзи, али добре разликуј!

БОРИЧ

Шта беше него љубав живот мој,
И милост и доброта, радост, сан...
Ал дођох ту у земљу страшила,
У подземаљски свет, пун демона,
Пун бесне рике и потварања,
Те крв ми, пређе чила, замрзну,
И у срцу ми лудство изумре
Те само сенке видим свуда ја,
Ужасне, гнусне, глотне ликове —
На пример краљ са круном пржавом
Те за то круну скида, баца је,
И мени гневно виче: копиле!...
У моје мајке сенку крије лик
И на ме гледи страхом застрашен
Те бежи...

БОДОМИР

Море, прођ' се тога сад!
Освести се, јер лаж је —

БОРИЧ (борећи се собом)

Лаж је, да!
Да један језик има читав свет
И да ми више ту реч у ухо,
Опет бих чуо материну реч
Што она каже... Питању је баш,
Не! Не... ја не смем уста скврнити
Тим гадним питањем... Ни мисо та
У глави мојој не сме трајати.
(Рогови, трубље)

БОДОМИР

Хајдемо к војсци. Мисли на Бога!

БОРИЧ

Са таком војском још се надати!?
(видећи Ружу)
Уклони кћер, јер нема победе,
Већ биће гробља. Ружо, иди куд.
На тражи радост.

РУЖА

Радост? То је — смрт!
Да, то ја волим: смрт, да погинем!

БОРИЧ

Ох, ја је волим, смрт је за ме спас,
Јер она ће ми јаде пресећи
И можда још и веће збрисати.

РУЖА (одушевљено)

Јер прекаљена душа узлети
А трошни део доле остаје.

БОРИЧ

Јест, ако сад у бољу погинем,
Не морам клети, нити мене ко,
Јер ако није била пуста лаж —
Можда бих своју мајку проклињо;
А ако јесте, ја бих цео век
Изминьао и биро осете
За мајку, те бих вазда лио крв —
А с тог би мене клео цео свет.

РУЖА

Умрећу сад, да клетве не буде.

БОДОМИР

К'о луда зборић, да л' си луда бар?
(Ратни повици, трубље)

РУЖА

Да, боље, оче, ако погинем.

БОРИЧ

Ти не ћеш у бој; иди, спаси њу!

БОДОМИР

А ти? Ти ниси отац!? За што ти
Баш тражиш смрт.

БОРИЧ

Јер ја сам још и син,
Што бежи сам од себе.

РУЖА (себи)

Исто ја.
Умрећу, дакле, при том остајем.

БОДОМИР

Већ чујем бој. Хајдемо. Даће Бог,
Да победиш и тад ће држава
Пред твоју мајку пасти ничице
Те тим најлепше лаж опроврги
(све јаче се чују повици)

БОРИЧ

Ха, добро зборић. Хајд на осветy!
Да надбијем, па да се осветим
Ил нека кажу: Паде за матер! (Оду).

РУЖА

Нек рекне за мном слатки благослов:
Зар за ме, Ружо? За ме погибе?.. (Оде).

(Наставиће се)

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

Два дана дуваше јак јужни ветар те се брзо растопи сав снег с планина и још само остадоше по осојима дугуљаста, полузамрзнута снежна платна, поткожушена према земљи, а избраздана малим потоцима. У то се доба чује, кроз мирну и влажну фебруарску ноћ, тужно шиштање шљука и чим се први слободан дан роди, дигосмо се нас двоје за њима. Спремни да газимо добро накашњену и мочарну земљу, да се влажне и набујале шибљике не сусрећу са голим рукама, ми смо пешачили од јутра до мрака, уморни, као војници на маршу, и зловољни, као ловци без лова. Видимо обоје, да тога дана „нема среће“, па се опет радознали пробијамо кроз узане и влажне дубодолине и стрме вртаче, што су обрасле густим, сад поцрнелим, шипражјем, не би л' нам се за који час продужила та, увек богата, нада на срећу. Док најпосле прођосмо кроз један стрм и узан поток, који нам искрено показа „своја празна недра“, душа стиже до јабучице, а суште лагано утону за први брег пред нама. Доста је било што се погледасмо! Куће нам далеко, још се само лепо види голо и обло брдо, испод кога се спушта варош у равницу. Влага нам натопила хаљине, пушке одваљују рамена, жеђ и умор испекли усне, осушили грло, а још пред нама толики пут, за који се нема кад одмарати. Сваким ча-

сом око нас све већа тишина и све тамније. Из дубине се почела да диже густа, беличаста магла, лагано заклања велике, прве букве и црвенкасту ситногорицу и онако раздушена тихо се диже из попара, од куда је, како се чини, неки снажни мехови потискују, али стално и равномерно дижу у вис.

Мој друг затури руку преко кундака од пушке, смаче капу на потиљак и збрише ону влагу и зној с чела.

— Ми онамо, рече и показа руком према варошки, ми онамо не ћемо стићи ни до по ноћи, него можемо само да „прескочимо“ ово брдо иза нас, па да одемо до једног мог познаника... знаћеш га и ти: Мишко Убојица, старешина кордонски. Дочекаће нас, верујем лепо.

То је била лепа мисао и о њој се није дало дуго размишљати. Док смо за тим обоје упоредо ишли, по доста широкој путањи, томе човеку са тако необичним надимком, мој се друг одужи на „свој начин“ прво овом несрећном дану. Опомену се после неких места, камо писмо могли данас стићи, а „ако нигде шљука нема, ту их сигурно мора бити“, али, ни самом себи, видим, не поверова много. Зарече се, да се не ће скоро ломити за овим „шумским ђаволом“, али одмах додаде, како је чуо, да су са оне стране реке неки јуче „дигли седам и убили пет комада“ и најпосле се сети овога Мишка, кога више зову по надимку, те ми поче доста живо о њему да прича.

— То је чудан човек са више среће по памети, али скроз непоимљив. Нити је сад, као пре једног сата, нити ће такав бити после сата. Знамо се добро, али, искрено ти кажем, ја га се тако радо не лемим. Мани га!

Мој друг се преко пушке ухвати за крај од капута и два пут отресну пуме, па онда настави:

— Главно је, што он... Мишко, срца нема... Разумем овако срце, што се у другом смислу каже. Тај у своме веку није ништа учинио, за шта би неки пут зажалио, или што би пожелео. Ни сам управо не знам шта је то и од куд је то! Мени се чини, да је то нека немерљива сила, коју човек само осећа, осећа је чулима, али је не може да појми. О томе се не да мислити!... Него, што сам ја почео неке своје теорије да причам, тек у главноме је он за мене загонетан. У њега се сплеле све саме супротности, од којих се свака пушта у своју крајност толико смело, да сломије сваку преспону, а и толико јасно, да се види и најтајнија њена страна... У све то гледамо ми, као у „забрањену јабуку“, жељни да је по некад загриземо, али увек стегнути овим кругом, што се зове здрав разум. Свега тога код њега нема! Његова жеља нема тежину, којом би се заленила за земљу, или коју би ограничио какав закон или ред. Он се у свему смело пушта за својом вољом, не водећи рачуна о свршетку, као ни о опасностима, које су му тада на путу. Осећа снаге у себи, а то је много! На још свему томе додај његово срце, или управо замисли га без срца и то ти је убојица!... Ево само ова ситница, што ми је сам причао. Волео је, каже, једног голуба, волео га ни сам не зна за што. Био је од обичних голубова, са широком њубом и великим запоницама, а беличаст... Звао га је, чини ми се, гаћаном. На једног јутра суне кобац, дограби голуба, па с њиме преко плота... Убојица потрчи за њим, онаљ из револвера... опали, као да би се каменом бацио, где би га и могао погодити!... Кобац, каже, испусти голуба и оде. Ништа жалоснije, вели, није било видети, но ту тицу, тог његова голуба. Пао на земљу, једно му крило извијено, и испод њега расечене груди, па се види где кроз рану одскаче бела унгерица. И још гледа тужно и уплашено! Тад се убојица ражалио! Рече ми, да је плакао... и верујем да је плакао, сигурно је плакао! После је завребао конца, рашио га и онако живоме исцепао прво ноге, па избо очи и све перје почупао, док није липсао... А зар те, запитах га, није жао било?... „Писам, рече, никад веће задовољство имао, но тада, само ми је било криво, што онако брзо липса!“... А све је то учинио!... Знам да је учинио! Колико волим да сам с њиме, увек сам га се и плашио. Осећао сам, да иза оне његове љубазности, оне

пријатне спољашности, да иза свега тога шири притуљена, али још јака, дивља страст, којом би и мене могао мучити, као и онога конца. Само ти кажем, то се не види, то се само осећа. Чини ми се да у томе видим неки невидљив прст, који ми прети и шапуће: чувај се!... Видећеш и сам!

Мој друг заћута, те се обоје у корак дохватисмо самога врха тог брда, које је ваљало „само прескочити“! Око нас већ све тамније, да се једва распознају најближи жбунови ситне шуме, а остало се нејасно прима у мраку. Над целом се околином осећа свом снагом тих и непомичан дах ноћи, кроз који по некад више наших глава прохуји неразговетан шум, што долази с планина. По бљеском небу светле крупне беличасте звезде. По некад са стране из планина засија пуна, округла ватра пред каквом појатом и ми је час губимо из очију, кад се иза густог шипражја заклони, или се подуже јасно и непокретно светли, док се иде преко равне голе утрине.

Почесмо се спуштати низ брдо. Ни на десет корака не видимо пут, само нас земљиште води у неку јаму, која је преливена густом, непровидном помрчином. На још, уз све то, пред очима ми топла, позната соба, коју сам јутрос тако радосно оставио... Ја видим како светлост од лампе са мога стола пријатно сија на све стране... видим своју постељу, осећам прави умор и идем на конак Мишку Убојици!

— Видиш, настави опет мој друг, тај исти Мишко живи ту, у селу, сам, као пустињак. Вароши му је, што се каже, до носа, а по своме послу и својој служби може живети и тамо, као и овде, а он изабрао село... зар то није чудо!.. Лане је седео тамо... у вароши. Воли друштво, воли да седи, да пије, весели се, али, чудновато: не пева. Тај с нама пије никад запевао! И кад је највише весео, не можеш му нешто особито опазити. Неки пут само сам каже: „ово вреди!“ А да не каже, по њему, по његову лицу, не би могао опазити... Такав је и кад тако не каже. Узми само то, што се пресељо у село... Видећеш да је ствар таква... таква... чудна, са свим чудна! Седели смо нас двоје једне ноћи у једној кафани тамо у вароши. Седимо обоје за једним столом... обоје ћутимо .. ништа ту нема необична! Момак распрема ствари по кафани, лупкара столицама, погледа на нас, као да вели: та и за вас је време!... Мишко, кажем ти, обичан... Није био ни нерасположен, ни љут, ни жалостан. А што ћути он, исто тако ћутим и ја. Као да га сад гледам: затурио се леђима на столицу, ногом одупро о подњожје астaлеко, те се сав запео заједно са столицом и гледа више себе некуда у таван... После, кад се све свршило, учинило ми се да је на његову лицу био израз неког напрегнута размишљања... Ал' кажем ти, то сам после помислио!... Тада од једном трже ногу од астала, столица брзо паде на све четири ноге, а он лупи обема рукама по асталској табли и гласно рече: волиш ли ти село?“... Каквo је, помислих, то питање? Хтедох од почетка, разумеш већ и сам, а он, мислим, да ме чује, да ме слуша... Ништа, брате, од свега, но се диже са столице, а још на асталу држи руке, па онако пригнут рече: „сутра се спремам за село!“ И ето га!... Али зашто, крошто, то ни онда, ни сад, нити ће икад рећи! Само толико: „идем“ и оде!... После сам чуо за неку женску... но то су већ гатке!... како је ишао преко Саве... Путовао све ноћу... Знам да су говорили о некој Шокици, како су га они отуда јурили на коњима, али... Па ко и то зна! Не бих смео рећи да пије, као ни да једе. Све он сме, све он може, само кад хоће... разуме се, кад то он хоће!...

Иза једне мале окуке засија слаба светлост са два прозора и мој друг показа руком ту кућу и рече: „Ту смо!“ Није нам требало дуго, да се прво провучемо кроз узане вратнице на авлији, да се куиданом бранимо од домаћинова пса и да у половини сусретнемо њега... самог домаћина... са гвозденом шипком у руци и како у два три маха ћутит викну на свога пса, да нас остави. Мени би пријатно, што нам се од нетиње обрадова, те с лакшим срцем уђох у малу и доста пријатну кућу.

Илија И. Вукићевић

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Преведо с пољског **Рајко**

(Настављак)

Тај смех узбуди напово беснило у Борковићу.

— Излази, брже! — викне на Готфрида.

У тај мах приђе Маћку један од његове дружине. Беше то омален човек и изгледаше са свим кукавно. Примаче се што могаше ближе и журно шапну:

— Штеди Немца... то је превара...

Маћко подскочи на коњу.

— Иди отале, Скоро! — рече гневно.

Ах' тај Скора не узмаче.

— Слушао сам ја, што се је говорило — рече — међу посадом. Кнез је лукав, хоће да се, твојим рукама, опрости тога Немца, јер је драган лепе му жене...

— Ха! ха! — засмеја се Маћко. — Може то бити... — У трепутку му надоше на памет непрекидане речи Хенрикове, којима хваљаше драже Мехтилдине и пуни зависти му погледи, које бацаше на Готфрида, а најпосле јасна жеља кнежева, да натера на борбу мршавога Немца. Све му то дође на ум, а уједно се сети оних љубавних погледа, које му шиљаше Мехтилда. — Била би добра шала! — помисли.

— Скоро! — рече гласно. — Ја ћу, у напоч томе, убити Немца, јер ме је немевао пасји син; али лепе Мехтилде не ћу оставити Хенрику!... То ће бити почетак освети... Пази ти добро на све, па ако се пружи прилика, макар још данас ограбили Немицу...

Ударише у бубње — знак борби.

— Излази! — цикну Маћко, ободе коња и пусти се трком. Готфрид јахаше полахко. Окомио копље и као да чекаше нападај. Борковић се устрми на њега, као мува. Сударише се штитови, одјекнуше оклопи, коњи поклекоше на стражње ноге, пропињући се предњима у ваздух.

Готфрид притеже коња, одскочи и свом снагом намери у груди Борковићу. Али оштрица се одби од железна оклопа, — но ударац беше тако јак, да се Маћко заљуља и рикну од зала.

Но пазећи више на погибао, која му пребаше, баци своје копље и, тргнув кратак нож из корица, ободе опет коња остругама и полети на Немца, сукобив се с њим тако близу, да гледаху, бесни, један другога око у око.

Гласан жамор престрављености зачу се међу дружином Маћковом. А и из ходника замачких допираху пригушени крици, и час по час, гласнији смех кнежев.

— Брани се, Готфриде! — викаше Хенрик.

— Спремај се на смрт! — вришташе Маћко, ван себе од беснила.

И крешући штитом о Готфридов штит, гађаше га ножем. Немац се, с великом одважношћу и присебношћу, уклањаше тим ударцима, ако му се и беше тешко бранити; не хтеде зар пуштати коња из руке као Маћко, а оно, одбив се од оклопа Борковичева, омаче се и заболе у бок његова коња. Коњ се успропада, њиште, фркаше. час се пропињаше, час клецаше а све ближе срљаше на коња Готфридова. Наједаред скочи тако јако, да је, у том силовитом покрету, одбацио велики штит Немчев. Борковић ограби ту прилику, па у трепутку удари ножем у откривене груди Готфридове. Али ударац не беше смртан, железни претенови на панциру не пустише оштрице сувише дубоко. Немац јекну, пусти копље, на исук мач из канџе.

Али беше већ прекасно. Маћко га другим ударцем погоди у грло, на оно место, где се оно, покривено слабијом жичаном мрежом, помаљаше испод шлема — и сјури нож до дршка.. Готфрид се, без јеке, сруши на земљу. Али у исти мах и коњ Маћков, смртно рањен копљем Немчевим, тресну о земљу, навалујући се својом тежином на витеза.

Настаде ужасна грајa и крика. Мислило се, да су оба борца погинула; дружина Маћкова прискочи у помоћ господару, који лежаше на земљи, Жегањци дизаху Немца, који још крчаше. Беше ужасна забуна, из ходника се стрчаше гомилама, и сам кнез пође, а пред њим трчаше лепа Мехтилда раширених руку.

Маћко лежаше, међу тим, притиснут тежином коња и свога оклопа.

— Скоро! — вришташе, — свуците с мене то убијено клусе, па ме дижите... Здрав сам и читав.

Дизаху га тада у густом мраку, јер се жегањска момчад скупила с буктињама око Немца и стараше се да пробуди у њему живот, кога више не беше.

Радостан Скора креташе се око Маћка, да га брже подигну, кад ал' наједаред у мало не крикну.

Отискујући окупљене витезове, дрхћући од ужаса, с очајном вриском притрча Мехтилда.

— *Убијен!* — вришну.

А Маћко већ беше на ногама и дочека ју у загрљај, у који она срљаше без отпора.

Не могаше се ни часа часити. Ваљало се користити противничким немаром. На миг Скорин опколише Мехтилду и дадоше Маћку коња; а он уседе на њега, погрби Мехтилду и намести ју уза се, после тихо даде знак.

У смакнутим редовима крену се дружина Маћкова на капију. Не чувана у тај мах, јер се сва страна стрчала к Готфриду, та капија беше отворена. Еле Маћко јурну сада трком и користећи се опћом забуном, изненађен, умаче изван градских међа, са читавим својим друштвом. Слушајући топот и звеку оружја, која се губљаше у даљини, кнез Хенрик се злобно засмеја.

— Опростио сам се неваших гостију — мишљаше с радошћу, а погледајући на Готфрида, који лежаше на земљи без живота, додаде у духу: — И тога сам се опростио!...

А мислећи тако обзираше се жељним погледом, не би ли угледао лепу Мехтилду, коју мишљаше тешити у њену удовиштву.

— Где је Мехтилда? — викну најзад, јер је не могаше нигде да спази.

Нико му на то не знаде одговорити, јер нико не опази, кад је ограбљена; а сви се сада досетише, за што је пан Маћко тако напрасно утекао.

Кнез је беснео од жалости и зла, али то му ниje помогло.

Разаслана, на све стране, потера пратила се без успеха — дружине Маћкове нестаде без трага.

А међу тим Мехтилда, несвесна, дрхташе загрљена рукама Маћковим и не беше ни сама на чисто, шта се то из небуха догоди.

Страхујући за живот витезов, који је чудним начином овладао њеном душом, потрчала је к њему у очајању, држећи, да ће га затећи мртва — наједаред осети се у његову наручју, отета, ограбљена, неспособна да прозбори реч, ни да се опире.

Ветар се сада титрао распуштеном јој косом, гладио ју по лицу, а она, затворених очију, осећаше само, да ју нека незнана сила носи у далеки простор, у свет непознат и туђ. Хтела је да вичe, ал' јој глас замираше у грудима, срце престајаше да куца, и падаше у несвест, у којој се кашто, као страшна мора, појављиваше високи, мршави, крвави труп Готфридов..

Не оде сад Борковић, у онај мах, у немачке крајеве, као што смераше, него се из Жегања, скупа са својим живим пленом, врати из ненада у Кожмин.

Пан Сенђивој од Чарникова прекрсти се од чуда, кад дознаде за то.

— А на што ти та жена? — прогунђа. — Наслади се њоме, ако ти се допада, ал' је не држи код себе, јер то ти је тако, као да држиш гују у недрима...

Ни Маћко испрва не мишљаше друкчије. Жеља за осветом управљаше њиме у онај мах, кад је, не могући добро ни размислити, шта ради, ограбио Мехтилду из жегањског замка. После беше и у неприлици, шта да почне с том Немицом, и волео би, да је се отрсе. Али Мехтилда беше врло лепа, а њене црне очи гледаху на Маћка, као да ће душу да му прожегу.

Борковић доселе не обраћаше онтрије нажње на жене. Презирао их је, а миловао није ни једне; силом је отимао, кад му се је која свиђала, не питајући за вољу; и тако напајаше само на престрашене им погледе и слушаше само молећиве речи, — љубавних речи ни не познаваше. Прва Мехтилда гледаше на њега нежно, а говораше још нежније, не тужећи се на своју отмицу, ни на то, што је у кожминском замку била туђа, осамљена и као у ропству. Не пушташе само Маћка од себе, а заклињаше се, да хоће да му буде верна жена и слушкиња.

Та њена нежност заплела је срце Маћково, као мрежа. У загрљају Мехтилдину заборављаше, на час, на све, што га је грозило. Падаше му кашто на памет кнез глоговски Хенрик и буђаше жељ за осветом; подраживаше га Сенђивој, пребацујући му нерад; осећаше и сам, да је време да се извиче из тих загрљаја и да ради успешније, него доселе, ако ће да се дочека власти у Великопољској, — али те намере и гнев ослабе, кад год погледа у црне очи Мех-

тилдиње и кад зачује њен нежни глас. У замку се већ почело шапатом роптати на то, особито кад је пан Маћко заповедио, да се спреме собе за ту Немпиу и кад их је сјајно искитио. Још се говорило, да су се тајно венчали.

И тако прође дуже време, — година, ако не и више. Док се најзад пан Сенђивој од Чарикова не могаше више уздржати.

— Маћко — рече један пут, гледајући мрко на њега — ја не мислим ту трошити с тобом живот у тутањ... У Одесчи су Паленчи ојачали, ја сам се заклео, да ћу им се осветити, а године пролазе у лудо. За то те ја остављам, јер си се ти изгубио у Немчиину загрљају, па идем и радићу како будем најбоље знао...

Сенђивој није још никада тако дуго говорио, ни с таком жалошћу. Уморио се, да га је зној пробио по челу и удиљ гледаше на Маћка, који се смејаше и показиваше беле зубе. А после најдаред прискочи и загрли Сенђивоја.

— Искушаваш ме, крвави ђаволе! — викну. — Ал' си право рекао'... Очарала ме та жена, али то већ прошли, већ је прешло. Осећам, како ми опет срце бије као некада и отима се одавде... На Одесч ћемо поћи на брзо, а сад још идем у Познањ, па онда краљу... морам бити намесник и осветити се глоговском кнезу... а овде се доконати класти!...

И од велике радости, што му је срцу одлахнуло, начинио је те поћи част у замку, а сутра дан, у рану зору, узео Сенђивоја, Скору и најугледније своје другове, крене се у Познањ, где беше збор шљахте.

— Видећеш ти сада — говораше Сенђивоју путем — да нисам био глуп, што сам се примирио неко време. Шљахта је мало заборавила на старе увреде, Паленчи умрешу ћуте, сад је време, да се ту учвретим.

Сенђивој сумњиво гледаше на њега испод очију и ћуташе.

— Сада идемо — продужи Маћко — на збор као угледни сенатори, не као разбојнички витезови, — ја сам ленђки, ти пакјелски кастелан.

Сенђивој шљуну.

— Таволу ћу дати кастелинство... — прогунђа.

— Подај, али не одмах — одврати Маћко, — јер је оно сада потребно... Ту се непрестано буркају против краља и малопољских закона, — еле треба се тиме користити. Кад им кажем: браћа смо против заједничкога непријатеља, а тај је малопољско право..., онда нам ваља склопити братски савез или конфедерацију, на ћемо имати снаге, којој не ће ништа моћи никојн староста краљевски.

— Мудро зборпш! — крикну Скора, подскакујући на коњу од велике радости.

— Не ћеш успети! — промрмља Сенђивој.

— Видећемо! — засмеја се Маћко. — Ја сам уверен, да ће сви за мном.

И не превари се у тој нади. Збор у Познању беше врло велик; дође Прецлав, кастелан познањски, а с њим други кастелани, као Јарош старогроњски, Војслав дрожињски, Адам островски, неколико Заремба и Њемојша. Све противници новога права, који одмах почеше против њега викати с великом жестином. А кад се већ духови распламтеше, диже глас пан Маћко.

— Браћо! — викну — не може то бити, да се ми подамо томе малопољском праву, јер онда ће Краков завладати над нама... а то се не може допустити! Грађани склапају, против нас витезова, братске савезе — ми нак без јединства ходимо сваки за се, и онда је лако краљевском старости да нас гази свакога појединце. Читајте нови закон: за убиство, разбојство, насиље, палеж, уништавање граница и пчелиних пањева... ха! ха! ха! Највишу казну: „седамдесет“ суду, а „петнаест“ породици, дужан је утерати староста у целости, заплењом, узимањем у залог... Та онда не ће бити никога међу нама, кога тај староста не би притиснуо залогом... А ко ће се тиме обогатити? Само суд или краљ против нас, и породице, које туже — непријатељи наши!...

Усклик општега пристајања поздрави те речи.

— Учинимо онда — настави пан Маћко даље — узајамни завет љубави и братинства, за вечита времена, да ћемо се узајмице помагати против свакога...

— Не против краља... — јавише се гласови.

Пан Маћко бистро погледа. Хоћаше можда порећи, ал' се умери.

— Не против краља — понови — него против права, које хоће да нас потлачи... Никојн од нас не ће оставити другога на цедилу ни у којој прилици, него ћемо се узајамно бранити мачем, жртвујући живот и имање, и остати у братинској љубави...

— Тако је! тако је! — викаху. — Тако ми помогао Бог и свети крст!...

Наш Маћко се зажарио од радости. На Сењањоја погледање са слављем, а у речима беше умерен, да не поквари ствар.

Не приступише инак одмах писању и потписивању акта тога братинскога савеза, јер не беше за онда војводе познањскога, а он је први требао да потврди тај акат. Бојаху се још да не ће краљ то достојанство поверити своме поузданику, а, Боже сачувај, можда и коме малопољском великашу. За то се жртвова наш Маћко, да сам главом оде у Краков, не би л' стао на пут тој опасности. А кад пристадоше на то са свим вољно, признаде и Сењањој, да је наш Маћко врло вешто извршио читаву ту ствар, баш како је и мислио.

А Борковић, као да му је у тај мах придошло разума и превејаности, све је духом својим схватио и овако рекао Сењањоју и Скори:

— Пазите ту, да се те памети и жеље не охладе, докле се ја не вратим. А вратићу се као војвода познањски, потврдићу акат конфедерације, на ћу, са својом дружином и том пљахтићком фукаром, бити господар, кога ће се бојати и Казимир, не само кнез глоговски...

Повратио се још на неко време у Кожмин, ал' се одмах опростио са Скором, који је требао да, у Познању, подржава тај дух међу пљахтом, и са Сењањојем, који ће остати са осталом дружином у кожминском замку.

А на полазку рече још замишљеном Сењањоју:

— Нека те не таре брига због те Одесчи и Наленча. Осветићемо се тим већма, што дуже чекамо. Али треба прво ојачати снагом, да нам вика не може пашкодити...

Сењањој проврча нешто неразумљиво, злопољно, а Маћко му се ниже на ухо и додаде:

— Пази на Мехтилду, да ми буде верна у тој остављености... Не волим је, али не бих допустио невере, особито, јер је мати мога детета.

Сењањој скочи као опарен и погледа у чуду, јер нико, па ни најприснији пријатељи пана Маћка не знађаху, да је Мехтилда, баш у то доба, повила синчића, кога Борковић призна за свога, и назва га Фридхелмом, немачким именом.

Не беше то по њуди Сењањоју, који није трпео те Немце, јер је умекшавала витешко срце својом нежношћу. Сад се побоја, да ће дете свезати с њом за увек пана Маћка и у мислима стаде ковати заверу против Мехтилде.

— Почекај! — гуњаше кроз зубе, пратећи очима пана Маћка, — биће новина, кад се врати.

(Наставиће се)

ОЦЕАНСКИ ПАРОБРОДИ

Кад је Колумб открио Америку, сваке године као да је расла земља пред очима људи, који су пловили на запад — из атлантског оцеана указа се нов део света, који се пружа од далеког севера на далеки југ, а иза овог дела света нов оцеан, „грдно неизмерно море, веће него ли једно познато море, тако велико, да се не може ни схватити колико је“, као што је објавио зачуђеном свету историчар и сведок првог пловљења око земље. На свом првом путу Колумб пуних тридесет и шест дана ништа друго није видео, него само небо и воду — а данас хиљаде људи, који буду ишли на светску изложбу у Чикаго, из старога у нови свет, лутиће се на капитена, који их не буде за осам дана пренео на обале америчке. Паравно од онда до данас прошло је доста времена; данас је са свим други век, данас је све постало ближе, као да је земља постала мања. И водена пара јесте тај мађијошичар, који је све то учинио.

Та још и у почетку нашега деветнаестог века, врло се споро по мору путовало. Са јужнога врха Енглеске па до Хелифекса у Новој Шотландији у Северној Америци требало је пловити обично тридесет и два до тридесет и три дана, а тај је пут у округлу броју дугачак три хиљаде морских миља (једна морска миља = 1852 метра). И тада су лађе биле још са свим упућене на ветар и каквоћу времена; али године 1807 начињено је тамо, у новоме

свету, Фелтн први згодан параброд „Claremont“, и тако се поче приближивати време, када ће пара помагати човеку при пловљењу преко оцеана. Већ године 1819 усудио се параброд „Savannah“ да први плови преко оцеана и прешао је из места Savannah у северној Америци до Ливерпула у Енглеској за двадесет и шест дана; но покушај није био одлучан, јер се на томе путовању морало осам дана пловити на једра — дакле помоћу ветра.

Тек године 1833 једино помоћу паре пребродио је параброд „Royal William“ „велику бару“; тај је параброд пошао из Америке 18 августа а 12 септембра срећно је пристао у место Gravesend, што је на ушћу реке Темзе у Енглеској. Углед нових лађа бивао је већи и пет година доцније параброд је одржао победу над лађом ветрењачом, када су енглески параброди „Sirius“ и „Great Western“ из Бристола у Енглеској стигли у Њујорк за петнаест до двадесет дана.

Са грозничавом журбом поче сада свет правити нове и све боље параброде. Да би се могле ковати грдне шипке, које требају за парне машине, почео је у Крезоту у Француској године 1842 да ради први чекић на свету, који пара диже, — модерни ци лоп недавно је славио педесет година свога рођења. Место точка на парабродима дошла је обрталка (Schraube), и већ године 1845 пловио је преко оцеана први параброд на обрталку; машине су биле поправљане и сваке године су параброди све брже и брже пловили. Особито се пшло за тим, како да се што брже прелази оцеан међу Европом и Америком; поједина паробродска друштва надметала су се, које ће брже преносити путнике и пошту преко оцеана, а у такму надметању рачунало се на сате и минуте а не само на дане.

„Једна ласта још не чини пролећа“ — па тако и један брз пут преко оцеана још није доказ, да је лађа добра. И параброди морају рачуна водити о лепу и ружну времену; и боља лађа може доцније да дође, а лошија пре, ако је она имала погоднije време. У таквим приликама одлучују једино бројеви у средњу руку, добивени по просечну рачуну. С каквом брзином плове поједини параброди оцеански, најбоље казује преношење поште. Генерални поштар Њујорки издаје сваке године статистику, у којој се казује и о томе, што је мало час наговештено; и по статистици изданој за годину 1891/92 немачки један параброд одржао је победу — био је први. Немачки брзи параброд „Fürst Bismark“ први је био на мети. Тај параброд да пренесе пошту из Лондона у Њујорк треба просечно сто седамдесет и један сат и три минута, дакле седам дана, три сата и три минута. За њим долази енглески параброд „Teutonic“, који је онај пут прејурио за сто седамдесет и пет сати и два минута; енглески параброд „City of New-York“ за сто седамдесет и девет сати и четир минута; на четвртом је месту немачки параброд „Havel“, који је препловио онај пут за сто осамдесет и два сата и осам минута. Све те лађе просечно пређу двадесет морских миља за један сат — заиста грдна брзина, кад се сетимо, како су, скоро да кажемо, милили први параброди преко оцеана!

Но ми живимо у добу, где се јако полаже на брзину; нама је то још споро, како се данас путује из Европе у Америку; ми бисмо хтели још пре да прејуримо преко атланског оцеана; дакле: дај још више паре! До душе, то је лако казати, али тешко извести! Да се та жеља испуни, многи инџинири лупају главу.

Брзина параброда зависи од јачине парне машине; но јачина парне машине стоји у врло незгодну односају са брзином самога параброда. Хоће ли данашњи наши брзи параброди брзину пловљења да повећају само једном морском миљом, на то већ морају сваког сата плаћати са хиљадама коњских снага. У једном енглеском стручном листу недавно је изнесен о томе тачан рачун, а основа томе рачуну јесте брзи параброд „City of Paris“.

Треба ли да тај параброд има брзину од десет морских миља за један сат, машине његове морају бити јаке две хиљаде и двеста коњских снага. Повећају ли му брзину само за полак толико, дакле на петнаест морских миља за један сат, онда за то није доста можда три хиљаде триста коњских снага; са свим је друкчији тада односај; тек кад су машине јаке седам хиљада триста коњских снага, биће она брзина. За брзину од седамнаест миља за један сат треба већ 10.700 коњских снага, за деветнаест морских миља треба 15.000 коњских снага, за двадесет миља 17.500 коњских снага, за двадесет и једну морску миљу 20.300 коњских снага, за двадесет и две морске миље 23.300 коњских снага а за двадесет и шест морских миља треба пеких 38.500 коњских снага — заиста голема снага, и увек треба да имамо

на уму, да ти бројеви вреде за онакав типус параброда, какав је параброд „City of Paris“. Највеће брзине, које су до сада заиста постигнуте, јесу просечно двадесет миља за један сат. Кад те бројеве узмемо на ум, онда ћемо се лако уверити, како мора грдних новаца да стаје свако повећавање брзине у параброда, јер парне машине требају угља!

До душе и у конструјисању машина постигнут је успех, те данас релативно мање требају угља него што су у требале пре. А колики је тај успех, бројеви ће нам најбоље показати. Пре тридесет година парне машине по старој конструкцији трошиле су сваки сат подруг килограма угља за сваку коњску снагу; кад су начињене парне машине с пуним притиском (Compound), спало је од прилике на један килограм, а од године 1864, од када имамо парне машине са троструком експанзијом, треба само три четвртине килограма угља, сваки сат за сваку коњску снагу, а данас праве машине већ и са четвороструком експанзијом. Пре тридесет година параброду од 1000 коњских снага требало је за пут од двадесет дана 14000 мт. центи угља, данас пак толики исти параброд треба од прилике само једну трећину од тога. Где пак треба да се парна машина појачава са хиљадама коњских снага, ту је количина и потрошња угља врло важна околност, те за то настаје питање, а је ли вредно бацати се у толики трошак, кад се пут тиме скраћује само тек за неколико сати! И за то држе многи, да смо ми данас, са данашњим нашим параброднма дошли до крајње већ границе. Други пак веле: „време је новац“ те не питају, шта стаје, само ако се може постићи што већа брзина у пловљењу параброда. И збиља, неко енглеско друштво гради у овај мах два брза параброда „Campania“ и „Lucania“, дугачки да буду сто осамдесет и три метра а машине да им буду јаке 26.000 коњских снага, те ће ти параброди брзином надмашити све досадашње најбрже параброде — шта више проносе се гласови, као да имају неки у плану да почну правити лађе, дугачке двеста тринаест метара, са 30.000 коњских снага!

До сад смо говорили о брзини увек у морским миљама. За то ће нашим читаоцима добро доћи, ако им то исто кажемо и у мери, која је нама, који немамо с морем никаква посла, познатија. Најбржи данас параброди пређу за сваки секунд од прилике десет метара. Ради сравњивања споменућемо још и ово: кад коњ трчи, прејури за један секунд четир до пет метара; особни железни воз за један секунд девет метара, брзи воз четрнаест метара, муњевити воз двадесет и један метар, а у најновијој проби на централној железници Њу-џерсијској у северној Америци, била је брзина четрдесет и два метра у једном секунду! Заиста грдна брзина! На гвозденој шини дакле надмеће се парни коњ са орканом (великом буром), која има брзину тридесет до педесет метара у једном секунду. А да ли ће и параброди достићи кадгод толику брзину? У наше дане све је могуће, и нико не може ни слутити, чиме ће, каквим новинама данашња унапређена техника у грађењу лађа људство још изненадити!

„Gartenlaube“.

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

ГЕТЕ И НАПОЛЕОН

По мемоарима кнеза Талрана *

Кад је први Наполеон године 1808 пошао у Ерфурт, да са руским царем Александром преговара о новој деоби света, био је још на висини своје среће. Та стара Јевронја није од хиљаде година амо видела човека, који влада тако на далеко, човека, чија је свемоћ била скоро неограничена. „Ја сам Карло Велики!“ издерао се на своје дворане, кад су га једаред сравнили само са Лујем XIV, на било је ту нешто и скромности, да није још више захватио, да се просто није прогласио да је бог те наредио да се службе служе у славу његовој лич-

* Mémoires du Prince de Talleyrand, 2 volumes. Paris, Calmann Lévy.

пости. Место њега чинили су то други. Одиста му се молили као богу а бојали га се као ђавола. Руска царица-мати није хтела да пусти свога сина у Ерфурт, јер се згрозила, кад је помислила, да га Корзиканац без мира и обзирења може смакнути. Убици војводе од Ангијена импутирало се свашта. Такав страх је савио леђа и владарима у рајнском савезу, такав страх је и најстарије крунисане главе у прашину бацио пред тог новог човека, који је као вихор дојурио био у јевропски концерат. У Ерфурту, у дочекалишту тога силника, свако су јутро у опкладу пузили владаоци те се Талеран, који је бар много држао на спољашњи пристој, ма да му достојанство кукавног човечанства није баш бог зна како лежало на срцу, морао зачудити, како ли се све могли понизити они мали великаши. Како он каже, то је већ превазилазило сваку меру. У Ерфурту су краљеви сами понижавали краљевство и проигравали поштовање света света. Три пут се ударило у бубњеве, кад се један од оба цара провезао крај позоришта, а један пут, кад је то био који краљ. По који пут је француска гренадирска стража и у овом случају ударила у бубањ и по други пут, но одмах би официр викнуо: „Доста, то је само краљ!“

На инак је већ тада пошло натрашке корзиканском рушиоцу и осиваону престола. Трагична му је кривица била нечистост а у ту је кривицу запао био већ до грла. Најпре је хтео да поруши сваки престо Бурбонаца, па онда у опште није хтео да трпи никаквих владара више у Јевропи, осим оних по милости Наполеонової, најзад је стао сневати о свету, у којем на сваком престолу седи по један члан његове својте. Тако створи краљем свога брата Јосифа, свога брата Луја, свога брата Јеронима. Обично је говорио, да краљеве „именује“. Именовао је краљеве, као што се именују чиновници, и сматрао их је као такве, као отпуснике чиновнике, који ваља да слушају, иначе ће их збацити. Кад је једаред ушао у неку малу шпанску варош, читао је на славолуку ово: „Ко краљеве именита и скида, стоји над краљевима“. То је било ултимативно које му је највише уху годило. У срећи је био несит. Кад је пошао у Ерфурт, у потаји је смерао да уништи пра стару хапсбуршку монархију. Као за што да буде тешко, разбити Аустрију, кад је већ пошло за руком, срушити Пруску у бој код Јене? У овај се бој није био упустио без тајне стрепње; Фридриха Великог још нису били заборавили у Француској, ратна слава пруске војске још је била неповрђена. Но цар је дошао и победио, а сад за тих ерфуртских дана приредили су њему у част велик лов баш на бојишту код Јене, где је на две гомиле пре тога погинуло толико немачких синака. Обесиње човек није могао изазвати завист богова. Талеран је био један од првих, ако не баш и први, који је осетио, да тако беспримерна срећа не може трајати вечно. Већ после тилзитског мира затражио је да буде отпуштен — први нашов, који је утекао са лађе. И Наполеона сама стале су почесто мучити зле слутње. С краљевима и краљевинама умео је брзо да буде готов, био је доста јак да уништи силне војске, но на развалинама света, који је он разорио, дизало се нешто, што није могао да схвати, што није могао да покори, а то је био национални дух. Још га је у Шпањолској познао а сад је и у Немачкој осетио дах те невидљиве силе. Данас се зна из једног писма Волтманова (Goethe-Jahrbuch, шеста свеска), да је Гете баш тада мислио да све одличне представнике немачког душевног живота сазове на збор у Вајмар. Конгрес против конгреса, Вајмар против Ерфурта. Овде су већале крунисане главе, онде је ваљало да се састану владари уметности и књижевности Тај се план није остварио, али намера већ доказује, да се почео будити немачки национални дух.

Са тим је духом гледао Наполеон да дође у додир, а Ерфурт му је дао прилике на то. Можда је било по његовој нарочитој жељи, што је саксонско-вајмарски војвода Гета и Виланда позвао у Ерфурт. Оба су песника са свим лепо пристајали у свиту немачког владара, ма да се ту иначе чула само најстарија феудална имена. Гете је 29 септембра стигао у Ерфурт а већ је

канда 1 октобра био на леверу у француског цара. Сутрадан га је Наполеон пређком позвао. Што се та два суверена разговарали, владар на престолу и владар од ума и духа, о томе Талранови мемоари говоре прилично другачије, но што је до сад забележено. Талран уверава, да је ово права истина што он каже. Он је Гета испратио, да га зове на ручак, па онда је код куће цео разговор написао од речи до речи. Талран, који је иначе био само за високу и највишу политику, записује разговор међу царем и немачким песником!

То је по себи већ знак, да му се та ствар чинила важна, чак политички важна. Гете сам за чудо није никад хтео много да приповеда о том састанку и тек се пред смрт дао навести, да нешто своје успомене на тај састанак. Што је записао, ма да је кратко и само као напрт, доказује, да му је и после десетина година све још било живо у души. Улази пред цара. Овај седи крај велика округла стола и доручкује, у једном куту Талран, у другом Дари. Цар даде знак песнику, да приђе ближе. Гете се приближи, поклони се па стане мирно, без театрална попоса, у својој једноставној песничкој величини, и спољашње узорита појава. Цар га гледа дуже времена. Да ли наједаред осети, да у Немачкој има још сила осим оне, коју је он сломио? Да ли се задиви природном достојанству тога човека, који са свим одударао од претрпљивих дворана? Доста то, он му се јави онако, како је то већ забележено у историји немачке књижевности: Vous êtes un homme! За тим кажу да је отпустио Гета а рекао онима око себе: Voilà un homme! Та два узклика су као оквир целу разговору. У Талрановим мемоарима нема ни једног ни другог. У Талрана разговор почиње свакидашњом фразом царевом: „Господине Гете, ја се веома радујем што вас видим!“ а наставља се овим Гетовим комплиментом: „Ја видим да цар уз пут онажа и најпознатије ствари“. Тако се причало у Тиљеријама. Но вероватније ће бити оно Гетово Vous êtes un homme! Узклик је тај и сувише карактеристичан и сувише јединствен, а да га је ико могао измислити. Те су речи свакако биле изречене. Талран се сваки час љути на улизивање владарâ: у Ерфурту, вели, није видео ни једног човека, „који би с племенитим пристојем погладио бијелу гриву“. Тог човека, тог јединог човека ваљало је тражити међу песницима.

После овога увода пита цар свога госта, колико му је година. „Шездесет“. О годину дана прави се старији. Скоро на дан је од цара старији за двадесет година. Гете је рођен августа 1749, Наполеон је рођен августа 1769. Онда разговор, по Гету, пређе одмах на књижевност, најпре на Вертера, кога је Наполеон „скроз и скроз био проучио“. Зна се, да га је у Мисир био понео. Хвалио се, да га је седам пута прочитао а песнику је означио једно место, које му се чинило неприродно. Које место? Гете је уживао да затаји то место а радозналост заинтиквала радо је једно одговором: „Погодите!“ Од тајнога саветника Милера дошло се после, да се Наполеону „то, што су сменани мотиви уређења частољубља са мотивима страсне љубави“ чинило неприродно а Гете је смешећи се давао Милеру за право. Још важније је оно, што цар рече за француску трагедију, а он је „француску позорницу посматрао са највећом пажњом, као какав криминалан судија“. Опширно је том приликом суђајску трагедију. Шта то сад човек хоће са судбином? „Политика је судбина“. За све то ништа не знају Талранови мемоари, но тим још није речено, да ти мемоари доносе само неистину о састанку Гетову с Наполеоном.

Кад се изостави оно, што је невероватно, попуњавају ти мемоари слику. По Талрану разговор одмах после првог поздрава прелази на Шилера, од кога цар вели да је читао само тридесетогодишњи рат: а у том, вели, може човек највише наћи грађе за булварске драме. Гете ређе брани своје велике земљаке: Шилера, Лесинга, Виланда. Разговор прелази онда на Théâtre français, чије су прве снаге биле позване у Ерфурт, на француске жалосне игре, на француска три јединства, на Гетово обрађивање француских трагедија. Мало онда залутају у политику. „Је ли ваш народ срећан?“ — „Много се нада.“ На онда опет опасне о позорништу, о

свечаним приказима, играпкама, о партеру краљева. Да ли Гете познаје кнеза-примата Далберга? Дабогме да га познаје! Наполеон је седео у кући, где је пре више него тридесет година становао Далберг као намесник, где је Гете сам проживео толико весёлих и тужних часова. Биле су ту још старе тапете, само је нестало старих слика с дуварова. Овде је некад висио лик војвоткиње Амалије, у редутском оделу, са црном полуобразином у руци. Бог зна, камо се уклонио тај леши рококо-лик испред нове бучне дивоте. Сам Далберг сад је један од владара, које је створио Наполеон. Гете му хвали дух, знање, племенитост. Вечерас у позоришту, одговара цар видећете тог ретког човека, како спава на рамену виртембершког краља. Најзад Наполеон шита за Коцебуа а Гете моли цара, да код руског пара Александра рекне добру реч за сибирскога изгнаника. Но ту већ подобро рамље текст Тальранов. Коцебуе већ пуних седам година није био више у Сибирији, шта више је од то доба био опет у Вајмару а то је Гете добро знао.

(Свршиће се).

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Само Матавуљ. **Из разних крајева.** *Нове приповиједке.* Садржина: *Стотинар.* — *Нов свијет у старом Розовеку.* — *Преображења.* — *Дете.* — *Новогрди.* — Мостар, издање прве српске књижаре Владимира М. Радовића. 1893. стр. 237. — Ова најновија збирка приповедака познатог нам најновијег приповедача С. Матавуља, као што видимо, садржи пет приповедака, којима је градиво из српског нар. живота у разним крајевима и које су већ угледале света у нашим повременим листовима и часописима, као у „Стражилову", „Отаџбини", и „Босанској Вили". Знамо С. Матавуља као једног од најбољих приповедача новије нам књижевности, који се у својим приповеткама одликује нарочито познавањем срп. нар. живота у свима крајевима Србства, а особито у крајевима приморским и црногорским; сем тога његове приповетке просијава ведар хумор и одабрана тенденција. На првом месту је приповетка „Стотинар" (од стр. 5—12). Ово је кратка цртица из црногорског живота. У њој се износи одапост и љубав, коју Црногорац гаји према своје отаџбини и како му се и у најнеобе невољи тешко растати с њоме. У овој приповеци је као у каквој скици само нанесена та цртта из црногорског живота, а иначе нема у њој много песничке уметности ни особита цртања карактера. На другом је месту „*Нов свијет у старом Розовеку*" (од стр. 17—72), најдужа у овој збирци, пошто је у овом листу прошле године: у њој се износи слика из живота људи, који живе нешто више ван домашаја напредних — модерних — идеја. Приповедач се много забавио детаљним описивањем света, што је као ново назвало велике промене у старом Розовеку, где је дотле живео конзервативан, полуобразовања свет. Што мало не пристаје он ј приповеци, то је, што има много описивања и ређања, и што опис старог света и опис новог не стоје међу собом у симетричну одношају. Описивања треба у опће да буде само толико, колико је потребно за обраду и за органичну целину у приповеци. Описане су овде и неке ситнице, које су могле са свим изостати, јер нису битни део органичне целине. Цртање појединих лица је доста тачно, но цртање њихових карактерних особина је ретко и не са свим значајно. Тенденција је целој приповеци та, да се докаже, како нове идеје долазе у сукоб са стварним нанкама, док најзад нове не победе. Само ипак неје приповедач нашао то у облику модерне приповетке, какву бн данас очекивали са таком тенденцијом. Многи моменти нису потребне последице на прилика, одсудних у приповеци, већ их приповедач по својој вољи тамо намешта, те по томе на многим местима ова приповетка неје ништа друго, до механично ређање појединих момената, који тешко склапају органичну целину. Особито нам Розовек излази пред очи као нека чудновата варош са још чудноватијим становницима. Иначе је ова приповетка врло занимљива и вреди је с пажњом и студијом прочитати. На трећем је месту приповетка „*Преображења*" (од стр. 75—170). Ова је приповетка такође врло занимљива и весма слична са својом претходном другом по нарави, само што су и једна и друга нешто при крају и сувише засечене и кусаве, (врпетак не стоји у једнакој пропорцији са почетком и средином. Градиво је овој приповеци из њачког живота у Далмацији; јунак те приповетке је њак, чији се живот детаљно прича од најнижих школа све до осмог гимназредја, но том је врло у кратко нанесено и напрегнено оњако на брзу руку. Но појединс описеде су врло занимљиве. Цело је верна слика спромашних, но добрих њака. Описа има и овде доста, но сви су већином прикладни и пристоју органичној целини. Лица су нервно оцртана, прем да нема ни овде опог дубоког психолошког ресора. Иначе има местимице ведра хумора као особите особине приповедачеве. Појединс су описеде кад и кад брзо поређане и скокови су чешће хитри, док је међу тим по нешто преко потребе развучено, као н. пр. онај пут ђеда, Влада,

Шпира и Ивана. Има иначе и рефлексија национално природе. Слика је дакле у главном описне природе. Ова је приповетка пошла први пут у „Отаџбини". Тешко је категорично одредити шпак, која је лепша од ових двеју приповедака, да ли „Нови свијет у старом Розовеку" или „Преображења": по градњи су развићите, а по изради неке сличне и својим одликама и махинама. По том долази „Дијете" (од стр. 173—193), лепа нежна причица из живота једног сарајевског гимназисте са нешто лирских налета. Може послужити као добра поука за оне, који богатством својим не живе природно, као што овде чини сахинница. Градиво је иначе узето из српског живота у некадањој Војводини. И ова је причица занимљива. По прикедби приповедачевој је требала бити штампана ова прича истом разређеном. На крају је пета приповетка „Нововерци" (од стр. 197—237). Градиво јој је из београдског друштвеног живота, а нарочито из нововерског, пазаренског. Тенденција је та, да се извесе изваренска заслепљеност, фанатичност и пастраност. Цјта је цела занимљива. Описивање је живо и занимљиво. Онде се истиче та махина, што несу довољно оштрила лица, која су противни елементи изваренима, јер онај професор богословије и поп Коста несу прави браниоци наше вере против фанатичности и глупости изваренске. Опше изварена је у детаљности прилично разичен и неке би ситнице могле са свим изостати. Иначе свеваљнији облик ове књиге је леп и угледан; напред је и лик приповедачев. Језик је са свим чист и народан, стил веома прост и јак. Прве четири приповетке су писане јужним, а последња источним разређем. Матавуљ иначе као стручњак проучава српски језик научно и труди се да му у књижевним радовима буде језик што чистија и слободан од свакох варваризама. У његову језику налазимо речи, којима би могли и требало би да заменимо стране речи истога значења. Онде ћемо навести само неке, што их је Матавуљ у овим приповеткама употребио, као н. пр. *хроничка* = палидрвце, жигица, шибица, машина; *потпетица* = штикла; *дворишта* = сала, соба; *кревешара* = шатра; *продавница* = дућан; *подрумица* = подне; *стојница* = штала; *стакленица* = фланш; *клоови* = чутура; *опростити* = бодисати; *рукомиље* = лавор, леген; *сјечњак* = свећан дан и т. д. Но поред свих оријна у језику, долазе у овој збирци и неке омашке у језику, према да су незнатне и махом оправдане природе, као н. пр. облици од *хтјети* с петицијом шишу се заједно, а треба одвојено: *нећу* м. *не ћу*; исто тако *нећутим* м. међу тим; *горе*: м. по врх; даље стрмо је *безобзирнлук*, *крекет*, *силеџија*. Одвојено треба писати и *рекао да*, не *рекаода*, *узалуд* м. у залуд; исто тако из *небуга*, не *изнебуга*; на супер. *најјачи* вала писати *најјачи*, а не, као што накнадно писац исправља *најјачи* са *најјачи*. Реч *супружански* (стр. 83) не би требало употребљавати у том значењу, које јој се обично хоће да да, и не значи то. Сем овога је језик са свим чист и узорит. Поред овог, што опазисмо, препоручујемо најтоплије ове занимљиве приповетке свакоме. Цена је књизи само 75 новч.

А. П.

Б. Пешта.

Ђорђе Стратимировић. **Гомони.** Цјесме. Извео их —. Дубровник, „српска дубровачка штампарија" А. Паскарића 1893. Мала 8 на, стр. 75. Цена? — Управо је сад некако година дана, како смо читаоцима „Стражилова" приказали „Таласе" Ђорђа Стратимировића. Казали смо тада, да би било смело, рекли, да песник „Таласа" не ће моћи и што боље „удесити", него што су тих педесет „Таласа", но сад бисмо богме дошли у неприлику, кад би се затражило од нас, да то још једаред кажемо. „Ромони" не само да нас нису утврдили у томе мишљењу, него су нас навели да здраво посумњамо, да ли би било смело, рећи оно за песника „Таласа". „Ромони" до душе одају нешто више песничке жиле, наромила из њих истина по који пут и чист осећај и не свакидашња рефлексија, на опет ни не достаје много, да би се могли и допасти, а камо ли занети. Много има тамна, нејасна у тим „Ромонима". Оно се види да их је ученну „извео" „прним очима" (стр. 21) „дивном оку" (стр. 40), „драгим тим очима" (стр. 39), „црног ока силном бају" (стр. 52), „дивљаграму" (стр. 21.) „кајмак грлу" (стр. 23), на чак и „рукавици малој, малој" (стр. 22); види се даље, да их је доста „извео" „нилом роду српском своме" (стр. 5) на опет човек код по којег мора и сам дах заустављати, не би ли чуо, шта то „ромони" тај „Ромон". Шта више и XXXVIII, који је по замисли између свих педесет још понајлепши, тако некако нејасно одјекне у појента, да се човек једва разабере у том звуковном хаосу. Биће да је највише крив томе то, што Стратимировић никако не може облик да складја, никако не може да га доведе у склад са идејом. Најекстравитније се то види по сонетима (IX, XIX, XXVIII —XXXIII). Доста дугачки редови (десетерци) на уз њих још и позамашни волумен сонетска — и опет тамно на тамно. Ал да, ту опет треба у толико више сликова а са сликовима Стратимировић кубура. У песнкој његови долази н. пр. у педесетом, последњем „Ромону", којем је натпис „Превлака", чак до тога галиматијаса у синкоповању, да у придеву „српска" изостави „и", да би могао добити слик на „дреса". Према том су чуду оне синкопе à la „руж'на" од „ружина" (стр. 4) још смиле и конвиле. А и у слиједи чини Стратимировић невадкашња чудеса. „И' ова дан" (стр. 54), д' обори" (стр. 42), „ак и" (стр. 39) и „шт' остане" (стр. 70) заиста су увика у својој врсти. У залуд се опиремо, силом нам се намеће уверење, да је Стратимировићеву нејасни главно обележје неки манирираност, неко покњижење у песми. А после Бранка, Змаја, Ђуре Јакшића и спагона им нешто покњижени, више је него најјасно и смешно. Или зар песник, који осећа и мисли чисто српски, може са гвозденом консеквенцијом говорити овако: „Сунчаница цигла тек мимо облак ал' нек прође" (стр. 6.), „мирис пак њих и мене грли" (стр. 8), „дух та срце треба" (стр. 14), „три на блазу што ал' стоја" (стр. 17), „сњ ал' траје чама (стр. 18), „скрит' ал' не мо'ш пељу рану (стр. 22), „душа мојој затајит' те ал' не знам" (стр. 26), „ја ал' гајим сету своју" (стр. 29), „ти под смјех стани моју ал' ябиљу" (стр. 35), „залуд претли али да освеје", „тек ал' цјестак један раст'о б'јели", „худи разум злобно али вели" (све троје на стр. 37), „сњ ал' помоћ у час прјеки стигне" (стр. 38), „то ал' дознах" (стр. 39), „срцу ал' мом" (стр. 40), „пељу ал' корит" (стр. 40), „дух ал' навести" (стр. 41), „животворну зраку зли —" (стр. 60), „кад ме нада свака напа и с' одјеше земске спене" (стр. 36)?! Читајући то човек и нехотице заборави српски па га нападнда на стр. 20 „ал' вињелски су њих хор", на стр. 25 „али погледа ока ерока заборавну ја не дам" и на стр. 46 „ал до задњег пламенова маха",

Немамо разлога порећи, да Стратимировић осећа и мисли српски, али то стоји, да његови осећаји и његове мисли нису одвеше у српско рухо. Ти су осећаји неки господујући у фраку, лаку и клаку, а мисли су те неке каваљерске у ампир-тоалети. Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Још пре две године изашла је у органу мађарског етнографског друштва и мађарског народног музеја (Ethnographia, szerkeszti dr. Jankó János) студија Суботичанина Ивањије о етнографији Буњеваца. Та је студија на ново изашла у другој свесци монографије града Суботице. Том се приликом осврће сад на њу у реченом органу етнографског друштва и музеја у свесци за прву четврт ове године Ђорђе М. Поповић и доказује, да је Ивањија, уз нешколико, и то несретних, измена, преписао чланак Јосипа Антуновића из часописа „Nazánk“ од године 1858, у којем је Антуновић приредио расправу Евгенија Сарића о суботичким Буњевцима у часопису „Regélő“ од године 1842. Но што је написо пет великих места, из којих се јасно види, да му је тврдња истинита, вели да даље не ће да иде, јер кад би ене хтео да прикаже, што је Ивањија од Антуновића узео, морао би из расправе од шеснаест страна преписати двадесет.

— Прошло године месеца августа одржан је у Москви међународни антрополошки и пределторијско-археолошки конгресс, који је надао и нешколико стручних дела. У првој свесци тог надања изашла је расправа свеучилишног професора у Москви, Анатола Богданова „Quelle est la race la plus ancienne de Russie?“ Богданов је у тој расправи скупио резултат свога двадесетогодишњег рада и написо закључке, који су веома заинтересовали научнике. О Богдановљеној расправи говори Мађар др. Јован Јанко у часопису Ethnographia (1—3 свеска 1893) и саопштава, што Богданов пише о смеру и резултату својих подробних истраживања на пределторијским љубљама, које су ископане на пределторијског тумулика око Москве.

— Obzor у 107 броју региструје Живљевићеву расправу о Качићу, што изашла у Летопису Матице Српске, па му није доста да ужива, у „сваками важну појаву“, што Живљевић налази, да Качић није правио никакве разлике између Срба и Хрвата, него се одмах стао „ријати“ и надом, како „ће за који годину доћи до изјешћа (ко?), да је Качић заиљни Hrvat, kakav u istinu bijaše, a ne pola Srbin, a pola Hrvat, kako sada Živaljević pomišlja“.

+ У светској литератури опет о Балкану изиде неше дело, Guides-Joanne написа „Etats du Danube et des Balkans“ у две књиге. Стаје с поклоном 16 фор. и 20 н. Не би требало заборавити, а да се и о овом делу која у нас не рекне.

+ Из „Филолошческих Записки“, што у Воронежу излазе, а из прве свеске од ове године дознајемо, да је А. Степовић на почетку ове 1893 године издао у Кијеву „*Очерк изъ исторіи славянскихъ литературъ*“, и да у овом делу од стр. 82 до 112 иде говор о Бранку и његовој песници. Сам предмет једнога дела ове књиге захтева, да се и о том у нашој малој књижевности проговори. Ако ми сами не ћемо да пратимо оно, што иаиде у туђини о нама, а да ко ће други? — Степовић се баш нашом литературом од некога времена на овамо; он је, као што смо у своје време јавили читаоцима, и о нашем пок. Јами Лазаревићу коју лепу рекао. У „Филолошческој Записки“ рађа обично на рубрици „Славянскія извѣстія“, у којима се реферише и о нашим делима. У овој свесци Степовићев проговори о IX издању Бранкових песама, дотакавши се с хвалом и Вуловићеве радње о Бранку.

+ Београдске новине јављају, да је проф. Карић дао у штампу брошуру „*Србија и балканске земље*“.

+ Од времена на време мињенске „Allgemeine Zeitung“ у књижевним додацима доносе и о српској литератури доиисе. Један такав написао је у 116 додатку, са опширавајући неке новине на „Запора“, али, разуме се, с грешкама. На прво је месту реч о интересној студији Ст. Новаковића о боју на Марици 25 и 26 септ. 1371, што је изашла у јануарској свесци „Ратника“ (у мних. стоји Gathika!), а за тим помиње радњу војноисторијску, која је намењена фебруарској свесци истога листа, а коју је написао такође Новаковић, „der bekannte Meteorologe“ (!). — Говори се опет у кратко о геолошком друштву и занатијим радницима у њему. Чудно, да је Живојина ниje изостало! На крају је помен о смрти Мата Водопића.

+ У овом истом броју је и чланак „Zur Geschichte der slovakischen Schriftsprache“. Чини се, да писац ие иде у стопу за науком, када устаје да побија неке писце шездесетих година, који писаху, да су Кирилло и Методије преводили на језик словачки!

+ У трећем броју „Mittheilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen“ расправља Липерт о историјском значају речи „жупан“ и „жупа“ у чешкој историјографији.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— У Љубљани држу Словенци „Народни Дом“. Већ је стигло седамнаест напитта и досуђене су награде. За који дан ће главни одбор изабрати један од напитта и онда ће се одмах почети зидати.

— Матица Хрватска решила је још ланс. славску педесетогодишњицу свога оснивања, једногласно, да кости грофа Јанка Драшковића, оснивача и првога председника Матице Хрватске, из Горње Радгоне у Штајерској пренесе у Загреб на Мирогој у аркаду за „хрватске преподитеље“ међу покојнике другове Илирце. Но што је сад све спремљено, извршиће се закључак месеца јуниа ове године.

САДРЖАЈ: Песништво: Пупољку у цвету. Киса Борич. Мишко Убојица. Мрки Вук. — Поука: Оцењени народоброди. — Књижевност: Гете и Наполеон. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. т. пр. на целу годину, 2 ф. 50 н. на по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарији дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 21. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 23 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

НАПИСАО Е. СИГЛИГЕТИЈА

С мађарског превео **Благоје Бранчић**

ТРЕЋИ ЧИН

Соба у манастиру. Средња врата воде у другу собу изнутра. С десна врата за улазак. Лево сто.

Прва појава

ОТАЦ СЕРАФИН. ПРЕДСЛАВА (пред њим клечећи, после исповести.)

ОТАЦ СЕРАФИН (усправи се)

Опростио сам, ћерко, грехе ти,
Опростио сам, устај! Шта ћеш још?
К'о млада, мазна, танта, несташна,
А међу дворским ласкаоцима,
Заслепела си на си — поклисала.
Кад очи трже, беше касно већ.
Но устај, благ је Бог и милостив
Те праштa... Ја сам обред свршио.

(окрене се да оде)

ПРЕДСЛАВА (хвата му се руке)

На инак, још ме бол притискује!
Ужасно! Већ се с Богом измирих,
Но још умрети мирно не могу.

ОТАЦ СЕРАФИН (окренув се)

Јер зна ти душа, да је мало још
Што грехâ шапну мени у ухо.

ПРЕДСЛАВА

Да, зна и — стрепи.

ОТАЦ СЕРАФИН

Стрепи?! Од шта?
Зар не ће тајна у гроб са нама?
А опростих те.

ПРЕДСЛАВА (с брижним погледом)

Ох, ал не још све!...

ОТАЦ СЕРАФИН

Још не?!

ПРЕДСЛАВА

А је ли, морам рећи све?

ОТАЦ СЕРАФИН

О збори, јер не могу знати сам,
С чега те мучи савест и је л' грех
Опростив ил му нема милости;
Је л' прошлост што те тре ил' будућност,
Указују л' се нова страшила
За после, а због старих грехова.

ПРЕДСЛАВА

Да, оче, то је, тог ме избави!

Мој син . . . он не зна, да сам грешница.
И мисли: има права на круну
По сродству . . . . те ми оде, дижe рат.

ОТАЦ СЕРАФИН

На надбиће ли, краљ да буде, је л'?
А то је богме отимање!

ПРЕДСЛАВА

Јест'!
Ал није он крив. Није он већ ја.

ОТАЦ СЕРАФИН

Но даље?

ПРЕДСЛАВА (усхићено)

Он је добар, племенит
И усрећиће отаџбину, знам,
Што сада страда под тиранијом.

ОТАЦ СЕРАФИН

На то да правда!? Правда л' лупежа,
Кад краде, али дели бедним?
Ил онда није лупеж?

ПРЕДСЛАВА (поражено)

Лупеж је.

ОТАЦ СЕРАФИН

А ти свог сина тому научи!
И тужиће те Богу због тога.
Ти видиш само круну, како сја,
Но крв на круни, крв зар не видиш?!

ПРЕДСЛАВА (све се већма ужасавајући)

Ох видим, видим!... С круне цури крв,
Крв оних, што за њега умиру,
И оних, против којих води рат.
Но бојишту је крв и лешине.

ОТАЦ СЕРАФИН

А ти ће некад на те устати,
Те кад ни вео скрити не могне
Те мрље — чим ћеш тад се правдати?

ПРЕДСЛАВА

Ох вичам ја то, будна и у сну!
Чим оде, већ су дошле утворе,
Ужасне слике божјих клетава
Те гонећи ме пију моју крв —
И смрт већ зовем, ал не долази.

ОТАЦ СЕРАФИН

А хоће ли ти син мировати
Или ће, ако битку изгуби,
У нову, нов јад земљи спремајућ',
У мисли, да му престо припада?
А богме краља, који води рат,
У којем гину силне тисуће
Убицом зову, страшним именом,
Кад није рат по чистој савести.

ПРЕДСЛАВА

На син је мој убицом тисућа?!...
А све због мене!

ОТАЦ СЕРАФИН

Јест', и ако спас
Са неба самог њему не стигне
Већ ускачи за грехе матерње,
И ускачи и, можда, погине —
Са чим ћеш ноћи ти пред страшни суд?

ПРЕДСЛАВА

Шта?!... (очајно)
Ја да свога сина убијем!
Помози, светуј!

ОТАЦ СЕРАФИН

Каиће срце ти!

ПРЕДСЛАВА

Што срце каиће?! Зар најгрће баш:
Да сину своме грех *исповедим!*
Ох, само то не! Пре ћу пристати,
Да станем на пеленгир, скрушена.
Навали на ме грехе света свег,
Изложи муци, рузи, гнушању,
Ал само он — нек он не сазна то.

ОТАЦ СЕРАФИН

Ућутиш ли, убица остајеш,
Убица сина на и сама свој,
Јер не ћеш душу спасти пред Богом.
Већ чуј ме: имај вере, одај се!

ПРЕДСЛАВА

Зар сину?! Да ме куне?

ОТАЦ СЕРАФИН

Мораће . . .
Овако, мислиш, благословљаће?
О, таштa жено, сад к'о и увек.
Још мажеш гадне пеге душе ти
И размећеш се нежном љубављу
Спрам сина, кога гураш у пропаст!..
Да стид на твоме лику не сијаи,
Ти трпиш, нека круну отима,
Ал само да те штује... Штоваће,
Но само ту (на земљу) а онде (на небо) —
(хоће да иде) клеће те!

ПРЕДСЛАВА (погружено, клекнувши)

Па поправићу!

ОТАЦ СЕРАФИМ

Онда — благослов!
Не мога да се змији одупрем,
Већ уједе те, рани до срца —
На сад бар буди јака: Избави
Свог греха плод од вечне клетве зар,
Јер тада земља, народ умире,
И престоли и круне престају —
Тек једна круна светли: небеска.
Па боље носи трнов венац сад,
Да стечеш ону. Признај ту свој срам,
Да не дрикнеш пред страшним судијом,
Што покајнике прима с милошћу
А огрезле у греху сажиже.
Кад беше Магдалена, остај та,
Да место пакла раја достанеш.
Одбаци терет, умри спокојно.

ПРЕДСЛАВА

Нек буде твоја света воља, нек . . .
Мог стида румен не ће видети,
Јер бићу мртва и под земљом већ
И сини ће клети само — спомен мој.
(приступи к икрини)
Добричино, ал строга старино!
То није први бој, што дижеш ти.
За моју душу против срца мог.
Но прекукићу и победићу.
И до сад сминьих, али не смедох —
Написала сам смртну пресуду
(извади запечаћено писмено)
Још онај дан, кад син ми поче рат,
Но не изврших . . . тада не смедох.
(писмену)
Да, ти си мојој болној души лек,
Без тебе би ми вечно умрла.
Ал опет презам, к'о од отрова . . .
Да журим дакле, док је воља ту, (звони)
Јер последњи је канда куцно час.

Друга појава

ХАРИТА (на средња врата). ПРЕДСЛАВА.

ХАРИТА

Шта желиш, сестро?

ПРЕДСЛАВА

Зовни моју кћер.
(Харита оде)
Не, не ћу, нити смем то чинити,
А била би и слабост духа мог,
Да сина грехом тим оптеретим.
Ал ако искушењу подлегне? . .
Ох, ако сјајем круне заслепљен
Не застане, ма дозно исповест,
Већ, занет, даље крв успрољева
И силом усхте краљем постати,
Ох, како ће ме клети морати
И мрачити ми сен и спомен мој!
Што, да бих стекла милост у Бога,
Свог сина душу гадно продадох!
Но нека, ја то не ћу чути већ,
Јер . . . Али беж'те, црне мисли ви,
Вас шаље мени ђаво пакленик . . .
Мој син је добар, диван, истинит,
И, да га враг, к'о негда Г'оспода,
Одведе на брег нудећи му свет,
Усхте ли само иглу украсти,
Он не би крао, презрео би свет
Па осто просјак. — Ево долази.
Ули ми снаге, Боже свемоћни,
Умре ми син, а ја га — отиском.

Трећа појава

ЈУДИТА. ПРЕЋАШЊА.

ПРЕДСЛАВА

Жао ми те је.

ЈУДИТА

Мајко, позва ме.
Ти плачеш? Да х' о сину доби глас!
Је л' тужан? Зборн! Дрхћем, страхујем.
Је л' жив? Је л' здрав? Да л' надби?
Или је . . .

ПРЕДСЛАВА

О њему не знам; није стиго глас.

ЈУДИТА

Па за што плачеш?

ПРЕДСЛАВА (усправи се)

Више не плачем.
Плач душу тре, а снаге требам сад.
Па ни ти ћери, не плачи, да ја
Не малакшем, јер — растаћемо се.

ЈУДИТА

Шта, растати?

ПРЕДСЛАВА

За навек; осећам.

ПРЕДСЛАВА

Ево ме анђо смрти облеће.

ЈУДИТА

Жалостиви себе, а и мене тим.

ПРЕДСЛАВА

Да пре бар дође; једва дочеках!

ЈУДИТА

А син? На њега не мислиш?

ПРЕДСЛАВА

Мој син?

На другом ћу га свету видети!

ЈУДИТА

Он с круном иде к'о победилац.

ПРЕДСЛАВА

Не спомињи ми сада победу,
Ни круну! — Ох, је л' можда касно већ?!

ЈУДИТА

А шта је л' касно?.. Ил ти не волиш,
Твом сину да . . .

ПРЕДСЛАВА

Не збори! мучиш ме...
Да л' даде Бог, да крвцу не лише,
Већ, да је само тријумф читав рат —
А тако нам бегунци рекоше.

ЈУДИТА

И ја се таквој надам победи.
Док дође гласник, ја ћу ићи с њим
Да с мужем, мајко, делим радости.

ПРЕДСЛАВА

А шта ће гласник? Иди одмах сад.

ЈУДИТА

На добро, одох!... Јер ме умори —
(заставши)
Самоћа, бол — за мужем одсутним.

ПРЕДСЛАВА

Отиђни те разгони облаке,
Што можда тиште чело Боричу.
Добра је жена извор радости;
Уза те не ће за мном тужити.
(вади писмено)
На, предај то од бедне матере,
(с грозом)
Не, не питај... Ја дрхћем, дрхћеш...
(предаје)
На, предај сину мом, изгубљеном!
Од тебе немам никог вернијег. (свечано)
Нек тако теби Бог да благослов,
К'о што ми овај завет обавиш,
Мој тужни завет — јер ја умирем.
(седне на столицу, уздахнувши, као да јој је одлахнуло)
Већ осећам да конце спадају
С мог бедног срца... опет игра сад...
Чисти се зрак, тај мелем небесни.

ЈУДИТА

А шта је ово писмо? Шта ћу с њим?

ПРЕДСЛАВА

Подај га сину... Ту је опроштај
Са мојим сином, кога изгубих...
Чувај га добро и не отварај
За љубав мајци и — рад спаса свог...

ЈУДИТА

Но за што? Је ли тајна каква?
Зар ни ја, жена, не смем дознати?

ПРЕДСЛАВА (превраћено)

Закун' се, па да твоју заклетву
Однесем тамо — у гроб са собом.

Четврта појава

ХАРИТА. АНЂЕЛИКА. ПРЕЂАШЊЕ.

ЈУДИТА

Тако ти Бога, мајко, стишај се.
Треба л' и сведок?

ПРЕДСЛАВА

Треба, нека зна,
Да си се мени Богом заклела,
Да овај завет верно испуниш.

ХАРИТА

Страховит глас!

ПРЕДСЛАВА

Мој син?

ЈУДИТА

Мој муж? Је л' жив?

ХАРИТА

Њих више, што су от'шли у рат с њим,
Баш сад су стигли... Све је пропало!
У бој у сва му војска изгибе.
Куд око види, свуд је текла крв,
А лешине су поље покриле...

ПРЕДСЛАВА (врискнувши, грчевито се хватајући за прса)

Зар доцкан све?! (хоће да се стропоштa)

ЈУДИТА

А кнез? Је л' жив, или...

ХАРИТА

О њему нема гласа јамачна...
Но шта је с мајком? Ту је веће зло!..
(износе Предеславу)

ЈУДИТА (сама, умирујући сама себе)

Изгубио је бој, ал' утече,
И с новом војском нов ће бити рат.
(гледећи у писмено)
Ал ово писмо! — Кад утекоше
И прости борци. — Ту је веће зло...
Каква ли мора тајна бити то,
Кад не мож' с њом да легне под земљу,
И кад је сад тек, пред смрт казује!
Кад није за њу доцно ни он — син!
Кад не смем знати ни ја — жена му!
И печат још јој слаба брава би,
Бојаше се, па хтеде заклетву,
Да не обијем браву, печат тај!
На кад се не хтех брзо заклети,
Мал' није натраг писмо истргла!
О, печат није био поуздан!
Узбуђено је нукла потезе.
Прочитах ја и читам и сад, гле,
Шта пише, ма да слова не видим.
Ту она црни грех свој казује,
Свом сину јавља, да је — истина!
На ја да предам?! Веру не дадох...
Не, ако ми је слутња извесна,
Он не сме, не ће никад дознати,
Да срамим себе на и народ свој!
Ох, то је њене душе бунило,
У ком на сина мати напада.
Нек стоји писмо — не ћу предати.

Пета појава

ХАРИТА (враћа се). ПРЕЋАШЊЕ.

ХАРИТА

Јудито, ходи!

ЈУДИТА

Је ли умрла?

ХАРИТА

Освестила се, ал се мучи већ.
Но ходи, жели да те види још
И да ти каже неку поруку.

ЈУДИТА (себи)

Да веру дам... Не, не ћу, не могу.
Јер то је пропаст сину њезину.

Шеста појава

КАЛУЂЕРИЦА (са стране). ПРЕЋАШЊЕ.

КАЛУЂЕРИЦА

Од кнеза гласник; стиже овај час.

ЈУДИТА

Ох, жив је! Срце није варало.
Нек уђе гласник.
(Калуђерица одлази; Харити)
Теши мајку тим!
Шат овај глас јој врати души мир.
Док чујем шта је, дођох за тобом,
(Харита оде)
Шат узнам рећи још и лепши глас!

Седма појава

ГЛАСНИК (улази). ЈУДИТА.

ЈУДИТА

Кнез живи, кад те шиље?

ГЛАСНИК

Жив је, здрав,
Ван једне лаке ране.

ЈУДИТА

Онда ме
Пред њега води.

ГЛАСНИК

Стиће и он сад.
Тек мене посла, да ти јавим то.

ЈУДИТА

На како беше? Битку изгуби,
То знамо, али како? са шта ли!
Јесу л' бегунци били невере?

ГЛАСНИК

Све лаж бијаде. Нас је дочеко
Цвет земље, војске. А Пољаци нас
Пре боја мал не сви напустише.
А место да су, кад је почо бој,
Ка нама прешле многе тисуће,
На против, као бесни тигрови,
На нас су слошке кидисали сви.
Опколише нас и тамањаху...
Ко није бего, није осто жив,
А и нас, богме, много стигоше
И поклаше.

ЈУДИТА

А како проће кнез?

ГЛАСНИК

То, госпо, беше чудо пречудо!
Где наша војска малаксаваше,
Ту нагињаше он, к'о љути лав,

А кад нам војска паде, сатрта,
Очајно врже — ја га видех — штит,
И проби се, да чисто тражи смрт,
У душманске најгушће редове...

ЈУДИТА

А син? А жена? Њих да остави?

ГЛАСНИК

Због тог га, госпо, немој корети!
У бесу боја љубав престаје,
У гомили би био покојни,
Да не допаде Ружа, храбра кћи,
Кумановског кнеза, те га избави.
Он онда није хтео бегати,
Но услед ране клону у несвест,
И Бодомир га метну на кола.
Да, он и Ружа спасоше ти га,
Кроз густе шуме с њиме бежећи
И негујући тело клонуло.

ЈУДИТА (махнито)

Ох иди! иди! — Доста чух већ зла!
У срце си ми забо оштар нож,
На што га онда још и обрћеш —
Отиђи — да те више не гледам.

(Гласник одлази)

Опет се буди гуја слутње ми,
А већ се била санку предала,
Но лажно, јер је ово истина!
Ко срља у смрт, а да не љуби,
На слепо?.. Да га она избави!
Шта не ће он, у слатку сећању
За спасен живот, о њој мислити!
Она му можда пост — богињом,
Те гледајући у њој виши створ,
На којем сија звезда сјајана,
Поред ње мене не ће видети,
Из' можда само као њезин сен.
Не љубити, већ обожаваће
Мој муж сад њу за дело јуначко,
А буде ли се пренемагала
Не примајући тобож хвалу му.
О, онда ће је вазда сматрати
За мученицу... Видим, провидим,
И давно видех, шта ће бити ту!
На лицу њену давно сназих ја
Шта пише мени, те се ужаснух!
Та прва реч јој беше жаока,
И први поглед за ме оштар нож.
На прати га к'о заштитница још
И хранитељка! Тешких мука, ох!
Кад, дошав к себи, у њу погледа,
Са сузним оком хвалу казујућ'
— То беше море, ја да утонем...
На то да тргнем као љуба му,
И осмехом да страву прекривам
И да је зовем за сто, у свој дом
И гостим њу, што руши сретан дом...
Толику рану крити морати
И осећати тешки љути бол!
И опет — ћутах, у свим мукама,
Да ми се тек не смеје мучитељ —
Ох страхотан је тајен нако тај.

(погледа на писмено)

Ал имам сад у руци освету!
Кад њему нису ништа: жена, син...
Кад не мога' од гује побећи —
Баш добром срећом добих оружје,
Којим би знао и најмањи црв
Све гонитеље своје сатрти.
Ал још је сумња, хоћу доказа!
А дотле с овим мачем у токе:

(писмену)

Кад буде требе — до'ћеш у помоћ,
На разбије л се црна слутња ми,
Буде ли веран — не ће дознати,
Сачуваћу га од срамоте те,
Ма терет греха сама примила,
Да њега само мине страшни бол.

Осма појава

БОГИЧ (долази с повијеном главом). ЈУДИТА

БОГИЧ (немо загрљени)

Ти радост чекаш, ја бол доносим,
Јер жалостан је такав састанак.

ЈУДИТА

Помози Бог! (гледа га, испитујући)

БОГИЧ (с уздахом)

Не! Није помого,
Кад нестаде вере, кад очајавам,
Кад нема неба, земље у помоћ.
На сад ме није хтела још ни смрт,
Већ вазда, док још више успатим.

ЈУДИТА (горко пребацујући)

То жени велиш? Оче сина мог!

БОГИЧ

О, вас ми срце љуби, љуби вас!
Но сад га држи мржња, кив и бес...

И после... На моя челу лежи жиг
(жалосно, без наде)
На због тог дел'те са мном несрећу!

ЈУДИТА (загледавши му у очи, гануто)
К'о верна, права жена делићу.

БОГИЧ

Под круном си ме натраг чекала,
А ја на глави рану донесох.

ЈУДИТА

Молећ' се Богу, ја сам искала
Не круну, већ да тебе сачува;
А ти си, видим, круну волео,
На, њу не добив, сирт си тражио...
А ја? А син твој? Нас би махнуо?

БОГИЧ

Не куни ме, јер јесте истина!
Но није круна, што ја изгубих —
(бесопучно)
Пред целом земљом тако посрамљен,
Онако згажен... Боље да су ми
Из груди живо срце истргли
Нег' она реч, нег' она рана, ох...
(напрасно одлучено)
Где ми је мати?...

ЈУДИТА (искрећући)

Доће л' ако сам
Ил с пратњом?

БОГИЧ

С пратњом?! Сва ми изгибе!

ЈУДИТА (мало зајелљиво)
А што не дође твој избавитељ?

БОГИЧ

Ох шта ће, кад сам пука сирота:
Ван речи немам друге захвале.

ЈУДИТА (дубоморно, подругљиво)
Баш за то; да су дошли, да им ја
Такође могу рећи захвалу.

БОГИЧ

Ја рекох, ал —

ЈУДИТА

Од мене бегају?

БОГИЧ

А што од тебе?! Не, већ видење
У мене одуј. — Где је мати ми?
(хоће да је тражи)

ЈУДИТА (преплашено ступивши пред њега)
У грозници си, севаш очима,
Вихор ти душу још распаљује —
На тако мајку да изненадиш?

БОГИЧ

Савладаћу се; ал' је требам сад.

ЈУДИТА

Но за што? Је л' ти она крива што?

БОГИЧ (не могући се више савлађивати)
Још она моћ' расплести грозни чвор
И рећи: јесу л право имали
Да због ње мене газе ногама.
Тај чвор живота мог одлучиће:
Треба л' ми крити испред света лик,
К'о што га крије роб, ког шибаху —
Ил' њих да сматрам за издајице.
(бесопучно)
На треба да се светим, дигнем бич,
И док ме траје да их ударам!
Ох, буде л' правда са мном, буде ли,
Страховита ће бити освета:
На њих ћу исток, запад, север, југ,
Сав свет да дигнем, ко је накостан,
На да их гоним, док их не сплавим,
И не ћу ничем бити милостив:
Куд прођем, свуд ће села горети
И крв и пустош биће за мном траг.
На престо не — на њин ћу сести врат
И бићу краљ, ал не да волим свет,
Већ све да гоним, газим, потлачим.

ЈУДИТА

Да л' ти то зборић, таке ужасе?

БОГИЧ

Док матер чујем; од ње зависи.

ЈУДИТА

Је л' сумња?

БОГИЧ

Сумња земље читаве.

ЈУДИТА (ублажујући)
Мати је болна, убићеш је тим.

БОГИЧ

Савладаћу се, бићу нежан, благ,
Ал морам чути о том њеној реч,

Ил макар само један њезин миг.
Да без тог оде сад на онај свет,
Не растерашни тешку сумњу ми,
Оборило би моју свест, и ја. . .
Ох, ја бих — њима, свету верово!
И онда није казна, освета,
Што радим, већ је све опачина
Те ја сам као грешни разбојник,
Што част и круну само отимам;
И прошлост моја и будућност ми
Само је лаж и само црни грех,
Јер грех сам онда на грех слагао;
На лаж је онда, лаж и отимца
И то што тебе, ћерку кнежевску,
За жену добих — један нико . . . ја . .

ЈУДИТА (гануто)

О, није! Нас је љубав везала,
Не име, нити нада на круну.

(с цијањем)

И докле траје вера савезна,
Ја не жалим, а нека потворе —
Но штеди матер, убило би је.

БОРИЧ

Да видиш моју борбу у срцу,
Допустила би да се ухватим
За крајњу котву у том понору,
У који падам оносвеснуло.
Ту част и име вичу за помоћ,
Јер гину већ у ропцу последњем:
Ох, страшна ће ми бити освета . . . .
Јер где је пала племенитост, част,
Ту хоће да се дигну утворе. . .
Ал још ћу само мало чекати,
Нека ми души натраг дође мир.
Не дрши! Хајдмо, хајдмо, ћутаћу.

(хоће да иде)

ЈУДИТА (не да му, ублажујући га)

Да тако стуниш — чело рањаво. . .
Не, стани! Мајка тешко болује —
Ја идем напред да је приправим

БОРИЧ

Реци јој, да су ране прешле већ
И нису ране ту (на чело) . . . О, жури се!

ЈУДИТА (у себи, полазећи)

Хај, ако мати узмож' зборити! . .

(полази; чује се звонце где оглашује — стане; пауза.)

ЈУДИТА (себи, гибно)

Да л' умре?

БОРИЧ (слутећи, очајно)

Кога то оглашују!

Девета појава

ХАРИТА. ПРЕЂАШЊИ.

ЈУДИТА (пада на груди Боричу)

Сад буди јак! . . .

БОРИЧ (престрављено)

Ко умре? . . .

ХАРИТА

Преслава! ..

БОРИЧ (очајно)

Без опроштаја! (Јудити) Ваљда с тобом бар?

ХАРИТА

Од ње ти, кнеже, оста благослов.

ЈУДИТА (одлучно)

А мени рече задњу своју реч:
Да — све је црна лаж и потвора. . .
И престо теби с правом припада.

БОРИЧ

Осветићу ти мајко спомен твој!

ЈУДИТА

Опростила је, не ће освету,
Ал отиш престо, владај, буди краљ!

ХАРИТА (свечано)

Помолимо се за спас умрле!

(клекне и стане се молити Богу)

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховлецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

II
Марта

Агата, дадиља ћерке Винчеве, није бројала, а не би могла ни пребројати године, што по их је провела, с Мартом, у кожмиљском замку. Колико је пролећа, зима и јесени минуло, Бог ће знати. Она знађаше само то, да је дошла амо млада, а сада осећа бреме година, Марта пак беше онда детенце, сад је велика девојка. Агата беше још млађа, кад ју стари Бартош, прозвани Сила, доведе у шамотулски замак, да буде слушкиња жени Винчевој, а дадиља новорођеном детенцету. После смрти војвоткињине и ужасне погибије издајникове рече јој Бартош да иде у Познањ, где је Винчево сироче пригрлио племенити и побожни витез Прибислав. После, кад се, након смрти Прибислављеве, стадоше проносити гласови о живој Винчевој ћерци, одведе ју пан Мањко, скупа с дететом, у кожмиљски замак и онде ју сакри од света. Није се, најпосле, много бринуо за њих, можда би се радо и за увек опростио тога детета и његове дадиље, али речи родитела на умору: „Позивају те на страшни суд!“ — чуваху стражу над дететом.

— Нека живи! — говораше у себи — али ју људско око не ће угледати...

И тако растијаше Марта у кожмиљском замку као ћерка Агатина, у заборављу и скривености. Не знађаше за њих нико, нити им се ко приближиваше, осим неколико стражара, којима уста беху затворена оштром заповешћу господареву. Стража у замку беше махом туђа, немачка, која не могаше ништа знати ни о Винчу од Шамотула, ни о какој његовој ћерци. Пан Мањко се бринуо само за то, да за Марту не дозна пан Миколај од Шамотула, ни пан Венцјамин од Чарнкова, нити икоји од Наленча. За то се Марта, под окриљем Агатиним, отхрањиваше у презрењу и готово у невољи, али здраво и слободно. Тако протецаху године. У шумској тишини и далеко од људи, у најмрачнијем закутку од замка, живљаху та два створења само за се. Агата учаше Марту вери у Бога и молитви, најпосле дадиљаше ју, љубљаше и угађаше јој, као мати. На ни мати не би могла бити својој кћери оно, што беше Агата Марти.

Заборављене у пустињи, окружене ћутљивом, туђом стражом, ствараху оне себи читав свет. Агата се научила да погађа мисли детиње, прилагођаваше старчју мисао својој детињим потребама и појмовима, заборављајући на остали свет, који је за њу престао постојати. Временом и она поче веровати да је у округу градских зидова, изван којих им не беше слободно изаћи, крај читаву свету. Ако допираху до Агате какви гласови из даљега света, или о том, шта се догађа у замку, те је она тајила у себи, не говорећи ништа Марти.

— На што јој то! — мишљаше. — Она је несрећно сироче, осуђено на заборав. Отхрањују је тако, да не зна ни она за људе, ни људи за њу. То је по њу боље... Господека је ћерка, ал' шта јој је до тога!

Девојче растијаше, не питајући ни за што. Живот јој беше доста сам по себи а и осећаше нежност оне, коју зваше мајком.

Но наједаред оболе Марта врло тешко. Стаде се сушити и губити; велике очи упадоше у дубљину и превучене беху маглом, а немоћна глава падаше на груди. У избн, која беше одређена за стан Агати и детету, завлада од тада жалост и очајање. Често се, у глухо доба, чуло јецање несрећне жене, која сећаше код кукавне постеље болесна девојчета и слушаше сваки јој дах, мислећи од свакога, е је већ последњи.

У очајању своме отрча једном Агата пану Мањку, који беше тада у замку.

— Ћерка Винчева умире! — завапи, кршећи руке — избавите ју...

А Борковиц се само засмеја.

— Тим боље! — рече. — А шта се то тебе тиче, вештице?...

И истера Агату.

Од тада је дадиља Мартина омрзнула на Мањка. Бојала га се она увек, знајући за његову разбојничку обест, али сад се заклела на нечиту мржњу.

— Дивља би се звер смиловала — шапуташе — а он, сушти, ђаво, смеје се патњи не-

вина детета и жели му смрти... Али Бог има већу свазу, него он; исцелиће он Марту и она ће се још осветити...

За то још с већом брижљивошћу стаде бдети над дететом и поврати јој живот готово чудом. У пролеће, кад прва ледина извири испод снега и први се цветови почеше развијати по пољима, лице оболеле девојчице засја се руменилом, у очима заблисташе зраци здравља, на устима се појави осмејак.

Осмех тај ипак не беше онако слободан, као пре. Просијајиваше у њему нека пређе незнана чежња, очи гледаху друкчије, него до тада, — рекао би, е сижу, у даљину, у пространство, у даљину, иза граница градских зидова, који ограђиваху Марту од света.

— Дође ми некада тако — говораше Агати — као да хоћу да се дигнем и полетим.

Агата гледаше на њу у чуду и страху, а у души јој се буђаху пребацивања. Јер је она, у непажњи, прва почела јој говорити о другом свету и другим људима, него што су ти, који их окружаваху.

У току дугих дана и вечери зимских, кад се Марта, још врло слаба, не могаше дићи с постеље, Агата јој причаше различите бајке и чудеса, да јој одлахне и да ју развесели. Уста више не затвараше, као пре. Говораше јој о часовима своје младости, о храбрим витезовима и славним бојевима, у којима су се били. Не помињући имена и не говорећи, да јој је то отац, оцвеваше величанствену личност Винчеву и његов некада сјајни двор.

А Марти срце растијаше. Пружаше руке и, забленута у даљину, викаше:

— Видим га! видим!...

А кад Агата поче даље причати, како га је Бог покарао за издају и како је кукавно скончао, како му сви проклето успомену, засузише очи девојчету, а груди се дизаху од јецања.

— Престани! — мољаше — престани! мени га је жао... врло жао!

Тада јој Агата причаше бајку, да ју утеши. Али и у тим бајкама наслика беше, живим бојама, друкчији свет од тога, што но га гледаху очи девојашце, чаробан свет са зрачним приликама витезова-краљевића, пун палата, које се дивно преливаху, у којима борављаху уклете кнегиње... Широки очи, Марта дуго ћуну говаше сан од очију и гуташе те приповетке, које усисаној јој до тада души отвараху непознат свет, тајностан, а тако примамљив. Често Агата већ престаше говорити, а девојче сањаше још дуго, гледајући на тај свет и на те личности, које јој машта измамљиваше. И навикла се на њих тако, као да оне заиста постоје, — живљаше међу њима мишљу и срцем. Особито јој се појављиваше онај славни и несрећни господин, кога је Бог покарао, за издају, кукавном смрћу. Често се чињаше Марти, да он гледа на њу тужним очима, као да жели, да јој помогне. Уз њега се појављиваше млади витез-краљевић из приче, сав блистав, сјајна лица и пламенитих очију. Отимаше се он к Марти, трчаше к њој, да ју однесе из мрачних зидова градских, али онда му тај старији и несрећни осуђеник закрчиваше пут читавим својим телом, заслањаше га пред очима Мартиним и не пушташе... Тада ју спопадаше велика чежња, чуство, до јако јој непознато, које јој тишташе срце, помућиваше слободну мисао. Свуда јој беше зло, и не знађаше за што; пиштa ју не занимаше, све јој изгледаше тужно, грдно, као сивом маглом превучено. Груди се стезаху, срце престајаше куцати, а на очи навираху незадржане сузе.

— Шта ти је, краљице моја? — викаше Агата — за чим гинеш, за чим тугуеш?

— За свачим и ни за чим — одговараше Марта, крцући се у наручју дадиљину — хтела бих одлетети одавде... куда и за што?... не знам!

И тако упознаваше Ђерка Винчева значење чежње и туге; тако упознаваше и милину сањарија, кад, у тишини летње вечери, сама или у наручју Агатину, мишљаше о оним бајкама, што их је слушала у својој болести.

— О краљевићу-витезу говори ми, мајко! — мољаше Агата.

— Камо среће, да ти никада нисам ни говорила о томе! — одговараше Агата с уздахом. — Ниси знала за свет, па ти је добро било, а сада чезнеш...

— Боље ми је тако! — умириваше ју Марта. — Мени се чини, као да сам сад истом почела да живим. Престаћу и чезнути, само треба да један пут изиђем у свет... и видим...

— Да видиш! шта? — повиче Агата у страху.

— Краљевића витеза! — одговараше девојче. — Морам га видети!

Бадава јој објашњаваше Агата, да таки

краљевићи постоје само у бајкама. Марта сумњиво климаше главом и тамним очима гледаше у небеско плаветнило.

— Така су чудеса онамо горе — мишљаше, — тако јарко сунце сија, таке сјајне звезде светле у ведрој ноћи; а на земљи има толико дивна цвећа, толике птичице певају у ваздуху, да чисто срце расте. За што не би могло бити и витезова са јасним лицем и злаћаном опремом, и читава света, такога, како га ја сањам... тамо, далеко, иза зида! Мора то бити!

И не говораше више ништа, не противљаше се Агати, али кад уграби згодну прилику, молакаше ју не једном, да јој прича још коју нову, дивну причу, или коју стару, и слушаше ју лежећи на трави, окренута лицем к врачном небу, упртих очију онамо, као да се нада оданде какове чуду, а задубљена свом душом у речи Агатине и своје властите снове.

И беше јој опет добро, мило, и ако јој чежња натериваше више пута сузе на очи.

Међу тим нестаде са свим трага некадашњој болести. На против изгледаше, да јој снага од тада двојином расте. Нарасла је и проленшала се тако, да је Агата више пута стала пред њу сва усхићена.

— Краљице моја! — викаше; — а одкуда узе те тамне очи, и ту косу, као злато, и то красно лице?

— Бог је дао! — смејаше се девојче, и кидаше, у градској башти, цвеће и зелено лишће с дрвећа, китећи њиме главу и своју белу кошуљу.

Већ се и у замку, међу стражом, стадоше разносити гласови о лепоти те девојке, за коју сви мишљаху, да је ћерка Агатина.

— Стара вештица — говораху — родила кнежевску ћерку...

Многи би се радо и приближио девојци, ал' је Агата чувала своју ноћерку, као очи у глави, а највећма ју чуваше заповед пана Мањка, која пречаше најљућим казнама ономе, који би се приближио тима женскима. Борковиц зар увек презаше, да се не ода пореклу Мартину и да не побуни против њега читаву гомилу Наленча. Еле њима је оштро, да на оној страни замка, где беше Мартин стан, буде туђа straжа, да се не може споразумети ни с њом, ни с Агатом. А старе се дадиље не смеде отрести, јер коме би онда могао поверити Марту, кад није умрла, као на какост.

И ако, дакле, многи у тој стражи с усхићеним гледаше на младо девојче, нико јој не смеде ни прићи. Један пут се само десило, да је један међу њима проговорио Марти. Девојче прхну, јер се престрави од звука његова гласа и неразумљивих речи, а вођа те straже одмах отправи тога продрљивца, да му се затро и траг. Од тада нико не покуша.

Тај случај учини нам то, да се је пан Мањко сетио, да је жива Винчева ћерка. Кад му јавише, шта се догоди и кад зачу о дивној лепоти девојачиној, зажели да ју види... Беше то већ у оно доба, кад је пан Мањко, сит љубави Мехтилдине, са све већом пажњом слушао опомене Сењивојеве и почео жудети за старим, раденим животом. Баш се беше вратио из Познања, радостан са свога славља, и мишљаше да иде у Краков.

Мехтилда, осећајући се остављена, сваким даном је све већма гинула и често стојала на прозору своје собе, гледајући сузним очима у даљину, где беше њена родбина и завичај и слобода...

Тако ју виде један пут Марта. Још не виде на јави тако лепе слике и приказе. Лице измаљаше та жена бело, као снег, уста тако живе боје, као у развијена цвета, очи црне, блиставе а тужне; и одсло јој беше за чудо дивно, сјајно на привлачаше к себи сунчане зраке и поглед Мартин. Марта ју гледаше дуго, дивећи се, док не пљесну длановима и не отрча Агати, да ју доведе к оном прозору.

Али појаве већ нестаде.

— Хоћу да будем тако лепа, као она! — говораше дадиљи. — Одведи ме к њој... за што не ћеш?

— Нека те Свемогући Бог чува, да не будеш така! — викаше Агата. — Тој жени се не може приступити... није слободно!

— Није слободно... није слободно! — понављаше замишљена Марта.

Лик лепе жене стаде се снајати, у њеним мислима, с оним бајкама, које јој приповедаше Агата. Трчала је сада често на двориште од замка, да угледа на прозору тај лик. А кад год ју онази, увек јој се буди у срцу живо саучешће, јер виде да је све блеђе лице у те лепе жене и да је све изралитија њена туга.

— Она је тако лепа, а изгледа да је тако несрећна! — мишљаше. — И све настрљивије поче ју мучити питање, ко је та жена?

— Можда је то — готораше Агати — ћерка онога несрећнога витеза, који је донео разбојничке хорде отаџбини на пропаст и за то био покаран срамотном смрћу... Можда је то његова ћерка — и за то је тако тужна, ако и има сјајно одело... Немачно беше од ње сви, јер је на њој очев злочин... Можда је она уклета у тим зидовима?...

Агата, слушајући с упрепаштењем те речи, гледаше да растера те мисли Мартине, али узалуд. Она је сада све, што је видела и што је осећала, преносила на онај свет, о коме је сањала, на оне ликове, о којима је слушала у причању.

— Мени се чини кад и кад, рече једном Агати, да сам и сама уклета, као она лепа... Та ни мени није слободно изаћи из градских зидова; та ни мени се не сме нико приближити.... Можда сам и ја ћерка издајника и злочинца... осуђена на ропство и самоћу?...

Агата у мало не врисну од чуда и престрављености, јер не могаше да појми, како је мисао девојачина, радећи у самоћи, могла ући у траг истини.

Не говораше више ништа, само грљаше у наручју растужено девојче и мољаше се Богу, да, по милости својој, отклони ону клетву, коју наслућиваше невино срце издајникове ћерке.

У то се доба деси случај, који Мартине мисли сврати на другу страну.

Беше то рано и још сунце не беше осушило капљица росних на трави и лишћу. Мартa тргаше цвеће по травном дворишту, и кидаше лишће са дрвећа, да начини свеж венац. Гудила је неку песмицу, којој ју је научила Агата, и час се сагибала трави, час пропињала на прсте, хватајући лишће на граничицама. У том кретању цртаху се дивно вити јој стас и чаробни облици девојачки. Беше то узвишена појава; права витешка ћерка, кадра по потреби и коња појахати и метнути на се тешку опрему убојну. Одевена беше као обично белим рубљем, од кога одудараху бујне витице слободно распуштене косе, која се прелеваше у сунчаном блеску бојом злата, растопљена у ватри. Беше јој данас много слободније на срцу, него обично, тако слободно, као оним птичицама, што цврктаху у ваздуху. Мало час виде опет на прозору онај женски лик. И та лепа појављаше данас веселији, а одлазећи осмехну се на Марту тако мило, да је срце девојчету закуцало живље од радости, а велике, тамне очи, осењене дугом трепавицом засветлише се од унутарњега весеља.

— Отреса се своје туге — помисли — можда ће се већ скинути с ње та клетва... можда се и ја достанем слободе.

Све јаче вероваше она, да су ти мрачни зидови од замка тамница, у којој се држаху уклета створења, која откајаваху старе, не своје грехе.

А кад о том мишљаше, наједаред ју неко зграби за руку и забруја јак, мушки глас:

— Ко си ти?...

Беше то пан Мањко, који дође да види...

Марта се укочи од страха. Срце јој престаде куцати у грудима и приклече на земљу с вриском, а престрављени поглед подиже на тога, који јој стискаваше руку као железним клештама.

— Ко си ти? — понови пан Мањко и проницавим погледом црних очију и сјајних као жива жеравица, гледаше на њу, кроз ју прожижаше.

Не беше кадра ни речи прозборити. Клечаше тако у немој препасти, не могући се ни маћи, нити скинути очију с те прилике, која стајаше пред њом. Не беше то витез-краљевић, у злаћаној опреми, о коме јој причаше Агата и о коме сневаше њено срце. Његово опалено лице, дивље, обрасло црном брадом, грозни израз очију и читава голема, плећата прилика, буђаху страх, а не усхит.

И била би умрла од силе тога пламеног погледа, који ју сву обузе, од притиска железне песнице, која јој тињаше руку, да не притрча, у тај час, Агата, успаханрена као и она. Угледавши Борковица, стаде ламати руке.

— Милостиви господару... — јаукну — то је моја ћерка!

— Лажеш, вештице! — цикну пан Мањко. — Твоја погана крв не роди такога рода...

Силовитим покретом згрлди Марти косу с чела и спаси билег. Стресе се.

— Нема сумње... — промрмља. — Чудо од девојке!

И гледаше удиљ у њу; али руку јој беше пустио. Марта, непрестано на коленима, непрестано окренута лицем Борковицу, као да ју страх опчини, да гледа овамо, пужаше полакко својој дадиљи, док не дође до њених ногу, на их грчевито обгрли.

Агата се сагну к њој и заклони ју рукама.

— То је дете моје... — муцаше, не знајући ни сама, шта говори, — набавила сам ју од смрти, отхранила... Дајте ми ју! идем у свет!

А на то се пан Маћко засмеја, да се све тресло читавим телом, и прискочивши, хтеде да одгурне Агату.

Али се она грчевито прикрлепила уз Марту, која је исто тако снажно савила руке око њених ногу.

— Даље! — пришташе пан Маћко — даље, вештице! враже, даље!...

Трзаше ју тамо амо, док се није сав запењио; ал не могаше савладати отпора женскога. Скончале им се руке тако јако, као да су сраслe у једно тело.

— Уби ме, господару! — јечаше Агата — не пуштам! То је моје дете, сузама мојима отето од смрти... не пуштам!...

Борковиц кричаше, удараше песницама, цакаше ногама и био би можда убио Агату, која, навши на земљу, својим властитим телом заклањаше Марту; био би ју можда убио раније, него што би дотрчала стража на вику пана Маћка, да се, у том часу, не догоди нешто изненадно.

Из загрљаја Агатина истрже се наједаред Марта. Истрже се с криком и стаде на ноге, раширеним рукама заклањајући дадиљу, која лежаше на земљи. Нестаде страха са њена лица, а место њега заблиста у очима пламен одушевљења или гнева. Раширена, у том покрету, копуља откри бело тело и снажне груди, које силовито дисаху. Читаво обличје, дивно промењено, заједрено, горјаше као жива ватра.

— То је мати моја! — викаше Марта; — мати! уби мене, не њу!

И поносита, узвишена, као да се наједаред пренула из дуге укочености, стајаше тако, чекајући ударац, гледајући смело Маћку у лице.

Борковиц онемо. Безазлено, упрепашћено дечије промени се наједаред, у његовим очима, у дрску жену. Керка Вицка од Шамотула, с његовим охолим, изазивним погледом, стајаше сада пред њим...

Стражи, која трчаше онамо, даде знак, да се не приближује и дуго стајаше као укопан, дишући још силовитом узрујаношћу; али бесило, које га отојач распињаше, стаде наједаред попуштати... Хтеде да говори, ал' не имађаше гласа. Поведе руком по челу, па опет гледаше, не могући зар да пасти поглед тим видиком. Марта, не мичући се с места, заклањаше непрестано собом Агату, која се, с тешком муком, дизаше са земље.

„Не ћеш јој учинити криво... не ћеш је се дотаћи!“ брујаху му у души речи родитеља на умору. А пред очима стојаше, као грозна утвара, крвави, измрцварени труп Винчев...

— Марто — рече најзад пан Маћко, понављајући нехотице речи родитељеве — не бој се, не ћу ти учинити криво!

Глас његов брујаше већ друкчије; постаде мек и лагодан, као никада, — и он освести Марту, као да ју је пробудио из часовитога заноса. Она скрсти руке на грудима, сакривајући им наготу и, окренувши се Агати, која стајаше поред ње, сакри зажарено лице у њено наручје.

Борковиц приступи.

— Не бојте се! — понови. — Ни теби, Марто, ни тој, коју зовеш мајком, не ћу учинити никаква зла, нити ћу допустити да се учини... Дајем витешку реч!...

То рече, па се окрену и удаљи се брзим кораком, не осврћући се.

Женске остадоше саме и дуго не могаху доћи к себи од страха, чудећи се наглој промени грозногa господара.

Беше то први састанак Борковичев с Мартом, а од тада много прође времена, док га је други пут угледала. Плашио ју је само кашто у сну, да је ћикала често с постеље, вичући пељудским гласом. Ни по данима не могаше отрпнути мисли од тога лика, који ју утериваше у страх, а уједно привлачаше, као необична појава. Чињаше јој се кашто, да осећа на себи његов жарки, огњевити поглед, да види плавичаст блесак, који, правце из његових очију, продире у њену душу; да чује његов глас, час силовит и оштар, час опет мек и лагодан, каким је говорио: „Не бојте се!“

У нашој речима она га се бојаше неказано. Али мисли о њему не могаше изагнати из душе. Некадашње снове о краљевићу-витезу замени сада тај дивски, моћни лик... Сваки дан изгледаше, да га на ново види, дрхћући од сваког шушња.

С Агатом не говораше о њему готово никада. Познато јој беше, да је Борковиц господар замку, и знађаше, да је господар њена живота или смрти. Бојаше се и име да му изговори, а кад се поћу пробуди с ноћи, онда на питање

Агатино, пита ју је престрашило, тискајући се уз њу, шапуташе:

— Спевала сам господара...

Господара, грозног владара — чији је дан миг могаше да одлучи о њихову даљем животу.

А међу тим Борковица, не беше више у замку, отишао беше у Краков.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГЕТЕ И НАПОЛЕОН

По мемоарима кнеза Талрана

(Свршетак)

У Талрана се, као што се види, мешала истина и неистина, вероватно и невероватно, но Гетове беленке са свим као да су сушта истина. Изреке, као што је „Политика је судбина“, дају се документарно доказати. Наполеон је доста често говорио то, кадгод је у опште разговарао о драмској књижевности. Рекао је то на пример и у очи битке код Аустерлица. Све је већ било спремљено за сутрашњу битку, цар се са неколико својих генерала повукао на с њима веома живо разговара о књижевности, о позоришту, о старинском фатуму, који данас не вреди ни луле дувана. „Политика је судбина“, вели и овога пута, као што сведочи Сегир; политика одређује људима да ли ће бити срећни или несрећни, политика вала да пресуди да ли ће војвода од Анђијена спасти живот или ће изгубити главу. Јер кад Наполеон расправља о којој књижевној теорији, увек то чини с тога што је рад да оправда које од својих дела, могао би човек рећи, што је рад да ублажи своју савест. Тек што је било решено, да буде састанак у Ерфурту, већ се он, као што прича Талран, бринуо пре свега, какви ће се комади приказати у позоришту. Он сам за прво вече одређује Корнејева „Цину“ на већ у напред ужива у утиску, који ће учинити места, као што је:

Злочинство, сваки грех, што игрећи ко за трон,
Све прашта њему Бог, јер престо даје он.

„Прекрасно!“ опажа уз то цар, „нарочито за те Немце, који се све једнако држе истих идеја те ми још пребацују смрт војводе од Анђијена; човек мора проширити њихов појам о моралу.“ У Немачкој је било дабоме још доста незадовољника „à idées mélancoliques“, којима је ваљало разложити, да човека, као што је Наполеон, не треба пресуђивати по уобичајеном ћифтанском моралу. Пред таквима му се ваљало оправдати, а бољих заступника није могао изабрати. Ти се заступници звали: Корнеј, Расин, Волтер. Сваки комад, у којем је била по која употребљива алузија, био је у Ерфурту приказан а глумцима је том приликом речено било изреком, да дотична места истакну, било нарочитим полетом, било тајанственим нијансовањем. Сву драмску књижевност француску учинио је француски владар служавком своје славе, сукривцем својих пасиља. С тога су шаљиве игре биле са свим искључене. Давале се само трагедије, ма да је кнез-примас сваки пут заспао и ма да су и остали слушаоци сваки пут једва чекали да буде крај. Тим помпезним приказима, вели Талран, хтео је цар старо немачко високо племство да „изведе ван земље“, да га пренесе у више регијоне, где му се појављују људи, „сами собом велики, баснословни у делима својим, оснивачи свога идемена и тобоже божанског порекла“. Према свим тим полубоговима хтео је сам да стане као цео бог. „Мухамед“ му је с тога био најмилији комад, јер је ту од првог до последњег призора сам себе гледао на позорници. Сви би погледали у њега, кад год би на позорници била реч о ванредну чо-

веку, о духовима, који су по милости божјој све и сва постали сами собом, „не преко предака својих“, па да није био грех против етикете, партер краљева претворио би се био у партер клакерâ, кад је глуман Лафон својом снагом свога гласа кликнуо: „Ко га је створио краљем? Ко га је крунисао? Победа!“

Тако је Наполеон прве песнике француске оковао, да буду његови робови, те је из књижевности умео да извади политике. То је двоје он радо бркао. У најважнијем државну послу могао је из небуха прећи на разговор о лепој књижевности. Гете прича, како је Наполеон у сред разговора с њим почео с Дари-ом разговор о пруској ратној контрибуцији. Политика је судбина. Пруска је то осетила, кад су јој онда диктовали сто и двадесет милијона глобе. Колико је у тој земљи било огорчење на Корзиканца, показује овај случај. После Ерфурта походио је Наполеон двор у Вајмару. Напред је био послао своје француске глумце, с Талмом на челу, те су они свечаног вечера у Вајмарском позоришту давали „Цезареву смрт“ од Волтера. Та жалосна игра са својим патиосним призором мало се није са позорнице пресадила у гледалиште, јер се неколико француских официра било сложило да убију француског императора. План је још на време био откривен те се цела ствар могла забашурити. Наполеон није ништа дознао. Како ли му је дивна прилика за разговор умакла тиме и како би је он духовито расплео био на дворској игранци после позоришта!

Свакако се мора признати, да је о свему и свачему умео да се изрази на духовито оригиналан начин. Нарочито је по неки пут волео књижевност да сматра као велесилу, са којом је општио као са себи равном. На оној дворској свечаности у Вајмару, пише Талран, забављао се с „академичарима“. Опет се упустио у разговор с Гетом, нарочито пак с Виландом, с којим је говорио о једној од својих тема-љубимиця, о Тациту. Наполеон никако није марио Тацита и то се са свим слагало са његовом теоријом о надљудима, који њему изгледаху да су рођени на то, да с презрењем гледају на право и морални закон. Како је Тацит писао историју, није се могло свидети човеку, који је сваку самовољу оправдавао државним резоном, који је надмашавао чак и обест Луја XIV те сваки дан устајао с уверењем: Ја сам Јевропа, ја сам цео свет! Као што је Гете позоришног критичара Наполеона сравнио са криминалним судијом, тако је Наполеон Тацитове Анале сравнио са регистратуром криминалног суда. Аналиста му се свидео као државни тужилац светске историје, као јавни тужилац, што више као прост потказивач. Мрзио га је као најљућег свог душманина, као да га је лично гађала свака његова реч, као да у напред мора оборити Тацита будућности, који би се могао родити да њега осуди, и тако је у Вајмару говорио о Римљанину. Талран вели да је онда стари Виланд узео реч те на душак изговорио пуне две стране у обрану аналисти. Свака реченица боцка цара. Било је као и у ерфуртском позоришту, само обратно: говори се о Клаудију и Нерону а мисли се Бонапарте; похвална беседа у славу Тациту претвара се у укор корзиканском деспоти, казан му у брк. Треба још уз то замислити околину, силне свеће на игранци, шумну свирку, полукруг околајених слушалаца у сјају гала-одела. Никад се пред краљевским престолима није смелије размахнуо мушки нонос. Штета само, што је та звучна филипика по свој прилици Талранова измишљотина. Ако је одиста била изговорена, могао је цар урадити само двоје: или је морао војводу, свога домаћина, опоменути да пази на старога Виланда као на усијану главу, опасну по државу, или је са речима „Voilà un homme!“ великодушно могао окренути леђа говорнику. Место тога рекао је две три „милостиве“ речи, па је, прекинувши тиме Виланда, отишао а сутрадан у јутру послао је Гету и Виланду колајну почасне легије.

Свакако је знаменит тај непосредни додир великога освајача са немачком књижевношћу. Можда се Наполеон сетио разговора о Тациту, кад је на шест година после тога потписивао своју абдикацију. Од Ерфурта амо пошло је све тумбе.

У Александру није напао вољно оруђе, какво се падао да ће наћи у њему а и хапсбуршка се монархија није дала тако срушити. Сам се Талеран борио против тога плана отворено и крином. Наполеон му се ругао да је Аустријанац а министар се тек овлаш опирао том надимку. Од увек је било његово уверење, да као бедем против руског истока треба једна Аустрија а у бечком би се државном архиву можда дало наћи доказа, колико је стало то уверење. Наполеон је и сам најпосле морао усвојити то уверење и запросити једну архивојвоткињу. Но што је више изгледао да се диже у очима свега света, то је све већма јурио низ брег. Одшета се сам упропастио, сатрло га је то што је хтео да буде бог на земљи. Његова политика била је његова судбина.

С немачког.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Ст. В. Смоленскій. **Главнѣйшія цѣсноп̀ныя божественной литургіи, молебнаго пѣнія, панихиды и всенощнаго бдѣнія** переложенныя для хора мужескихъ голосовъ — —. Выпускъ I. Цѣсноп̀нія божественной литургіи. Приложеніе къ журналу „Церковныя Вѣдомости, издаваемыя при святѣйшемъ синодѣ". С.-Петербургъ. Поровая Скоропечатня П. О. Яблонскаго, Лештуковъ пер. Н. 13. 1893. стр. 48. — Под овим натписом издаје и издаће прав. Синод руски све песме црквене са нотама на хорално појање. Ту је започета литургија са својима варијацијама. Ноте су врло савесно и врло тачно израђене под цензуром првих руских композитора, тако да ове свеске могу послужити иначе за валан извор при организовању хоралног појања. Него су тако и нотске варијанте тачно прибележене и додате. Ове свеске, од којих је сад изашла прва, коју овде приказујемо, вала да упознамо за то, што имају предности и за наше црквене певаче и хорове, бар као богат извор за црквене композиције, које нису код нас баш тако врло обрађене. Препоручујемо је особито стручњацима и црквеним хоровођама.

Б. Пешта. А. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У „Јавору" читамо, да је српска краљевска академија у Београду на расписану награду из фонда Маринковићева, на који је награђено било „Он све зна" Л. К. Лазаревића, „Ново оружје" Сита Матанула и „Икоција" Чеде Мијатовића, добила ова три дела: „Канто пасјега доба", „Шумадија" и „Чича Стојилко". За последња два вели „Јавор" да су прича, но за прво не каже шта је.

— У јавној седници југословенске академије пре једно три недеље читао је Отон Кучера своју расправу о Маврању Геталдићу, Дубровчанину, знаменитту математичару и физичару у почетку XVII века.

— Из „Просветнога Гласника" прештампана је рас прика Ђ. С. Ђорђевића „Јован Бошковић, 19 фебруара 1834 — 25 децембра 1892". Живаљевић се у 8 броју „Јавора" у доста опширној оцени весма непословно изражава о овом раду.

— У 8 броју „Јавора" приказани су „Талеси" и „Ромони" Ђорђа Стратимировића. Приказивач „наглашава нејасност, неисказаност у многим песмицама", вели за песника — свакако је хтео то рећи за песников језик — да је „доста богат провинцијализмима па и пуњим грешкама", замера „и сувише пештачком реду речи, који је „на више места" и „на многим местима без потребе и свакако и против правила нашег језика употребљен" на крај „некрено препоручује саме песме читалачкој публици".

— Из XV свеске Јагићеве Архива прештампан је у засебну књиту чланак др Милана Решетара „Zur Textkritik von Palmotić's Dramen". (в. у претпрошлом броју „Стражилова" међу књижевним приказима).

+ Руски часопис „Благовѣстъ" доноси у свом 45 броју превод из збирке Вука Врчевића „Дјевичић судџ. Ранскакњ из Герцеговачкога бита".

— У Риму је у претпрошлу суботу умро славни физиолог Јаков Молешот, преживевши седамдесет и једну годину. Молешот је био један од најзнаменитијих модерних природњака и мајстор у популарној приказивању.

+ Мало нам је, што можемо јавити, да у последње доба покладају наши политички листови више пажње но пре писаним туђинца о нама. Тек што је тако рећи „Србобран" завршио своје разгледање познате Шпицерове књиге „О државноправном односају Босне и Херцеговине", коју узгред буди речено издаје на српском др. М. Весник, а већ нам „Одјек" 77 бројем у подпису поче доносити под натписом. „*Фрагменти о Македонији*" опширан реферат о Бераровој делу, на које обраћамо пажњу наших читалаца у једном од прошлих бројева.

⁜ Немачки часопис „Am Ur-Quell" доноси у прво свесци „Südslavische Volksmedicin" von F. S. Krauss, V. Vuletić-Vukasović und Th. Dragičević.

САДРЖАЈ: Песништво: Кнез Ворич. Мрки Вук. — Књижевност: Гете и Наполеон. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јосића у Новом Саду.

Број 22. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 30 маја 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сиглигетиња

С мађарског превео **Благоје Брапчић**

ЧЕТВРТИ ЧИН

У Бодомировом шатору. Завесе узвучени те се преко види логор крстоносаца. Повремени стражари пролазе.

Прва појава

БОДОМИР (с црвеним крстом на грудма). РУЖА (у женском руху, седи му чедо ногу)

БОДОМИР (тре чело)

Ни на то, кћери, ниси весела.

РУЖА

Да певам, што је деда умро?

БОДОМИР

А је л те воло? Он нас протера
У бели свет . . . А сад је свему крај.
Он сиђе у гроб и сад — наш је свет.
У место блудње и потуцања
Сад храбар, силан народ управљам
А сви ме воле. — Али шта је то?
Твој лик све блеђи. Нема румени
Ни око твоје блиста радошћу?

РУЖА

Ја давно венем. За што? И то знаш.

БОДОМИР

Да, жао ти је, велим, за кућом.
Још нисмо дома. А кад стигнемо
На нов бој почнем с лутим четама,
Да победимо — бићеш весела.

РУЖА

То, оче, јест; но ја не желим рат.

БОДОМИР

Ма то ти беше некад прва сласт!

РУЖА

Јест, некад.

БОДОМИР

Зар толика промена?
Јеси ли само слаби, мајчин дух?

РУЖА

Да, жена постах.

БОДОМИР (заједљиво)

Но па буди де!
Вретено прти место — бојни мач,
Шат стечем тако себи унука,
Ком не ће бити тежак бритки мач —

Избери мужа, храбра сокола
Међ поноснима најпоноснијег!

РУЖА

Не, бабо, не ћу мужа бирати.

БОДОМИР

Шта? Логуним се? Мазно дериште!
И мом стрељењу има краја, знај!

РУЖА

Ти мене као мушко негова,
А нисам мушко, већ сам девојка.
Но сад већ ни то нисам . . . Подивљах;
Осветила се луто природа:
Ја нисам сад ни син ни кћи.

БОДОМИР

Да шта?! . . .
Ту мора бити дубљег узрока.

РУЖА

Не, нема.

БОДОМИР

Има! Само кријеш бол.

РУЖА

Зар ја?

БОДОМИР

Ти! Други тебе гризе јад.

РУЖА

О не веруј! Да л виде сузу кад?

БОДОМИР

То не, ал за то, јер се промена
Лагано збила.

РУЖА (силом да се смеје)

Оче, вараш се.

БОДОМИР

И ружа цвета, ма да корен њен
Изнутра можда гризе тајан црв
Те ружа вене па и увене.
То мене, ћери, баца у бригу.
Или сам ја крив?

РУЖА

Ниси, ниси ти,
Нек ти је мирно срце очино. (грли га)
У нарави је нашој промена,
Туробност је у жени давно већ
На сада само изби, тера цвет,
И док процвета, биће добро све —
Но махни то, та кнез си, радуј се!

БОДОМИР

О, ја бих радо осто скитница,
Да натраг дође твоја веселост!

РУЖА

На до'ће ваљда, веруј, про'ће све.
Ал мирно сад, јер нисмо сами ту.

Друга појава

БОРИЧ (с крвавим крстом, с накљученим шлемом, скида завесу). ПРЕЂАШЊИ

БОДОМИР

Овај се нешто боји, крије лик.

РУЖА

Је л он то, оче?

БОДОМИР

Ко?

РУЖА

На Борич краљ.

БОРИЧ

Да, тај сам, Борич, али нисам краљ,
Већ бедни бојак, јадан бескућник —
Но добротворе за то поштујем:
Свог верног побру и свог анђела.
(пружа им руке)

БОДОМИР

Говори, шта се збило на ново?
Зар Галиција . . . Да л је остави?

БОРИЧ

Док тражах ову већу државу,
У том и ону малу изгубих.
Ни стопе земље немам сто сад
И да ме овде смрт задеси,
У земљи, што је моја по правди,
Ни гроба не би дали телу мом.
Већ јели би ме црни гаврани —
Толико мрзи моје име свак.
Још имам мач, а тај је оштар зар.

БОДОМИР

Над мачем јунак блага не има,
Јер њим сву штету може вратити —
А где ти оста жена?

БОРИЧ

Моли се . . .

У манастиру. Дух је у ње јак.
Ал тело нежно за те покоре,
Да дели са мном све што даје рат;
Већ нек се моли, док се бије бој!
Но само канда слабо слуша Бог.
Проклетство неко мене гони баш
И невидовна рука нечија
Отискује ме неодољиво:
И с *јаком* војском *увек* губим бој
А сапезници остављају ме!
Толико крви на — све узалуд.

БОДОМИР

На сад си главу посо пепелом,
И на груд знамен крста придено
Да нађеш зар у свету земљу чак,
Да бијеш бој са Сараценима,
Па тим да кајеш грехе?

БОРИЧ

Грехе?! Ја?
Је л' грех да водим рат и до смрти,
Кад тражим оно, што ми припада?
Јер мој је престо, а не даду га!
Шта морам, него да га отимам?
И за то већ, да матер осветим
Јер потвора је у гроб отера,
Одузевши јој светло име, част.

БОДОМИР

А има л' наде?

БОРИЧ

Ја се не дигох
У свету земљу, у бој за веру —
Јер мени нису крици Арапи:
У *овој* земљи живи злотвор мој.
Већ узех маску, јер сам омрзнут,
На би ме можда ко удавио!
И с тог се кријем као мрва прâ
У мору света. Али мрва та
У себи скрива олуј — против њих.
А замку добро сместих, оправих:
На бачен мамац већ се скупљају.
А ко? Ма ко? Све једно, протуве,
Да кољу и да гину подобни.
О, скини с мене мрки поглед твој,
Та мене већ толико гони коб,
Да постах дрво, које људе сад
К'о цифре сматрам ил махину тек,
Да могу баш и замке плести њом —
Јер и то смем спрам хулâ, лупежâ.
До тебе дођох, дивни јуначе,
Но не да уђеш с нама у коло
— Та тебе срећа зове, иди с њом! —
Већ дођох, да се с тобом опростим,
И с анђелом, што мене избави! (Ружи)
— Но каква сета тебе сада тре —

РУЖА (одлучно, прекидајући)

Смем, оче, дати срцу на вољу,
Да овог, који трпи, утешим?

БОДОМИР

У оку твом се буди стари жар.
Ја слутим, шта ћеш. Добро, пристајем.

РУЖА

Ни отац не ће с крстоносцима,
Јер њина вера није и наша,
Већ вратиће се одмах с границе,
Јер има посла, постав земљи кнез.
Сад можеш с оцем савез склопити,
К'о с кнезом и владарем слободним.

БОРИЧ

О, вама већ и живот дугујем.

РУЖА

Твој пријам, кад се ми потуцасмо,
И љубав твоја није вракена
Ни нечим чим . . . За живот живот нај,
За срце срце, круну за круну.
Буде ли да ми отац страда кад,
Помози, спаси! Сад пак прими *ти*
За твоје добро срце *његово*.
Ти њему престо извојева пре,
А сад нек престо теби даде он.

БОДОМИР

Да, хоћу добро, ево деснице!

БОРИЧ

За моје ништа така награда?

РУЖА

А што да пузиш, сичеш змијински,
Кад можеш као оро напасти?
Мајсторске замке, подлу превару
Нек спују, који иду у крају —
А ти на правди тражиш престо свој
На зато смело ступај, као краљ;
Нек дрхће, стрепи, ко те не воли!
Одвешћеш собом четир тисуће,
Што рекнеш биће свима законом
А злотворе ће у прах згазити —
И када сврши грозну освету,
Ти можеш дићи земљу изнова,

Јер наш ће народ к теби прећи сав.
На плодне њиве с ових неродних.
Мом оцу ево ја сам наследник,
Но ја се владе давно одрекох,
Јер није то за слаби женски створ:
Док живи, буди другар оцу мом
А после владај сам у држави!
Та жеља ми је најватренија
И ја је давно скривам у срцу,
На испуни л' се, биће весела,
А остане ли пуста — свенућу.

БОРИЧ

Тај одушевљај по је победе.

РУЖА

Тај жар ћу и у војску улити.

БОРИЧ

Ти више нудиш нег' што отац може.

БОДОМИР

Не! Она моје мисли казује.
У бегству ја сам много пришио —
Питомији ми поста дивљи дух!
На преселим ли народ овамо,
Изврсно бих жељу срца свог!
На савез с тобом радо пристајем,
А хоће ваљда и главари ми.

РУЖА

И мора сваки, што ти заповедиш.

БОДОМИР

Не тако, Ћери! Хоће они бој
И сви ће са мном слепо и у смрт.
Но у том важном послу право је
Да зовнем на збор главе племенске,
На мора бити и нов уговор,
А погодбе су ваљда правичне,
Је л' тако?

БОРИЧ (пресече га)

Јесте, све ћу дати ја.
У земљи биће први народ твој
А ја ћу само жељ угасити,
Кад сатрем оне хуле погане.
У напред, ево, прими десницу,
Што хоћеш, редом на све пристајем.

Трећа појава

ЈУДИТА (ступа нагло, скида вео); ПРЕЂАШЊИ

БОДОМИР

А! краљица!

БОРИЧ (изненађено)

Ти, жено?! Од куд ти?

РУЖА (за себе)

И она пати!

ЈУДИТА (пресервши све једним погледом, себи)

Дакле истина!
(Боричу)
Је л то зар дочек? Да л' сам страшило?

БОРИЧ

На скоро да се не радујем баш:
Бојим се да си пропаст донела.
Над мојом главом овде виси мач:
Да знају да сам ту — поручих то?

ЈУДИТА (на Ружу гледећи)

И нада мном је дома био мач,
Но немај стра, јер велом сакрих лик.

БОРИЧ (нежно је загрли)

Ох, макар.... У мом страшном потхвату,
Где и твој живот морам бранити,
И пакит твој ми може сметати.
Утрнути ми мож' због тебе дух,
На онда, ако будем подлего,
Ту нема спаса — јеси л' знала то?

ЈУДИТА

Поделићемо срећу: добру-злу!
И пасти с тобом ја сам вољнија,
Нег растављена сама живети,
У муци, болу, чежњи за тобом.

БОРИЧ

Та ретка верност пре је невера —
Учинила си против забране.
Но кад већ дође, да ти приказем
Избавиоце моје — ево их.
На челу ове храбре деснице
Што видиш ране, писао је нож,
Што беше мојим грудма намењен.

РУЖА (идући према Јудити)

Тек: огреб мали, и већ зарасте.

ЈУДИТА (излазећи такође према Ружи)

Ал има рана, које остају,
Не зацеле се. . .

(Погледи им се сукобе; Јудита врским погледом мери Ружу, која се пренераженo окрете; себи)

Покори ми се!

РУЖА (себи)

Та мрак мене!

ЈУДИТА

Хајд у шатор твој.
У њему сам те и потражила,
Са слугом, ког си к мени послао.
(с цвљањем)
Не мишљах, да се овде налазиш!

БОРИЧ (Бодомиру)

Опрости; сво мене натраг, сад!
Да свршим с тобом братски уговор.

Четврта појава

ЂОРЂЕ, мађарски ратник. ПРЕЂАШЊИ

ЂОРЂЕ (откривши завес, завирује)

Да он је, он је, не варам се ја.

БОДОМИР

А кога тражиш?

ЂОРЂЕ

Кога најрадије већ.
(Одлази. Сви стоје преневерени; пауза)

БОРИЧ (Јудити)

Шта рекох?! Ето, дође несрећа!

БОДОМИР (предаје шлем)

Не оклевајмо, покри велом лик.

ЈУДИТА

Бранича вере не ће дирати.

РУЖА (трза мач)

Мач, оче, да га мачем браниш!

ЂОРЂЕ (с поља)

Опколите шатор, мора бити ту:
Устопце смо му жену пратили.

БОРИЧ

Шта рекох! Куцну часак одсудни.

ЈУДИТА (поклекнувши)

Ох, Боже, ја му пропаст донесох!

БОДОМИР

(пограбе штитове, потргну мачеве)
Те прве само снажно одбијмо.
(наместе се за обрану)

Пета појава

ЂОРЂЕ (с више мађарских витезова; одмах за тим краљ Лудвик. Палатин. Мађарски главари. Крстоносци. Краљева пратња.)

ЂОРЂЕ

Предај се, или си с места исечен.

БОДОМИР

Зар госта мог? Под мојим шатором?
Бранича вере?

ЂОРЂЕ

Хулу, протуву!
Да, тражимо га, мора умрети.

БОДОМИР

Ал и ви с њиме!

ЂОРЂЕ

Краљ је рекао:
Или жив или мртав мора са нама.
(хоће да јуриша)

КРАЉ ЛУДВИК

(ступи с више њих; одастру се завеси)
Оружје доле! Стан'те! Дрзно л' ко —
Одавде не ће главе однети!

БОРИЧ

(збаци шлем и мач краљу под ноге)
Не дај ме, вођо, тиј убицама,
Већ суди право. Ја сам њихов краљ,
Ја нисам грешан, само — несретан.

КРАЉ ЛУДВИК (Мађарима)

Ко ноће? Зар би смели лити крв?

ПАЛАТИН

Ово је краљу, Борич издајник,
Наш краљ нас посла да га хватамо.

КРАЉ ЛУДВИК

Ал овде само ја заповедам.

ПАЛАТИН

У нашој земљи?

КРАЉ ЛУДВИК

У мом табору —
А он је бранич вере Христове.

ПАЛАТИН

Он лажно узе на се име то,
Већ он је душман нашег оташтва.

БОРИЧ

Да Бог и правда живе међ вама,
Ваш краљ бих био ја...

ПАЛАТИН

О, не веруј!
Не, краљу! Он се зачо грешнички,
И матер му је закон прогнао.

КРАЉ ЛУДВИК

На сви да каје преступ матерни!

ПАЛАТИН

То не, но он је својих греха пун.
Јер отаџбини квара ношаше,
О, колко квара! . . Да му обшика
За сваки живац казну судимо,
Још не би био кажњен грешник тај.
Са свију страна земље несретне
Доплачно је чете туђинске,
Распаљујући на нас суседе,
С којима дотле сложно живљасмо,
Те на нас мач и огањ дизаху.
Да не би с нама Бог и храброст нам,
Са лица би нас земље нчистио.
Предај га дакле нама у руке,
Нек мучи муке, које заслужи.

КРАЉ ЛУДВИК

Ал ако грехе своје поправи,
Борећи се за веру Христову?
Та праштати је дужност хришћанска,
Кад грешник грехе радо покаје.
Не могу вам га дати, нек је крив —
То рећи краљу свом, ког поштујем,
За љубав и за гозбу честиту,
Што војски ми и мени учини —
Ал Борича му дати не могу.

ПАЛАТИН

Зар така плата твом домаћину
За љубав му? — Да оног заклањаш,
Ко као лупеж на домовину
Са ножем уста, водећ' протупе,
Што земља као талог изметну?
Не кајање ни смерна покора —
Опачина је њега донела
Међу нас, који у бој устасмо
Под знаком крста а за часни крст.
Он тајно уђе као претворник,
А смер му је да склони заверу,
Да тера своју личну освету,
Јер ту се нада наћи присташа
Спрам себе . . . па да дигне грозан рат,
Да лије крв, да пали отаџбину.
Е то је његов барјак: освета
И бес и покор, грозна недела
А не да тежи светој земљи — он.
И у твом стану сада шурује,
Обећава, ког мож' да завара . . .
Ал с праведном је ствари ваздa Бог,
И он нам даде конце у руке,
Да нитков замку сплести не мога —
Ухребасмо га, ухватисмо га.

КРАЉ ЛУДВИК

Издајство никад нисам штитио —
Но дајте доказ, онда нек је ваш.

БОРИЧ

О, не верују им, краљу, пресну лаж!
Њих гони страх, јер њихов отмичар
Зна добро да је престо само мој,
И за то би ме радо смакнули.

КРАЉ ЛУДВИК

Сви за мном! Пре нег судим од ока,
Да чујем тужбу, ал и обрану;
Ко право има, правде имаће.
(Сви одлазе осим обе женске)

Шеста појава

ЈУДИТА. РУЖА

РУЖА

(приљубе се к Јудити, која се ухватила за шаторски сто)

Охрабри ми се! Јесте опасно,
Ал краљ га не ће казни предати
Без доказа. — Хајдемо за њима!
(пружи јој руку)

ЈУДИТА

(на додир руке препукши)

Не скиди! Змијо, што ме с' дотичеш?!
Из мога ока читаш, све да знам.

РУЖА (тужно)

Шта, крајице? Шта знаш?

ЈУДИТА

То, ко је крив.
Зар ја? Зар ја га гурнух у пропаст?
Је л, што ме сруши сумње оштри нож,
Па не бих више кадра сносити,
Већ дођох. . . . Но па, ето сумње ту
И ето муке — све је истина!

РУЖА

Да, отац мој и муж твој свршише
Да натраг отиу престо Боричу.

ЈУДИТА

Да, тебн — ти да будеш крајица. . .
Тај савез није против краљева,
Већ против мога срца наперен,
Ту моје право газе ногама,
Да отимање слави победу;
Ти просу семе тешке невере
У њега. . . Ти си отмичарка, ти. . .

РУЖА

Зар мислиш?!..

ЈУДИТА

Мислим!.. Доле личину!
О како давно, давно чезнем већ,
Да дођем с тобом очи на очи,
Да кажем да те — мрзим, мрзим, ох,
И да те мржах, чим те познадох,
К'о што се змија, крвљу гнуша свет
И пре још него што су ујели.

РУЖА

На што ме онда прими у свој дом?

ЈУДИТА (боно)

Што примих! Јер се гости поштују —
На сада жањем красну захвалу.

РУЖА

Шта могох више, до умрети за њ?

ЈУДИТА

Умрети? Ти за њега умрети?
Но ти га спасе, ти га сачува,
Ал узе за то што ми драже би
Нег његов живот — срце његово.

РУЖА

То није, ништа није истина.
Он мене само штује, не љуби.

ЈУДИТА (гордо)

Да спасе њега!? С којим правом ти
Да мреш за њега?

РУЖА

Хтедох, дужна сам.

ЈУДИТА

А сад он тебе... То су ране те...
Јунаштво ти је дивно доиста!
Ти просу крв за племенити цел —
Да ја бех мач у оног душмана,
Забола бих се тебе у срце.

РУЖА

Ти желиш мени смрт?

ЈУДИТА

Зар једну смрт!
Колико пута мене уби ти? —
Колико пута гледну оком на њ,
Све беху стреле једном срцу моме!
Ал тешко тебе! На крај стигосмо.
Ја збацих ево лажну личину
И зборим с тобом очи у очи,
Ох, зборила бих, ал је слаба реч
— Толики грех да реч зар освети! —
Не, све је мало, свака погрда...
Заслужила си више: — да ти нож
Забодем у то срце поганo.
Још један поглед... једну речцу с њим!
Ја, коју с њиме веже заклетва,
Ја, љубавца му, верна, венчана,
И која родих чедо његово,
Изгубићу га, жртвоваћу га,
Ал исто тако тебе — убићу.
(одјури).

РУЖА (сама)

Ти збаци маску? Ал си здерала
И моју, што је мене скривала,
Те откри стид мој... Тешко тебе сад.
Ко мене вређа, буди фурије,
(погледа стреду па је разапне)
На ево на сад њену жаоку!
Зар мучки? (скида стрелу)
Не ћу. Ни понижена
Не могу тако кукавички, не. —
Ти тражиш рата? Мислиш, волим ме?
Не хвала, што му спасох живот драг,
Већ љубав да му срце ужиже...
И ти се бојиш? С тог ме мрзиш, је л'?
Ој, како сумња има оштар вид,
Кад прозре тајне куте срца мог!
И његово ми срце изнесе...
Он воли мене? — Ти си рекла суд,
Суд самој себи, жено несретна.
Ја спасох њему живот — сад је мој,
Не твој, јер ти му пропаст донесе.
И отац твој и његов народ, сви
Напустиће га, нема престола,
Одузеће му... Мој ће отац тек
И наша војска да га закраље...
И живот му и круну дајем *ја* —
Но сад на посо! Мужа спасавам,
Свог мужа... ма га од ње отела.
Над њиме лебди мач, ал не дам ја,
Ил не дам ил ћу погинути за њ.
(оде).

Седма појава

БОДОМИР. БОГИЧ (долазе на средњем улазку)

БОГИЧ (узбуђено)

Да ја од краља просим милост!.. Ту,
Где ј' моја земља, круна, право, све!

БОДОМИР

Што стрепиш, кад се посведочити
Од свега не мож' баш ни мрвице!

БОРИЧ

Ал ако може? Има сведоџбе.
Уходили су, знају заверу;
Докучили су; неко издаде
Од вајних мојих поузданика.
Невидљива је мрежа, ал је ту,
И уловљен сам сад пред — освету.

Осма појава

РУЖА (враћа се). ПРЕЂАШЊИ

РУЖА

Пожури краљу, само који час
На робом поста.

БОРИЧ

Тако пропасти!

РУЖА

Ја онде бејах. Биће потере,
Јер чух, кад даше таку заповест.

БОРИЧ

А моја жена?

РУЖА

Зна за несрећу;
Но шта би она ту где сева мач?
Повратила се где је и била.
Не часи часа, да не задоцниш,
Јер сад ће доћи да те убију.
И пратња нам је ту на коњима,
На хајдмо!

БОДОМИР

И ми?

РУЖА

И ми с њиме, да,
Наш мач ју може бити потребан.

БОРИЧ

Ти к'о да си ми анђо-хранитељ.

БОДОМИР

Док натраг'дођеш, до'ћеш као краљ.

РУЖА

Да учиниш, што треба, освету.

БОРИЧ (бесно)

Да бежим! Згажен! На без освете?
Одавде, где је земља, престо мој!
(свечано)
Ал вратићу се! — Роде неверни,
Убице части моје матере,
Ни кам на каму не ће остати,
Истребићу вас на из гробова
Нек отаџбина нова изникне.

РУЖА (себи)

Ти хтеде рат? — Да видиш победу!
(сви троје одлазе)

Девета појава

ЈУДИТА (после краће ноћивке долази с друге стране)

ЈУДИТА

И слуга рече, да се пратиште.
На где је? Где је? Мора бити ту!
Шта, коњски бат? (истрчи пред шатор)
Њих двоје! Одбегли?
И гледим, Боже, срамну неверу,
А не ћеш да их стрелом побијеш!
Отвори крило земље под њима,
Сарани их — и мене — и мој срам...
Узалуд клетве! Немоћне су све!
Ал од куд онда мени снаге још
Да гледим чудо... а да не свиснем!
(строшоштта се).

(Свршиће се)

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

(Наставак)

Први поглед на његову собу одаде ми човека, који воли ред. Осетих прво јак мирис, сличан зумбулу, кроз који се доста јако осећа мирис на влажне даске и опране клупе. Обичан мирис свију бећарских соба, које су ми још добро познате! На зиду, према вратима, лежи обешено велико огледало са жутим оквиром а у оба му доња краја заденуте оне много познате непунчене слике од цвећа, обојене не како треба, но како се хтело! Ово као да је

женска рука намештала! сену ми кроз главу. На оба краја собе стоји по један креветић, на писким ногарима, а застрвени чистим, шареним покривачима. Више једног стоји на зиду разапета мечја кожа и по њој испрекрштано његово оружје.

Док сам спустио своју торбу уз мали астал, прекривен чаршавом и великом жућкастом хартијом, на оставио пушку у један ћошак, дотле је домаћин наређивао нешто у кујни, на што по искад одговори танак женски глас... Мој ме друг удари лако руком по рамену и показа палцом иза себе на врата и шапу. „Није калуђер!“... Ја климнух главом... Тад се чу домаћинов глас, где рече: „Само брзо!“ и он уђе к нама, у собу. И сад сам лепо видео висока и снажна човека од своје, како сам ја мислио, тридесет и четир године (после нам он рече, да има тридесет и седам), са лепим, широким лицем и оштрим, а уједно веселим очима. Мали завијени бркови кицошки му одскачу од пуних образа и са свим покривају горњу танку усну... Светло црну косу превио је на десну страну, разделио је јако, те се јасно бели бела пруга преко целе главе. На њему чисто и необично одело. Прво до самог подвратка скопчан капут, који пола личи на војничку блузу и при свем том, што се слио са његовим струком, на њему није било ни једне боре, ни једне увалице. На ногама му тесне, утегнуте панталоме, преко којих су до самих колена навучене узане и чисте чизме. Он завуче руке у џепове од капута, занесе оба лакта за леђа и тако стаде према нама.

Прво нам се извини за овакав дочек... Понуди нас да поседамо: „Како — рече — год хоћете... ево и астала!“ Али сам не седе. После отвори један мален орман, извади из њега плаветну кутију од хартије и метне пред нас, на астал.

— Пробајте, рече уз то, овај дуван. Јуче сам га добио.

Ми запалисмо по једну.

— Увек он има укуса! опази мој друг, кад први дим из цигаре растера око себе.

До вечере говорасмо о свему. Најпаче о лову. И Мишко је био наш друг.

— Ове сам се зиме, рече, лепо провео... Лова је било доста...

— И сигурно си сваки дан пишао? упита га мој друг.

Мишко из истог ормана најде једно мало, дугуљасто стакло с ракијом, на паточи у мале лепе ракијске чаше и метне пред нас.

— Нисам баш тако, тек после! одговори. Неки пут по недељу две не изађем из собе... ни послом нисам пишао, а кад изађем, по три дана се не вратим... Напочито је било много срна. Сад је и томе крај.

— Како? упитам га ја. Зар ви не марите за птице?!

— А, не то!... волим ја сваки лов, само мислим да се пресељим опамо к вама... у варош.

Мој друг радосно скочи:

— Једва једном! викну гласно. Имаћемо друштва, и то добра друштва, па... Само се ти брзо довлачи овамо!.. Већ си подивљао!

Дим од цигара брзо напуни собу. Пријатно нас раскрави топла, пламкаша ноћ, и ја осећам, где се по свима крајевима мога разломљеног тела таложи сладак, сањив умор. Ракија ме још више растопи!.. Светлост ми дражи очи; трепавице се лепе једна за другу и једва се покрећу, а из кујне ме још више успављује једноличко притање запршке, кроз коју се по некад чује тупа лупа суђа.

Једно време сви ћутасмо. Домаћин отвори мало врата и упита из собе:

— Је л' готово, Станија?

На то му онај пређашњи женски глас одговори; да јесте — па хајд уноси! рече он, за тим се окрете к нама и поче да се правда „оваком“ вечером.

Мој друг и рукама замаху, да покаже, како је то излишно рећи. У то уђе Станија. Али каква је била та... та Станија! Познало се одмах, да није из ове околине. Друга одећа, друга обућа, лице друго. Ја погледах у свога друга и чини ми се да му у очима видех ону, како он рече, гатку о Шокици, али и поред тога његово детињасто изненађење. Према оној светлости видео сам да је плавуша, да има плаве, мало затворење и влажне очи.

Преко главе је повезала шарену мараму, која јој крије сву косу. Не погледа ни у кога. Пажљиво спусти служавник на астал, на коме су били тањири и остало што треба за вечеру; тада врло брзо прелете очима на све нас, рече тихо: „изволите!“ па изађе.

Још Станија ни врата лено не затвори, а мој друг замахну рукама:

— Ао, мој брајко! Та ово је нешто... нешто невиђено! Ко је то?... Чија је?... Од куд она овде, у овом селу?... у овој планини?

И он се загуши својим питањима.

Мишко пажљиво растури тањире, намести виљушке и тихо рече:

— Де'те, да се не хлади!

Али тиме све прекиде. Сваки његов покрет, оно једноставно осмејкивање (то ми сад изгледа обичан израз његова лица), увек смишљена учтивост, све то каже: „Видели сте, на зар вам то није доста!“

После вечере се поче, као обично што бива. Прве чаше одоше врло брзо. Он је сам наливао из стаклета, али тако, да нам чаше нису никад биле празне. Опет се поче говор о свему, што нам на језик дође.

— Како вам је, рекох, граница?

— Као граница.... Јесте л' били који пут тамо?..

— Нисам

— Можемо, ако хоћете, једном обићи. Могло би вас што шта занимати.

— Све је то лепо, рекох, али они тамо... Ти ваши Арнаути.... Како ће нас они дочекати?

Мишко подиже своју чашу.

— У ваше здравље! рече и брзо је испи. Доли одмах вино у све и, не гледећи у нас, рече немарно:

— Од како сам овде, није ме ни један узнемирио. Обично ко пређе на нашу страну, тај се више онамо не враћа... С њима човек може да има и задовољства. Да их само видите, кад их потерају момци; у камен би се завукли, тако се уплаше.

— А, право реци, утаче се мој друг, да л' си се ти икад уплашио?.. Да л' је тебе кад год било страх?

Убојица се јаче осмехну; леже већма на наслон од столице, погледи више себе на рече:

— Јесам, брате, јесам. И ја се увек плашим, кад размишљам о опасностима.

— Како то?

— Просто кад о страху мислим. Али кад радим оно што хоћу, онога трепутка, кад ми то дође под руку и кад се за то не спремам, онда ми је то сасвим обично!

Тад се брзо диже са столице, приђе оној мечјој кожи и скиде прву пушку с реда.

— Ако хоћете, рече, да вас упознам једним својим пријатељима... Ево. овом сам мартинком убио једног Турчина и официра турског. Био је на коњу, после сам другим метком убио и коња. Што ће коњ без њега! помислих, а ја га за себе не бих могао задржати... Иначе добро гађа.

Убојица два три пут отвори и затвори механизам на пушци, па је после пажљиво остави на исто место.

— А ово је наша стара кашикара. Чувам је само из успомене.

Он скиде ту кашикару, са беличастом цевљу и избледелим, много препуклим кундаком.

— Имали смо тада као полупримирје, само се могла по која избацити. И ми и они пуцаемо од јутра до мрака... Ја сам био обично целог дана у јендеку, испод неког шумарка... Лепа хладовина, место згодно и чим се заџрци тамо код њих каква јединица, а ја опалим... Често пута ми се и причини, али зар су нам меци били скупи!?... Преда мном је био њихов велики шанац, на доста благој коси, а у томе шанцу они... Турци, већ то се разуме. И један пут потрча један... видео сам га лепо... низам је био. Потрча доле у поток... Ја опалих и он посрте једном, посрте па се диже... Толико ми је требало да поновим још једном и после сам лепо видео, како низам размахује рукама око себе, али се више не диже!... Да сте га само могли видети!... За то је и чувам, иначе, видите и сами, много не вреди.

Он опет остави пушку исто онако пажљиво, као и прву, па поче руком ши-

нати по осталом оружју и скиде једну криву, турску сабљу.

— Ова ће вас, рече, кад је нама принесе, моћи занимати. Одсекла је своме газди главу! Једном сам се упознао са тим... тим њеним господарем, па се Арнаутин, не рекох вам да је Арнаутин био, па се човек за ме залепио... Звао ме и својој кући. И један пут, кад смо се отуда враћали, то се деси из ненада!... Нашисмо се ракије, а мене ракија чудновато расположи. Ни сам не знам за што, али тада увек стегнем руке у песнице и ако што држим, то ми прсти под притиском... Он ме је испратио до границе. На растанку, а он извади ову исту сабљу из канџе... Морам рећи, да је и он био мало... мало... но, пили смо обоје доста! „Како ти се, рече, чини ово гвожђе?!“... Ја је узех за балчак... Ви'те и сами, за моју је руку, као саливена... Кад сам је узео, кад сам је испружио, па .. то чудновато расположење... тек ми нешто сави руку и само знам да сабља полете, да удари у њега, где се мало, али врло мало заустави и опет полете те ме свега занесе.... Ево, види се на њој још белега... ове жуте мрље!

— За Бога, господине! викнух љутито, како сте могли само?! Разумем рат, бојно поље, али тако, на тај начин?... То је страшно!

— Ни крива, ни дужна... још пријатељи, пријатељи! уздахну мој бедни друг, који ни рањеној птици није могао главу да откине.

Убојица не престаде да се осмејкује. Он остави сабљу на место, извади белу, чисту мараму, обриса прсте, па, не гледећи у нас, са свим мирно рече:

— Ама, ви нисте чули, да ми је сам дао сабљу и да је стојао према мени... Опет вам кажем, да онда нисам писао мислио... То није било намерно.

Он пружи своју снажну и сувоњаву руку за своју чашу, куцну њоме обе наше и тако мило, тако пријатељски рече: Та зар ја морам увек да предњачим?!

Обоје нисмо преко воље.... Више нити он хтеде нити смо ми тражили даље познанство са његовим „једним пријатељима“. Нагнало се и са разговором. Ја сам осећао неки немир и потпуно расторјење. Онај данашњи умор изгуби се, од једном, као разбијен мехур. Је ли могуће, да има и таквих људи?! зуји ми кроз главу, а преко воље очи ми се везале за њега, за тога убојицу... Хтедох рећи да ми се спава, али зар је њега требало опоменути? Он брзо скочи са столице.

— То је, рече, ваша соба, а ви се сами поделите.

Погледа једном око себе, осмехну се на нас и изађе.

Илија И. Вукићевић

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

III

Настају друга времена...

Обистиниле се речи краља Владислава Локтка. Друга сада настадоше времена, други се зачеше обичаји, други људи стадоше уз краљевски престо, који се, место стародавне простоте, стаде окружавати блеском и раскошношћу, по угледу на андегавски.

Кад нан Маћко стиже у Краков, ако и не беше први пут онде, не могаше се доста да начуди различитим и великим променама, које онде виде.

Краљевски град изгледаше са свим друкчије, него за Локтка. Обиље и богатство свуда, куд оком погледаш. Нове куће и величанствене цркве са зиданим торњевима; а по улицама ходе господа грађани, одевени као сенатори; говоре врло гласно, а јемачно им је добро, јер су им

лица округла као месец, на трбусима само што не попуцају свилени кафтани, а изглед и држање дрско.

Пан Мајко гледаше, дивљаше се и љуљаше, кад така безобразна њиштарија, пролазећи мимо његову прагу, смело диже очи, једва се машу руком чанке, клања се лако, а кашто поздрави кроз зубе, али онако, као од милости.

— Безобразна фукара, — мишљаше — ти варошани, дебели су као вепрови... Али није ни чудо!... Краљ нас спутава законима, а њих узима у заштиту.

И њаше даље, све радознало разгледајући. Ту га задиви дивна кућа, која се гради, из темеља, од камена и опеке; онде опет види, како руше старе куће, да не руже града.

На тргу голема тишина. Дизаху ту велике зграде, где ће бити дућани с чохом и стоваришта робе; градиле се и друге лепе куће, а опеке се оправљале и украшавале.

Сијаест је људи ту радило, тесара, зидара и других радника; неки беху доведени из туђих земаља, поименце из Немачке; али већим делом беху то сељани са краљевских добара, које привлачаше обилата зарада. Еле тишина ту владаше и врева од зоре до мрклога мрака. Множина трговаца, а особито шпљарица, дизаше непрестану грају. Ту жена, врло гиздава, црвена и дебела лица, виђаше у сав глас, хвалећи своју робу; друга се свађаше са суседом; једна вуче рибу за реп, која се праћака из воде, на даје купцима, да ју огледају; друга раширила по клупи различито воће и поврће, подбочила се, па се смеје, разјапивши уста, шљивом говору кројача, који седи подаље, па с великом иглом и позицама изгледа посла. А свима се на лицу види веселост и задовољство.

— Добро им је ту... — мишљаше пан Борковић, и та га мисао уједе.

Њаше даље. Мину до двадесет шатра и будя, а можда и више, где беше, на угледу, различито платно, учињене коже и лонци. А даље све богатији дућани; по прозорима дућанским поразмештан бисер, коњче и претесне; на другом месту фалендиш, кофтир и атлас. А између тих дућана, шатора и робе трче непрестано момци, жене и деца смејући се, вичући, свађајући се. Јагма, метеж и врева, измешана то звеком лонаца и посуђа од цина и олова, то потмулим одјеком буради, коју бачвари набијају. Највећа је пак вика онде, где седе шпљарице или где градски стражари купе местовину, а најгласнији смех онде, где су намештене различите крчме и где продају изврсно пиво.

Погледа пан Мајко на своју дружину — а њима сними чисто се очи смеју на ону робу и драгоцености, поразмештане тако да их руком узмеш... Погледа и грозно смрси обрве.

— Дирне ли који шта — викне — гркљан ћу му ишчупати!...

И њаше правце у гостионицу, намести онде своје друштво, па сам изиде још у град.

Дошао на трг, стаде замишљен. Беше то подневни сахат, а од цркве Богородичине вришташе сада гомила свечано обучених варошана — мушкараца и жена — сто и више глава на броју. Њаху полако певајући и вичући. Од злата, аксамита и драгога камења да очи заслепу. Средином те хрпе ступаху младенци, а пред њима њаху минестрели или варошки певачи, певајући различите песме. У прекидима ударяху у таламбасе и бубње а онда неколико дечака у чудноватој шареној одећи и још чудњим капама, које тачно пристајаху на врх главе, а са два шиљаста крајчка, што но падаху око ушију — стадоше удешавати свакојаке прагоље. Једни држаху у рукама дугачке трубе и духаху у њих немилице, надимљући образе с радосним лицем; други пак бацаху високо капе у ваздух и дочекиваху те капе ногама — а све на бучну забаву гледалаца. А кад се то свршн, опет заневаше минестрели, после гомила застаде, а неки rimarius или вештак збору у стиховима стаде говорити врло елично, славећи младенце драги.

Пан Мајко се ухватио за трбух од тешкога смеха, кад је чуо те масне песме и стихове.

— Има ту и ђаво своју забаву! — помисли.

Али одм х, чим погледа на богато одело и весела лица у сватова, опет се стаде јединти и љутити.

— Варошчанско је то краљевство — промрмља — не витешко!

И окрену зловољно.

Сватови одоше даље, а и пан Борковић смераше да окрене на другу страну, ал' само што је начинио неколико корака, мораде опет застати.

На супрот, баш у средину трга, њаше пешке сјајна свита краљевска. На челу ступаше сам краљ.

Младо лице беше бледо и као уморно; само

лепе, тамне очи светлуцаху младеначким огњем. Држање беше гиздаво, величанствено. На све стране бацаше умилате погледе и пријазно се осмехиваше. У осмеху томе беше дивна доброта, а на лицу израз туге, која дираше у срце.

Уље у гомилу оних писара и запатарија, које је отојач посматрао Борковић. Размишљаху се пред њим с великим поштовањем, али без бојазни и зачуђености, као да је то обична ствар. А он многима прилажаше и поверљиво се разговараше.

Пан Мајко се сакри за лист оних поних душана, што но се грађаху, да га краљ не би познао, на гледање, да му очи некоче. А пекла га тако страшна радозналост, да чује, шта краљ говори, да не могаше издржати, него за час изиђе из заклона и примицаше се пажљиво све ближе.

Све не могаше чути, али из испрекиданих речи, које му допираху до ушију, разабра како краљ готово сваког заштитује, шта му фали, или на што се жали, а сваки одговараше смело милостивоме господару. Особито они сељани са краљевских добара, који беху забављени око градња нових кућа, згртаху се хрпимице и, поклонивши се краљу до земљице, говораху за чудо смело и одговараху на питања. А краљ се смешкаше умилато, неке благо караше, некима обећаваше помоћ, а неке световаше. А сви слушаху његове речи с таком дирнутошћу, као свете заповеди. После се унутри краљ онамо, где беху највећи дућани сукнарски, а за тим походи кожаре; — и ту већ пан Борковић разговетно чу, како краљ високим гласом говори о новим законима цеховским и како хоће, да им буду сви послушни. А кад се враћаше, тискаху се за њим сви и викаху радосно, опраштајући се с добрим господарем, коме се лице сијаше од велике умилатости.

Пан Мајко шкрипаше зубима од зла.

— Не ћу се ја ту ништа помоћи — гунђаше — нити ћу наћи потворе. Запета га врло воље, а он ласка светини и већ ју је предобило.

Док је тако стајао, ускипео од гнева, и гледао на краљевску свиту, која се полагано удаљаваше, чујеше наједаред за собом два гласа:

— Но, време је — говораше један — да се томе учини крај... Сељак, варошанин или Жид, владају сада у томе краљевству... а шта нама?... Казимир је охол према нама, са светином се брати, сељачки краљ!

— Зло — одговори други — нема среће, па ни у коцкама... Луче сам изгубио све, а Кампсор, скот жидовски, не ће више да позајми.

Борковић се живо окрену и оназа два човека, још млада, где су се размахнули, па иду брзо, као да их ко вија.

(Наставиће се)

ПОУКА

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

У прошлом броју „Стражилова“ јављено је, да је умро славни физиолог Јаков Молешот. Његова смрт подсетила нас је на лен један чланак о њему, који је запе, приликом седамдесетогодишњице великога научника, изашао у немачком Магазину из пера његова земљака професора Стоквиса, најславнијег физиолога холандског. Како смо уверени, да добици на пољу науке нису само својина појединих народа, међу којима се истакли највећи трудбеници, те да нису само ти народи дужни одавати част и славу научницима-великанима, то мислимо, да не ћемо погрешити, ако пустимо, да и наш свет опширније што дозна о човеку, који је сав свој век посветио науци и раду у корист човечанству.

Ево шта Стоквис пише о покојноме Молешоту:

Ко мисли, да у хладу платана, у мирној тишини задовољства самим собом, крај „топле пећи“ знање и умеће клија најбујније, тај је једностран проучио историју човечје културе. Не! исто тако често, шта више још и чешће науку најсилније покреће бура и невоља, потмули земљотреси човечјега друштва, жестоки бој нових мисли, које се самосвесно дигле на старе, традиционалне појмове. Па ако у нашем веку, у веку природних наука потражимо време, кад је најшареније, најмирније и најсувеље цвеће процветало на пољу науке, све ће нам ука-

зати на годину 1848, на године пре ње и после ње.

Тих се дана први пут чуло и за Јакова Молешота. Као син практична лечника у главном граду северног Брабанта родио се у Херцогенбушу пете године, кад је Грчка извела прво срећно предузеће, да стресе турски јарам, пете године, кад су две јужне америчке државе, Бразилија и Парагвај, извојевале себи независност. Тако се некако већ крај колевке му заорише песме слободи, велики принципи слободе мисли и говора дочекаше добродошлицом малишу и одмах га најмише у своју службу. Но у истину се онај мар за слободу право развио у њега тек кад је као дечко од петнаест година отишао од родитељске куће, да изображење своје започне у гимназији у Клеву (1837—42) а да га заврши у свеучилишту у Хајделбергу (1842—45).

Што је његов отац волео немачку гимназију већма него холандеску латинску школу и хајделбершко свеучилиште већма него које нидерландско, кад је ваљало да за ваљана лечника изобрази свога даровитога, природним наукама одаиога сина, доказује, да је имао широк и добар поглед. Сванула је била нова ера медицинским наукама, а то се у Нидерландији једва и опажало. Природне науке стреле су биле јарам, под којим их је савијене држала природна филозофија. Медицина је стала увиђати, да изворе свему њеиу знању и умењу ваља тражити у биологији и физиологији. Наука о животу сама се разбистрила била у физику и кемију живих створова те је на целу пољу медицине све то већма стала превлађивати метода природних наука. Пре свега се пак сјајним открићем Швана и Шлајдена, упознањем живе ћелије као последњег, микроскопом даље нерастворива елементарна склопа живих телеса отворило са свим ново поље плодовитим истраживањима и применама. На док су у нидерландским свеучилиштима већим делом трајале старе традиције, дотле се Хајделберг од 1842 до 1845 могао дичити анатомом и физиологом као што је био Тидеман, који је у својим класичким испитивањима о варењу открио хемиске процесе, којима подлеже јела у стомаку и цревима — физиологом као што је био Т. Л. В. Бишоф, који је први микроскопом испитивао развитак јајета у сисавача, — физиологом и патологом као што је био Јаков Хенле, човек, „који је снажним стилом и неумољиво-оштром логиком проничио умео да открије заблуде, којих је још свуда било тма божја, човека, који је за науку о ткиву микроскопом учинио то исто, што је за њу урадио био Bichat без микроскопа". (Jac. Moleschott: Salvatore Tommasi e la riforma della medicina in Italia. Рим. 1890). Под његовим руковођењем, под руковођењем тога, па политичком пољу онако слободоумног те с тога онако често гоњеног Јакова Хенла написао је Молешот своју дисертацију, којој је предмет финији микроскопски склоп плућа, где се први пут описује склоп финих бешичица, што носе име Малпигијево, и то, како у њима долазе глатки мишићни кончићи. Млади научник је показао, како уме самостално и самосвојно да испитује те је дисертација, која му је набавила докторску титулу, стекла му уједно и име одлична хистолога.

(Наставиће се)

Андрија М. Матић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Сергије Шакрак Поповић. **Први извештај епархије бачке.** Написао — — — Н. Сад. 1893. 8° стр. XIV+320. — И ако можда није прилика, да се о овакоме једлу говори у књижевном листу, ипак због своје знаменитости заслужује, да се и овдје чује која рјеч о њем. Напоменућемо ову књигу описује и статистичким подацима показује морално-религијозно, просвјетно и имовинско стање бачког владичанства — а то је највиша основа и за развијање књижевности. Нека наши политички листови непрву маркано ове статистичке податке, нека их наши народни посланици добро проуче а средњине автономне власти нека изведу из њих логичне консеквенције — ми ћемо овдје само указати на значај овакијех радова. Већ по том што се ово дјело радосно поздравило на све стране види се, да је оно данас рјеткост, а што је оно рјеткост значи, да наше средњине власти не извршавају својих дужности, а то је жалостан знак наше слабости и поврјености. Неумитни бројеви и нерјечити у овој књизи чисто забрињуто гледе на наше дјетињасте препирке, на нашу јалову борбу, жале што је цио свијет увиђео њихов значај осим нас и довикују нам поштедње шешење, да још за времена пренесемо свој рад и уложимо своју снагу у корисне народне послове. Или зар није источњачка појава ово: наше средњине автономне власти, наши

сабори послужу око народне просвете, око морално-религиозног напретка, шта више постављају уредбе и законе на тим пољима а не имају ни појма пити тражe да дознају, колико нас има, колико нам је имање, како смо у религији, моралу и просвети, напредујемо ли у том или назадујемо, на онда да пронађу свему и узроке? Зар се не зове то надати на пијеску? Док тачно и свестрано не испитамо све разноврсне приликe нашега народа и статистички их не потврдимо, све ћемо лутати или ћемо тек странпутицама ићи овој сврси, којој треба да послужи сав наш аутономни апарат: *моралној, просвјетном и и физичком напретку*. И у том и јест један значај ове књиге. Могао би ко опазити, да би се погдјешто могло изоставити те би била подеснија за употребу, да би се могла згодније распоредити, краће и тачније стилизовати, свакојако би се могло пожелети, да је и језик правилнија; и сам писац сумња у појединост неких података — — али све то заседа на страну! Сваки одјек ове књиге — и ова сама собом цијела побуђује на размишљање. Нов, обилан, реалан свијет нам се открива, који стоји у чудној противности с онијем, који смо обикли гледати кроз наочари нашега „Јавнога мишљења“. Још двије жеље на завршетку: да овај „Први пописатај“ не буде посљедњи и да се ова књига разиде што даље по народу.

Т. О.

Јак. М. Веселиновић. **Од срца-срцу**. Пише — — —. Добричине. — Робијашница. — Пађеник. — Пустињак. — Божићна радост. Београд, штампа краљ. српске државне штампарије 1893. Накладом књижаре Велимира Валожића. 8а. стр. 95, пет слика ван текста; цена 1 дин. 50 пр. дин. или 75 новчића. — Пет приповедака, којима су горе поимени натписи и које је Јак. М. Веселиновић, скупивши их у збирку, приказао „своме чичи Миловану Ђ. Глишићу у знак искренога пријатељства“, јесе су и спретне слике из сељачког живота у Србији. Последњим двема са гледишта слике стварн једна да би се дало нешто замерити, у прве три нак има по што шта, што на њих тек раздеси хармонију. Веселиновић као да све нехна „добија гусе“ на никаитерије, а оне му се очајнички одупиру, јер виде, да се на њих маша рука жилава и једра те им шиље може подомети нежне протоке. Веселиновић је и сувише чедо села и природе и да би без усиљавања могао вештo измети опако клизаво питање, као што је на крају треће приповетке. Ту се обично, бар о једно око, каже више но што треба и но што се сме рећи. А и иначе добра половина те треће приповетке рамље у карактеристици, којој је иначе Веселиновић те још како вешт. Види се да је ту стао бар на последњу. У првој половини те треће приповетке и у остале четир пири нам сликопта редя поудана рука, и док та рука распреда нашено и лако намотано клупчи свиседских догађаја и доживљаја, милина ти је гледати како лако одмотана, но над се мани замршенијег клупчета, у које су спутани чак и трагични конфликти, ту дар даборне не да да клупче буде за ш. Гордијев чвор, ал тек руку најпосле нађа снага те на неким местима, у лутини са невештости своје, коман и откине. С тога „Робијашница“ крај свег живахнн, каида мало и преко-јего-реалистична приказивања прилично заостаје за својим другима. Одело, у које су одјентта ликови у овим приповеткама рекли бисмо да није ово лепо стајање руко, које је Веселиновић, у прво и највећем терцији сеоском, умео до сада вешто да скроји. Сад као да му је помагао калфа, који је био свог века бар у Бечу. Хаџе што Београђанка вели: „треба да купиш један лебац“ (стр. 50), то још како тако, али о што Јак. М. Веселиновић Свилеувланин да говори: „То је био један бекар“ (стр. 23), „колико једној сеоској кући потребује“ (стр. 25), „и одјурише за једним девојчетом“ (стр. 55), „дођох до једне воде“ (стр. 61), „прави једну дезу“ (стр. 62)?! Зацело је тај Београђа калеа придену и оно „дрхтећим гласом“ на страни 89. Веселиновић би боље радио, кад не би тражио помоћи. Не би без неволе кварио своја оног природног и неусиљеног стила. Или би каквао да се оспре за поудањим делијем, па да га тај међу осталим научи, да се не пише: „ничијих“, „овчија“, „јечија“, „човечија“, „ја би“, „божанска“, „он порећа нетове књижице“, „она не може да види краја њеним мукама и недаћама“. Што „Пустињаку“, који је „само дваред у свом веку видео“ пошу, мење у уста мало осакаћено Оче наш, држимо да чича Нура не би имао разлога цвћи нар наш, да упрећене части, но не верујемо и да је старом честитом попи Стојану, крај свег његова „болесника срца“, право, кад се на њега беди, да је напио: „С нама Бог, разумејуће, јаници, и покорђјетеја —“.

Г.

Јанко М. Веселиновић. **Адамско колено**. Слика из сеоског живота. Од — — —. Београд. Накладом књижаре Велимира Валожића. 1893. 8а. стр. 23. Цена 30 н. д. — На челу 4 и 5 броју „Гласника за забаву и науку“, којега од то доба — и то је скоро већ три месеца — нисте не видесмо, почела је излазити Веселиновићева слика из сеоског живота под горњим натписом. Сложитна је оде прва и друга глава и нешто мало од треће. Сад нак пре неки дан добијемо целу слику у засебној књижици. Ужинање, које нам до сад прибављене све Веселиновићеве свеже и једре слике из сеоског живота у Србији, помутао нам је овом прилном страх, да ће Веселиновић постати — стереотипан. А страх је у нас изазвало то, што се почињемо уверавати, да мало мало па даровити тај приповедач све долази на исте мотиве. Истина нешт је толико, да и на истих мотива, ако ће мора бити чак и нешеда свака нут по ново нешто, али се нак бојимо, да најпосле не ће ни најбоља вештина кадра бити спасти од монотоније. А штета би била за Веселиновића. „Адамско колено“, „златне крви сиротица Љуба“ јесте свакако желаде друго багре, но што је „робијашница Сара“, прокишорна њихова заједничка мана — не отвори се, што кажу, пред одмах — не води код обеју до истих последица — Сарин се Јосиф пропаје на је туче док га она не убије, и Љубин се делија пропаје на „чини непочинство на њене очи“ а тешн се „Шпабицом, што пена ка' ђаво“, док не дође „пријон“ — има дакле што је „мало друкчије“, но у главном је „исет то“. Но кад се човек на то не оспре, мора рећи да је и ова Веселиновићева слика вештo снимљена. „Адамско колено“ — не одних, као у Вука, plus quam Penelope, нити као у народној песми, коју прибележи Милован Лапковић у „Даници“ 1865 године, јетрвица срца милостива, него осмо женско дете у оца и м тере — јесте до најмање ситнице конскеквентно изведен лик те му не може бити назор стати упоредо уз остале дене ликове, које је створила Веселиновићева машта. На је и догађај, по Веселиновићеву адету, живим бојама низписован, само се ланидарност у приказивању

несавременских ситуација овде одвећ заплела у недоглед те пустила да читалац дође до овакна клизава питања: А како то, да Јакоп тек post festum дошао, кадаа му се принов у кући спремао?! Та за то вакда тек није потребан засебан течај гинекологије!! Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— У немачком Магазину ова ова белешка: Хајне је у особитој милости у Малоруса. Још пре четрдесет година изашле су његове песме у малоруском преводу. Први су преводиоци били два Галичанина: Богдан Дидицки и неки Т. М., који се никад није јавио целим именом. Први је превео Хајнову роману „Ein Weib" а други песницу „Es liegt der heisse Sommer". Оба превода су прилично несретна. У Украјини се Александар Навроцка интересовао за Хајнове песме те их је превео тек 1859 године. За њима долазаи већ читав низ преводилаца, и то у Галицији: Владимир Сасскевић, Јурације Федковић, Остап Ленацки, Иван Франко, Василије Кохон — и у Украјини Михајло Старицка, „Павле" из Украјине (= П. Кубишеки), М. Крамски, Лесеја Украјинка (псеудоним Ларисе Косакове), Максим Стависки, Никола Кобубинеки и др., који су по периодичним часописима или књигама донели много Хајнове песме у малоруском више или мање вешту преводу. Чудно је при том да се већина преводилаца бавили само „Књигом песама", тако да су неке песме преведене и по три и по четир пута. По разним часописима и књигама за толико година разбацани преводи нису дали потпуна појма о Хајну читаоцима, који не знају немачкога оригинала. Потребно је дакле било целокупно издање његових песама у малоруском преводу те је такво издало месеца Јануара ове године пашало у Лавову. Млади књижевници из Украјине: госпођица Лариса Косакова и Максим Стависки превели су Lyrisches Intermezzo, Heimkehr, Die Harzreise, нешто из Nordseebilder те све заједно издали под натписом „Књига песама". Ларисса Косакова превела је 92, а Стависки 51 песму. Њихови се преводи одликују лепим језиком и верним препевом оригинала. Познати пак малоруски књижевник Иван Франко, који је дивно превео Гетова „Фауста", издао је у изврсну преводу „Deutschland" и нешто из „Романцера" под натписом: Одабране песме Хајнриха Хајна. Франку је пошло за руком те је погодио не само мисао, него и облик, тон и метар немачкога оригинала. У предговору уносиоце читаоце Хајновим животом и у тексту има много бележака (по Елстеру), које читаоцу разјашњавају духовну зависку бљву.

— Заједница уметника и књижевника у Београду имала је у прошлу суботу последњу седницу овога лета. Читао је Љубомир Недић своје студије о Војисливу Ј. Илићу и Лази Костићу. Уз то је дебатовано о досадашњим Недићевим критичким студијама а говорило се и о свечаности, што ће бити овога лета у Дубровнику и на Обозу.

— Љубомир Недић јавља, да је намеран да, путем претплате, изда своје критичке студије из *новије српске лирике*. Реч је у тим студијама о Ђури Јакшићу, Змају Јовановићу, Качанском, Лази Костићу, Јовану Илићу и Војиславу Ј. Илићу. Напред ће бити засебна студија *о новој српској лирици и њеним критичарима*. Књига ће имати петнаест до осамнаест штампаних табака а стојаће за нас овде 1 фор. Рок претплати је до краја јуниа, књига пак биће готова крајем јулиа.

— У Загребу је умро професор геологије и минералогије у овданњем свеучилишту и члан југосл. академије др. *Ђура Пилар* у 48 години свога века.

— У Београду је 11 о. м. умро др. *Аћим Медовић*, пенсионисан професор Велике Школе. Поживео је 78 година. Радио је и на књижевности и то у медицинској и пољопривредној струци.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Пожар Раја Павловић, члан крал. нар. позоришта у Београду, дао је у штампу I *Коло српских народних песама*, уделених за гласовир.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— У претпрошли понедељак прослављена је у Бечу стогодишњица Јана Колара.

— Словенска добротворна задруга у Петрограду славила је на дан св. Кирила и Методија о. г. двадесетпетгодишњицу свога опстанка. Пре но дне је била свечана служба у Исаковој цркви а у вече је била скупштина у дворани племићске касине, где је најпре лик отпојао тропар св. Кирилу и Методију па је онда председник гроф Игњатијев беседио свечану беседу. За њим је академичар Бестужев Рјумин говорио о заслугама покојних чланова: Гилфердинга, Лешикога, Н. А. Кирјева, Кошелевика, Золотарева, Достојевскога и др. По што је на тим лик отпојао Слава Богу на небесјех, осврнуо се Игњатијев на историју словенских задруга у Русији, па су онда прочитани новоизабрани чланови и лик је отпојао С нами Бог. Стигле су свима адресе, поздрави и телеграми, међу осталим од приморскога кнеза Николе, од Михајлила, митрополита Србије, и од владике Штросмајера. Од гостаљу су говорили Срби А. Вшељевић, Хрват Јакић и Бугари Људевкиов. На послетку је још говорио И. П. Аксаков.

— Месеца јулиа ове године прославиће се на Цетињу и на Ободу четрстогодишњица Ободске штампарије. Руско свеучилиште у Казању послаће том приликом на Цетиње нарочиту депутацију, коју ће предводити Александров, професор славенских језика. Исто је свеучилиште именовало приморског кнеза Николу својим почасним чланом то ће та депутација однети и предати кнезу диплому.

САДРЖАЈ: Песништво: Кнез Борич. Мишко Убојица. Мрки Вук. — Поука: Јакоп Молешов. — Књижевне: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Белешке о уметности. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО" излази једне недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. з. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. за четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 23. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 6 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

КНЕЗ БОРИЧ

ЖАЛОСНА ИГРА У ПЕТ ЧИНОВА

написао Е. Сигилгетија

С мађарског превео **Благоје Брапчић**

ПЕТИ ЧИН

Широк шатор, напутра; на средп на жртвенику велика чаша.

Прва појава

БОДОМИР, БОРИЧ, РУЖА, КУМАНСКИ ГЛАВАРИ (у полукругу).

БОДОМИР (уз жртвеник)

И тако сад је готов уговор!
Сам Бог је сведок крвне заклетве,
Да крв нам као ту у свети суд
Истече оном, ко изневери.
Ја дајем право краљу мађарском,
Луначком сину Коломанову,
Да полом моје силе кнезује,
Да буде друг ми свуд и у свачем —
И тако нек ме срећа успрати,
Као што веру будем држао.

БОРИЧ (приступи к жртвенику)

А ја се кунем кнезу честитом,
Што у два маха за ме дике рат,
И у два маха спасе живот мој;
Што тражи, да ми врати краљевство —
Тог кнеза да ћу као оца сви
До смрти своје верно љубити
И да ћу с њиме власт поделити,
И слушати му мудре савете.
Кунем се, да ћу народ куманскп,
Ком постах кнезом, јер ме хтеде он,
И који за мој престо даје крв,
У мојој лепој земљи уздићи,
Док будем, к'о што морам бити, краљ.
Поделићемо земљу на нова.
Куманскп мач нек суди онима.
Нек буду робље, рђе ниједно!
Ни једном не ћу дати милости!
Од Куманаца веће склонићу
И њима даћу двор и чинове —
Тако ме моја срећа пратила!

ПРВИ КУМАНСКИ ВЕЛИКАШ

Сад наша вера... Ми се кланьамо
И обричемо верност до смрти,
Јер ти си од сад вођа, владар наш.

СВИ

Тако нам среће! Заклињемо се!

БОДОМИР

А сад, у име божје, на ноге!
Уред'те војску, па да пођемо!
(трубље се чују; сви оду)

Друга појава

БОРИЧ и РУЖА (остану)

РУЖА (даје му руку, с веселим лицем)
Јеси ли сретан? Ето сина твог:
Да стечеш силу, војску у руке:
Отећеш ово право очинско.
Јеси ли сретан?

БОРИЧ

Што сам жудео,
Што хтеде крв мој, ево с' испуни:
Ал куку! Није ово среће пут,
Куд мене зла коб тако догони,
Тај мрачни пут је крвљу натопљен!
Но махнимо се. Нек ми само дух,
Кад одем с овог света негретног,
У боља досне, где је лепше све,
А где ће ми к'о звезда сијати.

РУЖА

Не збори, но ми гледни у очи
И читај из њих моју душу сву.
Јеси ли сретан ил' ти ј' празна груд?
Зар немаш жеља... тајни... никаквих?
Тако те црни кнв зар обузе,
Да свака бол а жића умуче?
Ни будућност ти нема изгледа?
Ни трули сјаја, све зар пустош, мрак?

БОРИЧ

Будућност? Срећа? Од куд сјаја још
У звезде, која падне, угасне?

РУЖА

Ти сини с нова.

БОРИЧ

Што је умрло
Ни Творац не мож' натраг вратити.
И ја сам надах, али том је крај.
И моју груд је анђо природе
Љубавним медом цуну заспјо
А није жучју... Ма да мајка ми
Кроз сузе само очи гледаше,
Кад терах негда игре дечиње,
Ја весо бејах, рад уживах век.
И после — љубљах, бејах пресретан...
Да, љубљах жену, милог сина свог.
А мајчин јад ће бејах огуглo:
Посматрах га к'о облак трепутан.
Још за то нисам на свет омрзао!
И она — Бог јој душу простио! —
Учаше мене љубав, праштање.
Ал' ох, судбина, кнвна, накосна
Позавиде ми срећи на брзо.
На престо! рече, да ме одвара
Из мира на пеленгир срамотни.
На ком ме скупа с мајком ружаху —
Не, бодијаху оштрим стрелама,
А умакаким зар у отров сам.
На такве ране — те не прелазе.
Од то ме доба води зао дух
И ја га слушам... сва ми жуд и над
Да лијем крв, да спремам освету.
Но тим су бешње ове фурије,
Што ми је срећа увек противна.
Ох, ја сам змија, пакост... осећам,
Јер злотвори ми стају на главу.
А нта ми може дати будућност?
У крви земља... плачу тисуће...
Сви бунтовници у прах згажени,
Над развалама смех мој, руге пун.
И, још док сваког оног ударим
Што дође да ми клања... то бих ја.
То желим, том се силно радујем.

РУЖА

Ти не знаш дакле живот волети!

БОРИЧ

Не рекох то. Ја волим... волим, ох...
К'о рањен лав, к'о гуја згажена.
Та жена, син, на отац, сеја, да —
Опростите, што нисам захвалан.
Уз мрклу што вам не дам у срцу
Колико треба места... Док се год
Не стиша море; док не претворим
Све... све. — Ох, како мекан постајем,
Кад мислим на свог сина и на њу,
На моју верну љубу! То јој дар
За верну љубав — патња без краја.

РУЖА (брзо)

Она те врже у погибао.

БОРИЧ

На верности да дели са мном зло.

РУЖА

А би л' је мог'о заборавити?

БОРИЧ

Забора... шта, да њу заборавим!?
Љубавницу верну, матер сина мог?

РУЖА (себи)

Ох, тешко мени!

БОРИЧ

Шта је, какво зло?

РУЖА

Опрости, ја се мало замислих,
То рекох само оној утвари,
Што само мени погиб донесе.
А не могу да на њу не мислим.

БОРИЧ

А то је? Тај је?

РУЖА

Стид ми веже реч.
За мене није жив —

БОРИЧ

А блед ти лик?

РУЖА

За њиме тужи!

БОРИЧ

На ни наде зар?

РУЖА

Нит има, нит је било икада.
Све лудост беше — с њом ћу умрети.

БОРИЧ

Несретни створе! Такве мисли зар!
А рече л' оцу?

РУЖА

Нисам, нити ћу.

БОРИЧ

Ни добром оцу? Незахвалнице!

РУЖА

Буди му ти, к'о син, захвалији.
Шат узмож' лакше бол преболети.

БОРИЧ

А ја, који ти живот дугујем?

РУЖА

Све рачун беше... беше себичност;
С рачуном те и спасох од смрти;
Јер кад не имах наде никакве,
У очају сам смрт тражила;
На и што своје право очинско
Сад теби дадох, и то рачун би: —
Да отац боље дете добије,
У тешких дневих јачу утеху
Од мене, женске.

БОРИЧ

За што сналуђени
Толике жртве доброг срца твог?

РУЖА

Да тебе тиме хвале опростим
И верно срце твоје не кидам.
Нека га цело има љуба ти!

БОРИЧ

Ох то...

РУЖА

Да, јесте, то је лудост та!...
Ил мислиш ти, да само мржња мож'
Да гризе, тлачи корен срцу наш,
И једно мржња да је зло дух?
А љубав?... Да, јер ти си срећан с њом.
Па мислиш то је вилин осмејак!
Ал колко пута љубав пружа нож
За другог или много чешће још
За тебе сама, да се — убијеш,
Да сатреш живот, да се казниш сам.
Што беше луд, што с' даде варати —
Та смрт је онда само добротвор.

БОРИЧ

Ох, не знаш, да ме уби с отим сад!

РУЖА

Заборави ме, немој жалити!
Са Богом остај! Све заборави!
(одјури)

БОРИЧ

Због мене страда, јадна; ја сам крив.
Та, где би био мир и благослов
Куд ногом гази Борич злосретник —
Да тражим оца, да је спасемо. —

Трећа појава

ЈУДИТА БОРИЧ

БОРИЧ

Јудита?!

ЈУДИТА

Презаш? Дрхтиш? Нем си, је л'?

БОРИЧ

Од изненада и од радости.
Допусти — (хоће да је загрли)

ЈУДИТА

Натраг! Вера ниједна!

БОРИЧ

Зар ја?... Зар тако љубав поздравља?

ЈУДИТА

Да, тако љуба, мати сина твог.

БОРИЧ

Ко сплете ове грозне мађије?

ЈУДИТА

Узалуд маска, лијо претворна!
Одбаци маску... гледај, ја сам, ја!

БОРИЧ

Ал' каква маска?

ЈУДИТА

Та на лицу твом,
Што чини тебе краљем... познаним...
И мужем и... јер све је обмахна.
Ти немаш срца — ал' ни имена,
Све знам и знадох, од кад тебе знам,
Ал ћутах, скривах зло и срамоту.
У нашу си је кућу довео,
А она већ те љубља... јасно је.
Кад оде пак да тражиш престо свој,
У манастир ме прже — сметах ти;
А кад ме слугља амо донесе
Те она љубав већ не тајаше,
К'о невера си с њоме одбего.

БОРИЧ

Ох, грозно, грозно!

ЈУДИТА

Је ли, дрхтиш сад?

БОРИЧ

Ох не за себе, не знаш...

ЈУДИТА

За њу, је л'?
Та није тајна свуд већ говоре,
Да краљ преврну вером Христовом,
И махну жену, па и сина чак,
Јер склопи савез па да буде чврст,
Узеће ћерку кнеза куманског,
И заједно ће с кнезом владати
У својој земљи, док је освоје.
Па онда је дабоме праведно,
Да она, што ти живот избави,
У место мене буде краљица.

БОРИЧ

Сирота Ружа!

ЈУДИТА

Тако! Жали је!

БОРИЧ

Муч', не знаш моје страшне болове —
Сирота Ружо, несретнице ти!

ЈУДИТА

Ја дођох на поклоништво — ево на!
(даје му писмено од Пределаве)
Ту пише о твом праву на круну.
Прочитај нита ти мати остави.

БОРИЧ

Ти рече: мајка даде благослов —
Је л' њена рука? (отвори писмо)
Што си тајила?
(чита)

ЈУДИТА

Читај на види, ту ћеш наћи жиг
И доказ твог живота срамотног —
А од тог хтедох да те сачувам
И имах снаге, док не дознадох,
Да л' ја или она више жртвова.
Ал' за то ево грозне осете,
У мојој руци лежи сва ти моћ.
Ви'ш, један дах, па у прах оборих
Твој престо, у ваздуху подигнут.

БОРИЧ (чита а све се више ужасава; најпосле испусти писмо, задише, тражи речи и хвата се за срце)

Што не пукнеш?!

ЈУДИТА

Је л' смртни удар то?

БОРИЧ

Са свом страхотом страшног суда... Ох...
Отварају се, видим, гробови...
Исповеда се црни, тешки грех —
Ја видим мајку, видиће... ужасно!
На инак морам и њу жалити!
На престо су је силом дигнули.

ЈУДИТА

А кнежевска је кћерка (с руком на грудма) знала то,
И оцет кућа, крвљу' срамоту.

БОРИЧ (пренувши се)

Ко вичe то? Зар ја син краљев, ја?
Разбојник, хула, лажа под маском,
Који сам на свет дошо жигосан,
Да срамно живим... То сам сто ја.
Сад ходʼте, ви главари поносни,
Да газите и да ме пљујете,
На на вешала са мном! ако сам
И тога гадног места достојан —
Ал и то могу још оскврнити.
За престо?!... ха, ха, ја за престо, ја,
Коцилан Борич!... Дајте вешала
И трнов венац, то је круна за њ.

ЈУДИТА

Ја знадох све и тријах...

БОРИЧ

Трпља ти!
Ха, све је лаж, лукавство, пздаја!
Кнежевском Керју Борич ожењен!
О грозна жено! Велим, знала си
На Кута... Да, ти јеси Кутала!
Ал' сад се будим, маглу прозирем:
Ти знаде, јер ти мајка повери
На смртном часу покајавши се,
Да с чистом душом оде у небо,
Да клетву, крв и пустош отклони
Са моје главе, кад не мога част
И чисто име да ми остави.
А ти тек сад ми кажеш, па и сад
Из освете, због слутње никакве!..
Ох, грозне казни! Варах читав свет,
А сад ме сруши мала обмахна.

ЈУДИТА

Зар обмахна? Ти и сад порицеш?

БОРИЧ

Моју си мајку спаса лишила,
Не мога у рај, већ у пакао —
А овамо је теби прибегла
Баш од тог да је спасеш. Мене пак
Учинила си... Ох, поустаје
Сви, који у моја рату безбожном
У гробље паште!... Текни из нова,
Ти море крви, што те пролих ја —
Да утопиш највећег грешника!
Ил' склопите се кости распале
На удрите ме да не гледим свет.

ЈУДИТА

А кајеш ли се, што ми сагреши?

БОРИЧ

Ја тебе? Тебе? Ха! Бајаги ме
Ко верна жена љубљаше... ох, да,
Ти љубљаше, ал краља, мужа но,
Та престо само, престо да ти је,
Ма отет, то је више него муж.
Ал' ја!... Ох ја... да знадох само то,
Да немам права, ја бих одбио,
Да ми је престо нуђен пред ноге —
Ох, прени једном, чиста савести,
Ја имах права — —
(с поља рогови; потрешено)
Ох, ал освета!
На тешка вера, коју зададох!
Ох, у бој дакле! Гази правду, де,
На пали... точи крвцу мађарску,
Поубијај и децу невину.
Поштеде л' кога дивља Кумани,
Подјарми га па — нек те куне свет.

ЈУДИТА

На кога сипаш клетве? На ме?

БОРИЧ

Да,
На тебе, и на себе самога.
Ти бија моја котва последња,
Од свију греха сад си грозница.
Та никада ме ниси љубила,
Врлини никад не би одана.
Недостојна си да ти разгонам
Ту сумњу твоју. — С Богом! Мрзи ме!
Толико нек је сад наш опроштај.
Ја одох у свет да се изгубим,
Ни гроб ми нико не ће сазнати.
(пође)

Четврта појава

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА. ПРЕЂАШЊИ.

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА

Ох, где си, краљу, зло се догоди!
Отојич умре Ћерка кнежева —
Уби се сама!

БОРИЧ

Несретница! Зар?...

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА

Сиромах отац, изван себе је

ЈУДИТА (слутећи; боно)

А што се уби?

КУМАНСКА ПОСЛУЖИТЕЉКА

Ја и отац њен
У крви смо је мртву застали.
Толико рече, да је — волела...
А није било наде никакве.

БОРИЧ

Проклетство моје и њу сустиже.
Ко мене брани, тако пређе свак.

ЈУДИТА (паднувши на колена)

Опрости мени сумњу махиту!

БОРИЧ

То ј' твоја казна. Маловерна би...
О, ти си бич у руци судбине,
Да љуће боли, тај је ударац
Од тебе, моје жене, дошао!

ЈУДИТА (исправи се)

Ту тајну нико не зна осим ја;
Још није крај... јер ти ћеш ћутати
Ко гроб.

БОРИЧ

Ох, тако, правда диже бич!
За ћутање ти нек је награда:
Да те из гроба мати проклиње;
А што ти сумња језик одреши,
И за то нек ти буде награда:
Поживи, па ме познај у смрти,
Кад у животу не хте познати.

Пета појава

КУМАНСКИ ГЛАВАРИ. ПРЕЂАШЊИ

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

Војска је, краљу, већ на ногама,
Размотри је па да се полази.

БОРИЧ (да их раздражи, с подсмехом)

Шта?! Ја да водим разбојнике те?
Да ону сретну земљу оплене
И затру такав народ са света,
Ком нису вредни ни робовати —
Тим лупежима краљ да будем ја?!

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

На то си дао веру!

ЈУДИТА

Ман'те га,
Полудео је...

БОРИЧ

Нисам, Бога ми,
Већ све са чилом свешћу говорим.
Него сам онда био издајник,
Кад лупежима веру зададох.

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

Шта? Како? Грдиш онај народ зар,
Који је за те мрео-живео.

БОРИЧ

Убијао и пљачко, отимо...
Измет сте ви и ја вас презирем.
(Куманци пођимају)

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

А ти — — ти скапај, подла неверо!
Заслужио си смрт!

ДРУГИ КУМАНСКИ ГЛАВАР

Мир! Иде кнез.

Шеста појава

БОДОМИР. ПРЕЂАШЊИ

БОДОМИР

Ти плач и клетву мени донесе!
Умре ми Ћерка.

БОРИЧ

Ја је убих, ја,
Рекох јој да ће бити краљица —
Кад не сверовах, сама с' убила.

БОДОМИР

Јест, умрла је тебе спомињући!

КУМАНЦИ (хоће да кидишу)

Ох, издајице! Грозно! — Освета!

БОДОМИР (хоће да га брани)

Не дирајте га, нете госта мог!

БОГИЋ

Ништови једни, зар на мене мач?!

КУМАЊИЦИ

Исеците га, подлу неверу!

(опкоље га и проболу: Лудита пада у несвест)

БОДОМИР

Ви не слушате моју заповест?!

ПРВИ КУМАНСКИ ГЛАВАР
(положивши мач)

Ох увек, кнеже! Само овде не:
Ко реч не држи, нека погине!

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

(Наставак)

Ућутасмо двоје и после ћутали. Мој друг рече у два маха, више за себе: „пријатељи, једини пријатељи!“ Загледа се тамо у оно непрекрштано оружје, одмахну после главом, што је могло значити: Ништа ја то не разумем! па се умота у покривач.

Али мени није било тако лако заспати. Убојица ми увек пред очима, са запетим лактовима за леђа и оним једноликим, већ досадним, осмејкивањем .... „Јесам неко чудо, говоре ми његове очи, јесам чудо, али ни сам не знам шта је то!...“ Но од куда та сила у тим очима, да ме и сад, кад их не гледам, да ме и сад море и пробадају... Где сам ја њих видео!... Чини ми се, то су оне ... оне исте, јасне и укочене, без дубине, без милости, као и у оне змије, што сам је оно један пут дуго гледао на полуиструлу пању кад се сунчала ... Оне сијају бледим, мртвим сјајем, блеште као седефно дугме и потајном силом убијају душу!... Поред њих видим ону криву, беличасту сабљу, са жутим мрљама по средини ... пресечепог арнаутина ... низама, како гргенито скупља и опружа ноге и како ја стојим над њим и гледим његове препашене, велике очи, како самртнички колутају, а од шанца пошпркује млак, слаб ветар. Осећам, да ми се тај врели ветар задављује, али чини ми се, не спавам .... Убојица затресе рамењима, весело се смеје на некога више мене и неким гордим, госпоственим покретима руке сеје нешто!... Ја не видим, шта је то, али чујем мога друга где ми шапуће: То су његова дела, његова дела ... дела!... дела!... И то пада све јасније, све видније. То су ситна зрнца од лана, расејана по ћилиму, побраној земљи, где ја стојим босоног ... Каква ли је то земља? мислим се ја ... ово није земља, ово је ... „Чувај се, чувај се!“ више нешто испод бразде, и тада ми зрнце, жуто као она мрља на сабљи, паде под покат, а нече, тако јако нече .... Ја замахнух обема рукама, да се браним ....

Какав је то сан и спавање! Исправим се на кревету, запалим свећу и видим мога друга, како је раширио руке, легао на леђа, отворио уста на равномерно дисање. Мене још стеже оно полусањање... Огрнем капут на изађем. Пред вратима стоји домаћинов пас, али, може бити из домаћинске учтивости, остави ме на миру ... На њу густ мрак и само на неколико корака пред собом видим где се једва светли мален нечист прозор ... Кроза њ, који сам једва очима дохватио, видим земљану малу собу, без кревета, без намештаја, само је у једном крају растресена слама и преко ње бачена стара, исцепана ношава. У другом крају стоји буре с вином, на високим ногарима и уз зид до њега поређане дебеле, црвенкасте даске. Уз врата о издвојен дрвчић, где се закачи реза, наслоњио се Убојица. Руке завукао у џепове и мало погнуо главу. Прва му три дугмета од капута раскопчана и крајеви раздрљени. А пред њим стоји Стапија. Мараме јој нема на глави те јој видим лену косу, савијену у котур око главе ... Преко рамена пребацила вунену, црвенкасту хаљину,

испод које се јасно бели танка, провидна кошуља.

Ја се згрчим јаче под свој капут и станем осећати, да ме влажна ноћ, или нешто са свим друго, пробија са свију страна.

Шта ли је то међу њима? прође ми кроз главу и поред све непријатности мога хајдучког положаја ја сам се притајао, да све чујем. Себе сам могао лако уверити, да много не грешим.

— Где би ти живела, реци... И где и како? рече он, а по гласу сам му познао, да ово питање већ неколико пута понавља.

Али Станија ћути. Ни кончић јој на хаљини не мрда, ни једна јој се цртица на лицу не креће. И ако је оборила главу, опет јој видим тужно и растегнуто лице, исплакане очи и јасну црту испод очију. По некад само јаче задане ваздух и лагано загризе доњу усну.

— Погледај ме, на ми то реци! рече он љутито.

И она га погледа. Кроз ону влажну скрому од суза сијају њене очи благо помирљиво и одано . . . „Зар не видиш, да сам сва твоја?!“ говори све с ње . . . . Она лагано сведе трепавице над пола ока, заустави их тако, загледа се у њега страсно и тихо рече:

— С тобом!

Убојица се јаче намршти Извади руке из џепова, склони шаку на шаку и подметну себи изза леђа, на онај дирек. После се подиже на прсте и луши петама.

— У једној кући?! ушта је набусито.

— С тобом, поново она тихо, где си и ти!

Видим где се он уздржава, да све од једном прекине, али за што је не сме само да погледи?

То не може бити! поче опет он. — Пре свега знало би се одмах, а ја то не ћу. . . . Нас овде нико није знао. . . Нико није знао да си ти . . . да си код мене. Они сад, што су дошли, сутра ће и заборавити. Видео сам, да се чуде. . . . Али тамо, тамо?! Тамо би се за два дана говорило, како живимо — он брзо разрши руке с леђа и завуче их опет у џепове, па дрско рече: како живимо невенчано!

Станија брзо саже главу и јаче згрчи рамена.

— Најпосле ни то не марим. . . Шта је мени до света, али је овде друго нешто, са свим друго!

— А што си ме онда доводио овамо?.. За што си говорио?. . .

— Онда сам мислио са свим нешто друго, прекиде је он, али сад не могу. Тако би била несрећнија, а ја то не ћу!

— Несрећнија! рече она тихо и још једном поново његове рече: била би несрећнија!?

Једно време ћутаху обоје. Убојица по који пут удари десним лактом по оном прљавом зиду иза себе, али њу никако не погледа, а она стоји као да се скаменила. Обе руке (рукави јој пали до лаката) дигла на прси и преплеће прстима, и чини ми се да у њих гледа.

— Мораш ићи кући! поче опет он. Скоро је читава година, како смо. . . . овде. Стриц те чека увек, сама то знаш! Ја ћу те испратити, даћу ти новаца . . . даћу ти све, што. . . .

Станија изненада покри лице рукама — чуо сам, где се сама гуши, да јој се плач не чује — па кроз то јецање тужно рече:

— Зашто тако говориш?! Што тако говориш? Да ти знаш, како ја?! Како. . .

Више је нисам могао чути. . . Једном рече гласније: „несрећна девојка“, и тада га је погледала, али се и то изгуби у оном јецању. Видео сам да се сва тресе. С једног јој рамена спаде она хаљиница (она то није осетила!) а она непрестано држи руке на очима.

Убојица се отисну од свога места. Пређе два пут целом собицом и стаде љутито пред њу.

— Не мораш плакати, то не помаже! Знала си, да тако мора бити! . . . А најпосле — он се маши левом руком за врата — тако ће бити, како ја хоћу!

Но он и не стиже руком до врата, кад му она паде на десно раме. Ухвати се обема својим рукама за њега, сакри главу на његове прси и гласно зајеца:

— Али ја не могу без тебе. . . Не могу без тебе!

Шта је после било, не знам. Из своје сам још собе чуо загушену псовку и крак, али јасан њен узвик!... После се и то све стиша.

(Свршиће се)

Илија И. Вукићевић

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

По оделу и лицу, а не само по говору, лакко се могаше познати, да то не беху прости људи, нити варошани, него пљахта, витезови. Неједнака бејаху узраста; један висок, плећат, беше у кретању врло уображен; други нижи, сухоњав, мање заобљен, храмаше мало на леву ногу.

Пан Маћко се прогура кроз светину и по хита за њима. Њаху брзо, прођоше трг и неколико улица, док не зађоше у мрачну и прљаву попречну улицу, у којој махом становаху Жидови. Беше тамо гостијоница за онда чувена, прозвана код „Медведа“, јер имађаше на узи ту звер, врло вешто паликану, како стоји на стражњим ногама. А чувена беше та гостијоница не толико због пића, на које се више пута тужаху, да је нечисто, колико због тога, што јој власник беше познати Жидовин Кампсор, велик богаташ, који трговаше новцима, позајмљујући потребнима на лихву. А позајмаше најрадије онима, који залажаху у његову гостијоницу.

За то беше онде, особито у вече, дуком пуно у тој гостијоници, макар што беше прљава, мрачна и смрдљива.

Пан Борковиц се колебаше за час, пре него што уђе онамо, за оним витезовима. Најзад гурне снажно врата и стане на праг. Соба беше велика, а огрејала у мраку, да испрва не могаше пан Маћко ништа догледати. Истом за часак, кад се поглед мало навикао на ту таму, угледа оне витезове, где седе већ за столом, а пред њима другу прилику, малену, мршаву, погрбљену — Жида Кампсора. Никога више не беше у гостијоници.

— Не ћеш да даш новаца! — викаше онај високи пљахтић.

Жид се пресомити.

— Ај, ај! — одговори полугласно, — таки пан, као пан Отон од Шчекаровица... шта ће њему моји новци? Ја немам новаца... зарада је све тежа... краљ је забранио узимати камате као некада...

— Краљ? — засмеја се шенави — зна се, да си ти с краљем у договору...

Жид се трже и погледа ненавидно на шењову.

— У договору? — понови — договор је опасна ствар... У договору беше отац ваше милости, пан Петар Пшонка од Бабина, само не с краљем, него с Литвинима, — но, онако је и прошао... Ја немам никаква договора...

— Мучи, погани Жиде! — дрекне шењов и ћушну.

Кампсор не узмаче ни корака.

— За што да ћутим? — запита мирно. — То је моја гостијоница, а моји су новци моји новци... У својој гостијоници смем говорити, а своје новце могу дати или не дати...

Борковиц живо поскочи од прага.

— Како ти то, нечисти Жиде, говориш пљахтићу! — викне и пограби Кампсора за раме.

Жид се скупи, али одмах подиже главу, и бистрим, проницавим погледом загледа се у обличје пана Маћка. Уздрхталу руку подиже к челу на посматраше...

А што више гледаше, на мршавом му збрчканом лицу огледаше се велика зачуђеност и као пренераженост

— Амо новце! — дрекну Маћко.

— За господина каштелана Борковица отворена је и моја кућа и моја каса... што год само зажели ваша милост.

На то име подигоше се с клупа оба витеза, а Борковиц у голему чуду пусти руку Кампсорову.

— Од куда ти мене познајеш? — питаше.

Жид се опет поклони.

— Ај, ај! — рече — ко у Пољској не зна пана Борковица... Видео сам вас више пута у Кракову, а много, врло много сам слушао...

Пан Маћко, врло незадовољан, што је на то изишло, окрене се двојици витезова:

— Панови браћо, — рече — чуо сам ваша имена; знате сад и ви, ко сам ја, за то хајд'мо одавде... изволите у моју гостионицу.

Кампсор се покорно приближи и обгрли колена пану Маћку.

— Не чините ми те кривде, пане кастелане! — рече. — Нисам вредан те почасти, али кад сте прешли тај праг, онда останите... Паћи ће се новаца и за пана Миколаја од Бабина... кад ви тако кажете...

Отон од Шчекаровица и пан од Бабина згледнуше се у недоумици, а пан Маћко већ сеђаше на клупи.

— Дај! — рече кратко Жиду.

А кад Кампсор изиђе, журећи се, колико му допуштаху старе ноге, Борковиц се окрете својим новим друговима:

— Седите да се поразговоримо. Расрди ме тај нечисти Жидовин, који сме да не да племенитим витезовима, што им је потребно... Али сад је тако време... Жидови су на коњу, веле да Естерка над сваћим влада...

Отон се примаче Борковицу.

— Више не влада — шапну. — Отадила се краљу као и Рокичана...

— Е!... — сумњиво промрмља пан Маћко. — Ја сада не знам ништа... седим у Великополској, па не познајем овдашњих прилика. Можда бисте изволели, панови браћо, да ме упутите.

Отон кришом зирну на Миколаја од Бабина и гурну га ногом испод стола, дајући му знак, да вала бити смотрен.

— Ни ми — одговори — не знамо ништа, или врло мало. Далеко живимо од двора, јер смо у немилости...

— Знам... знам... прихвати пан Маћко. — Слушао сам, јер је истом минуло годину дана, како је пан Петар Пилонка од Бабина...

— Отац мој — уплете се шепави Миколај.

— Ваљан човек! — повиче пан Маћко. — Оно неправедни га људи увек сумњичаху, да се договара с дивљим Литвинима против краља...

— Лаж! — заједно пан Миколај.

— Очевидна лаж! — потврди пан Маћко, гледајући испод очију на другове — али не знам, како беше под оним Завихостом, где је погинуо?...

— Ја знам на длаку! — рече стари Кампсор, који у тај час уђе. Донесе различита пића и постављаше га по столу пред Борковицем.

— Мучи, Жиде! — викну Отон.

— За што да ћутим? — одврати Жид, гледајући мрско на оба витеза, — пан кастелан Борковиц не зна, па ћу му ја рећи, јер сам видео својим очима...

Отон ћуши и хтеде потрчати на Жида, али га задржа пан Маћко.

— Махните! — рече. — Што би он причао, за мене није новина. Знам, шта свет говори, али не верујем. Говоре да су, пан Петар Пилонка и пан Отон од Шчекаровица, водили Литвине против краља, а брод су требали прећи, преко Висле под Завихостом. Брод беше означен, али рибари понизмењаше знаке и понамешташе их онамо, где беше најдубља вода... Срну пан Пилонка, а за њим до ето Литвина, а вода беше јака, занесе их, те се сви потопише... Ти си се, пане Отоне, извукао, јер ниси наглио у воду, а пред Литвинима си бегао без обзира, јер се хтедоше да освете на теби...

— Ај...ај! — зајеча Кампсор — то беше покор!

Отон, блед, збуњен, сеђаше на клупи као прикован; пан Миколај од Бабина гледаше у сто.

Маћко се засмеја грохотом.

— Знам ја све то — рече — ал' Жид не сме о том говорити у очи њихатињу.

Луди шаком о сто.

— Кампсоре, на ноге! — вришну.

Жид се сажe до земље и за час га не беше више у соби.

— А сада, панови браћо! — повиче пан Маћко — махнимо се пустих трица... Знам ја ко сте... немате новаца... живите презрени; даћу вам ја новаца, ал' ме морате служити!...

— Заповедај, кастеланe! — повикаше обојица.

— Заповед је једна: говорити истину и ни за што не питати. Шта се чује у двору?

А на то питање уђе реч пан Отон од Шчекаровица, као старији и искуснији; имађаше он у двору неколико рођака, па знађаше добро, шта се онде говори.

У неколико речи исприча све и сва.

(Наставиће се)

ПОУКА

„ОТРОВНА ГОЛУБАЧКА МУВА“

Под овим именом налази се у „Чича Срећкову листу“ (за год. 1847, стр. 365) извод из извјештаја дра Аћима *Медовића*, који је писао као пожаревачки окружни љечник. Овај чланак читао сам ја у сласт, јер сам желио да сазнам, како се онда мислило о овој опакој буби (зарезнику или инсекту). Не ће бити на одмет, да најприје чујемо, шта о њој пишу *Вук* и М. Ђ. *Милићевић*.

„Голубац су зидине од старога градња у пахиљи Пожаревачкој крај Дунава. У опоме крају постају у прољеће некаке мухе, које се разилазе не само онуда по околини него прелијечу кашто и преко Мораве у Шумадију, и онамо се зову мухе *Браничеване*. Мухе ове стоци тако досађују да кашто и цркава од њих, особито коњи и говеда, јер им навале у уста и у уши. Народ у пахиљи Пожаревачкој приповиједа да се ове мухе роје из пећине према Голупцу, излазећи у гомилама колико казан, па се послије растављају и по вјетру лете. Кажу да се оне роје више пута, али први рој да је најљући и за стоку најгори, а потоњи све да су слабији. Једни приповиједају да је *неко* од некуда из Србије тјерао некаку *алу* па је *стигао* у *Стигу* (и од тада остало име *Стиг*) и рањено утекла у ону пећину и онђе од ране цинсала, па од ње оне мухе да постају. Приповиједа се да су Нијемци ону пећину зазиђивали, али кад дође вријеме да се мухе роје, зид се провали сам од себе.“ (*Живот и обичаји народа српскога*, стр. 228.)

„Ова опака животиња, која толико досађује марви, леже се у неким *шупљама* близу града Голупца. Прича вели да је *неко* стигао у Стигу некакву халу и убио, а она се увукла у голубачку пећину, те у њој скапала, па се сад од ње легу те мушице. Напротив, сами сељаци на месту опажају да се мушица та лѣже у блату где пишти та вода. А кад би се, веле они, то блато осушило пре него што мушица изађе, онда та ствар не би могла ни излетати.“ (*Кнежевина Србија*, стр. 1023).

Онај „неко“, што је алу или аждаху рањо, пишу њемачки писци, био је — по *народноме* вјеровању — главом *свети Ђураџ* (»Thierleben« од Брема и „Synopsis der *Thierkunde*“ од Лајписа).

Голубачка муха зове се не само браничевка, него још и „ситна мушица“. Медовић јављаше онда, да се ситна мушица „*леже, развија* и *роји* од старога града Голупца низ Дунав до ниже планине Еоца *у 6 потока:* 1.) нема посебног имена, 2.) је *Бездна*, 3.) *Воденичиште*, 4.) *Ридањ*, 5.) *Бег-Бунар*, 6.) *Ливадица*. Осим тога да је има и у крајинском округу у потоцима: *Бијелој води* код Голубиње, *Госиовини* између Добре и Милановца и *Великом извору* близу Домус-подине; па и на угарској страни у *Поцину потоку* близу села Острова.

И ако је још онда обавјештен о овоме и „славни ц. кр. аустријски конзулат“ и уједно замољен да би се заједничким силама „народ од вредоносне ове мушице избавио“, тек је године 1883 по одредби кр. угарског министарства ентомолог дор. Е. *Темешвари* унутио се у те крајеве, да испита и проучи развијање, живљење и ширење ове ситне мушице. Његова расправа »*A kolumbácsi légy*« (Голубачка муха) преведена је најприје на њемачки језик, а захваљењем многоученога госп. професора С. *Брусине* добисмо но овом предмету и хрватски у „Glasniku hrv. naravosl. društva“ (за год. 1891, стр. 187—202).

Што је Медовић још онда писао, да се у „горепазначеним“ потоцима голубачка муха леже и отуда у свијет да излази, то потврђује и овај стручњак; али вели за онај „жабљак“, што су га у Србији бацали на обалу, „да се не само живот јајцетама угаси, но и саме оживљавајуће мушице угину“, да је котило једне *друге врсте* мушице, прем да Медовић писаше,

да су при испитивању овога предмета „из гомила вињене и многобројне *мушице* како излијећу.“ Та врста доби име *Thalassomyia congregata* Töm.

Голубачка муха развија се из јаја, што их женке просну у воду. Из њих измиле њекакви мали ушљивци (ларве, личинке), који се једним крајем причврсте ма за што у води и расту ту све до под јесен. Тада се ови ушљивци зачахуре. И кад стане с пролећа „листати шума, или кад три око Голупца цвјетати почиње“, излазе савршене мушице ван из воде, осуше се и куше се у ројеве. „То сакупљање траје њеколико дана, пак се за то вријеме ноћу и преко дана, да измакну великој жеги или другој невољи, увлаче под шумско лишће или на влажна мјеста, у шупљине *или у хладне њедре*, заштићене од њетра“ (хрв. приј.). Ово је управо и навело народ те је испрва њеровао, да се у њеђини легу ове отровне мушице и на њеђинска врата да излазе у „гомилама колико казан“.

Браничевке су палик на нашу кућну муху, али нијесу дуже од 2—2·5 милиметра (други опет кажу 3—4 мм). Оне су црнкасте и косматe, али се ове длачице жуте као и она два пипала или брка на глави. Мужјаци се од женака понајлакше распознају по очима, јер се у њих она два велика ока сприједа готово дотичу. Само се *женке* одвајају за се и предају на милост и немилост разним вјетровима. Тако су године 1785 досијели ћа у Ердељ, и ту су за њеколика сахата уморили 11 грла рогате марве, а биле би починиле још и већу грдњ, да се није облак провалио и спе и циглу подавио.

Домаће животиње страшно се муче, кад на њих навале ројеви ових ситних мушица и стану им крв сисати, по срећа је што ове мухе не трају за дуго. Тако су године 1880 у Ковину за 4 сахата смакле 400 свиња, 80 коња и 40 говеда. Ња за то је и тешко отимати и спасавати стоку.

Ово мало о голубачкој муси износим поводом скорашње смрти дра Аћима Медовића, желећи уједно, да од њега остављени рукопис што прије буде штампан: еда бисмо још боље дознали све што се тиче те двокрилне бубе.

Мојо Медић

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

(Наставак)

Један пре промоције вукло је нешто Молешота Г. Ј. Мулдеру, који је био професор хемије у Утрехту, а оснивач физиолошке хемије, који је први доказао, да нема разлике међу нитрогенастом супстанцијом, која сачињава главни састављи део биљних ћелијица, и међу оном супстанцијом, која сачињава главни састављи део животињских ћелијица, те да животиње ранећи се узимају беланчевине и из биљака, или, како је *он* то говорио, да „меса има у хљебу а спра у трави“. У Мулдера је била чарољна палица права генија; око њега се скупила и омладина и старији. У Мулдеровој је кући Молешот познао младога санитетског официра, „чије су велике црне очи јасније сјале него златне му еполете“ и са којим се спријатељио за сав живот, кад га је једаред у вече пратио кући те с њим мал те не сву ноћ разговарао о целокупној тадањој физиологији (Moleschott: F. C. Donders 1888).

Од та три велика човека: Хенла, Мулдера и Дондерса, најмање је овај последњи утецао на Молешота. „Морадох у свет. У мене је био жар јачи него жеља за миром и одмором“, рече Молешот поштованом своме пријатељу 28 маја 1888, „у вас је мир јачи него жар. Ви сте радили по талијанској пословици, која вели, да камен, који се котрља, не понада маховина. Но свет је дошао к вама“ (Het. jubil. van Prof. Donders, p. 96). Ње, Дондерс и Молешот су два човека са сама различне багре, ма да су их везивале исте студије, ма да су обојица били испитивачи на истом њиву науке о животу, ма да су обојица били из исте провинције северногa Брабанта, из које је још у XVIII веку изашао Јан Ингенхус, мал те не најзаменитија глава на њиву биљне фи-

зиологије, и ма да су обојица одрасли у истом строгом црквеном залту католицизма и обоје постали слободоумњаци. У Дондерса је било идеалне олимске мирноће; ходао је као Платон по гају Академа; Молешот пак био је неуморни борац, који тражи боја са змајем те полази да ренава „прастаре мучне загонетке".

Напротив свеза међу Молешотом и Муллером јасна је као сунце. Не само, што се Молешот нарочито бавио баш физиологиком кемијом те дакле радио на истом пољу, на којем и Муллер, него пре свега, што су у карактеру били слични. Како ли су обојица били готови на борбу! како ли обојица јуначки нападају на међаи! како отворено исказују своје мисли и назоре! како ли су обојица до два душе уверени о истинитости Шредерове науке, „да је јасно опажање унутрашњих и спољашњих ствари основ свему нашем знању, да је права филозофија то, кад се бистро и јасно појми оно што је истинито и добро, да радња по таком знању и такој филозофији мора бити сврха нашем делању овде на земљи". (Gunning: G. J. Mulder p. 154). То су хармоничне душе, које су спремне да у познање на нешто велико, дивдушмани глупости, боре са отвореним визиром, а свагда и свом снагом, што је у њих, устају на заблуде и настранности у науци, у људском друштву, у настави, у политици и у вери!

Позната је Муллерова борба против Либига нарочито у погледу протеина, од Муллера описане праматерије свију беланчастих материја. Одмах се и Молешот, који је превео био Муллеров покушај физиолошке кемије, здрши са славним немачким кемичарем. Али не у једној јединој тачки, не, у многим тачкама, које је Либиг развио био у својим „Кемиским питањима", што су начинила била сензацију. На тај његов полемични спис, у чијем предговору Либигу довикује: „Ви нисте физиолог!" и где му без околишења вели: „Ја бих радо прећутао био Ваше име, кад не бих у Вашим писмима поштовао парче науке, које бисмо сви да употребимо, али га без испитивања не можемо употребити" — постаде његово ремек-дело, које је сам издао и немачки под натписом: Der Kreislauf des Lebens".

(Наставиће се)

Андрија М. Матић.

КЊИЖЕВНОСТ

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

14 јануара о. г. навршило се сто и педесет година, како је умро славни научник Анселмо Бандури, Дубровчанин. Дубровник је сачувао велику већину извора за политичку и културну историју српскога народа, а тако и за историју српскога језика. Бандури је сам први Србин, за кога знамо, да је критички проучио готово једини презнамените извор за историју српскога народа пре половине X вијека и додао му коментар, у којем тумачи а гдјешто и поправља Константина Порфирогенита. За њ можемо казати, што и за његова млађега земљака Ј. Р. Бошковића, да спада међу најзнатније научнике својега времена. Славни га немачки научник К. Крумбахер броји међу „највеће (hervorragendste) филологе" његова времена (Iw. Müller: Handbuch d. class. Alt. IX 35).

Пре него што о њему проговорим, споменућу, што је о њему до сад писано, колико ми је то познато. Нешто више од три мјесеца послије његове смрти читаше (23 апр. 1743) француски академичар Фрере у академијиној скупштини о животу нашега Анселма (Eloge du P. Banduri. Par M Fréret). Овај је живот штампан 1751 год. у XVI књизи дјела француске академије (Histoire de l' académie royale des inscriptions et belles-lettres, avec Mémoires de Litterature . . . . T. XVI p. 348—355). Ово је најпећи чланак о нашем Анселму. Што се послије о њему писало, потекло је већином из тога чланка. У дјелу Њемца Цигелбауера (Ziegelbauer): Historia rei literariae ordinis S. Benedicti, in IV partes distributa (I—IV in folio. У Лајпцигу 1754) има у IV св. на стр. 231, 430, 501, 513, 665,

695 биљежака о Бандурију. У овијем биљешкама нема готово ништа, што нам не би било познато из Фререова чланка. У дјелу Дубровчанина С. Долчића: Fasti Litterario-Ragusini .... (у Млецима 1767) има на 3 стр. неколико ријечи о Бандурију и о његовијем дјелима. Криво је ту записан дан његове смрти (т. ј. 14 децембра мјесто 14 јануара). У дјелу Фр. М. Апендинија: Notizie istorico-critiche sulla antichità storia e letteratura de' Ragusei ... (у Дубр. I 1802, II 1803) има у II књизи на стр. 22—25 прилично доста о А. Бандурију. Ту има неколико биљежака о Анселму, које прије нијесу биле познате, али има и знатнијех погрјешака. У биографиском рјечнику: Biographies Universelles (у III св.) има чланак Вајсов о Бандурију а у Енциклопедији Ерша и Грубера (VII св.) чланак Бауров. Оба су чланка прилично добра, јер су понајвише написани по Фререову чланку. Баур спомиње већи дио литературе о Бандурију. Год. 1841. написа М. Пуцић омален чланак о Анселму, који је штампао П. Ф. Мартекини (Martecchini): Galleria di Ragusei illustri. Ту је и слика Анселмова. Година Анселмове смрти није ту право забиљежена (12/12 1742). Писцу није био познат главни извор (Фререов чланак). У биографиском рјечнику С. Љубића: Dizionario biographico degli uomini illustri della Dalmazia... (Vienna-Zara 1856) има чланак о Бандурију, који је написан по чланку Вајсову и по Апендинију, из кога је писац узео и неке погрјешке. И у чешком Naučnom slovniku има мален чланак Влчков о Анселму. Неколико ријечи с неколико погрјешака има о њему у Mal. hrv. enciklopediji. Ниједан од овијех писаца није употребио његова дјела, да из њих попуни његов живот.

Поглавити су извори за његов живот: чланак Фререов, неколико биљежака код Апендинија и М. Пуцића, којијех нема код Фререа, и његова дјела, особито Animadversiones. Ово је прештампано у Бону (Corpus scriptorum historiae Byzantinae: Constant. Porphyrogenetus III), али није потпуно, с тога сам употребио и парискѣ оригинал (Imperium orientale). Гдје је ово пошљедње употребљено, свагдје је забиљежено.

(Наставиће се)

В. Ђерић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Поэзија докторa Франциста Прешерна. В Трсту. Тиском ки накладом Доленчеве тискарне 1893. Цена 10 кр. Страна 32 са предговором и азбуком. — То је прва свеска књиге штампаних Прешернових „Поезија". Издавалац се обраћа омладини словеначкој с речима: „Прочитавши неколико домаћих производа, штампаних ћирилицом, научићете је добро још пре него за два сата. Корист отуд биће за нашу књижевност недогледна. Показаће нам пут до узвишене старословенске, до богатонародне српске и бугарске и до још богатије народне и уметничке руске књижевности. На тих непресушних врела пришћете живу воду, бисер за бисером, отрешћете се туђег духа, удубићете се у словенску књигу, присвојићете словенчку словенштину, и наш језик из ваших уста: „jasno ko struna bo pel, zvoni enako donel". (Prešern) — То је разлог, за што се надају Прешернове песме ћирилицом. Али је важан и други. Прешерн је највећи словенчка песник. Његове песме су недостижно лепе. Хрватски песник Х. Бадалић, добар познавалац Прешернов, рекао је неком приликом: Прешернову „Lipa zije" нема пара ни у једној књижевности, што се тиче лепоте, нежности и јединствености". — На овак Прешерна нало ваљу осим Словенаца. Ћирилица ће дакле бити добро средство, да га и друга наша браћа упознају. — Ућа све то морамо овак тој ћирилици, којом је Прешерн штампан, нешто приповарати. Не знамо, за што нису издавалац место се: сѣ; је: ѣ; је: іе; је (acc. fem.): ѣѧ; мој: мой и т. д. Несмислено је уводити сада овако несретне знаке, јер не означавају тачно дотични част самогласник, већ назале, а тих немамо више. За што се не би писало чистом граћанском ћирилицом, каквом нашу данас Срба? Та словенчки је језик исто тако прикладан за ћирилицу као и српски. Надаље је издавалац место апострофа метао за тврдим сугласником ъ, а за м-ким ь. Срби су се отресли тих јерова и јерова па ће их се и Руси данас сутра отрести, јер филолози су руски то већ више пута нагласивали. Та начела у писању ћирилице увео је у „Slovanskem Svetu" неки Демуркић. Но ми мислимо, да тај начин писања нема за се ама ни једни важан разлог. Јер ко ана граћанску ћирилицу, без велика ће труда научити руску и бугарску азбуку. Желели бисмо да Прешернове „Поезије" нађу много читалаца међу Србима, али желимо, кад се већ међу Словенцима пише ћирилицом, да се не уводе новотарије, јер од њих не ће бити користи.

Марибор. Ј. Н—ц.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

„Slovanski Svet“ се зове лист, који негује књижевну и идеју о словенској узајамности међу Словенцима. Уз то ради о том, да се међу Словенцима уведе словенски језик на служби божјој. Излази у Трсту два пута на месец и стоји на годину 4 фор. Лист је тај једини у својој врсти у Словенству. Пише латиницом и ћирилицом. Донеси у овогодишњем течају под натписом: „Biserje i slemovi“ српске народне песме, штампане као што и ћирилицом. Има и много руских састављака. Словеначке су песме штампане најпре латиницом, за тим су превођене на ћирилицу и преведене на руски. За све оне, које занима Словенство у опће а Русија напосе, тај је лист од велике важности.

Прошлог месеца умро је у Љубљани претни словеначки песник Јосип Цимперман. Родио се 19 фебруара 1847. Био је болешљив од детињства. Већ као дете од три године имао је падавицу. У четрнаестој години привеже га болест за постељу, руке се и ноге престадоше развијати. Полазио је нижу гимназију, па је после од свог брата њака учио даље латински и грчки. Касније је научио оријенски и енглески. Живео је јако оскудно, али је свој удес подносио јуначки; још последњих дана свога живота говорио је: „Treseti in potrpeti je moja moda“. — Год. 1888 издао је своје „Песме“. Познати литерарни историчар прос. Лепеи писао је о тим песмама: „Цимерман је израдио песничка дела у словеначком песништву. Песме су његове пуне дубоковних мисли, пламених осећаја, крепковауких строфа и што се тиче технике, управо су савршене. Бог му је дао здрав разум, мушевну вољу и моћан дух. Давити му се морамо како је могао надвладати ене јаде живота, набавити тако литерарно образовање и како се могао уздићи у песничке висине. Ако ико од нас, наш песник би с правом могао на сав глас јадиковати, и свој управо горки удес оплакивати и свакн, ко нијеледена срца, рекао би с Јунеиалом: „Nemo dolorem fingit in hoc casu“. Ма да у целој књизи преливају неки сетивни тон те нас у срце дирају његове тужбе, ипак се умиремо гледајући с каквом предањношћу, каквом мушевношћу подноси песник своје јаде“. Цимерман опонаша на талијанског песника Леопардија. Опонаша и на Хајна, само што Цимерман стоји у моралном погледу над њим високо као небо над земљом. Из Цимермановнх стихова не говори песимизам већ мушевна одлучност: „А ћијше ли ме ће трпљење прнсти — Зналој си мошкн чем јаз ohranili — In poslej dan posledniji meni vzidi“!

Француз од Кронштатског састнка хоће писну веома много о Русима. Неки месеци, недеље, а да се не појави какво дело о Русији; а часописи и дневни листови пуни су књижевних чланака, приказа и дописа. Тако је чувена париска књижара Hachette et Cie издала пре две недеље: Tolstoy et la philosophie de l'amour, par G. Dumas; и Les Popes, Popes et Popadias par Mme Marguérite Poradowska. Свака од ових двеју књига стаје 3 ф. 50 н.

Нета књижара издала је: Guide des Etats du Danube et des Balkans, par Léon Bousset.

Die Gartenlaube у бр. 18 донела је врло леву слику са описом наше „Далматнке“, по скици Карла Херца.

Charles Buriiet написао је успомене са свога пута по Русији и издао у књизи с натписом: „En Russie“.

Revue hebdomadaire, чија су сарадници врли француски белетристичари, донео је у св. 51 од 13 маја ове год. вапастан чланак о „*Руском селима*“ од младог француског песника Gabriel Vicaire-a.

La Grande Encyclopédie донела је у књ. XIII на стр. 781 чланак Луја Лежера о *Далмацији*.

Journal des économistes у овогодишњој јануарској свесци доноси *Успомене из Русије* од дра Mignets d'Estrey под натписом „*Електрисање на златним рудницима Мачурије*“. Исти лист донеси у фебруарској свесци од Innstranietz-a „*Разматрања о шумској природи у Русији*“.

J. Mayer, бив. проф. права у бечком свеучилишту, штампао је у годишњем Bulletin-y de la société de législation comparée на стр 392 студију о законику кривичне процедуре за Босну и Херцеговину, који је ступио у живот 1 Јануара 1892 г. Студија је врло интересантна за сваког јавног посленика у Босни и Херцеговини.

Најновије дело Гумплowића, професора у градачком свеучилишту, *Борба раса*, излази је у француском преводу Charles Baye-a. У овим социјолошким истраживањима писац изучава развитак примитивних племена, постепено образовање друштава и и држ.

— Bosnische Post донела је у немачком преводу причу Јанка М. Веселиновића „Баба Станка и баба Станојка“. Преводилац је Лудвиг Линдее.

— Дајчинска Illustrirte Zeitung доноси у свом 2606 броју (од прошле суботе) слику Павла Јовановића „Двобој у Арбанашкој“, што је изложена у великој берлинској уметничкој изложби. Опис уз слику написао је Ф. Кинч. Кинч истиче Јовановићеву „packende lebenswahre Realistik“, која је са свим различна од Чермакове „idealischer Auffassung montenegrinisch-arnautischer Menschen“; хвали на тим дивно карактеризовано груписање, држање и лица како главних тако и споредних особа.

— У Златном Прагу излази од скора руско-немачка часописна граматика за официре, политичаре, журнансте и т. д. Ime јој је *Восток*. Излазиће годишње по шест бројева.

△ Ових дана умро је у Петрограду у 81 години свога века руски изучник *Јаков Карловић Грот*. Док јавни је у својим делима обрађивао науку о језику, историју и литерарну историју. Био је врстан познавалац скандинавске и шведске књижевности па је својим вештим преводима упознао руску публику са најбољим делима из тих књижевности. Са свог темељног рада извлачи је био за потпредседника петроградске академије наука и за члана многих научних друштава у иностранству. Био је учитељ садашњем руском цару Александру III, а предавао му је руску књижевност, земљопис и немачки језик. Сем тога радио је и на руској журналистици као приповедач и духовит журналиста.

— В. М. Гончевић у Америци у Сан-Франциску покренуо је српски лист, који се зове „Србин Американац“. Тај лист излази двапред месечно. Из „Заставе“, од куд ову белешку видимо, не сазнајемо ни програма. Толико само видимо, да је у свом првом броју донео лик песника Његоша и да ће у сваком броју доносити ликове заслужних Срба.

❋ Излазила је прва и друга свеска „Наставника“ за јануар-фебруар и март-април ове године. Важнији су чланци у овој свесци: „О васпитном прилагођавању“ од дра

В. Бакић, и „Треба ли учити стари словенски језик?“ од Момчила Иванића. Од пређеђених чланака споменућемо: „Прошлост тлаголике“ од Попружника у преводу Ђ. С. Ђ-а.

— Као што позначи Магазин дод наје, ради гроф Лав Толстој од зимус нов велик роман, који ће бити без тенденције и чисто умотворички, и којем ће први део већ готов за штампу. Толстој жива са свим повучено на своју Таснаја-Пољани — без игде икога, јер је сне своје мање поделио међу своја четир деце.

— У Паризу се склонило друштво француских научника, да се једаред већ ревни питање о Лују XVII. Избегавајући сваку политичку тенденцију купиће то друштво сне документе, до којих уможе доћи, и званичне и приватне, који су кадри расветити судбину несрећног дофена, да ли је у тамници умро или није. Генерални секретар те „Société d' etude sur la question de Louis XVII јесте G. de Ruelle de Chéné.

СМЕСИЦЕ.

(Наполеон I. и Фелтн) Године 1807 био је пред царем Наполеоном I. амерички механичар Фелтн те му понудио проналазак врло велика замашаја за француску монархију. Фелтн је разлагао пред царем, како да се граде лађе, које би гонале парне машине и које би биле са свим слободне од ранних морских и ваздушних струја. „Ви ћете са оваким бродовима уништити Енглеску!“ завршно је Фелтн своје предавање. Наполеон је дуго посматрао механичара мерећи га од главе до пете, па послетку ће реће: „Опет нов проналазак, с каквим ми скоро сваки дан досађују, а не зна се који је од кога глупљи. Тако ми је јуче један, иначе паметан човек, предлагао, да освојам обале енглеске коњаничком војском, коју би посели принтомљени делфини. Идите ми с Богом, и Ви сте таква будала!“ Фелтн гордо погледа великога освајача, поклони му се хладно и не рекавши више ни речи оде. — Осам година доцније милала је лађа на једра по атлантском океану и приближавала се усамљеном каменитом острву свете Јелене. То је био „Белерофонт“, лађа, која је са престола свргнутога цара с неколико његових верних послаа у прогнанство. Баш се горе по лађи метао Наполеон, када се на далеком хоризонту указа врх облак од дима, који је ишао све ближе и ближе. На послетку некоји на површину мореку гргља пароброд па са француским заклоном пројури поред тромог „Белерофонта“, који се с тешком муком борио са големим таласима; то беше први амерички пароброд, који се звао „Фелтн“. Наполеон је дуго гледао тужно за гордом лађом, за тим је, не рекавши ни речи, отишао у своју кајуту. Када му је доцније доше верни његов Бертран, нађе је побеђеног јунака како седи за столом, главу наслоно на руке и нешто крупно мисли. Надаређ Наполеон диже главу, тужно погледа у Бертрана па завапи: „Када сам из Тиљезрија отпутово Фелтна, дао сам другом своју царску круну!“

G. W—r. А. М. М.

(Полагово „Бјеровју“) Кажу да је неки енглески официр нашао рукопис, на којем је исписана исповест Понција Пилата. На жалост је тај официр међу тим у мору се удавио те се том приликом изгубио сав скупоцени рукопис, само је остао један једини лист. Рукопис је написан стиховским дијалектом и по свој прилици је контског порекла. На сачуваном листу, на којем има одломак разговора Пилатова са Јудејцем на Христову гробу, стоји ово: „Верујем, да си васкрсао и меии се јавио; а верујем и да ми но ћеш судити, Господе, јер ја сам радио за тебе а из страха од Јудејаца. Верујем у твоју реч и у моћна твоја дела, која си починио, још док си био међу људима. Многе си људе подигао из мртвих!“

(Колико зарађују књижевници у Француској) Да је књижевничење у Француској прилично лукративан занат, доказује чланак у листу „Wiener Mode“. После кратка увода, у којем се описује, како се променише прилике од времена Цјера Корнеја, који је за своје ремекдело „Аталију“ добио 300 франака, прича писац тога чланка овако: „Познато је, да је Dumas père позоришним својим комадима и својим романима заслужавао управо махните своте и да ауторска његова права још и његову сину сигурају веома леп приход. Први приказ његова Henri III био је одсудан по судбину младога Креслија. Дан пре још поочићњен шаничник у војводе од Орлеана, који је са својом годишњом платом био сав срећан и блажен, постао је сутра дан наједаред чувен и вићен и продао је свој рукопис за 6000 франака. Dumas père би умро био као пишеструк милијонар, да није био такав расипикуља. — Dumas fils беа сумње је куд и камо мање заслуживао, него отац му, на да му је то већ нешто у корист, што се јавно познатим именом. Први сто приказа његове „La dame aux camélias“ донеси су му „само“ 20.000 франака, али су му приходи расли у ранијој прогресији. Тако је н. пр. још пре првога приказа глуме „Francillon“ само за право превода пикасовао 80.000 франака. — Виктор Иго је као доходак своја дела остаиво за собом нет милијона франака, правно не рачунајући амо вредност његових дела. Та дела донесе његовим наследницима сваке године ренту од 50.000 франака. — Викторијен Сарду има у Marly-le-Roi управо краљевске дворе а уз то исто тако краљевско имање. Познат је и ванредно красни спаниолук Емила Золе у Медану, у који је Зола уложио а и данас улаже велик део својих прихода, што иду у милијоне. Но ни то га сељани у Медану добро пазе. За сунту франка, за коју обичан човек у Медану плати тридесет су-а, мора Зола да плаћа три франка. „Доста је он богат; та толико је заслужио на „Ахоипоіг“-у! Све те големе приходе превазилази оно, што заслужи Жорж Оне. „Господар ковчића“ постао је за ц. конош, која му доне златна јаја. Године 1885 рачунали су приходе од романа и глуме „Господар ковчића“ на више него по милијона франака“.

САДРЖАЈ: Песништво: Кнез Борич. Минко Убојица. Мрки Вук. — Поука: „Отровна голубичка муна“. Јаков Молешот — Књижевност: Анселмо Бандури Дубровчанин. — Књижевић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 24. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 13 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

СУНЧАНИЦА

ОДЛОМАК ИЗ VIII ПЈЕВАЊА ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“*

приредио Тих. Остојић

Предмет Гундулићева „Османа“ је: „како источном цару хладу (*Осману II, владуће од 1618—1622 г.*) смрт витези несмиљени (*„немилостиви“ јаничари*) даше у свом Цариграду (*т. ј. у „његовој“ престоници Цар.*)“ Тако нели сам пјесник у I пјевању (стих 34—36). Нарочито ће нам приказати „худе уроке, тужне агоде“ његове смрти. (I 56). Млади идеалиста Осман науми преустројити јаничарску војску и заповити је војницима из Азије, а то зато што га је због јаничарске непослушности и неподобности страховито потукао пољски краљевић Владислав код Хотима на Дњестру 1621 г. Јаничари дознају нешкаго за ту намјеру Османову, најпше се колонође који их узмутише те устану на оружје; послије дуге борбе зарубе Османа, који напокљетку плати и главом своју необазривост. — Кад се спремаше Осман у Исток, хоћаше прво да обезбиједи држави мир а себи пријестô. Међу осталим једни од његових доглавника савјетује му (у II пјевању), да се прије поласка оженi женом знаменитога поријекла или неколикима женама, јер падиши не приличи узети жену писког рода; кад то не чине други господари, зашто да чини он, „цар од цара“? Овај савјет прима Осман те пошље харемског чувара кизлар-агу, да по држави покупи лијепе дјевојке госпоског кољена. VII и VIII пјевање, у којима кизлар-ага извршује тај налог, живе су слике насиља, које чињаху Турци покорених народима на и Србима. У VII пјевању кизлар-ага иде по Грчкој, пролази Тесалију и Македонију, долази на Косово, „гласовито поље од боја, где уби Милош цара опака“, удара на Тополицу и упути се Смедереву, да нађе „славну Сунчаницу“, јер „сви језици једним гласом“ „казиваху му о њеној великој љепоти. Затим се у VIII пјевању приповиједа како је отета Сунчаница.

Јур (*већ*) је дошô кизлар-ага 1
к Смедереву бијелу граду
за изнаћи кћер Љубдрага,
Сунчаницу лијепу и младу.
Свиђела је ово дјевојчица 2
од кољена деспоскога
вид жуђени и зеница
слиђена старца, каћка (*оца*) свога:
кӣ (*који*) се унукâ унук зове 3
Ђурђа деспота и Јерине,
од кӣх (*којих*) име и сад слове (*славн се*)
низ словинске покрајине.

1 *Кизлар-ага*, чувар жена у сарају. — *за изнаћи*, да нађе. — 3 Сунчаничин отац Љубдраг је потомак српскога деспота Ђурђа Бранковића, Смедеревца (1428—1456) и Јерине Кантакузинове (у народу названа „проклета“). — *словинске покрајине*, јужно-словенске, нарочито српске.

* види под „књижевност“ чланак на стр. 381 овога броја.

Засве да (*ма да*) су Турци худи 4
госпоство му старо отели,
госпоске се каже ћуди,
племенит се дјелим вели.
Прут краљевски (*скиптар*), њекад кӣ је 5
у рукам му дједим био,
њему је сада штап, на кӣ је
тешку старост наслонио.
Државе оне, гдје њекада 6
влас деспоска стерала се,
кратка му је сад ливада,
врху које стадо пасе.
Добри овако старац траје 7
најповољних (*повољних*) дана дио,
кӣ од дванаес синова је
честит (*сребан*) отац њекад био.
Али њему смрт немила 8
кроз наџеру (*случајем*) худу и прику (*злу*)
свих је у брзо поломила,
да не осуши лица вику (*никада*)
Тия је он сада остō вèће 9
јак (*као*) опсјечен дуб у гори,
кому вихар с плахе смеће (*наглим ударом*)
гране скрши и обори.
Тад толико плакат' узе 10
од дванаес пробијен стрила
тужни старац, да га сузе
осијенише с грозна цвила (*тугована*).
И свршио још би у плачу 11
дни кроз (*због*) тешке непокоје (*немир*),
разговора да не зачу
од једине кћерце своје.
Сунчаница млада и лијепа, 12
од кē (*које*) слову (*славе се*) свуд кривости (*врсвијетло уфање* (*нада*) њежка слијепа [*лице*),
и штапак је у старости.
Миле унуке он видити 13
жели од драге кћерце ове,
и у њих опет поновити
себе и мртве свē (*своје*) синове.
Али је заман да итко сада 14
ње (*њену*) љепоту двори многу,
зашто дјевство она млада
завјетова пишћем Богу.
Мудри ђаџко с биљег вèће 15
позна ову ње одлуку,
и што обљубит' (*завољети*) кћерца не ће
њереника, ћуди (*осјећа*) муку.
Тим нека у њој од љубави 16
пробуди се часна жеља.
он разлике (*различне*) игре стави
од радости и од весеља.
Сједиљке (*сиједа*) ове скупно бише 17
старац Љубдраг на свом стану
једа (*да ако*) сриче тврдо одвише
од свē (*своје*) кћерце оне гану,
тер од младијех, кӣх (*којих*) устрили 18
славна лијепост ње (*њена*) велика
кӣ (*који*) годи јој ту омили
и обере (*одабере*) га њереника.
Тад кон (*крај*) лијепе Сунчанице 19
на сједиљке сеј (*ове*) љувене (*љубавне*)
од свуд млади (*момци*) и младице (*дјевојке*)
скупише се небројене.
Она млада, засве (*ма*) да је 20
мучна у срцу цијна (*због*) тога,
послушна се казат' (*показати*) хаје
заповиједим ћаћка свога.
Све најљепше губе име 21
прид уресом (*љепота, украс*) ње уреса,
јак (*као*) прид сунцем источнијме
јасне звијезде од небеса.
Чисти златни прам од коси 22
на њетриц је тих расцлела,
а од разлика цвијећа носи
њенчац врху ведра чела.
У погледу љувеному 23
разблудно (*нуно дражи*) јој сја данница,
а у рајском лицу своју (*њеном*)
цапти (*цвета*) тратор (*алараунар*) и ружица.
На устијех јој од весела 24
румена се ружа смије,
копреница (*мали вео*) снијега бјела
бјеље од снијега прси крије.
Бијелим рукам по ливади 25
с другим цвијећем брат' почињу;
сељани се дижу млади,
коло около њих зачињу.
Усред кола од свирали 26
и од дики (*двојница*) на глас мно,
да забаве сеј (*ове*) похвали,
зачē овако млад Радмио:

4 госпоске се к. б. племн. се д. вели, види се нпак да је госпоске ћуди, но дјелима се види да је племенит. — *5 у рукам*, данас: у рукама. — *дједом*, данас: дједовима. — *8 овом* мјесто: сво. — *11 дан*, ни кажемо: дане ни дне. *13 потомити себе и т. с. сво.*, завовити своје племе. — *15 с биљег*, по биљегама, по знацима. — *17 сриче од свē (своје) кћерце*, срце његове кћ. — *18 кӣх (којих)*, мјесто: које. — *21 прид уресом* ме *ур.*, плеоназтично: пред њеном љепотом. — *22 прам од коси*, праменак косе. — *26 на мно глас свирала и дикала.*

„Ајмо, ајмо, дружбо драга,
бјежи младос, лети прије.
од пролића доба блага
уживајмо прије зиме.

„Не чекајте свијетла прама
злато у сребро да се обрати,
без свјетлости и без пламa
лијепих се очи (*очију*) поглед скрати.

„У младјахна своја лита
свака од вас, лијепе моје,
грли радос, љубав хита' (*грли*),
жеље испуњај слатке своје.

„Честитос (*срећа*) је ово жива,
блаженства су ово права,
овако се лијепа уживa
младос и ње дика и слава.

„Што се пита (*пите*), да се има,
што се жуди, да се стече,
што је лијепо близу очима,
да и од срца није далече (*далеко*);

„да два млада једно жеље
у животу стрављеноме (*оваљен, залубљен*),
и да воде дни (*дане*) веселе
живећ један у другоме."

Радмио приста, и тај час се
с њим у танац (*игру*) сви хитају (*грле, жагају*);
два зачињу (*ајевају*), а у све гласе
складно остали отињевају.

У шапат се игра обрати,
кô (*како, чим*) се у танцу дозачина (*дотјева*),
пак (*послије*) узене понијевати
четр млада сељанина . . . . .

Бугаркиње (*јуначке ијесме*) јур (*већ*)
[пристале
и пјевања бјеху драга,
кад смете игре све остале
свим (*својим*) дошашћем (*доласком*)
[кизлар-ага.
Пошли (*пошто*) пека (*тражате*) свуд
[по граду
Смедереву он залуду
Сунчаницу лијепу и младу
указати да му буду,
брзи него брза стријела
од толе (*одатле*) се с дружбом дијели,
бивши чуо, да се у села
Љубдраг отац с њом преселн.
Ту је наће у забави
од веселијех сједилака,
и у погледу ње (*њеном*) објави
тај час му се сунчја зрака.
Али црнац кô (*како*) се угледа,
не зна од страха нитко гди је;
сјемо (*овамо*), тамо свак уреда (*одмах*)
хоће бјежат', а не умије.
Сунчаница и с њом лина
дружба од страха и од срама
цвијеће из скута на тли (*земљу*) сина,
кô (*које*) за златнијех браше прама.
Хитри хадум свијем (*сасвијем*) објави
[(*покаже*)
весео поглед, слику (*изглед*) драгу
спријед на прси руку стави,
и у бесједу кличе благу:
„Дружбо мила, дни честите (*срећне*)
кăј (*који*) трајете сред дубраве,
уживајте и слиједите
лијепе игре и забаве.
„Нитко не имај страх, ни чеван (*тугу*),
ер (*јер*) дошашће моје не ће
разврћ' ваше танце и пјесни,
ни донијет' вам горке смеће (*немир*);
„паче (*нита ваше*) у дружбу вашу,
[кăј (*која*) је
многе среће, многе чести,
гди у миру свак дни траје,
и ја ћу, за нај' мир, ућести (*убит*):
„тим (*стога*) гиздана дружбо млада,
овди, гди сте ви скупљени,
не буди вам мучдо сада
дат' за мало мјесто и мени".
Кô (*како*) изрече те бесједе,
гди сјен велик дуб простира (*простире*),
сам без дружбе Турчин сједе
сред сељана и пастира.
Милостиво на старога
Љубдрага се пак (*затијем*) обрати,
тере поче овако га
с тврдијем клетвам упрашати (*питати*):
„Ах, тако ти Бог с висине
вратио очима вид жуђени,
приједни и добри домаћине,
племе твоје сповијеђ (*кажи*) мени;

27 *од пролића д. бл.*, благо пролетње доба. — 35 *бугаркиње* или *бугаркињице*, јуначке пјесне, које се *бугарче* т. ј. пјевају тужним, зајевним гласом. — 36 *уеал. да му буду*, да му покажу. — 39 *али црнац кô се угл.*, али кад угледаше пр. — 40 које браше за златну косу. — 41 *хитре хадум с. об. с. и. сл. др.*, окретни, лукави свиут показа свејем весео поглед и драг (пријатан) изглед. — 42 *кăј трајете*, који проводите. — 44 *за нај' мир*, да бих нашао мир.

„а по царску славну главу, 49
тако не пô сабљом мојом,
кад истиљу скажеш правду,
нек' (*не нек*) ме увриједит' ријечи твојом.
„Стари твоји тко су били? 50
рец' слободно без озира (*обзира*):
јесу ли они господили,
и из госпоства ко их истира?"
На ово у срцу смућен свому, 51
кличе старац пун жалости:
„Спомењинат' невољному
мучно је предње честитости (*сребе*):

„ер колено племенито 52
од помоћи тому није,
кога убоштво ријковито
под тешкијем ропством крије.
„Ну господар таки када 53
заповиједа благо и мило,
под заклетву тер ми сада
од очи (*очију*) се то ставило,
„од ничега не ћу предат', 54
све ћу казат', ну, јаох, боље
парицању, већ' сповиједат' (*крчати*)
од старијех мојијех невоље.

49 *тако* ме *об* (*као*) с. ж., тако не пао (погинуо) од моје сабље. — 50 *јесу ли они господили*, казало-ага хоће да се увјери, је ли Сунчаница запета од господског колена.

(Српске се)

АЛ' КАД СМО САМИ...

Ако ме љубиш, не казуј ником,
Већ сакри љубав у своје груди,
Пред другим буди спрам мене хладна,
Јер ће нам злобити накосни људи —
Ал' кад смо сами, тад пусти срку,
Нек за ме бурно ватрено бије,
На ме загрли, на ме пољуби,
Давно ме нико љубио није.

Када у друштву о мени зборе,
И ти ме кори, и ти ме куди,
Реци, ди сам ти несносан, мрзак,
Нека се злобни радују људи —
Ал' кад смо сами, пружи ми уста,
Што на ме зборе клевете клете,
Да их уљуткам пољупцем врелим,
Знамењем светим љубави свете.

Када те за мном обузме туга,
Суморни, реци, море те дани,
А после опет весела буди,
Ма и за часак туге се мани —
Ал' кад смо сами, откри ми срце,
Те миле боле, те слатке јаде,
Па да те тешим и љубим, душо,
Хвалећи удес, што ми те даде.

Иванов.

ПТИЧЈЕ СТРАШИЛО

(Павлк Халзе)

Усред њиве кале стоји,
Да занлаши врану, чавку;
У њезину мотка стрши,
Ветар врти камплавку.

Побожни се сељак нада,
Да ће тако њиву спасти:
Да ће углед калуђеров
Одагнати те напасти.

Птице мисле: ти нам пример
Красан дајеш, кале врани:
Нити сејеш, нити жањеш,
Па те ипак Господ храни!

С. Д. Мијалковић

МИШКО УБОЈИЦА

Слика

(Свршетак)

Лежао сам дуго будан. Али шта ме тако у мени саму мути, те осећам да и сама себе мрзим? Од куда та завист у мени и шта ми је овај Убојица, прави убојица, отео?! Зар то није само његова срећа, којом може располагати, како он хоће!?... Мене, можда ми се само тако чини, мене гуши ова његова сила, та снага, којом све себи привлачи, све осваја, све му се на милост предаје, а он?... „Срца нема, срца нема!“ пуче нешто у мени и са пуно бола везах своје осећаје за ову бедну и напуштену девојку.

Кад сам се пробудио, био је дан у велико. Јутро ми је однело све предрасуде и ја сам гледао Убојицу истим оним очима, као кад сам га први пут видео. Али ме опет изненади његово мирно, једноставно лице, преко кога увек лебди исти онај нејасни осмејак. Може ли бити, помислих, да је то ноћас он био!? Сећаје нигде нисам видео.

Док смо пили кафу — Мишко је сам кувао — спремали наше ствари, разговарали о познаницима у варошн — он никога није поздрављао — Убојица скиде малу пушку глуварку од ексера, очисти јој цев својом марамом и немарно рече:

— Имао сам зимус још једно задовољство... Ви већ — окрете се мени — погађате у чему ја уживам. Ја то и сам признајем. На и ово је... такве природе. Седнем обично овако до прозора, узмем ову пушчицу... веома добро гађа! Отворим тај исти прозор — и он отвори једно крило на прозору — на чекам враће.... Некад по читаво по дана пресеђим тако — тада извади из џепа мален, сјајан пушчани патрон, откопча механизам и намести метак. — Не чује се много кад пуца... Видите и сами, калибер јој је шест, шта може да се чује!... Једно време мамио сам их костима... управо баш онде где је сад мој Глуви... сиромах Глуви! (његов пас, „Глуви“, како га он зове, стоји на томе означеном месту и гледа на наш прозор). Чим која налети, а ја лагано подигнем пушку — он напишани на оно место — погледам је, како обазриво гледа на све стране, и — ту за један тренут ућута и од једном пређену пушчица, а одмах за тим цикну његов „Глуви“.

— Та ти га уби! викну мој друг и ми обоје машемо се рукама, да бисмо уклонили пушку са пишана.

Убојица откопча механизам, извади празан патрон и мирно настави несвршену реченицу:

— Ни једну нисам промашио!

Псето се закотрља на оном месту. Затресе се два три пут па се више не диже.

— Молим вас, рекох љутито, за што га убисте?!

— Прво за то, што ми више не треба, а друго за то, што је стајао онде.

Тада остави пушку на место, метне руке у џепове и са свим мирно рече: Нађе човек себи задовољства на разне начине... Мој је начин мало чудноват, али ми је пријатан! Иначе би ми било све обично.

Лакнуло ми, кад се растадосмо. Он нас још испрати до вратница, стиште нам јако обојици руке, рече: „до виђења!“ и не сачека, да му се поново захвалимо на гостопримству.

*

После неколико дана дођем се он у варош. Дошао је сам. Сазнао сам, да је неколико дана „странствовао“, и то су тумачили „његовим обичајем“. У први мах ме је кољкало, да до краја сазнам ону жалосну игру, којој сам предигру гледао оне ноћи, али с једне стране наше још лабаво познанство, а с друге сама та ствар, не дадоше ми начина, да га за то запитам. Али како је обичај по свима нашим паланкама, да се дуго не чека на интимно познанство, то се једног дана завалих немарно на столици, направих се, што је могло бити, равнодушнији, погледах у страну и поменух Станију. Онажно сам, да се мало изненадио, да ме је једног тренутка погледао врло брзо и са неким нарочитом

пажњом и није ми одмах одговорио. После сам сазнао, да је било све онако, како је он хтео.

— Јеси ли је жалио? ушитах га.

Убојица се осмехну и одмахну главом:

— На све је, рече, било у мојој власти. Онако сам ја хтео!

Мени само не измаче ни онај трепутни зрак из његова ока, који ме и сад врати на ону утешну мисао, да је човечје срце увек богато чистим изворима, које често муте недовршена природа или чудно разумевање свога достојанства.

Целога смо лета били заједно у истом месту. Живели смо врло лепо и везивали се обичним расположењем за оне тако многобројне, а тако обичне и ситне цаланчанске догађаје. Већ сам почео, да верујем, како је то човек од мало јачих живаца, али не и тако загонетан, и како их има доста таквих у свету, само мање више изгађачних разним приликама. Но растанак нам је био на пачни, који писам никако слутио.

У истом нашем месту имали смо и једнога оцу, постаријег Турчина, са танком и дугачком брадом, врло мршавим, бакарним лицем и белом чалмом око главе. Могло му је бити око шесет година, али је увек био живахнији од година, и веселији од искуства. Пре свега, код нас није било ни једне џамије, није било ни једног од оних „верних“, него је оца живео по неком наређењу „озго“ и примао „државну помоћ“. Сви су га сматрали да „јесте нешто“ (тако је и сам он мислио); звали га „наш човјек“ (оца је говорио јужним наречјем) и никад нису с њим озбиљно разговарали. Прави непомућен старац, дечијских жеља и весео, што се много не мучи. Седео је на крају у вароши, од куда су извирале разне, свакојако увеличане приче о његовој кући. Говорило се, да има младу жену, да је врло лепа и да је оца, кад пође, катанцем затвара. Колико се пута обилазио онај прљави сокачић поред оније куће. Колико су њих загледали, преко жутог пола порушеног зида у прозоре те примамљиве куће, но неки пут видели сама оцу, али ту „лепу птицу“ још нико није смотрио.

Од једног се времена Убојица не раздваја од оца. Прво у кафани, па онда сокаком, после га је оца водио и својој кући, испраћао га, долазио је њему и — ми смо очекивали, да ће отуда нешто бити, само како и шта нисмо погодили. Једне вечери приметим Мишка да је расположенији и поменем му булу. И од тада сам знао, да је „бела као сребро“, да има руку „облу као јаје“ ... да су јој „веће татарске“ ... „не да говори, рече он, него гугуче!“

— А оца?.. рекох.

Оца је стар... Шта ће њему таква жена?!

Њихово се пријатељство још више развија. Сваким даном сам их гледао, где једно поред друго неравно корачају, како се оца превија у куковима, маше рукама и прича тако живо, да ни сама себе, чини ми се, не стиже за крај. Убојица слуша увек пажљиво... Смеје се гласно (никада се он није иначе гласно смејао!), пљеска га руком по рамену, заустављa га у сред хода и свачим показује своју нетипску пажњу.

Кад, једног јутра, још сам био у својој соби, упаде један мој познаник сав узбуђен мени у собу.

— Знаш ли шта је?! викну још с врата. Оде була!

— Која була?!

— Була! Була!... Оцина буза! Однесе је онај кобац, онај арамија!... Онај убојица, убојица! Ноћас је однео! Траже га свуда, на све стране.

— На како то?... Како је могао!?

Мој познаник седе на столицу:

— Сиромах „наш човјек“!.. Везао га онај за врата, метуо му мараму у уста, извукао булу, њему рекао, каже: „лаку ноћ“ па утекао! Знао сам ја, да ће тако бити, тако ми Бога, знао сам! Та морало је то бити, после оноликe љубави и оноликог пријатељства.

Говорило се о томе неколико дана. Оца у прво време није никуд излазио. Седи, рекоше, код куће, ништа не једе и само кажу пије.

Мало сам веровао у све оне наредбе и потернице, што су послали за Убојицом. Само ме изненади у његовим „особеним знацима“, да има „ожиљак од сабље по

врату". Нико од нас није то опазио, нико то он није показао!

Кад сам први пут после тога ону видео, сажали ми се све на њему. Ни чалма му није као пре, нити брада онако пичељана и углађена, само му је лице још мршавије и још тамније. Прође поред мене, прими ми Бога, замахну главом и кад ме мало обиђе, тек се онда заустави. Тада ме погледа очински искрено, приђе ми до очију и необичним гласом рече:

— Чуј, сиђко, теби ћу само да кажем! Ићу д' идем по свијету и дан и ноћ, ићу д' идем, да га тражим, па кад га нађем, само ћу му у очи погледати!... Само, ене тако!.. Ха!

И он погледа у мене, оним смишљеним погледом, који је био више смешан, но прекоран, окрете по том главу, њихну њоме неколико пута и оде низ чаршију.

Убојицу писам више видео.

Илија И. Вукићевић

✠

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Краљ се од много година одао страшно разблудну живоиу. Не могући живети с женом, Аделајдом хеском, јер ју не трпљаше, смести ју у нови замак Жарновјецки, који је за њу и сграђен, а сам тражаше грешних наслада. У Прагу му се допаде једна чеш а лепотица, по имену Рокичана. Ухвати ју, а како беше племените рода, врло охола и не хтеде да пристане на забрањену љубав, краљ ју превари и венча се с њом лажно, у чему му беше на руци Јан, опат тињецки. Али и Рокичана му се брзо огади. За то замишљаше жидовку, по имену Естеру, и с њом живљаше од неколико година, а то ражљути све, особито, јер се жидови због тога осилише. Против те саблазни поче се бунити свештенство. Бискуп краковски Бођанта посла на краља клетву преко свога викара Баричке, а Казимир, разљућен са те смелости, заповеди своме поузданом слуги Кохану, да утопи тога попа у Висли. Познато то беше пану Мањку, па слушаше расејано, заииткујући само местимице. Кад Отон стаде говорити о Баричци, прекиде га Борковиц:

— Краљ је јемачно већ послао у Авињон, да моли опроштења...

— Није још послао — одговори Отон — али ће послати, јер навалује свештенство .. Најпосле има још и других смерова, који га склањају на покајање.

Борковиц стаде жарко слушати.

— Других? — понови — а каких?

— Та знате балда — одговори Отон — да краљ нема правога потомства, па га то непрестано грize. Одредио је Лајоша угарског за свога наследника, али му то баш није најмилије... Хтео би, дакле, да измами развод с Аделајдом, па да се на ново ожени, у нади, да ће имати потомства.

— Ха! ха! — засмеја се пан Мањко — пуста нада!...

Отон се привуче ближе.

— Знам ја — рече — из поуздана извора, да се на то смера... Имам на двору краљевском прнсна рођака, једне куће и грба, Закшку од Шчекаровица... Млад је, еле говори, што чује. Говорио ми он, да је краљ већ и изабрао жену.

— А развод? — запита Мањко, кога све већма занимаше релација Отонова.

— Развод ће допустити папа, чим се краљ понизити и пошље посланике, да моле опроштења због убиства Баричкина. Свештенство једва чека, да престане саблазан с том Естером, еле не ће се противити...

— А која је то изабрана княгиња? — проусти Борковиц.

— То се не може поуздано знати — одговори пан од Шчекаровица. — Но Закшка вели, да је јемачно глоговска княгиња од Жегања...

— Пре ћу скапати! — цикну Борковиц, који се већма надаше грому, него таком гласу.

Бинио с клупе, па ударао шаком о сто.

У соби беше мрачно, те ни пан Миколај од

Бабина, а ни пан Отон од Шчекаровица не могаху добро видети лице пана Маћка. Страшан беше у томе часу. Побледео, Као да му се сва крв, из лица, слила у срце; и за то му пред очима играху црвени колути; крикнуо је и зграбио оберучке за сто.

— Лаже твој Заклика... — шапне за час кроз стиснуте зубе. — Не може то бити!...

Отон од Шчекаровица и пан Миколај од Бабина разрогачише, у чуду, очи у Борковица.

— Не говори он то за јемачно — промуца плашљиво први — него тако се поговара у двору...

Пану Маћку пође за руком да мало зауда своју наглост. Заседе на старо место и ћуташе за часак, намргођен. У глави му навалињаху насртљиве мисли, а све се сплеташу на његово понижење, а на славље Јадвиге и кнеза Хенрика. Кострешио се тада и љутио, аљ је одлучио да се силом умери пред друговима, чијим се услугама мислио помоћи.

— Ха... ха! — засмеја се за час. — Знам ја, да је та кнегињица глоговска увек сањала о круни, грицајући у невољи... Али развода не ће дати!... Хтео бих знак да знадем, шта је, и како је, и у томе се ослањам на вашу готовост... Ваља се распитати...

— Отићи ћу Заклици — одазва се пан од Шчекаровица, — он ће ми све испитити.

— А ја познајем неколико духовника и дворана бискупа Бофантс — додаде пан Миколај од Бабина, — од њих могу испитати, шта се говори у духовничком свету.

— Добро дакле... — рече пан Маћко. — Сутра ћу вас, у то доба, чекати у мојој гостионици.

И устаде. Хоћаше да изиде на ваздух, јер му беше све загушљивије у мрачној и смрдљивој соби. Давило га нешто у грлу, крв му ударине у главу; осећаше, да не ће моћи дуго савладивати своје силовитости.

Климну тада главом новим својим друговима и истрча на улицу.

Бежао је, не знајући ни сам, куда иде. Не могаше да сабере мисли, нити ништа да одлучи; осећаше само, кад би се то, што је чуо, обистинило, кад би та охола Јадвига, која га је одбила, постала краљицом, а кнез Хенрик, који га је ограматно, дошао до власти и значаја, — да би био готов на највећи злочин, да томе стане на пут. У узбурканим му мислима црташе се узвишена, неприступачна прилика Јадвигина. Не миловаше он њу никада, хоћаше да ју узме једино за то, не би л' себе узвисио, али од равнодушне постаде му сада мрска. Заклео се је, да ће се осветити њој и Хенрику: не ће починути, док то не учини. Он би желео, да ју види у срамоти и понижењу, јер га је презрела — а она да постане краљица!

Пролажаше улице, гураше пролазнике и бегаше удаљ без памети.

— Како да се осветим? — мишљаше. — Идем у Касел, брату, скупићу велику дружину од немачких разбојника, напашћу на жегањски замак, порушити, опустошити, поубијати!...

Аљ ни то му не беше доста. Он би желео, да осуди Јадвигу и оца јој на читаве године тешких мука. Смрт му изгледаше мална казна за ону поругливу шалу, коју су они збијали с њиме.

Паде му на памет Готфрид, његова погибија и отмица Мехтилдина. Шкргутну зубима.

— Мојом руком — шапну — хтеде разблудни кнез да се опрости такмаца, аљ му не испаде за руком. Сад му већ могу одаслати Мехтилду скупа с њеним Фридхелмом... Огадила ми се... а тај је Фридхелм немачка крв, нека се враћа својима...

Засмеја се.

— Послаћу му је... поруга за поругу!

Излети иза града и застаде. Пред њим зелене луке, а за њим гомила кућа, незграпних кровова и кула огледаше се на тлу ведрога неба, у зрацима сунца, које се спушташе заходу. Ближе беху на догледу достојанствени зидови краљевскога замка.

— Гнездо разблуде! — прогуђа пан Маћко, стискујући песницу. — И тај краљ мисли, да му је све слободно!... Жену држи у затвору, уби свештеника, живи с наложницом, с жидовима се братими, смеје се папиној клетви, и још би сада хтео, да има нову жену и право потомство... ха! ха! ха!... не допустам!...

Мржња и гнев вођаху га, и преко воље, до под зидове краљевскога замка. Око пана Маћка опази већ јасно кићену гомилу дворана, која врљаше по дворишгима. И ту се познаваше велик ред; ни трага од пожара, који беше уништио замак пре толико година, сад беше још лепши и изгледаше величанственије.

А то је све ужасно гризло пана Маћка.

— Moh — шапуташе — моћ... нађа јој учинити крај, јер би она нас притиснула.

Стаде пред замком и замисли се. Онномену се лепа лика краљевскога и туге, разливене на обличју владарском.

— Љубе га сви — мишљаше — а он тужан... Немачно га тако гризе немила жена, које се не може отрести... Има за то тисуће других жена, леших, најлепших... па ни то му није доста.

Пан Маћко махну руком.

— Право вели Сенћивој — промрмља — да је жена тричава ствар... ја се не бих дао никојој у мрежу... једино бих волео, да ми се је осветити тој охолој Јадвизи...

И како је мислио људска брза, на прелеће нездржано с једнога предмета на други, стаде пред њим наједаред, као жив лик, не Јадвига или Мехтилде, него оне, за коју је и заборавио, да је на свету, — лик Мартин, озрачен дивним чаром невиности девојачке и сваге.

— Чудо од девојке! — шапну као онда, кад ју виде у раном прозорју — чудо од девојке!

Као да огњена искра врцну у дубљину и занали крв у жилама. Уздрхта се, али не могаше више да скине очију с тога лика

— Ту једину можда — мишљаше — могао бих миловати. Нико ју није видео, а ни она не познаје никога... тако бих ју и на даље затворио од света, на чување једино за себе. Ни краљ не би имао лепше милоснице...

Падоше му на ум речи родитељеве, које му препоручиваху Марију у окриље.

— А како би јој зло било! — рече сам себи. — Обасуо бих је обиљем и љубављу... У невољи се отхранила, а сада би била као краљица...

Осмехнуо се на те мисли.

— Видећу — рече — кад се вратим...

И похита у своју гостијоницу.

Успомена на Марту дивно га умири. Мисли му постајаху јасније, силовити гнев попушташе, а нове намере и планови стадоше се рађати и расти.

— Отићи ћу у Касел — мишљаше — с братом ћу се посаветовати... Глоговском кнезу ћу оставити добар спомен, од краља ћу добити војводство и вратити се у Кожмин. А после, видећемо!...

То вече беше велики савет у краљевском двору.

У големој, сведеној дворници сеђаше краљ, а уз њега стајаху његови доглавници. Јанко од Мељштина Љељивита, Јануш од Стрељче Сухивиљк и љубљени пријатељ краљев Добјеслав Боњча, прозвани Фредро.

Краљ сеђаше код прозора на високом позлаћеном столцу. Дворница беше мало сумрачна; ужежена светила бацаху блесак на сагове и сликарије, развешене по зидовима, али горе, у удубинама од сводова, владаше вечит сумрак. У дну под скрлетним балдахином, што беше искићен златом и бисером, стојаше голема постеља, покривена, као и балдахин, завесом, која се у борама спушташе до земље. У врх балдахина, на пурпурну пољу, разастираше крила велик сребрн орао. На балдахину и тапетама блистаху такође орлови и грбови покрајински. Над постељом висаше велик крст од сухога злата, а уз њега голем Христ у венчачком окову. Крај постеље, на маленом клецалу, велика књига Светога Писма, бела, отворена; на пергаменским јој листовима блештаху књеним писмом писана слова, а тешке копче од чистога злата висаху на богатом повезу. На столу, уз краља, привлачаху очи огромне чиније, саливене од злата и сребра, исте таке чаше и рогови и разни адиђари, претење и драго камење.

Израз туге, што но га још за рана онази пан Маћко на лицу краљеву, сад се још боље познаваше. Велике, тамне очи гледаху преда се у замишљености; бледо и чисто изнурено лице не осмехиваше се умиљато, него беше обележено необичном озбиљношћу. Једну руку, јаку, велику, али белу, по којој беху поискакале плаве жиле, пружио по столу и забављаше се претењем, које преврташе са звеком; а другом гладђаше полахко црну браду, кратко ошишану. На себи имађаше плашт од скрлетна аксамита, постављен ермелином. Бујна, тамна коса падаше на рамена у дугим увојцима, окружујући лице младо, али мизерно, изнурено.

Уз њега стајаше Јанко од Мељштина Љељивита, син Спицимира, краковскога кастелана. По годинама много старији од краља, одређен му за саветника у влади, беjаше врло озбиљан у кретању и збору. Избијаше из тога лика витешка смелост, а у исти мах тако достојанство, које се не боји никаке почасти, јер осећа своју пречисту непорочност. Главу држаше пан Јанко високо, јер га над свима истицаше савест унек права и увек чиста и врло отмен род. Омалена му прилика изгледаше за то виђенија од других због необичне озбиљности. Бејаше плећат, јак,

а коса му беше густо прогрушана седином, а тако исто и кратка брада, раздељена на двоје. Мало подаље, наслоњен на пањеву од прозора, стајаше Добјеслав Боњча, тако названи Фредро. Млад, вршњак краљев, висок, а лица за чудо умиљата и пријатна. По држању и кретању познајеш одмах витеза, а из ведрога обличја и лепих црта просијаваше душа, склоњена на пријатељство, и племените срце.

Међу тима, који окружаваху краља, Фредро му беше најмилији. Од најмлађих година дворани Казимирев, друговане с њим у првим млађаним забавама, знађаше му најскривеније мисли, а за то га разумеваше боље од других и беше поуздан. Весео, кашто и несташан, имађаше Добек чудну меру у себи, која га увек задржаваше, кад год хтеде да пређе границе те несташности. Смео, одважан, витешког духа, не би никада плануо без потребе; присни пријатељ краљев, не тражаше сувишне поверљивости, а не жељаше никада ни милоште за се, а за то му реч беше тим већма на цени. Није ипак никада патуривао краљу своје мишљење, нити је и најмање жалио, ако није било онако, како је он саветовао. А баш за то га је већма волео краљ од Јанка од Мељштина, који мишљење своје исказиваше кратко, одлучно, па поносито ћуташе, ако га краљ не послуша.

До Фредра стајаше висока, сухоњава прилика Јануша од Стрељче Суховиљка. Одевен беше у црно одело, достојанствено, а лице му беше смежурано и увело, а само маленс и проницаве очи светљаху бистрим огњем.

Беше то најприснији и најпоузданији савет краљевски. Сви они миловаху краља и беху у милости код њега, али ни један не имађаше искључива утецаја. Казимир беше силан владар и пазио је, да ни најприснији никада не заборави на то. Кад дизаше глас и издаваше заповест, онда му нестајаше обична умиљатост с лица, а на њему биваше тако величанствена узвишеност, да и најсмелији морадоше ћутати. Према нижима и простима беше умиљат и приступачан; према оним, који сувише дизаху главе, умејаше да буде немилосрдан. За то се бојаху сви његова гнева, који није знао, до душе, буктути, али за то беше страхота жесток и, један пут пробуђен, трајаше дуго. У својим одлукама беше краљ сталан као стена. О ономе, што ће да заповеди, дуго мишљаше ћутећи, после питаше за савет, па онда још мишљаше, питајући сам себе, а најпосле, у неколико речи, објављиваше своју вољу, гледајући на господу, која имађаху гласа, тако узвишено, да се ни један не смејаше противити. То се многоме често прохтело, особито кад је краљ почео да уводи на своме двору обичаје из Вишеграда, од сестре своје Јелисавете и свака Карла Роберта угарскога; — јављао се чак неправа неки те неки с приговором и ономеном — али на брзо се свако уверио, да је краљева воља непроменљива и основана на зрелу замишљању.

(Наставиће се)

НАУКА

ДВЕ БИЉКЕ И ЗНАЧЕЊЕ ИМ У НАРОДУ

Повод овим врстама даде ми „Тежак“, ваљани орачки лист, што излази у Београду. Хтедох наиме да знам, шта је „тратор“ билька.

По речнику Ђорђа Поповића значи „тратор“ билька „амарант“, немачки „таузендшен“.

Да видимо по Мајерову лексикону, шта је „амарант“. Она се научно зове и: „фуксиванц“ и „самеблуме“. Осамдесет разних врста ове биљке има у науци. Од ових је једна: „Amaranthus caudatus“, немачки: „гешвенцтер амарант“ и „гартенфуксиванц“ и „таузендшен“. Она служи у врту и перивоју као украсно цвеће. Домовина јој је или легло: Перу, Персија и острво Цајлон у индиском мору.

Преци наши сматрали су „тратор“ цвеће као цвеће туге и жалости те су га понајвише око гробова сејали и садили. У Хиндостану, у Мисоре и другим крајевима сеју тратор, који тамо расте до 2 м. високо а 3 сантиметра у дебљини. Од његова семена народ жрна и меље брашно и храни се њим као и пшеницом. Научно се зове тај род тратора: „Amaranthus frumentaccus, Bu-

chan". Друга врста истог рода, опет у Хиндостану, зове се „Amaranthus oleraceus" и служи као поврће и као храна.

И као лек су ту биљку употребљавали стари народи.

У истом „Тежаку" наведена је и биљка „дивизма", као лековита по стоку.

Том биљком се служи човек и користи у многим другим приликама. Њен цвет (жут) суши се и свет га није под именом „химелбрандтеј", као лек противу кашља, пролива и срдобоље. Њено стабло или бадрљика служи овде у Бечу као лака, али јака палица и као држак за сунцобран и кишобран. Стабло је тек у другој години по висини, дебљини и јачини згодно за ту сврху.

Међу Немачким Алтенбургом и Петронелом на десној обали дунавској више ушћа реке Мораве беше некада велика старо-римска варош Карнунтум. То беше погранични велик град Римљана противу Квада, који су живели с оне стране Дунава.

Кад сам ја године 1839 као кадет путовао к својој регименти, нашјем источно од Петронела баш на горњој ивици дунавске обале у стрми у земљи као пресечену у полак, стару римску кућу тога некадањег града Карнунтума. Кућа је имала две собе, од којих је она једна, како је матица подривала и обарала обалу и ту у полушестару Дунаву изрила велик свој — у пола пресечена била, и северну је полутину одавна однела била вода. Зидови остале подруге избе беху бојадисани и нацртани по оном истом укусу, као што га видимо у обелодањеним Помпејима и Херкулануму на подножју Везува.

Том граду су главе дошли Квади, а из њих Хуни. Ови су га огњем и мачем до земље разрушили. Становници, који се спасли, стисли се у ратном табору Видобони (Бечу) и од оног доба почео је Беч да се развија као варош од дотадањше просте станице римске легије.

Кад сам после педесет година, године 1889, опет походио то место, нађем неку старину, умировљеног слугу грофа Трауна, који је себи начинио стан у оној стародревној римској у пола срушеној кући. Иста старина показа ми своје поље, које му је господар дао да ужива, међу дунавском обалом и великим друмом, што води из Хајмбурга у Беч. Биће, да је три четвртине јутара била величина земље. Старина пишта друго не сеје, до *дивизму*. Свако стабло, као што рекох, тек друге године сече — доњи крај, окресак жиле је буџаст — и продаје их у Беч за палице и држала за кишобране.

Рече ми, да му та биљка доноси до 200 форинти годишње. Цвеће продаје у апотеку за онај тај. Ја сам такову једну палицу послао у Београд своме побратиму Срети Поповићу, који је неуморан радник био на пољу орачке привреде, да види, и да покаже нашем свету, како се може кора хлеба заслужити на лак начин.

Дивизма се латински зове: „Verbascum Thapsus" а немачки: „химелбрант" и „кенигскерце".

У нашем народу још се не познају биљке по ботаничком свом имену у оној мери, у којој треба да се знају. Међу тим ће школе своје учинити. Књиге нашег неумрлог Панчића имаће лепе жетве.

За сада има у српском народу жена и људи биљарица и биљара, који лече по стародревном начину; они знају сваку биљку, сваки цвет по имену српском по својству му и лековитости. Иначе народ око Дубровника и у Срему још најбоље познаје биљке по имену. То нам доказује Вуков речник.

У Бечу 4. јуна 1893

Ј. Стефановић Виловски

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

(Наставак)

Ни за шта није Мулдер био тако одушевљен, као за науку и за народну срећу. Једно му изгледаше да је потребан услов за друго. Но свагда ставља у нај јачију светлост и уску свезу међу народном срећом и народном храном, међу народном храном и наро-

дним духом, и не пропушта ни једну прилику а да не укаже на све мане народној храни у Нидерландској. Молешот, на заузимање свога учитеља Тидемана, а сластао тако рекн с Муздеровим принципом, „да знање одређује рад“, латио се предмета човечје хране онако вољно, како је само он умео, испитивао је, рачунао, сравњивао те је у својој „Physiologie der Nahrungsmittel“ (1849) дао научно дело, које се по својој јасноћи, потпуности и изворности и данас још може назвати класично. Али не задовољивши се ловором науке сео је те је по узору Александра Хумболта сазао научне истине о храни у такав облик, да су могле постати народна својина. У прерадама својим поглавито је све стране речи, стао је говорити о грашчаној материји онде, где хемичари говоре о легумину, о лиојној киселини, где они о каприл-киселини, о јаребој киселини, где они о каприн-киселини; а у целом делу не именује ни једнога писца, јер никоји рад испитивачу „не може донети сјајније признање, него кад му откриће као готов факат постане народна својина“. Та је књига била „Die Lehre der Nahrungsmittel“ (1850).

Уз Муздера је образовани, оштро- и слободоумни Хенле силно утецао на Молешота. Но пре свега је хајделбершки ђакела дошао под утецај идеја, којих је у Немачкој од 1842 до 1845 пун био зрак. То су биле сањарије о уједињеној слободној Немачкој, ослобођеној од свих заћађалих и застарелих установа, о правој демократској Немачкој, којој је ваљало довршити лепи задатак, што је француска револуција само у пола била испунила. Ваљало је укинути свако вереско примеравање, све ауторитете, сто се оснивају на традицији; ваљало је пиочистити све тесногруде и ћифтанске установе у држави и друштву те да као узор једнодушна слободна народа немачки савез даде свету пример „слободе и самоуправе“. На кад се Молешот године 1847 вратио у Хајделберг, по што је две године радио био код Муздера, уверен, да није за њега традиционална медицинска пракса него да је наука и учење и испитивање задатак његову животу а у отаџбини својој да нема прилике да иде за својим смером, тада је затекао онде научнике, који су распирили ватру у њему те помогли да се створи *онај* Молешот, о коме прича историја умногa живота у првој половини овога века. Млади приватни доценат физиологије придружио се људима, као што је био Лусрбах, одушевљени поштовалац Спиноза, као што је био Шлоссер, славни писац светске историје, као што је био Хетнер, благи естетичар, као што је био Фајербах, смели филозоф, да човек и не спомиње друге, све боље од бољега. На под утиском свију тих великана, док с дава у дан поучава и учи, осећа како му снага расте, осећа како му све моћнији бива полет, да се пред човечанством јави као учитељ, те не може дуже да задржи своје Вјерују него у свом „Kreislauf des Lebens“ развија заетану монистичног постављања материје свом топлином, сналом и смелошћу, која обележава „justum ac tenacem propositi virum“.

„Impavidum ferient ruinae“! Хајделберг затвара врата пред младим приватним доцентом. Баденска му влада забрањује даље учитељевање. Две године дана нема прилике, да другима саопшти што зна, али му полази за руком, да настави своја физиолошка испитивања. После две године позову га у Цирих за професора физиологије (1856). 1861 га позову у новоробену Италију, у Торин, у Торин Кавура и Виктора Емануела. Ту је ступио на катедру с беседом „Del metodo nella investigazione della vita“, која је и садржајем и обликом подједнако умела да задобије слушаоце. На сваке је године предавања своја отварао по једним од својих знаменитих популарно-научних предавања, у којима је научна факта износно пред очи јасно и разговетно а у таком уметничком облику, да су задовољени били и нај јачи захтеви естетике. Године 1866 постао је талијански грађанин, 1870 клицао је са целом ослобођеном Италијом, што је добивен Рим, а у свом делу „Dei regolatori della vita umana“ јавно је, да силна радост, с којом Италија гледа у Рим, не значи ништа друго него умну и слободи посвећену радост, са које је Италији лозинка: слобода мисли! 1876 постао је члан талијанског сената а 1879 професор физиологије у „Сапијенци“ у Риму.

(Свршиће се)

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

О СТИХУ И ЈЕЗИКУ ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“ У ОДЛОМКУ ИЗ VIII ПЈЕВАЊА „СУНЧАНИЦА“

Пријатна је појава, да данас има све мање крајева, гдје се не зна за име Гундулићево, гдје се не спомиње стара и нова слава Дубровника. Али колико се зна о њима? Колико је позната и горњим редовима (особито православнога дијела) нашега народа дубровачка књижевност XVI—XVIII вијека, колико се читају Гундулићева дјела? Ту остаје и школи (особито средњој), и новинарству, и књижевним друштвима још широко необрађено поље. Прије свега би требало постарати се за популарна, протумачена издања овијех дубровачких пјесничких радова, за које би се могла придобити пажња и данашњега покољења. Лијепо је започео овај посао пок. Ј. Бошковић, кад је ћирилицом прештампао „Османа“ и прибрао за њ. рјечник и тумач (само да није у популаризовању отишао сувише далеко!). Приликом откривања пјесникова споменика у Дубровнику нека помогне и овај одломак из „Османа“, да се у нашем народу овијех крајева пробуди жиље марење за дубровачко пјесништво.

Да би се „Сунчаница“ (VIII пјев. стих 63—657) што боље разумјела, додајемо овдје неколике напомене о стиху и језику тога одломка.

Текст је узет из Павићева академскога издања. Да би одломак изгледао као нека цјелина, изостављене су све китице, без којих се може ствар лијепо разумјети. У тексту је погдјешто измијењен правопис и само у 25 китици стоји *ијекавске* мј. *ије*; *ова*; свако ће лако познати зашто.

О стиху. Стих Гундулићева „Османа“ има четири трохеја (– ◡ | – ◡ | – ◡ | – ◡) са прелоном у средини. Све по четири стиха чине једну кȉтицу (строфу); стихови су везани унакрсним сликовима (римовима) *abab*, који треба да су код трохејскога ритма женски. Што изгледа да сликови нијесу свугдје чисти, узрок је старинско наглашивање, које се погдјешто разликује од данашњега. Чистоћи сликова често смета и то што немају једнак нагласак два и два међу собом на пр. *тȍга — собȍга* у 20 стр. Ну који се и од данашњих српских пјесника може похвалити тијем? Много је тежа замјерка овому стиху, да је одвећ лак и лиричан. Па буди је и онако кратак за широко епско причање, још спутавају дикцију и унакрсни сликови, који истина лако теку, али не дају доста слободе при бирању израза и при ополикој величини „Османа“ није чудо да се попављају. Ево два примјера „Османова“ стиха.

Она млáда, зâсве дâ је — 20
мȕчна у срцу цȉка тȍга
пòслушна се кâзат хâје
зâповиједим бâћка свȍга

Тȉ по свáкој свијета стрáни — 67
глéдаш, мâјко, пâ дан бȉо;
пâма се је зрâк сувчáни
млâђахнијем угрâбио.

Ну нијесу све строфе овако правилне; управо у цијелом овом одломку и нема их више овакијех а и у свијех сачуваних 18 пјевања сразмјерно мален их је број. (У 572 строфе првијех пет пјевања Р. Брант је набројио свега 7 овако чистих). Огроман број строфа не ће данашњи читалац моћи разумјети, ако не зна ово:

1. На многијем мјестима онажа се другојачије наглашивање него што је у данашњем језику, а мало стихова се слажу потпуно с данашњим наглашивањем, као у наведене двије строфе. У многијем ријечима по ритму удара се гласом за један слог натраг, као што бјеше у старом српском језику (а и данас у чакавштини и ресавском). У појединостима требало би

нагласак Гундулићева језика тек испитати. Примјер:

Свијетла је ово *дјевојчица* 2
од колѣна деспоског
вид *жубећи* и *генџина*
слијена ствара њежка своја.

Тако се н. пр. нагласнавају друкчије и ове ријечи: Јерѣна, покрајѣна 3, краљѣвски, наслоњѣо 5, ливађа 6, немиља намјера, поломиља, обори и т. д Ако се на ово нађи, многи ће стихови добити свој правилан ритам. Ну и ту ће се наћи изузетака, који ће се моћи протумачити какијем још непознатим правилом Гундулићева наглашивања, а биће јамачно и пјесничких гријешака.

2. У многијем стиховима има прекомјеран број слогова на први поглед. То се тумачи тако, што се Гундулић држао талијанске метрике, у којој вриједи правило: кад се у стиху једна ријеч свршава на вокал а друга за њом почиње вокалом, оба се вокала *слијевају* у један слог у стиху. Да ту не бива елизија као што мисли Брант (Историко-литературный разборъ поэмы Ив. Гунд. Османъ. Кіевъ. 1879 стр. 105) и као што је Бошковић погрешно кроза цио текст спровео елизију и у писму, показују прије свега оне ријечи, које у себи имају ѣ, које се по југосан. говору изговара и пише данас као *ије* у другим слоговима. Гундулићеви стихови показују да се *ије* свугдје схваћа као један слог. У овом одломку само у њеколико случајева чита се као два слога, у 55 строфи *дијете* прама слику *Србије*, у 52 под тешкијем ропством крије, 67 млађахнијем уграбио; *прије* 27 *умије* 39 по својем постанку не иду овамо; ипак *није* 31. 99. као један слог. Да је слијевање а не елизија потврђују и овакви случајеви у којима се два вокала једне ријечи узимају за један слог: *скушио* 17, *Радмио* 33, *братио очима* 48, *живио* 83. (Ипак као два слога: *био*, *наслонио* 5, *свршио* 11, *госио мо* 11); *всѣо* 41, *јадо* 54, 95, 99, *заузи* 95, *деванаес* 7, 10, на чак: *сто* 82, *тво* 86, *мојо* 87; њемуѣ сада штап на кѣ је 5 *али је* заман да њтко сада 14, *мучно је* предње чистити 51, *и ѣдва* деспот жив утече. 61 и *гди је* херцег господио 89, *кѣ је* разговор мој једини 88. — Кад се ово слијевање спроведе свугдје гдје треба, нестаће прекомјерних слогова. Ну није ни ово опће правило. Има огроман број стихова гдје не бива слијевање и то често тик уз слијевање. Изгледа ми, да се слијевање лако пропушта између 2 и 3 стопе гдје је као њеки одмор. Примјери:

За | изваћи кћер Љубрата 1
кѣ се унука | унук зове 3
позна | ову ње | одлуку 15
и | од дипли на глас мио 26
али: и од деспота славнијех свуда 96
а | у рајском лицу своју 23
али: два зачињу | ау све гласе 33
дружба од страха | и | од срама 40
господство оте и | испосијена 64
у жалости | и у болести 79

(Свршиће се)

Тих. Остојић

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

(Наставак)

Анселмо се родио у Дубровнику 1671 год. Тако каже Апендини, а с њим се приличио добро слаже и Фрере, кад каже, да се држи, да му је било, кад је умро, 72 или 73 године (по том би био рођен 1670 или 71). Апендини вели, да му је породица била градска (da una famiglia civica) и да је тада (1803 год.) била већ изумрла. Не знам, за што С. Љубић каже, да је он од племићске (властеоске) породице (da patricia schiata). Ријечи Апендинијеве потврђује донекле и то, што се Бандуријева породица не спомиње у попису властеоскијех породица од год. 1604 (код Ј. Лукаревића Annal. на крају књиге). М. Пуцић каже, да му је оцу било име Матија, а матери Дења (Волантић), и да је и њему било име Матија, а кад је по-

стао Бенедиктовац, да су му надјенули име Анселмо. Имао је брата Илара (Иларија, 1682—1730) (Анендин. II 118), који је био професор теологије у универзитету напуљском и кад је био изабран за опћега „прокуратора“, оде у Мадрид, гдје је и умро.

Сестра му је била удата за знатнога дубровачкога археолога Ивана Н. Алетића, кога он спомиње (Animadv. p. 343: vir eruditissimus ac rei antiquariae studiosissimus Jo. Natali Alleti, *maritus sororis meae*). Ујак му је био бискуп стонски. Код ријечи τὸ Σταγνόν каже он (Animadv. p. 356) urbs episcopalis sub dicione rei publicae Ragusinae. Huic ecclesiae praest Franciscus Volanti, *avunculus meus*, vir et pietate et doctrina insignis. Род му је био и бискуп требињски (материн сестрић?), кога спомиње (Animadv. p. 356): hodie autem Terbuniensem episcopatum obtinet Illustrissimus Antonius Reghius, *consobrinus meus*, vir a pietate et a studiis omnino laudabilis.

Из младости нам је његове мало што познато. Млад је отишао у бенедиктовски ред (мљетски). Анендини каже, да га је логику учио код куће неки Alberto de Taddei а морал Antonio Bonda, оба Доминиковца. За тијем каже, да му је још у младости омиљела археологија, коју је учио заједно са својијем зетом Иваном Алетићем (1668—1743), који је имао велику збирку старијех новаца. Теологију је учио у Аверси и у Риму (Пуцић; исп. и Анендинија). Сам каже, да је год. 1697 био у Риму, гдје је преписао један чланак, који је послије штампао у својем коментару (Animadv. ed. Paris. p. 98): Hoc autem opusculum cum Romae essem *quatuordecim ab hinc annis*, exscripsi ex uno Codice M. S. Chartophylacii de propaganda fide. Био је неко вријеме у Напуљу, прије него што је дошао у Фиренцију. Прије него се стално настанио у Фиренцији, обиђе један дио Италије. Особито је вјешто оргуљао, с тога су га лијепо примали у свијем манастирима и тако је могао весело путовати, а без трошка: ово је он сам често приповиједао (каже Фрере). У Фиренцији је тада била средокрађа талијанске књижевности, коју је особито потпомагао велики војвода Козма III. Анселмо је још био доста млад, али је инак тако био вјешт у (мртвијем) језицима, да му је управитељство предало, да учи (друге) у различитијем кућама својега реда. У то вријеме дође у Италију славни француски научник Б. Монфокон (Монфоконски, de Montfaucon), да распита за рукопише св. Јована Златоустога, који припремаше за штампу. Кад је разгледао остале библијотеке по Италији, дође 25 фебр. 1700 год. у Фиренцију, гдје се састе с Бандуријем. 11 јунија 1701 год. врати се Монфокон из три године пута у Париз, гдје изда 1702 год.: *Diarium Italicum*, у којем описује своје путовање по Италији и на више мјеста спомиње, колико му је Бандури у Фиренцији помогао*.

Козма је III накапио, да унаприједи

* Овдје ћу исписати, што је славни Б. Монфокон у споменутом дјелу забиљежио за нашега Бандурија, јер је то дјело веома ријетко а можда се не би могло ни добити у нашијем крајевима: p. 202: Sic in Epitaphio, quod nuper adtulit mihi vir amicissimus Anselmus Bandurius Monachus Benedictinus Dalmata. p. 352: XXV. Februarii Florentiam adventamus. . . Primis post accessum diebus, comite D. Anselmo Bandurio Ragusino ordinis S. Benedicti Monacho, Graece perito, qui mihi semper adfuit, studiisque meis pro viribi mutuum dedit operam, urbem inspectum imus p. 354—5: 14. марта стараньем Мальабскија пусти гь Козма III у Лаврентијеву библијотеку, гдје је по цијеле дане радио). Mihi ejusmodi studio vacanti adfuere semper vir amicissimus Salvinius, et D. Anselmus Bandurius haud levi necessitudine junctus p. 361: XXVIII Martii comitibus D. Anselmo Bandurio et Antonio Salvinio fidissimis amicis in villam Strozziam ad montem Hugonis properamus; ibique ad trecentas inscriptiones, quae maxima pars ineditae sunt, exscripsimus. p. 370: Catalogum Graecorum, qualis superius editus est, manu mea confeci: Latinorum notam ab amicissimo viro Anselmo Bandurio, manu ipsius accurate exaratam, accepi. p. 381: Florentium secundo veniimus (ово је по послу отишао у Рим), atque a D. Abbate, et Monachis S. Mariae solitis humanitatis ac benevolentiae officiis exceptus, aliquot exinde diebus assumtam operam exscribendis Laurentianae bibliothecae codicibus, opitulantibus de more Antonio Salvinio et Anselmo Bandurio, insumimus. p. 391: Libet adjicere inscriptiones binas: quarum alteram in aedibus Nicolinis exscripsi, alteram D. Anselmus Bandurius Pisis delineavit in aedibus Ronsoniis. p. 394. (у доминик. библ. св. Марка) Graecorum igitur ego, Latinorum Anselmus Bandurius meus laterculum exaravit. . . . Florentiae duos paene menses versatus, bene multa nec spernenda erui: opera usus et consilio cl. v. D. Anselmi Bandurii Monachi Benedictini, et Antonii Salvinii, qui mihi semper nec roganti adfuerunt; multa manu propria exscripserunt, in sequentibus publicanda. Prior jam mecum Parisiis agit, operamque navat strenuissime linguis Graecae, Ebraicae, litterisque humanis atque divinis, ut spes sit brevi fore peritissimum. Huc in eam rem transmissus a Magno Hetruriae duce: cujus in litteratos maximè beneficentia studiumque eluet in dies.

универзитет у Пизи и да за то онђе постави столицу за црквену историју, коју би предавао који монах. Он уђита за савјет Монфокона, а овај га упути на Бандурија, рекавши му, да би добро било да га пошље неколико година у Сен-Жермен код Париза, да потанко изучи своје науке. Козма приста на савјет Монфоконов. Бандурија упути на маркиза Салвијатија, фиренцентскога посланика, који је тада био у Барцелони код шпањолскога краља Филипа V. Опат га Петентије одведе у Сен-Жермен и преда га Монфокону. Анселмо је становао у опатији а војвода је плаћао за стан и храну. С почетка је према својој намјени учио црквену историју и догматику. У мају 1705 год. паштампа у Паризу „Conspectus operum Sancti Nicephori“, припремајући за штампу дјела цариградскога патријарха Никифора. У овој би збирци били предговори, биљешке и расправе; дјело би се штампало у две свеске на цијелу листу (in folio). Али прије овога обећаваше, да ће паштампати коментар Теодора Мопсуеста о „дванаест малијех пророка“, коментар Филонов о „пјесми над пјесмама“, коментар Есихијев о псалмима и друга дјела грчкијех црквенијех писаца. У овој би збирци били као и у прије споменутој предговори, биљешке и расправе, а штампала би се у две свеске.

(Наставиће се)

В. Ђерић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Никифор Дучић архимандрит. **Књижевни радови** — — Књига трећа. С прилогом једне карте. У Београду. Штампано у држ. штампарији краљевине Србије. 1893. Цијена: 2 дин. или 1 фор. стр. 376. — Већ од пре две године почео је наш књижевник Н. Дучић у скупу издавати своје књижевне радове, који су кроз три десетине година излазили у разним часописима и научним органима. Ово је без сваке сумње корисно, јер се многи, ако му што патреба, не ће морати мучити да траже где је што штампано, него, имајући овде све на скупу, лако ће моћи наћи, што му треба. Од књижевних радова Н. Дучића излазила је већ ова и трећа књига. У овој је књизи најважнији чланак „Биљешке о Црној Гори“. Ту нам је писац дао јасну слику Црне Горе, проговоривши о земљопису, владавини, судству, просвети, привреди, војничкој организацији, статистици и т. д. Између осталих врло је занимљив одељак „о подели земље“. Но, прочитавши овај чланак, морамо јако зажалити, што нам писац није могао да даде резултате нових тековина Црне Горе. Писац се извињава, да то с тога није учинио, што није могао да дође до тачних података. Свакако је штетно, што се то није могло учинити, јер је Црна Гора, од г. 1878. територијално увећана, учинила велик корак на културном пољу. Онако има овај чланак само историске вриједности. Други и трећи чланак говори о боју на Граховцу 1858 г. и о боју на Крњицама 1861 и 1862 г. Оба су чланка врло лепа и занимљива с тога, што нам писац врло живо прича и тако рећи пластично црта јунаке, који главну улогу играју, пазећи нарочито на то, да нам објасни побуде, које су их руководиле на поједине акције. Четврти је чланак „Покрштење потурица у Васојевићима од 1825 до 1857“. Писац нам говори онде о имену Васојевића, и о простору, где су настањени и са ким се граниче. На крају је прича о сну, који је успио неки старац од Васојевића и услед тога се сва потурице Васојевићи својевољно покрстише. Даље је чланак „Божић у Црној Гори“. Овај је чланчић леп прилозак обичајима у Црној Гори. Што од г. у њему, од велике је драги за нас, јер нам је већином све непознато и ново, па читајући не може на ино, него ће чланак и два пута прочитати, да се наужива. Сем тога има и ино где који нов израз, који нисмо никада чули, а нема га ни у Вукову речнику. Тако се и: *божићна печеница*, опурсена и на ражањ натакнута, зове „*божура*“. У чланку „Путовање кроз Црну Гору“ причи писац свој пут, када је путовао у пратњи књеза Николе г. 1865. У путопису највише се задржава код важнијих места. У последњем чланку говори писац о Колашину. Одмах на почетку тужи се, како је земљиште међу Црном Гором и Србијом скоро са свим непознато и слабо испитано. Забављени се мало хидрографијом и орографијом Колашина прелази на села, па на манастире, од којих је на жалост велика већина порушена. На крају је додана карта Црне Горе од г. 1859/60. На карти су означене границе од г. 1500, 1796, 1820 и 1859/60. У књизи има неколико штампарских грешака, иначе је издање елегантно, слова врло лепа. Књигу можемо свакоме најтоплије препоручити.

Вечн. Р.

САДРЖАЈ: Песнипштво: Сунчаница. Ах' кад смо сами. Птичје страпило. Мишко Убојица. Мрки Вук. — Поука: Двије биљке и значење им у народу. Јаков Моденов. — Књижевност: О стиху и језику Гундулићева „Османа“. Анселмо Бандури Дубровчанин. — Ковчежић: Књижевни прикази.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 25. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 20 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

СУНЧАНИЦА

ОДЛОМАК ИЗ VIII ПЈЕВАЊА ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“

приредио Тих. Остојић

(Свршетак)

„Диже се искат' у свом двору 55
Лазар деспот од Србије
два јунака по избору,
да уда за њих кћери двије.
„Лијепу и младу Вукосаву 56
да Милошу Обилићу;
а поносну и гиздаву
Мару, Вуку Бранковићу.
„Од Маре се и од Вука 57
славни деспот Ђурађ роди,
врх рашкога свега пука
након свекра кô господи.
„Од Ђурђа се и од Јерине 58
Мара опет кћи родила,
цијељ *(због)* љепоте ње *(њене)* једине
кȳ *(коју)* обљуби царска сила;
„ну се од цара бјеху сиља 59
обљубиле већма тада
плодне стране, мјеста обилна
гди с Јерином деспот влада.
„Он на двоpе кô *(како)* његове *(своје)* 60
за царицу им кћер одведе,
посла им коње по синове
и примами их да га слиједе.
„Подиже се пак да стече 61
под оружјем њих *(њихове)* државе,
и једва деспот жив утече
испред сабље свё *(своје: његове)* крваве;
„а Јерина из бијелога 62
Смедерева изагнана,
за нађ' Ђурђа војна свога
пут угрскијех пође страна *(крајева)*

55. 56. Кнез Лазар је по народном причању Вукосаву удао за Милоша а Мару за Вука; народног причања се држи и Гундулић. — 57. *врх рашкога свега пука*, Рас бјеше град гдје је сада Нови Пазар; по једном дијелу своје државе око старога Раса краљеви се српски називаху *рашки* (н. пр. Владислав у Мон. Serb. стр. 25. „краль всех рашких земль и приморских;“ велики бан босански Матија Нинослав зове краља Владислава и Угрина „краль рашки“ а своје људе „Србљима“, види Mon. Serb. стр. 29, 30, 33), но том се и народ *(људ)* звање рашки; отуда нас шаку и странци zovemo, гиех — *шкот сеекра*, послије краља Лазара, који је погинуо на Косову, владао је сам му Стефан „Високи“ († јула 1427), који не имаше порода те остани пројесто деспоски нећаку Ђурђу Бранковићу; по том је Ђурађ завладао послије *зјака* а не свекра (таста). — 58. *царска сила*, Ђурђеву жалбу кћер Мару узе за жену г. 1435. султан Мурат II. — 59. 60. од г. 1438 једнако је Мурат нападао на тастове земље. 1439 освоји Смедерево и тада зароби најсварљиву шуру Гргура (средња се Стефан бјеше питекао код Маре кад се знаоче рат). — 61. 62. Кад падоше Турци под Смедерево, Ђурађ остави Гргура да брани град а сам оде с Јерином, с најмлађим сином Лазарем и с благом у Угарску да моли помоћ. — *за нађ'*, да нађе.

„Овако му пак да гласе,
у Будиму кад га срете:
„„тргај, тргај, сиједе власе,
тужни старче, с *(због)* худе штете.
„„Господство оте и неповијења
твоје војске цар огњени;
Гргур, Стјепан наша дјеца
робови су осиљепљени.
„„Чуј, кѣ *(које)* ми су синци мили
по једному сад глисенику
плачној мајци поручили
трудне *(мучне)* гласе, згоду *(догађај)* прику:
— Срце ће се твѣ (твоје) напола
расцијепити мајко тужна
твѣ *(твоја)* два синка, два сокола
два слијепца су и два сужна,
— Ти по свакоj свијета страни
гледаш мајко на дан био;
нама се је зрак сунчани
млађахнијем ограбио.
— Разлог бјеше: ми двојица
да *(што)* смо штанак ћаћку и тебн!
с ћаћком старцом ти старица
да нас водиш, сад је тријеби.
— Али слушај сву невољу
и наш тешки јад немили:
с очима смо и слободу
слатку и драгу изгубили.
— Када будеи, мајко, тамо
међу угрскијем господјами,
тужна мајко мисли само,
кѣ *(које)* ћеш хвале подат' наши
— Једа *(жали)* ријечем *(рѣши бити)* имам жива
ја два сина, два јунака,
у кѣх *(којах)* стоји и прибива
моја срца радост свака!
— Два сина имам, моћ' ћеш рајети *(рѣши)*,
ну два слијепца, ну два роба;
отеше ми их Турци клети,
и сада ми их држе оба.““
„С несрећнога гегај *(овога)* гласа,
кѣ му пода плачна љуби,
старац деспот пуп пораза
сиртно ублијеће, ријеч изгуби.
„У жалости и у болести
становит *(немоћан)* се ормарпи *(скамени)*,
али кѣ *(како)* се пак расвијести
једва овако проговори:
„„Од када смо изгубили
сва нна *(друга)* добра ми на свити *(свету)*,
настојмо се турскоj сили
сужњи у старос не учинити.
„„Вјерна друго, са мном ходи,
пут славнога Дубровника,
гдје се госту у слободи
држи ријера свим *(сасвијем)* велика.““
„Али Мурат будућ слишо,
Бураћ деспот са свим благом
у Дубровник да је отишо,
слободом се штитит' драгом,
„пресно *(журно)* отправи поклисаре *(послани е)*
к Дубровнику свијетлу граду,
кнезу и вијећу шљући даре
да му у руке Бурћа даду;
„или инако он запријети
у крваву луту бојУ
да ће на њих *(њихов)* град подријети
цареску огњену сабљу своју;
„ну Дубровник сред покоја
кѣ од слободе круну стече,
с мита од злата, с пријетње од боја
од ријере се не повече,
„тако да исти цар охоли
чудећи се тада кличе:
цијех *(због)* тѣ *(твоје)* ријере крепке толи
вијек *(увијек)* ћеш живјет' Дубровниче!

64—81. На прољеће 1840 год. удари Мурат на Биоград; деспот оде у Бар у Приморје и почне радити, да се с помоћу Млетака и Царигрпда измири са султаном, али Мурат и тамо пастане да ухвати таста; деспот побјегне 1441 тајно у Дубровник, чији је био грађанин; тада Мурат баци деспотовиће у тамницу и осљепи их и од Дубровника затражи да му изда деспота, обећавајући им Бурћеву земљу од Бојане до Котора и велике трговачке повластице ако тако учине, а пријетећи им пропашћу ако му не учине по жељи. Ну Дубровчани не убојаше се пријетње, не подлегнише се ни обећања него одржаше ријеч, и Бураћ се сам уклони из Дубровника и оде у Угарску. (По Српској истор. Љуб. Ковачевића и Јовановића). — 73. *љуба*, данас: љуба, жена. — *куи поражи*, као поражен, убијен. — 76. Дубровник бјеше познат са спојега дочекања и љубави према гостима особито према српској господи; зато би Дубр. приказе у своје окриље тај могаше мирно спати. Године 1400 новембра 30 поновпте више опћина дубровачка кнезу Павлу: „Јер имамо записе и слобоштине од цара Стефана (Душина), да тиоговде човек или властелин или владалац или инн којигодер човек убјетше у Дубровник, ако би све благо од свита узел собом или ино што учинил, да му је вера и слобода и да ен море слободно стојата" (Пуцић Спом. 1858. писмо 59 стр. 33). — 77. *слоб. се штитит' др.*, да се заклони драгом слободом, која владаше велико вијеће (као нар. скупштина), у којем бјеху властеоца и слободни грађани; изврпна власт бјеше мало вијеће с кнезом, које бјеше као неки одбор великога вијећа.

„И тако се прем (*баш*) догоди:
још Дубровник с давњом круном
стоји цијех ријере у слободи
међу лавом и дракуном (*змајем*).

„Ах, да би увијек јакно (*као*) саде
живио миран и слободан,
Дубровниче бијели граде,
славан свијету, небу угодан.

„Круне угрске већи дио,
сву босанску краљевину
и гди је херцег господио
влас пода се турска укину;

„још сред уста љута змаја,
и поката бијесна лава
око тебе с оба краја
словинска је сва држава.

„Робови су твоји сусједи,
тешке силе свих господе;
твоје владање само сједи
на пристољу од слободе.

„У слободну граду овому
од истовијек тако рука
сачува се деспот, кому
ја сам унук од унука;

„и од нашега свега трага (*колена*)
не находи никто се ини,
разми (*осим*) ова кћерца драга
кâ је разговор мој једина."

Кô чу ово црнац, скиде
златну махраму иза паса,
Сунчаница тер отиде,
и у начин ју благ приказа,
велећ: „ова је срећа сада
и велика и честита,
источном си цару лада (*љубавница*),
о дјевојко племенита!"

Сунчаница тада сврну
очи од срама и поникну:
а сву осталу дружбу црну
црни хадум к себи викну;

ну с њим не хтеђ (*хотеви*) да се дили (*дијели*)
дјевојчица часна и лијепа,
угрби је он по сили
пред скута ћаћка слијепа.

Опет' би се млада узела
страшном црнцу, кй ју хвата
голубица јакно (*као*) бијела,
црном орлу из поката.

Али Љубраг у њеџилу
тужни старац над све ине
чувши грабит' кћерцу милу,
ухити се за сједине,

и не уфаји (*надајући се*) да ју обрани,
заори (*одвиче*) у глас пун жалости:
„На ово ли ме, јаох, дохрани
тешка и трудна мâ (*моја*) старости?

„Да ли доста, срећо худа,
дјединство опет' мé (*моје*) не би ти
и од деспота славнијех сруда
пастирим нас учинити?

„и љубленијем синовима,
кй бише очи (*очију*) мојих зенице,
да мој живот спраилат' има
и колијепке и гробнице:

„ну ме сада сасма овако
слијепа старца још покоси,
чим се моје добро свако,
мâ једина кћерца односи.

„О мâ (*моја*) кћерце! — Није је, није!
Сунчанице кћерце млада,
твој сунчани урес (*зденота*) гди је?
Јаох, тко ми те граби сада?

„Озови се, кћерце мила,
вић (*вида*), која ме бодес цијена.
ах, кому си оставила
ћаћка твога стара и слијепа?"

Старац Љубраг тужи овако
али што му тој (*то*) помага (*помаже*)?
с кћерцом му се веће одмакô
подалеко црни ага.

82. *У прије*же *кад је ово* пјесник писао, а то је почетак XVII. вијека, запеда су биле све српске земље под Турцима осим неких брда приморских, дио мletачке Далмације и Дубровника, који се својом пјешто политиком и плаћањем данка бранио с једне стране од Мletака (*Млеци*) с друге од Турчина (*крвника, змаја*). — 84. *У Угарску* продирење Турци послије пада Београда 1521. године и нарочито послије битке 1526 и учињење ју својом провинцијом. — *бесконску краљевину* основ*ше* још 1463 године, када ухватише на њеру посљедњега краља Стјепана Томашевића у Клучу и погубише га. — *гди је херцег господио*, Херцеговину св. Сава основ*ше* Турци 1482 године од Владислава и Влатка. — 85. *љути змај*, турски царевина. — *бијесни лав*, Мletке, јер је грб мletачки лав св. Марка. — 88. *разговор*, забава, утјеха. — 86. Поред све жалости, коју пјесник осјећа што је словинска (српска) држава у турском ропству, шиак га појрављени патријотизам дубровачки запоси те мисли Љубрагу у уста строје 85—86. — 88. *и у начин ју б. приказа*, уз лијепе ријечи и покрете поклони ју в. ј. махраму, које заручан дар. — 91. *сказао* ага бјеше на сједиљку сам дошао а сад позове и своје друштво. — 92. *с њим*, с оном Љубрагом. — 95. *не зуб. да ју одбрани*, није се ни надао да ће је моћи отети од Турака. — 97. *да мој живот спраилат' б. и кол. и гробн.*, он их је одлазио на је доцекао да их и сахрани. — 98. *добро свако*, управо једино добро.

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховљецкога

Превео с пољског **Рајко**

(Наставак)

Савет трајаше тај дан врло дуго и очевидно је изнурио краља. Претресаху се ствари, које се живо тицаху Казимира; говорило се о наследству престола, о Лудвику, сестрићу краљеву, који већ беше сео на угарски престо после смрти оца свога Карла Роберта.

Казимира је увек болело, што нема правога потомства, а Лудвика угарскога није љубио и није му сувише веровао. Говорило се и о унутарњим раздорима, особито у Великопољској, како се онде буне против нових права; стизаху већ гласови о конфедерацији, склопљеној у Познању. Повела се реч најпосле — а то је врло дирало краља — о незадовољству свештенства, а особито бискупа Бођанте, који, од убиства свештеника Мартина Баричке, сматраше краља за преступника и тераше с њим жестоку парницу због десетине од добара, која припадаху бискупији. Неповање и јавно раскалашни живот краљев и захтеваше, да се поврати жена краљева Аделајда, заточена у жарновачком замку, претећи новим клетвама. После дуга колебања пристаде најпосле краљ, да пошље паши, у Авињон, Албрика, канцелара добрићевога и преповита бохемскога, нека моли опроштења за убиство Баричкино и да папа одреди епитимију. Краљ се надаше, да ће тим чином купити развод с Аделајдом, али бискуп не хођаше подупрети молбе за развод и противљаше се томе упорно. Сваки дан, по неколико пута, тргнаху посланици од краља бискупу, али бискуп се не даде савити.

— Нека краљ — говораше — моли опроштења без икаких погодаба а свети ће отац учинити, како уздне... Развода не може бити, јер нема повода, краљица не пристаје, а казна божја траје непрестано.

Краљ се кострешио, ал' не могаше ништа свршити; а Албрик чекаше краја тој распри, па да се крене на пут.

Казимир је још дором тога дана отправио посланика Бођанти с последњим предлозима. Од бискупа никаква одговора; вечерњи се хваташе сумрак, а Бођанта оходо ћуташе.

Краљ беше дирнут у живац. Навлаш одврати разговор од те ствари и поче говорити о другом којечему.

— У Великопољској — рече, окрећући се Јапушу од Стрељче Сухивиљу — ваљало би одлучно начинити реда... а то не ће проћи без буре... Они су тамо убоги ђаволи, ал' су у гомили па су јаки... Мањко Борконић се опет буни, позива све у савез против новога права... За то право они не ће да знаду, зову га пјотрковским...

— Дадосмо му и првенство — приметн Јануш — јер беше правичније од онога, што је примљено у Винцлици...

— Али за то се буке — примети Казимир — а мене упорно зову краковским краљем.

Сухивиљк се осмехну.

— Време ће их измирити — рече — и с правом и с краљем...

— Време!... — понови краљ и пређе по соби оком, које беше превучено неком маглом... — Ко ће знати, колико имам времена пред собом... Малаксао сам, а видим како је дојакошњи труд, по свој прилици, узалудан...

— А! милостиви господару, — повиче Добек Фредро, — како можеш тако рећи... Свуда, куда се погледа, диже се држава...

Јашко Јелшнита живо се трже.

— Границе су утврђене без војне — рече — и раширене без проливања крви... Руска је припојена. Вехову добисмо натраг од Шлеске, Добриљ од Кристаша... према граници читав низ градова: Чорштин брани улаз из Угарске; Скавина, Љапукорона, Олькуш, Бењин, Бољеславице и други бране пљеске границе. А од Маркиње и Кристаша чува нас и Вјељеч, и Пакло, и Бидгопич, и Предеч... Са свију страна мир, а у држави сигурност, утврђена правом. Развијају се градови, богатство расте...

— А који је краљ више учинио! — повиче ватрено Добјеслав.

Казимир га погледа од милоште.

— Ти си добар, Доњко — рече, пружајући му руку. — И ти ме, Јанко, соколиш, али ја знам, да није све тако, како ви говорите и како бих ја желео. Кратак је живот, да се споји у

целину та зграда, која се родила у мојим мислима. Треба за то велике снаге и још веће љубави неколиких поколења...

Замисли се опет и за час додаде, као да одговара сам себи и својим мислима:

— Љубљени брат мој, вечите памети краљ Карло Роберт, учинио је сто пута више за угарску државу... Али имађаше већу снагу. Он не дође сам, него с читавом поворком, да шири просвету и подиже, да заповеда поштовати права, да утврђује границе и склапа корисне уговоре. Ја бејах сам самац против свију...

— Ми бејасмо с тобом, краљу! — примети Јанко Јељива.

Казимир га погледа, али не рече ништа. Знађаше он, да Јанко никада не заборављаше, да њему припада део заслуге, и то знатан, за оно, што се урадило. За то не одговори ништа, него мало за тим настави:

— Сви бејаху за рат, ја сам желео мира; сви брањаху старе обичаје, ја сам хтео новим обичајима да се приближим свету... Учинило се много, то је истина, али да се то одржи, треба, као што рекох, велике снаге и још веће љубави неколиких поколења... Снаге би се нашло, али љубави не видим... У Великопољској разбојства, убиства, а спремају се побуне... С Борковицем је тешко и мучно; или га треба привући и умирити, или сломити... А и ту, ближе нас, доста је разузданости... Да имам сина...

Прекиде најодаред и спусти главу на груди. Нико се на то не одазва, јер на сваког паде с тим речима, тешка брига. Сваки мишљаше о наследнику, а тај ће да буде краљ угарски Лудвик, ако пристану сталежи на сабору.

Али дете сестре Казимирове и анжујског кнеза, то већ није чиста пјастовска крв, каке би био рођени син Казимиров, баштиник његових осећаја и мисли, његових смерова и планова. Ко је могао наслућивати, каки ће краљ бити тој летња туђин кнез по васпитању и традицији?... У соби беше мртва тишина. И опет, за час, подиже Казимир главу и, загледан се у озбиљно, суморно лице Јељивитино, поново још једном с уздахом:

— Да имам сина...

Јанко од Мелштина живо се трже и, набацив главу као обично, кад што тврдо науми, поче:

— Милостиви господару, краљица Аделајда...

Казимир махну силовито руком и устаде. Лице му доби грозан израз, из очију сипаху варнице.

— Лудвик — рече — мој сестрић, наставиће започето дело; наставиће га добро, надам се у Бога, ако Свемогући не реши моју ствар друкчије и ако одреди да одем са света без потомка... А нека нико не тражи од мене, да чиним оно, што превазилази моју снагу, да притиснем на своје срце оно, што ми је мрско и одвратно...

Краљ говораше полагано, наглашаваше сваку реч а, по лаком дрхтању у гласу, могаше се одмах познати, да беше узрујан.

Мало за тим пак стаде говорити о другим стварима, издајући заповести.

— Сад нам се ваља — рече — особито занимати Великопољском. Тако ми се чини, да је Борковиц онде зачетник сваког зла. Али је моћан, па га треба предобити и учинити чуварем тога права, које би он хтео да сатре...

— Опасна ствар! — примети Јанко од Мелштина.

— Ако се покаже опаким, сломићу га! — одговори силно краљ. — Али сада сам смислио овако: њему и Прецлаву, познањском кастелану, даћу у руке намесништво... старостинску управу. Тако ће пазити један на другога...

Јељивита заклима главом да не повлађује, али не рече више ништа, јер беше навикао да никада дијапута не поништа свога савета. А краљ, осећајући да је он противан, као да тим већма прихваћаше ту мисао.

— Испитаћу још ту ствар — говораше — и, по свој прилици, тако ћу учинити. Требаће именовати и кастелана гњезањског и војводу калишког, а ваља наћи за то таке људе, који би дорасли да се опру сили Мађкової, да не би сувише порасла. Али данас се више нема каде за то... Размислите пак о томе и донесите ми добар савет... Учинићу по савести.

Говораше Казимир испрекиданим гласом, заповеднички. Искао је савета, али сваки знађаше, да ће краљ учинити по својој вољи, како је рекао. Сви ником поникоше кутећи, а краљ им већ руком махаше, дајући знак, с је саветовање довршено.

Излажаху тада Јанко од Мелштина и Јануш Сухивиљк, а за њима Добек Фредро, кад ал' краљ рече томе последњем:

— Ти остани...

Устави се тада Бољча и остаде у соби, по

којој ходаше сада краљ, дубоко замишљен. Ходање лагано, оборене главе, а Бољча, стојећи подаље, с великом љубављу и бригом посматраше краљевску прилику. И виде, како се та прилика, у пуној младости, већ мало погрбила; на бледом се лицу познаваше напор од мисли; светлост у очима час по час посукне од магле зловољности или туге; очи беху подбухле, на белом челу вијугаху се боре. Корак беше тежак и као чисто несигуран.

Добек уздахну.

— Још неколико година такога живота — мишљаше ојађен — па ће нестати снаге...

У том часу приђе му краљ и метну му руку на раме.

— Доњко — прозбори — јеси ли из душе говорио оно, што мало час рече пред другима?

— Не лажем никада — одговори Фредро — а како бих смео теби, краљу, лагати? Тако је, како рекох: Ни један краљ није толико учинио...

Казимир одступи од њега мало, па га гледаше проницавим погледом.

— А ипак се сви буне! — повиче. — Јеси чуо? Зову ме краљем сељачким, па и жидовским!... А за што? Та у статуту је успешно зауздано жидовско неверство и каџијарство...

— Повластица Болеслава Побожнога... — поче Добек.

— Да! — прекиде Казимир — протегнух је на читаву државу... јамчимо сам жидовима сигурност и погодбену слободу насеља... Зар би било боље, да је онако, као у другим земљама, где их спаљују на ломачама... Ти знаш добро, Доњко, за што сам то учинио: да се подигне трговина, да се новац промеће. Новчани трг им мораћох предати, јер ко би га се примио?

— Презиру их сви — упаде опет у реч Добек — па се бојим, да не ће кад год и ту доћи до таких смутња, као у другим крајевима.

— Не ће! — повиче краљ, а очи му заблисташе огњем. — Нека се само дигне трговина, нека процвета богатство, нека буду зидани градови место дрвених, па ће се сви уверити и заћутати...

— Да Бог да! — рече Добек. — Само с богатством расту свакојаке пожуде, жеља за раскошношћу...

— Обуздаћу ју! — одговори краљ, погледајући Бољчу испод очију, као да хоћаше да зазре у њему скривених и неисказаних мисли. — Обуздаћу раскошност!... — поновн. Али боља је и она, него онај мрак, у коме је народ трајао дане, него оно дивљаштво, које беше у обичајима, него она жеђ за ратом, која је тискала на непромишљена дела и сатирала снагу. Зову то простим обичајима... па и Јашко од Мељштина, мудар човек непрестано чезне за њима. Али није то могло тако вечито остати, јер бисмо заостали, док други одмичу напред...

Краљ говораше с великом силом, гледајући преда се, и наједаред заћута, дубоко замишљен.

— Јашко од Мељштина — одазва се за час Добек, полахко, пазећи на сваку реч — мудар је човек и не говори против вас, краљу, не говори против ваших замисли... само против онога, што се рађа из раскошности... против расклашности!...

Казимир се жацну.

— А, знам! — повиче — шта вам је свима на уму... Па и ти, Доњко, хоћеш нешто да кажеш, а гуташ... Говори само! знам, шта вас гризе... Грижа вас је Рокичана, гризе вас Естерка!... С поповима идете против мене, против варошн и богатих грађана, против жидова и њихове слободе... С поповима идете... за њом — за краљицом!

Бољча ћуташе, а краљ, крупним корацима, стаде јурити по соби и млатати рукама у љутини.

Најзад приекочи Бољчи и згради га за раме.

— Је ли тако? — запита, гледајући у њега муњевитим погледом, — за њу... за краљицу сви се заузимате?

Бољча диже главу и јасним очима погледа у лице Казимиру.

— Милостиви господару! — рече поузданим гласом. — И Јашко и ја волимо вас верно, али тим нас већма боли, што вас нисмо кадри у свему одбранити од других...

Краљ охоло погледа њ, пустив раме Бољчино, махну руком.

— Одбранити!... — поновн. — А ја ћу се сам одбранити! — плане. — Немиле жене не ће ми натурити нико... нико! Ни папа, ни бискуп, ни ви! А шта вам је до те Аделајде? неротканка је... не могу с њом да живим... волео бих умрети... не могу!

Глас краљев дрхташе од силне узрујаности; лице се мењаше, добијајући суров израз.

— Закон божји... — поче Бољча.

Али краљ му не даде даље да говори.

— Закон божји поштујем! — прекиде. —

Храмове градим у славу божју .. Ту у Кракову цркве св. Ђурђа и св Михајла; у Сандомиру, Винјаци, Лашницама, Сољу, Корчину; манастире у Ленчицама и Ијоткову... А бискуп ми прети новом клетвом... јер њему је стало само до његове власти, до десетине, до тога, да мене понизи!

Кад доконча Казимир те речи у највећој љутини, отворише се врата и смелим кораком уђе онај, коме беше слободно, у свако доба, стати пред краљевско лице — Јашко од Мељштина.

Глава му беше, као обично, уздигнута горе, али поглед мрачан, лице забринуто.

Приступи краљу и рече:

— Бискуп Бођанта шиље... свештеник Албрик чека...

Казимир забаци главу.

— Чекао сам ја читав дан... Шта носи?

Пан од Мељштина рашири руке:

— Ништа ново... остаје при своме. Саблазан, вели, траје; краљица не пристаје — не може бити развода...

— Нека иде даље! — викне краљ.

Јашко Љељива ни да се макне, а на Казимира гледаше проницавим погледом.

— Слуга божји... — прозбори полахко — не приличи...

— А ја сам божји помазаник! — повиче краљ и исправи се читавим телом с великом мајестетичношћу.

Сакладе навалу гнева, али му се на лицу познавање чврста воља. Стиснута уста беху бледа и дрхтаху.

Пан од Мељштина спусти главу и опет ју подиже.

— Бискуп је слаб — рече — за то није могао брже одговорити, сад је пак послао Албрика... још и другим послом..

— Не!... — прекиде Казимир — нека иде! Знам, о чему хоће да говори. Наследна ствар Отона од Пиљце, војводе сандомирског, који, с мојим допуштењем, купи онђи данак на добрима злоцким, што но припадоју бискупији... а бискуп би хтео да то буде његово... Допустио сам и не одустајем! Реци му то, нека иде!...

Добјеслав Фредро се приближи.

— Краљу! — прозбори с молбом у гласу, — милостиви краљу, саслушајте Албрика...

— Рекох! — пресече Казимир и окрену се, дајући руком знак, да је узалудно свако салетање.

Пан од Мељштина ни не мишљаше да салеће. Гледаше само на краља тужним очима и рече врло достојанствено:

— Бискуп није никада нападао на краљевско величанство. Вршио је и врши само оно, што му је заповедно да врши св. отац... папа Климента VI.... Глас Христова намесника највиши је глас...

Рече, и као да беше сигуран, да ће се те речи, пре или после, одазвати у срцу краљеву, не додаде више ништа и изиђе.

Краљ дуго ћуташе, окренут прозору, чупајући одећу на грудима, а после повиче Дошку:

— Видиш, Бошчо, хоће ту да господаре!... Хоћаше већ да преоблада Грот, претеча Бођантин, и он прећаше клетвама, али сам онда попустио. Грот беше заслужан, одакпавао ми је неприлике с Кретшшима, био је свет човек. Попустио сам... ал' видим да сам зло учинио, јер сто и тај Бођанта хоће да се испне нада мном... баца клетве и новима прети, па ми заповести шиље по својим викарима. А ја то не могу трпети!... Није доста крвави пример Барачкин...

Суздржа се краљ и погледа мрко преда се. У мислима му се нацрта прилика свештеничка, висока, сухоњава, обријана, мршава лица, упалих очију, које се светљаху заносним огњем, када смело, дрско бацаше на краља клетву због раскалашна живота...

Стресе се краљ и одмахну рукама, као да хтеде одагнати ту успомену...

— Нисам ја крив... — шапну полугласно. — Казао сам да га протерају... рекох Кохану: ради с њим шта знаш, само да га моје очи више не виде, а он је то тако разумео, да га сутра дан утопише у Висли... Нисам ја томе крив! — додаде гласно, — али сам готов да молим од нане опроштења, јер ми успомена на тога свештеника лежи на души као камен... Молићу... понизићу се пред Богом, али нека ми тај Бођанта не издаје заповести! Нека ми ослободи руке од тих веза, које ме спутавају... Нека не учини то за ме, него за државу, која нема правога наследника... Нека ми не шиље слугу својих с заповестима и клетвама! Дође ли сутра тај Албрик, па ми почне што говорити, запушићу му уста и истерати га!...

Добјеслав приступи ближе.

— Милостиви господару, — рече умилато. — Изволи послушати речи Јашка од Мељштина... умери гнев и не плазивај љуте мржње... Ја сам твој веран слуга и желим, краљу, да те сви воле!...

Говорећи то, саже се руци краљевој. Његове речи, упућене срцу, дирнуше краља. Погледа на Фредра, а с лица му нестаде гневна израза.

— Боњчо, мој Боњчо! — рече за час благодно — добар си и веран, знам ја то. Али данас не могу говорити с тим Албриком... Нека дође сутра; сад сам сувише узрујан и писам за се сигуран... треба да се умирим, уталожим.

Пружи Боњчи руку и опрости се с њим...

Хтеде да остане сам, са својим мислима. Навалљваху оне као бујица у главу и срце, будећи силовит немир. Кад изиде Фредро, дуго још ходаше по соби, стискајући рукама врело чело. Не беше сведока, у тој самоћи могаше дати одушке узрујаном срцу. Сатираше га та борба, коју вођаше, желјаше да јој учини крај, али узалуд тражаше начина.

— Помирити се с Аделајдом — мишљаше. — Одрећи се свију сродачких осећаја, савладати одвратност... није могуће!

— Никада! никада! — шапутаху бледа уста.

И дође му на памет судбина државе, у опасности због тога, што нема потомка. Лудвик ће срцем бити у Угарској, не ће наследити мисли Казимирових, читаву зграду, тако мучно подигнуту, одржаће, ако не сруши... А да се ослободи тих веза!...

И опет, као пре, изиде му пред очи висока, сухоњава, озбиљна и сурова прилика свештеника Баричке... Гледаше у њега очима без блеска, погледом мртвачким.

— Убио си га, разблудниче! — шапуташе неумољиви глас савести. — Постао си гори од Болеслава Смелога, јер писи у лутини, него смишљено учинио злочин... Уложио си руку на слугу олтара, и хоћеш сада да имаш мирну мисао и срећну будућност!... Клетва је на теби, охоли краљу... клетва!...

— Не... не! — понављаше Казимир, бранећи се. — Невредни слуга учини злочин, не ја! Не хтедох твоје смрти, свештениче, не хтедох... Слугу, који ме је верно служио од дечијских година, удаљио сам за то испред свога лица... Жао ме је за Коханом, јер ми беше веран; ал' сам га отиснуо. Послаћу у Авињон; молићу опроштења... само нека те страшне везе попуцају... Престаће саблазан... уклонићу милосницу, предаћу се сав на службу Богу и земљи... али мрске везе нека попуцају!...

Сагнуо главу на груди, склопио руке као за молитву и стајаше тако непомично, пред великим златним крстом, који висаше над постељом.

— Христе!... — шапну — не казни... смилуј се!...

Необуздана мисао леташе опет и задржа се на лику, што но га виде не давно први пут, и о коме све чешће мишљаше, као о будућој својој жени. Јадвига глогоиска појави се у мислима тако јасно, као да је на јави: висока, бела, стерична, са златним почесником на глави, с изразом замагљености и поноса на обличју: лепа, као богиња, узвишена, као краљица, недомашна, гипка, као сапак. Окружаваше ју као нека бела магла, провидна, и звуци лутње, на којој тихо, из дајине, свираше Удрик цитраш... Казимир осети, како га раскошна језа пролази од пете до главе.

— Да је она! — уздахну. — Не бих се откренуо од ње, као од оне... љубио бих ју верно, а сни би јој био наследник тога престола и баштиник мојих мисли...

И опет га кроз прокину гнев на неумољивога Боћанту.

— Није њима стало до вредине! шапну — није до тога, да се учини крај саблазни, него до господства нада мном, до понижења мога, до власти!...

У тај мах зачу се неко шуштање на улазу. Подиже се тешка завеса и појави се на вратима малена, неугледна прилика. Човек тај имађаше испак на себи кићено одело, свилено, туђега кроја, као оно на анжујском двору. Одело то беше црне боје и кусасто; чакшире широке, на коленима закопчане и утегнуте око бедара узаним појасом; кафтан кратак, сабран на грудима, а рукави широки од рамена до лакта, ниже тесни. Преко плеча беше пребачена сабрана кабаница и једва допираше до бедара.

Уђе тај човек, па се стаде обзирати по соби малевим проницавим и удиљ немирним очима. Лице му, без бркова и браде, смежурано, могаше из далека изгледати младо; али из близа одаваше, својим браздама, искусне године, беше сухоњаво, испупчених образа, а тако жуто, да би било мртво, као сухо обличје мртвачко, да не беше очију, које гледаху из дубљине главе, пуне ватре и живота. Коса, тамне боје, беше кратко подшишана и најежена као чекиње, а на слепоочницама тако зарасла, да чело беше уско, као стиснуто и четвероугласто.

Стаде на прагу смерно и покорно, на проницаво гледаше краља испод очију.

Казимир оштро погледа.

— Кохане! — крикну — како смеш амо улазити?...

Кохан притрча и паде краљу пред ноге.

— Милостиви господару! — завапи са сузама у гласу. — Казна је љућа од греха... Ја сам желео теби добра и мира, најсветлији краљу, па ето изгубих све... није ми слободно, да те служим!...

Говораше то клечећи, молећиво узнесених очију и руку.

Казимира прође кроз душу тај глас верног слуге, на чије је услуге навикао од детињства. Окрете се од њега, да не покаже узрујаност, а руком даваше знак, да одлази.

Кохан се не мицаше.

— Господару мој милостиви! — шапну. — Поврати ми своју љубав, на њу ти бити веран као пас. Не молим ни за што, него само да те могу служити, макар заборављен, невидљив. Нека ми буде слободно ући господару своме онда, кад ме нико не види... И тако ништав створ, као што сам ја, може кадшто донети занимљив глас, који лакше чује, него ко други и који може да буде добра опомена...

Краљ ћуташе, а Кохана то осоколи на говораше даље, не дижући се с колена:

— С тешким јадом у души, отиснут испред лица свога милостивога господара, лутао сам сада далеко по свету и наслушао се свега и свачега... Бејах и у Жарновцу...

— Био си! — крикну краљ, па се окрете Кохану читавим лицем — је си ли видео краљицу?...

— Видео сам — одговори Кохан; — сенка је само остала од те жене... болесна је... смртно болесна...

Казимир се жацну. Лице му доби дивљи израз: немира, бојазни, а уједно оживљења.

— Болесна... — поновн — та има онде свега, што јој срце зажели?...

— Има свега — потврди Кохан — али нема слободе. Чезне, плаче, очаја у тој тамничкој осами... Ландграф, отац јој, кад дознаде, да је оболела, хтеде доћи, али се боји...

— Чега се боји? — запита Казимир.

— Твоје моћи, краљу, — одговори Кохан.

И додаде тихим, смерним гласом, гледајући удаљ молећиво на Казимира:

— Да смем, као некада, рећи реч... молио бих те, милостиви господару, да сада покажеш милосрђа... Знам поуздано, да би сада и краљица, осећајући се близу краја, јер је болест тешка, страшна сушица, пристала на све... на и на развод...

Казимир стаде ходати по соби у великој узрујаности.

— Је л' ти говорила то? — запита за час.

— Јасно није рекла ништа — одговори Кохан — али је наговештавала, да би пристала на жеље краљевске, кад би јој се дала већа слобода, да може поздравити оца свога у Жарновцу.

Краљ застаде замишљен.

— Мој Кохане — рече за час — забране своје, што се тебе тиче, не могу још за сада опозвати... ту у двору не можеш бити код мене, док нон Албрик не донесе, из Авињона, апсолуцију за Баричку... Али ме можеш служити иначе... Кад је краљица као што велиш, болесна... вала се показати добрим. Иди у Жарновац и одпеси моју заповест свима тамошњим и пограничним старостама, да не чине никаких сметња доласку и одласку ландграфову, кад он усхте да дође, а краљици у замку нека дају већу слободу... Иди у Жарновац...

Кохан се још не дизаше с колена, него се привуче до ногу краљевих, па их обгрли стискајући.

— Није то доста, мој краљу — рече за час. — Да се та ствар добро сврши, ваља кога потаји, да ласкаво приволи ландграфа на развод. Тако ми се чини, да краљичин отпор не потиче од ње, него му је прело из Касела, од ландграфа. Он не ће, да му ћерка престане бити краљица и подбада ју, да никако не пристаје на развод...

Краљ гневно скочи.

— Знам ја то! — крикну. — Гоља је... Није могао да ми исплати кукавна мираза, а хоће да ме поносито зове својим зетом! Ја се не ћу унуштати с њим ни у какве преговоре...

— Други би инак то могао учинити... — шапуташе Кохан — и то успешно...

— Ко то? — шапну живо краљ.

— Најпоузданији пријатељ ландграфов, Јан од Борка, рођени брат пана Мајка Борковица, који је сада у Кракову, и могао би...

— Мајко је ту! — крикну краљ. — Треба да се састанем с њим и то што брже...

— Кампсор ми је говорио — приметн Кохан, очевидно радостан због утиска, што но га учинише његови планови на дух краљев —

Кампеор ми је говорио, да је пан Маћко био данас код њега у гостионици.

— Кохане! — одазва се ласкаво Казимир, гледајући на милога слугу — ти си ми веран... знам ја то. Али сада мораш још трчети покајање... Сутра ће се можда поп Албрик кренути у Авињон, а кад дође натраг, вратићеш се и ти к мени. А сада удеси тако, да пан Маћко дође амо у јутро, рано... Говорићу с њим, нека иде брату, у Касел, а одмах ћу му дати и лепу награду, ако ми савије ландграфа... А ти часа не почаси, него иди у Жарновац и изврши моју заповест...

(Наставиће се)

ПОУКА

ЈАКОВ МОЛЕШОТ

(Свршетак)

У Риму, где је, свеж телесно и душевно, омладину уводио у физиологију човекову и с највећом се вољом бавио сравнијологијом, коју му је Бишоф толико препоручио, и физиолошком хемијом, у коју је преко Мулдера тако био заволео; у Риму, где је са својим ученици с године на годину збирао плодове својих и њихових испитивања у „Untersuchungen zur Naturlehre des Menschen“, од којих је први део издао у Турину на немачком језику; у Риму, где је у Сенату устајао да говори, кадгод је напретку, човечанству, слоги, науци, народној срећи и народном здрављу затребала његова потпора, кадгод је нечистина, ограниченост, тесногрудост гонила на одбрану; у Риму, где је, испуњавајући позив свога живота, служио патничком човештву и предњачио мисиоцима; у Риму, у престоници Италије, где је радио Ђордано Бруно и Савоњарола, Данте и Уго Фосколо, Рафајило и Микеланџело, Галилеји и Волта, Санторини, Спаланцани и Морганьи, Бањиви и Салваторе Томаси — онде је њему, мудрацу, песнику и природњаку, вијологу и медицинару, добро дошао био поздрав са равнога његова завичаја, из земље Еразмове, Рембрантове, Хуигенсове, Берхавове и Дондерсове. А у том нидерландском научнику, који је Нидерландеску подичио на обали Некара, на цирихском језеру, на жалу „dove l' Po discende“ и на Тибру, не само да су били стопљени природњак, лечник и филозоф, него су спојени били дари осећаја, уобразиље, јунаштва.

Осећаји за ученике, за које је у његовим грудима било најтоплије срце, и за које је, кад год је било потребно, стао на мегдан; осећаја за пријатеље, којима је свим срцем био одан; осећаја за несрећне, потиштене, боне телом и душом; осећаја за лепо у књижевности, коју је тако помњиво пратио, да је, као по писаћи какав набоб злато и бисер, раскошно око себе расипао најлепша места из песника света света, парочито из немачких и талијанских; осећаја за лепо у музици, којом се и сам бавио; осећаја за лепо у образовним уметностима, тако да се свагда загрејао, кад год је стао пред које ремек-дело талијанске уметности.

Уобразиља у науци, на коју су у пређашње сухопарно време преко рамена гледали, не улева нам више страха својим заводљивим блеском (ср. Молешот, Уврок и дејство у науци о животу, 1867, стр. 8). Она је за напредак науке исто тако потребна, као и посматраље и испитиваље. Међу објима гради она мост, који не сме водити преко у ништа, него многим родовима васпоставља чвреду, испорушиву везу међу дальим сферама природне појаве и мисли. Колико ли се душевне снаге утроши у то, да се насртај уобразиље и насртај факата тако уреди, да се све хиљаде и сви милијони појава у макрокозму и микрокозму, у живој и мртвој природи, у душевном и телесном животу човека и животиње, јављају пред нама као излиши *једне једине* појаве: вечнога кретања материјина! На какав ли дивна дела ствара уобразиља, кад ју, као у Молешотовим предаваљима, води жељ за познаваљем, најплеменитија хуманитет, слога, поштоваље туђега мишљења, осећај за све што је лепо, те ствара уметничке створове, који услед хармоније међу обликом и садржином чине органичну целину!

На онда *јунаштво*, да човек каже све, што зна, што му уобразиља казује и што човек иначе себи ни само и домаштава. Зна човек у напред, да ће наћи противника, на чак и међу пријатељима и поштоваћима, који му пријатељски

хоће да докажу, како је своје појмове и системе истина узео од јаве, али није, као што захтева природњачка метода, у сваком случају непитао јаву, како се према његову „Mihi constat“ ставља „Ignotamus“ и „Ignorabimus“.

Опиру се и противе толики, које човек и највећим смеровима врења у најсветијим психичким осећајима; опиру се они, који су собом задовољни, троми, равнодушни, опиру се сви, који и не слуте, колико ту јунаштво треба, да човек гласно и јасно проповеда, што се од науке му тражи.

Да, једна од највећих врлина Молешотових јесте његово јунаштво. Сав његов живот јесте низ јуначких мисли, јуначких речи, јуначких дела! Смело и отворено каже, што мисли да се мора казати, не питајући, како ће њему бити, равнодушан према похвали и покуди. Кад мора бити, каже оном, који или што му је најмилије, и најсуровије речи. Тако не преза, да године 1848 у немачком једном часопису (Archiv für physikalische Heilkunde стр. 473: Die medizinischen Lehranstalten in Niederland) на ругло изнесе ограничено, тесногрудо стање у својој отаџбини, а срдби својој, што у земљи, где живе и раде Дондере и Ван Деен, на катедру анатомије и физиологије на првом свеучилишту у земљи зову некога непознаша, овим речима даје одушке: „Нидерландска треба да има снаге, да се одрече свога провинцијализма Ја на да се у величанственом тренутку васкрса као једно осећа са великом немачком отаџбином. Никаква Пруска, никаква Аустрија, никаква Холандска, него Немачка! то је једина лозинка, од које Нидерландска може очекивати свој спас“. Али и он има снаге, да се сам себе одрече, да своје, тада исказано, мишљење назове „будалаштим“ те да отворено и свечано на рођеном свом језику опозове своје речи, које је написао године 1848.

Не само Италија и Нидерландска, не, сав образовани свет, гдегод вреди слобода мисли и речи, гдегод вреде права и дужности човечанства и индивидуја, вала да ловор-венац метне пред ноге том човеку, који је у Сапијенци у Риму учио друге мудрости, који је у Хајделбергу, Цириху, Турину и Риму створио читаву школу младих снажних заступника науци о животу, и који није живео себи, него целом човечанству: „non sibi, sed aliis!“

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

О СТИХУ И ЈЕЗИКУ ГУНДУЛИЋЕВА „ОСМАНА“ У ОДЛОМКУ ИЗ VIII ПЈЕВАЊА „СУНЧАНИЦА“

(Свршетак)

О језику. О особинама језичким цијелога „Османа“ в. чланак Јов. Живановића у „Стражилови“ 1888 и у књизи му „О срп. језику“ стр. 233—261. Овдје ће се обратити пажња само главнијим особинама овога одломка.

Гундулић пише југо-западним говором српскога језика, тачније: дубровачким дијалектом тога говора како се говораше у првој половини XVII вијека. Данас се ни у Дубровнику већ не говори сасвијем тако.

Оне карактерне црте Гундулићева језика према данашњем књижевном су: неки гласовни закони имали су ширу вриједност него данас, на пр. грлени гласови мијењали су се испред *и* и код замјеница и придјева те се говорило у 1 пад. мн. мј. многи. *многи*, лаки *лаци*, тихи *тиси*, таки *таци*; у деклинацији и коњугацији чуваху се још неки старији облици, у синтакси има такође неких особина а у рјечнику доста рјечи, које се говораху и говоре само у Дубровнику и околини.

О наглашавању је већ нешто речено код стиха. Од гласовних особина овога одломка напоменућемо ове: кад дође *-ст* на крају рјечи свагда се губи *т*, на пр. старост 5, влас 6, дванаест 10, лијепост 18, младост 27, радост 29. — Старом *ѣ* одговара као и данас у херцеговачком у дугим слоговима *ије* у кратким *је*. Напоменуто је већ да се *ије* обично узима у стиху за

један слог. Него има доста случајева да ѣ одговара *и* на пр. *свијем* и *свим, свих* 8, *прид* 21, *гди* 39, 45, 46, и *гдје* 76, *христоле* 86, *христа* 10, *христи* 37; ну најчешће бива то ради стиха, на пр. *прикувику* 8, *стрила-цвила*, 10, *вриме-зиме* 27, *лита-жита* 29, *лиша-сиша* 40, *озгра-исгира* 50.

У *деклинацији* долазе стари 3, 6, 7 над. множине: dat. pl. *дјецим* 5, (према проном. декл. мј. *дјецом*), *заповједим* 20, *рукам* 15, *нами* 70, (изједначен са instr. мј. *нам*); instr pl. *дјецим* 4, (мј. старијега још *дјели*), међу *госпојами* 70. *пастирим* 96. (мј. старијега *пастири*); loc. *у рукаx* 5, *на устијех* 24, *у њих* 13; gen. *с биљег* 15. Ријеч *дан* има acc. pl. *дни* 32, 41, *око* и *рука* немају дуалне облике него у gen. pl. *очи* 28, 53, 97, *од рука* 87. *Коса* има gen. sg. *од коси* 22 као ствар *стварн; њесан* (данас *њесма*) има стари acc. pl. *њесни* 43. У једнини сачувао се стари локал: *на тли* 40, *на свити* 75. Код замјеница долази dat. sing. правилно *кому* 100, *тому* 52. У сложеној и проном. деклин. изједначен loc. са dat.: у погледу *љубеному* 23, у слободну граду *свому* 87, у срцу *свому* 51, но *једному* гласнику 65, (и код нас се каже *у чему, о њему, но свему*). Ништо има gen. *ничеса* 54, као и данас још у њеким јужним крајевима. Замјеницама се додаје *ј*, сеј, сегај, тој.

Као што се код нас каже *мога* мјесто *мојега, кога* мј. *којега*, тако се и у Дубровнику према *кн* (старо кый, наше *који*) говораше кâ, кѐ, мј. која које, кѝх мј. којих, *ку* коју; а послије и свѐ свѝм мј. своје својим, твâ твѐ, твоја твоје, мѐ моје на и кô = како.

Код *глагола* у инфинитиву губи се *-и* на крају као и данас у југозападним крајевима: плакат' 10, обљубит' 15, казат' 20, брат' 25, бјежат' 39, разврћ' 43, наћ' 44, дат' 45. — Необични су за нас императиви: *хитаʼ* 29, *сповједʼ* 48 (старо сповѣждь), *рецʼ* 50, *виђʼ* 100 (старо виждь). — У партицину активном скупља се *-ао* у *-ô* као и код нас: дошô 1, остô 9, пô 49, слишô 77 и т. д. — Њеки глаголи пете врсте иду по 1 раздјелу а не по 2: зачинати-нам 34, простирати-рам 46, помагати-гам 101. — Аористи *иска* 36, *влада* 59 од трајних глагола нијесу данас у обичају. — Необични су облици за нас: *бивши чуо* 37, *шлуби* 78, *хтеђ* 92, *ријевши* 71 (од глагола *ријети*, рећи), *нећ'*, не ће 49.

У *синтакси* има и њеких особина, које се развише утјецајем талијанскога језика. Мјесто gen. објективног и присвојног често долази придлог *од* са gen.: *жеља од љубави* 16, *игра од радости, од весеља* 16, *срце од кћерце* 17, *глас мио од свирали и од дивли* 26, *христоле од слободе* 86, и т. д. Тако је и мјесто простога instr. придлог с падежем: *кроз њиједру* 8. — Често долази повратно-присвојна замјеница мј. саме присвојне: срце од свѐ (своје) кћерце мј. његове кћ. 17, у рајском лицу *своју* мј. њеном 23. — Од личне замјенице трећега лица има gen. за присвајање: *ње* љепоту 14 мј. њену, *ње* дика 30 мј. њена, у погледу *ње* 38 мј. њеном, *њих* државе 61, мј. њихове, *њих* град 79, мј. њихов. — Има често пасив гдје не би морао бити: ну се од цара бјеху обљубиле 59. — Финална реченица исказује се са *за са infin:* за изнаћи 1, за наћ' мир 44, за наћ' 62. — Има примјера гдје долази gen. pl. мј. acc. ну ово ће бити просто замјена облика: свих мј. све 8, кѝх мј. које 18; сасвијем је чудно: *кѣ за златнијех браше срама* 40. — Ред ријечи је друкчији у ст. 65 *кѣ ми су* мј. ке су ми. Каже се *ми двојица* мј. нас дв. у стиху 68.

У *ријечнику* има много ријечи које карактеришу говор онога краја, на пр. *љубен* (од љубвен, љубаван), *ер* (јер), *ну* (свагда тако а не *но*), *тријеби је* (треба), *четр, угрски*, и др. а све су у тексту протумачене.

Тих. Остојић

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

(Наставак)

Анселмо је, тражећи по краљевској и по Колберовој библиотеци, нашао неколико рукописа, веома знатнијех за старине цариградске. Они су му тако припали за срце, да их је без икакве намјере преводио само за то да себи задовољи. Пријатељи му говораху, да та дјела напштампа, и он их послуша. Овијем дјелима у рукопису дода друга дјела, донде већ штампана, која су с овијем била као нека цјелина, и напштампа све 1711 год. у Паризу у два дебела свеска на цијелу листу с натписом: Imperium Orientale.[1] У дјелу има различитијех карата за топографију, двије карте о цариградском царству у вријеме Константина Порфирогенита, обје од академика Делила (Del' Isle, Delisle) итд. Дјело је приказано Козми III. Хвали га особито за то, што помаже књижевницима, као што су му радили и стари. Спомиње, како су к његовијем старијем прибјегли Палеолози, Ласкари, Хрисолоре итд.: magna eruditae tum Graeciae lumina tamquam ad tutissimum facto naufragio portum appulerunt. Tanta autem benignitate ac munificentia clarissimi illi exules ab Atavis Tuis excepti sunt, ut non tam veterem patriam amisisse, quam novam meliorem reparasse semper sibi visi fuerint. У предговору каже (стр. I): Cum annis ab hinc *novem* Codices MSS. Bibliothecae Regiae evolverem, incidi in Codicem Graecum n. 3058. 4· inscriptum *Patria* seu Origines Urbis Constantinopolitanae. Из овијех ријечи видимо, да је већ год. 1702 (1701 год. у прољеће бијаше још у Фиренцији, а 1702 год. већ је у Сен Жермену, како се види из овијех ријечи а спомиње и Монфокон на поменутом мјесту) прегледао рукописе у краљевској библиотеци. На IV стр. говори о приређивању Константинова дјела „De administrando imperio“, које је први пут напштампао Joannes Meursius, Lugduni Batavorum in 8. Он га је испоредио с рукописом (старијем око 500 год.) у краљевској библиотеци и поправио погрјешке. При крају вели: Denique versionem totius libri multis in locis emendavimus, auximus, totumque opus animadversionibus illustravimus. Quanti autem faciendum sit hoc Porphyrogeniti opus, in quo plurima habentur historicis ac geographis vel ignota, vel ab eis silentio praetermissa, nemo vel mediocriter doctus ignorat. На крају је другога свеска већ споменути коментар (Animadversiones), у којем у предговору спомиње неку словенску граматику у рукопису[2], из које је преписао ћириловску азбуку (у неколико облика). Ова је граматика знатна због старине, јер је написана 1643 г.

Бандуријево дјело „*Imperium orientale*“ огласише заслуженом хвалом „Acta Eruditorum“ (у Липиси, Лајпцигу) 1712 р. 385—491; 1713 р. 49—54. На дјело навали Казимир Уден (Oudin), који је из почетка био монах Премонстранац у Паризу, а послије, прибјегавши у Холандију, постао Калвиновац. Уден се нарочито на Бандурија, што му је показао једну погрјешку и рекао му „fallitur Casimirus Oudin“. С. Масон напштампа спис К. Удена („Histoire Critique“ VII, VIII св.)

1718 год. напштампа друго своје велико дјело „Numismata“[3]. „Prospectus“ овога дјела изађе 1714 год. у „Journaux dès l'an

[1] Дјело се зове: Imperium orientale sive antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae: quae ex variis scriptorum Graecorum operibus et praesertim ineditis adornatae, Commentariis, et Geographicis, Topographicis, aliisque quam plurimis monumentorum ac nomismatum tabellis illustrantur, et ad intelligentium cum sacrae tum profanae historiae apprime conducunt. Opera et studio Domni Anselmi Banduri Ragusini, Presbyteri ac Monachi Benedictini e Congregatione Melitensi. Parisiis MDCCXI. Cum privilegio sacrae Regiae Majestatis. [p. LIV + 214 + 448 + Indices = Pars I—III = I свезак. — Pars IV = II свезак = Praefatio, 449—1018 + Animadversiones (= 142 p.) + Indices.]

[2] Ево шта каже Бандури за ту граматику: Alphabeta vero Sclavonica, quae Tabella prima pag. 118 a nobis exhibita repraesentant, exscripsimus ex Grammatica Sclavonica MS. quae asservatur in Bibliotheca Colbertina num. 3876, cujus hic titulus: Grammatica Sclavonica scripta per Joannem Vsevicium Sclavonum celeberrimae Academiae Parisiensis studiosum Theologum. Parisiis Anno a Nativitate Filii Dei 1643. Alia vero Alphabeta Sclavonica, quae sequenti pag. Tabellâ secundâ exhibentur, exscripsimus ex Thesauro Linguarum totius Orbis, Gallico Idiomate conscripto, authore Claudio Duret.

[3] Потпун је назив: Numismata Imperatorum Romanorum a Trajano Decio ad Palaeologos Augustos. Accessit Bibliotheca Numismatica, sive Auctorum, qui de Re Nummaria scripserunt,

1714". Из натписа видимо, да се Бандури потписује као библијотекар Козме III. Послије смрти Малабекијеве замоли Анселмо то мјесто, али му војвода допусти, да се зове на својијем дјелима библијотекар великога војводе тоскапскога, а то управо нигда није био. Ово је дјело приказано тадашњему регенту, војводи Филипу Орлеанскому. У почетку је дјела „Bibliotheca Nummaria" на CXXVI страница. У њој је попис и кратка оцјена дјела, која раде о нумизматици, а то је у неку руку историја нумизматике. Ову је историју нумизматике прештампао 1719 год. проф. J. A. Фабрицијус у Хамбургу и то: in Νομισματοφίλων Germanorum gratiam cum notulis et indicibus. (у четврт. 1—248 стр.). „Bibliotheca Nummaria" приказана је жени Филипа Орлеанскога. У њему, које је управио на Филипа Орлеанскога, каже Анселмо: Cum igitur ex Italiâ profectus, Lutetiam, hoc ineunte saeculo, venissem admodum adolescens, id usu atque experientiâ meâ cognovi quod spe praeceperam, venisse me scilicet in amplissimum quasi quoddam emporium disciplinarum omnium, ubi et literae florerent, et literati essent in pretio. Nihil itaque mihi fuit antiquius, quam ut pro captu meo paulatim imbuerer artibus iis, quas qui tenent eruditi nominantur. [За „Numismata" исп. Acta Eruditorum 1718, p. 385—392. Mémoires de Trevoux 1720, p. 684—720. Исп. још: Historiae Bibliothecae Fabricianae Pars V (у Волфенбитлу 1722) p 248—250. — Bibliotheca historica .... J. G. Meuselius Vol. V P. I (Lipsiae 1790) p. 127—133].

Прије неколико година (вели Фрере) прибави нашему Анселму Пигетије, посланик војводства Парме, те буде примљен у бенедиктовски ред св. Јустине у Падови. 1715 год. именује га краљ „страшијем почасшијем академиком" француске академије заједно с кардиналом Гвалтеријем. По трећем чланку правила ове академије од год. 1701 само су два страпца *могла* бити почасни академици (Histoire I p 27, Mémoires XVIII p. 25 у биљешци). С почетка се Анселмо дружио с некијем Напуљцем, оцатом Ламом, који је дошао у Париз ноше философије ради и од жеље да види Малебранша, чија је дјела читао. Овај човјек брзо досади нашему Анселму и он се с њим растави прије него што је свршио *Imperium orientale*. Послије најбољега друга, гласовитога дела-Бара, с којијем се спријатељи. Велики му војвода омалену плату окрепе у пенсију, коју је у ред добивао до смрти пошљедњега великога војводе Ј. Гастона. До год. 1724 стаповаше Анселмо у Сен-Жермену. Те је године постао библијотекар војводе Орлеанскога, пресели се у краљев двор и добијао плату. Послије некога времена није био по вољи војводину двору у Фијоренцији, што му се није по вољи свршило неко договарање, које је било предано Анселму код војводе Орлеанскога. Онда је озбиљно мислио, да паштампа Никифора и Теодора, али му папа не допусти, да изврши своју намјеру.

Више је пута на њ навaљивала костобоља и то доста често и дуго. Каткад би трајала по три или четири мјесеца, па и кад би престала, био је тако слаб, да није могао радити стално.

Умро је 14 јануара 1743 год. од костобоље, која га задави за четири дана. Његов је друг Кувеј (Couvay) добио његова писма и биљешке (papiers) и његове збирке.

Opera et studio D. Anselmi Banduri, Monachi Benedictini, Regine Magni Etruriae Ducis Bibliothecae praefecti, et in Regiâ Academiâ Inscriptionum ac Bonarum Literarum Academici Honorarii. (I св.=p. CXXVI+544+2 прилога(посвете) + предговор + регистри итд. II св.=p. 777 + додатак + регистар итд.)

(Свршиће се)

В. Ђерић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Антон Будмановић. **Общеславянскій языкъ въ ряду другихъ общихъ языковъ древней и новой Европы**, сочиненіе — —. Увѣнчано первою кирилломеѳодіевскою премією и издано иждивеніемъ С-Петербургскаго Славянскаго благотворительнаго общества. Въ двухъ томахъ: I. томъ: Очерки образованія общихъ языковъ южной и западной Европы, стр. VIII + 436; II томъ: Зарожденіе общаго языка на славянскомъ востокѣ, стр 374. Печатано по опредѣленію Совѣта Императорскаго Варшавскаго университета. Ректоръ *И. Щепкинъ*. Варшава, въ типографіи

Марін Зенкевић, Крајковско-Предмештье, II. 17. 1892. — Ово обимито дело изазвало је велику сензацију у научном свету, а у њиове реду међу светским научницима модерне литературе. Говорило се о њему и код нас, као у овоме листу прошле године (бр. 38), где је само у кратко изнесен извод из опширне оцене Пипинове о овоме делу; у овогодишњем „Јавору" је обседнуто мишљење Брауново о томе; а од осталих ауктористета у томе послу нарочите су референтовали на то својим критичким судом знаменити филолози и језичари, и то међу њима француски слависта *Луј Лежје* (в. „Стражилово" 1893 стр. 191), који је стручно проучавао историски развитак свих слов. језика и непосредно га са развитком језика руског. За тим је о томе у најновије доба проговорио учени слависта *В. Јагић* [у Archiv f. slav. Phil. XV, 3 (в. „Стражилово" 1893 стр. 303)] који је познатом својом логичном онтроумном критиком врло изгодно карактерисао ово дело. Но најлепше је приказао, оценио и објективно гледиште обележио у овоме питању чувени руски критичар и литерарни историчар *А. Пипин* у својој опширној оцени тога дела, која изиде у руском историско-политичком журналу „Вѣстникъ Европы" за год. 1892 у свескама за март (4) и за мај (5) и то у свесци за април на стр. 762—804, а у свесци за мај на стр. 302—341. Дело вреди читати са студијом само уз ову стручну и скроз објективну оцену Пипинову, у којој је учени критичар изнео врло јасно принципе, по којима може који језик постати оним не само у управном и државном послу, него и у књижевности и читавом културном унутарњем целога племена. Ми не можемо друкчије приказати ово дело, него што га је приказао учени Пипин, с тога ћемо се држати у главном његових начела и мисли. Ово дело је само по себи веома опсежно и сведочи о великој и дубокој студији писца свога. Писац га је саставио на распис награде од стране петроградског словенског благотворног друштва од 13 маја 1885 приликом хиљадите годишњице после смрти св. Кирила и Методија. Напред, пред предговором у прној свесци, излаже писац, чијом се све помоћу послужио и које је научнике у томе послу упутиле за савет. У самом пак предговору (V—VIII) оправдава своје становиште и свој поступак, тврдећи да се може решити питање о оном језику словенском, и износи историске податке о језицима старе и нове Европе. У целој првој свесци су сабрани такеви историски подаци у развитку старих и нових језика, а нарочито језика грчког, латинског, италијанског, шпањолског, француског, енглеског и немачког. Овде је без сумње сабран обилат историско-литературни материјал по најбољим лингвистичким и литерарно-историским изворима и по томе је ово дело врло поучно и пуно лепа градива за упоредну историску граматику. Но само начело и гледиште, са којега писац полази, и тенденција његова, која служи као основ овој његовој теорији о „оном словенском језику", кварн цело ово градиво у обради му. Као што дело опширне Пипин, Јагић и Л. Лежје, писац је и сувише публицистички нарадио овај посао, дао му је и сувише политичко обележје, тако да се и у историском делу огрешио где где о органичну свезу историских момената, рекућући их онако, како је то захтевала њет на историско-политичка тенденција. С тога је то дело изгубило научни карактер. Особито је писац погрешно приказао историска развитак грчкога језика и његових дијалеката (I, 6—31); мало је довео у свезу културно-историски живот грчкога народа са развитком његова језика. У опће се крај цело дело проклапа та мана, што брка сиер и средство, ремети каузалну везу међу антецедентима и консеквентима. Исто тако стоји с другом главом (32—69), где се говори о „оном" латинском језику, о противности латинскога генија грчкоме, о географским, племенским и културним разликама старе Италије, о идеји јединства у Италији и провинцијама римске империје, о дијалектичним односајима старе Италије, о превласти латинског говора над осталим наречјима, о развитку његову на неитальском земљишту, о литерарној обради старих италских дијалеката, о архајичној латинштини и њеним примесама у свези са живим наречјима, о узроцима надвлађи латинскога говора као оном у Италији и провинцијама, о последицама тога и закључак из свега. Ту је истина сав историски преглед узроцима то појаве, али је мало речено о хронолог узроцима те појаве, што је латински говор постао оним говором целе Италије и римске империје. Тај факат није писац обележио као културан појав, колико би требало. У трећој глави (стр. 70—128) говори се о образовању „оног" италијанског језика, и то: о судби старих италских дијалеката после пада римске царевине, о дијалектичним односајима Италије у доба Дантово и доба садашње, о претежности појединих италијанских наречја и о њиховој узајамној разлици, о постанку „оног" италијанског језика, о Дантову сведочанству о њему и о критици његове сицилијанско-еклектичне теорије, о одношају Дантова језика према латинском, француском и провансалском, о широким историско-дијалектичким основама Дантова језика, о тосканским стихијама и о личној индивидуалности песниковој, о даљој судби Дантова језика, о реакцији латинској, о делању Петрарке и Бокача, о писцима у доба ренесансе, о утврђењу „оног" италијанског језика и карактеристика његова у XVI веку, о дијалектичним књижевностима у Италији XVII века и о препорођају у XVIII—XIX веку, о манџонизму и критика на њ, о новим италијанским књижевностима; о узроцима превласти тосканског наречја и о последицама тога. Овде је такође приказано богато градиво на историје итал. језика и књижевности, но најзанимљивији моменти културног живота у Италији су тамно изнесени, тако, да се не може јасно изнуђи оно, што би могло послужити као доказ тврдњама пипичним. У четврто глави (стр. 129—177) расправља се о образовању „оног" шпањолског језика, и то: о дијалектичним односајима пиренејског полуострва у свези с његовом племенском и историском судбом, о основним скупинама ибро-босанских говора и њиховим разликама, о односају им с осталим романским језицима, о степену узајамног им сродства, о стварни данашњих скупина, о претежности појединих говора, о почетку књижевне обраде дијалеката: каталанскога, халешког, португалског и кастилског, о игемонији кастилског дијалекта у књижевности и државној управи, о дијалектичним књижевностима у Шпанији у најновија времена, о португалском језику на по се, о узроцима и последицама превласти кастилског дијалекта, о значају еспаратизма. У петој глави (стр. 127—254) говори се о образовању „оног" језика француског, и то: о гало-романском језику, о три основне скупине његових наречја и о разлици њиховој

у свези са језицима старе Галије, о књижевној обради старих говора: окцитанских, средњеровских и ойских, о превласти њдеферанског говора, о борби му с језиком латинским, почетак „онћет“ француског језика у XVI в., о новопровансалској ренесанси, о узроцима и последицама превласти њдеферанског говора као „онћет“ француског. У шестој глави (стр. 255—326) говори се о образовању „онћет“ енглеског језика, о дијалектичним одношајима данашње Велике Британије, о основним језичним скупинама са разликама им и старином, о књижевној обради англосаксонских говора: нортумбрског, кентског и весекског, о препорођају англосаксонских дијалеката и о њиховој књижевној обради у XI и XII в., за тим у XIII—XIV в., о превласти мидландског говора у XIV в., о значају Чосерова, Гоуерова, Виклефова и Ланглејева рада у том, о успешима „стандарда“ у XV в., о дијалектичној књижевности у XVI в., о Шекспирову значају у постављању стандардских норама, о дијалектичним књижевностима најновијег времена: дорсетској, шотландској и ирландској, о превласти стандардској, о узроцима и последицама превласти мидландског дијалекта као „онћет“ енглеског језика. У седмој се глави (стр. 327—419) говори о образовању „онћет“ немачког језика, и то: о простору немачког језика и дијалектичним његовим поделама, о периоди готској и англосаксонској, о књижевности старој високонемачкој и о дијалектичним јој особинама, о почетку немачког „императорског“ језика, о књижевној обради дијалеката: алеманског, њдерландског и сеског, о власти латинског језика у цркви, о Лутеру и његовој реформи у језику, о противницима му и присталицима у XVI в., о противницима му и присталицама у XVII в., о моћи тога језика у XVII в., о дијалектичним књижевностима новог периода, о језичком сепаратизму њдерландском, и скандинавском, о узроцима и последицама образовању „онћет“ немачког језика. На крају прве свеске говори писац у опће о образовању заједничкога језика на основу појединих историских дата, из којих — морамо рећи — доста идејално и самовољно изводи махом субјективне закључке. Ту се говори истина о свима узроцима и чињеницама, које стварају заједнички језик, како с пољ, тако језика, тако и изнутра, у језику; писац још додаје, како су несретни они народи, који немају заједничког језика, па ипак више напоменућа за крају и неки „онћи“ човечји језик, којим би говорили сви људи на свету, но доказа су, како што изгледа, доста лабки за тако замашну тему. Сем тога има много ствари, које се не могу потврдити у науци о језику, јер наш писац не сматра језик као природно-социјални организам, већ као нешто, чиме човек може оперирати по своју индивидуално субјективној вољи. Друга је свеска посвећена искључиво словенским језицима; писац такође износи историске податке и о овим језицима, тражи аналогије појаве са седам већ испитаних језика старе и нове Европе, те тако теже да одговори позитивно на питање: да ли се може створити једаи опћи језик за све Словене? Писац и сувише лако решава то питање у позитивном смислу. Ова друга свеска састоји се из пет глава, напред су неке претходне напомене, у којима писац тврди да се могу применити неки аналогни појави осталих „опћих“ језика на словенске језике и предлаже нам за то; у глави првој (стр. 3—25) говори се о три главне скупине словенских раздвојења, и о секундарним им поделама, о релативној сили одвојених скупина, о средству њихову, непосредње се њихова подела са дијалектичном поделом других европских језика, даље се говори о старини слов. језика, о губицима на Западу и добицима на Истоку. У другој глави (стр. 26—168) говори се доста опширно и разложно о развитку и судбини црквено-слов. језика и његову културну значају и историској важности његовој. У трећој се глави (стр. 169—236) говори специјално о развитку српског, чешког, и пољског језика на земљишту смешаних слов. раздвојења, ту је у кратко приказан и историски развитак српског језика од Немање све до садашње српско-хрватске периоде; чешки језик од доба хуситских ратова па све до садашње борбе чешког језика са немачким; пољски језик од најстаријих времена па до данашњег доба. Четврта глава (стр. 237—295) говори на по се о руском језику, који је по мишљењу и доказивању писчеву у њиом реду познат и вредан, да буде свеславенски језик. Ту писац подробно говори о историским дијалектичним погодбама за развитак руског језика, те погодбе поставља — морамо признати — доста субјективно, држећи се свога личног уверења, да само руски језик мора и може постати свеславенским. За то износи у овој глави подробно све успешне резултате, што их је показао руски језик не само у Русији, него и нам ће на Истоку и Западу. У петој глави (стр. 296—357) говори и износи теорије о образ „онћет“ слов. језика, доведени јер аналогијам у своју сличне историске појаве на старијих временима; износи и у новољну облику приказује теорије о томе питању: Ј. Колара, Пад. Ритера, што се тиче књижевне узајамности словенске; а теорије Јурја Крижанића, Јана Херкла, Мат. Мајар-Залског, што се тиче пентачког образовања „онћет“ слов. језика; а за тим износи посебне теорије и мисли о образовању једног од слов. говора за свеслов. језик, као теорије Добровског, Шухмајера, Ј. Јунгмана, П. Ј. Шафарика, М. Хатале, К. Кузманија, Годка, Љ. Штура, Фр. Подгорника, Орешковића, М. Полит-Десанчића, П. Срећковића, М. Н. Погођина, В. И. Ламанског, А. Н. Добријанског. Но ове посебне мисли наводи писац прилично успешно у прилог своме личном уверењу. Најзад долази завршетак (стр. 358—369), где писац тако рећи закључе, доказујући како мора руски језик и по својој каквоћи унутарњој и по својој раширености сполшој постати најкорп заједничким језиком свију Словена. Како о томе мисли Пипин, врло је интересно а научна доказа, који морају импоновати сваком човеку од науке, далеко надмашају тврдње у овоме делу изнесене. Према томе ово опширно дело садржи у себи истина занимљиву тему, коју ипак писац обрадио *научно*, са свим објективно. Но обилатом материјалу своме и по интересантности саме теме књига је ова без сумње веома корисна. Написана је лаким руским слогом. С тога, што је то питање занимљиво у науци о језику, осврнућемо се у опширнијој оцени више на ово дело, где ћемо говорити и о принципима ове теме. Дело ово топло препоручујемо.

Б. Пешта.

А. П.

САДРЖАЈ: Песништво: Сунчаница. Мрки Вук. — Поука: Јакоп Молешот — Књижевност: О стиху и језику Гундулићева „Османа“. Анселмо Баидури Дубровчанин. — Ковчежић: Књижевни прикази.

Издаје књижара Луке Јоцића. Штампарија дра Павловића и Јоцића у Новом Саду.

Број 26. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 27 јуна 1893.

ПЕСНИШТВО

У ДРАГИНОЈ ГРАДИНИ

Месец вири кроз гранчице.
Лишће ћути, цвеће дрема,
Сном се крепе мале птице,
У градини гласа нема.
Тек мом срцу мира није
Нит' му росни ваздух гове
Већ уз лиру жеље вије,
Тебе моли, тебе зове,
Нежно тепа, тресе жице:
Јави ми се, невестице! —
На дрвећу капље висе
Ноћне росе, дише трава —
Слети амо, не бој ми се,
Твоја добра мајка спава.

На и чује л' шум у клети,
Помислиће: одозгоре
То анђелак тајно лети
Мирном дворе да посети —
Чуј ме, злато, слушај жице,
Пожури се, невестице!
Под ружином густим џбуном,
Где трепери лисје често,
Обасјано златном луном,
Мирисно нас чека место.
Ту ветрићи крилатићи
Тресу бисер вишњих суза,
Ту нам верни Љељо плете
Златне конце нежних уза

На у послу љубавноме
Тихо шапће у самоћи:
Брже ајте, уживајте
Сватке даре кратке ноћи!
О, жури се, драго моје,
Звезде гасну, поток руди,
Кроз тишину ветo пoје,
С цвркутом се тице буди,
Дахну јутро, рана влага
На јасне ми жице паде,
Издаде ми срце снага,
Са лире се уздах краде,
Претварене звоне жице:
О, суровa невернице!...

Ленскій

ЈЕСЕЊА ЕЛЕГИЈА

Јесењих ево дана; време се зими клони,
А душу моју бону потајна туга гони.
Зелено, једро лишће дрвећем сада вене —
Свуд пусто око мене.

Небо је тако мутно — и њему ваљда жао,
На земљу јад и туга и сумор што је пао;
Набукле му се боре на огромно му чело,
На чело невесело.

Сеферац бије луди, вијуче пољем равним
А одјек му се губи у просторима тавним —
И атмосфера нема гласове оне прима
И стеже цича зима.

Ја не ћу сумор овај — ја хоћу сунце јајно;
Ја не ћу јесен мрачну — пролеће хоћу бајно;
Ја хоћу још'те више: да увек цвати цвеће:
Ал' природа то не ће.

Гвозденом она руком над целим светом влада;
Мени пак тужну, бону остаје само нада
На оне дивне, чарне и мномрне дане —
Пролеће када гране.

1892 *Борис*

ДРАШКО

Приповетка **Стевана Радића**

У М—у, у Барањи, тик под соларом је скела, па којој се превози преко Дунава у аду. Половина имања М—ског је у ади те радним даном многи прелазе опамо, да обрађују своју земљу. Већ раном зором на скели је тако живо, као да си на вашару. Свака народност има своју комшу. Мађари и Шокци, којих је у М—у највише, имају по две, три, а Срби, којих је мало, само једну. На комши редом су сваки дан по два „ордонанца“ — иде то онако редом с куће на кућу, био богат или сиромах.

Тако је долазио ред и на Ненада Змајевића... Наслонио би се он онда на крман, сукао би дебеле брчине и погледао на бајир, да ли ће наићи каква српска кола... Па би се приближио кљуну комше и помагао оном, ко дође, да уведе коње без вреда. У М—у је већ од давна земана у моди држати чиле и бесне коње, те с тога има кад и кад муке, док човек уведе младо кљусе у комшу — али, када је чича Ненад на крману, онда ни бригешта Причају, да је једном бесна ђогата ни пет ни шест, већ баш унео у комшу!

Ко познаје чича-Ненада, а не зна за „регулу“ о преважању на комши, чудио би се, од куд чича Ненад на крману? Ко ли, шта ли, сломи његов понос, па да га тако превије, да га доведе до крмана? Њега, најбољег газду у М—у, кога познаје велико и мало од сваке вере! Ко не зна за скупштину Срба земљоделаца, када набавише себи комшу, и када је чича Ненад изјавио, да у том питању нема газдâ ни сиротиње и да је он приправан први ступити у службу за опште добро — тај се збила мора чудити... Шокцима то још и данас не иде у главу те га по који пут ослове:

„О, вирћу му, газда Ненаде, и ти баш...“

„Е, гле, а што не бих? За што ми је Бог дао ове мишице?...“

„Та знам, свињу му... Ал' виш, наш бања Фрањо не би... а има мање него ти...“

„Ех, овде се на то не гледа... ја нисам бољи од других... Што имам, хвала нека је Богу, који ми даде вредне синове те раде...“

Такав је он. Газда, али се није понео. Има три сина као три сокола. Најстарији му је ожењен, средњи је на реду — дошао је скоро из солдачије — а најмлађи је још онде. Пуна кућа свега — али имао је Бог коме и дати. Не ћеш наћи у М—у Србина, који није код чича-Ненада попио чашу вина; не ћеш наћи сиромаха, који није у невољи добио осмак жита, па кад је требало новаца, смока и свачега. Сваком је он био добар. Имао је само једну слабост — био је до крајности попустљив према својој жени. Али га то није једило, јер је видео, да су такова и многа господа, а и стрина Ксенија — жена му — чувала је достојанство куће...

Од како је оженио свога првог сина, као да му је нестало у души оне веселости, коју је дотле осећао. Неки су ово тумачили, као да је почело код њега тумбе. Говорили су, како је узајмио од Чиве новаца, како је овај банкротирао, како су веровници узели меницу,... па за то је невесео. Но који су овако мислили, нису имали право. Ненад није никоме дужан, а менице је потписивао само својој „браћи“, паорима. Бог ће га знати, за што је невесео.

Комша се напунила — још могу стати само једна кола. Шокац неки замоли, да га повезу, јер се њихове компе још нису

вратиле. Прими га чича Ненад, комша се отисну те се ноче узвлачити уз Дунав.

Када дођоше до првог сокачића, повиче неко, да се комша притера ближе крају, јер је рад преко. Неки повикаше: Натрапало! Чича Ненад ману крманом, предњи се део комше судари са обалом, у комшу ускочи човек средњег века, у господском оделу, и приђе чича-Ненаду.

„А која тебе, Грцо, невоља гони у аду?“

„А, која би, Нецо брате? Чујем, да се може добити земљице у аренду, па да и ја које јутарце . . . знаш . .“

„Жуље те новци . . . а нека поплави, добићеш десет грозница . .“

„Та, Нецо брате, како другом свету, тако и мени . .“

„Та, но, но . . . волем видити свога како напредује . . . али да сам ја на твоме месту, не бих се толико копрцао. Стисни ти оне две три хиљадице под интерес на ћути. Немаш ни кучета ни мачета. Да си се бар на време оженио, на . . . али сада је и за то касно . .“

„Ко ти то каже, газда-Ненаде!? Гле, ти мислиш, да је и мене жега, кипша . . Та ја се још осећам као момче и баш сада мислим са свим озбиљно да се женим . . . да се окућим. Знаш, ми мајстори — а ја још од малоће добро. Отац ми оставио мало имања . . . што се писам до сад окућио, криво је то, што сам тумарао по свету а био сам и избирач . . . сада, нека је добра, блага, па и сирота . . . да, да, газда-Ненаде, још ћемо ми кућу кућити!“

„Да, да, али која ће од таквих поћи за седа? Не видиш ли, да белиш . .“

„Мислиш, не ће; та живиће свака код мене као тиче. Хвала Богу, имам свега доста. Ништа не ће радити. Та, човече, сто ти Илије Рашића . . . има му шездесет година; остаде удов; ожени се на узе младу удовицу . . . па, ено је, шепури се као голубица — како је ко у чему срећан! . . . Па Јован Зечевић . . . нека му је сретно! има и три сина . . . а?!

Чича Ненад се замислио иза ових речи, престаде за час крманити и стаде гледати у тихе вале дунавске . .

„Лепо, лепо, брате! Али хоће ли дочекати, да децу изведе на прави пут . . Не ће ли рано остати сирочад?!“

„Сирочад?! Умре ли отац, остаје мати, која ће се у томе случају још боље прилубити уз своју децу, а кад је имања, нема сирочади. Да немам ништа, не бих се ни женио, јер бих помишљао на то . . Тако, тако, драги мој; женићемо се, да, женићемо се . .“

У том се комша приближила противној обали. Намести се Ћуприја, која се извуконе, чича Ненад се опрости са Натрапалом и крене комшу натраг. Прешао је тај дан више пута, пред сутон се напшао на противној страни, да кући превезе вредне раднике.

Који пре дођоше, поседаше око Ненада па се упустише у разговор.

У разговору се чича-Ненаду оте поглед међу шипражје, кроз које је водила широка, глатка стаза. Отуд изиђоше двоје. Млад крупан момак, а за њим, поскакујући кроз шибље, крупна здрава девојка.

Чича-Ненаду севнуше муње из очију, обрве му се подигоше, усне задрхташе. Остали опазише узрујаност на чича-Ненаду те погледаше истим правцем.

„Где Милутина!“

„Где Јуле . .“

„Од куд ово двоје сами?“ шапну неко.

Чича-Ненаду удари румен у образе. Људи се почеше загледати и чудити промени на њему. За што да му рука дрхће? За што му око пламти?

„Та ено јој и матере!“ шапну други.

„Где баба-Ане! . .“

Из шибља се указа старица.

„Брате, што ти је газдинско, паће се. Та Јула газдинска девојка па ни да погледа на нашег кога, а прче за Ненадовим Милутином . .“

„Јесте, кад бих ја Милутину дао да узме којекога!“ плану Ненад.

„Е, мој Ненаде, то се може само тако говорити; кад дође до густа, онда се преокрене.“

„Та, све то наметнута сна му Мара. Она јој је род, па би се помамила, да не дође Јула у Ненадову кућу!“ зачу се неко из друштва.

У том оно троје дођоше до комше.

Опазише, да сви гледе у њих. Милутин погледа оца па се збуни. Скиде торбу са рамена, наслони се на ограду и стаде гледати у Дунав. Јула је смело, чисто изазивајући погледала на радознаоце, а то још више разјари чича-Ненада.

„Иста она старија!“ шапну кроз стиснуте зубе а руком чврсто држаше за крман, јер је вода јако дерала, те је могла комну окренути низ Дунав.

Више пута би погледао на Јулу и своја сина. Злобно би се смешкао и претио Јули погледом.

Доцније на другу страну Дунава, под варош, изађе му син из компе и чича Ненад је видео, јесте, баш добро видео, како му син испод обода од шешира погледа за Јулом, а ова се смеши и једнако се осврће за Милутином, док не замаче за ћошак...

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховјецкога

Преведо с пољског **Рајко**

(Наставак)

IV

Пред буром

Сутра дан стајаше Борковић пред краљевим лицем. Дуго трајаше између њега и Казимира разговор, у коме краљ силом хтеде да похвата мисли и конце пана Маћка, а овај опет гледаше, да ништа не ода, него обратно, да проникне краљеве намере.

Одлучно је тада да своје лукавство сакрије привидном великом искреношћу и неотесаном простотом. У напред већ наслућиваше, да тај Кованов позив крије неки тајан смер и да Казимиру мора бити потребна његова помоћ. За то и говораше смело и одлучно, не тајећи ни најмање, да грамзи за намесништвом у Великопољској.

Кад га краљ стаде карати због оне конфедерације, склопљене у Познању против новога права и краљевских староста, пан Маћко се заклеја па и не мишљаше да се пере.

— Милостиви господару — рече — да нисам ја, био би ко други склопио тај братски савез... то су захтевали сви листом. А ја не могох допустити, да коловођа буде Налевч или Заремба, а не Борковић... За вас не би одатле било никаке користи, а за ме би била ненакнадна штета, јер бих за увек изгубио владу међу властелом.

Говораше то неотесано, просто, рекао би, с је искрено. Гледаше дрско краљу у очи.

— Свакојако си сада — рече озбиљно Казимир — као коловођа те конфедерације мој непријатељ..

— Не... — одговори пан Маћко — да сам непријатељ, не бих дошао амо на позив. Нисам вам непријатељ, јер се надам, да ће ми краљ, који се брине за добро великопољске покрајине, помоћи да дођем опет до власти...

Казимир се осмехну на те отворене речи.

— Као ту, тако и у Великопољској — рече — рад бих да владу своју ослоним на оне, који су ми верни а најмоћнији су у земљи. Најбрже може тако да се заведе ред, јер за тима, који стоје на челу по роду и имању, повели би се и други. За то друкчије нисам ни мислио, него да теби, Борковицу, дадем владу у Великопољској... Сад сам баш говорио господи у савету: Борковића хоћу да учиним војводом и њему, скупа с Пређзавом, да поверим старостиску управу у Великопољској.

Очи пана Маћка заблисташе. Хтеде нешто рећи, али се уздржа и само ником поникну.

— Само мораш — говораше даље краљ — свечано обећати, да ћеш угушити ону конфедерацију или братски савез... Хоћу да знам поуздано, да ћеш бити прави чувар реда и права у тој покрајини...

— Милостиви краљу — одазва се пан Маћко, који је тајно у себи радост и озбиљно погледа — тај братски савез не ће се никада окренути против тебе, а како бих могао радити против права, кад сам ја вођа савеза, а био бих чувар права?... Снаге имам доста, да разуздане натерам на поштовање...

Одговор беше лукав, али ипак беше у њему

нетине, за коју знађаше Казимир, а то је, да је једини Борковић, својом моћју, могао запречити буру и држати на узди немирне духове.

Прихвати за то, без приговора, одговор пана Мађка, и одмах за тим, врло ласкаво и дуго, стаде с њим говорити о великопољским стварима. Очевидно га хтеде увенати и предобити, али Мађко, осећајући, да краљ још није рекао оно најглавније, што је смерао да каже, беше удиљ на опрезу, одржаваше и на даље, у умереним речима, привидну неотесану простоту и чекаше.

Но при крају разговора очи му опет стрељаху ватрено.

Краљ стаде говорити о његову брату Јану и спомену о пријатељству тога брата с Хенриком, ландграфом хеским...

Одмах се пан Мађко досети на што краљ смера.

— Брат мој — одговори — нема присније пријатеља од ландграфа... одрекао се своје родбине ради те љубави... Ландграф ће исто тако све учинити за њега...

— Ваљало би — приметн Казимир — да се брат твој макар једанпут окористи тим утецајем, па да учини пробитачност своме краљу, а не само краљу, него и целој држави.

— Од младости он онде борави — рече Борковић. — Заборавио је јамачно на своју отаџбину, не зна њених потреба, ни људи... Инак кад бих знао, каква је воља краљевска, можда би ми пошло за руком да га приволим...

А на те речи не могаше Казимир затајити радости. Борковић му сам олакша мучни прелаз, еле без икака даљега оклевања разјасни му краљ у кратко и крепко, шта тражи од њега.

Не слућаше ни о какој подмуклости Борковићевој у тој ствари, не опази ни бледила на његову лицу, ни утиска, што но га чињаху на њега његове речи, а који се објављиваше у севању очију и дрхтању грчевито стиснутих усана.

Пан Мађко слушаше и размишљаше:

— Еле истина је, што ми рече Отон од Шчекаровица.. Краљ жели развод, а мојим и мога брата посредовањем хоће да склони ландграфа и Аделајду, да пристану на развод... И за то ми даје војводство и управу у Великопољској!... Хоће да буде слободан, да се ожени Јадвигом, а ја не могу допустити тога њена тријумфа, макар ме главе стало... Примићу се те ствари, да је у мојим рукама, јер да се повучем, прихватио би ју ко други... Само да ми неће за руком тако говорити, да се краљ не досети по дрхтању у моме гласу, каки је нако пробудио у мојој души... Отићи ћу у Касел, али за то, да све ђаволе покренем против тога гнусног краља...

Главу је оборио, а кад Казимир престаде говорити, овако ће рећи тишим гласом, који изгледаше покоран:

— Нисн могао, краљу, бољим рукама повернти ту ствар... Одмах идем у Касел, па ћу учинити, што се буде могло... Брат мој и ландграф једно су, за то је поуздана нада, да ће он, краљу, склонити ландграфа, да ти учини по вољи...

Казимир ухвати Борковића за руку.

— Ни не сањаш — рече — колико ћеш тиме за ме учинити. То ти не бих ваљда никада заборавио... А и сада сам ти већ захвалан за твоју готовост. А да можеш с већим достојанством ићи у Касел — додаде краљ с пријазним осмехом — изићи ћеш пред ландграфа, као војвода великопољски... Иди сада, војводо, па нека ти труд буде успешан...

Борковић се саже чак до краљеве руке и брже боље истрча, јер осећаше, да га заноси бесан гнев и да се за час може издати.

А краљ ликоваше у радости. Мислио, што но ју избаци Кохан, изгледаше му изврсна, а разговор с паном Мађком испуни га уздањем.

— Сад сам га тим војводством — мишљаше — успешно упецао. Они ће онда, у двоје, склонити ландграфа, да пристане на развод.

И одисаше слободније, као да му спаде терет са срца. А тако беше добре воље тај дан, да већ беше готов и да с Бофантом докона ствар, да га не дражи. Кад, дакле, дође опат Алберик, дочека га врло пријазно и, не спомињући ни речце о разводу, отпрати га у Авињон с молбом, да му се опрости убиство свештеника Баричке и да се одреди епитимија.

Још тај пети дан крену из Кракова: опат Алберик у Авињон, и Кохан у Жарновац. А пан Мађко са својом дружином, којој се придружише пан Отон од Шчекаровица и пан Миколај Шпонка од Бабина, похита у Касел.

Од неколико година није се видео с братом, а беше с њим у завади, јер Јан га некада наговараше, да се настани, скупа с њим, у Немачкој, а пан Мађко не хтеде да слуша тих савета и још их измеваше.

Јан од Борка беше пристао, свим срцем, уз

немачке обичаје, матерински језик беше готово заборавио, и сав се одао на службу хеском ландграфу, коме често помагаше својом снагом и имањем. А та помоћ често требаше ландграфу, јер његова кнежевина не беше само мала, него и сиромашна, дрских нак суседа, различитих барона и грофова, беше онде приличан број, који се сваком згодном приликом дизаху против Хенрика, склапајући оружане савезе.

Кад је пан Маћко, пре неколико година, први пут био код брата, нагледао се онде свакојаких разбојничких дружина, које пролажаху кроз Хеску, а против којих се морало бранити. После витеза „Звезде“ иђаху витези „Лава, који риче“, па онда опет „Соколи“, или „Орлови“, а сви тражаху откуп или пређаху опустошењем. Браћаше се од њих Хенрик, како је могао, а најчешће склапаше с њима уговоре, весео, ако се ствар свршила угошћењем тих витезова и маленим откупом.

Пану Маћку то не беше по ћуди, макар што је и своју дружину састанио, угледајући се на те витезове, и редове јој попуњавао тим немачким витезовима. Не могаше се још да начуди брату, што хвали тај живот као слободан и независан и што се не мишљаше кретати из тога Касела, као да се занекао у њему. Ожењио се далеком рођаком ландграфовом и већ му се често чињаше, да је сам кнез. На каселском двору беше велика беда, али још већа охолост. Сам ландграф, стар већ човек и изнурен од таква живота, изгледаше инак, као да је владар велике државе, а постаде још охолији, кад је удао своју кћер Аделајду за краља Казимира.

Кад пан Маћко дође онамо први пут, све је радозналo разгледао, али ако и не имађаше, за онда, још никаке власти, него државе само пустињу кожмиђску у Великопољској, инак се смејаше подругљиво, кад га брат Јан стаде наговарати, да се с њим здружи и остане на каселском двору.

— Та ја бих ту скапао! — повиче, одговарајући на братовљев савет.

— Скапаћеш ти пре тамо у тој Пољској! — одговори злобно Јан, јер је од пријатеља свога ландграфа присвојио велику мржњу на Казимира и на свој народ. А ако — говораше даље — не скапаш на време, онда ће те удавити... Зар ти не знаш, шта се догађа у Кракову, шта је краљ учинио и властитом женом Аделајдом, ћерком ландграфовом?...

— Знам... знам... — прекиде га Маћко. — Гадна је као ноћ та ваша Аделајда. Еле зар је чудо, што јој је оставио? Твој је ландграф узео богате дарове, скинуо с врата ћерку а није платио тричава мираза, две хиљаде кона пражких гроша...

А на то Јан скочи од пакости, па псовање по немачки.

— Ако није платио, платиће! — викаше. — А најпосле за што да плати? Или ваљда за то, што Казимир не само да не ће да живи са својом женом, него јој још држи у Жарновцу, као робињу...

Пан Маћко се непрестано смејаше.

— Да сам ја краљ — рече — послао бих вам натраг ту Аделајду... Стара је, ружна и пероткиња... Шта му је стало до таке жене? А он јој још замак саградио!

И за то се љуто споречка с братом и растадоше се у гневу. Но гнев је тај охладнео после толико година и сад је пан Маћко, идући у Касел, размишљао мирно о свему томе, а разбирајући о краљевим намерама и о налогу, који му је дат, кованје завере у души и емисли, да испред шипта не говори, него да чека, док му се брат не исповеди и док не испита положај у каселском двору.

Не беше му то тешко. Невоља ту беше онака иста, као пре толико година, а потиштеност и жалост још већа. Судбина ћеркина тишташе душу ландграфову као камен. Милованје је он врло и рад беше, да је избани из несреће, али до јако не хтеде пристати, да Аделајда скине крупу.

Последњи гласи из Жарновца беху врло тужни. Краљица се тешко разболела и очајно шиљала гласнике оцу, да ју избави. Тешка брига разапињаше срце ландграфово, да се постарао, погрбио и оронуо пре времена. Осим Јана од Борка не пушташе никога к себи и само се с њим непрестанце савеговање, како да притече у помоћ ћерци. Али то не беше лакко. Стари ландграф бојаше се и да иде ћерци.

— Још ће Казимир и мене засужњити — говораше — да ме натера на приволу за развод... Ја пак не могу пристати на таку срамоту краљичину!

(Наставиће се)

УМЕТНОСТ

СА СЛИКАРСКЕ ИЗЛОЖБЕ У БЕЧУ

На све стране се отварају сликарске изложбе. У Бечу, Паризу, Лондону и Риму већ су сликарске изложбе отворене, и сви часописи, политични и белетристични листови и поједине брошире кипте од критика на поједина уметничка дела. Има много званих и незваних, који изричу свој меродавни и немеродавни суд о овом или оном сликарском правцу, овом или оном уметнику. Некога обасипају хвалом а другога, који је тако исто хвале вредан, испрскачу, тако, да на себе навлаче силно огорчење. На онда још ако је уметник миран и добре нарави, он слабо и мари за неумесна пребацивања и замерке критичареве, но ако је критичар напшао на сангвиничара уметника, то му овај заиста не ће остати дужан. Тако је познато, да је чувени француски сликар Thomas Couture ужасно мрзио критичаре, ко и уједно нису били и сликари. Он је као и стари славни талијански сликар Paolo Veronese држао, да је кадар само сликар оцењивати сликарске радове, а другим критичарима, који нису били уједно и сликари, један пут је подвикнуо: „Ако сте баш апсолутно приморани, да пишете о оним стварима, о којима немате ни појма, онда пишите најбоље о кокици, јер је то врло шкодљив зарезник, са њоме ће се моћи врло добро разумети. Али само оставите оне на миру, који тако исто озбиљно раде, као и ми“.

Заиста и сам признајем, да то није најлакши посао, читаоцу приказати лепоту које слике. Није лако читаоцу слику тако приказати, да добије тачна појма о раду и подобности уметниковој. Критичари у опште приказују само некоје стране, некоје облике, али никад слику у целини, у њеној савршеној лепоти; та се лепота мора рођеним очима видети, а не кроз наочари овог или оног критичара, као што ни говорник није кадар оног својом речитошћу занети, који његова говора не чује.

Али како данас ми Срби још нисмо тако срећни, да имамо илустрованих листова, који ће доносити радове бар најбољих светских уметника, то ћу се потрудити, да штоване читаоце „Стражилова“ овако упознам бар најбољим радовима бечке сликарске изложбе.

На овој изложби заступљене су све сликарске школе. Има довољан број слика од натуралиста, реалиста и идеалиста. Али сви ти уметници не показаше ни једне слике, која ће са свим верно карактерисати наш век. Нема слике, која показује генијалност уметникову, нема слике, пред којом ћемо и нехотице застати, која ће нас силом себи привући, која ће нас својом лепотом очарати, занети; нема слике, у којој се огледа силна, јака личност, надарен дар, у којој одсјајује геније великана. Све су то још увек бољи таленти, који стварају лепа дела — и ништа више.

Што ми најчудноватије изгледа на овој изложби, то је, да су и ове мирне Бечлије отвориле врата модерним сликарима. Док се водила најжешћа борба међу разним сликарским школама по изложбама у Паризу, Минхену и Риму, од те се љуте борбе на бечкој изложби чуо само нејасан, таман одјек. Док се модерни правац у сликарству ширио из Париза у Немачку, Италију и Енглеску и онде стицао силних присталица, бечки су уметници остали са свим хладни према новој струји. Заиста врло чудноватог изгледа, да су аустриски уметници могли бити тако конзервативни, да нису хтели признати ни најпростију, најјасније истину. Дуго и дуго нису хтели да увиде, да појаве слободне природе треба уметник да црта у слободној природи, а не у мрачном атељеру, украшеном тепихима ћилимовима, старинским оружјем и испуњеним тицама.

Бечлије у опште не воле борбу, не воле буран и плаховит живот. Они су већ на далеко познати са свог мирног начина живота. На као што воле мир у животу, тако исто нерадо гледају и борбу разних праваца у уметности. Слике бечких сликара одликују се нежношћу у осећајима и финоћом у нарави, и врло ретко ће међу њима наћи особењака у схватању или извођењу.

Бечки сликари околина (Landschaftsmaler) ретко ће се далеко упутити од места свога ро-

ђења. Они су за Беч привезани, јер се једино у њему добро осећају. Или ако случајно који даље оде од Беча, у стране земље ради штудије, опет свуда остаје прави Бечлија. Навикнути на миран живот у сваком погледу, нису хтели ни млађи уметници да ступе у борбу против многих застарелих академских правила, него су остали верни традицији. Но, по што се борба утишала по другим местима и духови се прилично умирили, по што су обе стране по мало попустиле и само се на тај начин дошло до неких позитивних резултата, то су мирне Бечлије попримили те резултате, и њих се сада придржавају при изради својих слика.

Но на овој изложби не воде бечки уметници главну реч, него странци. Од како се у вечност преселили прваци, најчувенији бечки сликари: Макарт, Канон и Шиндлер, од тада бечко сликарство никако да дође до оне висине, до које је ти људи подигоше. То су биле сјајне луче на небу бечке уметности, око којих се груписале остале планете и трабанти и примали дивну светлост од њих. Од како се сунца погасила, ни трабанти тако више не сјају. Макарт, Канон и Шиндлер били су они људи, који су аустриском сликарству дали његов специјални карактер. Али на овој изложби нема таких радова, који ће репрезентовати специјално бечку сликарску школу. Она данас готово више и не постоји. Некадању сликарску школу Ралову репрезентују још неки чувени професори на бечкој академији лепих вештина, а остали чувени професори те академије као: Макарт, Канон, Карл Блас и Енгерт, нису могли створити никакву школу, јер на радовима њихових ђака, који су данас већ познатији сликари, врло се мало опажа утецај тих великана. Њихови ђаци раде добро и радови им доста интересују публику, али никад не могу гледаоца својим радом да занесу, да очарају онако, као што су то постизавали њихови учитељи својим радовима.

А сада да почнем са појединим изложеним радовима, и то ћу увек споменути само најинтересантније и најлепше у појединим групама, јер на овој изложби има до осам стотина изложених слика, од којих би само једна трећина могла издржати строжију критику а о овим осталима не вреди ни говорити.

Најлепши и најдрагоценији украс ове изложбе јесу портрети. Ту ћете наћи проста грађанина, богата фабриканта, озбиљна научењака, високу аристократицју па и саму још неокрунисану главу — бугарског кнеза Кобурга. Ту ћете наћи портрете госпоја и госпођица из свију друштвених кругова.

Но пре но што пређем на поједине портрете, ваља да напоменем читаоцу, да у опште постоје две врсте портрета. Прва врста приказује спољашњи вид и моментани израз које личности. Такав нас лик обично изненађује својим натуралистичним појединостима. Француски ту врсту портрета називају „лажном сличношћу“.

Друга врста портрета обично су резултати дубоке штудије самог оригинала. У таком нам портрету уметник верно приказује индивидуалност те особе. На лицу карактерише уметник њену унутрашњост — њену душу. Мислим да није потребно ни напомињати, да портрети ове друге врсте стоје на куд и камо већој висини него портрети прве врсте, и уметник-портретиста, који хоће да важи за портретисту првог реда, мора израђивати потрете ове друге врсте.

Портретиста ове друге врсте је и Пољак Казимир Похвалски, нова звезда на небу бечке уметности, која сјаје особитом светлошћу. Рођен је 1850 у Кракови. Бак је школе минхенске и париске. 1890 године на изложби у Минхену прочуо се први пут као добар портретиста, и за своје изложене портрете добио је златну колајну. 1891 године био је награђен на изложби у Бечу и Берлину сребрном и златном колајном. Сада живи у Бечу. Похвалски је изложио четир слике, и то портрет Шелера и Куфнера, портрет кнеза Чарториског и кнеза Штаренберга. Особито је диван портрет кнеза Чарториског. Она глава у пуној светлости, сигурно израђена, показује уметника у сваком погледу. Као и остали велики мајстори у портрету, тако исто и овај великан врло лепо, брижљиво и верно израђује руке појединих особа.

На овој изложби видимо и радове старијих, бечких портретиста L' Allemand'a и Grupenkerl'a, професора на бечкој академији лепих вештина. Од млађих бечких портретиста изложили су радове Темпле, Голц, Визда и Кремер.

Има више портретиста из Немачке, но међу њима најбоља су Мар и Брит. Обојица најпростијим и најприроднијим средствима изводе најлепше умотворе. На њиховим портретима не видите никаквих, сјајних костима, него на први

поглед одмах вам у очи пада карактеристика снимљене особе.

До сада сам спомињао само мушке портрете, а сада ћу да пређем на женска лица. За мене је била најугоднија забава, посматрати — врло дуго посматрати она лица, пуна лепоте, пуна израза, оне мале нежне ручице, налик на руке у олимпских богиња; посматрати оне црне очи, које се могу наћи само у оној земљи, где цвату мирте и наранџе. Поред оног лепог и нежног лица привући ће вас увек те црне, велике очи, и не ћете бити кадри отиснути се тако лако од њих. За те очи нема поређења. Оне дубине и нежности у сјају, оног израза у осећању нема нигде. Кад гледате те очи, одмах вам падне на памет, што веле стари Грци, да су очи душа човекова.

Преда мном стоји лик младе, лепе Талијанке, преда мном је миомирисан цветак са топлога југа, пресађен овамо далеко на север. Њене лепе, црне очи, које крију неизмерну нежност, и црне трепавице допуњава бујна црна коса. Малена усташца одликују се неком чудном свежином и лепотом облика. То вам је ћерка аустријског сликара Еугена Бласа, који се родио године 1843 у селу Албану близу Рима, одакле је и жена му. Село Албано је познато са својих чувених лепотица. Сваке године иду онамо многи сликари да проучавају женске ликове.

Осим тога портрета изложио је још више лепих штудија. Сви његова радови у опште одликују се неком најивношћу у схватању, природном и истинитом композицијом, милином, љупкошћу и нежношћу у кретању и изразу и леним, хармоничним колоритом.

Преда мном је и други лик Немице плавојке, опет лепа и нежна лица и врло лепих очију, које говоре само о лепој будућности а не знају још ни за какву прошлост. То је рад сликара Карла Пробста, ђака бечке сликарске академије. Он је израдио више лепих портрета, али опет зато није у портрету прави мајстор него у genre'у. У свима његовим ликовима изражен је чист бечки тип, у којем пулзира права бечка крв.

То су за сада још пунољци нежна цвећа, који очекују прве зраке благог и топлог сунца, да их развије у најлепше и најмирисавије цветиће, које је кадро човека занети, очарати. На има и овде тако лепа и мирисава цвећа, има неколико портретисаних госпођа из високе аристократије. Кад погледам оне очи, онај умилни поглед, одмах те обузимају друге мисли, други осећаји. Кад погледам онај израз лица, и нехотице ти падају на ум женска лица из романа какот модерног француског романсијера.

Тако погледајте портрет сликара Паперица. На фином наслоњачи седи млада госпођа у црној свиленој хаљини. На пуначку своју руку наслонила своју лепу главу, па тако погледа човека изразитим очима. Испод црне хаљине провирује мала ножица, обувена у црну чарапу и црну ципелицу.

Ко је рад да види лепу, елегантну женску ножицу, нека погледа ногу ове госпође.

А ко није разумео говор тих лепих ножица? Некада су биле а заиста су још и сада те ножице врло речите. Први пут кад су стале сигурно на земљу, одмах су и својим атласким ципелицама издавале своје мисли у сто разних кретања. Неком су, ко поред њих прође, говориле: „Мој брајко, иди полако даље, узалуд ти је сва мука и труд, не губи то драгоцено време, ми за тебе не можемо ништа урадити“. Или су каквом ветропиру можда и нехотице довикнуле: „На колена доле, ветропиру, зар не видиш, од кад се већ мучимо, да ти кажемо, да ћемо све за тебе учинити, а ти нас и не разумеш“. И сада оне још увек својим лаким кретањем говоре, па многи их разуме а многи ни најмање не појми њихово лако кретање.

Ако ко хоће да види поноситу, достојанствену и одлучну госпођу, тај нека добро погледа и нека се задуби у поглед оне госпође у црном оделу, коју је насликао портретиста Беневиц Лефен.

Корачајући тако даље по овој галерији слика, наилазим још увек на ликове, који ме занимају својим благим погледом, осмејком лепих усташца, валовитом црном или плавом косом и многим другим дражима и лепотама, али вредно је поред тих лепотица да споменем још и друге радове.

(Свршиће се)

Беч *Паша Лагарић*

КЊИЖЕВНОСТ

АЛФРЕД ДЕ МИСЕ*

(Alfred De Musset)

I

Биографију овога скроз и скроз субјективног пјесника написао је за француску публику његов рођени брат Павле, а за Њемце познати новелиста Павле Линдау. Први је саставио врло интересантно, а богме кашто и пикантно причање, ну које ће једва коме изгледати непристрано. Линдау је, додуше, марљив, исцрпан, критички објективан биограф, као што су у опште његови земљаци; али је његова књига одвећ тешко јело за обичне желуце. У Италији и у Енглеској је такођер више њих о Де Мисету писало, ама би се српски читалац слабо могао окористити њиховијем радовима. Не с тога, што су ти радови можда рђави, или површни, него с тога, што су састављени за публику, којој је биографска страна, више мање, позната била, па није требало да јој односи писци велику пажњу поклањају. Јер је једно о некијем предметима писати за публику енглеску, француску или талијанску, а друго о истијем стварима писати за публику српску. Што је онамо, више мање, распредено и проучено било, то је у нас често пута . . . *terra incognita*; и с тога, док Енглез, Француз или Талијанац могу да се ограниче на то, да свог писца с једног самог, мање пречишћеног, или можда сасвим новог вида проуче, дотле је Србину потребно да започиње све *ab ovo*. Чега ради, ако му се и не ће, он мора да је своме субјекту уједно и критичар и биограф. Према томе, да му посао не би испао каква неспретна компилација по туђијем дјелима (на која мора опет да се донекле обзире) или, у најбољем случају, какво досадно „разглаголствије“, то писац треба да је прожет оним осјећајима мјере, оном проницавошћу, која није свакоме у у крви, а без које није могуће никога проучити, никога схватити, а најмање правог пјесника. Сјем тога, Србин писац треба да своје писање донекле удеси и према особитом укусу свог рођеног народа; пошто, бадава, некуд обзира на специфичну ћуд своје публике треба такођер имати.

Најзад, има неких људи, неких пјесничких природа, у којих се заплетена „психологија“ страном писцу отимље сасвим; или, ако је он донекле и схваћа, а опо не може лако да је схвати, не може с њом да симпатише његова публика. Такав је, изгледа ми, случај и са Де Мисетом. Његова деликатна, нервозна природа, склопљена из прекаљене нежности и дивље страсти, приказује се обичном посматрачу у пастраном, но кашто чудноватом виду. Ја бих рекао, да је само пјеснику дато, да прозре у суштину еминентно пјесничке душе, као што је Де Мисетова, те да проникне у тајчине његове широке паравi и згодијем ријечима испише роман његова живота. Нити је могуће у мало потеза његову погођену слику саздати. Ја се с тога одричем сваке претензије, да о њему овдје напишем критичну студију, или савршену биографију, — тај би потхват у сваком погледу надилазио моје снаге, — него ћу просто да прибиљежим неколико карактерних момената из његова жив.та, и да нацртам угљенчићем његову литерарну физиономију. А то је оно, мени се чини, што је српском читаоцу за сад најпотребније.

II

Пјесник је овај огранак старе племићке породице, која бијаше уписана у „златној књизи“ француског племства, али се при том многи чланови њени одликоваше, и на глас изиђоше, и мимо празне грбовске славе. Тако се, примјера ради, пјесников отац бијаше истакао као књижевник,

* Из нештампана рукописа: „*Моје силкатеје*“.

и као такав је, у оном кавгаџиском XVIII вијеку, неколико пасфлета издао. Ну, Алфред могаше опет, као и његов савременик Де Виљи, пунијем правом за себе казати:

J'ai mis sur le cimier doré du gentilhomme
Une plume de fer qui n' est pas sans beauté.
J'ai fait illustre un nom qu'on m'a transmis sans gloire.
Qu'il soit ancien, qu'importe? il n'aura de mémoire
Que du jour où mon front l'a porté.

Рођен 1810-те године у Паризу, прије него ће се одати „стихотворству“, остаде момак за дуго у двоумици, штопо талијанац вели, којем свећу да се завјетује. За неко се вријеме одаде ученју права и љекарства, али му се прво учини до зла бога сухопарно, а с другијем га за навијек омрази практично изучавање анатомије. Природна наклоност ка цртању наведе га скоро да се ода сликарству, и помоћу пријатеља израде му родитељи да га чувени Деларош прими у своју радионицу као питомца. Његови тад стаповаху на сеоском добру код Париза, те би се млади Алфред сваког у бога јутра у град спуштао а тек у вече на село враћао. Да би га вријеме прошло, пошаше увијек са собом по једну књигу. Једно вече донесе собом пјесме Шенијеове. Тај је дан имао одлучна утицаја на његову будућност. Очаран сјетнијем стиховима несрећног барда велике Револуције, занесе се момче тако у читању, да је све до мркле ноћи на друму одастао, и само га помрчина нагна да прекине читање. Вративши се кући, написа Алфред своју прву пјесму.

III

Мало времена затим приказа га један пријатељ задрузи младијех књижевника и умјетника, што се баш тада бијаше склопила, да утире пут покрету романтичком, а у којој се бјеше сјатио цвијет савремене интелигенције: Балзак, Виктор Хиго, Сент-Бев, Готије, Де Виљи и још двадесет њих. У тој се згодној средини његове дотле сталожене пјесничке својине као по чуду разбудише, и скоро угледаше свијета чувене »*Contes d' Espagne et d' Italie*.«

У оно ватрено доба, кад се псеудокласичари најжешће погађаху са романтичарима, појави се та књига међу завађену омладину као усијана бомба, што пукне на се распрсне. Француз назријеше у пјеснику новог барда, који не бијаше ни класичан, ни романтичан, ама пјеваше из пуњијех груди, извијајући сасвим нове, дотле нечувене звуке. Мисли му не бијаху свуда нове, ни једнако пробране; ама он знађаше да их заодјене отмјеним, привлачним рухом, зачињајући их необичним досјеткама и живописним арабескама.

Ствар дотле нечувена — пјесник имађаше срца да у везаном слогу чак и вицеве прави, а богме кашто и да се успојеним моралним законима руга. Његов стил бијаше право огледало усколебане му душе. Ма да му често на устима лебдијаше горки осмијех сумње, у срцу његову буктијаше опет пламен младеначког одушевљења и безграничне наде. Муза његова, вјерни тумач душевног расположења тадашње омладине, бијаше забацила обућу грчкијех богиња, назула ципеле са ројтама и стала несташно играти, подижући голом руком ускицељу чашу шампањца.

Пјесник бјеше млад, лијеп, плав као херувим; тијело му бијаше мекано и витко, као у какве женице; љубљаше у велике луксус, веселе гозбе и богате хаљине; у спољашњем држању бјеше отмен, као какав витез средњега вијека. Његова љута рана бијаше пусто сиромаштво, те би се из петнијех жила ушињао, да ту недаћу прикрије. Ноћу сањаше само о раскошном богаству, о замцима и спахилуцима, о сјајнијем свитама, о цвијећу и убавијем женскињама.

Најзад му се срећа поче осмијехивати, и ако из далека: жене га стадоше мазити. Настањен у очинском дому, бијаше себи изабрао двије овеће собе, наиме ложницу, и красан, њештачки намјештен салон, који му уједно служаше и за радионицу. У том би салону гдјегод чајао по неколико мјесеца, штедећи и пјесме пјевајући. За тијем би наједаред бануо у свијет, живио некоје вријеме као газда, трошећи немилице у одијела, у гозбе, пушећи најфиније цигаре и удварајући се најљепшим госпођама; на кад би тако разасуо до пошљедњег новчића, а он би душу у се, па опет у своју самоћу.

IV.

Тај је живот трајао три, или четири године дана. У то доба поникоше неке између најљепших његових младеначких пјесама. Испрва би их штампао у часопису *Revue des Deux Mondes*, па онда сабирао у посебне књиге. Бјеше то за њ доба младеначке бујности и дивљих полета, кад је пјесник једино на крилима своје фантазије и себе најсрећнијим сматрао, кад могаше да потапше по врату несташна ждријепца, јал' поглади снијежне груди својој убавој јарашци:

Oh! dans cette saison de verdure et de force,
Où la chaude jeunesse, arbre à la rude écorce,
Couvre tout de son ombre, horizont et chemin,
Heureux, heureux celui qui frappe de la main
Le cou d'un étalon rétif, ou qui caresse
Les seins étincelants d'une folle maîtresse!

Из његова су пера тада врцале најсмјелије фантазије; физична природа, као год и душа човјекова, трептила је и струјила у његовијем стиховима, као што трепте и струје људска уда у сликама Тицијановим. Описи бијаху по канто сурови, ама ту суровост извињаваше страст, које бијаху чеда; његов веризам не бјеше узајмљено рухо, пука имитација еротичних барда из старине, или разблуђених пјесника XVIII вијека, у чијим би строфама била безочна постала и сама богиња стида. Не, он не бијаше смишљено безобзиран, ама пјеваше под утицајем младеначког жара; а кад је човјек у ватри, треба му много којешта опростити.

Опростити! На због зар? Као да баш требају опроштења ови красни младеначки стихови, којима Умјетност застире чаровним велом скулпторну нагост, замјењујући тако одсутну Стидљивост:

Tout était endormi;

La lune se levait; sa lueur souple et molle,
Glissant aux trèfles gris de l' ogive espagnole,
Sur les pâles velours et le marbre changeant
Mêlait aux flammes d' or ses longs rayons d' argent.
Si bien que, dans le coin le plus noir de la chambre,
Sur un lit incrusté de bois de rose et d' ambre,
Eu y regardant bien, frère, vous auriez pu,
Dans l' ombre transparente, entrevoir un pied nu,
. . . . . N'allez pas, frère, vous en surprendre,
La dame dont ici j'ai dessein de parler
Était de ces beautés qu'on ne peut égaler:
Sourcils noirs, blanches mains, et pour la petitesse
De ses pieds, elle était Andalouse et comtesse.

Cependant, les rideaux, autour d'elle tremblant,
La laissaient voir pâmée aux bras de son galant;
Oeil humide, bras morts, tout respirait en elle
Les langueurs de l'amour, et la rendait plus belle.
Sa tête avec ses seins roulait dans ses cheveux;
Pendant que sur son corps, mille traces de feux,
Que sa jeune empourprée, et ses lèvres arides,
Qui se pressaient encor, comme en des baisers vides.
Et son coeur gros d'amour, plus fatigué qu'éteint,
Tout d'une folle nuit vous eût rendu certain.

У осталом земљиште бијаше у тај мах врло подесно за сличну поезију. Романтична школа стицаше све то већма симпатију подијељене публике, и њени органи дигоше у звијезде младог пјесника, који се скоро прослави и постаде признатијем љубимцем њежнога спола. Подстакнут добрим успјехом, одважи се момак и постаде још смјелији, прионећи издашном руком из своје богате фантазије. Но икад би навлаш занемаривао форму, те остављао недотјеране своје најљепше саставке. Богат замишљајем, наслађиваше се канда тиме, што ће му неки сликови изгледати сиромашни.

Међу тијем поезија његова не бијаше још пошљедњу ријеч казала; пјесник не бијаше још напао срце, које би сложно са његовим било. Немиран, нестрпљив, уздисаше непрестано за идејалом, који се не ће моћи никад остварити, за љубављу, какве није можда никад било. Брат му приповиједа, како би се поћу, без невоље, из постеље дизао, и бос по соби шетао, жалећи се на своју умишљену недаћу. У самој ствари, младоме сањалу требаше женица весела, па опет сјетна; поносита, па опет чедна; требаше му женица, која би уједно личила роткињи и краљици; тајанствени цвијетак, који би с једне стране подсјећао на крваву ружу, а с друге на умилну љубичицу.

(Свршиће се)

Марко Цар

АНСЕЛМО БАНДУРИ ДУБРОВЧАНИН

(Свршетак)

Остављајући стручњацима да оцијене вриједност осталијех дјела Анселмовијех, проговорићу овдје нешто о дјелу, које је за нас Србе од знатне вриједности, а то су његове „Animadversiones in Constantini Porphyrogeniti ll. de thematibus et de administrando imperio“. За нас је најзнатнији онај дио овога коментара, који ради о оном дијелу Константинова дјела „De administrando imperio“, у којем Константин говори о Србима и Хрватима. Већ у почетку каже: „librum vero de administrando imperio, qui, quod multa obtineat aliis historicis ac geographis vel ignota vel ab iis silentio praetermissa, difficillimus intellectu videtur, quo potuimus modo illustrare conati sumus, *praesertim ea quae de Dalmatia scribit*“. За нас је штета, што у Константиновијем дјелима, која су прештампана у Бону, није овај коментар потпуно прештампан, а Бандуријево је дјело „Imperium orientale“ ријетко.

У својем коментару тумачи неке ријечи код Константина, тако н. пр. ἀποκρισιάριος (од тога *поклисар* у Дубровчана), ζάκανϑ (закон) итд. (Исп. р. 303, 307, 309, 311, 348, 349, 351, 356).

На стр 273—275 говори уопћено о дјелима Константиновијем, те их хвали. На неколико мјеста поправља ријечи Константинове. Тако на пр. поправља Константина, гдје каже, да је Далмација „Italiae regio“ (р. 300). Вели да се вара Порфирогенит кад каже. да „Pagani“ значи у словенском језику „non baptizati“. Каже да то није словенска ријеч, јер је употребљавају хришћански писци прије него што се знало за словеначко име (longe ante Slavorum auditum nomen. р. 337). Каже да цар Дукљанин није саградио Дукље и да није по њему названа: non igitur huic urbi nomen Diocleotianus dedit, sed potius ille ab ea nomen accepit, quod in ea natus est, et a matre Dioclea pariter appellata. ut scribit Sex. Aurelius Victor . . . (р. 356. Исп. још р. 285, 297).

Он одбија речи М. Орбина, да је Словена било у Илирику прије (познате) сеобе. Одбија и тобожње свједочанство св. Јеронима, јер се код њега мисли језик латински (а не словенски). Каже да у дјелима Блаженога Јеронима нигдје није нашао ни трага словенскому језику, а да га је знао, био би га употребио у тумачењу св. писма, итд.; а гдје Блажени Јероним спомиње „patrium sermonem“ или „nostratum linguam“, сваки научник зна да ту треба разумијевати латински језик, итд. (р. 336, 366). Згодно каже (р. 336): neque audiendi sunt, qui de linguis et earum originibus scripserunt: opera quippe illa nugis plena esse comperio.

Познато је, колико су натезали наши стари, да докажу, да се лађа, на којој се вожаше св. Павао, насадила код острва Мљета (код Рата) а не код Малте, али Бандури као праведан судија каже (р. 366): sed num illud Pauli naufragium acciderit prope Melitam insulam maris Adriatici an vero prope Melitam maris Africi insulam, non facile ex Actibus Apostolorum cognosci potest; et meo quidem indicio quaestio illa insolubilis videtur.

Гдје је Анселмо у тумачењу погријешио, нијесу те погрјешке за оно ријеме знатне. Тако н. пр. нема право кад каже, да је *Дубровник* добио име од ријечи „*дубрава*“ (Дубровник = дубр-ов-ник, дубр = дуб, храст) (р. 342). Тако нема право кад вели (р. 348), да је Βαγϐαρεία (= Бајварија, Баварска) грчки покварена ријеч и да је = Babie Gore. Овдје се можда држао и Лучића, који исто тако тумачи, како је познато. Иначе је непоуздане ствари опрезно тумачио те додавао „fortassis“ [исп. р. 350: Ραττώζα (= Расток), Δκλέν].

На више мјеста с поносом спомиње слободу дубровачку. Тако н. пр. пише (р. 337, cf. р. 336): verum urbs Ragusina nunquam Romano imperio paruit, sed ab ipsa sui origine *semper libera suis legibus regebatur*: quod quidem facile cognosci potest ex ipso Porphyrogenito. За тијем каже (р. 340): satis illustre est hoc Porphyrogeniti testimonium ad urbis Ragusinae, patriae meae, antiquitatem comprobandam; quippe nono se-

culo, Basilio Macedone imperante. Slavorum principum auxiliares copias ad Barium urbem recuperandam in Apuliam nostrates propriis navibus transportarunt, ut Porphyrogenitus adnotat; итд. На другом мјесту каже (p. 350): at non longe post Porphyrogeniti tempora Ragusina res publica a Serviae principibus terras et insulas oblinens *territorium terra marique dilatavit*, ut scribit Jac. Luccari in Annalibus Ragusinis.

Том се слободом поносили и други Срби.[1]

Свакако је знатно, што је нам научник мислио о најстаријем насељу нашега народа у Далмацији. Тако се н. пр. из његовијех ријечи (p. 350) — hic describit Porphyrogenitus regionem Croatorum, qui in Dalmatiae occidentali parte, tam maritima quam mediterranea, sedem fixere et regioni illi Croatiae sive Hruatiae cognomen dederunt, quod etiamnum in parte retinent. hos autem veros terminos Croatiae fuisse ostendit Lucius l. 2. — види, да је држао за јужну границу хрватскому насељу дољу Цетину. Уз Порфирогенитове ријечи: οἱ δὲ ὧν ἐκεῖσε οἰκοῦντες Ζαχλοῦμοι Σέρβοι τυγχάνουσιν (а садашњи су тамошњи становници, Захумљани, управо Срби) додаје он ову биљешку (p. 355): quomodo Serbli Zachlumorum terram occupaverint, pluribus capite praecedenti narrat scriptor noster (како су Срблји населили[2] Захумље, о том више приповиједа наш писац у пређашњој глави). Уз Константинове ријечи: τὸ δὲ Κανάλι ἑρμηνεύεται τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἀμαξία [а Конавли значе у *словенском језику* коловоз (колни пут)] додаје он ову биљешку (p. 356): Canale seu Canalis sub dominio rei publicae Ragusinae, olim ager Epidaurius neque Canale seu Canalis regio illa dicta est, ut putat hic Porphyrogenitus, quod Canale *Serblorum idiomate* viam plaustri significet: nam, inquit ille, propter loci planitiem servitutes omnes plaustris praestant и т. д. Константин каже, да Конавли значе „у *словенском* језику“ (τῇ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ) коловоз, а Бандури каже: није онај крај добио име Конавли како овдје мисли Порфирогенит, што Конавли значе „у *српском* језику“ *(Serblorum* idiomate) коловоз (колни пут). Бандурију је овдје „τῶν Σκλάβων“ исто што и „Serblorum“ те он прву ријеч или преводи овом другом или је њоме поправља. Исп. J. Лукаревића Annal. (1605) p. 144. (1790) p. 240.

У својем коментару каже Анселмо (Animadv. ed. Paris. p 81): Quae omnia, cum plus otii nactus fuero, vel fortassis *cum res patriae meae scriptis illustrabo*, ad trutinam revocabo. И ако се жеља Анселмова, да напише дубровачку историју, није извршила, ми га опет можемо за његов коментар, у којем има и неколико прилога за историју српскога народа, бројати међу своје историчаре.

Нека нас потиче на рад успомена на славнога нашега научника А. Бандурија, који је већ у оно вријеме умио цијенити изворе критичношћу нашега времена.

Слава му!

[1] Тако на пр. више 1767 год. Сава Петровић, владика црногорски, дубровачкој републици: „Пресвијетла и достојна господо, господо племенита, наше комшије и пријатељи наши.“ У писму каже: „и драго нам је кладање наше, кои се на поште од нашега српскога језика находите, кои заповиедате“ (Arkiv III 133). Год. 1775 више исти Сава Петровић, владика црногорски, дубровачкому кнезу и сенату: „Преведри принципе, пресвијетла і преузвишена і свакє части і стање достоина господо и васъ преведра сенате дубровачки. Мои премила і претрпљени пријатели: жудим ви од господина бога милости здравља: і на свакога нашега непријателя и противника славне викторіе и побједе.“ У писму им каже: „Ваша славна република зна, да є све господство і слава српска нала; и нищо нїе остало до васъ како єдан цвіетъ на васъ свиезъ: що нище може се српска земля с вама похвалити; зато я нмаюћи у васъ уздањицу исто [заиста. Вуков рјечник. В. Ђ.] како у родъ српски, надам се да ћу имати од васъ помоћъ .... (Arkiv III 136).

[2] Погрјешка би била, кад би се рекло *основали*, јер Константин у пређашњој глави говори о насељивању.

В. Ђорић

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Ѳ. М. Истоминъ. **Краткій очеркъ дѣятельности С.-Петербургскаго славянскаго благотв. общества за 25 лѣтъ его существованія 1868–1893 гг.** Составилъ по порученію Совѣта дѣйствительный членъ Общества — — С. Петербургъ Типографія В. В. Кожарова, Невскій

пр. II. 136—138. 1893. стр. 80. — Овај кратки извештај о двадесетшестој годишњици петроградског благотворног слов. друштва даје потпуну слику о раду тога друштва. Из тога извештаја видимо, ко је све умно и материјално потпомагао то друштво у његову племенитом смеру. Видимо, да је оно друштво од свога постанка г. 1858 до данас имало два главна периода своје двадесетшестогодишње историје: први 1868—1877, а други 1877—1893. Председница тога друштва у почетку беху благородне: В. И Ламански, А. Б. Иванички, И. Т. Золотарев, А. Т. Гилфердинг, М. П. Погодин; а 26 јан. 1869 би изабран за првог сталног председника друштвеног А. Т. *Гилфердинг*. Месеца маја 1877 доби друштво нов устав и нову управу са ки. А. И. Васильчиковим на челу. На разне просветне сврхе издало је друштво за ових двадесет и пет година до два и по милијона рубаља (до пет мил. фор.) од прискрбљених за то преко три милијона рубаља. Ко хоће да се упознa ближе овим друштвом, нека ову књижицу да прочита.

Б.-Пешта А. И.

Племенита Ружица. Прича за васпитаче и васпитаниче. Посрбио *Доп. Јосић*. Београд. 1892, штампано у државној штампарији краљевине Србије, накладом књижаре Недимира Валожића. 8-а. стр. 165. — Приповетку Немца Христофа Шмита, којој је натпис „Rosa von Tannenburg“ нешто је за српску децу превео најпаки дечји пријатељ Димитрије Јосић а Валожићи су Јосићеву посрбу издали у укусну издању са пет слика. Сећајући се, како сам као дете у сласт читао „Котарчину цвећа“ истога Шмита у Јосићевој посрби а исто тако и Хофманову поучну причу „Ко греши, роб је у греху“, коју је такође Јосић за српску децу лепо удесио, писао ми за час посушило, да ће и у „Ружици од Зеланишка“ Јосић мио дар дати нашој деци. Он је педагог од заната те разуме, како ваља причати деци. С тога њему и не замерам, што ради овако, како то назначисмо и преподносима књига за децу препоручује „Књижевна смотра“ у свом 3 броју од прошле године, што нашим „овде где се неради о поносним особама нам истинитим догађајима тако приповедање превоси на наше људе, у наше крајеве, макар и измишљене“. Увиђам, да се онда, кад се таква прича зати пева и обилази педагог, кад што је Димитрије Јосић, „догађаји приказе ближе душевном обзорју детета, постане му средњицам и разумевајући те одлучније делује на његов ум и на његово срце“. Новалиме: ако се тиква посла зати пева и обилази педагог. „Књижевна смотра“ та тврди и без оне каучеле. Безусловно се с њоме не могу сложити. Ако је њен приказивач с пажњом прочитао Хофманова „Zigeunerfriedl“а у посрби по што по то — а њега овде с хвалом спомиње — мора се лацано спотаћи о многа галиматијас, који је изашао ис тим, што је „приповедање сасвим пресечено на наше људе“. Заборавио је каква приказивања „Књижевне смотре“ на оно старо Ino quum facimus idem non est idem. Васпитач Јосић посрбљује сасвено и с планом, васпитаник пак, посрбилац Хофманова „Zigeunerfriedl“-а, кубура и шеврља, пита ће и како ће с гроичама и с барошањама. Јосићу пека је у ње српске деце хвала на труду! „Племенита Ружица“ биће малишама без сумње, што рекао наш свет, душа поглавица. Г.

Канав господар, такав и слуга. Приповетка за децу од *Фрање Хофмана*. Превео *Ацд.* У Новом Саду. Издање и штампа А. Најденића 1893. Цена 25 новч. 8-а, стр. 87. — Предмет прича овој узет је из времена француске, што рекли Хрвати, страховладе после смрти Луја XVI и има свезе са судбином малога Луја Капета, о коме је Хофман у другој приповеци, којој је натпис „Ein Königssohn“, деци приповедао пре но што је написао приповетку с горњим натписом. У овој је приповеци у барону Виволу написан узор верна и пожртвована подданика, у старом пак Јакову узор истог таког слуге а догађаји су испричаведени занимљиво те ће и нехитрице веселе пажњу мале Српчади. Преводилочев језик није до душе пре вредне, али је недвојбено далеко одмакао од језика, којим је године 1855 Српчићима био испричаведан Хофманов „Божић“. Једна да ће деца и опазити, да би се могло чистије српски причати но што прича тај „Ацд“. Књига се може препоручити. Г.

Спаљашњи сјај и доброта срца. Приповетка *Фрање Хофмана*. С немачког превела *Дивица Бандић-Телечкова*, учитељица У Новом Саду, издање и штампа А. Најденића 1893. Цена 40 новч. 8-а стр. 128. — Једна несумњиво српског уметника Јаше Телечког, учитељица у Великој Кикинди, обвезала је српску децу на искрену захвалност тиме, што им је дечу, веома поучну причу Хофманову с горњим натписом превела и исприповедила је чистим језиком српским, јасно и разумљиво. Није се истина ваздала по рецепту приказивача у „Књижевној смотри“, остала је стварју у јужној Француској, јунаци су остали Артур и Леон, но простота и једноставност српског приказа учиниће то српска деца не ће ће пратити успех, кад учитељу ону приповетку. Младу Бандићка ће моћи српској деци дати и више овако лепе забаве и науке, а уверени смо, да би јој Најденић у том био и даље на руци. Г.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Војислав М. Рашић, сада правник у Пирпу, јавља, да је наумио да штампа своје друго јавно предавање под натписом „Грчки устанак 1821 године“. Прво Рашићево предавање под натписом „Касете и Сузијоте“ изашло је лане (в. „Стражилово“ 1892, бр. 13, стр. 205). Ово друго предавање изаћи ће до краја месеца августа, износиће преко десет штампаних табака а стојаће 75 новчића. Претплату ваља слати Антн Бодн, председнику трговачког суда у Београду.

— У задарском „Српском Гласу“ читамо, да је у 8 броју француске „Nouvelle Revue Internationale“ од ове године изашла студија нашега Марка Цара „Un barde monténégrin“. Реч је у тој студији о песнику „Горског Вијенца“ Петру Петровићу Његошу.

— „Јавор“ у свом 9 броју доношење белешку о делима, која се код Академије наука чекају о Мариновићеву награду, јављајући да је „Кашт нашега доба“ роман Л. Кочарића.

— Извештај о српској великој гимназији у Новом Саду за школску годину 1893/4, донеси на првом месту ин пред управитеља Васе Пушибрка расправу „Како се мери и како би се могло мерити пређе и круг“.

— Програм српске велике гимназије Карловачке за школску годину 1892/93 има расправу проф. Стевана Новокића: „Страна тела у минералима и њихова важност.“

— У извештају о српској вишој девојачкој школи у Панчеву за школску годину $189^{0}/_{1}$ има чланак катихете Обрада Давидовића: „Религиозно-морално васпитање у школи и на дому".

— Извештај о српској вишој девојачкој школи у Новом Саду за крају школске године $189^{0}/_{2}$ доноси чланак професора Пантe Јовановића: „Право и лажно васпитање".

— Из пашег је листа у засебну књигу препштампан Сигалетићеви „А trénkeresö" у преводу Благоја Бранчића.

— „Коло младих Срба" у Будимпешти издало је извештај о свом раду школске године $189^{0}/_{3}$. Нас се тиче само књижевни рад тога друштва те, по извештају, јављамо, да је на седамнаест седница, које је дружина имала прошле школске године, било пет предавања и осим тога су чланови приказали своје белетристичке радове, већином преводе. Предавали су: Лазар Грујић о теми „Шта је наш задатак?" и „о трагичном моменту у животу средњевековне српске царевине", Лазар Нешадовић „о енергији у човеку", др. Ђорђе Пејичић „о недостатку рада и развитка српске интелигенције, Ђорђе Поповић Мунћановић о томе „како бројно пропадамо" и Бранислав Станојевић „о животу и раду Јована Бошковића". Нека од ових предавања су и штампана, и то у подлиску „Вранка". Оригинални белетристички радови су: жалосна игра „Лола и Милица" од Јована Живојиновића и неколико малих песама од истога. Преведи су: „Вампирско коло" Хајриха Хајна, „Лена Јелена" Михала Верешмартиџе, „Своме пријатељу" Буде Варге, све троје преносе Лоши Живојинов; „Борис Годунов", драма Александра Пушкина, превео Александар Писаревић, „Црна жена", приповетка Калмана Микеата, превео Ђура Дамонић.

— Како „Dubrovnik" јавља, напишао је свештеник Паиле Павлић на беденику, из које се види, да Гундулић није сахрањен у цркви Доминиковаца, где му је године 1888 подигнут споменик, него у цркви Мале Браће. Беленика гласи од речи до речи: Folio 15. Libr. Mort. N. 274. Adi 10 Xbre 1638. Sig.r Gio: Francesco di Gondola morì di Febre stete amalato gni 14 d' età d' anni 42 incirca hebbe tutti i sacramenti. Fu sepolto a S.to Fran.co T. Grande. P. D. Stefano di Luca.

— Трнћански „Словански Свет" доноси у 12 броју заслуге апостола словенске узајамности Јана Колара.

— Покојни Тенисон не ће имати наследника. Гледстон је још замус јавно напријатељу, да никога не ће препоручити краљици да буде поета laureatus.

— Из Болоње јављају бечкој „Neue Freie Presse", да је не давно пријатком палете у Фијоренцију умрла Малвина Оголовска, која је у свештеничиту у Болоњи заступала место лектора словенских језика. Оголовска је била родом из руско-пољске провинције Вилне а родила се године 1843. О школским феријама била је суразданица на делу о историји Пољске, које је министар Кореити оставио недовршено, а осим тога је и сама написала дело о пољској књижевности, које су пријатељи и земљаци покојничини ради сад да издаду.

— У 39 св. Петерзиновах „Geogr. Mitteilungen" у „Literaturbericht"-у под бр. 460 оцењена је књига K. Hassert-a: Reise durch Montenegro nebst Bemerkungen über Land und Leute. 235. стр. Mit 30 Abbildungen nach den Aufnahmen des Verfassers u. 1 Karte. Wien, A. Hartleben, 1893. — Оцењивач W. Götz хвали овај посао. Писац је прокрстарио земљу у свима правцима и показао је да има пажљиво око за географске профиле и њихову одељу, за воде, камење и тло и такође и за људске станове и становнике. Особито је много светлости бачено на Дурмитор, горњу Морачу, Колашин на Тари и Ком. Показао је да је Дурмитор висок 2577 м. О Црногорцима весма лепо говори а куди турске чиновнике, који су му сметали у испитивању.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Сметанину „Продану Невесту" давали су пре десетак дана и у Берлину у позоришту unter den Linden. Енглезијастично су је примили. За сваким су бројем бурно тапшали, финале пролога чина морао се поновити. Веле да у Берлину већ давно није било таква позоришна успеха.

ЧИТУЉА

У Будимпешти је 21 о. м. у 72 години свога живота умро *Александар Стојачковић*, министарски саветник у миру, који је на мађ. језику радио и на књижевном пољу, пишући већином историске и политичке расправе и то на српском, немачком и мађарском језику. У засебним књигама издао је ове Стојачковићеве расправе: Историја источно-словенског богослужења и кириловског слова код Словена западне цркве (Нови сад, 1847); Черте живота народа србског у угарскимъ областима, од промена над су Мађари у ове дошли па до славног добу воскресенија пойводоване Србље, или од г. 895 до 1848. (Беч, 1849); Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Serben in der Wojwodina und überhaupt in den Ländern der ungarischen Krone (Темишвар, 1860); A magyarországi gör. kel. szerb egyház önkormányzatáról (Будимпешта, 1886).

СМЕСИЦЕ.

(Толстој) Berliner Tageblatt нема друга посла него доказује, како је Толстој немачкога порекла. У директној линији Лав је у петој генерацији потомак Петра Андрејевића Толстоја, који је године 1718 у Напуљу на своју жалу домамио Алексеја, сина Петра Великог, превариви га да је у ова његова изразито да му ове опрости, те га онда видао цару. За то је тај Петар Андрејевић Толстој добио грофовску титулу. На сад преци тога Петра Андрејевића — каже Berliner Tageblatt — на Немачке су, потомци некога Индриса, који је године 1353 са два сина и 3000 чељади дошао у Чернигов. Један је од њих, вели, био дебео те су га прозвали Толстој, т. ј. Дебели. Други опет веле да је један од праотаца дошао на Холандске а онде да се звао „Dyck" те би Толстој био само превод тога имена.

САДРЖАЈ: Песништво: У драгањој градини. Јесења слегија. Дрвшко. Мрки Вук. — Уметност: Са сликарске изложбе у Бечу. — Књижевност: Азорел Де Мисе. Анселмо Бандури Дубровчанин. — Књижевне приказн. Књижевне беленике. Белешке о уметности. Читуља. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Српска Манастирска Штампарија у Новом Саду.

Број 27. Год. VI.

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник
Јован Грчић

У Новом Саду, 4 јула 1893.

ПЕСНИШТВО

ДРАШКО

Приповетка Стевана Радића

(Наставак)

То вече дошао је чича Ненад прилично уморан кући. Бацивши поглед по својој пространој авлији, уђе у собу, где затече своја два сина, жену Ксенију, свају Јелу и тетку Јелину баба-Митру — чекају са вечером. Жена му приђе да му скине торбу, а снаа да му изује чизме.

„Остави, синко, сам ћу!“ рече а и не погледа на Јелу. Ова се насмеши, намигне на своју тетку на седне па креветац чезо фуруне. Из очију јој вирила је нека злоба.

Милутин ни да погледа оца, све нешто крије погледе.

Поседаше за вечеру а нико ни да би рекао.

„Да ниси уморан?“ жена ће.

„Нисам...“

„Нешто си ћутљив!...“

„Кад се једе, не говори се!...“

„Е, где!...“

Милутин срче чорбу, сав се зајаприо, чисто би прекинуо, па да умакне.

„Зар ми мушки морамо као ви женске? Ништа друго и не знате, већ само ћа ћу!“

„Та ћу — који ти је ђаврак, те си напирио те образе, као да ти је ко кућу над главом запалио. А кад одеш Ђурану недељом на вино, онда развезеш ту језичину па: „Браћо, мало нас је, пропадамо, јер нам жене...“ чује човек од попа и учитеља, виле им у оне разбарушене главе... па се и он размаџари...“

„Ћути!“ ману Ненад.

Жена се разговорила. Млађи повечераше, поустајаше, прекрстише, се па одоше сви у авлију за послом. Јелина тетка се опрости па и она оде. Остадоше муж и жена.

„Шта си га одрешила пред том туђом женом и овим млађима? Зар они морају чути? Јесте, да, да пропадамо бројно. Комшије Јове сви оженио се, кад и овај наш, па већ грли два унучета А ти? А ја?“

„Их, часни те потро! Зар опет то те то? Већ си ми уши обио тиме... па ваљда је божја воља!..“

„Божја воља! А оно шуровање са Милом циганком? Па оно, што си и сама чула од комшија, а?“

„А зар су комшије једанпут што на нашу кућу набациле! Многима смо три у

оку, а особито тима Буњаловима, што се није за онога њевог клинана удала — да...“

„Није то набацивање. Та, ето, била је као тресак, а сада... усукала се... а?!

„Па добро, имамо још два сина, па ће ваљда дати Бог...“

„Два сина! Јесте, јесте, али Милутин не ће узети Јулу — то знај!...“

„А да кога! Та девојка има тала, па је здрава, персоната ..“

„Не ће!...“

„Бог с тобом! Та јеси ли ти при чистој свести?! Ваљда ми тек не ћеш довести какву подераних лаката... да ми се свет руга... да прће усне за мном, кад у цркву дођем... Та не ће друга прекорачити ми прага, већ преко мене мртве. То знај опет ти! Да! Где ти чуда! Имаш доста свега, али за то треба да узимаш с талом...“

„А за што не какву сироту, када ја имам свега доста?!“

„Сироту! Да се не могу отрести родбине јој. А шта овој фали? Није саката... Богата је, на још каква девојка — а и момак ју воли. О томе да ми ниси више говорио!“

„Говорио, не говорио — али ти кажем, да не ће увек бити ни на твоју, ето ти; ма коју другу, али из те куће не ћу. Ова је наша увек тамо, па се домуњавају...“

„Та родови су, јуначе; ваљда не ће ићи чак Каприћевима у девету пету — род роду!“

„Али ако буде као и ова... а чула си шта је ова наша говорила оној на салашу, да је много боље без деце и да се није вредно с децом петљати... Ето, то ти је говорила баш сама снаша Милка; на, буд смо унесрећили првог, да и другог унесрећимо? На част јој њен тал! Оно, ја немам ништа против девојке, нити бих рад, да глас какви за њом пукне — али, да није с овом у роду...“

„И ти слушаш што свет говори! А зар та снаша Милка није злобна, што нисмо узели њену синовицу, те и сада навија на своју воденицу! Ej, ej, ала си плитке памети, бого мили! Чујеш, остави ти тај посао мени... то су женски — моји послови, а ти се у то не мешај, као што се ни ја не мешам у твоје. Ето ти; требају ми сироте; да ми јој родбина долази у госте неофарбаних шарагаља, у подераним рекламама, кратким кампишима, а лулетинама од недља! Да ми разлачи маст, лебац, смок својима, ево и теби и њима!“

Ту звршну палцем о прсте, залупи врата за собом па изађе у кућну.

Чича Ненад остаде сам. Гнев му је кипио по грудима и, што нигда није, хтеде сунути на своју жену, али се трже. Завали главу међу шаке, подлакти се и стаде погледати у светиљку и премишљати. У највећој слози и љубави живео је са својом женом, док није почео женити свога најстаријег сина. Није он хтео из куће Макрићеве, јер су већ три удате, а немају од срца породa. Тада је отпочела свађа са женом. Али јој је попустио. Речи попе и учитеља о злу, које се почело укорењивати у нашем народу, падале су као врело угљевље на душу Ненадову, јер ево већ трећа година, а он нема унучета. Још како тако, да није и од света што шта слушао о Јели, и да ова није сама рекла, да је боље без деце. Син соко! Она пре као пеливан, а сада као прут... Али шта ће? Зар сада под седу главу да пукне глас по вароши, да се газда Ненад Змајевић потукао са својом женом!! А и Милутин! Као да су га омађијасали. Иде за Јулом као слеп. Ако у колу, до ње игра, ако у пударину, у њен подрум! Да се противи жени до краја, направило би се зло у кући, каком на далеко није равна.

Устаде и ћутећи оде у авлију, да обиђе стоку. Жена му скидаше са једека осушено рубље. Преко плота у авлији комшиској, газда-Јовиној, виче дериште: „Ле, ле, деда!“ и показује газда-Јови враћа.

„Чујеш ли? Када ће твоје тако?“ запита Ненад осорно жену.

„Не булазни!“ одговори она преко рамена и оде у кућу.

*

Прошло је већ две године, како је чича Ненад оженио и свога другог сина. Пошла је за њега Јула. Ненадова се слутња обистинила. Тек што је крочила у кућу, почела се све нешто потајно домуњавати са старијом снајом. Оно, истина бог, није

њему било противно, што се две му спаје лепо слажу, али му то потајно шуровање није годило. Више пута би напоменуо сво јој жени, за што зебе, али би ова умела његову сумњу ублажити. Променио се човек, да га једва можеш познати.

Сећаху једне вечери спаје, жена му и он у соби. Жене су ћутећи преле, а чича Ненад је превртао календар и тражио вашаре. Синови му бејаху у аји. Око једанаест сати устадоше спаје и одоше у своје вајате. Чича Ненад се почео спремати за спавање. У том залајаше пашке у авлији. Устаде да види шта је. Када је у авлију изашао, није чуо ништа, па хтеде патраг у собу, али у то опази светлост у Јелину вајату и чује разговор. Приђе ближе на стаде прислушкивати. Када је прве речи чуо, чисто му се следила крв у жилама. Жена му изишла, да донесе из трема још мало сувади, а он јој ману руком те и она приђе.

Ево шта је чуо из Јелиних уста:

„Хи, хи, хи... видиш ли, како нас тај матори орлуш гледа, као да смо му оца удавиле... Па јуче избаци Милу циганку на сокак. Знам шта мисли, а и чула сам од кума-Јуце, како нас грди, што нема — унучета и да пази на нас. Мој соколовићу! Касно си се сетио — што је ту је. Не ће ти те окорела ручерде загрлити ни Јулиног детета... Па и треће кад дође... Но то би још лепо било, да допустимо трећој, онда би њу све у кући волело... а нас?... Не ћеш, не; спромах стари; нас три, као три... па деда не ће загрлити унука... осушиће се јадник као прст.“

Јула је ћутала а била је невесела.

„А шта си заћутала?! Ти се канда кајеш?“

„Кајем се; да, да се кајем. Сад тек видим, шта сам урадила... Камо среће, да те нисам слушала!“

„Шта, шта? Их лудо! Зар овако није боље, већ да ти кмечи по вајату, да не можеш спавати...“

Јула оборила главу на ћути.

„А шта ће нам деца? Када стари зажмури... поделићемо се. Свако ће добити четрдесет ланаца земље. Лепо дадеш у аренду па живиш као госпоја... Ха, ха, ха!! Та ти плачеш! Иди, ћурко... шта ти је?“

„Ништа...“ — устаде Јула и плачући пође у свој вајат.

Јела је још нешто као за себе говорила.

Деда Ненад се са женом уклони. Дошавши у собу с почетка је ћутао као заливен. Жена му седне на креветац, па дигне очи у икону св. Ђурђа. Поглед јој бејаше страшан. У том ће Ненад:

„Видиш шта дочекасмо. Место да забавим своју унучад, превртећем ову календарину свако вече. Сваки дан ми се срце цепа на двоје, гледајући два сина, као два сокола... па ове две... Па, сада си сама чула. Видиш, да не би сирота однела коју шачицу масти — ето, ова већ прави тестамент и тражи четрдесет јутара земље, ето видиш, Ксенија! Не ћеш да се ја мешам у твоје послове! А да сам ја макар овој другој очитао сакраменску сектенцију, када ми дође у кућу, било би другојачије. Та је инак нешто бољa. Видиш, да се од срца каје. А ти мени: како бих ја то говорио?! Па знаш шта! Кад дође Миљко кући, хајде да узмемо и ону трећу... Та има бар тала. Шта ће ти неофарбане шарагље... дуге лудетине...!“

Ту чича Ненад чисто злобно погледа своју жену.

„Доста ми је!“ проговори она кроз плач. „Отрова ме та несретница... Унесрећи ми онаку децу...! Немој ме још и ти гристи!“

Ксенија зајеца а главу наслони на оглавље малог кревеца, на ком је седела.

Чича-Ненаду се сажали на је ноће тешити:

„Нека нам Бог пожини пашег Миљка, да нам се сретно поврати, отворићемо боље очи, коју ћему за спају. Не пада пвер далеко од кладе.“

И, обоје се топло стадоше молити Богу за здравље и срећу свога најмлађег сина.

*

Било је пред зору на велику Госпојину. Синови и снахе чича-Ненадове поустајаше још у рано звоно на се спремаху у цркву на јутрење. То им није била првина, јер из куће чича-Ненадове све је ишло у цркву, била недеља или други који светац. Само би за време службе остала код куће редуша, да спрема ручак.

Црква је пуна света. У мушкој се по столовима поређали стари људи, а у женској напред млађешина, лепо и чисто обучена, а за њима старе баке. Чича Ненад је често погледао у женску преграту и чињаше му се, да код свију удатих женскиња лебди на уснама осмех пун среће и задовољства, а само му његова Јела изгледаше као буди бог с нама. Друге су гледале у свештеника и појале, а она је као, боже прости, сумануга гледала сад на једну, сад на другу страну.

Једном се нехотице оте чича-Ненаду поглед за леву страну женске преграте и заустави се на младу девојчету. Ако се што појало, то је и она појала, ако се што читало, то се и њена мала усташца мицала. Чича Ненад ју је познавао од малоће, али му нигда није тако упала у очи као данас. Кад је се нагледао, подиже очи свештенику и запоје са народом „хвалите имја господње“ — а Бог ће га знати, шта је премишљао.

Када је дошао кући и сео да се одмори, утрчи стари слуга Мађар:

„Ево га дошла паша бака-Миљка!“

„Миљко! кликне чича Ненад на потрчи вратима а у тај пар се врата отворише те уђе у собу висок, црнопуаст момак, прашан, са торбом у руци и чоханим капутом преко леђа.

Из очију му суктила је чежња за својим домом, својим родитељима, браћом, сестрама.

Скупише се сви око њега.

Он се сагнуо, скинуо шешир, љуби оца у руку, мати њему косу, што је пала по челу. Браћа примају торбу, капут, а Ференц мрмља: derék fiú!

Кроз четврт сата седели су сви за столом а питањима ни краја ни конца.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Креховљецкога

Превео с пољског Pajko

(Наставак)

Доласку пана Маћка врло се обрадова. Знађаше он, да је Борковић ојачао у сили и значају и да његова помоћ може бити успешна.

— Да ти можеш — рече Јану — пријући брата на нашу страну... можда би, његовом помоћу, кадри били забавити Аделајду. Брат је твој моћан и смео...

За то Јан одмах, по доласку Маћкову у Касел, не спомињући о старим задевицама, развезе на дугачко и на широко о ландграфу, хваљаше његове добре стране и успињаваше се да придобије за њега срце братовљево.

Старији много од Маћка и ни налик на њега по цртама на лицу, Јан беше виши узрастом, али мршав, погрбљен. Не имађаше ни оне срчаности у кретању, ни поноса у држању. На сухом му, смежураном лицу и у маленим, упалим очима просијављиваше лукава тврдокорност. Кад гнев ускипи у њему, стискиваше уска уста и ћуташе, а после — свађаше се. И у њега беше онаке исте лукавости, као у Маћка, а беше још и препредењији и проницавији, не достајаше му још одважности и жестине млађега брата. Кад је шта хтео да учини, дуго је и пажљиво размишљао, и не би никад онако напрасно плануо, као Маћко, ни у највећем гневу.

Веран својој одлуци, Маћко испрва само слушаше и ћуташе. Виде јасно, да у том часу треба његова помоћ и ландграфу и брату, па стрпљиво чекаше, док се сами не одаду. Иначе по некада, кад Јан стане ковати у звезде ландграфове врлине и хвалити живот на каселском двору, не могаше се пан Маћко уздржати да не пресе у смех, а то Јана довођаше до беснила.

— Чуј дер! — рече једном — не смеј се... јер ми је жао старога ландграфа... Очаја за Јерком, а не зна, како да ју ослободи. Нема снаге да завојшти на Казимира, а види, да ће одатле бити свега и свашта. Казимир се узјогунио, не ће да чује о измирењу са женом, тражи развод... а ландграф то не може допу-

стити... Аделајда је краљица и као краљица ће умрети...

— Ал' не ће да умре! — засмеја се опет Маћко.

Јан лупи ногом, прокле, али се одмах умири. Био би можда пљуво на Маћка, који не умејаше, како ваља, поштовати ни ландграфа, ни старијега брата, ни његових немачких осећаја, па ни оне рођаке ландграфове, а своје сналне, но имајући важна разлога да се умири, погледа само злобно у дрско лице Маћково и рече за час мирно:

— Краљица Аделајда није заслужила таке судбине. Погажени су и божји и људски закони. То не може дуже тако бити, ваља томе учинити крај.

— Али како? — подругљиво ће запитати Маћко. — Краља тек не ћете натерати да живи с немилом женом... Војевати не можете против њега, јер ће вас он погњавити у руци, тебе и твога ландграфа и десет таких грофова или барона.

— Не! — прекиде живо Јан, — војевати не ћемо, ал' има других начина...

Маћко погледа радознало у брата.

Брат ћуташе неко време, проће се по соби, а после застаде пред Маћком и мерећи га проницавим погледом:

— Ти, да хоћеш — рече полахко — могао би нам бити од велике помоћи...

— Ја?... — прекиде Маћко с притворним чуђењем. — Ваљда се тек не ћу борити с краљем за нашу Аделајду...

— Не ради се ту о борби — удиљ мирно и с нагласком говораше Јан — него о том, да се дела обазриво и смотрено, а у Кракову да има поузданих људи, који ће пратити сваки корак. Имамо ми онде својих гласника, ал' ти не могу до краја, а знају само оно, што није тајна, о распуштености Казимировој и његовим злочинима...

Маћко одмахну руком.

— Више брбљања — рече — него истине. Најпосле, шта ме се то тиче? Ја се бринем само о том, да ми краљ не сметa својом влашћу .. А што милује Рокичану или Естерку, а не Аделајду, и што је загазио једнога куканца кнеза, — то мени ништа не шкоди...

Јан погледа с презиром у брата.

— Ти ил' си глуп — рече — или лукав, кад се не ћеш ни пред братом да одаш... Али ја и без тога знам, шта ти сањаш. Краљ ти је дао војводство и сада те је придобио, ал' ти не ћеш бити дуго тим задовољан. Ти хоћеш да будеш најмоћнији тамо у Великопољској... и за то ниси хтео остати овде са мном, и ако би ту имао већу слободу, а не би имао никаква господара над собом...

— Не за то! не за то! — крикне Маћко, љут, што Јан проницаво погађа његове тајне смерове, — него за то, што не трпим твојих Немаца, а твога ландграфа држим за луду!

Јан се угризе за усну. Гнев кипљаше у њему, очи сипаху искре.

— Ругај се, како хоћеш — одазва се за час — али без Немаца не можеш опстати. Твоја је дружина листом немачка...

— Јер су разбојници! — врисну Маћко.

— Али теби служе — прекиде Јан — и ти од њих имаш користи. Еле слушај, место да се љутиш без невоље. Рекох већ: краљ те је придобио, али не на дуго. Ти се мораш сукобити с њим, а хоћеш ли да будеш победник, спремај санезника за времена. Наћи ћеш их овде, у мени, у ландграфу, међу овдашњим витештвом...

Маћко се непрестано подругљиво смешкаше, али слушаше све пажљивије. Није још јасно увиђао, на што Јан смера, ал' је осећао, да, својом оштром проницавошћу, погађа његове намере.

— Да знам поуздано — говораше Јан даље — да ћеш сачувати тајну и помоћи нам, ја бих ти поверио важан план...

Маћку севнуше очи.

— Заклињем се! — рече.

— Витешким грбом? — запита Јан.

— Грбом нашим, нашим породичним знамењем!...

— Онда слушај: У Кракову је, као што знаш, велика срџба на пороке краљеве. Свештенство се страшно љути, великаши се одмеђу од њега... али то још ништа не значи.. Док је Аделајда у његовој власти, у Жарновцу, не може се то разгласити на све четир стране. Ми је морамо имати овде... а онда ћемо с тужбом наш, њесару, свуда. Засужњена краљица, присиљена да бега из ропства, — то је страшно оружје у нашим рукама... и ми морамо њу ургабити што пре... Сутра може бити прекасно. Умориће ју у том Жарновцу или ће је присилити, да пристане на развод или Бог зна на што,.. А кад она буде ту и ми подигнемо грају, која ће одјекнути по читавом свету, ти онда скупи незадовољнике, узбуни читаву Велико-

пољеску, сазови шлахту, а ја ћу ти одавде послати у помоћ таку дружину, каке још нисн видео... Ко ће онда бити уз краља?... Цео свет ће га осудити, паша проклети, свештенство останити... а у том метежу ће сазрети твоје намере...

Маћко стајаше оборене главе, ниџе се више смејао, него слушаше и срце му растијаше. Све, о чему је сањао у својој души, Јан је назрео и погодио проницавим погледом. План беше дрзак, али баш за то је привлачио Маћка.

Дуго ниџе ништа говорио, него је размишљао о оном, што је чуо. Завера дозревање у његовим мислима, док за час не пружи, полахко, брату руку.

— Погодио си — рече кратко — то ја хоћу, да будем господар у Великопољској... ма којим начином. Али ти још не знаш све и сва; да се пак можемо споразумети, треба да ти кажем, шта ме гризе...

И ту у неколико речи испричоведа брату свој разговор с краљем, спомене мисију, коју је добио, да приволи ландграфа, нека пристане на развод и да краљ намерава узети Јадвигу Глоговеску.

Говораше непрекиданим гласом, приказујући сиљним и језгровитим речима срамоту, коју је доживео у жегањском замку.

А што је више говорио, све га веће бесније спопадаше, да га више не могаше ни обуздати.

— Да краљ — додаде, завршујући — с ђаволом спрегне, ја ћу читав пакао позвати на мегдан, па из' ћу дати главу, из' видети у прозиру ту Јадвигу и жегањског кнеза.

Дрхтао је од срџбе по читаву телу, очи му сијаху искре, речи тецијаху као несадржана бујица из помодрелих усана, да се чисто Јан поплаши од те огорчености.

— Ти волиш ту Јадвигу? — прекиде.

— Ха, ха, ха! — грухну у смех пан Маћко — кад би ме хтела загрлити, плунуо бих јој у лице — тако ју волим!... Али за нанесену ми срамоту, за то, што не хтеде са мном да говори, што да ме гледа, за то, што јој отац подругљиво скреса мени у очи, да ниесам вредан таке кнегињице, за то, што се усудио, да ме вуче за нос у оном двобоју с Готфридом — за то хоћу потпуну освету, да се не каже, с Борковиц трпи срамоту без освете!

Говорећи то трчаше по соби, док најзад не застаде пред братом, загледа му оштро у очи пламенитим погледом, па рече кроз стиснуте зубе:

— Не трпим твога маторога ландграфа и мрзим твоје Немце, ал' ћу с вама спрегнути на смрт, само да радите, у тој ствари, што ја хоћу!...

Јан се немирно маче.

— А како ми можемо знати... — започе.

— Ја ћу вам се заклети — прекиде живо Маћко — да ћете добити све, што зажелите. Аделајду ћу вам избавити из жарновачког замка, ландграф ће сам по њу ићи и одвести је без запреке, а ако би било каке запреке, ја ћу је савладати за њега... То само хоћу, да ми сада обећате, да пристајете на развод...

— Никада! — викну Јан.

Маћко скочи.

— Не буди луд — рече — ви хоћете да спасете Аделајду, да се осветите краљу — а и ја се такође морам Јадвизи жегањској и њеном оцу тако осветити, да се ваљају преда мном у прашини...

— Онда спали Жегањ!... — приметн Јан.

— Ха! ха! — заемеја се Маћко — спаљени се замак може брзо на ново сградити, али поломљене славе и згажене охолости нико не обнови ни не подиже... Кажем ти: ја хоћу да их видим презрене, а за то има само један начин... Краљ хоће да има жену и с њом право потомство, Јадвига живо жели да постане краљица... а знаш ли ти, каки је начин најокрутније освете?...

— Каки? — запита Јан, гледајући с успламтиреним чуђењем у зажарено братовљево лице, које грчевито дрхташе и мењаше се сатанским изразом пакости.

— Каки? — поновн пан Маћко, гледајући испод очију на Јана — ти си тако оглупавио међу Немцима, да не знаш, е не треба, ако хоћеш да се светиш, сметати ономе да достигне мету, кога хоћеш да згазиш, него ваља на врхунцу те мете чекати на њега и одавде га сурвати!... Хтедох и сам пре да сметам... али сад друкчије мислим: сметати је тешко... борба је неједнака. Еле нека се краљ ожени с Јадвигом... нека та охола кнегињица постане краљица — а онда...

Јан је слушао, ал' ниџе разумео, — Маћко му изгледаше као махнит.

— Шта онда? — поновн — они ће славити славље.

Маћко зграби брата за руку, нагне му се на ухо и стаде шапутати.

А што је више шапутао, лице Јаново биваше све блеђе.

— Ти си ђаво, а не човек!... — прекидаше га час по час, слушајући. — Ужасна освета!

Маћко се смејаше.

— Видиш — говораше, — како се наше ствари сутичу... Ви ћете се осветити Казимиру и славити славље с Аделајдом; а ја ћу све задобити, доченаћу се владе у Великопољској, и згазити оне, који су се мени ругали.

— Ужасна освета! — шапуташе Јан замишљено.

Али за час диже главу и пружи руку брату.

— Ти си мудар — рече — а зао као ђаво, али план мора поћи за руком... Хајд'мо ландграфу.

И одоше... А још тај дан, након довршена договора, посла пан Маћко гласника краљу у Краков с опширним посланством. Јављао је, како ландграф допушта развод с Аделајдом, само жели да може без запреке походити ћерку у Жарновцу и да се с њом најпре посаветује.

На брзо стиже повољан одговор, а мало за тим крену се стари ландграф, у Жарновац, с многобројним двором и дружином, који помножи пан Маћко својим друговима, даваши особите наредбе Отону од Шчекаровица и Миколају Пипонци од Бабина.

— Ви добро отворите уши и очи — рече — на чекајте на мене у Кракову; ја ћу овамо често долазити, а ви морате знати за све, што се догађа у двору, у граду и код бискупа...

Праштајући се с братом, напомене му у кратко читав план.

— Чекајте од мене гласа... Кад дам знак пиљите, како си обећао, пани, ћесару, куда хоћете. Од мене, из Великопољске и различитих крајева, учестаће у Авињон тужбе на саблазан. Начињићемо таку вреву, да ју чује цео свет... И тако ћемо славити славље, ја ви и Аделајда и ја... У Кракову ће ми помоћи и свештенство, а за Великопољску је већ моја брига... Као војвода и намесник имаћу сада таку власт, да за годину дана не ће бити онде мога непријатеља... све ћу спремити и очистити!...

Кад мало после стаде пан Маћко пред краљево лице у краковачком двору, Казимир му пружи обе руке:

— Хвала ти, војводо! — рече. Твој је утецај, у часу, учинио више, него моје брига од толико година...

Пан Маћко беше токорсе забринут у лицу.

— Милостиви господару — одговори — чини ми се да развод неће бити ни потребан... Краљица је Аделајда тешко занемогла и све бих рекао, да ће стари ландграф, кад дође, морати носити мртво тело своје кћери у Касел...

Казимир обори главу, кријући израз у очима.

— Говорили су ми већ — одазва се — о тешкој болести краљичиној... Ну, живот је људски у божјој руци... А ти се, војводо, сада жури у Познањ, па гледај, скупа с Прецлавом, да буде мира и реда... Можда ћу и ја на брзо онамо доћи...

— Не бој се, краљу! — одговори Маћко, умећу се користити подељеном ми влашћу... Само у почетку ће требати снажно радити, да се приволе послушности... Лемачно ће стизати тужбе, да сам општар... изволи ипак, милостиви господару, ослонити се на мене и дати ми времена...

— Одлучно ради — прекиде Казимир — само без окрутности, и савлађуј своју напраситост, војводо. Непријатеље ћеш лакше привући милом, него потлачити силом...

Пан Маћко сакри подругљив осмех, поклони се ниско, и, опростив се с краљем, оде мало за тим у Познањ, да заузме своје намесништво.

Пан Сенђивој од Чарнкова сећаше, дотле, мргодан у замку кожминьском и нестрпљиво изгледаше, да се врати пан Маћко. Мину доста времена без икаква гласа о њему, а дембелисање у замку дотужаваше врло бесноме Наленчу и читавој посади. Већ их не беше могуће ни држати на узди како треба; измицаху неки на лупештво у околицу, а једне ноћи, не зна се да ли без знања или с допуштењем Сенђивојевим, упадоше у Одсеч и уништише велик део наленчовскога замка.

Али једнога дана стиже глас у Кожмин, да долази пан Маћко, као војвода, и да је већ у Познању, где уговара с Прецлавом о подели старостинске власти. Не беше то тежак посао, јер Прецлав беше одавна у пријатељству с Маћком, а презаше од њега, као од ватре, и увек му чињаше по вољи.

Пан Сенђивој прими тај глас с великом радошћу. Гласно хркну, а то је обично чинио, кад му се деси што мило или изненадно, севну зажареним погледом и промрмља:

— Ваљан човек!...

После заповеди да се све спреми, у замку,

за дочек господарев, а сам не пође у Познањ, него чекаше.

— Нећим ћу га изненадити... — шапуташе.

А није једини Сењњој немирно очекивао тај повратак. Чекала је дуго на Мађка Мехтилда с плачем и чежњом, док најзад сузе не усахнуше, а чежња срце не расточи, угаси ватру у очима, потамни лепоту. Дуго борављаше у потпуној осами; могло би јој изгледати, да су сви у замку на њу заборавили, да не беше брижне помоћи од једнога младјана немачкога војника. Није он много с њом говорио, али како му беше поверена стража у том делу замка, гледаше на њу очима, које се блистаху од усхита и туге; каквто прозбори реч у матерњем језику, каквто донесе какви глас из света, каквто пожали осамљену жену.

На жудно и нежно срце Мехтилдино падаше, као утеха, свака реч, сваки поглед тога младога војника. Гледаше на њега са захвалношћу и уздаше се, да ће јој он један, од читаве посаде, хтети помоћи и сажалити се на њену судбину.

И тако једном, кад Мађко никако не долажаше, а живот у осами постајаше све тежи, Мехтилда, сретнувши тога војника, приближи му се сама, па му рече:

— Одободи ме... пусти ме из замка... утећи ћу!

Војник побледи. Гледаше дуго у њу замагљеним очима, у којима просијавајше велико саучешће, и одговори у кратко:

— Добро... ноћас... али ни ја ту не остадох сам...

И оде. А Мехтилда отрча у своју собу и грозничаво се стаде спремати на пут. Ужасна жалост тргаше јој срце.

— Отео ме — мишљаше — учинио ме на час срећном, да ме отисне, скуна с дететом у бездан невоље... Не могу издржати — утећи ћу!... бар ћу бити проста, слободна!

Ноћ се спустила тиха, мрачна, грозна. Из далека допираше фијук ветра и хука буре, која бешњаше по шумској пустоши. По ходницима се разлеташе једноличан одјек одмерених корака стражарских.

Мехтилда чекаше недахнимице...

Наједаред се зачуше убрзани кораци на ходнику; из далека допираху крици, ника, хрвање, а после — тишина... За час се опет разлетаху тешки кораци, неко снажно трже собна врата, која се отворише и на прагу се указа дивска прилика врховнога надзорника стражарског, који обично стајаше на улазу подземних ходника, што по сећаху тај део замка, где становаше Мехтилда, с главним делом, који беше другима приступачан.

Дитрих беше име томе надзорнику. Беше родом Немац, а грозне слике и прилике. Нико од њега никада не чу лепе речи, — заповеди Мађкове извршиваше слепо, а живот других људи не имађаше код њега никака значења. Ко није слушао, томе смрт... а задавање ју поузданом руком, без колебања, као да убија несносну муху. Беше дивског раста а такога лица, које мораде будити пренеражење, јер на њему никада не задрхта срдачно чуство и не ублажи дивљега израза. Велике, грубе црте никада не озрачи осмех; проседе длаке одбијаху се од црномањасте коже, испаране модрим жилицама, — велике, избуљене очи, беху увек закрвављене и гледаху без блеска — мртво.

Стаде на праг, па гледаше. А мораде бити грозан тај поглед, јер је Мехтилда прснула.

Дитрих приђе к њој и погрби ју за руку... Из груди му се јавио хрипљив, пригушен глас.

— Сина си мога упропастила! — прошапута кроз стиснуте зубе, који као велики, жути кли, блеснуше иза модрих усана.

— Сина си мога упропастила!... — понови и стаде тражити Мехтилду, која, нема од препасти, гледаше на Дитриха укоченим очима.

— Сењњој је само на то вребао — гонораше даље Дитрих испрекиданим гласом, који му запињаше у грлу, па се тешко извијаше, — видео је, како си данас с њим говорила; истражујући даље, опазио је спрему за бегство... Заповедио је да га ухвате — погубиће га!...

Говорећи то ломљаше руке Мехтилдине у железној својој песници. Несрећна жена превијаше се до земље од страха и бола, а не беше кадра прозборити реч.

— Ја нисам ништа крива! — јаукну најпосле.

Дитрих грозно опсова.

— Чујеш ли ме! — рече, — мој ће сви погинути, ал' ја остајем!... Не знађах се ником смиловати, — једином је њему нагло каквто лудо срце .. Он ће погинути, — али ти ћеш исплакати своју душу у сузама, а твој драган... војвода, зевнуће у мојим рукама!...

Говораше то Дитрих готово шапатом, приближив своје одвратно лице белом лицу Мех-

тилдину, да она осећаше на себи његово жарко дисање и дивље погледе крвавих очију, које ју, својим мртвим изразом, просецаху и тиштаху као ледена, оштра гвожђа...

— Избавимо га! — проговори.

— Избавити! — повиче подругљиво Дитрих. — Не избави га више нико, ни читав накадо. Сутра ће стрчати његова глава на градској капији, војводи у поздрав...

Пусти Мехтилду, која клону на земљу у несвести, гурну ју с презиром и нестрпљењем, тескајући пратима за собом.

За часак стајаше опет на улазу у подземне ходнике, на обичном свом месту и одмереним се кораком стаде шетати у ноћној сени и мрачној тишини.

Најседаред застаде, наслони се леђима на зид, па прислушкиваше...

Из далека допираху му до ушију глухи одјеци корака и као звекет оружја... На противном се зиду одби светлост од буктиња, затрепта, помаче се и зађе у тмину... Неко гласовито викаше, после се измена неколико гласова, а за тим један једини јаук — и све заћута...

Дитрих поскочи као рањена звер — згрченим песницама удараше о хладни зид, а најзад се наслони на њега главом и тако остаде непомичан. Дивско му тело дрхташе од јецања, које беше налик на смртни ронац, а час по час извијаше се шапат из уста:

— Сине... сине мој!...

Сутра дан, кад се је смркло, читава градска стража стајаше под оружјем. Прозори беху расветљени, на лиџовима и капијама гораху буктиње, а на главној капији више од других, пламтјаху, великим пламеном, две укрштене буктиње. Међу њима, натакнута на кратко копље, истрчаше људска глава, — ужасна, крвљу обливена, поцрнела, с искривљеним устима, из којих се пекезили бели зуби.

Ударише у бубње, а у исти мах уђаше тром у капију војвода Борковиц са својом дружином.

Стражи на чолу стајаше Дитрих, миран, непомичан, и гледаше мртво предасе закрвављеним очима. Гледаше и на главу сина свога, која се јасно видела у црвеном пламену, и ни један пут не задрхта.

Борковиц скочи с коња и приђаше Сенђивоју, који изиђе из замка у сретање:

— Шта је то? — запита, мрштећи обрве и показујући на главу, натакнуту над капијом.

Сенђивој ћуташе.

— Питај Мехтилду — рече кратко — беше то немачки милосник... дао сам му одрубити главу...

Мађко устукну. Уста му се искривише подругљиво.

— Ха! ха! засмеја се. — А она? — додаде за час — Мехтилда?...

— Чека суда — рече Сенђивој.

Борковиц кину.

— Ишибати! кроз капију! на коље! — дрекну.

Стари Дитрих приђе.

— Када? — запита глухо.

— Одмах! — одговори војвода и оде унутра у замак.

— Изненађење... — мрмљаше Сенђивој, идући за њим — ослободио сам га од те жене...

И задовољан гласно ћаше, гледајући непод очију на Мађка, који, као да хоћаше да заборави на то, што се догодило, заседе одмах с дружином да пије.

(Наставиће се)

УМЕТНОСТ

СА СЛИКАРСКЕ ИЗЛОЖБЕ У БЕЧУ

(Свршетак)

Пред мном је genre-слика врло даровитог немачког модерног сликара Валтера Фирла и то „In der Genesung“. Шта нам приказује та лепа слика? Прво су дани пролећа. Благи зраци злаћаног сунашца тек што су обасјали нежне листиће. На тим благим и топлим зрацима сунца се бодана девојка. Своју бону главу наслонила на раме своје остарсле мајке, којој на лицу читаш, да би кћери да помогне, да јој ублажи болове. Њихово јадно одело, у близини она мала кућица, па и сама природа около њих казује ти, да је то кућња сироти-

ња. Онај са свим природни и верни израз лица у болане ћерке, оне лепо нацртане руке њене остареле мајке, оне боре на мајчину лицу, све то карактеристиње уметника као првака. Фирле је млад човек, можда му је тек тридесет и пет година а изложио је до сада по разним изложбама, колико је мени познато, само пет слика, али и то мало радова карактерисали су га као уметника, који влада неизмерном техником и големим посматрачким даром. Сваки лик, који он нацрта, одликује се силном истинитошћу. Његови ликови изгледају нам као да заиста у простору слободно стоје, а не да су насликани, тако су пластично изведени. Све то уметник постизава згодном употребом зрака и светлости, која је око тих ликова.

Или погледајте genre-слику „Wegmüde“ од Хуга Кенига. Слика вам приказује слабу и нејаку девојчицу, која је накупила по шуми суваци. Упртила корпу са тим дрвима на леђа, али, које од умора, које од слабости, не може даље, него села на чистину у сред шуме а покрај ње верни јој пратилац, неко малено псетанце. Дивно је уметник извео оно суморно, облачно небо, верно је нацртао и оно шумско дрвеће, али најлепше је изразио патњу, беду и невољу на нежном лицу оне још тако младјане девојке.

Ко хоће да види католичке калуђере и свештенике, којима је најмање досадно пост и дуга молитва, него којима је више пута додијало пиво и вино, тај нек погледа genre-слику „Klosterkegelbahn“ од Грицнера. Слика вам приказује католичке калуђере на куглани. Све сама дебела лица са задовољним погледом. Неки са чашом а неки са бурмутицом у руци. Најдиниија је позитура оног побожног брата, што ће да баци куглу. Остала његова дебела браћа упрли поглед неки у њега а неки у куглану. Ко у опште ужива да гледа ту голобраду, ћелаву браћу, са лицем пуним као месец и великом трбушином, у подруму, у кући, на куглани, при картању и при осталим земним уживањима, али само не као слуге божје, тај нека потражи радове тога уметника. Он је њихов живот врло добро проучио и само сликама из живота католичких калуђера постао је чувен сликар. Свака његова слика одликује се добрим цртањем, изврсном карактеристиком појединих лица и лепотом боја.

Даровити уметник модерног правца Лудвиг Детман изложио је genre-слику „Heilige Nacht“. Тема, коју су најраље изводили сликари XIV и XV века, изведена је овде у чисто реалном правцу. Ту има три слике. Прва слика приказује нам рај са змијом, друга сиромашну колебу, у којој се родио Спаситељ, а трећа крст, на којем је Христос испустио своју душу, дакле рај, Јерусалим и Голгота.

Рај није најлепше приказан. Не знам, да ли би се коме допадало вековечно боравити у томе рају. Подобност уметникова најбоље се опажа у средњој слици „Јерусалим“ или „Рођење Христово“, које навештују силни анђели сакупљеној светини. Из колебице, у којој се родио Спаситељ, указала се светла зрака и њоме обасјани анђели крећу се, да навесте свету најдивнију вест. Народ, очаран том натприродном светлошћу, пада на колена и својим држањем тела и изразом лица и нехотице показује онај силни утицај те небеске појаве. Трећа слика приказује разапетог Христа са ранама, из којих не тече црвена крв, него, по изради уметниковој, нека црвена ужарена маса. Цела слика показује уметников дар за композицију и врло фини укус за боју, само што није свуде одржао ону мекоћу, љупкост и нежност боја.

У карактеристици појединих лица и у лепоти боја одликује се Бокелманова слика „Testamentsabfassung“. Мисли, жеље и осећаје, који се крећу у души и срцу појединих особа, уметник је вештачки приказао у изразу лица и држању тела. Овај уметник слика само оригиналне сцене из живота, где може на појединим особама да изрази дубоке мисли, силне осећаје и буран живот.

Мађарска уметност није најбоље заступљена на овој изложби. Ту су чувене портретисте Ђ. Бенцур и Л. Хоровић са врло лепим радовима. Ту је genre-сликар Т. Маргитај са сликом „Der erste Wechsel“, из мађарског народног живота. Овај, у први мах са свим обични сликар карикатура за врло кратко време тако се усавршио, да данас врло вешто изражује и јаче карактере. Слика приказује двориште мађарског магната. За столом показује отац своме сину његову прву меницу, на коју је подигао од Чивутина доста новаца, на сада Чива поднео оцу меницу на исплату. Негодовање очево, брига мајке и сестре, озбиљност надзирателя добара, све је то уметник врло вешто изразио на лицу

појединих особа. Слика би била изврсна, само да није и сувише монотона у боји.

Лепша у боји али слабија у карактеристици је genre-слика „Eine Verhaftung“ од мађарског сликара J. Peber'a. У мађарску гостионицу улазе наоружани жандари, да затворе сумњиву личност.

Доста је интересантна слика Бритова „Am Bahnhofe“. Сигурно је један влак дошао а други само што се није кренуо. На тој слици је уметник врло верно и вешто приказао ону журбу, ону нестрпљивост, оне разне финџиономије, које се у опште могу видети по већим железничким станицама. Тамо тврдица броји новце, њега посматра имућан грађанин па га помало и псмева. Мало даље од њих опет нервозан путник погледа у свој сат и жељно очекује полазак влака. Ту су вам љубавници, трговци, занатлије, војници, облигатни Енглези и модерни крадљивци.

Јулије Блас, брат сликара Еугена Бласа, који се тако исто родио у селу Албану, 1845 године, мајстор је у сликању коња. То је посведочио и својим радовима на овој изложби. Све његове слике одликују се добрим цртањем и лепим колоритом.

А. Хирш изложио је слику „Aphrodite“. Слика нам показује богињу љубави, како се рађа из морских таласа, јер ено још сањиве очи својом нежном ручицом таре. Исту тему су француски сликари Кабанел и П. Бодри много лепше извели. Мисао дакле није оригинална, али је срећна и срећно је изведено тело саме Афродите, али они таласи около ње изгледају као санте леда; па и она морска пена изгледа смрзнута. Сумњам да се не ће та лепа, гола богиња у томе леду и сувише расхладити, те тако са јаком кијавицом отићи горе на Олимп.

Пољско сликарство није на овој изложби најбоље заступљено.

Данас се за сликарске радове пољских сликара интересује цела образована Европа. Целом изображеном свету познати су сликарски радови пољских великих мајстора, као што су Матејко, Сјемирадски, Брандт и Герзон, а у новије доба врло су популарна постала имена: Похвалски, Ковалски, Хелмонски, Малчевски, Фалат, Ана Билинска, и многи други. Ови млађи уметници одликовани су већ више пута по разним светским сликарским изложбама највећим одличјем.

Већ сам пре споменуо сада већ чувеног портретисту К. Похвалског. Осим њега ту је и Т. Рипковски. То је један од млађих даровитих сликара, који најрађе тражи мотиве својим сликама у својој домовини. Тако врло радо црта њена дуга и широка поља, њене мале, опале, трском и сламом покривене кућице; црта своје земљаке у њихову лепом и богатом оделу; црта живот сеоских пређавих улица руске Пољске и Галиције. Нека се тужна и меланхолична сета разасула по свима тим сликама и даје им особену драж.

На овој изложби је изложио Рипковски „Ванар у Скалату“ и неке аквареле „Из цигањског живота“. Све његове слике одликују се сигурним цртањем и лепотом боја.

Пољак Т. Аjдукијевић добар је портретиста, али још бољи цртач коња. Он је више пута пратио цара Фрању Јосифа I у лову и при војним вежбама, и после је многе своје доживљаје и пријатне утиске умео врло вешто кичицом да изведе. Т. Аjдукијевић није у самој ствари дворски сликар, али сам цар и цела царска породица веома симпатишу са елегантном сликарском маниром тога уметника. Он данас једини израђује начуђене дворана и царске породице. И ове је године изложио коњаника.

Пољак З. Аjдукијевић тражи мотиве својим сликама понајвише у тужној историји свога народа, и у тим се радовима показао као добар патриота, песник-сликар и мислилац. На овој изложби изложио је само једну слику. Слика нам приказује почетак борбе у пољско-шведском рату. Прави јунаци ове доста оригиналне слике јесу четири коња, који вуку топ. Али се ти јунаци нису најмање јуначки понашали, јер, чим је први пут топ опалио, попаничили се, напустили топ, па сада праше преко широких поља. Положај коња при бегању уметник је врло природно приказао; једино би се могло пребацити боји, која у многом квари утисак те оригиналне слике.

Колико је мени до сада познато, од свију светских модерних сликара ни један није кадар тако лепо и верно насликати мирну воду, мање таласиће, узбуркану реку, каловито море и снег, као руски сликари. Најбољи сликар вода јесте Рус Аjвазовски, а највештији сликар снега јесте опет Рус Василј Верешчагин

гин. За овим уметником долази врло добар сликар снега, и то Пољак А. В. Ковалски. Његове две слике спадају међу најбоље радове на овај изложби. Једна од тих слика приказује зимску ноћ. Предео је покривен дубоким снегом. На дну слике испод дубоког снега провирује по која мала кућица, у којој светлуца слаба светлост. У предњем делу слике види се по које дрво или жбун, а на чистини стоји курјак, подигао главу па посматра село, у којем ће да потражи хране. Особито је лепо навео уметник око у курјака и лепо приказао хладну зимску ноћ, и то једну од оних ноћи, кад земља изгледа да се сва смрзла. На плавоме небу још се светлуцају небеска кандила. Над целом околином види се хладна, тужна и бледа светлост.

Друга слика истога уметника приказује „Заласак сунца.“ Последњи зраци алаћаног сунашца љубе оно богато класје по њивама пољских Кариата.

Пољаци Ј. Стика, А. Косак и П. Стахијевић, опет врло добри сликари, на ово изложби нису заступљени најлепшим радовима.

Још да рекнем коју о сликарима предела, о уметницима што цртају природу.

Мени изгледа да оцрти неких предмета нису никако добро нацртани. Боје неких предмета добро су погођене, но има овде и таких слика, чији колорит у природи са свим другачије изгледа. Има нацртаних понора, грдних шума, узбуркана мора, разних годишњих времена, дана и ноћи; има и страшних бура; али ни једна од тих слика не може човека да усхити и занесе. Многима се има по што пута замерити. Њихови понори ни најмање не изгледају страшни, њихова бура није ни најмање величанствена, нити је њихово цвеће лепо као цвеће у природи. Врло слаби су им одсеви ведра дана, а ни најмање није лепа њихова рујна зора и златно вече.

* * *

Колико сам могао, ја сам штованим читаоцима „Стражилова“ ако не верно приказао слике на овој изложби а оно их бар донекле упознао са старим и новим аустриским сликарима.

Споменуо сам старије аустриске сликаре, који садањим својим радовима заиста показују, да су остарели, а неки млађи људи изгледају ми, као да су на свет дошли са застарелим идејама, јер у својим радовима не показују ни најмање јак дух и силне осећаје.

По количини изложених слика ова изложба спада међу богате изложбе, али међу тим изложеним сликама има врло мало интересантних. Ово је изложба, где човек може много да види а при том да врло мало мисли и осећа. Старији уметници раде добро, али бечкој публици показују врло мало нових идеја; млађи пак сликари са новијим идејама не показују велик напредак.

Кроз ту изложбу можете са свим мирно корачати, без икаква узбуђења и раздражења, без икаква чуђења и дивљења; нема слике, која вас може зачудити, налутити и разјастити, која може побудити силније осећаје. Ова изложба изгледа ми као неки сликарски вашар, на коме нема много пазара, јер нема изврсне робе.

Она није била у стању, да нам, као и друге светске изложбе, даде праву слику данашњег сликарства у свима његовим, разноврсним струјама.

А сад још у најкраћим потезима да јавим биланс ове изложбе. На овој изложби било је до осам стотина радова, међу којима портрет заузима најодличније место, историских слика готово и нема, религиозно и идеално сликарство мало је боље заступљено, предели и жанр-слике су најбоље заступљене. Осталих врста слика, као акварел, пастел, темпера, има опет врло мало.

Од немачких уметничких градова најбоље су заступљени Минхен и Диселдорф. На овој изложби има нешто мало слика од шпањолских и талијанских уметника, али нема радова од француских, руских, енглеских и скандинавских уметника.

Од домаћих сликара Бечлије заузимају прво место, после њих долазе Пољаци а за њима Мађари са доста добрим радовима.

Бечу

Павле Лагарић

КЊИЖЕВНОСТ

ПРВА ЈУГОСЛОВЕНСКА ШТАМПАРИЈА У XV ВЕКУ*

од В. Јагића

Југословени насељени на Балканском полуострву морали су у XIX веку дуже чекати на прву железницу, него у XV веку на прву штампарију. Још није био ни протекао век, у коме се изумела вештина штампања, а војводство Зета, данашња Црна Гора имађаше већ своју штампарију, која беше уједно и прва српска штампарија. Народна традиција, која као што је познато, није сагда поуздана, ставља ову штампарију на Ријеку, која се улива у Скадарско језеро, а б. ју места Обода. Ту се и у најновије време — као што ми је писмено саопштено — наилазило на рушевине од оне куће, у којој је та штампарија била. Шта више вели се, да се пређе чак и на слова наилазило. За сада су сви ови подаци недоказани, и ја их само напомињем, али хоћу да истакнем, да се у старим штампаним књигама нигде не спомиње Обод, али се за то у псалтиру — поред кога је и хорологиум — штампаном год. 1495 изричо спомиње Цетиње, као место, где се књига штампала. Са свим је појмљиво, да је вештина штампања — која је најбоље дошла свештеницима, да њоме реч божју шире — нашла склоништа у манастиру на Цетињу, који је мало пре тога и био подигнут (1484). По свој прилици да је та замисао потекла од оснивача цетињскога манастира, господара зетског Иван-бега Црнојевића, који је и митрополиту зетском кир-Вавили наредио, да своју столицу из Жабљака премести у манастир цетињски. Биће дакле, да је у њему поникла замисао, да поши манастир не дарива као што је пређе бивало старим рукописма, него да онде подигне штампарију. По тек његов син Ђурђе Црнојевић испуни очину жељу.

Оба ова, и отац и син, имали су веза са моћном суседном републиком млетачком, која је у оно време у Далмацији већ и Котор имала у својим рукама. Обојица беху окељени на Млетака, одакле је и долазила култура у стење њихово, а тамо је и њихова политика налазила ослоница. Није дакле ни чудо, да су прво у Млецима уполизали вештину штампања, а оданде је пресадили и у своју домовину. То се до душе нигде изричо не спомиње, али сами догађаји јасно то показују. Како је Ђурђе Црнојевић одвео вештаце из Млетака, били су одмах пренесени из Млетака у Цетиње и веки почеци и угледи нове вештине. Тамо је морао онај, који ће предузети штампање на Цетињу, ако не готова слова набавити, а оно бар научити, како се праве.

Тешко да је то био погзавар земаљски Ђурђе Црнојевић, него ће то бити Црногорац калуђер Макарије (по свој прилици из цетињскога манастира) који се спомиње у предговору и поговору прве и друге штампане књиге. Тај Макарије је родом из Црне Горе. Може се узети, да је он био главни технички радник у овоме подузећу, које је предузео Ђурђе Црнојевић, а не његов отац Иван-бег. Без сумње су они, а не сиромашни калуђер, спосили трошкове, који су скопчани са овим подузећем. У обема Србуљама (у оној од 1493/94 и у оној од 1495) спомиње се с поштовањем Ђурђе Црнојевић као душа овога подузећа; по нашем данашњем схватању био је он наклалник или издавач. Као мотив штампања наводи се оскудица у књигама; с тога је, вели, прегнуо, да обогати хришћанске цркве књигама, које су постале ретке услед пљачкања и пустошења Агарјана (Турака). У поговору се вели, да је он сам „саставио форме". Ја то место не бих од речи до речи схватио, него држим да се ту подразумева његов налог да се слова начине.

Можемо рећи, да је главни радник око штампања био горе споменути Макарије „из Црне Горе". Свакако је он у Млецима научио техничку страну овога подузећа, камо га је може бити још Иван-бег са сином послао, да му буде пратилац и саветник. Не знамо да ли му је Иван бег или тек сни овога наложио, да научи посло-ве око штампања. Напоменућемо, да је баш у то време било више Југословена у Млецима, који

* Овај чланак штампао је у бечким новинама „Wiener Zeitung" бр. 146. од о. г.

су ту као штампари делали. Познати су добро Андрија Јаков Палташић из Котора, даље Бонина де Бонини из Дубровника и Ђурђе Далмата (Далматинац). Прва двојица су штампали многа латинска и италијанска дела у седмој и осмој десетини XV века. Сем тога не треба заборавити, да је већ г. 1483 шт мнан први глаголски мисал у Млецима а год. 1492 како изгледа први глаголски бревијар опет у Млецима. Свакако су при том послу морали учествовати хрватски (глагољски) попови, било као издавачи или редактори, било као штампари или коректори.

Према томе дакле није било ни најмање тешко вештом калуђеру црногорском, да тада у Млецима изучи вештину штампања.

На инак врло је тешко рећи, какве су се припреме за ово подузеће спремиле у Млецима. Помишљајући на разне прилике и моменте држим да ће тешко бити, да су готова слова пренесена била из Млетака на Цетиње. У старим књигама на два места читамо, да је Макарије своје руно радио (рукоделисах). Тешко да се ту мислило само (просто) на слагање слова. Макарије се је више разумевао него обичан слагач, при штампању он је бар највише поучавао друге калуђере, којих је приличан број требао, при штампању прве књиге. У Србуљи од год. 1493/94 изрично се у поговору спомиње, како је при штампању онога првог дела радило 8 људи пуну годину дана. Тешко да би у поговору (дакле при крају свршеног дела) стајала ова напомена, да није била истинита. Прва радња је као што видимо врло споро текла. У предговору се вели, да се са штампањем почело 1493 (тачнијега одређења нема, може се узети, да је отпочето у прва два месеца у години) а дело је било готово 4 јануара 1494. Ако се дакле мисли, да је Макарије при тој радњи учествовао и то у оном смислу како се онде спомиње „рукоделисати" (шаш facere), ако се даље узме да је митрополит кир Вавила забележио време, то онда одатле закључујем, да је Макарије као искусан човек тек код куће на Цетињу изрезао из дрвета слова и вињете за дело. За доказ да се та радња заиста на Цетињу извела сведочи још један појав, наиме тај, што у псалтиру од г. 1495, поред све идентичности слова са словима у првом делу, опажамо веће богатство и разноликост у словима, сем тога више нових слова, којих нема у Октоиху. Тешко је помислити да су ова слова накнадно донесена била из Млетака на Цетиње; у цетињ-ском манастиру седео је вештак у томе послу, много заслужни Макарије.

Елегантију Макаријевих слова сви једнодушно хвале. Да би његову заслугу истакли, доста је само напоменути, да се нити књига штампана у Кракови год. 1491, нити књиге, које су већином доцније штампане у Млецима, не могу упоредити са Макаријевим књигама. Када је у педесетим годинама П. Ј. Шафарик хотевши подићи углед студији старо-словенскога језика, хтео да уведе ћирилицу, то су ме пре свега пред очима лебдела дела Макаријева. Његов план, који је извео у Прагу код Готл. Хаса, не испуни се са свим. Још и данас можемо у штампарском погледу много што шта научити из лепо штампаних цетињских књига.

По нашем, до сада доста непотпуном знању, штампана су на Цетињу три различна дела: Октоих у г. 1493/94, Псалтир, поред кога је хорологијум (часловац) у г. 1495 и еухологијум, за који не знамо када је штампан, јер до данас се није напао ни један ексемплар, који би имао поговора.

Од Октоиха сачувало се доста примерака, али је врло мало потпуно сачуваних са пред- и поговором, као што је таки ексемплар у дворској библиотеци у Бечу. Још немамо на жалост библиографије ових старих штампаних књига. Ни старија Шафарикова библиографија, нити млађа, коју је пре десет г. саставио Рус библиофил Каратајев, нису тачно све појединости означиле. О томе ћу на другом месту потање расправљати, а овде ћу само да напоменем, да би нас потанко упоређење појединих примерака овога Октоиха довело до уверења, да се Октоих не брзо у идућим годинама поново штампао, те би према томе имали два издања једног истог дела са истим словима. Дубље проучавање мора ову моју претпоставку на чисто извести.

Друго дело постало је у истим приликама, као и прво. Издавалац овога дела такође је Ђурђе Црнојевић, а калуђер Макарије технички пословођа при штампању. Не само да су слова у слогу једнака са словима у првом делу, него и вињете па и шаре у почетних слова једнаке су са онима у Октоиху. Како се овде у поговору Цетиње изрекском спомиње, као место где је књига штампана, то онда према идентичности слога можемо закључити, да је и Октоих штампан на Цетињу. У дворској библиотеци у Бечу има ова Србуља. Она је до душе потпуна, али није тако добро очувана као она прва.

О трећем делу цетињске штампарије не могу ништа поуздано рећи. Библиографи (Шафарик, Каратајев), који су имали при руци одломке овога сухологијума, веле, да су слова у сухологијуму једнака са онима у прва два дела, те према томе држе, да је и ова књига штампана на Цетињу даревљивошћу за време Ђурђа Црнојевића под руковођењем калуђера Макарија.

Године 1496 остављa Ђурђе Црнојевић своју домовину, јер му власт отима брат његов Стефан, који призна турско господство. Са женом и децом склања се Ђурђе у Млетке. По свој прилици да га је у туђини пратио и верни му поданик Макарије. Шта је са штампаријом било, не знамо. До сада се није могло утврдити, да је штампарија почела по ново радити у XVI веку. Изгледа да се то тешко могло десити, јер у том веку јављају се друга места, у којима се почело штампати.

Превео **J. Радонић.**

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Књиге за народ, издаје „Матица Српска“ из задужбине Петра Коњевића. Свеска 37.

Пчеларство, за народ написао Иван Машировић. Накладом срп. књижаре и штампарије Браће М. Поповића. У Новом Саду.

Још две године на ће бити по века како је славни Ђерзон ударио темељ умном пчеларењу у Немачкој својом кошницом са покретним саћем и својом теоријом о пчеларству. Семе, које је Ђерзон посејао по Немачкој, лепо је изникло и толико плода донело да га почеше сејати и Талијани, Енглези, Американци, Руси, Чеси, Мађари. Најпосле га почеше сејати Срби и Французи. Има преко петнаест година, како се поче и код нас Срба озбиљно ширити рационално пчеларење. Пре десет година покренут је економски лист „Привреда“, у којем се и пчеларство неговало. Држале се две скупштине пчеларске, једна у Вел. Бечкереку, а друга у Српском Итебеју. Три године излазила је „Пчела“, српски илустрован пчелarски лист. Све је то покретало и подизало на рационално пчеларење. Али је највише код нас ширила и подигла умно пчеларење српска православна карловачка богословија. Петнаест је година како се ту предаје пчеларство и за тих петнаест година изашло је из ње доста богослова који су данас свештеници и који данас по свима крајевима Аустро-Угарске, где живе Срби, шире рационално пчеларење. Да се пак у богословији карловачкој завело пчеларство као облигатан предмет, припада сва хвала и слава познатом повесничару Илариjону Руварцу, који је у оно време био ректор у богословији карловачкој. Пошто је по рескрипту одређено да се предаје рурална економија у богословији и пошто је пчеларство један део руралне економије, то г. И. Руварац заведе пчеларство у богословији, знајући да се њиме подиже материјално благостање и морал. За осам петнаест година увек су богослови учили пчеларство с великом љубављу и вољом, а гдекоји међу њима заносили су се њиме. Таки су били богослови, који су данас свештеници, Јован Милојевић, Сава Косановић, Г. Илић, Јован Живковић, Васа Латинкић, Милутин Гавриловић, који су писали с успехом чланке из пчеларства по новинама пчеларским. Међу овима — рекао бих — да је са највећом страшћу заволео пчелу Иван Машировић. Из љубави према пчели и из љубави према народу српском поникла је и његова књига: Пчеларство, која је награђена из задужбине Петра Коњевића и коју ја од свега срца препоручујем свима почетницима у пчеларењу.

Књига је ова написана јасно и разумљиво, стоји на здравом темељу Ђерзонове науке и у њој се у практичном делу изнаша оно, што се досад искусило за најпрактичније. Сваки почетник, којему дође ова књижица у руке, не ће залутати у лавиринат с небројеним кошницама него ће се одмах упознати с оним што се праксом показало најбоље.

А сад још ово: Који буде читао ову књижицу, нека исправи на стр. 15, те нека дода у место „пчелина је жаока цевчица“ пчелина се жаока састоји из жаоке, која није шупља, него је ижљебљена спола од горе до доле. Горе је дебља, а доле је све тања и тања. С једне и с друге стране жаоке има по једно копље, које свако има од врха горе до десет стреластих зарезотина. Та копља глатком својом страном обухватају жлеботину жаоке. Осим овога има још два крака с једне и друге стране тих копаља, тако да та два копља и та два крака, кад се једно с другим саставе, чине са жлеботином

жвоке шупљину, кроз коју пчела пушта отров. На страни 15 и 16 стоји ово: „И ако су радилицама закржљавили спољни органи, ипак се кад и кад нађе некада да у по гдекојој кошници, која је остала дуго безматак, поси јаја по пчелиним ћелицама, али само несполојена, из којих се излегу мали трутови, које наш народ зове „дивља пчела“, а такова се пчела зове „назовиматица“. Овде вала запамтити да дивљу пчелу не належе назовиматица него права матица, која је остарела и потрошила семе из семењаче (receptaculum seminis) а назовиматица поси узек јаја трутовска у трутовске ћелице, ако их има у кошници.

На стр. 18 каже се да се нектар „претвара у прави мед у првом стомаку“. То вала исправити. Нектар се претвара у мед, кад пролази кроз жлезде, којих има две у глави и једна у нагрудњику. Пљувачка тих жлезда инвертира нектар (тршчани шећер) у мед (воћни и грожђани шећер).

На страни 36 стоји: „Саће се може употребљавати пре две године за легло, а после се може ово саће још две године употребљавати само за мед, јер се за прве две године ћелице од кошуљица прошастог легла тако смање, да се не могу за легло употребити, јер би излазили из таковних ћелијица, ако би матица запљувала, мале и кржљаве пчеле, које нису никако за рад“. То није истина. Тако се мислило, али се данас то ориче. У медишту пак може се саће употребљавати непрекидно година деклегод траје.

На стр. 38 стоји: „Кад се матица додаје у овим кавезићима, не вала је дуго оставити затворену, јер може да постане неплодна“. Ту је требао писац казати да матицу вала одмах после 24 сахата пустити, како се види да су пчеле према матици лепо расположене.

На стр. 70 говори се како се куга пчелиња лечи салицилном киселином. То се некад лечило салицилном киселином, али пошто је то лечење врло компликовано, то се сад лечи та ужасна болест јачим средством, карболном киселином.

На стр. 22 стоји: „На ипак има још и данас много пчелара, особито код сељака, који пчеларе са простим плетарама — но ти се данас не могу сматрати правим пчеларима него пре непријатељима пчела. Није ли то нечовечно, кад сирота пчелица неуморно и даљу и ноћу преко целог лета ради, куни мед и гради восак, највише своме госи, а кад дође јесен, а он да јој благодари угуши је сумпором или је на разне друге начине убије. Берлепком је све то уклоњено; ноше можемо преко целога лета вадити мед, а на јесен је опет оставити за пресад, па ти од године до године увек носи грдну добит. Дакле ова је књижица намењена и у прилог тога, да се пусти опаково, а шпром да се прихвати опаково пчеларење“. Као што се види из овога, писац је занесен Берлеповац. Али пошто се рационално пчеларење не може одмах раширити на све стране, јер је са већим трошком и трудом скопчано, то држим да није на одмет ни пчеларење са простим кошницама само ако се добро познаје живот и рад пчелињи. Прости пчелари не могу се назвати „непријатељима пчела“ зато што пчеле туше, јер они не знају друкчије пчеларити, вала им показати да се не морају пчеле тушити ни у простим кошницама. Вала им показати да није економски тушити пчеле сумпором. Кад би вало нама на корист тушење пчела, онда то не би било неморално. Али је тушење пчела неекономеки т. ј. не иде нама на корист, зато је тушење пчела управо луд посао. Али док се рационално пчеларење не рашири, па и кад се у све крајеве нашега народа рашири, не ће простих кошница сасвим нестати, а и не треба да нестану као што би хтео г. Манипрвић, јер и оне имају своју добру страну, ма да се с њима не може с таком добити пчеларити као са Берлепкама. Да то докажемо, није место у овом листу.

Ми препоручујемо ову књижицу и желимо да се што већма рашири међу пчеларе и пријатеље пчеларства.

Корловић.

Јов. Живановић.

САДРЖАЈ: Песништво: Дражко. Мрка Вук. — Уметност: Са сликарске изложбе у Бечу. — Књижевност: Прва Југословенска штампарија у XV. веку. Књижевне оцене.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожића у Београду.

Издаје књижара Луке Јоцића. Српска Манастирска Штампарија у Новом Саду.

БРОЈ 28

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 11. ЈУЛА 1893.

ПЕСНИШТВО

ОХ, НИКАД ВИШЕ...

Ох, никад више, никад моја рука
Стиснути не ће твоју руку б'јелу, —
Ко тужан одјек тајанствена звука
Кидаће боли моју душу ц'јелу.

Ко сјетна тица, што у кругу тавну
Ледених жица заробљена стоји,
Сниваћу и ја о блаженству давну
О слатком рају пољубаца твоји'.

Ја сам ко стабло, коме вјетри худи,
Разнеше лишће у далеке стране,
Ко вјечни сужањ, који залуд жуди
Осмјех мили оне зоре ране.

По тавној ноћи, кад сјешћеним миром
Прелеће санак нечујно и благо,
Бесвјесно луташ на грудима с лиром,
Зв'јездама шапћеш твоје име драго...

Сузама квасиш твоју слику бајну
И гледаш осмјех, што с усана леће,
Ал заман сузе, никад прошлост сјајну,
Никад ми тебе даровати не ће...

Ох, никад више, никад моја рука
Стиснути не ће твоју руку б'јелу,
Ко тужан одјек тајанствена звука
Кидаће боли моју душу ц'јелу.

Мостар, 8. јануара 1893.

Алекса Р. Шантић

ДРАШКО

ПРИПОВЕТКА СТЕВАНА РАДИЋА

(Наставак)

На српском цркном има мален сокачић, што води Дунаву. На крају тога сокачића, баш поред Дунава, стоји мала кућица, трском покривена. У М-у нема душе, која не би познавала власника те куће, Милована Радошевића. Сиромашак је; нема ни стопе своје земље. По занату је рибар. Сваке се године погоди са власником риболова те хвата рибу на полак. Вредан је. Ако нигде нема рибе, али код Милована за цело мора бити, јер тај не седи скрштених руку.

Осим своје жене и кћери Данице нема нигде никога. Даници је седамнаест година. Лепа је то плануша, озбиљна, од младости навикла на самоћу. Па и у коло је ретко ишла, само на велике празнике, а и онда би је сама мати наговорила, говорећи јој:

„Данице, рано! Обући се, па иди и ти у коло. Што да увек самујеш? Не мораш дуго остати, али ипак да се мало прођеш.“

Даница би се онда обукла и отишла у коло.

Тако је било и на велику Госпојину после по дне.

*

У крчми Глише Бараньца редовно се свецем састаје српска млађешина те песмом и игром прекраћује слободно време. Да није тога, Глиша би могао затворити крчму, јер је овде зазор видети Србина ратара радним даном у биртији. Није то с тога, што би народ можда пропадао, јер се у М-у не памти, да је коме кроз грло прошао: »ланац и по ливаде« — већ од пуке срамоте, да здрав човек место плуга и мотике држи чашу у руци, када није томе време.

Ах, лепо ти је бараньско коло! Момци крупни, чили, неки им понос сјаје на челу! Девојке лепе, скромне, хватају се у коло па поскакују као срне. Тамо или овде опазиш по коју старију женску, где иза кола наметна пантљику, привезану за струк лепе црнојке; тамо опет сеја прибада на шешир свога брата цвет, који се у игрању нешто пореметио; тамо даље неколико њих стале па дивањишу а гледају у момке и девојке, те би о сваком и свакој рекле коју.

»Та види само, опет се Миљко Васићев ухватио до Данице!«

»Да красна момка, рођо! Не знаш шта му леште стоји. Да ли они црни брчићи, да ли оне велике црне очи, да ли чохано одело, да ли кордованске чизме. Кршан ти је — исти отац!«

»А види Данице! Баш је смерна као голубица. Као да стрепи, па чисто дрхће, кад јој он приђе.«

»Е, јадница! Та вредно ти је то, друго, као пчела! Пре копа с нама кукуруз код Делићевих, па је увек пет корака пред нама... па кад се сврши брање, друге остану и певају, а она скупи своје па кући.«

»Кажи ти мени... збиља... и тај баш цело после по дне уз њу...«

»Чудиш се. Та увек им је у кући била и радила на надници. Док не оде у солдачију, увек се највољео с њом разговарати... па и сада, ваљда што је сирота, те ће се ретко који до ње ухватити... Добра је он срца!«

»Штета, што није газдинска!... Како би била срећна! Ах! овако... јадница!... Та види је, види, како се заруменила; како га гледа испод дугих трепавица... А види опет оних, како пиље у њих двоје... где је, чисто би да утече... Ај, Данице, Данице!... Не ћеш се, не, назвати Васићевом снахом... Ко би бабу натерао...«

За дугим столом седе старији људи па пијуцкају, разговарају и погледају по своју децу. Ту је и Натрапало, ту је и чича Ненад. Седи у прочељу и већ откопчао на прслуку пет пуцета, а то је знак, да је пет литара вина на његов рачун донесено. Та како и не! Дошао му син из солдачије. Овамо га опет свако познаје. Неко га зове »Ла̀ло«, неко »Бра̀то«. А ни један не оде од његовог стола, а да га не попуди чашом вина. По̀гледа на свога сина, по̀гледа на Даницу... чини му се да је у цркви... као да му мирише тамјан... као да чује глас њен у »Хвалите имја господње«. Сад му мисли одоше на њиву. Као да ју гледа пред жетеоцима... сад опет над колевком... миље му прожима груди... био би полетео да ју пред целим светом призна за снаху.

»Тако, сине, тако!« — шапутао је.

»Сећаш ли се, кад смо ми били тако млади?« — ослови чича Ненад Натрапала.

»Ја, овај, нисам ни сад прематорно...«

»Ај' да, да! Та ти рече још пре две године да се мислиш женити. Па да ли си напао?«

»Хе, хе, мој Ненаде!... А не питаш, која не би. Дед', пи!... Хе, хе, хе!... Казао сам ти пре... новац... видиш ли ту Даницу... хе, хе, хе!... Шта мислиш, кад је обучем од пете до главе у мајсторско одело... Но, чујеш, стари смо пријатељи. Би ли ти, овај, хтео у име божје... знаш, да испросимо... мислим, да будем проводадија.«

Чича-Ненада шинуше ове речи као муња. Да ли се судба заклела, да не ожени ни једног сина по својој вољи! И шта је он Богу згрешио?

Хтеде окресати у брк Натрапалу, да то није прилика за њега и да тражи што старије. Замисли се, а после поче:

»А јеси ли ти већ разговарао са Милованом и женом му?«

Да; јесам, брате, јесам. Он као не би хтео за грцу, али знаш да сам му лањске године узајмио двеста воринти, да отплати оно дуга с куће, а жена му прче за тим, да јој ћерка носи мајсторско одело... та, знаш, и она је мајсторског рода...«

»А Милован? Шта он каже?

»С почетка се као нећао, али кад сам му рекао, да ће му дуг опростити и да ћемо све њој стецати, онда је и он попустио, па ми рекао, да могу доћи.«

»А девојка?«

»Хе, хе, хе!... Мало се заруменила, кад сам јој рекао, да ће бити мајсторица и не рече ништа. Али стари сам ја зец — знам шта мисли. Могу ти рећи, да ни она није противна. Мати јој међу тим увек слади мајсторски живот... Па знаш шта рече? Не би је дала ни у твоју кућу...«

»Збиља то рече?!«

»На, јесте, но, и ја као мислим, код вас паорâ је свеједно. А газда: а сирома. Ако је сирома, код тога мора ринтати од јутра до мрака, да заслужи себи храну и одело. Носи шта хоће, иде куд хоће. Муж је штује, што му помаже да заслуже насушни хлеб. Ако се уда у газдинску кућу, опет то исто. Ради само још више, јер има више посла. Само је разлика, што за рад свој не добива награду у новцу, већ јој се из куће купи што јој треба. Дакле, нема код вас разлике међу газдом и сиромашком. Код мене ће она живити као голубица. Не ће ништа радити већ скувати... Да, дакле молим те, јеси ли вољан да идеш сутра у прошњу?!«

Чича Ненад се подлактио, а замишљен поглед упр'о на свога сина и — Даницу. Речи Натрапалове о газдинској и сиромашној кући створише у њему друго гледиште на газдашаг. Збиља! Има он у нечему и право. Али, сиротиња је ипак сиротиња. Ако је много деце, не може се толико нарадити па да сва буду пребринута. А шта, кад навуче болест? Умујући тако опет се утешно. Та није ваљда да Милован не мисли на то. Али дуг? Исплатићу га мишљаше. А ако је Милован дао овоме реч?! Ово га је мучило. Дуго је премишљао. Тек ће наједаред:

»А што ти не бих учинио! Сутра идем у виноград, да оточим једну десетакињу. Знам да си безпослен, можеш са мном па ћемо се пред вече вратити, а онда...«

»Хоћу, хоћу, Ненаде! Па, да си ми здраво!«

*

Кад се Даница вратила из коза, била је прилично узрујана. Скидајући пакит и свечано одело чисто је дрхтала, а лице јој пламтело и руменело. Пресвукавши се одскакута пред кућу па седе на клупицу и стане гледати у ваље дунавске, не мислећи ништа. Тек јој се врзла по глави данашња слика у колу, па јој се чињаше, да се и мали талашићи дунавски надигравају, а из сваког као да вири Миљкова глава. Гајде јој једнако звуче у ушима. Већ се и сутон почео хватати, кад из небуха стаде пред њу — Миљко. Кад га је Даница смотрила обори очи, а на лицу јој проврe румен.

»Шта си се тако замислила, Данице? Што кријеш очи? Та погледај ме! Буди весела, кад и моје срце плива у радости, што ћеш бити моја на веки. Јесте, Данице. Данас ми мати и отац дозволише да бирам коју хоћу, а срце ми изабра тебе...«

На те плахе речи лепога момка, шта је рекла гиздава девојана, шта ли су после шапутали блажени обоје и чисто ван себе од тешке среће — то је чуо деда Дунав, који је и у мраку видео, кад се двоје драгих растадоше врелим загрљајем и заклетвом, да ће одржати реч.

*

То вече се дуго разговараху чича Ненад и жена му.

»Не знам шта да радим«, рече Ненад.

»Шта да радиш? Их, још за то лупаш главу! Не питај никога, већ позови Лаку Трешњара, па нека је довуку. Још ћеш ваљда пустити, да је онај гегави Натрапало отме испред носа!!«

»Шта, шта! Од Милована! Зар га ти не знаш? Од њега се не отима. То ти је ватра жива, а ако је ономе дао реч — а знаш шта у њега вреди — онда ни по готову!«

»Чудне ми силе од њега једнога! Од ових наших деликатора не би је отела ни сва царевина!«

»О томе не говори. Знаш ли, шта је израдио са оним Швабама на Батинској скели, кад му хтедоше рибу да отму, што је тобоже похватао у њиховом риболову.«

»Шта је урадио?!«

»На Дунав их натерао — веслом. После је двојицу сам извукао да се не удаве. Поштен је, али је жеравица, кад се наће увређен у своме праву. Дошао би ми у сред куће па онда или бежи или гини!«

»О, где нас та девојка омађијасала! Баш и мене занесе... мислиш, да ли је вредно за сиротицу...«

»О томе ни речи. Не ћу више да чујем о талу. Ено имам две, па се нуку по кући као

*

сенке. Аjде она млађа и како тако, бар се каје, али она вештица! Јест, права вештица, изгледа већ као совуљага . . . да, велиш ни речи . . .«

»Та . . но . . но . . не велим . . . Е, па шта да се ради?«

»Видиђеш, већ сам намислио. Пошаљи по Лаку да сутра зором дође овамо, па ће са мном у виноград.«

*

Сутра дан, око осам сати у јутру јурила су два вранца, упрегнута у лака кола, преко равног поља М—ког у планину. Кочијашки главом чича Ненад а остраг су Натрапало и Лака Трешњар. За по сата стигоше до споменика краља Лајоша за тим скренуше к водици па се почеше сурдучином пети уз планину. За мало свратише на десно и стадоше пред лепим великим подрумом. Осећао се Бахов дах са свију страна, јер је овде његово царство. Сиђоше и отворише подрум, Лака испрегне коње Чича Ненад извади из шарагаља сапак и полак јагњета. Наложи ватру, обеси котлић и за по сата крвако је паприкаш у котлићу. После се дадоше на посао. До по дне су свршили посао а и паприкаш је био готов. Поседаше. После сваког маснијег залогаја заблистао им се пред очима у чаши шиљерац од седам година. Слатко јели, нагло пили, па је вино почело радити своје.

»Све, у славу Свевишњега! чича Ненад ће. Нека нам поживи децу нашу, нека уживају. Многу клету испих овде на овом пањутку, многи ли бол утиша, многи ли јад разблажи! Ох, колико и колико пута ми он, овај шиљерац, измами из груди песму српску! А кад ја запевам одавде испред мога подрума о нашим старима, онда цела планина брује . . . па се одбија глас чак тамо кишвалубске и канске планине и као да ми одande враћа гласе мој кум Аћим . . . па чујеш, и ови зрикавци као да српски говоре, па све, све, па и ова планина као да широм мирише духом Штилановића. А стари Харшањ, па тамо за њим Ђунтир, као да се смешкају од миља, што се још овде оре српски гласи . . . Ех, упамтиће омладина Ненада. Ево их кад и кад и двадесет. Није ни један прошао, а да код мене не испије коју, па онда сложно у варош певајући српске песме. А Шокци наши раздрагани све шапућу: »свиђу им, ала лино пивају«! Дед, Натрапало! Ни у ту славу! Хиљаду година још нека слади овај шиљерац српско грло и дао Бог не седино у овом подруму други газда већ само Србин!«

Натрапало се већ сав загрејао од шиљера.

»Е, у славу! И сам сам као момак у овом подруму одиграо танца керевиза!«

»Танца керевиза? А какав ли је то враг?« запита Лака.

»Да, да, танца керевиза! Да шта ти мислиш! Е, шта ти још знаш?! Не знаш даље од Жумберка и Саке! А ја?! Где нисам ја био!! Па баш у Кечкемету сам научно танац керевиз.«

»Чудна ми чуда!« насмеје се Лака. »Пера Кормовар ишао у Срем да продаје кормове, па у Боботи код Буковара научио кисел' воде па већ игра и спаша ђувдасија, ма да је шепава. А ко је научио тај твој танац керевиз?!«

»Шта ти знаш!«

»Ех, шта ја знам! А видиш ли Јована Лазића, па Алексу Фрушића. Дошли пре три недеље из света, па знају свакојаких чуда . . . а ти само тај твој танац керевиз!«

»Свакојаких чуда! А знаш ли оно, кад нас четворица дођосмо из Баје, па запевасмо у четир гласа херувику . . . они ситно а ја хе-ру-ви . . . крупно. Ви сви избекарили очи, нањушили уши — ај?! А покојни попа, Бог да га прости, све се смешка од милина . . . Чујеш, Ненаде, што ти волеш тако паприкаш, па ове црвенике . . . их . . . их . . . то је здравље! Е, у здравље нашега посла, који урадисмо и који још мислимо урадити . . . знаш . . .«

»Та где! Ти се и не хвалиш . . . та довече ћеш у прошњу на Ђутиш . . . е, е, е, није лепо! А већ цела варош брује —« упадне му у реч Лака.

»Знаш, брате, тако је. Већ ми досади самоћа . . . па, да се и ја окућим. Док сам био млад, имао сам мање новаца, био сам сирома. Које сам хтео, те су говориле: зар за тога броћу? Па ни једна! Ал' данас? Имам неку мраку више, па сада нисам више »броћа« већ »господар Натрапало«. Узмите, молим вас ову, па ону — ал' ја Ђу сада да бирам . . . . да, да . . . па Ђу добити голубицу . . . . Даницу, Данку . . . Данчицу . . . Дану, Данчичицу . . . хе, хе, хе . . . тако је то . . .«

Чича-Ненаду се с почетка развукоше усне на смеј али, слушајући сада Натрапала, како изговара име те питоме голубице, у мало што не плану. Али се трже, па још поче одобравати Натрапалу, да је то баш прилика за њега и нека Бог да срећно!

»Хе, хе, хе . . . Данича Натрапалова!« ужикао је Натрапало. »Мајсторица . . . хи, хи, хи — комшиница Перса шије тунику шта ми радиш . . . Није да ће јој пасовати уз струк . . . Него, Ненаде, ово ваља. Када коју мало више повучем, сетим се момковања. Ej, негда; па у друштву; па оно: мно-о-га-ја . . . па оно високо — их, точи, сто му мука! Дај чутуру! Ују, ју!!! Да Бог поживи првобрачног женика Јована Натрапала . . . Их, свирај, Лако . . . него и ви можете . . . гле, како се то суче . . .«

»Не би требало да толико пијеш . . . . та мислиш довече у прошњу — ej Натрапало!?« — подсмехне се Лака.

Чича Ненад га пресече погледом и намигну му да ћути о томе.

Натрапало се на ове речи трже и поче заплетати нешто језиком.

»Па, истом је четир сата. Е, е, Ненаде, ала хвата шиљер . . . ја . . . ја . . . овај . . . мало ћу онде прилећи . . . а кад пођеш, пробуди ме.« Оде до кревеца, леже а за четврт сата спавао је као окупан. Пред сутоњ спреми се чича Ненад те ће кући. Лака ће остати. Ненад му заповеди да не буди Натрапала бар до десет сати. Још му је нешто дуго шапутао, а Лака се смешио. Кола зазвраше и чича Ненад одлете весео као на крилима према М—у.

(Свршиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

Те ноћи нико у замку не склопи ока. Пренераженье обузе све на глас о повратку војводину, рашире се по најдаљим закуцима и дође и онамо, где Марта и Агата имађаху свој заклон.

Страва, што по ју осећаше Марта, кад год се сети грозна господара, већ се беше мало утишала, за његова дуга изостанка, а сад ју његов повратак на ново пробуди. Плашња, коју виде око себе, још јој увећа страву. Из далека долажаше до Мартиних ушију врева људских гласова, звекет оружја, топот коњских копита. Опазила је из далека светлост од буктиња, а на врху главне капије, између два црвена пламена, нешто ужасно страшило, коме не могаше разазнати облика, ал' ју ипак за то потресе, од пете до главе, неисказаном узрујаношћу.

Не могаше дуго да заспи, него се приљубљиваше Агати у наручја, дрхћући као прут.

Наједаред обе женске пођипаше с постеље. На дворишту, близу њихова стана, разлегаху се јасно дрека, јаук и смех.

Истрчаше, и очима пренераженых женских приказа се ужасан видик.

Међу разузданом руљом војника, који дизаху грају до небеса, ињаше жена, притискујући на груди невинашце. Хаљине беху здеране с ње; у исцепаној кошуљи ишла је, или боље пузала, готово гола, расплетене и рашчупане косе у нереду. Час по час принесе јој очима буктињу војник, који ињаше пред њом, а онда Марта опази њене црте, упакажене, бледе, išarane модрицама. Вриснула је од пренераженья и саучешћа.

— Агато — прозбори тихо, — видиш ли ти?... то је она лепа!...

Не беше у том часу ни трага лепоти на лицу Мехтилдину. Од стида и бола упакажено обличје имађаше очајан израз. Вучена од џелата, трзала се као бесна, закљањујући своје невинашце, које вришташе од страха. Није плакала; из избечених јој очију, од претасти, стрељаше кан'да блесак гнева; уста беху бледа, полуотворена, а из њих излажаше кашто сок од бола, кад ју Дитрих, који ињаше за њом, шибаше чврсто сплетеним конопцем по белим плећима, врату и лицу . . . Местимице из просечене коже бризгаше крв . . .

Дитрих је час по час дизао руку, ударао, смејао се и псовао.

Спровод пролажаше поред Марте, која стојаше уз дадиљу, правце на капију од дворишта. У проласку паде поглед Мехтилдин на јасно лице дојчета, које гледаше на њу с немим пренераженьем и дубоком жалошћу. Мехтилда застаде за час, очи јој се замагличе као од суза, уста се стадоше мицати, као да ће проговорити, али у тај мах паде из Дитрихове руке ударац, јемачно осетљивији од других, јер се жена заниха и јаукну, а Марта заклони очи.

— Напред! — дрекну Дитрих и гурну Мехтилду, коју повукоше даље према капији.

Мало за тим наступи мртва тишина. Из даљине само допираше још топот коња, који вожаху Мехтилду у Жегањ, где ће ју, по Маћковој заповести, избацити, с презиром, на двориште жегањског замка.

Од тога тренутка не имађаше Марта ни за часак мира. Стара страва од грозног господара сада се удвостручи; чињаше јој се непрестано да чује његове кораке, да разазнаје његов глас из далека, да војвода долази да учини какво зло њој или Агати.

Међу тим се Борковић дуго не показиваше на тој страни замка; неколико пута само опази Агата, како, сакривен иза зида, жарким очима гледа Марту, где се шеће по дворишту.

Не спомињаше јој ништа о томе, не хотећи да још већма девојче страхује, али се сама узбринула, јер се домишљаше, да пан Маћко није остао хладан према тако необичној лепоти.

— Опростио се једне — мишљаше, — ишибао ју и истерао с презиром, а сад ће зажелети да има другу . . . Али Бог ће се смиловати, неће допустити . . . Оца је убио . . . Ћерке се не може дотаћи!

Једнога дана војвода стојаше дуго за зидом, док најзад не истрча, пре женскима, Агату отисну, а Марту ухвати за руку, привуче ју к себи и зажареним погледом гледаше јој у лице. А кад она-бледа као мртвац, уздрхтана, ником поникну од страха, стаде јој говорити умиљато, како је само могао.

— Што се бојиш мене? — питаше, — што кријеш очи од мене? реч ћу одржати . . . нећу ти учинити на жао . . .

Али она презаше чак и од његова гласа, ако и беше тишији и умиљат. Из стегнута грла не могаше да изиђе ни гласак; у железној песници Борковићевој кочила се њена рука, а њу сну пролажаше смртна језа.

Од тада, готово сваки дан, излажаше пан Маћко на сусрет Марти, — сакрити се пред њим не могаше, а ни савладати страве. Узалуд мољаше војвода:

— Проговори ми реч! . . .

Она окреташе главу и ћуташе не предишући.

Кашто, кад стојаше тако пред њом, сећајући се звука њена гласа, а не могаше да дочека речи, у страсној му души плануо би гнев . . . Онда ју трзаше за руку.

— Говори! — викао је.

Она је бледела, љуљала се на ногама, али је упорно ћутала. Речи јој замираху на устима, — могао би ју убити, а она не би пустила од себе ни гласка.

У замку, међу тим, беше сада непрестана галама. Готово даномице спремаше пан Маћко бучне гозбе; често је одлазио и у Познањ, где је с Прецлавом вршио намесничку службу.

А беше то владавина, какве још нико не виде ни не запамти. Пан Маћко се журио, да Великополску, као што говораше, очисти од својих непријатеља. Имајући сада власт у рукама, није штедио никога, а највећма трпљаху Наленчи. Осетише они одмах тешку руку војводину, а не само они, него и најдаљи им сродници. Изгледаше, да је томе роду куцнуо последњи час, тако се изузео на њих пан Маћко, скупа са својим верним другом Сенђивојем. Букли су једнога за другим на старостинске судове, а многи је платио главом, да се је крик препасти и одвратности разлегао по читавој Великополској.

— Чујеш ли ти — говораше пан Маћко Сенђивоју —, како вију ти пасји синови . . . Погњавићу их до ноге, да ће бити та земља Борковичева, а не краљева . . .

А Сенђивој, кад год који Наленч дође у шкрипац, гледаше око себе светлим погледом, хракаше и беше задовољан.

— До ноге . . . — понављаше — до ноге!

Долажаху често и гласници, из Кракова, пану Маћку; пан Отон од Шчекаровица и пан Миколај Пшоника од Бабина, а после свакога њихова боравка, војвода падаше у све веће беснило.

— Знаш ли! — повиче једном Сенђивоју после њихова доласка. — Знаш ли, шта се догађа у Кракову? Краљица је Аделајда умрла — ха, ха! А краљ је послао просце у Жегањ, глоговској княгињици . . . ха, ха! . . .

Смејао се и шкрипао зубима, а Сенђивој одмахну руком.

— Шта ми је то!

— Тебе није ништа, али мени! — крикне Маћко. — За мене то много значи . . . Краљевског потомка, од те Ладвиге, морам ја држати на крштењу и име ћу му дати! Ха, ха!

Сенђивој гледну зловољно на Маћка. Од времена Мехтилдина бојао се он увек, да Маћко не падне у женске замке, јер знађаше, да у њима омекша лахко његово срце. За то је слегнуо раменима и ћутнуо.

А Маћко га пограби за руку.

— Чујеш ли! — рече кроз зубе. — Онај дан, кад Ладвига постане мати с краљем, а ја ћу ти дати најсилнијег Наленча, стрица твога, Венијамина од Чарнкова, да се на њему искалиш! — И излети, а Сенђивој опет ћутну.

— Жене ће му доћи главе — прогунђа —; али мени је обећао дати Венијамина . . . За то живим, да га убијем . . .

А пан Маћко, кад истрча, још једном призва Отона од Шчекаровица и рече му, да му исприно-

веда све, што се је догодило од онога часа, кад је хески ландграф отишао у Жарновац.

— Приспели смо онамо ноћу — говораше пан од Шчекаровица. Нико нам на путу не стављаше никакве запреке. Краљица беше тако немоћна, да изгледаше, е ће за који час издахнути. Ландграф беше у очајању, кад виде, да му је ћерка више налик на костур. него на живо створење. И одмах ће сутра дан мени казати:

— Ја је овде нећу оставити, макар погинуо скупа с њом...

А ја ћу му на то:

— Снаге имамо доста. Пан-Маћкових војника има сила с нама и око Жарновца. Можемо отети краљицу...

Али Ландграф се договорио с паном Јаном од Борка, па је нешто друго заумио. Сутра дан, пред вече, дигоше велики јаук и лелек. — Краљица је умрла! — викаху. — И те ју ноћи, умотану у беле покрове, одвезоше на колима, с жалосним буктињама...

Пан-Маћко се смејаше.

— А можда је доиста умрла? — запита.

— Видео сам ју сада — одговори пан од Шчекаровица, — на каселском двору. Ваљда никада не беше здравија — изгледа увек као скелет, али така јој је већ нарав...

— А како је у Кракову? — питаше даље Борковић.

— У Кракову мало не пукох од смеха — говораше даље пан-Отон; — Кохон, који беше зар онда у Жарновцу, први је донео глас краљу о смрти Аделаидиној. Онда одредише да службе служе, звоњаху по свима црквама од зоре до мрака, а не знаш чијој души у покој... Краљ је, веле, шиљао у Касел, да се стаар потврди... Ландграф ипак бојећи се јемачно Казимирове силе, одговорио је: — Умрла је!...

— Само да се то не ода пре времена... — прогунђа Борковић.

— А мени се чини — примети пан од Шчекаровица —, да се не ће одати, или боље, да ће сви у то вероватн, јер хоће да верују... Краљ за то, да мирно живи у правом браку с кнегињицом Јадвигом... а свештенство за то, што је и њему тиме боље... Од то доба престаде саблазан... Естерка је отправљена, жидови умукоше. Краљ је прекинуо борбу с Бођантом.

— Пробудићу ја све њих! — крикну пан Маћко.

И одасла пана од Шчекаровица, скупа с Миколајем Пшоном, натраг у Краков са заповешћу, да оштрио пазе на све, што се буде дешавало у двору.

— Кад та Јадвига — шапну — дође из Жегања у Краков, да буде краљица, одмах ми јавите... Хоћу да је водим у ложницу...

Време брзо пролажаше. Војвода час сеђаше у Познању, час се враћаше у Кожмин, где је држао госзбе и где се више него икада стадоше стицати витезови разбојници, што-но их шиљаше брату Јан од Борка, по своме обећању, из Хеске и других немачких крајева.

Осећаше се бура у ваздуху. Беше јасно као дан, да пан Маћко спрема и прикупља своју снагу, да одлучно удари, али како и на кога, нико још не знађаше. Она конфедерација, склопљена некада у Познању, није више готово ни постојала. Акат те конфедерације потписао је, до душе, Борковић, кад се је вратио из Кракова, као војвода. али се за саму конфедерацију није више ни најмање бринуо. Није се бојао сада ниједне побуне, коју је потлачио, јер знађаше, све кад би и хтела против њега устати, да има доста снаге, да ју сломије пре, него што би стигла помоћ од краља. А за краља, који се сада бакљаше о женидби с Једвигом, спремаше друкчији колач...

Еле, добре воље враћаше се из Познања, на одмор у кожмињски замак, где је прегледао своју дружину и дотеривао у запту, а у самом замку је што шта преграђивао и мењао.

Један део, у коме некада становаше Мехтилда и у коме се, као што говораху, чувало благо, одели од другога новим, високим зидом. Собе, које некада запремаше разнежена Немица, даде војвода преправити и врло богато украсити. Залетао се често и онамо, где се надаше, да ће се срести с Мартом, а кад ју сретне, говораше јој све умиљатије, а гледаше ју тако пронизаво, да се девојче погињаше под снагом тога погледа, а срце му престајаше куцати.

— Не знам, шта ми је — говораше Марта дадиљи —, али кад господар гледа у мене, чини ми се, као да ми ко побрка и подуши мисли, а срце огњем пали Кад оде, будим се као из сна...

Агату обузимаше све већи немир.

— Нека само дође — мишљаше —, узећу Марту на утеху... Не ћу сада ништа тајити... Отићићу у Познањ, на викати на сав глас, чија је она ћерка... Наћићу правде и избавити Марту.

Кад ал' један пут јавише јој, да ју војвода позива.

Обе протрнуше, јер беше заповеђено, да Агата дође сама.

Очајање спопаде стару дадиљу; суза јој попестаде, а само глухо јецање отимаше се из груди, кад се је праштала с љубљеном наранкињом.

— Не видех те више, не видех! — јечаше, држећи Марту у загрљају.

Откинуше ју силом и одведоше, а Марта остаде сама у соби. у којој је толико година мирно проживела уз Агату, која јој сад изгледаше као гроб без излаза. Окаменьена од пренераженьа, сећаше на земљи, без мисли, потиштена том несрећом, која паде на њу, а с којом се не умејаше борити. Чињаше јој се, да је, с одласком Агатиним, престало за њу све и сва; без ње не могаше замислити живота, а не надаше се њеном повратку. Слушаше дуго одјек корака, који се одаљаваху, док се не утишаше — и обузе ју страшна пустош.

Језа ју пролажаше од пете до главе, глава беше тешка као камен, у грудима гораше живи огањ. Овладала њоме чудна збуњеност — престала је осећати и мислити. Вечита пренераженост, у којој живљаше већ тако дуго, и најосле данашњи растанак с дадиљом, сломише јој снагу.

Колико је времена прошло од одласка Агатина, не знађаше ни сама; није се чак ни дигла с места, кад се на ходнику зачуше кораци, нити се макла, кад пред њу стаде Агата жива и здрава, само врло бледа и уплакана. Марта гледаше у њу великим, стакленим очима и не говораше ништа — није ју познала. С плачем и јаоком јурне к њој Агата; топлим сузама и пољупцима разгреваше лице, руке и ноге Мартине и једва успеде, да ју пробуди из те чудне немоћи.

— Ти се вратила! — говораше Марта тихим, слабим гласом, уздрхталим рукама грлећи дадиљу око врата и дотичући се њена лица, као да хоће да се увери о истини. — Вратила се?!... Дакле није те убио... није те убио... господар!...

И опет се занесе. Дизаше се час по час, притишћи: „Ево господара!...“ или лежаше хладна, бледа, као мртва.

Оболела је тешко, а кад је, после дуге борбе с болешћу, младост одржала победу и Марта свесно подигла очи, опет их је одмах затворила, јер јој се чињаше, да то, што је видела, беше само сан.

Лежаше на мекој постељи, покривена свиленим покривачем, у дивној соби, какве не виде ни у најлепшим сновима.

За час је опет отворила очи и спазила Агату, где клечи уз њу с погледом упртим у њено бледо лице. Бедна дадиља постарала се за неколико година, а омршавила је тако, као да је сама претурила тешку болест.

— Мајко! Мајко! — повиче Марта, савијајући јој обе руке око врата, — ти си уза ме, онда је добро!...

И сакри лице у њену загрљају, као да хоћаше да више ништа не види и не зна.

Дође ипак час, кад мораде дознати за све. Причала јој тада Агата, како јој је рекао војвода онда, кад ју је позвао к себи:

— Читав преуређен део замка дајем Марти... Дао сам лепо украсити собе, у којима ће она с тобом становати... Само да се ниште никада макли изван округа тога дела. Одељен је зидом, а ко прескочи тај зид — погинуће!

Марта, слушајући, гледаше око себе с усхићеним очима и не могаше да појми, шта је с њом. Свуда, куда погледа, сјајно злато и свила, кадива и сагови. Чисто ју очи заболеше од гледања тих красота, којима не умејаше дати имена.

— То за мене! — понављаше. — Све то за мене?

И опет јој падоше на памет оне некадашње бајке о зачарани кнегињицама и сјајним палатама. Радовала се тој лепоти, коју је видела око себе и која је блазнила поглед јој и душу; била би јој се веселила као дете, али ју одмах обузе чудна туга.

— Мајко! — повиче опет Агати, као некада, — то сам ја сада јемачно зачарана, као она лења!...

Агата се жаљу.

— Не зови ме више мајком! — рече, а глас јој се кидаше у грудима.

— За што да те тако не зовем? — запита Марта у чуду.

— Јер ти сада више ниси моја!... доврши Агата, окрећући лице, обливено сузама. — Сад је твој родитељ господар од замка — војвода Борковиц! Њега мораш тако звати, кад дође... тако је заповедио!

Марта разрогачи усплахирене очи.

— Он мој родитељ?... Он... господар!

Не могаше да верује. Тај глас паде на њу, као нова несрећа. Не хтеде више ни на што да гледи и ни чему да се радује и у мало се опет не разболи од очајања.

— То не може бити — шапташе бледим уснама, — он је господар... није отац!

Најпосле ће ју умиривати сама Агата, причајући, како је тај господин, који јој задаваше толики страх, био добар и нежан према њој.

— По читаве ноћи — говораше — бдио је ту, скупа са мном, уза те, кад си се разболела... Седео је непомично и само гледао у тебе, прислушкујући дисање... Он је отац твој, јер те милује... Видећи, како сам ти одана, обећао је, да ме не ће никада удаљавати од тебе. Слушкиња ћу ти бити сада, не мати... али ћу бити с тобом!...

И плакаху обе, осећајући неисказану жалост, што им се ваља покорити вољи војводиној.

Кад први пут, после, виде Марта, где у њену собу улази онај, кога јој ваља од селе звати оцем,

обилазила њоме стара бојазан, а можда и сто пута већа. Одевена у господско одело, које јој донесе Агата, клону на колена пред војводом, јер не могаше да поднесе тога погледа, који јој је палио лице, проницао душу, као оштро железо. Он ју подиже, узе у наручја, па говораше тихо, умиљато. Марта слушаше брујање, не разумеваше речи, него непрестано осећаше на себи његов поглед, као какво бреме.

Од тада је долазио често, готово сваки дан. Седаше према њој и гледаше ћутећи, намрштено. Очи му се онда крвавo светлуцаху, — изгледаше као што, да ће сручити на њу и угушити то преплашено девојче, које дрхташе под снагом тога погледа и пред том дивљом силовитошћу. Као што јој опет говораше пригушеним гласом, који час по час тако нежно звучаше, као да је полазио из непокренуте до тада дубине душине, — а онда је Марта полако дизала главу и бацала пажљиве погледе на војводу, или се учила, да му одговара тихим, испрекиданим речима. Бојазни опак не могаше дуго савладати; кад војвода улази, срце јој удари у грудима, као чекићем, и на једаред престане куцати; дах у грудима замире, као у слутњи, да љута опасност с њим улази; — кад одлази, онда јој се истом враћа присебност и слобода.

Више пута је осећала по инстинкту, преко воље, да се диже у његовој души страшна бура. Глас војводин постајаше онда испрекидан, тврд, речи му измицаху на уста недоречене, као да их силом суздржава, руке се пружаху к њој, да ју ограбе и однесу...

— Добро — мишљаше —, нека ме убије... или истера као ону!... Волим то, волим смрт, него ту вечиту бојазан...

А онда за кратак час, као тренут ока, дизаше на њега дрзак поглед, погледаше му смело у то намрштено лице, по коме прелеташе грчевито дрхтање — изгледаше, као да изазива, не би л' плануо гневом... Узалуд!

Војвода се онда умери, скочи на једаред и истрчи, као махнит.

(Наставиће се)

ПОУКА

КОЛЕРИН БАЦИЛ

Ово дана читасмо у јавним листовима, да су доктори медицине у Минхену: *Рудолф Емерих* и *Јиро Чубио*, из Токија у Јапану, изнашли, да се, кад уђе колерин бацил, у човечје тело, хемички створила салитрена киселина (Nitrit, salpetrige Säure), и да је то отров, од ког већи део мора да умре.

Ја сам писао чланак с натписом „*О колери са погледом на Беч*“. Тај је чланак изашао у „Vedette“, војеном листу у Бечу 13. јуна (по нов.) год. 1884. У том сам допису указао читалачки свет на ону колеру „азијатику“, која је букнула године 1871. у Банату, у месту Жомбољу (Хацфелду), западно од Темишвара; она се ту излегла автохтоно.

Ја сам даље разложио: како се колера ту излегла и како је у људство уништила и онај љути помор и покор починила. Ево како:

С пролећа године 1871. укаже се велика поплава у Потисју, у Банату. Тиса „регулисана“, т. ј. сужена међу високе насипе, тако, да њена велика вода није имала — као до јако кроз тисућу година — више своје ритове и није имала маха, да се разлива по тим својим пространим, недогледним плитвама, већ се велика, надошла вода сабила међу насипе и толико се у вис дигла, да је њена тежина под земљом истеривала воду у ритовима, па и у целом ниском Банату *на изданак*. Осим тога сва вода истопљеног снега и вода многих киша у Банату не имађаше више у одвећ набреклој Тиси ни набреклом Дунаву нигиже место за отоке, већ остаде у банатским низама.

Последица томе беше, да вода поче избијати на изданак и по местима, који су осам и више километара далеко од текуће воде. У Препаји се указа вода по улицама; сви ровови беху пуни изданске воде Бразде по њивама беху пуне воде. То исто се указа и у Жомбољу. Студенци у оба места беху дупком пуни воде.

Код Жомбоља беше онда, кроз много година ископан студенац баш уз ров, којим је ондашње гробље уокривено. Како је изданска вода напунила студенце до горе, то су и сви гробови у гробљу били пуни воде, али онда и стоји та вода из гробова у вези са оном водом у студенцу. У студенцу поред гробља

беше дојако најбоља, хладна вода, и свет ју је радо пио. Тако и с пролећа године 1871. док су студенци били пуни воде, све што је у њоји талога, то је као теже пало на дно; горе је била чиста вода, доста бистра.

Око јула месеца опаде вода, поче жега сушити ју, те дође ред да се из студенца вода црпе и пије из дубљине. И сад пијаху људи онај мутљаг, онај талог, који се сцелио с водом из гробља у студенац, и ту као тежак на дно се слегао.

И сад се изроди колера баш у оном крају, који је ино воду из студенца са гробља. Одатле се распростре зараза по целом великом немачком месту. То је била „автохтона колера азијатика".

И у Црепаји би се догодила била та иста несрећа, да гробље не лежи јужно од места, баш на страни, камо се слива из села вода, и даље за то, што немају Црепајци никоји студенац близу гробља, из којег би пили воду.

Да видимо сада, еда ли је шкодљива она гњилост од човечјих лешева у гробовима.

Хлор и сумпорита киселина чеде се из трулих лешева. Салитерна киселина је главни производ телесне гњилости и раствора.

Да видимо химиски састав воде са разних положаја.

Добра бистра пијаћа вода из извора или из студенца на згодну месту састоји се из ових стихија:

парног заостатка од 100.000 делова			10—15 делова
органичног суђанства	„	„	1—5 „
салитарне киселине	„	„	0·4 „
хлора	„	„	0·2—0·8 „
сумпорне киселине	„	„	0·2—6·3 „
тврдоће	„	„	18· „

Да видимо сад хемијски састав воде из студенца једног у Минхену одма до гробља, у предграђу, у ком се свакад кад се је тамо указала колера, јула или августа месеца колера изродила и најдуже трајала: од 100.000 делова:

парног остатка	34·6	делова
органичног суђанства . .	5·27	„
салитарне киселине (Nitrit)	60·75	„
хлора	48·9	„
сумпорне киселине . . .	61·5	„
вапна (креча)	47·04	„
горке земље	25·25	„
тврдоће	82·4	„

Ево нам доказа, зашто се морала године 1871. у Жомбољу излећи колера у оном крају, који пијаше воду са гробља!

Овај хемијски испит нам уједно доказује и потврђује нови изналазак доктора Емериха и Чубија, да је колерин бацил отров Nitrit, или салитрена киселина; јер видимо из оних бележака о саставу воде у студенцу одмах до гробља у Минхену, да у њоји има:

салитрене киселине . .	60·75	делова
даље хлора	48·9	„
сумпорне киселине . . .	61·9	„
вапна	47·04	„

а у бистрој, здравој пијаћој води и из извора има само 0·4 делова салитрене киселине; хлора 0·2 дела; сумпорне киселине само 0·2 дела, а вапна — никако.

Помислимо сада, кад студенац изван, а близу гробља толико отрова из гњилих лешева у себи има, да каква је онда вода из оних студенаца, који су на безуман начин усред гробља ископани! У Букурешту сахрањују још у портама око цркве своје мртве. Ове су у сред вароши. И у тим су портама одмах и студенци, из којих свет пије воду. Али је за то колера год. 1855. и гњавила људство и нашу војску.

Питање о пијаћој води је по народ и људство најважније, јер се тиче здравља и живота; тиче помора и заразе.

Ја сам узео за животни задатак, да у том питању посматрам, јер се тиче народа, који живи у низама, у подвоју: у Подунављу, Подравини, Потисју и Посављу, где луте грозније море свет и где разне заразе нису због пијаће воде маха, као што видесмо ено у Жомбољу.

Мене срце боли, кад год видим место, где лежи у низи, а над њиме одмах на ивици, на брегу види се гробље. У студенце таквих места цеди се вода од кише и истопљеног снега кроз гробове и носи собом ону гадију и оне отрове.

Има кућа, у којима је студенац баш поред или испод нужника; или поред или испод стаје, где марва балега, коњи торе, и свиње своје кртоге имају. Па ако и није студенац у тој авлији на тако ружну месту, оно су у суседној авлији та нечиста места близу студенца, те се она нечистоћа у пијаћу воду цеди, јер је сваки студенац дубља шупљина од нужника.

Мени је позната у Хрватској варош, где ред њених крајних кућа дељаше узан поточић од варошког гробља, које је прострто на окомку. Свака кућа имађаше свој студенац и цео им је свет завидео на доброј води, јер ова имађаше неки *сладак мастан* кус. Свет тај није бројао своје мртве. Од хиљаде душа умирало је но осамдесет.

Несретници! Они не знађаху, да је та њихова *масна* вода цеђ из гробља и гробова, која се зове немачки научно *„Лајхенвазе"*. Нови физикус у варо-

ши коме падоше у очи оних осамдесет према хиљади, изради код власти, те буду сви ти студенци ароњени и сад умиру петнаест до двадесет душа на хиљаду.

Код Пожуна на 1800 м. од старе круписавне хумке узводно на левој дунавској обали, има на подножју брдском међу друмом и обалом извор један. Сваки живи, којег пут туда панесе, стаће и напиће се из њега дивне, лепе воде. Страна тог брда беше пре виноград. Али од више година ту је сада ново чивутско гробље, не даље но педесет корачаја од извора. Шта све носи са брда вода подземно у онај извор, из ког и данас још свет воду пије!

Ових дана изалазе у „Semliner Wochenblatt“-у чланци од професора J. Марека о пијаћој води у Земуну. Вредно их је читати. Стручњачки су и научно дивно писани. Писац доказује хемиски испитан састав воде из оних сада копаних *полу артеских* студенаца. У неколико кућа и на новом дунавском Морфијевом жалу (кеју). Стихије воде из тих студенаца близу су оној скали, коју наведох о доброј пијаћој води. Тиме је међер изречено, да Земун има сада из тих студенца добру бистру, здраву пијаћу воду, која ће становнике од сада чувати од маларије и од разних зараза.

Хоћу да опишем мало те полуартеске студенце, како би се наше општине, наши имућнији људи угледали, те и они такве пијаће воде себи набавили. Услови ће бити по земљиште они исти у свима низама у Угарској. При копању дође се у дубини од 8—15 м. (како кад, кад је велика вода и пре) на прву воду. Ту не. Даље се копа. Сад се пробије један, први слој, глине: под овом се наиђе на другу воду, и ту не; пробије се и други слој глине и сад се наиђе у дубини од 30—40 м. на трећу воду. Ова је бистра, процеђена, лепа, здрава вода, близу изворне, само што је мекана, јер се у њу цеди текући Дунав дубоко доле под земљом.

Овака вода чува народ од заразних болештина. Само хоћу још да опазим, ако је студенац на точак или вито, онда треба свакад да је покривен, да не падају из ваздуха у њ разне микробе и заразне гњидице.

У Русији има варошица (волост) *Сарепта*, не далеко од Астрахана узводно, на десној обали Волге реке. Та је варошица имуна била дојако према свим колерама почето од године 1818. Пет пута је та зараза крстарила по Русији свуда и гњавила људство. Али Сарепта оста здрава, читава. Ни једног болесника, ни једне жртве од колере. А та њена обезбеђеност последица је узоритој чистоћи, која влада у месту. Воду су довели из Ергени-брда из два извора, из даљине од три врсте. Оба водовода дају две хиљаде акова свеже, студене воде за двадесет и четир сата. Свиње, перад, не сме нигде бити, ни на улици ни слободно у авлији, већ је све у затвору. Ђубре из куће и авлије свака три дана сваки газда мора да извезе на Ергени брдо, те гноје њиве.

Али главна особина: на улици поред кућа десно и лево, и по авлији и баштама дрвеће, понајвише орах, које је грањем и лишћем прекрилило куће и улице, и покрива као свод цело место.

Градоначеник ондашњи, г. Лесер, пише ми, у свом писму од 12 маја 1884, како њино место са висине и из далека гледано, изгледа као да је шума, а не варош. Даље, да су сви научници, који су са запада и из Москве и Тетрсбурга онамо долазили и Сарепту испитивали, рекли: „Ова ваша дрвета са широким грањем и лишћем прекрилило куће и улице, и покрива као свод цело место.

Градоначеник ондашњи, г. Лесер, пише ми, у свом писму од 12 маја 1884, како њино место са висине и из далека гледано, изгледа као да је шума, а не варош. Даље, да су сви научници, који су са запада и из Москве и Тетрсбурга онамо долазили и Сарепту испитивали, рекли: „Ова ваша дрвета са широким грањем и лишћем храње вас од сваке заразе, коју у микробама носе ветрови по ваздуху.“

Нек нам те белешке служе као поука, да и ми своје куће, своја места, своје студенце обграђујемо живим дрветима и да их тако покривамо, да не падају из ваздуха заразне гњидице у нашу пијаћу воду, на комад хлеба, што га једемо.

У Бечу, на Видов дан 1893.

Јован Стефановић Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

АЛФРЕД ДЕ МИСЕ

(ALFRED DE MUSSET)

V

Одсудан моменат у пјесникову животу бјеше његов одношај са госпођом Сандовом. О томе односају, о коме сам и ја исти нешто натукнуо у својој књизи о »Венецији«, казаћу овдје само колико је нужно за правилан развитак ове цртице.

Де Мисе бијаше истом турио у јавност свој мајсторски спјев »Rolla«, кад га пријатељи, на једном пријатељском собету, приказаше гени-

јалној женскињи, која се потписиваше George Sand. Њихово се познанство претвори скоро у интиман одношај. Њихов живот постаде за неко вријеме право арајство. Ко је икад ватрено љубио, а не чезнуо за самоћом? И они се најприје склонише негдје на селу, у околици парискоj; ама се Сандовици скоро прохтје путовати, и млади заљубљеници ријеше, да се крену скуна у Италију. Прва писма, што их Алфред управи својима из Млетака, свједоче о чаровном утиску »јадранске краљице« на пјесников ум и фантазију. За тим настаде дуга почивка и након два мјесеца непрекидна мука стиже опет једно његово писмо, у коме ојађени момак (који бијаше истом преболио од упале у мождањима) јављаше брату Павлу, како је наумио из Млетака селити. »Довијеђу кући, вељаше, изнемогло тијело, опљачкану душу и растргано срце, које вас као икада жељкује. Ако бога знаш, брате, спреми за ме коју хоћеш собу, ама само немој ону, што сам је досле имао. Та би соба побудила у мојој памети гомилу бдних успомена.«

Пјесник се врати кући сам и страшно преображен. Бијаше из Париза отишао пун наде, са олимпијским осмијехом на устима, а кад га сродници на повратку дочекаше, изгледаше као да је напрасно клонуо под теретом неке големе невоље.

Шта се бијаше догодило?... Бог и душа, о тој се је романтичкој згоди много што-шта нагађало; али ће трудно ико бити сушту истину сазнао. Како му драго, мало времена по пјесникову повратку изађе на јавље чувени његов роман »Confesssions d'un enfant du siècle«, којему је предмет, као што се у опште држи, у тијесном сродству са оном млетачком »недаћом«. Једна епизода из тога романа објасниће читаоцу ову љубавну »аферуболе но икакво причање. Ево је у језгри. Било је њих троје: »он«, »она« и један »добри пријатељ«. Бијаху таман сјели да ручају; у неко се доба »он« саже испод стола, да дохвати вилушку, што му се бијаше омакла, и у исти мах угледа ножицу своје нејерне јаранице (Бог да јој прости!), гдје се сплела с ногама оног »доброг пријатеља«...

Двадесет година кашње — приповиједа Павле Де Мисѐ — кад се једне вечери поведе разговор о разводу брака, који тада у Француској не бијаше дозвољен, опазиће пјесник сјетво: »Наши брачни закони нијесу опет тако лоши, као што се на први мах чини. Ја бих радо био жртвовао десет година свога живота, да будем могао уврстити у наше законе развод брака, намјером, да се вјенчам с једном женскињом, што се бијаше од свога мужа отргла. Да се моја жеља онда испунила, увјерен сам, да бих шест мјесеца кашње био сам себи мозак смрскао.«

VI

Ама не претјечимо догађаје.

Вративши се из Млетака, проведе пјесник годину дана у потпуној самоћи; некадашњи viveur бијаше се претворио у суморног пустињака; ћуталица и подозрив, зазираше и од самијех укућана. У једном писму тога доба успоређује он сам себе са онијем гостима Цезара Борђије, или Медичића куће, који, кад би једном од њихове софре окусили, не могаху више да се опораве за свога вијека. И заиста, ако пјесникова машта бијаше још једнако бујна и граната, пресахло цвијеће почињаше опадати, а нови пупољци никако још да избију. Али тај застој у пјесниковој продуктивној моћи не потраја срећом дуго; мало по мало, па се он поврати опет својој музи. Разумије се већ, да је први плод обновљене му радишности морао бити: чедо туге. »Мајска Ноћ« плод је чистог осјећаја, ама је људска бол тако силно у њој изражена, да се тај дивни састанак може барабарити са најљепшим тугованкама Леопар дијевим. Слика о пеликану, који раздире своје рођене груди, да нахрани своју пилеж, а у којој пјесник оличава самог себе у одношају са својим читаоцима, спада у најблагородније његове замишљаје. Павле Линдау има право, што вели, да је чемерна тачка у пјесникову животу био жалосни исход његова пријатељства са Сандовицом; али не могу пристати на даље његово тврђење, да је пјесник провео остатак својијех дана трудећи се узаман да се отресе тужне успомене на ону недаћу. Он је и кашње љубио, ако не истијем жаром, а оно бар истом искреношћу као и прије.

Као сви људи силна осјећања, бијаше и Де Мисѐ чедо тренутног утиска. Сама љубав ка пјевачици-вили не могаше да га за дуго задовољи. За њега љубити и љубљен бити бијаше главни посао живота — паче, у неку руку, сав живот. Из пепела старе љубави искрену скоро нова. Али тој новој љубави бијаше намијењен кратак живот. Пјесма »Децембарска

Ноћ«, ма колико суморна и ојађена у интонацији, уско је скопчана са том љубављу. Женска глава, која бијаше ову пјесму инспирисала, припадаше другом човјеку, па опет није могла да остане равнодушна на пјесникове уздахе. Она му дозволи, да јој се удвара, ну под увјетом, да то удварање не прије̂ђе границе простога пријатељства. Де Мисе̂ одржа за дуго своје обећање, дајући пјесмом одушка неодољивој страсти, којом му срце кипљаше. Китице »A Ninon« показаше незнаној љепотици, како се некијем људима није лако играти пријатељства. Након неколико дана унутрашње борбе, они се јуначки ријеше, да жртвују своје узајамне осјећаје човјеку, који у сваком погледу бијаше достојан њихова поштовања. Ова је сентиментална епизода нашла касније одјека у Мисетовој новели »Emmeline« и у чувеном писму на пјесника Ламартина — које јамачно спада у најузвишеније његове саставке. Они, који сумњају (као н. пр. Нијемци), да ли у Француза има праве лирике, нека узму и прочитају ове дивне саставке, који као да су написани са сузама из живога срца. У њима је Де Мисе̂ постигао врхунац свога генија; он ће се касније са пјесмама: »Lucie«, »Souvenir«, »A la Malibran«, »L' Espoir en Dieu« одржати на истој висини, али ће је тешко превазићи.

VII

Данас у Француској нема томе поговора: Де Мисе̂ је највећи француски лиричар; али он уједно спада у мален број оних пјесника, који се могу назвати међународним, или тачније, опште људским. На његовој су лири одјекивали сви звуци, који су човјечанству своји, и он је можда једини француски пјесник, који је правијем ј е з и к о м с т р а с т и пјевао, те који се никада, публици или критици за љубав, није своје искрености одрицао. Читалац, који се овијем пјесником није упознао, не може да појми, што је лирска искреност; његове пјесме нијесу проста исповијест, штоно вели: од срца — срцу, него су оне права анатомија рођеног срца свог. Ову је лирску искреност истакао и похвалио један велики критичар нашега доба, Иполит Тен, кад је о Мисету казао: »Тај бар није никада лагао!«

И, бог и душа, он иржаше ужасно брбљаве стихотворце, који траже ефекат у звучнијем фразама и — реторици за љубав — фалсификују чак и сузе у очима:

„Non, je ne connais pas de métier plus honteux,
Plus sot, plus dégradant pour sa pensée humaine,
Que de se mettre ainsi la cervelle à la gêne,
Pour écrire trois mots quand il n'en faut que deux,
Trahir son pauvre coeur comme un chien qu'on enchaîne,
Et fausser jusqu' aux pleurs que l'on a dans les yeux."

Алфред де Мисе̂ спада у оне одабране духове, који се најбоље сами собом карактеришу; ко је вољан да их добро просуди, нека узме подлогом свога проучавања саме умотворе, што су им из пера, или тачније рекавши, из душе потекли. Ето, са шта сам принуђен, да још који уломак из пјесникових дјела наведем. Читајући његове ствари, чини нам се по некад, као да је пјесник састављао своје пјесме пред исповиједницом, тако су истините! И ми љубимо и нехотице тога човјека, који је могао кашто тијелом забасати, но коме је душа остала увијек чиста као жежено злато:

„O Muse! que m' importe ou la mort ou la vie?
J'aime, et je veux pâlir; j'aime, et je veux souffrir;
J'aime, et pour un baiser je donne mon génie;
J'aime, et je veux sentir sur ma joue amaigrie
Ruisseler une source impossible à tarir.

J'aime, et je veux chanter la joie et la paresse,
Ma folle experience et mes soucis d' un jour,
Et je veux raconter et repeter sans cesse
Qu' après avoir juré de vivre sans maîtresse,
J'ai fait serment de vivre et de mourir d' amour.

Dépouille devant tous l' orgueil qui te dévore,
Coeur gonflé d'amertume et qui t'es cru fermé.
Aime, et tu renaîtras; fais-toi fleur pour éclore.
Après avoir souffert, il faut souffrir encore;
Il faut aimer sans cesse, après avoir aimé."

Још је можда згодније пјесник сам себе насликао у пјесми »Après une lecture«, откривши уједно и унутарњу ексенцију сваке праве појезије, нада све лирске. Трудно ће ико бити у том погледу ишта боље казао:

„Celui qui ne sait pas, quand la brise étouffée
Soupire au fond des bois son tendre et long chagrin,
Sortir seul au hasard, chantant quelque refrain,
Plus fou qu' Ophélia de romarin coiffée,
Plus étourdi qu' un page amoureux d' une fée,
Sur son chapeau cassé jouant du tambourin;

Celui qui ne voit pas, dans l'aurore empourprée,
Flotter, les bras ouverts, une ombre idolâtrée;
Celui qui ne sent pas, quand tout est endormi,
Quelque chose qui l' aime errer autour de lui;

Celui qui n' entend pas une voix éplorée
Murmurer dans la source et l' appeler ami;

Celui qui n' a pas l' âme à tout jamais aimante,
Qui n' a pas pour tout bien, pour unique bonheur,
De venir lentement poser son front rêveur
Sur un front jeune et frais, à la tresse odorante,
Et de sentir ainsi d' une tête charmante
La vie et la beauté descendre dans son coeur;

Celui qui ne sait pas, durant les nuits brûlantes
Qui font pâlir d' amour l' étoile de Vénus,
Se lever en sursaut, sans raison, les pieds nus,
Marcher, prier, pleurer des larmes ruisselantes,
Et devant l' infini joindre des mains tremblantes,
Le coeur plein de pitié pour des maux inconnus;

Que celui-là rature et barbouille à son aise;
Il peut, tant qu' il voudra, rimer à tour de bras,
Ravauder l' oripeau qu' on appelle antithèse,
Et s' en aller ainsi jusqu' au Père-Lachaise,
Traînant à ses talons tous les sots d' ici-bas;
Grand homme, si l'on veut; mais poète, non pas.“

Али кад би човјек хтио да наведе сва она мјеста, те овога најмодернијег међу модернијем пјесницима карактеришу, то би морао да овдје испише три дијела његовијех пјесама. Де Мисе, као што згодно вели Тен, није у њима прибиљежио само своје најзабитније осјећаје, своја лична признања, него је он у њима написао психолошку историју цијелога људства. Он је био више но прости пјесник, он је био човјек.

VIII

У прози је Де Мисе написао неколико драматских дјела, књигу приповједака и пет овећих новела, пет алемова, што замашно спадају у најљепше овога вијека. Проза му је бистра, жива, језгровита. Ко би се подухватио, па те новеле српски превео, учинио би својој књижевности праву услугу. У њима писац спаја у изобиљу дивне своје рефлексије, групише нјешто догађаје, црта мајсторски људе и мјестија, и доводи мудро у свезу факта са питањима философије и друштвеног живота. Комедијама његовим недостаје, до душе, драматска акција, али се неке од њих опет са успјехом на позорници држе. А написане су таковом живахношћу и хумором, да те при читању чисто очарају. Готије (Gautier) — у томе зналац — назвао их је »краснијем фантазијама, у којима се меланхолија разговара са веселошћу.«

Ако изузмемо овећу пјесму »Le Songe d' Auguste«, спјевао је Де Мисе, релативно, по све мало пјесама поштедњих десет година свога живота. Потоњи радови одаваху прерану малаксалост у његовом творничком духу. Томе бијаху криве физичне и моралне невоље, које му у задње вријеме бијаху живот загорчале. Неки од најдражих његових пријатеља бијаху помрли, или му се отуђили. Публика не примаше ни она више пређашњим заносом његова дјела. Сент-Бев, негдашњи пријатељ и савјетник, бијаше га одбјегао са свим. Ламартин мучаше гробњијем муком и не одвраћаше ријечце на оно бесмртно писмо у стиховима. Па се пјеснику чињаше, као да му се и његова велика пријатељица, гламица Рашелка, некако изневјерила. У таковом расположењу, је ли какво чудо, што је пјесник клонуо духом и постао равнодушан према свему и свачему? Немоћ, о којој бијаше почео поболијевати још од год. 1842, преоте скоро мах и он подлеже љутој срчаној бољи 2·ог маја 1847, не преваливши још ни пола људскога вијека.

У марту исте године бијаше постао чланом француске Академије.

Попут Бајрона, спопаде га пред смрт страшна бесаница. Првог маја у очи саме смрти, учини му се као да му је лакше и он поведе разговор о својијем пријатељима, не заборавивши ни једнога. Око поноћи исправи се за час на постељи, положи руку на прси, па се опет саже ка јастуку, промуцавши тихо: »Дријемље ми се! Најзад ћу да заспим!«

То му бјеху поштедње ријечи.

IX

Попут лорда Бајрона, којему је иначе у много чему слично, бијаше Де Мисе врло вијење спољашности; прави коњеновић по роду и узрасту. Његове загасито-модре очи бјеху пуне израза; цијело биће одаваше у њему скрајну пријемљивост душевну. Кретање му бјеше до краја отмјено. Једина његова мана (ако је то збиља мана) бијаше сувишна искреност: што му бјеше на срцу, то и на језику. На жалост, у животу, искреност често пораћа мржњу, и оно, што се у његовијем пјесмама бегенисало као врлина, то му је у друштву често стварало непријатељ. Пјеснику на част, треба овдје истаћи, како он не знађаше што је мржња, ни освета. А томе нек буде доказом његов случај са Сандовицом: из његовијех

уста не испаде никада груба ријеч против те женскиње; шта више, често би одбијао кривицу за сав онај догађај на своју настрапу ћуд.

Споменуо сам на више Рашелку.

И према тој је женскињи пјесник у врло интимном односпају стајао. Па ипак се по некад дешавало, да је велика глумица пјесникове осјећаје криво тумачила, што их је не ријетко у сукоб доводило. Мир се често пушио, те изнова склапао. Ну, ова је умна женска глава Де Мисета искрено волјела и у велике цијењепила. Павле Линдау наводи из њихова односпаја једну анекдоту, коју би штета било овдје не навести.

Једног дана (априла 1848.) позваће чувена њештакиња пјесника на ручак, на који бијаше позвала и неколико високијех лица из париске аристократије. Младица посаше тога дана на руци прекрасан прстенчић, у ком нијеси знао да ли је љепши повез, или драги камен у повезу. Међу гостима настаде права утакмица, који ће да се домаћици љепше удвори и тај прстен топлијим ријечима похвали. Да томе ласкавом плебисциту крај учини, устаде она напрасно са столице, скиде прстен с руке и обративши се ка гостима:

— Господо, рече, прстен је на продају: изволите се надметати!

У тиши час скочише понуде од 500 до 3000 франака.

Само пјесник ћуташе; његов мршави тоболац не допушташе му да се надмеће са имућном госпоштином око себе.

— А ви, господине? Зар ви ништа не нудите? — упитаће одједном глумица пјесника. — Да чујемо, што бисте ви дали?

— Дао бих вам срце своје, — одврати пјесник.

— Е, онда је прстен наш, — њему ће она, стресавши га с руке преда њ на трпезу.

По ручку, пјесник, држећи занаго да је шала довољно трајала, хтједе да јој прстен поврати. »Нипошто!« упаде она. »Ја се нијесам мислила шалити. Ви сте ми дали ваше срце и ја вам га не бих ни за што вратила. Погодба је склопљена, а коме је криво, нек му намири Бог.«

X

У Де Мисета бијаше чудан поглед на свијет. Он наиме вјероваше слијепо, да у животу све зависи од случаја. Умјетник од главе до пете, љубљаше страсно ненадне, непредвиђене згоде, оно, што његов виспрени земљак Стендал (Beyle) називаше »le divin imprevu«. Једном се о дацп не вјенча с једном младицом, коју познаваше тек од неколико часова. Своју тврду вјеру у случајност изразио је врло јасно у овоме стиху:

„La poussière est à Dieu; le reste au hazard.“

Марко Цар

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Stevo P. Bešević. Stručak cvijeća u spomen i slavu otkrića spomenika nesmrtnom srpskom pjesniku Ivanu F. Gunduliću posvećuje — —. U Spljetu, tiskarnica Karla Russo, 1893., 8°, стр. 79. Сијена 40 новч.

Ова је књижица изишла баш на дан дан пре него што је откривен споменик бесмртноме пјеснику „Османа“. Песпик, као што тврди у предговору и на крају песми под натписом „Rodu“ (ili kako je „Stručak“ postao), хтео нам је да пружи, као што је заиста и пружио, том свечаном приликом низ лепих, нежних лирских песама, разног размера, а садржине делом сличне делом детаљно различне. Цео овај венац песама има двадесет и шест које краћих које дужих песама. На челу овом венцу је песма „Pred spomenikom“, лепа у родољубивом духу састављена песма као пауза овог одушевљења, које нас обузима, кад први пут угледамо Гундулићев споменик. И остале песме, које као цвеће разне боје и разна мириса сачињавају овај венац и дају му оно хармонично шаренило, одликују се у врломе реду патриотским српским осећајем, израженим у лепим лирским песним рефлексијама, у којима и не тражимо оног дубоког мисленог психолошког колорита онда, кад смо тако одушевљени и раздрагани, као што бесмо пред споменником бесмртнога Гундулића. Међу овим песмама има и мало дужих лирских спевова, било да су они само субјективан излив песничких осећаја, било да су пак песникове рефлексије на нешто што је ван њега. Међу прве спада „*Elegija moga mora*“, песникове рефлексије на утеци, који чини на њега море јадранско. За тим „Pred Lovćenom“ (стр. 9.) са четир одељка. Одушевљена је песница „Šta je Srbin?“ него тако „Bivali junaci . . .“ рефлексија песникова из старо српско јуначтво (из два одељка). Чиста песникова лирика огледа се у песми „Tri čaše“ (стр. 16 из три одељка). На стр. 28 је међу оне песме уметнута „kratka Drama fantazije u dva čina“ под натписом „Luda“, са у р и призора свега у оба

чина. Ово је, наравно, са свим фантастично и има на себи тип лирске алигорије, а никакве драматске радње. Као да се опазка у речима главног јунака утеџај Петефијина „Луде“ према врло тамно и из далека. Тенденција је тек наговештена, а фантастичност је далеко захватила. На стр. 41 има краћа рефлексија на човечји живот „Sahara“. Не бих рекао, да је слика са свим згодна, него тако стоји и са песмом „Divlja ruža“. На стр. 44 има песма „Kaludjer“, са два одељка; ово је лирска рефлексија, прошета реалним осећајем. Од стр. 47—54 је романтично-лирска песма „Smrt Ahmet-paše“ на пет одељака, са патриотском тенденцијом. У овој се песми огледа утеџај епена „Смрт Смајил-аге Ченгијића“, врло је згодна плаче за декламовање. Од стр. 57 до 75 је најдужи епен „Milan i Jovanka“; овај лирски епен из XVII одељака одликује се врло нежним љубавним осећајима, који потресају читаоца и дирају у срце тим већма, што се радња целе песме врло трагично свршава. Ово је кратка трагедија у облику лирске песме. Она је песнику најбоље пошла за руком. Свако је мора прочитати са осећајем и тронутошћу. То је један од бољих примера осећајне лирике. На крају је песников епилог, у којем прта одушевљење, које га је навело, да нам свима овај венац песама. Стихови су иначе веома лаки и течни, може се рећи без околишења, да песник заиста може имати лепе будућности, ако буде даље радио с овбиљном студијом. Што се тиче језика, он је чист и фонетичким правописом српским доследно употребљен. Замерити се може само то, што је негација састављена с глаголом у овће, као н. пр. nemićese (стр. 59) место: ne miće se; nodade (стр. 58.) место: ne dade, и иначе, а то не ваља, јер се негација само онда саставља с глаголом, кад се негацијом прениачује значење глаголу, н. пр. нестати=ничевнути (evanescere). Реч „tili“ (стр. 58.) у пракву за „vrijeme“ нам не треба тако употребљавати. већ „тиви“: за тиви час; но овде специјално могли би узети, да је licentia poëtica „из невоље ради стиха“. По свему иак препоручујемо овај нам лирских песама.

Будимпешта *А. П.*

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Српска Краљевска Академија наука и уметности у Београду дала је Мариновићеву награду за ову годину Комарчићеву роману с натписом „Квит нашега доба“.

— Уредништву је приполслата шаљива игра са цјевањем у једном чину **Залуб**љен и писмоноша, написао Михајило Миланковић. Сарајево. Прва српска штампарија Ристе Ј. Савића 1893. Цијена 20 новч.

— У Гласнику православне далматинско-истријске епархије, који излази од ове године у Задру, у 7. бр. има полемичан чланак против „Obzora“: Исправак и допуна нашем чланку „Св. Сава у хрв. новинама“. Ту се наводи на приватног писма врлог српског историчара (И. Руварца) знамените суд о односају св. Саве к брату Стефану, о проглашењу краљевине и архиепископије, о односају једнога и другога брата према Риму.

— Из београдских новина дознајемо, да је изашла из штампе В. Краља Србија и балкански савез, са овим садржајем: Приступ. Србија и Грчка. Србија и Бугарска. Додатак. Књига има 11 штама. таб. Цена јој је 1·50 дин.

— Из „Стражилова“ оштампан је одломак из VIII. пјев. Гундулићева Османа „Сунчаница“ и „Додатак о стиху и језику тога одломка“. Мала 8° стр. 31. Цена 20 н.

— Добили смо књигу Jan Kollár, сборник чланака о животу, делању и књижевном раду песника „Slávy dcery“, која је изашла у Бечу. Уредио ју је дописат бечког свеучилишта Франтишек Пастрнек уз сарадњу књижевника и научника скоро свих словенских племена. Цена 2 фор. — 4 круњина.

— Умро је чувени француски романсије Ги де Мопасан, један од најзнатнијих представника натуралистичке школе. Месеца августа ове године био би навршио четрдесет и три године. Мопаса познаје и наша публика. Много је његових радова преведених изашло до сад у подлиснцима српских политичких и локалних новина.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— На упражњену катедру филологије на Великој Школи у Београду изабран је Љубомир Стојановић.

— Добили смо Годишњи Извештај краљ. српске београдске реалке на шк. год. 1892-3. На прном је месту расправа проф. Стевана Давидовића: Конструктивна теорија пуних просека. Реалка има 9 професора, 1 предавача 4 учитеља, 1 хонорарног предавача и 1 катихету. Из статистичке таблице види се, да прошасте шк. год. беше уписаних 191 ученик, од којих су 158 православни, 7 католици, 1 протестаиат и 25 мојсијевци. — Штампање извештаја у наше две гимназије сасвим је обична ствар. Желели бисмо у име напретка српске просвете, да се на редак пример београдске реалке угледе и остале средње школе у Србији.

Знатнији поправци у чланку: „Анселмо Баздури, Дубровчанин“.

Стр.	Стоји:	А треба:
365 *б*	У Лајпцигу	У Аугзбургу
365 *б*	231	321
366 *б*	(14. реста овго) његова дјела	његовијех дјела
382 *б*	племићске	племићке
383 *б*	за рукопис св. Јована Златоустога, који	за рукописе св. Јована Златоустога, којега
384 *а*	у Барцелони	у Барселони
384 *б*	две	двије
384 *б*	Моисуеста	Моисусетискога
413 *б*	indicio	iudicio
414 *а*	Том се	Том су се

По § 69. „Пословнога реда“ срп. акад. друштва „Зоре“ требало би да стоји, да је овај чланак прочитан у „Зори“.

САДРЖАЈ: Посланство: Ох, никад више ... Драшко. Мрки Вук. — Поука: Колерин бацил. — Књижевност: Алфред Де Мисе. — Књижевне белешке. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читану табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 29.

ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 18. ЈУЛА 1893.

ПЕСНИШТВО

НОЋ НА РЕЦИ

Ваздух трепти; ноћна птица
На далеком кличе жалу.
Чуи се љуљне, вал заблиста
На се пропне на обалу,
Прошапће јој тихе речи,
Ороси је и пољуби,
Ал се сапан натраг врати
На се води у дну губи.
И ућути... С тобом бдијем,
Нигде људи, тек нас двоје —
Што ми срце тако бије
Милујући руке твоје?
Да л' ми поноћ душу грије
На у крви пламен буди;
Откуд говор, што ми машту
У немирни' пали груди'? —
Врба шушти; у дубини
Глатке реке месец плови
А кроз грање тихо шапћу
Пуни чара, слатки снови:
Није оно лик месечев
Него хумка светла гроба,
Где почива мртва вила
Из старога чудног доба.
Лепа као звезда сјајна,
Мила ока, бела лица
У ивику покрај воде
Живела је бродарица.
Кад развије магла нео
И настану разговори
Летње ноћи, зачула се
Песма њена где се хори.
Са жудњом је слушо песму
Рибар момче голобрадо,
Мучио се, венуо је
И у чежњи љуто страдо.
А колко је песник пута,
Окитивши цвећем лиру,
Мамио је слатким звуком
У љубави и немиру —
На све залуд! Вила презре,
Лиру, венце милодуха,
Већ потајно љубила је
Поноћнога црног духа.
Ал' не дуго. Једне ноћи
Захори се са обала
Врисак, затим дивљи пољуб,
Дубок тутањ црних вала...
Од то доба ноћна песма
Над реком се није чула,
Неста виле, да л' је можда
Под пољупцем издахнула —
Прича не зна. Сине л' месец
На дну воде вила спава,
Њено мртво бледо лице
Месечина омотава. —
Ах, ти дрхтиш? О, не веруј,
То су приче ноћног мрака,
Заборави дивљег духа,
Моја љубав није така.

Погле воден цветак тамо,
Где га месец блед целива,
Он мирише од радости
Па под њиме ленши бива,

Ти си цветак, без пољупца
Младост гине, цвет би свенô —
О, не стрени од пољупца,
Лане моје преплашено!

Лењкій

ЧУДО

Тридесет година, као да сам сниo,
У овој варошни како нисам биo;
Све се изменило, све друкчије поста,
Једно само 'нако, кô што беше, оста.
Чудим се, то чудо није празна шала:
Исто као негда деца су још мала.

Љ. Н. Н.

ЗАПИСИ

Кад је човек питом, он је као цвеће!
Ко није коприва — ожарити не ће.

Људи се на леђа других људи пењу,
Они горе смеју с', они доле стењу.

У књизи постања анђô је уписô:
Само лепо срце ствара лепу мисô.

Свака вера иде да поткрепи слабе,
Што су умом јаки, за мудрост се грабе.

Та ни један светац није тако мали,
Да не тражи да му с' једна свећа пали.

Кад је мудар човек код лудих у служби,
Он се као цвеће у корову губи.

Љ. Н. Н.

ДРАШКО

ПРИПОВЕТКА СТЕВАНА РАДИЧА

(Свршетак)

Код Милована је нека журба вечерас. Види то и Даница, нешто и осећа . . .

Од ње се још крије. Ту је и сека Јула сестра Милованова. Погледа за Даницом, када ова изађе у кухињу, и шапуће Миловану, како ће јој лепо доликовати мајсторско одело.

»Неприлика јесте; али, кога да чека? Не ће је ваљда узети за сина Ненад Змајевић. Да је опет удам за сиротана, као што сам и сам, па да се пати целог века — онда је боље да остане код мене . . . . Па, најпосле шта фали Натрапалу?!«

»А зна ли она већ што о удаји?«

»Та, сећа се, али, дете је још. Кад чује, да је моја и материна воља, пристаће.«

»Мислиш да ће пристати?«

»Знам ја Даницу. Не би се она противила мојој вољи ни за које новце. А шта ће јој фалити. Ни свекрве, ни заове, већ сама своја газдарица . . . А, човек је имућан, па . . . на то данас и богати гледају.«

»Та, сада како је тако је, само нека буде сретно. Мислиш да јој не завиде! А која не би пошла . . . Па, друго — боже опрости — и боље је што је мало богатије, а, оматоро пре ће отегнути . . . . а после, с новцима, за кога хоће!«

»Не говори то. Нека њега Бог поживи, честит је то човек!« — рече Милован оштро. »Ал' што их већ нема . . . оно, истину ти кажем, ја га не могу погледати, а да се не насмешим . . . сетим се, како га за младости звасмо »броћа« . . . Ха, чујем глас Ненадов . . .«

Поустајаше и почеше намештати стоњак и ређати столице . . .

Врата се отворише. Уђе Ненад са својом женом, а за њима — Миљко ведра и весела чела. Сви се зачудише, да нема Натрапала.

Снаша Јула изађе у кујну, где затече Даницу збуњену.

»Шта ти је, чедо моје!«

»Ништа!«

»Ваљда немаш воље да се удаш за Натрапала. Иди, ћурчице! Друге би оберучке а ти се.«

»Не ћу, тетка . . . чула сам, да хоће вечерас да ме проси . . . ја . . . .« и девојче поче плакати.

»Јух, лудо! Тебе је ваљда у глави Миљко Змајевић? Ej, рано моја, не ће тај тебе . . . Та, ето, дошао је да види, како ћеш бити испрошена за Натрапала. Дошао је, као стари твој пријатељ. Ако ти је коју лену у колу рекао, ти мислиш: одмах ће те узети . . . лажу момци, душо, лажу . . .«

Међутим изиђе домаћица те викну Јули: »Ето ти твога Натрапала. Ненад каже, да је данас с њиме разговарао и видио га, када је отишао у Саку. Вели, чуо је, да тамо има нека мајсторска уседелица са две хиљадарке . . па, ако буде хтела, да ће њу; Даница му и онако — рече — не фали.«

Ућуше у собу.

»Та Бога ти, Ненаде!?«

»Рече ми, пријо, Јово Вишњар . . . а биће тако — јер већ је девет сати, а њега нема. Ја ти не могу баш све рећи, ал' толико само, да вам он не ће доћи.«

Ненад је опазио како Милован пламти у лицу и да му је криво, што Натрапало с њим збија шалу. Жени му такође. Та куда ће јој срамота у јутру . . . а, разгласила је целом комшилуку.«

»Да ли му даде реч?« запита Ненад Милована.

»Није ни тражио. Тек онако уговорисмо. Али, то је толико, као да сам му је и дао.«

»Ал' ето он погази . . .«

»Искијаће . . .«

»Па, повуци натраг . . . . кад је и он то учинио . . .«

»Не бих му сада дао дете, макар ме свега златом обасуо. Тако дакле . . . моје му дете не фали; а, а, Натрапало!«

Снаша је Ксенија отишла била међу тим у кујну са Миљком. Сад се врата отворише. Сви се у соби осим Ненада забезекнуше, кад опазише, да уђе Миљко а поред њега Даница. Снаша Ксенија ишла је за њима и као да држаше Даницу уз Миљка.

»Једно за друго створени, брате Миловане!« рече свечано чича Ненад. Хајде да их благословимо! . . . Ја, Ненад Змајевић, иштем твоју кћер за мога сина . . .«

»Та је ли истина, Ненаде?« прекрсти се снаша Јула.

»Крснога ми . . .«

Мати Даничина се заплаче од миља, гледајући своју ћерку у најлепшег и најбогатијег момка у М. те само шапуташе: »Нека су благословени!«

Милован је само ћутао и као у чуду гледао у Ненада.

»Брате, Ненаде! Томе се веруј, писам надао. И ја бих био нико и ништа, када не бих био весео и задовољан, што ми кћи полази у твоју кућу . . . Али, нешто сумњам, да не ће бити чисти послови са Натрапалом . . . ја пристајем, али буде ли преваре, нема те силе на овој кори земаљској, која би ме натерала да прекршим реч!«

»Та не булазни. Видиш, да се деца воле.« Ово још већма распали сумњу у Милована те чисто набусито одврати: »Зна она, шта је вољење!«

Чича-Ненада је све ово немило коснуло. Замислио се. Знао је он добро Милована. Почео је премишљати шта да ради. За час му се лице разведрило, извади кесу с дукатима и рече: »Миловане! Не сумњај ништа. Даница је моја снаха — а ти се не ћеш уверити ни о каквој превари!«

Па онда дарује Даницу. Узеше пешкире . За четврт сата се подиже грађа у М-у. Жене су трчале сокаком једна другој и говориле, да се Миљко Змајевић оженио и узео Даницу. Питали и за Натрапала, али о њему ни трага ни гласа!

*

То вече око десет сати јурио је чича Ненад своме подруму. Истину да кажемо, било му је као мало и жао Натрапала, али, зар да му грца отме снаху?! Па бар да је момак, већ транталијански младожења од педесет година. Дошавши до подрума, куцну на врата. Лака му отвори.

»Спава?«

»Спава.«

»Хеј! Натрапало!«

»А!« трже се овај.

»Ej, мучицу му, та ти одспава твоју прошњу!«

»Их, па шта ме не пробуди?«

»Будио те, не будио те, не ће ништа бити.«

*

»Ништа! Од куд ти знаш!?«

»Ето, синоћ је Милован био за подрумом и слушао, шта си говорио о Даници, о тушкињи... Кад си заспао, ушао је у подрум, био је као рис љут. Рекао је, да му не излазиш пред очи. Сад идем од њега. Хтео сам да утишам ствар, али, он се не да ни осолити...«

Натрапало зажагри у лицу. Кврцне се по челу и прошапта: »Ој, луда и пијана главо! Но, сада да му одем, не бих читав изишао!«

»Не једи се. Имаш ти на сваки прст. И на мене се био развикао, ја планем, те да му покажем, да се писмо хтели с њим титрати, испросим Даницу за мога Миљка. Нека имам и једну сироту! Узми ти ону из Саке. То је права прилика за тебе.«

»Нека ти је, брате, срећно!«

Дуго се Натрапало није показивао у М-у, те је Милован мислио, да је све оно истина, што му је Ненад казивао.

*

Сватови су давно прошли. Дошао је и дан, када се није ни о чем у кући Ненадовој говорило већ само, да ли ће бити мушко или женско. Јела хода по авлији, као сенка, а средња се снаха савила око Данице, као анђео хранитељ.

Чича Ненад је нешто дељкао на дрвљанику, када му снаша Ксенија испод трема викну: »Момак!«

»Хвала ти, драги Боже!« — кликну чича Ненад и погледа на ведро, плаво небо.

За тим је отишао и даривао свога унука, своју радост

Пре крштења састадоше се познани, да малом Срнчићу надену име. На предлог чича-Ненадов — од кога није хтео одустати — наденуше му име — Драшко.

*

Лањске године сам походио чича-Ненада. Јела је отишла Богу на истину, а остало је све чило и здраво. Само је чича Ненад у запари. Не зна, како ће давати цевана својим унучима. На две недеље пре мога доласка добио је — седмо.

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

С временом се Марта ипак поче навикивати на свој нови положај. Сјајност, која ју сада окружаваше, одговараше тако дивно некадашњим јој, детињским сањаријама, те јој најзад изгледаше, као даљи им наставак. Привикавала се брзо на раскош, на скупоцено одело, на адиђаре, који много лепше зачињаваху њену лепоту, него некадашње цвеће и лишће. Веселила се врло и даровима, које јој сваки пут донашаше војвода, — лепим, сјајним даровима: прстењу, златним почеоницима, сваки... Научила је захваљивати му, а тако се полако привикавала и на његов вид и на његове речи, све нежније, које јој већ постајаху разумљивије, па и на његов поглед пламенити, који ју увек проницаше, али буђаше све мање страховање.

Једном ју је загрлио снажном руком и привукао к себи. Опрети му се не могаше, а та јој немоћ не изгледаше одвратна. Савијала се као танка трска у његову загрљају... затворила је очи, и наједаред осетила, на својим полуотвореним устима, дуг жарки пољубац... Узбуркан вал крви удари јој у главу.

— Волиш ли ме, Марго... волиш ли? — питаше војвода шапатом.

Не одговори ништа... Он, хотећи да ју погледа, рашири мало руке, а Марта се немоћно сложи на земљу.

Подиже ју, пренеражен том несвешћу, па, бојећи се можда, да се не би повратила болест, зовну Агату, а сам се изгуби и не враћаше се дуго.

Отишао је у Познањ, да крои правду, као што говораше. А то је значило, да угњетава оне, за које мишљаше, да су му непријатељи. Постајаше окрутнији сваким даном; страст, која се распламтела у њему према Марти, узбуњавала му крв, а уз то јела га брига, шта се догађа у Кракову. Час осветни изгледаше близу, али чекање беше све теже, све га је већма дражило. Ако и изгледаше, да све иде по његовој мисли, разапињаше га велики немир, а у том немиру се светио свима, око себе.

Из Познања се вратио у Кожмин, али на кратко време. Не могаше да нађе врућа места тако га је некако немир због онога, што се је догађало у Кракову, Жегању или Каселу.

— Можда је Аделајда доиста умрла — мишљаше, — па можда је Јадвига већ краљица...

Смислио је да сам главом оде у Касел, да се, својим очима, о свему увери и да сазна, ради ли ландграф све што треба, да се изврши смишљена освета на Казимиру. Пре одласка отрча к Марти. Први пут, од како је познала војводу, очекиваше Марта његов долазак, ако не без бојазни, а оно без некадашње одвратности. Бојазан осећаше и сада, али тај осећај беше већ друкчији, него до селе. Војвода јој престаде бити грозан господар; његов последњи пољубац и ватрене речи, испаљене као неки жиг на њеној души, који јој не даде да га заборави. Сањала га је ноћу, а кашто јој се причињаваше као витез краљевић ватрена погледа и у златној опреми. Само му лице беше мрко и дивље, али на њему опет израз таке снаге, која подјармљиваше и привлачише к себи.

Пан Маћко пак, идући к њој, беше узрујан и мрк.

— Опчинила ме та девојка — мишљаше. — Не могу је узети онако, као што сам узимао друге... силом. Кад слаби од бојазни, онда ми је жао ње... а кад ме охоло пресече, чини ми се, да ме гледа њен дрски отац... пре смрти...

И кострешио се на ту своју слабост, коју није разумевао, а није могао да ју савлада. Изгледаше му кашто, да између њега и Марте има нека невидовна сила, која ју је чувала... крвава утвора Вишнева, или зар одјек очиних речи: — Ти је се нећеш прстом дотаћи... познаћу те на последњу суд!...

Стаде на праг собњи и загледа се у дивотну прилику Мартину, која се је од девојчета развила у красну жену. Беше саде у најлепшем цвету живота и лепоте; — иначе у пуноћи зрелим годинама, беше нешто у њеном држању, покретима, а особито погледу, што је сведочило о потпуном девојачком незнању, о незнању света, људи, па и властитихо сећаја.

Војвода јој пређе и стаде јој говорити, као обично, најумиљатијим гласом, каки је само могла да произведе његова душа. Говораше дуго, а она, од времена на време, дизаше на њега тамне своје очи, и бацаше му на лице таки поглед, од кога му се ведрило у мислима, а срце се топљаше у незнаном до тада чуству.

Наједаред се Марта бредну. Војвода јој говораше о својој љубави к њој, а њој паде на памет она лепа жена, некада окружена раскошношћу, а после немилостиво изгнана.

Стресла се...

— А нећеш ли ти мене изгнати — рече смело, — као ону?...

Пан Маћко се тргне од чуда.

— Ону — понови, — каку ону?...

— Видех ју — говораше Марта, — у оваким истим лепим хаљинама, какима мене сада китеш... а после ју видех, ноћу, како издерана, гола пузи под ударцима... Тога се ја бојим!...

Војвода ју загрли.

— Не бој се ти тога — говораше. — Она ме је издала, па сам ју казнио...

— Издала... — шапну Марта, — издаја је ужасна ствар...

И дође јој у памет прилика онога величанственога витеза, о коме јој некада причаше Агата, а који је за издају платио главом и вечиту клетву натоварио на своју душу.

— Издаја је — понови — ужасна ствар. Знам ја, шта је издаја... смрт навлачи, клетвом тиштећи душу, на потомство пада као урок... И говорећи то, прљуби се као поплашено дете, уз снажне груди Борковичеве.

А он ју грљаше све нежније и шапуташе:

— Мила моја Марто! Чекам из уста твојих речи: љубим те!... чекам од уста твојих пољупца, кога не бих отео, него који би ми се дао добровољно... А онда ћу ти открити тајну... бићеш срећна!... Марта подиже светлокосу главу и великим, невиним а радозналим очима гледаше у дубљину душе тога човека, који ју стискиваше у своме наручју.

— Тајна... срећа... љубав... понови, шта то значи?...

Војвода је гуташе жарким погледом, отвори уста, да одговори, кад ал се зачу шуштање на уласку. Уђе Агата.

Устукну одмах, али већ сама њена појава беше довољна, да распири утисак. Марта као у незнању застиђена, изви се из наручја Борковичева, а он пламенитим погледом грозно промери Агату и прогунђа:

— Пази се! — истрча, као махнит.

Стара га дадиља испрати мрским погледом.

— Уби ме! — промумља, — ал' док сам ја жива, нећеш ти поћи за руком... вршћу се туда као сенка...

И од тада се, пажљивим речима, усиљаваше да ју савлада у души Мартиној, очевидни утецај војводин. Подсећаше ју сада и сама на ону лепу жену.

— Љубио ју — говораше, — а после је дао да ју сраморе, кад му се је огадила. Чувај га се и ти, јер је то страшан човек, а на тебе нема права... нема!...

Те недоречене и нејасне речи Агатине буђаху старо страховање у срцу Мартину, а уједно велику радозналост.

Војвода није мој отац — мишљаше, — то знам поуздано... Јер да ми је отац, не би ме тако дуго запуштао...

И питаше Агату, а стара дадиља већ не могаше да се уздржи.

— Није он твој отац — викаше, није!... он је само заповедио, да га тако зовеш, како би те лакше предобио и држао код себе у ропству...

Језа пролажаше Марту од пете до главе. Гледаше каштo да искуша стару дадиљу.

— Откуда сам се створила овде?... питаше. — Ти ниси моја мати, а војвода ми није отац, па ко сам ја? У памети, кад дуго, врло дуг мислим, снују ми се неке, чисто сане, успомене на друга места и друге људе... Реци ми то, реци!...

Агата се још колебаше.

— Доћи ће време — рече, — открићу ти све... Њега се чувај и ћути!...

Таке речи још повећаваху немир и сету Мартину, али не би можда још кадре биле да се успешно боре против војводина утецаја, да се, у то доба не догоди један случај, који мисли Мартине скрену на другу страну, износећи јој пред очи живу прилику витеза краљевића, о коме је сањала у детињству.

Борковица не беше већ дуже времена у Кожмину. Отишао је, па понео са собом и Сенђивоја, а градска стража мало одахну, јер је одмах стега олабавила.

И тако један пут, кад је Марта изишла у градско двориште, опази наједаред на зиду, који је растављао тај део замка од другога, некога незнана витеза. Показа јој се у раној магли, у рујном блеску сунца на истоку, с јасним лицем и зрачним очима, које гледаху на њу у усхићењу. Показа се и нестаде га, и опет се показа, као да хоћаше уверити, е није привиђење, него јава. Тада на његов поглед одговори Марта осмехом и погледом, који се, стопљен с његовим погледом, вратио у њену душу као жарка зрака, будећи у њој незнану језу од милина.

— То је он... мој краљевић!... — мишљаше, — долази да ме ослободи из опчињености.

И од тада се он једини смести у њеном срцу. Војвода опет постаде грозан господар, од чије појаве презаше, као од море. Све речи и опомене Агатине добише сада право значење.

Светао витез показиваше се ретко, али долажаше, — стајаше на зиду и разговараше се с Мартом осмехом и погледом. Једном јој пружи и руке, а она цикну од радости — али у тај мах тим боније осети своју немоћ и ропство...

Витеза нестаде и више се не показиваше, а од тада започеше за Марту дуги дани чежње и очекивања. У сну јој се само појављиваше тобожњи краљевић и пружаше јој руке; — међутим опасност војводина повратка, сваким даном, беше све ближа. Читаво биће Мартино буњаше се сада против насиља и свога робовања; жеља за слободом буђаше се све јаче.

— Хајд'мо! — говораше шапатом Агати, — утецимо ноћу, нико нас неће опазити, неће стићи!...

Стара је дадиља одавна сањала о бекству из замка. Али то, што је Марти изгледало лако, њој се представљаше као све већа немогућност. Од толико година у ропству, изгубила је снагу, да изводи своје намисли. Чињаше јој се често, да се не би више умела снаћи, све да се и дочека слободе. Обузе ју голема бојазан, па ламаше руке у забуни и болу.

Ипак једно вече, кад је код страже попустила будност, истрчаше обе и, кроз непажљиво отворена врата, умакоше из замка, у шуму... Окружила их шумска пустош, у којој не знађаху пута, и црна тама, која их је пренеразила. Стадоше претрнуле једна уз другу, с притајеним дахом у грудима, бојажљиво ослушкујући. Тишина беше свуда око њих, а њима се чињаше, да чују гласове стражарске, узбуну и топот потере; сваки шум их пролажаше као језа; свако им дрво изгледаше непријатељ, који је готов да их ухвати, — читава дивска, а њима непозната природа, у наоколо, изгледаше им да се је заклела, да их прогони и да им смета у бегству, које се сада тим упрепаштеним створењима приказиваше као злочин! У страху се вратише натраг...

Тај излет још већма ослаби вољу Агатину — а за Марту постаде повод новим искушењима. Сада пребациваше себи, што се је тако журно вратила... Светли витез краљевић више се не појављиваше, тишташе ју све већа тежња, а прожимаше страх од повратка војводина.

Сад јој се чињаше, кад би онда још само неколико корака даље одмакла, да би видела незнани, а диван свет... да би можда срела краљевића витеза, који би ју за увек ослободио из тих зидова и очараности.

V. Мрки Вук

Користећи се изостанком војводиним и часовитим миром, Наленчи подигоше потиштене главе. Сазваше потајно властелски збор и одлучише да гомилом иду у Краков.

— Показаћемо краљу — говораху, — невољу нашу и ране. У жалости и дроњцима стаћемо пред престо. нека нас ослободи од дивљега опричника, који се искаљују на нама!

Сакупи се тада велика гомила Наленча и браће им по гробу, а на чело стадоше пан Венијамин од Чарнкова и пан Миколај од Шамотула.

Дружба беше велика, али изгледаше јадно, убого; у црно зивијени или у сивим кафтанима, на мршавим коњима, без оружја.

— Без обране смо — говораху, — пред безаконьем, па ћемо тако и стати пред краља... Нека он сам види, шта учини од нас Борковица влада... па нека нам да у руке мач правде...

И тако иђаху. По годинама и поштовању, које му указиваху, први ту беше пан Венијамин од Чарнкова. Висок, сухоњав а стар већ човек, сед као овца, борама изорана лица и мрка погледа.

Од много година бораше се он с мржњом синовца свога Сењивоја и обешћу пана Маћка. Охола душа трпљаше муке, што не могаше да наће успешна средства, да савлада непријатеља. На уздржавање онога градића, прозваног „Одсеч“, отишло је по имања — а користи не беше. Маћко се томе ругаше и као да навалице не хоћаше да са земљом сравни Одсеч, само да она сама, тим што постоји, уништава противника.

Понављаху чак Венијамину речи Борковичеве:

— Да разорим до темеља ту Одсеч, онда би је Наленчи махнули... а овако поправљају, што ја деломице уништим, па се тиме сами једу...

Усиљаваше се Венијамин да доспе до краља, — ал' до селе без успеха. Ако и беше човек сурова обичаја, пристаде и на то, да сина свога јединца даде у краљевски двор, а то је нарочито учинио на наваљивање Јанка од Чарнкова и других моћнијих Наленча, у нади, да ће тај син бити посредник међу Наленчима и краљем.

Али и та нада омахну. Млади Јарош Наленч образовао се, до душе, лепо на краковском двору и Вишеграду, куда га је повео Казимир неколико пута, ал' очинских се обичаја брзо отресао, а није се дочепао таке власти, да може бити успешна помоћ своме народу.

То је све ужасно гризло пана Венијамина. Идући тако поред пана Миколаја од Шамотула, гледаше на све мрачно и јадаше се. Кад спази богаштину на краковском тргу и сјајно одело у грађана, кад чу весео им разговор и песме, ухвати се за главу...

— На пропаст дадох ту свога сина; — викаше, — видим свуда само раскош и саблазан, а од витешкога духа ни трага...

Виде још с великом срџбом, како, на дружбу великопољских убогих ђавола, сви гледају радознало, а често с подругљивим осмехом.

Не знађаху за достојанство Неленча, па се чуђаху с презиром убоштву.

Пан Венијамин тешко уздахну.

— Но, време је — рече, — да се Наленчи опет дигну... старе су кривице избрисане. Време је, да краљ учини правду... или ћемо сви изгинути!

С тим речима старога Наленча стаде дружба у краљевском двору. Не пустише их одмах пред краљевско лице. Са свим ту друкчије беше, него за Локтка: велика сјајност, лепо одело, гомиле охолих дворана. Владиславу је улазио, ко је хтео, макар и не био Наленч, а камо ли тек Наленч или Заремба! А сад се је морало чекати у предсобљу, док телесна стража не јави краљу за долазак и док краљ не одговори, изволева ли одмах говорити с дошљацима, или можда одгађа разговор за други пут...

У гомили дворана, узвишених сенатора и богатих мештана, губила се сива гомила Наленча.

Згледнуше се они с незадовољством.

— Ако нас отправи — шапну Венијамин, — одмах ћемо натраг... Што било да било — ја не ћу ту да чекам!

Бунила се у њему бунтовничка крв Наленча.

Ипак у чуду гледаше на то, што се око њега догађаше. Дворана тма, а све то накићено; пажеви у лаком, сјајном оделу, онда опет различити достојанственици, сенатори и министри у кафтанима од кармазина са златним пасовима. За краља Локтка ниси чуо ту друго, до звекета од оружја; чуо се тешки корак витезова, који говораху кратко и заповеднички; — сад ти глади ухо шум кадиве и свиле, а говори се и ходи тихо, пажљиво, као у болесничкој соби.

После добрâна часа испаде живо на краљева врата, заслоњена тешком макатом, млад човек, врло накићен и наочит дворанин краљев.

Пређе Наленчима и рече:

— За часак ће вас милостиви краљ саслушати. Само моли, да не идете у такој гомили, каку ту видим, него два и два, а најбоље само они, који су најугледнији, који су на челу...

Намршти се Венијамин од Чарнкова.

— Ми смо ту у гомили — одговори јетко, — али сви смо Наленчи, сви једнаки као браћа... угледнијих ту нема него само различитих по годинама.

Дворанин погледа зачуђено у лице старога Наленча и неприметно се осмехну. Рашири руке.

— Така је краљева воља... — рече, — ја не могу шта...

— Само не знамо, ко нам објављује ту вољу, — одговори дрско Венијамин, а у гомили Наленча стаде се дизати жагор.

Дворанин се, с осмехом, учтиво поклони.

— Ја — одговори, — краљев дворанин . . . Јан Закљика.

— Изволите јавити краљу — рече Венијамин, — да ту чекају Наленчи од Шамотула и Чарнкова, скупа с другом честитом великопољском властелом. Имамо важна посла, а сваки хоће да види лице господарево . . .

Закљика се још колебаше, ал' у то упаде у собу млад човек, истих година, као и први дворанин, једнако кићено одевен, лепа и умиљата лица. Висок беше као храст, а витак и гибак као трска.

Уочив Венијамина, полети к њему и паде му к ногама.

— Добро дошли! добро дошли оче! — повиче.

Венијамин с великом важношћу и готово узрујан обухвати оберучке синовљеху главу, подиже га и притисну на груди.

— Зар је то ваш син? — рече Закљика, — но, честитам . . . код краља је у милости, а ми га сви љубимо . . . Идем онда јавити краљу; јамачно ће му бити мило, што сте дошли . . .

И изиде. А јамачно беше истина што је говорио и млади Неленч мораде бити врло омиљен, јер за час се развуче маката, која покриваше врата и Наленчи сви листом беху пуштени у краљеву собу.

Краљ стојаше код стола. Једном руком се на њ наслоњо, а другом је гладио браду, и гледао преда се врло достојанствено.

Подаље стојаху обични саветници краљеви: Јашко од Мељштина, Добеслав Фредро, Јануш Сухивиљк, а међу њима витез сав у оклопу, плећат, силан узрастом и снагом мишице — победник чешки, храбри Прандота Галка од Њеџвеца.

Уђоше Наленчи и поклоните се краљу, приклекнувши.

— Челом бијемо пред тобом, милостиви господару! — узе реч Венијамин — и дођосмо да кривде своје и великопољске земље изнесемо пред величанство . . .

Краљ смрси обрве.

— Кривде? — понови. — А како да се у том краљевству о ничему другом не чује? Са свију страна тужбе . . . а ја толико година радим, да не буде кривде . . .

Суздржа се и за часак:

— Устаните! — рече пријазно, видећи, да Наленчи остадоше на колених. — Род је ваш моћан, велик и има знатна утецаја. Како је то, да допуштате кривде?

Настаде тишина. Наленчи поустајаше, али питање краљево дирну јемачно у тугаљиву ствар, јер нико се одмах не усуди да одговори.

Док се опет одазва пан Венијамин, истичући се напред:

— Милостиви господару! — рече. — Род наш снађе тешка казна . . . Некадашње заслуге Доброгоста Наленча од Шамотула, који је разбио силу гложовског кнеза, а вашем драгом оцу, витешком краљу Владиславу, прокрчио пут у Великопољску, избрисане су без трага . . . Ни опроштење краљево, ни победа код Пловаца не опраше кривце Винчеве . . . тишти она нас, као клетва . . . у паточ његовој смрти окрутној . . .

Ћуташе за час, па додаде с нагласком:

— Окрутној, а — некажњеној . . .

Краљ се опет намршти. Не рече ништа, али очевидно беше, да га вређа говор Венијаминов.

Федро шапну Сухивиљку:

— Дрско због тај Наленч . . . Спомену је заслуге Доброгостове, како њему ваља захвалити, што је Великопољска наша, а не тајећи издаје Винчеве; додао је с нагласком о победи код Пловаца, о опроштењу краљевом и некажњеној смрти . . . Смео је . . .

Јануш од Стрељче климну главом.

— Ужасна се безакоња догађају у тој Великопољској — рече, — знам ја за то. А Венијамин је честит човек . . .

— Имате сада писано право — говораше даље Казимир, — оно предупређује кривде . . .

А кад краљ спомену право, гласан се жамор диже међу шљахтом. Казимир грозно погледа; читав му лик доби на једаред друкчији израз. Отоичг беше умиљат и чисто изнурено гледаше преда се, а сад се исправи, нарасте у њиховим очима и постаде величанственп. Стиснутом песницом удари о сто. Видиш одмах господара, који заповеда и хоће да га слушају, и који је кадар, ако устреба, силом натерати на послушност.

— Чуо сам ја — рече, — како се многи од вас буне против писаног права и чезне за старим, обичајним . . . Али, то је залудна ствар! Сигурност тога краљевства и његов ред захтевају, да се сви покорите тој највишој власти, која се зове правда . . .

— То је малопољско право! — прикну један Наленч, — а ми смо од памтивека Пољаци и имамо своје право . . .

— Где сад! — прекиде гневно краљ. — А ја вам кажем: То је право ваше и биће ваше. А ко против

њега подигне глас, тај као да је насрнуо на мене, на величанство... Тужите се на кривде; — ја сам увек готов стегнути кривочинца, помоћи оштећеноме... Старостама својим, војводама и кастелапима заповедићу, да што пазе на то..

Пан Венијамин од Чарикова опет узе реч.

— Ми смо готови — рече — признати краљевско право, само треба да га не газе први они, који су позвани да га чувају... Таке пак старосте, као Прелав или војвода Маћко... а особито тај потоњи...

— Борковић! — прекиде зловољно краљ, — та ја сам га опоменуо, и рекао бих, да је сада справедљив...

А на то пан Венијамин и пан Миколај од Шамотула, као на дани знак, приђоше и падоше краљу пред ноге.

— Милостиви господару! — говораше Венијамин узрујаним, уздрхталим гласом. — Наленчи су много скривили и за то им глас може изгледати сумњив. Али сво кунемо се главама и савешћу својом, да се на наша уста чиста правда тужи величанству твоме на насиља и лупештва, на убиства и разбојства, што-но их дела тај Борковић!... Нема мира ни старости нашој, ни сигурности домовима нашим, ни окриља части наших жена. На све напада тај лупеж! На њега се и дођосмо тужити краљу, против њега позвати моћ твога величанства...

— На њега! против њега! — Крикнуше листом Наленчи.

Кад се Венијамин и Миколај бацише пред ноге, краљ испрва устукну, намрштен. Али за час му расветли лице доброљудан израз; глас правде, који брујаше у њиховим речима, прониче његово добро срце.

Саже се и обојицу их подиже; после слушаше пажљиво, што говораху о насиљима, која чини Борковић. А слушајући, час по час погледаше на Јашка од Мељштина и шапуташе:

— Треба га сломити...

Кад Наленчи умукоше, краљ овако прозбори, погледајући милостиво на Венијамина и Миколаја:

— Знам ја вас... Знам, Венијамине, да су ти речи истините, а захвалан сам ти за сина. Згодно момче, а погледајте, како се је ту лепо дотерао... Захвалан сам ти за доброга слугу... Знам и храброст твоје мишице, Миколају од Шамотула, — заслуге ћу ваше наградити... Будите сви уверени и уздајте се у моју реч, да ће ћу трпети, да вам се чини криво. Враћајте се дому с Богом и с мојом љубављу краљевском, на будите углед, како ваља бити послушан праву. А ја ћу без оклевања, послати к вама својега изасланика, који ће умети повратити ред и укротити обест Борковићеву.

Кад то рече, отправи Наленче врло достојанствено.

(Наставиће се)

ПОУКА

КЊИГЕ У СРЕДЊЕМ ВИЈЕКУ

Док се није у XV вијеку пронашло штампање покретним словима, много се мучаху људи да дођу до једне књиге. Градиво на којем се писаше бјеше скупо, па тек колико времена требаше, да се испише једна читава књига, нарочито лијепим писменима! То ми данас у вијеку машина, паре и муњевине тешко можемо замислити; данас, кад се и највећа књижурина уз марљиву радњу може за мјесец-два дана и сложити и отиснути у хиљаде примјерака, а послије и купити доста јефтино; данас, кад човјек и осредњега стања може стећи читаву књижицу, каке још прије неколико стотина година не имаше ни највећи град, ни најбогатији манастир.

Од градива, на којем се писаху књиге средњега вијека, највише долази *пергамент*. Једва погдјешто се тога доба наилази стари *папирус*. Али кроза цио средњи вијек употребљаваху се и *восташе плоче*, и то не само по школама да се учи писати, него и у свакидашњем животу, особито за кратке биљешке, за концепте, писма, рачуне.

Латински се зваше пергамент membranum, pergamenum или charta pergamena. Наша ријеч је од њемачкога das Pergament (од средњо-њем. përgamënte). Стари су држали, као што прича Варон, да га је пронашао Евмен II (197—158 прије Христа), краљ пергамски. Толико се поуздано зна, да се пергамент у старом вијеку не мораше такмичити са папирусом, на њем писаше тада само сиротиња, и истом трећега или канда четвртога вијека послије

Христа поче потискивати папирус. Готовљаше се од животињских кожа. Сирова кожа се потапаше њеко вријеме у вапнену (кречну) воду, послије би ју извадили, састругали и учинили. Кад би се добро осушила, натрла би се плавцем (Bimsstein); тако се чињаше свагда и прије него што би се почело писати по њој. Коже могаху се дабогме узимати само опакијех животиња, којих не бјеше сувише дебела, дакле од телади, оваца, коза, срна. Тешко да се употребљавала јелења кожа, а никада говеђа или тја магаређа и крмећа. На истоку се замашно чешће узимала антилопина кожа. У највише случајева може се још на такијем пергаментима опазити, гдје бјеше месо а гдје длака, јер је с меса свагда глађа него с длаке; каткад се могу и поред свега трења и глађења видјети лијепо мјеста, у којима бјеше длачин коријен. У Италији умијаху већ доста рано удесити пергаменат тако, да буде необично њежан и танак, и на месној страни неома бијо (то су радили кречом). Таки пергаменат не ће бити дебљи од јакога поштанскога папира. Као најбоља врста цијењаше се у позном средњем вијеку т. зв. дјевичји пергаменат (pergamenum virgineum, Jungfernpergament), који се добиваше од коже неојагњених јагњаца. Средњега вијека прављаху пергаменат калуђери сами по манастирима, главним онда сједиштима писарске вјештине. При крају XII и у XIII вијеку почеше се и грађани бавити о чињењу пергамента. Ти се зваху pergamentarii или pergamenarii, у Њемачкој Puchveler и Büchveler, Birmetter, Pirmeter.

Ну пергаменат ипак бјеше скупа роба, па се за то не одбациваше ни шаваран лист, него се писаше по њем ако и имаше рупа, ако и бјеше без рогљења и ивица. Ваље се, да се таки недостаци и поправе, на пр. закрпи се рупа лијепо другим комадом пергамента. Оштећена, нарочито танка мјеста остајала би и неисписана. А цијелога средњега вијека употребљаваху већ исписан пергаменат за нов спис, пошто би старо писање прво изпрали или отрли. То су тако зв. *палимпсести*; старо писање се може сада на њима измамити већином само кемиским срећством.

Већ у старом вијеку су и бојили пергаменат и то само скрлетном бојом. На таком се писало златним и сребрним мастилом. Тако је израђен славни Codex argenteus у Упсали, у којем је Улфилина гоцка библија.

На пергаменту се писало цијелога средњега вијека. Доцније га је дабогме сасвијем избио из седла јефтинији *папир* (хартија).

Сада већ не има сумње, да су Китајци први правили папир већ од прастарих времена; од њих научише Арапи. У почетку се довожаше папир као роба из арапских земаља на Запад. Мисли се, да су фабрике за папир подигнуте у хришћанској Европи прво у Италији па и ту тек XIV. вијека. При крају тога вијека (1390) сграђена је прва папирна фабрика у Њемачкој (у Нирнбергу); радници бјеху из Италије. Све те фабрике прерађиваху ланене крпе. Свака имаше свој водени жиг, који се, особито гласовитих фабрика, подметаху да би се преварили купци.

Нешто ће се овдје рећи и о *градиву, којим се писаше*. На воштаним плочама (таблицама) писаху писаљком од метала, тврда дрвета, стакла или кости. По пергаменту се писало писарском трском или пером. Писарска трска се довозила са стране, јер обична трска тешко да је била за тај посао. Код Нијемаца се спомиње перо првом за источногоцког краља Теодорика Великог. Трска и перо се зарезиваше особитом бритвицом. Оловом се и писаше а и повлачаху се црте; наше писаљке од графита свакојако бјеху непознате. Кичицом се бојадисало, а можда и писала златна и сребрна слова. Средовјечно *мастило* прављаше се од шипарака са њешто витрјола; мастило старога вијека бјеше више боја. Мастионица бјеше од рога, који би се удјенуо у каку јаму на писаћем столу или би се држао у руци, а то бјеше доста незгодно. Од боја најчешће долази минијум (црвени оловни оксид), који се употребљаваше цијелога средњега вијека за почетна слова (иницијале) и натписе (рубрике). Бјеше и другијех боја. Потребно оруђе у свакој преписиваоници бјеше: врстар (линеал), шило (der Pfriem), шестар (Zirkel), ножице (маказе) и бритва за стругање (Radirmesser). Шестаром су мјерили на пергаменту или папиру размаке врста и одмах би се њим или шилом изболи њеколики листови. У старије вријеме повлачиле би се врсте писаљком и то само с једне стране, јер што је с те урезано то би се на другој страни испупчило. То су тако зв. „слијепе врсте“. Тек од почетка XII вијека почеше се повлачити врсте оловом а при крају тога вијека и мастилом.

Облик књиге бјеше у старом вијеку смотак (die Rolle) у средњем кодекс. То зависи од писаћег градива, које бјеше у старом вијеку папирус а у средњем пергаменат или папир (хартија). Тај корак бјеше од замашних пошљедица. То је одлучило о књигама средњега и новога вијека. У тој измјени највише бјеше стало до згодности и уштеде (сад се могаху исписати обје стране). За повеље се дабогме узимаше само један лист. Али још и у средњем вијеку употребљаваше се смотак у њеким приликама. Тада би се зашили

једно за друго листови од пергамена једнаке ширине. Кодекс је састављен од свезака. Обично би се узела четири листа, који би се превили и сашили те би се добило 8 листова или 16 страна. То је тако зв. квартернијон, у књиштву средњега вијека нешто најобичније. Али долазе и бинијони, тернијони, квинтернијони и секстернијони. Кадикад се измјењују у рукопису тернијони и кватернијони, или кватернијони са секстернијонима. Кватернијони би се обично забиљежили у дну на окрајку бројем или каквијем словом. Бројење страница (пагинација, фолијација) као код нас налази се истом у XIV вијеку, али и то ријетко па ни при штампању шта више није се одмах водило. Од XII вијека појављују се тако звани рекламанти (reclamantes), т. ј. метне се у дну стране иза посљедње врсте ријеч, којом се почиње нова страница.

Кад се тако испису сви кватернијони какога рукописа онда би се увезали. Увез имаше обично кожна леђа, која спутаваху двоје јаке дрвене корице. Спољашња страна корица би се онда разноврсно уресила.

Док се је у старом вијеку прављење књига тјерало као занат, нарочито у Риму су издавачи држали већи или мањи број робова, који умијаху писати те умножаваху књиге — бјеше то у средњем вијеку, дабуди у већем дијелу његову, сасма друкчије. Данашње уобичајено схваћање о књизи и књижарству не смије се преносити у средњи вијек. У највише догађаја помишљало се онда само на то, да сам стечеш књигу. То бјеше једнака потреба појединца или каке опћине (н. пр. цркве или манастира). Који дакле хоћаше имати књигу, мораше је сам себи преписати или дати коме да препише, само у веома ријетким догађајима могао би ју набавити купом или трампом. Тек на измаку средњега вијека прилика да се купи даваше се чешће.

У средњем вијеку највише се бављаху писањем и преписивањем калуђери. По већим манастирима бјеше за тај посао засебна соба, писарница (scriptorium), и већ израна меташе се манастирском свећенству на срце, да је велика заслуга преписивати књиге. Јер богме требаше сјем књига за службу божју још подоста библија, псалтира, требника, часловаца и т. д. поједином калуђеру. Имаше ли у манастиру школа (а ријетак је манастир у којем је не бјеше), бјеше потреба у књигама, разумије се, још већа и разноврснија. Тада су зацијело и ђаци помагали преписивати. Шта више зна се то на западу и за калуђерице. Лајици (мирјани) ријетко умијаху вјештину писарску.

О књижарству (трговању с књигама) у нашем смислу не може бити говора у средњем вијеку. Али и у том остаде Италија а у њој нарочито Рим за дуго књижарски трг, по свој прилици све до у XII вијек. Но свагда се и ту помињала на поједине примјерке, а не на читаву гомилу рукописа истога дјела. А већина књига зацијело не бјеше јефтина. Ко је дакле хотио имати књигу, морао ју је преписато. Кад би ју добио од власника у зајам, бјеше дабогме напростији посао. Али и за то морало се често дуго путовати. Истом кад процвјеташе свеучилишта (универзитети), разави се у њиховим сједиштима занат, који бјеше у почетку више позајмљивање рукописа за преписивање, а мало по мало поста књижарство.

Из овога је јасно, да само мало њих могаху имати књижницу у нашем смислу. Збирка, коју имаше н. пр. Карло Велики и још њекоји великаши, бјеше за тада велика ријеткост. Много су знаменитије црквене и манастирске књижнице. Гдјекоја манастирска књижница онога времена бјеше потпуније оно што су данас јавне књижнице. Рукописи се чуваху по кончезима и ормановима. Ако је збирка била већа, требаше дабогме за њих засебна соба. Али дабогме у њечем не бјеху манастирске књижнице исто што су данашње јавне књижнице, јер у њих могаху ићи само они, који имаху права или који би добили нарочито допуштење од настојатеља. Изгледа да је тек у XV. вијеку у Њемачкој прокрчило пут начело, да је књижница зато, да се сви користе. И у том утјецаху свеучилишта. Позајмач би морао оставити залогу, која би вриједила од прилике толико колико и позајмљена књига. Обично бјеше и то кака књига. У XV. вијеку поста лијеп број градских књижница. А да су се књиге увијек цијениле као драгоцјено имање, види се не само по цијенама њиховим, за које дознасмо, него и по том, да још и данас многи средовјечни рукописи показују на себи трагове, да су њекада у књижници били веригама приковани, дакле да се нијесу могли или смјели из ње износити.

Будући да је градиво, на којем се писало, било скупо, није чудо да се је свако празно мјесто употријебило и исписивало биљешкама, које не припадаху садржини оне књиге. Кадикад би се писар потписао на окрајку које странице. Налази се на крају листа у кодексу биљешка, да је својина ове или оне цркве. На крају књиге се налази изрека или стих, у којем се казује радост што је посао свршен. Тај се обичај може пратити кроза цио средњи вијек.

Облик слова не бјеше свагда једнак; и ту бјеше у различита времена различит обичај, и у том бјеше „моде.“ Обично се црквене књиге и списи од трај-

није вриједности писаху успрељеним писменима (као што су наша штампана), а списи мање вриједности, одређени за тренутну потребу рукописним (курзивним) писменима. Ријечи које често долажаху те се лако могаху разумјети, скраћивале би се, или би се завршеци надметали. Почетна писмена (иницијали) би се бојама лијепо шпарали, у прво вријеме само црвеном а послије и другијем. Налази се и слика по старим рукописима.

Штампарска вјештина начинила је у израђивању књига и у књижарству читав преврат. Управо, онда можемо истом разумјети, од какога је огромнога значаја пронађазак те вјештине, кад поредимо наше доба са оним временима, када су се књиге писале. Тако се и може протумачити она затупаност средњега вијека, што књиге бијаху ријетке те мисли споро превађиваху просторију земљину. Још кад брзини прављења књига дође у помоћ брзина саобраћаја, онда поста просвјета силом, којој ни простор ни вријеме не могу одољети.

Т. О.

Из W. Arndt-y a из Herm. Paul-a „Grundriss der german. Philologie"

КЊИЖЕВНОСТ

ГОСПОЂА ЕЛОДИЈА Л. МИЈАТОВИЋКА

ГОВОРИО У СРПСКОМ НОВОСАДСКОМ ДЕВОЈАЧКОМ ДРУШТВУ

БРАНИСЛАВ СТАНОЈЕВИЋ

Поштоване госпођице,

Тако сам се радовао, да дођем у Ваше друштво, да овде, у кругу својих пријатељица, проведем неколико часака, то Вам инак морам признати, да ме та радост није довела амо без неке бојазни, које за то, што ми је пала у део част, да говорим пред строгим лепим полом, чије се преставнице здружиле, да у овоме друштву изучавају све оно, чиме се, као народ, поносимо и одликујемо; а с друге стране, што сам за тему свога данашњег говора изабрао рад једне женске, а овамо сâм осећам, како ми снага није ни из близу довољна, да Вам тај рад описем и преставим онако, како је та женска заслужила.

Оно сам, истина, могао држати друго каково предавање, али сам мислио, да у овоме друштву не могу — бар први пут — говорити о чему другом, до ли о женској. За то ме пустите, да се спустим у Ваш свет, Ваш идеалан женски свет, па да Вам из тога света преставим једну женску, којом се Ви и као женскиње и као Српкиње морате поносити; једну женску, коју Ви познајете можда само по имену, а коју ни ја сâм — на жалост — не познајем лично, већ јој познајем само дела њена и из делâ њен велики дух, племенито срце, топлу симпатњу за Сриство и дубоко познавање прошлости, познавање врлинâ и махнâ Србинових.

Али док ово говорим, као да чујем Ваш приговор: па што говорити о једној жени, када се зна, да су ово најбоље жене, о којима се ништа не говори? — То имате право. Само што се то може казати за свакидашње, обичне жене; а жена, о којој ја хоћу да говорим, није обична жена, није свакидашња женска појава, него је то једна ретка жена, о којој треба свака Српкиња да зна, свака Српкиња да чује. Та жена, о којој хоћу да Вам данас беседим, није Српкиња по крви, па ипак је она ретка Српкиња, не за то, што се за Србина удала, већ за то, што је сав живот свој посветила Сриству, неуморно радећи за напредак његов и будућност. Она не живи у нашим лепим крајевима, већ у магловитој земљи једној, но она ни у далекој туђини не престаје мислити о нама, не престаје писати и радити за нас. Њено срце и тамо куца с нашим срцима; она је боља и заслужнија Српкиња, него многе и многе Српкиње, одњихане на крилима српских мајки, упућиване саветима српских отаца. Та јединствена жена и Српкиња, о којој сам рад да Вам проговорим неколико речи на данашњем састанку, то је госпођа Елодија Л. Мијатовићка, супруга пашег уваженог научника Чедомиља Мијатовића.

Ја Вам не мислим цртати цео њен живот — све и када бих га боље познавао, него што га познајем, ја бих се устручавао, да вам

набрајам сва дела и све прилике из тога — без сумње — врло интересантна и значајна живота Но и ако је тема моме данашњем предавању нарочито рад госпође Мијатовићке, у колико је у свези са Србством, не могу, а да

Госпођа Елодија Л. Мијатовићка

Вам не напоменем њено прво дело, дело пуно племенитости, којим она ступа пред историју.

Госпођа се Мијатовићка родила у Енглеској, али је младост своју провела у Бостону, у Северној Америци. Тамо се она задахнула идеама Емерсоновим, и пред сам рат између Севера и Југа, дружила се са сенатором Чарлсом Сумнером, Виљемом Лојд Гарисоном, Венделом Филипсом, Др. Баудичем, Тодором Паркером и осталим вођама »аболициониста«, који су радили на ослобођењу робова. Крећући се у тако одличном друштву просвећене Америке,

а од природе већ обдарена сјајним духом и племенитим срцем, госпођа је Мијатовићка почела свој књижевни рад, помажући пером рад својих одличних пријатеља из круга »аболициониста«, и превађајући за американске фељтоне белетристичке ствари са шпанског и немачког. Она је тада (1859—1862) певала пе-

сме и писала приповетке по најугледнијим либералним листовима и часописима Америке, и све је те песме и приповетке задахнула великом, човечанском идејом: идејом ослобођења робова.

У то је доба штампала једну свеску својих песама, које су нашле топла одзива у срцима свију Американаца, даље роман »Aimée, a story of a life«, у коме војује за умереност, а против пијанства. Издала је збирку краћих прича у књизи: »Confessions and consequences«, даље »Carine Steinburgh«, опет једну новелу, којом војује за умереност, и на послетку божитьу причу »Voices of the Miletve«, за коју јој је написао врло красно писмо потоњи »poëta laureatus«, песник апотеозе Црногорцима, славни Алфред Тениси, чијој се успомени госпођа Елодија Мијатовићка одужила, спевавши му у »Eastern and Western Review«-у »In memoriam«, дивну посмртну песму, песму пуну човечанских осећаја и патриотског бола.

Овај сам рад госпође Мијатовићке у Америци навео само за то, да се види, како је њено бављење у Америци било пресудно на цео њен будући рад и живот; како је оно накаламило на њен дух и образовање врлину заузимања за ослобођење робова — врлину, са којом се она 1863 вратила у Европу, да се и у Европи, опет пером, бори и ради за ослобођење петстолетних робова на југо-истоку Европе.

1863 године био је наш Чедомиљ Мијатовић у Немачкој, у Лајпцигу. Тамошњи га је чувени књижар Брокхауз замолио, да му напише за »Conversations-Lexicon« чланак један о кнезу Александру Карађорђевићу, и после тога га позове једаред к себи на соаре, на коме је било много одличних гостију, па међу њима и Енглескиња Елодија Лотн (Elodie Lawton). Ту се они први пут видели, њихови се сродни дуси одмах разумели и ми видимо, где 22 марта 1864 стоје пред олтаром: Елодија Лотн и Чедомиљ Мијатовић.

Можда још никада нису пред олтаром божјим стојала така два сродна духа, као 22 марта 1864, за то се ваљада ни у једноме браку тако не огледа права, блажена срећа брачна, као у браку Чедомиља и Елодије Мијатовић.

Њихови се темпераменти, истина, разликују. Та Чеда је одрастао под азурним небом Србије, на дверима, које воде на исток, »на најлепшу света страну«, па за то и има јужњачки темперамената — док госпођа Елодија има темпераменат, који се развија у вечитој магли престонице Велике Британије. Но и ако су им темпераменти различити, њихове су душе једнаке. Они су обоје духовити, обоје учени, обоје образовани — па шпак је питање, да ли би Чедомиљ Мијатовић био данас човек, за кога се каже, да је »један и једини у Србству«, да није било госпође Елодије, да на његов дар и скромно образовање и науку, коју му је Србство дало, накаламили западњачку образованост и западњачку науку? Да ли би био Чеда Мијатовић онако славан, као што је, да му се није дух загрлио с духом духовите Енглескиње Елодије Лотн?

Да! поштоване госпођице, томе браку имамо ми Срби много да захвалимо. Само је поред госпође Елодије Мијатовићке могао постати Чеда Чедом, као што би с друге стране и госпођа Мијатовићка остала за нас незнана, (и као што би тиме и ми остали незнани за друге), да се нису њих двоје упознали на оној забави код чувеног Брокхауза.

Чедомиљ Мијатовић је од природе велик дух, образовање му је и наука за наше прилике била велика, али је тој науци и образованости придошла још и темељита и многострућна образованост госпође Елодије, и тако се, и само се тако Чедомиљ Мијатовић винуо у висине, те је »један и једини у књижевности српској.«

Кад у ученим расправама из политичне економије и финанцијске науке нађемо у Чедомиља Мијатовића на јединствену дубљину мисли и голему науку, на темељито познавање прилика и институција у великих народа, верујте ми, да је то у многоме заслуга госпође Мијатовићке, јер је само поред ње Чедомиљ Мијатовић добио и воље и прилике, да све научи, све види, са свачим се упозна. Или ако сте читали његове дивне историјске чланке и студије и његове јединствене приповетке, па кроз слаткогласни тон дела његових слушали откуцаје срца његова, зар вам се није наметала мисао: »О, зар може овако узвишено мислити и овако слатко писати о свему, а нарочито о ж е н и човек један, а да се сам није у читаву животу дивно женским врлинама, гледајући их на мајци својој и жени својој?«

Али ја не тражим на ово одговора од Вас. Та ја сам тај одговор читао са огледала ду-

ша ваших: са ваших усана и ваших очију давно пре, него што сам дошао амо и сео на место ово. Ја сам га читао у вашем осмеху и сузама, које сам видео, гледајући вас, како читате, и слушајући вас, како са заносом говорите о женским карактерима Мијатовићевих најновијих приповедака: о несретној и сретној Иконији, везировој мајци, о узвишеној Маргити, и о оној идеалној старици баба-Станији у »Рајку од Расине«. Ти су ми осмеци ваши и сузе ваше исто тако класичан доказ за истинитост речи мојих, као и сам Чедомиљ Мијатовић, који ми у једном писму пише: »Најбоље је дело жене моје то: што је узела у своје руке моје лично образовање. Краљица Наталија ми је често пред друштвом казивала: »Ви имате вашој жени много да захвалите!« . . . Као што видите, ја то радо и са захвалношћу признајем.«

Јесте! Госпођа је Елодија отворила духу Чеде Мијатовића више и шире хоризонте, она му је била, а и данас је анђео хранитељ, који би над нашим Чедом, да не клоне под тешким теретом судбине, која га — одиста неправедно — гони, но који он сноси стоичком мирноћом, јер као што сам вели у једноме писму: »Данашња горчина живота није ми горка, јер ми не долази са неправде других људи, већ долази као праведна последица мога прекомерног оптимизма!«

Ох, како тужно јече ове речи! Али и из тих тужних речи трепери самопоуздање, блиста величина духа једнога човека! Али немојте никада заборавити, да поред тога човека стоји права жена, стоји једна Елодија Мијатовићка!

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Šrepel M. dr. O latinskoj poeziji Junija Restija. Napisao — — —. Preštampano iz CXLV. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1893. — 8° стр. 62.

Од друге половине XV века па све до првих десетина овога века низ је књижевних посленика у Далмацији, који пишу крај матерњега још и латинским језиком или искључиво латинске песнике. Тај њихов рад до сада је слабо испитиван; литерарни историк српско-хрватске литературе не узимаше га у круг својих проматрања сматрајући тај рад на туђим језицима као са свим туђе после; он се задовољавао често пута голим поменом имена тих радника. Тек у новије доба јавља се струја, да у своје проматрање узме и ту грану литературе, јер са свим правилно рачуна да без оцене њене не може имати потпуне слике оне културе, која владаше Далмацијом прошлих векова. Шрепел припада овој струји; и шта више тражи од академије југословенске, да покрене зборник латинских песника, који су се родили у српско-хрватским земљама. У овој нам радњи износи и једнога радника на тој латинској књижевности, који припада XVIII веку, и то овом латинском покрету, који у Далмацији основа школу повољатинских песника онда, када цео свет напушташе латинизам; он нам на дугачко прича о Јунију Рестију (Растићу, Рестићу), Дубровчанину (рођ. 11. јан. 1755. и умрлом 31. марта 1815.), који је по облику ученик старих класика, а нарочито Хорација, а по садржају се приближује свом времену, протиснен се оним идејама, које се на Француске разливаше по Европи. Радњу своју подељено је Шрепел на четворо. У првом нам налазе ко је о Рестију писао и његову биографију; даље говори о издањима његових песама. У том одељку споменути и нет епиграма, до сад непознатих, које нађе у рукопису фратарске библиотеке у Дубровнику, као и интересно писмо Рестијево од 1. јануара 1785. — У другом је делу реч о сатирама, којих износи садржај као и паралеле и поређење њене из класичкога времена. Шрепел их међе на прво место као најбоље, за којима долазе пет посланица о којима говори у трећем одељку. У последњем пак помиње 14 равних лирских песама и епиграма и 9 елегија, које показују, да Рести неје био „прави лирик; зато и неје могао створити тако вољану елегију као сатиру. Рестијев је талената био згоднији за сатиру и дидактику него за лирику“.

Сем овога Шрепел тврди, да Рести није писао матерњим језиком ништа, дакле „Мисли љубене“ бајке умотвор старијега Растића. Има превода с грчкога на латински (једанаест књига Илијаде и т. д.), иначе је и шпански, бавио се и позитику а расбирао се и о другим питањима као о религији, физикалним појавама и др.

Београд. Ђ.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

† Српска Краљевска Академија одредила је за наследнике своје на свечаности цетињској (ободској) професора Вел. Школе Љубу Ковачевића и библиотекара нар. библиотеке Милана Ђ. Милићевића.

— Готова је 174. књига „Летописа“ Матице Српске (то је друга свеска за ову годину). Песнички производи су у њој: „*Сени*“, приповетка М. П. Шапчанина и наставак драме Ђорђевића Привиђења „*Јасмина и Ирена*“. Књижевне расправе и наставак дра Ст. Павловића „*Сима Милутиновић Сарајлија*“ и завршетак Жикељевићеве „*Лађарија Кичић Миошић*“. Из историје: Стојана Новаковића „*Париска Мира*. Историјске цртс из XV. века.“ На крају су „Изводи из записника књижевног одбора 1893. год.“

= Изашла је 3. свеска „*Наставника*“ листа професорског друштва са одабраном садржином.

— *Српска Краљевска Академија* издала је ова своја издања: Споменик XX. *Мародољско јеванђеље* (одломци), свештиво Љуб. Стојановић. Цена 1 динар. На вел. 4° стр. XII + 23. — Споменик XXI. *Бисе Милош прича о себи* (кратка автобиографија, коју је неком кашиво у перо) за штампу приредио М. Ђ. Милићевић академик. Цена 2 динара. На вел. 4° стр. 33. Даље су до стране 42 четири писма Милинога Петровића Блазнавца, која автобиографију објашњавају и попуњују. На крају је регистар и оглед рукописа. — Глас XXXVIII. *Назори њсеначки по своме сшрукшура сеи драмске* од Матије Бана. На вел. 8° стр. 58. Цена 0·50 дин. Ово је допуна Гласу XXV у којем су „Драмски назори“ истога академика. — Глас XXXIX. *Сеша Сава*, српска црква и српска краљевина у XIII веку од архим. Н. Дучића. На вел. 8° стр. 21. Цена 0·50 дин. — Као засебно дело: *Пред исшок словенске књижевносши међу Балканским Словенима. Легенда о Владимиру а Косара* Културно историјске студије Стојана Новаковића. На вел. 8° стр. VIII. (Где је што) + 285, даље до 299 регистар. Садржина: Пређгуп. I. Погледи на етнографско стање Балканскога полуострва у X веку. II. Земљиште радње св. Климента и арбанаско-епирски Словени. III. Сличности и неке међу већ пређашњом радње св. Методија и св. Климента, његова ученика. IV. Како су постала средишта и књижевнонародноснии типови српски и бугарски. V. Исповници и светитељи као први плод нове хришћанске просвете. Најстарији светитељи Балканских Словена: Јов. Рилски, Јованн Сардаиаморски итд. VI. Свети Јован Владимир. Књижевно стање у Зети X и XI века. VII. Легендарна предања о св. Јовану Владимиру. VIII. Елбасанске штампане легенде и служба св. Јовану Владимиру.

= Из Vienca дознајемо, да гимназиски професор у Пожуну *Александар Вират* повина за претплату на хрватски превод *Гетеова Фауста* I део. Уз превод ће бити увод и разјашњења. Цена ће бити за претплатнике 60 новч.

— Мађ. Научна Академија издала је расправу дра Оскара Асбота, дописног члана академика: A szláv szók a magyar nyelvben. На 53 стране вел. 8° говори се ту прво о старословенском језику, о времену у којем су увајљене речи из старо-славенског и словенски критерији, и напослетку долази чланак „Миклошић и мађарски језичари“.

— Изашла је књига: *Неколико йрйповедака срйскоі народа* испричао Јов. Ђ. Пантелић. Београд. Цена 1 динар. Има пет изворних приповедака и једна приповетка Достојевскога.

= У Сарајеву је изашла у првој српској штампарији Ристе Ј. Савића Химна и беседа од Јована Суиђелића у славу стогодишњице Сима Милутиновића, Сарајлије, српског пјесника. У прилогу је композиција химне од Дионисија де Сарно Сан Ђорђија. Цена 50 новч.

+ У Хелзингфорсу штампао је Joos. J. Mikkola *„Beiträgungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen“*. О овој расправи биће у једном од даљих бројева више речи.

✕ 1. јулија н. р. почео је излазити у Паризу месечни часопис *„L'ère nouvelle“*. У првој свесци тога часописа почео је Јован Радински писати о пољској књижевности, па је прасео две приповетке Бролиа (псеудоним) и написао увод за њих. Осим тога има у истој свесци чланак: политичке и социјалне прилике у Чешкој.

✕ Добро уређени стручни лист београдски „Трговински Гласник“ донеси *„предавања из политичке економије“* од Чедомиља Мијатовића.

✕ У Београду, у приној штампарији Д. Димитријевића изашла су *два алманаха* од Лазе Комарчића.

— Повикто је читаоцима, да издања *Српске Књижевне Задруге* несу залеглн, јер се јавно већ оне више године знато већи број чланова, него што се управа издала. Зато је приређено друго издање. То ново издање првога кола Срп. Кн. Задруге биће до краја овога месеца готово. Може се претплатити на њ још до краја овога месеца по ст. кал. — За друго коло (за 1893 год.) спремају се оне књиге: као настављак: друга књига *Досшојесшвс прикључсше*, Љуб. Ковачевића и Јовановића *Историја српскога народа*, Богобоја Атанацковића роман *Два идеала*, Жујевића проф. Вел. Школе књига *о предисшоријском човеку или о земљорасу*. Сем тога Љ. П. Ненадовић допустио је, да се међу књигама Задружниним штампају *Мемоари* ода му прота Матеје. — Као што се види, и за друго коло обећава нам Задруга лепих књига, те се с правом може очекивати, да ће се чланови одазвати још боље него лане. Без сумње много ће се ствари помоћи, ако се у сваком месту наће поверник, који ће се марљиво заузети око скупљања чланова, а ово године ће то лакше ићи, јер се има поверник на што позвати.

= Нек се зна и ово. Др. Љ. Недић, професор Вел. Шк., држао је у „Књижевно-уметној Задруги“ предавање о пољској Л. Костића, које је по схватању врло једнострано а по тону тако, како се не расправља о још живим песницима. Оппирани извештај о том предавању донело је „Видело“ у 63 бр. о. год. Дабогме да таки тон мора изазвати на полемику и када се од српских критика не наће нико, мораће сам песник ући у бој те побијаће тачку по тачку у „Виделу“ бр. 77. На то се опет др. Недић одплатну своји убојним пером у 81. бр. „Видела“. Мора се признати одговор је доста духовит, али опет једнострани и цинични.

— Др Љубомир Недић, професор Велике Школе позива на претплату на своје критичке студије *Из новије српске лишире*, у којима ће се расправљати о Јакшићу, Змају, Кавканском, Л. Костићу, Ј. Илићу и Војиславу. Њима претходи студија „О новијој српској лирици и њеним критичарима“. Цена ће бити проширеној 1 фор., повезаној у елегантно платно 1 фор. 50 новч.

+ Из Коларова алманаха посебно је отштампано „Jan Kollár i Hrvati“, написао Миливој Пречел.

Поправка. У чланку „Алеред де Мисе“ на страни 410 а, 7 ред од доле треба да стоји „несретна *комплилација*“ а не „компликвација“.

САДРЖАЈ: Песништво: Ноћ на реци. Чудо. Записи. Драшко. Мрки Вук. — Поука: Књиге у средњем вијеку. — Књижевност: Госпођа Елодија Л. Мијатовићка. (Са сликом.) — Књижевни прикази. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишшву а претплата књижарници Луке Јоцића у Новом Саду. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића.

Срп штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 30

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 25. ЈУЛА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЖАБА

Подиже се оро, као што је свико,
У висине горе, где не стиже нико;
Остави у низи сву жгадију слабу;
Кад је на брег пао, види једну жабу.

Зачуди се оро па јој зборит' поће:
„Како на овакву висину ти дође?“
А жаба му рече, из сна се будећи:
„Ето, немам крила, ал дођох пузећи.“

Љ. П. Н.

ПРОЛЕЋНА НОЋ

(АЛХЕНДОРФ)

Чујем како преко прата
Хор селица птицâ леће;
Дошли дани премалени,
И већ цвати мило цвеће.

Клицао бих, плакао бих —
Старе ране тек да зледим,
Што се опет појављују
С месечевим сјајем бледим.

Месец шапће, звезде зборе,
Кроз гај сањив тихо труби,
И славуји бурно поју:
Она тебе љуби, љуби!

Берн

С. Д. М.

СЛАВУЈИ

(АЛХЕНДОРФ)

Шта певају њихне песме,
Пуне сласти и милоште?
У пространу свету нико
Није с њима будан још те.

Земљица је тако бледа,
И облак се даље креће;
Ноћ прелеће тихим летом
Шуму, траву, росно цвеће...

Она звона не ће чути,
Кад пустињак њиме зује:
На њено су лице пале
Њене дивне кудре бујне.

Бог јој добри вито тело
Месечевим зраком скрива,
Да је нико не поплаши,
Да о мени слађе сниа.

Берн

С. Д. М.

ЗАПИСИ

(ПО ТУЂИМ МИСЛИМА)

Што ти у детињству к'о лаки сан прође,
То ти, кад одрастеш, као бура дође.

Између' многих зала, што видех на људма,
Највеће је — срце у пакосним грудма.

Оно срце, које има право мењене,
Не може увредит' то људско презрење.

Од љубави женске ништа нема слађе,
Само ако може човек да је нађе.

Боље је најмање учинити штогод,
Нег да те за часак понижава когод.

Буди горд са гордим а скроман са скромним,
Ал са свима буди истинит и јасан;
И свет ће ти онда у данима твојим
Бити добар, мио, радостан и красан.

Кад те когод гађа да ти рану даје,
Нек ти пађе срце, к'о злато што сјаје.
Буди као школька при часу смртноме,
Која даје бисер баш крвнику своме.

Љ. П. Н.

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

ПРЕВЕО **А. ПИСАРЕВИЋ**

I.

.... Седосмо сви у округ те Александар Васиљевић Ридел — наш стари добар познаник (породица му је била немачка, но он је био прави православни Рус) — Александар Васиљевић поче онако:

— Приповедићу вам, господо, историју, што се збила са мном у тридесетим годинама... пре четрдесет година, као што видите. Биће кратак а ви ме немојте прекидати.

Живео сам тада у Петрограду а тек што сам свршио универзитет. Брат ми је служио као стегоноша у коњичкој артиљеријској гарди. Батерија му је стојала у Црвеном Селу а било је лето. Брат је становао не баш у Црвеном Селу, већ у једном од околних малих села; ја сам не један пут одлазио к њему у госте и упознао сам се са свима његовим друговима. Био се наместио у лепој, спретној кућици заједно са другом својим, часником његове батерије. Тај се часник звао Илија Степановић Тељев. С њиме сам се особито спријатељио.

Марљивски је сад већ остарео, нико га више и не спомиње, шта више и с именом му се ругају; но у тридесетим годинама је грмео као нико — ни Пушкин се, по уверавању тадање омладине, није могао с њиме мерити. Само што није стекао славе првог руског песника и књижевника; он је шта више — што се много теже и ређе налази — остављао и трајна утиска на савремени му нараштај. Ироји à la Марљински налазили се свугде, особито у провинцији и махом међу армејцима и артиљеристама; разговарали су се, доносивали су се његовим језиком; у друштву су били увек намрштени, озбиљни — „с буром у души и ватром у крви“, као поручик Бјелозор „фрегата Наде.“ Женска су срца „пуцала“ за њима. За њих је тада постао назив и епитет „фатални“. Тај се тип, као што је познато, сачувао дуго, чак у доба Печориново. Чега све не је било у томе типу? И бајронизма и романтизма; успомена на француску револуцију, на декабристе и обожавања Наполеона; вере у судбину, у планету, у снагу карактера, поза и фраза — јада од ништавила; бурних осећаја лакога самољубља — и пусте снаге и одважности; племенитих тежња — и површна образовања, незнања; аристократских навика — и хвалисања с играчкама... Но, ипак, доста је философисања... Ја сам вам обећао да ћу приповедати.

II

Потпоручик Тељев је спадао нарочито међу такове „фаталне“ људе, ма да и није имао са свим онога спољашњег изгледа, што га имађаху та лица; он није, на пример, ни мало био налик на Љермонтовљева „фаталисту“. То беше човек средњег раста, доста крупан, мало погурен и плавокос, са скоро белим обрвама; лице му беше округло, свеже, румених образа, нос мало савијен, чело ниско и мало зарасло на слепим очима, усне му беху крупне, правилне и вазда непомичне: никада се није смејао нити бар осмехнуо. Тек ретко кад год. кад би се уморио и задухао, указала би се четири предња зуба, бела као шећер. Та његова вештачка непомичност беше изражена у свима цртама његова ли-

ца: кад ње не би било, ове би биле знаци праве добродушности. На читаву лицу његову само очи му не беху са свим обичне, омаленe са зеленим зеницама и жутим трепавицама: десно око му беше нешто више од левога и на левом оку капак се слабије дизаше него на десном, а то је давало читаву гледању његову неку различност, чудноватост и дремљивост. Физијономија у Тегљева имала је истина у себи и неке пријатности, али је вазда изражавала неко незадовољство и двоумљење: изгледало је као да виja неку сетну, невеселу мисао, коју не може никако да достигне. При свем том неје изгледао обестан ни поносит: пре би га могао сматрати за увређена, него за обесна човека. Говорио је врло мало, запињао је, промуклим гласом, без неволье понављајући речи. Разликујући се од већег дела фаталиста, он није употребљавао оних ванредно извештачених израза у говору, него се њима служио само у писму: рукопис му је био са свим детињи. Управа га је рачунала међу часнике — „тако обично“ — не баш међу најспособније и најревносније. „Јесте у њега пунктуалности — али нема акуратности“ — говорио је за њега бригадни ђенерао немачког порекла. И за војнике је био Тегљев — „тако обично“ — ни риба ни месо. Живео је скромно, према положају. У деветој својој години остао је сирота без оца и мајке: отац и мати му се удавили у пролеће при поплави, кад су хтели да се превезу на чамцу преко Оке. Изучио се у часничком пансијонату, где је био један од најглупљих и најмирнијих ученика; за тим је по својој жељи и по препоруци свога деде, човека од утецаја, ступио као јункер у коњичку артиљериску гарду и, премда с трудом, ипак положи испит најпре за стегоношу, а по том за потпоручика. С другим је часницима живео у доста затегнуту стању. Несу га волели, ретко су му долазили — а ни он сам неје скоро никоме ишао. Присутност страних људи неје му годила; у тој прилици је био одвеч неприродан, невешт... у њега не беше ничега друштвеног и ни с ким неје био „per tu“. Али су га поштовали; а поштовали су га не због карактера му или ума или образованости, него за то, што су у њему увиђали неку особиту црту, којом се одликују „фатални“ људи. „Тегљев ће начинити каријеру“, „Тегљев ће се ма чиме одлично истаћи“ — то неје очекивао нико од његових колега; — но: „Тегљев ће учинити какву необичну досетку“. „Тегљев ће у један пут отићи у Наполеоновце“ — то се већ неје сматрало за нешто, што не би могло бити. А све то учини „планета“ — и он има своје „предопредељење“, као што људи имају „уздах“ и „суд“.

III.

Два случаја, што су окарактерисала одмах још у почетку његову официрску службу, потврдише још већма ону фаталну репутацију, која га је пратила. А то је било овако: баш првог дана, кад је *ставовао*, — око половине месеца марта пође он са још неколико других младих официра у пуној парадној униформи, да се шета по кеју. Те године беше пролеће наступило рано, Нева беше врло набујала; веће санте беху већ прошле — но још је целу реку покривао танак, непробојан, водом накашен лед, познат под именом „сала“ (мочварна поледица). Младићи су се разговарали, смејали се... на један пут један од њих застаде: опазио је на лаганој речној површини, на двадесет корака од обале, мало псетанце. Испело се на измољену санту, дрхтало је целим телом и завијало. „Е гле, јадно, како ће скапати!“ — рече један официр кроз зубе. Лед је носио псетанце доле низ насип, што беше подигнут уз обалу. На један пут Тегљев, не рекавши ни речи, похита преко насипа и скачући преко танкога леда и поледице, час уроњујући у њ, час опет искакујући из њега, докопа се до псетанцета, ухвати га лако на врат, врати се срећно на обалу и баци га лако на помост. Опасност, којој се беше извргао Тегљев, била је тако велика, поступак његов пак тако неочекиван, да су се његови другови, тако рећи, скаменили. Тек су онда сви махом проговорили, кад је он позвао возара, да га вози кући, јер му је сав мундир био мокар. На поклич својих другова Тегљев равнодушно одговори да нико не побеже од онога, што је коме при рођењу писано, и заповеди возару да вози.

— На узми сад то псетанце себи за спомен! — повиче један од официра.

Но Тегљев само одмахну руком а другови му се погледаше са ћутљивом замишљеношћу.

Други се случај десио после неколико дана на карташком вечеру код батериског команданта. „Ех, кад би и мени, као у Пушкиновој „Пиковској дами“, баба казала у напред какве карте треба да играм!“ — повиче стегоноша, вађећи своју трећу хиљадарку. Тегљев се ћутећи приближи столу, узме карте, метне их на сто и рече: карѣ секст! — преврне карте и заиста доле беше карѣ секст. — Треф ас! — повикне опет и подигне: доле беше треф ас. Карѣ краљ! повиче и трећи пут са срдитим шапатом и кроз стиснуте зубе — и трећи пут је погодио... и махом сав поцрвене. По свој прилици неје се ни сам тога већ надао. „Да дивна покуса! Покажите га још!“ примети батериски командант. „Ја се не занимам покусима!“ одговори хладно Тегљев па оде у другу собу.

*

Како је то било да је он у напред погађао карте — то не знам да растумачим; али сам то видео својим рођеним очима. За тим су многи од присутних играча покушавали да учине то исто — но никоме неје испало то за руком: *једну* карту још и погоди који; али две једну за другом — никако. А Тегљев је погодио три једну за другом! Тај је случај још већма потврдио репутацију о њему као о тајанствену, фаталну човеку.

IV.

Наравно да је Тегљев одмах и употребио ту репутацију. Она му је давала неки особит значај, особит колорит... „Cela le pose“, што кажу Французи, па поред његова не баш велика духа и ума, не баш значајна погледа на свет и напредна му самољубља — та му је репутација некако добро дошла. Заслужити је било је тешко, а бранити је, неје ништа значило; ваљало је дакле само ћутати и правити се дивљаком. Но несам се ја упознао с њиме због те репутације, а може се рећи — да сам га и заволео. Заволео сам га прво за то, што сам и ја био приличан дивљак на сам напао у њему сабрата; а друго и за то, што је он био човек добар и у ствари врло простодушан. Осећао сам према њему као неко сажаљење; изгледало ми је као да поред његове урођене фаталности влада над њиме заиста нека тешка, трагична судба, о којој ни он сам не слути. Разуме се да му несам никад исказао *тога* свога осећаја: осећати сажаљење — може ли бити веће увреде за „фаталнога“ човека? И Тегљев је према мени био увек добро расположен: са мном му је било некако лакше, са мном се и разговарао, преда мном се трудио да покаже онај пиједестал, на који је морао или пасти или се сам ућпети. У своме мучном, болесном самољубљу по свој прилици је ипак осећао дубином своје душе, да ни чим не може оправдати своје самољубље — и да други могу гледати на њега заиста с неке висине... а ја, деветнаестгодишње момче, несам га ни чиме бацао у бригу; неје осећао никакве бојазни нити се устезао у своме вечито потресеном срцу, да преда мном и каже што неумесно и бесмислено. Шта више кад кад је и одвеђ брбљао свашта; и срећа за њега, што неје сем мене нико други чуо његових речи! Не би му се дуго одржала репутација. Иначе је врло мало знао — скоро неје никад ништа ни читао — и то му је било све, што је напабирчио нешто анегдота и прича. Веровао је у предрасуде, прорицања, знамења, раскрснице, у срећне и несрећне дане, у гоњење или наклоност судбине, речју: у све символе живота. Веровао је шта више и у неке „климатеричне“ године, о којима му је неко говорио, а значај њихов неје ни он добро схваћао. Фатални људи такова кова обично не казују никоме та своја веровања; они морају сами дати знака за то од себе.... По Тегљева с те стране сам само ја једини познавао.

V.

Једном, сећам се, баш на Илијин дан, 20 јулија, отидох брату у госте, но не застадох га дома: беху га послали некуда службено на целу недељу дана. У Петроград се несам хтео враћати; шварљао сам с пушком по околним ритовима, убио сам две, три шљуке, а вече сам провео с Тегљевим под настрешницом усамљеног сарања, у којем беше основао Тегљев, као што је сам обично говорио, своју летну резиденцију. Ту смо приклапали о којечему, а највише смо међу тим пили чај, пушили на луле и разговарали се час са домаћином, порушеним лицем, час опет са разносачем, који се врзао ту око батерије и продавао „перце, лимунове до-бре“ добрим људима и лакрдијашима, и који је поред других својих талената умео свирати у гитару и причао нам је о несрећној љубави, што је имао „у младости“ са кћерју болничаревом. А кад је остарео, тај Дон Хуан у александријском јанклу, неје већ више знао ни за какве несрећне наклоности и љубавне симпатије. Испред врата нашега сарања протезала се широка равница, која се где где удубљивала; мала речица се блистала местимице по окукама сурдучким; а даље на хоризонту виделе се ониске шуме. Ноћ се приближавала, а ми бејасмо сами. Заједно с ноћју спуштала се на земљу и тапка, влажна пара, која се све већма и већма ширила на се најзад претворила у густу маглу. На небу се појавио месец: сва се магла некако расветлела и као да се позлатила месечевим сјајем. Све се некако преокренуло, замукло и помешало се: далеко је изгледало близу, близу далеко; велико мало, мало велико... све је било светло и нејасно. Ми смо се, тако рећи, пренели у неко чаролиско царство беличасто-злаћене магле, дубоке тишине, лакога сна.... А како су тек тајанствено, с каквим сребрнастим искрама трепериле одозго звезде! Обојица смо ћутали. Фантастични облик те ноћи је утецао јако на нас: и нас је довео до фантастичног расположења.

VI.

Тегљев је први отпочео разговор, са својим обичним запињањем, прекидањем и попављањем, о предрасудама.... о привиђењима. Исте такове је ноћи, по његовим речима, један његов познаник, студенат, који је као домаћи учитељ двема сиротама ста-

новао с овима у павиљону, у врту — видео женски лик, како се наклонио над њиховим постељама; а сутра дан је видео тај исти лик на портрету, који он дотле није био опазио, на њему беше лик покојне матере тих двеју сирота. За тим ми је причао Тегљев, како се његовим родитељима на неколико дана пред смрт њихову приказала нода са шумом; како му се деда у бородинском боју избавио од смрти тиме, што је опазио на земљи прост зелен камичак, па се махом сагао да га дигне, — у томе баш пролети кугла изнад главе му и само му је мало окрзла дугачки црни султан. Тегљев ми је још више обећао да ће ми показати тај камичак, што га је деда сачувао и дао начинити од њега медаљон. Онда је говорио о „опредељењу" сваког човека, а особито о своме и додао је и то, да он увек верује у то, и кад би се у њему једном појавила сумња у то, он би — рече — раскрстио с људима и с овим животом, јер онда живот нема за њега никакве вредности ни значаја.

— „Ви можда мислите, рече ми, погледавши ме попреко, да ја немам довољно духа за то? Ви мене не знате.... У мене је гвоздена воља!"

„Красан разговор!" помислим у себи.

Тегљев се замисли, дубоко уздахну и, пустивши из руке чибук, рече ми, да је данашњи дан за њега врло важан

— Данас је Илијин дан — мој имен-дан.... То.... то је за мене увек тежак и један дан.

Ја му нисам ништа на то одговорио, само сам гледао у њега, како је седео преда мном, погурен и снужден, а мутан и сањив поглед упро беше у земљу.

— Данас ми је, продужи он, нека сирота старица казала, да ће се помолити за моју душу.... Зар то није нешто необично?"

„Баш има вољу човек да само о себи говори!" помислио сам опет. Морам овде опазити, да сам у последње време почео примећивати на лицу Тегљевљеву неку ванредну и необичну забринутост и сёту; но то не беше „фатална" меланхолија: њега је заиста нешто гризло и мучило. И мене је тада потресла његова сёта и туга, што се указивала на цртама лица му. Да несу ваљда већ настале оне „сумње", о којима ми је говорио? Говорили су ми његови другови, како је он недавно пред тим поднео управи пројекат о неким реформама у артиљерији и како му је тај пројекат враћен с „натписом" т. ј. да се одбија. Знајући му карактер, нисам сумњао да га је то дубоко огорчило, што му је управа одбила пројекат. Но то, што сам опазио на Тегљеву, више је било налик на чаму, имало је више лично обележје.

— Ипак је доста влажно, рече на један пут и стресе раменима. Хајд'мо у собу — време је већ и да се спава!

У њега беше навика да поводи плећима и да више главом с једне стране на другу, баш као да му је огрлица била тесна, јер се често хватао десном руком за грло. Карактер Тегљевљев изражавао се — тако је бар мени изгледало — баш у томе усплахиреном и нервозном гибању. Било му је тесно и у свету.

Одосмо у собу и легосмо, сваки на клупу, он у стражњем углу, а ја у предњем, на посуто сено.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

Горковица не беше тада у земљи, за то ни не знађаше, да су Наленчи пошли краљу. Бавио се он најпре у Каселу код брата, а после, путујући дуже времена по немачким крајевима, умножаваше своју дружину најхрабријим витезовима, који се радо њему придруживаху. За то и изгледаше сада са свим друкчије та дружина Маћкова, добро опремљена, а смела, јер беше састављена од најугледнијих витезова, који се често више од обести, него од невоље, одаваху на таки разбојнички живот.

Пан Маћко беше задовољан и често кушаше вештину и снагу својих другова. Нападаше с њима на трговце и на градове од Ханзе, а кад натоварила небројено плена, враћаше се, пред јесен, кући на почивак.

Обично таки поход, у коме се засити муке и опасности, умириваше пана Маћка на дуже време. Али сад је само распламтио страсти, које у њему кипљаху. Идући поред Сенђивоја, гунђаше:

— Осећам, да се примиче час... Дуже не бих ни издржао. Прекратио сам чекање тим походом,

сад само још свршетак... Све је већ канда готово... Пани је послано посланство и тужбе, доћи ће писмо без оклевања... Јадвига већ краљује у краковском двору, док ју то писмо не пробуди... Само да дође што брже!...

Сенђивој гледаше на Маћка испод очију и незадовољно дрмаше главом.

— Ја бих то све мануо — одазва се. — Изгубићеш главу у тој борби... Власт имаш, војску имаш, небројено благо, па шта ћеш више?... Помози ми само, да утушимо гнездо Наленча, а после живи и уживај!... Само се не плети у завере, и пљуни на жене, јер ако те која уједе за срце... пропао си!

Пан Маћко скочи на коњу.

— Језик ти се развезао, крвави ђаволе! — викну — за то га ишчупај и баци псима, да не бенета глупости... Рекох већ, када ћу ти дати Венијамина Наленча, да искалиш срце на њему... И одржаћу реч... Сад чекај и ћути!

Пролетеше, као вихар, кроз читаву Великопољску, — местимице спаљено село и опљачкано имање означаваху трагове, куда је прошла Маћкова дружина. А он сам, са својим најприснијима, Сенђивојем и Скором, скочи у Познањ и онде истом дознаде, да су Наленчи у гомили ишли на тужбу краљу. Нешто га жигну у души на тај глас. Заповеди Прецлаву да све тачно испита и дође у Кожмин, па уреди своје чете, које се растркаше по околици, и похита своме гнезду.

Беше то већ касна јесен године господње 1357. По тамној, облачној, бурној ноћи јездио је пан Маћко у свој замак, који се светљаше од тисуће светиљака, као обично, кад је господар долазио.

Хотећи јемачно да изненади ново најмљене немачке витезове својом сјајношћу, пан Маћко заповеди, да тај улаз буде необично свечан. За то отисну напред Сенђивоја, да све удеси, а сам, за неколико дана касније, на челу читаве дружине, улажаше у замак главним улазом.

Око њега беху најиђенији витезови — сви оковани у тешке оклопе, и сви имаћаху на штитовима и шлемовима слику вучје главе, која је изабрана за знамење тога витештва. За том оружаном дружбом иђаху кола тешко натоварена, а на њима и уз њих гомила слугу, различите голотиње и жена.

Иђаше то све или јахаше у туробну ћутању, опкољено оружаном стражом, а у ноћној тишини само се чујаше тутањ тешких кола по градским мостовима, звекет оружја и звека лапаца и громот капија, које се отвараху и затвараху. Ударише у бубње... отворише последњу капију и осветлише дворнице за гозбу. Ужегоше пеколико десетина големих, поштаних буктиња и притврдише их уза зид железним беочузима.

На доњем боју замка беше читав низ великих дворница и дружинских соба. Собе те, као што и пристајаше витезу, беху украшене самим оружјем. Беше ту уза зид читавих оклопа с различитим шлемовима, големих мачева, да их беше тешко дигнути, панцир-кошуља, украшених и простих штитова, а тако великих, да могаху заклонити готово читава витеза. Беше ту и самострела, лукова и стрела, беше штилета и ножева без броја, а такође булава и убојних секира, копаља и бехтера, или љускавих оклопа.

На средини тих дворница стајаху огромни столови, не ретко покривени тешким и скупоценим саговима. Таки сагови покриваху и тврде, дрвене клупе, које стајаху дуж тих столова. Само у главној дворници, у највећој, где беше и најкићеније оружје, и најлепши сагови, и најдужи столови и клупе, стајаше у дну, на узвишену месту, огромна столица, врло уметнички израђена од тврда дрвета. Беше она налик на кратку клупу, на крајевима од седала и на ниже украшена лепим резбаријама. Подножје, спојено уметнички изрезаном плочом с ногама те столице, беше с крајева у самој позлати. Наслон беше висок, шиљасто завршен, са страна стрчаху као два копља, на врху, са шиљастом завршетку наслона више главе, беше штит, а на њему изрезан грб Напивонов овако:

Златна јелења глава са златним, усправљеним роговима, а међу њима велик мрк вук, с надигнутим репом, десној страни штита окренут телом, а левој страни главом. А тај вук, с дивље искежених зубима, израђенима од беле кости, беше у златну пољу; а у очима му беху усађена два црвена камена, тако названа рубина, па кад засија светлост, заблистају и те очи, бацајући жарки пламен.

Најпосле стране те столице завршиваху се вучјим главама од сухога злата, искеженим белим зубима и очима од црвених рубина.

На ту столицу, кад су велике гозбе, седаше пан Маћко, а кад беше пијан, вришташе:

— То је мој престо!...

А показујући на мачеве по зиду:

— То су моја жезла! — викаше. — А тај вук — кричаше — то сам ја! Угњавићу зубима, пробошћу погледом, ко рече: Није тако!...

Мрким вуком звах га и у дружини. Та звер постаде њено знамење и лозинка.

Борковиц одјаха коња и крочи у замак. За њим иђаху угледнији витезови, а он журно утрча у бла-

говаоницу, севну оком унаоколо, скиде шлем с главе, па га баци на земљу, отпаса оружје и предаде момку, па се баци на ону столицу, као уморан. Али одмах подиже главу.

— На двориште јаку стражу! — рече слугама. — Да се не изгуби нико од тих, што-но их доведосмо. Памтите, јер иначе глава с вас! А нама амо јела и пића... по избор!

Рече и окрећући својој дружини:

— Седај, Сенђивоју! — крикну. — Седај, Скоро! И сви ви, како се зовете, Немци, пасји синови, и Угри и други ђаволи... седајте, браћо! Сад ћемо јести, пити и пировати... Заслужили смо...

Смејаше се, кезећи беле зубе и севајући око себе муњевитим очима. Жарка светлост од буктиња, развешених по зидовима, падаше сада свом снагом на лице и прилику војводину.

У последње се време још разрастао и раскрупњао. Сиви кафтан, којим беше заодевен, размакао му се на грудима, које беху испупчене, јаке као стена, покривене густом, црном длаком. На глави, насађеној на кратку шију, која се чисто губљаше у широким раменима, светлуцаше се такође црна коса, бујна и оштра, мало крецава. Само над слепоочницама и на челу беше та коса зарђала, јемачно од чесге употребе шлема. Чело беше високо и имало би можда погодан израз, да не беше оних обрва, црних као коса, коврчастих и испупчених над очима у велику луку, које беху састављене на сред чела, где од носа до врх главе ићаху две дубоке бразде, изазване зар од честа мрштења. Те обрве, састављене и густе, и оне бразде, даваху суров израз читаву лицу. Таки израз, готово дивљи, имађаху и црне очи, мало упале, а сјајне, као живи угљен. Кад се пан Маћко разгневи, смрси обрве, а оне се бразде још јаче удубе, приближујући се једна другој — онда му очи изгледаху сјајније, као надо; часомице трептаху у њима плаветни пламичци, а час црвени, као блесак громовни. Окољено лице покриваше црна, пуна брада, кратко потшишана; таки беху и брци, дуги, рашепурени на крајевима, као метле, и покриваху дебеле, месната, црвене усне, које, отварале се у смеху или гневу, показиваху два реда великих, оштрих зуба, као вучји кли на грбу.

Уз војводу поседаше најприснији другови његови: Сенђивој и Шчедрик Скора. Сенђивој, виши за главу од пана Маћка, ако и не беше тако плећат, имађаше изразите, крупне црте, а лице бледо, упало, на коме прожижаху, дивљим изразом, велике, светле очи. Беше у њима вечита грожња и светлост, као у грабежљиве звери. У дружини га звааху „Крвавим ђаволом“, јер беше најокрутнији, или „Одметником“, јер се одрекао властита рода и заклео се, да ће му се осветити. Седео је, спустио главу на груди и чекао, мрко ћутећи. Кад и кад само хракне по свом обичају или штогод прогунђа испрекиданим речима, бацајући на около мрке погледе. Не беше никад напрасит, али гнев пламћаше увек у њему, не гасећи се ни за часак. С необичним мржњом погледаше на Шчедрика Скору, који сеђаше с друге стране војводи.

Беше то онај исти друг, који је некада на жеганьском двору, баш кад је пан Маћко требао да се мери с витезом Готфридом, давио Борковицу за лукаве смерове кнеза Хенрика. Сенђивој га је мрзио, јер колико Наленч беше мрк и ћутљив толико је Скора много говорио, волео је да се забавља, а надмашао је све превејаношћу. Беше то малена прилика, а уз то гурава. Глава му беше готово са свим ћелава, а лице црвено као бурак, а по њему местимице плаве длаке, као да су шилом сађене. Очи малене, јасне, које непрестано лутаху, радознало гледајући. Скора се често смејаше оштрим, пронићавим гласом, а вечито се врћаше као чигра; час седне, час устане, час се устумара по соби, час шапуће с другим витезовима, а то је неизмерно дражило Сенђивоја.

— У паклу седео, Бог дао! — гунђаше, гледајући Скору, како се врти.

Донесоше дотле јело на великим чинијама и поставише га на сто. Уз сваку чинију седе по неколико витезова, а пан Маћко јеђаше са Сенђивојем и Скором. У големим кондирима донесоше такође вина и пива, и налеваху га у рогове и пехаре различита облика и цене. Поред простих земљаних чаша, беху златни и сребрни пехари. На и Маћко јамачно није на то много пазио, а сада изгледаше да ни за што не мари. Замишљен је јео, тргајући месо рукама и зубима, а пио пиво читавим пехарима, ћутећи.

Но за добар час отаре длаком уста, зглади бркове и грухне песницом о сто.

— Што ћутите, хајдучине?! — цикну.

А на то се диже смех, да се зидови затресоше.

— Јести нам се хоће! — открикнуше.

— Онда једите, лопови, једите! — повиче пан Маћко — ал' и пите!...

Устаде, ухвати оберучке велик кондир, па пијаше на душек. Очи му се исколачише, модре жиле набрекоше на челу, ноздрве му се надимаху, хватајући ваздух. А он локаше гласно, дрмаше главом и пијаше. Уста као да су му прорасла за кондир и не

откидоше се од њега, док не беше празан... Онда га надиже и удари о земљу с треском.

Поведе се, засмеја, ухвати се оберучке за наслон од столице и тако стајаше часком, гледајући жарким очима, како други пију, угледајући се на њега. Брзо лежаху сви кондири празни на земљи.

Диже се паклена врева. Неки, са свим пијани, полéгаше на клупе; други поспуштали главе на сто и час по час врштаху само нељудским гласовима, тражећи још пића; неки поустајали па се свађају, претећи песницама.

Донесоше друге кондире. Али Борковић није више пио — стајаше дуго, а после приђе Сенћивоју, који сеђаше ћутећи, спуштене главе на груди, као да га је савладало пиће.

Пан Маћко га гурну у ребра. А Сенћивој се тргне, подиже главу и загледа се у њега.

— Крвави ђаволе! — рече Маћко, — јеси л' чуо, шта се је говорило у Познању?... Та то се твоја крв опет против мене бори... Вели, да су Наленчи били код краља...

— Били су... — кратко потврди Сенћивој.

— И ти ништа на то не велиш? — ћипи Маћко.

— Згазити погане црве!... — прогунђа Сенћивој.

— Ха! Ха! — повиче с подругљивим осмехом Борковић — лако је то рећи: згазити! али како? Сила је тих Наленча...

— Као скакаваца!... — промрмља Сенћивој.

— Примиче се време — јави се за час Борковић — примиче се време, да их ваља погушити... А не ће л' ти их бити жао у последњем часу, Сенћивоју? — додаде, гледајући испод очију на старога друга; — ти си одметник, ал' си опет Наленч... привлачи те крв к њима, па ће ти бити жао.

Очи крвавога ђавола затренташе.

— Жао ми је — рече мрко — што не могу да их потучем сам својом руком...

Међу тим је расла врева у соби. Маћку и Сенћивоју прискочи Шчедрик Скора.

— Пијани су... — одазва се, показујући на остале другове — траже бела меса...

— Сам си пијан! — засмеја се Маћко, и сам би волео да окусиш бела меса; само још се има каде...

— Стока! — промрмља Сенћивој.

— Скоро! — повиче Борковић, хватајући Шчедрика за руку. — Сабери мисли, које си утопио у ниву... Јеси л' ти чуо што о Наленчима?

Скора блисну маленим очима.

— Како не? — одговори. — Ишли су краљу на тужбу... Казиваху ми то у Познању...

— А шта краљ? — опет ће Маћко.

— Сухивилк светује, да мркоме вуку скину главу... — засмеја се Шчедрик.

— Скапао! — врисну Борковић. — Не збијај шале!

— Бурњак! — прогунђа крвави ђаво.

Скора слеже раменима.

— А шта ће ономе краљ и Сухивилк, па макар и Галка од Њеџведа, који има таку дружину вукова! — повиче. — На Наленче напустити крвава ђавола, на Галку и Сухивилка биће доста пет Угрина или и Немаца; остали ће се латити друге господе, а краљ ће бити миран, ја ћу пак Естерци и различитим милосницама његовима казати да ћуте...

Опет се засмеја, разгалављујући вилице, из којих стрчаше неколико дугачких, незграпних, жутих зуба.

— Крвничко колено! — шапну Сенћивој, гледајући га мрским погледом.

А Борковић се замисли.

— Добро говори! — крикну на једаред — добро говори та пијаница Скора... Прерано ми, до душе, ти Наленчи пробудише краља... Хтедох најпре да будем сигуран... ал' нека, и себи и другима убрзаше крај... Кога да се бојим с таком дружином? шта ће ми учинити краљ?... Само — додаде за час — ваља ми сада ту читаву руљу вукова спојити у једно свечаном заклетвом, да на миг иде, куда кажем...

Пришао је столу и искапио пун пехар до дна. Десном руком обгрли свој грб над столицом, левом тресну о сто из све снаге и врисну из пуних груди:

— Мрки вук, то сам ја!... — Зубима ћу га заклати, ко се не утиша!...

А на то умуче врева, као на дати знак.

— Мрки вук! мрки вук! оде жагор по гомили.

А Борковић се подбочи и стаде мотрећи.

Сви се укрбаше. И најпијанији устадоше с клупа и подигоше главе. Жарка светлост од буктиња падаше на њихова лица, опаљена, а сада набухнута од крви, црвена од пића.

Исколачене очи лутаху, тражећи војводу.

Војвода пак чекаше часком, а најзад ће великим гласом:

— Слушајте, вуци! — крикну немачким језиком; — сви, како сте, скупљени са свију крајева света... ви Пољаци, ви Угри, крсни пастири, и ви тевтонски разбојници и разбојари, и ви морски капетани, италска браћо — пријатељи божји, а душмани свету, слушајте!... А ако ко моје беседе не разуме, јер је марвинче италско или угарско — ето разбојга Скоре, који ће сваком растумачити, шта будем казао; јер он је и с крсташким мештром седео

за часним столом и тумарао по мору, и из Италије преко Угарске ишао у Палестину, као крсни пастир, да тражи Христов гроб . . . А уз то му дошаптава ђаво сваки језик, који год устреба . . . За то, слушајте, вуци . .

— Слушамо! — открикну неколико гласова.

А Скора је већ трчкао од једнога до другога, пијане будио, а свакоме шаптао нешто на ухо.

Борковић се опет напи — после оде к зиду и узе голем мач, широк и дугачак. Диже га у вис.

— На оштрицу тога мача — рече — заклећете се! Заклећете се душом својом и телом, да ви сви, како сте, одричући се свију старих веза братских или побратимских, прилазите од сада сви до једнога свези и братимству вукова, до последњега даха, до последње капи крви! . . .

Разлегну се звекет оружја и врева. Сто мачева суну у вис и укрсти се. Из сто груди захори узвик:

— Телом и душом . . . главом и спасењем . . . заклињемо се! . . .

— Подајете се онда — говораше Борковић — под мој мач и знак, а то је Мрки Вук, који зубима гњави и не пушта, док душманин не издахне! А душманин је ваш онај, ко је мој душманин . . . осveта је ваша онде, где је моја осveта! Ја њу пак исто тако за сваког од вас у ватру и у воду . . . на живот и смрт!

— На живот и смрт! — викаху сви за Скором.

— Онда ја, Маћко Напивон од Борка, Мрки Вук, пуштам све вас за свој часни сто, примам вас за браћу! . . .

— Ху-ха! Ху-ха! — разлегаше се вика, као грмљавина.

Још једном се укрстише, са звекетом, витешки мачеви, а после дигоше кондире и стадоше пити; најпосле пак грљаху се у братској разнежености.

Скора се бацао свакоме око врата.

— Ја сам твој брат! — говораше пиштећи, и само што није плакао.

— Бесно псето! — мрмљаше Сенћивој, мерећи га презорним погледом.

За час се подиже опет страшна врева. Они, што до јако бијаху пијани, отрезнише се, па наваливаху сада да се није. А Шћедрик Скора точаше себи и другима и певуцаше весело, кезећи жуте зубе:

— Est bona vox: nalij! melior: nalij! optima: nalij!

Смејаху се, а он се љуљаше на ногама.

— Dum bibo vivo, stat mihi koleno krivo! . . . — муцаше.

Али са свим се не могаше опити. Распиваше га неки немир; час прилажно војводи и шапутао, час извиривао на врата, издајући заповеди, час је нажљиво ослушкивао. Из далека допираше жагор потмулих гласова. Наједаред Шћедрик поскочи, раствори врата, а у собу уђе десетак и више људи и неколико жена, који чудноватo изгледаху.

— Ево бичевника! — крикну Скора.

Та секта, која је јако размножила у Угарској, ширила се одавде на све стране од кужне заразе. Пратиле је свуда клетве духовништва, јер ти покајници, под изликом кајања, терају гадан развратa. Дружина Маћкова срете читаву гомилу таких бичевника, па ју дотера ради забаве.

— Нека се множе код нас — говораше пан Маћко — може бити да нам буду од користи; служиће нам . . .

— Свињарија је то! — одговори Сенћивој, открећући очи, јер није никада гледао на жене, а у тој гомили беше их неколико врло лепих и готово са свим обнажених.

Скора се пак топио од весеља; полетио им на сусрет и за час га нестало у гомили.

— Бичујте се! — викаше. — Само ми бела меса не кварите ремењем! . . .

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГОСПОЂА ЕЛОДИЈА Л. МИЈАТОВИЋКА

ГОВОРИО У СРПСКОМ НОВОСАДСКОМ ДЕВОЈАЧКОМ ДРУШТВУ

БРАНИСЛАВ СТАНОЈЕВИЋ

(Свршетак)

Све и да није госпођа Елодија Л. Мијатовићка ништа друго урадила, Српство би јој морало бити захвално и на овим индиректним услугама, које је стекла за Српство и српску књижевност тиме, што му је створила Чеду Мијатовића. Но њене праве заслуге нису тражиле индиректне путове; њене су заслуге за Српство и за српску књижевност директне, па било

да узмемо да оцењујемо њен самосталан рад на пољу српске књижевности, било да оцењујемо њен плодан и благословен рад, који је у страним књижевностима развила у корист и славу Србства.

Прве године свога брака провела је богатећи српску књижевност корисним преводима из страних књижевности. Тако је 1865 слободно превела чувену књижицу Мис Најтингелове (Miss Nightingale) »Notes on Nursing« и дала јој натпис: »Нешто о нези болесника«. Тај је превод штампан у 500 комада и тадашњи га је министар просвете, Коста Цукић, откупио по изричној жељи кнеза Михаила, и раздао добрим ученицима. Године 1866 превела је с енглеског и штампала у »Видовдану« Фулертонову причу »Три живота« (с моралном и поучном тенденцијом) и Дајкенсову »Борбу живота« и отштампала је у нарочиту књигу. Но радећи тако на српској књизи, госпођа Мијатовићка није заборавила ни на политику српску, па је сваком важнијом приликом слала значајне дописе енглеским листовима, бранећи свагда енергично у њима интересе потиштеног Србства.

Но од рада њезина на српској књизи далеко је обилнији и важнији рад, који је за више од две десетине година развила у страној књижевности, упознајући стран свет, а нарочито Енглезе, са Србством.

Рекох већ: госпођа су Елодија и Чедомиљ Мијатовић два сродна духа. Онако духовит и племенит човек, као Чедомиљ Мијатовић, није хтео да остане жени својој дужником за она небројена духовна блага, која му је дала, па је за то у богату духовну ризницу своје верне љубе унео најлепше и најдрагоценије адиђаре духовног блага српског народа. Чедомиљ је Мијатовић увео госпођу Елодију у величанствену зграду Србства, показао јој законе дивног језика српског, занео је лепотом народних умотворина, а нарочито српских песама народних, показао јој светле зраке славе и величине српске, показао јој млазеве крви, којима је пуна историја српска, извео је пред њу Србина, да му се диви врлинама, да му упозна мане.

Пред госпођом се Елодијом отворио био тада нов свет, но она се у тај српски свет брзо уживела, заволела га је правом, истинском љубављу, јер у великоме срцу њезину беше места за љубав и према народу, из кога је поникла и чија је кћи, и према народу, за кога ју је судбина везала, и чија је она тако дична поћерка.

Госпођа је Елодија научила потпуно српски, она говори и пише као права Српкиња, а народне умотворине и историју познаје као мало њих. Познала је Србина и Србију, видела је, како и у маленоме српском свету има много поучног, много интересантна и за њену велику отаџбину, знала је, какове се неправде при свем том чине српском народу, па је за то цео свој живот брачни провела упознајући запад, а особито Енглезе, са Србством, његовим непадмашним умотворинама, сјајном прошлошћу, тужном садашњошћу, и бранећи интересе и праведне захтеве Србства, упознавала је своје сународнике, какову будућност бар заслужује потиштено Србство, а тиме је учинила велику услугу и своме народу и српском. Енглезима тиме, што их је упознала са једним народом, чији је духовни живот нов свет за њих; а српском народу тиме, што му је упознала праведне интересе пред великим енглеским народом, чија ће реч бити можда одсудна, када се буде решавало српско питање, које је данас покривено тајанственим велом будућности.

Рад се госпође Елодије Мијатовићке на овоме пољу дели на три дела: рад на историји, народним умотворинама и на журналистици.

О величанственој прошлости српској, а нарочито о устанку у почетку овога века писали су многи славни научници, и наши и страни, писао је и Немац Леополд Ранке, и Француз Сеп-Рене Таљандије, но нико није написао читаву историју, а особито историју нове Србије са толиким разумевањем, са тако јасним погледом и тако топлом симпатијом за Србство, као госпођа Елодија Мијатовићка у своме делу »The history of modern Serbia«, које је о своме трошку издала у Лондону 1872 године у елегантну издању. Ово је своје дело, једино о српској прошлости на енглеском језику, посветила успомени свога оца Колико и та нежна пажња сведочи о племенитости осећаја њезиних, да прво дело, које је самостално написала о народу, за који ју је судбина везала, приказује успомени оца свога! Како је дивно изишла пред успомену очеву, приказавши јој на матерњем језику прошлост народа мужа свога! Она је и са тих неколико речи посвете показала, да је и добра Енглескиња и добра Српкиња!

После те посвете полази језгровит преглед српске историје до борбе за ослобођење, па за тим опширна историја нове Србије све до 1872. На крају је додала исцрпиву статистику тадашње кнежевине Србије.

Вечита је штета, што њена историја нове Србије није преведена бар на наш језик, јер је то дело заслужило, да буде преведено на српски језик пре можда, него икоје друго. У њему видите читаву нашу прошлост, у њему сазнајете за многе важне, узвишене и интересантне моменте, које ћете у заман тражити и у српским историјама.

Но у овој историји није радио само ум Мијатовићкин, него је радило и срце њезино. На колико и колико места наићете на откуцаје срца тога! А у тим откуцајима као јаспи свирку чујете речи: О, ви кћери народа с оваком прошлошћу, коју сам изнела пред један страш свет, који се задивио тој њему непознатој прошлости и народу непознату — изучавајте ту тужну али и славну прошлост, јер вас само она може тешити у тешкој садашњости, она вас храбрити, да не клонете пред загонетним визијама будућности народа вашега!

После те књиге, која је начинила невероватну сензацију у Енглеској, и била од неописана утецаја на расположај многих Енглеза у рату, који је Србија повела с Турском ни пуне четир године за тим, изишла је госпођа Мијатовићка 1874 године пред енглески свет збирком српских народних приповедака »Serbian folklore«. Жао ми је, што Вам о овој збирци не могу опширније говорити, јер је не могох нигде набавити, пошто је читаво издање тако распродано, да се у трговини не може више ни један егземплар добити. Међу тим баш сам тај факат сведочи најбоље, какова су одзива нашле у великом енглеском свету ове народне умотворине.

1881 издала је госпођа Мијатовићка »Kossovo«, збирку српских народних песама о боју на Косову, и посветила је тадањој кнегињи Наталији. У посвети вели, да збирку песама, у којој се пева о последњој независној владарци Србије, и не може посветити другоме, до ли првој независној владарци зановљене независне Србије. После посвете долазе два значајна чланка, у једноме је кратко, језгровито прешла историју до Косова, а у другоме је говорила о српским хајдуцима и народним песмама о Косову. Мора се признати, да је госпођа Мијатовићка необично срећна била у овим члановима, јер је одиста тежак посао био довести тако у склад народну традицију и критичку историју, да енглески народ добије лак критичко-историски преглед о догађајима, о којима се пева, а да то не буде на уштрб некритичке традиције, која је опевана у збирци, која је пред нама. Први је чланак завршила речима, које најбоље сведоче, како је схватила пораз на Косову и како је несрећа косовска нашла одзива у срцу њезину: »И кад је то вече сунце седало за доломитско стење Зете, на бојишту су лежала мртва два цара, опкољена лешинама српске властеле и турских ратника. А црни облаци, који се вијаху над пољем Косовом, навештавали су црну ноћ, која ће наступити и трајати пуних пет векова над читавом земљом српском.« После тих чланака долазе дванаест песама о Косову, које је госпођа Мијатовићка превела десетерцем, и то тако вешто, да су осим метрума сачувале лепоту и верност садржине и идеје оригинала. Из тих је песама покушала да створи целину, и то са свим самостално и рекло бих најбоље од свију досадањих покушаја. — Сада пак спрема за штампу збирку народних песама о Краљевићу Марку.

Није, држим, нужно, да Вам напоминьем, да је та књига песама народних задивила и енглески свет, као што је задивила и цео други свет; као што је задивила и Гетеа, који је читао наше песме народне у немачком преводу опет једне женске, своје славне земљакиње, Талвијеве. Но дозволите, да Вам исправчам само једну причу, из које ћете се уверити, да ми ове речи није диктовао претеран патријотизам, већ сушта истина.

Пре неколико месеци беше у Лондону велика част и слава; у једној од најлепших дворница те велике варошн скупила се сјајна госпоштина: консули страних држава и многи велики државници и научници, на сјајни банкет, који приређује кор консула страних држава. После господског ручка, после чаробних звука музике гардиског пука, диже се г. Мундела, министар трговине у либералном кабинету Гледстонову, и са највећим одушевљењем и искреном срдачношћу декламује томе сјајном збору српске народне песме, а особито ону дирљиву прокламацију кнез-Лазареву: »To the traitor . . .« (Ко не дошо на бој на Косово). Те песме доводе до екстазе слушаоце — и осу се буран аплауз,

али нас ти таласи у мору одушевљења, у коме је тада пливало то сјајно друштво енглеске престонице, не могу ни за часак занети, а да се с осећајима најискреније захвалности не сетимо оне особе, која је те песме пресадила у туђ врт тако вешто, да нису ништа изгубиле од узвишености оригинала.

И на послетку долази још једно поље, на коме је госпођа Мијатовићка неуморно, са много труда и успеха делала, долази журналистика, у којој је за ово четврт века написала читав низ чланака, у којима је с великом енергијом и ретким познавањем ствари бранила, а и данас брани праведне српске захтеве и интересе, и пише чланке из Србства и о Србству. Ето је и децембарска свеска часописа »The Eeastern and Western Review« донела њезину духовиту песму »Благо цара Радована« са кратким уводом, у коме тумачи, шта је то »благо цара Радована«.

Наравно, да ни златно перо госпође Елодије Мијатовићке није могло имати чаробну моћ, да од хладних Енглеза начини ватрене Србофиле, али је то перо ипак много учинило. За време српских ратова Енглези су учинили многу човечанску услугу Србству, а то је у многоме и многом заслуга госпође Мијатовићке, као год што је њена заслуга и то, што су данас у Енглеза појмови о Србији и Србству разбистрени и што се данас у Енглеза о нама у многоме боље и праведније суди.

Али није само на књижевности радила госпођа Мијатовићка, и само тиме стекла права на нашу вечиту захвалност, она је и иначе радила на пољима јавнога живота. Тако је била једна од оних београдских госпођа, које су 1875 године покренуле мисао о оснивању »женскога друштва«. За време ратова, које је Србија водила с Турцима, живо је радила у Црвеноме крсту, помажући рањенике и сиротиње.

На када узмемо на ум, шта је она све радила и урадила за Србство, онда су нам јасне речи Чеде Мијатовића, кад каже: »У опште, када би ми жена била рођена Српкиња, не би се више апсорбовала интересима српскога народа, у чију срећнију будућност верује више и постојаније од мене самога.«

Но и ако је госпођа Елодија Мијатовићка толико радила за Србство, она је ипак остала верна кћи народа, из кога је поникла. Сваки ијоле важнији покрет и догађај у животу енглескога народа не остане без утецаја на њено срце, и тада се обично са њене лире разасну звуци, пуни искрености и топлоте. Тим је својим осећајима и не давно дала одушке, спевавши песму »One and indivisible«, која је штампана у априлској свесци спомињаног великог лондонског ревиа.*)

Госпођа Елодија Мијатовићка живи од 1889 године у Лондону, где неуморно ради на књижевности и журналистици. Тако је сталан сарадник на часопису »The Eeastern and Western Review«, даље на недељном часопису Гледстонових либерала »The Speaker« и на чувеноме друштвеном часопису »The life«, у коме је међу осталим спевала две топле песме, једну Фердинанду краљевићу румунскоме, као венчнику, а другу венчници му Марији Единбуршкој. Осим тога изишле су у томе часопису још два њезина слободна превода, једне Петефијеве и једне Верешмартијеве песме, које је препевала на молбу једнога свог пријатеља Мађара, и за које је добила много комплимената.

Ма које дело госпође Мијатовићке да узмете, па било оно у прози, било у везану слогу, одмах видите једну веома духовиту и образовану женску с темељитом, многоструком спремом и племенитим срцем.

На као год што је темељита у садржини и ненадмашна у песничкоме полету, тако је исто велика и у спољњем облику својих дела. Могао бих Вам наводити многа места, из којих бисте видели лепоту њезина стила, али то не ћу да чиним, јер на што? Зар је нужно говорити о стилу у делима жене прворга и ненадмашнога стилисте српског, који добар део славе има да захвали једино жени својој?

На као што је госпођа Мијатовићка јединствена у јавном животу, така је и у приватноме. Њезин је брачни живот, као што сам већ напоменуо, идеално срећан. У друштву је пријатна, само се мора човек добро пазити, шта ће и како ће рећи, јер се није један пут десило, да који књижевник говори, и сви га мирно слушају. На једаред се чује љубак и учтив глас госпође Мијатовићке: »Пардон, господине, ви сте — ако се не варам — погрешили. Битка, о ко-

*) Када је овај чланак већ био у штампи, добио сам из Лондона свечану свеску „Life"-а, која је нашла у славу венчања војводе Јоркског, сина принца Велеског. У тој је спечатној свесци одмах на првоме месту песма ђе Мијатовићке: „Bring roses! more roses!", у којој ђа Мијатовићка младачким жаром даје одушке пренађењим осећајима своје поданичке верности и према овоме владику династије Велике Британије.

јој сте говорили, није била године, које сте ви изволели рећи, већ доцније (или раније)... те и те године.« И верујте, књижевници на то ошуте, не из куртоазије према једној дами, већ из најпростијег разлога — ошуте за то, што је госпођа Мијатовићка имала право. Поред тога је као права Енглескиња још и ретко религиозна, и упоредо са духом негује и тело, за то и јесте вазда добра здравља, вазда чила и неуморна.

Но има једна врлина, коју не могу ћутке прећи, и која је уздиже до идеалних висина старих Римљанака, а то је њезина искреност. Било је дана, када министри краља Милана нису хтели краљу да рекну што год, за што су знали, да му је лично неповољно, и тада би редовно госпођа Мијатовићка примила на себе ту тешку задаћу, и она би свагда краљу рекла, шта мисли о овој или оној намери, о овом или оном делу краљеву, и то би му рекла свагда у очи, отворено, без кићења, не штедећи ни мало његову осетљивост. Краљ је Милан јако уважавао ту искреност госпође Мијатовићке, и када је захвално на престолу, дао јој је за спомен свој велики портре са врло ласкавим натписом и захвалом на њеном искреном пријатељству. Искреност госпође Мијатовићке није могла добити лепшега признања, него што је добила онда, када се један краљ растајао с престолом својим, па се и у томе часу сетио оне особе, која му се често једина усуђивала да у очи рекне оно, што су многи и многи мислили, али нису смели да му кажу, док је седео на престолу краљевском!

Така је ето госпођа Елодија Мијатовићка! Нико ваљада не осећа као ја, како су бледе ово боје, којима је њену узвишену слику моја невешта рука насликала, но то ништа не смета, да госпођа Елодија Мијатовићка остане велика, да као узор послужи свима нашим Српкињама.

Да! Красна је то и величанствена слика! Велика је то, права жена, жена κατ' ἐξοχήν.

На како онда да се Србство не поноси, што му је у део пало, да је покћери! Но мора се признати, да се и Србство трудило, да колико-толико даде и видљива знака своје благодарности на услугама, које му је учинила. Госпођа је Мијатовићка добила признање од »друштва црвенога крста« у Београду и безброј адреса и захвалница од општина, друштава, ћака и сиротиње. Краљ ју је Милан одликовао официрским крстом светога Саве, а краљица Наталија својом медаљом. Њезин превод српских народних песама о Косову узидан је у темељ споменика косовским јунацима у Крушевцу, а у Србији ће свако с највећим поштовањем скинути капу, чим чује, да се спомиње име госпође Елодије Мијатовићке. Али није то ни сјај ордена њезиних, ни мноштво писмених захвалница, које је добила, што ме управо заноси, кад помислим на изразе захвалности, што је до сада добила. Мене друго нешто може да одушеви, а то је, кад отворим ремек-дело српске историјографије, Чедина »Ћурђа Бранковића«, па одмах на првој страни прочитам ове речи пуне значаја и пуне осећаја: »Ово моје прве веће историјско дело посвећујем мојој жени у захвалност на симпатији, којом је пратила овај мој рад, и на помоћи, коју ми је указала преписујући ми изводе из историјских извора.« За мене је ово посвета над посветама, јер се у њој најсјајније огледа, колико је госпођа Елодија својим радом и подстаком допринела, да Чеда постане Чедом, и колико Чеда уважава ту заслугу госпође Елодије.

Но госпођа Мијатовићка није жена ташта; она није радила и писала ради славе и ради какве захвалности, већ је радила и писала, што ју је на рад гонио сјајни дух њезин и осећаји правде. Она најлепшу награду за труд свој тражи у томе, да се испуне сви они захтеви правде и правице, за коју се она читава века свог борила. И као што је дочекала победу правде, оличене у стварима америчанских робова, за које се таким жаром заузимала у младости својој, нека би Бог дао, да дочека и победу оне праведне ствари, за коју се заузимала и борила читавог брачног живота свог, победу ствари, у коју свиколици са њом заједно непоколебимо верујемо!

Но ми се инак за то морамо паштити, да јој се свакад захвалним покажемо, а верујте, да јој се ћери народа српског не ће моћи лепше одужити, него ако се свагда буду сећале те ретке жене, ако је буду поштовале и трудиле се, да задобију врлине, које красе срце и душу госпође Елодије Л Мијатовићке, а нарочито ако буду изучавале историју српску и умотворине народне, које је госпођа Елодија пригрлила, као права Српкиња.

Ово друштво, у коме се ја сретним осећам што могу данас беседити, већ врши ту племениту задаћу, за то је ово друштво позваније, пре него

и једно друго, да са данашњег свог скупа пошаље на магловите обале Темзине поздрав пун захвалности и поштовања трећој Енглескињи, чије је име поред имена мис Ирбијеве и Мекинзијеве тако тесно скопчано с именом народа нашег, да пошаље поздрав госпођи Елодији Л. Мијатовићки:

Хвала ти! Живела!

ТРИ СОНЕТА КОЛАРОВА У СРПСКОЈ ЛИТЕРАТУРИ

Више пута поменула се потреба потпуне библиографије, али на том је остало, као и много што шта. Ко зна, да Гласник уч. друштва не преста, бисмо ли добили садржаја, као што га још не добисмо за Летопис, ма да је већ давно и 150 свеска изишла. Не гледају у нас, да олакшају књижевним радницима, те да им сачувају и време, што они овако морају трошити прелиставајући све свеске, којих често пута потпуно не могу ни добити. Овако се само граде два посла, па често испадну непотпуна, а тиме сам предмет, о ком се ради, губи од своје вредности. Овако стање не треба и даље да остаје.

И мој чланак „*Колар и српска књижевност*“, штампан у Коларову алманаху, није могао с тога ни да буде потпун. И ако сам прелистао и ради тога Летописе, ипак их несам могао све у Бечу наћи, те ми је тако један рад, који је изишао у Летопису, остао непоменут и то рад — *превод неколико сонета из Коларова Slávy dcera.*

У Летопису за год. 1827 књ. 10 штампана су три сонета Коларова под натписом: „*Сонети г. Јоана Колара преведени со чеського језика*“. На крају тих сонета стоји, да ће бити продужења, али ја не могох у доцнијим (бар до 16) свескама на њих наићи. Лако је могуће, да преводиоцу не поће за руком савладати тешкоћу њихову, а као да је и помоћно средство било усахнуло, јер за ово три сонета служио му је и њихов немачки превод, који је штампан те године (1827) у јануарској свесци „Monatschrift der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen“.

Ко је пак огледао да преведе те сонете на српски и да тако упозна српски свет с оним делом Коларовим, које му стече толику славу, да уз помен његова имена долази нераздвојно и помен његова дела Slávy dcera — не знам. У Летопису нема потписа. Преводио је из другога издања од 1824 г., како сам вели у напомени.

Мени није при руци то издање, али ми је на срећу у мојој библиотеци бар нето издање, које је изишло у чешкој библиотеци „Ústřední knihovna“ као свезак 203—209, под натписом Slávy dcera lyricko-epická báseň v pěti zpěvech od Jana Kollára (V Praze Nákladem knihkupectví I. L. Kobra. Стаје 70 крајцара) те могу показати овом приликом: како је преводио. Поредивши ова три сонета у српском преводу добија се утисак не баш повољан; чини се, да је преводилац био познат с чешким језиком, истина не сасвим, али да му је превод затегнут; не беше песник од заната, те не могаде ни савладати тешкоћу и нејасност Коларова стиха. Сва три сонета пробрао је из првога певања и то први је сонет у петом издању под бр. 24, други под бр. 49 а трећи под бр. 84. Овај исписујем у оригиналу и преводу да се читаоци могу уверити и сами о оном, што рекох.

У чешком оригиналу гласи:

Nejen ona růžokvětná líčka,
rtová k polibení spěknutí,
i vaz pyšný, hrdlo labutí,
šťastná zlatých vlásků po něm hříčka;

Čelo slunné klidný oblonk vička,
oči přísných vábné kynutí,
lkavý úsměch, tajná vzdychnutí,
i slov němá sladkých polovička:

Vše mé srdce k bojům bádá chybným,
tisíc zloboh Milek spojuje
nástrah klamem navnazených slibným;

Ona sama učí ujít želu,
kolikráte tělo bojuje
proti duchu a duch proti tělu.

(стр. 49.)

У српском преводу, исписано данашњим правописом, гласи:

Не тек руменицама свежим образи,
Усне к љубљењу заклете пак,
Но лабудов врат, горд потиљак,
Срећна игра златних на њем власи;

Сунчано чело, тих свод обрва,
И строгих очију жиг мамни
Чезнућ' смех, уздаси потајни
Нема половина слатких слова;

Све ми срце буни к боју страшном,
Злобни Милек спаваља ми смело
Хиљаду замки, пуних хитрином;

Она сама учи скоро избећи,
Кад год с духом неће тело
Или с телом борн с' дух памћења.

(Стр. 90 поменутога Летописа).

Нека је при крају овога поменуто још и ово, што такођер није ушло у мој чланак. У Стаматовићевој „*Сербска Пчела*“ међу смесицама штампан је и реферат на Коларово издање „Národnié zpiewanky čili pjsně swětské Slowáki w Uhrách“. Коларова су тумачења у овом издању, вели се, од неописане цене. Две три песмице референт је превео.

Ђ. С. Ђ.

ПИСМО КОЛАРОВО ВУКУ КАРАЏИЋУ

Pesth d. 1. Juni 1844.

Schätzbarster Freund!

Ich war dieser Tage in Ofen beim Hochwürdigen Herrn Bischoff Atanackowič und als ich Ihm unter andern meinen Vorsatz diesen Sommer eine Reise nach der Schweitz und nach Italien machen zu wollen, mittheilte, machte Er mich auf einen Umstand aufmerksam, der mich veranlasst diesen freundschaftlichen Brief an Sie zu schreiben. Der Herr Bischoff sagte mir dass sich vielleicht auch seine Durchlaucht Fürst Michael Milosch entschliessen würde diese Reisse mit mir zu machen, wenn man Ihn in Kenntniss davon setzen möchte. Mich würde es sehr freuen einen solchen Gefährten meiner Reise zu haben, und gewiss würde ich mir als sein Mentor alle mögliche Mühe geben S. Fürstlichen Durchlaucht diese Reise angenehm und nützlich zu machen. Anfangs August will ich mit Gottes Hülfe Pesth verlassen, und über Wien, Salzburg, Inspruk nach der Schweitz, von da über Genf nach Genua, Rom und Neapel zurück über Florentz und Venedig. Da sie nun bei Sr. Durchlaucht soviel gelten und dessen Zutrauen besitzen, so wäre es mir sehr lieb, wenn Sie die Güte hätten Se. Durchlaucht hierüber in Kenntniss zu setzen und mich sobald als möglich mit einer Andwort beehren. Da ich aber höre dass der Fürst jetzt in Böhmen in Toplitz sich aufhalte, so wäre es vielleicht gut vorläufig dahin zu schreiben. Uebrigens gedenke ich diese Reise sammt meiner Frau und Tochter zu machen. Noch im vorigen Jahre schickte ich an Se. Durchlaucht den Fürsten Milosch ein Welin Exemp. meiner italienischen Reisebeschreibung, ich zweifle gar nicht dass solche richtig übergeben worden sey.

Hiermit habe ich die Ehre zu seyn ihr

aufrichtiger Freund

Johann Kollar

evangelischer Prediger zu Pesth.

Es wird Ihnen nicht unbekannt seyn, dass der hiessige majarisch evang. Praediger Herr Sekatsch vorigen Sommer mit Herrn v. Mikolić, einem Anverwandten des Fürsten Milosch, auch eine ähnliche Reise gemacht hat.

Адреса на овом писму гласи:

Sr. Wohlgeborn

Herrn *Stephan Wuk Karadžić*

Doctor der Philologie

d. Güte in Wien.

*

Писмо сам ово исписао верно са свима ортографиским грешкама оригинала његова. Ово се чува у заоставштини пок. Вука Караџића, која је заостала у чуварним рукама његове њери госпође Мине Вукмановића. Нека је и онде изречена моја захвалност поштованој госпођи, која ми даде, да крај других драгоцених писама и ово препишем.

* * *

Саопштавајући ово Коларово писмо, нека ми допусти славно уредништво, да се овом приликом а преко овога цењеног листа обратим пријатељима српске књиге овом молбом:

У нас се слаба пажња поклања преписци наших књижевних радника. И оно што угледа света, неје систематски уређено, већ растурено, да се за много и не зна или ако се и зна, не може се до њега доћи. Тако је растурена преписка Доситијева по разним нашим листићима, те је просто немогуће све имати пред собом, а без сумње биће још доста његових писама до сада необјављених. Још је и горе судбе интересни Соларић, који за цело требао би да наће радника свога. Од Вукове преписке нешто је објављено, а доста се још повлачи по писмима. Давидовић, Магарашевић, Мушицки, Милутиновић, Његош, Светић, Стејић и други доцнији и ранији радници чекају још на издавача свога. Једном речи ни трећина до сада неје ни објављена. Када се још узме, да од те трећине неје ни половина преписана ни штампана онако као што треба, онда је лако себи представити жалосну слику тога главног извора за нашу новију литературу. Крајње је време, да се пође правим путем и у овом послу; јер ако и даље овако остане, многа ће писма до сада сачувана пропасти, а то значи учинити да пропадне један од најбољих извора: како за познавање карактера књижевних радника као и прилика, у којима су они живели, и односа њихових према другим трудбени-

цима; тако и за расветљење многих још тамних тачака у историји наше новије литературе, као и за историју буђења народне свести, словенске узајамности и словенских интереса.

Да и даље не би овако ишло, решио сам се по савету и договору с неким својим пријатељима, да прикупим сва до сада штампана и нештампана писма наших књижевних радника, као и оних туђих књижевника, која се тичу нас; па да их онда сређене издајем. Да бих у овом успео, потребна је помоћ свију пријатеља српске књиге, с тога их најтоплије молим, да се мом позиву одазову и пошаљу ми на препис сва така писма, па била она до сада објављена или не.

Ако је које писмо већ штампано, нека ми се, по могућности, онда и јави, где је штампано, да би ми се у неколико олакшао посао око тражења.

Уз послата писма нека се тачно забележи, чија су сада својина, јер при издавању хтео бих забележити, где се оригинал чува.

Ако се писма налазе у каквој јавној или приватној библиотеци, да се не могу из разних узрока на препис слати, нека ме бар известе: колико их има и који их је писао као и ком су писана.

Писма са свима поменутим објашњењима треба слати потписаном у Београд, савамала бр. 15, а он јамчи, да ће их сваком уредно и одмах по препису вратити.

Још једном моли у име ове племените ствари за одзив

У Београду 10. јула 1893.

професор **Ђорђе С. Ђорђевић.***)

*) Уредништва наших листова молим, да објаве овај позив у својим листовима.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Jan Jakubec. O životě a působení Jana Kollára *K oslavě jeho stoletých narozenin napsal* — —. V Praze nákladem literárního a řečnického spolku „Slavia“, 1893. Стр. 48. — Ово мало дело написао је приликом стогодишњице Колярова рођења. У предговору извињава писца, да му није била намера писати учену књижевну расправу о Колару и о његову значају, него хоће лаким начином да нацрта живот Коларов, и да проговори коју о најзнатнијим делима Коларовим. Књижица је она дакле популарна те написана најширим круговима чешкога народа. Писац почиње са 29 јулом 1793, као са даном Колярова рођења, па га прати кроз цео његов живот, цртајући нам беде и невоље, са којима се Колар борио целога живота свога. Особито је потанко описао Колярово детињство, дајући нам јасну слику о Колярову животу у Мошовцима, Кремници и Бистрици. За тим нас води у Пожуи па на послетку у Јену, где је Колар проживео последњу периоду свога ђаконања. Том приликом приповеда потанко Колярову љубав према Мини Шмитовој, која је од тако велика утицаја била по његов књижевни рад. Причајући живот Коларов, зауставља се код г. 1821, у којој се јави прво дело Колярово „Básně Jana Kollára“, које је г. 1824 излазило под натписом „Slávy Dcera“. Писац се најшире задржава код овога дела, где кратко али са пуно снаге карактерише појединў Колярову, написани њен значај и утицај на савременике и на доцније покољење. За тим се позабавио другим делом Коларовим: „O slowenskej literarnej wzajemnosti“. Изнесавши укратко главне мисли тога дела, додаје, да је оно од толиког истог утицаја било, као и „Slávy Dcera“. Од других дела Колярових додирнуо је само: „Staroitalia Slavjanska“. Живим бојама црта писац Колярове невоље у Пешти за време покрета 1848, одакле је Колар на послетку морао бегати те се склонити у Беч, где је добио катедру за словенску археологију на бечком свеучилишту. Писац завршује расправицу-стихосима, који су уресани на Колярову надгробном споменику:

Jsa živ v srdci celý národ nosil;
Zemřev žije v srdci národa celého.

Књижица је, као што рекосмо, написана лаким разумљивим стилом, и ми је најтоплије препоручујемо.

Мол. **Р.**

Поправка. У 28. броју на стр. 433 *б* у Шантићевој песми у четвртој и петој строфи место: *лутам, шапћем, казаше, гледам* треба да стоји: *мотрем, кажем, гледам, лутам.* Они пак „знатнији (sic!) поправци“ на крају истога броја ушли су у лист у одсуству уредникову те и без његова знања. Има их, које уредник не би био усвојио.

САДРЖАЈ: Посвештење: Жаба. Пролећна ноћ. Славуји. Записи. Куц... куц... куц! Мрки Вук. — Књижевност: Госпођа Елодија Л. Мијатовићка. Три сонета Коларова у српској литератури. Писмо Коларово Вуку Караџићу. — Ковчежић: Књижевни прикази.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија др Св. Милетића.

БРОЈ 31. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 1. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

*

Угушио сам терет туге тајне,
Без горке сузе и уздаха клета,
Без једне речи, речи опроштајне —
И ја се дигох пут далека света.

И чело твоје прекри облак тавни
И лепо око у сузи заблиста,
Дирнуо те спомен дана давни'
И љубав моја спештена и чиста . . .

Тако се ружа на славуја сети,
Јесење мртво кад га на пут крене;
Сети се миља и песама свети'
И душе своје и студени њене.

Ал' заман уздах, спомени и сета,
Бескрајни очај кад већ срце стисне,
И заман, заман њена љубав клета
И задња жеља, кад у болу свисне . . .

Јов. А. Дучић.

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

VII.

Тегљев се дуго превртао на својој клупи, а ни ја несам могао да заспим. Да ли су његове приче растројиле моје живце или ми је та чудновата ноћ раздражила крв — не знам; само тек несам могао да заспим. Нестало је шта више и сваке тежње за сном; најзад сам и сам лежао с отвореним очима, па сам мислио, много мислио, Бог зна о чему, о најређим бесмислицама и лудоријама, као што то обично бива увек, кад се не може дуго да заспи. Превртући се с бока на бок, испружих руку . . . . Прст ми куцне некако о зид. Зачу се слаб, но јасан и отегнут звук . . . . Мора да сам баш погодио на празно место.

Опет ударим прстом на ново . . . . сад већ хотимице. Звук се понови. Ја још један пут . . . А Тегљев у један пут издиже главу.

— Ридел, — рече, — чујете како неко куца под прозором?

Ја се начиним као да спавам. Добио сам нешто вољу да се мало нашалим са својим другом. И онако не могу да спавам, па свеједно.

Он спусти главу на узглавље. Ја причекам мало, па онда опет закуцам три пута једно за другим.

Тегљев опет дигне главу и стане прислушкивати'

Ја закуцам опет. Лежао сам лицем према њему, но он моју руку није могао видети . . . . метнуо сам је остраг под покривач.

— Ридел! повиче Тегљев.

Ја се не одазвах.

— Ридел! понови он јаче. — Ридел!

— А? Шта је? рекох ја баш као кроз сан и дремеж.

— Ви не чујете, како неко куца под прозором? Моли вађда у собу, шта ли.

— Путник.... промрмљам ја.

— Онда га треба пустити или бар видети ко је?

Но ја му на то већ не одговорим, него се учиним на ново као да спавам.

Прође неколико часака.... Ја опет по своме....

— „Куц... куц... куц!..."

Тегљев се одмах подиже и стаде слушати.

„Куц... куц... куц!... Куц... куц... куц!..."

Кроз полуотворене неће при беличастој ноћној светлости могао сам добро видети све његове покрете. Окретао је лице час к прозору час к вратима. Заиста је тешко било познати, од куда долази звук: чуо се по свој соби, као да је долазио од сваког зида. Случајно сам наишао на акустичну жилу.

„Куц... куц... куц!..."

— Ридел! продере се он у један пут. — Ридел! Ридел!

— Но, шта је? одазовем се ја зевајући.

— Зар ни ништа не чујете? Неко куца.

— Но, па нека га! одговорим ја и опет се начиним да спавам, шта више сам и захркао....

Тегљев се умири.

„Куц... куц... куц!..."

— Ко је то тамо? повиче Тегљев. Улази!

Нико се, наравно, неје одазвао.

„Куц... куц... куц!..."

Тегљев скочи с постеље, отвори прозор и, промоливши главу на поље, запита крупним гласом: „Ко је то? Ко куца?" За тим отвори и врата, па понови своје питање. Не далеко захрже коњ — и ништа више.

Он се врати опет у своју постељу...

„Куц... куц... куц!..."

Тегљев се махом преврне и седне.

„Куц... куц... куц!..."

Тегљев хитро навуче обућу, заогрне плећа огртачем и, скинувши сабљу са зида, изиде из собе. Чуо сам како је два пут обишао целу собу и вазда питао: „Ко је? Ко иде туда? Ко куца?" За тим је ућутао, застао на једном месту на улици, не далеко од угла, где сам ја лежао и, не рекавши више ни речи, врати се у собу и леже, не свукавши се.

„Куц... куц... куц!..." почех ја из нова. „Куц... куц... куц!..."

Али се Тегљев неје мицао нити је питао: ко куца? већ је само подупро главу руком.

Видећи да више то не утече на њега, почекам мало, начиним се као да се будим, па, погледавши у Тегљева, зачуђено се загледам.

— Ви сте канда били негде? запитам га.

— Јесам! одговори ми равнодушно.

— Ви сте непрестано слушали куцање?

— Јесте.

— И никога нисте нашли ни затекли?

— Не.

— На је л' престало куцање?

— Не знам. Сад ми је све једно.

— Сад? А за што баш сад?

Тегљев не одговори.

Мене је било мало стид и срамота од њега. Не бих волео да дозна, да сам се ја то с њиме шалио.

— Знате ли шта? рекох ја; — ја сам уверен да је све то просто — ваше уображење.

Тегљев се намргоди. — А! То ви мислите!

— Ви велите: чули сте куцање....

— Несам само чуо куцање, прекиде ме.

— Него шта још?

Тегљев се наже напред — и загризе усне. Видело се, како се колеба.

— Мене су звали, рече најзад полугласно и окрену лице на страну.

— Вас звали? А ко вас је звао?

— Једна....

Тегљев поче опет гледати на страну.

— Једно биће, за које сам ја до сад само држао да је умрло... а ево сада знам то зацело.

— Кунем вам се, Илија Степанићу, рекох му ја, то је све само ваше уображење!

— Уображење!? понови он. Хоћете ли и сами да се стварно уверите?

— Хоћу.

— Но, онда хајд'мо на улицу!

VIII.

Брзо се обучем и заједно с Тегљевим изидем из собе.

С противне стране према кућици на улици тој не беше кућа него онизак, већ поломљен плот, иза којег се доста стрмом низбрдицом силазило у равницу. Магла беше, као и пре, захватила и обвила све предмете тако да се на двадесет корачаја неје могло ништа видети. Ја и Тегљев стигосмо до плота и застадосмо.

— Ето ту, проговори он и саже главу. Станите, ћутите — па слушајте! Ја, као и он, сагох главу и примакох се ближе ухом но осем обичног, преко мере слабог, свеопћег ноћног шума, тога, тако рећи, дихања ноћног, несам чуо ништа. Час по погледасмо један у другог, постојасмо ту непомично неколико часака па се већ хтедосмо кренути даље....

„Иљуша!“ приказа ми се као неки шапат из плота.

Погледах на Тегљева но он као да неје ништа чуо него је, као и пре, држао главу погнуто.

„Иљуша .... о Иљуша ...“ зачу се глас још јасније него мало час, тако јасно да се могло са свим разумети, е је женски глас.

Обојица смо се тргли и махом стали један пред другог.

— Шта је? запита ме тихим шапатом Тегљев. Сад не ћете ваљда сумњати?

— Чекајте, одговорим му ја исто тако тихо — то још ништа не значи нити је какав доказ. Треба погледати, има ли кога? Можда је то какав обешењак, па збија шалу ....

Скочим преко плота и пођем правце тамо, од куда се чуо глас, колико сам ја могао разабрати.

Под ногама сам осећао меку, бухаву земљу; дуги редови лејâ губили се у магли. Пашао сам се махом у огради. Но ништа се неје мицало ни око мене ни преда мном. Све као да је замрло у нему сну. Помакао сам се даље још за неколико корачаја.

— Ко је то? повиках не горе од Тегљева.

— „Прррр!“ излете уплашена препелица баш испред мојих ногу и одлете даље баш као тане из пушке. Ја се мало тргох и нехотице... Шта је то до врага!?

Осврнем се назад. Тегљева сам видео где стоји на истом месту, где сам га оставио. Приближим се к њему.

— Залуд ћете ви ту викати и дозивати, рече ми он, тај је глас допао до нас .... до мене .... из далека.

Превуче руком по лицу и лаганим се корацима упути улицом кући. Но ја се не хтедох тако брзо оканути — већ се вратим у ограду. Да је заиста неко три пута викнуо „Иљуша!“ — несам никако могао посумњати; да је у томе дозиву било нешто жалостивно и тајанствено, морао сам и сâм признати .... Но ко зна, можда је и то све само изгледало несхватљиво а у ствари и то је било исто тако просто и појмљиво, као и оно куцање, што је онако узнемирило Тегљева.

Упутио сам се доле поред плота и час по сам застајкивао и разгледао у наоколо. Иза плота, не баш тако далеко од наше кућице, беше стара, китњаста жалосна врба: видела се као црна пега кроз изједначену, магловиту белину, ону мутну белину, која већма заслепљује и помрачује око, него тама. У један пут ми се учини, као да се нешто доста велико, живо миче на земљи под оном врбом. С поклицем: „Стој! Ко је?“ појурим напред. Зачуше се лаки баш као зечји кораци; мимо мене шмукну неки погурени лик, мушки ли, женски ли — несам могао разабрати .... Хтедох га ухватити но не пође ми за руком, спотакнем се, паднем и све лице ижежем о неку коприву. Устајући са земље и опирући се о њу, осетим под руком нешто тврдо: то беше изрезан бакрени чешљић о врпци, налик на оне, што их носе наши сељаци о појасу.

Даље моје истраживање и пуњање беше залудно, морадох се са чешљићем у руци и с ужиканим образима вратити у собу.

IX.

Тегљева сам затекао где седи на клупи. Пред њиме је горела на столу свећа а он је записивао нешто у омалену бележницу, што је носио увек са собом. Видевши мене, хитро тутне бележницу у шпаг и стане пунити лулу.

— Ево, брате, започех ја, — какав сам трофеј донео из свога похода!

Покажем му чешљић и испричам му, шта се све збило са мном под оном врбом и около ње. Мора бити да сам понајпаметно каквог лопова, рекох ја. Чули сте — јуче су украли нашем суседу коња?

Тегљев се хладно осмехну и запали лулу. Ја седох поред њега.

— И ви сте још вазда уверени, Илија Степанићу — настављам ја — да је онај глас, што смо га чули, долетео к нама из невидовних крајева и страна ....

Он ме прекиде, подигавши руку као с неким заповедним расположењем.

— Ридел, поче — мени неје до шале — за то вас молим да не збијате шалу.

Тегљеву заиста неје било до шале. Лице му се променило. Дошло је некако блеђе, изразитије и дуже. Чудне му, „неједнаке“ очи блуделе су лако тамо амо.

— Несам мислио, настави на ново, да ћу игда рећи другоме .... другоме човеку оно, што ћете ви сад одмах чути и што је требало да изумре ... јест, да изумре као тајна у грудима мојим; али неје друкчије — та ту нема избора ни слободне воље. Судба! Слушајте!

И он ми тад исприча читаву историју.

Већ сам вам, господо, споменуо како је Тегљев био неспретан и површан у причању. Но те ме је ноћи заиста поразило не само то, што неје умео да прича оно, што се с њиме самим збило; поразило ме је још нешто: звук његова гласа, погледи му, кретање, што га је чинио претиња, рукама, речју: све је било на њему некако неприродно, излишно и

најзад лажно. Ја сам био тада још врло млад и неискусан па несам још ни знао, како навика и усиљавање, да човек риторички и с ефектом говори, лажна интонација и манири могу овладати човеком тако, да их се не може никако одрећи ни окањути: то је проклетство у својој врсти. Доцније ми се с временом десило тако нешто с неком дамом, која ми је с таким надувеним језиком, с таким театралним гестовима, с таким мелодраматичним дрхтањем гласа и с таким превртањем очију причала о утисцима, што их је учинила на њу смрт њезина сина — о својој „неизмерној“ жалости, о томе, како се боји за своју памет, да сам ја најзад помислио у себи: „Како се ова госпођа крши и ломи! Зацело неје волела својега сина!“ Но после недељу дана чуо сам, да је та госпођа заиста полудела од жалости. Од то доба сам много више пазио на своје пресуде и много мање сам веровао у своје прве личне утиске.

X.

Историја, што ми је причао Тегљев, беше у кратко ово. Имао је у Петрограду, осем деде у високу положају, још и тетку, жену не висока положаја, али доста богату. Како неје имала деце, то је узела под своје сироту девојчицу из сељачког сталежа, прилично је образовала и сматрала је у свему као своју кћер. Име јој је било Маша. Тегљев се виђао с њоме скоро сваки дан. Најзад се свршило тиме, да су се обоје заљубили једно у друго и Маша му се била подала. То је изашло на глас. Тетка се на то страшно ражљутила, па је срамно отерала несрећну девојку из своје куће, преселила се у Москву, где је узела под своје девојку из виших сталежа те је учинила својом храњеницом. Маша се вратила пређашњим својим рођацима, бедним и пијаним људима. Ту је претрпела и препатила горких часова. Тегљев је обећао да ће је узети но неје испунио својега обећања. Кад се последњи пут видео с њоме, морао је одлучну реч казати: она је хтела да дозна истину — и дознала је. „Но, рече она — кад се не могу назвати твојом женом, то знам, шта ми ваља чинити“. Од тог последњег састанка прошло је више од две недеље.

— Ни за часак несам сумњао у значење њезиних последњих речи, додаде Тегљев; уверен сам да је себи одузела живот, и.... да је то био *њен* глас, да је то *она* мене звала.... са собом.... *Познао* сам јој глас.... Шта ћу! Такав је крај!

— На за што је нисте узели, Илија Степановићу? запитам ја. Ви сте је зар престали љубити?

— Не; ја је и данас страсно љубим!

Ту сам, господо, мало застао код Тегљева. Пао ми беше на ум неки мој познаник, човек врло разборит, који је имао врло гадну, доста неразбориту и сироту жену те је био веома несрећан у брачном животу — па кад сам га запитао: за што се оженио? Ваљда из љубави? — одговорио ми је: „Баш не из љубави! Него тако!“ А онде опет Тегљев страсно љуби девојку и не узима је за жену. Шта је то?!

И то је ваљда — тако?!

— На за што се не жените? — запитам га и по други пут. Збуњене и чудне очи његове блуделе су тамо амо преко стола.

— То се.... са мало речи.... не да исказати, поче он, запињући. Било је узрока.... А при том још она.... сељанка. Па и деда.... морао сам и њега имати на уму.

— Деду? повиках ја. А ког ће вам врага деда, кога видите тек само о новој години, кад одете да му честитате? Ваљда рачунате на његово богатство? Та и у њега има туђе деце!

Говорио сам са жаром.... Тегљева је то мало застидило, но је поцрвенео.... поцрвенео не подједнако, већ местимице у лицу....

— Молим вас, немојте ми читати лекције! — рече најзад тихо. У осталом ја се не правдам. Уништио сам јој живот — па сад треба да платим тај свој дуг....

Ту спусти главу и ућута. Ја несам могао на то ништа одговорити.

(Наставиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

Подизаше се и други витезови, гледајући радознало. Некима се очи зажагрише, кад виђеше жене, које бојажљиво стајаху, жмиркајући очима од жестоке светлости са буктиња. Неке рукама заслањаху своју наготу.

А мушкарци, мрмљајући неразумљиве речи, то у угарском то у другим језицима, падаху на колена и удараху челом пред Маћком.

— *Nagy úr!* Војводо! — викаху неки, пружајући к њему руке, не би ли га умолили.

Очевидно их спопао страх, кад виде пијане витезове.

— Бичујте се! — викаху.

Уставши, сарсташе се тада бичевници у средини велике собе. На челу стајаху два млађа с барјацима на високим копљима, даље два друга ношаху запаљене буктиње и мицаху се с места, а за њима се помицаше читава гомила, обилазећи око стола и око витезова, који их гледаху радознало. Иђаху један за другим, обнажени до појаса; на главама имађаху фратарске кукуљице, а бедра им беху покривена платненом крпом, која се спушташе до колена. У рукама држаху мале бичиће од четири струке с чворовима на крају.

Иђаху певајући, а сваки час приклецаваху и онда се дизаше присак различитих гласова... звиждаше ремење у ваздуху и падаху ударци на обнажена плећа. Крв бризгаше обилато.

Само се један од те гомиле не маче од врата; не беше ни обнажен, него имађаше на себи сив кафтан, дуг преко колена, а у руци држаше високу шубару. Проседа коса падаше му, у нереду, на рамена. Стојаше и гледаше намрштено преда се, а очевидно гледаше да сакрије плећима за собом младу женску.

Беше то девојче у цвету прве младости. Бујна, црна коса, расплела се, па ју покриваше целу. Имађаше на себи платнену кошуљу, дугу до чланака, свезану под пратом и око паса.

Жарким, а као угљен црним очима извириваше усплахирено иза старчевих плећа; испупчене црвене уснице на полак отворила и показивала беле зубе, као млеко.

Скора ју одмах спази. Поскочи живо и хтеде да одгурне старца.

— Дај ми ту девојку! — викаше.

Старац се не маче ни за корак, и брже боље гледаше да заклони девојку. Рашири руке.

— Дај ми је! — врисну Скора и згради старца за руку.

Али тај не уступаше. Ногама као да се укопао у земљу, да га Скора не могаше ни помаћи. Трзао га је за руку и смејао се од бесниле.

— Хоћеш ли откупа, стари лопове! — дераше се. — Хоћеш ли откупа за ту... cladó leány, дању ти га... и венчаћу се.

— То није девојка на продају! — одговори стари Угрин. — Није cladó leány... него hajadon, моја ћерка!...

— Венчаћу се с њом... — муцаше пијани Скора. — Има ту тевтонски поп... свршиће церемонију, па ће бити сватова — házasság!... Валдемару! — дрекну — Валдемару!

А на ту вику приђе му од стола мален, дебео човек, црвена лица и спљоштих образа, који се светљаху, као да их је ко намазао озго машћу. И тај се љуљао на ногама, а широким длаком сваки час отирао лице и дебеле, црвене усне, које се смејаху. Гледаше сивим, маленим очима и климаше главом на Скору.

— Помоћи ћу, брате, помоћи! — муцаше немачки, промуклим гласом. — Ја сам поп... да, да... венчаћу! Ако и јеси, Скора, ђаволе... окељен!... Али ништа за то — говораше даље, примичући се к старцу и гледајући на поплашено девојче, које грчевито пријањаше уз старца —, ништа за то! Сад се све сме!... Папа је у Авињону... Рим је празан, а Бог је далеко!... O, Herr Jesus!... лепе девојке!...

— Isten! Isten! Боже! — понављаше стари Угрин, гурајући се са Скором.

У тај мах пође Шћедрику за руком, да згради девојку за руку. Ухвати се за њу свом снагом, па ју стаде вући к себи. Онај тевтонски поп, Валдемар, отискиваше старца, који викаше, али му се глас није чуо у опћој галами. У том натезању Скора трже девојку тако јако, да се нагнула к њему, а он десном руком раскиде врпцу, која јој везиваше кошуљу под вратом, и обнажи снажне, беле девојачке груди...

Девојка пренеражена врисну, а стари јој отац, опростивши се за час Валдемара, навали бесно на Скору. Стисну жилаву, велику песницу и подиже ју над главом Шћедриковом, који, већ са свим пан себе, тезмаше само ону девојку за собом, на средину собе.

Настаде ужасна забуна. Сви сада опазише ону девојку распуштене косе, поцепане кошуље, на полак обнажену, а таку лепу у њеној преставњености.

Вучена од Скоре, пузала је сада по земљи, надвивши на колена; спуштеном главом, слободном руком и увојцима косе гледаше да сакрије наготу своју од очију гледалаца.

За њима трчаше стари Угрин с измахнутом песницом, а даље се натурила гра̂ја пијаних уз цику и вику.

Стари стиже Шћедрика. Мораде бити велика снага у тога човека, или боље: велика љубав к тој ћерци, јер, кад му пође за руком да отисне Валдемара, гурну сада Скору тако, да је пијани витез пустио руку девојци, забатргао се и тресну, колики је дуг, носом о земљу.

Диже се смех и вика.

— Удари витеза! — вриштаху једни. — На смрт с њим!

А други се дигоше на Скору:

— Нема права на ту девојку... Нека коцка пресуди, коме ће припасти.

И већ се почеше свађати.

Док на једаред не загрми глас Борковичев.

— Даље! Даље! — викаше. — Сељаци на поље! Стари му Угрин паде пред ноге.

— Nagy úr! — рече молећиво. — Ја нисам бичевник... Витези твоји ме окупише и ћерку моју скуна с том рупљом. Пусти ме на слободу!

Али Маћко не слушаше. Цакну га ногом.

— На поље! — врисну. — На поље!

На ту заповед пограбише старца скупа с бичевницима, који онде беху, и извукоше их на поље; а после у соби остадоше само пијани витези и похватане жене...

Но Скора се не могаше више подићи са земље. Ниже га савладало. Дизао се неколико пута, али је одмах опет падао, муцајући:

— Валдемару! Венчај, пасји сине!... Лепа девојка!...

Други се смејаху, а он звераше мутним очима, пљуваше и хркаше. Најзад се преврне на узнако, затвори очи и заспи.

Већ је дан шиљао своју прву светлост на натмурено небо, кад се завршила та гозба у кожминьском замку. Догореваху већ буктиње, притврђене уза собње зидове, бацајући све слабију и трепетљивију светлост на почађале зидове, оружје и Маћкову дружину. У соби ваздух беше загушљив; троваше га смрад задимљених буктиња, пића, јела и пара пијаних витезова.

Неки још сеђаху за столом покуњених глава, намрштени и ћутљиви; неколицина бацаше коцке на сто и играше се. Ту се често дизаше галама; играчи се свађаху међу собом, а зажарена им лица и бликаве очи сведочаху, да страсно суделују у тој игри. Играху се на новце, коње, плен и жене...

Други лежаху непомично на земљи, спавајући и хрчући гласно као и Скора. Неки се најпосле пружили по клупама, а беше и таких, најистрајнијих, који сеђаху са досуђенима им женама, локаху и певаху скаредне песме.

Уза зид, на земљи, наслоњена плећима на оружје, сеђаше сама она млада девојка, коју Скора хтеде да осрамоти. На колена наслонила главу, руке сплела око колена, покрила се црном косом и згрчена, великим, сјајним очима гледала испод очију, не спавајући. Страх јој одагна сан од очију. Поцепана кошуља и ускуштрављена коса сведочаху о прекуженој борби. Црномањасто јој лице беше посуто црвеним пегама грозничавим. Трепетљиви блесак од буктиња падаше час по час на њу и жарко осветљаваше њено обличје, пуно израза дивљега очајања.

— Проиграо си све... — одазва се један међу витезовима, који сеђаху за столом, скупљајући разбацане коцке.

— Проиграо сам... — одговори други, погледајући равнодушно. — Носи све. Шта ми је стало!

Откреноу се на полак од стола и једном руком подупро главу. Лице му беше младо, — млађе од других. Тешко да не беше тај витез и најмлађи у Маћковој дружини, ако и јест већ неколико година био у њој, а уживао је и особиту љубав војводину. У последњем походу није суделовао, јер га је Борковиц оставио да чува замак а повео са собом Сењивоја. Позван, дође на гозбу, али за чудо промењен и сетан. Некада весео, готов на сваку несташност, гледаше сада мрачно преда се; пио је мало, а играо се несрећно.

Звао се тај витез Јанко Заремба. Висок, витак, имађаше бело лице, као да га се нису дотакли сунчани зраци; црте деликатне, косу плаву, а у великим, плавим очима израз замишљености и сете.

— Играј, Јанко, још, — рече први витез, звецкајући коцкама у руци.

Јанко слеже раменима.

— Немам више на што играти... — одговори — већ да метнем живот. А ко ће га узети? Не вреди ни потруе!...

Онај се засмеја.

— Живот не. Али метни, ето, ту девојку, коју ти је усуд досудио, а која усамљена седи уза зид, јер си ју оставио... Играћу радо за њу — лепа је.

Јанко погледа на ону страну, где сеђаше девојка и осети на себи њен поглед, пун пренераженьа, бола и чисто молбе...

— Добро — рече полако —, бацај коцке... Шта ми је стало!

Витез звецка коцкама у руци и подиже их.

А Јанко гледаше удаљ у девојку... Гледаше и осећаше, како му нешто стаде лупати у грудима... Она непрестано оним истим погледом, раширеном зеницом погледаше у њега, грчевито кршећи руке.

— Бацам! — повиче витез.

— Стој! — крикну на једаред Јанко. — Не бацај! Не дам те девојке.

Устаде на јој прпе. Она задрхта и стисну се од страха уза зид. Очи подигла на њега и испеченим уснама шапуташе неке молећиве речи.

Јанко јој пружи руку.

— Ходи! — рече кратко.

Девојка се устезаше. Обузимаше ју све већи страх.

— Буди милостив, краљу . . . király! — прозбори!

— Не бој се . . . — одговори Јанко. — Ходи са мном!

Узе ју за руку, подиже и одведе до врата.

— Шта радиш? — викаху други.

— Враћам јој слободу! — рече Јанко. — Усуд ми је досудио њу и њена оца . . . Дајем им слободу!

Отвори врата и довикну стражи:

— Ту девојку и оца јој да сте пустили на капију!

Она, од тешка чуда, испрва не повероваше. Гледаше на Јанка и лице јој се полако озари неисказаном радошћу. Наглим покретом саже се и пољуби му руку.

— Бог вас чувао! — шапуташе. — Isten! Isten!

А око стола диже се сада жамор и подругљив смех.

— Проиграо је све, па и разум изгубио! — говораху.

А Јанко оде полако од врата, приђе столу, узе пун пехар, испи, паде на клупу и подлакти се сав замишљен.

Од тога часа гледаше Борковић радознало у њега. Сеђаше он на својој столици, разбалављен: раскопчао кафтан, на хладно груди. Говорио је њутљивом Сенђивоју, час по час поглеђајући на витезове, то на оне, који спаваху, то на играче, то на оне, који су још пили.

— На читавом свету — говораше полугласно, али одлучно — нема таких раубурга, као у Немачкој . . . Дивље су то звери, дурашне а окрутне . . .

— Ђаволи! промрмља Сенђивој.

— Уз то глупи — говораше даље Маћко. — Немци мисле, да сам ја њихов — а ја сам их ухватио за чупе, па не пуштам . . . С њиховом њу помоћу уништити Ханзу, немачки ће трговци у просјаке, а ја њу довући овамо њихово благо и бити краљ у тој пустињи . . .

Засмеја се гласно и дебелим језиком овлажи изгорела уста.

— Казимир — настави даље, као сам себи — нека буде краковски краљ . . . а ја ту! Све је готово . . . само ми ти Наленчи сметају . . . Али то није ништа! Имам готову војску . . . бранденбуршки ми је маргграф још обећао помоћ . . . овдашња ће шљахта листом за мном против малопољскога права . . . гомилу Наленча засечем . . . и бићу господар! . . . А онда ће се уверити та охола кнегињица, шта сам ја . . . не хтеде бити права жена — онда ће бити . . .

— Чувај се жена! — прогунђа Сенђивој, чувши последње речи.

— Ха! Ха! — засмеја се Маћко. — Једну сам протерао, другој њу се осветити . . . а трећу . . .

Заћута на једаред — очи му блиснуше; нал крви удари му у главу.

— Трећа . . . — муцаше — трећа ће ми за све платити . . .

— Невером! — довршн Сенђивој. — Бој се невере! . . .

— Лажеш, крвави ђаволе! — присну војвода и грмну шаком о сто. — Та не ће изневерити . . . јер не зна, шта је невера, не зна ни других људи, ни друге љубави, осим моје . . .

У тај мах витез Јанко изведе ону девојку и пусти на слободу.

Сенђивој показа на њега главом.

— Невере се бој . . . — понови. — Јанко је опасан . . . има меку руку и меко срце за жене.

На то ћути Борковић.

— Опазио сам ја већ то . . . — рече. — Изгледа, као да му је жао, што је наш витез, што је Вук . . . А за што је дошао?

— Од куће га је протерала маћеха . . . — одговори Сенђивој — па је дошао, али му је жао . . .

Маћко се диже с места, приђе Јанку и метну му руку на раме.

— Јанко! — одазва се. — За што пусти ту девојку?

— Моја је била — одговори млади витез дижући се. — Усуд ми је даде, а ја јој повратих слободу.

— Проиграо је све, па га је спопало очајање! — повикаше други.

Борковић га узе за руку и одведе од стола к прозору, на коме се већ одбијаше руја зора.

— Замишљен си — говораше. — Шта ти је? Нит' хоћеш девојке, нит' те привлачи плен, нит' се отимаш у бој . . .

Јанко погледа у Маћка. Глас војводин беше пригушен, а изгледаше лагодан.

— Не њу! Ништа не њу! . . . — повиче млади витез у жару, који му нехотице истисну те речи из груди. — Једна је само девојка на свету, коју желим, и један плен, за којим жудим! . . .

— Где је та девојка? — запита Маћко

Јанко ћуташе часком, а после на једаред диже главу и јасним се очима загледа у намрштено лице Борковичево. Знађаше он, да та воли војвода, који, као да хоћаше да штеди његову младост, са свим друкчији беше спрам њега, него спрам свију. Еле и у разговору беше млади витез смелији с војводом — уздао се у његову наклоност према себи. И сада дакле одлучи да буде искрен.

— Војводо — рече — хтедох да вам то доцније кажем... али казаћу сад... Ви једини можете само скинути сету с моје душе, која је пала на њу.., Та је девојка ту...

— Ту!... — крикну Маћко тако гласно, да се чак Сенћивој трже.

И хтеде још нешто рећи, али се умири и мирно запита:

— Ту... где?

— У замку — говораше даље Јанко. — Можда Ћерка ваша... или службеница; ја не знам. Ако је Ћерка — ја сам Заремба, по роду сам вредан... дајте ми ју за жену!...

Лице војводино побледи тако, као да је ко на једаред исисао сву крв из њега. Усне му дрхтаху, а плави блесак стрељаше из очију. Откренуо се, да не покаже младоме витезу те промене, а десном руком тражаше штилет, који је увек носио уза се за појасом. Ухватио га и пребирао прстима по дршку, као да се њиме забавља или претвара.

— Кад си ју видео?... Јеси ли говорио с њом?... — запита пригушеним гласом, који се ламаше у грлу.

— Једном, не давно — одговори младић, који замишљено гледаше у прозор и не опажаше промене на војводину лицу. — Не давно, кад вас не беше дома, обилазио сам рано градеску стражу. Ишао сам бедемом и стао замишљен пред високим зидом, који дели други део замка. Од пусте радозналости попнем се на тај зид и на једаред спазим под својим ногама лепу башту, осветљену првим зрацима сунчаним, једину, као кадивени ћилим, мноштво дрвета начичканих зрелим родом, а у сред њих девојку тако лепу, као надземаљско божанство. Спазивши ме, престрави се испрва, а после се загледа у ме таким очима...

— Шта онда? Шта онда? — прекиде Борковић. — Јеси ли говорио с њом?...

Читава прилика војводина дрхташе сада, као да ју тресијаше унутарња језа; груди дисаху дижући се, час се силовито спуштајући; уста се грчевито кривила...

— Јеси ли говорио с њом? — понови.

— Не могох... беше далеко... а ја се не смедох приближити... Али ју видех после други пут, и трећи, и четврти... Смешкала се на ме и гледала тако...

— Знаш ли, како се зове? — прекиде опет Маћко и глас му заструга у котлацу. Извади штилет, па глађаше прстом оштрице, кријући га за леђи.

— Шта је вама, војводо? — запита на једаред Јанко, погледавши на Маћково лице, искривљено, страшно...

— Знаш ли, како јој је име? — понови Борковић, хватајући Јанка за гушу и утапајући у његовим очима свој огњевит поглед.

— Шта ти је, војводо? — понављаше Јанко, силећи се, да рукама отисне Маћкову песницу, која га дављаше.

— Како је име тој девојци? — крикну Борковић.

— Чуо сам... неко ју викао... Мар... та! — измуца Јанко, отимајући се. У том часу глухо јекну и бесилно се сруши на земљу...

Штилет Маћков, сурен до дршка, стрчаше му из груди.

Сви витезови већ спаваху. Једини Сенћивој, наслоњен на сто, гледаше равнодушно, како Јанко пада.

— Већ мртав? — промрмља, дижући замагљен поглед на Борковића, који стајаше опет уз њега, блед и ћутљив.

— Мртав — потврди Маћко. — Сувише је знао... могао је бити издајица.

— Па добро — одговори Сенћивој.

И завлада глухо ћутање.

Буктиње догореваху на зидовима, димећи се и сичући. Пламен им бацаше још трепетљив блесак на оружје и оклопе и гмизаше по зидовима скупа с праменима дима, — али у соби беше већ видно од дневне светлости. Тим одвратније изгледаху сада, спрам тог раног свитања, дивља лица пијаних витезова: зелена, подбухла. Тим погодније одсеваше бледо, мртво обличје витеза Јанка. Лежаше на узнако с притвореним очима, с устима раширенима Мартиним именом, које му беше последња реч... Из одела, промочена крвљу, која је истекла из ране, капаху полако крупне, црвене капље и мрљаху земљу...

Војвода стајаше часком, дишући од силовите узрујаности, а после на једаред скочи, откиде једну буктињу са зида и трком отрча у даље собе.

Сенћивој гледаше дуго за њим, док се не утиша одјек његових корака у даљини; најзад махну руком и прогунђа:

— Пропао човек!... Опет жена!... Пропао човек!

После се преврну на клупи, затвори очи и покуша да заспи.

Уморан беше и пијан. У глави му се снованху неке слике давне прошлости... детињства... младих година. И он беше негда, као тај Јанко, витез... И у његову срцу гораше жар млађани, а

душу испуњаваше љубав... Једна једина женска прилика усадила се дубоко у ту душу за увек... Преотеше му је... Други, силнији Наленч лукаво га претече, а он започе борбу, у којој једини му заштитник, рођени стриц Венијамин, стаде против њега, скупа с читавом гомилом Наленча... Из борбе те изиђе с окамењеном душом и окрутним срцем... заклео се, да ће се осветити и не ће опростити!... Али кад је пијан и врло уморан, онда заборављене, крвљу пошкропљене, жељом освете увијене слике устају као вампири... Успомене јаучу, плачу, тесмају се у души... не дају заспати!... И сада, у тај час, неки јек — тих, потмуо, а врло болан — одазва се јасно... Је ли у души то, у сну, или на јави? Да ли изиде из туђих, раздераних груди?...

Диже се Сенђивој, седе на клупу и погледа... И опет му се причини... Нов јек, још тиши... као из уста витеза Јанка...

Сенђивој с мимовољним страхом упре поглед у мртво обличје младићево. Привиђење!... Та то је већ мртвац, укочен као кост!... А ипак му се опет причини, да уснe Јанкове дрхћу, а читаво тело да се миче, као да би хтело да устане...

То тај мртвац доводи у душу давне мисли, које уморноме не даду заспати... Сенђивој протрља очи и погледа још једном... Непомичан, укочен мртвац... Привиђење!...

— Хеј, момци! — викну.

Уђе неколико оружаних момака, који чуваху стражу на вратима од собе.

Сенђивој показа на Јанка.

— Узмите — рече —, избаците ту стрвину изван капија... у шуму!...

Заповед је одмах извршена, а Сенђивој леже поново на клупу, затвори очи, заслони их рукама и за час заспа тврдо.

Борковић пак јураше кроз читав ред пустих и мрачних соба. Улети даље у узан и дугачак ходник, отвори једна врата, а после друга, тешка, железна, пролазећи мимо ћутљиве а будне стражаре, који се само пред њим поклачаху у дубину.

Иза других врата беше још један ходник, ужи од првога, а после стрме степенице, које вођаху доле у подземне ходнике...

Задахну га хладан, влажан ваздух подрумски. Маћко застаде, наслони се плећима о влажну стену и стајаше тако часком, ослушкујући у мрачној тишини, која га окружаваше. Одозго допираше ту само потмуо одјек стражарских корака и чујаше се у наоколо једноличан шум капљица воде, која пишташе из зидова. Иначе мрачно ћутање, као у гробу, и тама, коју разгањаше само трепетљива светлост буктиње, што но ју ношаше Борковић у руци. Та светлост, придушивана влажним ваздухом, пријањаше уз стене, уздрхтала, непоуздана, и губљаше се у у пругама црнога дима, који се вио, вртео у ваздуху и падао на зелену маховину, која растијаше на зидовима.

Војвода дисаше тешко, као да му велик терет тишташе груди; зној му у капљама капљаше с чела, а поглед блуђаше несвесно у наоколо. Спрам уздрхтале светлости виде по земљи различит стареж, остатке од скриња, коновце, железнину и ланце.

На крају тога подрума беше неколико степеница, по којима се иђаше горе. За час потрча уз њих и закуца на велика, железна врата.

— Wer da? — запита неко из путра.

— Мрки Вук! — одговори војвода и нестрпљиво лупи ногом у врата.

Зачу се звек ланаца, шкрипа шарака и за час се, с треском, отворише тешка врата.

Иза њих стајаше дивски Дитрих. Беше без оружја, само држаше велику секиру у руци. Сназив војводу, поклони се до земље и полако подиже намрштен поглед.

Борковић му засветли у очи буктињом.

— Матори разбојниче! — викну. — Ђаво чуваш... Хоћеш ли зар смрти?

— Ваљда би се ђаво прикрао — одговори Дитрих придушеним гласом, гледајући испод очију на војводу.

— По зидовима ходају! — висну Маћко, да се одјек разлегну. — Ходају... завирују...

— Подземне ходнике чувам — одговори старац, бранећи се.

— Главни надзор имаш над тим делом замка — прекиде Маћко — ту нико не сме... нико! А не давно, кад ме не беше дома, витез Јанко се прикрао преко горњег зида и видео... Прикрао се не једном, него више пута! Крвиче истражити... оковати... у тамницу и на смрт!... Разумеш ли?...

— Биће тако — одговори Дитрих, гледајући у земљу.

Борковић иђаше даље. Иђаше мало лаганијим кораком и разгледаше око себе. Ходник тај беше врло дугачак, сух, пространи, са неколико завоја. Ту се једнако скривао драгоцени плен, јер ту стојаху големе скриње, железом оковане, а не ретко се могаху видети читаве наслаге сукна, свилених материја, сатова и друге скупе робе.

Проће војвода још два пут кроз железна врата, затворена ланцима и тешким кракунима, док није најзад досшео на трећи ходник, са свим друкчији од оних. Беше то као тамник издубљен у камену, видан, осветљен у том часу зрацима сунца на истоку, који падаху кроз велике отворе у зидовима. Борковић баци на земљу запаљену буктињу, застаде и одахну из пуних груди.

(Наставиће се)

ПОУКА

КОЛЕРИНО ЛЕГЛО

Споменуо сам у свом последњем чланку, што је у „Стражилову“ од 11 јула о. г под натписом „Колерин бацил“ угледао света, да сам пре девет година у „Vedette“ писао о тој зарази. Ја сам тамо изразио своје убеђење, да је, поред развлачења заразе хаљинама и постељом, још и ветар, и то по нашу постојбину екавинокцијални ветар са југоистока, *наша кошава*, носилац колерина бацила. Нека ми је дозвољено, да своје разлоге о тој тврдњи наведем на овом месту.

Кошавино легло, њене трагове и њену снагу описао сам српском свету у осмој књизи „Отаџбине“ године 1891.

Ваља ми сад описати легло колерино.

Професор Кох нашао је у Хиндостану, не далеко од Калкуте, међер близу ушћа велике реке Ганган (и Жинжан) у индиско море, у глибу на дну једне бистерне (цистерне) на колерин бацил. Ово је значајно, што је он ту заразну гњидицу нашао у равници и низи Ганганова ушћа. Ми знамо, да народ тамо не једе меса, већ саме биљке, а готово се искључно храни пиринцом, који сеје у подвођу реке Гангана и његове уточице реке са источне стране, Брама Путра, т. ј. Сина Божјег. Говеда и сваког рода стока, кад угине, буде бачена у реку, да је вода однесе. Знамо и то, да сиротиња своје мртве нити пали нити укопава, већ их опет баци у воду, те их ова носи до на ушће. При обичном времену однесе те лешине вода у море, па мир! Али бива, да јаки таласи морски запљускују ушће Ганганово и тиме заустављају воду његову у току; бива, да превелики вир надође, и у Гангана и у Брамапутре, те прелије и разлије се по целој оној низини. Том приликом не оду оне стрвине у море, већ уђу у ону нову морску пучину стајаће воде, а ту су усеви пиринца. Власници ове питомине чисто се раздују, кад им много лешина паиђе у пиринац те им гноји усев.

Кад у то доба навале многе кише, онда је све и свуда у наоколо гњило у оној влази и настане трулеж и раствор у сваком организму мртвом; и они лешеви и дрво се претвори у гњилост, и пиринац не дозрева, а народ, гладан, једва чека, да га бере и поједе, па ма и онако недозрео и полу гњио. Знамо, да у долини Соче реке, што тече поред Горице у синје море, кад народ једе и зими се храни недозрелим и влажним кукурузом, добије неизлечиму болест пелагру.

Већ Ипократ, пре двадесет и четир стотине година, познавао је колеру. Галин, Хесехије, Александар Трал и други писаху књиге о њој.

Године 1817, од када стајаху британски лекари војени на Ганган-реци тако рећи на стражи, дознаде наука тачно за колерино легло.

У доба крсова, 21 јуна по новом, кад је у нас на северној полутини земље најдужи дан, находи се сунце у теменој тачци над рачним обртником, а овај иде близу ушћа Брамапутре, а баш над ушћем Барак-реке у Ганган преко поплављене долине ове главне реке.

Сунчани врели зраци загреју ту стајаћу, плитку, поплавну воду, у којој се находи она гњилост растворених, трулих лешева и претворе врелу воду у пару, која се диже у вис, где се кошава ту из индиског мора и на екватору око 21 марта и 23 септембра опет од врелих сунчаних зрака рађа, ње лати и у правцу на северозапад нама носи.

У тој пари има и гњидицâ из лешина, оног *миазма*, оне *сплитрене киселине*, оног *отрова*. Сила паре подигла ју у вис, оно даље — дело је кошавино! На путу своме, кад малакше кошава, или кад почне падати киша, бацил падне о тле, те овде падне у отворен студенац, у бистерну, онде на површе, које народ неварено једе, на воће, те паће тако пута у човечја уста и црева.

А да је кошава носила колерине бациле, сећам се 1831 године, да су страже у Опову, у Банату, постављене биле на југоисточној страни села, јер је отуда колера долазила. И дошла је, у пркос стражама,

њима преко главе, јер ју је кошава на својих крилих у Опаво унела.

У књизи с натписом „Заразна колера“ пише др Драже:

„После жарког, прежарког лета, падаше године 1817 у месецу фебруару и марту непрекидна киша, а за њом дође суша. Таква огромна киша потопи све ниже и подвође реке Гангана с обе стране и на ушћу Брамапутре и Барака, и вода надође необично високо. Врели сунчани зраци растворише и растројише у гној све животињске лешеве и биљке; ове опет издисаху из себе кужна испарења у ваздух и окужише га.

Да се несрећа увелича, наста гладна година, јер пиринач не беше родио а од њега народ једино живи. Оно мало пиринча, што је родило, беше јадно, влажно и полу труло. Али га народ мораде да једе, јер нема друге хране. Жалосна последица не изостаде. На тако жалосно време и на још жалоснију жетву: грозница, проливи, срдобоље спопадоше свет. Врхунац тим неогодама би пандемичан развитак колерин.

Дана 19 августа (по нов.) 1817 у подне буде позван енглеске насеобине лекар, Роберт Титлер, у село Сила Џисора, на левој страни реке Гангана, сто енглеских миља североисточно од Калкуте; село са неколико сиротињских кућерака и колиба у риту, у подвођу, близу умртвела и угљењена руканца Ганганова — неком болеснику, који се напрасно поболео: од грчева, бљувања и пролива. Човек већ на самрти.

То беше „колера азијатика“!...

Као доказ, да је кошава носила колерине бациле, нек нам служи колерин дојакошњи пут свакад са ушћа Гангана правцем на северозапад; даље ево и јачина кошавина према другим ветровима.

Ово вадим из своје пештампане књиге „О водама“. Научно је подељена јачина ветра на десет делића или јединица, тако, да је 1 најслабији, 10 нај јачи ветар и бура.

Панчево

Професор т. Еђед води метеороложку књигу у овом месту, те је имао доброту, да ми саопћи потребне податке, на чему нека му је хвала!

Године 1882 беше у Панчеву

Кошаве, са југоистока	447	јединица
„ југа	97	„
„ југозапада	90	„
„ запада	72	„
„ северозапада	397	„
„ севера	192	„
„ североистока	107	„
„ истока	37	„

1883

Кошаве	436	јединица
са југа	140	„
„ југозапада	79	„
„ запада	64	„
„ северозапада	372	„
„ севера	287	„
„ североистока	69	„
„ истока	85	„

1884

Кошаве	460	јединица
са југа	165	„
„ југозапада	83	„
„ запада	147	„
„ северозапада	431	„
„ севера	244	„
„ североистока	149	„
„ истока	92	„

На острву Хвару (Лесини) у Синем мору

1880

Кошаве	445	јединица
са југа	6	„
„ југозапада	6	„
„ запада	2	„
„ северозапада	81	„
„ севера	65	„
„ североистока	172	„
„ истока	33	„

1881

Кошаве	426	јединица
са југа	6	„
„ југозапада	19	„
„ запада	6	„
„ северозапада	78	„
„ севера	94	„
„ североистока	195	„
„ истока	98	„

1882

Кошаве	415	јединица
са југа	31	„
„ југозапада	26	„
„ запада	7	„
„ северозапада	72	„
„ севера	78	„
„ североистока	138	„
„ истока	73	„

По месецима овака је јачина кошавина:

Панчево 1882

Јануара	19	јединица
Фебруара	18	„
Марта	37	„
Априла	40	„

Маја	26	јединица
Јуна	29	„
Јула	12	„
Августа	13	„
Септембра	80	„
Октобра	65	„
Новембра	37	„
Децембра	95	„

У вароши Скудеснаесу у Норвешкој, на 59° северне ширине, на жалу северног мора, ово је јачина ветрова за годину

1882

Кошаве, са југоистока	627	јединица
„ југа	96	„
„ југозапада	163	„
„ запада	62	„
„ северозапада	325	„
„ севера	2	„
„ североистока	87	„
„ истока	146	„

Сад да видимо место, где влада други ветар. Н. пр.

Унгвар

лежи 25 клм. од Чапа на горњој Тиси, на реци Унгу, која ту излази из дуга кланца карпатских планина.

1881

Кошаве, са југоистока	143	јединице
„ југа	11	„
„ југозапада	20	„
„ запада	2	„
„ северозапада	78	„
„ севера	227	„
„ североистока	638	„
„ истока	50	„

По месецима ово је јачина тог ветра са североистока у Унгвару:

1881

Јануара	61	јединица
Фебруара	34	„
Марта	42	„
Априла	66	„
Маја	63	„
Јуна	58	„
Јула	62	„
Августа	54	„
Септембра	74	„
Октобра	49	„
Новембра	22	„
Децембра	53	„

Из тога разлога биће да у Унгвар не долази колерин бацил и колерина зараза, као у нас доле, са кошавом са југоистока, већ са оним најјачим ветром са североистока.

Видесмо, како се колера излегла автохтоно у Жомбоју године 1871, и то азијатска колера. Међу тим велика разлика не постоји између „колере азијатике“ и „колере нострас“. Влажна нечистоћа у кући, у авлији, то је колерину бацилу — било да га донесе ветар, било људске болесника или умрлих — најмилије легло, из кога се множи тај гњави људство.

Легло је колерино и *Мека*. Сваке године тисућама и тисућама поклоника одлазе онамо са све четир стране света. Ту се кољу — у славу божју — овнови стотинама, и крв и остатци у сунцу растварају се и растројавају се у *нитрит*, у ону *салитрену киселину*, која ствара колерин бацил.

У Кербелаху, у старом Вавилону, на десној обали Еуфрата, сахрањен је Иман-ел-Хосеин (Алијин унук), кога Шијити обожавају као свог пророка. Готово сви Персијанци Мухамедове вере јесу Шијити и сваког је од њих најжешћа последња жеља: да буде сахрањен у Кербелаху. За то се остављају сандуци са мртвима, док их не буде више на гомили, па онда се посе на камилама у Кербелах. Тај пут траје по више недеља, више месеци. Ту ће бити доста нитрита. И куга готово никад не ишчезава из оних крајева, куда те камиле пролазе.

Једном речи: заразне се болести легу у гнилости; пијаћа вода понајвише посредује њино распростирање по људству.

Пре више година умреше у Знајму, у Моравској, до 800 душа од тифусне заразе. Цеви, којима долажаше пијаћа вода са извора у варош, беху од стара, већ натрула дрвета. У том се трулежу излегао заразни бацил.

У пијонирској касарни у Клостернајбургу, код Беча, букне пре неке године међу војницима тифусна зараза те помреше премноги. Поред студенца, из којег су војници пили воду, водио је јаз из нужника на ниже у Дунав. Пацови из тог јаза провале зид, који је делио студенац од канала. те се ова нечистоћа почела цедити у пијаћу воду. Ево при чине злу.

У Лондону је умрло године 1885 од 1000 душа 19·6. У Француској те исте године 1885, и то: у Лијону од 1000 душа 23·2; у Паризу 24·4; у Тулузу 26·2; у Хавру 30·8; у Марсељу 33·7.

Доктор Брудардел је доказао, да је једино рђава пијаћа вода узрок том многобројном умирању.

Само још један пример овде да наведем.

У вароши Огзеву, близу Лијона, умиру на 1000 душа 38. Али од 1 до 4 септембра 1879 учеста тифусна грозница преко мере. Варош се тада снабдевала пијаћом водом из два извора. У брзо се опа-

зило, да је већина болесника у оним кућама, које се снабдевају водом из једнога истог извора. На близу више тога извора има мајур. На том мајуру настанила се нека жена из Париза, болесна од тифусне грознице. Као што је обичај код сељака, изметци ове болесне жене бацани су на ђубре. Доктор Дионис проспе на исто ђубре воду, обојену фуксином. За двадесет минута после тога била је у извору вода обојена, оставши иначе са свим бистра.

Ето где је била причина злу!

У Бечу, 16 јула 1893

Јован Стефановић Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

СОЊА КОВАЛЕВСКА

ОД ЂОРЂА БРАНДЕСА

Ко је само овлаш познавао ту чудновату Рускињу, коју је судбинина ћуд или боље рећи смела, енергично спроведена идеја професора Митаг-Лефлера отерала на север, сетиће је се као малене, ситне женске, млађане појаве са сјајним, оштрим очима; била је мал те не лепа, ма да јој је кожа прилично већ била увела; црте су јој биле напредно покретљиве, међу очима је имала мислилачку бору, која је на мушкарце деловала до душе не као неженско нешто, но тек ипак као нешто неутрално. Непрестано се кретала а разговарала се са немирном, чисто напорном живахношћу; како је пак ишла за тим, да за све наће најкарактеристичније ознаке, то је за по сата разговора измењивала по три четир различна језика.

За том спољашњошћу боравила је душа, која је тежила и патила, љубила и патила, зажаривала се и патила, борила се, побеђивала и — како се вазда осећала растргнута — патила, душа, која, ма како да је била смела у опасностима а храбра у несрећи, ипак није кадра била више да добије до ли само окрајке и комадиће среће, нити је налазила среће у оном, што су други сматрали као њену срећу и што је она у обиљу постигла.

У раној младости, по тадањем руском обичају, вента ради се удала за свога мужа, професора Ковалевског, не би ли добила слободу, да сме путовати, учити, живети по вољи. Ну односај је тај тако схватила, да је од свога мужа тражила много а сама није давала ништа. Касније се одлучно једно другом приближили муж и жена и за тим је дошло неколико година правога брака. Брак се међу тим, без праве кривице с њене или с његове стране, опет разрешио а наскоро за тим обудовила је госпођа Ковалевска.

Њен напредни дар као и бујна јој личност стадоше се сад развијати бурном наглошћу генијалности. Године 1883 дође у Штокхолм и за кратко је време постала онде средиште душевнога живота. Озбиљна и господствена у понашању, саркастична према свакој осредњости, по духу права аристократкиња, каква је већ била, утецала је привидном отворености, за којом се ипак крила нека јогунаста закопчаност, што се тиче онога, што је њу најнежнма обузимало.

Брзо је била готова са Штокхолмом. Говорила је, како је онде познала сав свет и с поља и изнутра, па је стала тражити нове надражаје за свој унутрашњи живот. Као што је обично сама за себе говорила, била је циганске нарави, те је све, што човек разуме под изразом грађанске врлине, било њојзи гнусно. Ту црту у свом карактеру доводила је отуда, што је међу мајкама својима имала и једну Циганку.

Ипак је исто тако нарав њених душевних својстава крива била тој големој тежњи за променом и душевним дражима. Што год је научно радила, свиме је тим даље развијала идеје свога славног учитеља Вајерстраса, а није кадра била ништа створити песнички а да о својој теми непрестано с другима не разговара. Како јој Штокхолм не даде довољно душевне хране и подстака, гледала је да оде одаиде. Обично је, и нехотице врећајући своје шведске пријатеље, говорила, како је пут од Штокхолма до Малмеја једна од најлепших железничких пруга на свету, а напротив пут од Малмеја до Штокхолма најружнија и најдосадија пруга, што је познаје.

Није се само својим импресибилитетом показивала правом женском. Крај све своје иде-

јалне смелости била је напредно плашљива. Глас, крава, пас могао ју је заплашити. Толико је била непрактична, да није могла никаква пута сама да нађе, није умела сама да купи себи одела, а са правом је страшљу радила оно, што би видела да јој раде пријатељи.

Године 1885-86 стадоше Соњу Ковалевску мучити црне мисли о судбини јој и жалост, што јој се у животу не даде да јој се испуне најтоплије њене жеље. Заносила се тада за свезом међу мужем и женом, у којој би интелигенција једнога потпомагала интелигенцију другога те би се интелигенција оборице у љубавну одношају спојила у заједнички рад. Према томе је највећа тежња њена пошла за тим, да нађе човека, који би на тај начин постао једно са њеним *ја*, те је уверење, да га нигда ни до века не ће наћи у Шведској, учинило јој боравак онде песносним. У ње је била права она женска потреба, да је свет већ на по пута до свршке раду јој разуме, да је при сваком малом напретку осокољава и да јој се диви, ма да је за научан рад имала сву ону чисту, снажну одушевљеност човека од науке, па и ограничење, које такав генције за апстрактно по природи већ са собом носи: мало смисла за природу а скоро никаква за образничку уметност.

У толико је чудноватији песнички њен дар. Веома поучно и занимљиво описује Лефлерка, како су њих две заједно радиле на драми с натписом »Борба о срећу«, за коју је Ковалевска дала идеју; поучно описује ова сама себе, као ону Алису, која снева о том, да другом човеку буде прво, једино биће — нешто, што никад није било суђено Соњи Ковалевској.

У почетку године 1888 познала се с човеком, који је био позван да игра главну улогу у њену животу и који јој се одмах при првом површном састанку свидео као најгенијалнија личност, с каквом се игда срела. Био је њезин земљак а у оно се време одавао био позиву у Штокхолм. Писац ових редака, који је био његов познаник још пре но што се Ковалевска познала с њим и баш на путу у Штокхолм упозорио га на то, да ће онде затећи славну земљакињу, може само посведочити, да је човек, коме се она сад свом душом одала, био ње достојан у сваком погледу. Тешко ће човек, па и у Русији, наћи топлију, бујнију, тако савршено љубави достојну нарав. Пола научник, пола грансењер, пун духа и надмоћне увиђавности, свеж па ипак искусан, домишљав па ипак добра срца, господствен па ипак здрав у бићу свом, по лику и стилу доброћудан горостас, имао је, кад се упознао с Ковалевском, озбиљну судбину за леђи а сносно ју је без и једне речи тужбене, скоро са осмехом. Због назора му — у предавању као учитељ свенаучишни претпоставио је био енглески устав руском — скидоше га са звања у Москви и то га отера у туђину.

Симпатија и поштовање, које је Ковалевска с почетка осећала према њему, нагло је прешло у страсну љубав. Он је запроси. Ну она, мислећи да је он више поштује но што је љуби, одбије га у први мах, у нади, да ће га мало по мало са свим задобити. Али како је била нехармонична темперамента, тако га је мучила захтевима, које је на њ стављала, а још више љубомором, тим најнесрећнијим својством свога бића, да се идућих година све једнако растајали у неспоразумљењу и горчини. До дна душе прожета том страшћу морала се удубити у велики математски рад, који је ваљало да јој прибави почасну награду француске академије. Сва се сатарила у расцепу међу чисто душевним и чисто страсним захтевима своје нарави. Као женски генције није кадра била са свим да утоне у одношај према човеку, кога је ипак у слепој страсности цела тражила за себе. Чини се, као да је он спрам ње охладнео баш с тога, што је видео да се сва задала за послом, који ни у каквој свези није био с њиме. Он је био сведок њена тријумфа у Паризу. Обасипали су је почастима, каквих довде никоја жена није добила. Ну она крај свих тих тријумфа није била срећна. Није могла да се савлада па да се одрече свога рада, као што је била жеља њена љубавника, па да буде ле жена, а с друге је стране својом страсном, тиранском љубомором стављала осећаје његове на пробу, коју нису могли дуго одржати.

Тада настадоше времена, у којима јој живот не знађаше другог садржаја, до наде писму, чежње за писмом, очајања, ако писмо не дође те неспоразумљење и даље потраје, весела и радости, ако писмо, тако одавна ишчекивано, дође. Лефлерка фино и вешто описује, како Соња Ковалевска, по ручку код Жоласа Ліја у Паризу, где ју је сву занело то, како Ли разборито, са пуно љубави схваћа њену нарав, палази писмо у хотелу на јој се већ

дотле узбуђено расположење претвара у занос. Ну наскоро за тим разишао се одношај. Сва у очајању пише својој пријатељици: »Увиђам, да се ја и он нигда не ћемо потпуно разумети.« Од тада је једино у послу тражила утехе. Ну наскоро се показало, да није могла живети ни са љубљеним човеком ни без њега. Живот јој је изгубио мах те се трошила душевно, док сирт фебруара 1891 из небуха не прекиде значајни њен живот.

С немачког

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Сава Грујић. **Бугарски добровољци у српско-турском рату 1876 године.** *Белешке и успомене ветерала* — —. *У Ритвику* за 1892 г. кн. XXVII, св. IV, V и VI, стр. 341, 447. — Изгледа нам да је овај чланак остао непажен у нашој књижевности. То долази можда отуда, што је штампан у *Ритвику*, који има своју нарочиту публику, и што се, вала да, мислило, да он нема друге важности осем војничке. На против ми налазимо, да нам оне „белешке и успомене“ осветљују много догађаје из наше најновије политичке историје; пружају неколико карактерних црта у прилог међусобним односајима, који би требали да владају између једноверне и једнокрвне браће, Срба и Бугара. Г. Анучина написао је у *Русским сторинкама* чланак о радњи кнеза Черкеског, као организатора Бугарске. То је дало повода г. И. С. Иванову, Бугарину по рођењу, а у то време руском чиновнику при губернатору у Кишињеву, да и он напише своје успомене, које је штампао у низу полемичких чланака у истом листу за 1892 г. у априлској књизи, под натписом: *„Бугарско ополченје и негово формираче“*. Те су успомене изазвале и оне „успомене и белешке“, нарочито прва део тих успомена, као што примећује г. Грујић, где г. Иванов у кратко бележи догађаје за време својега бављења у Србији, пошто је он пред српско-турски рат 1876 г. долазио у Србију са неколиким бугарским изасланицима, који су радили на спреми бугарског устанка и образовању бугарских добровољачких чета, а међу којима је он најзнамо најважније место. Г. Грујић се нарочито задржао на томе, да покаже шта је г. Иванов прибележио из тога времена, па је све то сравнио са својим белешкама и проценио самим фактима. Да ли је и у колико успео, да објасни својим ратним белешкама многе тамне чиње из оног рата, увиђеће сваки овај, који буде прочитао овај интересни чланак. За нас је пак јасно, да је Србија онда улила несремна у рат и да су све забуне и неуспеси последица тој несремности, непознавању прилика, које се нарочито има приметити неколиким руским војсковођама, посебице ђенералу Черњајеву. Он је учинио капиталну погрешку, као што му са свим оправдано примећује г. Грујић, наредивши одмах по паду Бунише напуштање Алексинца, који је већ четири месеца давао Турцима јуначки отпор, пошто су преговори за примирје већ били ангажовани, и које би објављено после три дана. Не заборављамо, да је ђенерал Черњајев у то доба важио као један од ретких војних ауторитета. Ну, у чему нас нарочито оне „успомене и белешке“ интересују, то је онаки да је Србија, ибила, помагала — autant que possible — бугарски устанак и што српска војна интендантура у снабдевању војске није правила никакву разлику међу српским и бугарским добровољцима. Тврђаве г. Иванов, да је српска влада на силу задржавала у Кладову до 600 буг. добровољаца, који су хтели да ударају у Бугарску, после оне страшне сече на Батању и Перуштици, „да тако помогну својој малаксалој браћи“ — није основано на фактима, јер се у то време тек почеле организовати бугарске чете у Зајчару. За тим, што г. Иванов вели: да „српска влада није била наклоњена образовању бугарских комитета ни скупљање и раздавање помоћи њиховим добровољцима“ — не слаже се ни мало и са овим фактом, по коме су чланови бугарског комитета дејствовали у Србији, међу којима је нарочито било врло активних лекара при болницама и завођштима. За нас је исто тако интересна прокламација, коју је ђенерал Черњајев, прелазећи границу, упутио на бугарски народ њиховим језиком. У њој Черњајев слика жалосно стање хришћанских народа у Турској, па наговештавајући да се Црногорци, Босанци, Србијанци дигли против Турчина помоћ и њих, да се дигну на оружје, а Срби ће их потпомоћи да се ослобо де... — „И ево ме, где по заповести славног нашег Господара Кнеза Милана Обреновића IV. долазим вам у помоћ“... вели Черњајев у својој прокламацији, коју су добровољци растурали по Бугарској.

Женева.

Н. С. П.

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

☐ Колико је писано о новом црногорском грађанском законику и његову кодификатору, знаће сваки, који је пречитано француске и немачке правне листове; нарочито су Французи о њему много писали, приказујући га као реткост у данашњој правној науци. Прошле године издало је тај законик у француском преводу француско министарство правде у „Collection de principaux Codes étrangers“. Превод су вршила два позната француска правника Дарест и Ривиер, уз препомоћ самог кодификатора Богишића. Оба она правника познати су нам већ са својих раније радова о српском и црногорском законодавству, као и о нашој *Задруги*. Ове године пак, као што нам „Глас Црногорца“ јавља, изашло је исто законик у немачком и шпанском преводу. Штампан је у Мадриду, опет у „Збирци главних страних законика“ под натписом: „Codigo general de los bienes du Montenegro“; преводилац му је Густав Ла Игнесија. У Берлину пак, издањем К. Хајнана, изашао је немачки превод са натписом: „Allgemeines Gesetzbuch für das Fürstenthum Montenegro“; преводилац је Војчех Шек, члан полицог суда у Сарајеву. И тако за не пуну годину дана ремек-дело Србиново ће пребеђено на три страна језика!

— Изишла је 6 свеска (за јун) *Просветнога Гласника*, службеног листа министарства просвете и црквених послова краљевине Србије. Уза службени део и званичне саставке главнога просветнога савета у овој свесци су ови чланци:

Прте из науке о језику део II) од Симе Н. Томића, *Породица код православног друштва* од В. Соколовског, критика на 5 издање I дела Туромanове *Латинске граматике* од Ђ. Малине; у „Просветном ковчежићу“ су Радована Комутића *Писма из Петрограда* (VIII). У овом нијему се говори о Н. В. Каразину, оснивачоцу харковскога универзитета, који је био Србин по пореклу.

— Из „Српске Заставе“ дознајемо да је изашла из штампе историчка расправа Радослава Агатоновића *Пар Симеон — Симина Немањић*. Цена 1 дин.

— Из Летописа књ. 171—174 оштампала је расправа Дан. А. Живљевића „Андрија Качић Миошић словенски песник“. На 8° стр. 130. Књиги је додата слика Качићева. Цена 2 дин.

— Лављено је већ у „Стражилову“, да је Одбор Марковићеве Задужбине одредио једногодишњу награду роману Л. Комарчића: „Квит нашега доба“. (Осим овога дела стигле су на оцену још три приповетке, један роман и један драмски спис, али су по суду критичара све слабе пословице). Критичари др. М. Јовановић и др. Љ. Недић (као што се види из „Видела“ бр. 83, 84, 85, где су штампане њихове критике) хвале веома „Квита нашега доба“, пред много опширније мотивишући свој суд, други врло у кратко, обазирући се на језик, имена, лица, патње, стил; тек у другој половини с висине вели: „Појединци карактери у роману добро су обрађени“. И при крају замера понеким лицима што се „појаше не само да су с природе рађени (!) но и ко је шицу седео као модел“; а „најзећа замерка“ му тиче се композиције романа, јер има управо два јунака.

— У „Лазору“ бр. 10, 11 и 12 Јаша М. Продановић у значајном чланку *Реч, две о роману поводом „Два аманета“ Л. К. Комарчића*, стојећи на становишту савременог реалистичког романа, оштро осуђује ово дело Комарчићево као плод „млаког и сентименталног романтизма“. Одриче шицу и „посматрачка дар“, и „фино разликовање“ и „оштру уочљивост“ и „конструктивну снагу“, и „технику“ и „природност и моралност карактера“ — једном речју све што треба да краси доброга писца. Хвала нека је нашим књижевним свезама и надзирачима, ми то књиге у Н. Саду још ни видели несмо!

— У Гласнику земаљског музеја у Босни и Херцеговини 2 књ. за ову годину има на првом месту важна расправа др Љ. Талоција „Прилози к објашњењу извора босанске хистографије“. IV. К хисторији деспотске породице Бранковића (стр. 175—219) са 5 оригиналних докумената и неколико слика. V. Прилози к науци о Богомилству. Вредно је поредити у прној расправи неке наводе о султанији Мари са Новаковићевом расправом о „царици Мари“ у најновијој књизи Летописа (књ. 174.)

— На нашег је листа у засебну књижицу прештампано предавање Бранислава Станојевића о госпођи Елодији Л. Мијатовићки. Уз књижицу је додан и лик госпође Мијатовићке.

— Изашла је CXV. књ. Rada Jugoslavenske Akademije (XXXVIII књ. филолошко-хисторичког и филозофичко-јуридичког разреда) са овим садржајем: Завршетак и на крају додатак дра К. Војновића „*Судбено устројство републике дубровачке III*“; дра Ф. Рачкога „*Путовање стање Хрватске XII столећа. VI. I. Обука и писменост*; В. Ражића „*Књижевници дијалекати у Пригорју*“ и остатак Л. Зора „*Палеотковање*“.

— У Zeitschrift-y für die österr. Gymnasien за ову годину у 7 свесци има под бр. 78 и 79 у одељку „Programmenschau“ мало вакавнели реферати на чланак *С. Малковића* „Ob izgoju kod Grka i Rimljana“ (сплетски програм за 1890), *М. Кушара* „Чакавске особине у данашњем дубровачком дијалекту“ и „Њеке примједе Вукову правопису“ и *Луке Зора* „Палеотковање“ (из дубровачког програма чак 1889 год.!). Писао их је Ј. Свет из Целовца.

☐ После дуга времена ево и социјологија доби своја представника. У издању париских књижара Girard et Brière покренута је Revue internationale de Sociologie, којој је главни уредник и оснивалац René Worms. По њему социјологија има за сврху да открије друштвену једнину (l' unité sociale), друштвени атом. Revue излази један пут у два месеца, а стиже за иностранство 12 франака. Сарадници су јој први француски правници, социјолози и економисте.

☐ Руски економиста А. А. Исајев штампао је у овогодишњој мајској свесци Revue d' Economie politique на стр. 427 своју студију: „Le travail en famille en Russie“, где говори о домаћој индустрији код Руса, о фабрикама, које припадају неколиким заједницама, и о њеким занатима, где се може наћи доста аналогије са радовима по нашим задругама.

☐ Пре кратког времена изашло је из штампе веома занимљиво дело по балканске народе: L' intervention et la Péninsule balkanique, par J. Béchirowski.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Учитеље у Србији дигли су у Београду на Калемегдану споменик своме великом добротвору, покојном Јовану Гавриловићу. Говори се да ће се на Калемегдану месеца септембра ове године подићи још споменици и Ђури Даничићу, Ђури Јакшићу и Јосифу Панчићу.

СМЕСИЦЕ.

(Изреке једнога султана.) Султан од Јохора уједно је и књижевник; међу осталим је недавно у Лондону издао књигу с натписом „Мудрост у изрекама“. Као неколико његових изрека: „Све, што дајеш, добијаш ти.“ — „Мудрац без дела јесте облак без кише.“ — „Ко ти преноси гласове о другима, преноси другима гласове о теби.“ — „Незналица је сам свој душманин, па како може иком другом бити пријатељ?“ — „Кокошка суседова изгледа нам гуска.“ — „Хиљада пријатеља је мало, један непријатељ је много.“ — „Ко хоће мирно да живи, мора бити глув, слеп и нем.“ — „Полизнено стрпе је слађе, него кашен мед.“ — „Најскупоценије место јесте седло брза коња, најскупоценији пријатељ јесте добра књига.“ — „Не питај птицу, одакле долене, него шта пева.“ — „Стрпљење је кључ до радости.“

САДРЖАЈ: Посништво: *. Куц... куц... куц! Мрки Вук. — Поука. Колерино легло. — Књижевност: Сова Косалевска. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Просветни гласник. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 новч. за по године, 1 ф. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију према преплати књижарнице В. Валозекића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп штампарија дра Св. Милетића.

БРОЈ 32. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 8. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

У недоглед дални пучина се вије
А таласи бурни дижу се и пене,
Гневно море шуми и срдито бије
О обалу стрму и жал испод мене —
И што већма пада сумрачак и тмина,
Све се већма ори из мрачних дубина...

Гликну сиви галеб и мимо ме прну,
За њим други журно са цвркутом нагли,
И далеко тамо у недоглед крну
И задњи се гласак изгуби у магли...
И под крилом мрака и вечерње сени
Опет море гневно диже се и пени.

Дуго тамо сетно блудило ми око
А лагана мисо вијала их летом — —
И свечана туга диже се високо
И уздахнух тихо у сећању светом...
Над пучином бурном ширила се тмина
И вечита песма из мрачних дубина...

20 јула 1893.

Јов. А. Дучић.

ЗАПИСИ

Лепа душа то је сунце нашег тела,
Сав је живот мрачан без добријех дела.

Ако умеш чешће у друштву ћутити
Више ћеш се смејат', мање се љутити.

Не може сам себе човек претопити:
Какав је такав се моро и родити.

Озбиљни су људи лудорије сити,
С тог у сваком друштву немој пајац бити.

Може Јупитеру сав свет да се диви,
Ти не веруј чему разум се противи.

Та људи имају јаке, оштре зубе
На често с' уједу онда кад се љубе.

Побожност, учтивост то је каткад маска
Да с' Богу и људма због користи ласка.

Што се жалиш на свет? — Он је леп и красан,
Ако си ти зао, он ти је ужасан.

Та пакосно срце боде и уједа,
Слика му је ружна: као јеж изгледа.

Кад зрелим мислима овај сав свет прећеш,
Шта се год догоди, чудити се не ћеш.

Кад те когод хвали, немој да с' радујеш,
Буди мало наглув, када грдње чујеш.

„Запиши досадни макар да су кратки!"
Завите бомбоне па ће бити слатки.

Љ. Н. Н.

ИЛКА

Мој је рођак живео са мном у осамљеној кући не далеко од варошице К. Био се повукао пре месец дана у ту самоћу да се одмори и отпочиње, једном речи: да оправи своје ослабеле живце, како ми често говораше. Био је некада позната личност у ђачким круговима; весео, пун заноса, често чудноват, но увек пријатан и добра срца. Положивши с добрим успехом правничке испите на бечком свеучилишту, скитао се од неко доба по Далмацији, оклевајући, да ступи у службу. У осталом бијаше имућан и безбрижан, а за частима није ни из далека тежио.

— Инак треба човек да ради, да тело и дух вежба — понављаше ми често — јер без тога ослабе живци, слабо човек пробавља, нерасположен је, дух му је мамуран.

Тај израз бијаше његова тековина те би се сваки пут весело смешио, кад би могао да га протури. Па и за време нашег заједничког боравка у поменутој кући остајаше веран свом начелу те се од јутра до мрака и душевно и телесно вежбаше. Његова скромна собица бијаше пуна сваковрсних књига, разбацаних тамо амо. У кутовима собе и покрај писке гвоздене пећи, усијане од јутра до мрака, као да смо у сред Беча, могао си назрети гвоздене тешке кугле, сабље, пушке и сијасет других предмета, којима се одушевљава »sportsman«.

Него, и ако се мој рођак бијаше настанио у ту кућу, »да поправи своје ослабеле живце«, немојте мислити, да је Бог зна како рђаво изгледао! На против, виђао сам га често пута у Бечу блеђег, слабијег, снуждењијег.

Којешта! Ја ту вас дан сравњујем а нисам вам га честито ни приказао! Дакле, де да испуним своју прву приповедачку дужност, а ако сам задоцнио, немојте ми, за Бога, замерити; та и ја сам човек, могу погрешити.

Еле, ево вам слике: Осредњег узраста и витка покрета, мало угнутих груди и не баш омашних плећа, дугачка, испружена врата и правилних црта на глави, мој рођак изгледаше потпуно симпатично и оним физиогномистама, који траже длаку у јајету. Загасита боја његова лица не допушташе често ни најсмелијем испитивачу, да опази лаку промену бледила или руменила, по којој неко некоме каже: »Данас добро — данас зло изгледаш«. Дабоме, могао је он, као и сви људи, пребледети или поруменети, али требало је то у јачој мери да буде. Лекар, који би га хтео на први поглед колико телесно толико душевно да прозре, морао би се обазрети и на његов поглед, на његове подочнице и на смех му.

Мотрио сам га често те сам по разним променама на та три места судио о његовој болести и здрављу, о његову заносу и о »мамурлуку духа«. По каткада се зеница засија, растегну се очни капци, подочнице се угну и потамне, кроз отворена се уста виде његови бели зуби. Болестан је без сумње. Но каткада опет весело ћерета, па ми приповеда разне згоде из ђачког живота; на једном се препрази, поглед му постане пропицавији и дубљи, трепавице лагано задрхћу, бледило удари у образе, али га загасита боја образа не прима те се и најрастегнутији вали бледила преливају подочницама, уснице се стоне у осмех; у томе су осмеху његови назори, у бледилу је његово стање, у погледу његова душа . . . До душе и његово високо чело игра важну улогу, али се боре на њему појављују често па те често и варају.

Кад се збивало ово, што сам рад да приповедим, изгледаше, како рекох, боље. Набрекле јабучице одсевају здрављем, поглед лута весело сад амо сад тамо а осмех равнодушан, као у човека, који је важно неко животно питање претурио па га више ни бригеша. Инак на цртама његова лица, на које и ђачки живот бијаше оставио дубљи жиг него ли параграфи, назирем исте те тачке, непретресене успомене, тајне приче, дубоко, дубоко негде закопане, зачињене наслађом успомене, огорчене помишљу, да се никада вратити не ће.

Веран и нераздељив друг у добровољном заточењу мог рођака бијаше красна ловачка кучка, која се звала Илка.

— За што си јој надјенуо то име, тако ти Бога? — запитаћу једном мог рођака.

— Зарад успомене — одговори ми. — Причаћу ти једном ту успомену — додаде, намрштивши високо чело и уздахнувши тешко.

На том је и остало, те сам и даље стрпљиво очекивао »успомену«, не запиткујући га више; та знао сам добро, да он дрскост не мари и да ће ми »успомену« једном испричати, кад буде расположен.

Наше су собе биле на првоме спрату, доле су живели газда и газдарица, држећи отворену крчму и продајући духана, као што се то обично по Далмацији виђа. Слегале се у то полуградско а полусеоско легло сеоске вуцибатине и доле, људи без алата и заната, судски рубачи и жандари; долазили би по каткада и трезнији људи, да у име попудбине »опале« по литрице и по коју наметну рекну, али то већ бијаше ређе. Кола, која долажаху у варошицу К. или кретаху из ње, не устављаху се скоро никада пред крчмом, из проста разлога, што је, тако рећи, била на вратима града. До душе кочијаши свртаху некако умилно своје погледе на укусни ћирилски натпис и на бочицу вина, насликану поред њега; но знајући добро, да ће им жеља остати само пуста жеља, терају даље, угушујући своју пожуду, а шибајући неколико пута јадне коње, ни криве ни дужне.

Газдарица нам спремаше обед и вечеру свеардно и по врло јефтину цену; што се каве и осталих оброка тиче, приправљаше их главом мој рођак, налазећи и у томе неко »вежбање«. Најомиљеније пиће бијаше нам чај, који мој рођак добиваше од неког поморског капетана. Сркасмо га с особитом насладом после вечере, претресајући сад једно сад друго питање и пушећи цигарете изврсног херцеговачког духана, који нам поменуте сеоске вуцибатине кришом продаваху, каткада, дабогме, по скупе новце. Кад бисмо се добро наћеретали, отворили бисмо прозоре, или боље: оканца, да чист ваздух уђе у собу, провели бисмо неколико минута у мојој соби и растали бисмо се око девет или најдаље десет сахата.

Једне вечери, лицем 20 јануара, газдарица бијаше донела пре, но обично, вечеру, извињујући се, да никога више у крчми нема те да жели лећи, да од студени не скапа.

— Лако је њима — рећи ће, ословивши нас у трећој особи, по обичају наших тежака — седити у врућој камари и разговарати се; али ја сам стара и немоћна, муж ми лен и тврдица, утрпио ватру, па лега', а ја јадница да овако ћулим ка' вештица... Газде ће ме кумпатити, је ли?

Мој рођак не замери, допрати је, шта више, до врата па се врати столу.

Бијах опазио нешто чудновато: кад је стара изустила реч *вештица*, он је прожда погледом као стрела, трепавице му задрхташе, а уснице се лагано скучише, као под утицајем електричне струје.

Нисам га хтео запиткивати, знајући добро, да ће, ако што има, само избити на површину и без мога утецаја. Седох дакле весело за готову совру, те прегох да се поштено одужим мишљењу, које Бечлије о нама Далматинцима стеку, кад нас каткада при богатој соври у престоници виде. И мој се рођак показа доследан у томе, те би се Илка те вечери слабо била омастила, да се случајно није нашло обилно костију у зготовљену јелу.

Вечера прође као обично те мој рођак настави воду за чај у некој машини, врло сличној на руски самовар. Него, на моје велико чудо, опажах код мога рођака постепен немир: сад откланьаше крух, тањире, виљуше, ножеве око себе, сад грчевито, мал те не љутито, моташе цигарету, сад опет нестрпљиво зверашe у настављену воду. Наједаред тако јако ошину јадну кучку, што бијаше тањир погазила, е мишљах: с ума је сишао. Кучка се покорно прибра, стаде умилно махати репом, приступи ближе к мени, чисто очима питајући: шта сам скривила? Мој рођак, све у жешћој нервозној трзавици, викну је опет к себи, те је љупким, скоро детињским задовољством стаде тапшати и миловати. Било је очевидно, да се покајао, што је учинио.

На пољу је била у истини студен да скапаш: дивља бура са Динаре, позната у целој Далмацији, ударашe немило о мала оканца, е мишљах: све ће поломити. Нежино звиждање кроз сухо грање чињаше ми се као јаук душа покојничких, те ме и нехотице пробијаше нека далека страва. Уз то вода стаде да кључа; мој рођак напуни наше шоље, процедивши чај, те седе према мени. Пашче сито и лено пружи се покрај пећи, скупи безбрижно шапе и стаде да дрема.

*

— Илка! — отпоче наједаред мој рођак, као под неким спољашњим утиском — да, обећао сам ти ту историју, а вечерас ти је морам приповедити.

Пас се тржe па дремовним и полукрвавим очима погледа господара, но видећи, да овај и даље тера, не осврћући се на њ, задрема опет.

Звонило ми је некако врло чудновато у ушима оно »морам« и водило ме до Бог зна каковних закључака.

Не усудих се, да заиштем тумачења а место одговора скрнух неколико пута чаја, савих цигарету и наслоних се да удобно слушам.

Мој рођак мирним гласом, но у непрестаној тразвици, усијаним погледом и прошичним осмехом стаде причати овако.

(Наставиће се.)

Дамјан Ђ. Омчикус

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

XI.

Тако смо седели четврт часа. Он је гледао на страну, а ја сам гледао у њега и опазио сам, како му се коса изнад чела некако особито подигла и заковрчила, а то је, по сведоџби неког војничког лечника, кроз чије је руке прошло много рањеника, увек знак јака и суха жара у мозгу... Опет ми је пало на ум, да тога човека заиста тишти тешка рука судбине и да га несу другови бадава сматрали „фаталним“ човеком. И тада сам га и ја у души осуђивао. „Сељанка!“ мишљах ја. — „А да какав си ти аристократа?!“

— Можда ме ви, Ридел, и осуђујете — поче он у један пут, као да је погађао, шта сам мислио. — Мени је самоме... врло тешко. Но шта ће бити? Шта ће бити?

Подбочи се длаком о подбрадак и стаде гристи широке и плоснате нокте својих кратких и црвених, као железо тврдих прстију.

— Моје је мишљење то, Илија Степанићу, да вам се пада најпре уверити, да ли су вам претпостављене оправдане... Можда је ваша љубавница још жива и здрава. („Да ли да му кажем сад прави узрок онога куцања?“ врзло ми се по глави. „Не — после!“)

— Она ми неје ни један пут још писала од тога доба, од како смо у логору — опази Тегљев.

— То неје још никакав доказ, Илија Степанићу.

Тегљев одмахну руком.

— Не! Ње за цело нема више међу живима. Она ме је звала...

Тад се у један пут врне к прозору.

— Опет неко куца!

Ја се и нехотице насмејах.

— Но, сад већ опростите, Илија Степанићу! У овај мах су у вас такови живци! Видите: свањива. За десет часака ће и сунце гранути — сад је већ четири часа — а дању нема привиђења.

Тегљев баци на мене суморан поглед и, изрекавши кроз зубе: „С Богом!“, леже на клупу и окрену се леђима према мени.

И ја легнем и, паравно, пре него што сам заспао, помислио сам, на што то смера Тегљев, шта намерава... да себи одузме живот?! Каква глупост! Каква фраза! Сам од свје воље се неје оженио... одбио је... а сад да се на један пут убије за то! Нема смисла за човека! Мора бити да се преnемаже!

С тим мислима сам заспао врло јако... а кад сам се пробудио, сунце је већ високо било одскочило на небу — а Тегљева не беше у одаји.

По речима слуге му беше отишао у град.

XII.

Тај сам дан провео врло јадно и жалосно. Тегљев се неје вратио ни на ручак ни на вечеру; а брата већ несам ни чекао. У вече се подигла густа магла, још већа него јуче. Легао сам доста рано. Пробудило ме куцање под прозором.

Сад је био на *мене* ред, да стрепим!

Куцање се поновило, и то јасно и јако. Устанем, отворим прозор и видим Тегљева. Огрнут кабаницом, у капи, намакнутој на очи, стојаше непомично.

— Илија Степанићу! — повичем. — Јесте л' ви? Ми вас се начекасмо. Уђите. Јесу ли врата затворена?

Тегљев одрицаше главом.

— Немам намере да уђем — рече тихо. — Хтео сам вас само замолити, да предате сутра ово писмо батеријском команданту.

У тај мах ми пружи повећи завој, запечаћен са пет печата. Зачудио сам се, но опет са свим механично узмем завој. Тегљев се тога часка створи већ на сред улице.

— Стан'те! Стан'те! — викнем. — Куд ви? Та сад сте и дошли! А какво је ово писмо?

— Обећајете ли ми, да ћете га доставити по адреси? — рече Тегљев и пође још неколико корака даље.

Магла је већ била покрила контуре његова лика.

— Обећајете ли?

— Обећајем... но најпре...

Тегљев се одмаче још даље и већ поче прелазити у продужену тамну пегу.

— С Богом! — зачу му се глас. — С Богом, Ридел! Не мислите о мени зло... Не заборавите ни Семјона...

На нестаде и те пеге.

То је било већ сувише. „О проклети фразеру!“ помислио сам. „Све само рачунаш на ефекат!“ Ипак ми је било непријатно; и нехотице ми је страх стезао груди. Бацим на се кабаницу па истрчим на улицу.

XIII.

Јест, ал' куда да идем? Магла ме захватила са свих страна. На пет, шест корачаја могло се још по нешто видети наоколо кроз њу, а даље дизаше се као зид, влажан и бео, баш као вата. Упутим се улицом кроз село, којем ту беше већ и крај: наша је кућица била претпоследња с краја, а даље се пружило пусто поље, обрасло где-где жбуњем и шипражјем; иза тог поља, на четврт врсте од сеоцета, беше брезова шумица, а кроз њу је протицала речица, која је текла мало ниже баш уза село. То сам све знао врло добро, јер сам толико пута све то видео дању; сад писам видео ништа, и тек сам једва кроз густу маглу могао назаћати, где је земља а где тече река. На небу је стојао месец као каква бледа пега — но светлост његова баш као и прошле ноћи; он неје могао одолети тамној, густој магли, него је висио изнад широког, мутног застора. Изашох у поље и стадох прислушкивати... Нигде ни гласка; тек су само по где где шљуке цркутале.

— Тегљев! — викнем. — Илија Степанићу! Тегљев!

Глас ми се губио око мене у неповрат без одговора; изгледало је, као да га сама магла неје пуштала даље.

— Тегљев! — поновим.

Нико се не одазва.

Пођем насумце напред. Два пут сам се ударио о плот, један пут сам се сурвао у јажу, а један пут у мало несам натрапао на неког сељачког коња, што је лежао на земљи...

— Тегљев! Тегљев! — викао сам.

На један пут иза мене доста близу зачух тих глас:

— Но ево ме... Шта ћете са мном?

Ја се брзо осврнем...

Преда мном је стојао Тегљев с отпуштеним рукама, без капе на глави. Лице му беше бледо, но очи му гледаху живо и оштрије, него обично... Дихао је јако и отегнуто кроз отворена уста.

— Но, хвала Богу! — кликох ја у радосну потресу и ухватих га за руке. — Хвала Богу! Већ сам био пао у очајање, хоћу ли вас наћи. Зар нас неје жао тако ме плашити? Илија Степанићу! За Бога!

— Шта ћете ви са мном? — рече опет Тегљев.

— Хоћу... хоћу пре свега, да се са мном заједно вратите кући. А за тим хоћу, захтевам, захтевам од вас, као од свог друга и пријатеља, да ми одмах без околишења објасните, шта значи тај ваш поступак — и ово писмо за пуковника? Да се неје у Петрограду с вама десило што из ненада?

— У Петрограду сам нашао баш ово, што сам очекивао — одговори Тегљев, не макнувши се с места.

— То јест... Хоћете да кажете... Вашу познаницу... ону Машу...

— Одузела је себи живот — прихвати Тегљев брзо и као са неком злоћом. — Трећи дан су је сахранили. Неје ми оставила никаква писма. Отровала се.

Тегљев је брзо и одрешито изговарао ове страшне речи — а сам је стојао непомично као камен.

Ја пљеснух рукама.

— Та ваљда неје? Да страшне несреће! Ваше се пророчанство испунило... То је грозно!

У смућености ућутах. Тегљев мирно и као свечано скрсти руке.

— Но ипак — започнем ја — што ми стојимо овде? Хајд'мо кући!

— Хајд'мо — рече Тегљев. — Но како ћемо наћи пут кроз ту маглу?

— У нашој соби гори на прозору свећа: ње ћемо се држати.

— Хајд'мо!

— Хајдете ви напред — одврати Тегљев. — Ја ћу за вама.

Упутисмо се. Ишли смо пет часака, а наш путевођа — свећа наша још се не указа; најзад и она засветли пред нама у две црвене тачке. Тегљев је мирно ишао за мном. Ја сам једва чекао, да што пре дођемо кући, те да дознам све потанко о његову несрећном путу у Петроград. Поражен оним,

што ми је рекао, као у неком покајању и сујеверном страху несам ни дочекао да уђемо у собу, него сам му казао, да сам јучерашње куцање ја узроковао... па како је трагичну последицу повукла за собом та шала! Тегљев је само то опазио, да ја у томе несам имао никаква удела, да је моју руку руководило са свим нешто друго, и то само, вели, доказује, како га мало познајем. Глас му је био чудновато тајанствен и подједнак, гласно је зајечао баш поред уха ми.

— Али ћете ме познати — додаде он — Видео сам, како сте се јуче насмејали, кад сам споменуо о сили волиној... Познаћете ме и сећаћете се мојих речи.

Пред нама се указа махом кроз маглу прва кућица сеоска као какво тамно чудовиште... помоли се одмах и друга, наша кућица и залаја моја вижла, по свој прилици чувши мој глас.

Закуцам на прозор.

— Семјоне! — викнем слугу Тегљевљева. — Ej, Семјоне! Отвори брзо врата!

Врата шкрипнуше и отворише се; Семјон се помоли на прагу.

— Изволите, Илија Степанићу! — рекох ја и окренем се...

Јест, Илије Степанића већ не беше за мном. Нестало Тегљева, као да је пропао у земљу.

Уђем у собу, сав збуњен од чуда.

XIV.

Љутио сам се на Тегљева, љутио сам се и на сама себе, и то је изменило у мени ону изненађеност, која је с почетка овладала мноме.

— Твој је господин полудео! — осврнем се к Семјону. — И те како је полудео! Одјурио је у Петроград, вратио се, и сад све зазире и бежи! Ухватио сам га и до врата довео — и, гле, у један пут га нема! Опет утекао! Такове ноћи не бити код куће! Нашао је, кад ће се шетати!

„Само за што сам га пустио из руку?!“ укоравао сам сам себе.

Семјон је ћутећи гледао у мене, као да се спремао, да ми нешто каже, но, по обичају таданьих слугу, само се мало провртољио на месту.

— У колико је часова отишао у град? — запитам оштро.

— У шест часова у јутру.

— Па како? Је л' изгледао забринут и тужан?

Семјон се опет провртоли.

— Наш је господин паметан... паметан — поче он. — Ко ће њега схватити? Кад се спремао у град, заповедио је, да му дам нови мундир, и обукао се и сав се увио.

— Како се увио?

— Увио косу. Па сам им спремио и штипаљице. То заиста несам очекивао.

— Је л' ти позната каква госпођица — запитам Семјона — пријатељица Илије Степанића, име јој је Маша?

— Како не би знали за Марију Аљемподистовну? Лепа девојка.

— Твој је господин заљубљен у ту Марију... но, па шта је даље?

Семјон уздахне.

— Због те ће, због ње, због те ће госпођице и пропасти Илија Степанић. Та они су у њу заљубљени страсно, али се на женидбу никако не решавају, а жао му је одбити. То би била малодушност. Они је врло љубе.

— Шта? Она је доста лепа? — упитам га радознало.

Семјон ме погледа озбиљно.

— Само господа љубе таково шта.

— А по твом укусу?

— За нас... ми у томе не можемо ништа... никако.

— А што?

— Телом смо гадни.

— Кад би она умрла — почнем ја из нова — мислиш ли ти, да не би Илија Степанић њу пренесао?

Семјон опет уздахне.

— То ми не смемо казати. Ствар је господска, а само је наш господин — паметан!

Узмем са стола велико и подебело писмо, што ми га је дао Тегљев, и станем га превртати у руци... Адреса је била на име „Његовог Високородија, господина батеријског команданта, пуковника и кавалира“, са означењем имена очинства и породице — врло читко и јасно написана. У горњем крају завија беше написано: „*журно*“, два пут подвучено.

— Слушај, Семјоне — почнем ја. — Ја се бојим за твог господина. Изгледа, као да му се не врзу по глави најбоље мисли. Морићемо га одмах, без оклевања, потражити.

— Добро — одговори Семјон.

— Истина, на пољу је така магла, да се на два метра не може ништа видети; али све једно, морамо покушати. Узећемо сваки по светиљку, а на сваком прозору ћемо запалити по једну свећу — за сваки случај.

— Добро, разумем — рече Семјон, запали светиљке и свеће те се крећемо.

(Свршиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Наставак)

Тек после бурне ноћи освану тако погодан јесењи дан, који има све пролетње чари. С благим раним поветарцем продираше ту животворни мирис пољски и шумски. После загушљиве собље атмосфере, где спаваху пијани витезови, после тих мрачних подземних јама, које заудараху на плесниву трулеж, изгледаше тај ходник као чудесан врелаз у други свет, као никада не допираше звекет оружја, ни одјеци клетава и хуљења пијаних уста, ни задах крви. Кроз оне широке отворе у зидовима видело се, како се мења, у јесенске боје, зеленило дрвета и лединe... сунчани зраци расипаху се као дуга у капљама јучерање кише, што но их упијаху. А тај свет, пун боја, светлости и ваздуха, оживљаваше цркут и врева птица, пробуђених из сна, које се слободно лепршаху по грању.

Борковић стајаше подуго, гледајући преда се. Упијао је пуним грудима чист, мирисан ваздух, и очи му добијаху други израз. Гаснули у њима плави блесци гнева и озарила их са свим друкчија светлост, као одсев оних сунчаних, благих блесака. Прође руком по челу и лицу, као да хтеде збрисати с њих трагове ужасне ноћи. Поправи раскопчан, одрпан кафтан, одахну још једном и пође даље. Али сада ступаше полахко, пажљиво, да не поплаши те чаробне тишине.

На крају ходника, на вратима, која иђаху у собу Винчеве ћерке, указа се Агата. Одело јој беше сеоско, платнено, ноге босе. Испод бела покривала, које јој увијаше читав врат и главу, извириваше набрано, увело лице, које гледаше очима, пунима туге. Уочивши војводу трже се и устукну од страха. Али се одмах ниско поклони главом.

— Добро дошли! — рече. Глас брујаше сухо, безвучно.

Војвода јој живо прискочи.

— Како је код вас?... Како Марта?... — запита немирно.

— Још почива... — одговори Агата — здрава је.

— Јеси л' ју добро чувала? — питаше даље Маћко.

Жена подиже руке у вис.

— А ко би ју боље чувао од мене! — повиче, — која сам ју од малена одњуљала на својим рукама... Јадно сироче!

— Не зови је тако! — прекиде живо војвода... — Није она сироче, није сироче! ја хоћу да јој будем отац, заштитник и... све...

Агата тихо уздахну и заћута.

— Није питала за мене? — започне опет за час Маћко.

— А за кога ће да пита? — одговори жена извијајући, — никога на свету нема осим вас... њена родбина...

— Ћути! — крикну жестоко војвода.

Агата се трже поплашена.

— Не спомињи никада о њеној родбини... — додаде Маћко, савлађујући се — Марта нема другога рода осим мене, и мене треба да воли... А да јој ниси ти шта говорила? — запита наједаред, испитујући јој обличје пламенитим погледом.

— Никада!... — одговори Агата. — Често ме жељно запиткује, јер то већ није дете, ни младо девојче, него девојка на сав мах... Време је да...

— Ћути! Ћути! ни речи! — плану опет војвода. — Успита ли за свет... за друге људе... за своју родбину... Ћути! Разумеш? ни речи! Ради спаса, ради живота њена и твога... ни речи!...

Говораше пригушеним гласом, који се, с хрскањем, извијаше из груди.

Агата стајаше оборене главе, ћутећи. А војвода нестрпљиво трже врата.

— Још спава, и — шапну Агата, стојећи на вратима, као да му том речју и покретом хтеде бранити улаз.

Али Маћко ју отисну гневно, отвори врата и уђе. На прагу застаде, зверајући око себе...

Ни у краљевској соби не беше таких красота, каке беху ту нагомилане. Високи зидови са свим застрти богатим завесама, тешким свиленим материјама; по земљи разастрти узорати сагови и звериљске коже; а около различит намештај, богат, кипови ливени од туча, па и од злата, тако исто велике плоче, као штитови са ликом Мркога Вука међу јеленским роговима, којима беху притврђени набори оних завеса и свилених материја. А све то одсјајиваше сада у сунчаном блеску и изгледаше као чаробан стан раскошни... У дну голема завеса, скупљена, скриваше улаз у другу собу.

Борковић уђе и осврну се.

— На поље! — рече кратко Агати, која га праћаше.

И остаде сам у тој гиздји и блештавој сјајности.

Савлада га непојамна узрујаност, које не могаше да обузда. Ноге му клецаху, лице побледи, а уста

дрхтаху као у грозници. Опираше се оберучке о зид, идући полахко, кораком без одјека, по меким саговима. Привукао се тако до оне велике завесе, подигао ју наглим покретом и нестаде га за њом...

У Мартиној соби беше мрак. Кроз заслоњене прозоре пробијаше местимице трака светлости, падаше на земљу, покривену саговима, и одбијаше се блештаво на златотканицама и кадиви, којима беше украшена ниска, у дну намештена постеља.

Борковић се наслони на зид, отвори уста и гуташе ваздух, тешко предишући. Срце му лупаше у грудима, као млат, широким дланом отираше зној с чела а напрегнутим погледом трудјаше се да пробије таму и да види оно, што је страшћу наслућивао. И око се полахко навикавало на овдни мрак и опажало јасно на постељи прилику спаваћице девојке.

Покривена лахким, свиленим покривачем, спаваше Ђерка Винчева. Читаво лице, врат и пуне, округле руке беху откривене. Дуга, бујна, расплетена коса разбацана беше у нереду и у златним витицама падаше до краја постеље, скупа с једном руком, која је рахат висила. Друга рука, јака као саливена, подигнута горе, пресомитила се више глаткога, белога чела, разгаљеногa у мирну сну. Полуотворена уста беху чисто насмејана... снажне, једре груди одисаху умерено, показујући се очима Маћковим без икаква заслона, у свој лепоти својих убавих облика... Борковић упро страстан, ватрен поглед у ту дивну женску... Читала му прилика отимаше се напред, сагибаше се, а најпосле се спусти на колена.

Притушујући дах у стешњеним грудима, слушајући разговетно сваки удар срца, које је немирно куцало, пузио је војвода на коленима по земљи и допузио до постеље... Дрхташе грчевито, час пружаше руке, час их трзаше. А погледом, који спаваше варинце, обухватио читаву прилику Мартину, прелазио је тим погледом по отвореним устима, по откривеним грудима и врату, а најзад прислоњи испечене усне на свилен покривач и удисаше, с раскошношћу, у себе његов мирис. Опијао се њиме, као пићем... Слушао је дисање спаваћиње девојке, гледао на њу и дрхтао...

— Мораш бити моја! — шапуташе... — пружићу руке, зграбити... загрлити... уста, душу спалити пољупцем!... Марто!...

И био би се устрмио на њу...

Ал' у то му паде поглед на њено бело чело, око кога се дизаху светлија пасма косе, као светитељска светлост... У сред тих светлих пасама, на левој слепоочници, опази око Борковичево крваво знамење... малену, округлу повезу, по среди завезану... грб Наленча!

Војвода се стресе и ћипи с колена. Страсни огањ стаде гаснути у његовим очима, на које се стаде навлачити облачна магла. Усне се грчевито стиснуше.

— Ђаволски знак! — прогуђа кроз зубе... — Винчева Ђерка... а ја ју волим... ужасна освета!

Крвави труп Винчев изиђе му опет пред очи.

— Први твој злочин! — шапуташе му неки глас у души — па како ћеш сада да милујеш Ђерку убијенога?...

— Она не зна и никада не ће дознати — одговараше мисао војводина, бранећи се. — За то сам ју отхранио, окружио краљевском сјајношћу... добро јој је ту, као у рају... Сломићу једном ту силу, која стаје међу мене и њу... Даље, утварo!... Како је лепа!...

Усплamтеше новим огњем очи војводине и упише се страсно у прилику Мартину. Она удиљ спаваше, али, као први осветак на небу пред зору, тако се и на том обличју, још сану, одбијаху већ блесци мисли у пробуђењу... Мицаху се уста, трептаху веће, обрве се на челу скупљаху, а груди одисаху јаче, таласајући се... Марта подиже спуштену руку, испружи ју и, не отварајући очију, протегну читаво своје тело, које се, под меким покривачем, лахко угибаше, истичући девичанске облике.

Борковић се мимовољно трже од постеље, једним кораком прескочи простор, који га дељаше од улаза и ничезну за завесом. Претрча трком прву собу и, не гледајући на Агату, која немирно чекаше на вратих, рече нагло:

— Иди к њој... буди се!...

За тим довикну:

— Реци јој, да сам се вратио, да сам јој донео дивне дарове... нека ме чека... за час ћу се вратити.

И отрча.

Агата погледа за њим с мржњом и одвратношћу.

— Боже дај, па те пакао што пре прогутао! — шапну. — Дарови твоји на крв заударају... Знам ја, шта ти хоћеш... али не ћеш успети!... не ћеш успети! Ваља утећи... Пре ћемо обе погинути, него што ће бити, како ти желиш!...

И уђе у собу.

У часу, кад је војвода клечао код Мартине постеље, снио јој се витез Јанко, лепши него икада, сав озарен, радостан, па ју зове к себи. И Марта, смешкајући се, лећаше к њему, испруживши беле руке. Ал' наједаред ју бреме неко притиште и не даде јој да узлети... Диже се шум силовите буре, тешки облак заслони јасну прилику витежеву. Неодољива нека снага, силна, привлачаше ју к себи, а

страстан, пригушен глас, који одјекиваше у њеној души, глас грознога господара, викаше јој:

— Марто! Марто!

Осети близу себе војводу. Претрну и пробуди се, обзирући се бојажљиво око себе. Не беше никога... само тешка завеса, која покриваше врата, дељаше се, као од ћуба петрена...

Јини Марта на ноге, притрча прозору, одслони га, па се загледа часком у дивно јутро. Тешке се мисли разлетише, неко ударе уђе у срце, скупа са успоменом на данашњи сан. Можда се војвода не ће тако брзо вратити... можда се витез-краљевић појави данас и она с Агатом к њему похита — утече!

Стајаше тако замишљена на том прозору — вита, бела, покривена само белим рухом, испод кога се разговетно цртаху чаробни облици њена тела. Развила се она сада у дивну женску, пуну снаге, а уједно таке дражи, која привлачи и подјармљује. Потресала је главом и рукама забацивала увојке косе, боје растопљенога у огњу злата, који, на челу и са стране светлији, одсјајиваху у том часу, као зурсола у сунчаном блеску; на тај се блесак развукла уста њена у осмеху, у њему се купало сада бело јој тело. Томе сунцу, које ту само крадом завири преко висока зида, иза те шуме, која свет сакрива, на широки простор она мора утећи по што по то!...

Неки шум се зачу на вратима. Уђе Агата.

— Мајко! — повиче Марта, спазивши ју — мајко! — понови, јер тако ју зваше увек, кад беху саме, у ћаточ забрани војводиној — данас ћемо утећи изван зидова... иза шуме, у свет!

Ту последњу реч изговараше увек с дивним заносом. Осећало се у брујању њена гласа, да се у тој једној речи, којој не могаше потпуно ни разумети права значења, садрже све живе жеље, сви снови њене душе.

Стара дадиља задрхта. Отојич је и сама изговорила реч: бегство... али у Мартиним устима забруја јој она као смртна пресуда. Осећала је преку потребу спаса, а никако не имађаше снаге, да изврши намеру.

— Утећи ћемо, Агато! — понови Марта, приближујући се дадиљи — утећи ћемо... обећала си! Је ли тако?

И стаде пред њу с питањем на отвореним устима, с молбом у озареном погледу.

— Војвода се вратио... — промрмља стара, гледајући намрштено у земљу.

— Вратио! — понови полугласно Марта.

Скупише се обрве над тамним очима, стиснуше се уста. Израз боне обмане и разочарања пређе по смућеном јој, наједаред, лицу.

— Доћи ће амо за који час — одазва се часом Агата — и донеће нове дарове...

Марта ништа не одговори. Окренула се прозору, спустила руке и загледала се тужним очима у даљину.

Агата притрча и загрли ју.

— Не жалости се, краљице моја! — рече нежно, гладећи јој злаћану косу тврдом, храпавом руком. — Не жалости се, доћи ће време!

— Али када? када? — прекиде Марта, отимајући се из њена загрљаја и гледајући ју готово гневним погледом. — Сваки се дан започиње једном надом и завршује се увек једном те истом обманом... Недобра Агато!...

— Ја бих ти небо привукла! — одговори дадиља са сузама у гласу — али, шта ја могу, осим плакати, а и суза већ нестаје.

Марта се брзо окрете њој и, савијајући јој руке око врата, нежно ју загрли.

Агата стаде гласно јецати.

— Бедна си ти, краљице моја, голубице сјајна! јадно сироче! — јечаше у јецању.

Марта белом руком отираше сузе, које се сливаху низ смежурано лице дадиљино.

— Не плачи! — говораше — јер ми је још теже... Прва ме чежња мори, за чим? не знам ни сама... ваљда за оним, што сам видела у сну...

Скиде руке с Агатина врата и опет тужним погледом погледа у даљину, у зрачну просторију, која се вијаше кроз прозор.

— Добро ми је ту — шапну, као сама себи — а ипак... тако ми је загушљиво, тако тесно, така ме жалост обузима, да бих оставила све... све... и отишла, куда? не знам ни сама, само бих отишла одавде, изван тих зидова, који ми сакривају свет... Од кад сам с тобом изишла један пут изван њих...

— Тихо! — прекиде престрашена Агата — тихо! да чује војвода!...

Марта се наједаред исправи читавим телом. Из тужних јој, готово сузних очију стрељао је блесак, уста се охоло напрћише. Потресе главом и нестрпљивом руком забаци златан прамен косе, који јој паднше на чело.

— Војвода! — понови, — а за што да га се ја бојим? Назива се мојим родитељем, а не господарем... а ја нисам робиња! Та свакоме је слузи његову просто ићи, куда му је воља. За што би мене за увек затварао у тим зидинама?... Казаћу му то данас, када дође! нека ми да слободу!...

Агата полети к њој.

— Краљице моја! — викну. — Не говори ти ништа... ни речи! Несрећу ћеш навући... несрећу!

Марта одгурну сада стару дадиљу.

— Не говóри ти мени — рече, — ако ме милујеш... Запушаваш ми уста, а за што? Бојиш га се, ја га се више не бојим... Мора учинити, што га будем молила...

— А шта хоћеш да га молиш? једва измуца Агата.

— Да ме пусти одавде! — повиче Марта с пламеном у оку.

Усне јој дрхтаху, а ноздрве се сваки час надимаху; по лицу изби румен.

— Мора то учинити! — понови. — Ја нисам робиња! А мени се чини, као да сам ту у затвору! Завидим птици, која слободно лети... завидим црвима, који слободно гмижу, а ви мене држите у затвору... за што?

— Зар те ја држим, миловање моје! — зајеца Агата, кршећи руке.

— Ти и он! и сви! — викну Марта. — А зар ја знам ко?... Видим само стражаре око себе, који не говоре речи, или говоре језиком, који ја не разумем. Осим твога гласа и војводина, другога не чујем... осим тога света, што је у тим зидинама, другога не познајем... А хоћу да га познам! хоћу да видим! желим!

— Хоћеш смрти моје! — јекну Агата.

Тај очајни крик текну Марту; приближивши се дадиљи, загрли ју опет око врата.

— Не говори тако! — одазва се боно. — Ја не ћу, да ме оставиш... С тобом ми је најбоље...

И спуштајући главу на Агатино раме, гледаше разнежено у уплакане јој очи.

— А ипак... — говораше даље полугласно — та глуха тишина около... дуги, дуги дани у том замку, међу тим зидинама и стражарима, несносне су муке за мене!... Често се ноћу будим и осећам, како ми крв гори у жилама... у глави ми се мути... Не ћу дуже ту да останем! Као она птица, коју сам уловила једном зими и затворила у тој соби, а која је дихала, као ја, немирно и лупала собом на смрт о зидове, погинућу, ако ме не пустите!...

— Краљице моја! једино миловање! — зајечи опет Агата, — умири се... чекај! Одвешћу те, куда хоћеш, само чекај! Војвода ће отићи, а онда...

Засветлиште се очи Мартине.

— Онда ћемо утећи... добро! — повиче.

— Само с војводом буди пажљива... не говори ни речи!

— Не ћу.

Пришла је прозору, одахнула дубоко и опет се загледала у даљину замишљеним оком.

— Данас... — одазва се за час, пружајући руке — данас га видех у сну тако јасно, као тамо, пре, на јави...

— Кога? — изусти Агата са страхом у гласу.

— Свога сјајнога витеза! — одговори Марта. Видех га... смешкао се на ме, пружао руке... Не задржасте ме... ја одох к њему... морам да идем!

— Дете... дете! — ублажаваше Агата, грлећи опет Марту, — то беше сан или привиђење... Кога си ти ту могла видети?... Заборави! Морао је то бити један међу стражарима, који ти се причинио у раној магли, као леп витез...

— Не! не! — прекиде одлучно Марта. — Не беше он таки, као ти, што их ту виђам... Диван беше и леп... Тражићу га, кад одавде умакнем... Морам га наћи! Војводи не ћу ништа говорити... али ти држи реч... утећи ћемо!

Агата не имађаше више каде да одговори на то питање.

Настаде трка и узбуна на ходнику.

(Наставиће се)

ПОУКА

МОЗАК У ЖИВОТИЊА

Аристотел је држао, да човек има најтежи мозак међу свима животињама, кад му се тежина упореди са осталим телом. Што је Аристотел рекао, дуго је остало и тек једва се дознаде, да то не стоји. Но од то доба је тек тешко било наћи и одредити, у каквој је вези тежина мозга са душевним способностима у појединих људи. Човек зацело заузима прво место међу свима кичмењацима, но ипак има великих животиња, код којих је мозак, кад се просто на кантару мери, тежи од људскога а кад се мозак човечји упореди са телесном тежином му, онда је мозак његов заостао не само иза мозгова многих мањих сисаваца него и иза мозгова многих птица певачица. На и код самих људи при упоређивању није се слагала тежина у мозга и тежина у тела: у опште се држи, да су мушки просеком душевно способнији него женске и у мушкога је мозак на кантару тежи од женскога

мозга, али, кад се мозак и једнога и другога упореди са тежином у телесах им, онда је мозак у женскога просеком тежи.

Тежина мозга зависи сигурно код сваке животиње од два фактора: од тога, колико је велико тело у ње, и од тога, какве су и колике су душевне способности. Ако су две животиње душевно отприлике једнако развијене а телесно су јако неједнаке, свагда је у веће и мозак тежи, ако се не узме на око тежина у тела им. Ако су две животиње једнако тешке а јако неједнако развијене у мозгу, увек је развијенија животиња тежега мозга.

Кад су животиње душевно на једнаку степену, њихов мозак не добија и не губи у тежини тако, да тежина у мозга износи свагда исти део од тежине у тела, већ мање животиње имају тежи мозак. Ово је од толике вредности, да многе животиње, поређане по тежини у мозга, ако се ова упореди са тежином у тела им, иду и развијеније, ако им је мозак тежи: већином код мањих животиња боље излази него код већих. Ево неких примера:

У ситнога миша (Spitzmaus) је тежина у мозга двадесет и трећи део од тежине у тела, у човека тридесет и пети део, у пољског миша седамдесет и пети део, у зеца двеста двадесети део, у делфина четиристотинити део, у слона петстотинити део, у гренландског кита петнаестхиљадити део; — између птица наводимо: у модре сенице шеснаести део, у ласте сеоске двадесет и други део, у стрнадице тридесет и други део, у барске совуљаге педесет и први део, у крагуја седамдесет и други део, у јаребице сто и осамдесети део, у фазана две сто и седамдесети део, у ноја хиљаду и две стотинити део.

Видимо дакле, да код мањих животиња мозак чини већи део од тежине тела или другим речма речено: код мањих животиња на грам тела им долази више мозга него код већих.

Па како да се то протумачи, како да се то разуме? Зацело ће јасно бити ово, ако се узме на ум, да мозак не врши само душевне функције него има дужности да обавља и код промене у материји телесној, дакле да одговара и чисто соматичним сврхама.

Промене у материји тим су јаче, што је тело у животиње мање: код мање животиње срце брже куца, мања животиња брже дише, брже храну вари, чешће је гладна него већа. Ово опет долази отуда, што су мање животиње саразмерно веће површине.

Да ово боље протумачимо, узећемо пример врло прост: нека су два животињска тела потпуно истих особина и истога облика и то коцкастога, дакле као у геометрији. У једне коцке је сечења, рецимо, један метар а у друге два метра, те је тако површина у прве шест квадратних метара а у друге двадесет и четири; тело у једне животиње захвата простор од једног кубног метра а у друге опет осам. По томе дакле долазило би код мање животиње шест квадратних метара на метар запремине а код веће само три, а штогод је већа површина, тиме тело више топлоте издаје, те је по томе и живља измена у материји.

Ако сад узмемо, да ће мозак, вршећи соматичне функције, бити већи са јачом изменом у материји, дакле са већом површином у тела, то се површине у тих тела односе као трећи корени из квадрата запремине. Како пак са малеком погрешком смемо место запремине узети код животиња тежину, то се да рећи, да се површине односе као трећи корени из квадрата тежине.

Исто тако треба да се односи и мозак у своме раду, ако врши само соматичне функције; искажемо ли пак рад мозга у његовој тежини, то треба да се тако односе тежине у мозгова код обе животиње.

Нашли смо дакле, како се морају односити тежине у мозака код животиња, ако узмемо на ум само соматичне функције мозгове а душевне испустимо. Пођимо сад мало даље. Кад се прорачуна трећи корен из квадрата тежине, добићемо, да треба ту тежину потенцовати бројем 0·666.... Знамо ли дакле у опште тежину тела разних животиња, треба нам само ту тежину дићи на степен 0·666... па да нађемо, како се односити морају тежине мозгова у тих животиња; разуме се, душевне особине не смемо имати на уму. Дакле број 0·666.... игра улогу у соматичним функцијама, с тога га и назива Снел соматичним експонентом.

Узмемо ли, да и душевне способности утечу на тежину у мозга код животиње, то се мора број 0·666.... свакојако још неким бројем помножити, који ће показивати, како тежина мозга од тих способности зависи. Овај број зове Снел психичан фактор.

Кад се све то добро промотри а уз то се сетимо, да рад, који има измена у материји да изврши, не зависи само од површине него и од масе у животињскога тела, онда излази, да соматичан експонепат не може баш бити 0.666.... но да мора по свој прилици већи бити а особито због тога, што тежина у мозга не мора расти потпуно са радом, који мозак обави.

Код животиња топле крви измена у материји равна се готово сиуда по истим захтевима, с тога ће код таких животиња соматичан експонепат бити

скоро свуда једнак, догод имамо посла са одраслим животињама. Да га нађемо, требало би да знамо, колико су тешке две животиње, које су душевно једнако развијене а по величини јако различите но да су сличнога облика, уз то би нам морала бити позната и тежина у мозга.

Па ипак није то тако просто, како изгледа, јер у истини нема две животиње геометриски сличне а врло једнаке велике а друго душевне особине разних животиња не можемо никад тако измерити, да казати смемо, е су математички једнаке. Никако се даље не смемо позивати ни на бројеве у појединим примерима, већ се морају узети бројеви просеком, да би се дошло до што тачнијих резултата, јер код сваке врсте животиња мења се сразмера час јаче час слабије па и код једне и исте животиње није та сразмера непроменљива: она се мења према томе, чиме се животиња храни и како је сита. Чак се рећи еме, да друге погрешке према овима, које се никад уклонити не могу, и нису погрешке и да бисмо по њима све животиње вреле крви могли узети да су сличне.

Да бисмо животиње по психичноме фактору средити могли па да ред не буде перед, као што је то, кад се упоређују животиње по тежини мозга, било само на кантару било са погледом на тежину у тела њихова — треба много и тачно истраживати на сваковрсним животињама.

Тек свестраним, многим и тачним испитивањима могу се наћи душевне особине. Особито се мора истаћи, да треба узети само потпуно развијене животиње, уз то не смеју бити сувише масне нити болешљу измршавеле. Баш бог онога је тешко испитивати људске лешине. Храњене и гојене животиње не треба узимати; у опште домаће животиње нису поуздане. Како је ово несигурно, ево примера: један испитивач (Leuret) нашао је код једне гуске, да је мозак четири стотине шездесет и седми део од тежине у тела јој а код друге тек три хиљаде и шестстотинити.

Ма да се до данас овим захтевима није могло доста учинити, ипак је Ото Снел много рачунао по истраживањима од Лерета (Leuret) и дошао је тим путем до неких резултата, који су, по њему, таки, да можемо бити задовољни.

Соматичан експоненат је за све животиње вреле крви близу 0·68. Ако узмемо овај број за соматичан експоненат, онда ће психичан фактор бити код мушкога 0·87441, просеком од испитаних 559 лешина; код женске 0·86557, просеком од испитаних 347 женских лешина; код саји (мајмуна) 0·4258; код гибона (мајмуна) 0·30062; код слона 0·21564; код делфина 0·20538; код веверице 0·11676; код ситног миша 0·061322; код зеца 0·059597; код пољског миша 0·045576; код гренландског кита 0·012671; — међу птицама наводимо: код гаврана је психичан фактор 0·16769; код модре сенице 0·12998; код барске совуљаге 0·12606; код сеоске ластe 0·10384; код стрнадице 0·0926; код крагуја 0·07791; код јаребице 0·037563; код фазана 0·03427.

Психичан фактор код човека потпуно одговара ономе, што и очекујемо, јер човек надмаша све животиње; мушки је уз то у неколико савршенији од женскога, но свакојако се мења, те по томе не би тешко било наћи, где би психичан фактор код женских већи био него код мушких; исто тако дало би се обрнуто и то наћи, да је у мушкога мозак упоређено са телом већи него у женскога. Ово би се особито догодило онда, кад бисмо просеком узели из мало примера.

Пада у очи, да је психичан фактор код мајмуна гибона мањи но код других испитаних мајмуна, ма да је гибон човеку најближи. Лере је мало пазио, да ли су животиње, које је испитивао, израсле или не. Уз то морамо знати, да је гибон у опште од многих мајмуна слабо жив, па то мора бити да се опаза и у тежини мозга. Код неких несташних животиња, као код веверице, приличан је психички фактор, ма да је животиња слабо развијена; то долази зацело од велике подлоге у мозга.

Не би рђаво било, кад би се при испитивању пазило баш на везу међу појединим деловима у мозгу. Но то је врло тешко.

Мале животиње губе ветрењем за време мерења толико воде, да јако буни резултате. Мозак у ситнога миша изгубио је за по сата 8 процената од прашње тежине, јер је пала са 0·125 грама на 0·115 грама; мозак у кртице био је тежак, док је цео мерен, 1·037 грама, а кад су га на три главна дела одделили, па за себе измерили, био је тежак тек 0·999 грама, изгубио је дакле ветрењем за време мерења 0·038 грама а то је 3·7 процената. Због тога је баш и морао Снел испитивати само целе мозгове.

Поред овога треба да се има на уму и то, што мали мозак има сразмерно већу површину, дакле и више места за сиву покожицу него велик мозак. С тим је у вези и то, што велике животиње у опште имају више бразда на половинама мождани него мале.

Снел завршује свој чланак тиме, што каже, да се тек многим истраживањем и многим материјалом даду овака питања потпуно решити, но он се не нада, да ће то због времена моћи решити, с тога

је и изнео резултате својих досадањих испитивања у томе правцу.

По целоме би ово био до сад крај:

Тело много више својом површином утече на тежину мозга него запремином. Да се овај утецај истисне, те да само душевне способности из тежине мозга читати можемо, мора се узети, да мозак зависи од производа два фактора, од којих један расти и опада са душевним способностима, и то је психичан фактор, а други се фактор добије, кад се тежина у тела потенцује бројем неким — са соматичним експонентом; овај је код кичмењака топле крви близу 0·68. Уреде ли се животиње по психичноме фактору, добијамо ред, који почиње са најобдареније животињама па постепено се спушта све на необдареније животиње.

По Онову Сиелу

С. Милованов

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОКСИМ НОВИЋ ОТОЧАНИН

(ПРИЛИКОМ ДВАДЕСЕТПЕТГОДИШЊИЦЕ ОД СМРТИ МУ)

Разни су узроци утецали, да се у Срба све до данашњих дана одржао песнички дух. Политичке неприлике, које са доласка Турака задесиле балканске народе, сиага њихових предања и обичаја, живот им у велике објашњују постанак и развитак српских јуначких песама. Ова поезија од увек је била а и сад је још у облику усмених предања, која се у садашњем добу просвете доста брзо гасе.*) С тога је и било крајње време, да се наће духовит и вешт човек, који би верно прибележио и покупио ове народне умотворине, које су »производ српске народне музе, најдуховитије међу народним музама модерне Европе«. И тај се човек на послетку јави у лицу Вука Караџића. Осим услуге, коју је Вук учинио српском народу, Вук је стекао славу, што је био »један од главних радника на покрету, који је обухватно целу Еврону и гонио све народе, да сабирају и у облику народне књижевности приказују праобитне, некада презрене споменике своје мисли и свога језика — народне умотворине, песме, приповетке, пословице итд.«

Множина и распрострањеност српских народних умотворина најочитије се види баш код Вука. Млад човек издаје 1814 године, не народне умотворине српске, него само песме, и то оне, које он неје скупљао, него оне, које је »запамтио, када је још овце и козе чувао«, а морамо узети, да их је доста заборавио, као што вели, да је »онда имао различнога рода пјесапа, пет пута више а десет јасније него сад« (кад их је издавао г. 1814).

Бистро око Вуково увиде одмах, да је кратки човечји живот врло мален, да би се могле све наше умотворине скупити, јер вели: »Кад сам ја у мјесту рођења оволико пјесана чуо, и без никакова намјерења запамтио; то је наравно, кад би се тко потрудио да би могао собрати велику књигу«; за то се он доцније обрати својим пријатељима и познаницима, молећи их да настоје, да што скупе. Али од свију тих помагача Вукових истиче се *Јоксим Новић*, који је својим радом око скупљања народних песама готово тако исто знаменит и тако исто заслужио хвалу српског народа, као и Вук.

Јоксим Илић пл. *Новић Оточанин* родио се на Благовести 1807 године у Лици у оточкој жупанији у Врховинама. Отац му се звао Илија, а био је официр, и због јунаштва, које је показао борећи се против Француза, добије племићство и постане потпуковник. Доцније се пресели у Срем. Јоксим је ишао у школу у Сремским Карловцима, филозофију је слушао у Јени и Хали и ту је са славним Коларом друговао; мађарска права је слушао у Шарош-Патаку а немачка у Бечу.

Учећи се у Бечу, становао је код славног научника Копитара. У исто време бавио се и Вук издавањем народних песама, те му је Јоксим много помагао у избору а и у попуњавању и пречишћавању језика, јер је Јоксим познавао још онда добро народне песме, јер је одрастао и он на врелу српских народних песама а и доцније у Срему беху му очиној

*) Овако од прилике тумачи научник француски и велики пријатељ српског народа, Огист Дозон, постанак и развитак српских јуначких песама, од којих је он добар део превео.

кући мили и свакидашњи гости наши слепци, особито Вишњић.

Живот Јоксима Новића врло је буран. Но што је свршио науке, сиђе доле оду у Срем. Но неје се ту дуго бавио. Жестока му младићка крв и неки случај учинише, да се Јоксим морао уклонити — и он ускочи у Босну те се за њ неје знало много година. За то време је обишао све земље, у којима српски народ живи. То путовање по земљама српског народа беше Јоксиму најбољи факултет за доцнији му рад. У томе путовању спријатељио се Јоксим са чувеним породицама босанским, са Видајићима, Мамутбеговићима и другима, а лично се познавао са славним арамбашама: Пецијом, Косићем, Јејићем и др.

Вративши се дома, био је у српској буни. Године 1848 био је Јоксим командант српском одељењу, које је имало да пази, да Мађари не ударају на Срем, и као командант је био на Думбову (код Черевића), где неје пустио мађарски ратни брод да прође. После буне та је наша влада гањала због неких новаца и рачуна, али га је сам цар избавио тога, и тада је Јоксим становао у Шенбруну. Иначе је становао у Вуковару, Београду, Земуну, Новом Саду.

Јоксим је био познаник многим великим личностима у нашем народу а био је лични пријатељ кнеза Милоша, који га је врло ценио и одредио му годишњу плату 100 ц дуката, коју он до душе, не зна се чијом кривицом, сиромах, неје никад ни уживао. Покушао је некакав покрет у Босни, али му неје пошао за руком. Умро је као сиромах књижевник у Новом Саду на Богојављење 1868 год.

Јоксим Новић је један од најплоднијих наших писаца. Све обиље Новићева рада грана се на двоје: радио је на лепој књижевности, и то као песник (у ужем смислу) и приповедач, и на научничкој књижевности.

Новићева књижевна радња тесно је скопчана са његовим животом. Одушевљен је био за нашу јуначку песму, те га је јуначка му плаха нарав за цело одвела у Босну. На где је могао наћи лепше забаве, него по сѐлима и саборима народним, где се највише певало, где је могао гледати бар у малом оно, што се приписује Краљевићу Марку. Бујна му нарав, познанства му са свима славним хајдуцима, оно потанко описивање хајдучког живота, сведоче, да је морао бити и хајдук. На у таком друштву, час међу хајдуцима, час код турских великана, зими код сељака, неје ли зар тамо тада Јоксиму прешло у крв да пева? Онде је богме Јоксим за цело чуо песме о Бирчанину Илији, онде је слушао приче о »Врзину колу« и о »Постанку Високим Дечанима«; а они цитати и оне веселе поскочице и задевице из његова рада о »Нашим пјесмама« најбоље сведоче, како је Јоксим познавао наш народ и како је добро знао за многе тајне наших Срба мухамедовске вере, чије су двери православнима затворене.

Јоксим се јавља у књижевности у зрелијим годинама. Поред све моје добре воље да дознам, да ли је Јоксим још какве осим епских песама писао, песам могао наћи, ма да сам неколико тадашњих савремених листова прелистао. Јоксим се јавља први пут године 1847. Већ педесетих је година песма у класичном размеру ређа птица; морале су подлегати, али дабогме да то неје могло брзо ићи, кад су имали тако сјајна представника, као што им беше Лукијан. Али у то се јавља и друга неприлика. Сав дух песникâ трошио се о питања о језику; једна и тек у зачетку књижевност наша имала је великих неприлика: етимон, еуфонија, јота и т. д., с друге стране опет... али то даље. Требало је или на једну или на другу страну. Година 1847 учинила је прелом. Српска омладина беше подељена у начелима. Бечка омладина, која стајаше под вођством Вуковим, спремала се за одсудан бој. Године 1847 као договорно изиде прво »Рат за српски језик и правопис«, у коме ђак Вуков обара и управо у бездан руши начела и самога вођа тих Вукових противника, доказавши им потпуно, да иду рђавим путем и да је само онај правац добар и да се само оним путем може на чисто поље изићи, који је Вук показао, а за потврду Даничићева разлагања излази те исте године »Горски Вијенац« и Бранкове »Песме«, лепше него се икада чуше у овим крајевима, као доказ, да се језиком »бабы Смиляны« може лепо певати и писати.

Али док је »Горски Вијенац« мали део нашег народа читао, док су Бранка многи, и то жестоко, нападали, одвраћајући народ да се не кажи читајући Бранка, изиде баш те исте године прво подражавање народној песми, изиде »Лазарица« Јоксима Новића. Док су дакле мало њих читали »Горски Вијенац«, док су многи кудили Бранка, увиде се на »Лазарици«

основаност и важност Вукових начела. »Лазарицу« је народ гутао, а слепци су је разносили по сабориma као свој умотвор. Отуда се најбоље види, како је Јоксим Новић познавао наше народне песме. »Лазарица« се брзо распрода и дочека одмах те исте године друго издање.

Јоксим је у »Лазарици« на основу народних рапсода, у лепој и врло згодној целини, опевао пропаст »царевине« српске на Косову. Међу претплатницима могу се читати и имена »високоблагородног г. др.« Вука Караџића, Алексе Радичевића и Ђоке Поповића правника. Чудновато је, да се Јоксим после таког успеха не јављаа пуних пет година. Год. 1853 поче излазити у »Седмици« »Ратовање на Црну Гору« а године 1855 изда »Бој код Севастопоља« или »Московију«. Словенима, а нарочито Србима, неје годио кримски рат. У тој се књизи јасно види, какав је Јоксим Словенин; жестоко напада и осуђује те »лекаре«, који својим »медицинама« одржавају млитава старца, који је одавно требао отићи где му је место.

Јован Николић

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Српска краљевска академија. Глас XXXIX. *Свети Сава, српска црква и српска краљевина у XIII веку, од архимандрита Н. Дучића академика*, на свечаном скупу 22 фебруара 1893 год. Београд, штампано у краљ. српској државној штампарији 1893 на 8-ни стр. 21. — Цена пола динара. — Може писац имати своје изворе о ком досађају, може другчије гледати на узроке и последице његове, али мора пре свега да пази, да се то његово причање са свима реоленсијама слаже с изворима, које треба наводити потпуно верно. Ово се тражи од сваког књижевног радника па и од ове беседе, која шта више носи назив *академске* беседе. Али тога у њој на жалост не налазимо, она на ме чини утисак хитње, а не дужега, темељнијега академискога рада. Писац је уочио у XIII веку две епохалне чињенице у нашој историји, којима постаи камен темељац св. Сава, и то: аутокефалност српске цркве и проглас српске краљевине, те о њима хтеде беседити, управо коју реч, препричати оно, што су нам записали у данашни дан Савина биографа, Доментијан и Теодосије. Писац нам цитује само Доментијана, по издању Даничићеву од 1865 године, на често и онде, где нам прича оно, што више у Теодосија (н. пр. стр. 5, 10 и т. д.). Чисто би се могло посумњати, да је писац и једно од тих издања имао при раду; њему као да је служило за извор само Иве Павловића *„Домаћи извори"*. То као да потврђује и оно, што наводи по Доментијану, да је Сава по молби своје браће, Стефана и Вукана, пренео свете моћи ода свога. — Неколико је цитата навео у слободну преводу, додајући и исправљајући, ма да је све навео под знаком навода као Доментијаново (види н. пр. стр. 9). У свом причању задржао је и оно, што је у биографа Савиних легендарно, а то на крају XIX века не би требало да је унесено као историски факт у академски рад (стр. 11). — Писац узима 1236 годину као годину смрти Савине, 1195 као годину сабора на Рашкој. По њем је св. Сава 10 епископија основао. Утврдо дроги, да је из Солуна понео „причају на српско-словенском језику, која је његовом иницијативном преведена с грчког језика, а може бити и исхиријерски службених (киротонија), који се до сада није нашао" (стр. 11). — У „Јавору" бр. 11 и 12 изишла је оцена ове беседе од М. М. Вукићевића; о њој би се могла и која реч, када би било вредно. **Ђ.**

Ђорђе С. Ђорђевић. Сава Милутиновић Сарајлија (1791—1847) *прилог новој историји српске књижевности*, написао — — Београд 1893. — У мало обрађена поља српско-хрватске књижевности иде прије свега новијенница књижевна. Не говорим о оскудици у добрим компендијама, коју сви осећају, то се још може подносити, али што би нам прије било потребно, то су добре монографије о појединим знаменитим представницима старије и новије књижевности. При том се морају узети у обзир два гледишта или у исти мах једно поред другога или прво једно а потом друго. Ко предузме да књижника или уопће књижевника оцијени са сваке стране, мораће прво изцрпати себи и читаоцу слику његова окољашња живљења и укупну радњу са добрим и непогодним приликама, у којима се развија, уз то ће тачно назначити сва дјела му и све библиографеске помоћнице. Свакојако се мора у сваком случају прво све то прочитати. Тек тада, када су истраживања ма и у полак довела до успјеха, долазе на ред друга питања: не само шта је писао него и како је писао, садржина идеја, које просијавају дјела, степен изворности им или зависности од чијих узора, њихова свеза са духом времена и утјецај на суврсенике и потоње нараштаје — на све то желели бисмо одговор у таком истраживању. — Господин Ђорђевић се у овој монографији ограничио на прву половину задатка, а при заузетености књижевно-повјесничких студија то је и прво, и изразито ју је свакојако за увор. Најсеам у стаку контролокати, је ли писац можда ово или оно превидио; то мора утврдити опширна оцјена. Али у цјелини ми се овај посао свиди веома. Сад се може рећи, књижевност има о животу и дјелима Саве Милутиновића добру монографију. Али други дио задатка сада тек треба да дође на ред: да ли ће га изразити исти писац или други да ће, за науку је све једно. Истина проф. Вуловић је у II књ. „Годишњице" (Београд 1878) написао нешто у овом другом дијелу, али српска књижевност још нема дјела, које би унутрашња питања обрадило тако темељито, као што је ова монографија спољашња. — Баш сад видим из 173 књ. Летописа Матице Српске, да је и др. Ст. Павловић почео студију

о Сими. Изгледа да ће то бити нека лака компилација à la Летопис. Да ли је баш пријеко потребна била, то је дабоме друго питање. **В. Ј.***)

Никифор Дучић архимандрит. Књижевна радња — — Књига 1—3. У Београду 1891, 1892, 1893. 8° 256. 291. 356. — Није рђава мисао, која је покренула ова надања заслужног писца. Ок сам прикупља своје разметнуте списе и издаје их поправљене овђе онђе. Досадије изађоше три свеичића. У првој су поглавито окици њеких манастира и њихових старина, затијем њеке филолошке и више приказа; друга је више позсиичке садржине, трећа описује Црну Гору (али не у њену садашњем облику и обиму, и сама приложена карта не показује данашње границе). У овој свеичици нађе ће се много златно зрнце, које би се у каквом перистрепном листу паметнуло, да га није сам писац наново изнио на видјело. Ну врајеме је, да се у таким реструспективним издањима постара за добре индексе, особито за тражење. Још бих желио да се је назначило тачно откуда је што претампано. **В. Ј.***)

*) Препадосмо оне оцјене оглашеног научника Ватрослава Јагића из Архива за слов. филологију XV св. (Bibliographisches бр. 62.)

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

† Новаковић штампа историску расправу „*Срба и Турке у XV веку*“ као засебну књигу Чупићеве задужбине.

✕ У Новоме саду, у надзазачкој књижарници и штампарији А. Пајевића, изашле су „*Успомене из народног покрета 1848. и 1849. године*, које се почетно тичу обране и нада Сентомаша, названог Србобраном“, а „написао их је и на свет издао *Новак С. Галуђски*, Сентомашанин, бивши народни кашетник у бурној 1848. и 1849. години.“

— У *Архиву за словенску филологију* св XV у одељку „Bibliographisches“ изд на стр. 619—628 од *М. Ремпетара* „Uebersicht des philologischen Inhalts der serbokroatischen periodischen Publikationen, welche im Laufe des Jahres 1892 erschienen sind.“ 21 периодично издање поређано је онде у лабучном реду и наведени су главнији чланци и рецензије, уз неке су додате и занимљиве напомене. Накнађујемо шта нели за неке чланке у ланском „Стражилову“. *Живановић, Браћин срп. јез. бр.* 1, 7, 16. 21, 23, 32. Већином добре напомене, само нешто сувише опширно. Одлучно се мора осудити неуљудан тон, у којем су написане у бр. 21 и 23 неколике иначе добре напомене Стојановићевој старослов. граматици; ну похвала новом издању Вукова Рјечника (у бр 32) није оправдана. — *Малетићкий Ј., Полежеј српске књижевности према осталим књижевностима у опште и према руској кн.*, бр. 8—14. Разлагање г. М. је врло духовито; али кад о српској књиж. говори, као да би могла икад задобити значај н. пр. руске или њемачке, вара се луто, јер малом народу је суђена и мала књижевност. Али много боље, него што је сад, вајсло би могло бити. Ну за то би требало да српски књижевници дубље проучавају туђе књижевности, да публика књижевнике онтрије суди, али за то да их боље и потпомаже: једном рећу, ако ћемо бити искрени, — што би српској књижевности пре свега требало, то је: више књижевнога образовања у књижевника и више опћега образовања у читалаца. — *Остојић Т. Матица Српска*, бр. 38—40. Прикавује се садашње стање оне књижевне закладе, па то се додају врло памстни предлози, који би вајсло могли дати њеву раду живљи, успешнији замуле. — *Рукописи Н., Још једанпут о Лебету граду*, бр. 17. Нов прилог ив Руварчеве неисирпне равнице; занрнстаи не задовољава. — *Врховац Р.* у бр. 18—20 опет говори о Стојановићевој старослов. граматици; ту је доволно показо, колико шкоде личне препирке стварном суђењу. (Још нпше би се могло то пребацити протинкој страни. — *Ур.*)

† Давидовићев „Забавник“ допуњује двадесетих година Вукова „Даница“; престанком њиховим појављује се тридесетих година опога века неколико таких годишњака, који се садржајем истина не могу мерити с оним, у којима има Вукових руку; али који су ипак у своју средину прикупљали људе са свих крајева и трудили се ле да дађу што више штива читаоцу. Један од таких био је и Тиролов забавник, који је од 1837 почео излазити и то под натписом Уранија. Међу његовим сарадницима налазн се и Антун Михановић од Петровоља, тадашњи ц. кр. конзул у књажеству Србије у Београду, од кога вавде 1837 године једна далматинска народна песма и пет његових песама, и то: „Нашка — моја домовина“ (Лепа наша домовино), „Сада и негда“, Глас оли чут („Ил овако ил онако — домовина оли пашка — ол илирска оли српска — нека тако и овако — јавља се језика глас), „Бог“ (следом „Göthe“), „Отче наш“ (следом „Klaimann“). Године 1838 штампане су у Уранији Михановићеве оне песме: Виђење, Пожуда домовине и Одзив Јану Колару. И ова нам песма показује, да Михановић беше крај остатка својих савременика посилао словенске идеје. Ми је исписујемо овом приликом, јер смо уверени да је нама ком познати.

Дуге ноћи проспавасмо
Мрке ноћи столетне
Мучне санке проспевасмо
Сне о нашим убедне

Узбуд'мо се, пошол'мо се
Да је славе, није сан;
Оч'мя, срц'ма, гледајмо се,
Јесте слава, јесте дан.

Ој унуци старе славе,
Де ураи'мо с Данпцом
Де луб'мо се, спомињмо се,
Нек најволи браћу брат.

Ој унуци једне славе,
Окреп'мо се љубављу,
Побратими, послављени,
Бог је с нама — ми смо ми!

✕ У најновије се време опажа у лепој књижевности западних народа струја *телесопатскога правца*. Многи чувени књижевници, па међу њима и Хајзе, Бурзе и Дегре неће њиову приповедања тога жанра. Колико струја са завада има утецаја на нашу књижевност, нади се баш овом приликом, када се готово у исти мах јавила два одлична нама приповедача: Хрват Шандор-Кезнер Ђалски и Србин Милорад П. Шапчанин са две красне приповетке тога жанра: Ђалски са својим „*Notturno*“ у „Vienac“ и Шапчанин својим „*Сенала*“ у најновијој свесци матичина „Летописа“. Оба су писца врло нешто обрадила интересантан материјал, који им је био при руци, и покушали су, да са свим самостално и оригинално реше питање, којим се баш телеопатија: шта је узрок појавама, о којима су писали и о којима се у новије време толико пише и расправља.

— У лајпцишком свеучилишту предаваће земског одсека из словенске филологије *Лескин*: Упоредну граматику великоруског, белоруског и малоруског и њихове дијалекте; тумачење старорусске (нестороне) кронике; вежбање у читању литавских и летских текстова. *Шлеман*: старобугарска (вајсло старословенска) вежбања; граматику модерног чешког језика.

САДРЖАЈ: Песпиштво: „*“. Записи. Илка. Куц... куц... куц! Мрки Вук. — Поука: Мозак у животиња. — Књижевност: Јокснм Новић Оточанин. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Мпхетића.

БРОЈ 33

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 15. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

О, ЦВЕТЕ, ЈАДНИ ЦВЕТЕ!

На њеним бујним груд'ма ружица тихо вене:
Листићи нежни бледе, мирис се мио гаси;
И њена рука хладно у прах је доле баца,
И другим, свежим цветом раскошне груди краси.

А ја са земље дижем несрећни цветак овај,
Од праха тресем чедно, на своје стиснам груди;
И тужан уздах један и једна суза топла
Суморну прошлост моју из мртва сана буди.

О, цвете, јадни цвете, ја знадем боле твоје!
У црној, дугој ноћи доста сам суза лио:
На њеним свежим груд'ма, чим мину срећа моја,
И ја сам, цвете мили, судбине твоје био...

С. Д. Мијалковић

ЗВЕЗДА

На сумрачном небу полуноћи тиje
Сјала звезда једна кроз сутон и мрак,
И по мрачном свету, куд се тама виje,
Весело је њезин треперио зрак...

И гледо сам на њу, пун миља и жуди,
И грлио светлост, што јој с чела сја,
На сјајно, и тајно од света и људи,
Бескрајним сам жаром љубио је ја.

Дуго сјај и блесак трептио је мило
И сипао светлост по срдашцу мом,
Докле облак један разви мрачно крило
И нестаде звезде у сумраку том.

Заман више сетан гледам небо клето,
Заман жељом хитам кроз сутон и мрак,
Испред мене дивна нишчезла је ето —
На обзорју другом да разаспе зрак...

Јов. А. Дучић

ИЛКА

(Наставак)

Било је то у Бечу пре три године; изашао сам у шест сата из куће да купим нешто у граду и да, по обичају, мало протегнем ноге. Тек што сам ступио на улицу, пробила ме студен, какве никад до тада нисам осетио. Крочио сам смело напред, да брзим ходом забашурим трице, што ме продајаху. Ма да није било касно, сусретао сам по улицама врло мало света а и то у највећој хитњи. Како сам постепено корачао, осећао сам се све то више расположен. Ништа на свету

не делује повољније на ме до леден а чист ваздух; моји су живци онда у потпуну миру, мисли су ми бистре а душевно стање као у лирскога песника, који још светске злобе није прозрео.

Величанствени „Ринг“, пресечен улицама, расветљен мноштвом фењера и електричних светиљака, које се пред дућанима блистају и осветљују раскошне изложе, учини ми се као неки одељак раја, у којем сам ја као неки тајан господар. Сви се журе, свима је до посла — говорах сам себи. — Нема никога дакле, да мирно и безбрижно ужива овај величанствени призор?... Којешта! — У свом заносу био сам заборавио студен, или боље: мој ме дебели и дуги ћурак верно и поштено служио, те нисам ни опазио, да покрај мене пролазе људи у једноставним зимским капутима и слабим огртачима, па најзад радници и без капута и без огртача. Додуше, било је ту и ћурака и бољих и лепших од мога, али ето, мени се тако чинило, да су сви ти људи равнодушни, ма да им у душу нисам завирио. Водила ме жеља к Стевановој пијаци; разгледаћу град — мишљах сам у себи — прошетаћу се лепо на ћу да свршен моме књижару или у кавану да мало проћерстам и видим шта вечерње новине кажу.

На мојој шетњи упаде ми у очи грдан термометар пред вратима неког оптичара. Приступих ближе, те опазих, како се ступац живе до осамнаест под нулом спустио. „Није шале!“ говораше неко момче, огрнуто до изнад ушију, — по изгледу трговачки калфа — бечким наречјем, неком кочијашу, чија кола чекаху на улици госте. „Ех, да је жежене!...“ прихваћаше кочијаш, туривши руке у џепове и враћајући се коњима. „Брррр...“ настављаше надошли трећи радознали господин, погледајући на црвени ступац и хватајући оберучке уши, као кад се ко у најкрајњем очајању оберучке ухвати за главу.

Баш онога истога часа, кад хтедох да се од тога места удалим, отворише се висока врата поменутог дућана, а оштар чивутски глас, у којем одсеваше задовољство, што је, по свој прилици некога преварио, понављаше опетовано: „Bon soir, mes compliments, Mademoiselle!“ Погледах пажљивије особу, којој бијаху управљени ти поздрави, те у исти час остадох скаменьен и изнебушен, као да ме гром из ведра неба ошинуо. Бијаше то главном госпођица Нлка, умилно и нежно створење, које сам некада у Далмацији познао и која за неко време испуњаваше моју младеначку фантазију оним нежним цвећем, коме је суђено да увене под утиском непрестане борбе у животу и раскалашног ћаковања. Бијаше протекло неколико година, од када сам је задњи пут видео, од када сам с њоме прекинуо оне љубавне везе које се у нашој Далмацији, где су договори тако тешки и ретки, једино погледима и крадомичним писмима уздрже, па гле, те вечери у далеком свету, у пустој, северној студени, пред вратима Авpамова потомка било ми је суђено, да је опет видим, да ме њен нежни лик опомене, да судбина или случај влада светом, да пробуди у мени она чувства, која заборав и дальина могу ослабити, али никако сатрти. Има момената у људској души, кад човек може да у цигли тренутак ухвати и разреди све главне и споредне црте створа, с којим га спајају неке више везе, да прибере и раствори осећаје, који прожимају тај створ, особито ако га се ти осећаји тичу. Тако је и са мном било те вечери. Умилни лик одавно невиђене девојане засјао се преда мном у свем свом сјају, а ма да је густи дувак прикривао њезино лице, не оте се моме погледу ни најмањи покрет њезиних црта. Него ипак ипак, време бијаше и на њој оставило свој траг; црне и проницаве очи, које бијаху некада луче мојих млађаних идеала, изгледаху још проницавије и дубље; загасита боја њена лица бијаше претрпела неку промену у том, што изгледаше блеђа, ма и пуначка и здрава; њене се усне склапаху и отварваху сад чешће него некада, да пропусте умилни осмех, који се од пређашњих у томе разликоваше, што је више иронијом а мање весељем зачињен био. Правилан грчки нос, бели, као алабастер, зуби и црна, потпуно црна боја њених бујних коса не бијаху претрпели ни најмању промену. Још ми нешто изгледаше чудновато и непрестано западаше за око, наиме лако, мал не неприметно дрхтање горње десне уснице, особито у моментима, кад би одговарала на какво завршено питање. Њезино одело бијаше једноставно и укусно, као у сваке праве Бечкиње; утегнута загасита сукња и сиваст огртач са широким вуненим овратником, у којем се губљаше њен обли врат, даваше још више чара том нежном створењу, а мали, округли енглески шеширић, обавијен густим дувком, изгледаше ми тако згодно удешен, као задња црта ког великог уметника на красно дело властите фантазије.

Врата се од дућана не бијаху још добро ни затворила, кад се наши погледи састадоше. Господе Боже! Та ко може човека уверити, ако сам није кушао, да у једноме цигломе погледу може да сине јасна и бистра читава историја једнога живота, са свима променама, са свима претрпљеним патњама, са свима жељама и идејама? У осталом, то се не да ни замислити, ако не претпоставимо сталан одношај душе са оком, из којега у неким моментима можемо да прозремо и задњу тачку унутрашњих

наших осећаја. Прелевало се њезиним погледом задовољство, што је у далеком свету, у страном жикљу срела човека, који је некада љубио, који се и тада призором њезине лепоте враћаше старим сновима и успоменама, чистим и неоскрњеним, као да су јуче никли. Него у изливу задовољства моташе се нека чудна страва, а бол, тежак и упоран бол са изгубљене слободе, одсеваше чисто и бистро са њезина погледа и красијаше њен израз оним чаром, који нас осваја, кад посматрамо израз на лицу Рафајилове Мадоне.

Ма да сам у први мах остао забезекнут, ма да су ми ноге клецале, ма да ми је цело жиће, пренесено у царство санова, само душевним животом живело, постао сам, не знам ни сам како, тако одважан, да јој ближе ступим и да је први пут у животу ословим.

„Ви ћете допустити“ — почех — „да вам се земљак, кога у осталом врло добро познајете, прикаже и да вас за здравље упита?“

Бијах то тако тешко и упорно извало, подвлачећи оно „врло добро“, да ни сам не знам, како сам до тачке дошао. При крају осудих свој поступак и сматрах сам себе глупим.

„Молим, молим“ — прихвати она, развлачећи речи и гледајући ме полу прекорно а полу умилно — то је за ме особита част! Ја се веома радујем том неочекиваном састанку!“

Лагано руменило бијаше прикрило њене јабучице, дисање постало теже а горња десна усница дрхташе, дрхташе непрестано, захватајући овај пут и десну јагодицу. Израз бола у погледу бијаше ишчезнуо, да се после врати јачи, а место њега прелеваше се она тајна страва — по свој прилици страва да нас ко не затече — сад разговетнија и јаснија услед непрестана зверања око себе и бојажљива кретања целим телом.

„Допустићете“ — додадох, осокољен њеном приволом — „да вас мало испратим и да вас запитам: како је у Далмацији?“

„Боље него овде!“ — прихвати она, пренувши у весео смех и заподенувши шалу — „онде бар човек може да се људски разговори; верујте ми да сам баш сретна, кад ми се прилика пружи, да српски проговорим, уз то да ми није француског, не бих ни на поље могла изићи. Ах, тешко је живети у земљи, где не знају језика!“

И страва ишчезаваше постепено, претварајући се у безбрижност, а разговор постајаше све то живљи, и ако се душе разумеваху друкчије но уста.

Из подужег пропиткивања дознадох, да је у Беч дошла у походе тетки и да већ од месец дана борави код ње.

Данијан Ђ. Опчикус

(Свршиће се)

КУЦ... КУЦ... КУЦ!

СТУДИЈА И. С. ТУРГЕЊЕВА

ПРЕВЕО **А. ПИСАРЕВИЋ**

(Свршетак)

XV.

Како смо лутали и блудели обојица — то се не може лако исказати! Светиљке нам несу ни мало помагале; несу могле ни мало да разгоне ону белу, скоро светлу маглу, која нас је окружавала. Ја и Семјон смо се неколико пута губили, поред свег тога, што смо из гласа викали, дерали се и једно те исто понављали — ја: „Тегљев! Илија Степанићу!“ — а он: „Господин Тегљев! Ваше благородије!“ — Магла нас је тако збунила, да смо лутали као кроз сан; обојица смо скоро промукли: злата нам је продирала до у дно груди.

Којекако, опет по милости свећа, што беху на прозорима, дођемо до куће. Цело наше лутање и тражење беше без сваког успеха — само смо један другог храбрили и обвезивали, а за тим смо одлучили, да и не мислимо о томе, како је немогуће ићи даље — већ да сваки иде даље својим путем; он пође лево, ја десно, и брзо већ несам могао чути његова гласа. Изгледало је, као да ми је магла већ ушла у главу — и тако сам лутао као маглом замагљен и само викао: „Тегљев! Тегљев!“ скоро несвесно.

— Ја! — зачу се махом као неки одговор.

Драги моји! Како сам се обрадовао! Како сам полетео онамо, где сам чуо глас... Зацрнео се преда мном човечји лик... ја к њему... Но један пут! Али у место Тегљева опазим пред собом другог официра из исте батерије, који се зваше Телепњев.

— Јесте л' се *ви* то одазвали? — запитам га ја.

— А јесте л' *ви* то мене звали? — запита он мене.

*

— Не, ја сам знао Тегљева.

— Тегљева? Баш сам га сад срео. Каква је то прашка ноћ! Не можеш никако кућу да нађеш.

— Видели сте Тегљева? Куда је отишао?

— Чини ми се — онамо! — махну руком официр овлаш по ваздуху. Ал' се сад не може ништа разабрати. Ето, на прилику, знате ли где је село? Једино је још спасење — кад псето залаје. Врашка ноћ! Је л' по вољи да запалите смотку... Бар ћете мало себи и пут осветлити.

Официр је био, колико сам ја опазио, негде на весељу, а мало и судрнут.

— Неје вам ништа казао Тегљев? — запитам га.

— Не знам, шта је то! Ја му кажем: Здраво, брате! А он мени: „С Богом, брате!“ Како с Богом?! И за што с Богом?! — „Дабогме“, рече он, „хоћу овај мах да се убијем из пиштоља.“ Луда!

Мени за часак застаде дах.

— Ви велите, то вам је казао?...

— Лудак! — поновн официр и забатрга се мало даље од мене.

Несам још ни к себи дошао од речи официровних, кад ал' зачух своје рођено име са доста јаком виком, тако да ми је слух поражавало. Познам глас Семјонов. Одазовем се... он дотрчи к мени.

XVI.

— Но, шта је? — запитам га. Јеси л' нашао Илију Степанића?

— Нашао сам.

— Где?

— Ту, неје далеко.

— Како си га... нашао? Је л' жив?

— Та, за Бога... разговарао сам се с њима. (Мени је одмах мало одлануло). Седе под брезом, у кабаници... и ништа. Ја им кажем: Изволите, господине Илија Степанићу, у стан; Александар Василић се врло брину за вас; — а они мени веле: „Жеља му је ваљда да се бринем! Ја хоћу да будем на чистом ваздуху. Боли ме глава. Иди кући! Ја ћу доћи после.

— И ти си отишао! — повичем ја и пљеснем рукама.

— А да шта ћу? Заповедили су ми да идем... Како да останем?

Сав ми се страх махом опет врати.

— Одмах ме води к њему — чујеш?! Овог тренутка! Ej, Семјоне, Семјоне, несам се надао томе од тебе! Велиш, неје далеко одавде?

— Врло близу, ено тамо, где се започиње шума, тамо они седе. Од реке, од обале нема више од два хвата. Ја сам их нашао из реке.

— Но, води ме, води!

Семјон пође напред.

— Ево, изволите, молим... Само да се спустимо низ реку — па смо одмах тамо...

Но место да се спустисмо низ реку, ми заидосмо у неку водојажу и нађосмо се у неком празном парлогу...

— Е, стој! — повиче на један пут Семјон. — То сам ја, знате, мало забасао... Треба ићи још лево даље...

Пођемо још лево... Западнемо у неки густ бурјан, да смо се једва искобељали... Колико сам се ја опоминао, близу нашег села неје било нигде тако густа бурјана. А мало даље поче нам под ногама бљечкати блато, указа се пред нама округласто, маховином обрасло дрвеће, каква такође несам дотле видео... Пођемо натраг а пред нама се створи стрми брежуљак, а на брежуљку стоји колиба и у њој неко хрче. Ја и Семјон викнемо неколико пута у колибу, нешто зајева само у дубини јој, слама се покрену а зачу се промукли глас: „Ка-рау-лу!“

Ми опет натраг... поље, поље пусто, неизмерно поље... Ја сам већ очајавао... Падоше ми на ум речи оног шаљивчине из „Краља Лира“: „Ова ноћ ће нам најзад ум одузети“...

— Камо да идемо? — окренем се очајно Семјону.

— Нас је господин, мора бити, обишао као шумски дух — одговори Семјон. — То неје нешто обично... Мора бити нешто нечисто!

Хтео сам већ да дрекнем на њега, но у тај мах допре ми до уха нов, особит, слаб звук, који махом обрати моју пажњу на себе. Нешто је тако пукло, као кад би истиснуо тврдо плуто из уског грлића какве стаклепке. Тај се звук разлегао не далеко од места, где сам ја стојао. За што ми се тај звук учинио особитим и чудноватим, не умем вам казати, но одмах сам пошао правцем онамо. Семјон је ишао за мном. За неколико тренутака се запрни пред нама у магли нешто високо и широко.

— Шума! Ето оне шуме! — повиче радосно Семјон. — Да, ено... ено и господин седи под брезом! Где сам га оставио, тамо седи и сад. Баш је он!

Бацим поглед онамо. Заиста: на земљи, баш брезу на корену, сеђаше човек, окренут леђима нама и неспретно згурен. Хитро му прискочим — и познам кабаницу Тегљева, познам му лик, његову на груди спуштену главу.

— Тегљев! — повичем, али се он не одазва. — Тегљев! — поновим ја и метнем руку на плеће му.

Он се мало погну напред, са свим покорно и хитро, као да је чекао да га гурнем, и положи се по трави.

Ја и Семјон га одмах подигнемо и лице му извијемо горе. Оно беше бледо, без живота, непомич-

чно; стиснути зуби су се белили, а очи, такође непомичне и отворене, показиваху у себи онај обичан, сањиви и „разнолики“ поглед.

— Господе Боже! — проговори Семјон и показа тај час окрвављену руку...

Та је крв текла испод кабанице, коју раширисмо, с леве стране његових груди. Пукао је на себе из омалена пиштоља с једном цевљу, који лежаше поред њега. Онај слаби звук, што сам га чуо, био је звук тог судбоносног пуцња.

XVII.

Самоубиству Тегљевљеву несу се баш јако зачудили његови другови и познаници. Већ сам вам рекао, како је он, по њихову мишљењу, морао као „фаталан“ човек учинити ма какву необичну аферу, ма да баш можда и несу очекивали оваку. У писму на батериског команданта молио је Тегљев овога, прво: да учини што треба ради искључења Илије Тегљева из списка потпоручничког, који се сам својеољно убио, а за тим је рекао, да има у фијоци нешто готова новца, па да се тиме исплате дугови, што их има; а друго: да преда важну ляцу, команднру целога гвардиског кора друго, незапечаћено писмо, које беше у истом завоју. То друго писмо, разуме се, да смо сви прочитали; неки од нас узели су и копије с њега. Тегљев је уложио труда, док је саставио ово писмо. „Ето, Ваше В—ство (тако се почињало), ви сте увек строги и за најмању нетачност и неуредност у мундиру и за најситнију погрешку у формалностима, кад пред вас изиђе блед, уплашен офисир; а ја ево сад одлазим пред нашег оњег, неумитног судију, пред Врховно Суштаство, пред Суштаство, које је куд и камо значајније и важније од Вашег В—ства и одлазим пред њега просто у кабаници, па шта више и без поште на врату“... Ах, како је тешко и непријатно утекала на мене свака та фраза, свака реч, чија је слова написао покојник брижљиво дечјим рукописом! Та зар је могао, питао сам сáм себе, зар је могао и у таком стању још преминьати и бирати такове бљувотине и глупштине?! Тегљеву се без сумње допале те фразе: он је за њих пропустио и занемарио све оне епитете и амплификације à la Марљински, што су тада биле у моди. Даље је говорио о судби, о гоњењима, о своме позиву и „опредељењу“, које је остало недовршено, о тајни, с којом леже у гроб, о људима, који га несу хтели да разумеју; навео је и стихове некаког песника, који је говорио о светини, како она „носи живот“ — „као навратник“ — и упада у порок и грех „као чичак“ — и све то још неје било без ортографиских грешака. Право рећи, то писмо пред смрт бедног Тегљева било је доста јадно и несносно — и ја чисто представљам себи ону висину особу, на коју је то писмо управљено, како се с превреньем и обешњу и каквим тоном изразила: „Глупи офисир! На поље с коровом!“ На крају писма се отео Тегљеву из срца искрен уздах с покличем: „Ах, Ваше В—ство!“ — тако је завршио своју посланицу — „ја сам сиротан, мене нико неје волео од младости — сви су се туђили од мене — а једино срце, које ми је било одано и верно — ја сам убио и упропастио!“

У шпагу од кабанице Тегљевљеве нашао је Семјон бележницу, без које његов господин неје ишао никуд; но скоро сви листови су били искинути; остао беше само један, на којем беше исписан овај рачун:

Наполеон се родио 15. августа 1769.

1769
15
8 (август је 8-ми месец у год.)
свега 1792
1
7
9
2
свега 19!

Наполеон је умро 5. маја 1825. г.

1825
5
5 (мај је 5-ти мес. у г.)
свега 1835
1
8
3
5
свега 17!

Илија Тегљев рођ. 7. јануара 1811.

1811
7
1 (јануар је 1-ви месец у год.)
свега 1819
1
8
1
9
свега 19!

Илија Тегљев умро 21. јулија 1834. г.

1834
21
7 (јулије је 7-ми мес. у г.)
свега 1862
1
8
6
2
свега 17!

Сиромах! Неје ли можда за то и отишао у артељериште?

Сахранили су га као самоубицу — изван гробља — и мало по мало, па су га и заборавили.

XVIII.

Други дан после погреба Тегљевљева (ја сам се још бавио у томе селу, очекујући брата) дође ми Семјон у собу и јави ми, да жели Илија да ме види.

— Какав Илија? — запитам га ја.

— На наш разносач.

Дадем га звати.

Он ми дође. Изрази у кратко своју жалост за господином потпоручиком; чудио се, шта се то могло с њиме тако случити...

— Је л' ти остао што год дужан? — запитам га.

— О, никако, не! Они, што год су заповедали и добили, све су одмах акуратно исплаћивали. Него ево шта... — ту се разносач мало насмеја. — Вама је допала некако једна моја стварка...

— Каква то стварка?

— Та ето баш та — па показа прстом на резани бакрени чешљић, који лежаше на тоалетном сточићу. — Ствар је мале вредности — продужи разносач, тај велики враголан — но како сам је добио на дар...

Ја махом дигнем главу. Одмах ми је као нека светлост синула пред очима.

— Је л' теби име Илија?

— Јесте.

— Па то сам ја тебе... онда... под врбом...

Разносач намигне оком и још се већма насмеши.

— Мене.

— Па то су тебе онда звали.

— Мене — поновн разносач с несташном скромношћу. — Ту има једна девојка — продужи он у фистули — која је због врло велике строгости својих родитеља...

— Добро, добро — прекинем га ја, дам му чешљић и испратим га до врата.

Дакле ето ко је био онај „Иљуша", помислим ја и удубим се у философска размишљања, о којима вам сад не ћу говорити, јер несам рад никоме да сметам у веровању у судбину, предрасуде и друге „фаталне" ствари.

Кад сам се вратио у Петроград, распитивао сам за Машу. Потражио сам и лечника, који је лечио. На своје изненађење чуо сам од њега, да се она није отровала, већ је умрла од колере. Казао сам му, да сам чуо од Тегљева, да се отровала.

— Е! е! — покличе махом лечник. — То је тај Тегљев, артиљериски официр, средњег раста, погурен, што мало реска у говору?

— Јесте.

— Но, то је. Тај је господин био код мене — тада сам га први пут видео — и почео ми је силом доказивати, да се та девојка отровала. „Колера", кажем ја; „отров", вели он; „та колера је", кажем ја; „та отров је", рече он. Видео сам најзад да је то човек некако душевно болестан и прилично дрзак са мном... Све једно, помислим, субјекат је и онако умро... Но, рекнем му, отровала се, ако баш то хоћете. Он ми се захвали, пружи ми, шта више, и руку — и оде нагло.

Ја испричам лечнику, како се исти официр оног истог дана убио.

Лечник не помаче ни обрва на то, већ само опази, како има на свету разних особењака.

— Има! — поновим и ја.

Јест, право је казао неко за самоубице: док не изврше своју намеру, нико им не верује, а кад изврше, нико их не пожали.

(Чатано у „Колу младих Срба" год. 1893.)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

Што војводе! крикну стара и истрча у ходник.

У даљини се чула трка војника, крици и дозивања... Немачно је Дитрих извршивао заповеди господареве, тражио и казнио кривце, што су допустили Јанку витезу на градске зидове.

Допираху све разговетнији одјеци гласова и јаука, звека ланаца и звекет оружја, а најпосле крици убијане жртве.

Агата подиже руке к небу.

— Вратио се... шапну — и одмах покољ... Боже! а кад ће стићи твоја правда?...

Слушаше још. Још само часком трајаше прева, — после се опет све утиша, као и пре. Немачно су пресуде извршене, па се стражари полахко разилажаху. Чујаше се опет од бедема умерени им мирни корак.

Агата се вратила у собу да обуче Марту, како ће дочекати војводу.

Борковић се ипак не врати брзо. Задржа га долазак онога, који с њим дељаше намесништво, старосте Прецлава.

Дође он збуњен и донесе немиле гласе.

Пан Маћко истрча пред њега и уведе га у мању собу, него што беше она, у којој се је јуче гостило. Беше тамо само озбиљни Сенђивој и окретни Скора, који се је већ са свим отрезнио од јучерашњега пијанчења.

Видећи забуну Прецлаву на лицу и домишљајући се, да се је морало неко зло догодити, војвода га трже за руку.

— Говори! каке носиш гласе? — запита с нетајеним немиром.

— Волео бих онемити — одговори покорно Прецлав — него јављати то вашој милости... Зли гласи... из Кракова...

— Шта? говори! — крикну пан Маћко а лице му поцрвени.

— Краљ — одговори с колебањем Прецлав, лутајући очима на све стране, као да се бојаше погледати у лице војводи — краљ — понови — одазивајући се јемачно молбама и тужбама Наленча... одузе намесништво теби, војводо, и мени!...

Глас тај паде као гром. Чак и Сенђивој, који до јако сеђаше непомично, окрете се читавим телом Прецлаву, зину, али не рече ништа... Скора притрча живо а Борковић стајаше и гледаше, лице му пак постаде од црвеногa модро...

— Шта?... шта?... — муцаше.

Прецлав рашири руке.

— Већ је изашла краљева заповед... — рече — одузима намесништво вама и мени!

— Хрррррр! — загрми назад Сенђивој, па затвори уста. Хракну и пљуну.

— Иии... иии! — запишта Скора презирно, гледајући проницавим погледом на војводу. А пан Маћко само одисаше тешко и гласно, не говорећи ни речи... Уста му побелела и грчевито се искривила, нестрпљивом руком тргаше кафтан на себи. Груди му се таласаху тако силовито, да му цело тело дрхташе, док најпосле не грухну у грохотан смех.

— Ха! ха! ха! — зарика, да се зидови затресоше, — краљ игру тера... но, видећемо!

— Хрррррр!... замумла Сенђивој, — *ius gladii*... пропаде!...

— Не пропаде... не пропаде! — плану пан Маћко — имаћу га у Кожмину, ако не у Познању...

— Мучно их је све довући у Кожмин — приметити Прецлав, — а сада, ко беше немио, плаћао је главом у Познању или другде...

Сенђивој замахну руком у ваздуху, као да сече главу...

— Фик!... рече — на ником ништа! а сада... хррррм!...

— Мучи! — крикну Маћко, — домишљићу се ја!

— Домишљаћемо се! — понови Скора — тушта је вукова...

— А ко је наследник?... — изусти за час Маћко.

Прецлав се заколеба. Плашљив поглед подиже на Борковица.

— Вјербјента... из Кракова!... — измуца за час.

А на то Борковић чисто скочи као опарен.

— Шта?! — врисну — своје хоће да нам натурује!... Натурио нам је туђе право, малопољско, а сад и своје људе шаље амо тај краковски краљ, да нас држи на узди!...

Стисну песнице па пређаше њима Прецлаву сав запенушен, бесан.

— Ти лажеш! — викаше, — не може то бити!

Прецлав узмицаше у страху, док га војвода не дотера до дувара.

— Тако ми душе! — муцаше — истина је...

Сенђивој устаде. Усправи се својом големом телесином, подбочи се, хракну и зину. Хоћаше зар да говори свечано и одлучно, а то се догађало само у ретким, необичним приликама.

— Маћко!... — рече, а глас му дрхташе. — Зло је. Краљ одузима намесништво — има права. Може му се за то осветити — али има права. Натуривати пак из Кракова намеснике — није слободно!... Против тога ваља побунити све... све!

Рече и седе свом тежином, гледајући непомично преда се.

— Ја бих отишао у Краков... — јави се Скора — нека краљ зна, шта чини... нека зна, да ће бити зла, ако не опозове... А не усхте ли...

— Глуп си! — крикну Сенђивој гласније, него обично. — Зна он, шта ради. Право рече Маћко: Правом хоће да нас свеже са собом... наметнуо нам пјотрковско право, да нас подвргне Малопољској... Још људе своје даје, да суде по томе праву... Јасно је... Хрррррм!...

Хракну и пљуну.

Дотле Маћко — не гледајући више на Прецлава, који стојаше уза зид као прикован — тргаше по соби уздуж и попреко, стрељаше испод очију на све стране, чупајући браду нестрпљивом руком.

Настаде ћутање. Чујаше се само хрипљиво ди-

хање Маћково, убрзани му, тешки кораци, пригушени уздисаји Прецлављеви, а час по час гласно хракање Сенћивојево.

— Ја бих отишао у Краков... — пишташе Скора, не скидајући очију с војводе.

Сенћивој се силовито брецну, али у то пан Маћко застаде и рече:

— Право, право тај вели. Идем у Краков, а ту ћу све узбунити!...

Глас му је већ ојачао; с прихваћеном намером попушташе немир, придолажаше снага.

— Ви — додаде — ти Прецлаве, и ти Сенћивоју, и ти Скоро... идите у Познањ, Кањиш, Шераћ и друге градове!... Саливајте шљахту... указујте на погибао, а скупљајте добровољце.,. подсећајте на братски савез! Нека се сви сложе...

— Само не треба ништа отворен очинити против краља... — примети Скора — јер не ће усхтети...

— Право вели! — потврди Борковиц. — Отворено треба рећи: није тај савез против краља, него против наметнутога права, против новога старосте!

Устумара се опет по соби и говораше сам са собом, размишљајући и правећи различите комбинације.

— Да... да... — мумлаше, — привидно ништа против краља. А то ће изићи све на једно... Сви ће се сложити, а краљ се не ће моћи опрети!

— Скоро! — викну, прилазећи Шчедрику, који жустро притрчи, — ти имаш бржу памет...

— Глуп је! — прогуђа зловољно Сенћивој и открену се.

— Имаш памети! — понови Маћко, не пазећи на примедбу. — Само ју не заливај пивом, а окрећи је на све стране, да што успешно измислиш.

— Биће успеха! — закле се Шчедрик.

— Пази дакле... — говораше даље војвода. — Мисли тако, да из сваке твоје мисли израсте силан чин, а чини тако, да сваки чин буде поуздан и згодан ударац... Он... краљ... хоће рата — па ће га имати!...

Смејаше се и тресијаше се опет, читавим телом, од тога смеха.

А кад се умири, додаде:

— У Краков идеи данас... Тамо ће се на брзо узвитлати бура, да ће јој се ломљава чути и овамо... А ви настојте, да буде све спремно... Упашћу амо и дати знак... Узбунићемо све — а из тога ће израсти нови поредак за нас!

Прискочи Сенћивој и зграби га за руку.

— Крвави ђаволе! — рече му полугласно на ухо — примиче се час освете и за тебе, и за мене... Дађу ти на брзо Венијамина... Одсеч нека ти је на очима, а све спремај.

Сенћивојеви очи блисну̂ше дивљим огњем. Не одговори ништа, само му усне задрхташе.

— Ваљан човек! — шапну за час, дижући очи на Маћка, који стајаше још часак, као да скупља расптркане мисли, а после се наједаред трже и истрча из собе, на другу страну замка, к Марти.

Марта већ беше обучена у најлепше одело, свечано. А изгледаше у њему сушта краљица. Имаћаше на себи дугачку хаљину са скутом, доле врло широку, а око бедара утегнуту тако, да дивни стас изгледаше у њој као саливен. Хаљина та беше од свиле кармазин-боје, а на њој трепетаху златни везови и дивотни бисер. Рукави од рамена до лаката беху пришивени, а од лакта се раширили, спуштајући се рахат и показујући оздо други рукав од златоткане свиле. Коса, слободно распуштена и не сплетена у витице, падаше у бујним увојцима, опасана златним обручем. Таки обручац, као круна, украшен драгим камењем и бисерјем, сијаше се у врх главе. На белом врату блисташе златан ђердан, коме крајеви беху скончани на белом ланеном превесу, који се спушташе на плећа. Стајаше тако накићена на отвореном прозору, спрам врата, на која уђе војвода.

Војвода застаде на прагу и гледаше подуго ту дивотну женску прилику. Лаки ћух ветарчев играше се њеном косом, дижући читава, дугачка пасма, која се прелеваху у сунчаним зрацима. Блештаху у тим зрацима алеми на круни, злато од ђердана и копче на свиленој хаљини, да Марта изгледаше сва окружена огњевитим одблеском, пуна величанства и чари. Бело чело, очи тамне а сјајне и дубоке, лице мало полепшано и разувучена уста и гипка, вити стас, нагнут мало к прозору, где у даљину блуђаше поглед Мартин, пун чежње, и пружаху се руке, као за загрљај, — све то војвода обухвати једним погледом и наједаред заборави на све бриге, које га тиштаху.

Рашири руке и полети к њој...

На одјек његових корака Марта се трже и крикну. Лице јој побледи, поглед клону к земљи; устукну, хотећи да се измакне загрљају.

— Марта... шта ти је? — запита Борковиц, привлачећи ју к себи и усплампћелим погледом гледајући јој у очи, превучене наједаред маглом туге.

Она ћуташе; само се незадржани уздах оте из груди.

— За Бога! — крикну пан Маћко — да ти се не чини каква кривда?... Реци!... Та знаш, како те милујем... свет бих развалио, да ти угодим... Ево гледај, шта сам ти донео!

И стаде вадити из недара свакојаке адиђаре,

ситне али големе цене. Беше онде алемова, као зрно грашка, и врло уметних прстенова и низова бисера, и један ђердан тако вештачке израде а тако богато начичкан дијамантима, да се очи затвараху, јер не могаху подносити блеска, који засењаваше.

— Ето ти сад — понови — што сам ти донео!

И бацаше те адиђаре на сто пред Марту.

— Донеће ти амо одмах — настави даље, бацајући на њу немирне погледе — донеће ти амо још свакојаких материја, лепих тканина за хаљине... Ваљда ти се не чини ништа криво... Свет ће ту срушити за тебе... читав свет!

Та реч: „свет!“ паде опет као терет на срце Мартино и заледи га. Шта јој је до тога света, кад га она не познаваше!... Хладно гледаше на злато и сјајне алемове, ђердане и прстење, који се расипаху по столу са звеком.

— Хвала вам... — шапну — хвала!...

Али речи јој застајаху у грлу, не могаше да говори. И наједаред ју сву потресе силовито јецање.

Борковић стајаше нем од пренераженја. Ни глас, што но га донесе Преплав, ни гнев, који га обузе, не променише тако његова лица, као сузе Мартине.

Прискочи јој, притисну ју опет на груди, привуче и пољупцима испечених, жарких усана сркаше сузе, које су јој текле низ образе.

— Марто, шта ти је? — понављаше шапатом.

А глас му дрхташе и груди страсно дисаху.

Она се пак трућаше, да се силом отме из његова наручја. Вила се као у обручевима, укланала лице од пољупаца, чувала бојажљиво уста и наједаред га отиснула од себе, напрежући руке...

— Шта је то? — крикну Маћко. — Отискујеш ме! Ти мене отискујеш?...

Очи му гораху од беснила, бацајући црвену светлост.

Зграби ју за руку и привуче к себи.

— Слушај — рече — говори истину, јер ће бити велике несреће!

Сваку реч изговараше с нагласком, полако, као да хоћаше да ју тим јаче дирне у срце.

— Реци — понављаше — за што плачеш? За што хладно гледаш на те дарове, којима би се краљица радовала?... За што ћутиш?...

Она се превијаше под силом тих речи и склањаше главу, сметена, узалуд хотећи да угуши узрујаност, која ју је издавала. Желела је да проговори — није могла... Отњевити, променљиви поглед војводин проницаше јој душу, одузимаше свест, задаваше страх. Чињаше јој се, да с тим крвавим блиском његових очију продире у њену душу нека неодољива снага, која ју подјармљује, гуши дах у грудима, потире сваки отпор. Тај поглед тињаше читаво њено биће као бреме, које тлачи све друге осећаје и жеље. Замираше све оно, што јој је мало час занимало душу... Ишчиле из памети слика сјајнога краљевића-витеза, а место тога стајаше пред њом, у свој својој моћи, господар њена живота и смрти — тај, коме она осећаше на себи убрзан, силовит дах, тај, који јој дојако заслањаше својом дивском, моћном приликом онај непознати свет, о коме наслућиваше у сваким сањарјама, коме пружаше руке. До селе примаше она све од војводе несвесно, као нешто, што јој припада — а сада, под снагом тога погледа, нехотице осети, да то, што јој он даваше или чињаше, беше љубав, беше доброчинство, за које она, у замену, беше дужна, да му буде безграничко предана. Осећаше се крива и као кривац оборила главу... А у исти мах покрену јој се из дна душе питање:

— Шта је он мени? Ко сам ја?

— Агато! Агато! — викаше војвода, дотеран до беснила упорним ћутањем Мартиним.

Стара дадиља, која помно бдијаше на собним вратима, указа се на прагу.

— Та је вештица морала нешто рећи! — вришташе Борковић, летећи Агати са стиснутим песницама, у дивљој срџби. — Она ће ми за све платити!...

Та претња поврати Марти свест. Сетила се данашњих речи дадиљиних: „Ти хоћеш моје смрти!“ и њена великога страха. Ваљало је по што по то одбранити Агату, која стајаше на прагу, бледа као мрама, што по јој покриваше главу, склопљених руку као у молитви, очекујући ударац.

— Оче! — крикну Марта, па потрча и сама к вратима и стаде међу војводу и Агату, — оче, допусти да говорим... није Агата крива!... сама сам крива... сама...

— Ти?... — понови Борковић, држећи грозно измахнуту песницу, — шта си учинила?...

Еле пису га бадава од јуче распињале страшне слутње. Од како му витез Јанко признаде, да је видео и заволео Марту, не имађаше војвода ни тренутка мира. Све бриге, које се на њега данас свалише, надмашаваше једна, најтежа: да се та, коју је суревњиво чувао од људских очију, може измаћи испод његове власти, у наточ затвору и стражарењу. Виде промену у њену гласу, лицу и држању...

— Шта си учинила? — понављаше модрим устима, дрхћући при самој помисли на одговор, каки могаше да наступи.

— Нисам ништа учинила... — одговори Марта, — само ме мори туга и чежња у том сужањству...

Борковиц слушаше и не разумеваше.

— Чежња... туга... — понављаше. — За чим чежња? каква туга? Ко те научи те речи?...

Немирни, истражни му поглед прелажаше с лица Мартина на Агату, која оборене главе чекаше пресуду. Један пут успеде, да ухвати летимичан поглед старе дадиље, молећив, очајан, управљен Марти, и да опази, како се рука Агатина неприметно дотаче уста, као да тим знаком хоћаше да измоли у ње постојано ћутање.

Згрaби силно Марту за руку и трже је к себи.

— Не тајн ништа! — вришну, — не тајн!

Марта се брецну, подиже главу и погледа одважно војводи у лице. Узбуни ју његов глас, пун бесњила, и силно тражње. У њену погледу, на устима и челу одсевну израз несавитљиве воље, сталне одлуке и као да хоћаше охоло рећи:

— Ја нисам твоја робиња!...

Војвода осети у њеној души буну, — буну против себе, буну дрске крви Наленча... Тај охоли поглед и лице, које се сијаше од неустрашена јунаштва. вређаху га и ругаху му се јачим презиром, него икакве речи.

— Не тајн ништа! — понављаше, стискујући у својим железним песницама малену руку Мартину.

— Не ћу тајити! — одговори Марта, мрштећи обрве од бола и срџбе, која јој не даде дуже владати над собом, — не ћу тајити!... и казаћу ти све, господару: пусти ме на слободу!... не тражим ништа, само ме пусти! или реци, ко сам? јесам ли робиња твоја, слушкиња или ћерка?...

Борковиц скочи као рањена звер. Пусти Мартину руку, шкргутну зубима и прсну у смех...

— Ко си ти?... — понови — ха! ха! ха!.. Ти си нешто горе, него робиња и слушкиња, — ти си погана крв издајникова... ти си ђаволски пород... ти си проклето семе, које треба уништити... А ја сам те уздигао... хтео сам да те учиним срећном!... Ти се противи мене буниш и отискујеш ме, а ја ћу те згњечити... тело ћу ти обешчастити, а душу дати ђаволу!...

Запенушио се, као бесан, и бацао пену око себе, — стиснуте песнице час дизаше над главом Мартином, час спушташе и дераше кафтан на себи, не смејући зар још, у напоч злости, да учини срамоте оној, коју миловаше.

А Марта развучене зенице од пренеражења гледаше на војводу, како се успропадао, и слушаше његове речи, која свака падаше као жива жеравица на њену душу.

Све јој се слутње обистинише... Она је ћерка издајникова, уклето и на пропаст осуђено створење! — та то је давно наслућивала... А сада речи војводине раздераше са свим тај застор, који застираше будућност пред њеним очима. Нема спаса... мора погинути у срамоти и беди... Смрзло јој се пред очима... изумро дах у грудима, следила се крв у жилама. С опруженим рукама клону крај ногу Агатиних, која стајаше непомична, као мртва, у немој пренеражености.

— Оче... оче! — шапну Марта, савладана бесилом и снагом погледа војводина, који је заћутао, па ју на ново оштро посматраше.

— Не зови ме више оцем! — крикну пан Мањко. — Ја нисам твој отац, него судија... Чувај се!... Чувајте се обе!...

Прискочив и згрaбив ју снажним рукама, подиже ју са земље... Као клештама стеже ју у загрљају, упи очи у њено лице, бледо као мртвац, и тако подуго стајаше, привлачећи ју свом силом к себи.

— Не пуштам те... не пуштам! — шапуташе страсно, примичући уста своја Мартиним устима и напајајући се њеним дахом, — не пуштам те... док не будеш моја... док те не смрвим у загрљају!

Наједаред ју одгурну.

— Чекај! — повиче — немам каде, да се сада опајам раскошу — али ето мене на брзо... чекај!

Згрaби Агату за руку.

— А ти! — крикну — чувај се... ако ти је живот мио! Пази на ту девојку, док ти нису очи искочиле, док ти је читава кожа на костима...

Кад то рече, истрча, јер не мораше да ту дуже остане. Осећаше зар, да за час не би био кадар владати над страшћу, која га је заокупила. Заборавио би можда на све, на Краков, краља и Јадвигу, заборавио би на своју освету и планове, уз ту девојку, која му је будила беснило у души и жегла крв пакленим жаром. Зграбио би ју... смрвио... убио — а после... полудео.

Ван себе трчаше опамо, где је стојао Дитрих на стражи подземних ходника.

Див стајаше, као обично, непомичан, са секиром у руци. Мрким очима стрељаше на војводу, који се приближиваше.

— Учињено је — рече — по заповести. Двојица стражара признадоше под усијаним железом, да су видели и пропустили младога витеза, кад је ишао на другу страну замка и гледао... Гуљени су с њих ремени, а после су им одрубљене главе и обешене за страшило.

Борковиц не слушаше.

— Агату ми чувај!... — крикну. — Главом ћеш ми одговарати!... Ако ишта опазиш... стару у тамницу!...

Дитрих слеже раменима.

— Пролази, као сенка — одазва се — не говори ништа... шта ћу опазити?...

— Гледај ноћу, као мачак! — прекиде напрасито војвода. — Слушај кроз зид! Завируј јој у мисли!... Главом ћеш ми одговарати!...

Див опет слеже раменима.

— Биће!... — рече кратко.

Запали буктињу и даде ју војводи, отварајући врата у подземне подруме.

Борковић скочи и оздо се још једном осврну на Дитриха...

— У мисли јој завируј! — понови. — А ако шта опазиш, у тамницу... на смрт.

— Биће!... — промумла опет Дитрих, затварајући тешка врата. Моја ће глава остати читава...

Задрма њом, као да се хтеде уверити, стоји ли чврсто на раменима. Уста му се искривише подругљивим осмехом.

— Куцнуће и теби час — шапну — а биће страшан!...

Узе секиру у руке и стаде се полако шетати, бацајући кад и када погледе на ону страну, где беху Мартине собе.

(Настаниће се)

НОУКА

КАКО ПОСТАЈУ ДИЈАМАНТИ

У седници француске академије, што је била у Паризу 6 фебруара 1893 год., јавио је чувени хемичар Моасан, да му је пошло за руком те је у своме лабораторију направио праве дијаманте. Са свију страна су му честитали, што је решио задатак, којим се занимају најславнији испитивачи ево већ сто година. Но испитамо ли поближе оно, што је објавио Моасан, наћи ћемо, да је он у вештачком прављењу дијаманата учинио додуше велик корак у напредак, но да још није дошао до краја у решавању тога задатка. Како постаје то светло и сјајно драго камење, што га дијамантом зовемо, још је увијено у тајанствен вео. Обично се каже, да је дијаманат чист кристалисан угљеник. Но то опште правило ваља мало поткресати. Угљеник се појављује у природи у разним кристалним облицима. Графит — срце наших писаљака — јесте скуп угљеникових кристала, па ипак, како ли је велика разлика међу њиме и дијамантом! Кристали графитови су по хексагоналном кристалном систему, а дијамантови су по октаедричном; графиту је густина 2·0, дакле двапута је тако тежак као дестилисана вода, а дијамантова је 3·5; графит је мекан, јер се таре о артију — њиме пишемо, дијаманат је пак најтврђе тело! Кристалисан угљеник појављује се дакле у два сасвим различна облика. Но ми бисмо грешили, кад бисмо узели, да је графит и дијаманат баш чист угљеник. И у графиту и у дијаманту има и других материја, и ако у врло мајушној мери. Као што је познато, има више врста обојадисаних дијаманата: има жутих, плавих, црвенкастих дијаманата, мрких у разним нијансама; шта више нађено је и црних, ређе сасвим црних. Бели или као вода чисти дијаманти врло су ретки, управо најређи су. Разно обојадисани дијаманти имају своју боју од разних страних материја, које су као уткане у угљеникову масу, и најбољи научници, који познају дијаманат, држе, да је супстанција, која бојадише, састављена из спојева метала, гвожђа и титана. У Бразилији и доцније на предгорју Добре Наде у јужној Африци нађене таковзване црне дијаманте држали су у први мах за смесу дијаманта и угља, па зато су их и прозвали *карбонадо*. Но тачнијим испитивањем дознало се, да су ти црни дијаманти скуп веома мајушних црних дијамантових кристала, који се слободним оком не могу разазнати. Угља у карбонаду нема, црна боја је од додатка гвожђа и титана. Напротив у гомили црних дијамантових кристалића налазе се кадикад усамљени бели кристалићи.

Када се поближе дознало, какве је природе дијаманат, учени су људи дошли до тога уверења, да ће кад тад поћи за руком, дијаманте и вештачки чинити у лабораторију; ради тога треба само да растворимо чврсти угљеник, па да буде течан, за тим да га оставимо да се кристалише — сасвим онако, како се кристалише стипса, када је бацимо у врелу воду, па се раствори. Када се такав раствор стипсин расхлади, појављују се кристали од стипсе. Но угљеник се врло тешко раствара; баци угаљ у воду, у киселине, у цељ — остаје не промењен. Но од неког времена зна се, да се угљеник раствара у истопљеном гвожђу; у тој ватреној маси угљеник се тако раствара, као што се стипса раствара у

врелој води. Охлади ли се та гвожђана маса, смрзне се, угљеник мора се појављивати у кристалној форми. На збиља, тако и бива. У нашим топионицама, где се гвожђе топи, понавља се тај процес сваки дан, само што угљеникови кристали, који се том приликом појављују, нису дијаманат, него графит. Угљ се појављује у облику мрко црних листића, и то је прави графит. А како је густина графиту 2·0 а дијаманту 3·5, то су минералози дошли на ту мисао, да ће моћи и дијаманте начинити, само ваља њи за тим, да у растопљеном металу растворени угљеник кристалише под великим притиском. На тим је путеи пошао Моасан. У своме послу употребио је електричну топионицу, у којој је температура 3000° C, за тим је узео такве металне смесе, које се јако скупе, кад се смрзну, у којима је дакле угљеник под великим притиском. Када је Моасан чврсте те металне масе разбио, нашао је у њима мајушне црне кристале, који су имали структуру и тврдоћу дијамантову, а скоро и његову густину. По у тој прилици добивени кристалићи били су сви скупа мање од једнога грама, па зато је тешко хемиски испитивати те у лабораторију добивене камичке, те и резултати тих испитивања не могу бити баш сасвим поуздани; још је увек питање, да ли је Моасан добио баш праве црне дијаманте, онакве, какви су нађени на Борнеу, или врсту дијаманта, какав је карбонадо. На и вештачко прављење самога карбонада мора се рећи да је велик напредак; ноће ли то једаред за руком, онда ће се на скоро моћи вештачки правити у лабораторију и бели и обојадисани дијаманти.

За трговину драгим камењем за сад је откриће Моасаново без даљих последица. Карат (0·205 грама) ситних неуглачаних дијаманата стаје данас на предгорју у јужној Африци до 15 фор. Прашина од дијаманта, коју је Моасан добио, састављена је из тако сићушних камичака, да се никако не могу опазити, шта више, тек се увећана лупом могу разазнати; и оно мало црних дијаманата, што је Моасан вештачки у своме лабораторију начинио, стаје Моасана неких 5000 фор. — толико је трошка имао при своме испитивању.

И ако дакле Моасанови покушаји немају за сад практичне вредности, тек су за науку врло важни, јер смо тиме поприлично загледали у прилике, где и како су и постајали а и данас постају дијаманти у великој природној радионици. Знамо да унутри у земљи има силна гвожђа, шта више неки говоре и о гвозденој језгри земљиној. У вулканским се процесима топе разни метали у утроби земљиној, па то бива често још и под великим притиском, а кадикад те растопљене масе крче себи пута и до површине земљине. У тим приликама, када се топе и смрзавају металне масе, могуће је да у природи постају дијаманти, који у ужасним ерупцијама долазе на површину земљину.

Места, где има дијаманта, још су слабо геолошки испитана. Још најбоље су позната дијамантска поља на предгорју у јужној Африци, где се често налазе као у неким котлинама налик на вулканске кратере. У тим необичним котлинама има нека плавкаста земља, измешана многобројним, ћошкастим разбаченим камењем разних врста, па у тој плавој земљи налазе се дијаманти. Свакојако су те котлине вулканског порекла. У другим дијамантским пољима има поред гвожђа још и тешких метала, као злата и платине, који су зацело из утробе земљине доспели горе на површину. По томе је врло вероватно, да се дијаманти стварају у гвожђаној утроби земљиној, да тамо има још много дијаманата, и да ти само у особито грдним ерупцијама из највеће дубљине долазе на видело. Тако је најновије испитивање много расветлило тамно порекло најскупоценијем драгом камену — дијаманту.

C. Falkenhorst

Андрија М. Матић

КЊИЖЕВНОСТ

ЈОКСИМ НОВИЋ ОТОЧАНИН

(ПРИЛИКОМ ДВАДЕСЕТПЕТГОДИШЊИЦЕ ОД СМРТИ МУ)

(Свршетак)

Емил Чакра, написан приликом Јоксимове смрти кратку биографију покојникову, напоменуо је, да је Јоксим још 1837 написао »Српство«, али никад неје изашло, већ само неки одломци, као што су: »Лазарица« 1847, »Душанија« и »Цар Урош«.

Судећи по одломцима тим, рекао бих, да је »Српство« морало певати догађаје, који су

се збили за владања славне династије Немањића па до пропасти на Косову. »Душанија« пева догађаје, који се збише у доба највеће славе Срба за владања Душана Силног. У »Душанији« нам приказује Марка, Страхињу, Рељу још као младиће, а у тој истој књизи нам пева и ону причу, како је Душан Силни посинио Милоша Обилића.

Од тада је готово сваке године изишла која књига песама од Јоксима Новића. Године 1860 изиде »Милошева«, године 1861 »Ајдук Вељко«, а године 1862 велике три песме о »Бирчанину Илији«. Чудновато је заиста, да Јоксим не начини епос какав као »Лазарицу«, само у већем. Године 1865 изишла му је »Карађорђија«, осим тога године 1864 је у »Српском Огледалу« излазила велика епска песма »Сибињанин Јанко«. Године 1881 изишла је књига неких Јоксимових песама под именом »Вучићевке и Обреновићевке«, у којима веома напада на Обреновиће а особито на Милоша. Много му је песама остало у рукопису, које и сада труну у каком столу.*)

Јоксиму, као и свем нашем народу, најмилији је јунак Краљевић Марко. »Јер над Марком не бјеше јунака«, он је најпоштенији јунак, њега воле сви — и старији и млађи, јер

... је био огледало сјајно
војницима на свему свијету.

Марко неје варвар, он штеди непријатеља, јер

... је Марко јунак племенити
пак поштује послушно јунаштво.

Кога нам год хоће да прикаже као добра јунака, он му тек прида по које својство својих љубимаца; тек ће рећи: јачина Маркова, поглед Страхињин, брзина и окретност Рељина и т. д.

Јоксимови јунаци: Марко, Страхиња, Реља, Милош, Бошко Југовић, Срљ и ако несу баш тако храбри као јунаци грчки, да се и самим боговима противе и њима не верују, несу баш ни такви, као у нашој народној песми, да падају од човечије руке. Јоксимове јунаке Бог узима себи. Марко умире, Страхињу погоди нечија стрела из гомиле у врат; Реља, вијајући силне Турке, нагна их на Ситницу па, заукав се врло, удави се; Милош пада од умора, а такав је страх задао Турцима, да му се ни мртву не смеју приближити: Бошко је нагнао Турке на воду па се бацио и у воду за њима, али га барјак обмота те се удави . . . е таки су Јоксимови јунаци.

Многогодишње бављење по јужним крајевима нашег народа јасно тумачи, за што је Јоксим увек стихове а и иначе писао јужнозападним дијалектом. Као што нашу народну песму карактеришу многи дијалози, тако исто и Новићеве песме. Речник Јоксимових песама био би пун и врло богат у лепим чистим речима, којих не ћемо често наћи ни у Вукову речнику а баш ни у којег песника више Јоксимова је појезија пуна народних пословица, заденица, народна веровања, пуна је тропа и фигура као и у оне што је наша народна појезија.

Хиперболе Јоксима Новића, као што су и пр.

... копља полетјеше турска,
бојна копља, отровне стријеле,
како плаха киша из облака — "

или: Никад киша неће не поплави,
како тадај крвца од јунака

и ако несу тако највише као хиперболе у народним песмама, ипак ћемо по некад наћи и код њега као што на онаку: »Да се просне киша из облака . . .«

А шта да тек речемо за стих? Ко је прочитао његову расправу о »Нашим пјесмама«, тај ће знати и увидети, како је Јоксим знао народну појезију*) а на по се стих.

Осим што је радио у стиховима, радио је и у прози као приповедач. Написао је лепу новелу с натписом »Капетан Радич Петровић и покрштеница Зорка«. Ово му је дело наградила

*) Јоксим је за собом оставио много дела у рукопису; нека су од тих и штампана. За цело да особито мора бити много писама Вукових и Копитарових. Године 1886 г. Јован Пеђинковић, властар иначе у Земуну, сад у Доњој Тузли, послао је ученом друштву списе Ј. Новића, да их откупи. Ма да се друштво није бавило откупљивањем и издавањем наших писаца, ипак је имало за то средстава, ипак је откупило неколико, ово је друго покрађено и то ће тако свуда и пропасти.

*) Ј. Илић прича, да су сви млађи песници, учећи се у Бечу и скупљајући се код Вука, много правили, шта ће рећи Вук и Новак. Ако су они похвалили, то их је одушевљавало. Колико се ослањали особито на укус Новићев, може као доказ послужити ова критичка. По повратку из Беча срете се Ј. И. у Београду на Варош-капији са Ђ. Давидићем и Јоксимом Новићем. У то доба изишла је у „Седмици“ песма „Ђ. Бранковић и Дел-Ахмет“ од Ј. И. Овај, чим виде Јоксима, упита га: шта мисли о песми? а Јоксим му рече: да му се чини, е је он већ слушао у народу ту песму, на чисто сумња, да ју је Илић написао. „Е, кад се чак и Новак преварио, дрскеји да је то народна песма, ја сам свакпсено задовољан и лепше критике не тражим!“ одговори Ј. И.

Матица Српска са четрдесет дуката а преведено је на чешки. Великој приповеци о »Врзином колу«, о »Постанку Високих Дечанима« и т. д. морамо тражити клицу око Дурмитора. У »Даници« му је изашло најзначенитије дело у прози »Хајдучки живот«, које је доцније штампано засебно под именом »Старине од Старине Новака«. У томе нам је делу Јоксим на доста згодан начин у српском духу опевао тужну и славну прошлост од Краљевића Марка па до хајдучких дана. Ово је дело наградила Матица Српска.

Јоксим Новић је радио и на научничком пољу. Као такав радник јавља се тек 1860 године, али му ти радови не заслужују баш бог зна какве хвале.

Година 1864 важна је за Јоксима. За живота Вукова беше му Јоксим најбољи пријатељ и највећа присталица. По приповедању савременика из онога доба Вук је особито поштовао Јоксима Новића као темељита познаваоца народних умотворина и српског језика уопће. У свима главнијим тренуцима и за главније што питаше Јоксима, особито много полажући на његов укус при одабирању народних песама. Да је који књижевник бацио више погледа на Јоксима и на његов рад, знам да би много и много лепих ствари нашао, да се који подухватио те да је бар гледао да скупи писма, која је Вук Јоксиму а Јоксим Вуку писао, мислим да би то било од веће користи него што се скупила писма Вукова Милутиновићу, Мушицкоме и т. д., јер је Јоксим заједно с Вуком купио, и за онога бављења по српским јужним земљама више скупио него икоји Србин што је. Још године 1837, дакле пре него што је отишао у Босну, пише му Вук у Вуковар и пита га за ово или за оно, а шта је Јоксим морао знати, вративши се на траг, сведоче његове песме и његова расправа о »Нашим пјесмама«.

Године 1864, после смрти Вукове, поче Милош Светић издавати »Српско Огледало«. Заиста тада је био баш потребан лист добар, и обрадоваше се многи том листу, знајући велику ученост Светићеву. Али како се тек многи запрепастише, када на првој страни, место лепих чланака књижевних, искрсну опет Светић као филолог са чланком »Како стоимо съ азбукомъ и правописомъ?« Па још када доцније видите да о етимону пише Јоксим, који сва своја дела дотле написа по еуфонији, — е, то већ беше и сувише. У томе листу започе Јоксим штампати своју расправу »О нашим пјесмама«. Ова расправа је једна од најбољих и најлепших, што их има о нашим народним песмама. За потврду својих хипотеза меће многе цитате, којих има на педесет у целој расправи, а којих, за чудо, баш ни ретка не има у Вука. Особито је много бацио светлости на нарикачке песме, метнувши доста цитата и разјаснив много што шта, што Вук неје рекао. Од цитата има много тако лепих, што се не ће наћи у Вука, а то се има приписати песничком дару и фином укусу Новићеву. Доста се позабавио код мухамедовских песама, које је добро познавао, будући да је имао много пријатеља мухамедовске вере. У тој својој расправи има читаву расправицу о нашим бардима, гусларима, којих је врло много познавао и слушао. Од неколико, што их тамо спомиње, вели да је неки Јован од Гацка на Цетињу најбољи. У својој расправи о народним песмама изрекао је и правило како се певају, т. ј. склапају, споменувши уз то, да за то песме Т. Подруговића и несу са свим добре. У том истом »Огледалу« писаше, као што рекох, и о етимону*) и написа одмах песму »Сибињанин Јанко« и наштампа је по законима етимологије, иначе не писаше ни ъ, ь, ѣ, ы и т. д.

Придобивши га тако противници Вукови за себе, мислили су, да ће им ауторитет Јоксимов врло много помоћи, али су се преварили. Чисто је смешно видети Јоксима, највећег пређашњег присталицу Вукова, где се бочи етимологијом; о Вуку се из почетка изражава: »благопочивши списатељ« или »покојник«, али када изиде »Књижевник« загребски, па још у њему чланак В. Јагића: »Iz prošlosti Hrvatskog jezika«, е, ту се Јоксим промени. Под наговором М Светића написа највеће опадачине на Вука, изгрди ти »покојника« као и Светић, хотећи му на силу Бога одузети све заслуге. Да доста има истине у тим чланцима Светићевим и Новићевим, о томе сумње не има, а тако исто да је било нешто у Вука, што је много од њега отуђивало, не има сумње. Али то на страну, доста то, да то писање против Вука не служи на част ни Светићу ни Јоксиму Новићу.

*

*) Занимљиво је, шта вели Јоксим за јоту: „Од дугачке јоте направио сам крађу, да видим хоће ли боље приличати, те да буде мање ниже ка њу, а сам ће се правопис лако уредити, кад баш буде до ње стало.“ („Оглед. Српско“ 73 стр.)

На шта да речемо сада после двадесет и пет година од смрти његове? Тај велики и вредни српски књижевник, највећи познавалац како српских умотворина тако и народног говора, тај војник и велики Словенин а особити Србин, који је и мачем и пером себе трошио само за свој род, шта је дочекао? Каку захвалност доби од Срба? Док други народи дижу споменике својим и мање вредним људима него што беше Јоксим, шта добива Јоксим? Умире као најсиромашнији човек, као што су му умрли и другови: Видаковић, Милутиновић, Игњатовић. А она омладина, којој је он некада — док још и у њему тецијаше врела младићка крв и док му лебђаху пред очима најлепши идеји — подвикивао:

„Омладино, што си олошала?
Обазри се и погледај на се!"

та омладина и њени потомци сада тога вредног радника на српској књижевности, вредног сарадника »Седмице«, »Годишњака«, »Летописа«, »Данице«, »Матице«, »Српског Огледала«, »Српског Дневника«, »Србобрана«, писца »Лазарице« и многих лепих дела — напусти и заборави, а дела му остави да трују по библиотекама, а овамо чита туђе, можда никад и не чувши за њега.

Јован Николић

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Издао одбор за прославу четиристогодишњице ободске штампарије. Написао *Ил. А. Ровински*. **Ободска штампарија на Ријеци Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском југу.** — Цетиње, у државној штампарији. 1893. Стр. 32.

Поводом прославе прве штампарије на словенском југу нисмо добили исцрпљиве расправе о старим српским штампаријама; нисмо добили ни добру библиографију старих српских штампаних књига; место тога добили смо (осим безброј чланака и чланчића) само две*) књижице о старим штампаријама: *од Ровинскога* и *од М. Ђ. Милићевића* (прештампана из 11. и 12. бр. „Јавора".) Од мањих чланака најважнији је чланак *проф. В. Јагића* (в. превод Ј. Радоњића у 27. бр. „Стражилова" и у 80. бр. „Браника").

У чланку Милићевићеву је врло згодан преглед издања и места где су штампане старе књиге. Ровински у својој књизи говори о Ободу, првој штампаној књизи и о трудбеницима око штампања.

Ровински је своју расправу поделио *на четири дела*.

У првом одељку расправља писац о „месту, гдје се налазила штампарија" и о „времену, кад је радила".

На првој до сада познатој књизи г. 1493—1494. *(Осмогласнику;* Каратајев: Описаніе славяно-русскихъ книгъ. Петроград 1883. — бр. 6.; Шафарик: Gesch. der südslaw. Literatur III. — бр. 210.) *није забележено где је штампана*, али у другој књизи г. 1495. (Псалтиру; Кар. бр. 8.; Шаф. бр. 211.) забележено је, да је штампана „*на Цѣтинѣ*". Услед тога су Шафарик (l. c. стр. 123. и 252.) и Каратајев (l. c. стр. 12. и 14.) сасвим умесно претпоставили, да је *и Октоих штампан на Цетињу*. Али *наши* неки писци: Медаковић, Милаковић, Дучић и Новаковић, па по њима и сви други (осим Руварца и Јагића) *ослањајући се само на народно предање и причање* пишу, да је прва српска штампарија била на Ободу, а не на Цетињу. То доказује и госп. Ровински у првом делу своје расправе, али разлози његови, којима то доказује, врло су слаби.

Г. Ровински вели, да „ни историја ни народно предање" не казује на Цетињу место, где је била штампарија, „док на Ободском граду има једно место, на коме се и сад познају трагови некаквог четвртастог здања, *ако народном предању увјерења штампарије*". Пре свега народном предању, особито у оваким приликама апсолутно се не може веровати. Локализација народне традиције тако је код нас развијена, да јој се не сме никако веровати, ако се не даје потврдити аутентичним изворима с друге стране. За оно „четвртасто здање" морало би се прво доказати, да ли је постојало онда, када је радила прва српска штампарија; могло је то здање бити сграђено баш за стражару, као што г. Ровински и сам тврди, да је то здање „у старо доба, доба црногорске самовоље, служило као пандурица, а то је Цеклинска стражарница".

Г. Ровински вели даље, да су „ево већ више од 50 година, ученици.... вада налазили на томе месту слова и уметке међу њима". Г. Ровински их је, вели, видео у Стевана Чутурила „који је био *прије десет година* у Црној Гори". Лако би било сравнити та слова са словима у првим штампаним књигама и уверити се, да ли су то слова *прве* српске

*) У штампи је расправа И. Руварца о првој штампарији; биће 40. Гласе срп. академије. (Јавор бр. 11. и 12 стр. 358.)

штампарије, али — тих *слова нема!* „У потоње вријеме већ се *не налази ништа*, и *узалудно је било предузето напоменто за то истраживање*“, вели г. Ровински, — и то нас мора изгнати, *да јако посумњамо и у традицију о налажењу слова*. Ја бар не могу да схватим, како то, да су недавно „тијех слова кўпили цијеле шаке“, а данас да не могу да нађу ништа од тога!

Кад би се — као што рекох — нашло тих слова са Обода, па кад би се сравнила та слова са словима у првим штампаним књигама, онда би се могло доказивати, да ли су то слова, којима су штампане прве, до сада познате књиге. Али то се не ће моћи доказати, јер *ако* је на Ободу била прва штампарија, и *ако* се слова те штампарије налазила тамо све до скора — као што тврди г. Ровински — како је могао око год. 1569. „**вероломнїй ѕагоровникъ клаѕтелина ѡ града котора**“ да дође „**на кѣпетыски градъ**“ и да тамо нађе „**ѕтары кунари ѡ родителъ сго коѣкоде гюрга**“? (Поговор у Псалтиру г. 1569. и у Требнику год. 1570. — Каратајев стр. 168. и 172.)

Шта је било са првом српском штампаријом и где се она *доцније* налазила и кад је пропала, ми не знамо и тешко да ће се то икад на сигурно дознати моћи. За сада је само то сигурно, да *доказивати, да је прва српска штампарија била на Ободу, нема никаква основа*. Народна традиција о ободској штампарији могла је бити унета у народ с друге стране, као што је н. п. с друге стране унета у народ у округу врањском „народна“ традиција, да је у околини врањској стари Добрич! (в. „Стражилово“ г. 1887. стр. 477.)

А што г. Ровински каже, да је друга књига датирана на Цетињу с тога „што се у то вријеме налазила ту већ престоница кўће, која је владала“, и да је то „био обичај и у другијем мјестима“, то је тврдња, коју г. Ровински у датирању *наших* штампаних књига не може ничим потврдити.

Нема дакле *никаква* основа тврђење, да је прва штампарија била на Ободу, јер *на првој књизи није обележено, где је штампана*, а пошто је *на другој књизи изрично означено Цетиње*, као место где је штампана, то је, као што рекосмо, *са свим умесна претпоставка Шафарика, Каратајева, Руварца и Јагића, да је и прва књига штампана на Цетињу, да је дакле прва српска штампарија била на Цетињу*.

Ст. Станојевић.

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Као што читамо у Odzor-у, скоро ће изаћи најновије дело грофа Лава Толстоја с натписом: „Царство божје код нас“. Odzor-у се чини, да ће се дело моћи читати само у енглеском преводу, јер у њему Толстој смело и безобзирно говори о потпуном преврату у „хаотичном нереду ствари“ а то лако не ће бити по ћуди руској цензури.

— У 16 броју Босанске Виле грађанује Чед. Костић приповетку Мите Живковића с натписом: „Прва и пошљедња шут“, која је лане приказана у нашем „Стражилову“ (у 33. броју од 528 страни). Костићево „мишљење о овој причици не иде у корист писцеву“, као што се причица та није допала ни оцењивачима у Академији Наука и Умјетности, кад је конкурисала о Мартиновићеву награду, јер није „дело патриотске или моралне садржине, написано с забављом марљивошћу, умјетничком техником и одличном студијом саме грађе, зачињено све још привлачна и чистим језиком и граматиком“.

— У истом броју Босанске Виле започета је оцена Матакућевих приповедака, што ове године појављене у збирци с натписом „Из разних крајева“ а о којој је говорено и у нашем листу (у 20 броју ове године).

— У 34 броју француског политичког, књижевног и економског часописа Revue d' orient, што ово већ осма година као излази у Будимпешти, има у подлиску реч Ивана Иванића о томе, да ли је Гундулић Србин или Хрват. Разлози, којима се Иванић бори за Србинство Гундулићево, нису до душе нови, али су добри и јаки; но кад се већ, што рекли, обуо, те и „старија Милована“ потегнуо, требао је бар бити на чисто с тим, да Качић и Мишић није двоје те би онда лево отпао онај фатални плурални наставак (les poètes ragusains) а и веза (et).

САДРЖАЈ: Песништво: О, цвеће, једни цвеће! Звезда. Илка. Куц... куц... куц! Мрки Вук. — Поука: Како постају дијаманти. — Књижевност: Јокезим Новић Оточанин. Књижевне оцене. Ковчежић: Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. пр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. за четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Руковиси се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 34.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 22. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

МРТВОЈ ЉУБАВИ

Срешћеш се у ноћи с мојим мрачним духом,
Немо, као идол, место живих ружа,
Што су доцветале на путевих мојих,
Он ти венац цвећа гробљанскога пружа.

Умрла си за ме! Твој несретни сродник
Са змијом у срцу и вриском на усти'
Долети без ума и с жељом последњом
Да увело лишће на твој одар спусти.

Кидо сам га с плачем из пустих недара,
Сваки листак беше расцветана нада,
Ал кад љубав умре, отров га зарази
На је с тога црно и увело сада.

А теби све праштам, о, та самрт праштa
За муке, куд си ме ужасно сурвала,
Праштам за обмане и за лажне сузе
И за нож, који си сама ми сковала.

Он дрхти у руци над кивотом твојим,
Ал да срце смирим тим отровним мачем
И да с тобом гинем — о, ја снаге немам
Већ к'о дете дрхћем и у болу плачем...

16. августа 1893

Ленскій

КАДА ГЛЕДАМ ОЧИ ТВОЈЕ

(МАКС КАЛБЕК)

Када гледам очи твоје,
К'о да гледам бурно море:
Бездна тиха, на површју
Стихије се страшно боре.

Када гледам очи твоје,
К'о да гледам свод лазурни,
Што се смеши ведро, тихо
На свет мрачни, на свет бурни.

О ти, море, у дубину
Прими јаде душе моје!
О ти, небо, дај ми души
Сјај ведрине чисте своје!

Бери

С. Д. М.

ЗОРИНО НАЈМИЛИЈЕ ЦВЕЋЕ

(ИДИЛА)

Са високе плаве горе спушташе се тихо Зора у питому долину. Лепо и бистро језерце затрепери од милине, кад Зора паде покрај њега. Две три звезде, што још сујетно трепераху бледим зрацима на плавом небесном своду и огледаху се на кристалном огледалу, спазивши сјајну Зору, побегоше још већма и ишчезоше у небесном плаветнилу. Зора скуче своје нежно одело, од сунчаних зрака изаткано, скиде своја крилца, бела као снег, и окупа се у језеру. Своју златну косу утре мирисним здравцем и бршљаном, набра пуне скуте шумског цвећа и полете преко цветних поља. Од тихог шума њезиних крилаца и благе светлости, што просипаше око себе, буђаху се птице и поздрављаху Зору својом чаробном песмом; цвеће климаше својим нежним главицама и пушташе мек и мио мирис, који се упијаше у зрачно Зорино одело. Све у пољу беше оживело и пречуло се из пријатна сна. Одједаред Зора скрену са свога пута и благо се спусти на обалу сребрнаста поточића, јер беше у лету спазила цветак, који највећма миловаше. Скромни цветак задрхта од радости, погледа Зору нежним очицама и усклику: »Ох, Зоро мила, како си добра!« Зора узабра један стручак, закити њиме своју плаву, свиону косу, рашири крила и полете граду. Над градом још владаше помрчина и све спаваше благим сном. Мрак се брзо диже и изгуби се у далини. Зора летијаше преко дивотних вртова, у којима цветијаху: зумбул, лала, карамфил, шебој, ружа и друго размажено градско цвеће. И ово се цвеће обрадова Зори, али не онако искрено као пољско цвеће; Зорин сјај и мирис буђаше га из санка, и оно гуташе њезине зраке, удисаше њезин мирис и отвараше своје нежне чашице, да их помилује Зорин поветарац. Ну Зора не љубљаше бозна како овога цвећа и она прелеташе преко њега, остављајући му нешто свога сјаја и мириса. Зора остављаше свуда за собом благу и милу светлост; она озараваше мрачне кровове високих палата и сиромашке кућице убогих сиромаха. Њен дах, њена небесна светлост, њена свежина и миомир владаше свуда, куда је пролазила. Најзад се Зора заустави пред једним кућерком. Тихо и нечујно, као зраци њезина брата Сунца, уђе Зора кроз прозор у малену собу. Пред њеним сјајем угаси се скромно кандионце, које је горело пред иконом, јер његова услуга беше излишна. На болесничкој постељи лежаше девојче блеђана лица и анђеоске благости. Дуга болест беше исцедила њезину крв, пила тихо живот и оставила сетан и болан траг на лицу девојчету. На њезин креветац беше наслонила своју брижну главу њена мати и, уморна дугим бдењем поред болесна чеда, спаваше тихим полусном. Зора се наже над болано девојче, својом меком, топлом руком заглади косицу са његова бледа чела, притиште на њ дуг, сестрински пољубац и из своје косе извади лепи цветак, те њиме закити измучене груди девојчету. Зора се осмехну задовољно и изађе нечујно, као што је и дошла, да даље дели срећу и здравље. Девојче обли блага румен; његове груди под нежним цветком почеше се бурно надимати, из њих се оте дубок уздах, и девојче се пробуди. И мати се прену иза сна, погледа своје чедо и зачуди се румени и благој срећи, што почиваше на његову лицу. »Мајко, мила мајко, где је онај анђео, што је сад овде био? Ох, како беше диван овај божански створ, мајко! У први мах, и ако ми очи бијаху затворене, ја осећах да је поред мене неко небесно биће: осетих, да ми усијано чело хладе нека нежна крила, осетих неки благ мирис и свеж пољубац; мојој глави наједаред беше лакше и са груди ми спаде терет, који их је тако дуго притискивао. Нада мном се беше нагао неки надземаљски створ, добар као анђео, мио као зора: имађаше дугу, плаву, свиону косу, очи нежне као небесно плаветнило, а поглед му беше блажи од сваког мелема. Одело имађаше све од сунчаних зрака, нежно и провидно. Мио поглед прожимаше моје тело, упијаше се у моју крв и нека мила струја прође кроз моје груди . . .« Девојче се маши за груди и на њима нађе стручак лепог цветка. Ово цвеће њему беше непознато, али га девојче, у тренутку, заволи тако, да се у души закуне, да ће се само њиме китити. »Ах, мајко, ово је дивно цвеће! Тако нежно, тако скромно, тако плаво, као очи у оног рајског створа. Зумбул ме заноси, резеда ме гуши, од карамфила ме глава боли; али ово цвеће гледа ме тако нежно, тако искрено и срдачно својим плавим очицама, да ми се здравље повраћа. Мајко, мила

мајко, кажи ми, како се зове ово цвеће?« Девојчету у оку заспа сузица, склопи нга блажено и задовољно лице, паде на плави цветак и на њему се заблиста као драги камен. А мати, пуна среће, што после толико дана, први пут, види задовољство на лицу свога измученог чеда, грцајући у сузама среће и радости, одговори:

»То је, чедо моје, зорино најмилије цвеће, то је — *поменак*!«

С. Д. М.

ИЛКА

(Свршетак)

Како смо довели уста у свезу са душевним осећајима, тога се не сећам. Знам свакако да се са заносом и са задовољством сећала прошлих часова и да су уздаси често прекидали њене одговоре.

„Па за што се ти часови не би могли повратити?“ — упитаћу је наједаред трепетом срца.

„Па могли би; ево се већ вратили... бар код мене...“ — одвратиће она, спустивши свој прекорни поглед на ме. — „Али за што?... На што?... Ви мислите да ја слободно располажем својим животом? Ах, како је све то друкчије код нас; ту су године први господари, родитељи други, положај, то је главни услов, а ми, осећаји, љубав... та да, и ми нешто бројимо, али најзад морамо подлећи и уверити се, да немамо право, ако по свом оремо. У осталом...“

„У осталом“ — прекидох је нагло — „ја сам много крив, али треба узети у обзир прилике мога живота, па...

„Писам хтела то казати“ — одвратиће она — „ал већ кад сте споменули прилике у животу, замислите, шта би се до сад с нама било догодило, да смо до данашњег дана одржали старе везе. Колико мука и противности!... Ја не кривим своје родитеље, јер сам уверена, да ми добро желе, кривим то, што слабо умеју да схвате моју срећу, а ја се у осталом томе опрети не могу, јер ко старим људима, окорелим у њиховим назорима, на пут стаје, тај пири у ветар. Пак, вратимо се на прилике у животу: ко с таким људима борави, тај некако и нехотице иде њиховим стопама; младачка бујна фантазија, заноси, љубав, све се то под њиховим оштрим назором претвара у неке далеке неприступне осећаје, а чудо је, дивно чудо, ако смо у неким моментима још тако кадри, да се сетимо наших идејала, да достојну пошту одамо искреној ватри нашега срца, која се под дахом послушности мора угасити, као ватра под пепелом. Ви ћете можда са свог слободног ђачког гледишта то осудити и назвати нас малодушнима. И ја то у теорији осуђујем, а да сам на вашем месту, још бих можда строжија била, али у практичном и кућном животу све то мења облик; ја сам жртва таког живота, а да опет не постанем нова жртва нових начела, хоћу да будем послушна, да бар једном у животу видим наслађу, да ми родитељи буду спокојни и сретни, да се с благословом од мене и од света растану. Ето, то је моја задаћа, а сретна ћу бити, ако је прозрете и разумете; моја ће душа благословљати вашу пожртвованост... ја сам женско и слабо створење...“

Силно је јецање наједаред спопаде, а крупне се сузе стадоше котрљати низ њене зажарене јагодице. У погледу се заспа она света искрена ватра, за којом уметници гину, која обичне људе до олтара води, коју свет зове љубављу, и ако је често не разуме. Уздах, тежак уздах, можда најжешћи излив њене запламтеле душе, оте јој се из груди, лице пребледи као платно... да, она клону као увео цветак на моје груди, напојене највећом срећом, прожежене бескрајним очајањем.

Бијасмо управо у среди „Volksgarten“-а; около нас пустош и полутама. Беч, велики и раскошни Беч, ишчезаваше у мојој мисли, а ја се сматрах као пренесен неком невидљивом силом у чаробне пределе Андерсенових прича, којих се још као кроз маглу сећах. Који су осећаји тада владали мноме? Ко то може речима казати? Људи се диве звуцима, сликама, појезији — све их то узноси и води у надземаљско царство, али све то ишчезава и, као месец пред сунцем, бледи, кад нас обавије дах љубљене жене, кад нас прожеже сев њена ока. Кад се уметност до тога степена попне, тад ће звуци душом коло ухватити, слике ће оживети, појезија ће сплести венац земаљскога раја, Прометеј ће тргнути ланце и победити!...

„Реците, да ме љубите!“ — промуцах неразговетно и боно, подупирући то слабачко створење о моје груди и гладећи њено врело чело, орошено хладним знојем.

„Ја те...“ — жарки пољубац пресече њене речи, наше се уснице стопише у једно и ја осетих срећу,

пензречену срећу, коју никада донде нисам кушао, коју никада више не ћу осетити...

Глас мога рођака дрхташе све то више, неки га особити сумор савлађиваше, можда тежња за почивком, жеља, да у миру ужива у успоменама; груди дисаху тешко и с великим напором, подочнице се бијаху угнуле и потамнеле, очни се канци растегли, а поглед одаваше блаженство, патњу и још нешто — оно, што сматрах као неки спољашњи утецај, оно, у чему можда лежаше тумачење онога »морам«.

После задњих речи застаде мало, као пренесен на место ишчезлих успомена, али се одмах трже па настави даље:

Госпођица Илка остаде још месец дана у Бечу, а већ се само по себи каже, да се мал те не свакога дана састајасмо.

Та ко може да одоли одушцима свога срца, ко може да побије љубав разлозима, кад већ љубав сама по себи не трпи разлога? Какви су били наши одношаји за то месец дана? Ти се смешиш и мислиш, да ћеш чути бог зна шта. Не, мој драги! Да смо у крушиње ударили, били бисмо обома нанели грижу савести, немире, патње и гроб љубави. Не побијам оно, што сам горе рекао; не, разлог нас на то није водио, него искрена и света љубав, која у својој суштини има можда најдубљи разлог, па и ако побија разлоге, које је поставио свет, које треба друкчије тражити и упознати, него што их свет тражи и упознаје — кажем: упознаје, да не кажем: убија. Ти се опет смешиш и некако чудновато погледујеш Крајцерову Сонату — рече, показујући књиту на столу. — Буди уверен, да је Толстој знао, шта је писао, а до нас је, да га разумемо.

Еле, дође и дан растанку; студен бијаше од неког времена попустила, а небо изгледаше још увек оно плачно и суморно северно небо, које те у таком расположењу у још већу тугу обара. Корачасмо, као и први дан, по „Volksgarten“-у с једном бригом и мислима у глави: да је то наш последњи састанак.

„Дакле се одлучно за навек морамо растати?“ — отпочеће ја, држећи у својој руци њезину нежну, белу руку.

„Озбиљно и одлучно!“ — прихватиће она, свративши свој поглед на другу страну, да јој не прозрем осећаје. — „Тако судбина хоће; моја ме мајка већ жељно очекује, не да ме код себе негује, већ да ме даде у наручје човеку од такозваног светског положаја, за кога мисли да ће ме усрећити. Казала сам ти, она је о том уверења, код ње разлози не вреде, а и да вреде, морало би се брзо остварити, а то не може бити, што ја не ћу због твог друштвеног положаја, због твоје љубави према науци, због твога и мога мира!...“

„Али...“ — упадох јој у реч.

„Не будимо деца!“ — настави она нагло, нагађајући мој одговор. — „Ако смо до сад дали одушке својим срцима, не потконавајмо тим срећу и задовољство других! Будимо скромни и поштени, чувајмо нашу успомену као аманет! Каткад успомена више вреди но сав живот. Не буди љубоморан на човека, кога ми судбина баца у наручје. Ако буде достојан, стећи ће у мене поштовања, привржености, послушности, али љубави — никада! Сети се оне француске, да женско срце припада првој љубави а не првом љубавнику. Ти си моја прва и последња љубав. Није ли ти зар то доста?“

Освојен одважношћу њена карактера, прожман светињом њена чуства, поникох главом те стадох да јецам као мало дете.

„Дакле ја“ — настави она — „женско и слабо створење треба да те соколим, да тебе, свесна и образована човека, подсећам на дужност? Пренимо се једном и будимо људи!...“

Њен ме глас трже као из дубока сна, наши се погледи опет састадоше и разумеше, груди уздахнуше тешко а усне се дотакоше. Колико је тајне лежало у том пољупцу?... А зар је човеку могуће да претвори надземни у земни језик?

Ми се привидно умиримо и крочисмо напред мукло, као сенке са оног света.

„Илка!“ — ословићу је наједаред — „ти већ можеш себи замислити мој будући живот; не ћу да јадикујем и тужим, што достојне друге у животу не ћу никада наћи, можда ће је наука заменити, успомена на те луча ће јој бити, али... помисли, како би моја душа блажена била, кад би ми остављена видљив знак твоје оданости...“

„Ти мислиш слику?“ — прекиде ме нагло.

„Не!“ — прихватих. — „Баш тога назора нисам, у томе се с Хајном слажем, да се лица, чији душевни чар и врлине уважавамо, у слици верно узаржати не даду, шта више, слике нам кваре оно, што само душа може да разуме.“

Она се радосно насмеши, што се и у томе питању слажемо, те за тиһи час снажно, мал не грчевито отргну једно пуце са белог огртача на ми га пружи. Дадох јој у замену сух лист, који уза се чувах још од дана, кад се први пут у Далмацији упознасмо.

„Ово нека буде символ мог будућег живота!“ — рекох јој. — „Али...“

„Разумем те, то ти није доста, је ли?“ — прихвати она, погледајући на отргнуто пуце. — „Кажи ми, љубиш ли ме?“

Одговорих зачуђен, да љубим.

„Па добро!“ — настави она. — „У стању си да набавиш пса, кад у твоје место дођеш. Држи га и свесрдно чувај, а када се увериш, да ти је веран, надени му име: Илка. Животиње су веродније и одани-је него људи. Тај пас ће ти једини моји да дâ слику моје верности, коју пред светом морам да кријем.“

„Али, шта ће свет на то казати?...“ — прихватих.

„Е, онда, Бог ти а душа ти! Ради, како ти се боље чини. Свакако мене тим не ћеш ни понизити ни омаловажити; еле...“

„Еле“ — прекидох је — „твоја ће жеља бити испуњена, па макар се не знам шта збило!“

Она ми се захвали, погледа на сат, па се трже, из заноса.

„А сад...“ — промуца, угушујући јецање и тугу на растанку. — „С Богом!...“

На једаред мој рођак прегледи као платно, стаде завртати очима, као да га је смртни ропац спопао, челом му се разли леден зној а читавим му телом овлада јака трзавица. Нас подиже тешко главу, па полу у сну полу на јави заурла тако дубоко и растегнуто, да ме трнци страве, пусте и неописане страве тако прожегоше, е мишљах: полудеће. Погледах и нехотице на сат, бијаше управо једанаест, па ми опет поглед паде на мог рођака; уздрхталом руком отрех му зној са чела, он отвори очи, у погледу се засја блаженство, тајно и неизречено блаженство, црте се на лицу скучише, као под спољним утецајем, десна наусница стаде дрхтати, дрхтати грчевито, непрестано. Господе Боже! Та то више није његов лик! То је лик госпођице Илке!... Зуби цвокотаху, а кроз нервозно дрхтање уста чујаху се једва разговетне речи: »Ја те... С Богом!...«

Склисих као махнит ван собе, те пробудих стару Марту и крчмара. Устадоше брже боље те се уједно упутисмо до собе мог рођака. Илка обилазаше око његове наслоњаче, машући плахо репом, лижући његове оборене руке и зверајући у његово лице таким изразом бола, као веран пријатељ на одру пријатеља, а његов израз остајаше исти — спокојан и блажен, али блед, блед до крајности. Још увек мрмљаше нешто, по свој прилици пређашње речи, само теже и неразговетније.

— Шта је, шта је? Шта је било? — питаху ме упрепашћени крчмар и стара Марта.

— Та ништа! Мало се препао — одвратих, не знајући шта да кажем.

Стара се Марта нагло врати у своју собу, донесе мало свете водице, те га пошкропи и стаде шапутати некакве молитве.

Препоручих крчмару, да га пренесу у моју собу, да га положе у кревет и да му обложе главу хладним крпама. Обукох се нагло, пробудих дерана, што спаваше у коњушници, наредих му да упрегне коње под једине траље, што их бијаше у кући, те се одвезох у варошицу К. да потражим доктора. У К. наложих, да ми нађу згоднија кола, па одох да испричам доктору узрок мојој ноћној посети. Стари пријатељ нашега дома обуче се на брзу руку, узе некакве бочице и прашке, огрну тешки путни ћурак па седе са мном у кола. На путу му испричах цео вечерашњи догађај, наравно на начин, којим се то лекарима прича — та познао сам их, хвала Богу! Они су сви једнаки.

— Врло је слаб и осетљив — одврати лекар.

У то кола запеше у аблицу.

Нађосмо у постељи мог рођака још увек бледа и слаба. Дисаше напорно и тешко а израз лица бијаше суморан и потресен, као у човека, који је на вратима гроба. Марта и крчмар врпољаху се брижно око постеље, отклањајући бедну животињу, која приступаше постељи час с једне час с друге стране. Лекар приђе ближе болеснику, опипа било, поглади чело, наже се грудима натпиковим, нареди да му се даде некакав прашак и да га до јутра оставимо на миру, па се опростих. Испратих га до дворишта те га запитах за болесника.

— Врло је слаб и осетљив; има нервозну врућицу.

Попе се у кола па нестаде.

Мој рођак проведе ноћ прилично мирно а у јутру изгледаше као човек, који већ од дуго времена болује. Пришитах га за здравље.

— Хм — насмеши се бôно — чудан си ти човек!

Слеже раменима, показујући отворено и јасно, да сам му несносан постао, па се окрену на другу страну. Изађох из собе, сећајући се лекареве опомене.

Он проведе дан спокојно и мирно, шалећи се и разговарајући се с Илком.

Пред вече морадох напрасно отпутовати. Дођох, да се опростим с њиме.

— Ех, па сретан ти пут! — одазва се па се окрете на другу страну.

— Та шта сам ти скривио, за Бога! Та знаш да те љубим! — ословићу га умилно.

— Ех, којешта! — обрецну се на ме, крајно раздражен. — Љубиш!... Шта ми је до твоје љубави, шта ми је до целог света! Севај, док те нисам запео!

И у истини згради чашу, да ме удари. Није куд камо, треба »севати« и на миру га оставити.

Сутрадан морадох опет даље из К. Хтедох да поздравим мог рођака, но чујући да је увек у истоме стању, напустих ту мисао. Одох до лекара, да га озбиљно запитам, шта му се чини.

— Врло је слаб и осетљив — понови Ескулапов ученик. — У осталом не ће ни мене више да пушта преда се; једино трпи пса и стару Марту, која га дворн.

— А хоће ли преболети? — запитах га снуждено и брижно.

Стари лекар слеже раменима и окрену се од мене.

У проласку на путу уставих се неколико сата у Илкину родном месту. На једној ми кући паде у очи мртвачки оглас, те приступим ближе да прочитам, ко је умро — али какво ме тек чудо снађе, кад опазих Илкино име!

»Послије дуге и тешке болести« — читах у огласу — »предаде ноћас Богу своју племениту душу Илка Н—, родом З , у двадесет и шестој години свог живота у једанаест сата ноћу.«

Не дочитах цео оглас. Смрче ми се пред очима, те ни сам не знам, како се до парнога брода довукох... тек у Трсту осетих се мирније и боље, а вечером кренух брзим возом пут Беча.

*

После месец дана добих глас, да је мој рођак услед первозне врућице умро.

У Бечу, јула 1893.

Дамјан Ђ. Омчикус

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

VI. Освета

Јутарњи хладан дан завршио се раним сутоном. Кроз снежне сметове пробијаше се дружина Маћкова ћутећи, по магли, мраку и пари, која излажаше, с фркањем, из коњских ноздрва.

Борковић јахаше на челу, а поред њега пан Отон од Шчекаровица. Враћаху се из Касела а приближаваху се Кракову, који се виђаше у даљини, на сивом тлу неба, са својим црквеним торњевима и кулама краљевскога замка.

— Ових дана — одазва се пан Маћко — можда и сутра приспеће папин посланик... донеће писма краљу и бискупу... Ландграф хески беше сам главом у Авињону, па је то удесно, а садашњи папа, Иноћентије шести, оштар је и не ће овлаш узети злочин двоженства... Када дођу писма, даћу знак; а до тога доба мора бити велика тишина... Пази добро, да не буде каке самовоље... Нека они, који су уз нас, стрпљиво чекају... Брзо ће куцнути час... а онда ћете говорити шапатом или викати, како ја кажем!

Пан од Шчекаровица слушаше покорно, повлађујући, а Маћко говораше све мање, што се ближе примицаху Кракову; немир га пак мучио очевидно јер се је час по пут но у седлу, као да га што боде, час пуштао коња напред, час га силовито затезао, а остругама парао до крви...

— Колико остаде наших вукова под Жагањем? — запита наједаред.

— Скупа с новим најамницима биће их до стотине — одговори пан од Шчекаровица.

— Добро — рече Маћко — нека онде чекају... С нама је педесет... Четрдесет нека иде у Кожмин, а нама ће ту бити доста десет. Најбоље ваља изабрати... најпоузданије!...

Застаде и окрете се дружини. Уставише се сви, а он се испе на стременима, па проницавим погледом прегледаше редове. Падаху кратке заповести, као лозинке. По имену спомену оне, који ће с њим остати. Друге пиљаше у Кожмин, одредив им вођу.

— Обићи град — викаше — па у Кожмин без икакве разузданости! Имали сте доста слободе у немачким крајевима, а сад мир до неког времена, до мога повратка! За то, кад се вратим, биће забаве!

Одазва се гласно мумлање у повлад; после још неко време јахаху сви скупа. Готово под самим зидинама Кракова подели се дружина. Знатан део

пође ноћу даље, а пан Маћко, с омаленом пратњом, уђе слободно у град.

У ноћ зими и вечерњем мраку по улицама беше тишма и жагор. Читаве гомиле у свечану оделу, с буктињама у руци, трчаху кроз улице, вичући и певајући.

— Шта им је? — промрмља Борковић, скачући с коња.

Додаде га једноме другу па ће рећи пану од Шчекаровица:

— Чекај код Кампсора. Ја хоћу овде мало да разгледам.

И умеша се у светину. Слушаше испрекидане речи, смех, жагор — и не разумеваше. Веселили се нечему — нека весела новина њаше од уста до уста и огледаше се на свима лицима. Нешто се је морало догодити, о чему Борковић не имађаше ни појма.

Часом се дизаше гласнија прева; чујаху се клетве и јауци у сред смеха. У мањим улицама вијаху с виком и дреком Жидове и бацаху се на њих камењем.

— Млаве Жидове! — промрмља Борковић. — То ваља!

Прелазећи преко трга, опази пан Маћко цркву изнутра осветљену и отворену. Из далека допираху побожне песме народа, који врвљаше на улазу.

— Чему се они веселе? За што се моле? — шапташе цан Маћко.

И занесе га страшна срџба.

— Бацићу ја на брзо — мишљаше — међу ту веселу фукару новину, као гром!...

Не хтеде питати намерника, а срдит на то весеље, које вијаше око себе а коме не знађаше узрока, похита у гостињоницу Кампсореву.

Тај део града изгледаше, као да је изумро. На улици ни живе душе, куће позатварене. Часом се прошуња прилика жидовска, па се изгуби у мраку, крију̂ћи се уза зидове.

Кампсор покорно, с изразом пренеражености на лицу, чекаше у предсобљу. А у соби, у којој је чкиљило задимљен жижак, сеђаше већ пан Отон од Шчекаровица и пан Миколај од Бабина, који не беше при последњем походу, него је остављен у Кракову, да на све помно пази.

— Шта има ново? — запита силовито пан Маћко, улазећи у собу.

Кампсор му се поклони до земље.

— Ништа добро — рече. — Настаде време притиска!... Од како нова краљица господари у граду, нико од старих нема приступа краљу... много већ изгубисмо... можемо изгубити све!

Глас Кампсоров дрхташе. Маћко га оштро погледа и чињаше му се, да лукаво лице старога Жида одаје сада искреност. Жалост, гнев, страх прелеваху се по њему...

— Естера је отправљена? — запита.

Жид подиже обе руке у вис.

— Мати краљеве деце! — завапи. — Ко би се томе надао?! Првих месеци краљ се још колебао... похађао ју... сећао се... слушао молбе. Сада ништа!... И њој и нама пањесена је ужасна неправда... Од када се краљ нада правоме потомству...

— Шта? — крикну пан Маћко.

— Краљица Јадвига постаће мати... падају се наследнику...

Борковић скочи од врата до стола, код кога стајаше, до јако ћутећи, пан Миколај од Бабина.

— Је ли то истина? — цикну на затресе столом, зграбив га оберучке.

— Истина је — одговори пан Миколај. — Службе чине по црквама и моле се за срећан порођај; народу бацају гроше по улицама, да се весели... Свако је вече прева и весеље у граду...

Војвода слушаше, а лице му од бледа постаде модро. Дрхтао је од пете до главе, час се грчио, час усправљао, а најпосле груну у смех.

— Ђаво ми служи! — повиче. — Ха, ха, ха!... Гроша краљевих не ћу узети, али ћу се веселити. Томе Казимировом наследнику, што ће се родити, ја ћу наденути име... Ха, ха, ха!... Кампсору, пива! — крикну и завали се за сто, главу подбочи рукама, па се удиљ смејаше, бацајући час по час блистав поглед на своје другове.

— Не знајући ту ништа? — проусти, кад Жид изиђе да изврши заповест.

— Поуздано ништа — одговори пан Миколај — али се рађају сумње, Бог ће знати од куда. Веле, да су и самом бискупу стигли већ неки гласови, јер се види, да је духовништво у страху... Говорило се, да је бискуп хтео да забрани те службе захвалнице, али је попустио, јер је краљ стао ужасно претити. Кажу, да се већ и у двору домишљају, да је Аделаида жива, јер намерно разглашују, за сваки случај, како је папа допустио развод, с диспензацијом од сродства, за венчање с Јадвигом.

— Срамотна лаж! — прекиде Борковић. — Клименат би можда и допустио развод пре, него Иноћентије... Општар је... не ће допустити! Иде амо већ папино писмо краљу... иде!

Умуче за час и грискаше усне до крви, а после наједаред запита:

— Јадвига се ничему не домишља?

— Ни не сања! — одговори пан Миколај. — По

вашој заповести спријатељио сам се с цитрашем краљичиним...

— Не зови је тако! — вресну Маћко. — Није краљица — наложница је!

— За то сам се спријатељио с Улриком — довршн пан од Бабина — воли пити, па га сваки дан довучем амо и распитујем...

— Шта вели?

— Јадвига је уверена о своме господству... хтела би само да се свечано круниште; краљ то обећаје, али одуговлачи; јер вели, да се Бохапта противи. Сад, кад ће скоро да буде мати, Јадвига све нећма навађује, а међу тим проводи онаки исти живот, као и у Жегању... Но свет гледа с висине, слуша звуке лутње и носи круну...

— Ха, ха, ха! — зарика пан Маћко. — Здераћу јој ја ту круну са срамне главе... здерати!

Заћута, јер уђе Кампсор и донесе вино у кондиру. Борковиц зграби кондир и пијаше, по свом обичају, на душак, док је трајало даха у грудима и вина.

— Рђаво вино точиш, лупежу жидовски! — цикну, трескајући кондиром о земљу. — За то ћеш ти пити смолу у паклу, а сада мене служи!...

Кампсор му обгрли колена.

— Војводо! — говораше молећивим гласом. — Ја сам готов служити вам до смрти...

— Није то дуг рок — засмеја се Маћко — јер ћеш скапати за који дан, особито сада, где те страх поједе...

— Не страх... — прекиде Кампсор — него жалост... Од свуда се диже вика на наше племе, а за што?...

— Јер сте лопови! — вресну Маћко. — Грозни лопови, смрдљиви... погани!

Кампсору блиснуше очи. Огањ мржње осветли за час маглу, која их обично застираше. Не рече ништа, али управи свој погурени стас и уздрхталом, мршавом руком ухвати се за груди, као да га нешто дави. Одахну дубоко.

— Просто је — рече тихо — говорити господину војводи... ми смо погано, презрено племе... Већ смо огуглали на презирање... али хоћемо да живимо... а нама прете смрћу! Кад пијани олош иде кроз град, баца се камењем на Жидове... Јуче је неколико рањено! А шта ће бити сутра?...

Пан Маћко се врцну и пажљив поглед упиљи у сркнуто лице Жидово. Кампсор одважно издржа поглед.

— Чуј дер ти — рече полако војвода — данас или сутра протераће вас одавде, јер сте се за Естерке сувише осилили... А ја ћу теби, Жиде, и породици твојој и сродницима дати заклона у Великопољској и допустићу ти да тргујеш, а некима ћеш смети и кожу гулити, само ми сада мораш служити, како ја хоћу.

Кампсор паде пред ноге војводи.

— Говорите, шта треба да радим? Све ћу учинити! — јечаше. — На мене су ту највећма кивни, јер сам давао новац шљахти и грађанима, кад им је требало, а тражио сам да ми се врати и да што заслужим, јер сам хтео да живим... За то ће мене покајпре овде сможднти и убити...

— Слушај дакле... — говораше Борковиц. — Сутра, а можда прекосутра, даћу знак. Ти скупи гомилу најсмрдљивијих Жидова, само нека умеју вриштати, а сви нек оду пред краљев двор; када дам знак, нека вичу, што их научим...

Кампсор се поплашен трже.

— Пред краљевим двором!... — понови. — Не ће нико хтети...

Борковиц цакну ногом Жида, који клечаше.

Онда севај, кад не ћеш!... Ти би желео да будеш под мојим окриљем, а да не учиниш ништа... Наћи ће се увек таких, који ће се умети дерати, а после утећи... Масно ћу платити...

Кампсор ћуташе и не мицаше се с места. Мрским погледом погледаше Борковица испод очију.

— Даље! — вресну војвода. — Иди сада Естери нека те избави! Јер да те дуже тако гледам, бих те згазио!...

И опет га цакну ногом.

Кампсор се смотао, да се је готово завукао под сто.

— Шта да вичу?... — шапуташе.

— Што ја кажем у последњем часу! — одговори војвода. — А ти ме ништа не питај и ћути!... Хоћеш ли, добро — скупи гомилу, па чекај; не ћеш ли, хоће други, а ти чувај своју кожу, да ти на брзо не сиђе с леђа.

Кампсор устаде с колена и удиљ згурен иђаше или боље плажаше к вратима, шапућући:

— Све ће бити... сутра... само ми дајте окриља!

— Ха, ха! — засмеја се Борковиц, кад Кампсора нестаде иза врата. — Ушао страх у Жидове... тако њима треба! Тај је Кампсор недавно смео дизати глас и сећам се, како је тебе, Пшонко, гадно вређао, а сада би под столом лизао ноге...

— Велика је буна против њих — примети пан од Бабина. — Од како је отправљена Естерка, нема дана да који Жидовин не добије каменом у главу.

— Понестало би камења, кад би хтели све потући! — засмеја се војвода, али наједаред, враћа-

јући се својим мислима, зграби пана Бабина за руку. — Слушај де — повиче — с Урликом си се слизао?

— Са свим... заједчи пан Миколај.

— Онда добро — рече војвода. — Ја знам, да тај хроми цитраш мора сваки дан Јадвигу успављивати свирком... Тако је било у Жегању, па је за цело и сада... А и ти свираш у лутњу? — запита.

— Боље од Улрика — похвали се пан од Бабина — само немам среће... Не ће ме никоја краљица...

Борковић се дао у мисли.

— Доведи дер — рече за час — тога Улрика амо прекосутра, па не жали пића, кад га воли, да у пече буде мртав пијан...

Говорећи то, пажљиво гледаше у Пшонку.

— Истога узраста — шапуташе — и хром, као Улрик, у мраку не ће нико познати...

Пан Отон од Шчекаровица гледаше у страху на војводу, ирнолеђи се.

— Шта сте намислили? — запита најзад.

Пан Маљко лупи песницом о сто.

— Памти, да ти ниси великопољски вук — крикну — да се смеш плетати у моје мисли!... Твоје је слушати заповести и ћутати! Ти пази на дружину, да не буде разуздана и да буде спремна на дани знак; а ти, Пшонко, прилепи се уз Улрика, као мокар лист... казаћу ти прекосутра, шта ти ваља чинити...

Устаде, баци шаку новца на сто, прође се неколико пута по соби, после наједаред лупи пратима и изађе. (Наставиће се)

ПОУКА

ЖЕНИДБЕНИ ОБИЧАЈИ У КОБАШУ

Кобаш лежи уза Саву на славонској страни ниже ушћа рјечице Орљаве у Саву. У средњем вијеку био је на његову мјесту град Колбан, од којега нам је остала једна стародревна црква, што су је још Темплари подигли. Град Колбан пропао је у вријеме турских ратова а на његову месту подигао се „oppidum“ Кобаш, сада велико уширено село са хиљаду и осам стотина становника. Већина становника говоре западним (икавским) наријечијем и вјерозакона су римско-католичкога а једна петина их говоре јужним наријечијем и вјере су православне. Сви се доселили из Босне а неки из Херцеговине, јер су Бунјевци. Римокатолици су дошли раније од православних. Међу њима се опажа нека разлика не само у говору него и у пошњи и у обичајима. То је знак да им првобитно становање не бјеше заједничко. А опазио сам да православни Срби кобашки имају неке обичаје мало другачије но други Срби у Славонији. Женидбени обичаји не врше се ни у најближим селима као у Кобашу и с тога сам их описао посебице.

*

Кобашани обично се жене из Кобаша. Сваки ђерз (момак) има дјевојку љубавницу, коју кани узети. Момак се жени, када наврши осамнаест година, и онда родитељи моле војно министарство за женидбену дозволу. Док се молбеница удешава, мати момкова иде кући дјевојке, коју јој син загледао, и пита, би ли дјевојка пошла за њезина сина. Ако дјевојка приволи, мати ђерзова донесе или пошаље јој милошту: воћа или колача.

И на скоро по том бива прошња.

Отац ђерзов, мати му, кум, стари сват и неко из родбине опреме се једне вечери у очи недјеље, по што су за долазак јавили дјевојчиним родитељима, узму печено кезме, колача и пића, те уз пратњу егедаша иду дјевојчиној кући. Дјевојка их дочека на тријему и пољуби их редом у руку. Кад уђу у собу, запита кум: „Је ли вам припознато, што смо дошли?“ И када домаћин одврати: „јест нам припознато“, унесу у собу јело и пиће, што су са собом донијели и посједају око стола. Домаћин је такођер приредио јела и пића. Код вечере устане ђерзов отац и пита дјевојку, је ли јој повољно, да пође за његова сина. Кад она каже да јесте тољна поћи за сина му, он јој пружи у марами новце; и тим је прошња свршена. Сад настане весеље до неко доба ноћи.

Послије прошње иде момак с дјевојком к свештенику на прстеновање. Том приликом овај испитује молитве и хришћанску науку. Ако знају молитве и хришћанску науку, прстенује их и поучи говором. Дјевојка дарива свештеника лијепим великим везеним пешкиром, а момак дјевојку шкудом. По том свештеник одзива у цркви њихове заруке.

Од прстена до сватова обично прође неколико недјеља. У том растојању времена неколико пута шаљу из ђерзове куће дјевојци: печења, колача, вина

и ракије, „да се боље угоји“. Два три дана пред њенчање иде стриц момков или пријак сазивати сватe. Овај сазивач је у момковој кући, док трају сватови, *домаћин*, у свему замјењује куће газду те се брине за јело и пиће. Дјевојчини родитељи такођер позивају свате. Код ђерзове куће су *сватови* а код дјевојчине *удавци*.

У очи вјенчања пред вече скупе се дјевојке из села код ђерзове куће и отуд иду пјевајући по куму и доћу с њом натраг по *алву*. Алва је бескрасна погача, у средини шупља и окићена ружицама од тијеста; мјеси ју дјевојка. Од момкове куће кума понесе у рушету алву и покрије ју марамом па иде с дјевојкама пјевајући к удавачиној кући; младожења не иде с њима. Дјевојка-удавача дочека куму на кутњим вратима па ју пољуби; кума ју дарује и с пратњом улази у кућу. Дјевојке стану око стола; једна плете њенчиће од рузмарина а друге пјевају лагано:

Метик*) цвати мед горама,
У метику друга Мара,
Сво би своје друге звала:
Аја'те, друге, помозите,
Мени други њенчац пити,
Од трагора црвеноја,
Од невена зеленоја,
Од ружице питовице!
Ја све каним на дал'ко,
На далеко у туђине
Туђег бабу бабом звати,
Докле своја заборавим.
„Немој, друго, заборавит'!
Бабо ти је добар био,
Лијево те је његовао“.
Ја све каним на далеко,
На далеко у туђине
Туђу мајку мајком звати,
„Немој, друго, заборавит'!
Мајка ти је добра била,
Лијево те је његовала,
До ручка ти ручак дала,
До ужине ужинати,
До вечере вечерати“.
Ја све каним на далеко,
На далеко у туђине
Туђе секе секом звати,
Докле своје заборавим.
„Немој, друго, заборавит'!
Секе су ти добре биле,
Ташку су ти пређу преле“.
Ја све каним на далеко,
На далеко у туђине
Туђу браћу браћом звати,
Докле своју заборавим.
„Немој, друго, заборавит'!
Браћа су ти добра била“.

Кад дјевојке испјевају пјесму, удавача заметне онај вјенчић за кику; кума и дјевер узму алву и држе ју над главом удавачином, која је окренута лицем к истоку. Она се три пут окрене и код сваког окрета застаје, на што кума и дјевер преломе алву. Кума даде свој дио удавачи а дјевојке отимају од дјевера, да свакој допане по нешто. И за тим пјевају весело:

Купила се по ливади вала.
То не била ни купила сама
Већ то била дјеверова хвала.
Дјевери се још с вечера хвале,
Да ће дати дјевојкама алве.
Дјеверови, дарујте на вијенце.
Ако ли нам дароват' не ћете
Ми ћемо вам сиаху продавати,
Дјевојкама алве куповати.

Када дјевојке испјевају, дјевер их дарује с неколико десетака. Одавде се врате к ђерзовој кући на вечеру.

Сјутра дан, а то обично бива у понедјељак, купе се раније сватови код младожењине куће, гдје их дјеверуша сватови кити рузмарином, а они ју за то дарују новцем. У сватови су као чиновници: кум, кума, прикумак, дјевер, дјеверуша, стари сват, писар (овај пази да, док сватови трају, нико не зове чиновника крсниим именом или презименом него оним, каква му је част н. пр. куме, дјевере и т. д.; ако се ко превари, писар забиљежи и у вече утјерује новчане глобе у корист младе,) војвода (држи ред и непослушне пријављује писару) и барјактар. Пошто ручају, крећу уз пјесму и уз пуцањ пиштоља к дјевојчиној кући.

Дјевојка-удавача дочека сватове на кутњим вратима и осим младожење љуби мушке у руку а женске у уста. Када уђу у собу, кум пита удавачина оца:

— Је ли вам припознато, што смо дошли?

— Јест, одговори отац, и нуди их да посједају и да се веселе.

Међу тим кума је отишла с дјевојком у собицу и облачи је у вјенчане хаљине. Кад се дјевојка опреми, рећи ће кум:

— Доведите дјевојку, да видимо каква је.

Један мушкарац опреми се накарадно, те њега доведу пред кума. Кум пита младожењу, је ли задовољан и када одговори да није, онда брат удавачин доведе дјевојку и рекне:

— Помоз' Бог, куме и стари сват! Ја вама сестрицу а ви мени петицу“.

Кум пита ђерза, је ли задовољан и када одговори да јесте, даде брату у новцу, колико већ може. Онда брат и сестра мало поиграју, да се види, није ли млада под каквом погрешком. Сад се она прашта с родитељима и с родбином, и љуби њих и све сватове и по том крећу на њенчање.

*) Зимзелен.

Дјевер пружи удавачи мараму и држи за један а она за други крај; за њима иде кум, ђерз и стари сват а за овима други свати. На поласку из куће свати пјевају лагано:

Одведосмо твоју заменицу
Од метлице и од воде ладне —

Из дјевојчине куће иде са сватовима дјевојка удавача и њезина сестра, а њезини узовници остају код куће на уданци и ту се веселе.

Удавача попијела је на вјенчање у њедрима јабуку и огледало. Код акта вјенчавања пази се на удес. Ако свештеник приликом обручавања или вјенчавања у говору превари се те спомене друго име а не право младожењино или удавачино, онда ће некоје од њих обудовити. Ако коме од младенаца падне вијенац с главе не вала да се од њих које сагне, да их не би крста болјела. Из цркве иде први младожења с младом а сватови за њима к његовој кући. Дјевојке се већ сакупиле у дворишту, ухватиле коло и пјевају лагано:

Што нам не би кићених сватова?
Иль' су млади за горицу зашли
Или их је јелен поплашио
Иль' у Стојке милостиван бабо
Те с' не може зета нагледати?

Ову пјесму понављају само што мјесто бабо реку: мајка, браћа, сестре.

Када сватови дођу пред кућу а дјевојке преокрену другу пјесму весело:

Каква ј' журба у 'вом двору,
Што се говори?
Ево бабо (мајка) сина*) жени
На се весели
И сав му се род весели,
Бабо највећма.

На кутњем прагу дочека их свекрва. Млада ју пољуби у руку и у уста а свекрва јој даде два хљеба под пазух и двије боце вина у руке. Младожења дигне руку на довратак и она уђе у кућу. Код кухињских врата младенци дигну два прста десне руке и метну их на довратак а мати — свекрва помаже их по устима медом и маслом. За тим уђу у кухињу, гдје млада сједне на троноги сточић, а у крило јој метну мушко дијете, које већ хода. То се чини за то, да роди сина. Она дијете мало подржи у крилу, пољуби га и дарива пешкиром, устане и баци два новчића у ватру, продрма руком брвно и иде у собу, гдје се поздрави са свекром. Онда свекар, свекрва, младожења и млада иду у коло и играју, гдје се пјева она пјесма: „Каква ј' журба у 'вом двору" а по којој се пјевају и ове:

*) Или: браћа (сестре) брата жене.

Пружила се златна жица од недра неба,
Савила се лијепом Андри око кољака,
То не била златна жица од недра неба
Већ то била лијепа Савка од добра рода.*)

Стари свате, драги брате, иђе у коло
И поведи свој добитак, што си добио.
Ој дјевере, ма дјевере, што си донесо,
Што ова те сваја игра као коштута!
Ој дјевере, ма дјевере, бацај јабуке.

Дјевер баци неколико јабука или новчића преко куће, а дјеца трче и отимају се, које ће ухватити. Сватови иду с младожењом у велику собу, гдје је постављен сто и гдје се руча и чини весеље. Млада и дјевер не иду заједно са сватовима него оде с њим у собицу, камо јој свекрва донеси различита јела, само не меса, да јој дјеца немају жљезда око врата. И ту млада проведе до у вече.

Послије ужине играју уз свирку: коло, повраћанац, лијевку а коло с пјесмом не играју у сватовима.

Послије подне а ближе вечери иду сватови осим кума, младе и дјевера, к младиној кући по њено рухо. Ту их дочекају лијепо и угосте. Младина мати кува цицвару за зета, дарује му кошуљу а он њој шкуди, и спреми му печену гуску, колача, тањир, кашику, нож и вилицу. Онда стари сват иде видјети младино рухо. Брат или сестра младина сједну на рухо и стари сват пита: „Пошто рухо?" а брат одговара: „Сто малих дуката"; стари сват плати по могућности и онда износе рухо у кола. Када се још поднапију и провеселе, возе рухо, на којем сједи младожења са својим добитком у руци.

У вече око једанаест сати своди кума младенце. Коло заиграју и младенци се уклоне с кумом, а кум баци чашу за њима, која се разбије. Прије него што младенци легну, поједу по пола од оне јабуке, што ју је у њедрима носила на вјенчање, да им дјеца буду љепша. Кума скине младој вијенац. — покрије их, преко њих пребаци тканицу и врати се међу веселе сватове.

Сјутра дан дјевер буди младенце пуцањем из пушке. Млада чим устане огледи се у оно огледалце, што га је носила на вјенчање и, пошто повеже главу, иде с дјевером на Саву по воду. За тим поспреми кућу и накити ју својим пешкирима. Опреми се те са дјевером и с егедашем иде у село по познатим кућама на *полијевачину*. Млада понесе у штуцки воде и полијева руке укућанима, они ју дарују, а дјевер их пуди пићем.

*) Сличну пјесму овој начуо је у Рисну Вук Врчевић. Види: Три главне народне свечаности. Панчево 1883. стр. 227.

Око по дне враћају се кући, где су се сватови скупили на ручак. Дјеверова мати донесе спаси част т. ј. сваковрсна јела. У пређашња времена доносили су части сви сватови.

У прву недјељу послије вјенчања припреми младожења кумовски ручак, на који позову све сватове те се веселе. И тако се обави свадба.

Јован П. Јовановић

КЊИЖЕВНОСТ

СРПСТВО У СТРАНИМ КЊИЖЕВНОСТИМА

(ЈЕДАН ПРЕДЛОГ. — СРПСТВО У НЕКИМ ЕНГЛЕСКИМ ЧАСОПИСИМА)

Више маха имао сам до сад прилике истаћи, како се о нама све више и више пише у страним књижевностима, како наши научници, књижевници и уметници све више и више раде у страноме свету, а у нас се слабо води брига и о једноме и о другоме. Да докажем ту своју тврдњу, наводио сам тада нека важнија дела, која је давно требало превести на српски, а овамо та дела не само да нису још преведена, већ их има још неприказаних и необјављених. Ми још не знамо, шта је све преведено са српског на туђе језике, нити знамо, шта су све српски књижевници писали у страним књижевностима, а овамо сам уверен, да би се то дало с мало труда урадити, да бисмо на лак начин дошли до потпуна прегледа, како стоји Српство у страним књижевностима.

Политички су нас листови — истина — увек тачно извештавали о томе, шта стране новине пишу и мисле о нама, али то су чинили обично онда, када су хтели да докажу, како и страни политичари одобравају ово или оно дело ове или оне партије, или осуђују намере или дела противничких им партија. Но то већ иде на други лист, нас се овде тиче само књижевност и уметност.

Лане сам још говорио и писао, како слабо пазимо, шта странци о нама пишу, па се баш за то радујем, што морам признати, како се од то доба и у томе на боље окренуло, без сумње за то, што смо некако инстинктивно осећали, да се слабо бринемо, шта се о нама пише у страном, великом свету.

Тако је, на пример, баш »Стражилово« донело у »књижевним белешкама« списак доста страних радова о Словенима, нарочито о Србима, а признање за то иде нарочито г. проф. Ђ. С. Ђорђевићу. Те су белешке често упозориле наше књижевнике на чланке и дела, која би им иначе остала незнана. Наши су политички листови прошле године доносили чешће подлиске о садржају знаменитијих дела, што изиђоше о нама, те је тако наш свет — и ако непотпуно — сазнао, шта се и како се пише о нама у страноме свету. А тек нико не ће спорити, како је то важно знати, како нас страни представљају, шта мисле о нама итд., нити нам је на одмет знати, шта мисле о нама и нашим аспирацијама преставници велесила, који су годинама живели међу нама. Осим тога су важнија дела о нама у страним књижевностима наши књижевници критиковали; и кад додамо, да се, поред све озбиљности предмета, често десило, да смо се морали и смејати, када смо читали, какове се глупости често писале à conto нас, онда је, држим, јасно, како је важно пратити, шта се о нама пише у страним књижевностима.

Али и ако се прошле године почело нешто живље радити, мора се и то признати, да све то није ни из близу оно, што би требало и морало бити, када бисмо хтели, да имамо потпун списак онога, што се пише о Србству у Несрпству. Да наведем само, како смо радили ми у »Стражилову«. Било нас је неколико (двојица у Бечу, двојица у Новоме Саду и један у Пешти), на смо се договорили, да све, што год будемо читали у страним књижевностима и новинама о Словенима, а нарочито о нама Србима, јавимо у »Стражилову«: незнатније ствари као белешке, важније пак као приказе. И тако смо радили. Кад се навршила година дана, и ми склописмо биланцију тога рада, видели смо, да му резултат није одговорио ни близу нашем очекивању, и ако смо радили с добром вољом и великом савесношћу, а разлог је томе био врло прост — радило се *несистематично*. Ми смо истина забележили сваки члан-

чић, али колико има читавих књига, које нам нису дошле до руке и које су према томе остале незабележене?!

Из тога се може схватити, како је било могуће, да је често за чланке мање вредности било јављено, а овамо се није јављало за читаве књиге!

И сами смо увидели, да нам је посао непотпун, с тога смо хтели, да га попунимо, и један је сарадник израдио читав план, како би се дало извести, да систематски пратимо словенске књижевности и оно, што се о нама пише у страним, словенским и несловенским књижевностима. Но тај сарадник није заборавио уз свој пројекат да дода и скроман биће, којим би се *једино* дао извести његов план. Рекао је: »Да остваримо овај план, треба нам: новаца, новаца, новаца.« Али нам је »стражиловачки« Некер немилостиво одговорио: »Жао ми је, али су наше књижевне прилике тако злехуде, да вам не могу дати ни једно, ни друго, ни треће.«

Шта смо знали? Да се ослонимо на књижевно средиште овостраног Срчства, на »Српску Атину«, на Нови Сад, писмо могли, јер су књижевне прилике у нас, и свезе књижевничке и књижарске с другим местима, тако никакве, да би се о томе могле читаве књиге писати — и према томе је отпала и помисао, да се на Нови Сад ослонимо. И тако је рукопис, у који смо с онолико идеализма погледали, постигла судбина многих »песама«, које стижу уредништву »Стражилова«, с том разликом, да нам је бар рукопис — враћен.

Питали смо се с Чернишевским: »Что дѣлать?«, и увек смо дошли до истог резултата: без новаца се не да ништа учинити, те се и од нове године пратило Срчство у страним књижевностима, као и до нове (1893) године, с том разликом, што се сада број радника на тим књижевним белешкама умножио са тројицом чланова наше универзитетске омладине, но резултат је у главноме још увек стари.

На кад се с једне стране узме на ум, да би тачан попис онога, што се о нама пише у страним књижевностима, био од неоцењене вредности, и кад се опет с друге стране узме на ум, да су новчане прилике наших издавача још увек таке, да се од њих не може искати трошка ни за много пређе потребе — онда морамо потражити, како да доведемо у склад наше потребе са немањем најнужнијих средстава, да подмиримо те потребе.

Српску ћемо библиографију оставити за сад на страну — о њој ћемо другом приликом опширније говорити, за сад да се запитамо: Има ли кога, ко би у нас могао порадити, да дођемо до списка о оном, што назвасмо »Срчство у страним књижевностима«?

Ми држимо, да има. Ено сам горе навео, да је почетак учињен и да се дошло до неког успеха, и ако раденици беху само њих пет људи, од којих само тројица беху на великим школама, па и од те тројице двојица беху на истој универзи. Сад узмимо, да нема поле знатнијег универзитета, а да у њему нема српске омладине, и да има добар број чланова српске омладине, који знају све језике, на којима се пише о нама; узмимо та факта, па зар се онда немамо права запитати: Не бисмо ли могли добити списак свега онога, што се о нама пише, кад би *наша омладина, која се учи на страним универзитетима, средиштима културног живота великих народа, бележила* (евентуално и опширније приказивала) *све, што се о Срчству у странама пише, шта се с нашег језика преведе на стране, и шта наши књижевници раде у страним књижевностима*?

Ја сам убеђен, да од тога свега ништа не изиђе, а да не дође до руку бар неколицини чланова наше универзитетске омладине. Њима не би било тешко, да то забележе, па пошаљу којем од наших белетристичких листова. За појединце то одиста не би био никакав труд, а овамо би се добио тачан списак. И кад знамо, да се тај списак данас може саставити само *родољубљем*, и кад знамо, да би такви списак био од велике вредности и користи, онда држим, да ми се не ће замерити, што сам браћу своју с универзитетâ почетком ове школске године опомену на једну родољубиву дужност, која при том не иште од њих ни трошка, ни труда, ни времена. Онда нам валада не ће остати неприказана и необјављена »Историја нове Србије« рђе Мијатовићке, »Souvenirs des Balcans« Ренеја Милета, толике многе књиге и чланци из наше историје, што изидоше прошле године на мађарскоме, и многе друге књиге и чланци о нама у страним књижевностима.

*

Зимус сам написао белешку у »Стражилову«, како је илустровани часопис лондонски

»Black and White« донео (у 105 св. V вол.) велику слику српске народне скупштине и уз ту слику чланак о политичким странкама и приликама у Србији. — За тим сам у говору о госпођи Елодији Л. Мијатовићки говорио о њезину раду у енглеским часописима, а овом ћу приликом да попуним те белешке, у колико су ми при руци енглески часописи, које сам добио добротом г. Чедомиља Мијатовића.

Помињани часопис »The Eastern and Western Review«, који са великим интересовањем и ретким разумевањем прати догађаје из словенскога света и са истока, доноси у априлској свесци списак сарадника, међу којима најугледније место заузима »Његова Екселенција Господин Чедомиљ Мијатовић, бивши српски министар иностраних дела«,*) и госпођа Елодија Мијатовићка.

Тако су од Чедомиља Мијатовића изишли у томе ревију ови чланци: »Руски планови на Балкану« (2 св.), »Султан Абдул-Хамид и балканске државе« (4 св.), но ови су ми чланци познати само по имену.

Октобарска свеска истога часописа за прошлу годину доноси у низу чланака: »Турска у данашње време. III. Њезини одношаји са суседним државама« чланак госп. Мијатовића: »Турска и Србија«, који је (у рђаву преводу) изишао у београдским »Малим Новинама« и о коме се много писало, а и данас још пише у нашим политичким листовима и брошурама.

Априлска свеска ове године донела је опет из пера г. Мијатовића IV чланак из генеологишке студије његове о претходницима куће Оранске. У томе је чланку говор о Балшићима, (о којима је г. Мијатовић написао велику студију у † »Гласнику Срп. Уч. Друштва«).

У истој је свесци и превод српске народне приповетке »Кнегиња од злата« (The golden princess«). На преводу је потписана »једна Српкиња« (A serbian Woman), но, благодарећи индискрецији »Јавора«, дознали смо, да се под тим именом крије ћерца Ирина Николајевићева.

У истој је свесци, а у наставку студије »Историја деветнаестога века« (1815 године) реч искључиво о Србији и догађајима у Србији те године.

И још ћу да споменем две интересантне белешке из тога часописа. У децембарској свесци од прошле године тражи редакција српске народне приповетке (»Serbian folklore«) у преводу ћеће Мијатовићке, за које сам навео, да се одавна већ не могу ни по коју цену добити.

Но много је интересантнија белешка у истој свесци ревија, како је у новембарској свесци »Cosmopolitan«-а изишао илустрован чланак: »Један ратни дописник при паду Цариграда« из пера чувеног енглеског ратног дописника Арчибалда Форбса, а међу тим су и илустрације и чланак узети из дела Мијатовићева: »Константин, последњи цар Византијски«, (Constantine, the last Greek Emror), које је прекласе изишло у Лондону.

На онда да не верујемо, да смо ми »прва нација на свету«, када најславнији *енглески* ратни дописник преписује чланак једнога *српског* књижевника и под чланак поносито потписује своје име славно?!

Али, allons donc, ce n' est pas sérieux!

У часопису »Good Words« (свесци за август), што излазаи у Лондону под уредништвом Доналда Маклида, капелана краљице Викторије, има опет један врло интересантан чланак ћеће Елодије Мијатовићке о »Насредин Хоџи« (Nasr-ed-din Chodja). Чланак почиње цитатом из Вишњићеве »Буне на дахије«: »Друмови ће пожељет' Турака, ал' Турака нигде бити не ће«, и онда се ћеца Мијатовићка пита: Да ли ће остати што иза Турака, кад дође време да их друмови пожеле? — Она одговара: да хоће, остаће: студенци, мостови, воће, цвеће*) а нарочито верска толеранција. Истина има писаца, као што је н. пр. Рене Миле, који у своме делу »Souvenirs des Balcans« тумачи верску толеранцију у Турака њиховим презирањем других вера (а презирање тек не може бити основ онако узвишеној врлини, као што је верска толеранција!). Међу тим да оставимо на страну Ренеја Милета и његово мишљење — верска је трпељивост у Турака један факат, који се не да оборити (и ја ћу о њему опширније говорити у једноме од својих путописа по Србији). — За тим напомиње, како Срби и Бугари немају од природе хумора, па за то немају оригиналних шаљивих прича, ни личности, у којој би народни хумор био оличен (»Хоса« је слаб

*) Тако тамо стоји, а треба знати, да су Енглези — противно Русима — врло штедљиви у давању титула у опште, а особито у давању титуле „Екселенција“.

*) И паризки је лист „L' illustration“ донео недавно чланак о ружама и ружичном уљу, што се прави у Казанлику, у Источној Румелији. И те су чувене руже донели Турци.

покушај, да се створи така личност). За то је *хумор турскога народа замењо хумор српскога народа*, и нашим је шаљивим причама извор у хумору Турака. За том хипотезом долази превод седам прича о Насредин-хоџи, а после тога кратак завршетак чланка без нових мисли.

Приликом прославе четиристогодишњице *ободске* штампарије (која је била на *Цетињу!*), донео је лондонски »Graphic« слику престолонаследника црногорскога Данила, и уз слику чланак један о прослави (из пера Чедомиља Мијатовића). —

Овај бих свој чланак могао завршити причом, шта се за времена »ободске« прославе десило за кулисама у редакцији »Speakera«, органа Гледстонових либерала; али то не ћу чинити — не за то, што нам тај »закулисни« догађај не би годио, већ не ћу просто за то, што човек не треба да буде тако индискретан, па да штампа и оно, што можда само повериво чује и дозна.

Бранислав Станојевић

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Издао одбор за прославу четиристогодишњице ободске штампарије. Написао *П. А. Ровински*. **Ободска штампарија на Ријеци Црнојевића у Црној Гори и њен значај на словенском југу.** — Цетиње, у државној штампарији. 1893. Стр. 32.

(Свршетак).

Данас сам добио 40. Глас српске академије, у коме је штампана расправа највећег историка нашег И. Руварца: „О цетињској штампарији пре четири стотине година“. Хвала нека је г. Димитрију Руварцу, што је похитао и послао одмах уредништву „Стражилова“ ову расправу, те могу из ње допунити по где што у приказу расправе г. Ровинског. По нашим књижарама бисмо још дуго чекали на њу!

Руварац — као што сам у последњем броју „Стражилова“ рекао — доказује, да је прва штампарија била на Цетињу, а не на Ободу. Осим Шафарика, Каратајева и Јагића*) — које сам поменуо — говорили су *само о цетињској* штампарији још и Миклошић и Кухарски (Руварац l. c. 4. и 9.)

И Руварац (l. c. стр. 41—42.) наводи речи Јеролима Загуровића, по којима је он у Млецима нашао „стари купари“ војводе Ђурђа, мислећи без сумње, као што сам и ја у првом одељку овога приказа споменуо, да је Ђурђева штампарија пренета у Млетке. Али Руварац не спомиње, да је Шафарик сравнио слова у псалтиру и требнику Загуровићеву са словима у књигама црногорским, и нашао, да су у псалтиру и требнику слова иста; али та слова — вели Шафарик — „weichen von den cërnogorischen gar sehr ab. (Шаф. Gesch. d. südslaw. Lit. III. стр. 277.) И Каратајев вели, да је „шрифтъ Молитвенника (1570. г.) схожъ со шрифтомъ Псалтири 1569. года“, а „шрифтъ въ этомъ изданіи (Псалт.) оказывается новымъ.“ (Кар. стр. 171. и 166.) По томе изгледа, као да нису истините речи Загуровићеве, по којима би он у Млецима нашао слова из штампарије Ђурђа Црнојевића. Споменућу још да и Јаков из Камене Реке вели год. 1566., да је нашао **»стари калиы божидара воскоде оу*)сгока сиа кнценица“**; и Шафарик и Каратајев као да не сумњају у истину Јаковљевих речи. (l. c.)

Шта је дакле било са Ђурђевом штампаријом и да ли је она пренета у Млетке или није, то су питања, која ће се тешко икада на чисто извести.

У другом одељку говори Ровински о „раду ободске штампарије у свези са другијем, које су се доцније појавиле на словенском југу“.

Г. Ровински мисли, да је онај Макарије, који је г. 1508—1512. у Влашкој штампао књиге, исти овај наш Макарије Црногорац. Тако мисли и Руварац. Када је г. 1502. — вели Руварац — Максим јеромонах, бивши деспот Ђурађ, био у Млецима, он је отуда повео собом у Срем Макарија штампара; а г. 1503. или 1504. одвео га је собом у Влашку.

Да ли је Макарије Црногорац исти онај Макарије у Влашкој, не може се на сигурно тврдити: права доказа за то нема. И у октоиху (г. 1494.) и у псалтиру (год. 1495.) стоји **»макарїе, ѡ оурьнымъ горн“**, а у Влашкој само **»Макарїе“**. (Кар. стр. 17., 23. и 28.)

Г. Ровински тврди, да је радња Божидара Вуковића наставак започете радње у цетињској штампарији. „Да је Божидар Вуковић наставио рад, започети на Ободу, види се још и из тога, што *прву књигу* он штампа Октоих и то почевши од 5 гласа, почем су прва четири били штампани на Ободу“, а мало више пише г. Ровински: „*у првој његовој књизи,*

*) Јагић је још год. 1863 писао, да је прва штампарија била на Цетињу. (Tisućnica Slov. Apostola sv. Ćirila i Metoda, стр. 40—41; Руварац l. c. стр. 5.)

*) Ровински вели: од (стр 14.).

која је изишла у Млетцима 1519. год., *Октоиху*". Колико је до сад познато 1519. г. штампао је Вуковић служабник и псалтир са часловцем (Кар. бр. 15. и 16.; Шаф. бр. 215. и 216.), а други део октоиха штампао је Божидар Вуковић тек год. 1536—1537. (Кар. бр. 29.; Шаф. бр. 222.), као што то г. Ровински и сам на стр. 21. спомиње. У поговору те књиге вели Божидар, да се подухватио, да штампа октоих "**єже желахъ ѿ юности моєє**".

Да ли је рад Божидара Вуковића наставак рада цетињске штампарије, то је велико питање. Нада јако у очи, да Божидар у својим књигама *нигде* не спомиње ћурђа и цетињску штампарију. А шта је дало Божидару Вуковићу повода, да се подухвати штампања књига, прича он сам у поговору „молитвослова" г. 1520.: "**Ѧзъ... Божидаръ Коуковикъ... кидєхъ къ градѣ Кєнєтїанисѣстакающїихъ божѣствєныхъ писанїа на типарєхъ фрогуги же и Грькы и инїє сѫкы, желанїємъ къждєлєхъ и мала срѣбьскаа же блъгарьскаа такождє на типарєхъ сѣстакнути**" (Кар. стр. 53.) Божидар је даље дошао у Млетке и видео, да се тамо штампају књиге, па је онда пожелео да и његови сапародници добију штампаних књига. А да ли је он знао за цетињску штампарију и да ли је у то доба (г. 1520.) била још у животу та штампарија, када је Божидар казао: "**и лютє всєблагы Господь Богъ посвѣщнтъ ихъ, хощтоу принєсти ксє типари... къ сєкосы ѡтькъстькоу**", — то не знам, али мислим, да Божидар није знао за цетињску штампарију, јер би без сумње или он или скромни калуђер Пахомије са хвалом споменуо прве трудбенике ово штампања црквених књига, и не би Божидаров син Вићентије г. 1646. рекао, да се љубав Божидарова према свом народу види "**по прьконь штампанию книгахъ**." (Кар. стр. 107.). Исто тако не знам, али сумњам да је Пахомије „један од 8 првијех штампара ободске штампарије", као што мисли г. Ровински, и не знам, да ли је онај "**дїонитрїе логофєть, кънижь... Божидарокъ**", који је г. 1547. штампао у Тргоништу апостол (Кар. стр. 113.), да ли је он — као што г. Ровински на сигурно тврди — унук *чиштеца* Божидара *Вуковића*, који о себи *г. 1537.* каже: "**крѣпкє старости моєи приближаютсѣ**"; то не знам, али знам, да се одговарајући олако на така питања праве често погрешке, као што је н. п. многозаслужни Кукуљевић погрешно пишући (Arkiv I. 131.), да је Божидар Вуковић г. 1529. отишао „u milu svoju Herzegovinu u grad Goražđje na Drini" и да је „*otato potego i svoji tiskari*", а на погрешку га је навело само *исто име* Божидара Горажданина и Божидара Вуковића!

У трећем одељку говори г. Ровински о осмогласнику г. 1493—1494.

Четврти, и последњи одељак, носи натпис: „Главни покретачи штампарије и штампари".

Г. Ровински се заустављa на речима Божидарова сина Вићентија г. 1545.: "**и такоже по сьмрьти ѥгω с келиѥ̃ потрошкомъ изъ толико дѣлєгє стрлнє къ лѣта гѯ҃ѳ҃ (1540.) ихъ ѥгω кадрнихъ прьтко тако ѥгω ѡпєсєно єсть, и покоиною и прѣкє старцє горнца при ѡєзєрцихъ ѡ шкатари**" (Кар. стр. 107.) — те доказује, да је гроб Божидаров на острву Старчеву у Скадарском језеру. —

Како је сада већ изашла расправа Н. Руварца о првој српској штампарији, то ће се и г. Ровински као и сваки други уверити, да је прва српска штампарија заиста била на Цетињу, а не на Ободу, *која се у старим нашим штампаним књигама нигде и не спомиње!* Али при свем том расправа г. Ровинског добро ће доћи свакоме, који жели да што више дозна о србуљама и првим трудбеницима око њих.

Ст. Станојевић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

✕ *О Босни* се и *Херцеговини* опет почело писати. Тако је „Pester Lloyd" донео у 201. броју новембра подлистак о Илиџи код Сарајева, а 10,420. број „Neue freie Presse" донео је опет подлистак „Wissenschaftliches aus Bosnien" из пера Отока Бендорфа. Из описке уз тај подлистак видимо, да је приликом последњег скупа немачких филолога и педагога земаљски музеј у Сарајеву издао две књиге о Босни. Једна је прва свеска, „Wissenschaftliche Mittheilungeu aus Bosnien und der Herzegowina", које излазе под уредништвом др Морица Хернеса. Дело је изишло на осмини, има страна XII+593, 30 таблица и 700 слика у тексту. Уз то је изишао при део дела грађевинарског саветника Филипа Батеа, „Römiche Strassen in Bosnien und der Herzegovina". Овај део има 70 стр. 24 слике на 12 табл. и 1 карту. Осим тога иде уз ову свеску додатак о натписима од др Карла Пача.

САДРЖАЈ: Посинштво: Мртвој љубави. Када гледам очи твоје. Зорино најмилије цвеће. Илка. Мрки Вук. — Поуке: Женидбени обичаји у Кобашу. — Књижевност: Сриетно у странам књижевностима. Књижевне оцене. — Ковчежић: Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића.

Срп. штампарија др Св. Милетића

БРОЈ 35.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 29. АВГУСТА 1893.

ПЕСНИШТВО

МРТВА ЉУБАВ

(ГОТФРИД КЕЛЕР)

Следим зраком трепће звезда
У даљини, с плавог неба;
Да до нашег допре ока
Њену зраку вечност треба.

Пре хиљаду, можда, летâ
Распала се звезда сјајна,
Ну на плавом горе своду
Још'те светли мила, бајна.

Овом чудном сјају личи
Љубав нежна, љубав врла,
Љубав, које нема више,
Љубав, што је изумрла.

Бери

С. Д. М.

НОВИ СТАН

ПРИПОВЕТКА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА

Живота!... Красота!... — поче Паја, бришући марамом зној с чела. — Али што је стан! Овакав нисмо скоро имали.

— На сваки начин! Ну, где?... Говори!

— Лакше, човече! Чекај, да се мало одморим... Ишао сам као железница, да ти јавим радосни глас...

— Та шта си ме напао мучити! Хоћеш ли већ једном?

— Дакле чуј!... Стан је у улици Х... код старог телеграфа... Па да знаш још код кога?

— Код кога? — рече радознало Милан.

— Код... код... Дед погоди!... Та право, од куда можеш погодити!...

Милан нестрпљиво и набусито проговори:

— Иди до ђавола с тим твојим новим станом!...

— Али — повика Паја, за тим се приближи Милану, шану му нешто на уво, као да од некога хтеде да сакрије.

— Чудно ми чудо! — викну Милан. — Ја сам мислио, ти ћеш ми Бог зна шта рећи. Мислио сам, да ћеш ме обрадовати и изненадити каквим »меблираним« или »тапетираним« салоном, а оно ти, Бога ми, патрапа за љубав тога опет на овакав ћумез, где ћемо се једва силом исправити.

— Лакше, лакше, баронићу драги! Свиђеће ти се ту тако, бар ја тако мислим, да не ћеш лако изаћи... Али и да не ћеш у нови стан, сва ти је мука узалуд, капара је дата и

стан погођен за петнаест динара месечно, а ранићемо се као и до сад код »златне чаше«.

— На дед ми опиши тај стан . . . па газдарицу — поче Милан, подругљиво смешећи се.

Паја га само погледа.

— На је л' лепа? Да није каква стара познаница? . . . После, што је главно, да ли је млада? — додаде Милан и стаде се смејати.

Пају као да ко год поли водом. Обли га стидљива румен, задрхта, хтеде да одговори нешто тихо, али рече набусито:

— Не збијај шалу, јер што ти рекох, истина је . . . Најзад, видећеш и уверићеш се . . .

— На шта се љутиш, кад знаш, да се ја увек шалим?

— Та не љутим се, али тек није ми до шале — одговори Паја, чинећи се при том равнодушан.

— Шта мислиш, кад ћемо се селити? — поче Милан забашурујући пређашњу погрешку.

— Како је стан празан, могли бисмо још данас, али да оставимо у суботу, кад се сви селе . . .

— Дакле, у суботу, првог маја, биће мо у новом стану . . . — рече Милан смешећи се пријатно.

Такав се од прилике разговор могао чути у улици К., у најнижем делу Београда. Разговарала се два великошколца.

Милан и Паја су једно исто, али се инак у многоме разликују. Обојица уче права: Милан учи трећу а Паја четврту годину. Познају се још из детињства, јер су заједно почели учити гимназију у К., а од како су у Београду, непрестано су заједно становали. Милан је јединац, трговачки син. Могло би се рећи, да је мало размажен, али је добра срца и добар је ђак. Паја је старији и озбиљнији, те га је Милан доста слушао. Господар Стева, Миланов отац, увек је говорио Паји, да му чува сина, јер му је он све и сва. Паја је син сиромашна сеоског свештеника, који сина не може сам да школује, те се Паја школује »благодејањем« и »кондицијама«.

Страст им је била, да мењају станове; обично у години четири до пет. Живели су ти они у сваком крају Београда и ретко да их ко не познаје. Ето отуда и сад хоће да промене стан, јер им ни овај, где су сад, није по вољи. Ако нађу стан, који се свиди Милану, не свиди се Паји, и онда после два месеца траже други; па ако случајно нађу на стан, који је по жељи Пајиној, није за Милана, те опет тражи други, мислећи, да ће најзад наћи такав, где ће им обојици бити добро.

I

Било је месеца јуна. Петровска врућина! Сунце пржи, како само у то летње доба може бити, па је ипак у дворишту господар-Ћире Пантића хладовина. С улице је кућа с два спрата, у којој живи господар Ћира. Веле, да је у младо доба био вредан човек и стекао прилично имање, од чега сад у старости живи. Кћери разудао, синове ожењио те за својим послом отишли, а он живи са својом баком као два сува дрвета у планини.

Двориште је пошироко, свакојаким дрвећем засађено, обрасло зеленом травом, која се од велике жеге увила и клонула.

У дну дворишта је кућица с две собице, у којој станује тетка Перса са својим дететом, Маром. Тетка-Персом зову је сви, који је познају. Тај јој је назив остао од ђака, којих је увек двојицу или тројицу имала на стану. Тетка Перса остала је удова још пре дванаест година. Муж јој је био терзија, али је посрнуо имовно па услед тога умро. »Поштен је то човек био, Бог да му душу прости!« говорила је често тетка Перса. Она није наследила никаква имања, ни новаца, али је сачувала поштење и љубазност, те су је с правом сви звали »тетка-Персом«. Гледала је и трудила се сваком приликом, да изведе своју децу на пут. Перу, старије дете, дала је у школу. С тога је и држала ђаке на стану, а Бога ми, како сама причаше, и туђе радила, да би децу могла издржати. Ну Перa није радо друговао с књигом, за то оде на занат, и заиста је сад један од најбољих и највреднијих столара; стигао је да храни и себе и своје укућане. Женску децу школовати није било у обичају, а како се сиротиња не школује тако лако, није тетка Перса ни помишљала на даље школовање своје Маре. За то је Мара опет помагала мајци у сваком раду, а мајка се поносила, што има тако вредну и кућевну кћер. Многима је она за око замицала. Да, она беше и лепа са оном својом црном и дугом, низ леђа спуштеном косом. Црне очи, црне трепавице — то је била права анђеоска душа.

Пред кућицом није било друкчије но као у рају. Заиста, Марина је баштица прави рај. Овде бокор шебоја, онде џбун руже, овамо:

каранфил, драгољуб, лепи човек, а тамо: калопер, божје дрвце, шимшир. Све је то тако дивно уређено и удешено, да човек на први поглед запази, е је ово урадила вешта рука какве мале краљице цвећа. У средини баштице је вењак, уз који се пење винова лоза и ладолеж, на се из даљине чини као какав замак, што га по романима сликају. У вењаку је сточић, застрт белим чаршавом, а на њему чаша свакојаког цвећа.

У овај мах, кад се врата на капији отворила, седела је за ст лом краљица овога замка, држећи у руци платно, а мисли јој бауде по њему. Она само мисли да ради, а у самој ствари тргне игле по који пут, па стане, шпицкујући неког.

Чим чу да шкрипнуше врата, окрете се, скочи, а пехотице јој се измаче из уста: »Паја!« и као веверица отрча стазом право кратима.

— Добар дан, Маро! — рече Паја и полети јој на сусрет, смешећи се.

Паја је пре неки дан положио испит зрелости, данас је добио и сведоџбу, па се спремио, да обрадује своју прву љубав. У који мах јој пружи своје руке, она га загрли и протепа му:

— Од кад те нема! — а очи јој пуне суза.

— Али, Маро... ти најбоље знаш... испити ми беху на врату. С тога ми не пребацуј... — поче Паја, осврћући се. — Је л' ти ту мајка? Шта радите, а нарочито ти, голубице моја?

— Није нана овде — одговори тужно Мара.

Паја, држећи је за руку, уђе под вењак. Њена је рука дрхтала. Кад су сели, он виде, да су јој очи плачне.

— Ти си плакала?

Она уздахну тешко.

— Ја сам много патила за ово кратко време..

А две сузе, бистре као роса, скотрљаше се низ бледе обрашчиће.

— Како то?... Ја ништа не знам!

Он је погледа испитујући.

— Ну то није ништа, што сам до сад претрпе да поред овога, што ће сад настати... — настави она.

— Ну реци ми ко ти је нанео толику неправду?

Мара обори очи и, кроз зубе, задржавајући плач, рече:

— Хоће да ме уда нана...

— Да те уда?!... За кога?

Паја скочи. Усне му задрхташе.

— Не, то не може бити!

Говорио је испрекидано. Нехотице је ухвати за руку и привуче к себи. Чињаше му се, да му је отимљу! Загрли је. Није се сад бојао ни чега на свету! Могао је слободно свакоме кресnути све, што му је на срцу. Спреман је, да се за њу туче с пај јачим. Могао је молити, могао је плакати — а све због ње. Она је дрхтала и бојажљиво се, као какво сироче, приљубљивала уза њ. У његову загрљају осећала се заштићена.

— Ја не ћу другог волети. Ја... ја ћу се убити... Само тебе љубим!..

И њена глава клону на његове груди.

— Говориш ли истину?

После кратка ћутања исправи се Паја и с поносом, као војсковођа после добивене победе, рече:

— Маро, љубави моја!... Купем ти се небом и земљом, кунем ти се љубављу нашом, именом мојим и твојим, да ћу само тебе љубити!... У осталом то ћу и тетка-Перси казати.

Она га погледа бојажљиво.

— Ти сумњаш?

— Не... не сумњам!... Али...

— Шта али?

— Мајка не ће на то пристати... Па ни браца Пера...

— Зар они?... Зар они могу с тобом то да чине? Ја им морам све казати... Они су добри...

— Вараш се...

— Мислиш?

— Све је свршено... Забрањено ми је, да се састајем с тобом... Они као да сумњају...

— Ко је тај, што тако забрањује?

Она ућута.

Он настави јетко:

— Зар тетка Перса има тако немилостиво срце?

— Не, нана није крива... али мора... Знаш, Пера се спријатељио с тим Мирком, који је Перу новцем помагао да радњу отвори.

— И на рачун тога ти мораш да будеш жртва?...

— Да — промуца Мара, а сузе је облише.

— Ја сам говорила и нани и Пери, да не ћу да чујем за то. И нана је испрва била противна томе. Ну сад ни она, да се не

би замерила Пери... Сви ме гоне да пођем за тога човека, кога не могу никад волети...

— И ти ми ништа ниси казивала?... Кукавице!...

— Нисам смела, бојала сам се, да се не наљутиш, а после мислила сам, да није баш тако озбиљно... Али има већ недеља дана, како ме журно гоне... Не знам, шта ћу да радим... Да ниси дошао, мислила сам, да те сама потражим...

— Па даље, даље! Шта су чинили с тобом?

Паја је дрхтао, обузимала га је чудноватa ватра, а груди му се надимаху врло брзо.

— Чак ме и тиме муче — настави Мара — што ме сваког дана воде к њему, да бих га навикла гледати. Он ми се удвара, нуди ме и угађа ми свачим, али га ја све више мрзим... Стар је, није леп... Али ти га познајеш!...

— Ја ћу га убити! — цикну Паја бдно, а очи му светле и играју као на жеравици. Био је страшан у том тренутку. Грчевито је стискивао песнице, као да извршује осветa над својом жртвом.

Најзад блед и малаксао клону на клупу.

(Наставиће се)

Она га погледа својим влажним очима, које се неприметно мицаху.

— Пајо... теби је рђаво! — проговори уплашено, хватајући га за руку. — Је ли, ти га не ћеш убити? Ти ме не ћеш унесрећити, јер ћеш себе убити... Молим те...

Она га је држала за руку и привлачила к себи. Њезино лице доби израз милости, доброте, љубави.

Паја подиже главу, погледа је благо, те се она радосно осмехну.

— Да... имаш право... На кога бих имао подићи руку!...

— Јесте, он је слаб, скоро ће умрети... То ми нана често говори, с тога, вели, и хоће да ме удаду за њега. После његове смрти, а то ће, вели, бити скоро, ја ћу га наследити, па ћу, кажу, бити срећна, богата!... А да ли ћу, Боже, бити срећна?...

И она зарони главу у руке.

У авлији нема тишина, само трепери ваздух, ни на улици се не чује жива душа... а сунце пече, како само може бити у по дне.

— — — — — — — — —

Чед. А. Костић.

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЈЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

Два дана касније чудни се гласови стадоше проносити по Кракову. Неко их је нешто ширио по народу. За стално се још ништа не знађаше, али глухо, смутно зујаше прелажаше од уста до уста. Једни говораху, да је краљ оболео; други тврђаху, да је краљица на умору; неки најпосле увераваху, да је бискуп Бођанта бацио нову клетву на краља, што се, без пашше диспензације, као присни рођак, оженио Јадвигом.

— То не може бити! — порицаху неки. — Та било је за то времена, кад се краљ венчавао... Прошло је толико месеци, како је Јадвига венчана, ту у Кракову... са знањем бискуповим и свију...

— Није то истина! — противљаху се први. — Краљ се венчао, али тајно, никога при том не беше... Не славе се тако краљевни свадбе, а најпосле има их, који памте венчање с Аделајдом. Читав град беше на тој свечаности... А овде ни живе душе! Јамачно је то венчање онако, као с Рокичаном... Та и онда га је обавио опат тињецки пред олтарем, а беше лажно и безбожно...

Тако се разговарало шапатом, а тај шапат ињаше кроз читав град и бућаше зебњу. Видело се још, како је на краљеву двору и пред бискуповом палатом настала необична трка. Трчаху дворани и попови — а цркве беху раније позатварane, него обично. Тај дан не беше оних служаба, које је ваљало свршавати петнаест дана.

Кад се ухватио сутон, гомиле људи стале се врсти по улицама и око двора. Краљеви дворани извлачаху, бацајући олову гроше, да се весели. И тако су с криком и вревом бегали по улицама, палећи буктиње; али ако и беше галама онако иста као и у друге дане, нестало је искрене весело сти — загушљив ваздух, неизвесност нека или нем ир тишташе све и сваког.

У соби бискуповој беше мрак као тес го. Бођанта, болестан од очију, готово слеп, сеђаше у сто-

лици, окружен својим двором. Најближе стајаше његов капелан и исповедник, даље два старија прелата и онај Албрик, препошт бохењски, који је пошао у Авињон да изради краљу опроштење за убиство Баричкино.

Бискупово лице беше сухо, јадно, а сам беше мршав, оронуо. Често се сам губио у великој столици. Али биће да ни болест ни старост не ослабише урођене живости, јер се сваки час силовито креташе и млаташе мршавим рукама од љутине.

— Клетва ... — говораше гласом, који му сваки час прекидаше засопљивање — клетва божја! На како ће из таког брака да буде благослова? Али шта да се ради? Саблазан! Венчање је обављено! ...

Сви ћутаху.

Један од прелата приђе за часак.

— Ја бих судио — рече — да то, што се догодило, треба тајити бар до некога времена, да се не шири саблазан ... Свакојако краљ сада примеримје живи, него пре ... Све је милоснице отправио, а с Јадвигом се венчао у доброј намери ...

— Није истина! — викну бискуп — није истина! Он је један знао, да је Аделајда жива! ... Страшно је ландграфа својом мољу, а тај, да заклони ћерку на да је избави из сужањства, лагао је, да је умрла.

— Како је, тако је — опази прелат — зло је већ ту, а могло би бити и горе, да то двожењство изиде на видело ... Краљица Аделајда је, како веле, и онако болесна; може сутра умрети, а онда ...

Бобјанта скочи на столици.

— Закон божји не познаје таких уредаба! — викаше. — Јесмо ли ми хришћани, или смо погани? Је ли брак тајна или блуд? Кај се, оче, за то, што си рекао ...

Настаде опет тишина, коју за час прекиде бискуп:

— И свети отац одлучно нипе краљу: брак је твој с Јадвигом незаконит ... *cum consanguinea in gradu prohibito* ... склопљен за живота законите жене, светле краљице Аделајде ... *in damnationem animae tuae!* ... Свети отац, под претњом најљуће казне, заповеда закониту жену Аделајду *ad cohabitationem recipere* — а ми да зажмиримо и допустимо таки преступ!

Дике се бискуп са столице и стаде уздрхтао, несигуран на ногама, ослањајући се на штаку.

— Походио ме Бог — говораше — тешком маном ... слепоћом и прераном старачком немоћју ... Борио сам се против зла, колико сам могао, али телесна слабост лиши ме снаге ... Ви пак здравим очима нисте видели ништа и допустили сте, да се газе божје заповеди, тако је ослабио у вама жар вере! ... Сви, који сте ту, носите кривицу на својој души ... И ја сам крив, јер немам снаге, да достојно заузимам ту бискупску столицу! ... Од сутра не ћемо служити оних захвалних служаба, него ћемо служити службе покајнице и постити, не би л' Бог опростио краљу, ако се обрати, нама, који смо криви са немара, и народу, који се попушта саблазни!

Говорећи то, маче се с места и отетура до клецала, паде онде на колена и дуже уздрхтале руке у молитви; а после, сагнув главу к земљи, удараше се у груди, шапућући: *„Miserere mei, Deus!* ...“

Краљ од ране зоре беше у великој узрујаности. Кад доби папино писмо, дуго се саветоваше с Кохалом, а после призва Добјеслава Фредра, Јашка Љељивиту и друге поуздање доглавнике. Али сва саветовања беху узалудна, јер нико не умеде изнаћи успешна средства, да се предупреди несрећа. Саветници беху још већма препрепажени него краљ, јер многима, међу њима, беше папино писмо и глас, да је Аделајда жива, веће изненађење, него Казимиру. Сви се ипак заклеше, да ће ћутати, како ће се читава ствар одржати што дуже у тајности пред народом, а особито пред краљицом. Кад споменуше Јадвигу, Казимир чисто ломљаше руке.

— Болесна је — говораше — малаксала; као сенка ... таки глас би ју убио! ...

А што се тиче Аделајде, да с њом, кад отправи Јадвигу, по папину налогу, опет скупа живи, о том Казимир не хтеде ни мислити.

— Пре ће ју умрети — викаше — а то не ће ју учинити! ... Јадвиге не ће оставити, јер сам јој се заклео душом и срцем ... Жена ми је, јер сам ју искрено заволео ... и она ће дати тој држави наследника! ...

Окрене се господи свога савета и, гледајући их усплamтелим погледом, рече:

— То су неке наклене сплетке! Ландграф је јамачно наша моћних пријатеља у Авињону, а можда и одавде, из земље, потпоре ... Осећам сплетку ... и ако још не видим осветне руке ... Али ви сада — додаде вишим гласом — ви ми бар докажите своју верност и оданост ... Стојте уза ме, уз Јадвигу, јер је она краљица и треба да постане мати наследнику тога престола! Не дајте, да јој се чини криво, не дајте да будем несрећан ја, несрећан и народ, који се ето нада правоме наследнику од пјастовске крви ...

Јашко Љељивита приђе Казимиру.

— Велика се несрећа догодила — рече са саучешћем — али сада се нема куда, него стрпљиво чекати ... Грех је желети коме смрт, али је опће познато, да је краљица Аделајда врло болесна ...

Треба дакле чекати и ћутати... одбијајући тај глас од оне, која ће да постане мати краљевског детета.

Казимир се жацну и гневним погледом пресече Љељивиту, кад чу, да ни он не хтеде Јадвигу назвати краљицом.

— Краљица — примети с нагласком — не сме ни о чему дознати... Издајник би био и страшило од човека, ко би јој то казао...

— Тако је... — потврди Љељивита. — А да се то не прочује ни у граду, идем сам бискупу Бођанти, на ћу га молити, нека заповеди, да се ћути.

— Службе божје нека не опозива!... — прекиде краљ.

— То не може учинити... — одговори пан Јашко. — Писмо светога оца јасно каже...

Краљ се горко засмеја.

— Јасно! — понови. — Јасно видим ја у том неправду... Слободно беше ћесару Лудвику баварском својим, светским декретом развести каринтску Маргарету с краљевићем чешким, па ју удати за свога сина Лудвика брандебуршког... за што да се ја не смем развести с том Аделаидом, с којом се цео свет заклео против мене?... Био папа дати развод. Нека га даде сада, па не ће бити саблазни.

— Да пошљемо опет посланство у Авињон — опази Добек Фредро.

Казимир зловољно махну руком.

— Не ће ништа помоћи! — рече; — посланство треба отправити и на ново се старати за развод; али моја је нада само у Бога, да ће сам раскинути ту несносну свезу.

Одмах после тог саветовања упути се Јашко Љељивита Бођанти, али га наће неумољива. Не само да се бискуп заносио од гнева, пребацујући краљу лукавство и рђаву намеру и претећи новим клетвама, него не хтеде обећати ни онога ћутања, до кога је највећма стало пану од Мељштина.

— Ко покрива преступ — викаше — сам постаје преступник. Ако краљ одмах не послуша заповест намесника Христова, ако се не врати правој брачној свези, даћу с амвона прогласити, за опомену верним, да је венчање с Јадвигом незаконито, а свеза родоскрнавна.

После силна молљакања једва успеде пан од Мељштина, да намоли бискупа, те је обећао да ће причекати неко време.

— Грешно је то милосрђе — говораше — али ми је жао те Јадвиге... Болесна је, мати ће да постане... могла је добро мислити... еле чекаћу још с оглашењем црквене казне... Пошаљите посланство у Авињон... свети отац има велику моћ и зна шта му ваља чинити... Ја вам у напред кажем, да могу ћутати само донде, док тај глас не продре даље, док се не дозна за то двожењство у граду и земљи... Ако се дигне граја, ја не ћу моћи ћутати.

С тим се вратио пан од Мељштина у двор, који се мрачно одбијаше у ноћној тишини, на тлу натмуреног неба, са испреламаним својим облицима.

Снег падаше полако у крупним пахуљицама. Ваздух беше миран, али прожет влагом, која је наступила после неколико мразних дана. Тешка, загушљива магла ширила се над градом, откуда допираше врева гласова веселога олоша. Удараше још од онуда светлост од буктиња, с којима лутаху по улицама, а које бацаху у тој магли тамну, црвенкасту светлост.

Од града, горе, к двору, крију̂ћи се уза зидове, шуњаху се једне, одрпане прилике, ћутљиве, а на њих нико не сврађаше пажње. Не видеше их стражари, који ходаху по бедемима, нити их спазише дворани, који се мотаху по дворским двориштима.

Кад се те прилике прикрадоше под најближи дворски зид, скупише се онде у хрпу, шапућући тихо међу собом, а крију̂ћи се брижљиво од људских очију. Под тим зидом беше израсло густо џбуње, покривено сада пахуљастим снегом, и иза њега њега чучну та гомила, чекајући. А средом улице, управо главној дворској капији, иђаху два човека. Један висок, плећат, одевен богато као дворанин, други у оделу Уљика цитрашта... Нико не слућаше никакве опасности; по двору се врзла светина, — свакога пропуштаху.

— Пшоштко! — прозбори тихо први. — Знаш ли ти добро ула?

— Знам... — одговори пан од Бабина гласом, који дрхташе од страха — само се бојим да вас, војводо, не препознаду...

— Бојиш се! — подругљиво се засмеја пан Мињко, који и сам с тешком муком сакла̂ваше немир, што но га мучаше. — Но не бој се ништа, кад сам ја уза те... само да дођемо...

Иђаху даље, ћутећи. Код прве капије, уза зид, где се скрила она гомила одрпаница, Борковић скочи на страну.

Са земље, из грмља, подиже се према њему нека прилика.

— Знате ли, шта ћете викати? — шапну Мињко.

— Знамо — одговори прилика.

— Кад стражар, који хода по бедемима, пређе десет пута тамо и натраг... први крик, гласан... и мир!... За час други... и опет ћутац! А после дигните ужасну грају и бежите, к'о без душе, у град!... Онде, међу светином, дерите се колико

вам грло доноси; а кад подигнете велику галаму, разбегните се у различите улице, а о поноћи Кампсору... по награду!

Рече и искочи на пут, где га чекаше Пшонка у оделу Улрикову, кријући се уза зид.

Прођоше капију и дворско двориште; нико их не заустави. Један пут само неки од дворана, што по пролажаху кроз двориште, обманут привидом, крикну:

— Улриче!

Пшонка чучну од страха.

— Вратите се, господине војводо! — мољаше. — Биће несреће!..

Борковић га гурну у ребра.

— Није ора! — шапну кроз стиснуте зубе. — Иди напред... јер пре него што шта буде, на месту ћу те убити!...

Не би се вратио сада ни за што на свету. Идући у Краков, није мислио на то, да ће се тако лично излагати. Али наједаред га спопаде неодољива жеља, да својим очима види, каки ће утисак учинити на Јадвигу спремљена освета.

— Скапаваће од очајања — мишљаше — а ја то хоћу да видим.

Уживао је у напред у том видику.

Уђоше у двор на побочна врата. На ходнику их обузе тишина и тама. Њаху, пипајући уза зидове. Борковић дисаше силовито, а Пшонка се тресао и мало што није пао од страха, тако су му ноге клецале.

Најзад приспеше. Као злочинци, на прстима, притајући дахање у грудима, уђоше у врата краљичиних соба, заслоњена сагом. Беше то улаз у предсобље, одређено за стан Улрику. Ту владаше потпуна тама, а у тишини, из даље, допираху час по час одјеци потмулих гласова, као жамор.

Борковић чучну уза зид и повуче Пшонку к себи.

— Чуј дер! — шапну му на ухо. — Ја се овде не ћу ни маћи; у мраку ме не ће нико опазити... за то се не бој... Кад викну на те, ти удри у струне, а кад чујеш крик, ћути...

— Добро — проговори Пшонка једва чујним гласом, и подуго остадоше тако обојица, непомични, шћућурени на земљи један до другога, слушајући жамор гласова, који кад и кад допираху амо из краљичиних соба.

Баш у тај мах беше Казимир у краљичиној соби. Дошао је тужан, суморан; тежа га брига притисла за ону, коју миловаше, него властито понижење — дође да задрпа одважности у јасном погледу Јадвигину и да тражи утехе у њену загрљају.

(Настављће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ПРЕД МАТИЧИНУ СКУПШТИНУ

Зрно по зрно погача, камен по камен палаца — вели наша народна реч. Удеонице ситне и мале али скупљене и сложене на једно место и мудро упућене, граде највеће грађевине данашњега времена; просецају планине, премошћавају реке, крате просторе и уништавају даљине, и једној снази стотину, а једном животу хиљаду живота дају. И нема данас ни силника ни милионара, који би се могао надметати са силном снагом удружених и добро упућених сиротана». Овим лепим речима почео је поштовани председник Српске Књижевне Задруге Ст. Новаковић свој говор на првој скупштини тога удружења. Силна истина је у тим речима. Задруга их је већ првом својом годином сјајно потврдила. На први поклич њен одазваше се 6000 чланова (међу овима 97 добротвора), а 150 повереника, већином својевољно, латише се скупљања чланова. Најмање 42.000 књига растурила је Задруга прве своје године у српски народ, који јој је већ те исте прве године поверио главницу од 20.000 форината.

Колико се веселимо овом дивном знаку српске просветне свести, ипак мора бити и жао нама у бившем Војводству, у чијој је средини «Матица Српска». Поређење се и само намеће. Које је године «Матица» растурила 42 хиљаде књига? А ево јој је 67 година. Па да ју једногодишње друштво тако наткрили? Зар за толико време нико не могаше наћи на те златне руде у српском народу? И пример «Матице Хрватске» могао ју је научити многом чему, али овако се већ не може даље.

Истина, пре две године је главна скупштина установила чланове по 3 фор. који би до-

бивали сва »Матичина« издања. Мало доцкан, али тек је нешто учињено. Та установа још није потврђена, али и ако се потврди, велико је питање, *да ли јој има живота*. Је ли ко помишљао хоће ли имати привлачне снаге? Добиваће се дакле 4 свеске »Летописа« и 5 до 6 свешчица »Књига за народ«. Врло мешовито друштво! Коме треба »Летопис« (особито овакви какви је сад) тешко ће моћи читати »Књиге за народ«, а ко је спао на »Књиге за народ«, тешко ће разумети »Летопис«. Ако већ хоће образован Србин да жртвује 3 фор., радије ће их дати Књижевној Задрузи, где ће наћи и забаве и поуке а уз то ће добити још и леп повез (јер и то привлачи). И тако ће та установа, кад дође, доћи баш сасвим доцкан.

Па ипак и после основања Књижевне Задруге има »Матица« још посла, она га управо мора тражити и задобити, ако не ће, да јој леп глас са свим угине. Задруга се састарала и стараће се за књижевне потребе средњега реда нашег народа. То се види и по њену програму и по првом колу књига. Она то може најбоље и извести, јер је у највећем просветном и књижевном средишту српском. А ко се брине за књижевну храну најдољега реда нашега народа, за сељаке, ратаре, надничаре, раднике, тежаке, којима је много дати за књиге и 3 фор., и који још несу дорасли ни за књиге Књижевне Задруге? Ту се морамо одмах сетити дивне мисли о »Књигама за народ«, али одмах морамо жалити, што тако споро излазе и што се тако невешто растурују. Ето, то је посао за »Матицу«! Тога посла треба она да се лати, само мора се окантити својих дрвених слугова па се латити модернног, окретнијег оруђа. »Матица« треба да пригрли уводне речи председника Књижевне Задруге па да притече начину Књиж. Задруге: *удруженју*.

Одбор и »Матичина« скупштина требало би да се промисле о овом предлогу:

„Матица“ установљава чланове помагаче (или претплатнике), који плаћају 1 фор. годишње. За ту форинту добиваће 10 „Књижица за народ“, од којих би половина била забавна, половина поучна. Уз 10 књижица иде **Календар** *Матичин, који би у слици и речи приказао знаменитије догађаје српског народа у тој години најширој публици. Књиге би се зготовиле до Божића и онда би се све одједном разаслале члановима преко повереника.*

Ово управо није ништа ново. Предлог иде на то, да се Књижевнчев фонд употреби практичније и рационалније. Одбор тога фонда морао би се умножити и он би у почетку сваке године начинио распоред, те би формално морао задавати појединим књижевницима задатке, да их израде за »Књиге за народ«. Нема сумње да би од овога предузећа било успеха.

На овај начин би »Матица« освојила себи ново поље не само у нашим крајевима него и у Србији и Далмацији а нарочито у Босни и Херцеговини, а Књижевној Задрузи не само да не би сметала него би ју допуњавала.

Тих. О.

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ХЕНРИК ХАЈНЕ

Пјесников сестрић, господин Ембден, издао је ово дана штампом, а под натписом »Хајне у породичном животу«,*) занимљиву преписку између пјесника и његове њемачке својте. Поред обичнијех досјетака, Хајнеу већ у крви, прожета су ова писма најљежнијом породичном љубављу, али се у њима опет највише истичу и најчешће спомињу двије женске главе, које су канда пјеснику особито на срцу лежале. Те су двије женскиње Хајнеова сестра Лота и његова жена Матилда, оно несташно и чаврљаво птиче са париског булевара. Писма су ова ишла из Париза у Њемачку, али се у њима најмање о Паризу говори. Ту је највећма ријеч о невољицама свакидашњег живота, о новчаним и здравственим недаћама, а понајвише о оним класичним размирицама и кавгама са издавачима књига, који су пјеснику тако често снове кварили. Нажа је добар дио тога већ познат био из Хајнеових »предговора«, из његових личних »мемоара« (што их је издао Енгл), па и из толиких књига и књижица, што су у новије вријеме о њему написане, тако да ће ова писма једва штогод пјесниковој биографији, а још мање слави његовој допринијети.

Један дио Хајнеове кореспонденције, и то

*) *Heinrich Heine's Familienleben*, von seinem Neffen Baron Ludwig Embden. Hamburg, Hoffmann & Campe.

можда најважнији, био је већ свијета угледао у Паризу, уз француско издање његовијех дјела. Сјем тога, нема тога њемачког бијографа, који, пречињајућ по десети пут Хајнеову бијографију, није знао да изнесе какво ново, *још нигдје не штампано* писмо пјесниково. На инак је госп. Ембдену ево пошло за руком, да још читаву књигу писама сакупи и изда. Да красне ли среће за будуће бијографе великог њемачког барда!

У самој ствари, догодило се Хајнеу послије смрти чудан случај: на њега, заклетог непријатеља педагога и књижевнијех доктора, оборила се читава војска њемачкијех «фершера» и литерарних инквизитора, који покупише и на свијет издадоше не само и најслабије његове «вицеве», него нам чак знадоше казати и колико се пута у недјељу пјесник бријао, и којијем се пилулама од назиме лијечио! Мени, дабогме, ти књижевни кроничари нијесу сви познати, ал' опет знам за једно туце «Интимних успомена», «Карактерних црта», «Личних меморара», «Биљежака» и како се већ те књиге од господе Штротмана, Хипера, Мајспера, Прелса, Карпелеса, Кајпера и т. д. све називљу! Ти су њемачки литерарни историјографи, бог и душа, врло предузимљиви људи. Њихова је љубав ка књижевнијем глосама, да се њиховом ријечју послужимо, управ «пирамидална». На жалост, њихова је критика, малијем изузећима, понајвише тјесногруда, и, ма да они то радо звучнијем фразама заглађују, до зла бога пристрасна. Хајнеу, на примјер, та господа не могу никако да опросте, што је тако дуго у Француској живио, и ону славну земљу као своју рођену љубио; па су на њ кивни и зато, што је ужасно мрзио књижевне доктере и њемачки милитаризам. То је, веле, био њемачки славуљ, који је у Волтеровом «перику» своје гнијездо савио. А тој страствености не могу да се отму чак ни они њемачки литерарни историци, који у својој отаџбини одлучну ријеч воде. Ја ћу се увијек сјећати негодовања, што га о трагу неколико година исказа један иначе вриједни њемачки критичар према чувеном италијанском пјеснику Кардучији, с тога што се овоме бијаше прохтјело да на свој језик преведе неке дајбуди револуцијонарне пјесме Хајнеове. «Та маните га се, вељаше тај њемачки господин, или зар не видите, да у њему говори чивутско дерање (Judenbub)?»

Еле, кад па те ситне прекогробне осветнице највећем, мени се некуд види као да гледам рој заједљивих оса, што се зујећи обарају на мртву лешину сивога сокола, коме за живота не могоше својим жаокама да нахуде. Чудне ли и у томе разлике између Њемаца и Француза! Ови остадоше и преко гроба вјерни странцу пјеснику, који, поврх Мицкијевића и Тургењева, бијаше дошао у њихову постојбину да потражи тијелу уточишта, а своме урођеном хумору и финој сатири интелигентнију публику. Теофил Готије, Жерар де Нервал, који је Хајнеове пјесме француски преводио, Теодор де Банвиљ, Сент-Бев и још много њих уткаше у лавор-вијенац овог њемачког пјесника најљепше, најмирисније цвијеће из француског литерарног перивоја, и пјесник «Младе Германије» живи данас у Волтеровој отаџбини не мању популарност, него да се је у Паризу родио.

* * *

Истинабог, овај је «њемачки славуљ» по своме темпераменту и особитом крају свога духа био најмање Њемац. И заиста, у његовом би књижевном раду човјек узалуд тражио онај логични развој једне те исте основне мисли, она карактеристична обиљежја једног те истог душевног правца, као што је то случај у осталих књижевника његова племена, на примјер: у Шилера и Гета; напротив, његов се пјеснички рад може сматрати као резултат разних утицаја, којима се његов пријемљиви и уједно аристократски темперамената прилагођавао, примајући у се најоригиналније стихије модерног космополитског духа. И збиља, док се кроза сав Гетеов рад провлачи, као невидовна нит, постојана тежња да њемачку стварност доведе у склад са старим класичким идејалом о љепоти; док је савколико Шилерово дјеловање намијењено остварењу неког узвишеног идејала политичког и хуманитарног; дотле нам Хајнеова дјела показују неку чудноватy смјесу стварности и фантазије, фриволности и поезије, и кад мислимо да смо проучили сва лица његове мобилне ћуди, он нас тек онда изненади неком новом цртом, за коју и не сумњасмо, но која опет свједочи о свестраности његова скроз модерног душевног склопа.

Од Гета и њемачких романтичара усвојио је он Lied и баладу, њемштину садржајне краткоће, и оно китно приказивање спољашњег свијета. Његове су *Слике с пута* (Reisebilder) прави урнек тога рода. Кад је вољан да живо-

пише стварност, он је кадар да нас у најосјетљивију жицу такне, да нам сузу јад осмијех измами, као мало који пјесник прије њега. И прије је, додуше, било пјесника, који су љубавне сласти и муке пјевали, али је то више мање смишљеним, измајсторисаним тóном чињено. У његовој »Пјесмарици« (Buch der Lieder), а пада све у оном у бога дивном »Интермезу«, ремек-дјелу његовом, то сасвијем друкчије иде; те ситне, самоникле пјесмице друго и нијесу ло ли уздаси, угушени вапаји, вјерни откуцаји једног страственог срца, које је своје рођене стрецаје биљежило. На крају сваке китице цакли се бисерна суза, зуји крилата досјетка, жарка ријеч, која иде равно срцу, као што из срца и извире. Његову музу. то бизарно чедо, занесе шум рајнскијех валова, али је не одушевљава мање ни видик партенопских стубова. Божанствена је Грецција пјесника опчинила, и он јој се често мишљу обраћа, и сам себе радо у њене синове убраја; па опет не би тачно било казати, да је овај пјесник на Парнасу своје струне затегао. Ма да вам често говори о Аристофану — свом душевном прародитељу — и грчке богове спомиње, не вјерујте му: он је опет наше чељаде, човјек, који је Мајерберову музику слушао и тробојну кокарду славио. У осталом, пјесник воли да вас изненађује. Узмите у руке његов циклус пјесама Romancero, и ту ћете наћи рефлекс упокојених времена и цивилизација, наћи ћете барда маварског и англо-саксонског, који пјева Ричарда лављег срца и краља Боабдила, но који опет једном ногом остаје у Германији. Његова китна ријеч, која кипти сликарскијем изразима и која се увија под свакојим ритмом, не оставља иначе времена размишљању. Да би ваше чудо још више постало, прочитајте му што у српском пријеводу; не бојте се, не ће вас преводилац изневјерити: име му је Змај-Јован.*)

Ево нас на најјачој црти Хајнеова духа; ево нас на кључу, који ће да нам открије тајну његове пјесничке суштине. Два га његова пјесничка саставка можда најбоље карактеришу: *Ата Трол* и *Књига Лазарева*. »Ата Трол«, то вам је љута персифлажа њемачкијех пјесника и педагога, пастрана и несретна игра њемачког медвједа-философа Ту се боље но игдје истиче главна душевна тенденција Хајнеова, наиме она оштра, немилостива сатира људске тјесногрудости у опште, а њемачког филистарства напосе. »У том спјеву — као што згодно рече један француски критичар — изгледа нам Хајне као цвр точилац њемачког романтизма. Погубна је живиница проврtила румену јабуку, па се сита наскрала слађаног јој сока. Гледајући га с поља, свијет мишљаше е је воће увијек здраво и читаво; наједаред се оно откиде с гране и паде на земљу, а несташни црвуљак стаде да се игра и врпоља по распаднутој мекачи«.

Књига Лазарева (Посљедње Пјесме), то је пјесников опроштај са животом, опорука једног суптилног, ама измученог духа, који као да је на прозор своје гробнице изашао, да се још једном овог опаког свијета нагледа, који је за њ већ сваку драж изгубио, и да му се још једаред наруга.*) Пјесник се срушио на своју болесничку постељу, на своју, као што је он називаше, »од душекъ раку«, и гле! стари песимистички поглед на свијет, којему дарежљива младост не тупи више оштрице, изби је опет на површину, па се несташно разлијева у мрким, демонским сликама и грозвијем фантазијама. Нестало је више љубави, нестало младости, нестало одушевљења; пјесник је осјетно хладни дах са гроба, па се бије рукама у прси, грли свето писмо и каје своје у бога дивне, своје бесамртне пјесничке гријехе.

Задњи велики пјесниче, жалостан ли бјеше призор, што нам га је залазак твога крилатог духа пружио! Ама не бој се, пјесниче: у нашој је памети давно ишчезла трошна и ојађена слика *тијешисте*, који умире *за невољу*, и пред нашијем очима лебди само онај млађани Аполон, који је тако страсно љубав пјевао и тако ваљано устрао у свету борбу за ослобађање људства.

Марко Цар

*) Змај је из овога циклуса превео пјесму „Der Dichter Firdusi“.

*) Ове је подесне ријечи једном изрекао чувени француски композитор Хектор Берлиоз.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Успомене из народног покрета 1848. и 1849. године, које се нарочито тичу обране и пада Сентомаша названог Србобрана. Написао и на свет издао *Новак С. Голубски*, Сентомашанин, бивши народни капетан у бурној 1848. и 1849. години. У Новом Саду. Издавачка књижарница и штампарија А. Најевића. 1893. Вел. 8-а. Стр. 125.

Са радошћу приказујемо нашем свету ову књигу. Она ће нам бити у срцу уписана, и не би требало да буде и најмања колебица без ње. Има много што шта, што није писац у њојзи споменуо и од крупнијих догађаја, али што је год навео, истинито је, и верна је слика оних догађаја. Баш тај простодушни начин приповедања и описивања печат је истине и радо ће Србин читати те успомене ако и са сузом у оку и са уздрхталим срцем. Хвала ти, старино Новаче, што си нам верно описао оне и сјајне и тужне догађаје!

Смиреном душом и ми сви велимо оним јунацима и оним народним жртвама, које књига именује и не именује: Бог да им душу прости! Вечна им намјат била! Они су за свој род умрли!

Лепо нас писац уводи у прве дане васцелога покрета. Ми видимо очима, ми слушамо, шта се збива. Са сузом у оку пратимо погинулог неумрлог брата Црногорца и јунака Марка Пиперића до његове вечне куће. Братска љубав Нестора Малетића ка брату своме Паји и синовцу Милошу одушевљава и усхићава и нас.

Које ли дивне примере јунаштва и верне љубави међусобне читамо из тих Новакових прича! Слава му буди!

На дан 1 октобра 1848, кад оно Михл Јованић из Чуруга удари на Нови Бечеј, пошље Пера Бига по налогу војводину оберлајтнанта Фердинанда Волфрама, јуначину од Варадинских граничара, са лајтнантом Петром Андрићем и две сатније граничара из Сентомаша на Стари Бечеј, да праве за леђи противнику демонстрације. Исто одељење буде од коњице растројено. Волфрам се спасе са шест друга у тршчаку до мрака, те се сретно врати у табор на радост својих другова, који се беху побојали, да је погинуо. — Ја ово додајем: Беше на дан 18 окт. 1848. Беше опет велик нападај на Сентомаш. Заповедник у њему беше народни полковник Давидовац. Нападај буде сјајно одбијен. Штета што нам није и ту битку писац описао. Ја тај дан бејах у граду Варадину и Новом Саду у потаји, да уговарам са наредником царским Венцлом Менхардом прелазак батаљона из регименте Запти, Талијана, к нама. И прешли су к нама пред Божић.

„Пред Божић, вели књига, допрати ноћу наша стража од врбашке стране четир непријатељска официра.... Стража их отпратила у стан команданта Биге“..... Ово не стоји. Пера Бига је већ првих дана новембра 1848 дошао у Карловце и примио заповедништво над целом опсадом око Варадина града.

Не, да писца поправљам, јер као што рекох, што год каже, истина је, него кад се таква прилика дала, хоћу ја сад да испроповедим и све оно, што сам ја лично, при паду Сентомаша, доживео. Ја сам по ратним законима, као у рангу најстарији, ту био и врховни заповедник Сентомаша, и очима видео, и дневник водио о нашим ондашњим догађајима, и књигу 1861 године на српском и немачком језику написао и издао под натписом: „*Из живота једног царског официра у аустро-српској војсци 1848 и 1849 године*“.

Хоћу дакле из своје „Споменице“, која је у мене у рукопису, да наведем свој опис о паду Сентомаша. Нек је допуна Новакову опису, и нек зна наш свет појединости оних догађаја, како сам их ја описао.

Из овог мојег описа видеће читалац, како се слажу моји назори, моје виђено са пишчевим описом, па чак и о оном њину бакљењу у Старом Бечеју при чаши вина.

Ево подаци из моје „Споменице“:

„Ја отправљам службу ђенералштабног официра, и находим у главном квартиру ђенерала Тодоровића у Банатској Кањижи, кад ми једнога дана у среди марта 1849 год. дође заповест, да идем у Сомбор као ђенералштабни официр уз царског потполковника Алберта грофа Нужана, ког је његов отац, маршал, из Барање у Сомбор са једним одељењем коњаверије послао, а то одељење припадало је нашој аустро-српској војсци војводине наше.

Ђенерал Тодоровић, или боље да рекнем, полковник Херди, управитељ нашег ђенералног штаба, нису имали основана права, мене да премештају тако рећи у сасвим другу војску. Али се је тицало код Хердија, да мене уклони са места, у коме сам од 27 Јуна 1848 год. непрекидно у народу ратовао.

Заповести се мора војник повиновати и тако на дан 19 марта 1849 пођем на пут, преко Бечеја и Сентомаша за Сомбор. Како сам путовао на својим колима и коњима и уз себе повео и своја два бињака, морадох у Новом Бечеју ноћити.

На дан 20 Марта, после подне стигох у Сенто-

маш; овде хтедох да препођим, па сутра дан уз Француз канал да путујем даље у Сомбор.

У Сентомашу нађем на велик жагор, раздрагу, узрујаност. Чујем: дошло од Морица Перцела писмо из Врбаса, где позива Сентомашане, да се предаду његову оружју, или, ако за 48 часова то не учине, да ће војском ударити на Сентомаш и све посећи и попалити. Ја сам међу тим, не имајући појма, шта се збило, и да је Перцел с војском на каналу и у Врбасу, за прва два часа свог бављења у Сентомашу обишао наше некадање редуте, које сам видео онда, кад сам при доласку војводе Стевана уз њега, као управитељ ђенералног штаба целе наше војске, бавио се оно кратко време. Видех сада, да је мостобран на каналу порушен, провађени, марва прелазя преко прсобрана и ровова. У Сентомашу беше војске редовне под командом Тоше Босниħа, капетана: 2 компаније Варадинаца и 5 трифунтовних топова; муниције свега беше за топове: 200 фишека на топ; за пушке исто толико. При том још нађем неко одељење немачке гарде, који се душевито, својевољно придружили Србима, да Сентомаш бране, али ти људи не беху вични бојевима, те не беху у тренуħу жестоке битке опробаних живаца. Мени се ово није допало, али шта ħу, ја овде немам никојег посла, ја путујем за Сомбор, а помињаħ, шат Бог да, да не буде овде више бојева.

Око пет часова после по дне буде заказана скупштина васцелога народа, да се реши: шта да се одговори Перцелу, на одем и ја у ħу.

Кућа, где беше тај збор, стајаше, колико се сећам, на ширем простору усамљена, близу моста преко Криваје путем у Бечеј. Улаз беше од западне стране, дворана дупком пуна, и на пољу се свегао многи свет.

Буде прочитан позив на предају. Одмах поче вика и граја: „да се осорљиво одговори“. Ја заиштем реч. Кажем ко сам, и да ме је службени пут из Кањиже за Сомбор нанео овамо.

„Ја сам, рекох, од прве наше битке на Ечки једнако, ево девет месеци, раме уз раме, као Србин са Србима, у овоме рату. Ви ми дакле можете веровати, и да сам вам веран друг, и да имам и знања и искуства о ратовању. Чујте дакле мене, шта бих Вам данас саветовао: одмах данас, сишавши с кола, разгледао сам ваше редуте, вашу оружану снагу, ваше припреме и муницију. Ја сам био лане с јесени уз војводу Стевана Шупљикца Витешког овде за време команданта Пере Биге, и видео сам ваше шанчеве. Од онога доба па до данас која велики промена! Прсобрани провађени, ровови земљом испуњени, те марва прелази. Од редовне војске има овде само две компаније Граничара, под командом Тоше Босниħа, 5 трифунтових топиħа, али муниције за ове само по 200 фишека, и за пушке исто тако. То није доста ни снаге, ни муниције, да се Сентомаш одбрани. У опште ова је скупштина неправично сазвана. Ми смо још у рату, и војена команда влада. Овај Перцелов позив ваљало је предати Тоши Босниħу, и он решава, шта ħе одговорити, и шта да се чини. Па ако је у сумњи, шта да чини, он ħе позвати *ратни савет*, на ħе с њиме решити. Али кад сте већ на скупу, онда чујте, што вам ја као војник и као родољуб предлажем. Ми, пре свега, немамо муниције, а без те се не да место бранити. А не ħемо кукавички да се предамо. Онда, како четрдесет и осам часова имамо маха, нек се дигне све становништво и мало и велико, које не носи оружје, и нек пође пешице и на колима, и нек понесе све, што може од вредности, и стоку нек потера; нек пође лагано између Криваје и канала преко Турије у Чуруг из римског шанца. Ја ħу са граничарима и топовима и са свима Сентомашанима, који стоје под оружјем, последња одаде поħи и чувати народ, док не будемо у Шајкашкој. Тим смо сачували нејач, жене и децу. А ми можемо онда, како нам је воља, вратити се и борити се!“

Диже се вика: „Не ħемо да се предамо а не ħемо ни да бегамо! Ми смо толико пута већ одбили нападај, и сад ħемо га одбити!“ Неколико гласова чуше се: „Који је тај, што хоће да бегамо? То је издајица! Тога треба убити!“

Сад сви, као из једног гласа, повикаше:

„Да се бранимо!“

„*Кад је тако*“, рекох ја, „*онда ми налаже официрска част, да овде останем и да с вама делим судбу. Ја онда овим примам, по закону ратном, као у ратну шуструју официр, заповедништво у своје руке и иштем од сваког послушност. Ја ħу за овде четрдесет и осам часова све и сва чинити, да одбранимо ово место од нападаја. И опет иштем послушност својим наредбама!*“

Одем у свој стан. Беше то кућа близу конака, трећа од рогља, чини ми се, да се газда звао Маħоловић. Почнем одмах нужне наредбе да разанимљем: да се, пре свега, оправе редуте. Босниħ, као сварда ревностан, беше ми у свачем на руци. Пошљем курира у Бечкерек патријарху Јосифу, да ми пошље сваке врсте муниције и она два гвоздена дванаестфунтовна топа „Гарове“, што стоје у вароши. Другог курира пошљем у Каменицу полковнику Мамули, са молбом, да за прекуструра, на дан битке, једно одељење кавалерије и четир топа по-

ште преко Футога у Бачку, правцем на Сентомаш, па макар само да праве за леђи противницима демонстрацију.

Ђенералу Тодоровићу јавим у Кањижу, шта се десило, да ми је тиме пут у Сомбор пресечен и да ми част налаже, да останем у Сентомашу и да водим команду; даље: да нам и он пошље муниције и војске.

Ја сам овако рачунао: ако и не приспу топови и муниција првог дана битке, оно ћемо се моћи један дан бранити, а другога дана ће стићи искано.

Дан 21 марта проведосмо у спреми за бој.

Ја наредим месном одбору, да од заходa сунца тога дана па сву ноћ буду жене, деца и нејач на колима и пешице, под надзором месне власти, испраћени путем у Бечеј кроз „Србобран"-редут на чистину и да ту чекају исход битке, да могу, у случају несреће, у Бечеј се спасти. Камо срећа да ме послушаше! Девет дана после оне наредбе исто тако наредим месној власти у Вилову, и ова ме је послушала, и ноћу сву чељад иселила у винограде. Сутрадан, на дан битке, бисмо се ми људи без сваке бриге, јер знаћасмо, да је чељад уклоњена и заштићена, за то нам и би лака победа.

Тоша Босник добије да брани врбашку линију, са једном компанијом Варадинаца, са становницима и са три топа; ја пак задржим за се са браним мостобран на каналу са оном другом компанијом Варадинаца, са одељењем становника и оним одељењем Немаца гардиша и са два топа.

Ја, као врховни заповедник, нисам требао сићи с коња па у мостобрану управљати. Моје је било, да сам на коњу и да цео табор у виду имам. Боље би било можда. Али се сетих, како Карађорђе пред Шапцом сутра ће да удара, па поред себе за колац привезао коња, а он прилегао мало да отпочине. Кад, ал' разговарају се његова два војника, пешака, не знајући, ко лежи до њих у трави: „Лако је овима, што коње имају; кад до густа дође, они ободу коња, па се спасу, а ми будемо посечени." Карађорђе ћути и викне на њих: „Е, да видите да није тако!" извади пиштољ из паса па убије коња. „Сад смо сви троје пешаци! Сутра који не буде упоред са мном у битци, тог ћу убити из пушке!" — Тако ја мишљах: Путник сам, не познаје ме војска. Да нисам с њима у мостобрану и непосредно у ватри, рекли би: Лако је њему, да води команду на коњу и ван пушкомета, ал' камо га сад овде у овој ватри?

Из тих разлога ступим у мостобран раме уз раме с њима.

Сваку дан 22 марта 1849. Ја ту ноћ сањао: као молим се Богу пред олтаром, а мени одозгоре поли кандило зејтином сву леву страну лица, раме и прса. Поверим својој домаћици сан свој. „Ej, рано моја, господине! Велика ће те несрећа данас снаћи!" рече ми. А ја јој одвратим: „Само нек мене сама снађе, а не ово место и овај народ!"

Обиђем сруда у наоколо још редуте и у седам и по часова бесмо свак на свом месту.

У осам часова се указа и непријатељ. Беше у почетку као нека магла, после ју растера и разгна кошава са југоистока од варадинске стране, те нам тераше прашину у очи.

Противник имађаше: 8 батаљона пешадије, 6 ивадрона хусара, 24 топа, све крупних.

Ја стајах у мостобрану, иза пресбрана мало на десној нешто узвишеној страни, од куда могах кретање противниково мотрити. Оно мало муниције беше у сред редуте у лагуму, који је био покривен земљом. Непријатељ је отворио ватру у полушестару око нас, на три места по четир топа на нас наперена. Шта могаху наша два топића против њих?! Ја запретим, да узалуд не пуцају, већ да отворе ватру, кад се нападачи приближе.

Може се замислити, какав је то био пљусак од танади и кумбара у нашој тесној редути: не можеш ока отворити! Наши војници ћутаху, прилепљени уз пресбран. Чекаху док им дође противник на мету. После једног часа те пуцњаве из даљине, приближе се сви топови до на хиљаду корачаји, да дађу на нас, ако је могуће, још јачи огањ. Како је дувала кошава са југоистока, противничка коњица, од те стране, непрестано се шетала час лево час десно, те је ветар облаке од прашине на нас наносио. Пешачке колоне испред нашег левог крила, са те стране, од куда нам прашина долажаше, пођу сад на јуриш, јер је ту била капија. Жестоком пуцњавом из пушака одбијемо тај први јуриш. Ево нам други, јачи, поткрепљен. У тај мах упалише се хаљине једном шајкашу, тобџији. Био то висок, леп момак, витка струка, а беше баш понео муниције из лагума. Да угаси ватру са себе, скочи у канал. То смотриште наши — у боју још неуки — пријатељи као бегство, па нагну од пресбрана назад к мосту. Ја скочим пред њих, са сабљом у руци, да их зауставим. Али у тај мах сва руља груну на мене, обори ме о тле и прегази преко мене. Када не беше никога више нада мном и кад се могах подићи, беху до десет војника-непријатеља у редути. Пред њима, дакле међу мноме и њима, стајаше буљубашa, добровољац из Србије, и ја видех како натеже пиштољ на сама себе и уби се. Смрт његова можда је баш учинила те није непријатељ на мене у први мах пуцао, док сам преко моста

сам самцит прелазио; јер сва посада мостобранска беше у највећем трку на путу кроз Сентомаш к Србобрану.

Од моста до мог стана пратила су ме зрна. Поред овога беху ми у другој кући коњи и кола и у њима сав мој пртљаг. Ја бејах заповедио својим момцима, да ми коње под седлом и коње и кола изведу кроз Србобран путем у Бечеј, да тамо на једини чекају, докле год битка не прође. Онај исти налог, који сам дао месној власти, да њејач изведе ноћу на ту једину. Али мој кочијаш, Курјачки из Опова, не послуша ме, већ остави коње и кола у стаји, а он отишао на торањ, да гледа битку. Ја само видех своје коње и у сред авлије кола, па истрчах на улицу, јер чух жагор од каналске стране. Ја кроз капицик а десно на педесет корачаји војска противникова. Савијем на лево, па од дуда до дуда потрчим и заклоним се, док спахох јаку ватру на мене.

Тако ми Бог помогне, те приспем до на Кривају и у Србобран, а није ме ни једно зрно ни окрзло. Тај редут закрчен, пун света — не могу да пишем даље, дрхћу ми сви живци, кад на ове јаде помислим!

Скочим на пресобран, помогнем неколицини женâ и деце да се попну на шанац и да пређу на једину. На овој видех и своја слугу, Тошу из Црнаје, са моја два бињака. Он је верно испунио мој налог. Кад дођоше непријатељске колоне до Србобрана, ја прескочим ров и уседнем на коња и пођем путем у Бечеј. Ах, камо среће, и опет велим, да ме послуша месна власт и да посла сву њејач ноћу на ту једину, ван редута, те би толики народ и толико народно благо било спасено!

Сва недогледна равница до Бечеја, преко четир часа хода, беше прекривена народом на збегу. Седи старина парох, биће то био Аврам Петровић, сам самцит, палицом о рамену, корача лагано путем у Бечеј; мирном душом предао се, види се, вољи божјој при овој општој народној погибији. Наиђох на девојку из боље куће. Које од страха, које од многа хода беше малаксала и легла на земљу, не може даље. И она се предала судби. Ја ју попнем на моју „ласту“ и поведем, поред ње корачајући, коња за узду. Тако дођосмо до Бечеја и она се сиђе и пређе у Банат.

Још није сунце било зашло, кад сам приспео у Стари Бечеј. Ту на крају вароши, у реду других кућа беше једна једина двокатна кућа, али ниска. При мом проласку чујем са првог спрата кроз отворене прозоре жив разговор. Указа се Тоша Босић. Обрадова се, као брат брата да је видео, и позва ме к њима горе.

„Није ми, брате, ни до чега!“ и одем доле, али не уз Тису, већ се вратим путем у Сентомаш, који беше већ у велике у диму и пламену. Сунце већ беше зашло, пала ноћ на земљу — али Сентоташ беше превелика буктиња, која осветљаваше сву равну пучину. Јашио сам тако у тузи и жалости а кораком два часа, међер пола пута између Бечеја и Сентомаша. Нигде живе душе да видим — све то беше већ у Бечеју и на Тиси и у Банату. Кад, ал с десна чујем где неко јеца. Пођем за гласом, и пађем на девојчицу од пет до шест година, саму самцицу, седи на земљи па јеца. Кад ју хтедох да узмем за руку, а она склопила ручице, па све вичe: „Ју немој ми убити мајку! Немој!“ Ја уседнем на коња, Тоша ми дигне дете пред мене на седло, и тако дођемо у Стари Бечеј. Хтедох дете са собом да поведем. Али куда сам престао с њиме у овом недогледном рату?! У Опову имађах сестре и њима бих могао девојчицу однети. Ал ово је рат, мене не води пут онамо, већ морам ближе непријатељу и бојишту остати. У тим мислима пађем у пустом Бечеју једну једину кућицу са једним прозором и то осветљеним. Уђем у кућу. Нађем у соби словачку жену и њено мушко дете од три до четир године. Она је остала, јер није била Српкиња па се надала да ју не ће дирати. Њу замолим, да прими девојчицу у своје закриље, шат се нађу родитељи или род после рата; ако не, дам јој моје име, ја ћу после рата примити девојче под своје и доћи ћу по њега. Жена, нека добра душа, прими дете. Чуо сам после рата, да су се нашли родитељи те девојчице и одвели је кући у Сентомаш.

Ја одем на скелу. Беше већ превалила поноћ. Још једнако пуно света, и то прелазе скелом у збег. Пређем у Банатски Бечеј, ту ноћним, а сутра дан одјашем преко жабаљске скеле у Шајкашку и у Ђурђево на конак.

Лицем на наш Велики Петак. 1 априла 1849, међер после десет дана после пада Сентомаша, дочекам ја, као врховни заповедник позиције на Вилову, оног истог Морица Перцела и одбијем, божјом помоћи, нападај после пет часова љута боја.

Жао ми је, што Новакова књига но спомену поред оног боја на Мошорину тог истог дана и онај мој бој на Вилову, а противник је баш, јер је на Мошорину одбијен био, са целом силом се обратио на Вилово, где сам ја командирао.

Сентомаш је пао, али његова слава никад се угасити не ће. Светлиће, док је жива Србина на овоме свету.

Сваког човека, сваки народ, па био он и најпросвећенији, хоће већа слава да занесе, да опије — а занесеност хоће каткад да замути свест. Није ли славом занесени Наполеон I с јесени године 1812, дакле под зиму пошао с војском, по милијона, на студену Русију, да је покори. Само 30.000 душа своје војске извео је из Русије. Оно друго све изгинуло или се смрзнуло.

И ми смо, бојим се, били занесени славом те не примисмо мој предлог, да спасемо пејач у Шајкашку, док је мирна дана било и мирне две ноћи.

Можда је и мене онај крути отпор Сентомашана и онај њин захтев да се бију у пеку руку био занео те сам одступио од ратних правила и начела, која прописују, *да се остави и напусти мостобранска редут на кавалу, кад смо војском и муницијом тако слаби, ни кад би мост изгорео, да смо из ове стрене брже водицом пребране и ту се, како је пред нама био дубок канал, бранили, као што сам чинио тако десет дана касније на Вилову.*

У Бечу, 14. августа 1893.

Оно попуштање и прелаз у бегству од једног одељења у мом редуту није било издајство; воља је њина била добра. Али су ти људи били први пут у боју. А човечја нарав хоће на свашта да се навикне. Та први пут кад си усео на коња, како страхујеш; а касније какав си јуначина постао у седлу. Тако је и у ратовању. Ја сам познавао другова, који су у првој битци на Ечки у Банату бледели, кад преко наше главе прелети граната; касније су се смејали, и кад би осам дана били без боја, а они жуде за битком, као добар коњ, дуго не презан, што се заиграва, кад га опет прежеш.

А Сентомашани беху окорели већ у бојевима и јунаштву те жуђаху за бојем.

Али мораде, тако беше у књизи судбине зарезано, да се запали одеља Шајкаша тобџије, и он мораде да скочи у ватру, да се спасе — а то беше повод, да страва упије у опе, на бој не навикнуте, војнике.

Тај сиромах Шајкаш оклевио је онда на обадва ока услед ватре.

Јован Стефановић, витез од Вилова

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Th. Flournoy. Temps de réaction simple chez un sujet du type visuel, par — —. У Archives des sciences physiques et naturelles. Tome XXVIII, Nro 10, 15. Oct. 1892, Genève. — Госп. Т. Флурноа, професор психологије и физиологије на женевском универзитету, један од најсланијих ученика знаменитог Вунта, специјално је у једној седници *Женевског физичког и природњачког друштва* своја нова испитивања, о којима је већ један пут говорио у истом друштву, доказујући противно Лангову закону, да има много индивидуа, које реагирају лакше, кад усредсреде пажњу на покрет, него ли пак кад управе пажњу на сензоријални знак (signal sensoriel), који се налази на нарочитој, за таква испитивања удешеној справи. Предмет пашчевих најновијих испитивања био је Србин Радомир Јовановић, слушалац природних наука, коме он топло благодари на готовости и доброј вољи, што се одао овим монотоним опитима, где је и он доста допринео својим драгоценим суделовањем. Овај новинарски врло је интересан за оне, који се баве овом науком, а може се надати у администрацији ових Archives-а, који сачињавају научни одељак листа Bibliothèque Universelle, одакле је чланак отштампан у нарочиту књижицу.

Женева **И. С. П.**

КЊИЖЕВНЕ ВЕЛЕШКЕ

— Друго издање првога кола „*Српске Књижевне Задруге*“ готово је и разаслато члановима, који су се накнадно уписали. Издање је са свим једнако с првим, подудара се и у броју страна.

— Добили смо „*Записник прве годишње скупштине Српске Књижевне Задруге држане 9. маја 1893. год. у Београду*“ (на жар тек сад? — Ур.). На прном је месту поздравни говор председника Ст. Новаковића. За тим је прочитао тајник *Љубомир Јовановић* извештај о стању друштва. Из извештаја видимо да је Задруга већ ове год. стекла близу 6000 чланова, међу којима су заступљени сви крајеви српских земаља и сви родови нашега народа почињући од престола. Објашњујући програм Књ. Задр. тајник напомиње да је Задруга обратила пажњу 1.) старијим писцима, 2.) савременој литератури, 3.) преводима, 4.) науци. „Према самом задатку, каже су та сначатка основања, главну је бригу требало поклонити приштампавању старих писаца“. На то ће се употребити сваке године од приливе половина издања. За четирто одељење (науку) изабран одбор подаће је извештај, по којем ће се сваке године систематски одабирати предмети за поучне књиге. Задруга има већ и један фонд. Др. Лаза Димитријевић, окружни, фонд у Ваљеву, предао је Задрузи 1000 динара као „Фонд Попа Михаљака“ а у спомен своју оцу Михајлу Димитријевићу, свештенику београдском. Од добити овога нонца награђиваће се сваке нете године по један писац, који управа друштвена оцени. Из извештаја благајникова видимо, да је примање Књижевне Задруге било до краја прошле године 20.422 динара. Од овога иде у стални капитал 12.373 динара 60 п., потрошено је на разне потребе 11.386 динара 6 пара. На крају је изабрана стална управа од 10 чл. и то: Ст. Новаковић, Љ. Ковачевић, Ј. Благојевић, Љ. Јовановић, др. М. Јовановић Батут, П. Ђорђевић, Љ. Стојановић, А. Гавриловић, М. Ђ. Милићевић, др. Јован Јовановић Змај.

☐ „*Одјек*“ од 124 броја почео је доносити врло интересне чланке *о сосском и занатлијском кредиту*. То је питање сада на дневном реду у Србији, и, како чујемо, спрема се законска пројекат за идућу скупштину.

☐ „*Глас Црногорца*“ у 33 броју доноси приказ *Новог црногорског грађанског законика* у немачком преводу од Милана П. Јовановића.

— У 4 свесци „Наставника“ за ову годину приказује П. А. Т. расправу В. Пушибрка „Како се мери и како би се могло мерити време и круг“, која је изашла у извештају о српској великој гимназији Новосадској за прошлу годину. Приказивач се довољно изразила о расправи; замера јој до душе мало јачи катедарски тон по вели ан ју, да је врло запамљива и врло поучна поред леле забаве, коју може дати као врло могућна и изводљива комбинација.

— У истој свесци „Наставника“ приказује Ђ. С. Ђорђевић Љуб. Стојановића Граматику старога словенскога језика, коју је лане приказао Рад. Врховац у „Стражилову“ (бр. 18, 19 и 20) и Облак у Јагићеву Архиву (XV кн.). Ђорђевић спазка да је књига рађена у хитњи те се каилази на многу нејасност, коју треба прецизније рећи; осим тога замера писцу што је овде онде одступио од Лескина; вели, да његово излагање није ни јасније ни практичније од Лескинова а не може се бранити ни с научничког гледишта.

— Књижевна Smotra у свом 9 броју приказује Карићево дело „Србија и балканска сапоа“. Вели за њ. да је писано великим маром и дубоким познавањем предмета, у којима се налазе балкански народи, па с галтким и лако разумљивим слогом, те је топло препоручује.

— Од почетка јула ове године падаје у Петрограду Петар Вајнбург, познат као преводилац Гета, Шилера и Лесинга, новорисше новине, које ће Руси упознавати са драмско-музичким животом западне Јевропе.

— У Љубљани је умро млади словеначки песник Фран Гестрин. Похапсео је 28 година. Био је до својих последњих дана врли сарадник „Љубљанског Звона“ а писао је песме и приповетке и осим тога много преводио са руског и чешког. За словеначко новористе врено је да неких тридесет година. Најбоље своје песме издао је лане у засебној збирци. Све своје имаље — око 25.000 фор. — оставио је словеначком књижевничком добротворном друштву у Љубљани.

☐ Драмска словеначка књижевност веома је мало позната у западних народа, бар код Француза. Не знамо, да ли је што год преведено у њих на наше књижевности. Прелиставајући неке шпанјолске листове нашли смо, да је преведена на француски комедија нашег Лазе Костића, *Гордана*. Преводилац је г. Шарл Нигр, Женевац, који је већ више од десет година на цетињском двору и који врло брижљиво прати сваку појаву у нашој књижевности, старајући се, да то саопшти својим земљацима. La tribune de Genève донела је под: „Српска књижевност“ неколико лепих речи о овој комедији у четири акта, „која је пуна специјалних драма, изнесена источњачку учесност и чудноватост“.

☐ Mdme Severine, позната француска књижевница, стална сарадница многих француских листова, нарочито L' Eclair-a и Le Journal-a, покупила је много своје чланке и оштампала у нарочиту књигу под натписом: *Pages rouges*, коју је посветила успомени свога учитеља Jules Vallès-a, који ју је први научио да „види, да чује и да размишља — нарочито, да осети патњу бедника“. Она је учествовала и у *парискоj комуни*; а сваки догађај, који се збио у Француској за последња два деценија, њено вешто перо, удружено са њеним племенитим срцем, здравим разумом, пуним оштрих и дубоких погледа на данашње друштво — умело је насликати тако, да је њихова пера слика остајала трајно урезана у души њених читалаца. Mdme Severine је данас у најбољем добу умне продуктивности; и ова прва збирка је почетак, за којом ће се осути још читава серија *Pages rouges*.

СМЕСИЦЕ

(Француски драмски писци о модерној позоришној продукцији.) Француска нека ревија обратила се на најодличније француске драматичаре па их запитала шта мисле о модерној позоришној продукцији. Александар Дима вели: Што се тиче мога мишљења о нашем модерном позоришту, то ја мислим као и ма ко други. Ако ме комад који интересује, велим да је добар; ако ме не интересује, велим да је лош. Моја драмска естетика даје се свести у кратки аксиомат, који је исповедао још мој отац: „Прва чин ове је јасна, други краћак, сви пак нека су занимљива“. — Едуард Пальрон не мари за дугачке комаде. Комад, вели, који се приказује, то је влак, који полази. Експрес-влак, брза влак, путнички влак, који гледаоце треба од експедиције до решења да одведе брзо, без икаквих штампја осим пауза међу чиновима. Више се може десити несрећа. У том упорећењу, које је врло добро, видим само једну разлику. Влак заиста сам, а комаду заиста други. — Лудовик Халеви не ће да каже своје мишљење. Не треба, вели, ни драмски песници да пресуђујемо ово, што смо написали ми или наше колеге. То је наша стварь ни, критичари, твоја, публико! — Ришпен мисли исто тако. Војник, вели, нема никакна мишљења о бојуу, који бије; све, што уме рећи, јесте: да баје бој. — Франсоа Коппе вели: У књижевности није драмски облик прва, боже сачувај! но најтежи је свакако. — М. де Борнијё вели: Све што нам умем рећи, јесте то, да у делима мојих колега има много штошта добро, и и у мојима малко. — Најпосле брани Бисон своје комаде овако: Петнаест стотина људи пуна три сахата заснеђавати, тежак је посао, посао морално и хигијенски вредности. Било трагично било комично, позориште жини само од интересовања. Различне школе нису ништа друго, до пештина, правити друге сосове или од шаоетатака других јела стварати нова. Хтети рећи, да позориште опленкује, то је толико као кад би човек рекао, да огледало може поленишати лице, које се огледа.

(На гробу Ромеа и Јулије.) Лисабонски професор Петрочинијо ди Коста, који спада међу најодушевљеније поштоваче Шекспирове, походио је пре кратког времена гроб Ромеа и Јулије у Верони. Одушевљени професор директно је у ту сврху отишао у Италију и положио је на сандук лопоров венац, састављен од мермора и бронзе. На један зид костурнице обесио је уокирену песму, која слави јунака и јуначкињу те Шекспирове драме.

САДРЖАЈ: Песништво: Мртва љубав. Нова стиа. Мрки Вук. — Књижевност: Пред Матичину скупштину. Моје симпатије. Књижевне оцене. — Књижевић: Књижевни прикази. Књижене белешке. Смесице.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 36.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 5. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЗАПИСИ

Чудо је кад с' роди сунце, јатра жива,
Ал с' нико не чуди, јер сваки дан бива.

Ко на песку зида без тврда темеља,
Тај не може дићи кућу до слемена.

Сузе, то су бисер, кад их роди радост,
А горке су капље, кад их крене жалост.

Човек није човек, што му тако име,
Но кад је човечност удружена с њиме.

Често мало речи врло много важе,
Ко сувише брбља, нема шта да каже.

Не мораш дубоко ти у срце саћи,
Шта је добро шта зло да можеш пронаћи.

Љ. П. Н.

ЖРТВА*)

Шта то грми кроз долине
У Јудејској земљи тој? —
То с тираном ајдук љути
Јефтај бије крвав бој!

Дрхте горе а крши се
Штит о штит и мач о мач,
Копља звижде, јунак пада:
Ране, вриска, јаук, плач.

Пршти шлем, ал' бесног роба
Не обара бојак љут,
Патња му је кивни вођа
А вера му кажипут —

Где, из љута окршаја
Што ће ћлети Јефтај сам?
Што ће остави дружбу храбру
Бојно поље, крв и плам?

У срцу га очај кида,
Са чела му кипти зној,
Мутан поглед небу диже
Наслоњен на палош свој:

„Боже мојих праотаца,
Не остави роба сад,
Сносио је дуго јарам
И поруге тешке јад.

Ломно га с греха силна
Крвничке ће људи гром —
Дај победу Израиљу,
Он се враћа Богу свом.

Он те слави — а на дому,
Кад настане свети мир,
Уништиће све олтаре,
Лажне жртве и кумир."

*) Читано на свечаној скупштини богословског књижевног друштва „Слоге".

Јефтај рече, па к'о јастреб,
Кога мами крвав плен,
Завитлао палош грозни
Па се врати у пламен.

Поклич, врисак, крв и пустош
У Јудејској земљи тој —
Другу ноћ се робље свети
И наставља крвав бој.

А кад плану трећа зора
И позлати исток сив,
Паде крвник на бојишту,
Победи га Јефтај див.

Још кроз вихор од радости
Ајдук рикну као гром:
„Победу нам Господ дао,
Слободан је мили дом!

За ту милост, осветници,
Ја вам дајем завет свет:
Жртвоваћу Богу *прво,*
Што ми дође на сусрет!"

Реч изалети — труба врисну —
Олуј вике, дивља пој
Навестише, да Израиљ
Слави крвав тријумф свој.

Пред борцима Јефтај ступа,
Ајдук стари, лаве млад,
Бони осмех лик му ведри,
К'о луч сунца мрачни град.

Он се трза, али за што,
Кад је свршен славни бој?
Кад слободи песма јечи
И Јефтају славопој?

Је л' умор од борбе славне
Ил' га бол од рана тре?
Ил' кајање за реч свету,
Што је даде мало пре?

Тек кроз огањ нестрпљења
Вије мрачних мисли вир,
Нада плане ал' издахне,
За њом опет страх, немир.

Час устукне, оком стрела
На големи градски зид,
Ал' му чело зној обли је
И помути очњи вид.

Стрепи, гори, чека, шта ће
Изићи му на сусрет,
Разведри се, руком гони
Мрачну мисо к'о авет.

А кад стиже двору ближе,
Мрак притисну лаву свест:
Кроз славолук дете ступи
К'о крвава адска вест.

Сред гусала и бубњева
Јефтај позна *своју кћер,*
Па раздера плашт крвави,
Рикну као дивља звер:

„Јаох, ти си, што ме цвелиш,
Крви моја, наде мој!
Зар над тобом да извршим
Са Господом завет свој?!

Кидајте ми венце с главе,
Уклоп'те ми круну, сјај!
Шта ће пурпур оном, кога
Чека туга и очај?!

Крв за грехе наше тешке
Мора дати овај цвет —
О, а реч је моја тврда,
А завет је с Богом свет!

Занемео народ силни
А за тим се оте глас:
Лелек, трепет, сузе, крици,
Клетва судби и ужас.

Ал' не стрепи јагње нежно,
Нити врисну цветак млад,
Не боји се смрти онај,
Ком је вера чврсти град.

„Јеховина воља то је,
Покори се, оче, њој,
Тек ме пусти да оплачем
Најпре младост, живот свој."

*

Пламти огањ, жртва ту је,
К'о облак се вије дим,
Народ врви, плач се чује
И уздаси горки с њим.

Али дете мирно чека
Да жртвени дође час
И к'о у сну слуша с неба
Страшног Бога тајни глас.

Па не види народ, тиску,
Само види очев лик,
Где укочен поглед баца
На пламени жртвеник.

Лепкій

У СНОВИМА

Још и сад, свето, на душе олтару,
К'о рајски цв'јетак, као зв'језда сјајна,
У љупком миљу, нежности и чару
Још и сад живи твоја слика бајна.

Осјећам мирис твога густог прама
И гледам очи, које живот д'јеле,
Осјећам пољуб, пун небесног плама,
И врели стисак твоје руке б'јеле.

Кроз моју душу твоја речца звони,
К'о благи гласи надземнога св'јета;
И кад сам сретан и кад бол ме гони
Свуда ме блесак твога лица срета.

На крилу снова, што их љубав креће,
Ја дижем тебе небеспоме храму,
Као да не знам да се в'јенац среће
Са мога чела расуо у таму;

Као да не знам да судбина мачем
Од тебе нав'јек растави ме млада,
Као да не знам да у болу плачем
На мртвом гробу порушених нада.

20 августа 1893.

Алекса Шантић.

КРАЉ ЕРИХ

(РОБЕРТ РАЈНИК)

Млад краљевић миловао
Малу Ану плава ока,
Рибаркињу златне косе,
Са којом се сви поносе
Од запада до истока.

Ловио је зором срне
И медведе, због те моме;
Кад за брда сунце леже,
Вукао је тешке мреже
По језеру плавом с њоме.

„Позива ме отац строго.
С богом, Ана! И знај, мила,
Другој не ћу срца дати.“
На пролеће он се врати —
Лепу Ану земља скрила.

И краљ стари у гроб леже,
Круну прими Ерих млади.
О, Ериче, крајње време,
Мани љубав, збаци бреме,
Свог народа, трона ради!

Остави се Ерих туге,
И земљу је чуво своју;
У миру се световао,
И срећно је ратовао,
Борио се сам у бој.

Благослови земљу своју,
Све усрећи срећом правом —
Када мину доба свеже;
Узе копље, узе мреже
И језеру оде плавом.

Кад ноћ дође, хитао је,
Кријући се, сам, од људи,
Пустој њеној кући тамо,
Где олује хуче само,
Да заспалу прошлост буди.

У зору је копљем срне
И медведе он обаро;
Кад за брда сунце леже,
Вукао је тешке мреже,
К'о у срећно доба старо.

Тако чека седи краљу —
Срце боно, неизлечно,
Главу седа коса кружи —
И за даном оним тужи,
Кад ће с њоме бити вечно.

Сањајући једном тако
Усрећи га санак мио:
Лепа Ана, ружа мајска,
Отвори му врата рајска —
Тамо се је пробудио.

Берн

С. Д. Мијалковић.

НОВИ СТАН

ПРИПОВЕТКА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА

(Наставак)

Паја не дочека тетка Персе. Имао је да посвршава најпречи посао, јер се сутра мора кренути кући: отац му је телеграмом јавио, да му је мајка на самрти. Овај глас у толико му је сад био тежи, што је дознао и за Марину тајну. У њиховој кући мислио је наћи утехе при поласку, али је напротив још више ожалошћен.

Са растројеним мислима лутао је београдским улицама по највећој жези неколико сата. По неколико пута ишао је за неку ствар послом и враћао се. И ко зна колико би тумарао, да га умор није савладао. У грозници је дошао кући и, не осећајући глад, легао је и заспао.

Сунце се већ клонило заходу, кад се Паја пробудио. Тек је онда видео, шта је управо с њим. Ни часа више није могао остати у Београду, јер му је успомена на мајку била тако драга и мила, у колико му је било тешко оставити Мару у неизвесности.

Под овим утисцима упути се још једном Мариној кући, у нади, да ће наћи Марину мајку.

Али не нађе код куће ни Мару ни мајку. Одмах се сетио да су је одвели к Мирку. Обузе га бесмило и некакав терет притиште му груди те као ветар излете на улицу. Из очију сипаше огањ. У стању је био да се туче ма с ким. У тај мах највише је желео, да сретне тетка-Персу или Мирка, а он би већ знао, шта би морао радити.

Јурећи улицама у својој заслепљености и нехотице је оставио варош. Осетио је, да му је потребна самоћа, и би му лакше, кад га хладни поветарац додирну по знојавну челу. Лед, који му је притискивао груди, као да се лагано кравио. Он први пут у своме животу осети јаче своју усамљеност и заплака се . . . Сад је тек осетио љубав материну. У том трепутку зажелео је крила, да одлети одмах к њој, да је загрли и изљуби. У њену би загрљају могао наћи утехе . . .

У велико се спустио мрак, кад је, прошавши осветљеним улицама, дошао кући.

*

Још неколико минута па ће се иза брежуљка указати Пајино село. Кола су у највећем трку јурила по равном путу. Већ се иза брежуљка указа у страни звонара сеоске цркве у зеленилу, а у скоро допре јек звона. Звуци су тихо брујали, а ветрић је тужно разносио ову музику, која некаквом чудноватом побожношћу утиче на човека.

Пају текну у срце, подиже га језа, обузе га зебња, да та звона већ оглашавају његову добру мајку.

Кола појурише, и већ су пролазили поред првих кућа, кад се опази црква и пред њоме силан свет. Пају наједаред стаде обузимати слутња, да не ће загрлити живу своју мајку.

Ни сам не зна, како је слетео с кола, ушао у цркву и пао на ковчег своје матере. Љубио је ковчег над хладним телом своје миле мајке, хтео је да чује макар само једну реч из оних слађаних уста, која су за њега имала само речи милоште, али је све било доцкан . . . У наручју свога оца видео је, да је све то црна јава.

— — — — — — — — — —

Прве дане по смрти своје матере провео је у кући свога старог оца, тамошњег свештеника, налазећи утехе у сестринским загрљајима. Пајина сестра, удата за учитеља у томе селу, налазила је увек милих речи, да утеши себе и свога брата. И Паја за кратко време, у природи и разговору са сестрином дечицом, лагано стаде заборављати прошлост. У чистом ваздуху, обилазећи шумарке и ритове, походећи хумку своје матере, уживајући у лепоти околних места, која су везана успоменама за његово детињство, његова душа бивала је све ведрија и веселија, ма да му је помисао на Мару мутила часове радости.

Било је доцкан у јесен, кад се Паја вратио у Београд. Уписао се за редовна ученика у правни факултет па наставио и даље мирни али тако пријатни ђачки живот, који је пун романтичне појезије. До душе није могао срцу да одоле, да не оде до Марина стана. Известили су га, да се Мара пре месец дана удала за Мирка и да су одмах по венчању отпутовали. И тетка Перса се одселила у Миркову кућу. То је све, што је дознао од Марине старе газдарице.

Живот је ђачки текао лагано, па ипак брзо.

Протекле су читаве три године, кад је Паја нашао нови стан, који је њега, увек мирна и озбиљна, изненадно преобразио, да се томе јако зачудно Милан, његов друг.

II

Паја и Милан беху првог маја у новоме стану и признадоше бар тада један другом, да се из њега не ће лако иселити. Газдарица им је млада удовица, а по мишљењу обојице и лепа.

Паја је одмах у кући био слободнији, а то је Милану за неко време било необјашњиво, али најзад дознаде и ту тајну. Случај је све то објаснио, ма да се Милан трудио узалуд, да ту тајну дозна од Паје.

Паја је пак у младој удовици познао своју прву љубав — Мару тетка-Персину. Какво је изненађење било за Пају, кад је, тражећи стан, нашао на Мару! Три су године доста велик размак, да се стара љубав притиша, али не могу сметати, да се при првом сусрету још већа ватра не разбукти. Мара је познала Пају, као год и овај њу. Прво му је испричала историју свога живота.

— Дани мога брачнога живота били су за ме права робија. Као што си можда чуо, одмах по венчању кренули смо се на пут. Он је знао да те љубим, да сам за њега пошла, што сам морала, па је мислио, да ћу у туђини све заборавити. Али твоја слика била је непрестано преда мном... Ја сам га мрзила; он је то увидео, једно се и чешће побољевао. Што сам ја више нагињала да се вратимо, он је све више желео, да останемо у туђини... Где ти нисмо ишли...

Она застаде. Изгледало је, као да бира, шта ће му јавити из те историје своје трогодишње прошлости.

— Да... и сама мати...

— Збиља, шта је с њом?

— Умрла је!

— Јадница! Бог да јој душу прости!... Али даље само!

— Мати је видела наш несносни живот. Чешће је помишљала на тебе, али је све било доцкан!... По бањама смо провели готово читаву годину и више, али је његово здравље бивало све горе.. Најзад сам потпуно навикла на тај живот. Нисам знала ни за какве бриге, не познајући, шта је, то своја кућа. Мати је подједнако са мном делила моју несрећу... То је била њена погрешка...

Она поново заћута. Њезино зажарено лице издавало је покајничку збуњеност.

— На крају треће године — настави она — настанимо се у Новом Саду, где ускоро Мирко умре. По смрти његовој настала је тек за мене права несрећа. Његово богатство сад се потпуно обелоданило. Раскошни живот у последњим годинама разнео му је све имање, тако, да сам, по одбитку огромних дугова, с незнатном сумицом пре неколико месеца дошла да живим овде. Ускоро по смрти Мирковој изгубила сам, као што ти рекох, и матер. Она је пресвисла од туге, гледајући, како сам остала у свету самохрана, а без игде ичега...

— А шта је с братом? — упаде јој Паја у реч

— Он није у Београду... Прошле године оженио се и одселио у К... Радња му иде добро... Мораћу и ја најзад к њему.

— — — — — — — — — — — —

Прошао је месец дана, а ништа се важно није догодило у новоме стану. Једино што је Милан чешће затицао Пају и Мару усамљене у разговору, као год што је опазио, да Паја не иде од куће, кад он камо год оде.

И другови, који им долажаху, запазише Пајино понашање према лепој газдарици. Све је то било довољно, да изазове сумњу.

— Је ли, Милане, шта ово значи? — рећи ће једном Ђура, добар друг Пајин, познати враголан. — Од кад Паја послужује код газдарице?

— Како »послужује«?

— Видим га у кујни... Ни дај боже онај човек!... Прави »женски Петко«... Збуњено се и једва ми се јавио.

— Ама има нешто... — прогунђа Милан, и сам не знајући шта да мисли о Пајину загонетном понашању.

Пролазио је дан за даном, а ни на ум им не пада, да траже бољи стан. Паја, тако се бар чинило, био је потпуно задовољан, а Милан се није жалио.

По природи својој Мара је имала љубазности и за једног и другог. Али ипак у тој љубазности беше по мало извештачености, кокетерије. Често су проводили часове у шали, и у тим се приликама Мара и Милан слатко смејали, а Паја је био и сувише озбиљан.

Из те озбиљности настала је неповерљивост. Милан је, као обично, био љубазан према младој газдарици. Чешће је проводио време у

пријатну разговору с Маром. Паја би у таквим приликама гледао Мару очима, пуним прекора. Њега је бунила помисао, да Мара, може бити, љуби Милана, коме он још не беше открио своју тајну. Хтео је Мари да пребаци њезино понашање према Милану, али је био и сувише слаб, да се реши на такав корак.

— Маро! — почеће једном.

— Чујем! — одазва се Мара и пасмеши се као обично, некако изазивајући.

— Ну, шта си хтео? — настави она, кад он не рече ништа.

— Ништа... Ти знаш, шта ти ја чиним — једва промуца Паја и изађе нагло из собе.

Она остаде смешећи се, не могући објаснити такво чудновато понашање. То се дешавало чешће, и Мара се најзад навикла на ту његову дурљивост па га није ни запиткивала. То га је још више једило. Неколико је пута помишљао, да раскрсти с овом женом. Шта га је везивало за њу? Није ни сам знао, али није могао без ње. Њезина кућа управо беше његова кућа. У правом смислу он је био домаћин. Све, што је требало за кућу, он је набављао, а чинило му се, да му она то не признаје.

— Молим те, кажи ми озбиљно... ти мене не љубиш!

— Шта је теби?... Као какво дериште!

И Мара га пољуби лукаво смешећи се, гладећи му густу, црну косу, која се разбарушена спустила на чело.

(Свршиће се)

Чед. А. Костић.

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Настаиак)

Све наље! Тај дан беше Јадвига изнемогла од мука. Бледа, непомична лежаше на сјајној постељи, па се загледала преда се, не говорећи ни речи, као да су јој мисли откинуте од јаве.

Краљ седе крај ње па се загледа у бледо обличје с великом нежношћу и неисказаном сетом. Беше неисказано лепа у тој, чисто надземаљској, замишљености. Одевена белом, дугом хаљином, узнесених очију у висину, као у заносу, беше више налик на неухватљиву појаву, него на живо биће.

Краљ је узе за руку, а другом руком глађаше јој полако косу, чело и обнажене мишице, које провириваху из лаких и белих покривала.

Овлада њиме срдачна разнеженост.

„Јадно... несрећно створење!..“ мишљаше. „Ни не сањаш, какав се тежак облак наднео над тобом, каки ударац чека твоје занесено срце... Сањаш, као у сну, а љуто пробуђење није далеко... А ја, краљ, не могу ништа у твоју обрану... ништа! Милујем те свом душом... у теби су све моје наде... очинске и краљевске наде, а оне траже, да те останим, да те тако лепу, слабу а тако драгу извргнем ругли!...“

Груди се краљеве надимаху мал' те не од јецања, наже се над Јадвигу и, разнеженим очима, тражаше њен поглед. Трепетљива светлост од ватре, која гораше на комину, паде у тај мах на њено лице и као да ју буђаше из укочености. Уста се стадоше мицати и развукоше се у осмеху, а поглед сврну на Казимира.

— Краљу мој! — шапну.

Казимир клону на колена.

— Ти си болесна? — прозбори. — Шта ти је?

— Срећна сам... — говораше она тако тихо, да Казимир мораде напрегнутим слухом хватати сваки звук њена гласа — срећна сам, да не могу исказати!... Сви ми се снови испунише... Краљева сам жена, бићу мати краљевског детета... Сина сам сањала... син ће то бити... наследник твој, краљу... љубљени мужу!...

Беле руке сави око врата Казимиру.

— Љубим те... — довршн шапатом и примакнувши своја уста до његових, заспа тако сном, пуним усхићења.

А у души Казимировој кипљаше бура жалости, бола и срџбе на оне, који хоћаху да убију срећу том невином а тако слабом створењу.

„Не ћу допустити...“ мишљаше, „не ћу допустити!...“

А у очајању своме не осећаше ни милине у загрљају Јадвигину, него све већу тугу, којој се бојаше дати олакшице, да не расплаши снове болесној жени. Осећаше, да му се ваља од ње откинути, јер сваким часом беше тежа унутарња борба и мо-

гаше га одати. Срце му је пуцало од бола, а у исти мах га спопадаше све већи гнев на оне, који тако силовито развитлаше све његове наде и срећу. Чињаше му се још недавно, да је на врхунцу својих снова... падаше се жељеном наследнику... понос му краљевски спајаше се с милином очинства, с искреном љубављу к оној, коју називаше једином женом. А сто наједаред, као испод земље, подигоше се на њега неке невидљиве, паклене силе, којима не знађаше седишта и не беше кадар да их сатре. Папин лист — знао је то одмах Казимир — морао је бити последица неких сплетака, којима не могаше назрети зачетнике. Не би се папа на саму тужбу ландграфову латио тако одлучних мера, које моћнога краља покриваху срамотом пред народом и могаху да наруше мир читаве државе. Тужбе су морале бити дизане и из земље, од јаких непријатеља... мора да су папи изнели пред очи ону саблазан, која истиче из свезе с Јадвигом, мора да су лагали и опадали, и то више пута, да навуку толику несрећу на краљеву главу... Али, где је тај тајни душманин краљев? Би л' био Бољанта или који од обесних великаша, којима је краљ гледао да обузда самовољу?...

Против тога незнана душманина стискиваху се гневно песнице Казимирове. С дрљивом узрујаношћу, при погледу на љубовцу, спајаше се чуство гнева, које је све већма бујало.

— Мораћу ући у траг... морам сможђити тога сатанског непријатеља!... — шапутаху бледа уста Казимирева.

Диже се с колена, гледаше још часом на спаваћиву Јадвигу, саже се над њом, дотаче се чела њена лаким пољупцем и, као да се боји да се опет не ражалости, трже се и истрча.

Неколико дворкиња уђоше у спаваћу собу. Јадвига прогледа, обазре се, као да тражи краља, после уздахну дубоко и рече дворкињама на уласку:

— За што Улрик данас не свира?... Дремам непрестано, а не могу да заспим... нека свира тихо... из далека...

Заповест је одмах извршена. Једна дворкиња истрча и, не улазећи у предсобље, где чекаху сакривени Борковић и Пшонка, довикну гласно:

— Улриче, краљица позива!

Пшонка, не одговарајући, удари у струне на лутњи.

— Свирај тихо... из своје спаваће собе — понови заповед Јадвигина дворкиња.

Пшонка је ту често бивао код Улрика, па је знао обичаје.

Поред спаваће собе Јадвигине беше ложница, одељена тешком завесом, где је Улрик обично успављивао краљицу звуцима лутње. Веселећи се тој заповести, која му олакшаваше, да се боље склони, Пшонка одмах, чим оде дворкиња, прескочи брже боље прву, празну собу, па се сакри у мрачну ложницу. Чучну на земљу, па стаде свирати тихо и тужно.

За њим се кришом привуче Борковић. Од како себе памти, није још доживео таких осећаја, који га сада обузеше. Знађаше, да је близу света, којом је дисало злобно му срце од толико година, а не осећаше надане милине. Нешто као страх убрза му куцање срца и леденим знојем покри чело... Против опасности иђаше он до селе увек одважно; сусретао се с њом око у око — сад је као гуја гмизао по земљи, да издајнички уједе.

У ложници се примакне завеси, раскрили ју мало и завири.

Соба беше празна; дворкиње беху изишле. Ватра, која се гасила на комину, бацаше час по час живљи блесак на лице спаваћиве Јадвиге... иначе беше мрак у спаваћој соби, а у тој тмини одбијаше се бела прилика, која почиваше на постељи и привлачаше очи на себе.

Огњевити поглед Борковичев силовито се упио у њу; распознавао је црте, сањарско и охоло лице, које га гоњаше својим изразом презирне равнодушности.

— Пробудићу те ја одмах... пробудити! — шапуташе и спопадаше га ужасно бесиило; тренутни страх уступи неограниченој обести.

„Изгубити немам шта!“ мишљаше. „Краљ ми је огласио борбу... одузео намесништво — шта ми је стало! Осветићу се, а после што било да било.“

Гледаше непрестано, а све дрскије мисли пролажаху му кроз главу, у коју струјаху вали узвреле крви.

— Лепа је та Јадвига... — шапну — лепа! Није као Марта, али тек је лепа... Одбила ме, а сада, да хоћу, била би за час у мом загрљају... та охола краљица!

Силом се уздржаваше од подругљива смеха, који му раздираше груди, гоњен горчином на уста... Али се уздржа и гледаше још.

Јадвига опет беше будна. Лежала је отворених очију, слушајући своје мисли, које се сленаху у једну хармонију с тоновима лутње. Уста јој се час по час развлачила у осмеху, пуном опојености.

— Боже, Боже! — мољаше се захвално — како сам ја срећна!...

Наједаред се зачу оштар, подругљив крик, налик на звиждање. Изгледаше да је близу, као под самим прозором од собе.

Јадвига се сва стресе од пете до главе — диже се и седе на постељи, опирући се на обе руке.

— Шта је то!? Шта ће то рећи!? — шапну. Борковић дераше, од беснила, завесу у рукама.

— Што не вриште гласније, разговетније? — гунђаше модрим усницама, које дрхтаху.

И опет други крик, јаснији, а за тим бука, врева, гунгула и гласови, који понављаху на сав мах:

„Аделајда! Аделајда краљица!... С наложницом на поље... на поље!“

Слаб узвик из Јадвигиних груди беше одговор. Али јамачно јој је у тај мах придошло снаге. Њихила је с постеље, притрчала прозору и напрегнутим погледом погледала у даљину, усиљавајући се да пробије мрак.

Ноге под њом дрхтаху, читаво се тело тресло од страшне језе. Наслонила се на зид, тешко предишући. Белу јој прилику покриваше сада, као плашт, расплетена коса у нереду, скопчана само у врх главе златном, краљевском повезом.

— Шта је то?... — понављаше шапатом.

— Ја ћу ти рећи, кичељива госпо! — прозбори крај ње неки потмуо глас, који дрхташе од силовитости. — Ја ћу ти то рећи.

Јадвига окрете главу и наједаред се осети у загрљају Борковићеву, који ју је зграбио рукама, сињег лице своје приближио њену лицу, ватрени поглед упио у њене од препасти раширене зенице и дисао као бесан.

— Ја ћу ти то рећи!... — понављаше. — Народ вичe... чујеш ли?... да ти ниси краљица... него наложница, друга Естерка!... То дете, што но га под срцем носиш, незаконит је плод!... А ти... ти си осрамоћена за увек!...

Чињаше се војводи у том часу, да држи мртвацa у паручју. Јадвигино се тело пресамитило у његову загрљају, глава се завалила, лице се окаменило од препанажења... Отворена уста не даваху од себе никаква звука, укочени се поглед следио, упијен у ужасно лице Борковићево.

Он ју силовито продрма.

— Аделајда је жива!... разумеш ли? — крикну.

— А ти севај одатле, краљице од неколико дана! Подиже руке, трже златан почеоник, који јој је китио главу, адера га с косе и баци на земљу.

Читаво се тело Јадвигино стресло и опружило. Усправила се и отимала, у незнању, из загрљаја, који ју стезаше.

Борковић ју одгурну од себе.

— Гађам се твоје срамоте! — крикну. — Ниси вредна мога загрљаја!...

И засмеја се гласно... А она стајаше часком као у несвести, љуљаше се на ногама, док не рашири руке, поведе се и паде с јеком на земљу...

А око двора беше ужасна гунгула.

После првог крика нико не разумеваше, шта се виче, и не домишљаше се узроку. Мислило се, да пијани голаћи гоне Жидове, као готово свако вече. Али после другога крика и речи, управљених против краљице, не беше више сумње, да је та врева навлаш удешена.

Краљ је одмах разумео и, након тренутне укипљености, готово се обрадова.

„Издајнички непријатељ је ту“, мишљаше, „то је његово масло... морам га ухватити.“

И одмах заповеди, да гоне и хватају букаче. Настаде неописана гунгула. Све живо у двору истрча на двориште. А у тој врези и тишми још лакше беше умаћи кривцима, који нестадоше без трага. Ухваћено је, до душе, неколико уличних голаћа, али се од њих не могаше ништа испипати. Беху пијани и говораху без репа и ушију.

Хваљећи тој забуни, која настаде у први мах, могаше се Борковић наситити своје освете, јер у краљичину собу нико не похита, а из свију побочних соба истрчаше на двориште, да чују шта се догодило. Истом после дуга времена сети се Казимир, кад је мало дошао к себи од прва утиска, да је Јадвига могла чути ту грају, пробудити се и упрепастити. Потрча дакле с неколико дворана, пун немира, у краљичину собу, баш у онај мах, кад је Пшонка вукао Борковића на другу страну и салетао га да бежи.

Војвода беше тако страсно распаљен својом осветом, да је са свим заборавно на погибао, која прећаше. Стојаше над Јадвигом, која лежаше на земљи, и не могаше доста да се насити гледањем потлачене жене. Уста му се кривила у подругљивом смеху, а из стиснута грла изилажаху нељудски звуци, налик на пригушено вијање.

— Платио сам ти за презирање — шапуташе — а краљу за намеснинштво... платио сам двоструко!...

И био би ногама газио своју жртву, да га није Пшонка освестио молбакањем.

— Војводо! — шапуташе у престрављености — људи долазе, бежимо! Бежимо!...

Борковић зарика од смеха.

— Нека дођу! — крикну. — Нека дође краљ, па нека види, шта се догодило с његовом разнаженом женом... Збацио ме с намесништва, а ја сам здерао круну с главе његовој жени! Не ће бити наследника... Ха, ха!...

Али за часак дође к себи и даде се Пшонки вући. Трком прелетеше собу и дочепаше се мра-

чнога предсобља, после кроз пусте ходнике на дворско двориште, а одатле, помешани у гомилу, умакоше неопажени.

Беше то крајње време. Јер готово у исти мах упаде у собу Казимир и упрепастен стаде над онесвешћеном Јадвигом, коју не могаху дуго освестити. Оживела је, али дуго не могаше да дође до памети и свести. Привиђаху јој се неке ужасне море, да се кочила у нељудском вриштању и губила на ново свест.

Међу тим у граду није престајала врева читаву ноћ. Нико ока не склопи... Страшни глас о обешчашћењу гложовске кнегињице, о том, да је Аделајда жива, а Јадвига незаконито села на њено место — пролетео је као муња, будећи ужас и страву. Једне обузимаше туга и саучешће према Јадвиги; други, вешто наговорени од Маћкових другова, роптаху на Казимира и његову раскалашност, која чињаше така безакоња.

— Занео је, као Рокичану! — говораху.

И код бискупа Бођанте држан је савет, шта да се чини у великом немиру.

Бискуп беше одлучан, као увек.

— Сад више не можемо ћутати! — викаше. — Рекао сам и пану од Мељштина, да могу ћутати само донде, док у граду и народу ништа не знају... Не отправи ли сада краљ незакониту жену и не дозове ли Аделајду да живи с њом, онда ћу му огласити црквене казне, макар нас све снашла судбина Баричкина.

И одлучено је, да се ради тога одмах сутра пошље посланик краљу.

А кад се то догађало, Борковић је, под ноћним заклоном, изјахао без бриге из Кракова с неколико својих другова. Сад истом размишљаше он о свима последицама своје дрскости. Осветио се, до душе, крваво, али је на своју главу навукао громове. Ако га је Јадвига познала — а о том није могао сумњати — краљ му не ће никада опростити такога злочина. Борба беше заподенута, ако и беху снаге неједнаке... Он је, до душе, моћан и силан, али Казимир је — краљ!

Та мисао га ипак није ни најмање страшила — још је више потицала и успаљивала узаврело бесиило у њему.

— Борићу се с њим на живот и смрт — мишљаше. — Нека зна, да се Борковиц не збацује с намеснишгва, као други слуга. Не ћу уступити ни корака!... Сенђивој и Скора ће спремити и побунити Великопољску, ја се овде не ћу дати ухватити, а у Кожмину се не бојим ништа!... Краљ ће мене тражити у Кракову — гунђаше — не ће наћи!... Потражиће ме у Великопољској, онде ћу га одмах дочекати пучјим зубима... Шта ми може?... Не ће ништа учинити И намеснишгво ћу сам узети и бити силнији него икада; а њега ће папа проклети, духовништво оставити, а народ ће га се одрећи.

Мишљаше и шкргуташе зубима.

— Куда идемо? — запита пан Отон од Шчекаровица, приближујући се.

Пан Маћко се тргне, будећи се из замишљености.

— Ха, ха! — засмеја се. — Краљ ће можда шиљати потере за мном по великопољским путевима... пека гони! А ја морам још у Жегањ... волео бих да видим пријатеља свога, кнеза Хенрика, да му јавим, како сам достојну част и поклон одао његовој ћерци... краљици... ха, ха!...

Те ноћи дигла се страшна мећава. Ветар је терао снег у очи, који је с вечера овлажио, а сад отежао и мрзнуо се у ваздуху.

Војвода ипак не осећаше љуте зиме и јахаше без престанка, без починка.

У Жегању се не надаху таким гостима, а големе су се промене догодиле ту од ово доба, кад је пан Маћко отео Мехтилду, убив Готфрида.

Осветљива рука пана Маћка допрла је и амо. Помоћу брата свога Јана, пробудио је он стару мржњу најближега суседа, кнеза на Жегању, господара од Биберштајна, који је, због некога препорног земљишта, огласио рат Хенрику и мучио га непрестаним нападајима. Хенрик је, до душе, више пута победио у тој борби, јер у њега беше још одважности и витешкога јунаштва, али је у тој војни сатро сву снагу и постао још сиромашнији него пре, а назирао је блиски час, кад ће се морати да пода млађем и упорном непријатељу.

Све невоље као да се заклеше против њега. Сама природа беше савезница Борковицу. Река Бобра, над којом се пружаше Жегањ, два пута је страшном поплавом уништила место и готово читаво имање становника, којима кнез не могаше уделити никаке помоћи. Жегањ изгледаше као рушевина.

Да буде несрећа потпуна, кад је кнез у једној бој с Биберштајном, распаљен витешким жаром, летео му на мегдан, удари га стрела, из непријатељских редова, у око, које одмах искури. Однесоше га са бојишта, а од тада се не могаше кнезу повратити ни здравље, ни снага. Отештао је и пропао тако, да је кашто изгледало е је са свим изгубио телесну снагу и памет. Уз то му је ударила крв у друго око и почела се на њега навлачити магла. Суза је непрестано цурила из њега и текла низ отобољене и бледе образе. Што га већма окружаваше мрак

сленоће, кнез постајаше све нестрпљивији и непрестано је усклањивао гневом, на који се више нико није осврнуо. Оставивши га мало по мало стари дворани и пријатељи; оставивши га понајпре они, које је он држао код себе силом и страхом. Руља различитих немачких витезова, који не имађаху склоништа, испуњавала је сада жегањски замак. Боравили су они ту, само да имају кров над главом, вукли, што се дало развлачити, и одлазили даље, пецкајући и подсмехујући се немилице проваломе кнезу. Несрећна то беше старост, пуна самоће и беде, на коју се нико није сажалио — осим два створења на читавом свету, која беху исто тако презрена и бедна, као и кнез.

Уз Хенрика, који по читаве дане, а често и ноћи, сеђаше непомично на столици, задубљен у мисли или у туњаво немилење, заузимаше удаљ место згрчена жена у јадну, жалосну одећу. У том сухом, иршавом лицу, које беше прекривено жутом кожом и гледаше преда се упалим, грозничаво светлим очима, у тим оштрим цртама, у погрбљеном стасу, који се мицаше клецавим кораком, нико ваљда не би познао ону Мехтилду, која је негда сјала здрављем и лепотом.

Истерана срамотно из Кожмина, гоњена немилице и остављена у Жегању, полумртва привукла се до замка и онде ју онесвештену подигоше дворани. Изгледаше испрва, да јој се не ће повратити живот... тешка болест погрбила јој тело, уништила остатак лепоте, одузела младост, а очајање и свакидашња туга не дадоше јој, да дође до снаге. Осветљиви Маћко не остави јој ни једине утехе — детета. По заповести војводиној однесоше маленога Фридхелма, кога одузеше од матере, Јану од Борка и отхрањивао се на каселском двору.

Дошавши готово чудом к себи, паде Мехтилда пред ноге Хенрику, молећи да јој опрости, али кад подиже на њега сузне очи, у мало не крикну од преперажења! Кнез гледаше у њу несвесно мртвим оком, мичући отобољеним уснама и мрмљајући речи без свезе. Није ништа разумео, што му је Мехтилда говорила... само кад спомену име Борковичево, тиже се силовито, крв му појури у лице, читаво је тело дрхтало, а из слепога ока тецијаше суза потоком.

— Псето!... Псето! — понављаше, а после гласније — *Hund!* — крикну.

На тај узвик маче се, с глухим режањем, велик, кудрав пас, који увек лежаше код кнежевих ногу. Маче се, стресе и подиже главу на господара, упирући у њега поглед пун немира и милоште. Беше то стар, занемарен пас; нико се зар за њега није бринуо, длака му беше очупана и прљава, а местимице, јамачно од ударача пакосних слугу, огуљена. Гладан и презрен, бијен и цакан, склоњао се Хунд код господарева ногу, одакле га нико не смеде кретати, јер ако и беше иначе потуљен, овде беше зао, па одважно искези зубе. Ту је каткад спао са стола кнежева који комад меса или хлеба, а Хунд га лакомо залани; ту је често широки длан Хенриков пао на кудре верног пса и мазно га погладио. Онда се Хунд проњињао обема шапама на кнежева колена и радосно цвилео, а Хенрик је свраћао к њему своје слепе очи и као да се смешкао на то створење, које није могао опазити, али које је пријањало уз њега — опо једино — с љубављу...

— *Хунд!* — викао је каткад кнез — Борковиц!

А на то се име пас страшно успропада, шткеће и завија, делећи мржњу с господарем, који сву своју несрећу приписиваше Маћку.

И из читава причања Мехтилдина као да је кнез разумео само то једно име. Није ни за што питао, само је то појмио, да је Мехтилда злостављена од Маћка, да га исто тако мрзи као он и његов пас, и то га је опет привукло тој жени. Каткад изгледаше, да му у слабој памети просијавају старе успомене. Онда пружи руку, гладећи косу Мехтилдину, усне му се мичу и шапућу:

— Ха... ха... Готфриде... како је она лепа!

И одмах му падне на памет пан Маћко.

— Отео ју! — кричаше и бацакаше се по столици. — Хунд!... Хунд!

А Хунд се пробуди, скаче, шткеће, вије.

Једнога дана, кад је кнез потрошио јело, које му је донела Мехтилда а које је он халапљиво јео, делећи с Хундом, осети необичну отешталост, спусти главу на груди и заспи.

Мехтилда, која се готово ни за корак не одмицаше од њега, седе на земљу, наслони главу на наслон од столице и задуби се у тужне мисли... Куд се дели они дани, рекао би, тако недавни, кад је она боравила у том замку без бриге, лепа и пуна живота, окружена поклонима витезова, праћена страсним погледом кнежевим?... Свега нестаде... угаси се, као поглед сленога Хенрика...

С друге стране, савијен у клупче, дремаше Хунд, непомичан, погружен у сну, безбрижан уз господара, кога је миловао.

Наједаред се кнез пробуди. Нека утвора у сну мораде га необично дирнути, јер викну јаким гласом, који одаваше потпуну присебност:

— Мехтилдо!...

Она ђипи са земље и чекаше на коленима.

— Мехтилдо! — понови кнез. — Какви су гласи од Јадвиге?

— Нема за сад никаких — одговори Мехтилда.
— Срећна је.

Преко обамрла лица кнежева преће блесак унутарње веселости.

— Срећна... срећна... краљица! — мрмљаше.

Спусти опет главу на груди и уздахне.

— Заборавила је на мене... — шапну. — Невоља!... Невоља!...

Настаде туробна тишина. На пољу се стало смркавати и вечерни се мрак већ ширио по собним кутовима, кад ал' се наједаред разлегну топот коњски по дворишту.

Кнез се трже, као у страху.

— Ко је то? — запита. — Јемачно опет каки витезови... Заједаће ме...

За час се отворише врата са стропотом. На праг стаде Борковић, зверајући радознало преда се.

Хенрик окрене главу к њему и гледаше укочено слепим очима.

Мехтилда ћипи са земље, подиже руке у вис, зину, као да ће крикнути, али јој глас застаде у грлу и у највећој пренеражености устукну натраг.

Будрави Хунд се накостреши, прилепи се читавим телом уз господареву столицу и чекаше, режећи.

Борковић скочи кнезу.

— Хенриче! — вришну. — Сећаш ли се онога часа, кад си, за тим истим столом, збијао са мном шалу, не хотећи ми дати Јадвиге за жену?... Сећаш ли се онога Готфрида, који ти је помагао у подсмехивању?... А знаш ли, шта је сад?... Готфрид је мртав... ти си просјак... Мехтилда је ћубре, које сам ти натраг послао... а Јадвига...

Хенрик се натезао са својом слабошћу... хтео је да устане, дизао се и падао немоћно у столицу; хтео је говорити, али се гушио.

— Јадвига је... — јекну — краљица!

Пан Маћко зарика од смеха.

— Наћи ћеш ти ту краљицу — рече — на брзо онде, куда су доспеле Рокичана и Естерка... Читав Краков зове ју наложницом, јер је краљица Аделајда жива... ха, ха!

Говорећи то, зграби кнеза за руку, па га дрмусаше од беснила.

Последњом снагом диже се кнез са столице и стаде на лабаве ноге, ослањајући се о сто и гледајући удиљ укочено слепим очима у Борковића, као да се надаше е ће прогледати. Те му речи расветлише слабу памет. Брецну се, исправи, забаци охоло главу, као некада.

— Лажеш! — повиче — лажеш!... Ко си ти?

— Ја сам онај — одговори Маћко — који је слао против тебе Биберштајна који те је уништио, а круну здерао са осрамоћена чела твоје ћерке... Не познајеш ме, кнеже?!...

— Борковиц! — јекну Хенрик, падајући на столицу. — Хунд! Хунд!

Пан Маћко подиже стиснуту песницу и био би осрамотио кнеза, да у тај мах Хунд беснo не нацрну на њега, скочи горе и зграби зубима за руку.

Војвода сикну од бола; другом руком стисну пса за грло и стаде га давити... Другови му, што стојаху на прагу, прискочише у помоћ...

После по сата хитаху престрављени становници Жегања гомилама у помоћ замку, коме читаво крило беше у пламену... Кад је Маћко одлазио, заповедио је, да се подметне ватра под замак.

— Нека изгори — говораше — то богаљасто тело, што но се звање глоговским кнезом, и тај гадни костур, што но беше негда лепа Мехтилда... нека их засну пепео и рушевине, скупа са стрвином тога беснога пса, што је нарињо на мене!...

Замак је горео, а у собн сеђаше кнез Хенрик, не знајући за погибао, мирап у својој несвесној замишљености, која га је на ново обузела. Поред њега на земљи лежаше полумртва Мехтилда, која не могаше да дође к себи од страха, што но јој га зададе ненадни долазак пана Маћка.

А на прагу лежаше верни Хунд, пребијене кичме, разбијене главе... Живео је још, дахтао тешко и усиљавао се, да се привуче господару, али не могаше да дигне немоћна тела. Дизао се на предње шапе, помицао се мало и падао немоћно, цвилећи.

— Хунд! Хунд! — муцаше кнез.

Пас се упео последњом снагом, привукао се до ногу господаревих, спустио главу на његове ноге, мутним очима погледао горе у њега, махнуо репом, јекнуо и — скапао.

Дим напуни собу... Одсев од пожара осветли унутарње просторије; из далека се чујаху крици и кораци људи, који трчаху.

Изнесоше кнеза и Мехтилду... а у зору, на месту, где беше замак, дизаше се само гомила пепела и рушевина.

А Борковиц јахаше у Кожмин с читавим друштвом, што но га је пре оставио у Жегању. Јахао је, ћутећи, а само кад и када кезио беле зубе у подругљиву смеху и шапутао:

— Осветио сам се!...

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ХЕНРИК ХАЈНЕ

(Свршетак)

Та и ја ћу — кад је већ прилика донијела да говорим о овом љубимцу-пјеснику, о овој најживљој књижевној симпатији моје младости — и ја ћу да се у овим кратким биљешкама обазрем на Хајнеово најбоље, најпривлачније дјело, на онај красни Lyrisches Intermezzo, који ће трајати догођ њемачки језик устраје, који ће се у сласт читати догођ срце буде за срцем уздисало. Шта је управ тај »Интермезо«, шта ли се у њему прича? Послушајмо пјесника, он ће нам то најбоље казати: »Моје се једно заљубило у дјевојку, која је другога изабрала; тај се други опет у другу загледао, па се с њом и вјенчао. Дјевојка се од ината удала за првога звекана, који јој се нијемерно; момак хтједе од јада да свисне«. То је, вели пјесник, стара историја, но која ће увијек нова бити; а ономе, коме се то баш догоди, мора срце да се на двоје раскине:

„Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passieret,
Dem bricht das Herz entzwei".

Сад се сјетите, да је тај у живо срце рањени момак био главом Хајне, и то Хајне у седамнаестој години свога вијека, у најљепшем јеку оног младеначког заноса, кад су жеље бескрајне као море, а лијепе као снови; сјетите се свега тога, па ће вам јасно бити зашто су му пјесме онако живим жаром буктиле и зашто је у њима израз онако силан, а туга онако искрена. Човјек би рекао, е је пјесник ове своје саставке изнизао онако насумце, без икаква плана, како му је која из пера потекла; па ипак је све тако удешено, како ће нам се пред очима развити све фазе мајушне, па опет големе трагедије, која се међу то двоје младих срдаца збила.

У пјесникову се срцу љубав појавила првијем данима »прекрасног мјесеца маја«; он је драгој своју љубав открио, и она га није одбила. Дођоше затим први састанци, па и први пољупци; наједаред му младица окреће леђа и одлази за другога, а пјеснику се срце »кида на двоје«. У пјесмама, које ће затим доћи, излиће пјесник своју горку, своју голему жалост.

Ама немојте мислити да ће се изневјерени пјесник непрестано пренемагати и своју несуђену љубу клети; кад се са својом драгом опростио, није »сузе пролио, па ни авај! рекао«, ал' му срце није зато мање од јада пуцало; а оно што га највећма тишти, то је успомена, уједно мила и проклета, на лијепе часе што су за навијек прошли. У једној те истој китици пјесник куне и благосиља своју красну јараницу, у које су очи тако »неповјерљиве на опет умиљате«; он ће, вели, настојати да заборави јаде, што му их »оно несташно чедо« зададе; па и њу саму ће заборавити; ама... ама.. је клета била лијепа са »својим ситним уснама и својим чарним модрушастим очима«! Па каква јој тек бјеше »плава косица«, коју је он тако жарким пољупцима обасипао! Куд се год окрене, она му је увијек пред очима, он за њом уздише, он је жељкује чак и у сновима својим.

Као што се види, историја, по којој је пјесник своју књижевну прећу распрео, не може бити простија, ни обичнија. Он нам то сам каже. »То је, вели, стара историја«; али управ зато, што је стара и обична, привлачи нас она и у нашем срцу налази одјека. И, у истини, књига је ова намијењена свима онима, који су љубили и од љубави страдали, а њихов је број легија. Растворимо је само, и чим прве китице из ње прочитамо, замиловаћемо пјесникове осјећаје, као наше рођене; душа ће се наша стопити с његовом, и у нашем срцу процвашће љубав »првијем пупољцима прекрасног мјесеца маја«; а кад »лишће ноћне отпадати« и његова се љубав крају примицати, биће нам у души, као да је »невјерна драга« и нас уједно с њиме оставила; и да прикријемо тугу, што нас у тај мах обузме, ми ћемо се заједно с њим набацивати шалом на »убаву бездушницу«, а овамо ће нам, као год и њему, за њом срце пуцати.... Ето, то је онај чар, то је оно

сугестивно чудо, што га пјесник својим пјесмама на нас производља.

Рецимо још једном: оно што нас у овоме зборнику највећма заноси, то је згољна простота његовијех састављака: обични појмови, изражени искреним осјећајем у неколико кратких китица, ето чиме је Хајне кадар да нас на размишљање, или на плач нагна. Гдје се други пјесници упућтају у сјајне метафоре, па их кашто развлаче у дугим низовима звучнијех александринаца, као на примјер Виктор Хиго, ту је Хајну довољно најкраће упоређење. Он пјева попут природе, која своја дјела на махове ствара, придржавајући се у томе најпростијих средстава. Казати много ствари у мало ријечи, утицати пријатно на читачеву фантазију чаром најобичнијих појмова, у томе је Хајне недостижан. Па како нам блиједе и обездушене изгледају чак и оне дивне грчке статуе, што нам их Гете и Шилер из пароског мермера истесаше, кад их упоредимо са овим пламеним строфама Хајнеовим, које је пјесник дахом своје душе задахнуо! Прије него ли за икоје своје дјело, могао је пјесник за ову малу пјесмарицу казати оно што је сам за неку своју трагедију казао: »Или је овај спјев истинит, или сам ја главом постао лажа«.

* * *

Уважени један талијански критичар учинио је једном ову згоду опаску: „*Искренијех* пјесника било је и биће увијек двојаке врсте: једни су, као Бајрон, Хајне и Де Мисе кадри да нам сваки субјективни утисак фотографском тачношћу, и то у најсавршенијој форми изразе, али се они слабо обзиру на етичку вриједност својијех умотвора, и пазе само на што већу тачност репродукције; други, као Виктор Хиго, Леопарди и Шилер, хоће да сваку ствар кроза сито своје душе пропуштају, тако да се у њих мисао, већ у заметку, неким отмјеним, благородним духом заодијева, и то тако природно, да се трагови њихова моралног старања никако и не примјећују«.

Ови посљедњи, са врло разумљивих разлога, угађају много ширем кругу читалаца, док се искреност првијех често пута коси са етичким назорима, са укусом и са темпераментом многијех читалаца, у којих је — с разлогом или без разлога — жлијезда књижевног стида сувише испрћена. Оваки читаоци, кад су дајбуди изображени, не могу на ино, а да не признаду пјесникову генијалност, па му и не одобравали безграничну слободу; али као се десе глуви и предсудама прожети, онда су ти читаоци са својим »књижевним стидом« до зла бога досадни. Сачувај боже, да се пак десе гдје на књижевној катедри или у новинарском *биро*-у: у том је случају пјесник Хајнеова кова с њима слабо прошао! Хтједну ли да се најблаже о њему изразе, да га поштеде, а они ће попријеко одсјећи: да му пјесме поткопавају јавни морал, и, разумје се већ, да је пјесник — слаб пјесник.

На такове је читаоце и Хајне у својој отаџбини често наилазио; само се каже, да их је он чешће сретао међу т. з. *буржоазијом* (његовим јавним *филистрима*) него ли међу простим народом, који — кад је ријеч о правој поезији — умије да суди много боље од малих »уставовјерних« варошлија, који своје књижевно изображење црпу у политичким и хумористичким новинама. Хајне се, у осталом, слабо на њих обзирао, увјерен као што бјеше, да су безазленој природи са свим непозната морална правила, којима је тек друштвена покварености дала повода. По његовом је мишљењу пјесник, у свом умјетничком стварању, безазлен као природа, која није још ниједног људског стаса са »смоковим листом« створила. Не само у животу, него и у пјесништу — рећи ће он једном приликом — највише је добро милост божја; коме је тај богодани дар у дио пао, не може гријешити ни у стиховима ни у прози. А пјесници, који ту милост уживају, зову се генији: они су у умној области неодговорни краљеви. Одговорни су само Богу, ни-шшто свијету. У умјетности, као и у животу, може свијет да их погуби, ама никако да им суди.

„Wie im Leben, so im Dichten,
Ist das höchste Gut die Gnade —
Wer sie hat, der kann nicht sünd'gen,
Nicht in Versen, nicht in Prosa.

Solchen Dichter von der Gnade
Gottes nennen wir Genie:
Unverantwortlicher König
Des Gedankenreiches ist er.

Nur dem Gotte steht er Rede,
Nicht dem Volke. — In der Kunst,
Wie im Leben, kann das Volk
Tödten uns, doch niemals richten".

Овако је пјесник својим напасницима и недораслим критицима одговарао. А могао је

додати, у своју обрану, још и ово: ако су њемачке цуре од најкада радо имале (а о том нема сумње) да их момци љубе, и да им оне мило за драго одвраћају, није никакво чудо што су пјесници вољни да »на њиховим усташцима вежу најљепше своје китице«;[1]) кад би у тијех цура и срца онако лијепа била, као што су им лијепа усташца, они би о њима »састављали читаве сонете«.[2])

Аутор »Пјесмарице« није дакле ни писко сензуалан, ни херувимски идејалан; он пити пише за блазиране бећаре, пити пјева за недорасле удаваче: он је просто и искрено човјечан. А ако гдјегод његова пјесма дрхће и струји попут оних пољубаца, што је пјесник у дивноме часу са усана своје драге пио, томе пјесник није крив, пити нам то мора жао бити, пошто:

„Das Lied soll schauern und beben
Wie der Kuss von ihrem Mund,
Den sie mir einst gegeben
In wunderbar süsser Stund'".

А ако ти, пријатељу читаоче, који га штујеш, пјеси више безазлен, као оно Омирови читаоци што су били, а не можеш да такав ни за час у његовом друштву постанеш, то је онда твоја кривица, а не његова; прођи га се, он за тебе није пјевао.

* * *

Обазримо се сад на човјека.

Ту ће нам при руци бити његов најбољи биограф и лични пријатељ Штротман,[3]) који нам пјесника слика и приказује, штоно реку, од повоја до покрова; а то је као рећи: од рођења у Дислорфу до смртног часа у Паризу. Ено га, још голобрада, у Хамбургу, гдје је дошао да се ода трговини, али се у ствари одао само — безбрижном живовању. Затим га срећемо у Бону, у Гетингну, у Берлину, гдјено посјећа свеучилишта, изучавајући (на свој начин) право и слушајући Шлеглова књижевна и естетска предавања и Хеглову философију. Више по божјој вољи и моћној заштити пјевачица-вилâ, него ли по својој заслузи, пође му најзад за руком да се протури до докторске дипломе. Сад је пјесник имао право да у јавни живот ступи, или, ако ћемо се његова биографа држати, није то право имао, јер бијаше поријеклом — израиљћанин. Прије него ће из пруске пријестолнице кренути, ваљало му је дакле да путем крштења себи прибави оно препоручно писмо, које би га увело у тадашње отмјене друштвене кругове, а које он иронично називаше »das Entréebillet zur europäischen Kultur«. Колико је утицаја тај прелаз у протестантство на његову будућност имао, и са коликим је увјерењем Хајне тај корак предузео — о томе нам Штротман на дуго и широко прича. Ну то нас у овај мах мање интересује. Много нас више интересује пјесниково ашиковање са рићом Јозефином, џелатовом кћерком, и његови младеначки уздисаји за убавом родицом Амалијом, оном »лијепом бездушницом«, којој треба у првом реду да захвалимо за постанак »Лирскога Интермеза«. Штротман прати пјесника кроза све *етапе* његова живота, казујући нам како су постале *Слике с пута*, *Пјесмарица* и *Сјеверно море*, како је год. 1831 пјесник прешао у Париз и, малијем одсутностима, у њему остао све до своје смрти у фебруару 1856.

Кад се пјесник пут Париза кретао, не бијаше му ваљда ни на крај памети, да ће у њему сав свој вијек провести, а још мање, да га у тој чаробној вароши толике муке чекају. Он се одмах у Паризу нађе као у својој кући, занесен бучнијем дар-маром јавног и друштвеног живота, а ослобођен свију зановети и неприлика, с којима му се у отаџбини бијаше борити као бившем јевреју, као списатељу и на гласу либералцу. Једноме своме земљаку, који се у Њемачку враћао, те који бијаше к њему дошао да га поздрави, рећи ће пјесник неколико мјесеци кашње: »Ако вас ко упита, како ми је овдје, а ви одговорите: као риба у води, или још боље, кажите тијем људима, да кад се рибе у мору сретају, те једна другу запита: како си? ова обично одговара: као Хајне у Паризу«.

Баш у то доба бијаху неки француски књижевници прегли да изучавају њемачку фил
фију; томе су покрету предњачили госпођа Сталова и Венијамин Констан. Како угледаше свијета у часопису »Revue des deux mondes«, а у добром француском пријеводу, први уломци његовијех *Слика с пута*, Хајне изазва одмах на се општу пажњу. Још се више истаче својом књигом *„О францускијем приликама"*, која изађе на француском језику у априлу

[1]) Intermezzo, XLV.

[2]) Ibid.

[3]) *H. Heine's Leben und Werke* von Adolf Strodtmann. Berlin, Duncker, 1867.

1833. Уредници великијех журнала и часописа подухватише се одмах, да га задобију за сарадника, и они, којима то пође за руком, поношаху се његовим сарадништвом, које награђиваху издашно. Тако изађе у часописима »Europe littéraire« и »Revue des deux mondes« онај низ писама о њемачкој књижевности и филозофији, која стекоше Хајну име »најдуховитијег *Француза* послије Волтера«, те која су касније прештампана у посебној књизи под натписом »De l' Allemagne«.

Сви виђенији тадашњи француски књижевници и умјетници, као Дима, Беранжѐ, Жанен, Готијѐ, Де Вињи, Ламартин, Хиго, Тијер, Де Мисѐ, Берлиѐ и т. д. потражише и задобише његово пријатељство. Особито га пак завољеше пјесник Жерар де Нервал и чувени компониста Франц Лист.

Међутијем га у Њемачкој присташе малих реакцијонарних државица бијеђаху, е се одрекао своје отаџбине, е је прешао у Француске и т. д. и т. д. Заборављаху ти несретници, како га они исти бијаху отјерали у прогонство, и како пјесник — њихов најбољи лиричар поред Гетеа — бијаше баш у тај мах изазвао на двобој једног Француза, с тога што се овај бјеше усудио да у његову присуству безобзирно говори о Њемцима. O ingrata patria!...

* * *

Посљедњих осам година свога живота проведе Хајне у највећој муци. Тијело му се бијаше осушило попут скелета, а вид му слабљаше с дана у дан. Једино би га подржавао опијум и честе кауторизације по хрбату. Да му утоле страшне муке у ртењачи, покушаше љекари сва могућа средства, ама без успјеха: његове патње постадоше најзад несносне и невољни пјесник издахну у мукама.

Ипак његова га шаљива нарав не издаде до посљедњег часа; кад би му год муке допуштале, шалио би се са својим посјетиоцима о свему, па чак и о својијем патњама. У велико би се радовао, кад би му која госпођа у посјету дошла; насмијано женско лице имађаше за њ увијек велика чара; његово би лице за час синуло, и он имађаше срца да се шали.

Једној својој посјетитељици рече једном: »Моје је тијело мртва љешина, у којој ми душа робује«.

Другој рече: »Окладио бих се, да у овај мах постизавам велики успјех као кандидат смрти«.

Госпођа Жирарденова, Жорж Сан и грофица Агулова долажаху му врло често. Он би се с њима на дуго разговарао, а оне се радо устављаху код пјесника, који лагано умираше; уз пјесника, који им својим досјеткама бијаше толико пута домаће забаве разведрио.

Али од свих тих болесникових облазница једна заслужује особита помена. Бјеше то гђа Камила Селден, чувена Mouche, коју је љубав пјесника на самрти за навијек прославила.

И заиста, ова је пјесникова љубав in extremis психолошка појава, која заслужује особиту пажњу.

Младица би му скоро сваки дан долазила, а кад би по чем изостала, болесник би је к себи дозивао поруџбама, пуњијем заноса и младеначке ватре. Ова је љубав била посљедњи зрачак сунца, који је пјесникову постељу обасјао.

Mouche бијаше њежна, милостива лица, а средњега узраста. Власи јој бијеху осмеђе, коврчасте, са неколико несташних прамова око чела; очи плавичасте, прекрасне; носић правилан, мало заковрчен. Овако је описује пјесникова сестра, која се с њом у Паризу упознала. Та је убава женска глава била по поријеклу Њемкиња, ама по срцу и учтивости права Францускиња.

Кад се по Паризу пронесе глас, е је пјесник на умору, многи пријатељи дотрчаше, да се с њиме опросте.

Штротман приповиједа, како је један од њих, ушавши у собу, упитао забринуто болесника, да ли се измирио с Богом.

»Не бој се, одвратн му сјетно Хајне, Бог ће ми већ опростити; та то је његов занат.«

Мисли му остадоше бистре до посљедњег часа.

Седамнаестог фебруара 1856-те године, у пет сата јутром склопише се његове очи, да се више не отворе.

Сутрадан у зору испратише га пријатељи до гробља монмартрског, гдје и данас почива. За самртнијем колима иђаше цвијет париске интелигенције; међу осталима, пјесникови тјешњи пријатељи: Александар Дима, Готијѐ, Мињѐ, Павле Сен-Виктор и многи други.

* * *

У међународној књижевној републици Хајнеова личност не представља само једно име, него је она постала прави *симбол*; у њему је оличена тенденција модерне књижевности и цио холошко стање друштва, у ком живимо.

Онијех људи, који су још знали да се веселе и из пуних груди смију, као што бјеше Француз Рабле (Rabelais) и Талијанац Росини, нестало је скоро са свим; данас је у људи нестало смија, а завладала нова форма веселости, завладао *хуморизам*.

Некада нас је разгаљивао доброђудни осмијех Стернов (Sterne), осмијех једног добричине, под којим се цаклила суза; кашње нас је веселио осољени смијех Дикенсов; али је и та врста смијеха прошла, и данас се ми сасвијем друкчије смијемо — кад се од смија не грчимо!

За неко је вријеме над нашијем сјетама сјао младеначки хумор Миржеов (Murger), који се у својој веселој меланхоличности много више примицао нашему.

(Јануара 1893)

Ну, нико није боље наш нервозни смијех изразио, што Хенрик Хајне. Он се увијек смјешкао, а осмијех му бјеше час лаган, час грохотан, ама увијек трагичан; осмијех, под којим се крило рањено, искрвављено срце; и с тога нас његове досјетке, ма и да им се гдјегод смијемо, испуњавају грозом.

Тако се у нашој ситничарској књижевности — ма да се у њој претежно шаљива страна људске природе истиче — опажа увијек нека сјета, нека потајна брига, нека невидовна чежња за промјеном — и док се какав големи психолошки преврат не збуде те сав наш друштвени склон не изврне, главни представник нашег плачног хуморизма остаће увијек — Хенрик Хајне.

Марко Цар

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Dr. phil. *Dušan Ružić* aus Gross-Beckerek (Ungarn). Die Bedeutung des Demetrios Chomatianos für die Gründungsgeschichte der serbischen Autokephalkirche von — —. Jena G. Neuenhahn Universitäts-Buchdruckerei. 1893. Стр. 48. — Питање о броју епископија, које је св. Сава основао, доста је нејасно и тамно, јер ни Савин биограф Доментијан не спомиње изрично број епископија, а не спомиње га ни Теодосије, који је прерадио Доментијаново дело по своју прилици у првој половини XIV века. Питањем тим најпише се бавио Рус Голубински и дошао је до резултата, да је св. Сава основао осам епископија, а то мишљење усвојише и сви наши новији историци. Но не давно изнео је кардинал Питра писмо Димитрија Хоматијана, архиепископа охридског, управљено на св. Саву, које баца доста светлости на оно питање. С тога је писац ове расправе прегледао, да на основу писма Хоматијанова измени досадашње резултате о томе питању. Расправу своју поделио је на три дела. У првом говори у кратко о влади Стевана Немање и верским приликама у његовој држави. У другом пак говори о св. Сави и његову делању, а понајвише се задржава онде, где расправља, када је могла у Сави понићути мисао, да осигуре независну архиепископију српску. Писац држи, да је мисао поникнула онда, када је из Свете Горе са очиним телом дошао у Србију, и да су га на тај корак навукле ондашње политичке прилике, а погланито то, што је видео, да држави прети расуло. По свој прилици је имнулса дао католицизам, који је доста јака корена ухватио, а и сам Стеван као да је био наклоњен католицизму. Једино, што је писац на основу писма Хоматијанова у овом одељку као ново изнео, јесте година 1220, која година, када је Сава основао архиепископију. Но то није поуздано, као што то и сам писац признаје. Сем тога има у овом одељку и нешколико грешака, које се писцу нису смеле поткрасти. Тако и. пр. писац пише, да је Немања отишао 1196 у Свету Гору место 1197; даље, да је умро 1200 место 1199; држи, да је Стеван најстарији син Немањин. У трећем одељку расправља писац о броју епископија. Не усвојивши нити дванаест епископија, као што је у тровоњцу и у летописима, пати осам, као што је у Голубинског, узима да је св. Сава основао десет епископија. У десет епископија убраја и оних осам, које и Голубински заступа, а оне су: лиљанска и призренска епископија. Из писма Хоматијанова јасно је, да је св. Сава основао призренску епископију; но да ли се то може поуздано рећи за епископију лиљанску? Иначе је материјал у књиви врло добро и згодно сређен, тако, да читалац може добити врло леп преглед.

Мол **Р.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Приповетка „Нови стан", коју из прошлога броја настављамо у данашњем броју и коју — кад смо је већ почели доносити — морамо и довршити у идућем броју, изашла је, како смо из Београда извештени, као књига VI „Забавника Дискога Листа", а писац ју је уредништву овога листа послао без напомене, да је до сад игде изашла.

— Ђока Анастасијевић, београдски књижарник, јавља, да ће у његову издању концем овога месеца изаћи Јокајићеви „A janicsárok végnapjai" у преводу Душана Кајића.

✕ Као што јављају београдски листови, изаћи ће врло кратко време *Историја трговине* од Чедомиља Мијатовића.

САДРЖАЈ: Песништво: Записи. Жртва. У спомена. Краљ Ерих. Нови стан. Мрки Вук. — Књижевност: Моје симпатије. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића.

Срп. штампарија др Св. Милетића

БРОЈ 37.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 12. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

БЕЗУМНЕ МИСЛИ

Што те заволех тако,
Пренежни, бели цвете?
Што те познадох оно,
Још чедно, невино дете?

При првом погледу на те
Око сам постао цео,
„Сестрице!“ хтедох ти рећи,
Но језик ту се смео.

Ја друкче тебе љубим.
Нег' брат што сеју љуби,
Ја дрхтим кад те видим:
Леп цветак тек у пупи!

Што ми се умеша, чедо,
У моје смерове свете,
Када те не смем звати
Ни: љубо! ни: моје дете!

Кад ноћ се спусти млада,
Ја шапћем име твоје
И страсно за твојом сенком
Опружам руке своје.

Кроз укор хватам ти руке,
Стискам их чврсто, чвршће,
А твоје чедно име
На уснах мојих дршће.

И опет име ти шапћем,
Шапат ми дрхтање прати —
Безумна мисо ме гони:
Не ћу те својом звати.

Карловци

Бошко Петровић

НА РАСТАНКУ

Последњи зраци сунчеви тону
На црвен запад, у тај неизмер.
Тако све тоне на свету овом:
И бурна младост и младићки смер.

Последњи зраци сунчеви тону,
Косо им пада блеђани сјај
На место, где сам провео дане,
Које не мути никаки вај.

Стан'те! Не тон'те, ви бледе зраке!
Стојте бар још који тренут!
Стојте, да гледам то мило место —
Гледам га можда последњи пут!

Но ви тонете, тонете нагло,
И запад румен облива стид,
Сиђе се зраке, што су без срца
Те ми жељени скривају вид.

То стојте ви бар, ви спомен-слике
Из дана сјајних, к'о сунчев зрак!
Будите светиљка животу моме,
Јер ће га без вас скривати мрак.

Станте! Не тон'те! — Но ви топете!
Зар да ми буде залудан глас?
Стан'те! Не тон'те, тако вам Бога!
Шта ће ми бедну жиће без вас!

— — — — — — — —

Утонули су сунчеви зраци,
У тами лежи мој милени град —
Тако ће једном покрити тама
И песме моје и живот ми млад.

У Панчеву 8/IX 1893. **Иванов**

КАД У ЉУДСКОМ СРЦУ ЖЕЛИШ —

(ФРИДРИХ РИКЕРТ)

Кад у људском срцу желиш
Да све жице дирнеш лако,
Ти удеси тон болова!
Звук радости не, никако!

Има људи, који несу
Окусили среће, сјаја —
Ну човека нема, који
Осетио неје ваја.

Берн **С. Д. М.**

УТОЧИШТЕ

(ФРАНЦЛ)

Кад нађу на те тешки јади,
Тешки боли, туга неизмерна,
Махни људе, лека ће ти дати
Густа шума, видарица верна.

Шума, стење знају шта су боли
Када душа у јадима грца:
Бура мућом шинула је често
Посред шуме, сред камена срца.

К'о од људи, што теше обилно,
Од њих не ћеш ти утехе чути,
Ал' ће одјек туговати с тобом
И опет ће с тобом умукнути.

Берн **С. Д. М.**

СЕТНО МОМЧЕ

(Х. ХАЉЕ)

Свакоме срце туга стисне,
Који види момка бледа,
На чијем се сетну лицу
Бол и тежак јад огледа.

Место градског дивљег шума
Шуму тражи још пре зоре.
Где ромори лишће тихо,
Где се песме тичје оре.

Благ му ветрић чело хлади,
Ал' би само рука мала
Могла срцу лека дати —
Рука, што му јад задаја.

Ну умукну песме одмах
И шум тужан шумом прође,
Чим лаганим сетним кроком
Бледо момче шуми дође.

Берн **С. Д. М.**

КО ВЕРНО ЉУБИ

(ЛУДВИГ ПФАУ)

Ко верно љуби остављен од људи,
За њима много не треба да тужи:
Природа њега умиљато грли
И осмех ведар са свих страна кружи.

Цветају доље, одјекују брда,
И све га здрави, куда год се крене;
Ња тужна места о љубави шапћу
И тихо пољу слатке песме њене.

Земље му мило прислушкују жеље
И свет му свуда, куда год се крене,
Љубави знаке, на чаробну путу,
Простире свеже, мирисаво цвеће.

У груд'ма својим тице носе песме,
Његове песме и љубавне наје,
И пољу путем, док не стигну најзад
Његовој милој, у далеке краје.

Пољупце жарке шаље милој својој
По шумском шуму, по ветрићу лаком,
И мења знаке љубави дубоке
У свету белом, на кораку сваком.

И ову љубав штите звезде саме,
На плавом небу, простору бескрајну:
Простиру мило кроз даљину мрачну
Од срца срцу своју стазу сјајну.

Природа њега умиљато грли,
И осмех ведар са свих страна кружи:
Ко верно љуби остављен од људи,
За њима много не треба да тужи.

Бера С. Д. М.

ПОЗДРАВ

(ИЗ „WUNDERHORN"-А)

Кад код моје дођеш драге,
Поздраве јој носи многе,
Пита л', како мени иде:
На обадве, реци, ноге.

Ако пита, јесам болан:
Реци, да ме већ гроб крије;
Кажи, да ћу сутра доћи,
Ако тада сузе лије.

Бера С. Д. М.

НОВИ СТАН

ПРИПОВЕТКА ИЗ БЕОГРАДСКОГ ЖИВОТА

(Свршетак)

Дошао је најзад и дан, кад је Милан случајно дознао за њихову давнашњу љубав. Био је празник. Милан је добио од оца новаца. Као обично одликовао се услужношћу. Хтео је да изненади своју газдарицу и мислио је, да је одведе у позориште. Радосно је утрчао у Марину собу.

— Госпођо, спремите се!

— Како?... За што?

— Хајдмо у позориште... Али брзо само!... Ево већ је седам сати...

— Али...

— Нема ту »али«, већ спремајте се!... Извадио сам и за вас улазницу.

— Због чега?

— Расположен сам... Ево вам улазница.

Паја је посматрао овај призор. Гледао је натренимице час Милана час Мару. У лицу је био блед као крпа. У један мах скочи и зграби из Миланових руку улазницу.

— Ти, Маро, не ћеш ићи!...

— Шта то значи? — проговори Милан изненађено.

— То значи то! — одврати јетко Паја, цепајући улазницу на комадиће.

— Пајо! — упаде Мара. — Шта радиш?

— Забрањујем ти да идеш! Разумеш ли ме? А сав цепти као прут.

*

— Ево ти новац за улазницу.

— Та то је и одвише! — цикну Милан и полети на Пају.

— Милане! — дрекну Мара.

Милан застаде, погледа у Мару а за тим у Пају.

— То је неучтиво и дрско!... Од данас ваше не ћу становати у овој кући...

Милан ухвати за кључаницу на вратима, али га Паја већ беше стегао за руку.

— Ти не ћеш ићи... Опрости ми... Је ли да се не срдиш? Ја сам погрешио...

Говори Паја, а очи му сузне, мислиш сад ће појурити читав поток.

Милан оборене главе спусти руку с кључанице. Паја га лагано одвуче до прозора. Мара је дотле излетела била из собе.

Сами су остали њих двоје.

Дуго су ћутали.

Најзад ће Паја потресеним гласом.

— Опрости ми... Љубим је!

— На онда?

— И она, знаш, мене...

— Али није ипак лепо да ме онако предусреташ!

— Извини... Она ће бити моја жена...

— Твоја жена?

— Да... Ти је не љубиш? Је ли?

— Буди потпуно спокојан! Али од куд она твоја жена?

— Ми смо се одавно заволели...

Ту Паја у кратко исприча целу прошлост своје љубави. Милан се одобровољио, решио се, да не изађе из стана. Тога вечера отишао је сам у позориште.

Ну Паја је ипак био зловољан. Љубоморно беснило обузимало га је, кад је помислио, да га Мара може бити не љуби искрено, та вечерас је Милана по имену зовнула...

Тога вечера с Маром није хтео ни да се види... Тобоже заболео га зуб, па је одмах легао у кревет, али дуго није могао заспати. Дуго се превртао. Долазиле су му у главу разне мисли. Би му сад криво, што није пустио Милана, да се исели. То га је ужасно једило...

Одмах сутра дан Милан опази, да је Паја према њему хладнији, да га управо избегава. Милан брзо увиде, да не може остати у овоме стану. С тога намисли, да о томе извести своју газдарицу. Али никако да се реши. Неколико пута долазио је до њезине собе, још један корак раздвајао је од ње, треба само да уђе унутра, и све би било свршено. Ну ипак не беше одлучан. Жао му је, да остави овај стан, па Мару и Пају, а тако му је било добро. С друге стране мучила га је мисао, да Паја неправедно сумња на њега. С тога је желео да отклони ту сумњу, у толико више, што је Паја сад био неискрен према њему, најбољем другу: ето толико време није хтео да му открије тајну.

Узнемирен ходајући по ходнику полугласно је говорио:

— Најзад претрпећу се до Петрова дана... То је још само неколико дана, тада ће бити свему крај... Али тек од њега није лепо, да од мене крије... Не, иселићу се још данас.

Брзим корацима упути се Мариној соби.

Лагано отвори врата. Мара, седећи крај прозора с радом у рукама, подиже главу. Милан застаде. Образи му беху зажарени.

— А, ви сте, Милане!... Уђите, уђите!

Милан ступи напред.

— Госпођо... Дошао сам да Вам јавим, да не могу више остати овде... у овоме стану... Јучерашњи догађај нагнао ме је...

Мара устаде.

— Не можете остати у стану?

— Да... Јучерашњи догађај...

Она му приђе ближе. Насмеја се благо, некако враголасто, те он мораде оборити главу. Ова је женска имала чудновату моћ. Он, који је доста слободан, осети, како су разлози за одлазак из стана ништавни, са свим детињасти. Гледао је, да се ма како изговори.

— Извините, ја не ћу да будем ником на сметњи...

— Шта је вама?

— Мислим, да говорим довољно јасно... Његов глас задрхта.

— Ви волите Пају... Он ће вас узети за жену...

Ну обли румен.

— Можда и ви њега волите?...

Она се стресе, па кроз зубе прошапута:

— Шта то смета, да останете овде?

— Хоћу да избегнем сумњу...

Она се насмеја усиљено.

— Он је љубоморан, знам то врло добро, али нас ипак не мрзимо... нарочито ја... Молим вас, дакле, останите!

Мара га ухвати за руку.

Он махну сетно главом. Осети, како јој крв мили, како некакав топао дах долази од

ње. Његова рука задрхта ... У мало што је није загрлио.

— Не, не! Боље је да одем ...

Изговарао је Милан, али су те речи значиле противно. У тај мах он није био ни на шта више решен. Није знао: ни да ли да остане, ни да ли да оде.

Милан и Мара толико се занели у разговору, да нису ни опазили, кад је Паја ушао у ходник.

Паја се одмах упути Мариној соби, али говор, који је долазио из собе, задржа га. Он ослушну, познаде гласове. На лицу му се указа једак осмејак. Врата су била притворена, с тога приђе вратима и, не дишући, стаде прислушкивати њихов разговор.

— Дакле, остаћете? ...

— На виђењу ...

Рече збуњено Милан, излазећи из Марине собе.

Паја на последње речи пребледе и готово несвесно одјури у своју собу. По соби је ходао највећом брзином, кад је Милан ушао.

— Ту ли си ти? — рече Милан.

Паја ћутећи стаде пред Милана. Очи му беху разрогачене и крваве. Сваки мишић на лицу њиди се лепо како му игра. Махну главом два три пут и уздахну.

— Сад знам све.

— Шта знаш? — поче Милан уплашено, гледећи га у такву стању. И нехотице Милан осети, да је крив овоме бедном човеку, па, да би га утешио, продужи:

— Збиља, ја селим ... можда још данас ...

— Тим боље ... Само гледај што пре! ... Још сад одмах ... иди, што пре иди! ...

Паја стаде бесно корачати по соби.

— Пајо!

— Иди! ... Иди ми испред очију! ...

Милан изненађен, слежући раменима, посматраше Пају, који је грчевито стискивао песнице.

На њихову вику Мара је потрчала к њима. Паја, чим је спази, дохвати шешир, погледа је испод очију тако мрско, да се она тргла, немајући кад да што проговори од пречуђености ... За час је он већ био на улици.

III

Настао је школски одмор. Ученици, који су положили своје испите, безбрижно остављају престоницу, да проведу одмор у унутрашњости или ма где, где ће наћи пријатна уживања.

И Милан се спремао својој кући у К. Од кад се одселио из стана, после оног догађаја међу њиме и Пајом, за ону недељу дана, што је још био у Београду, обилазио је далеко ону улицу, где је Мара становала С Пајом се није хтео састајати, престали су се и поздрављати.

Једва је чекао да пође својој кући. Путем се довијао, како ће одговорити родитељима, кад га запитају за Пају. И довио се, казао им је, да их поздравио, а да из Београда не може доћи, док не добије службу.

Време пролази неосетно. Човек се зачуди, кад прође дан, месец, па и година. Милан је морао натраг у Београд. Још је имао само ту годину, последњу годину.

У Београду је већ било на окупу старо друштво. Живело се као обично ђачки.

Чим је дошао, једна од првих брига била му је да дозна што о Паји. Тако је дознао, да је Паја добио службу у Београду заузимањем неких његових наставника, као и то, да је још становао код Маре.

Често је Милана заголицала радозналост, да види Мару. Хтео је чак и да је посети, та он се с њоме при поласку лепо опростио. Али узаман, старе успомене дате су заборави; он их није хтео да изазива.

Једном је на улици срео Мару. Спазила га је она и опет се онако на њега као и пре насмешила. То га је начинило одважним, те је лагано у корак отпрати до куће. Хтео је неколико пута да је достигне и да је ослови, али је у том тренутку преда њ излазила слика Пајина, сав бесомучан и разјарен. На капији је тек застала, опет се љупко насмешила, да јој се Милан морао јавити.

С Пајом се такође почео чешће виђати на улици. Сусретали би се, окрећући главу, као прави непријатељи.

Преко других, који су познавали Пају, Милан је распитивао о његовој женидби с Маром. Ну као да ништа није више могао дознати од обичних нагађања.

Било је то у средини октобра. Поговарало се о некаквом рату. С ким, како, кад, то није нико знао казати. Мансери, кретање војске на границу све је више потврђивало глас о ратовању.

Тих дана Милан се журио једном од главних улица београдских. На мах се пред њим појави Паја. И нехотице су им се погледи сусрели. Милан обори главу, продужујући даље.

Паја као укопан застаде, као да хтеде нешто рећи, гледећи дуго за Миланом, па најзад бесвесно пође и сам у противну страну.

На све стране говорило се у велико о рату, који као да је био на прагу, али се позитивно није знало, на коју ће се страну. То се чувало у главама оних, који ведре и облаче. Штампа свих политичких странака поздрављала је овај неодређени рат. И ђачка омладина свих београдских школа стављена се у борбени ред под заставу за ослобођење Срспства.

Нема сумње да ни Милан није изостао.

Како су се радосно кренули на границу. Замишљали су, да ће сутра ручати на Косову.

Али да страшна изненађења! После кратког времена рат се објављује Бугарима и српска војска ступа у Цариброд.

Ђачка је легија била распуштена из многих узрока. Ко је хтео, могао је остати, и многи су остали, међу њима је био и Милан. Заузимањем очевим одређен је био за болничара у једној пољској болници у Пироту. Сиромах отац бојао се за свога јединца!

Српска војска имала је неколико ратних успеха до Сливнице, али одатле се обрнула ратна срећа, и једног дана наша се војска наше око Пирота. Болнице у Пироту беху пуне рањеника. Сливница је покосила многе жртве.

Милан сад тек виде, да рат није идеалан, као што су он и другови му замишљали. Седећи једном тако задубљени у мислима, сећаше се свога детињства, својих ђачких дана, својих успомена, градећи поређења из најближе прошлости и садашњости.

Навикао је на јаук рањеникâ, није га то више бунило, али ипак није желео, да ту и даље остане.

У тај мах из те задубљености отрже га улазак нове групе рањеника. Он пребледе, задрхта и нехотице му се оте с усана:

— Паја!

Ослањајући се на здрава човека болничара, прилазио је кревету млад човек, бледа и испијена лица, које је показивало, да је тај човек много пренатио. На познати глас окренуо се и спазио Милана. Одмах га је познао.

Милан, приближујући му се, гледаше га тужно.

— Паја, је ли опасно?

— Милане... — глас му задрхта — Милане... ти си то!... Није ми за сад ништа.

Пољубише се.

— Па од куда ти овде? — започе Милан.

— Причај, молим те...

— Има времена, причаћу ти све.

Оно »све« Паја нарочито нагласи.

Паја је био лако рањен у ногу. Сутра дан је већ могао без великих болова седети у кревету и причати своје последње доживљаје. Он је причао лагано и веома тешко, чешће застајкујући и уздишући боно.

— Најзад што да ти причам све појединости? Она није била она стара Мара, коју сам девојчотом волео... Ево види...

Паја, извадивши из своје блузе завежљај писама, пружи Милану.

— Писала их је старим познаницима... Један од њих, кад је чуо да ћу се њоме оженити, извео ме је из заблуде... Она је све признала, а како ме је обмањивала!... Промепила се, много се промепила!

— То сам и ја опазно... А твоји идеали?

— Немам их више... Овај је био последњи!

Паја показа своју рањену ногу.

— Као што видиш, ипак сам остао жив... Провиђење је тако можда хтело...

Јадни Паја пропатио је големе муке за све време становања код Маре. Она га збиља није више волела. Точак друштвених прилика, као последица њезине прошлости, бацио ју је далеко у дубину сопствених јој погрешака и она их се није могла опростити. Кад се најзад почела за време његова канцелариског рада забављати са разним пријатељима, онда је све за њега било јасно. Тада је дознао све, дознао је, да је и свога мужа обмањивала, дописпујући се са својим познаницима из путовања. На кад је дознао, зажелео је смрт, какву часну смрт — на бојном пољу!

* * *

Свршио се рат. Паја је оздравио и одмах тражио премештај. Добио је К.

Често га видите, како улицом корача погнуте главе. У канцеларији сав предан послу, у друштва не излази, а вазда ћутљива. Свет га назива особењаком Нико не сме, да му спомене женидбу. Из дна душе мрзи »лепи пол«.

Милан је већ одавно полициски чиновник у Београду. Још је једнако опако весео и расположен.

Једног дана, кад је, као обично, од млађих чиновника примао рапорте, уђе је преда њ, као окривљеница, женска бледа лица, с мо-

дрином око очију, с доста укусним оделом. Није подигао главу, кад је ушла, с тога се неприметно тргао, кад је проговорила. Познао ју је. На његова питања одговарала је кратко и збуњено. И она је њега познала.

— Последњи пут вас по дужности опомињем, да се оставите тога вашег живота... иначе...

Он не могаде довршити, остале речи застадоше у грлу, а држао се при том важно и озбиљно.

Она зајеца... Ко зна, чега се у тај мах сетила.

Он махну руком, да изађе...

Гледећи за њом, наговорио је тужно:

— У ову сам жену био некад заљубљен!

Чед. А. Костић.

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

VII. Пропаст

Настаде година 1358.

Пан Сенђивој од Чарнкова са све већим немиром очекиваше војводин повратак. Није он сада седео скрштених руку, него је ишао с Прецлавом и Скором на различите стране, извршујући заповести пана Маћка, да спреми духове на опћу буну против права и новога старосте. Они беху сазвали и опћи збор у Познањ. Шљахте се стекло сијасет, буке беше врло много, повлађивало се чак речима свему, што су наметнули Сенђивој, Прецлав или Скора, али се ипак одмах могло назрети, да је далеко од речи до дела. Скора, који се најзећма увијао, чуо је још и то, како се клястела од срца радује немилости и паду пана Маћка. Његова је влада свима дотужала; одисаху сада слободније, надајући се, да ће нови староста, Вјербјента, окренути други лист. Страх, што но га је сејао Борковиц сломи и понос великопољски.

— А шта! — мишљаху. — Тај је Вјербјента мали Пољак, али може бити праведан и јемачно се не ће растресати, као Борковиц!

Не говораху то још гласно, али тако беше опће осећање, с којим су се узалуд бочили Сенђивој и ини другови пана Маћка. Кад видеше Наленчи њихово упињање, и сами се живо латише посла, раштркаше се по земљи, на употребљаваху све и сва, да окрену духове против пана Маћка. Истицаху његову обест и злочине а у исти мах доброту краља Казимира, с каком је примио Наленче у Кракову. Оглашаваху још долазак краљева изасланика, који ће истражити све кривде, што но их је починио пан Маћко, и свакоме одмерити правду.

Наленча, њихове родбине и браће по грбу, беше силесија у Великопољској. Еле, кад сви они почеше тако говорити, њихове речи, ако их и јесу испрва шаптали, стадоше се разилазити као одјек и придобијати краљу све више присталица. Не би то можда постигло тако брзо успеха, да не беше обести и беснила пана Маћка и његових другова, да није Борковиц, кад је видео да је намесник, са свим се разуздао и оштрицом мача, ударцима своје железне песнице, једним махом хтео да се опрости свију својих непријатеља.

Није их мало ни потукао, али, место поубијаних или потлачених, дизаху се други; крв жртава рађала је осветнике, а сви осећаху, да се чини велика неправда, којој је ваљало учинити крај...

У опћој погибији спајаху се тада и они, који се туђише или беху опрчити, а духови се стадоше полако слагати с оним, на што су до тада сви роптали — с новим писаним правом, коме ће се на брзо појавити представник, староста краљевски Вјербјента, да сатре злочине Маћкове.

Из тиха, под утецајем самих догађаја, дозреваше тако, у духовима и срцима свију, зрно, бачено мудром руком Казимировом... Великоме делу друштвенога спојења помоћу једнога права, стварање једнога духа, уверења и осећања у читаву народу, ишло је све у прилог — па и злочиначко насиље Борковичево... Потпирујући понос старе покрајине ради преступних и себичних смерова, ламаше оно ипак најуспешније осећај старе самосталности, који је још тињао у њојзи, јер беше јасно као дан, да тим путем смера један човек, да све потлачи, и сваким даном беше све пређнији избор: Борковиц или краљ, његова самовоља, или краљевско право...

Још се Борковиц не беше ни вратио у Великопољску, а избор беше готов... победила је савест народна; стара покрајина, која се бунила у своме поносу, сложила се с мишљу, да не буде само једна личност краљевска, као за Локтка, него једно право,

један дух, једна целина ... с мишљу, која ће народ да претвори у државу.

Стари Сенћивој не беше с тим на чисто, али, наилазећи на ненадни отпор у своме делању, осећаше нехотице, да је нека нова, до јако незнана сила стала против смерова Берковичевих. О ту силу разбијаху се сви његови напори, као о штит, који чува оње добро. Осећао је то Сенћивој и све га већи немир спопадао, тим више, што је и Скора, који се пређе тако поуздавао у себе, сваким даном бивао све слабији духом.

— Одвраћају се од нас — говораше зловољан. — Који су некада наперивали уши, сад не ће да разумеју; још мало, па ће насрнути на нас ... Неко их је чипима замамио на краљеву страну.

Сенћивој пљуну с презрењем.

— Ти ћеш, Скоро, — рече — и ћути, а не ћеш рећи паметне речи ... Сам је Маћко крив, а не чини. Отезао ... отезао ... борио се по свету за глупе жене, а дотле други ту преобладаше ... Сабери дер се ти — додаде за час — на иди, часа не часећи, на сусрет војводи, макар до самога Кракова ... Реци му нека се враћа брже боље, јер ако пре њега стигне амо оглашени краљевски изасланик или нови староста, Вјербјента, онда ми немамо шта радити ... Све ће се окренути тумбе ...

Скора се у овај мах није препирао с њим. Признаде одмах да право вели и отпреми се, без оклевања, с једним делом дружине.

А Сенћивој му још рече на растанку:

— Шапни на ухо Маћку, да се у Одсечи чине необичне припреме ... Стиче се онде више људи, него обично ... имају неке смерове, којима се не може ући у траг. Био бих ја сада сам уништио до темеља ту Одсеч, али како смо се до јако, по заповести војводиној, бавили само о речима, бојао сам се, да тим делом не покварим његових планова ... Међу тим ђаволи скројише планове, а Одсеч је јача, него икада. Мој је савет: ни на што се сада не обзирати. Скупити што више вукова, на ударити свом снагом ... Док не стигне Вјербјента, страхом ограбити власт, иначе ће краљ завладати над нама.

Скора оде, а Сенћивој, кад остаде сам, дозва Дитриха.

— Чуј дер ти! — рече му претећи. — Знам, да је стража у последње време нешто попустила у бдењу ... али сад сам ја у замку и не ћу се више мицати одатле; а ти ме знаш, да не носим бадава име Крвава ђавола. Сину сам твоме дао одрубити главу, што се упустио у ашиковање са женом, а и твоја ће погана тиква слетети с рамена, ако не будеш пазио на све ...

— Ја под земљом стражу стражим ... — прогуђа Дитрих, слежући раменима и гледајући испод очију мрским погледом на Сенћивоја.

— Пропао у њу, скупа с поганом душом! — вришну Сенћивој. — Не ходају лопови под земљом, него се пењу по зидовима, плазе по земљи ... Пази дер, лупежу, да не дођу од Одсечи! ...

— Пазићу ... — одговори Дитрих, поклони се и изиде.

Гнев му је жаром пекао душу, а тело тресао, као да је у грозници. Стао је на обично своје место, али није дуго остао онде. Истрчао је брзо на ходник, којим се ићаше у Мартине собе, и, чекајући онде, гласно хракаше, као да даје знак. За час се збиља отвориште врата и на њих брзо изиде Агата. Стара дадиља изгледаше сада као сенка, тако ју је убио непрестани страх у последње време. Уздрхтана, готово ван себе, притрча Дитриху.

— Заштитниче! Добротвору! — рече. — Шта је?

— Спремајте се! ... — шапну див. — За час се може указати прилика ... Сенћивој нешто бесни и прети ...

— Вечити Боже! — крикну Агата.

— Тихо! — прекиде Дитрих пригушеним гласом, хватајући је за руку. — Тихо, ђаволска утвараро ... претима ћу те удавити, па ћеш замукнути на увек! Узми се на ум, да се скупа с твојом девојком не одаш глупошћу или бојажљу ... јер ћу вас обе угушавити!

— Биће мо одважне — шапну Агата.

— Иди сада — промрмља Дитрих — на чекај на знак ... Кад дам знак ... ћутећи, журите се за мном, али тако, да вам се не чује ни даха! ...

Рече и врати се на своје место, претресајући још једном скован план.

Давно је он желео да се освети за синовљеву смрт. Хтео је да упропасти Сенћивоја, а знао је, да му Маћко не би опростио бегства Мартина; одавна је пламтео гневом и на војводу. За презир, у ком је живео, за вечити смртни страх, што но га је тишо, за вечите претње и увреде враћао му је мржњом. Изостанак војводин, непрестана тумарања Сенћивојева, који је, као његов заменик, владао у замку, растројиште стегу у самовољној дружини. До селе им беше Дитрих страх и трепет, али од синовљеве смрти промењено се он необично. Гледао је кроз прсте на распуштеност стражарску, а често је и сам долазио из свога заклона и суделовао у тајним гозбама; после је и сам, с другима, тражио утехе изван градских капија ...

И те ноћи, после разговора са Сенћивојем и Агатом, чим је настала тишина у замку, истрчао је

Дитрих на двориште, пљуњурећи се привукао до зида, дао је отворити капију и изгубио се у густој шуми. Нико га не сме задржавати, нико не мишљаше ни да га ода, јер је сваки волео, да тим начином купи себи љубав тако грозног, преће, стражара. А можда се мислило и то, да Дитрих, као пачеоник градске страже, извршује каке тајне заповести Сењ-њивојеве или војводине.

Ћутало се тако о тим излетима Дитриховим и нико није ушао у траг њиховој смеру. Пред зору, на дати знак, отварала му се капија, а он намрштен, као увек, и грозан, стане, са секиром у руци у подземне ходнике, на стражу.

Од како је војвода последњи пут, с претњом на устима, истрчао из Мартиних соба, у срцима обеју женских завлада грозничав немир, који им трошаше сваки часак у животу. Марта беше спремна на све.

— Не ћу остати ту ни једнога часа! — викаше. — Знам сада, шта ме чека... и волим смрт, него таки живот.

Речи војводине: „ти си издајникова ћерка!“ — зујаху јој удиљ у ушима. Заповедила је Агати, да јој растумачи те речи и она јој је објаснила, — а од тада је настала изненадна промена у њеној души и духу... Знала је сада за своје име и порекло, знала је за клетву, која тишти читав јој род, — али то је знање још повећало снагу њена духа...

— Не ћу се подати! — говораше, — ако ми је гинути, погинућу, али се не ћу подати ономе, који је убио мога оца. Он је сада мој непријатељ, а власти његове не ћу никада признати!...

Кашто би јој још заблиснула у души успомена на краљевића-витеза, али сад ју је гонила од себе своом снагом...

— Није за ме срећа... — шапуташе, — кад он дозна, ко сам, отиснуће ме, а ја то не бих преживела!

Срамота издајства приказиваше јој се увек у живим бојама онога утиска, што но га учиниште на њу, у детињству, причања Агатина.

— Проклета сам за увек! — мишљаше, — утећи ћу одатле... јер не ћу да се њему покорим — али среће не ћу наћи... не ћу наћи.

Свет, за којим је некада тако жудела у сновима, приказиваше јој се сада, као сурови судија издајства њена оца, које ни њој не могаше бити опроштено.

— Идем у свет... и погинућу! — говораше Агати, која дрхташе од пренераженља.

Али одважност јој не попушташе ни за часак. На против, што се је мање надала милини у том свету, њојзи непознатом, све је мирније мислила о бегству, које јој изгледаше као неопходна потреба.

Сваки дан је навађивала на Агату, којом овлађиваше све већа бојазан. Стекла је она, до душе, ненадану помоћ у Дитриху, али то ју не могаше умирити. Кад се први пут после нагла одласка војводина приближио њојзи тевтонски див и почео јој говорити о бегству, избечила је у њега пренераженје очи и није могла да разуме речи. Није схваћала смер, а бојала се издаје. Истом после дужега времена појмила је, да Дитрих тражи освете. Еле, повеоровала му је, али сама помисао на бегство, макар и под заштитом тога дива, одузимаше јој свест.

(Наставиће се)

УМЕТНОСТ.

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

III.

Ко је пратио стране политичне и белетристичне листове, па и месечне журнале, могао је опазити, да многи од тих листова често пута доносе чланке о уметности, те према томе или су присталице старе, идеалне школе, или новог, модерног правца, који се све више и више у уметности учвршћује. У последње се време већ и о томе повела реч, који ће правац у уметности победити, да ли стари: идеални, или нови: модерни правац.

Познато је, да је стари, идеални правац у уметности тежио за лепотом, а нови, модерни тежи за истинитошћу. Стара школа тежила је за идеалима, а нова се задовољава природом и истином. Пре су стари уметници „компоновали“, да би постигли неки хармоничан утисак; уметници модерног правца данас теже само да што вернији прикажу природу.

Сада се намећу два питања. Прво је: да ли се у уметности у опште може говорити о некој старој и новој уметничкој школи, и да ли те наведене противности међу тим школама постоје? Друго је пи-

тање: ако те школе још и данас постоје, која ће од њих победити, да ли стара: идеална, или нова: модерна?

Присталице старе, идеалне школе греше, када траже, да се и садањи уметници у свему угледају на радове старих Грка и Римљана, и на радове, који постадоше у ренесанси; јер њихови идеали ни најмање не одговарају духу данашњег времена, нити је оправдана њихова тврдња, да су у лепоти стари уметници дошли до савршенства и да се у томе погледу не може још нешто више постићи. Ако је ова последња претпоставка оправдана, онда на што нам данас уметност? Довољне су нам само копије старих уметничких радова и ништа више.

Екстремни елементи модерног правца немају право, јер они опет природу само копирају, просто преписују. Ако се уметност спусти на обично преписивање природе, и онда нам не треба никакве уметности.

Не бисмо требали више никаквих песника, него обичних посматралаца и људи од науке; не бисмо требали никаквих сликара, јер ту је фотографија бојама, која је кадра природу још најбоље и највернije приказати. Са свим нам је сувишна онда и музика и музичари, довољни су нам разни механизми, који су у стању највернije имитовати све могуће природне гласове. Место музике, која је до сада изражавала силне страсти и осећаје, изражавали би то исто механизми, помоћу кричања, стењања, јецања и т. д.

Дакле нити старој, идеалној школи, нити екстремним елементима модерног правца не припада будућност у уметности, јер први траже просто имитовање старих мајстора, а ови други просто имитовање природе.

Први философ старих Грка, Аристотеле, најпажљивији посматралац природе, у своме делу „о поезији“ назначио је уметничко стварање као „подражавање“, а те његове назоре потврђује развитак уметности свију векова све до данашњег дана. Али и тај појам о уметности, што је Аристотеле поставио, није још довољно опредељен, јер се свако подражавање не може назвати још уметничким стварањем. Према томе би и обично копирање и преписивање природе било уметничко стварање, али то у самој ствари још није права уметност.

Кад бисмо летимично пропратили развитак уметности свију народа и свију векова, видели бисмо да су сви ти уметници имитовали природу. Овај наш обични живот са својим разноврсним променама, својим силним догађајима, ова величанствена природа са својим ненадмашним лепотама, пружа сваком уметнику довољно материјала за његова дела. Он само треба да има врло добро посматрачко око, те да нам све те интересантне ствари прикаже у своме делу.

За нас слушаоце или гледаоце са свим је све једно, којим се средствима уметник служи, да нам природу верно и истинито оцрта. Ако је вајар, то ће нам он у камену, металу или дрвету приказати човечје тело, пуно крви и живота.

Из прва су стари грчки вајари најрадије приказивали поједина лица, касније су изводили и поједине групе људи. Врло радо израђивали су и животиње и то саме за себе, у пратњи човековој, или у борби са истим. Грчки вајари врло су ретко при својим статуама или групама изводили и околну природу.

При извођењу тих дела видимо да уметникова уобразиља снага готово никад слободно не ствара, него при својим највећим и најсмелијим предузећима увек се обраћају богатој природи и њу имитују. Кад погледамо статуе грчких богова и богиња од најгенијалнијих грчких вајара, видећемо, да су ти богови и богиње са свим слични људима и женама, које су у то време живели, дакле ти нам уметници нису ништа ново створили, чега доцде у природи није било, него су природу имитовали. А што важи за грчке вајаре, то бисмо исто могли рећи и за вајаре свију осталих народа.

Од вајара још више имитују природу сликари. Сликари не само да цртају човека, него и његову природу, или више пута је сама природа главни мотив њихове уметничке израде. Модерни сликари најрадије цртају природу. Њихову оку није ништа сакривено. Ту су вам четири доба годишња са свима својим лепотама, ту су вам разна доба дана. Ту су вам равне долине, испрекидане благим брежуљцима, ту су вам силне стене и врлети, дубоки понори, брзи поточићи, вијугаве плаве реке и широко непрегледно море, у свој величанственој мирноћи, или страшно и дивље узбуркано. Ту је живот човеков, који опет сликару пружа силан материјал, а ту је и историја са својим трагичним моментима.

Вајари и сликари стварају за око, јер се зна, да нека извесна сразмера, неки извесни облици и извесно слагање боја са свим пријатан утисак чине на човека.

Са свим другачије дејствује на човека музика. Она нас својим звуцима одводи у унутарње светилиште живота. У тим звуцима слушамо ми силну радост, веселье, милину, бол, тугу, сету, љубав, тежњу, мржњу, јарост, срџбу, меланхолију, побожност, храброст и одушевљење. Ти силни осећаји код нас

се и нехотице појављују, и немамо појма, која им је права сврха. Али са тим "нежним и пријатним звуцима не одводи нас уметник у неке нове и до сада још непознате рејоне, него побуђује у нама сећања на нешто већ одавна врло добро познато.

Најјача, најсилнија и најсвестранија је поезија. Она не само да делује на око, као сликарство и вајарство; она не само да делује на ухо, као музика, него оном речи, коју човек сам прочита или је чује, дејствује поезија са свим непосредно на наше уображење и ставља га у кретање, те тим начином у исто време наших свих пет чула забавља и силним утисцима испуњава. Песник не само да нам пред очи ставља поједина лица са њиховим изразитим или глупим лицем, са очима пуним сјаја или израза у осећању; ми чујемо глас човека што плаче, његов јаук, лако и тихо шаптање и цецање, и у том гласу разумемо одмах целу скалу осећаја. Заједно са уметником ми осећамо сласт и милину најтрепљивијег вина и најукуснијих јела; осећамо мирис најлепше руже или фини мирис валовите плаве или црне косе; ми видимо вилински стас девојака, њину лепу округлину тела, осећамо загрљај малених ручица и врелину нежних усана.

Али не само да се ми заједно са уметником крећемо и уживамо у царству осећаја, него нас уметник често пута одводи, да завиримо и у саму душу човечју. Са оном мишљу, која као стрела брзо пролеће умом човечјим, уметник нас и са њоме упознаје. Код драме не стојимо као обични посматраоци, без икакве симпатије или антипатије, него са јунаком заједно плачемо или се веселимо; ступамо са јунаком у борбу и ту са њиме подносимо душевну борбу и све телесне патње. У последњим тренуцима његова живота још бдијемо над њиме.

И ако је поезија од свију уметности најсилнија, опет су зато све појединe уметности на своме пољу од једнаког дејства. Све заједно оне природу умитују, али у том погледу нису кадре природу са свим верно имитовати. И највећи уметник у својим делима увек остаје за природом.

Уметник имитује природу, али нам зато не даје обичну и грубу материју, као што је у природи налази, него он ту материју оживљава, даје јој дух од свога духа, тако да се уметничко дело може увек назвати природом, али духом уметниковим оживотворена природа, која је ослобођена од окова мртве материје. То је природа, коју посматрамо очима дотичног уметника и која у нама побуђује оне исте идеје, које су и њега подузимале, када је дело стварао Што је који уметник већи, што је знаменитија његова личност и његови светски назори, тим ће више и нас заједно са самим собом узнети високо над овим светом. У томе се управо и састоји уживање у уметничким делима, да и ми заједно са великим уметником гледамо, осећамо и мислимо, да и ми заједно са њиме ону милину делимо, која је њега обузимала, када је своја дела стварао.

Прави уметник при стварању свога дела не ће гледати само на идеалну лепоту, него ће пазити, да своје дело ослободи од случајности, споредности и незнатности, које врло много сметају главној идеји самог дела, и увек ће се што више старати да главну идеју што савршеније прикаже.

Дакле би са свим погрешно било, кад бисмо од уметности захтевали, да нам увек прикаже само идеалну лепоту. Она се мора обазрети и на ругобу, наказу, грубост и простоту, али и та ругоба, грубост и простота не сме нам изгледати са свим случајна, непојмљива и без икакве везе са целим делом. У томе погледу најсавршенији је Шекспир. Нека се сете штовани читаоци Шајлока у „Млетачком трговцу". Његова тежња за страшном осветом и његова силна мржња у својој величанствености побуђују у нама чуђење, страх и језу, али ми донекле ту освету и мржњу и оправдавамо, јер је потпуно разумемо и схваћамо из прилика и развоја целог дела. Шекспир је врло радо и врло вешто изводио ниске, просте, подле и гадне карактере, али је при томе он само имитовао природу, јер сви ти карактери још су увек само карактери обичних људи а не каквих ванприродних створова.

И тако се може разумети реч „стварање", која се врло радо употребљава у уметничком свету. Прави уметник створио је својим делом неко ново дело, које до њега још није постојало у природи. У његову духу рађа се мисао, коју он по својој уметничкој снази из материје изводи и свету предаје. То уметничко дело у толико је савршеније, у колико више одговара природи и истинитости, што је зрелија, силнија и племенитија личност, која се у самом делу огледа и што више неки уметник својим умом наткриљује своју околину.

Павле Лагарић.

Земун.

КЊИЖЕВНОСТ

ГИ ДЕ МОПАСАН

Отом генијалном приповедачу француском, који је пре два месеца у Паризу за навек склопио очи, написао је Немац Ф. Грос у листу бечкога Fremdenblatt'a студију, у којој је згодно а занимљиво окарактерисао дар и књижевни рад Мопасанов. Гросову лепу студију ево смо ради да саопштимо читаоцима »Стражилова« у српском преводу.

Грос пише:

Необично велик дар и необично трагична судбина заједно су порадили те се Мопасану сратило најживље опште интересовање. По што се догурао у први ред француских приповедача, убилачком је снагом био погођен онамо, где је књижевник најосетљивији. Утонуо је у душевну ноћ. Несрећа му истрже из руку оруђе: он изгуби подобност да мисли бистро и у свези. На место фантазије, која је смело стварала, посади се лудило. Од две године амо био је Мопасан изгубљен и није му било спаса. Те тако је писмености умро само мртвац, од кога није смела ништа више очекивати. На ипак нас глас о смрти тог човека од четрдесет и три године дирну као најтужнији. Ми смо људи тако окорни у самообмани, да радо и весело сами себе варамо о горки па ипак скупоцени дар, који нам познање даје: о истину. Мопасан је живео, дисао те нам је изгледало као да не можемо престати надати се, да ће бити боље с њим. А сад је дошло, што се могло очекивати, те се сад нема куд, него се ваља осврнути на стазу, којом је Мопасан улетео од непознатости на врхунац међународне славе па се онда нагло спустио до тихе гробнице. Године 1880 први пут је искрснуло Мопасаново име У збирци „Les soirées de Médan“, коју је издао Зола и његови интимни пријатељи, саопштио је малу новелу „Boule de suif“. Једним се махом ловор спустио на његову главу. Писца новеле „Boule de suif“, тек што се усудио био у јавност, прогласише за једну од књижевних нада Француске. Од тада па до 1891 саопштио је књигу за књигом, свега од прилике тридесет свезака, понајвише кратке приче, short-stories, неколико романа, два позоришна комада и свеску песама „Des vers“. Уз ту голему гомилу посла доспева ти тај да посвршава исто толико голем пензум уживања, што их даје живот. Његов најважнији предмет јесте жена. Тај предмет проучава он топло и с трудом; ни у једном, па и у најмањем детаљу не оклања се на чувење; све хоће сам да испита, па ако у тој смелој игри као улог изгуби здравље, то за то добија силесију утисака и искустава, која би теоретским путем једва могао био стећи. Најразличније врсте спорта нашле су у њему одушевљена поштовача и он их је у ствари и неговао.

Најволео је дуго лутати по мору на својој јахти „Bel-ami“. Кадгод би му хучни Париз раздражио живце, побегао би на море, те би га вали уљуљали да се одмори. У последње време није му море чинило више те услуге. Онда је у планини тражио равнотежу, која хтеде да му се отме. Пре две године покушао је у Кану да се убије и од то доба пошао је као душевни болесник кривом равнином другамо. На и свршио је као с ума сишао.

Одмах после првих гласова о томе, да је Мопасан оболео, стало је јавно мишљење нагађати и истраживати, где ли би то био узрок Мопасановој жалосној судбини. И онда и од то се доба могло уштедети много лупање главе. Иде ли Цезар Ломброзо и сувише далеко, кад вели, да су геније и лудило браћа, мал те не близанци, то је ипак јасно и појмљиво, и сувише појмљиво, да је умни радник у велику степену подложан умним поремећајима.

Песник и мислилац лако из свога светлога поднебља пада у мрачну ноћ. Ваља се сетити Таса, Хелдерлина, Бодлера. Пре је миран живот, који се кретао по утврђеном путу, давао неки отпор умном раду, био према њему као неки бранич. Данас, кад је у највећем јеку неурастенија, више има опасности за умног радника него икада. А тек у Паризу, где се уживање онако растаљасало те лађара за тињи час зарони. Мопасан пак са четир је стране био предестинован за свој жалосни свршетак: као неуморан књижевник, као човек од fin de siècle'a, као Парижлија, као уживало. Само јаке природе одупиру се дуго толиким елементима. Флобер, Гонкур и други претходници Мопасанови живели су подаљеко од хуке-буке. Зола живи као пустињак. Мопасан је мислио да је доста јак, да у исти мах може служити и Музама и махнитој богињи Паризији. Заблудео је, те је блудњу своју скупо и платио.

У осталом није свака врста писмености подобна у истој мери, да свештенике своје и истроши. Без

сумње је најопаснија она књижевност, која са песимистичком хладнокрвношћу људе испитује, која им прати осећаје до најтање жице, на сочној, папердјастој бресквици дотле тражи црну тачку, док је сречно не нађе, на сваком лицу образину слути те се труди да је здере, од никакве се причине не даје варати, те радије згреши да претерано сумњичи и на црне наочаре гледа, но што ће се са великом масом слагати у оптимистичкој и идеалистичкој лаковерности. То је књижевност, чију оправданост једни безусловно признају а други је с енергичном љутином одбијају, но која никако није подобна донети среће и душевне хармоније онима, који се њоме баве. Мопасан је био један од њених проповедника да богме на свој начин. Он је био и сувише оригиналан, а да је могао поћи туђим стопама. Сравнити га са Золом, без темеља је, јер он нема епске бруталности Золине а Зола опет никад није имао Мопасанову vim comicam. Мопасан је одиста био сам он. Дичније што једва се може рећи за књижевника.

Површи критичари не би били од раскида, да га баце у исти запећак са Полом де Коком. Но читач је јаз међу општено-најбившим хумористом, који није ништа друго хтео до ли да изазове веселост и који је, мимогред буди речено, писао роњавно француски — према јасној, уверљивој, штедљивој и снажној дикцији Мопасановој. Сличност обојице била је сасвим с поља. Изглед неке важности добила је тим, што је Мопасан волео да обрађује смеле теме о односају мужа према жени. Најсмелије изгледало му је најзгодније. Од никојих градива није презао. Епизоде, које човек можда доцкан ноћу крај чаше пива полугласно прича, приповедао је он великој публици. Мопасан је мислио, да се све даје приповедати. На много штошта, што одиста није био бисер, умео је дивота вешто да уокviри, тако да човек управо не зна шта да каже. Као нико пре или поред њега умео је Мопасан на неколико страна да прикаже случај, који би други на тенаних расткали били у читаву свеску. Скице његове, које нису биле опсежније од обична фељтона у дневну каком листу, биле су кондензовани романи, но уз то пуни и готови, чврсто цртани и што се тиче лица и што се тиче догађаја.

Многи су покушали да се угледе на њега у том компримованом поступању; никоме није пошло то за руком. Ко њега чита, тај тек разуме, како је Плинније могао дугачко једно писмо завршити опаском, да није имао каде да буде краћи. Дар приповедања добио је још у колевци; умео је причати као писци старих француских fabliaux; но са свим лична његова својина био је онај тамни облак, који се дизао, кад је од њега изазвано „слободно галско смејање" хтело да отме маха. У најсочнијим његовим причама, којима је канда једина сврха да комично дејствују, севне тек горка реч о човечјој заблуди, слабости и нискости. Своје мишљење нам никад не натура је, никад не ће по што по то да поучава. Као што сву психологију стопи у радњу — општар контраст према Полу Буржету! — тако се клони, да лоше мишљење, што има о женама, јави у облику сентенције. Дуго човек мора листати по његовим делима, док наће афоризам, као у роману „La morte": да човек изађе на крај са женама, не остаје му друго него или прашгати или се чинити невешт, pardonner ou ignorer.

Може се човек запитати, да ли знаменит књижевник своје умење лакомислено не расипа, кад ствара ле таква дела, која се са избора предмета не могу одржати пред моралом као судијом те их се шири круг читалачки клони, било из уверења, било што одиста баш не може да поднесе пријаве ствари? Духовити дански критичар Брандес рекао је за Мопасанове књиге да су „лектира за нежењене", но уједно је дао израза и томе, да се диви писцу. Књиге, која би пристала у породичну књижницу, свакако није Мопасан написао; не може дакле пречи у позније векове. Но тим је само себи шкодно те га са тога дефекта морамо пре сажалити него осудити. Да се није тако радо ваљао у брљи, била би му слава осигурана на дуго. Само оно, што је чисто, предура време.

Но морамо инак признати, да је Мопасан био важна појава. Непристрастан суд високо га диже, али га не прецењује. Његови већи романи једва остављају у нама осећај правог задовољења. Позоришни му комади, свега два, на слабим су ногама. Новембра 1892 имао је Беч прилике да га упозна као драматичара. Његова „Musotte" није онде могла право да продре. Али у чему му није било равна, то је — као што је већ речено — кратка приповетка, роман од неколико штампаних страна, неодољиво комична голоазерија, која нас засмејава и уједно потреса. Мопасан се не смеши у сузама као Жан Пол, као Дикенс, као Алфонс Доде; смејући се назива ужас — ужас са ситничарства, нискости, простоте, лакомства људи, који су за њ већином ужасно-комична зверад. Било да хоће да развесели, било да хоће да застраши, једнако клада и материјом и обликом. Речит пример те двогубе му моћи даје новела му „En famille". Мален неки званичник Караван има код себе у кући своју матер. Жена његова баш не ужива у том, што морају и бабу да издржавају,

али се тешн тиме, да ће свекрва своје мало имање оставити свом пожртвовном сину а не удатој ћерци. Тада — у почетку приповетке — нађу старицу мртву. Госпођа Караванова прави се као да јој је бог зна како жао, јер то тако захтева ред и пристојност. Караван је заиста потресен, али се не усуђује то своје душевно стање пред женом да изда. Њих двоје вечерају, легну као иначе па те ноћи у разговору наведе госпођа Караванова свога мужа, да својој сестри што касније јави материну смрт, а и на то га наговори, да понешто од старичиних ствари склони — та човек не може знати, шта стоји у старичиној опоруци. Још те ноћи донесу два три лепа комада од старичина намештаја из свекрвине собе у свој стан. По што то ураде, мирно заспу. Сутра у јутру пође Караван, да удеси све, што је потребно кад ко умре. Хоће да телеграфише свом шефу, но госпођа Караванова одврати га од тога: може му и после рећи, за што није могао доћи у биро. Међу тим старица лежи сама, четир свеће горе у њеној соби. Госпођа Караванова пошље једно од своје деце у собу, која је била у горњем боју, да донесе доле две свеће, та не морају све четир изгорети. Дете се престрављено врати доле. Старица, која је само привидно била мртва, пробудила се па се баш стала облачити; у летаргији, како јој се језик био везао, слушала је разговор свога сина и своје снахе па место да се упусти у дуга разлагања, заповеди просто госпођи Карановој, да натраг горе донесе све, што је од ње однела. Удата ћерка буде са својом децом телеграфски позвана. У то доће кући Караван донесу му штампане посмртнице, које је наручио и које сад мора платити. Но цела ситуација, како је пропустио своје звање, истисне из њега само уздах: „Шта ли ће сутра рећи свом шефу!“

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Милан Р. Димитријевић. Данашњи начин уџбеништва за класичне језике. I **Латиница „Наука о облицима“ Др. Ј. Туромана.** У Београду, штампано у државној штампарији краљевине Србије. 1893. 8-а. 85 страна. — Приказујући књижицу Вл. Малине „Тук на лук“ у 14 броју „Стражилова“ ове године изрекли смо жељу, да што пре угледа света латинска граматика г. Вл. Малине, израђена по најновијој методи учења лат. језика у гимназији, али не дочекасмо је; сигурно је још на оцени код Гг. Проса. Савета?! Међутим је изашло из штампе пето поправљено издање лат. граматике дра Туромана. Ово пето издање врло је неповољно оценио г. Вл. Малина у „Просветном Гласнику“ у свесци за јуни. На ову преписку међу г. др. Туроманом и г. Вл. Малином одговорио је, достојно српског великошколца, stud. phil. г. Милан Р. Димитријевић овом књижицом стварно и научно. Он у својој књижици уверљује четрнаест до двадесет најслабијих немачких граматика и јасно доказује, да је правда и истина на страни г. дра Туромана. Не можемо овде пропустити и да не споменемо велики труд и дивно разумевање најгенијалнијих ствари у наставн латинског језика. Како смо чули, то је најбољи ученик Велике Школе у Београду на филолошком одсеку. Он је тај спор и препирку стварно решио, па то му ми овим путем најлепше захваљујемо, желећи му здравља, да може послужити своме роду на дику и понос. На стр. 85 извињује се због неких малих погрешака у самом тексту, које су пребијене због његова порушена здравља.

Београдац. **Г. Л.**

Louis Léger. La littérature russe, par — —. Notices et extraits des principaux écrivains depuis les origines jusqu' à nos jours. 1892. Paris, chez Collin in-18. Сраје 4 фор. — У почетку ове књиге, у наручиту одељку, износи писац општи поглед на историју руске књижевности. За тим одмах износи, у изводу, најинтересније комаде и уводиће руске књижевности, почевши од XVI века па до наших дана, пропраћајући их својим белешкама, које садрже тачан опис појединих писаца и њихових дела. Стари споменици и хронике, проповеди епске, лирске и драмске књижевности ступљени су у овој *Хрестоматији* или како би се у нас казало *Примерима књижевности*, где се читаоцу износи пуна слика оних доба, која је прошла књижевна Русија. Поред многих дела у француској књижевности о Русији, које написа сам Леже и многи други, и ова је књига добро дошла француском читаоцу, који врло мало познаје Словене и њихов рад на научном и књижевном пољу. — У нас је до данас писано на више места о радовима француског Словенисте Луја Лежера. „који — dit-on — говори боље српски но и један Србин“. Ну, ни до данас није било обилних студија, једностраних оцена о овим његовим радовима, који су пашли било у засебним делима или пак у многобројним књижевним и научним часописима, где пише о српском народу. Његови чланци у La Grande Encyclopédie, где уређује читав одељак о Словенима, наручито о *Бугарској* (књ. VIII, стр. 400,) о *Далмацији* (књ. XIII, стр. 781), о *Босни и Херцеговини* (књ. VII, стр 456), где оспорава многа права српском народу и где, у свима поврајнама где Срби живе — осем Србије — говори о *хрватско-српској народности* — заслужују строгу оцену, заслужују да му и Срби са своје стране одговоре, а то остављамо онима, који су компетентнији од нас.

Женева. **Н. С. П.**

W. Rosier. Géographie générale illustrée: L' Europe, par — —, Professeur de Géographie. Manuel et livre de lec-

ture publié sous les auspices des sociétés suisses de géographie. Lausanne, 1891. F. Payot, éditeur. стр. 229, слика ? — У Швајцарској школска географска књижевност осећала је давно потребу у добру уџбеника за географију за више разреде њихових средњих школа. Било је истина дела или строго научних или сувише елементарних, те су за то Швајцарци били принуђени да се служе уџбеницима, које су Французи или Немци удешавали за своје школе. Ну, и ако су можда њихови уџбеници виши, они се ипак не слажу са швајцарским погледима и њиховим обичајима, те је за то средњим одбор „*Швајцарских географских друштава*“, уз сагласност савезног министарства и свих кантона посебице, ставио у дужност г. Rosier-у да напише ручну књигу за географију за средње школе, која би одговарала њиховим националним потребама. Наша намера није била да приказујемо овај уџбеник, као дело из географске књижевности. Не, то није наш посао. Задржали смо се само на овим страницама, које говоре о српском племену. По нашем мишљењу, ово, што је казано у овој Географији од 229 страна велике четвртине о српском народу, кога има два пута и више од Швајцараца — *сувише је мало*! Зар швајцарски омладинци, будући грађани слободне Швајцарске, не треба да зна више *од педесет и три штампана реда о Србији и двадесет и осам о Црној Гори*? Каква ће њима имати о овладини српског народа, која из године у годину посећује све више њихове универзитете ?!.. Стрепимо да не имаће поново какав наш колега Женевац да нас извини — као што је био случај праћком последњих догађаја у Србији — „да ли је Србија аутономна држава“ и да нема Београд са Солунцем, а Србе са Бугарима !.. *Збиља*, ово је уникум! Србија у Турској нема ни овом географу а Нови Сад нађа и не постоји ?!.. Али за то је писац стигао да опише бечке знаменитости: *Ринг* и *Пратер*. Једино је место у оних седамдесет до осамдесет редака, које би нам годило: „Србе се познају по своме мушком изгледу, лепом стасу, оштром погледу и својим маркираним цртама. Њихови су обичаји прости, а радо изучавају историју своје земље и знатне догађаје, које ми она прича. Како су страсни за једнакошћу, нема међу њима племића, а сачували су, у неколико по селима, стару уставну породичне заједнице или *задругу*, где сви скупа претежавају земљу. Отуда се види, да је код њих породични живот непорочен и поштован.“ Писац је донео на страни 277 слику српскога сељака на Шумадије.

Женева. **Н. С. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Изашла је 175 књига Летописа Матице Српске. *У* њој је на првом месту расправа Ивана Иванишћа о Буњевцима. На другом, трећем, четвртом и петом месту сами су настанци из 174 књиге, на шестом пак и последњем под натписом „Новији романи српски и хрватски“ приказује Милан Савић Мијатовићева „Рајка од Расине“, Ђалеског „Осван“ и Матавуљева „Баконьи фра-Брне.“ Приказивач даје пречесто „Баконьи“, јер „у њему не ћемо наћи ни зачеће ни ћаволе као у Рајку од Расине а не ћемо ни удешене и шаблонске карактере као у Освану, већ ћемо наћи ово, што у роману треба да нађемо: праве и истините људе, који нису ради романа створени, већ ради којих је роман написан“.

— Из „Србобрана“ су о трошку српске штампарије у Загребу у засебну књигу прештампане успомене Давидна Прерадовића са свечаности откривања споменика Ивану Фр. Гундулићу у Дубровнику. Књижица је натпис „Гундулића слава српска слава“ а цена јој је 30 новчића.

— Из „Српског Сиона“ прештампана је у засебну књижицу расправа А. Бучића „Нешто о прошлости православних цркава у Шајкашкој“.

— Милан Влад. Ђорђевић превео је на француски приповетку Л. К. Лазаревића „На бувару“. Превод је најпре изашао у листу Nouvelle Revue а после је на то се оштампан у књигу, која носи општи натпис Scènes de la vie serbe. Преводилац је уз превод додао и неколико објашњења, која француским читаоцима тумаче изразе, установе и обичаје српске, на које ретко који и најобразованији туђин зна.

✕ *У* најновијој свесци лондонског часописа „Life“-а (vol. XIV Nr. 711) изашао је превод песме Јована Суцевића, коју је песник спевао праћком смрти славног Тенисна, песника апотеозе Цројогорима, и која је штампана у априлској свесци „Просвете“. Песму је превела на енглески гђа Елодија Л. Мијатовићка и дала јој натпис „A montenegrin tribut“, а превела ју је слободно, и закоћом и тоналном, којом се уопште одликује појезија гђе Мијатовићке.

✕ Најновија 186 свеска париског „Revue d'art dramatique“ донеси на праком месту чланак Лазе Костића „Le théâtre folklore“, за који је градиво узео на живота српскога народа. Чланак је написан врло интересантно, духовитошћу и обликом правих париских критичара. Као што смо напоменули, чланак ће на скоро изаћи у српском преводу.

✕ *У* државној штампарији у Београду изашло је у електитну издању *јавно међународно право*, које су написали Т. Фуше-Бретано, професор јавнога међународне права у Ecole des sciences politiques у Паризу, и Албер Сорел, члан института, а превео Живко М. Милосављевић, професор Велике Школе.

☐ *Руска Мисао* донела је у овогодишњој јунској свесци њома интересну студију „*Словени у Италији*“ од професора казанског универзитета В. de Courtenay-а. Она је студија врло важна и за нас Србе, па ће је за то требало пренети. У њој нас писац упознаје са Словенима, који живе у северној и јужној Италији. За оне последње вели, да су далматинског порекла и да се ту настанили у доба турске најезде. Има их до пет хиљада,који насељавају ова три села: Acquaviva Collecroce, San Felice Slavo и Montemitro. Напоменимо још један пут, да би ову студију требало превести.

— Из овогодишње прве свеске „Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina“ оштампана је у засебну свеску расправа Петра С. Иванчевића „Ruinen und Sagen in der Krajina“. *У* расправи је реч о рачици Бојани и њеку имену; о томе, како је постало село Копривна; о селу Зелинци и старинама му; о Дервиш-кули; о развалинама код Хрка; о Кули; о т. зв. малом и великом граду; о развалинама у Бањалучком округу. Иванчевић је калуђер и учитељ у православном манастиру Гомјеници код Бањалуке.

☐ Revue des Revues доноси у књизи од августа на стр. 575 чланак La décomposition du Slavophilisme поводом чланака руског историка П. Мишукова, који су изашли у овогодишњој јунској и јулској свесци *филозофског часописа*, што се штампа у Москви. Писац се бави *Славофилима, Панславистима* и *Западњацима*, задржавајући се нарочито на делима Данилевског, Леонтијева и Соловијева. Мишукове закључује, „да је Славофилизам мртав и његове присталице — Аксаков и Самарин — не могу га васкрснути“.

☐ *Карл Каучки*, уредник часописа Die Neue Zeit и један од вођа социјалистичке странке у Немачкој, штампао је у

Шутгарту своје најновије дело: Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Socialdemocratie

☐ У Женеви је 12 септембра по новом отворен једанаести *Међународни конгрес за географију*. Конгрес држи своје седнице у великој универзитетској дворани. Србија није заступљена на овом конгресу.

☐ Le Génévois, један од најбоље уређиваних швајцарских политичких листова, донео је прошле године низ чланака из пера Жив. Балугџића о *стварању данашње Србије, о њеним економским приликама, о њеним установама и развитку њених политичких странака*. Исти лист подржава мишљење *о Балканском Савезу*; на је поред многих чланака, које је написао сам његов уредник, Жорж Фавон, чувени женевски говорник и шеф слободоумне радикалне странке, — донео и два чланка о истоме питању од Жив. Балугџића и Николе С. Петровића.

☐ Познати *Кастелар* написао је једна чланак о *Србији и Србству* у америчком листу La nation, који излази у Буџнос-Ајресу, пријатном априлске прошле у Србији. „Српски Глас" у 33. броју донео је у преводу Н. Ш. Црногорчевића један врло интересан део тога чланка. „Кастеларов суд о Србству, вели преводилац, у много чему подиже се до изузетнијег оде; управо ово је химна, какву још ниједан туђин није спјевао српском народу".

☐ Прошле године изашла је у Reinwald-овој Bibliothèque des sciences contemporaines књига: La religion par André Lefèvre. О њој је написана опширна оцена у „Јањској Борби". Lefèvre, говорећи о сујеверицима, које још постоје у разних народа, спомиње и наше Вилe, које по његову мишљењу одговарају грчким богињама инвара, кладенцима.

☐ Француски научници у опште слабо знају словенске језике; те за то није никакво чудо, што су многа знатнија дела на словенске књижевности остала непознана код њих. У скреи да се поправи колико толико та правилна поремећаја су ове краткоr времена Archives Slaves de biologie, у којима се редовно износи свака новост на биолошких наука у Словена. За тим је прошле године заведено изучавање руског језика у неколиким француским средњим школама, о чијем се успеху француска журналистика похвално изразила, те се мисли да ће ово године руски језик бити заведен и у провинцијским средњим школама, а предлажу да се предаје и на свеучилиштима, бар као необавезан предмет.

☐ У Паризу је пре неколико дана прослављена тридесетосамгодишњица од смрти славног филозофа Огиста Конта, творца позитивизма, чија је девиза била увек: „L' amour pour principe et l' ordre pour base; le progrès pour but." Његови многобројни ученици, позитивисти, иницијативом данашњега уредника Revue Occidentale, чији је оснивалац био сам Конт, одржали су помен своме бесмртноме учитељу.

☐ У француској економској књижевности до скора се осећала потреба у једној историји економске науке, где би биле изложене све економске доктрине од постанка па до данас. До душе било је неколиких покушаја, али они не могу носити назив историје једне науке, као што је економска, која је за последњих педесет година направила огроман напредак. Једно се може рећи за *Блакијеву историју политичке економије*, која се појавила крајем 1838 год., да је за тадашњу важила; ну ни њу се данас није могло више рачунати, пошто је она више историја самих економских факата, а не доктрина. Пре две године изашла је *Историја економских доктрина* од *Еспиназ*-а, те је њоме колико толико попуњена празнина, али опет за то и ова Историја не достаје тачан преглед немачке економске књижевности, а она се, да су данас Немци у томе напреднији од Француза. Ове године издала је париска књижара Larose et Forcel у француском преводу *Историју политичке економије* од J. K. Ingram-a, која је у немачком оригиналу изашла 1888 год. И ако се Еспиназ-ова Историја битно разликује од Ingram-ове и по духу и по методи, опет је за то француска књижевност у њој много добила. — Споменимо на овоме месту *Историју политичке економије* од руског економисте *Чупрова*, која је изашла прошле године на руском у Петрограду и која је приказана у јунској свесци Revue d' Economie politique. Она нема у себи никаквих оригиналних погледа, као што нема ни приказивач; писац се помагао Инграмом, Розером и др. и заслуга му је, што је унео доста велики број знатних дела из руске економске књижевности, о којима се веома мало зна на западу.

☐ Science nouvelle, која излази у Бриселу, донела је у јунској свесци чланак P. Kastuchko-a *Notes sur la littérature polonaise*, који је написан са довољно симпатије али сувише површно.

☐ Neue Zeit (Nos 39, 40, 41, 42) штампала је студију о *пропадању великих имања у Русији* (latifundia), где писац — доказујући статистичким подацима — говори, како велика племићска добра пропаст у руке обичних руских трговаца, у прво сам привилегијама, које та класа ужива данас у Русији.

☐ Nouvelle Revue у јунској и јулској књизи доноси студију познатог слависте A. Rambeau-a *Russes et Allemands*.

☐ Budzynowski у јунској свесци листа Deutsche Worte слика доста тамним бојама стање земљорадње у пустријској Галицији.

ЧИТУЉА.

СЕРГИЈЕ ШАКРАК НИНИЋ

уредник „Српског Слова", умро је 4 о. м у манастиру Хопову. Радио је на црквеној књижевности. Ове године издао и издао „Прва извештај епархије бачке", који је приказан у 22 броју нашега листа.

САДРЖАЈ: Несвештство: Безумно мисли. На растанку. Кад у људском срцу жели. Уточиште. Сетно мочне. Ко верно љуби. Поздрав. Нови стиг. Мрки Вук. — *Уметност*: Савремена питања на уметности. — Књижевност: Ги де Мопасан. — Кончежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Читуља.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уреднишгву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 38.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 19. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

* * *

Запали искру свету вере и жарке наде,
Што слабо гори и тиња,
И светом љубављу својом загреј ми груди младе,
Замрзле сред борбе вечне и посред јада синьа.

Са чела невиности и свете истине чедне
Тргли су венац, мила;
Светлост божанске мисли не дира духове ледне —
Покор и грех се шири, невиност где је била...

Тек к'о херувим благи што рајском чедношћу блиста
Ти нежно ступаш к мени,
Твоја је љубав топла света, неиспа и чиста,
К'о мирис измирне рајске и светлост небесне сени.

Запали искру свету и дигни срце моје
У ону висину чисту, што твоју душу краси,
Далеко од таште славе, на којој времена стоје
И којима дух скончања свршетак и пропаст гласи!...

Јов. А. Дучић.

У САМОЋИ

Не кипи пламене из светлог пехара,
Мир жеље у срцу; на крваве ране
Црна туга нека тихо се одмара —
Моје око гасне, радост моја с не...
Браћо бурне ноћи! При сјају кандила,
Што их је палила анђелова рука,
Слуктећи шуштање заштитничких крила
Не познавах бола нити горких мука.
Ведре слике, што је машта ми извела,
Дружба и веселье, ваша лица млада,
Песма, вино рујно, једна мома бела —
Све ми добро беше, што сам имо тада.
Ал над вихор небо над нама затресе,
Умре светлост дивна у непадној тами,
Вас неверне слике олуја разнесе
А судбина горка грозно ме осами —
О, а где сам сада? Ни жишка ту нема —
Зрак месечев само у студену жару
Трепери кроз грање, глува поноћ дрема,
Бледа румен сева на пуну пехару.
Ал на посо вичи не диже се рука,
Нит ми срце жели да веселье слави,
Мртво је веселье — у горчини мука
Покидо сам цвеће на суморној глави,
Већ с побожном грозом у мисли прелећем
Пропала времена, о прошлости снивам,
И по гробљу вашем с пехаром се крећем
На појући песму гробове преливам...

Ленскій

Сомбор 1893.

НАГАЗИО

Колико ли су муке брижљиви, савесни, богобојажљиви родитељи одневали свог сина јединца, па га сад шаљу у велику варош, на више науке. Какве ли опасности не прете све овде њихову јединчету, њихову љубимцу. Са каквим ли лепим поукама и пачелима о: части, поштењу, униште момче у велику варош, и не слутећи, које му замке, које опасности овде прете, баш у добу мушког развића, у добу, кад га опасава мушка снага.

Да вам причам, момчадијо српска, једну црту из великоварошког живота. Нек вам служи за знак, да се сами можете узети на ум; да се можете чувати. Као што у народу баке знају за сваку врађбину устук, тако нек служи ова прича сваком младом Србину као луч у мрачним опасностима великоварошког живота — нек му буде устук, ако би на што нагазио.

Дође у велику варош на више науке младо Срче, јединац у оца и мајке. Милета му беше име. Био је мио својим родитељима. А које дете није мило и драго родитељу? Та он пита и храни и упућује на добар пут чедо своје, јер је то нагон срца његова; јер му родитељска љубав налаже; јер сматра чедо своје својом задаћицом. Четир године је већ наш Милета на наукама. Развио се крупан, стасит, леп, угледан момак. Од племена је. Пре триста и тридесет и три године још добије му прапрадед за храброст племићство. Милета се поносио именом, и да се укаже достојан сени свога прадеде, био је вредан, учио је добро, а беше као добра стидљива девојка. Сад је ово последња година. Иду испити. Знају сви његови другови, да ће Милета најбоље положити. Свако се радовао, нико му није завидео. Знак, да је лепо братски живео са друговима. Становао је кроз све четири године у истом стану, те је све једним и истим путем ишао у школу, и из школе дома.

Кроз толико година, да богме, да га сви становници на том његову путу познаваху, на сва деца, а да виш и све девојке удаваче на и полетарице међу њима. Чисто се све кидаху за њим. Близу великог здања његове школе мораћаше из главне улице да савије око рогља, и гле: дан у дан и пре и после по дне, и зими и лети, кад год ће Милета туда проћи и око рогља савити, седеће дивно, убаво девојче, младо као суза, нежно, на прозору, па ће га својим крупним, плавим очима пратити, докле год не уђе у здање, зими при затвореним, лети при отвореним прозорима. Питам ја сад све момке, па да виш и све зрелије људе: да ли би пролазили равнодушно поред таквих лепих девојачких очију?

Исту ту слабост имађаше и наш Милета. Та ти вичеш у зелену гору, а она ти одјекује. Како се не би наше око одазвало оку девојачком, које нас онако умиљато дочекује и прати!

Милета сине, чувај се, да не нагазиш! Чувај се клопке, да не упаднеш као безазлени лугерин!

Дође дан испита. И она лепојка, у стајаћем руву, седи на прозору. Милети расти коса од милине, јер види, како девојче мисли на њ.

Пред вече тек свршени испити Милета радостан, весео, цео би свет загрлио од милине, јер је испит испао сјајно. Враћа се кући. За ручком, на капији те куће стоји постарија госпођа у свечану оделу. Јави се Милети, честита му што је срећно положио испит, и понуди га, да уђе у кућу, да му и њене кћери могу честитати, које, особито она једна, од дуга доба његове кораке очима прате. Млад, зелен, неук, безазлен паде Милета наш у замку, униште из учтивости, онако збуњен, у кућу.

На умиљат позив свију, а највише на молбу оне лепе са прозора, остаде у њих на чају.....

*

Родитељи му се беху међу тим његовим школовањем преселили у велику варош, да су близу сину, да се радују његовим успесима из прве руке.

Тога дана чекају, чекају сина свога. Нема га, нема. Родитељи да умру од бриге....

Пред зору ево нашег Милете.

»А где си, сине, по Богу, ево сву ноћ ни трепули нисмо. Мајка ти се поболела од плача.«

»Па, отац, позваше ме другови на чашу пива, да прославимо растанак, па ево до зоре.

Нагазио наш Милета! Слагао оцу! Ми знамо, где је био. Пао препреденим варалицама у клопку, па се све лепрша, али из ње никуд.

Његова судба и горка судба његових родитеља подсећа нас на Свето Писмо на прву Мојсијеву књигу, главу 29, стих 16, који гласи:

„А Лаван имаше две кћери: Старијој беше име Лија, а млађој Рахиља.

17. И у Лије беху кварне очи, а Рахиља бјеше лијепа стаса и лијепа лица.

18. И Јакову омиље Рахиља, те рече: служићу те седам година за Рахиљу, млађу кћер твоју.

19. А Лаван му рече: боље теби да ју дам него другом; остани код мене.

25. А кад би ујутру, гле, оно бјеше Лија, а не Рахиља; те рече Јаков Лавану: шта си ми то учинио? Не служим ли за Рахиљу код тебе? Зашто си ме преварио?“

Милета добио већ место чиновничко. Добре је главе. Вредан је. Старешина га заволео.

Тај старешина има јединицу кћер. Оба се оца договарају и уговарају женидбу Милетину са ћерком тога старешине. Све је углављено, само још да јаве Милети.

»Сине, ти си се родио у срећан час! Твој старешина те воли као своја сина и даје ти своју јединицу!«

»Ја сам, отац, већ од пре по године венчан, и хтедох данас да ти кажем, да сутра долази моја жена и дете наше у овај твој стан, јер нема више свога стана!«

Па тако и би: сутра дан, ево снаје незнане, али Лије, а не Рахиље, са детенцетом од године дана, усели се свекру и свекрви у кућу.

Милета наш нагазио па награјисао. Доведе родитељима наметницу, кућни разметницу.

Јован Стефановић Виловски

НЕМА ЈОЈ ЛЕКА

Тод ногама му је шуштало лишће а он је непрестано ишао горе доле под тополом и немирно се освртао према путу, што води к селу. По кад кад је нетрепимице гледао онамо, скоро боно посматрајући све према селу, а за тим је опет даље ходио.

— Још је нема! — прошапута на послетку. — И опет ме мучи!

А за тим удари огорчено кишобраном о земљу па онда је још немирније ходио даље.

Хладан јесењи ветар дувао је и суморно звиждао кроз скоро оголеле гране. Он сада не осећаше хладноћу. Поглед му беше упрт у мрачно небо и тавне облаке, који се тако суморно повлачили над његовом главом. И нехотице му се оте уздах из груди.

Он је њу љубио већ две године. Страсно ју је љубио. За њу је ето жртвовао неколико недеља и дошао у њезину близину, да сврши читаву ствар.

Са огорчењем се још једаред окрете према селу. Отуд се не показиваше још нико. Он је њу искрено љубио па га је у толико више мучило ово чекање, што је сада у њезину недолажењу опет видео њу онако неодређену са њезиним неодлучним бићем. Каква му се сада све не ноће приказивати! У осталом, још никако није био сигуран шта да мисли о њој.

Кад се пре две године упознали, видео ју је он као девојчицу у кратком. На себи је имала првену хаљиницу. Све одело стајало је на њој са свим за телом, чији се сваки делић мило и нежно гибао при њезиним покретима.

Она је гледала на њ са детињским интересовањем. Доцније је подуже гледала у њега и врло пажљиво мотрила сваки покрет његов и његов говор у друштву. Чешће је остављала друштво, но када се вратила натраг, опет је у њега гледала. Он је најзад ослови. Она му се мило одазва — и за читаво то време увек му се мило одазиваше. Тако се и растадоше.

Сутра дан нађе у ње чудна промена. Само што га мило предусрете. После га је очигледно избегавала. Па и у друштву. Но инак га је страшљиво тражила погледима.

На послетку јој он приђе па је ослови. Са њезина лица нестаде сете и она му се опет онако мило одазва а једнако се смешила.

Он сада увиде, да је љуби, да ју је шта више при првом састанку заволео. Она као да је ово опазила и сада се опет не одазиваше више мило, шта више, не одговараше на његова питања.

Кад је пошао, приђе к њој и пружи јој руку.

— Задржите ме у лепој успомени! — рече јој тихо, праштајући се с њом.

Она погледа мргодасто на њ, но одмах обори очи. Дах као да ју је давио. У том мргодном погледу као да је он опазио и нешто сете, учинило му се, као да јој тешко пада овај растанак.

— Госпођице Олга . . .

Но она га не саслуша до краја. Брзо истргне руку из његове и отиде.

*

Он се на ово јако изненади.

Тек после неколико месеци чује за њу. Она га је по другом поздравила. Једва умеде ово којекако себи да растумачи. То као да је био први израз — после по године.

Састали се на годину дана после овог поздрава. На светковини се састали. Како је пошао главним улазом, спази њу. Она му се надала. Заиста чудно је то, како уме да наслути срце, које љуби тајно! Њезини погледи беху упрти на њега. Он јој одмах приђе. Поздрав их је издао једно пред другим. Њезин глас је дрхтао. Одмах пођоше заједно. Она је одано ишла поред њега, напустивши све друштво.

Разговор им је био интиман. Он осећаше сада потпуну срећну љубав према њој.

И нехотице одмакоше од друштва. Пред њима се тихо гибаше зелено жито, заталаса вајући се до њих, а за тим се губећи у недогледној равници. Он је био јако раздраган. Најзад је ухвати за руку и отворено јој погледа у очи. Она задрхта на ово и збуни се . . . тако се збуњена и растаде с њиме. Но ипак после славе, кад је он полазио, била је веселија, нешто и раздрагана, и позвала га на састанак што пре.

После тога и опет чудно пролетаху дани. Он је сада опет чекао поздрава од ње, али га не доби: њихов трећи састанак није донео за њега никакве среће.

— Одбаците те сумње од себе! — говорио јој је већ после неколико уводних речи.

Она је ћутала и вазда била замишљена. Он јој је говорио и тешио је. О љубави ништа није спомињао. Она је непрестано ћутала, док најзад не устаде и не пође. Он сада јосети прве неугодне ударе са ове љубави.

— Олга! — викне за њом. — Како да ово тумачим?

Она се чисто забезекнуто осврне.

— Чујете ли? — навaљиваше он.

— Како хоћете! — рече му она и оде.

После кратког времена видео ју је у друштву старијих ванредно веселу. Поче га мучити сумња.

— »Можда ме не љуби?«

Није хтео никоме да смета. Већ је помишљао, како би било, да раскине с њоме.

Идућег дана био је нуjан и повучен у себе. Против обичаја није излазио никуд.

Она га пак читав дан није видела, а кад се пред вече састала с њиме, опазила се на њој ванредна промена. Опет му је нежно гледала у очи и очигледно је тражила да буде с њим. Чим је приступио клупи, на којој их је више њих седело, одмах му начини места поред себе и понуди га. Но он је ипак био тужно расположен.

— Што сте тако? — запитаће га, када га одазва, да се шетају заједно, и са љубазним саучешћем гледаше му дубоко у очи.

Он није одмах хтео да одговори.

— Па што ми не кажете?

И са свим му се приближивши, ухвати га за руку.

— Зар ја то заслужујем од вас? — рече он једва на послетку. — Ви сте ме јуче оставили, окренули сте ми леђа пред читавим друштвом.

Ово последње изговори оштро и нешто је љутито погледа.

— Знате л' ви да то није учтиво?

Она га опет ухвати за руку.

— Опростите ми — поче, држећи његову руку у својој — опростите ми!

Но одмах за тим замишљено застаде.

— Па ја сам така, на тако морам!

И нехотице изби љутина из њезина гласа.

— И ви тиме извињавате себе?

— Чујте ме! — поче, скоро забринута.

Но није наставила даље.

Тек ће мало после весело:

— Не ћу то више никад чинити. Саслушајте ме — настави, када он и даље ходаше замишљено, оборивши главу. — Ево вам обећајем и кунем вам се ево!

И опет га хтеде ухватити за руку, но он беше хладан према њој. Сада га у њезиној близини обузимаху неке мрачне мисли и слутње.

Чак доцније поче он и оде јој пребацивати њезину нарав и понашање; оде јој говорити о њезину рђавом васпитању и на послетку је обасипати прекорима. Он је све ово говорио истинским болом и сажаљењем.

Она га најзад поново ухвати за руку и стаде му се клети, да га више не ће вређати; да она све то увиђа да је тако, као што он говори, али нека јој сада даде само мало времена, да још промисли о себи, и она ће онда свим силама настојати, да постане друкчија. И опет му се клела, нежно га држећи за руку, да ће га у свему слушати, јер увиђа, да јој он жели добра.

— Добро! Хоћете ли ме слушати? — запита је он на послетку.

— Хоћу! — рече.

— Од данас више никад не смем видети љутину на вама.

— Ух, кад морам! — и удари ногом о земљу.

— Олга, ви ме доводите у очајање!

Она се збуни на ово и обоје заћуташе.

Он је већ осећао умор и није хтео да се што више даље упушта. Скоро се хладно растао с њоме, но кад је легао у постељу, није могао да заспи. Сумње се почеше разилазити и она, онако мила, са оним дубоким и неизмерним погледима и немирним покретима, поче тихо да се диже у машти, и он се сав предаде посматрању тог створења, које задоби толику власт над њиме.

Сутра дан како се пробудио, прва мисао му беше опет она.

— Данас се морам разговарати на само с њом — рече у себи и брзо се стаде облачити.

Читав дан је био немиран, као да га је хитна дужност гонила, да је што пре скине са себе.

При састанку тог вечера нашао ју је напредно неспокојну И кад јој он приђе, све је нешто друго тражила, замишљено је гледала на звездано небо и неспокојно је лутала погледима по њему. На послетку је јако уздахнула.

Он је позове да се шетају. Разуме се, хтео је, да ту ствар једаред реши: или да је задобије са свим за себе и да онда отпочне сам да ју васпита и да јој утиша нарав, или да за навек прекине с њоме.

— Хоћу нешто озбиљно да се разговарам с вама — почне, и са свим јој се приближи.

У тај мах спази је немирну. Као да је знала шта хоће и као да се тога поплашила већ у напред.

— Већ две године, како овако осећам према вама, и ја ево хоћу да чујем од вас одговор.

Хтеде да је ухвати за руку, но она је трже и пође клупи, где јој је седела мати.

— Олга!

Она застаде.

— Можда сада последњи пут . . .

— Не ћу о томе . . . — почне она боно, али одмах и умукну.

— Јуче сте ми обећали искреност, данас је већ крхате.

Она опет пође за њим.

— Баш никаква одговора за мене? — настављао је он.

Она само одбаци раменима.

— Не могу! — рече после дуже почивке.

Он се сада уједаред прекрха. Очајања нестаде а опорост се претвори у искреност и нежност.

— Олга, саслушајте ме! — рече, ухвативши је нежно за руку.

Она се сада не отимаше, не гураше га од себе, већ са свим мирно стајаше пред њиме.

— Саслушајте ме — понови он нежно а глас га је скоро давио. — Ако су сумње то, што вас отуђују од мене, одбаците их. Одбаците све зло од себе, да вас чисту љубим . . . одбаците све, јер то је ваша пропаст! Ја вас таку не смем љубити! Слушајте ме! Немојте да дође време, кад ће бити све доцне! . . . Олга — говорио је даље плачним гласом — мени се слути и слутња ме не вара: око вас се плету страшне замке, у које вас увлаче. Ви сте млади, па вас све уме да занесе; али чујте мене, кад вас нема ко да сачува, па ни ваш добри отац . . . саслушајте моје пријатељске речи: не дајте своје младости олако, не рушите свога живота у лудо, јер се само једаред падне — падне и разочара о животу, и онда нема више среће за нас, нема живота, нема ничега више! . . . Не верујте ником! . . . Чујте, Олга, поверите се мени! . . . Ево видите, овако сам увек искрен према вама, ево вам се исповедам! Ето, тако вас љубим са свима вашим манама, и са чистим намерама, да вас имам онакву, са каквом бих био срећан. Да, свим силама радим на томе, да све ваше мане изгладим, да све мрачно одбацим са ваше душе, па да вас онда чисту и без мана имам, да с вама смем пред свакога стати светла и поносита лика и рећи: ево, ово је мој рукотвор; ја сам је себи оваку створио, да је за навек љубим! Да, Олга, ја вас љубим, као што две године чезнем за вама, па кад вас будем имао, ја ћу вас онда тако љубити, као што ми немирне ноћи у памети доносе слику среће!

Он јој чврсто држаше руку и страсно је обасипаше пољупцима; а она се није отимала, већ се свом душом одала тој слаткој струји.

Он застаде и гледаше на њу.

— Што ми не кажете истину? — питаше је боно. — Ви сте ми обећали. Јесте ли ми

је обећали? — питаше је гласом, каквим се деца испитују, и наже се над њу.

— Јесам! — прошапута она.

Он је чвршће стеже за руку.

— Хајдете, Олга, кажите ми! — и нежно јој диже руку уснама и пољуби је.

Њезин се дах стезао.

— Ако ме љубите, кажите ми, да будемо обоје срећни. Исповедите ми најсветију истину!

Ту га глас већ поче давити.

— Кажите ми, ако ме не љубите. Одмах ћу вас престати мучити. Ви знате мене. Ја ћу се јуначки навикавати на живот без вас.

Он јој поново привуче руку уснама . . .

Она је ћутала и дрхтала.

— Олга! . . .

Она се окрете од њега.

— Па шта да радим?

Она му окрене леђа па пође.

— Олга! — викне он за њом.

Није могао да овако остави ствар.

Још је једаред ухвати за руку.

— Ходите ближе! — шапну јој и хтеде је привући на груди.

Она је дрхтала у читаву телу. Лагано га отисне од себе, но ипак не оде, него га и опет дочека, док јој се са свим не приближи.

— — — — — — — — — — — —

Час растанка је већ био ту. Њему је сутра ваљало ићи.

— Па ни сада одговора? — запита је на растанку.

Њезина глава беше мало отпуштена према левом рамену а као да није ни дисала.

— Па ни сада? — хтеде он наставити, кад је виде, где се зањиха у читаву телу.

Хтеде да јој приђе, но она му већ беше у наручју . . .

Одгоди сутрашње путовање. Био је опијен јучерашњим успехом, с тога је хтео да сврши све са њоме, да је привеже за свој живот.

У јутру рано отправи јој писмо, у којем тражи што пре састанак на дуже време на само. Но на своје страшно изненађење то исто писмо, које јој је послао, добије натраг. Она га није хтела да прими. Он се за час збуни и не умеде да дође ни до каква закључка.

Најзад се одлучи да оде до ње. Она га дочека хладно. Он није хтео овде да сврши ту ствар, с тога јој понуди састанак под тополом чело врта њихова.

Она ћуташе и гледаше у земљу. На лицу јој се указа нека неописана љутина.

— Хоћу да се разговарам с вама? — рече он, када она све рамењима одбијаше.

— Можете и овде.

— Ја имам дуже разговора са вама, а сутра идем! — не попусти он.

Она не знађаше шта да му каже.

— Ја вас чекам! — рече он нагло и, значајно је погледавши, отиде.

* * *

— Још је нема! — шапну скоро очајно. Једна мисао га поче мучити. Ако је то?!

— Нема јој лека, нема јој лека! — прошапута у ваздух и већ пође.

Но кроз сумрак отуд по путу, што води од села, куд је и она морала доћи, указаше се две прилике. То је била она. Није ишла сама. Уза се је водила једно девојче.

— Шта ово значи?! — прошапута он изненађено и бесвесно стаде ударати кишобраном о један увео лист.

— Јесте ли разумели, за што сам вас звао? — запита ју, оштро мерећи девојчицу, коју је она још непрестано држала за руку.

Она пусти девојчицу и сада стајаше пред њим ћутке.

— Ја сам хтео да вас питам . . .

— Питајте! — и диже одлучно главу у вис.

Њега ово потресе до дна душе. Свом силом, којом уме да нас заболи залуд утрошена младост, неиспуњене наде и пропали смерови, осети, да не ће бити добро.

Није имао више шта да јој каже. Пође сав скрхан

— С Богом! — и пође, но и она пође за њим. Он застаде.

— Не! — помисли у себи и врати се.

— Чујте ме последњи пут. Ја сам вас љубио, као још никога до данас. Сав живот мој везивао ме је за вас, а данас, ево, све прекидам овим!

Из џепа извади одбијено писмо.

— Ово је требала бити веза, најсветија душевна веза међу нама двома. У тој сам вези потражио последње средство, да се пређе јаз, који нас, ево, толико раздваја једно од другог. И ја данас, ево, кидам ту једину везу и од данас је нема више међу нама.

Довршн скоро кроз сузе и брзо пође. Она за њим, но уједаред застаде. Сад је стајала

као скамењена и укочено гледаше за њим. Преко лица јој се изли неописан бол, очи јој беху мутне и тако гледаху за њим, као да га хтеде задржати, као да му хтеде рећи: останите, останите овде крај мене! само што језик није умео да збори.

Она непрекидно гледаше за њим — он се и не осврну.

Борловани

Бошко Петровић

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

Отуде је пан Мањко, на челу своје дружине, јездио у Кожмин. Гризле га неке зле слутње, те је послао пана од Шчекаровица у Краков, да испита, шта је онде било и шта је краљ предузео против њега. Кад сне распита, требао је пан Отон да јури као без душе за војводом, да га стигне још пре повратка у Кожмин. Али и ако је пан Мањко, мучен немиром, хотимице полахко ишао, пана од Шчекаровица не дочека и то је још помножило оне зле слутње.

— Не враћа се... — мицљаше — рђав знак! Ил' се је престрашио и издао, ил' су га ухватили... А можда је — тешкаше се — сишао с пута, па блуди по странпутицама... А онде у Кракову мора да је така забуна, да на мене можда ни не мисле. Краљ је јемачно забављен тиме, како ће да спере срамоту с Јадвиге... али му не ће поћи за руком!

Те мисли прекиде наједаред појава Скорина, који је журио на сусрет војводи. Борковиц је слушао извештај, гризао усне и ћутао.

Скора се чисто преплаши од тога ћутања, које не беше добар знак. Волео би он напраситу силовитост, него ту тишину, која означаваше, да је војвода и сам признавао грозну погибао.

— Не знамо, шта да почнемо... — понављаше Скора, кад је довршио све, што му је Сењивој заповедио да каже, — пре доласка Вјербјентина и оглашеног краљевскога изасланика ваља нешто предузети... узети последњу снагу...

— Ха! ха! — засмеја се наредаред пан Мањко — није то још последња снага... није последња!

— Напред, вуци, разбојници над разбојницима! — цикну на дружину.

И као вихор наже у Кожмин.

У замку му се ваљда још не надаху, или Сењивој да не сврача пажњу, не рече да се чине припреме, а можда је и стража занемарила своју обичну будност, јер у мрачној ноћи не светљаше се замак светлошћу од буктиња, кад војвода стаде пред његове чврсто затворене капије.

Отворише их одмах на вику, али на дворишту не беше стражарских редова, а на сусрет, осим неколико старијих, изиђе само Сењивој натмуренији, него обично. Мањко не рече ништа, не поздрави чак ни свога старога друга, журно крочи у дворану и рече кратко својој околини:

— Сви на поље!...

Остаде сам са Сењивојем, седе свом тежином на клупу и наслони се на сто обема рукама.

— Говори! — заповеди.

И слушаше, не прекидајући, кад му је Сењивој, у мало речи, понављао оно исто, што и Скора.

Неколико буктиња, притврђених уза зид, осветљаваху трепетљивим блеском лице војводино, по коме час по час прелажаше грчевита дрхтавица. Поглед, у коме часомице севаше крвав блесак, упро укочено преда се и није прекидао ни једном речју.

— Зло је — завршн Сењивој. — Нико нас не ће да слуша, одвраћају се од нас... Знаду за немилост, а клањају се моћи краљевој. . И у замку је одабакила стега...

Пан Мањко се брецну силовито.

— Шта? — прекиде — можда Дитрих?...

Сењивој махну руком.

— Није ни за што — одговори — чува само подземне ходнике, а ни на што друго не ће да нази.

— Добро ради! — викну војвода — нека ми само чува тај пут — друго ћу ја одбранити!...

Крвави ђаво нестрпљиво врцну, хракну и пљуну зловољно.

— Мањко — рече — камо среће да си пазио своју власт, као те подземне јаме... Нисам те никада питао ни за што, стрпљиво сам чекао, док не дође ред на моју осветy... служио сам те верно... ја сам ти помагао — ти за мене ниси учинио ништа!... Сад се примичe крајни час... еле морам ти то рећи... Као пређе она лепа Мехтилда, тако је после Јадвига глоговска одвратила твоју снагу... а та, што но ју скриваш у подземним пештерама, доћи ће ти главе! Грамзио си за безуспешном осве-

том, а изгубио си власт... изгубио намесништво! Допустио си Одсечи и Наленчима да се осиле, а шта си учинио у Кракову?... Обећао си буру, где ти је? Мени си обрекао Венијамина — он је жив и слави славље!

Сенћивој говораше испрекиданим речима, а кад заврши, дубоко одахну, уморен тако необично дугим говором, и пламенитим погледом праћаше сваки покрет војводин.

Маћко подругљиво гледаше у њега и смејаше се, не одговарајући ни речи.

— Не подсмехуј се! — викну Сенћивој — јеси л' чуо?... већ се проноси глас, да је краљ Венијамина и Миколаја од Шамотула именовао сенаторима... место нас!

Борковиц ћути.

— Сенаторима! — плану — биће од њих сенаторске трупине, а те смрде као и сељачке!

— А шта сам ја учинио у Кракову — додаде за час, хватајући за руку Сенћивоја, — ти, да живиш сто година са својом немоћном накошћу у души, још не би учинио тако што... Осветио сам се!...

Сенћивој скочи као бесан и тресну песницом о сто.

— А шта ми је твоја освета! — викну хрипљивим гласом — кукавна је то освета, што се веже женских... нитков је, ко ради њих заборавља на своју витешку реч... Богом се кунем, Маћко! ја ћу те данас први оставити, ако не учиниш, што си ми рекао... У Одсечи се купе гомиле и кују завере... Не навалимо ли данас онамо, сутра ће они доћи амо...

— Па ћемо их дочекати! — открикну Маћко, — а тебе, додаде, тебе бих одмах расколио за то, што си брбљао о мојој речи, да ми није данас нешто друго радити...

Сенћивој се силовито истрже из железне руке Маћкове.

— Чуј-дер, мрки вуче — рече кроз стиснуте зубе — примиче се крајни час... Ни тренутка не ћу дуже да чекам!... Много година изгледам своју освету и одуговлачим је ради тебе. Или ћу данас бити у Одсечи — или ћу те убити од зала...

Борковицу стаде трептати, пред очима, крвав блесак.

Стојаху подуже један према другоме, оба задухани, бесни. Изгледаше, да ће насрнути један на другога. Али пан Маћко први дође к себи; одгурну Сенћивоја од себе, устаде и приђе зиду, па извади једну буктињу.

— Немам ја данас каде с тобом говорити... — одазва се — сутра ћемо расправити!

— Куда ћеш? — цикну Сенћивој, и сам се дижући, па приђе војводи и зграби га за руку.

— Ја те не пуштам! јер знам куда и по што хоћеш да идеш!...

Војвода зарика од гнева.

— Не дотичи се мене! — крикну — јер ћу заборавити, да си ми био веран друг толико година... Слушај, бесна псино... не задржавај ме! — кунем се, да ћу се за сат вратити — Одсеч ће данас бити у рушевинама, а Венијамин твој!...

Сенћивој пусти Маћкову руку.

— Пакао те не ће од мене сачувати — шапну — ако слажеш... Иди, ал' памти, не мекшај у том загрљају... Прионула ти је за срце та гуја...

— Ћути! — прекиде Маћко.

— Не ћу да ћутим! — одговори Сенћивој — јер ме срџба распиње и жао ми је тебе, што си тако пропао због тих жена... Да се једној осветиш, навукао си буру на своју главу — а љубав те другe платићеш главом!...

Глас Сенћивојев, пригушен, дрхташе као од узрујаности. Остављаше га напраситост, која га је отоичи спопала, а обузимаше га искрена туга и саучешће према човеку, коме беше веран друг од толико година. Маћка се и нехотице косну та промена. Подиже главу и погледа пажљиво узмагљене очи Сенћивојеве...

— Ти не знаш... — шапну — да знаш!

— Знам! — пресече Сенћивој — знам, да онде скрива женску, која те привлачи... Ко је то? шта ме се тиче! Свака међу њима има паклени отров... осећам га ја и данас у грудима, у ноток толиким годинама... Пази се!

— Чега да се пазим?... — плану опет Маћко. — Немам више ништа да изгубим... Остављају ме сви... па и ти! Онда идем, — последњу раскош у животу испићу до дна — а после...

Сенћивој сав дрхташе од унутарње узрујаности. Притрча столу, зграби кондир с вином и даде га војводи.

— Чуј, Маћко! — одазва се — не ћу те ја оставити, ако и јесам тако рекао у љутини... Ако нам је гинути, скупа ћемо — али Мрки Вук још има зубе... А Крвави Ђаво још није источио ону крв, за којом жедни... Зло је, али још имамо снаге, да се подигнемо!..

Борковиц зграби кондир из Сенћивојеве руке, па стаде локати, а Крвави Ђаво говораше даље:

— Неутољена је жеља огањ, који пали... Угаси га, ако хоћеш, да те не ждере, као мене... толико година! Иди — али се не враћај опсесћен из тих загрљаја, него сит љубави, за којом не би више

гинуо... Ти си зар отхранио ту девојку од малена... и неговао као дете... Обгрли ју и угуши у загрљају — па ћеш бити сит!...

Војвода тресну празним кондиром о земљу... Дисаше гласно, а очи му гораху огњем, кад је слушао те речи Сенђивојеве... И наједаред прсну у смех.

— Право ти рече! — викну. — она ми се гуја сплела око срца, па сиса крв из њега, а ја ћу је пограбити и удавити... ха! ха!... А знаш ли ти — додаде — ко је та девојка?...

Одскочи од Сенђивоја и застаде у вратима.

— Твојој си крви — викну — изрекао пресуду... За час ће се све свршити... та је девојка твоја крв, Сенђивоју — ћерка Винчева!

Рече и истрча као махнит. Крвави се ђаво натури за њим, али не мораше да га стигне. Поведе се и наслони на зид...

— Ћерка Винчева... — шапуташе — Ћерка Винчева... добро је!... нега гине у срамоти крв Наленча... нека пропада!

Лагано се врати у прву собу, седе за сто, па чекаше...

Борковић прелети трком читав низ соба и ходника, па стаде код врата у подземне јаме. Отвори прва врата и скочи у јаму с таком жестином, да пламен од буктиње, заталасан јаким попухивањем чврсто затворених врата, букну и утаси се... Осуше се искре по влажној земљи, засикнуше, а војводу окружи мрак као тесто.

У први мах хтеде да се врати, да запали буктињу, ал' се уздржа.

— Погодићу — шапну — и по мраку... Боље ми је тако, него при светлости... Ја бих к њој пошао кроз пропаст и кроз пакао...

Мисао његова, забављена у последње време другим којечим, сврати се сада са свим к Марти. Видео ју је пред собом тако јасно, да је пружао руке, као да је хтео да ју ухвати. Раскошна језа пролажаше га од пете до главе.

— Сад ми више не измаче! — мишљаше. — Савладаћу ту снагу, која ју је до сеље бранила од мене... одагнаћу глупе утваре, које су ме страшиле... Не ће умаћи! обгрлићу је и бити сит!...

Пређе неколико корака, држећи се рукама за влажне зидове, па опет застаде. Наслони се леђима на зид и, дишући, гледаше у мрак напрегнутим погледом. Крв му струјаше као жар по жилама, а у мислима промицаху раскошне слике.

Виде дивну собу, жижо осветљену, а у тој светлости Марту, где га мами к себи осмехом, погледом, раширеним рукама, белим својим телом и девичанским облицима... Виде, како јој се стас мекко увија, без отпора, у његову загрљају... осећаше куцање њена срца на својим грудима, слушаше њено убрзано дисање — беше господар њених осећаја и воље...

— Нема лепше од ње! — шапну — нема!

Наједаред се стресе читавим телом и шкргутну зубима. Слика се измени. Пред њим не стајаше заљубљена Марта, него охола ћерка Винчева, грозна погледа, хладна као лед, узвишена као краљица...

— Она си ми убио... — говорила је — а мене хоћеш да осрамотиш... проклет био!

Борковић ћипи и стаде тргати узгрануце.

Удараше се о зидове, ал' је тргао без престанка.

— Не куни!... — шапуташе — не проклињи! За час ћеш бити моја, а ја ћу исписати клетву из твојих уста... напунити их миљем, отворити опојењем, затворити пољупцем!

Удари се јако о испољени зид, па дође к себи. Застаде на часак и сад му падоше на памет речи Сенђивојеве.

— Право он рече! — викну гласно — све су оне једнаке... није вредно трошити мисли за њих... није вредно! Узети као своје... за играчку и — одбацити! ха... ха... ха!

Смејаше се и слушаше одјек, што по га изазиваше тај смех у тишини. И учини му се, да је пробудио сав, мртвим сном успавани, свет тих подземних јама; учини му се, да види, како се у даљини мичу беле, провидне прилике, као утваре... да чује неко шуштање и жагор... Руком се дотче зидова... беху хладни и влажни. Стресе се од ужаса.

— Крв... крв... — шапну.

Отираше руке о кафтан, а после се ухвати за главу.

— Пиће ме је омамило — мишљаше, — натерује ми глупа привиђења у главу... ха-ха-ха!

Засмеја се још гласније, да се одјек преламаше у чудном праску, као кад се руши камење и рушевине.

Борковић скочи од зида и исправи се укочено.

— Да ме нешто тако заспу у тој јами за увек...

Мисао му та пређе, као муња, кроз душу, чело проби крупан зној.

Ћипи, па хтеде да трчи даље, али му испољени зид закрчиваше пут. Назад ниђе излаз, али се одмах спотаче на земљи о гвожђарију и ланце, који гласно звекнуше.

Обузе га неизрека[illegible]. Превијући се, све се више заплеташе у [illegible] из сваког покрета, звечаху [illegible]. Срце му престаде куцати од тешка [illegible] хтеде да скида с главе —

успев се из петиних жила, отрже се и искобеља... Трчаше даље, као пан себе, без икаке мисли, осим те једине, да се опрости тих јама и мрака...

Стаде најзад на вратима, која чуваше Дитрих. Удари ногом у њих.

— Дитрише! — крикну испреламаним гласом — Дитрише!

Одјек понови вику, али стари див је јемачно није чуо — вико се не мане.

— Мрки Вук! — цикну Борковић, али и тај моћни знак остаде без одговора.

Ногама и рукама, свом снагом мишица удари пан Маћко у тешка врата, која се мало отшкринуше. Не беху зар забрављена, а Дитрих не бијаше, као обично, на стражи.

Још једном потисну рукама, а врата се са шкрипом отворише широм. Борковић задухан, онемео од отежњег страха, испаде на ходник и обазре се унаоколо, не умејући себи да растумачи, за што нема вјерног стражара.

— Дитрише! Дитрише! — викаше.

Не беше одговора... И на ходнику владаше мрак, само у даљини, кроз велике руне на зидовима, падаху на под пруге месечеве светлости. Мрачне тишине не прекидаше ништа... утону у њу глуха клетва, што по се изви из војводиних уста, и умуче без одјека.

— Би л' то била издаја?... — шапутаху бледе усне Борковичеве.

Без душе полети даље Мартиним собама. Гурну шаком врата, која се отворише широм, и уђе,

У првој соби догораваше ватра на комину... Угарци се распадаху у пепео, из кога севаху искре и врцаху горе с црним димом. И ту тишина... Осим шума ватре, која полако тињаше, не чу ништа... Ништа... само куцање свога срца, које лупаше као млат...

— Спава — помисли — спава... Добро... пробудиће се као моја.

Скочи као дивља звер. Дотрча до других врата и трже тако јако завесу, која их покриваше, да ју је откинуо од зида.

Стаде на праг спаваће собе... Беше ту готово потпун мрак, само зраци месечеви продираху, као узане пруге, кроз слабо заслоњене прозоре.

У том мраку одудараше само постеља у дну белоћом својих покривала и платна.

Зажагрен поглед Маћков као да назираше на њој женску прилику... Часом му изгледаше, да чује дисање спаваће девојке, да види њене облике, како се тихо мичу.

— Марто!... — шапну — Марто!...

Примицаше се, пружајући напред руке, док наједаред не скочи и сруши се на постељу...

Бесан крик оте му се из груди... рукама млаташе на све стране; с постеље се сваља на земљу, пузаше по спима кутовима; диже се, па удараше главом о зид.

— Марто! — кричаше, а тај крик прелажаше у нељудско вијање...

Марте не беше!... Нестало је без трага с Агатом и Дитрихом.

За часак после, узаврело је у читавом замку, као у паклу. Читава војска Маћкова, сазвана, врстала се на дворишту. А пан Маћко стао пред Сењивоја и гледао га закрвављеним очима.

— Водећеш сада... — шапуташе — видећеш!... Никоме милости... никоме опроштења... Даћу ти Вепријамина... разорити Одсеч, уништити читаву Великопољску!... а после ћу испочити твоју крв, Крвави ђаволе, што ниси добро пазио!

Сењивој се опремио, па испод шлема бацаше на Маћка мрке погледе.

— Добро — рече — убићеш ме... само ми најпре дај Вепријамина!...

* * *

Још оне ноћи, кад је пан Борковић, изврши своју освету, измицао Жегању, јавише краљу Казимиру, погруженом у очајање над онесвештеном Јадвигом, да Жид Кампсор моли, да сме изићи пред лице краљево, јер хоће нешто важно да исповеди.

Казимир испрва одби, али видећи, да је потера за зачетницима немира остала безуспешна, заповеди да дозову Жида у његову собу.

Кампсор допуза на коленима до ногу краљевих.

— Светли краљу! — јечаше. — Знам злочинца, који се дрзнуо на твоје величанство, и ето доћох, да га издам у твоје руке...

— Ко је? — запита напрасито Казимир.

— Буди милостив!... — шапуташе даље Жид, грлећи ноге краљеве уздрхталим рукама. — Не њему милостив, јер то је злочинац, него твоме верноме жидовскоме народу покажи стару милост... Окрњени пређе твојим доброчинствима, ето смо сада опет изложени као плен!...

— Ко је?... Говори! — крикну гневно краљ. — Ко је тај, што се усудио?... Жид или хришћанин?...

Кампсор устукну натраг.

— Жид? — понови. — Така безакоња не зна ни један од нас... ми смо теби, краљу, верни и надамо се, да ћеш нас заклопити и сада... над...

— Говори дакле... — заповеди грозно краљ — јер иначе!...

Кампсор устаде с колена, али је ником попикнуо и, сагнут готово до земље, говораше испрекиданим речима:

— Зачетник је... хришћанин... видео сам га својим очима... војвода Борковић...

— Лажеш! — прекиде краљ.

— Душе ми... не лажем! — зајечи Кампсор уздрхтали, од страха, гласом. — Слушао сам, како се договарао... скупио голаће и научио их, шта да вичу, а сам се, с папом од Бабина, ушуњао у замак...

— Ко?... Борковић?! — викну краљ. — Нико га не виде!

— Провео га је — говораше даље Кампсор — цитраш Улрик... само то не беше Улрик, јер он и сада лежи пијан у мојој гостијоници, него пан од Бабина, преобучен у Улриково одело.

Краљ је слушао и није веровао својим ушима. Одмах дозва слуге и рече:

— Жида под стражу... у његову гостијоницу одмах да се пошље па да се види, је ли онде Улрик.

Окрете се Кампсору:

— Ако лажеш, платићеш главом!

— А ако говорим истину?... — шапну Жид, сагињући се ногама краљевим.

— Наградићу! — одговори Казимир и узрујан тим ненадним открићем, похита Јадвизи.

— Но Јадвига ни тај дан ни после не беше кадра, да ишта објасни. Сећала се, да је у оном часу, кад се почеше дерати под прозором, неко страи пришао к њој, ухватио ју оберучке, срамотно речима и погледом, али не могаше поуздано рећи, беше ли то Борковић.

О том се ипак не могаше двоумити. Речи се Кампсорове обистинише. Жид доби награду и обећа им се заштита, а како се могаше мислити, да ће се дрски пан Мањко појавити који дан у Кракову, наместише заседу у крчми Кампсоревој. Узмаче јој пан Мањко, јер се више не појави у престоници, али за то ухватише пана Отона од Шчекаревица после његова повратка из Жегања. Не хтеде он ипак издати војводе и, бачен у тамницу, упорно ћуташе; али беше и других доказа, да је Борковић крив.

Краљ плану неумољивим гневом.

— Сада ја њега разумем — говораше. — Хтео је да се освети, што му је одузето наместништво, и за то, што Јадвига не хтеде да пође за њега, и осветио се крвавo... А уједно је смерао, да читав народ побуни против мене, не би ли се докопао власти у Великопољској... Не само као човек, него ни као краљ не могу му опростити...

— Тако је... — потврди озбиљно пан Јашко од Мељштина. — Опростити се не може... Великопољска полако пристаје уз целокупност... једини Борковић је још непријатељ изједначењу... ваља га оборити, а онда ће ће нико више дићи гласа против јединства.

— Онда ваља делати, и то журно — рече краљ.

И одмах заповеди Вјербјенти, да брже боље иде у Познањ, да преузме управу. А лично отпреми младога Јароша Наленча од Чарнкова, омиљена дворанина свога, да испита неправде, што но их је починио Мањко. Заповеди му да поведе са собом јаку пратњу.

— Борковић — говораше — има онде читаву војску немачких разбојника, могао би те лако сатрти, а поразу се не можеш излагати... Узми дакле таку силу, да му будеш дорастао. Потера је већ отишла за њим; с њом се здружи, на ради мудро. Ухватити га треба по што по то и довести к мени... Сам ћу да судим...

Кад је то краљ говорио, лице му доби грозан израз... могаше се познати, е је у њега неумитна воља, да љуто казни продрљивца. Али при крају тога говора окрете се Јарошу и, добростиво га мотрећи, метну му руку на раме.

— Твој је род — додаде — јемачно највише претрпио од тога Мањка, а веран ми је. За то дајем оцу твоме Венијамину кастеланију гњежњанску, а Миколају од Шамотула војводство калишко... То им објави од мене скупа с поздравом и милошћу мојом краљевском...

Јарош припаде коленима краљевим, захваљујући.

— Не захваљуј! — рече краљ, дижући га. — Ја ћу тебе бити захвалан, ако се добро понесеш... А мислим још, да би добро било, кад би имао уза се смотрена и превејана човека, који би увек могао доскочити Мањкову лукавству... За то поведи са собом Кохана...

Учињено је по краљевој заповести. Јарош, не оклевајући, крену се скупа с Коханом и великом оружном пратњом. Кохан, до душе, није најрадоније ишао, али воли се краљевој не могаше опрети. Осећаше се он, у осталом, још једнако у немилости, и ако се ствар Баричкина одавна заборавила. Од оно доба ипак не могаше да се дочепа изгубљена места краљу уз колено. А од кад се Јадвига пастанила у двору, услуге његове постадоше излишне, а положај јадан... Нова госпоја не љубљаше тога дворанина, о коме се говорило, да је ишао на руку краљу у љубакању. Отишао је онда, а тешко се мишљу, да ће можда извршењем тешкога посланства задобити некадању милост.

У Одсечи се не надаху таких гостију, за то их

дочекаше с тим већом радошћу. Указана краљевска милост, а особито оружана помоћ и глас, да је краљ одлучно наумио да сатре војводу Маћка, изазва у гомили Наленча уздање и весеље.

— Бог ми се смиловао — викаше пан Венијамин — што ми је пред смрт допустио да видим срамоту тога окрутнога злочинца!

А та помоћ краљевска стиже баш у добри час, јер Наленчи, видећи све јача усиљавања Маћкових другова, у последње дане, да окрену духове против краља, спремаху се с новим тужбама у Краков, којима, као прилог, хтедоше придодати оне завере, што по их коваху Сенђивој и Скора, а уз то нов и важан факат. Дочепали се сада давно тражена доказа, да у замку кожмињском живи и да је засужњена Ђерка Винча од Шамотула . . .

Оне ноћи, кад је оно пан Маћко пировао у замку са својим друговима и кад је Јанко Заремба поклонио слободу староме Угрину и његовој Ђерци, изгледаху жељно у Одсечи испуњење краљевих обећања. Не беше тамо још дошао глас, да је Маћку одузето намесништво, а знађаху да се прати, и надаху се нових насиља.

Беше то врло бурна ноћ. Вихар је с праском ломио гране по дрвећу и јечао тако боно, као да је скупио све очајање из света и хтео да га изрази у једном јеку. Час по час се обарао пљусак, падао као из кабла и престајао, а исплакане облаке мотао је ветар по небу, као дим.

Стари Угрин и Ђерка му, пропуштени на капију, не знађаху куда да окрену у таку ноћ . . . Сакрише се под зид, у грмље, па наумише чекати, док се не развиди.

Сеђаху тако дуго; на небу већ пуцала зора, кад се капије опет отворише и изађоше момци, носећи неки терет. Из далека се не могаше опазити, шта носе.

— Штета — говораше један — беше млад и леп, а добар; још је врућ . . . можда тиња живот у њему?

— Хо-хо! — одговори други. — У војводе је добра рука . . . не промаша. Кад замахне, ни земља не дочека жива.

Одоше и бацише лешину у грмље, после се врате у замак.

Настаде тишина. Угрин и Ђерка, шћућурени под зидом, дрхтаху од страха, да их не би нашли и на ново ухватили. Киша престаде, а дан се забели. Изађоше тада из свога заклона и трком скочише у шуму.

Наједаред застадоше. У сред тишине зачуше јек. Готово баш уз пут, у грмљу, лежаше витез Јанко, сав у крви, блед као мртвац, непомичан.

Девојка с приском полети к њему, приклекну и загрли га.

— Избавитељу мој! — говораше шапатом. — Ко ти одузе живот и за што, сиви соколе?...

Стари хтеде да откине Ђерку од трупа, али узалуд.

— Не ћу га оставити — викаше она — не ћу га оставити!... Он је жив!

И примаче уста његовим устима, као да га хтеде оживети својим дахом; подиже му главу, наслони на своју руку, па се загледа у њега, тражећи трагова животу на обамрлу лицу . . . Часом као да му лице оживљаваше . . . мицаху се уста, дајући од себе тих јек, отвараху се очи, али се одмах опет заклапаху и рањенік падаше на ново у несвест.

Тај дан пред вече доведоше у Одсеч дворани пана Венијамина, Угрина и Ђерку му, скупа с новом жртвом злости Маћкове, рањеним витезом Јанком. Изасланик на уходење под кожмињски замак, затекоше их у шуми збуњене, па их повеђоше са собом.

Јанко је дуго боловао. Рана беше тешка, али је младост однела мегдан, и кад ће пан Маћко да се врати са свога осветнога похода у Краков и Жегањ, Заремба беше већ на ногама, спреман да стане на мегдан своме убици.

А донесе он Наленчима важан глас, да има дивна девојка, по имену Марта, коју пан Маћко чува од људских очију. Пан Венијамин и пан Миколај од Шамотула сетише се давних гласова и свога некадашњега узалудног тражења, па не могаху ни најмање сумњати, да је та Марта Ђерка Винча од Шамотула. Сазваше тада сву силу Наленча, па им то објавише, напоминући, да су дужни бранити своју крв, сироче Винчево. Сви се једномишљеници заклеше, да је морају отети. Заклеше се на мач и крст, а с њима се скупа закле витез Јанко. Од то доба започеше у Одсечи оне жестоке припреме, које бацаху Сенђивоја у опонику бригу. На полак поручен замак почеше опет сном спатом утврђивати и поправљати, а сви се Наленчи стицаху у њега под оружјем, чекајући згодну прилику.

— Макар нам свима ваљало изгинути — викаху — изгинућемо, а Ђерке Винчеве, крви наше, не дамо срамотити!

А најнестрпљивији међу њима беше Заремба, јер, ако и беше још врло слаб, не могаше угрејати места и често се спремаше на уходење под сами кожмињски замак. Један пут се пратио с такога похода, ноћу, врло радостан.

— Бог нам даје невадну помоћ! — повиче пану Венијамину и показа на Дитриха, који га је допратио.

Див се дубоко поклони пану од Чарнкова.

— Један сам освете! — рече одмах. — Борковић и Сенђивој убише ми сина... Ја ћу вам ту девојку предати... извешћу је из замка и предати. То ће Борковића ујести за срце, а за Сенђивоја ће бити смртна пресуда... Доћи ћу к вама у службу, само да им видим крај обојици!...

Од тада се Дитрих често искрадао из кожминьског замка и састајао се с Зарембом, кујући план за бегство.

Једне ноћи даде уговорени знак... Врата се од Мартине собе тихо отворише и на њих изиде напред ћерка Винчева, бледа, али поуздана у се, подигнуте главе, с пламенитим запосом у оку.

— Хајд'мо? — шапну Агати, која се скривашe од страха, као сенка.

Изидоше. Ноћ беше мрзла и осветљена месечином. Шуњаху се тихо до зида, тапајући по снегу, да не викрили под ногама. Дитрих је све удесно. На капијама беху подговорени стражари, који их отворише, па одоше и сами, придружујући се бегунцима, За тињи час окружи ту гомилу бегунаца шумска пустиња. Марта иђаше, или боље трчаше напред, срчући пуним грудима тај ваздух, не скучен у зидовима, за којим је гинула толико година. Подигла горе главу и усхићеним оком утањала у небеске просторије, душа јој се растапала у раскошну осећању слободе, заборављајући на злокобне слутње.

Наједаред испаде пред њих оружана чета. Напред јахаше млад витез — коњ му се нестрпљиво отимаше, а и око витезово навр'ло напред, немирно, пламенито, узвишеној слици мартиној.

— Марто! — викну Јанко.

А она се окрену к њему, погледа и цикну од радости, пружајући руке...

За часак одмицаше коњ витежев, као стрела, познатим шумским путем, а Марта, притиснута на Јанкове груди, затворила очи у раскошном опојењу и осећала да ју носи нека сила у далеке просторије...

„Дошао витез-краљевић и ослободио ме из очарања!..“ то јој беше прва мисао, кад угледа пред собом витеза Јанка. После није ништа ни мислила; без икакве воље за отпор подала се да је загрли, у уверењу, да је била његова својина, коју он дође да однесе. Душа јој се сва топила од милина, тело дрхташе у наручју Јанкову, уста се развлачаху у осмеху и призиваху његов пољубац...

Он ју руком притисну на груди, љубљаше јој чело, косу и полузатворене очи, а оструганa параше коња и јураше према Одсечи...

У тај исти час Борковић, не нашав Марте у соби, даваше очајан знак.

— Вуци! — викаше. — За мном... у сирт!...

(Наставиће се)

ПОУКА

СЛЕПИ МИШ

Сећам се, као данас да је било. Био сам ђак у основној школи сомборској. Давно је то било, али опет ми је у памети, као да ми је сад пред очима! Радо сам ишао у шуму, волео сам природу, шумско зеленило, пољски цветак и слободну птицу.

Један пут у четвртак одем са неколико другова мојих у шуму „Шикару“ са књигом под пазухом, у намери да тамо у хладовини учимо своје задаће. Тамо се некако догоди те мало заостанем од друштва. Друштво ми се већ по доста одмакло клицајући од радости, а ја остао под великим храстом, који је своје густо грање до земље спустио. Под њиме је густа хладовина, милина божја да човек отпочине. Кад у један мах опазим под дебелом граном птичију торину. Помислим у себи: овде мора на овом храсту да ноћивају какве велике птице, па у том подигнем очи у грање остарела храста. У исти мах, сва ми крв стаде у жилама, као да сам се окаменио, ноге ми се одузеше, изневерише ме, те ни мађи с места. У место птица на грани видех читаву гомилу слепих мишева, који висаху главом доле, умотани у своја крила, а главу уздигли и дремљиво погледају из оне дебеле хладовине, као да сам већ у њиховој власти. На срећу моју, другови се моји окренуше и вратише се да виде за што гледим на храст укоченим очима а блед као да ни капи крви у себи немам. Кад дотрчаше до мене и на храст погледаше, а они са мном заједно стругнуше. Кад се добро одмакосмо од онога места, онда тек један другом приповедимо шта смо кад год чули о слепоме мишу.

Нема тако жалосне заблуде у човечјем духу, као што је сујеверје и предрасуда. Човек се нигде тако не покаже плитка ума као ту.

Оно је истина, да наш народ све мање верује у вампире, вештице, виле и све, што је против природе и Бога истинога, али тим још нисмо уверени, да је са тим и сујеверја и предрасуда нестало. Поћимо по народу, па ћемо наћи не само код простоте, него и код многе надри-интелигенције сујеверства и предрасуда у толикој мери, као и пре стотину година. И баш за то, што је надри-интелигенција така, код нижег је сталежа предрасуда тако ухватила корена, да ће још много времена проћи, да се искорени. По Немачкој полиција врло бадрим оком пази на догађаје и несреће, које се из сујеверице и предрасуде догађају, па суду пријављује, а суд доноси строге пресуде и казне; али код нас ни тога нема, него ту махну деца вечито наслеђују од својих родитеља, на своју несрећу и на несрећу целога човечанства.

Још траје врачање и чини у нашем народу. Још траје бајање у нашем народу и због свега тога по најпаче од човечје руке страда хиљадама хиљада човеку корисних животињица; но особито слепи миш.

О њему хоћу овде да говорим.

Несретан је ово род на земљи. Од најстаријих времена је презрен и гоњен баш од онога, коме добра чини. Ако игде, али овде баш ијоле разборит човек мора увидети таку гадну неправду, да је вредна сваке погрде, сваке казне и онога и онога света. Нема часа, да ове животиње не учине што у корист човекову, а он им ужасним мукама па и самом смрћу враћа. За десетак ноћних часова утамане милијардама животињица, које су непријатељи не само човеку, него и његовој храни, од које он живи. И за цело то несцењено доброчинство, најпосле, пре или после, умиру мученичком смрћу, од руке онога, коме су целог свога века живот чувале! Има ли веће неправде на свету?

Човеку и осталим животињама за рад одређен је дан, али неким корисним животињама одредила је природа ноћ за рад, а дан за отпочивање. И баш то је вађда најглавнији узрок, те на овим животињцама тако страшно проклетство лежи. Мало је то, врло мало, што сиромашка слепог миша бедимо да у димњаку једе сланину; па онда: коме се он у косу заплете, да ће у онога коса сва опасти. Има ту врло много ужаснијих потварања, која га беде, да је у свези са ђаволом, нечастивим, са вештицама и вилама, и у опште са човечјом несрећом. Где је год врачбина у важности, ту слепи миш не сме фалити; где год се гоне нечисти дуси, ту опет слепи миш има главну улогу; где год лечи баба врачара, ту кости слепог миша врло много вреде, јер без њих се не ће врачбина примити.

Кукавно створење! Зар није доста, што га је Бог створио за ноћну животињицу, те је само са тог јединог узрока презрена, него је још поред тога и тајанствена изгледа, јер лети, а птица није! Стотинама предрасуда у разних народа, па тако исто и у нашем народу леже на овој животињици, па ни једна не слути на добро, него све зло и страхота и с тога му се дан ноћ о животу ради! И ласта је врло корисна дневна птица, али ретко ће ко год наићи ма и на најгору дочурлију, да је киње или само јој квара чине. Још од малена децу плаше смрћу матере онога, који ласту или њено гнездо дира. Ово вреди у нашем народу и за жабу, гуштера, за роду и т. д. И ово је предрасуда, али, ма из незнања, на добро смера. Али за слепог миша нигде нема добра значаја; где год он има посла, онде се већ напред зна, да се о злу ради.

Но као да је сама природа ову животињицу великим начинила јуначком разних предрасуда и сујеверја. Његово тело, које га више разликује од свију осталих животиња, основ је свима предрасудама људским. Прост народ и не зна управо куда и у који род спада: птица није, а лети! Од свију осталих животиња врло се разликује, па онда је ноћник; крије се на онака места, камо човечје око теже допире; све то чини, те људи о њему мисле, да је његова моћ тајанствена и неприродна! да с ђаволом има пријатељског односаја. Његова кожаста крила, која су са свим друкчија него у птица и осталих животиња, којима тако брзо лети без икаквог шума, па она лакоћа у летењу, све то убеђује прост народ, да има посла са нечастивим. Прост народ верује да се душа праведнику претвара у голуба, а душа грешника у слепога миша.

Сујеверица и предрасуда урођена је са родом слепих мишева као неко проклетство. Наш народ нема милости спрам ове корисне животињице, него је гони да не може горе бити. А баш му слепи миш доноси користи.

Ево да видимо.

М. Д. Дејановић.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ГИ ДЕ МОПАСАН

(Свршетак)

У приповеци „Boule de suif“, која му је славу засновала, приказује Мопасан у особитој карикатури човечју — халапљивост. „Boule de suif“ („Комад лоја“) ругају се некој сумњивој особи, која бежи године 1870 из Руана, јер долазе „Пруси“. Пење се на дилижанс, у који су већ поседали други бегунци, свет из најотменијих кругова, женски и мушки. Како је сви познају, то је се клоне, нико је не гледи, нико ни речи да проговори с њом. Уз пут најђе мењава. Дилижанс не може да се крене неколико сати. За то време огладне путници. На пруси се не може ништа добити за јело. Само је Boule de suif понела са собом котарицу јела и пића. Сад се у осталих развије љута борба међу апетитом и етичним сумњама, но мало по мало надвлада апетит, најпре један, па онда други, па онда и остали приближе се њој, упознају се с њом а она их доброћудно пусти да с њоме једу и пију.... На послетку престане мењава, дилижанс се увезе у неку варошицу, но у ту су варошицу Немци већ ушли били. Пруски лајтнант само тако хоће бегунцима да даде дозволу за даљи пут, ако Boule de suif пристане на то, да буде неома љубазна према њему. Она ни да чује. Како би била љубазна према непријатељу свога народа?! Сапутници је сад стану облетати и дотле су јој се улагивали, док најпосле није попустила те Пруса сматрала као Француза.... Сутра дан у јутру пође дилижанс даље. Ну сад опет нико не познаје. Умудрени искуством сви су накуповали јела и пића, само не Boule de suif, која се ослања на захвалност осталих путника. Но љуто се преварила, ни залогаја јој нису дали, јер са особом тако лабава морала нико није хтео да има посла.

Таквих драстичних проба пашло би се много, не би тешко било наћи и симптома томе, да је Мопасан, ма да и није од најкада био умоболан, радо узимао проблеме махнитости и лудила. У причи „La chevelure“ упознајемо човека, који купује леп стари намештај и у њему налази свежљај плаве женске косе, у њу се заљуби, по тој коси целу женску у духу себи створи те услед страсти према том створу своје фантазије досне у лудницу. „Осећах крај ње натчовечну сласт, голему, неразложљиву милину, што имам нешто, чега се не могу дотаћи, нешто, што не могу да видим, мртав створ“. Тако пише безумник у свом дневнику. Признања и дневници, то су, у чему Мопасан по правилу пушта своје умоболне да говоре.... У причи „Qui sait“ јунак од своје воље иде у лудницу, јер сумња у свој разум. А има и разлога за то. Једног дана види, како цео намештај, као да је добио ноге, из његове куће излази. Те ствари нађе код грошићара неког, јави полицији, али она не нађе онде ништа Намешт се дотле вратио кући.... Но најзаче се муке, ш их препати луд човек, описују у причи „Le Horla“ Чудно име „Horla“ придева писац дневника, који добијамо да читамо, страшној некој аветињи. Хорла се не одмиче од њега. Ноћу му испија воду и млеко, које је приповедач пробе ради метнуо на сточић крај постеље. (Наравно је болесник сам пио.) Преврће књигу, коју други чита. Хорла му не да да побегне, држи га, подјармљује га, продире у њ. „Хоћу да се пројем. Не могу. Он не ће, те тако дрхћући, утучен остајем седећи у наслоњачи, за коју ме он привезао. Хоћу само да устанем, да се уверим да ли још владам самим собом, па не могу. Прикован сам за наслоњачу а сва је тако закована за под, да ме никоја сила на свету не би кадра била одићи“. Најпосле мученик не зна шта ће, него затвори Хорлу у кућу и кућу запали, не би ли Хорла изгорео. Појединости те акције описује болесник исто тако прецизно као и очигледно:

„Да не би ништа наслутио, скинуо сам чизме на обућу плануће, за тим сам затворио гвоздене капке на прозору па сам лагано отишао до врата и затворио их, двапут завртнувши кључ. Вратим се онда прозору па га забравим локотом а кључић стрпам у џеп. Наједаред осетим како се он устумарао око мене, како се ноћалишно, како ме моли, да му отворим. Мал те нисам пожустио; но нисам пожустио, него, наслонивши се на врата, отворим их управо толико, да сам се, у патрљ корачајући, могао провући а како сам веома велик, додирнула ми је глава горњи дворатак. Био сам сигуран, да не може на поље, па сам га закључао, са свим самој, са свим сама! Да големе радости! Сад је био у мојим рукама. Отрчао сам за тим доле. У мојој дворани, која је под мојом собом, узмем обе лампе, сав зејтин из њих просмем по биљему, по мојем намештају, запалим га, велика врата дворед за-

случам на одлетим и сакријем се у башти за лоров жбун. Ала је то дуго трајало! Све је било мирно, немо, непокретљиво! Ни врпчка, ни једне звезде! Сами брегови и облаци, којих нисам видео, но који су ми тако притискивали душу! Гледао сам у своју руку и чекао. Ој, ала је то дуго трајало! Већ сам мислио, да се ватра сама угасила или ју је он угасио, кад један од доњих прозора изнад те се црвен жут, дуг, мек, умиљат пламен стаде дизати дуж белога зида на га оближе све до под крова. Одједа бујне дрва, гране, лишће, али све и задрхта као од строга. Птице се пробудише, као неки поче запијати, учини ми се да свиће. И друга два прозора изнад тога те видех, да цео доњи део мога стана беше ништа друго до страшно жариште. Али ока нека, страшна, јасна женска вика стаде проламати ваздух и два се прозора на крову отворише. Заборавио сам био на своју чељад, сад сам им видео поцрнјела лица и дигнуте руке, те, ван себе од грозе и ужаса, полетим у село, ричући: „У помоћ! У помоћ! Ватра! Ватра!“ Сретнем људе, који су већ долазили, те се вратим с њима да видим. Кућа је сад била страшна и дивна гломача, монструозна гломача, која је осветљавала целу земљу, гломача, на којој су горели људи и на којој је горео и он, он, он, мој заробљеник, ново то биће, нови тај мајстор, Хорла“.

Мопасан се лудилом играо. Казна му је била, да је сам пао на жртву тој демонској власти. Можда није више био душевно са сним здрав, кад се тако интензивно удубио у душевни живот махнита човека, тобоже уживајући у том а овамо само себе мучећи. Можда је мислио, да није он, него Хорла онај славни књижевник, кога је свет славио као Гија де Мопасана. Беспослена питања, на која нема одговора, осим ако је Мопасан водио дневник, у којем би било разјашњења унутрашњим му доживљајима.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

† *У суботу* 11 овога месеца била је прва седница овога вечања књижевне заједнице у Београду. Седницу је отворио председник Милићевић лепом слетницом „*Бог да прости сова Милосава*“, а за тим је читао проф. Андра Гавриловић последњи део своје веома историске приповетке „*Прас жермен*“, који ће, како чујемо, бити и једна од књига другога кола Књижевне Задруге. После овога повела се реч о уметности и у опће о потреби потпомагања вајарства и сликарства у нас. У дебати су учествовали др. Милан Јовановић, проф. Ђ. Недић, Х. Давичо, Војислав Илић и други. На крају се решило, да ове зиме свакано настане књижевна заједница, да приреди изложбу слика и кипова наших уметника: *Убавкића*, Ст. Тодоровића и других.

— *У Лозану* је овог месеца одржан међународни конгрес да се сеуди неморална књижевност и да јој се на пут стане. Било је силних изасланика. Конгрес је у првом реду говорио о опсеностима, кад се подробно еланитализју приликални случајеви и кад се широ неправеђења приписали у слици. Један је изасланик предлагао да се обрате државним властима, да законом спрече неморалну књижевност. Но би било горег, да је ко год упозорао тај конгрес и на фамозна издања неких то неких издавача у Београду.

— *Уредништво* листа „Agramer Zeitung“ расписује награду од педесет дуката у злату за новелету, која би се прво пут штампала у прилогу уз овогодишњи божићни број Грађанско тој новелети ваља узети из хрватског друштвеног или народног живота а новелета не сме бити дужа од три стотине штампаних редака. Може бити написана и хрватски и немачки. Ако се напише хрватски, преведе се на немачки а оригинал не сме нигде да јавност пре превода. Рад ваља послати до 1 децембра н. р. уредништву горњега листа и то не назначи имена писцу, по затворивши име у куверту, на којој треба да буде исти знак, који и на самом делу.

☐ Nouvelle Revue за 1890 годину довела је у свесци од августа, на стр. 802 чланак Paule Melon-a, „Le commerce français dans la presqu'île des Balkans“, у коме указује француском индустријалцу, трговцу, богатство балканских народа. Препознује француским државницима, што су мало пажње обраћали на величину балканских трговa, где би се француска роба могла таличити у велико са немачком и аустријском.

☐ Louis Richard штампао је у истој Revue за 1891 год. а у свесци за март на стр. 113 резиме свога путовања по Аустро-Угарској и балканском полуострву, под натписом: „Vers Constantinople“. У првом делу говори о *Хрватској*, а тај је део посвећено владици Штросмајеру. Овај је чланак пун интереса за нас, јер његово причање о Хрватској тесно је везано са осталим покрајинама, у којима живе Срби, нарочито са Босном и Херцеговином.

☐ Paule Melon, путујући по балканским земљама, пробавио је дуже време у приморју и Далмацији, па је са тога пути написао успомене и штампао их опет у истој Revue, за 1891 год. а у свесци за август, под натписом „En Dalmatie“, о којима би требао да преговори ко од наше браће Далматинаца.

САДРЖАЈ: Песништво: ₰ * ₰. У самоћи. Натално. Нема јој лека. Мрки Вук. — Поука: Слепи миш. — Књижевност: Гиде Мопасан. — Ковчежић: Књижевне белешке.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 39.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 26. СЕПТЕМБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

СЛУЧАЈНИ САСТАНАК

Одиво ме срце да вама приступим,
Сетив се на прошлост у болу потајном,
Да бар за тренутак муке му искупим
На састанку с вама, састанку случајном.
Дан растанка грозни нас давно не дели:
На неравном путу живота и страсти
Ми смо скоро брачни венац скупа сплели,
Пијући под њиме из пехара сласти.
Али у том часу љубавних радости
Гром судбине пуче, пун многе страхоте,
Раскиде нам цветне везе без милости
А из сретних руку слатки пехар оте...
Сад, кад сахне пламен на мојим уснама
А у срцу пухор сагорених нада,
У неверном свету ја сам опет с вама:
Случајна награда за низ дугих јада —
О, да знадем само да л' вас прошлост мучи!
Кад ваш дубок поглед пит ми радост нуди,
Нит збуњено срце потајно ме учи
Какав да вам поздрав извијем из груди.
Не знам да л' да кажем: злобе више нема,
Вратимо се, нёво, са дугога пута
Тамо, где нам усуд скромну радост спрема
На мајини тихој самотнога кута!
Ал ваш покрет тихи, ваша душа мила
Као да ми шапће: заборави тугу.
Заједничко гробље давно је прелила
На растанку суза — тражи прошлост другу,
Ја љубави немам, све је, све је тамо —
О, ја једно знадем: да бих пред вас клеко
И плакао горко, кад се сетим само
Да смо тако близу па ипак далеко...

Суботица 1893.

Ленскій

ИДИ

Иди сада куд си пошла,
Где ти благом венац свиле —
Где се једном реч погази
Ту повратка нема више.

Бесмислено бацила си,
Покидала венац с чела;
Па да, јер га само љубав
Од љубавних ружа сплела!

Лакомо си машила се
Оног венца светле боје,
Но не желим да он буде
Самрт-венац среће твоје.

Карловци

Бошко Петровић

УМРЛОМУ ЧЕДУ

Жалено си, злато моје,
Многе муке претрпело,
Ти си од њих, као цветак
Од студени, брзо свело!

Тебе Господ к себи узе,
Да уживаш рајску срећу...
На гробак ти мирисаве
Родитељи венце мећу.

Отац, мајка тебе жале,
Али ти си тамо горе,
Анђелчићи, чедо, иду
У небеске, рајске дворе.

За тобом је вела туга
Родитеље снашла твоје...
Творцу, да им бол ублажи,
Ти се моли за њих двоје!

Ружица И. Поповића

ИСПУЊЕНА СЛУТЊА

Руци ми твоја рука,
На уснама уста твоја,
Груди дрхте, уста нема
Са чудесног овог споја.

И када смо даље ишли
Загрљени тако сами,
Држала си руку моју,
Страстан пољуб нудила ми.

Са шапатом зборила си —
То нам беше прва тајна,
Ја сам ћуто и слушо те —
Реч то беше обећања.

Мрак ми обви у мах чело,
Ти ми рече нежно: шта је —
Ја у срећу не верових,
Да за мене дуго траје.

Стрепио сам у радости
Од велике среће оте —
Слутња ми се испунила:
Ево ми те други оте!

Борловци

Бошко Петровић

ЈЕДНА ЗАДЕВИЦА

ИЗ МОЈЕ НЕШТАМПАНЕ СПОМЕНИЦЕ

Наша аустриска војска, под именом »српско-банатска« а под заповедништвом фелдмаршалајтнанта грофа Коронинија, ушла је године 1854 у Румунију и Молдавију или Карабогданију.

Ја стојах у ћенералштабној служби у главном квартиру и добијем после нашег Божића те године налог, да тражим за грађење железнице преки и најпречи пут од Брашова у Ердељу преко Галца к Црном мору у самој природи.

У ту сврху одвезем се из Букурешћа поштом у Фокшан. Одавде ћу на коњу да тражим узбрдице долину, која води преко била и венца ердељских Карпата право у Брашово. Истина, беше то најнезгодније доба за тражење згодне стазе за железничку пругу преко високих планина, кад су ове два до три метра дебелим снегом покривене. Заповеђено је, па се мора извршити.

У Фокшану нађем један батаљон варадинске граничарске регименте и у њему своје другове из рата 1848: мајора Јелесију Вукомановића и капетана Марка Тербуховића, сина сестре сердара Омер-паше, који онда беше у Букурешћу.

Из Фокшана на коњу, узводно реке Путне, приспем преко Одобешћа у очи наше нове године 1855 у манастир Мјери. Како је првог јануара свети Василије, то је у манастиру била слава, те се тако згрнуо свет са свију страна, са брда и са долина, у цркву и на славу, те ја добих прилике, да испитам: којим најудеснијим путем ваља ми јашити, мени задатим правцем преко карпатских сувота, у Брашово.

Најзнатнији људи: чиновници, учитељи, свештеници, најбоље газде, беху ту на скупу. Једногласно рекоше ми, да је сад, у ово доба, било планинско тако снегом завејано, да ни пастири пешце нигде не могу прећи, а камо ли да би се могло на коњу путовати. Ја имађах пред собом две реке, које долажаху са Карпата овамо на исток, а то беху Њеруж и Завала. Лети воде стазе поред обе реке на више преко Лакоц-брда, из којег те обе реке извиру.

Са Лакоца спушта се на западној планинској страни стаза у село Ковасну и ступа се у низу и равницу реке Олта, поред које се, низводно дужом од шездесет и осам километара, приспева у Брашово.

Известиоци осташе при своме: да се уза те две реке зими апсолутно не могу прећи Карпати. У долини реке Путне, рекоше, води пут преко карпатског била. По мене је и за моју сврху то велико околишење на север и обилажење. Ја бејах рад да изнађем пречи пут за железницу, који ће већој и плодној Румунији, коју су онда звали Караулашком, уједно од користи бити.

Незадовољан, добивеним подацима, пођем на запад, да се и сам осведочим. Приспем, праћен од једног нашег сережанина Румуна од карансебешке граничарске регименте, на конак у село Њеруж. Овде утиче река Њеруж у Завалу, а ова опет пада, само седам километара тамо даље на северу, у реку Путну; ова утиче у Серет, а ова код Галца у Дунав. Овде у Њеружу рекоше ми људи оно исто, што у манастиру.

Пре но што ћу даље описати свој пут, морам ово навести: Имађах уза се као спроводно писмо »отворен ордр«. потписан од царског и краљевског фелдмаршалајтнанта грофа Коронинија, нашег врховног заповедника, а на писму беше ударен званични печат двоглавог орла. Писмо беше писано на немачком језику; потпис латинским словима, која сви Румуни познају. Земаљски чиновници обе кнежевине читали су и сви знали за име Коронинијево. Сваки ми беше у свачему услужан. Добијао сам коње, воље кроз кршевите горе и сваку рукопомоћ. Сви беху без разлике предусретљиви, услужни људи, јер су видели у мени царског официра са спроводним писмом мог врховног заповедништва, а дознали су, у којој сврси путујем.

Камо да се окренем? Натраг, без сваког успеха? Не бих пошао за живу главу! Помислим: свака железничка пруга из Брашова к мору треба да додирне плодну Румунију и њен главни град, ма посредно, Букуреште. За то се решим, да на јужним окомцима, на присојама карпатским, средом планинске висине, потражим пут у долину реке Буха, која извире у Ердељу, источно не далеко од Брашова, те тече правцем на југоисток и ступа кроз планински кланац код вароши Бузеа у пучину румунске равнице. То је, рекох, од природе дат жљеб за железничку пругу.

Тим својим путем, на северозапад, ја ћу имати да пресецам долине река: Римна, Мотнеу, Римника, Киленеу па да дођем до у долину реке Бузеа. Све ове реке извиру по карпатским присојама и теку, дубоко ужљебљене, готово паралелно међу собом, са севера на југ у румунску равницу.

Што намислих, то учиних.

Већ пре овог пута — септембра године 1854, кад оно путовах с војском из Брашова преко Предјала, испод урвине планине Бучеста и поред манастира Синаја, низводно реке Прахове — ја у себи рекох: ово није згодна долина за железницу, јер је одвећ стрма, стене са Бучеста се круне мразом и врелим сунчаним зрацима, те бујне кише и снег, који се с пролећа нагло топи, носе урвином у Прахову и реком на ниже кроз планинске кланце силно крупно камење. Не само да би ту грађена железница непрекидних трошкова имала, него би и влакови и путници животом били у опасности.

Нашег 3 јануара приспех на ноћиште у манастир »Појана Мерилуј«. Велик, богат, готољубив манастир, дубоко и високо у планини. У њему се нахођаше неки богат бојер: убио човека у напраситости, прогласе га за луда и ту ће сад у манастиру неколико година да каје и испашта грех свој, док се не опамети. Овака је тамница по свој прилици боља него она под земљом у сланим рудама.

Братија, по правилима својим, никад не једу меса, но само рибе и биља. При том изгледају сви пуни, румени, једри и здрави као челик.

Сутра дан ноћим у пољопривредничкој кући истог манастира.

На дан у очи Богојављења у по дне приспем у манастир калуђерица Свенту-Ђорђе.

Пут је био у то доба године грозан. Узане

стазе вијугају узбрдице и низбрдице; оне многе препречене реке морају да се прегазе, али од краја реке са обе стране ухватио се у ширини од десет корачаја дебео лед, преко којег коњ мора да корача, па сад тек скаче кључе са њега у воду, гази брзу, јаку, ледену воду до трбуха и више, а на оној другој страни скаче опет из воде на лед, хватајући се предњим ногама, као клештама, за њ.

Подсећао ме је овај пут на онај пут у Босни, године 1853, на дан 5 јула, кад сам прелазио између Травника и Бањалуке Угриће; само што онда беше лепо лето, а сада цича зима.

У манастиру Св. Ђорђа задржао сам се само три часа. Ту сам ручао и био на вечерњу. Две младе калуђерице држаше »страну«; дете једно носаше књигу од једне певнице другој. Оне, што појаху, не знађаху читати, већ појаху њеније на изуст. Књига се носила само угледа ради.

У сред шумског пропланка стајаше на врху виса лепа бела црквица, а око ње у шестару све мали кућерци, као нанизане бројанице. Из богатијих кућа девојке, кад ступе у калуђерице, свака себи назида такву засебну кућицу. Сироте девојке, које то не могу, послужују оне. Ти кућерци беху њине ћелије. Све сестре беху младе, лепе, пуне као млеком наливене. Игуманица имађаше отмено, достојанствено понашање.

Ја дам новац на једну свећу за прексутрашњи дан Светог Јована, а у спомен наше сјајне победе пре шест година, лицем на тај дан, на Вршцу.

Не могах ту ноћити. Журио сам се. Одем преко била даље на север у гору. Већ се било смркавало, а ја по мраку имам још да пређем — на дугу, узану и гинку балвану — велику, силовиту, јаку, брзу, халовиту реку. То беше река Б'ска, што је долазила са североистока и упадала мало ниже у Бузео.

Нисам право имао, што сам пошао у ноћ у те кршне горе. Но нисам могао дрхћуће. Игуманица беше, као што рекох, красна, отмена, пристојна госпођа, лена светског понашања, али изгледаше ми устрављена, чисто упрепаштена, кад виде у светињи официра, па се ужурба, као кад јастреб улети у голубињак. А голубице?... Ах, као лептири пролетаху поред мог прозора, док сам ужинао, да у оној пустињи, после дугог времена, опет једном виде путника-странца — млада официра.

Долазак мушкога госта онде је редак и спада у догађај, те се за то »сестре« беху ужурбале и узмувале пред мојим прозором.

У три часа после по дне пођем, пређем планинско било »Појана Столпу« и спустим се у долину реке Б'ске. У десет часова ноћу стигнем у село Б'ска-Русиљи, на десној обали исте реке. Ту преноћим.

Лицем на Богојављење, још за мрака, пораним пешке из Б'ска-Русиља низводно и за по часа приспем у село Његојашу, с оне стране ушћа реке Б'ске у Бузео, горе на лазу.

Пешке, рекох, морадох довде, што ми се кнез сеоски и овдашњи стари заклињаху, да су тако сироти, да немају ни једног коња у селу. »Него« рече кнез »моји ће те људи отпратити до Његојашу, то је велика, главна станица; коња доста. Ту ћеш их добити колико год хоћеш.«

Ја им поверовах. Бејах страњ у вилајету: народ не познаваше мене, а ја не познавах народ по његовој нарави, његовим обичајима. Први пут сад дођох у непосредни, лични додир са простим светом. Куну ми се људи, да немају ама баш ни једног коња. Ко им не би веровао? А овамо беше то пресна лаж.

Да читалац ово боље разуме, хоћу о нарави и навици румунског народа коју да прозборим.

Као што рекох: ја не познавах још народ. Тек у лето 1855 и 1856 године при мерењу бејах у непрекидну додиру са простим светом и том га приликом до живаца упознах.

Румун сматра сваког странца као свог противника, који њему ради о злу. Предусретаће га са неповерењем, чак са подозрењем. Запиташ ли га, као путник, ма о чему било, знај да ће ти казати неистину. Слагаће брзо и без муцања, као да истреса из рукава; као да се одавна спремио, шта ће ти рећи.

Возио сам се једнога дана из Букурешћа у моју станицу мерења. У моја лака кола сељак упрегао своје коње. Мишљах, да ћу с овима доћи до куће. Јесте, али сву ноћ падала киша, путеви проваљени; посусташе коњи. Свратим у једно село, да мењам коње. У сред села црква, око ње велика ледина или утрина, пуна разуларених, јаких, добро урањених коња. Станем пред сеоску кућу. Беше ту силан свет и кнез — мора да су плаћали порез.

Заиштем коње. Кнез изађе пред мене са шеширом у руци: »Жао ми је, али ова општина нема баш ни једног коња свог.«

»Да чији су ови многи коњи на пашњ?«

»А лу чокој, домњуле!«

И окрете се људма, а они десну руку к срцу, сви у глас потврдише кнежеве речи.

Ја своме момку:

»Никола, ухвати два најјача коња па их упрегни!«

Никола ухвати и поведе их.

Али ево једног сељака.

»Немој тог бељца« — рече — »тај није вичан да вуче од бразде. Ево, овај ће мрков добро ићи!«

Ја на то:

»А да нису то твоји коњи?«

»Јесу, домњуле!«

»Па што мало час сви у глас рекосте: да су чокојеви?«

»Е, па знаш, господине, то је у нас обичај. Зар смо луди, да страну човеку истину кажемо те да нас оштети. Ми сваког странца стављамо на пробу: да ли ће се умети наћи и сам себи помоћи. Код тебе, домњуле, знамо на чему смо. Ми смо већ чули о теби, али те лично не познавасмо. Ти знаш, шта хоћеш. Нај грижи домњуле, ти ћеш од нас бити свакад честито послужен.«

Морам приметити, да смо ми мерници свакад, и то изданно, плаћали подвоз.

Такав је прост свет, а да видиш, хоће и бојер често крупну неистину да ти каже.

Ја сам од тог тренутка с њима добро изашазно на крај. Ако сам у нов крај дошао, што запитао и опазно да ме варају, одмах сам оштро и озбиљно рекао: »Миње!« На такав увод тек су ми говорили истину. Особито ми беху искрени и услужни, кад ме ближе упознаше: да сам им пријатељ и да ником не желим зла.

У данашњем случају бејах новајлија и поверовах људима, да немају коња.

Та њихова лаж и моје веровање беху заметак и повод љутој задевици, коју ћу сад да опишем.

Приспем на реку Бузео. Одмах с оне стране уз десну обалу, десно од путање, беше учитељев стан. Ту оставим и ја свог сережанина и све моје ствари, па заповедим, да сви људи, који донесе пртљаг, ту чекају на мене.

Одем горе на лазу у стан официра, заповедника ове пограничне страже. Беше у својој писарници. Поздравим се с њиме, кажем му своје име и смер, дам му »отворен ордр« свог врховног заповедника и заштем два коња, једног за јахање а једног за пртљаг.

Он се мени прикаже као кнежевско-румунски поручик Н. Н. и као заповедник ове пограничне страже.

»Господине капетане« — рече — »ваша легитимација није потпуна и нема за мене вредности, јер није премапотписана од мога. румунског, министра унутарњих дела. Мени је жао, али ја вас даље не пуштам! Границу, овде у долини реке Бузео, где ја заповедам, не можете прећи.«

Тај румунски званичник канда је дојако цело време боравио сапак, те не зна, шта се у свету шта ли у његовој отаџбини збило. Он канда не знађаше, да је пре пет месеци улегла царска аустриска војска у Румунију и Молдавију, да сачува његову отаџбину од ратних, крвавих невоља; он канда никад није видео униформу царског официра, па ме не познаје, или не ће да позна. Проневештаваше се, као да не зна, ко је тај латиницом потписани гроф Коронини. Његова инструкција, рече, гласи, да ко нема за спроводну писму премапотпис румунског министра, не може, не сме прећи овде границу у Ердељ.

Ја му рекох, да сам пресуди, да је уласком наше војске у Румунији опсадно стање, где све власти потпадају под управу нашег врховног заповедника; тим још већма румунска војска и њени поједини органи

»Силом тог стања, ја, као царски официр и капетан, заповедам у овај час овде, а ваша је дужност, да се мојим заповестима повинујете. За то заповедам, да ми се с места доведу потребни коњи, да могу свој пут даље наставити. Вама је слободно својој власти да јавите овај случај. Ја примам сву одговорност на се. А ви сте оправдани.«

Али се он усиљно на не попушта.

»Ја вас не пуштам даље. Имам власт, да вас не пустим; прво: не дам вам коње, а друго: заповедићу својој великој стражи, која стоји на пола пута у Ердељ, да вас не пропусти.«

»Е, а ја вама рекох, да нема силе, која ће ми сметати у вршењу моје дужности!«

Спустим се доле на реку, где беху моји људи. Од оних, који ме из села довде допратише, посећи мој пртљаг, изаберем угледна момка, па га затворим у собицу као свог таоца. Оним другима рекох:

»Ви сад идите кући, па ако ми за један сахат не доведете три коња за моју потребу, овоме овде даћу оценити педесет батина. Ево, овде је мој часовник — пазите дакле!«

Одјурише Б'скорусићани као без душе. Талац беше случајно син тамошњег кнеза.

Још не беше прошло ни три четвртине часа, али они већ трче с брда к реци и воде ми коње. Сам кнез лицем с њима!

Мој противник, онај поручник, стајаше доњако на врху брда пред својом стражом, не знајући, шта намеравам. Али кад смотри, да ми људи воде коње, а он — да се помами; поче се дерати, као да је побеснео, и пошље к мени патролу од три момка, довикујући им, да ми отму коње.

Ови беху међу тим стигли. Заповедим, да се коњи седлају и да се метне пртљаг на самар. Пред кућом лежаше оборен дебео грм. Док се мој сережанин бавио седлањем, ја заузмем за грмом, као за пресобраном, позицију.

Оба своја пиштоља положим на грм, а тиролски штуц запнем и узмем до руку, па видећи, да се она три војника низ брдо право к мени спуштају, што год јаче могу довикнем им:

»Стој! Ни корака даље! Ко се усуди, да мени ближе дође, на тога гађам и палим!«

Она будала са висине опет им довикује и зија:

»Напред! Узмите му коње!«

Али потчињени беху паметнији од старешине. Они се вратише у стражару.

Коњи оседлани, пртљаг натоварен. Ја се пођем на коња, пиштољ у десној руци, штуц усправљен к небу, па у оној раздрази заборавивши да спустим ороз, а сад десном ногом тражећи стремен, запнем ногом за макаљ те ми се пушка омаче, а зрно ми уз десни образ одлети у вис. Срећом беше одушка доста далеко од моје главе.

И тим беше ова епизода свршена. Ја пођем даље у Ердељ. Мој сережанин напред, пртљаг за њим, а ја за њима. Кад се приближим оној великој стражи, о којој поручик беше говорио, ја пошљем сережанина напред, да каже заповеднику: нека ми не стаје на пут, јер ја вршим своју дужност; иначе ћу јуришем себи пут прокрчити.

Кад дођох до страже, а она, упарађена, презентира ми пушку у почаст.

При заходу сунца прећем нашу границу у Ердељ, а после једног часа приспем у стакларницу Красну, ту у пропланку у сред густе шуме.

Сутра дан, на Св. Јована, у вече бејах у Брашову.

Јован Стефановић Виловски

(Свршиће се)

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ **РАЈКО**

(Наставак)

На долазак Мартин чекаше у Одсечи седи Венијамин од Чарнкова, окружен друштвом највиђенијих Наленча. Кад јавише, да је приспела пратња, изиде Венијамин на сусрет и на прагу поздрави ћерку Винчеву.

— Здраво, ћерко! — рече уздрхталим гласом и пружи јој руку.

А она се баци пред ноге старцу. Таким јој гласом још нико не проговори у животу и нико је тако не поздрави. У том јој часу беше тако око срца, као да се је, после дуга растанка и дуга боравка међу туђим светом, вратила својима, незнаном, а срцем наслућиваном, домаћем огњишту.

Венијамин ју подиже с колена и привину на груди.

— Опрости — прозбори — што те тако дуго заборависмо... Бог је сведок, да писмо томе ми криви... Али сад, ћерко, дом је наш — твој дом, мишице наше — твоја заштита, а мачеви ће наши осветити твоју кривду...

Марта, слушајући те речи, гледаше ганута у озбиљно лице старчево, који ју привлачаше к себи незнаним јој до тада осећањем захвалности и поштовања. Гледаше на све њих зачуђеним, али зажареним оком, а угледавши поред себе Јанка витеза, осмехну се на њега свом душом, за тим се опет поклони смерно Венијамину и шапну:

— Нисам знала, да има таке среће на свету!...

И као да јој срце не могаше одолети тој прекомерној милини, бризнуше јој бујне сузе из очију...

Венијамин ју привину, као дете, у наручја, али Марта наједаред подиже главу и, извивши се из тог загрљаја, исправи се читавим телом.

— Не ћу — рече позаданим гласом — да будем узрок вашој невољи... Војвода ће ме гонити и гледаће да вам се освети... Чувајте се његова гнева и моћи!...

— Ми смо спремни — одговори Венијамин — чекамо га без страха... с помоћу божјом савладаћемо га!

Јанко Заремба приђе к њој.

— Марто — прозбори — чула си, што рече тај, кога сви ту љубимо као оца. Његов је дом твој дом... али сада ти не можеш ту остати... за час ће можда требати бити крвав бој... а та би борба била тим тежа, кад би те овде војвода застао... Одлази дакле, за времена, у сигурнији заклон...

Марта га погледа оком пуним пренеражења...

— Одлазити... — попови с колебањем.

Поглед јој се распламтио, упрт у лице витежево.

— С тобом ћу свуда! — шапну.

Јанко показа на Венијамина.

— Он ми је спасао живот — рече — и више, него живот, јер ми је помогао да тебе избавим... Сад је моја дужност да станем уз њега и да га закланам својим грудима... Кад победимо, долетећу к теби...

Марта слушаше, не разумевајући добро речи Јанкових, али у души јој се полахко буђаше осећање њихова значења.

— Дужност... — понављаше — дужност... Тако је, ти мораш ту остати, да га браниш, — а моје би бављење овде било опасно за све вас, еле мени ваља одлазити...

Подиже главу и погледа смело.

— Идем! — рече — идем, куда кажете, а Бог нека буде с вама!...

Клече пред Венијамином, а он диже уздрхтале руке више главе девојци на коленима и мољаше се тихо, благосиљајући...

На дворишту се диже бука... Страже даваху знакове, зачуше се гласна довикивања. Ударише у бубње — знак узбуни — разлегну се звекет оружја...

Марта скочи с колена. Лице јој беше врло бледо, а у очима израз таке туге, као након нагла пробуђења из раскоши саних сањарија.

— Борковић! — викаху на дворишту — Борковић!...

Венијамин начини крст над Мартином главом, а витез Јанко одведе ју у побочну собу, где се беше већ скупила читава чета, која ће ју пратити. На челу пратњи беше Дитрих, а уз њега стајаше Кохан, који недавно дође амо с Јарошем Наленчем.

Спазив Марту, Кохан у мало не викну.

— Дивота од девојке! — помисли. — Таке ни краљ Казимир још не виде... Кад би му је могао показати, можда би га прошла брига за Јадвигу... а ја бих на ново задобио милост!...

Непрестано ју посматраше жудним погледом.

— Дивота од девојке! — понављаше у себи.

И наједаред, као да је нешто смислио, приђе витезу Јанку.

— Ја мислим, — рече — да у читавој Великопољској не ће бити сугурна склоништа за ту девојку... Док Борковиц буде жив, наћи ће ју свуда... лепота ће ју издати... Ја бих је дао краљу у заштиту...

Заремба се заколеба.

— Далек је пут — рече — ми смо у Познању спремили склониште... Ако данас Борковица задавимо...

— А ако не? — прекиде Кохан — шта онда? Хоћете ли да ју спасете, поверите ју мени. Кунем се душом, да ћу је сигурно одвести онамо.

Јарош Наленч приђе Заремби.

— Право вели Кохан — рече. — Нека се сада скрије у Познању, а ако данас победи Борковиц, нека, без оклевања, похита с Мартом под краљево окриље... Биће то још један, и то живи, доказ Маћкових неваљалштина...

Не беше времена за дуго предомишљање. Из далека допираху све гласнији одјеци борбе, крика и јека. Јанко погледа Марту пламенитим погледом.

— С Богом! — рече — одлазите, куда вас срећа води... Ја ћу вас стићи... ако...

Не довршн. Као да се бојаше, да се не разнежи, окрену се и брзо истрча из собе с Јарошем Наленчем онамо, откуда допираше звека оружја и бојна врева. На главној се капији већ заметнуо љути бој... читава ордија Маћкова стајаше под замком...

Не надаше се пан Маћко тако јаку отпору. Одсечка посада, појачана краљевском помоћу, која дође с Јарошем Наленчем, бораше се с неодољивим јуначтвом. На место погинулих истицаху се одмах други, као непомичан зид; први се опкопи не могаху освојити.

— Напред, вуци! напред! — викаше Борковиц запенушен од гнева.

— Ху! ха! — разлегаху се усклици разбојнички. Удараху све већом силом, али све узалуд.

— А шта!... — шапну Сењиној Маћку — ојачали су... не ћемо изићи с њима на крај!

— Макар пакао знао у помоћ! — врисну Борковиц — угушићу то гнездо... Кад мач не помаже, у ватри ћу да их спржим!

— Вуци! — крикну — ватром палити!

На часак престаде бој. Борковичеве се чете повукоше у шуму — могло се мислити, да одустају од опсаде.

У великој соби, где недавно Наленчи поздравише Марту, стајаше седи Венијамин, чекајући свршетак борби. Беше без оклопа, јер га, старошћу, погурена плећа не могаху више да носе, само држаше мач у десници, а на лицу му беше израз непоколебане храбрости.

— Ако овамо продру — шапуташе — поздравићу их... не дам бадава главе!

У тај мах утрча Јанко Заремба јављајући, да је Маћкова војска узмакла у шуму.

— Ја светујем — говораше — да их гонимо... не ће бити јаки, кад су узмакли...

— Памет у главу! — рече Венијамин. — Нису они утекли, него се договарају, шта да раде, јер су наишли на непадан отпор.

Као у повлад тим речима, разлегну се наједаред ужасан лом, нова вика и покличи и наједаред сину жарка светлост са свију страна око замка.

Војска Маћкова, јурнувши у шуму, вукла је под замак сухо грање и лишће, секла дрва и бацала их на гомилу, а после ужеже буктиње и потпали њима велику ватру око замка.

Пшло је то испрва с муком, јер грање, снегом покривено и смрзнуто, не хтеде да прихвата ватре, која је сикала и гасила се у облацима црнога дима. Али беше много руку, које су радиле тај посао и за један сат море пламена окружи замак.

А око тих ватара вијаху се дивље, тим позоришшем распомамљене прилике Маћкових другова, које израњаху из шумскога мрака или се кретаху, као ђаволи, по диму и пламену, који непрестано подстицаху.

Пан Маћко стао на висок пањ посечена дрвета, да може боље све видети, па се смејаше, говорећи Сењивоју и Скори:

— Истрчаће они сами к нама, кад их припече... а онда ћемо навалити на њих и бацити их у ту паклену ватру...

Сењивој је беснео од зала. Нерад га је дражио; он је желео крваве борбе, у којој би могла његова пакост необуздано провалити. Песпице је грчевито стискивао.

— Ја бих хтео да га удавим! — шапуташе, мислећи на Венијамина.

Толике је године чекао на тај час освете; морао је чекати, јер није имао доста снаге, да се мери с Венијамином. Најзад је дочекао ту прилику — а жеље своје није могао да засити... Венијамин се бранио јуначки, јемачно је био спреман за нападај и могао би читав проћи.

На ту мисао узвре крв у Сењивоју.

— Не ћу се уздржати! — шапну Маћку кроз стиснуте зубе, — та је ватра далеко, не ће им учинити ништа... дај ми људи, на ћу навалити!...

— Чекај! — викну Борковић, хватајући га за руку, — доћи ће они сами к нама... Зар не видиш?...

— Иду амо! — крикну Скора.

Доиста, у тај мах, спрам светлости разбуктаних ватара, могаше се опазити велика журба и кретање на бедемима, који окружаваху замак. Врстаху се онде оружане чете и стајаху спремне, као да смерају да учине јуриш на Маћкову војску.

— Дим их гризе за очи! — ругаше се пан Маћко — својом крвљу хоће да угасе ватру... нека дођу!

И заиста, погибао за Одсеч беше, сваким часом, све грозније. Дигао се силан ветар и терао искре управо на стене од замка. На једном месту пламен обузео дрвено платно замачкога дворишта; са бедема морадоше да узмакну јуначки браниоци због јаре и дима. А руља Вукова све већим жаром слагаше гомиле грања, ваљаше читаво дрвеће и распириваше ватру.

Видећи то Јанко Заремба и млади син Венијаминов, Јарош, наумише да испадну из замка на челу јакога одељења, наглом навалом да сузбију Маћкову дружину и да задрже ватру, која се је све јаче ширила.

Маћко то с немиром очекиваше и издаваше потребне заповести. Поделио је своју дружину на два дела. Један је требао да дочека посаду, која ишаше у сретање и да ју свом снагом потисне у разбуктану ватру; а он ће се са Сењивојем и неколицином најхрабријих за часак сакрити, па после, кад се заметне бој и скупи бранионе на једно место, кришом, кроз дере, што их је ватра начинила у градском платну, упасти у замак...

— Ти ћеш — шапну Сењивоју — расправити с Венијамином, а ја ћу да потражим оне, што су побегли из Кожмина... они морају бити ту!

Не спомену имена Мартина, али чим се сети ње, затрепташе му у очима крваве искре. Осети тек крви у устима, згрози се и пљуну пену.

Наленчи испадоше из замка. Ишаху испрва полагано, погнути к земљи, а после се наједаред загнаше, пробијајући се кроз оне ватре, на Маћкову дружину, која их дочека бесним урликом:

— Ху... ха!... ху... ха!

Јанко Заремба продре са својима далеко, у густу шуму, на ону страну, где је спазио Борковица, како стоји на високу пању. Али Борковица наједаред нестаде испред његових очију, а њега одмах

опколи руља разбојничких витезова, вриштећи до небеса, пијана од беснила, распомамљена...

Дрека, врева, јаук, као да су сами пакленьаци; звека оружја спојила се с праском разбуктана грања, на које су гонили Наленче Маћкови витезови. Час по час, у сред бујне вреве, одзиваше се подругљиви им смех, а у исти мах се чујаше страшна треска... Заробљене разоружаваху и бацаху, обучене, у пламените ломаче... Упадаху у њих, као у паклену пропаст. Сноповн варинца врцаху у ваздух, ломаче се распадаху под теретом — а часом видиш, како, из мора од пламена, њина с јауком људска прилика, налик на огњени стуб...

Дивљи другови Маћкови хватаху је одмах и бацаху, с урликом, натраг у ватру или гоњаху таку живу, запаљену буктињу, далеко у шуму...

Но Јанку Заремби пође за руком, да се изнуче из тога шкрипа. Даде знак за узмак и повуче се ближе замку, бедемима, где је стајао с великом дружином Јарош Наленч и био жесток бој. Као што је добро наслућивао Маћко, ту се скупила готово сва посада Одсечка, скупа с помоћу краљевском, под водством младога Венијаминова сина. Ту се донста, свом силом одупирало навали Маћкове руље и борило се с таком жестином и очајном одважношћу, да, мало раштркани и око ватара забављени разбојнички витезови, осетише одмах превагу... Почеше узмицати, а кад то видеше Заремба и Наленч, с тим већом силом навалише и стадоше разбијати редове непријатељске... Нападачи се још враћаху, тражећи вођоду, а кад га не опазише, обузе их напрасни страх. Неки загребоше, добацујући страшно знамење:

— Мрки Вук! Мрки Вук! — викаху.

— Нестало га!... — крикну неко из гомиле. А на ту реч, као да гром удари у разудавни чопор... Разбеже се руља на све стране и изгуби се у шумском мраку, дерући се. Глух одјек све слабије понављаше дивља дозивања:

— Ху... ха!...

Стари Венијамин, допустив сину, да са Зарембом учини јуриш изамка, одасла сада све, да им иду у помоћ.

Неустрашено срце старога витеза одмекну у том часу, кад помисли на своја мезимца.

— Слаба му је рука — шапуташе — размазила га је милошта краљевска... без сумње ће погинути!

Заостав сам у соби, диже се с клупе и, отпасав мач, оде к прозору, где се живо одбијаху ватре, што по их зажегоше Маћкови витезови.

У тај мах, иза његових леђа, отворише се наједа врата и нека чврста, јака рука, згрaби га за врат, као железне клеште.

— Ту си најзад! — засика му над ухом глас Сенћивојев. — Ту си, ђаволска душо... и одмах ћу те послати у пакао!

Старац се сави к земљи, ал' се ипак истрже последњим напором и, окрећући се Сенћивоју, погледа му одважно у лице. Знајући, како га он мрзи, не могаше сумњати, шта га чека.

— Одметниче! — рече — своју крв хоћеш да пијеш .. Дошао си да ме убијеш, ево ме!...

Крвави ђаво зарика од смеха.

— Убити, то је мало... сећаш ли се, како си ти мене мучио, док сам био млад...

Згрaби га, на га тргаше за прса, дераше му поктима тело, приницаше своје искривљено, сатанско лице његову лицу, уједаше га зубима за образе и пљуваше крваву пену у очи.

— Ти си ме, као дете, згрaбио у своје канџе... — говораше испрекиданим речима — отровао горчином, напојио једом пакости, предао ђаволу... ја ћу за то да ти платим!...

Венијамин не јаукну, нити је мислио да се брани... Крв му је потоком облевала лице, бол га је грчио и потресао читавим телом старачким. Али душу је његову морила, у тај мах. само једна брига... Шта је с Јарошем? Појава Сенћивојева означаваше пораз... еле за цело је погинуо његов љубљени син — па на што му после живот!...

— Слушај — прозбори Сенћивој — мучи ме, како хоћеш; али ми скини пред смрт једну бригу с врата: шта је с мојим сином?...

— Нека дође амо! — зарика Крвави ђаво — па ћу му дати да се напије твоје крви, да се њом отрује и скапа!...

Удари га песницом у лице, а на то Венијамин јекну и у мртвом му оку севну пламен...

— Разбојниче! — крикну испреламаним гласом. — Ја сам неоружан, а ти, витковски Наленчу, не стидиш се да ме бијеш!... Дај ми мач у руку... огледај се са мном витешки! а после уби!

Сенћивој скочи на њега, као дивља звер. Није ништа говорио, само дисао. Оборио старца на земљу, клекнуо му коленима на прса, нокте укопао у грлић, па га гушио... Тело се старчево грчевито трзало.

У тај мах се зачу врева и кораци људи, који брзо трчаху. Кад сузбише Маћкову дружину, жураху се, у слављу, Јанко Заремба и млади Јарош, да јаве ту новину Венијамину.

У исто доба с друге стране, у собу, где се је на мртвом телу Венијаминову искаљивао Сенћивој, упаде пан Маћко са Скором. Стадоше на прагу,

зверајући. Војвода задухан, модар од гнева и очајања, јер нигде не нађе Марте, — узалуд оптрча све зачкољице у замку, светећи се на онима, које је сретао на путу. Сав беше упрскан крвљу, у руци држаше мач, с кога се сливаху црвене капље и мрљаху земљу...

Сналзив витезове, који улажаху с противне стране, залети се војвода на њих.

— Скоро! — викну — удри, на смрт!

Гнев га заслепи. Измахну мачем и спремаше се да зада ударац ономе, који њаше напред, ал' наједаред погледа, ужасно викну, устукну и испусти мач из руке...

— Вампир... — шапну — вампир!...

Пред њим стајаше жив, зажарен од витешкога заноса, Јанко Заремба... онај, чија је љубав отела му Марту, онај, чији се труп, оборен његовом рођеном руком, тргао недавно у крви пред његовим ногама.

— Вампир... — понављаше војвода, узмичући.

— Држ'те га! — викну Заремба.

За тренут ока онколише Мађка и ухватише... Конопцима му свезаше руке — а он је стајао, ћутао и није се ни бранио. Несвесним, укоченим очима луташе широм, па наједаред зарика и, с треском, се сруши на земљу, као подсечен дуд...

Подигоше га и одведоше скупа са Сенђивојем и Скором; — а над мртвим телом Венијаминовим остаде само млади Јарош, плачући за изгубљеним оцем...

(Свршиће се)

ПОУКА

ПИЈЕТЛОВАЦ И РАЊЕВНИК

Пре да имамо доста народнијех ријечи, које значе »траве и дрвета«, ипак се нађе још по која нова, а распитивањем улази се у траг и правом значењу њекијех већ напштампанијех ријечи ове врсте.

Тако сам ту скора дознао, да се једна биљка у Беочину зове *пијетловац* (по источноме говору »петловац«); а од Беочина до манастира Раковца није. што но веле, преко свијета, па мањући ми од туда обје врсте овога биљнога рода, пише за њих пречасни господин Спиридон *Илић* ово: »Приметити ми је, да се у овдашњој шуми врло мало налази оне небољше врсте. Народ прости овде не зна тим биљкама другог имена кромје: *црвене бобице.*«

Ударио сам са граничцом од пијетловца на доста фрушкогорских ратара, само да дознам какво име његово; али да не би господе Савете М. Поповића, чекао бих још дуго и на ријеч пијетловац, премда готово и цигли знаде казати, да је граничца на врху китњаста и да пијетловац твори по шуми читава гумна. Још га боље познадоше по томе, што боде и што има на зеленом *листу* црвене бобице, докле још снијег прекрива земљу. И тако је пијетловац снизак грм (шиб), који се и об зиму зелени, као н. пр. *летенга* и *шимшир*; али оно, што нам се чини да му је лишње, то у науци држе за граничце, које су плоспате и *палик* на лист, а тога ради дадоше им и име *филокладије* (а и *кладодије*). А ко је још видио, да из *листа* истјерају цвјетови? Што на сваком грмићу нема онијех бобица, то нас сјећа на конопљике (конопљана стабла) и на врбова стабла, али је опет мало друкчије.

Ове филокладије могу имати на врху оштру бодљику, а нађе их се и без ње. На по њима, а и по томе, што су *гуше* филокладије повеће и бљеће, даду се од прве разликовати обје врсте Ruscus-a. Ја бих звао Ruscus aculeatus L. *бодљивим пијетловцем*, а Ruscus Hypoglossum L. *тупим пијетловцем*; тијем не мислим да се одбаци име »црвене бобице«. па ни она друга, што су доиста потекла из народних уста (у која не прибрајам н. пр. *мишји трн*, јер ово је очевидно сковано према њемачкоме »Mäusedorn«.)

Дрвари или дрвосјечци насијеку по Фрушкој Гори овога пијетловца са бобицама, па заките њиме своје шешире, а и коње што дрва вуку, па који пут и сватовске коње. Није давно било, да су граничцама и врачали нешто, јер су их задијевали за *кушак**) од собних

*) *Кушак* је по казивању људи исто што и *чеп*, *стезаљка* или *петљка*.

врата; а и бобице су узимали за лијек, али од које болести, то не могох да прочујем.

Бодљивога пијетловца има гдје више гдје мање по свој Фрушкој Гори, а тупога ћемо опет мало гдје наћи. Да ли гдје од њих праве метле, као н. пр. по Италији, и да ли се, као што тамо, и по нашим крајевима једу млади изданци, то бих желио да дознамо. У једној књизи од године 1825 читамо: »In Italien geniesst man die jungen Wurzelsprossen (од бодљивога пијетловца) abgebrüht mit Oehl und Essig«, а у Вукову рјечнику стоји уз ријеч *кука* под бр. 3): »У Дубровнику се куке *обаре на се хладне једу с уљем и с octom* или лимуном«. Судећи по овом спремању или готовљењу јела као да ће биљка кука бити наш бодљиви пијетловац; а јер у Котору једу *коштрике* као »у Дубровнику *куке*«, ето нам већ готова одговора на један дио мало час истакнуте жеље.

* * *

Шта је *рањеник*?

У Вукову рјечнику то је herba vulneraria, не каже се дакле изријеком, која је врста биљке, докле је Панчићу *рањеник* или *раничист* Betonica officinalis L.. Трговац бингулски, господар Ђука Тешић, набере сваке јесени рањеника, па га сушн и суха оставља преко зиме, да му се нађе у невољи. Казиваше ми, како је једном кухао осушена рањеника у води и с оном водом да је испирао коњу *рану* на бутинама (бедрама), а од тога да је одмах зарасла. Еле није тешко погодити, од куда биљци име *рањеник*; а јер сам га видио у његовим рукама, поуздано кажем, да је рањеник Agrimonia Eupatoria L.

Мојо Медић.

СЛЕПИ МИШ

(Свршетак)

Још сунце није са свим зашло за догled, још осветљава врхове високих јабланова и црквених кула, али већ велики вечерњак — Panugo noctila — излази из својих скривалишта. Врло вешто летећи облеће врхове високих јабланова и јагњеда, па онда се у један мах подигне у висину, као да би да се утркује са ластама, које облећу злаћани крст на црквеној кули. Врло мало касније над површином великих баруштина, језера и река појави се мочарни слепи миш — Brachyotus Daubentonii — те облеће тек једва три дециметра више од површине, па тешко зарезнику, са којим се сретне. Нешто мало касније појављује се писасти слепи миш — Synotus barbastellus — који кад лети, једва га може човек распознати, јер никад право не лети; његов је траг тако искривудан, да је са свим замршен. Он најрадије облеће воћњаке и крајеве шума. Чим се почиње смркавати, излази дугоуви слепи миш — Plecotus auritus — из своје ложе те лети право у равним потезима, међу алејама, а за њим мишоуви слепи миш — Myotus murinus — одмах и непрестано облеће људске станове и друге зграде, те тражи себи храну. У тај исти мах излази и патуљац слепи миш — Nannugo pipistrellus — и облеће куће по улицама, и то обично са свим поред кућа и лет свој савија поред зграда тако, да не пропусти ни један угао у дворишту, а да у њега не завири, има ли који зарезник, да своју глад њиме уталожи.

Ово су у нас најглавнији родови слепих мишева, који нам неоцењену корист чине. Али поред ових, има их још до двадесетина родова, који такођер живе само на корист човечју. На целој земљи данашња наука изнашла је да их има преко триста врста, и већ нам овај велики број може јемчити, да они нису створени на људско зло, него на добро.

Изађимо топла вечера у природу на не ћемо дуго чекати, него ћемо на брзо видети, где по ваздуху стотинама слепих мишева крстаре у искривудану правцу, и хватају разне ноћне зарезнике, који чине штету човечанству. Тако је то код нас, а што даље северу, ту се број слепих мишева све већма мањи, јер је тамо и зарезника све мање. Али што ближе југу, опазићемо, да тим све више и бројем и родовима слепих мишева има, јер су и зарезници тако исто у већој множини, и бројем и родовима. Већ на балканском полуострву, па онда у Талијанској поред средиземног мора, још један пут толико слепих мишева има као код нас. Но у тропским је пределима права домовина слепих мишева. Не могу се набројати користи, које ове животиње чине у тим пределима. Кажу путници, који су по оним пределима путовали, да човек, који није својим очима видео, не може замислити толики број слепих мишева. Чим вече настане, пеле путници, множина слепих мишева у лету још већу таму направи. Нема ни једног шупљег дрвета, ни једне пукотине у зиду или стени; једном речи, нема ни једног усамљеног

места, које је у тами, где на дану, по величини места, стотинама и хиљадама не спавају слепи мишеви! Шта више, по густим шумама, у дебелом хладу на самом грању прастарих дрвета налази се хиљадама слепих мишева, што дању спавају, и путник често не може да прође, а да их гомилама не поплаши.

Шта је томе узрок, да у јужним пределима и врстом и бројем има слепих мишева куд камо више него у хладнијим, особито северним пределима?

На ово је питање врло лак одговор: на југу се дневно излегу и на свет изиђу безбројни зарезници; за сахат милијардима! Под оним влажним, а врло топлим поднебљем лежење зарезника тако се унапређује, да их је безброј у једном трепутку. А ти зарезници су храна слепим мишевима. Готово више од половине ових зарезника тек само ноћу уживају овај свет и траже себи храну, а дању по шумама, по шпиражу, гудурама и по ливадама, високом травом обраслима, спавају и отпочивају. Њихов живот тек онда настане, кад сунце за море заиђе, кад се птица, тај највећи њихов непријатељ, на ноћиште склони, онда тек оне собом ваздух испуне и тешко човеку и осталим животињама вруће крви! За ове досадне ноћне животињице створио је Бог, поред слепог миша, још врло мало животиња, да их, себе хранећи, тамане. Само овај, који је по тропским пределима путовао, може знати колика је моћ ових ситних ноћних животињица. Ни отровних змија, ни најкрвожеднијих животиња не боји се човек толико, колико оних мушица колумбача, од којих не може ни чим лице, руке и тело своје прекрити, а да ове животињице не нађу себи пута и до њих. А који је тај, који хоће са овима да се бори, какво би ту оружје требало, кад једним махом стотинама длановн човек потуче, али на њихово место поново хиљадама долете! Што их човек више убија, тим их се све више око човека купе! Продиру у уши, у нос и уста; залуд је сва људска одбрана, тешко човек дише од њих, јер са једним дахом стотинама с ваздухом у уста или у нос нагне. Облаком ова напаст човека на сваком кораку прати својом жалосном свирком. Отвори уста да одане од муке, ето ти му стотинама до отворених уста, и ако их брзо не затвори, брзо ће их напунити овим мушицама. Ни једну опасност човек не издржи теже од ове. Шта је ма каква бура на мору! Шта су крокодили и отровне змије! Шта су лавови и тигрови! Шта су разбојнички Индијанци и дивља црнци, који путницима тропских предела тако сметају! Шта је то све против колумбаче мушице и осталих ројева зарезничких? Ништа, заиста ништа! Да човек ову напаст издржи, треба да има врло снажну дурашност.

Из овога видимо, да ма како, или ма чим наоружан човек, или најснажнија људска војска и њена најбоља спрема не би се могла ноћу маћи, нити одржати, да није Бог створио једног му пријатеља, а непријатеља те напасти, који је тако исто тамани, као што се она множи, а то је: слепи миш.

Не треба да помислимо, да код нас нема те напасти од зарезника. Ако ноћу осим комараца и не нападају на човека и осталу животињу, али су тим шкодљивије рашћу, а особито нашој храни, којом се хранимо. О овој се истини можемо најлакше осведочити: узмимо само мало светила, па га оградимо стакленом цеви, н. пр. цилиндром од лимпе, и метимо га у суд, који је водом толико напуњен, да цео жижак у води стоји, до близу површине самога жишка. Светило ће распростирати светлост около себе; на чим наступи већи мрак, видећемо да је хиљадама зарезника разна рода на светлост око стакленог цилиндра навалило. Долетеће на стаклени цилиндар и непрпјатељи спузаће се на површину воде и утопиће се. Оставимо ли светило преко целе ноћи да светли, наћи ћемо сутра дан на површини воде хиљадама подављених зарезника, лептирова и осталих ситних животињица. Ово ће нас уверити, да је и код нас и у свима српским крајевима оваких животиња така силесија, да није никакво чудо, кад нам које године њиве опустоше; кад воће и сва шумска дрва у сред лета оголе; није чудо, кад нам које године говеда од голубаче ужасно страдају! Ко ће да изброји све родове ових животиња: ту су разна рода дувне, које су ужасни непријатељ јелових и борових шума. Ту су разне пређе, особито она најопаснија, трудна пређа, која често не само шуме и шљивике, него и све воћњаке са свим опусти. Ко ће да изброји мољце, кад крстаре по ваздуху хиљадама ројева? Ко не зна још за пустошење воћа и осталих дрвећа, које начини буба кокица? Тек онда, кад нам њиве црв упропасти, кад нам шуме и воћњаци оголе, и то по две три године узастопце, тек онда тражимо помоћи, али никад праву помоћ не изаберемо!

Већином ситна птица је неуморни непријатељ овог намета. Зарезник је сваки храна птичја, али и птичја влада има границе. Чим сунце заиђе, одмах се она спрема да отпочине, да се преко ноћ одмори и припреми за сутрашњу борбу за свој опстанак. Само још једна или две врсте птица — козара и сова — ноћ проведу, тамањећи шкодљиве зарезнике, па и ове сиротице прати проклетство човечјег сујеверја и предрасуде!

Једини је слепи миш, са којим се ни једна животиња сравнити не може у том погледу, јер шкодљиви зарезници нису само птицама храна, него и слепи миш једино се том храном храни. Птица хоће и семење и од разних плодова у извесно време да окуси, али слепи миш се искључиво шкодљивим зарезницима храни и то ноћу, кад готово сваки други створ божји у миру отпочива. Онда у лету завирне у сваки угао у дворишту, у врту, око камара пшеничних и друге наше хране; око шума, пашњака и над површином река, језера и разних баруштина Час је ниско на површини земље, час је у највећој висини и тешко зарезнику и другој сићушној животињици! Не може се од њега сакрити нити утећи, него свакојако мора, без икакве милости, у несити стомак слепога миша.

Природњаци су посматрањем нашли, да слепи мишеви разне врсте, имају природом одређена места у ваздуху, по којима лове, и као да се не хране сви једном истом храном, т. ј. једном врстом ситних животињица. Водени слепи миш само ниско над површином воде лови, и ограничен је на водене зарезнике. Дугоуви слепи миш лети непрестано по стазама шуме и алеја у висину до петнаест метара. Писпвац слепи миш облеће окрајце од шума у висину до двапаест метара и као да се храни самим зарезницима, који упропашћују шуму и воћњаке. Мишоуви слепи миш крстари по нижим воћњацима највише, подиже се пет до осам метара у висину, и као да је у храни ограничен само на непријатеље воћњака. Патуљак слепи миш непрестано куће и зграде у висину до двадесет метара облеће, и као да му је главна храна мољци, пауци и њима равни ноћњаци. Као год дакле што ове разне врсте слепих мишева не лете у једнакој висини, тако исто можемо лако веровати, да се и не хране једном храном, једним родом зарезника, јер и сами зарезници и остале нама штетне животињице не лете све врсте у једној висини; нека врста ниско, а нека високо, али су сва и свуда једина храна свима врстама слепих мишева.

Морамо још нешто навести, да не помисли читалац, да смо овде само добра својства слепога миша изређали, а рђава прећутали. Али морамо још напред напоменути, да ово, што ћемо сад навести, нека га не застраши, те да због тога још већма омрзне на ону врло корисну животињицу и да се у њему још већма сујеверица и предрасуда спрам слепога миша укорени.

Истина је, да у тропским пределима нека врста слепих мишева живи о самом ноћу, као што је: мајмуне и крилато псето, јер ови, кад се увуку у воћњаке и винограде, велику штету учине. Осим тога, што нам се чини још страшније, у тропским пределима јужне Америке има једна врста, која у животиња и људи у спавању пруће крви потражи, крв сиса, па кад кад и човека у сну нападне. Али ово није ни тамо никаква страхота, а камо ли код нас, где ових и нема. Истина, има и код нас две врсте слепих мишева, а то је велики и мали потковичар, који би кад кад лизнуо вруће крви, кад би га која животињица понудила, али то су све ништавила и од ове две врсте, јер и њихова је главна храна само ситна шкодљива животињица. То није ништа наспрам оних толиких разних врста, које се све листом хране једино хватањем ситних зарезника. Погледајмо у балегу слепих мишева, па ћемо видети у њему само несварљиве делове од зарезника, а то је већ јасан доказ, чиме се слепи мишеви хране.

Његов уједац издаје га, да је грабљивац, јер је наоружан са тридесет и два до тридесет и шест шиљастих, врло оштрих зубића у два реда, и о тој оштрини његових зубића многи се осведочио, ко га је хватао и голом руком мучио! Познато је, да где која буба, као што је носорог, јелен, бумбар и т. д. који имају врло тврде поклопце над крилима, његовим оштрим зубићима не могу да одоле, него све пуцају под притиском његових вилица.

Природњаци тврде, да нема оштар вид ни ноћу, а даљу тек назире, али тим му је оштрије ухо и осведочено је, да кад који зарезник ма најтише по ваздуху лети, ухо слепог миша већ је чуло тај тихи лет. Осим тога у носу има најоштрије осећање. Код неке врсте превучен је нос дебелом кожицом и кад би се та кожица само мало оштетила, морао би сиромах угинути. Оштро осећање у пипању има у кожици, којом су му прсти разапети и сачињавају му крила. Полет му је оштар; истина не баш као у ласте или у које друге птице, која лебди у ваздуху па тек кад кад крилима маше. Слепи миш у лету непрестано маше крилима, као год птиче полетарче, али лет му је сигуран. Осим тога слепи миш није у стању са земље полетети као птица; он се сиромах мора пре тога успузати на који виши предмет, па тек онда отпусти се и у ваздух полети. Иначе може се рећи, да брзо и вешто лети.

Дању станују слепи мишеви на разним местима сакривени, и то више пута у велику друштву заједно, али женке од мужака готово код свију врста већином су одељене. Као што већ напоменусмо, дању у миру отпочивају, захваћени стражњим ноктима о какав предмет и висе подигнуте главе, више пута у гомили један поред другог. У овако тесну спопштају истина трпе један другог, али баш не из

искреног пријатељства и због тога се кад кад међу њима појави борба, али обично за мало. Чим наступи сутон, одмах међу њима почне живот. Један за другим почне влажити своја крила неком масном течношћу, изузи на поље и полети у ваздух у лов. У овоме је лако опазити, да само по некоји, једни и исти слепи мишеви једну околину облећу, другу други и т. д. као да су и у њих радови подељени. Непрестано сваки једном линијом; па онда се врати истим путем натраг, и то тако непрестано бива, докле се год са свим не уверя, да ту више лова нема. Врло је прождрљив; десетина кокица, на тек онда своју прву глад намири, а поред тога број сићушних лептирића, дувни и вештица врло је велик. Тек што се наситио, пожури се, да се где год напоји, а то му ваљеше јако у стомаку скори. Тек што се воде напојио и поново своја крила помазао и приправио се за полет, а већ је огладнео, и ено га видимо, где опет лови по ваздуху. То му је цео ноћни живот, непрестано на изменце једе и пије, док не почне зора свитати, и тек се онда смести на своје место да спава. Сушта изелица!

Ово је леп живот, кад би то тако увек било, али има и он врло горких часова у свом животу. Колико пута бива, да се по ваздуху пусти облаци нагомилају, почне падати киша, често се догоди не само једну ноћ, него кад кад и више, по неколико дана и ноћи. Онда су на слепом мишу највеће невоље. Зарезници и друге ситне животиње онда чувају своја склоништа, јер би им се укваснла крила на првом полету. Често слепи миш, гоњен глађу, и по киши излети, али сиромах мора да се врати гладан натраг; и кад кад више ноћи проће, а он на таком времену ништа не окуси, ни чим се не заложи. У рано пролеће или позњу јесен, док је ваздух хладнији, почиње рано излетати, а доцне легати, али поред све те његове вредноће не може да наће хране ни толико, да може бар прву своју глад намирити. Неке врсте у јесен селе се на кратке путове к југу, као и птице селице, неки опет мењају пред зиму своја склоништа. То можемо опазити и на дугоушом слепом мишу. Лети отпочика у шупљим дрвима и таванима, а у зиму се склони у подруме, оџаке и пећине. На угодним местима наће се хиљадама слепих мишева, и то највише једне или бар сродне врсте заједно. Неке врсте презиме појединце, али сви, који год код нас остану, целу зиму преспавају. Кад кад код пријатног вечера по која се пробуди на полети и у слободу, али се то већ ретко догоди.

Своје зимње спаваље не почињу све врсте у један мах. Први почиње дугоуви слепи миш, мало касније у завршетку октобра или у почетку новембра мишоуви и водени слепи миш. За овима вечерњак, на онда писасти, а најпозније патуљак слепи миш. Али као год што не почињу заједно зимно спаваље, тако се исто у пролеће и не буде сви заједно. Не буде се оним редом, којим спаваље почињу, него са свим обратно. Први почиње већ у фебруару патуљак, па онда сви редом тако, да се до краја марта сви пробуде и рад свој почињу.

Кад су већ неко кратко време после зимњег спаваља храном се опоравили, почињу се парити; али код њих љубав није ни у полу тако страсна, као код осталих сисаваца; нема ту никакве борбе и отимања међу њима, него то код њих иде све мирним путем, па чим се женка оплодила, одмах се са мужаком раставаја. Женке живе у чопору међу осталим женкама; а мужаци животаре самохрано. После пет до шест седмица после оплођења женка донесе на свет једно, а највише двоје, врло нејачких слепих мишића, који се захвате оштрим ноктима за груди материне и тако мати с њима и даљу почива и ноћу иде на лов, а они се непрестано држе за њу и сисањем се отхрањују, док не одрасту. У том их мајка већ поучава на храну, којом се и сама храни. Њихово растење не траје дуго, осам седмица, нису потпун узраст ни довршили, а већ се отпуштају од мајчиних груди и полетаре у лов против оних животиница, које су људској привреди штетни.

Слепи миш је најмањи међу сисавцима, јесте: најмањи је, али највише користи доноси људима. У лету изгледају много већи него што су баш заиста. Мали потковичар тек што је шест сантиметара; патуљак је нешто врло мало већи од првог; а највећи је мишоуви, који је седам сантиметара у дужину, а осим тога је сам реп до пет сантиметара дугачак.

Слепи мишеви изгледају врло глупави, јер су дању на светлости врло дремовни; али ноћу је таког изгледа, да човека увери са свим о противном.

Израст коже на лицу око носа и очију чини га страшним и ружним. Помислио би лаковеран човек, да у њему има нешто тајанствена, ванприродна. Може бити да је и ово један узрок, што је на њему људско проклество и сујеверно уверење.

Слепи миш има много непријатеља. Многе грабљиве животиње иду у лов против слепих мишева; али на срећу, још се добро зна од њих сачувати, јер врло вешто пара у летењу. По себи се разуме да младићи, још у летењу неизвежбани, највише страдају. Али највећи му је непријатељ човек у своме лудилу, сујеверју и предрасуди. Глупост и предрасуда, простота и незнање тако га заслепе, да их стотинама на спаваљу потуче, али на своју ужасну штету.

Ево, наведосмо све што смо знали о слепом мишу разних родова.

Морамо напоменути, да нам разни зарезници толику штету у пољу, у шуми, на њивама, виноградима, воћњацима и вртовима почине, да је не може човек лако проценити, и опет се слабо позорности и пажње обраћа на та пустошења. Једино се зна, да трпимо велику штету; али од куд та штета долази, не ћемо да тражимо, него је гледамо скрштених руку и чекамо помоћ с неба. „Помози се, па ће ти и Бог помоћи!“ Ове су речи бисерна зрна, и баш због тога треба да се латимо, да настојимо колико у нашој снази стоји, те да почнемо војевати против таких грдних непријатеља нашим земаљским производима, па ће нам заиста и сам Бог помоћи!

Како која година, све смо већма приморани, да се што боље постарамо за своје одржање, јер сваки дан све нам се више гомилају потребе. У хатар свом одржању настојавамо да што боље и рационалније обрађујемо земљу, да нам она што више и што лепше плода донесе. Ђубримо земљу и добро оремо, да тим гојазнија и трошнија постане, да усеви на њој могу боље напредовати и богатије плода доносити. Овако радећи приправљамо земљу не само изврсну за сваки сад и усев, него је приправљамо и за што боље станиште, за што мекше и топлије гнездо зарезницима, њиховим јајцима и црвићима. Што се које земљиште боље обрађује, тим је оно зарезницима боље легло, јер у њој више богате хране налазе. Тај се гад множи и храни по стаблу, гранчицама, цвету и у самом плоду у толикој мери, у колико за себе може наћи доста хране. И у самој природи влада најстрожији закон, јер у њој се само толико створова може намножити, колико се на земљишту може исхранити. Сви зарезници не тамане свако биље, сваки усев, сваки сад. Једни су одређени за једну врсту, друга врста зарезника одређена је за другу врсту, трећа за трећу и т. д. Али одређено је и нама, да неко биље у што већим просторима негујемо, јер нам је највише потребно за наше одржање, као што су стрнини усеви; друга врста нешто нам је мање потребна, као што су виногради, воћњаци, шуме и т. д. и баш због тога дужни смо, себе ради, против оних непријатеља борити се, који су баш од природе одређени да се хране најпотребнијом нашом храном.

Као што рекосмо, никад се не може у природи намножити више оних, који једу, него што има за њих хране. Што се више хране намножи, тим јој више природа непријатеља произведе. Само је човек изван тога природног закона. Често само време толики гад утамани, да где које године једва видимо ког лептирића, коју бубу кокицу и т. д. све је то или зима, врућина или киша утаманила, само да одржи равнотежу у природи, а човеку више да остане.

Природна наука узела је себи у задаћу, да научи човека које су му пријатељи а које непријатељи раду, а по томе и одржању му. Не усхте ли познати и саслушати глас те спасоносне науке, и не прими ли је к срцу ради своје користи, онда је изгубио право да се тужи на штету, коју му непријатељи његова рада на њиви, у воћњаку, у шуми и врту учине. Сваки човек буде кажњен оним, против чега је грешио.

Најпосле, обраћамо се прво на сву браћу наше учитеље, да још у школи чувство љубави нашег народа спрам слепога миша у деци пробуде; па онда обраћамо се на све оне, којима лежи на срцу што обилнија корист рада им, нека проучавају природу слепог миша, нека упознају пријатеље и непријатеље своје крваве муке и тек ће онда престати оне силне тужбе, које се често чују баш у нашим крајевима; отпашће сујеверје и предрасуде, које нас још од првих времена гоне и штету нам чине.

М. Д. Дејановић.

КЊИЖЕВНОСТ

ЗНАЧЕЊЕ РИЈЕЧИ „УНИГУЈЕ“ У „ОСМАНУ“

Поводом поправака текста, што их је у овом листу објавио госп Др. Лаза Томановић (бр. 9—12), држећи се будимскога издања од Јевте Поповића, учитеља трстанскога, занео сам за ријеч »унигује«, па сам ево потегао да јој одредим право значење.

„С Крушославом *унигује*,
И веселиј свеђ се каже..“
(XII пјевање, 537)

У будимском издању »мјесто *унигује*, што се *не разумије*, стоји *умиљује*, што има смисла«.

Да ли се данас говори гдје *умиљивати* и

још без *се*, ја не знам; али по моме разложењу нема тек смисла »умиљује«, по што *се умиљавати* може »коме или код кога, око кога«, а никако »с киме«. У осталоме и пјесник пјева:

„Наравнога отров гнива
крије Турчин дворан силом,
једно мисли, друг' открива,
извршива треће дилом".

Зар се ово зове *умиљавање*? Али да постигне своју наклеиу намјеру:

„Р'јечима је обл'јетује
све што може бољ' и драже".

Господин професор А. Павић мисли да »унигује« по јужноме говору гласи „*уњегује*", па би онда долазило од *уњеговати*, што је Јован Бошковић узео и у земунско издање (види »Рјечник« озада).

У моме завичају у Лици, у прозваном *Прилогу*, па јамачно и с ону страну Лумбарденика и Кука, и данас се каже за човјека, који се другоме подвлачи, подилази му, удворава се, онако више подругљиво: вражја *уњига*, прођи се те *уњиге*, окани се те *уњиге*, шта ће та *уњига* ту код тебе — а све за то, што *се уњигава*. Па и за дјецу, када око родитеља или кога другога облијеђу, те их засмијавају, љубакају и тепају, а све да издраиче што од њих или да им испуне вољу, вели се: да *се уњигавају* и да су *уњиге*.

Да ли се којом приликом говори: *уњигује се*, нешто се не сјећам; али *се* не можемо ни *уњигавати* »с киме«, за то би требало тај стих овако исправити:

„*Крушчлави с' уњигује*,
и веселиј' свеђ се каже,
р'јечима *је* обх'јетује
све што може бољ' и драже".

Сад и ова три стиха ћеише пристају уза први, особито оно „*је*" у трећему.

Ко зна боље, родило му поље!

Мојо Медић.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Прота Јован Вучковић јавља, да је дао у штампу Златоустових шест књига о свештенству, које је превео с грчког и којима је додао преко две стотине опаваака.

+ У издању српске краљевске академије изашло је ново дело проф. Ј. Жујовића „*Геологија Србије*", и то први део, који обухвата топографски део. Радовали бисмо се, да се наши стручњаци овим радом заинтересују, те коју о том проговоре, јер и сам предмет то изискује.

— „Балканска Царица" књега Николе I преведена је на руски. Превео ју је Милош Жеравић, који је за то одликован коларом Данилова реда четвртог степена.

— Издавачка књижара Д. М. Ђорђа у Београду јавља, да ће крајем овог месеца изаћи прва свеска Дикенсова интересантног романа под натписом „Пиквик и његово друштво" у преводу Мите Ђорђића.

— Вој. М. Ранић, универзитетлија у Паризу (5 rue Rollin), јавља, да није могао до сада издати свој „Грчки устанак 1821 год.", али се сада, вели, постарао, да књига изађе најдаље до краја овога месеца.

— „Јавор" у 13 својој свесци овома поводом прикazује Војновићеву књигу „Vogj krok Dubrovnik i okolna mjesta". „Književna Smotra" у 10 броју препричавала Јаворов приказ, напоминући, да се с њим потпуно слаже.

— Миливој Шпевец приредио је по Бојесену „Римске старине", које „Književna Smotra" топло препоручује „slovenskim učiteljstvu, da si njeme poranjaje manjkavosti svoje obrazovanosti".

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— За чланове књижевном одељењу Матице Српске изабрани су у овогодишњој скупштини књижевник Мита Нешковић и уметник Урош Предић. За почасна члана изабран је Мађар Мавро Јокаји.

— У Сомбору се склопио одбор, који ће приредити свечаност у славу четрдесетогодишњица, како учитељује и на просветном пољу ради *Николе Б. Вукићевић*. Одбор је објавио већ и распоред прослава, која ће се славити 16 и 17 овог месеца.

— Михајло Хорник, душевни вођа лужичких Срба, славио је пре кратког времена шездесетогодишњицу од свога рођења и уједно четрдесетогодишњицу, како ради на књижевном пољу Хорниково је име тако тесно скопчано с целим напретком лужичких Срба за минулих четрдесет година, да се с правом може за њ рећи да је отац лужичких Срба. Издао је много филолошких дела, народних песама, забавних, школских и верских књига, председник је Матице Лужичке и установивлац и потпомагач многих друштава.

САДРЖАЈ: Песништво: Случајни састанак. Иди. Умрлому чеду. Непуњена слутња. Ладна надежда. Мрки Вук. — Поука: Пијетлозлац и ранбеник. Слепи миш. — Књижевност: Значење ријечи „унигује" у „Осману". — Ковчежић: Књижевне белешке. Просветни гласник.

Издаје књижарница Луке Јоцића. **Срп. штампарија дра Св. Милетића**

БРОЈ 40.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 3. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

СТАРИ МАЧ

Камо дани, кад си некад
По бојном се пољу вио,
Жедан крви, грозне славе,
Стари мачу, љута змијо!
Срце ти је огањ дало,
Смртни фијук страшна рука,
Певао си и пламтио
Сред крви и дивљих мука,

Певао си, песма ти је
Била само: смрт и слава,
Смрт крвнику, слава вечна
Нек јунака увенчава! —
Паде јунак с вековима,
Умре сунце дивних данâ,
Ти остаде, мрки сведок
Мртве славе, љутих ранâ.

Прах те једе у тишини,
Ал те Србин праху не да,
Век те чува вековима.
Потомак те с надом гледа,
На у ноћи трула мира
Брише рђу са оштрица,
Твојим сјајем душу греје,
Гони мрак са тужна лица.

Руку стеже, куша снагу —
Кад се спомен славе јати,
Он се куне, да ће тобом
Мушка бедра опасати.
Жељом грли слике дивне,
Борбу чека, славно време,
Да завришти бојна труба
И дигне се храбро племе.

На да суне там, где пламти
Крв јуначка, борба слепа,
Да раскида тобом ланце
И крвничке главе цепа.

Ленскій

АНЂЕО

У поноћи немој пад сањивим светом
По незнану путу из свештеног раја
Анђелак један летео је летом
Кроз светлост звезда и звезданог сјаја.

Посланик неба, гласник дана свети'
Све јасне звезде прешао је туди,
Док мирно заста на овој планети
И тихим кроком пође посред људи.

— Иди, Бог ми рече, мог анђела ето!
Радост и божанство у оку му сјаји,
Чедност светог раја и знамење свето
И небесну љубав он у срцу гаји.

Млађана му душа мир и срећу труби
И присуством својим слатку радост лева —
Од сад срце твоје нека њега љуби,
И нека га хвали и нека му пева!...

И од тада ето, мој анђеле плави,
Свечано и мирно звоне моји гласи:
Моје срце само твоје чари слави
И небесну чедност, што ти душу краси.

Јов. А. Дучић

ЈЕДНА ЗАДЕВИЦА

ИЗ МОЈЕ НЕШТАМПАНЕ СПОМЕНИЦЕ

(Свршетак)

Овде стајаше наш девети корпус под фелдмаршалајтнантом грофом Шафготчем. Управитељ његова ђенералштаба беше потпуковник Кризманић (умро као заповедник града Варадина у истом граду). Бесмо пријатељи још од године 1842, при мерењу у јужној Чешкој.

Из Брашова јавим по дужности своме старешини, пуковнику Јунгбауеру, управитељу ђенералног штаба наше војске, у Букуреште целу ону моју задевицу у Нехојашу. Учинио сам то из два разлога: требало је да зна наше заповедништво о тој препони, а друго: јемачно ће мој противник јавити својој власти тај сукоб, па да предупредим, да догађај не извитопери на своју корист.

Пре свог поласка у Букуреште, тим истим путем, испричам Кризманићу своју задевицу и замолим га, да ми да један вод војника, под командом једног официра а под именом извиднице, да поведем са собом до Нехојаша. Ја ћу их вратити из тог места. Тиче се тога, да онај заповедник straže види један део царске војске, од које су педесет хиљада настањени данас у Румунији.

У Красни нађем војнике од осме регулашке регименте, под заповедништвом једног официра.

У ноћ приспесмо у Нехојаш.

Сутра дан у девет часова одем горе поручику, заповеднику пограничне straže, заједно са мојим млађаним другом, заповедником наших војника. Поведем и једног унтерофицира, као тумача, јер писам знао тако добро румунски, а требало је да зна и мој друг, официр, све чега се тиче. Горе пред кућом нађем на једног ондашњег грађана, бољега реда, и замолим га, да и он буде ту, то јест, да буде моме противнику — девер.

Кад уђосмо у пространу писарницу, али велика промена се збила у кући: млада, лепа домаћица родила сина. Мати лежи десно у постељи, лево на дивану поред пећи седи гарава, крупна, дебела дојкиња и баш дојн кућно сле ме. Поручик седи уза сто са неким актима у руци. Беше то приморњаст, омален, буцмаст човек. Ја замолим госпођу да извини; не знађах, да се та радост десила у кући, за то замолим домаћина, да изволи изаћи са мном или у другу празну собу или под ведро небо; имам нешто с њим да расправим. Он се набрецину. Не ће, вели, да излази из своје званичне писарнице.

»Добро« — рекох — »кад не ћете, онда ви одговарајте... Дошао сам, господине, да вас лично позовем на одговор за ону мени пре десет дана нанесену личну увреду, кад сте ми у брк рекли, да ме не признајете за аустриског официра; даље, на одговор, што сте омаловажили својеручни потпис мога врховног заповедника, фелдмаршалајтнанта грофа Коронинија, рекавши, да не знате, ко је тај Коронини. Ја вас за то позивљем, као официр официра, на двобој. Ево вама ваш, ево мени мој сведок и девер. Ево две оштре сабље наше; ваша ће јемачно бити тупа. Ако пак претпостављате пиштоље, ево мојих кубура.«

Мало час за тим додахох:

»Но видећи промене у вашој породици, вашу супругу као породиљу у постељи, ја сам једино из призрења према вашој госпођи склоњен да се задовољим, ако ме молите за опроштење за оне увреде.«

»Ја да молим? Никад, никад!«

»Онда бој! Ви га хоћете!« — рекох му ја са свим мирно. — »На вашу одговорност. Као што виде сведоци, ја вам остависх врата отворена.«

Сад наста у соби покор: породиља поче да запева, дојкиња да зипара и да јауче, мали Румун да дречи из свега грла . . . А, то беше призор, да човек побегне.

Извадим часовник и положим на сто.

»Господине! За пет минута или сте молили за опроштење или — бој!«

Један, два, три, четир минута протекоше у бездан . . . и једва се тврда глава преломи и рече:

»Молим за опроштење!«

И тиме беше свршена задевица.

Захвалим оном грађанину и опростим се са својим сведоком. Он оде са својом четом узводно реке Бузеје у Ердељ, ја низводно у варош Бузео и у Букурешће.

Оно, што сам о тој питомој долини реке Бузео напред рекао, остаје у вредности нигде стене, нигде стрма пада реке; шума с обе стране. Ја сам у свом опису назначио ту долину као једину згодну за железницу. За што нису уважили моју споменицу — не знам; али то знам, да је велика штета, што нису ту, већ у долини реке Прохове, на подножју Вучестових урвина, сградили пругу.

Кад приспем у Букурешће, чујем, да је управитељ генералног штаба мој рапорт поднео врховној власти и да се жало, да је наш један официр при вршењу добивеног налога могао наићи на такве препоне и такве увреде. У исто доба дође ми друг, капетан Трајан Дода, па ми достави, да је ту брат оног хајдукавгације у Њехојашу, па се жали, да му је брат од стране румунске владе, због тога понашања његова, отпуштен из службе, без пензије.

Ја одем с места лично пред грофа Коронинија, јавим му ток те ствари и како је свечано пред сведоцима молио за опроштење и тиме дао сатисфакције.

Замолим свога старешину, да кнезу Штирбеју добру реч каже, како би оног официра помиловао. Гроф Коронини одмах оде до кнеза и овај уважи жељу те помилује официра и поврати га у пређашње му звање у Њехојашу.

Од куда се он тако опрео мени и мојој мисији?... Тамо горе у планини усамљен, ни у ком додиру са светом и са образованим друштвом, његово се патријотско срце кињило и гризло, што је аустриска војска ушла у његову отаџбину. У својој наглости и пргавости није просудио, да је то по Румунију био једини спас и благослов, јер тим је њојзи био заштићен рат и беху јој заштићене све с ратом скопчане невоље и пустоши. Да је један једини пут био у Букурешћу, или другој којој већој вароши, био би се уверио, какав ред и каква дисциплина влада у нашој војсци, па би се опријатељио са нашом опсадом. Овако нас сматраше за душмане својој отаџбини, и тек што му се ја указах на згоду, он потеже, да искали своју срџбу на мени.

А ја? Ја баш нисам онај, који ће се тако лако дати сатерати у тикву, који ће се свакој шуши подати, на макар ме стало живота! Ја не бих дао да ми нико смета, кад вршим своју дужност.

Немачно ће бити поучно, што сам овај догађај верно описао. Из њега упознајемо парав румунског народа, тог иначе честитог, благог, доброћудног, простог па и јуначког народа. Да је јуначан, уверили смо се на Гривници.

Ево како га црта сам Румун, Иван Славићију, у својој књизи на страни 144:

»Румун је тврдоглав и не ће ти примити, за живу главу, нову идеју, коју смо ради да му препоручимо.«

А на страни 145 каже:

»У ствари, која се њега тиче и која његову корист условљава, тако је самовољан и пркошија, да ју — једино из ината — не ће примити, ако му је ко други препоручује.«

»Румун је« вели даље »иначе најбољи, најпоузданији човек, само ако смо погодили жицу, на којој му можемо веровати. Али ту жицу тешко је погодити, јер Румун је пре свега — *нескрен*. Искреност у његовим очима није никаква врлина. У румунском језику и нема речи за *искреност*. У опште, по његовим назорима, не спада искреност у дужност, и ко истину каже па се тиме оштети, том се ругају.«

Та ружна навика нестинитости од стране кнеза Б'скарусињског и његових сељака у мало што не умори човечји живот у двобоју. Јер да ја добих на Богојављење одмах у јутру при поласку у њину селу коње, прошао бих кроз Њехојашу, а не би ме нико задржао, не би се сукобио са оном пржом те не било никоје задевице.

У Бечу, на Преображење 1892.

Јован Стефановић Виловски

МРКИ ВУК

ИСТОРИЈСКИ РОМАН АДАМА КРЕХОВЉЕЦКОГА

ПРЕВЕО С ПОЉСКОГ РАЈКО

(Свршетак)

Из раскошних снова пробуђена, суровом руком Борковићевом, Јадвига не могаше да се опрости страха, који овлада њоме после оне страшне ноћи. Краков и краљевски замак постадоше за њу место најљућих мука; желела је да утече одande и да се за увек сакрије испред људских очију. Чезнула је сада и за Жегањем, а те осећаје не умејаше притајити пред краљем, који је бадава гледао да ју утеши и умири. Јадвига беше сваким даном мршавија и слабија, а свако вече обузимаше ју тако неодољива бојазан, да је готово силазила с ума. Спопадаше ју језа, кад види туђа лица, а на сваку галаму падаше у несвест.

Краљ, тешко забринут за живот миле љубе а у исти мах и за живот очекивана потомка, науми одвести Јадвигу из Кракова, а то је најпосле могло добро утецати и на узрујано духовништво.

— Скрићу је — мишљаше — дотле ће свет мало заборавити... а она ће оздравити! Ваља само наћи тако скровито и тихо место, где не би никако врева могла доћи до ушију болесници.

И после дуга размишљања изнађе.

Два сата хода од места Ченстохове, где се на Јасној Гори дизаше стара дрвена парохијална црква, у песковитој околици, зарасло четинастим шумама, дао је Казимир још пре сградити малу тврђаву.

Беше то сушта пустиња. У сред шума песковите равни, а по њима пржине и големо, високо стење најчудноватијих облика, као да га је разбацала дивска рука.

Стење се то пружаше у ланцу до велике равнице, на којој је стрчала највиша стена или боље лом; с једне стране беше се устрмио до небеса, засечен као зид, неприступачан — с друге стране пукла у раселинама ждрела, велики ходници, пештере и пећине.

Кад је краљ, у лову, заишао једном амо, усхићен видиком те дивље природе, науми да се окористи природним утврдама тога места и да подигне замак за обрану на врху тих ломова.

Повезаше тада те стене железним шипкама, ископаше опкопе и шанчеве, опасаше зидом, а на врхунцу сградиште омален, али леп замак, који изгледаше на тој висини као да досиже до неба са своја три бедема.

Еле, чим се Јадвига мало опоравила, Казимир, видећи да јој је преко потребан мир и непомућена тишина па да може са свим оздравити, превезе ју у ту тврђу, названу Ољштином, по маленоме месту, које се подаље пружаше.

Ту је бону жену окружила тишина и глухи мир. Једноличан шум четинастих дрвета успављиваше ју, место Улрикове лутње, којој звуке, од оне ноћи, не могаше више да слуша; и ту први пут, од оно доба, бедна Јадвига дође до мира.

Отправив на ново посланство у Авињон ради развода с Аделајдом, краљ с немиром очекиваше резултат; видећи пак, како се Јадвига сваким даном опорављаше, све с већим поуздањем гледаше у будућност.

— Ако ми Бог даде сина — мишљаше — све ће се то ублажити. Сав народ биће онда уза ме... уз њега... та то ће бити моја рођена крв... биће унук Владислава Локтка... наследник Пјастâ!...

Тешко се још краљ, да ће и папа најпосле попустити.

— Најпонизније сам молио за развод мрског брака — понављаше сам у себи. — Послана су у Авињон многа и вере достојна сведочанства, да нисам зло мислио, кад сам узимао Јадвигу, да нема никакве саблазни, него на против, да је од то доба престала свака саблазан, јер сам веран оној, коју милујем...

Но свему томе могаше да наикоди глас, што по га Борковић рашири о двоженству — и из тих веселијих мисли пробуди краља тешка брига, шта је и како је у Великопољској: је ли Борковић успео да однесе, и у ту стару пјастовску покрајину, глас о срамоти Јадвигиној и да баци заметак буне против очекиваног наследника? То га је питање пекло као жива ватра. У Кракову беше лакше угушити подигнуту вреву, јер ту окружаваху краља верне и одане слуге; али онде, у Великопољској, где се непрестано дизаху буне под водством Маћковим, шта онде да се учини, па да се стане на пут разглашењу?

Сатрти Борковића, запушити му за увек осветљива уста — смрћу га казнити! Тако хоћаше краљ, ускипео гневом на дрског војводу; то захтеваше његов увређени понос и љубав к Јадвизи...

Али пан Јашко од Мељштина, размислив пажљиво о свему, световаше, да се умири.

— Опроштење и помирење — говораше — боље је него најоштрија пресуда. Нека се Борковић покори, нека тргне увреду, нека сам угуши вреву, коју је подигао, па ће то бити најуспешније и код папе... На то га треба приселити по што по то... А сувише оштра пресуда, изречена против тако моћна сенатора, свакојако ће се разгласити, па то може само да нашкоди разводу...

Краљ је слушао, бунио се још против опроштења, али је признавао, да Јанко право вели.

Изненадни долазак Коханов пренерази га — али весело лице слугино одмах му поврати поуздање.

— Борковић — запита — сатрвен?... Ухваћен?

— Борба је беснела — одговори Кохан — кад морадох одлазити; али победа беше већ сигурна.

Казимир се намршти.

— Изневерио си их, дакле, пре свршетка — рече зловољно. — А по што си дошао?

Кохан се осмехну, поверљиво приђе Казимиру и шапну:

— Довео сам милостивоме господару чиме ће да разбије бригу и да растера самоћу у тој ољштинској пустињи... Ја нисам створен за појника... не могох им помоћи. Речено ми је да идем у Познањ с том девојком. Ја сам волео да се тебе, краљу, вратим...

Казимир слушаше, не разумевајући.

— С девојком? — понови. — С каквом девојком?

— С ћерком Винча од Шамотула, коју је Борковић држао од малена у сужањству, а сада ју Наленчи ограбише... Дивота од девојке!

Говорећи то, скочи к вратима, отвори их и уведе Марту.

Ћерка Винчева уђе смело. Дневна светлост падаше управо на њено лице и стас и показиваше зачуђеним очима краљевим дивну јој лепоту у свој слави. Беше бледа, а у очима јој се огледаше сета. Тако журно путовање, као бегство, после толикога узрујкања, напрасан растанак с оним, кога јој је срце замиловало целим, ничим неспутаним осећањем; тешка брига за живот његов у тој борби, којој је видела само почетак, — све јој то испуњаваше душу неописаним осећањем, које буђаше давнашње слутње и црне мисли... Та ето среће, коју осети за час, утече од ње као од уклете... еле клетва, која тишташе главу ћерке издајникове, није јемачно скинута, кад ју мораде оставити витез Јанко, кад ју доведоше краљу, о коме јој говораше Кохан, да има велику моћ, да може наградити али и казнити, миловати али и осудити... Нема ју за што наградити и миловати... еле, ваљда ће ју казнити и осудити за очино издајство!...

Ипак без страха гледаше у лице краљево, не обарајући главе, спремна на све.

Засветлише се очи Казимиру, кад виде тако лепу девојку... Кохан доиста није лагао, кад је говорио о дивоти!

Краљ журно приђе Марти и ухвати ју за руку.

— Ко си ти? — запита умиљато.

Она мало ником пониче, дирнута благим брујањем тога гласа.

— Ја сам — одговори тихо — ћерка оногa Винча, коме је име проклето због издаје... Казните ме, господару, за њу... јер сам ја његова крв!... Само се смилујте оној, која ми је била мајка, дадиљи мојој, Агати..!

Говорећи то, сагибаше се још ниже, готово до колена краљевих.

— Чека она — заврши Марта — чека у велику страху од онога часа, кад је утекла скупа са мном из кожмињског замка... Не чините јој, краљу, кривде!

Казимир, зачуђен том необичном простотом речи и држања Мартина, подиже ју, притрли руком и с великом добротом гледаше у бледо јој, од узрујаности уздрхтало лице.

Стаде ју запитквати и слушаше одговоре, дивећи се њиховој садржини, из које јасно избијаше невиност тога створења, које беше од малена засужњено у зидинама кожмињског замка.

А кад виде Кохан, како се краљ живо занима, друкчије је то себи тумачио, и радовао се у себи својој мисли.

— Сад ће пропасти Јадвига — шапну — а ја ћу се ради те Марте дочепати на ново милости.

Примаче се полако краљу и, ограбив згодну прилику, зуцну нешто, на погледа Казимира с опаким изразом, као негда, кад је извршивао љубавне наредбе... Погледа га и осмехну се...

Краљ грозно смрси обрве. Разумеде он смерове слугине и ражљути се на њих пред том Мартом, којој се чело, окружено јасном косом, врачило неокаљаном чистоћом мисли, а уста, с простотом девичанске душе, исповедаху све своје осећаје... Гневно маче руком и показујући на врата:

— На поље! — викну Кохану. — За увек на поље!

А кад виде, да се Марта стресла на звук грозногa гласа, ухвати ју за руку и рече благо:

— Ходи, јадно дете, ходи краљици!...

Кохан се, од страха, забатрга до зида и потуљен, погурен изиђе из собе, знајући, да му је ту за увек изгубљено значење и место...

После неколико дана беше на ољштињском зам-

ку већи жагор него обично... Приспеде Јанко Заремба с оружаном пратњом, која пажљиво чуваше плен: ухваћеногa Борковица.

Целим путем пан Маћко не рече ни речи. Само кад је дошао да се растане са Сењивојем и Скором — јер њих одведоше на суд у Познањ — рикну од унутарњега бола или гнева. Искричавим погледом погледа на њих, затрза везама, које га спутаваху, и крикну хрипљивим, испреламаним гласом:

— Мрки Вук... још је жив!

То беше једина реч, што по ју изрече — хтеде им јемачно улити поуздање, којега више ни сам не имађаше.

Одмах по доласку изведоше га пред краљевско лице.

Казимир, намрштен, оштар, потресен унутарњим гневом, заседе у највећу дворану у замку, окружен својим двором.

Јашко од Мељштина, Добек Фредро и Јануш Сухивиљк уз њега, а и витешки Галко од Њедвеђа.

Кад га момци вођаху у дворану, Борковиц јурну напред и трже везама, које му везиваху руке, тако јако, да их у мало не раскиде. Глава му беше сагнута.

Наједаред потресе њоме и пламенитим погледом испод очију шину Казимира

— Краљу! — крикну, — Нека ми пусте руке! Сенатор сам, нисам слуга!... На смрт ме осуди, али нека та срамота везања не страши морем слутње те, који данас, поносити, стоје уза те!... Краљу, одреши ми руке!...

Казимир с великом мржњом гледаше на усколебана Борковица.

— Ти ниси имао милости ни за кога — рече. — Али хоћу да будем милостивији, јер сам краљ, а ти неверан слуга...

Пан Маћко опет трже везама.

— Слуга! — крикну. — Бог је већи господар од краљева, па му ја не хтедох да служим...

— Безочник! Богохулник! — шапутаху.

Али Казимир даде одрешити конопце.

Кад Борковиц осети, да су му руке слободне, одахну пуним грудима. Подиже главу, севну дрским погледом и укочи се.

— Борковицу — рече краљ — велика су твоја злочинства... Крв твојих жртава тражи казне...

— Платићу! — прекиде Маћко. — У праву су одређене гривне за властеоске и невластеоске главе... платићу!...

— Ти си већи злочинац него други — настави даље Казимир — за тебе мора бити и друга казна... Треба дати пример...

Ха-ха-ха! — груну у смех Маћко. — Није тебби до мојих злочина, није до злочина! Не мислиш ти, краљу, казнити за крв жртава, него се светиш, што сам Великопољску дочепао у своју власт... Светиш се, јер знаш, да не бих дао намеснишгва твојим слугама, док је мени главе на рамених... Светиш се пада све, што сам Јадвигу...

У тај мах прилети Јашко од Мељштина, па видећи, да је Маћко, ван себе од пакости, спреман да нову увреду баци краљу у лице, наједаред прекиде:

— Борковицу, умери се!... Кривица је твоја велика и може се изгладити само кајањем...

— Није за ме кајање! — врисну Маћко. — То је лукава врлина слугу, којом задобијају милоште... Изричите пресуду, само брзо, да дотле не побесним!

Краљ устаде. Умеде да савлада своју напраситост. Лице му узе израз пун величанства, озбиљан, суров, а без гнева. Пружи руку и рече:

— Маћко Борковицу, добро каже пан од Мељштина: обуздај своју злоћу, која је ту немоћна... Злочинима својим додао си дрску увреду читавом народу у лицу његова краља и оне, која ми је жена... Пореци увреду — покори се!...

Борковиц скочи напред. Изгледаше, е хоће да насрне на краља. Оружани стражари, иза његових леђа, ногребише га за руке и тргоше натраг.

Маћко се запенушио, тргао, отимао, а, осећајући своју немоћ, још се већма љутио.

— Лаж! — врисну. — Није то увреда, него истина! Ништа не поричем... Није твоја жена та Јадвига, него бесрамна наложница!...

— Ћути! ћути! — крикнуше сви у глас.

Краљ стајаше блед, уздрхтао, мрштећи грозно обрве.

— Изведите га — рече — бесан је... У јаму га баците ..

А окрећући се Јашку од Мељштина, додаде полугласно:

— Од глади онде нека скапава, док не порече!

— Ха-ха! — зарика Маћко. — Што рекох, не порекох... не порекох! Не дирајте ме! — вришташе на слуге, који га хтедоше ухватити.

Али га пограбише и отиснуше напред.

Беше леп, сунчан дан, кад вођаху Борковица преко дворишта онамо, где беше улаз у пештере у стени под замком.

Скупила се онде гомила дворана и момака. Сви стајаху ћутећи, јер је заповеђено, да буде тишина, да кака врева не престраши Јадвигу и не обзнани јој, е је тако близу њен заклети душманин, коме не смеде споменути ни имена.

Еле сви стајаху ћутећи, па с пренераженьем и притајеним дахом у грудима, гледаху на пратњу, која се приближаваше и из које се помаљаше големи стас војводин.

Њаше сада сам, поузданим и смелим кораком. Испод очију звераше око себе. На њему беше скерлетан кафтан, али издрапан и згужван у тромињу са момцима. Лице, бледо од срџбе, грчевито дрхташе; стиснута уста отвараху се час по час да захите ваздуха, кога зар не беше доста у задуханим грудима.

Пратња стаде. Застаде на подножју замка, где су стене, чудновато изломљене, једна преко друге, као да их је људска рука сложила, начиниле велик бедем. А доле земља као да је зинула... видела се, посред камења, црна, недогледна провалија...

Борковић стаде над њу и погледа.

Не устукну, него се испружи, забаци главу, а у том покрету паде му око на дивску прилику, која стајаше на самој ивици пропасти...

Дивље лице Дитрихово беше искривљено од подругљива смеха. Тевтонски див обављаше ту целатов посао... Обема рукама придржаваше голем камен, који ће да затвори чељуст...

Стресе се Маћко, кад виде из ненада побеглога стражара кожминских подземних јама. Изиђоше му пред очи све успомене некадашњега живота, све до ужасног тренутка Мартина бегства...

Крикну из пуних груди нељудским гласом и запенушен јурну на Дитриха.

Био би га убио измахнутом песницом, ал' га задржаше и опет ухватише за руке.

У тај час одазва се громко глас Јашка од Мељштина:

— Маћко Борковиџу! — говораше он, — краљ жели да се покајеш и поничеш... Поничеш ли увреду?...

— Не поничем! — открикну Маћко.

Одгурну саловитим махом стражаре, који га држаху, коракну к провалији и скочи.

Ували се до половице тела — али се одупре ногама о камење и још једном погледа горе...

— Своје ћу тело ждерати од глади — крикну још једном, — а не ћу слагати!... Јадвига је бесрамна наложница!...

— Заторите јаму! — чу се заповед.

Дитрих прискочи и гурну руком Борковица... Војвода паде доле свом тежином, да се одазва глух одјек... Див се дивљачки засмеја... згради голем камен и навали га на отвор. Камен се сваљи потмулим тутњем... јама беше чврсто затворена, као гроб...

— Дође крај... — промрмља Дитрих — страшан крај!...

И стаде трљати тврде руке.

* * *

Краљ беше врло узрујан. Није се надао такоме јогунству и мислио је све до послетка, да ће се Борковић, ухваћен, сатрвен, показати покорним. Ради мира, ради љубави к Јадвизи и лакшега развода, умерио се краљ и угушио своју рођену жестину према Борковицу — па и та жртва остаде безуспешна. Оштра пресуда беше преко потребна, а могла је само на ново пробудити грају. Та до тада се још није чуло, да се на тај начин казни тако моћан сенатор, тако силан великаш. А опет није се могло некажњено пустити и оставити у животу такога продрљивца, који је уздајући се у своју моћ, ишао јавно за влашћу у Великопољској против краља и није знао да заузда своје злоће.

— Можда ће га сутра... прекосутра сломити глад... — мишљаше Казимир, тешећи се.

Марта, као ни Јадвига, не знађаше да је Борковић у Ољштину. Знађаше само, да је сакладан и да се је морао предати. Примљена пријазно од краљице, одала се свом душом њеним услугама, али од онога часа, кад је дошла амо, не могаше се опростити туге, која ју је морила и која беше још увећана гласом о смрти Венцјаминовој. Ни појава Јанка Зарембере, ма колико да ју обрадова, не скиде с њене душе терета мрачне сете. Отела се плашљиво из његова наручја, а на његове нежне речи одговараше увек једно те једно:

— Чувај се... ја носим несрећу!...

Бадава се Јанко, не знајући узрока њеној тузи, усиљавао да ју растера. Марта се крила у својој соби или је трчала на савет исповеднику краљичину, који је, позван од Јадвиге, удиљ сада боравио у ољштиньском замку. Марта се користила тиме и водила с њим дуге разговоре.

Беше то сед свештеник, сурових обичаја, а велика жара. Ганут простотом те душе, мучене тугом, говораше он Марти о стварима, које јој могаху бити утеха, које расветљаваху њене мисли, а којима ју Агата не беше кадра, у детињству, научити, нити их растумачити. Говораше јој о љубави божјој, о одрицању сама себе, о пожртвовању, савлађивању рђавих мисли, о неисказаној срећи избраних душа, а најпосле о том, како кајање једних може да искупи кривице других...

— Где да нађем мира? — питаше га Марта, — осећам, како ме тишти очински грех... како да га збришем?... Ја зло носим... Ко год ме је мило-

вао или желео да ми помогне — погинуо је или био несрећан... Моја дадиља мало не сиђе с ума од страха, кад ме хоћаше да избави из сужањства... тај, коме сам, у незнању своме, пружила руке — витез Јанко, мало не плати животом за то... Венијамин Налепч, који ме прими у дом, као ћерку — погибе... Борковић је — и он ме је милошао — сатрвен... Носим несрећу, као уклета...

— Нема чини — одговори свештеник — али душа твога оца за цело пати, а тим мукама твојим чисти се... Жртвуј јаде своје за избављање његове душе... ти си му то дужна, ћерко!

— Шта да чиним, да што брже избавим његову душу? — питаше још Марта.

— Посвети душу своју Богу! — одговори свештеник, дижући руке к небу, — у људској љубави не ћеш наћи мира... него у зидовима манастирским, где ћеш откајавати...

Марта слушаше и очи јој се засветлише.

— Тако је... — понављаше бледим устима — нема среће у људској љубави... Ја сам дужна откајавати за душу очину...

Међу тим одмицаше дан за даном... Муке гладовања Борковичева мора да су доспеле до врхунца. Знало се, да је још жив, јер су спуштали у тамницу воде и суха хлеба, а Маћко га је халапљиво грабио.

Видећи краљ, да се Јадвига може сваки час растанити са својим бременом и хотећи да, пре тога, зајемчи мир и њој и себи, наумн да још једном покуша, не ће ли дрски војвода попустити. А да тај оглед буде успешнији, рекоше Марти о ужасној судбини Маћковој.

— Иди к њему — рече краљ — па употреби свој утецај, да се покори.

Марта слушаше те речи с неисказаним пренеражењем. Паде пред ноге Казимиру.

— Опростите му! — јекну с плачем.

— Опростићу — одговори краљ — али нека моли опроштење.

Беше већ касно у вече, кад спустише у тамницу лествe, по којима сиђоше доле Јанко од Мељштина, Добек Фредро, исповедник краљичин и Марта, а за њом Јанко Заремба. Неколико момака пошаху напред буктиње, које бацаху жарку светлост на црну, влажну унутрашњост подземне јаме.

У куту, згурен, сеђаше на земљи Борковић. Глава му беше наслоњена на згрчена колена, да се је само видела разбарушена коса, побељела од седине.

Трже се, кад зачу кораке... издиже полахко главу, али одмах зажмири, јер не могаше да отрпи светлост. Дизао се, ал' је, немоћан, опет падао натраг. Кафтан, поцепан у дроњке, не заклањаше поцрнелих, мршавих груди... Голе руке покривене беху ранама... искидана, зубима, кожа висаше у крвавим крпама... Подбухло лице беше жуте боје, као у мртваца.

Рашири Маћко за час капке на очима и погледа закрвављеним очима..!.

Погледа, затресе се сав и укочи поглед у једну страну, где стајаше Марта.

Из прсију му се продере хрипљив јек... Маче се, диже и стаде на ноге. Поступи два корака, ал' се заниха и паде пред ноге Винчеве ћерке...

— Марто!... — муцаше — Марто!...

Она се сиђе к њему и, текнута милосрђем, усиљаваше се да га подигне.

Тај му додир јемачно додаде снаге.

Ђипи, диже се опет и згради је окрвављеним рукама... Испеченим уснама хваташе њено лице и косу... уздрхталом руком кидаше јој хаљину на грудима...

— Моја си! — шапуташе, — моја и никоме те не дам!

Она, уздрхтана, готово онесвештена, не могаше да се отме из тога загрљаја...

А он јечаше, дисаше, љуљаше се, али ју не пушташе.

Откидоше га силом. А к њему приђе Јанко од Мељштина и стаде му свечано говорити, позивајући га, да краља моли... иначе је осуђен на смрт од глади у тој тамници...

Укоченим, замагљеним погледом загледаше се у њега Маћко. Сабираше мисли...

— На смрт? — шапну за час, — ја сам већ скапао... Пио сам своју крв, ждерао своје тело, а ни тога више нема... Шта даље хоћеш?

— Покори се! — говораше Јанко — краљицу Јадвигу моли за опроштење...

Маћко се грчевито испружи.

— Аделајда је краљица! — крикну у последњем напору... — Наложници се не кланьам... не!

У тај мах зачу се под земљом гласна врева горе. Удараху у бубње, клицаху од радости.

— Краљица Јадвига је мати! — повиче Добек Фредро.

А на тај узвик исправи се Маћко читавим телом. У крвавим му очима севаху муње... Спусти руке.

— Све му служи... све! — шапну очајно.

У бубње удараху непрестано. Јанко од Мељштине немирно се обзираше... И он мишљаше, у тај мах, о Казимиреву сину и наследнику...

— Ћерка! ћерка! — заникаше одозго.

— Ха! ха! — зарика Маћко подругљиво. Али не имаћаше више снаге да говори. Занашао се... изгледаше, да ће издахнути.

Свештеник му приђе и, дижући му пред очи крст с распетим Избавитељем, рече свечано:

— Борковицу, тим знамењем избављења позивам те у смртном часу — кај се!...

Маћко се спусти на колена и бледим уснама муцаше:

— На крст... на крст... заклињем се, истину рекох!... Јадвига је наложница... Ћерка јој копиле... у пропаст!...

И паде на земљу... Још једном сврати на Марту укочен поглед, отвори уста, па шапуташе... опроштај или можда последњу молитву души, која одлажаше у вечност...

Јанко се приближи Марти, која је упрла укочен поглед у Борковица на умору и стајала бледа, преневажена, кршећи руке.

— Ходи... — шапну — ходи, мила моја!

На те се речи Марта стресе...

— Јанко — рече тихо, али снажно — нису за ме милине земаљске љубави... Идем одавде, али не с тобом!...

Показа на крст, уздигнут у руци свештениковој.

— За тим крстом идем, да откајавам грехе оца свога и тога, који је ту умро од глади...

* * *

А у замку, у Јадвигиној соби, кретаху се око новорођенога детенцета и повијаху га у мекане пелене... Дете плакаше љуто, као да наслућиваше своју страшну доцнију судбину — судбину Ане, жене непоштенога грофа цељскога.

Над колевком те ћерке Казимирове висила је клетва...

Краљ ходаше намрштен по својој соби...

— Не даде Бог сина... немам наследника!... — шапутаху бледе усне великога Пјаста.

УМЕТНОСТ.

САВРЕМЕНА ПИТАЊА ИЗ УМЕТНОСТИ

IV

У свом трећем чланку рекао сам, да уметници у својим радовима имитују природу, и што је који вероватније могао природу приказати, што је који био природнији, у толико је био бољи, већи и знаменитији уметник.

Ако је вајар, он ће нам у мрамору, металу или дрвету изводити човечје тело; ако је сликар, он ће нам помоћу цртежа и боја опет приказати бујан живот; или ако је прави песник, он ће нашу фантазију узбудити силном снагом својих речи и у мислима пренети нас у давне давнине или удаљене пределе и тада ће нас пустити, да својим рођеним очима гледамо оно, што се дешава на овој земаљској кугли.

Стари грчки вајари, подражавајући човечјем телу, дошли су до неког савршенства. У томе погледу до данашњег дана њих нико није могао надвисити. Но са свим другачије стоји са старим сликарима. Стари италијански сликари нису радо приказивали чисту природу. За тадање сликаре није постојала рујна зора нити вечерња румен, за њих није постојало шарено цвеће, зелена трава и високо снажно дрвеће, они нису познавали страшну буру. Њихови људи нису били од меса и костију, него изгледаху као неке сенке, као неки духови. У сним својим радовима избегавали су лепу природу, или можда су хтели ту природу да поправе, да је улепшају.

Неки критичари су тврдили, да је тој хладноћи, томе мртвилу и византинизму у сликарству старог а донекле и средњег века крива једино црква. Али та тврдња није у свему оправдана, јер доцније видимо великог уметника Рафајила, тога љубимца западне цркве, који је сликарство ослободио од те тврдоће и од тих шаблона. Нису тим сликарским манирима у свему криви манастирски хладни зидови, манастирска хладна атмосфера и манастирска дисциплина, него тој хладноћи и томе мртвилу у сликарству криви су још и они погрешни назори и предања сликарска, која су ти стари уметници поимали од својих предака. Они су поставили погрешну девизу, да је највиша сврха у уметности: избегавати што више природу.

И западна је црква доста допринела томе мртвилу и тој хладноћи у сликарству, јер је у оно доба сликарство било једино у служби хришћанске вере. Обичан грешан човек и његов живот никад није могао бити у то доба предмет уметничке израде. Стари су уметници тражили мотиве својим сликама у старом и новом завету, у животу светаца и угодника божјих. Уметници су свеце приказивали као уз-

расне, витке и танке особе, одевене у дугачку одећу. У колико су тело човечје слабије израђивали, у толико су већу пажњу обраћали на израду лица. Из оних пријатних, љупких лица и благих погледа сијало је неко божанство. И те личности, које су наличиле више божанствима него ли обичним људима, нису могли стајати у обичној природи, него их је уметник стављао у више, божанствене регионе, где царује само светиња и камо обичан и грешан човек са својим јадима и патњама не може допрети.

Уметничко схваћање природе лежи у врло тесној вези са религијозним схваћањем природе. С тога у то доба нису могли уметници своје свеце стављати у обичну природу, него су их дизали у више и чистије сфере, јер су у обичном човеку гревницу, у гори, брегу, пољу и ливади видели увек лице ђаволско.

После се у сликарству јавља ренесанса и са њоме велики уметници Микеланџело, Тицијан и Гвидо Рени. И ти уметници су у својим радовима имитовали природу, само нису могли доћи до оног савршенства, до кога дођоше стари Грци у вајарству. Међу осталим радовима Гвида Ренија налази се и слика Beatrice Cenci, која је свог рођеног оца убила. На како нам Рени приказује лик те преступнице? Са свим аћеоски лик, благ, нежан. Њен аћеоски поглед ни најмање не мути помисао на оцеубиство; на њену лицу уметник није изразио никакво кајање. Рени, један од највећих уметника свога доба, доста је погрешио, кад нам је тако приказао лик преступнице. Тако не би радили уметници наших дана.

Или сетите се радова великог мајстора Тицијана. И он није природу верно приказивао. Сви су његови људи и сувише углађени, кожа њихова изгледа нам као да је сапуном прана, материја њихова одела са свим је углачана, њихов накит увек се и сувише сија. Сетимо се само његове слике, која приказује Лукрецију Борџију. Ту је она нацртана са својим мужем и дететом где клече пред ликом мајке божје. Читаоцу ће довољно бити позната њена шедела. Па како њу приказује тај великан? Са свим невину, аћеоског лика, као лице које не зна ни за какву рђаву мисао а камо ли за рђава дела. Па зар је и ту природа верно приказана?

Па ту је и Микеланџело, велики уметник, кога је интересовало само голо човечје тело. На осталу природу он се врло мало обазирао. Дугом и тачном студијом анатомије човечјег тела он је постигао силно знање о човечјем телу. То знање је доцније употребљавао на то, да је мишиће својих тела са неограниченом слободом, онако, како му је говорио његов велики дух, стављао у кретање и тиме стварао са свим нове мотиве кретања. Само човечјим телом умео је он да решава највише душевне проблеме. И држите ли, да је тај исти уметник, који је тако добро знао анатомију човечјег тела, својим радовима стварао нормалне људе? Не, никако! Оно су патприродни људи, оно су циклопи на сликама, богови или голијати, израђени у мрамору. Мишићи његових слика јесу грдни исплетени конопци; по њиховим жилама не тече крв обичних људи, него неких ванприродних створова. Његова срџба, његов гнев и његова јарост греју и секу; онај мир и покој, којом мирују статуе на надгробном споменику породице славних Медичића, то је величанствена тишина, величанствен починак силних олимпских богова а не обичних људи. Не, Микеланџело није цртао обичну природу, он је ту обичну природу посматрао кроз стакло увеличало, готово кроз сунчани микроскоп, а не својим рођеним очима. Микеланџело је ту страшно претеривао. То није никаква природна истина, него величанствена поезија, поезија, која једног Омира, Шекспира, Шилера и Гета чини силним геније̂м. То претеривање још би се у поезији донекле могло одобрити, али у сликарству и вајарству сматра се као слабост и погрешка.

Те мане, које се пребацују Микеланџелу, могу се пребацити и великом Рубенсу. И Рубенс ствара алегориске људе и жене, ствара дивове од људи и колосално снажне и крупне женске, које се не могу тако лако у свету наћи. При сликању женскиња Рубенс је готово увек имао пред очима само три модела и то Марију Медичи и своје две жене. Прва му беше Isabella Brant а друга Helene Froment. С тога сви његови женски ликови имају неку сличност, а тако исто и мушка лица јако једна на друго личе. Ти људи и те жене нису биле по својој природи тако горостасне, него женске обличе величине, пуне љупкости и драži. Ту није велики Рубенс остао веран природи.

Кад летимично прегледамо развитак ландшафта и genre-слика, видећемо, да њихов постанак датира истом у новом веку. У старо доба било је до душе већ слика те врсте. Тако се зна за старог грчког сликара Зеуксиса и још за многе друге грчке сликаре, да су врло радо сликали genre- и ландшафт-слике. Данас се могу видети многи таки радови у музеју римском, али те слике, сравњене са данашњим сликама исте врсте, изгледају површне и незнатне.

Како стари тако исто и средњи век није у тој врсти слика далеко дотерао. Уметници тих векова никад се нису могли одушевити величанственом природом, њеним лепотама и дражима; они нису

нашли за вредно, да посматрају обичног човека, његов живот пун силних промена, патње и мука, радости и весеља. Ми данас не можемо себи тако лако протумачити, за што је управо цео стари и средњи век тако силно занемарио ту врсту слика.

Није довољно само да се наведу разлози, да су у та два века била уметничко-техничка средства још врло слабо развијена, нити су били познати закони перспективе, нити су им биле познате разноврсне боје, као данас, него томе запостављању тих слика још је много допринело то како су схваћали природу у тим временима, а и хришћанска наука. Када се променули природни назори, онда је и та врста слика почела напредовати. Први је био велики песник Данте, који је у својим делима показао својим савременицима природне лепоте. Он не само да је верно описао рушу зору са благим поветарцем, који на силној морској пучини ствара лаке сребрне таласиће, него је верно описао и морску буру са свима њеним страхотама. После њега је опет велики песник Петрарка упозоравао своје савременике на природну лепоту. Он се први успео на високи брег Mont Ventoux у Авињону и одатле је посматрао природне красоте лепе Италије. До његова доба, кроз цео стари век, плашили се људи тих величанствених брда, истом он и Данте својим описивањем природе побудили су своје савременике, да посматрају природу и уживају у њеним непадмашним лепотама.

Почетак је учињен у литератури а у петнаестом веку тај се препорођај опажа и у сликарству. Сликари су узели тада за задаћу, да што вернije прикажу природу и њене лепоте. Почетком тога века престала је она средњевековна мржња наспрам природе. Природа није више грешна. У својој првој радости, у своме првом одушевљењу за природом, нису знали шта ће пре да нацртају, да ли дрва са лишћем и плодом, да ли зелену ливаду са шарнобојним цвећем, или бисерне росне капљице на нежним зеленим листићима.

Прво се у Италији почела развијати та врста слика, али је Талијани не подигоше ни до какве висине. Њихово сликарство имало је и сувише монументалан карактер. То нам доказују радови једног Микеланџела, Рафајила, Тицијана, Корећа, Јорђона и осталих сликара. Сви ти уметници ретко су сликали праву и чисту истину, него су за своје радове тражили моменте у светској историји или хришћанској науци; никад нису хтели цртати поједине моменте из обичног живота, него су цртали вечност.

Талијани и Шпањолци никад се нису могли одушевити лепотом својих земаља, као што уживају у Италији и Шпањолској северни народи, с тога се те врсте слика код тих народа нису могле ни развити у толикој мери, као у северних народа: Холанђана и Низоземаца. Први шпањолски ландшафтер у модерном смислу био је генијални сликар Салватор Роза. Он је био први, који је природу онако сликао, као што ју је видео својим рођеним очима. Салватор Роза је природу страсно љубио и тежио је, да је приказе са свим верно и истинито. Он је цртао дивљу, грандиозну и величанствену природу, коју је около себе видео, али не можда као какав ласкавац, него који је у сваком њену створу обожава, па била природа лепа или ружна. Али управо за њега и нема ништа ружно, јер тамо, где у његовим сликама престаје лепота, почиње узвишеност. У својим сликама он нам је верно приказао дивљу романтику лепе Италије, њене провалије, високе крпше стене, дубоке поноре, силне вођине, густе шуме, лепе водопаде, опале кућице, благе и стрме морске обале, брзе реке, морске луке, горостасне морске лађе на мирној морској пучини или на бурном и жаловитом мору. Његови ландшафти више су пута страшни, грозни. Кад и кад изгледа нам, као да нас уметник води кроз пустоши Пургаторија, које је страшно приказао велики Данте у свом епу „Divina Comedia“. Врло вешто је умео приказати буру. Његови жбунови, његово дрвеће полеже од силног ветра. У повијању тих грана изражен је неки људски бол. Пре њега нико није могао тако вешто буру приказати као он, али и то не буру са муњом и громом, него буру, која се огледа у силној тами и шуштању лишћа.

Салватор Роза и Анибале Караћи били су једини талијански уметници, који су највише радили на тој врсти слика, али и та двојица не могаху је подићи до оних висина, до које је подигоше низоземски уметници. Већ стари низоземски сликари израђивали су врло оригиналне слике те врсте, али се исте нису одликовале таком лепотом као слике од уметника у седамнаестом веку. Њихове слике из сељачког живота, из живота по крчмама, из живота по морским обалама, јесу радови прве врсте. После ових низоземских уметника још боље усавршиште genre- и ландшафт-слике француски уметници, који поправише боју својих претходника, те тиме се још више приближише природи и истини.

Као год и сликари, тако исто и вајари теже у својим радовима да што вернije прикажу природу. Највећи грчки вајари Мирон и Поликлит, који се појавише у цвету грчке уметности, знали су у својим радовима врло верно и вешто да прикажу живот. А то исто хоће и модерни вајари. И њих нај-

више занима лепота човечјег тела. Модерне вајаре интересује обичан човек, са његовим патничким и веселим животом. У њиховим особама, израђеним у мрамору, пулзира већ јачи и топлији живот, него у радовима старих Грка. Данашњи вајари знају овај хладни и мртви мрамор својим длетом да оживотворе. Кретања њихових особа већ су изражена са већом лакоћом.

Ти прегледи казују нам, да се у сликарству и вајарству ишло готово увек за тим, да се што вернije приказе природа. Данашњи прави уметници раде у истом правцу, с тога је и њихова будућност.

Зелун.

Павле Лагарић

КЊИЖЕВНОСТ

ПРИЛОЗИ ЗА БИБЛИЈОГРАФИЈУ

„СРПСТВО У ФРАНЦУСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ“

Пре неки дан дође нам до руку књига: *„Покушај за библиографију о Црној Гори“*, коју је саставио Марко Драговић са Цетиња. Пошто и ми радимо на библиографији, која ће се звати: *„Српство у француској књижевности“*, то смо пажљиво прегледали овај *„Покушај“* и задржали се нарочито на делима из француске књижевности, која говоре о Црној Гори. И сам писац признаје, »да је овај његов рад далеко непотпун и да му много не достаје и са стране библиографске обраде«, те се за то не ћемо ни мало задржавати на томе.

Писац није имао на расположењу велике библијотеке са њиховим срећеним каталозима; још мање многобројне збирке научних и књижевних часописа, из којих би могао повадити све оно, што је писано у странаца о Црној Гори. То остаје нама млађима, који се школујемо по страним универзитетима и који смо у могућности, да забележимо тачно свако дело, сваки чланак, који говори о српском народу и његовим творевинама.

Врло радо вадимо за »Стражилово«, из наших још несређених бележака, дела и чланке, који говоре о витешкој Црној Гори и њеним установама, а који ће доцније изаћи поново потпунији у нашој библијографији: *„Српство у француској књижевности“*.

Напоменимо још, да у »Покушају« г. Драговића, поред малог броја забележених дела из француске књижевности, има неколиких грешака, било у називима или пак годинама кад је књига изашла из штампе, те смо сматрали за потребно, да их поправљене поново испишемо.

*

1. *Ali Suavi effendi.* Troisième à propos de l' Herzegovine. Monténégro. In 8° avec portrait et carte. 1876, chez Maisonneuve et Cie. Paris.

2. *Anonyme.* Le Monténégro. Simple question à M. M. les plénipotentiaires des nouvelles conférences de Paris. In 8°, 1858.

3. *Ardant G.* Une nouvelle methode de codification du droit civil; у La *Réforme sociale*, 1888, II série, књ. V.

4. — —. La famille jougoslave au Monténégro, d' après la nouvelle codification; у истом Revue-y, 1888, II série, књ. VI.

5. *Aucoc.* Code général des biens pour la principauté de Monténégro par —, membre de l' Institut; у *Comptes rendus de l' Académie des sciences morales et politiques*, 1893, јануар, стр. 310.

6. *Babinet Louis.* Communications de deux études de M. Milan P. Jovanovitch sur le Monténégro: Législation et le tribut au Monténégro; у Le *Bulletin de la société de législation comparée*, 1888, март, стр. 248.

7. *Bachet Arm.* Une visite au prince du Monténégro; у La *Revue de deux mondes*, 1856, 1 октобар.

8. *Bluntchli.* Le Congrès de Berlin et sa portée au point de vue du droit international; La Serbie et le Monténégro; у La *Revue de droit international et de législation comparée*, 1879, стр. 276.

9. *Brunswik Benoît.* Recueil de documents diplomatiques relatifs au Monténégro (1699—1876), avec une introduction par — —. In 8°, 1876. Constantinople.

10. *Boué Ami.* La Turquie d' Europe. 4 vol. in 8°, Paris, chez A. Bertrand, 1840. О Црној Гори говори се:
у I књ. на стр. 7, 171, 277;
у II књ. на стр. 9, 218, 220, 272, 361, 523, 531;
у III књ. на стр. 130, 164, 197—203, 312—323 347, 361, 374, 449, 452, 523;
у IV књ. на стр. 25, 130, 132, 388—409

11. *Beaumon H. de.* Esquisses de l' Herzegovine et du Monténégro. Paris, 1861.

12. *Bogišić V.* De la forme, dite inokosna, de la famille rurale chez les Serbes et les Croates. In 8°, Paris chez Thorin, 1884.

13. — —. A propos du code civil du Monténégro. Paris, I édit. 1886; II édit. 1888.

14. — —. Sur la codification au Monténégro; y Le *Bulletin de la société de législation comparée*, 1875, стр. 225.

15. *Borschanshy.* Liste de différents point du Monténégro, dont les altitudes ont été déterminées en 1879—1880; y La *Revue de Géographie*, 1881. новембр.

16. *Clerval Massien de.* Les Turcs et le Monténégro; y La *Revue de deux mondes*, 1858, 1 јун.

17. *Cyrille.* La France au Monténégro, d' après Vialla de Sommières et Henri Delarue. Recits de voyage publiés et complétés par —. In 8°, Paris 1876.

18. *Cortembert Richard.* Coup d' oeil sur le Monténégro. In 8°, Paris 1861.

19. *Dareste Rodolphe.* Codex legum slavonicarum, par H. Jireček; y Le *Journal des savants*, 1886, фебруар, стр. 76—95.

20. — —. Le nouveau code civil du Monténégro; y *Comptes rendus de l' Academie des sciences morales et politiques*, 1889, септембар, стр. 333.

21. — —. Etudes d' histoire du droit, par — —. In 8°, Paris chez Larose et Forcel, 1889, на страни 222—247: „L' ancien droit slave chez les Slaves du Sud".

22. *Demetić Fedor.* Le droit coutumier des Slaves méridionaux, d' après les recherches de M. V. Bogišić. In 8°, Paris chez Thorin, 1877.

23. *Dequillebeca Léon.* M. Bogišić et le code Monténégrin; y La *Revue bleue*, 1888, Nro 5, стр. 156.

24. *Dickel K.* Etude sur le nouveau code civil du Monténégro et sur l' impotence des principes suivis par l' auteur de ce code en matière de codification par — —. Traduit par J. Brissaud. In 8°, Paris chez Thorin, 1891.

25. *E. de Sainte Marie.* Le Monténégro; y La *Nouvelle Revue*, 1885, 15 октобра.

26. *Gérard et Alphonse de Pujol.* Les Monténégrins; opéra-comique en trois actes; musique de Limnander. In 12°, 1848.

27. *Gravière Jurien de la.* Délimitation du Monténégro; y La *Revue de deux mondes*, 1872, 1 април.

28. *Gopčević Spiridon.* Le Monténégro et les Monténégrins. Paris chez Doin, 1877.

29. *Jovanovitch Milan P.* Etude sur le Monténégro, traduit par Paul David; y Le *Bulletin de la société de législation comparée*, 1890, мај, стр. 471.

30. *Kerzollo Eug. de.* Le Monténégro; les Grahovitj, histoire monténégrine. In 8°, 1882. Limoges, Ardant et Cie.

31. *Léger Louis.* Les Slaves au XIX-e siècle. In 8°. Paris chez Cerf, 1885.

32. — —. La biographie et les travaux de M. Bogišić; y La *Revue politique et littéraire* du 5 Juin, 1875.

33. — —. Le monde slave. 1 vol. in 12°. Librairie Didier. 1873. Paris.

34. *Larousse Pierre.* Le Monténégro; y Le *Grand dictionnaire universel du XIX-e siècle*, vol. XX, стр. 499, Paris 1874.

35. *Lehr Ernst* De la condition de la femme chez les peuples slaves; y La *Bibliothèque universelle*, 1878; на стр. 225 говори о правном положају жене у Црногораца.

36. *Lejeau* Une visite au Monténégro. Elisée Reclus, пишући о Црној Гори, спомиње у својој La *Nouvelle Géographie universelle* и ову књигу; ну ми је не нађосмо у каталозима, који су нам дошли до руке.

37. *Main Sumner Henry.* De l' organisation juridique de la famille chez les Slaves du Sud et chez les Rajpoutes. In 8°, Paris chez Thorin, 1879.

38. *Marmier Xavier.* Lettres sur l' Adriatique et le Monténégro. 2 vol. in 12° avec 2 vignettes. 1854. Paris, chez A. Bertrand.

39. *Monténégro ou Montenero;* y *Encyclopédie du dix-neuvième siècle*, vol. 30, стр. 41, Paris 1881.

40. „*Moniteur universel*" за 1854 г бр. 102—104 (12—14 априла) донео је у преводу I црногорски законик од 1796 године.

41. *Pelerin Charles.* Dalmatie, Monténégro et l' Herzegovine. Excursion artistique. In fol. avec 13 pl. dont 11 en chromolithographie. 1861 Vienne chez Gerold.

42. *Petrovitch Bas.* Notice historique sur le Monténégro; y La *Revue d' Orient*, 1862, новембар, стр. 327—345.

43. *Pisani Paul.* La Dalmatie de 1797—1815. Paris, chez Picard, 1893. Говорећи о Боци Которској и Далмацији, писац говори и о историји Црне Горе и њеној дипломацији пре сто година.

44. *Reclus Elisée. La Montagne Noire;* y La *Nouvelle Géographie universelle*, tome I, L' Europe méridionale, стр. 292.

45. *Rigondant L. et P. Kauffmann.* Voyage à travers l' insurrection orientale; y *L' Illustration* за 1876 г., 11.

46. *Reinach G.* Etudes sur les peuples slaves de l' Europe orientale (t. IX): La Serbie et le Monténégro. Paris et Contances, in 8°, 1875.

47. *Rivière Albert. Note sur la Zadruga en Croatie;* y Le *Bulletin de la société de législation comparée*, 1888, јуни, стр. 595. Говори и о *Задрузи* у Црној Гори.

48. *Toubeau.* La propriété et la famille au Monténégro, d' après le nouveau code civil; у La *Nouvelle Revue*, 1888, за јули.

49. *Vaclik Jean.* La souveraineté du Monténégro et le droit des gens moderne de l' Europe. In 8°, Leipzig, chez F. A. Brokhaus, 1858.

50. *Viollet Paul.* De la forme dite inokosna, de la famille rurale chez les Serbes et les Croates par V. Bogišić; у La *Revue critique d' histoire et de littérature*, 1885, tom. XX, стр. 505.

51. *Vivien de Saint-Martin.* Le Monténégro; у Dictionnaire de Géographie universelle, III vol., стр. 978.

52. *Yriart Charles.* Les bords de l' Adriatique et le Monténégro. Ouvrage contenant 257 gravures sur bois et 7 cartes. Venise. L' Istrie. Le Quarnero. La Dalmatie. Le Monténégro et la rive italienne. In 4°, 1877. Hachette et Cie. Paris.*)

*) Знамо за поступцу да нисмо забележили — јер нисмо имали доста времена — знатан број дела, нарочито књижевних и научних чланака о Црној Гори. За то ћемо се постарати, да наша будућа збирка буде потпунија. Ипак молимо још, на овоме месту, сваког оног, који буде знао какво дело из француске књижевности о српском народу, какав научни или књижевни чланак у којем француском часопису — да нас изволи известити, пре но уредништва „Стражилова“. Ми ћемо му бити особито захвални.

Женева, 1893.

Никола С. Петровић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

*** Чујемо, да ће скорим ући у штампу трећа књига Вукових нар. песама под редакцијом Стојановићевом. Исто тако, да су спремни за штампу синтиџи граматички радови Вукови; редакција Пере Ђорђевића; биће две књиге. Ту ће доћи и сви чланци, који су изашли у Вука на одговор и мождa и Даничићев: Рат за срп. језик и правопис. Напоменимо, да ће не заборави на добре регистре.

† „Весник српске цркве“, што сво четврта година излази у Београду, донеси у свесци 8 нашеђу осталога и оцену С. Ј. Н(икетића) на брошуру Д. Руварца „*Дрогобешки, Шторосајер и Анђелић и пекидашња а данашња Србија*“, која је посебно оштампана из „Новога Времена“. Оцењивач је топло препоручује.

† *У* овогодишњем „Ратнику“, листу за војне науке, новости и књижевност, излази лепа студија Новаковића „*Стара српска војска*, историске скице из дела „Народ и земља у старој српској држави“.

— Старо-бечејски прота Јован Борота јавља, да је рад да изда календар под натписом „Две исповести“, који је „предмет наш црквено-просветни живот и садржина истинита преписка између једног сеоског свештеника и српског патријарха“. Претплатна је цена 30 новчића а последњи рок Нивољ дан о. г.

— *У* издању књижаре Луке Јовића у Новом Саду изашла је прва свеска „Српскога пчелара“, којега је саставио Јован Живановић. Цело дело изаће око двадесет табака велике осмине, биће у њему илустрација а стојаће 1 фор. 60 новчића. Живановић приказује своје дело архимандриту Илариону Руварцу, који је још пре петнаест година као ректор богословије у Карловцима подигао катедру на пчеларства у богословији, те тим учинио да се пчеларство сваким даном све већма и већма шири међу српски народ.

— *У* „Сарајевском Листу“ читамо, да је III књига „Гласника земаљског музеја у Босни и Херцеговини“ међу осталима донела и чланак Лазе Костића „Народно глумовање“ и расправу И. Руварца „Претпоследња босанска краљица Катарина“.

— Матица Хрватска, разашиљући свој извештај о свом пословању за годину 1892. јавља, да ће ове године, осим осам књига, опредељених за Матичине чланове, у њену задњу књижи још и ове књиге: 1. Мусић: Повест грчке књижевности I.; 2. Мицкевић: Пан Тадија, превео, уводом и белешкама пропратио др Тома Маретић; 3. Хрватске народне песме. Први део: јуначке песме, књига прва, уредио др Иван Брол; 4. Хрватска песмарица од Кланфића.

— *У* 10 броју „Књижевне Smotre“ приказани су Стојана Новаковића „Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима“.

† Дисертација младога професора географије на Великој Школи у Београду, др Јована Цвијића, угледала је пре кратког времена света. Натпис јој је „*Das Karstphänomen*“, а износи 114 страна велике осмине. Стиже два и по форинта.

*** Зимског семестра ове године предаје на универзитету у Бечу *В. Јагић*: упоредну синтаксу словенских језика, еску нар. поезију у Словена; у семинару ће се читати одабране нар. песме; *К. Јиречек*: Словени и Византинци у првој половини средњег века; у семинару ће се читати српски летописи; *К. Стрекељ*: компарација у слов. језицима; *Ф. Пастрнек*: стара словенска граматика; *В. Вондрак*: карактеристика најстаријих црквено-словенских споменика.

† Адалберт Шек превео је црногорска општи имовински законик на немачки. Превод је изашао на немачком у Берлину, под натписом „*Allgemeines Gesetzbuch über Vermögen für das Fürstentum Montenegro*“. На 74 стране обичне осмине је увод написен, а остале 192 стране сам имовински законик.

— Под натписом „Наше Доба“ почела је овога месеца у Златном Прагу излазити нова месечна ревија, коју уређују др Фр. Дртина, проф. др. Ј. Кајл и проф. др Т. Г. Масарик. У тој ревији излазиће чланци, расправе о домаћим, страним и социјалним питањима, реферати о уметности, фељтони, књижевне рецензије и преглед књига. Програм јој се састоји у

том, да чешку публику најподробније информише не само о свиком домаћем покрету и раду, него и о раду осталих народа. Особена ће се рубрика посветити домаћој, страној и социјалној политици. Уредништво се нада, да ће та нова revija, чију су потребност Чеси од најскађа осећали, за кратко време добити онај значај, какав сличне ревије у других народа већ одавна уживају.

— *У* 41 броју будимпештанског журнала „Revue d' Orient“ почео је Иван Иванић студију „L' industrie serbe“. У истом броју тога журнала има и чланак „Reformes agricoles en Serbie“.

┼ Од ове године на петроградском свеучилишту предаје др А. Пападопулос Керамеус средњу и новогрчку филологију. Предавања држи по допуштењу на новогрчком језику.

☐ Paul Pisani, професор париског универзитета, написао је про кратког времена књигу „La Dalmatie de 1797 à 1815“, коју је издао на свет парички књижар Picard. Овде писац износи историју Далмације и Боке Которске од 1797—1815 год.; говори о утецају, који је имао владика Петар I на те српске покрајине, чија је историја и сувише скопчана са историјом Црне Горе. Ова је књига од велика интереса за српског читаоца још и по томе, што је учени професор у њој публиковао кореспонденцију иностраних дипломација пре сто година, која је до сеће била затрпана по многим библиотекама и архивима.

☐ Луј Бридел, познати феминиста, о коме је било речи у нашем листу, штампао је у Bibliothèque de Philosophie contemporaine своје најновије дело „Les droits des femmes et le mariage“, где говори о данашњем брачном праву у свима знатнијим светским законодавствима; указује неправде, које чини жени данашње законодавство, и захтева обилну и правичну ревизију брачног права. Дело је напшло у издању париског књижара Felix Alcan, а стаје фор. 2,50.

☐ *У* Séances et travaux de l' Academie des sciences morales et politiques за 1893 год. а у јануарској књизи, на стр. 310, приказан је *нови црногорски грађ. законик*. Тај је приказ сполштио Академији у седници од 5. Новембра 1892, професор *Аисое*, члан тога института.

☐ Пре неколико дана одржан је у Лондону конгрес новинара, за којем је било и представника француске штампе, на челу с Емилом Золом. Познати романсијер-реалиста одржао је говор пун значаја: „L' anonymat dans la presse“, који се може прочитати у целини у свима француским листовима од 22 и 23 септембра, а има и на српски преведен у „Видеоу“, (бр. 113 и 114). *У* њему указује разлику, која постоји међу француском и енглеском штампом у погледу анонимности. Признаје да анонимност даје силу и ауторитет енглеској штампи; али је иначе на то, као Француз, пристаница потписивању радова, јер је разлика између француског карактера и енглеских обичаја велика. Код Француза је новинар једна индивидуалност, а код Енглеза он ничевава пред сјајом и величином листа. *У* Француској тежи да буде говорница, која би давала правац покрету, а у Енглеској врши улогу обичног посредника. Зола је био у Лондону предмет многобројних овација, како од стране новинара, тако и од народа и месних власти.

☐ *У* издању париског књижара G. Masson-а изашла је прошле недеље књига: *En Orient et en Occident* Paysages et croquis par G. Daremberg. То су утисци са пута по јадранском приморју у Далмацији.

☐ *У* Софији је почео излазити у месецу септембру нов политички лист „*Юго-западна България*“. Уредништво јавља, да ће стални подлистак листу бити „*Пътешествия по Македония*“, како би упознао бугарске читаоце оним радовима из стране књижевности, у којима се говори о Македонији. Тако су у првом броју почеле излазити путописне белешке од *јоб Хиот*, „Путовање од Београда до Солуна“. Да ли ће се и после овога моћи читати у подлисцима наших политичких листова разне „Краљице ноћи“? Каква лекција!

⁓ *У* часопису: Rumänische Jahrbücher налази интересантна расправа: Die Gestaltung des rumänischen Volksglaubens.

⁓ *У* листу: Die Reichswehr (*бр.* 521) штампана је расправа о буни против Ибрахим-паше бегларбега темишварског и о смрти његовој.

┼ Од октобра месеца излази под редакцијом Ђорђа Штајнхаузена „*Часопис за културну историју*“ („Zeitschrift für Kulturgeschichte“); овиме се заиволује досадашњи часопис, који је био намењен само за немачку културну историју. Овај нови часопис излази у двомесечним свескама од пет табака, а стаје годишње десет марака. У првој свесци су ови чланци: „Deutsches Geistesleben im späteren Mittelalter“ (од Лампрехта, професора свеучилишног у Лајпцигу), „Thomas Campanella, Ein Dichterphilosoph der italienischen Renaissance“, „Sechszehn deutsche Frauenbriefe aus dem endenden Mittelalter“ и „Aus dem Vereinswesen im römischen Reiche“. Уз ово долази још белешака и оцена.

— L' association littéraire et artistique internationale држаће 24 о. м. р. свој овогодишњи конгрес и то у Барселони. На конгресу ће се тим већати о овим питањима: о уговору међу издавачима и писцима; о унапређењу дела у Stationer Hall у Лондону; о књижевном праву власништва у јужним америчким слободним државама; о трајању права власништва за уметничка и књижевна дела; о праву власништва за архитектонске нртеже; о ограничавању уметничких и књижевних дела у Витеан international у Берну; о каталошкој књижевности.

— *У* Бечу су у издању Аустрије изашла естетско-социјолошка истраживања др Ант. Старе под натписом: Драматургија, приказана по католичким принципима. Писац је узео себи за задатак, да католичком клиру послужи како да јасније погледа на уметничко поље драме те ће трудно да допринесе да се у католичкога клира створи суд „de spectaculis“. Предлаже и неке основне црте за р-форму у католичком смислу.

— И Шилера већ граде плагијатором. Берлински листови јављају, како је неки баварски учењак нашао у државној библиотеци у Мопакову рукопис драме, која је штампана у XVI веку а приказана год. 1430 у Цираху. Драми је натпис „Вилхелм Тел“ а во њој је — каже тај научењак — Шилер скоро од речи до речи узесио своју драму.

☐ Још 1877 год. почео је излазити у Паризу Le *Dictionnaire de Géographie universelle* под уредништвом познатог географа Vivien de Saint-Martin-a. Уређивање тога великог географског речника наставио је други француски географ Louis Rousselet. *У* претпоследњој, петој књизи, која је изашла прошле године, на стр. 827—835 налази се извештај чланак о данашњој Србији. Слободно се може рећи, да је оно најпотпунији чланак о Србији до данас у француским речницима.

☐ La *Bibliothèque universelle* је најстарији часопис на свету. Почео је излазити крајем прошлога столећа, под натписом: *Bibliothèque britanique*, доносећи у главноме изводе из важнијих енглеских дела. У врши годишња овога сто-

лећа овај је часопис успео да прикупи око себе све знатније европске научнике и књижевнике, те је за дана у дан постајао све више моћно средство ума и моралне културе, старајући се, да многа доктринарска питања учини приступачним што већем броју читалаца, па је одмах за тим промењено и назив са: La *Bibliothèque universelle*. На париској изложби 1878 године овај је часопис био једини, коме је досуђена највећа награда, златна медаља. Ну, има још нешто, што одликује овај часопис од његових другова из Америке и Европе, а то је: што у свакој месечној свесци има нет или шест хроника, политичких, књижевних или научних: из Париза, Немачке, Енглеске, Италије, Русије и Швајцарске, које су поверене компетентним писцима за тих земаља, како би странци са мање предрасуде говорили и писали о нашоим земљама. То је учинило те овај часопис, исто тако као La *Revue de deux mondes*, броји за стотину хиљада читалаца у старом и новом свету. La *Bibliothèque universelle* славиће 1896 године своју стогодишњицу. Ретка слава! — Нагледа нам, да наша интелигенција познаје веома мало овај часопис, и зато је до сада донео велик број чланака и студија о Србији и Србима. На другом месту, у нашој библиографији, доносићемо тачно, шта је и у овоме часопису писано о нама. Овде нам бележимо оне радове, који изађоше 1889 године и који због своје важности заслужују да се још дан-нас спомену, кад то нису други раније учинили. Тако у јануарској свесци, стр. 5, налази се чланак Paul Seippel-a: Le roi Milan et la situation politique en Serbie; чланак, који је потекао из најлепших жеља, које писац гаји према Србији и српском народу. Други је чланак познатог слависте *Јује Лежера*: Le peuple serbe, d' après de récentes publications, у свесци за август, на стр. 235. Овај је чланак написан поводом Карњеове „*Србије*", и студија René Millet-a и E. de Borchgrave-a о *економском и трговачком кретању Србије*. Најинтересније је трећи чланак, који је изашао у децембарској свесци, на стр. 432, од Constant Bodenheimer-a, La situation économique en Serbie. Ово је, можда, једина од најбољих економских студија о Србији у француској књижевности, које су нам долазиле до руку. Наши добротвори на Србије, на баш и патријотска удружења, не би се отрешили о лени глас, који Србство треба да ужива на страни, кад би ову студију, уз допуну самог писца а са неколиким неправилама, прештампали и разаслали свима знатнијим европским библиотекама, часописима и дневним политичким листовима. Тиме би заједно понешали наш углед на страни. Ма да је ова студија изврсна са економског гледишта, ипак за то нигде још по која предрасуда, резултат непознавања Србије. Ваљда не ће бити, као што писац вели на стр. 439, „да спромашни великошколци из Србије заслужују свој насушни хлеб као трговачки спомоћници, берберске калфе или као келнери"?!... Е, ово је да човек свисне од једа!

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ.

— Хрватско певачко друштво „Коло" хоће да нађа велику песмарицу, у којој би било до сто и педесет зборова за мушке гласове — све у партитурама — и која ће изаћи до двадесет и пет штампаних табака. Песмарицу ту уређује зборовођа „Кола" Никола пл. Фалер а биће у њој најлепши зборови Лисинскога, браће Ајзенхута, В. Клајића, В. Јуста, Ф. Грбића, В. Коландера, Ф. Ш. Кухача, Ивана пл. Зајца, Славољуба Лисичара, Ф. С. Вилхара, А. Хајдриха, В. Ивања, Камила Машека и других. Чудимо се, како то Јенко, Хорејшек и још многи други нису завредили да им композиције изађу у тој песмарици. Та ваљда и њихова дела спадају међу „najbolje i najtađe pjevane skladbe"!?

— У краљевском позоришту у Копенхагену приказана је крајем прошлог месеца прва ауг Чајковског опера „Јоланта". Ново то дело веома се допало. На приказ су очекивали и руског цара, но није дошао.

— Пјетро Маскањи, генијални композитор „Кавалерије рустикане", није задовољан својим музичким успехом те је отишао међу драмске песнике и написао трагедију под натписом „Теодосије", коју ће у Милану приказати дружина Новелијева.

— Сара Бернардова пратила се са турнеје по јужној Америци натраг у Париз. Једном уреднику листа „Gaulois" изјавила је, да је гостовањем по јужној Америци постигла највећи успех и у уметничком и у материјалном погледу. У Рију де Јанејро морала је са дружином својом на време бомбардовања три дана и три ноћи провести у приставишту у најнижем зидуљку. Крајем овог месеца отвориће Ренесанс-позориште, које је купила, комадом Жила Ламетра под натписом „Les rois". Другом неком новинару причала је, да је као највећи доходак са своје турнеје за једно пеће добила 72.000 франака. У толико је лакше могла онда поднети губитак од 1/4 пара у предности 250000 франака. Са свим обилазно њене приповеда, да јој је жакет отео једаред за ручком у Рију де Јанејро неки злочинац, који је најпре учинио те је онесвестила.

— Сметанина опера „Њибичка" тако је успела у Лајпцигу пре недељу дана, да се управитељ оданашњег позоришта одмах по сршетку приказа решио, да набави право приказивања и за Сметанина „Далибора".

— Сметанина „Продана невеста" давана је у последње време на кр. опери у Будимпешти и у градском позоришту у Франкфурту на Мајни. На оба је места потпуно успела.

— Музички издавач и импресаријо Сонцоњо дао је у миланском свом двору сатрадити позориште од гвожђа, у којем ће се нове опере, које он нађа, приказати, пре но што буду јавно приказане, да би им окушао дејство. Сонцоњо хоће да идуће године приликом изложбе за радиштво, историју, рекламе, спорт и т. д. у Милану гостима даде приказе, да у његову домаћем позоришту буду на приказима танких опера.

— А. Срајемац (Андрија Сегеди), управитељ грчко-католичког семеништа у Загребу, издаје под натписом „Јека" збирку „gotovo samih domorodnih što hrvatskih, što slovenskih pjesama", које су „namijenjene mladeži našoj u najnježnijim godinama, našoj djeci u srednjim školama". Песме су удешене за мешовит збор.

— У Загребу је пре три дана умро интендант народног земаљског казалишта Јосип Квајсер, који је нашем свету овде познат од двадесетшестогодишње српске народне позорнице. Покојнико је 56 година.

САДРЖАЈ: Песништво: Стари мач. Анђео. Једна задевица. Мрки Вук. — Уметност: Савремена питања из уметности. — Књижевност: Прилози за библиографију: „Српство у француској књижевности". — Књижевне: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 41.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 10. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

ОСОБЕ:

Егисто, краљ од Арга и Микене
Оресто, син Агамемнона и Клитемнестре
Васпитач Ореста
Пилад, син краља Строфија, пријатељ Ореста
(нема особа)
Клитемнестра, удовица Агамемнонова, жена Егистова
Електра, } кћери Агамемнонова и Клитемнестре,
Хрисотемида, } сестре Орестове
Хор микенских девојака

Збива се пред двором Егистовим у Микени

ПРОЛОГ

ПРВА ПОЈАВА

Долазе Оресто, Пилад и Васпитач

Васпитач

О, сине Агамемнона, што је
Некад пред Тројом војвода био,
Сад можеш видет' очима својим
Оно, за чим си давно тежио;
То ти је, ето, твој Аргос древни,
За којим тако жарко си чезно;
Ето ти гаја Јасове кћери,
Којој обадох уједа зададе
Вес, од којега једна пропаде!
Ето ти тамо трга вучјега,
Посвећенога див-Аполону,
А нама с лева ето ти тамо
Прекрасног храма богиње Ире;
Ова пак земља, где смо сад дошли,
Јесте Микена, богата златом;
А то је, ето, дом пелопидски,
На којем многа почива клетва;
Када ти оца некад убише,
Одатле ја сам тебе однео,
Примив те од твоје сестре рођене,
Те сам те спасо и отхранио,
Да оца свога осветиш сада;
Сад, драги Оресто и Пиладе,
Ваља се брзо договорити,
Шта да се чини овом приликом:
Та већ нам ево и зора руди
На крење птице на рану песму,
И већ нас црна остаља ноћца
И звезде с неба већ су утекле
Док ко из двора још не изиде,
Ваља се нама разговорити;
Кад смо већ овде, не оклевајмо,
Сада је за дело најбољи час.

Оресто

О, верна слуго, честита главо,
Данас ми пружаш најбоље знаке
Вервости своје к нашему дому;
К'о што у боју коњ племенити,
Ма да је стар већ, опет не губи
У опасности своју срчаност,

Већ смело држи уши управо,
И ти *нас* сада тако подстичеш
И сам у свему нама предњачиш.
Ја ћу ти јасно свој смер казати,
А ти ми пажљиво саслушај речи,
Па ме исправи, ако погрешим:
Кад сам пророштву питском отишо,
Да питам како треба да тражим
За оца одмазду од убица му,
Бог Фиб ми тада овако рече:
„Без оружане војске и штита
„Лукавством чини праведни покољ!“
Па кад смо такво чули пророштво,
Ти иди у двор у згодно време
На сазнај тамо све шта се ради
И јављај нама све по истини;
Због старости те не ће познати
И дугог времена, како си ти от'шо,
А ни сумњати не ће на тебе,
Јер си угледан к'о и сви други
И носиш сребрни украс на глави;
Кажи се странцем Фокићанином
И да те посло Фанотеј амо,
Он је најбољи њихов савезник;
Ти њима кажи и закуни се
Да је Орест по судби умр̓о,
Стрмоглавив се са брзих кола
На тркалишту питском у борби;
Такав нек ти је разговор с њима.
А ми одосмо, као што ваља,
Гробу очину ради подушја,
Да прелијемо и овенчамо
Гроб свежим власима са глава својих.
Онда ћемо се натраг вратити,
Донећу и ону тучану урну.
Што сам је сакрио, као што знаш,
Тајно у џбуну и трњацима,
Да их можемо боље обмахнут',
Кад њима пријатни кажемо глас:
Да је то моје спаљено тело
И обраћено у прах и пепо;
Шта ми је бити у речи мртав,
Ако се само на делу спасем
И славну победу њиме добијем?
Ја мислим: *није реч с коришћу зло.*
Та ја сам већ често и то видео
Да и мудраци сами кад када
Умиру празном, привидном речју,
А кад се живи по ново јаве,
Већма их штују и већма славе.
Тако се и ја обесно уздам
Да ћу из таме привидне смрти
Просјати као сјајана звезда
Непријатељ'ма на страх и трепет.
О и ти дична домовино ми!
О, земље ове богови силни!
Прим'те ме срећно на овом путу;
О, доме славни дедова мојих,
Теби долазим по судби божјој,
Да с правом љагу са тебе збришем;
Не дајте срамни да одавде одем,
Него ме прим'те као такога,
Који ће овом несрећном дому
Повратит' срећу и богати сјај.
По доста сада, све сам ти казо,
А ти сад, стари, на дело одмах
И што ти ваља чинити, чини.
А ми идемо, већ је и време.
Оно је сваком људском делу
Највећи сȗђа и господар.

Електра (у двору)

Ох, јао мени! Ох, јао мени!

Васпитач

Учини ми се, сине, из двора
Чух неке рошкиње јаук и уздах.

Орест

Да није Електра сирота то?!
Чекајмо, чујмо њезину тугу!

Васпитач

Никако, сине! Пре свега ваља
Извршит' вољу Аполонову:
Почнимо тиме што ћемо оцу
Изити на гроб и прелити га,
То ће нам снагу и успех дати

(Орест и Васпитач одлазе)

ДРУГА ПОЈАВА

Електра (долази из двора)

(тужно) О, светли дане!
О, зраче, што земљу кружиш!
Много видесте сузног плача,
Много ли још тешких удараца
На мојим рањеним грудма,
Кад года тамне нестаје ноћи.
А ноћну бескрајну тугу
Знаде ми мрска постеља
У несрећноме овоме двору,
Колике јаде јадујем
За својим оцем несрећним,
Ах! којег у туђој земљи
Крвави Ареј не уби,
Него га мучки убише
Та моја мати крвница

Са суложником Егистом.
Одрубите му главу секиром,
К'о што оборе храст дрвосече.
И нико други сем мене
Не жали тебе, оче мој,
Који си тако жалосно
И грозно живот свршио!
Ал! та ја никад не могу
Стишати тугу ни жалост,
Докле год гледам очима
Пресјајне зраке звездане
И светлост оваког дана.
К'о славуј над празним гнездом,
Тако ја овде пред двором
Горко и тешко наричем:
„О, кућо Ада и Персефоне,
„О, Јермо, сине подземног света,
„О и ти силна богињо клетве,
„О, Ериније, боговске кћери,
„Које видите и оне, који
„У ад одоше противу правде,
„И оне, који преваром злобном
„Скрхаше силу и закон брачни,
„Дођите амо, помозите ми,
„Осветите ми оца мојега,
„Пошаљите ми брата мојега,
„Сама с' не могу више држати,
„Претешке туге терет претеже."

ТРЕЋА ПОЈАВА

Долази у томе хор из града и намешта се

ХОРСКА ПЕСМА

Прва строфа

Хор

О, Електро, ћерко, ћерко
Најгоре жене на свету,
Што вазда венеш у тузи
За оцем Агамемноном,
Који је давно погино
Крвничком руком, лукавством
Безбожне твоје матере;
Богови пека сваког убијцу,
Ко год учини така недела,
Ако то само правда захтева!

Електра

О, племенитих отаца кћери!
Ви сте ми утеха у мојој тузи.
Знам ја то добро и признајем вам;
Ал опет не могу никад престати
Јаднога оца свога жалити;
Него, о кћери љубазна срца,
Оставите ме да 'вако јадам,
Ах, ја вас преклињем лепо!

Прва антистрофа

Хор

Али ти не ћеш никако
Подићи оца из ада,
Тог опћег нашег језера,
Ни јадом нити молбама!
Већ само тако узалуд
Безмерном тугом пропадаш,
Јади ти срце прождиру,
То тузи богме лек није.
За што се тако предајеш болу?

Електра

Луд је ко заборави кад
На бедно умрле родитеље;
Моме се срцу допада
Плашљива птица Дивова,
Што вазда тужи и јада
За Итијем, за Итијем;
Па и ти, Ниобо, патнице,
Ти си ми права богиња,
Јер рониш сузе вечите,
Ах, јао, у гробу каменом!

Друга строфа

Хор

Та немаш, сестро, само ти
Највећу тугу на свету,
Којој се више одајеш,
Него сви други у двору,
Рођени твоји по крви;
Ето ти сестре још живе:
Ифијанаса и Хрисотемита,
И брата ено, где тајно
У тузи младост проводи,
Срећан, што ће га једном опет
Микенска славна земља примити
К'о сина свога племенитога
Ореста, у ову земљу кад дође
С Дивовом вољом и благословом.

Електра

Та њега вазда и чекам,
Те јадна сама самохрана
Без престанка сузе роним
И туга ме јадна мори;
Ал' он је заборавио
Што му рекох и учиних.
Увек ми до сад о њему
Само глас лажан долази.
Он вазда тежи овамо,
Ал опет не ће да дође.

Друга антистрофа

Хор

Не бој се, сестро, не бој се,
Још је на небу велики
Див, што моћно над свим влада;
Бол и гнев поверн њему,
На душмане се нит' јако љути
Нит' са свим опет заборави их.
И веруј вољи бога времена!
Та и син Агамемнонов.
Што је сад у плодној Криси,
Сећа се тебе и дођ' ће,
А и Бог ће се смиловат',
Што клада на Ахеронту.

Електра

Много већ прође времена
Мога живота без наде
Већ ми је доста онако
Без родитеља гинути,
Никога немам од свога,
Већ сам у двору очеву
К'о каква ниска робиња
У овој јадној одећи,
За оћним столом у двору
Никаква немам удела.

Трећа строфа

Хор

Јад се чуо у повратку,
Јад се чуо за тим одмах
У очевим одајама,
Када га тучна секира
У прса смртно удари,
Превара рече, љубав посече.
Ужасом наста ужасан призор,
Их' то учини Бог или човек.

Електра

О, клети дане и кобни,
Од свију дана најгори!
О, ноћи она проклета!
О, части она ужасна!
На њој нађе мој отац смрт,
Ужасну смрт од двеју руку,
Које и мени живот узеше,
Ал' ће и њима спремити
Велики Див са Олимпа,
Да муче муке паклене.
Немали никад радости,
Што така дела чинаху!

Трећа антистрофа

Хор

Та немој даље тако зборити!
Треба да видиш да све у горе
Јаде упадаш, што јадаш већма;
Силене јаде гомилаш
На своје срце чемерно,
Све жешћу борбу ти стварaш.
Неје се лако ухватит'
У коштац никад с моћнима.

Електра

Јади ме, јади нагнаше,
И сама добро знам свој гнев;
Али у овој невољи
Не могу јаде чемерне,
Док живим 'вако, сладати.
О, миле сестре, кажте ми,
Ко мене може тешити?
Да л' има кога на свету,
Који ми добра још мисли?
Пустите ме, пустите ме
Ви, моје утешитељке!
Ово су јади без лека,
Никада не ћу престати
Од безброј-јада чемерних,
Од безброј-суза јадовних!

Епод

Хор

Но од срца ти велимо,
К'о мати своме детету,
Да зло на зло не гомилаш.

Електра

На знате л' мере јадима?
Реците! А је ли лепо
За мртве не старати се?
Је л' учинио то још ко?
Ниихне ја хвале не тражим;
На баш још за ме да има среће,
Не бих се могла опет смирити
Нити бих могла без поштовања
Ужасној тузи саломит' крила.
Та кад би осто покојни отац
За увек само прах и пепо,
А не би било главе за главу,
Тад не би било на овом свету
Ни побожности ни каква стида.

(Наставиће се)

УПРОПАШЋЕН „ДИЈАМАНТ“

Пре неколико година што бејасмо саставили друштво, тога мајка не роди више! Ту ја, ту млади Ђакон Ива, ту вечито сањиви поштар Млађа, ту разговорни учитељ Паја, ту посетични професор ботанике Триша, ту кратковиди адвокат Сима, ту трбушасти телеграфиста Јоца, ту туробни казначеј окружног начелства Ика. Разуме се, сви са својим домаћицама. Кад и кад нам долажаше са својом супругом и модропоси пешачки поручник Станко, али је то већ ређе бивало. И опет кажем: таквога друштва више нема лако!

Састанемо се ма код кога од нас, а обично је бивало или код посетичног Трише, или код туробног Ике, па тако пријатно проведемо до неко доба ноћи. Зими се остане и до два, и до три по по ноћи, а кашто и до зоре. Дуге зимње ноћи, па шта би грешни човек у постељи! Преврће се јадник по њој као ћутук и самртне га муке спопадну, док се једва смилује Морфеј да га прими у своја чаробна недра. Па баш и кад то буде, често пута навале на човека и такве беде, да се чисто ратосиља и што је заспао. Реците по души, зар се једном уснило чак и то, да на глави носи и императорску круну, па му из јутра чисто криво кад се пробуди, те на силу Бога склапа и стиска очи поново?

А овако смо се без свега тога пролазили, и, чини ми се, никад не ћу заборавити пријатне тренутке, проведене у кругу побројаних пријатеља.

Ту је обично и туцаних ораја, и печених кестења, и питка српског вина, и каве, и смокава. Разговарамо се, причамо, шалимо се, смејемо се, играмо пртења, фоте. Госпођа Станка, супруга краткоиогог Симе, вита и умиљата женица, често је пута, на општу молбу, играла некакву заношљиву пољску игру »соло«, правећи при том врло пикантне покрете. У колико се сећам, утисак тога није био код свију подједнак, јер сам слушао једном, да су наше жене, у одсуству госпође Станке, доста пакосно разговарале о њеним аловим чарапама.

Кад смо код казначеја, он онда обично игра шаха с поштаром, али се не сећам да су икад свршили партију. Поштар периодично дрема, а казначеј се нешто задуби у своје домаће и званичне мисли, а нешто опет није рад да поштару украти то мало задовољство у својој кући, па тако обоје куњају поред табле са углављеним главама међу длановe. Гледамо ми са стране у њихов јадни шах, па да се покидамо од смеја. Војске им, да се тако изразим, стоје спремне за борбу: пијони стрепе, јер ће први искусити невољу ратног живота; топови зијају, спремни да бришу као спопље јадне пијоне, лауфере и коње; лауфери су готови на косе излете, кожа им се језки, јер знају да коњи бране краљеве; краљице сикћу једна на другу, а краљеви већ увели у танке нити као и играчи... Један пут су, тако ћутећи, и заспали и тим произвели неописан смеј.

Кад смо пак код посетичног ботаничара Трише, он обично забавља своје госте, причајући им, где је шта видео у ботанизирању. Причао је врло живо и фантастично, ама све до крајњих ситница, не устручавајући се, разуме се као у своме друштву, да кашто избаци и по коју замашнију реч. Душе вала, мало је муцао, али је ипак био врло пријатан. Тако нам је једном причао нешто, са чега су нам се, једнако из велике радозналости, очи мало више засветлеле. Ако се не варам, предмет причања беше некаква сеоска лепојка, која је случајно бродила по надошлој реци, а Триша је посматрао из зеленог шумарка.

»А, то мени ниси причао, враже потуљени!« — приметила је том приликом, пола у шали пола у збиљи, његова госпа Катинка.

Сви смо се насмејали а и Триша с нама.

Другом приликом, сећам се, причао нам је, како су га на »широком пољу без трна и грма« напали некакви жестоки чобански пси; како се с њима носио и борио, само са амрелом у руци, док се није одбранио и спасао, на то отегао на широко и дугачко, да је већ прилично почело подсећати на Илијаду.

Једног вечера опет спремаше се да нам исприча нешто врло занимљиво, бар како сам рече, али му ми томе стадосмо на пут. Ја сам предложио, да то напише, будући уверен, да ће куд и камо боље написати него испричати; остали прихватише мој предлог, те најзад и он пристаде.

Мислим да није прошло ни десетак дана, а једног вечера, баш кад смо били код краткоиогог Симе, домаћин нам је читао ишчекивану причу. Сви смо били задивљени, занесени, те у Тришин поздрависмо новог српског приповe-

дача. Триша развукао лице од неописане радости, а његова госпа Катинка чисто поцупкује, срећна и пресрећна. Кад је Сима читао, лепо и течно читао, прилично пикантан пасус о некаквој младој и лепој врачарици ватрених очију, како под чергом у пространој пољани гледа у длан некаквом господину, који по пољу тражи биљчице, напрасно је прекинуо, погледао нас све редом и руком пружио на Тришу.

»Част ми је, да вам прикажем тога господина, коме младе врачарице насамо гледају у длан« — рече смешећи се.

»Боже сачувај! Боже сачувај!« — правдао се Триша, такођер смешећи се.

»Ти си, ти си, Тришо!« — повикасмо и ми.

»Ао врага потуљеног!« — ишчуђаваше се и госпа Катинка.

Кад смо се стишали, домаћин је наставио читање. и сви смо се особито дивили свршетку, осим поштара Млађе, који је већ у велике хркао.

Триша је био толико узбуђен, да га је при поласку тресла формална грозница, и због тога га домаћин мораде огрнути својим дебелим шалом.

Доцније је мало и одболовао тај свој успех, а то је госпа-Катинку страшно озлоједило против лепе књижевности.

* * *

Прошло је од то доба већ четир године. Друштво нам се поодавно распрсло; неко преместен, неко се с неким споречкао, и то поглавито због жена, а сиромаха Млађу поштара у спавању нашла смрт, јамачно капља. Заборавили многи на Тришину приповетку, заборавио сам Триша, а и ја сумњам да бих се сетио, да писам, изгубивши службу, био принуђен да отворим књижару. Дуго сам размишљао и премишљао, шта ће бити прво издање моје нове радње, и најзад ми паде на ум Триша и његова чаробна приповетка, која нас је онако све очарала.

»Ово је срећна мисао!« — говорио сам у себи. — »Не ће ме Бог зна шта стати, распродаће се као алва и пронеће и моје име по целој Србији, а можда и ван граница њених.«

И једног дана дигнем се право до Тришe. Затекао сам га где нешто испитује по некаквом вариву. Бог ће зар један знати, шта је он тамо тражио! Представим му ствар и умолим га лепо, да ми на сваки начин уступи онај рукопис.

»А што ће ти?« — питаше ме он, смешећи се.

»Штета је, болан, да пропада у рукопису; дај да штампам . . Излази на свет којекакво трице вајних полетараца, који су уобразили да су већ велики писци, а таква једна ствар да чами у фијоци!... То је алем камен, то је дијаманат... Болан Тришо, та крајње је време, да и наша белетристика добије каквог Лава Толстоја, каког Ига или Булвера!... А, хоћеш ли ми је дати?«

Он је само стајао нем и погружен.

»Није право, ни Богу драго« — настављао сам ја, све више падајући у ватру — »да таква драгоценост чами и даље у фијоци!... Да је Пушкин био такав као и ти, зар би данас била овака лепа руска књижевност?!... Тришо брате, прени из мртвила и дај да штампам ствар... Уверавам те, да ће бити преведена и на стране језике... У осталом, не жалим и да платим добро за њу... А?«

»Ама« — промуца најзад Триша — »то је све лепо и красно с твоје стране, и допада ми се, али ја управо и не знам, где је сад та ствар и је ли у опште у животу...«

Као ножем да ме удари у срце.

»Како?!« — рекох запрепашћен.

»У осталом, да упитамо Кату; али —«

Ја и не сачеках да он доврши, већ сам истрчим на поље, да потражим госпа-Катинку. И не поздравивши се с њом како треба, ја одмах прећох на ствар

»Она приповетка... знате... код адвоката Пере...« — говорио сам узбуђено, а она ме посматрала тако сумњиво.

»А-а-а!« — присети се она брзо. — »Сећам се, сећам се, али то сам ја још јесенас употребила на ћупчићима са слатким и пекмезом...«

Ја потрчах као без душе у подрум.

»Чекајте! Станите!« — викала је она за мном, смејући се. — »Ходите овамо!«

Ја се повратих, а срце ми куца као у зеца.

»На жалост« — рече она, смешећи се и посматрајући ме врло чудновато — »та приповетка није више на ћупчићима, јер сам скоро прекувала и слатко и пекмез, па сам стару артију заменила новом.«

»А где сте дели стару?«

»Бацила сам је!« — рече са свим равнодушно.

»Али камо, за име света?!«

»Негде... ни сама не знам где... Чини ми се, да су деца њом крпила змаја... А што ће вам?«

Ја јој ништа не одговорих, већ се тужан и несрећан повратих Тришки, који ме је нестрпљиво очекивао. Кад ме угледа, он ме већама упита шта је.

»Ништа... Изгубио си онакав дијамант, изгубио си своје име. изгубио си вечити живот!« — рекох му тронутим гласом. — »А можеш ли бар поново написати?«

Он заклима главом и тешко уздахну.

»Од како сам угануо ногу те не ботанизирам више« — проговори он жалостиво — »од тада ме је и машта напустила... Фантазије ни за један грам немам више... Ах, Като, Като, несрећнице једна!...«

Као убијен сам отишао из њихове куће, а њега сама оставио суших очију.

* * *

После овог случаја Тришка је некако убрзо премештен, а ту скоро дође ми до руку једна његова књига, коју му беше издао неки паланачки штампар. С нестрпљењем је отворим и почнем читати. »Дијамант је извађен из пучине морске!« шапутао сам за све време читања. Она иста изгубљена ствар, али само куд и камо опширнија и лепша. Било је ту и минералогије, и ботанике, и зологије, и социјологије, и прозе, и поезије, и света под небом. Морам признати, да сам је два пут у сласт прочитао, ма да ми је страшно криво било, што то мени није пало у део да издам. И таман сам се спремао био, да му напишем горопадно писмо, у коме бих му много што-шта пребацио, па најзад с њим и везе пријатељске раскинуо, а некако тих дана дође ми до руку и критика. Горопадна је то била критика! Свршетак је био, сећам се, тај, да се критичар усрдно помолио Богу за умно и душевно опорављење писца, а што се издавача тиче, ту је јако пожалио, што не постоји каква књижевна полиција с драконским законом, да се издавачу на мацкама оцепи двадесет и пет врућих!

И та ме критика толико збуни, да управо нисам знао шта даље да мислим о тој ствари.

»Ипак хвала Богу« — рекох онако збуњен — »кад ме ових двадесет и пет врућих тако срећно обиђоше...«

Ч. А. Поповић.

ДВОР ОД АРТИЈЕ

ОД МОРИСА ЛЕФЕВРА

С ФРАНЦУСКОГА ПРЕВЕО Д. ЈЕВРИЋ

Познајете ли Верлет?

То вам је диван, рајски предео, где скоро увек сунце сија, а то је у Нормандији врло ретко. Ту вам цветају руже, јер морски поветарац оживљава све. Верлетски путеви познати су на десет миља у наоколо са свога хлада и зеленила. На онда оне развалине на брежуљцима! Нису то бог зна какве големе развалине; али су тако миле, тако угодне со својим оронулим, бршљаном обраслим зидовима, по сном камењу и ступовима, на којима руже цветају. Оне вам приповедају смешних, ћаволастих ствари.

Дакле не познајете Верлета? Онда не познајете ни повеснице његова замка? То вам је чудноват замак? Зову га „Двор од артије".

Рад сам, да вам о њему што приповедим.

Беше то у време Наполеона III. Тада се у Француској само смејало, а Тијерије беху заиста највеселије место на овоме свету. Беше то у оно доба, кад је изгледало, да је најлепши скипгар у Европи поверен био најнежнијим прстићима на свету. Ти прстићи, те ручице, та обла плећа красила су несравњивим сјајем царски двор. Кнегиња М...., маркиза Г...., грофица П...., све су то обесне, веселе главице, које својим осмејком поздравиште Царство у колевци му, али које му и гроб сузама залиште. Но тада се само смејало. Будућност беше ружичаста, очи беху пуне жара, речи пуне духа! Ко би тада и могао предвидети све оне горчине и сва тугована? Беше то сретно време хвалисања, лудих окладa при чаши шампањца, а те се окладе поносито исплаћивале читавим имањем.

Али, шта је са Верлетом?

Збиља! Сад ћу и на њега доћи!

На двору беше, осим других, и диван један човек, леп дечко, поносита узраста, снажна тела, до-

бар играч. Беше то војвода Лисиеј. Сви су га волели са његове живости, окретности, услужности и веселе нарави; али поред свих тих лепих својстава, војвода је имао и једнуману. Тај Норманац радо се хвалисао, као гасконьски кадет. Он је све знао, све видео, све учинио, што у осталом и не беше далеко од истине, како би се могло помислити. Но ипак неке мало невероватније причице, него обично што беху, подстакоше, да се у том веселом и сјајном друштву измишљавале најфантастичније ствари, само за то, да им Лисиеј својим спажним гласом довикне:

— Господе! Ја сам видео још горе но што је то.

Између осталих, обичних предмета разговору, Лисиеј, кога никако нису држали за милијунара, а чије су менице много чешће шетале него његови талири, приповедао је, неком комином збиљом, о својим шумама, ловиштима и свом замку у Верлету, и скоро увек почињаху његова казивања:

— Кад сам још живео у Верлету...

Верлет некако уђе у моду. О њему се говорило и онда, кад је ко хтео да се изрази о нечем, што не постоји, и онда би се обично рекло: „То је истина као и Верлетски замак".

Наравно, да Лисиеј о том није ништа знао.

Тврдо држећи, да су сви веровали његовим причањима, он је све више дометао својим пређашњим причама, тако, да се све више заплетао у замке свога уображења, те је са највећом збиљом, до најмањих ситница, описивао куле, степенице, велике дворане, собе и галерије свога лепог замка, кога нико није видео, а који је он у својој машти гледао, како се уздиже на обронку брежуљка, који надвишава село, и поносито посматра морске таласе, који се ломе о његово подножје.

Једнога дана кнегиња М...., која се са царем разговарала, пружи прст на Лисиеја, који је усред једне гомилице нешто причао.

— Ено га! Оде у свој Верлетски замак! Верујете л' ви то, Величанство?

— Богме не верујем! одговори цар смешећи се; али то му је највеће задовољство, што мисли, да му ми верујемо; и то би, кнегињо, било заиста грозно, кад би му уништили то уверење.

— Па ипак, кад би Ваше Величанство хтело...

— Шта?

— Не, ништа!

У тај мах оставише групу, која је Лисиеја окружавала, маркиза Г.... и грофица П.... и слатко смејући се приближише се цару и кнегињи.

— Шта је, госпође? Не бисмо ли се и ми могли смејати томе, што је вас тако развеселило?

— Господару, рече маркиза Г.... и поклони се; та то је грозно! Лисиеј нам је опет причао о ужасно фантастичну лову. То превазилази све досадање приче!

— Јесте, додаде грофица П...., то је ужасно! То се заиста зове, ругати се свету на најбезочнији начин.

И све три младе госпође повикаше комично молећивим гласом:

— Господару, осветите нас!

— Како? На који начин?

— Кад код кога има тако лепих ствари, онда треба да их и покаже!

— То је врло добра мисао, кнегињо! — рече цар смешећи се — али је можда неупутна.

Кнегиња поруменн.

— Но, ви имате право, настави цар; а како се, на жалост, мој кукавни Лисиеј вама замерио, то ћу вас осветити. Кнегињо! Лисиеј нам мора показати свој замак. За то вам јемчим.

Овај се глас брзо рашири по дворанама. Свуда се о том говорило, угушеним кикотом шаптало, па кад се цар приближи царици, која је смејући се слушала неку Лисиејеву причу, скупише се сви у наоколо, да чују, шта ће да буде.

Цар је по свом обичају сукао брк; главу је мало на раме накривио, а у сањалачким му очима заблиста се кроз густе трепавице заједљни сјај.

— Драги мој Лисиеје — изненада прекиде цар приповедача, у сред његова бомбастичнога говора — ви нам непрестано причате о свом замку у Верлету, и тако сте нас очарали описивањем својим, да сте пробудили радозналост у свију, па и у царице и мене.

Царица погледа у цара, који јој крадом намигну, да и она пристане на ту шалу. Она је одмах појмила царску намеру, те шаљиво смешећи се рече војводи:

— Заиста, господине Лисиеје, Његово Величанство говори истину. Сви једва чекамо, да већ један пут видимо Верлет.

Лисиеј се престаде смејати. Очајно погледа око себе, али се лепа лица зажарила у пакосну расположењу, и све госпође повикаше у један глас:

— Да, господине, водите нас у Верлет!

Лисиеј да у земљу пропадне. Шта сад да ради?... Да призна? То није смео ни за живу главу. Тим би се са сним упропастио. Цар није марио за глупаке. Најпаметније би било, да се смело изуче из тако глупе неприлике. Но ипак је покушао, да се ухвати и за последњу сламку. Можда је хтео цар, да га само задиркује, као што је то бивало више пута. Баци молећив поглед на њега, али се цар чинио и невешт. Поглед му беше озбиљнији него иначе.

а у једној борби на челу цареву мислио је Лиснеј да види знак незадовољства.

Кад је Лиснеј видео, да нема другог изласка, хтеде већ да загребе. Све то није дуже трајало од једног минута, али то беше онај ужасни трепутак, што га само онај осећа, кога воде на сирт...

Можда у том салонском иронизму, да се издржи преки поглед, има више одважности, него код војника, који слепо трчи на јуриш а поред ушију му звижди тане.

На један пут севну му нешто кроз мозак. Прелазна румен пређе му преко лица. Дубоко одахне пак се насмеши. Одважио се.

— Господару, да ли Ваше Величанство збиља намерава мени толику част да учини?

Цар весело слегну раменима, не знајући још, куда Лиснеј циља. Хтео је да види, како ће се извући из неприлике, у коју је запао.

— Реците само једну реч, и назначите дан, кад желите, да вас походимо.

— Би ли ми хтело Ваше Величанство учинити ту част, па да отвори лов у Верлету? Сад је 12 јуни; дакле за два месеца и по...

— С драге воље — рече цар и окрену се царици — ако и царица на то пристане!

Пак смешећи се додаде:

— Но, драги мој Лиснеје, не треба за то да се много брините. Ако је ваш замак спреман, да нас прими и пре тога рока, реците само једну реч, па ћу ја и раније одредити почетак лову.

— Ваше ме Величанство обасипа милошћу; али ја не бих био рад, да се мене ради повреди и само један једини царски закон.

На како беше сам са собом задовољан, исправи се у свој својој висини, па погледа присутне.

— Господе — рече — дакле у Верлет у лов!

Премда се присутни мало збунише, што им се мистификација окрену против њихове наде, ипак се нису једили, јербо је Лиснеј био и сувише леп шаљивчина; па и онда, кад је пошао из дворане, по што је најпре са најнећим поштовањем пољубио царичину руку, испрати га до врата ласкав жагор, а цар се не могаше уздржати, да не рекне својим дворкињама:

— Чини ми се, госпође, да ће Лиснеј добити опкладу.

Дани пролажаху. О војводи не беше више ни спомена; истина, да су га у његову одсуству мало оговарали, и о његовој се неприлици пошалили; но после и то престаде. Лиснеј беше за њих мртав, или, што је још горе, њега је нестало.

По кратку времену двор се преселио у Конџењ, и у овом лепом двору ређале се свечаности једна за другом. После Конџења дође ред на Сен-Клу. Тако су сваки час мењали места, и већ се поче говорити о скором одласку у Фонтенбло. Јесен се већ показа по пожутелом лишћу широких кестенових дрва. Приближи се већ и време лову, и већ се поче говорити о чудотворним мецима, како ће туђи јелене најситнијом сачмом, а јаребице танаћу.

— Заиста, рече кнегиња М.... Ту би нам само још Лиснеј требао.

Кад се спомену то име, почеше о њему сви да говоре.

— Где ли је сад?

— Шта ради?

— На његов лов... па Верлет!

— Госпође, рече цар, који се такођер умеша у разговор, ви и не знате, да сам ја већ био са Лиснејем?

— Кад, господару?... Ах, је ли могуће?... На шта вели?

— Он је дошао, да нас опомене на наше обећање, које смо му дали.

— Онда је, дакле, истина са његовим замком?

— Он барем тако каже, а у суботу ће нас одвести засебан воз у Верлет.

Сад о другим стварима не беше више разговора. Њиховој се машти приказивао Верлет у фантастичну облику, па у колико су пре слабо веровали Лиснејевим гаткама, у толико неким природним обртом постадоше оне сад истинитије. Нико сад више није сумњао, да замак заиста постоји, и у мало да га неки, који су пре најмање веровали, не описаше до најмањих ситница.

Дође на послетку и субота. Настаде велико усхићење, кад чуше, да на малој железничкој станици, која је подигнута само за царев двор, чека нарочити воз.

Доручак већ да се сврши, а Лиснеја још нема.

— На ипак не можемо ићи без њега, рећи ће графица П....

— Заиста — додаде маркиза Г.... — Он би баш и требао, да с нама иде. Шта ви о том мислите, господару?

Цар баш хтеде да одговори, кад вратар уђе у дворану и свечано јави: „Господин војвода Лиснеј".

Само је дворска етикета задржала, да војводу не поздраве урнебесним „ура!"

Лиснеј се поклони пред царем па са поносним осмехом стаде у сред друштва.

Цар приђе војводи, метне му милостиво руку на раме, и са ласкавим осмејком рече му:

— Тако, војводо! Ви сте добили игру!

За тим му пришапта, да нико не чује:

— Ако хоћете, баците карте, па ћемо остати онде. Ја ћу вам помоћи.

— Допустите господару; али ја не разумем. Какве карте?... Какву игру? Ваше Величанство дало ми је реч. Зар се више не опоминьете? Верлет једва чека, да вас прими, и ја само једно знам: воз је готов за полазак те имамо само толико времена, да поседамо.

— Добро, кад баш тако хоћете; кад сви хоће, онда хајдемо! рече цар.

— Хајдемо! хајдемо! повикаше сви у глас.

После по сата царски се воз кренуо.

Беше диван дан. Нигде се не задржавајући, воз је јурио поред станица; поред Манта-ле-Жоли са бајном околином, ведрим подневьем, где Сена просеца кречно земьиште; за тим доље Евре са својом дивном долином; Серкињи; Берне, са својим потоцима, који теку испод врба; чађави и црвенкасти Лизје, са својом лепом, сивом катедралом и својим бујним пашњацима, са којих дебели волови зачуђено посматраху брзи воз. На сјајним прозорима показиваху се румена лица, беле ручице, пасмејана уста, која извођаху песме и јасно, гласно ћеретање највеселијега двора на овом свету. За тим доље Број, Вланьи, са свежим својим зеленилом. На послетку звижну макина; воз пође лакше па се заустави на станици.

— Ево нас — рече Лиснеј — треба да силазимо.

— На, где смо, господине Лиснеје?

— У Понтобену, Ваше Величанство — одговори дворанин. — Учините ми, Ваше Величанство, милост — и пружи царици руку, да јој помогне, да се сиђе.

Врата од кола већ беху отворена.

Сви железнички чиновници стајаху у свечану руху с обе стране у шпалиру. Старешина станице у белим чакширама, а у руци држи капу са златном чипком. Беше се збунио, кад виде тако узвишене путнике, те је поздрављао и десно и лево. За њим стајаху једно дванаест дебелих господара. На њима су црни капути са кратким рукавима, трбуси им се испупчили; изгледаху радосни, судећи по њиховим руменим образима. То су општински саветници. Начеоник им беше на челу, а то се познало по том, што је држао у руци углађен, свилен шешир, а у другој — грозно! — рукопис свога поздрава.

Путници се убезекнуше. Нису се надали том неугодном дочеку. Кад је цар видео, да се званичници приближују њему, рече Лиснеју мало милостиво, мало и љутито:

— До сто ђавола, драги мој, мени се чини, да ви мало и сувише забрањујете.

Лиснеј се чинио и невешт.

Цар је морао саслушати поздрав; а кад одушевљени узвици: „Живео цар! Живела царица!“ означише, да је говор свршен, изненада свирачи, који прикривени беху у чекаоници, засвираше химну краљице Хортензе. Цару беше и сувише.

Царица се једва могла уздржати од смеја.

— Ви се ужасно светите! рече војводи.

Овај је само ћутао.

Кад већ и последњи звуци химне умукоше, цар изрази своју жељу, да хоће да иде даље. Да богме! Рачун без крчмара! Цар пође. Кад се врата од чекаонице отворише, зачу се команда:

— „Пушке пред прси!“

То беху ватрогасци.

— Треба и ту горку чашу да испијемо! рече цар озбиљним гласом

Узе царицу под руку. Одважно је корачао пред „варошку војску“, а војска у свом усхићењу.... ћути....

Баш пођоше. Али ево ти депутације госпођа, дође и предаде царици дивну китку цвећа. Госпођа начеониковица, вођа варошких госпођа, хтеде, да царицу поздрави, али срећом запуцаше бичеви. Кола долазе, да одвезу друштво у Верлет. Каруце дојездише. Светина се ускомеша Ступи на страну, да пропусти каруце. Ватрени коњи копају копитама. У царској, зелено-жутој ливреји обучени послужитељи чекају код каруца.

Цар и царица седоше у прва кола. По позиву цареву седе с њима и војвода Лиснеј. Остали путници понамешташе се по другим колима. Једва се једаред кренуше.

Варошки одборници, ватрогасци и госпође у знак своје радости, што су дочекали свога суверена, машу шеширима и марамама. Госпође се клањају. Цар им руком захваљује. Дуж целога пута вијоре се заставе, и силна светина, која се са свију страна стекла, поздравља свога цара урнебесним: „живео цар!“

У селу звоне звона. Њихово брујање разлеже се по целој околини. Ватрогасци дувају свом снагом у своје кларинете. Одјекује химна: „Кад пођосмо у Сирију!“

— Терај у скок! оштро заповеди цар, не би ли се што пре ослободио оних прилично несносних почасти.

Кочијаши ошинуше коње, а високих путника брзо неста у прашини.

Дахнуше душом.

(Свршиће се)

ПОУКА

О КАРАКТЕРУ

МАНТЕГАЦА

Независност народа је последица чврстоће у карактеру.
Делмо.

Може бити да ће кад год доћи време, кад ће се наш карактер сравнити са нашим генијем.
Стар.

Ако ја и не бих ишао правим путем по сили чврстог убеђења, то бих ипак ишао њим услед опита, који ме је убедио, да је пут овај у суштини најпријатнији и најкориснији.
Монтек.

Ни људска ни божанска сила није у стању да изведе на преступ онога, ко часно живи за срећу и напредак домовине и своје сопствене славе.
Фосколо.

Један од најчувенијих писаца француских, Шатобријан, рече: *Људи нису још слободни, ако само називају себе слободнима; први камен у згради слободе, то је врлина.* Говорећи ово Шатобријан није ништа ново рекао, за то, што су још пре њега *Монтењ, Сократ, Ликург, Конфуције, Мојсеј* и многи други исказали то исто. Сви су они поцрпели ову велику истину, која би неизгладивим словима требала да буде записана у сазнању свију људи, у једну и исту књигу, која би се звала: човечје срце.

Па шта је човек без карактера? Шта само геније без карактера? Геније сам по себи тек је механизам, који израђује идеје, свезује једно с другим бесконачна размишљања, расуђивања и комбинације; он ипак остаје механизам.

Ми га са љубопитством посматрамо и дивимо му се, као што се дивимо расматрајући енглески хронометар. Но дошавши у додир с великим карактером, ми осећамо, осем љубопитства и дивљења, нешто, што дубоко утиче на нас, и срце бије у нама силније при погледу на благородан и иројски поступак.

Ми се дивимо *Наполеону* код Маренга, *Цезару*, кад је освојио Галију; но онај, који спасава отаџбину, убијајући сама себе, не само да код нас изазиве дивљење, но и љубав, и очи се наводњавају сузама, кад се сетимо *Лукреције*, која срамоти претпостави смрт. *Сократ*, који са осмејком испија отров, стоји неизмерно више од *Сократа*, који чита филозофске лекције; *Цинцинат*, који се није стидео плуга, стоји више од *Цинцината*-законодавца; *Христос*, пратајући с крста убицама својим, стоји више од *Христа*, кад је дигао из мртвих Лазара.

Ум је најузвишенија и најблагородија чест човекова; геније је алем, који блиста на челу сина Прометејева, а карактер је вас човек, најсавршенија и најсложенија формула, у којој су груписане све његове силе, навике, покрети. Ето за што се код човека захтева прво душа а тек после ум; ето за што је благородан карактер виши од благородна ума; ето за што је *Сократ* виши од *Платона, Галилеја, Бекона*; ето за што је *Гарибалди* много већи од *Наполеона*.

Ум је механизам, који не може бити замењен другим; он има своју опредељену мисију, свој посао, но њему придаје овакав или другојачији нравствени облик сврху, којој он тежи, осећај, у који се он облачи. Ум подједнако служи стварању нравствене или неморалне књиге, ослобођавању или угњетавању народа, узвишавању или понижавању народа, открићу новог света или смртоносног оружја, оправдавању или осуђивању ропства. Када чујете о геniју, ви одмах питате: *какав му је карактер?* — Пре него што почнете резати ножем, ви желите знати, које му је оштра страна; ви желите знати, да ли је применљива извесна сила на обраду земљишта, управља ли она људско друштво надметању и праведљивости или обскурантизму. Све ово желите знати и питате: *а карактер?* То је све једно, као кад би вам дали у руке пушку. Пре него што се уверите — француска ли је, енглеска, талијанска, пре него што сазнате, бије ли округлим или шиљастим куршумима, ви пре свега овога питате: *да ли је празна или пуна?*

Карактер — то је вера хришћенога грађанина, то је, тако рећи, диплома, која сведочи, да овај или други који човек није проста животиња, која једе што му шака падне, пије, што јој на ум дође, и спава подједнако добро како на својој тако и на туђој постељи, него створ, који сазнаје своја права, те зна да их ваља чувати; створ, с којим се може живети без страха и опасности.

Кад не би човек био разуман и друштвено животно, онда би карактер био предмет раскоши; пу овако је карактер најглавнија неопходност у животу. Човек није тигар и није кит: његова физичка снага питања је према његовим нравима. Ово је изрекао тако исто Сисмонди: *„Моћ човека лежи не у физичкој, него у нравственој његовој сили. Не тело, него ум даје му средства за самоодбрану и победу. Не тело, него душа садржи у себи силу воље, мушкост, смелост, стрпљење, готовост на самопожртвовање.“* Када стојите пред кавезом лавовим, то вас пре свега интересује питање: да ли је кавез чврсто затворен? Кад сте с непознатим, ви питате себе: *какав је његов карактер?* т. ј. ви управо желите знати, да ли је *човек?*

Човек без карактера није човек; он јесте до душе створ, створен по образу себи подобних, но не може без казне живети у друштву других. Човек без карактера затвара се у тамницу, а још чешће изолиран је у друштву атмосфером презрења; он је — животно, које издаје смрад од себе и од њега се уклањају. Закон не казни често такве људе, али је друштвено мишљење силније од закона — оно изобличава, жигоше и одељава их; то су праве *шорије* у друштву.

* * *

Човек без карактера, као што рекох, није човек; он је тим опаснији, што живи посред људи и што тај недостатак сам по себи још не даје права затворити га у тамницу. Он је у свим приликама сличан оном, ко је осуђен, да целог века тавнује; но с том разликом, што овога непрестано надзирава око правосуђа, а онај се креће слободно и спасен је од сваке контроле, ма да је правоспособност његова чисто фиктивна. Ако с њим разговарате, свагда можете очекивати, да ће слагати; ако о својим принципима говори, можете претпостављати, да ти принципи нису *његови* и да ће их сутра изневерити; ако с њим закључите услове, то знајте за раније, да ће он себи дограбити лављи део; ако му поверите тајну, не ћете ока склонити од страха, да ће је сутра цео град дознати. Ако имате жену или ћерку, у страху сте, да ће овај човек обешчастити вашу породицу. У коју људску врсту треба уврстити човека, с којим се морате увек односити с неповерењем, страхом, подозрењем, коме човек не може поверити ни реч, ни новац, ни част? Ма да је такав створ од жене рођен и име човека носи — он је ипак тек копиле природе; и ако такав човек не дође на клупу осуђеничку или у тамницу, то га бар друштво часних људи гони из своје средине.

Велик део бескарактерних људи живи у слободи и њих огромно више срећеш на улици, него у тамници. У лоповлуку, крађи појављује се много смелости и вештине а код преступа велика сила страсти и напраситости; на срећу, ово су ствари довољно ретке. Ну на то, да би узајмили од пријатеља десет, сто динара и не вратили му, није потребно ни смелости, ни напраситости, ни вештине, ни страсти; потребно је бити само малчице бестидан и хитар у избору жртве, а за тим добро извештачити поглед и умети избећи сусрет с њим. Исто тако да не платите кројачу или обућару, не треба друге лакоће, сем мајсторије принудити радника, да вам верује, да ви нисте код куће онда, кад сте код куће: то није важна лаж. Нек вам је на руци слуга, ваш човек, и — све је ту!

Но и за то, да би човек занео жену или кћер свога друга, такође не треба ни смелости, ни страсти; довољно је мало лицемерства и финоће. А да би могли ласкати у очи а за леђи грдити, није потребно ни јунаштва, ни снаге, ни ума. Није много памети потребно ни за то, да бисмо могли мењати своја политичка убеђења; ваља само гледати на то, какав ветар подухне.

За све ово треба само подлости, врло много подлости. Ако се људи без карактера ма чим оштро одликују од других људи, то је у том, што су подлаци. У карактеру човековом више свега се појављују све способности његове душе; он има за тачку ослоница неколико нравствених принципа, неоспорних догмата, који су постојали, постоје и постојаће, докле год човек живи. Расуђујте, али о том, што подлежи расуђивању, о наукама и уметностима, о формама законодавства и о границама овога света; но на што размишљати о томе, може ли човек радити зло, може ли лагати, обмањивати, красти, изневерити друга. Има аксиомата нравствености, идеја општих свима народима, свима временима; те су идеје над свим религијама; имају неизмењиву вредност и дају човеку част, која је вечна и неопходна човеку, као ваздух, као храна, као кретање и љубав.

Ну ради тога, да би се одржали принципи природног морала, да би се достигло у сред покваренога века стално и трајно усавршавање, које ја називљем *карактер*, треба бити силан; но не може сматрати силним себе онај, ко је склоњен интересу сујете, кога заноси сјај, богатство и т. д. Ја сам већ рекао и понављам, да је човек без карактера личност ниска, способна на свако бешчасно дело, ни сваки гнусан и ненаравствен поступак, такав је човек свагда слаботиња. Нека се не узноси пред

женскињем и не хвали својим јуначтвом онај, који не сме рећи истину, ко не заштићава друга у тренутку опасности, ко се служи половним мерама и увијањем, ко плашљивост назива предострожношћу, лукавство велича као увиђавност, а разврат крети епикурејством. На каквом се храброшћу може похвалити, када храбар пре свега не пузи и када човечанство достојанство осветљава његов карактер? — Велики неки писац рекао је, да је *челичност такође геније;* ова смела реч каже сушту истину. Аутор је хтео да каже, да је потребно челичности па да човек уради што велико, а кад ње немамо, бићемо и остаћемо, не гледећи ни на што, часни у сред свију светских преврата.

Разуме се, има тренутака, када је велику карактеру ванредно тешко одржати се на постољу, које нико у свету поколебати не може. Још Сенека беше изрекао прекрасне речи: *Magna res est animi habitum agere.* Но ако се страшимо тешкога дела, како ћемо живети, како ћемо имати уважења према себи самима, како ће се веровати човечјем достојанству, које посведневно броји толике жртве?

Не мислите, да за очување непрокосновености вашега карактера треба установити култ фетишизма невидиму богу и вељбати себе, као манежног коња у арени. Не, морал не искључује слободу, и толико исто има начина да човек буде частан, колико има мозгова и умова људских. Има карактера веселих и гипких, иројски смелих и равнодушних, трпељивих и раздражљивих, тромих и бурних; но сви могу бити часни, достојни поштовања, ако су јаки у принципима, вечни као свет, непоколебиви као стена.

Не трудите се да роњски копирате карактер другог, старајте се боље да усавршите свој сопствени, да сопственим напорима достигнете свој идеал. „Нека сваки, како се изразио велики германски песник, не жури, но и нек се не одмара крећући се око своје осовине". Није гору природа само брезом засадила: има и бокора ружа, и кићунка и смреке и тамјана. Свако растиње, као и сваки карактер, има свој тип лепоте, кога се мора и држати: скромни бокор љубичица покрива се златкастим пухором, кићунак се пружа по земљи, а бор се гордо поноси својом дуговечном висином, оспоравајући господарство облацима и мућама.

Код правог, чистог карактера свагда ћете наћи доброту и силу, но ова се два елемента приказују тако различно, да опредељење карактера гради једну од најтежих задаћа, с којом често посматрач има посла,

Човек није пуста ствар, али карактер — то је вас човек и нема ништа чудна у том, што оцена тог или другог какарактера није лака задаћа. Но кад већ у основи карактера лежи поштење, човек се свагда изјављује прекрасан и достојан. Ви се можете кретати како вам је год угодно, јурити у галопу, као коњ, милити, слично мраву, али само не пузите као гад! А рука, која би вас се дотакла, не би осетила ни љигаве и влажне хладноће корњачине ни ледене змијске коре!

Када би мене запитали, какви непромењиви елементи, сем доброте и силе, улазе у састав човечјег карактера, то бих ја одговорио, да је, сем поштења, потребна још храброст и нека покретљивост.

Без храбрости нема карактера, као што се без силе не може замислити никаква машина. Ја никад не познавах ни једног у истини часна човека, коме би недостојало ово својство; но кад би се и нашао такав човек, то би он лично на војника у монтири, но без оружја. Шта значи бити а не имати храбрости, кад је живот борба, а непријатељ наоружан? Храброст часних људи најбоља је заштита друштву, најбоља гаранција цивилизацији. Она служи за укор подлацима и као школа нарастворности за све. Како је бедан и достојан сажаљења створ, који у случају невоље зна само плакати, који гледећи глобајлук уме само уздисати, а кад види преступ, с одвратношћу окренути се? Ко се боји, тај је свагда слаб, свагда страда од несвестице као пијаница или епилептичар.

Сем храбрости, ја стално находим у карактеру извесну дуршност; да се достигне унапред опредељена сврха, свагда је дурашност неопходна, за то, што човек није перце, које лети по вољи ветра. Како се можемо ослонити на мишљење човека, који данас проклиње насиље а сутра му постаје слуга; који је данас смео а сутра се показује пуљивац; који прелети од ентузијазма страху, подлежући крстању својих нерва? Ми мислимо, као Данте да, човек без карактера *„није ништа друго... него дување ветра и с једне и с друге стране".*

Некакав стари књижевник задао је једном у рђавим латинским стиховима ова питања:

Шта је лакше од пера? — Ваздух.
Шта је лакше од ваздуха? — Зефир.
Шта је лакше од зефира? — Жена.
Шта је лакше од жене? — Ништа.

А ја бих на последње питање, место „ништа", одговорио: *човек без карактера.*

Према томе, како се крећу времена и догађаји, разуме се, и човек мења своја убеђења; но ове промене треба да се тичу само оног што је привреме-

но и што подлежи критици, а не бесиртних принципа, који сачињавају драгоцени завет човечанства.

Бива и то, људи од утецаја, осетивши силан и неочекиван потрес, готови буду на најсилнију реакцију, и осећање се њихово изражава у необузданим страсним изливима. По такву природу треба потчинити утецају разума, за то, што у огњу ове реакције можете учинити дело на уштрб слободи, будућности, чак и принципима, можете ожалостити другове и нарушити срећу своје породице. Мудрац Солон завештао нам је златне речи: *не заверавајте се никада!* Наполеон I коментовао је позније ову изреку. „Ако се осећате силно усколебани, то се опомените да је огромно лакше много напричати, него много учинити, и биће вам куд и камо трудније одржати оно спокојство духа, које сте се, у тренутку заноса, обећали одржати".

Човек са сувише покретним мишљењем, пројектима, намерама сличан је трсци, која доприноси неки део користи, но ослањати се на њу не можемо; она се до душе покаже и сигурном, но у тренутку кад се најмање надате, преломиће се и ранити вам руку.

Кад човек говори о раду, не може а да не говори такође и о карактеру: једно понуђава друго; и чујем ли за човека, који усиљено ради, то знам, да његов рад има добар смер: оруђе не дејствује без руку, које њим управљају. С друге стране, и карактери се не рађају одједном, као печурке после летње кише, него се обрађују полако и формирају се васпитањем: добри поступци прелазе у навику, навика у природу. Око образована карактера треба више година, него око подизања добре воћке. Ако сте обрадили карактер, пазите на њега и чувајте га: ви ћете, у животу, наићи и на угодну хладовину и на заклон од бујице, но не ћете свагда наћи и угодан сан и задовољно срце, ни онај блажени мир, који Американин Емерсон назива *спокојном силом*.

У друштву, сударајући се с лицима и догађајима, карактер, независно чак од ума и принципа, долази до драгоцена добитка, како у породичном или друштвеном животу, тако и у свакој другој средини.

Када вам бура разноси дом а олуј черупа и руши кров, гром тутњи, и хаос у природи грози општим разорењем, тада одрасли и млади, старци, жене и деца беже под окриље онога ко је тврд вољом; који је у истини — громобран за време буре, који и јесте та *спокојна сила*, о којој говори Емерсон.

Кад политичке партије, заборавивши на то, да су оне представнице народа, нагну једна на другу, као пашчад, готова прождерати једна другу; када у вихру речи пуних гнева, софизама и бесмисла, парадокса и увреда, подижу такве облаке прашине, да од ње потамни — истина, народни здрави смисао прибегава оном, који је *тврд вољом* да спасе земљу: над теориским доктринарством и над страстима партија снагда ће држати превагу поштење и справедљивост. Није бивало једном, да су људи од карактера избављали народ, да не влада њим и да га не експлоатише *човек генијалан*, или да га не газе *срећни*: у карактеру је — цео човек; карактер је грб људског благородства.

Жарко Ј. Илић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Протојереј Миноило Грбић јавља, да је готова трећа књига његова „Карловачког владичанства". У њој је дошао до Лукијана Мушицког; ту је дакле историја тог владичанства од 1784—1824. Што је од треће књиге претекло, ући ће у четврту, коју ће се Грбић „припиштити, што буде брже могао, да је приреди и напечатама". Уз трећу књигу додана је и мапа карловачког владичанства.

† 4 октобра држао је уводно предавање Лука Зима, ванпостављени професор грчкога језика на београдској Великој Школи.

† 2 октобра била је друга седница од ове године књижевно-уметничке наједнице. На тој седници проговорио је неку др Милан Јовановић, бивши уредник „Отаџбине", о једном од млађих приповедача скандинавских, о *Хеденстјерну*, кога преворучује нашим преводиоцима да преводе. „Из недоких прича избија чисто етички морал", вели нам говорник. За осред његова писања Јовановић је прочитао у преводу једну причицу тога племића-Скандинавца *„Бунеџије доматице са Гренова"*. Хеденстјернове приче појавиле су прошле године на немачком код натписом *„Allerlei Leute.* Bilder aus dem schwedischen Volksleben, von A. v. Hedenstjerna, deutsch bearbeitet von Alexis von Kruusenstjerna. Leipzig 1892. Verlag von H. Haessel", стр. 245. У овој је збирци шеснаест причица, међу којима се на стр. 189 налази и ова, коју прочита Јовановић, под натписом *„Der Gröndkra-Bäuerin Freiersmann"*. О овом после новео се говор, у ком је учествовало неколико говорника; било је даље речи и о преводима из лепе књижевности у нас; а пошло се и мишљење, да треба прво превести класична дела туђих књижевника. — На седници био је и Марко Миљанов, познати јунак црногорски, са госпођом; он је почествован те вечери и председништвом. Жалављење изнесе као пријатно изненађење, да је Мила-

нон пре десет година смишљао да опише неколико приморских јунака. Из своје записке прочитао је увод у његов рад, који је (увод) у перо казивао сам Миљанов Живаљевићу, кад је овај био у Подгорици пре десет година. — Овој седници био је квочан и Павле Јовановић, сликар, који је доцније у Београд да приреди изложбу слика својих у Академији наука и уметности, те да тако на свој начин одужи дуг, што дугује Академији на набору за правога члана. — Др. Љ. Недић јави, да ће на првој седници, која дође, прочитати у преводу свом први чин из Шекеспирове драме „Ричард III“.

— Из „Србобрана“ је у засебну књижицу препштампана расправа „Државно-правни положај Босне и Херцеговине“. Цена је књижици двадесет новчића.

— У Петрограду је после дуга и тешка боловања ум о једни од најдарованијих представника модерног руског песништва, песник Алексеј Николајевић Апухтин. Његове песме, које су изашле крајем педесетих година под натписом „Сенске приче“, поздравио је Тургењев с усхићењем; од онда није дуго и дуго ништа писао и тек су за последњих десет година разни часописи доносили песама од њега а те ноне песме покупио је и издао године 1886. Најновијеје су међу њима: „Недовршени споменик“, омиљени рецитацијони комад руских глумаца, и „Родина дама у манастиру“. Многе од његових песама опевају несрећну љубав.

— Корнелије Ујејски, Нестор међу пољским књижевницима, песник корала „Z dymem pożarów“, који је постао народном песмом, славио је прошлог месеца своју седамдесетгодишњицу. Његову славу пасповале су „Јеремијине тужаљке“, које је спевао, кад се пољски устанак изјаловио. У тим тужаљкама у сапевима, по старим јеврејским мотивима уденшим песмама даје израза болу и мади Пољске. Од осталих његових дела вала споменути „Библијске мелодије“, „Дрвеће слике“ и „Речи за Шопенове песме“. Ујејски живи сад на свом добру Јубову, које му је град Лавов дао на дар. Онде је и прославио свој седамдесети рођендан.

† У најновијој свесци Byzanthinische Zeitschrift (књ. II. св. 2.) има крај других интересних ствари занимљива прича Крумбахерова „*Zu den griech. Elementen im Arabischen und Türkischen*“. Да истакнемо само ово: Турску реч „купдура“ — која се и у нас по где где чује, а има је и у песмама као: „ко ти купи кондурице“ — наводи на средњогрчке речи „*χόντορος* stutzschwänzig, gestutzt, kurz“ за турску реч „кълун“ мисли да је старогрчко „*χαλίκτος*, које је прешло преко арапског у турски; оно је изворам и новогрчком „*χαλίκτοδι*. Турска реч „саја“ у Вука: eine Art feinen rothen Tuchs, die Sarsche, panni purpurei genus) поставком је средњогрчко „*τὸ σάγιον, τὰ σάγια*.

† У Bezzenbergers Beiträge, књ. 19. стр. 150—158 Г. Мајер у чланку „*Neugriechisches*“ намећу остатоци доказује, да византиноко „*βέλτι* или „*βέλτα* не ће бити постављен од старословенске, српске речи „блато“, већ од илирске речи; од албанског bal'te или румунскога balta постало је новогрчко „*βέλτος*.

— Друштво св. Мохора у Целовцу дало је за ову годину својим члановима ове књиге: 1. Календар друштвени за идућу 1894 годину; 2. Kitajci in Japonci, од Јосипа Старег; 3. Jerusalemski romar, опис свете земље и светих крајева, написао др. Фр. Ламне; 4. Наше школјиве гаслине о podobi in besedi, описао Мартин Цилењек, професор у државној гимназији у Птују; 5. Na krivih potih, народу на поуку и забаву написао Жалеска; 6. Življenja srečni pot, поуке и молитве за илад свет, написао Антон Мартин Словшек, бивши владика леванатински. Друштво св. Мохора има оне године 57.398 чланова

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ.

— Дружина српског народног позоришта бави се од четир недеље амо у Вуковару. Прва су јој приказа онде биле: Вељо Мильковића „Краљевић Марко и Арапин“, француски „Le monde, ou on s' ennuie“, Округлићева „Шокица“, Шапчанинова „Задужбина цара Лазара“ са музиком Хуга Дубека, Веље Мильковића „Јабука“ са музиком Хуга Дубека, Еркална и Шатрајака „Рацкајљени“ у Шапчанинову преводу и Нушићева „Протекција“. Дружина ће се још кратко време бавити у Вуковару па ће онда банути у Осек.

— Едвино Михајлов Андреоли, знатни пољски сликар и илустратор, умро је у Налевчову. Андреоли се родио године 1827 у Вилни, отац му је био Талијанац (вајар) а мати Пољакиња. Нема пољског илустрованог часописа а да није донео Андреолијевих радова.

— Славна певачица Кристина Нилсонова понаметала је у свом дому у Мадриду чудне споменике. Зидове своје спаваће собе дала је испастопати мотама оних партија, које је певала а у трпезаријн њеној употребљени су као тапете рачуни оних хотела, у којима је одседала за време свога гостовања по Јевроии и Америци.

— Шпанолески песник Хозе Есегарај удесио је у Галицији код места Марања себи дом крај мора, камо се обично лети повлачи. Довршио је онде два нова комада; комедију у четир чина, а у прози, под натписом „Судита“, и драму „На морској обали“. Оба комада приказаће дружина глумца Марија, дакле свакако прва у Шпанолеској.

— Чешки сликар Брожик израдио је за изложбу у Чикагу историску слику „La communion sous les deux espèces“. Та најновија слика Брожикова приказује хуситску службу божју у време чешке верске борбе. Мален је и најмак простор, у којем је хуситски свештеник свкупио своју паству, да на простој столу, који замењује олтар, одслужи службу божју. Но велико је одушевљење, којим је испуњена та еиротињски одевена гомила. Такви лик, као што је тај хуситски свештеник, који је обема рукама дигао путир и сав прожет осећајима својима, признаје и један познат стручњак оцењивач да није скоро видео. На тек народ, који клечи код његових ногу, трнути сељаци са одавно погнутим главама а посред њих млада жена, која је дигла лице к небу а на лицу јој исписана неспречена патња, али и неспречена, фанатична јачина у вери. Нова слика Брожикова не достиже по својим димензијама ранеје историске слике тога уметника; и особе су нацртане једва у пола природне величине. Но необично се снажно и пластично издвоју од белога зида, који је у својој простоти напредно згодно пригрлили карактеру композиције а уз то још даје задак пун ефекта. Малу Брожикову жанр-слику „Сељаке на Бретање“ купио је наш владар Фрања Јосиф I и поклонио чешкој галерији у Златном Прагу.

— У лајпцишком градском позоришту приказаће се Блоделонова опера „V studni“. Управа тога позоришта послала је била два стручњака у Златни Праг да буду на приказу те опере у чешком народном позоришту, и извештај њихов са свим је повољан.

— Познати чешки квартет (Сук, Хоймам, Недбал и Бертер) наумио је да проје ову Немачку. Месеца новембра и децембра ове године и месеца маја 1894 концертоваће у Бечу.

— Пре неколико дана умро је у Паризу чувени композитор Шарл Гуно (Charles Gounod). Гуно се родио у Паризу 17 јуна године 1817 као син калиграфа сликара и одличне свирачице. Мати га је још рано почела учити свирачкој уметности те је после на конзерваторију, где је Халеви, учитељ Бизета и осталих, постао и његов наставник, брзо се даље напорано. Ма да му нису радови ишли бог зна како успели, ипак није клонуо него је радио и радио и најзад је 19 марта године 1859 дошао му тријумф, који је његово име прошао по свем музикалном свету; тога дана прешла је преко позорнице његова „Маргита“ са највећим успехом. Та опера остала је Гуноднво главно дело но она сама није била довољна да на његово име везе бесмртну славу. Што је после „Маргите“ компоновао, није одговарало очекивању, којим се мислило да се могу изједначити дани створени Гуноднви. Дела, која су дошла одмах за „Маргитом“, а то су: „Филемон и Баукида“, „Краљица од Сабе“, „La colombe“ и „Mireille“ брзо се уклонила са позорнице, но што су једна показала нешто успеха. Године 1867 најзад створи Гуно у „Ромеу и Јулији“ опет дело, које, и ако не по унутрашњој вредности, а оно бар по спољашњем успеху мало те не достиже „Маргиту“. Кад је букнуо рат с Немачком, престанку је музикалну продукцију Гунодону, он оде у Лондон и онде је правилно читав низ својих концерата, за тим је прошао Белгију коју обишао, док се године 1875 није опет стално настанио у Паризу. Од то је доба кроз десетину година сваке године изашло на јавност с каквим новим делом („Polyeucte“, „Cinq Mars“, „Irène“) но није могло више да изводује трајна успеха. Последњих година свог живота пратио се опет к својој првој љубави: духовној музици. Два последња његова велика дела јесу два ораторија: „Redemption“ и „Mors et vita“. За први је рекао сам композитор да му је то најзначајније дело.

СМЕСИЦЕ

(Закопавање живих у Кини) Пристара обичај у Кинеза, да људе по вољи им или против њихове воље закопавају, никако још да са сним нимре. Гронна та судбина постиже понајвише такза индивидуа, која прете да ће постати за породицу или општину моралан или физички терет, као што су карташи, крадљивци по занату, непоправљиве пијанице општина и прокажени. Неколико случајева те врсте са општина „Oesterreichische Monatsschrift für den Orient“ по извештајима француског мисионара Шарла Питу-а. У срезу Чонгклоку била је Питу-у у суседству породица, којој је глава био страстан пушач опијума. Да би се могао одавити своју слуној страсти, продао је најпре своја поља, за тим своју жену и најпосле своје синове. Пре но што је продао свог последњег сина, дође један од његових сродника, који је примио био хришћанску веру, до Питу-а да га моли да излечи несретника. Но сва су труди остали узалудни. Да би набавио опијума, прода и последњег свог сина на кад већ ничега више није имао, отао је поткрадати своје сроднике и најпосле се набављано те је узео крена са крова прадедовског храму. Тим се већ испунило стрпљење његових те закључише да га се опросте. Неколико кочоперних младих момака дођу и јаве му да му је породица одлучила да га жива закопа. Без приговора пође пеперетник за њима у суседну долину, где су већ неколи били јаму и само је још неког једну милост, да му се лице травом покрије. У срезу Сапоу дозивео је Питу више случајева да су живе закопали неке прокажене. Обично се жртве тога кариверског обичаја не противе а тај се пројавам даје разложити религијозним представама у Кинеза. По њима је живот после смрти само наставак овога живота, и то тако, да онде свако живи онако, како је овде отишао са света. По народну схватању овај, коме је глава била одрубљена, иоси на другом свету своју главу под пазухом или о кајишу. С тога је кинеска закон одредио више степена сахртне казне, што се више повреди крвчево тело. Вешање је најлакши степен; већ је тежа степен, кад главу одрубе; најстрашнија је т. зв. „лин-чи“, т. ј. кад кога раздеру на хиљаду комада. Према томе је смрт, кад кога жива законају те дакле тело остане непорушено, врло угодан начин смрти.

(Кореспонденција Алфреда де Мисета и Жорж-Сандове) Дуго је књижевни свет занимало питање, шта је са кореспонденцијом Алфреда де Мисета и Жорж-Сандове. Прошле зиме расписивање је неки др Кабанес и резултат том расписивању био је тај, да се може поуздано рећи, да та кореспонденција више не егзистује, осим два три осакаћена остатка од пређеш, који су без сваке те им се не може подгодити прави смисао. Кад се једаред за свагда своречкали њих двоје, онда су једно другом дали и писма. Као изасланик Жорж-Сандове фугирао је Ролиња, а као де Мисетов Жил Греви, пређашњи председник републике. По свој прилиди да су обоје онда уништили своја писма.

(Тенисенијана) Покојни Тенисен био је предосторожан човек. Види се то и по том, што је пред своју смрт сне своје преписке те уништио силезију писама и рукописа. Кажу да су га на то навеле индискреције Фрудх, Керлилова биографка; хтео је наиме да набесне такву индискретну биографију. У осталом мора Тенисен да је био и нелак финансијски жеви. Како би иначе цигло лириком своју — та драме су му сне пропале — стекао бо знатно имање, неколико добара и две куће? Кад је умро, увео је лондонски извештач са бесе свој извештај бечкој „Neue Freie Presse“ оним речима: Смрћу свога увеличаног песника лорда Тенисна губи Енглеска једна од својих најодличнијих капацитета... Хајне, Алфред де Мисе и сви претходници Тенисонови, који су вечаном гладовали, за цело никад не би били споменути у такву извештају. По канредни некумијарни успеси покојнога Тенисна, који је пред смрт на малу једну пригодну песму могао да пите и да добије сто фунта стерлинга, за цело заслужују, да их нарочито спомене финансијална недељна кроника.

САДРЖАЈ: Песништво: Електра. Упропашћени „дијамант“. Двор од ирије. — Поука: О карактеру. — Књижевне белешке. Белешке о уметности. Смесице.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. за четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 42.

СТРАЖИЛОВО

ГОД. VI.

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 17. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

ПРВИ ЕПИСОДИЈОН

Хор

Ми, сестро, ево хитамо, бригу
Водећ' о теби као о себи;
Ако те речи наше увреде,
Ти имај право, ми ћемо слушат'.

Електра

Стид ме је, сестре, што морам увек
Пред вама грдне ронити сузе;
Али ме на то неволја нагна.
Опростите ми. Та има л' жене
Племенитога срца, да види
Патње очеве, а да не чини
Ово, што чиним ја? Даљу, ноћу
Јади све већи, а никад мањи.
Та прве јаде мати ми даде,
И то је нешто најгоре било;
Па онда морам са убицама
Заједно живет' у двору овом,
Који је и мој и оца мога;
И они пада мном по вољи суде,
Даду ми оно, што они хоте,
А што не хоте, одузимају.
Па како могу, реците само,
Весело трајат' оваке дане,
Кад на престолу очеву гледам
Где седи Егист у сјајном руху,
Које је негда очево било;
Како на оном истом огњишту
Приноси жртве светим боговима,
Где уби оца мојег несрећног;
Како да гледам ту крајњу обест:
Да у очевој ложници живи
Убица с кучком матером нашом,
Ако се може још мати звати
Та суложница и неверница?!
Она се једна још тако узда
У овог зликовца, да се не боји
Ни Еринија нити освете.
Она се делима својим носи,
Што наће вешто дан, када мога
Она лукавством и мучки уби,
На тај дан она свечано слави,
Водећи коло широм по двору,
И коље овце сваког месеца
Те боговима домаћим шаље
Жртве, да спасу њезину душу.
А ја, јадница, у двору сама
Плачем, јадујем, тугом се сушим,
Имам на уму злогласну гозбу,
Што је по оцу моме назваше.
Па не могу се ни исплакати,
Кол'ко ми срце иште и жели:
Јер она назови само госпођа

Кара ме увек погрдним реч'ма:
„Ти богумрско једно створење!
Зар теби само умро је отац?
И ником другом зар жао није?
Умри, погини у тешкој тузи,
Нека те никад подземни бози
Не ослободе јада и туге!"
Само кад чује од кога да ће
Орест доћи, онда беснећи
По вас дан виче и мени дође:
„Неси ли ти свем томе крива?
Није ли твоје то масло било,
Што си Ореста из мојих руку
Украла и некуд тајно однела?
Али ћеш за то скупо платити
И заслужену казну примити."
Тек она кевће, а уз њу стоји
Славни јој мужић и сам је дражи;
У свему он је страшив и јадан,
Помоћу жена бојеве води.
А ја се јадна губим од туге,
Чекајућ' увек брата Ореста,
Да свему овоме учини крај.
Ал он оклева, па ми све наде.
Што сам имала и што их имам,
Уништи; у злу оваком, сестре,
Нит' можеш бити доста умерен
Нит' можеш бити доста побожан,
Та злим се само зло изазива.

Хор

Реци нам, сестро, је л' ту Егисто?
Кад тако зборић, ил' није дома?

Електра

За цело није. Јер не мислите,
Да бих ја смела, да је он дома,
Овде пред вратих 'вако стојати.
На пољу он се сада налази.

Хор

Ако је тако, као што кажеш.
Тад се можемо са сим слободно
Са тобом овде разговарати.

Електра

Њега сад нема. Питај што хоћеш.

Хор

Питам те дакле, хтела бих знати,
Какова гласа од брата имаш.
Хоће ли доћи ил' још оклева?

Електра

Он вели доћ' ће. Ал' још га нема,
Да чини оно, што обећава.

Хор

Сваки се човек мало устеже,
Кад се лаћа великог дела.

Електра

Али ја писам тад оклевала,
Када сам њега од зла склонила.

Хор

Не бој се. Он је толико ваљан
Да у злу својима увек помогне.

Електра

И ја то мислим, тако ће бити,
Иначе за ме нема живота.

Хор

Сад немој више ништ' говорити,
Јер видим ено иде из двора
Хрисотемита, сестра рођена
Твоја по оцу и по матери;
У руци носи посмртну жртву,
Што се приноси мртвима доле.

Хрисотемита (долази) и продиче

Хрисотемита

О, сестро драга, за што си опет
Пред дворска врата овде изашла,
Те опет јадна гласно наричеш?
Та за што не ћеш за тол'ко време
Да се увериш да је узалуд
Безумну гневу срце предати?
Та ја и сама знам врло добро
Да ј' ово наше стање прејадно;
И само кад бих имала власти,
Показла бих им, шта им ја мислим.
Овако с' морам у злу склањати,
Да не изгледа да што год чиним,
Кад им наудит' ништа не могу.
А то бих хтела да и ти чиниш.
Знадем до душе да немам право,
Ти радиш 'нако као што треба,
Ал' ако хоћу да у слободи
Проводим дане младог живота,
Јачега речи морам слушати.

Електра

То није лепо нити пристојно,
Да оца свога ти рођеног
Сад заборавиш, а матер волиш.
На и те твоје све опомене
Из твоје главе несу изишле,
Него си од ње све научила.
Сад бирај једно од овог двога:
Или ћеш своје презрети лудо
Ил' ћеш се мудро за њих бринути,
Ал' им имена спомињат не ћеш;

Мало час рече, да имаш власти,
Ти би им своју мрзост показала;
А мени, која за оца свога
Једино само освету тражим,
Не даш помоћи, већ ме одвраћаш.
Зар наше зло још не повећава
Твоја страшивост и кукавиштво?
Или ми кажи, ил' да ти кажем,
Какву бих корист отуд имала,
Кад бих од туге ове престала?!
Зар ја не живим? Истина бедно,
Ал' мени такав живот је мио.
Убицама сам к'о трн у оку,
За то, што мртвог оца поштујем.
Ако ј ош тамо има љубави,
А ти говориш да на њих мрзиш,
Но то је мржња тек на језику,
У ствари с њима заједно живиш.
Та за њима се не бих повела,
Баш да ми ко год све то поклони,
Чим се гиздаво ти сад поносиш.
Тобн нек суде тамо у двору
Богата трпеза, живот обилан;
А моја храна то нека буде,
Што им никада попустит' не ћу.
За твојом срећом никад не чезнем.
И ти за њоме не би чезнула,
Да имаш само више памети.
Ма да си ћерка честита оца,
Остани дете матере грозне;
Та сви те скоро презиру данас,
Што и ти оца свога остави
И своје све најрођеније.

Хор

Тако вам богова! Ман'те се свађе!
Једна и друга добро говори,
Само ти њене и она твоје
Треба да добро схватите речи!

Хрисотемита

На таке, жене, њезине речи
Већ сам се доста давно навикла;
И не бих ништа имала против,
Да несам чула да ће је снаћи
Несрећа, која не ће јој дати,
Да даље тужи и јадикује.

Електра

Каква несрећа?! Дед ми је кажи!
Ако ми кажеш од ове већу,
Ни речи више не ћу писнути.

Хрисотемита

Све ћу ти казат' колико знадем:
Ако од туге не ћеш престати,
Они ће тебе тамо послати,
Где не ћеш сунца видети никад;
Нег' ћеш далеко од ове земље
Живет' у шупљој пећини пустој
И јаде своје оплакиваћеш;
За то промисли, а немој мене
После да кривиш и да ме грдиш:
Сад је прилика да се промислиш,

Електра

Заиста, то ће са мном да чине?

Хрисотемита

Јест! Само Егист кући да дође.

Електра

Па нека дође, само што брже!

Хрисотемита

Та какву жељу, јадна, изрече?!

Електра

Нек дође, ако то мисли чинит'.

Хрисотемита

Шта, зар да патиш?! Где ти је памет?!

Електра

Да од вас само што даље бежим.

Хрисотемита

Зар живот овај немаш на уму?!

Електра

Та мој је живот красан прекрасан!

Хрисотемита

Био би, да знаш добро да мислиш.

Електра

Немој ме учити, да се огрешим
О оне, што су ми мили и драги!

Хрисотемита

То те не учим. Кажем ти само,
Како ти ваља јачег слушати.

Електра

Ти ласкај тако, ја то не могу!

Хрисотемита

Ал' неје добро лудо пропасти.

Електра

Ако ј' суђено, радо ћу пасти,
Светећи оца против убицâ.

Хрисотемита

Отац то, знам, нама опрашта.

Електра

Тако говоре аликовци само.

Хрисотемита

Па ти ме не ћеш баш да послушаш?!

Електра

Никако! Још несам толико луда.

Хрисотемита

Ја онда идем, куд сам послата.

Електра

Куд идеш? Коме ту носиш жртву?

Хрисотемита

Матя ме шаље да на очеву
Гробу принесем посмртну жртву.

Електра

Зар њему, кога највећма мрзи?!

Хрисотемита

Којег је она убила, велиш?

Електра

Да ли јој даде који пријатељ
Савета за то? Чија ј' то воља?

Хрисотемита

Због неког, мислим, страха ноћнога.

Електра

О, буд' те мени, домаћи бози,
Један пут сада на мојој страни!

Хрисотемита

Да ли се чему од тога надаш?

Електра

Ако ми кажеш своје мишљење,
И теби ја ћу казати своје.

Хрисотемита

Ја нешто мало знам да ти кажем.

Електра

Говори само. И мале речи
Превиде људе, а и увере.

Хрисотемита

Вели се, да јој је с онога света
Дошо наш отац и с њоме други
Склопио брак и узео скиптар,
Што га је негда он сам држао,
А сад га држи проклети Егист,
На на огњиште отац га пошо,
Из њега бујна грана изниче
И сву Микенску земљу засени.
То сам баш чула од неког, што се
Десно тамо, када је она
Илију сан свој исповедила.
И више ништа о томе не знам.
Само се она тога сна боји:
И мене за то са жртвом шаље.
Ал' те преклињем нашим боговима,
Послушај мене, не гини лудо.
Ако ме одбијеш, зла ћеш доћасти

Електра

Чу ли ме, сестро, од тога ништа
Не носи на гроб, јер није право
И грех је велик да та крвница
Жртвује оцу нашем на гробу.
Баци у ветар или затрпај
Дубоко у прах, од куда не ће
Ни један трунак доспети на гроб.
Нек се сачува, кад она умре,
За дивни украс њезину гробу.
Да није она најгора жена
Од свију, игде што их имаде.
Никако не би ту гадну жртву
Принела оном, ког је убила.
Помисли, сестро, знаш ли за цело,
Да ли ће отац мртав у гробу
Радо примити ту њену жртву?
Од ове, што га ј' мучки у купци
Убила и свој нож убилачки
Отрла беше њему о косу?!
Зар ћеш ти сада да жртвом спереш
Гадно и мучко њено убиство?!
Немој никако! Него то баци!
А с главе мало одсеци косе
И с моје главе ево одсеци
Врхове, што се закопрчили.
На то однеси, ма да је мало,
Ал' ми је то најдрагоценије;
Однеси косу ради молитве
И вас мој, што нема сјајна украса;
Падни му на гроб и помоли се:
Нека нам буде благи бранилац
Противу ових љутих душмана;
Нек се жив врати брат наш Оресто,
Да моћном руком сатре душмане,
На ћемо онда још боље моћи
Гроб му овенчати, него ли сад.
Та знам да и он од срца жели,
Да јој пошаље несрећне снове.
Помози, сестро, и мени и себи
За душу оцу моме и твоме,
Што лежи тамо у аду тамном!

Хор

Праведно вели девојка ово,
Ахо си мудра, учинићеш то,

Хрисотемита

Хоћу заиста, јер, што је право,
О томе нема смисла прети се,
Већ ваља хитро латит' се дела.
Него вас, сестре, именом божјим
Преклињем, о том не говорите,
Каково дело ја покушавам;
Јер ако мати за то дочује,
Горко ћу за ту смелост искихат'.

(Сече од своје косе, узима косе од Електре и вас те одлази)

Електра и хор

Хор (пева)

Строфа

Ако ме слутња не вара
И ако имам памети,
Долази правда са слутњом
И носи снажним рукама
Праведну победу.
Доћи ће, сестро, за кратко.
Над ми се буди у срцу,
Кад чујем лепе те снове;
Та никад не ће твој отац,
Тај силни владар јелински,
То заборавити.
Та завда опомиње нас
И она стара од туча
Двосечна оштра секира,
Која га уби на муци.

Антистрофа

Стопога, сторука дођ' ће
Из страшне потаје брзо
На тучним ногама Еринија.
Страст их заслепи да склопе,
Без стида и срама крвави брак,
А то им не би слободно.
Томе се надам:
Никад не ће, никада
Предзнаци чуднога сна
Преварит' ни оне, што чине што год,
Ни оне, што им помажу.
Заиста људи из страшних снова
Нит' из божанских изрека могу
Слутити, ако ноћна појава
Доброме смеру не би водила.

Епод

И негдања Пелопова
Утакмицо премучна,
Како једна допаде
Амо на земљу,
Од како Миртило паде
У мору станиште своје.
Кад је са златних кола
У најгрознијим мукама
Пао и сатро се.
Од то доба никако
Да грдна невоља сађе
С овога великог двора.

(Наставиће се)

СТАРИ ГРОБАР

ЗИМСКА ИДИЛА

Бацише по две три прегршти земље у гроб па се стадоше разилазити сви: и попа са црквењаком, и посници са посилима, и неколико жена, што су нарицале; више их није ни било. Једно зима, а друго — умрло је дијете, па ко ће више?

Само је још гробар остао, да покрије сандук земљом, да усади крстачу и подигне хумку на гробу, па да се и по њему разастре бијели покровац, као и по другима.

На шта то он данас дуже ради но обично? Зар не види, да се дан клони западу а мећава почиње све то јача? Рака је малена — дијетиња, а он је и веће засипао па опет је брже радио него ли данас.

Ено га сад, гдје се наслонио на лопату па гледа замишљено преда се у полазасути гроб. Не осјећа ни како га вјетар са снијегом бије по леђима, како се игра са сиједом му косом, што вири испод капе, и како лепрша око њега његовом дугом кабаницом. Не чује ни оног лавежа, који више личи у овој зими на мукло завијање, не чује ни како даље на другу више сеоак, тукући марву, да извуче кола из сњежног намета, па ни онај промукли грак врана, што се слегле по крстовима старог гробља, па ту ударају кљуновима о дрво, не би ли нашле хране.

Свега тог он и не чује и не види, већ непрестано гледи на једно мјесто, али његово мутно око као да ни тога добро не види. Њему се по глави роје друге мисли, сличне фијуку вјетра, што горе кроз просјеку планинску некако жалобно јечи.

Он мисли о оном, што га сада закопава, па у мислима му говори:

— Мали Шпрљане... ал' не, сад ћу те звати како треба: мали Гаврошу, да ли си мислио, да ће те твој стари Ако, твој «крашени» земљицом покрити, коме си се ти, кад би га видио, о врат објесио и вукао га за ове сиједе власи. Је л' да нијеси мислио? А гдје би ти и мислио, кад ја нијесам, нити бих могао вјеровати, да ми је ко казао. Али ето!

Лака ти земљица, па се моли за свог Алексу Матејића, или како га дјеца зову: за »крашеног«! А и јесам красан!... Ова погурена леђа, ово смежурано лице, ове сиједе власи и ова подерана и изанђала кабаница — све је то, да ме се дјеца прије плаше него што ме зову »крашеним«. Али — можда сам и био његда друкчији, ко зна... Али то је било давно, давно! Та ово ново гробље сâм сам ископао и толике посахрањивао. Прошло је оно лијепо доба, Матејићу, а ти још ондје стојиш, гдје си мислио да ћеш већ одавна одмарати своје уморне кости...

Ту стресе лећима снијег са себе, баци неколико лопата земље у гроб, па се опет подбочи, као да се уморио, па хоће да мало одахне, и стаде сад бирати слике из прошлијех дана својега живота. Њеки га умор занесе и старачка глава клону на руке те поче да снива.

Изиде му пред очи његов живот прије четрдесет година. Чисто, рекао би, види своју Стоју. Око ње двоје дјечице, а она им меће у кожни торбачић јечмењице и сира те их шаље к јагањцима. У вечер се дјеца враћају; старији дјечарац још удесно у двојнице на корача поноситије за својим маленим стадом. За њим сестра му Јелица, па се и она чисто поноси, гдје јој браца умије боље, но остала чобанчад. Наја их срета, припушта с њима јагањце к овцама, па их луче, онда она музе, а дјеца јој хватају редом, док све овце не помузе. За тијем иду у кућу, приставе варењику у котлић, па док узаврије, мати их учи молитве; онда одлије у здјелу, а њима остави у котлићу, удроби им палente, скине им окиће са полице, дјеца се прекрсте и навале. Они их гледе, а њој се још заблиста нешто у оку па и не трепће. Касније их лијеже, љуби и успављује, док не заспу. Али их није дуго љубила. Једног вечера нашли су је дјеца у кревету. Прала је дуго на води па назебла и за осам дана сахрањише је, а он остаде да се мучи са својим сирочићима...

Ту гробар застаде у мислима, махну руком преко ока и поче опет да лопатом згрће земљу доље у раку. Дуго је загртао. Одоздоле се чуло само како смрзнута груда земље о другу удара, а то измијешано са звиждуком њетра, који је горе око раке облијетао, допирало је до гробаревих ушију као њеки тужни самртнички гласови... Тако се бар њему чињаше и њека сијета обузе му душу:

Сад узима крстачу и мене је чело гроба, а сам себи говори:

— Овако сам исто својом руком усађивао и више гроба њезина, моје кћери; умрла је рано, од оспица. Божја воља — хвала му и слава!

Ту скиде капу с главе, њетар се дочепа сиједе косе старчеве, и кад овај пољуби крст, просу се и ова по крсту и старац доби њеки светачки изглед. Овако је исто њекада цјеливао и крст кћери своје, али онда још не бјеше ових сједина.

Издиже главу и уприје старачке очи према старом гробљу, наће, гдје из снијега вире два крста један поред другог и дуго гледаше онамо.

— Јесте, тамо сам их сахранио и надгледам им вјечне куће, кад не би суђено, да они моју надгледају. Мој Миливој, онаки соко, погибе у окупацији, а отац му не зна ни за гроб, да ту бар сузу проље. Ej, старче Алекса, много ли си преживио преко својих леђа; али, слава ти, Боже, твоја је то воља!...

И старац погледа у небо, које се већ почело мрачити. Из ока му се скотрља кап низ образе, ту се на једној бори заустави и старац и не осјети, како му се на лицу суза замрзну...

— О-о-о, Алекса! Ћеш ли већ? — трже га глас и он погледа доље према цркви, одакле је глас допирао.

Виђе звонара, који је остао доље, да дочека Матејића, па да заједно иду на подушје; али кад је видио, да ће већ и мрак а њега нема, изишао је, да га зовне.

— Иди ти, ја ћу већ доћи! — одазва се стари Алекса, па стаде сад да подиже хумку, а све у себи говори:

— Облапорних ли људи, Боже! Не може да дочека, док покријем земљом ово дијете, што је остало, као и моја, без мајке, а отац, онај неотац Марко Шушњић, право је да је и на робији. Прости Боже, не веселим се туђој несрећи! Али за што није пазио на ово анђелче? Шта му је оно криво? А не пити и туђи се, а дијете да туђица храни, и то још како?... И смилова се Бог, узе га к себи. Лака ти земљица, мали Гаврошу, а тамо горе рај невиној душици! Поздрави и моје и молите се за свог старог Алексу! Већ и он осјећа, како му земља измиче испод ногу, доста га Бог гријешна и држи.

Ту се стари гробар поново сагну, цјелива

крстачу, метну на раме ашов и лопату и пође у старо гробље. Ту разгрну снијег са она два крста, редом их цјелива, а посљедњи бљесак дневне свјетлости, што се одбијаше од снијега, обасја му старачко лице, накашћено сузама.

Отре рукавом очи, изиде из гробља и окрену к својој кући. Још се само чуло из далека кроз сумрак, како снијег шкрипи под старчевим ногама. И то је напокон ишчезло, ноћ се спусти, а на гробљу завлада нијема тишина . .

*

Сјутра дан разлијегало се звоно са куле никољске цркве. Оглашавало је, да је стари гробар умро.

Бог да га прости!

Ко ли ће га, вај, замијенути, и хоће ли ко хтјети његову крстачу цјеливати?!

М. Ј. Будисав

ДВОР ОД АРТИЈЕ

ОД МОРИСА ЛЕФЕВРА

С ФРАНЦУСКОГА ПРЕВЕО Д. ЈЕВРИЋ

(Свршетак)

Послије по сата пењаху се кола малим касом уз брежуљак. Сеновити сводови гранатих букава разблажаваху јесењу врућину.

Народ је пролазио поред господштине и поздрављао је са најдубљим поштовањем. Весео, раскалашан смеј одговарао је тим поздравима.

Одбачен је био сав церемонијал. Друштво се одушарило. Довикиваху се с једних кола на друга.

— Господине Лисније, — викаху — јесмо ли већ близу Верлета?

— Са врха брежуљка видећете Верлет, а за десет минута биће мо код куће! одговори војвода.

Мало за тим беху се испели на брежуљак. Диван им се изглед указа. Небо беше ведро. Сунце на заласку чисто је упалило морску пучину, која се у даљини простирала. Сени од дрвећа пружили се по равници, а жбунови по ливадама изгледаху као цветни бокорови. Опет уђоше под сеновит дрворед, а после кратког времена отрже се из свију груди радостан усклик:

— Ено Верлета! Живео Верлет!

Ej! Да леп ли беше тај замак! Само је песничка машта могла да замисли тако фантастично архитектонско дело. Куле, степенице, звоници, резбарије и шаре, све то беше дивно и красно, пуно лепоте и драже. Заиста је тако дивно изведено, да прими у своју средину ово весело друштво, које жедни за уживањем и смејом. Беше то замак као створен за радост и весеље. Сунце на заласку својим је меким зрацима миловало арабеске на балконима, преливајући се на позлаћеној огради, обасипајући својим руменилом зидове замка, који је, рекао би човек, нека вила саградила преко ноћ.

Кад се заустависше кола у дворишту, читав облак послужитеља у Лиснијевој ливреји дотрча, да гостима помогну, да сиђу с кола. Дворанин се поклони царици па са потпуном галантеријом рече:

— Добро дошли, Ваше Величанство, у Верлетски замак, који своју сјајност има да захвали Вашој замисли.

Ућоше у дворац. Сви беху у чуду, јер ућоше у прави вилистан. У собама, које беху цвећем окићене, беше уједињено све што је могао да замисли раскошни сјај доба, у ком је владала најсавршенија елеганција. Беше то дивна смеса галантерије XVIII и удобне елеганције XIX века. На таваницама беху поређани Аморији, као да их је сликао који од Бушеронових ученика. Било је ту статуета, емаљованих слика, хиљада оних безбројних маленкости, што се по тадашњем покварењем укусу почеле да шире. На отвореном гласовиру стоје оперетске партитуре. Свуда се показује само радост, весеље, љубав, безбрига. Нису могли довољно да се надиве, да прелистају књиге, да се начуткају цветова. Са зидова разлива се века необична, чаробна драж. Осећаху се као у идејалну непомљиву свету.

За овај мах Лисније је победилац, али шта ће тек да буде са сутрашњим ловом? Они му се подругивали Верлетом; али се Верлет осветио, сјајно, неопозивно, потпуно. Усклици, у које се није могло посумњати, да су нескрени, изазиваху гласне одзиве у веселом стану, кад се отворише врата на трпезарији и дворник са највећом озбиљношћу повика:

— Ваше Величанство, постављено је!

Вечера беше богата. Гости су могли мислити, да су у Тијеријама. Светлост са полијелеја одбијала се са кристалних боца и чаша, које беху на столу. Госпођама севају очи од раздрагановости, на слушају са осмехом на уснама празно, безначајно ћеретање, што им њихови кавалјери шапћу на уво. Разговор

се разузданo водио при пуцњави запушача шампањских боца. Сви предмети беху додирнути, а сви беху омаловажени; па ни најчеља светиња не остаде на миру. Узеше у претрес Хервеја и Лакордера, цркву и позориште, роман и еванђеље. Досетке су летеле као ракетле, а оговарање је брујало, као Платонове пчеле, са свију уста.

Да дивне вечере! Па како су ток она силна огледала по дуварима хиљадама пута рефлектовала дивну слику измешаних парова, крадимичне загрљаје, нежан стисак руке. У лаку запосу од шампањца изговорене речи, мијомиром испуњени ваздух: све је то раздрагало госпође!

После вечере повратише се у дворану, а домаћин Лиснеј седе за гласовир. Сад настаде играчка; измењале се све игре; отпеваше цео репертоар Варијете-позоришта а и Комичне Опере; а кад дође време спавању, сви узеше запаљене свеће, запеваше сложно свршетак песме: „Лаку ноћ, господине Панталоне“ из лепе Грисареве комичне опере, која тада још беше у моди.

Собе за спаваље беху им одређене, и сви полегаше.

Сад тек настаде чудноват призор!

Од кад су дошли у Верлет, случај је хтео, да се гости нису растајали ни за један час. Сви су у друштву ишли из једне собе у другу, тако, да од њихова жагора нису могли ништа знати, шта је у другим дворанама. Лепи зидови чињаху се доста дебели, да „угуше уздахе и плач“. Какво изненађење настаде дакле, кад у тишини и самоћи опазише, да се и најмањи шушањ из свију дворана чује. Дуваревi беху ужасно брбљави. Изгледало је као да платно дели једну собу од друге. Најмањи покрет разлегао се по целом двору. Кроз дуваре чуло се тихо кикотање, шаптање и уздаси. Мало по мало врева постајаше све гласнија. Зачуше се весели гласови, који се стократно одзиваху.

„Ах! је ли могуће!“ — „Врло добра шала!“

Смеј, који је долазио са свију страна, беше испрва потмуло брујање, по онда постаде гласан, оштри. Све обузе неодољива веселост, коју су по кад кад прекидале речи: „Ах! тај Лиснеј!“ „Заиста врло добра шала!“

За тим се стадоше отварати врата на спаваћим собама. Госпође љубопитљиво промаљаху своје черупаве главе.

Ох! Каквих дивних ствари видеше те ноћи ти лепи зидови Верлетског замка! Као да је неки врач својим прутићем оживео аморе и голе богиње! У очима сјаје им се дијаманти, а између полуотворених усана блистају се бели зуби. С једног краја на други чуо се несесо кикот, као птичје цвркутање.

— Јесте ли видели?

— Ах, слатка!

— Какво изненађење!

— Верлетски замак!

— Двор од артије!

Овај израз допаде се свима. Са свију страна повикаше:

— Ха, ха, ха, ха! Двор од артије! — Двор од артије!

Та врева дође и до царевих ушију, а њега је Лиснеј сместио био у једном крилу стародревног дворца, које беше доста удаљено од осталих гостију, а на којем још беше нешто тврдих, каменних зидова. Верлет је некада заиста постојао, али једва да је остало од њега два одељења, па и та беху са три стране порушена. У најбољем је сместио Лиснеј своје узвишене госте.

Та му је мисао изненада дошла у главу, кад га је цар у Тијеријама са својом каприсом ставио на онако грозно искушење. Но како ће то пребивање царево трајати само неколико сати, зашто да дворанима не врати жао за срамоту? Они хтедоше замак Верлет; ’ша добро! Они ће га добити; али на његов начин. Ствар је била могућа, а особито у оно време и у оној земљи, у којој позоришне декорације беху права чуда од уметности. Па тако је и било. Једва да му је и два месеца требало, да се то чудо произведе. На каменим остацима старога замка подиже се лака, дрвена зграда, а помоћу декоратера постаде нов Верлет, диван и красан, на место старог, тајаног и суморног, али и тврдог замка.

Те резбарије, те шаре, те главе!

Чудновата смеса свију стилова, који стајаху на тврдој, озбиљној подлози XV и XVII века. На како тек чудновато изгледаху старе, камените куле, које као каквим капом беху покривене плаветним цвећем!

Верлете, бајни Верлете! Ти слико твога времена; ти не беше само замак; ти беше скоро бајан сан!

Кад прође прво узбуђење, и како се гости мирадоше и одморити, оде свако у своју собу; па како је сад под мораш владала тишина, то и поспаше.

Сутра дан одоше у лов по најлепшем времену. Ја сам већ рекао, да у Верлету увек сија сунце.

У овом друштву беше врло добрих ловаца; али вештина није толико ни била потребна, јер судећи по оном, што су искусили, Лиснејев лов беше прави лов маркиза Карабаса. Дивљачи сваке врсте, свакојаке длаке и свакојаког перја, севало је испред пушака. Требало је само пуцати у гомилу, пак је човек био сигуран, да не ће промашити. После неколико

сати беше уписано у књижицу до хиљаду комада свакојаке дивљачи. Право је рекао Лиснеј, да лову Верлету превазилази све ловове на свету. Има ту свега: срна, јелења, фазана, зечева, јаребица, тетребова, препелица, шљука. Ја сам рекао: дивљачи свакојаке длаке и свакојаког перја; али сам још требао додати: из сваке земље и сваког доба године. Заиста, у том фантастичном замку беше све чудновато.

Није потребно, да вазда описујем весело расположење Лиснејевих гостију; већ од тридесет и осам сата само се на то и мислило. Лиснејев успех беше потпун. Нико се није бринуо, да ли је Нормандац можда платио своју лакрдију својим имањем; нико није ни помишљао, да ли ће тај вилински дан имати и своје сутра. Оиклада је учињена, она је и добивена. Он је своје обећање и више него испунио. Шта их се тиче остало? Па кад пред вече у дворишту загрмеше кола, да их одвезу на станицу, Лиснеја су на раменима однели до кола, уз непрестану вику: „Ура, ура! Живео Лиснеј!“

У дворишту и са обе стране дворева пореда̀ле се слуге са буктињама, те тако имадоше осветљен пут све до онога брежуљка, са кога су први пут угледали замак.

Ноћ беше тамна, без месечине. Верлет се не могаше видети.

— Драги војводо — рече цар Лиснеју, који се опет с њим возио, — ја и царица морамо вам поред захвалности изразити и искрено признање на дивном дочеку.

— Заиста, господине, — додаде царица — ја не ћу никада заборавити на Верлетски замак, и сад не жалим, што смо вас оволико боцкали, јер видим, да смо имали посла са духовитим човеком, који је знао на наша боцкања тако галантно одговорити.

— Знате ли ви, драги мој, — рече цар — да сте ви приређивач првога реда? За што сте то од мене тајали?

— Господару, ја нисам ништа тајао, — одговори Лиснеј. смејући се. — Шта више, ја мислим, да сам мало и сувише викао; али, кад сам ја што рекао, Ваше ми Величанство не хтеде да верује.

— Бога ми, имате право! — одговори цар. — За то сам вам дужан награду, пак ћете је и добити. Кроз неколико дана одлазимо у Фонтенбло. Овуномоћавам Вас, да приређујете дворске свечаности.

Лиснеј се поклони, па се онда окрену царици, те мало узбуђеним гласом рече:

— Ваше Величанство, у Русији има леп, старински обичај. Кад ко о ручку наздрави здравицу узвишеној особи, он разбије чашу, из које је пио, да више нико не наслони на своја уста. Ви сте Верлету учинили ту част, да сте боравили у њему. Нико више не ће у њ ступити. Као руски наздрављач, и ја разбијам своју чашу. Погледајте!

Царица се окрену. Њеним се очима указа неописан призор. На тамном небу одсјајивао је пожар. Верлет беше сав у пламену.

Чуло се пуцкарање дрвенарије, која је горела. За мало па нестаде кула и звоника, а од оних дивних дуварова остаде само још гомила пепела. За неколико минута беше све свршено. Само стари зидови остадоше, још чађавији и суморнији.

— Врло лепо, драги мој! — насмеја се цар. — Врло лепо! Само немојте, да се у свом новом звању заборавите. Фонтенбло није „двор од артије!“

ПОУКА

ШПЕЧКОВИНА ИЛИ „БОДЉИВИ“ ПИЈЕТЛОВАЦ, КЉУКЕ И КОШТРИКЕ

Кад сам отворио 39 број овогодишњег »Стражилова«, запе ми око за врло интересантан чланчић под натписом »Пијетловац и рањеник«, од госп. Моја Медића. У чланчићу видимо колико се господин Мојо трудио докле је обазнао да се Ruscus aculeatus L. зове *пијетловцем*. Но како има двије врсте Ruscus-a, додао је госп. Мојо горњем епитет *бодљиви*, за разлику од Ruscus Hipoglossum L., коме је опет додао епитет *тупи* с тога, што нема, као и први, на врху лишћа, честе гранчице, оштре бодљике. Описујући обје ове врсте Ruscus-a, госп. Мојо жели да дознамо: да ли се и по нашим крајевима гдјегод једу млади изданци од бодљивог пијетловца, као и у Италији, с уљем и с оцтом; уз то још сумња да је Вукова *кука* и *бодљиви пијетловац* једно исто, е и „*у Дубровнику се куке обаре, па се хладне јелу с уљем и с оцтом*, или лимуном«, а у Котору и коштрике.

Да видимо како је у ствари.

Претресајући Вуков Рјечник, додавао сам Вуковим ријечима многа нова значења, чисто народна, а уз то прибирао и чисто народне ријечи, којих у Вука нема, међу којима је много ријечи, које значе »траве и дрвета«, а међу овима и Ruscus aculeatus L., који наш народ зове *шпечковином*, а њен млад изданак *шпечком*. *Шпечци* се код нас једу, или сами — као год и у Италији — или помијешани са »шпарогама« и с *клукама*. Једно су дакле *клуке* (*куке*), а друго *шпечци*.

Но како сам мало час споменуо Вуков Рјечник, да проговорим нешто о *клукама* и *коштрикама*. У Вука су *коштрике* »(у Кот.) некака трава што се једе као у Дубровнику куке, Art Pflanze«; *куке* — осим других значења — »Art Spargel«, а код *клука* стоји »(у Боци) vide кука«. Да ли у Дубровнику под ријечју *куке* подразумијевају наше *шпечке* не знам, али не вјерујем, него ће свакако прије бити да су Вукове *коштрике* наши *шпечци*, а *куке* — као што и Вук вели — наше *клуке*, али никако »Art Spargel«, и ако у мало личе »шпарогама«. У неколико се сјећам, *клуке* се налазе по разним драчама и трновима, завијене око грančица и шиварица, те се налазе у њиховој близини; главе су им *поклучасте*, попут пупих класова, е су младике одвећ високе и месната-водне, од чега су ваљда добиле име *клуке*. Ја мислим да ће то бити Schuppenwurz, Lathraea Squamaria. Но ја ћу, ако бог да, у своје вријеме спремити г. Медићу ове биљке. Мислим да му не ће бити на одмету.

Прије него што завршим, гледаћу да одгонетнем од чега су Вукове *коштрике* добиле то име, односно на темељу чега ја сумњам да су то прије наши *шпечци*, него ли *клуке*. Код нас зову *коштриком* у оне сву бодљиву травуљину, што се у густини налази по плотинама и другим жбуновима, па, дошљедно, тако зову и *шпечковину* и »шпарожину«*) (*вилину метлу*, Asparagus officinalis); а како *клуке* немају никаквих бодљика, то и изразих горње своје мишљење о *коштрикама*, у чему ме и Вук утврђује кад вели да се коштрике једу „*као* у Дубровнику куке«.

Завршујем, молећи г. Моја да каже фрушкогорским ратарима — од којих није могао да дозна никаква имена биљци *тијетловку* — да се Ruscus aculeatus L. у Боци зове још и *шпечковина* (грм), односно *шпечак* (млад изданак), поред осталих имена — нека и они увиде колико је богат наш српски језик.

*) *Шпарожина* је, разумије се, augmentativum од *шпарога*, али се том ријечју особито разликује стар корјен од млада изданка (шпарога).

У Херцег-Новоме, 7 окт. 1893

Вељко Радојевић

ЗМИЈЕ НА СМЕДЕРЕВСКОЈ АДИ

Између Ковина и Смедерева лежи у Дунаву, мало ближе левој обали, острво, које се зове смедеревска ада, шест километара дугачко, један километар широко, обрасло густом шумом и шипарагом топола и врбе и јововине. Кад год је велика вода, острво је то потопљено. У народу је познато, како кипте змије на том острву: Г'де станеш погом, вијуга се и сикће змија из траве и липња.

»Наше Доба« донело је у броју од 25 јануара 1888 године белешку, по којој чопори змија, у половини јануара, ма да је била љута зима, из својих зимских лежа по шупљим кладама напустише аду, те по леду отпузише и одмилише преко широког Дунава на српску страну у Годомин. Слична сеоба змија десила се и зими год. 1875-6, и брзо се за тим указала већа поплава.

»И сада — рече народ — предстоји нам велика вода, кад змије прекидају своје зимње борављење, те беже по леду у Србију«.

Од тога посљедњег пресељења прођу три месеца дана, и доиста се указа љута велика вода: на дан 1 априла 1876 беше Дунав на водомери земунској 7·53 м., а на дан 14 априла год. 1888 висок 7·93 м. над нулом.

У оба маха имађаше змијски народ слутњу и зебњу, да ће бити поплаве, те побеже у сред зиме на суво.

Којим начином могаху ти гмизавци наслутити и погодити, да ће бити потопа? Да ли су што сањали о тој опасности? Или је то њима урођено од векова да слуте, да се од прилике сваких 11½ година враћа велика поплавна вода? Змије се радо у сунцу грију. Можда су већ лета 1887 године осетиле, да

се у сунцу указале црне пеге, више и крупније но обично, с којима у некој вези на земљи стоје многе кише и много снег?

Наши астрономи и геолози опазили су с јесени 1887 године оне црне пеге у сунцу и предсказали су многу кишу и много снег, чињенице поплавă.

Ја бих сад навео једну чињеницу, која је, може бити, оним змијама задала моћ слутње: Земља наша није само посилница муњевинске, електричне силе, већ и телефонске. Ако смо ради, ноћу из далека што да чујемо, а ми метнемо ухо о тле.

На дан 4 јануара 1888 стаде лед код Беча. Једанаестога дана истог месеца опет се отисне и одиђе. Прохујаше санте и сав лед од горњег Дунава и из Ина поред Беча на ниже. Али код Соба међу Острогоном и Вацом држи лед чврсто, и одавде поред Будимпеште на ниже чак до Београда и Базјаша и даље. Сав горњи у санте издробљени лед подвуче се под онај чврсти лед те га вода однесе низводно Од Соба па до Казана стајаше лед до 13 марта непомично. Тога се тек дана крене лед код Будимпеште.

»Semliner Wochenblatt« од 22 јануара те године јавља, у каквој се опасности нашла једна кола, кад су прелазила код Земуна преко леда у Банат:

»Вече беше већ. Ми тражасмо на леду знаковима назначен пут; и тек што се одвезосмо неколико метара, а наш један коњ упаде у воду, кроз провађен лед, до трбуха. На срећу нађе коњ доле још један лед, на ком чврсто стајаше. То беше наш спас«.

Тај доњи лед, то је онај, који се је код Соба подвукао под онај чврсти лед, и који је вода донела до Земуна и даље Међу тим је настао нов мраз те се лед следи на ново.

Исто тако је било године 1876. Код Беча се кренуо лед 18 фебруара а 1 марта још су код Земуна прелазила теретна кола преко леда.

Расудимо само, кад се толико мноштво леда подвуче под горњи чврсти лед и струже на ниже брзином воде ношен: какво шуштање, грување, пуцање мора да влада у води! Тим јаче мора да се ори тај шум, што нема горе одушке, да звук иде у ваздух. Змије на смедеревској ади морa да су чуле ту хуку и тај шум, те се пробудиле, и одмах знале из искуства, да за таквом појавом у природи долази велика поплавна вода.

Занимљива је још ова појава: Онај дунавац међу смедеревском адом и банатским ритом узан је те би га змије за часак биле прегмизале. Но оне претпоставише онај дужи пут преко широког Дунава. Ту могу бити два разлога, која су змије руководила: или су оне, као народ, чиниле онако, као свакад до јако, док није рит насипом обухваћен био, те су знале, да у риту по њих нигде нема сува земљишта и спаса; или су виделе, како људи подижу насип, да с оне стране у риту добију сува земљишта за своје њиве, па нису имале вере у то, да је насип доста јак. Предсказало се змијама, да ће јароспи Дунав ту баш, код смедеревске аде, провалити насип.

И насип буде доиста тог пролећа провађен и онај рит потопљен.

Можда су поједине друге њихове из Тисе чак до ових змија код смедеревске аде допливале, те овима причале, како је вода провалила тисине насипе: Мирков, фељвернешки, перчоварски, вајатски, кењасишки и друге, па су као мислиле: онда ће и овај банатски насип Дунав провалити, те одоше у Србију у Годомин.

Јован Стефановић Виловски

КЊИЖЕВНОСТ

Да гинемо и крв проливамо

Горски Вијенац

У коментару „Горскога Вијенца“ од Др. М. Решетара стоји на стр. 55 ово: „Што се пак неколико пута налази *и* где би имало бити *је*, то ће прије бити да су неки глаголи треће врсте (с инфинит. основом на *јети*) прешли у глаголе четврте врсте (с инфинит. основом на *ити*) него ли баш права замјена старога *ѣ* гласом *и*: *засрбили* 819, *обезубили* 1671, *заглибиле* 1850, *омилила* 1846, *висило* 2418; по свој прилици и у *проливало* 266 не стоји *и* мјесто *је* него је према *пролити* начињено и *ироливати* тако са *и*.“ Госп. Решетар каже „то ће прије бити“ и т. д., а ја велим, да нема сумње,

да су облици *заврбили, омилила* и т. д. постали по аналогији четврте врсте нити се може мислити, да је *и* и тијем облицима „права замјена старога *ѣ*“. Као год што се не смије мислити да је у дативу једнине *а*-врсте *жени, риби* то *и* замјена старога *ѣ*: женѣ, него је то *и* по аналогији другога раздјела исте врсте: *вољи*, тако исто и у *омилила* није то *и* замјена старога *ѣ* него је постало по аналогији четврте врсте. Други је раздио треће врсте номиналне деклинације одржао побједу у борби у свијем крајевима нашега народа осим у Ресави и на пољу Косову. Свуда гласи датив синг. *жени* као и *вољи* према старослов. *вол҃и*, само у Ресави и на пољу Косову гласи *жене, воле* према старослов. ж е н ѣ. Дакле на пољу Косову и Ресави продрло је први раздио (воље, жене, женѣ), а у свијем другим крајевима продрло је други раздио (жени, вољи, вол҃и). Као год овдје што не може бити говора о „замјени старога *ѣ* гласом *и*“ него је аналогија ту своје извадила, тако су исто без сваке сумње по аналогији постали облици *заврбили, омилила*, и не може се никако и ни по што мислити о каквој „замјени старога *ѣ* гласом *и*“. Даље вели г. Решетар: „по свој прилици и у *проливамо* 266 не стоји *и* мјесто *је* него је према *пролѣти* начињено и *проливати* тако са *и*“. Ово *проливати* нема никакве свезе са облицима *заврбили, омилила*, нити је таким начином постало како су ови облици постали. Од *пролѣти* мора итеративан глагол и гласити *проливати*, јер од основе *ли* постаје наставком *ва*, дакле *проли-ва-ти*, као од **кыти: кыкати**, од **съкрыти: съкрыкати**, од **отмыти: отмыкати**, од **бити: разбикивати**, од **бити: съкикивати**, од **кънити: кънивати**. Дакле *проливати* је сасвијем правилан облик, који се заиста чује и говори у Црној Гори. Али од глагола као што је *лити*, који имају у основи *и* а не ы (**кыти**) могу се итеративни глаголи правити, ако се дода на основу *ль*, које ь долази у презенатској основи, наставак *ва* с промјеном ь на ѣ, дакле: *ль*: л ѣ в а т и. Глагол *лити* има презенат **лиѭ** и **лью** па према **лью** могао је постати промјеном ь на ѣ итеративан глагол л ѣ в а т и, као што *бива* и промјена ь на ѣ у овијем примјерима: **ꙁывти (ꙁивти): ꙁѣѭ, ѣвати (ѣивати): ѣью, сѣвати (сѣивати): сѣѭ**. У старословенском има дакле ливати и лѣвати, *заливати* и залѣвати, *проливати* и пролѣвати, вливати и влѣвати, па по томе има и у нашем језику *заливати* и *залијевати*.

Карловци

Заливати је постало од инф. основе *зали*: *зали-ва-ти* и сасвијем је правилно, а и *залијевати* је према старословенском з а л ѣ в а т и сасвијем добро, које је постало од основе са вокалом, какав долази у презенатској основи промјеном тога ь на ѣ: зальва-ти: залѣвати: *залијевати*. Мени се чини, да је *заливати* још правилнији облик него што је з а л ѣ в а т и, јер је то случај можда само код *лити* да се итеративан глагол прави и према вокалу у презенатској основи: ль: лѣвати, докле се сви други овакви глаголи праве од инфинитивне основе, као: бити: разбивати, вити: сѣвивати, вънити: вънивати, а лити: въливати и **лък**: влѣвати. Ја дакле мислим из овога, да је *заливати* онај облик за све дијалекте наше и да је правилнији од *залијевати*, и ма да и у академијском рјечнику, што га уређује Будмани, стоји код долијевати „да *ије* стоји мјесто негдашњега — ѣ — те по источном говору гласи *долевати*, а по западном *доливати* и да постаје од *долити* као *лијевати* од *лити*“, ипак држим, да је *доливати* онај облик за све дијалекте нашега језика, јер долази у најстаријим старословенским споменицима, а д о л ѣ в а т и тек у доцнијим, и што *доливати* као итеративан глагол постаје по правилу као и други глаголи његове врсте, а у д о л ѣ в а т и постаје оно ѣ од ь, које долази у презенатској основи, што није случај у других глагола, као: бити: разбивати, вити: сѣвивати и т. д. И у Вукову рјечнику стоји *заливати, проливати* да је по западном говору, али ја мислим — као што рекох — према старословенском и како се у Црној Гори и по источним крајевима говори, да је *проливати* онај облик за све дијалекте, јер одговара старословенском *проливѣти*, а опет према старословенском пролѣвати добро је и *пролијевати*, зато се у Црној Гори и говори *проливати* и *пролијевати*, и проливати има тако исто право да живи у Црној Гори као и *пролијевати* и можда још више него *пролијевати*, као што се види из старословенског језика. Из овога се види, да госп. Решетар мисли, да се само *пролијевати* употребљава на југу и да је то правилан облик, а ми опет држимо, да је *проливати* правилан облик и да се један и други говори на југу. Да ли је ово добро или је погрешно, како ја мислим, вала би још коју да каже неколико ријечи, који би можда ово друкчије доказао или сасвијем побио.

Јован Живановић.

ЈАРОСЛАВ ВРХЛИЦКИ

ЧЕШКИ ПЕСНИК

Краковски књижевни часопис „Suriat“ донео је повећу расправу пољског песника Зенона Пшесмицког о Јарославу Врхлицком. Ту су расправу Чеси веома радосно поздравили, јер Зенон Пшесмицки, који је и сам еминентан појетичан таленат, од више се година лако дао на то да проучи чешке песнике а у најновије време преводећи Врхлицкога, Цајера, Челаковскога и друге виђеније чешке песнике највише је допринео те су у Пољској најшири кругови упознати на огромно благо у књижевности суседнога братског народа.

Пшесмицки разликује у лирици Врхлицког три са свим различне групе радова. Прва обухваћа праву лирику, лирику осећаја, интуиције, која из тајанствених дубљина бесвесно извире те допире и у поноре душине. Песник је у тим створовима он сам, не подлежи никаквим утисцима, не философира, не ствара никаквих теоремата, не предузима никакве у напред схваћене апостолске мисије. Слуша само гласе, који звуче у његовој унутрашњости, гледа у тихо огледало своје рођене душе, хвата контуре, које непрекидно лебде по том огледалу, те их претвара у ритме и сликове. Око њега струји живот, свија се и склупчава у разнобојан сплет и ствара у побуђљивој његовој индивидуалности све нове и нове осцилације. Из прибележавања тих осцилација постају читави „Мемоари једне душе“. Ово име падео је некад Виктор Иго својим „Контемпланијама“ а Јарослав Врхлицки је у својој студији о француском том песнику опазио, да је ова књига „кроника унутрашњега живота не само песникова, него готово свакога човека“.

Са више оправданости могло би се то рећи и за читав низ лирских песама Врхлицкога. Од раскошорја, које не зна ни за какву бригу, „где се све смеши у срећи и пади“ (Снови среће), кроз премлеће љубави, где човек „види да му душа пуни“ (Еклоге и песме — На путу у Елдорадо), кроз облачине и буру, које само још јаче истичу сунцем обасјани утисак ведрога времена (Кад облаци пролажаху), кроза запарно, мирисаво лето среће, где се буде неразложљиве, тужне слутње (Музика душе — Чаровни врт), кроз епохе губитака, обмана, горчине и безнадежности, којих су и сувише пуне те слутње (Горка зрна), па до тренутака опет задобивене веселости, која је свакако највиша, ма и у ресигнацији, а даје да се човек контемплативно сврати у себе и да натраг погледа са обала бескрајности на читав низ дана, који су прошли тако да се не ће више пратити (Живот и смрт — Моја соната) — кроза све те етапе може свако поћи за песником и на сваку осцилацију душе наћи ће у њега жицу, која звучи у одјеку.

Но не чини само та сместраност споменута дела правом књигом живота, која би сама могла човеку за свагда бити довољна. Највећма претеже она несравњива подобност песникова — да, искључујући сваки еготеизам, забацујући сваку рефлексију, сву философију и теорије, које подлеже дискусији и развитку, у песничком сновиђењу од живота учи оно, што је у истину вечно. Врхлицки је ту утонуо у дубљине осећаја, у душине инстинкте те с тога је та категорија његове лирике мистична слика у огледалу, у којој ће данас и после година свако себе и свој живот познати, кад збаци са своје душе напесени слој конвенијенција. Не може човек одабрати најбоље међу тим дивним песмама! Свуд иста душина дубљина, иста топлота и снага осећаја, дивна смелост у полету, обиље боја да те занесе, оригиналност слика, свуд дивота језик и музикални звук стиха, расположај, који извире са дна душе.

Особеним развијањем појединих тих својстава одликују се „Еклоге и песме“ својом дивном свежином, својим цветним мојоиром и искреношћу осећаја — „Музика душе“, „Чаровни врт“ и „Моја соната“ својом пресјајном, недостижном виртуозношћу у облику — „Горка зрна“ Шуманском дубљином бола, ретком оштрином контурâ и краткоћом језика — најзад „Живот и смрт“ уза све друге добре стране сетном мистиком и недостижном концентрацијом у облику и садржини. Кад бисмо хтели да испоређујемо, морали бисмо у „Еклогама и песмама“ наћи комбинацију старих буколика, Бурнса и Бањвила (из времена његових „Сталактита“), за сестине „Музике душе“ и „Чаровног врта“ могли бисмо сличности тражити у Данта и у трубадурâ, за серенаде обе те збирке у сапалачким, заносним кантиленама Диркосвим, за идиле, промеиаде, девојачке профиле „Чаровнога врта“ у Виктора Ига и то у његовим „Песмама улицâ и шумâ“. Но та испоређења показују само удаљену сличност општег естетског утиска, но никако сродност у фактури и садржини. Песник је овде безусловно самосталан. Испоређења с другим песницима само су за то наведена, да се остане на земљишту речи и стиха. Но исто тако би човек могао, да би се дао приближан појам о величанственој лепоти тих песама, меланхоличне серенаде на пример из „Музике душе“

сравнити са Коротовим ландшафтима или „Душу свемира“ у „Животу и смрти“ са Бетовеновском музиком.

У другу групу лирике Врхлицкога могле би се убројати различне песме мешовита карактера, у којима се налазе уз многобројне поједине одсеке чисто лирске природе још и олакше, свакако такође уметничке, но не тако инстинктивно творилачке прибележке о животу и рефлектујући реторске песничке форме, које не продиру тако дубоко у биће ствари. Ако подстицај није био доста јак, да потресе сав душевни живот песников, утецао је само на његову уметничку подобност, његову фантазију, његов колористички и музикални дар, његову виртуозност у облику, те су тако постале песме од високе уметничке вредности, које ипак немају тако општу, непроменљиву важност, као оне прве. Тај процес стварања најчешће се морао десити код оних песама, којима је изазна тачка била рефлексија а сврха решење ма којег филозофског или социјалног проблема.

Кад сам — вели Пшесмицки — песмама прве категорије надео од Виктора Ига позајмљено име „Мемоари једне душе“, морала би се та збирка мешовитих песама сравнити са каквом великом бележницом, у коју су записани свакојаки утисци, душевни и плотски, дубљи и лакши, утисци осећаја и утисци мисли.

„Година на југу“ и „У завичају“ садрже утецаје путовања по Италији и Чешкој; „Што живот даде“ јесу реминисценције из Италије и Париза. „Разне образине“ јесу утисци из Холандије и Северне Немачке. Даље наилазимо на песме, које свој постанак имају да захвале нарочито уметничким утисцима. Тако у „Разним образинама“ одељци: „Прегршт камеја“, „Играчке студије“, „Генији“. Кола: „Утисци и расположаји“ и „Сонети усамљеникови“ како по облику тако и по садржају јесу једна једина велика химна уметности. Утисака свакога дана из природе, која окружава песника, из приватног и јавног живота од године 1872 до године 1882 налазимо у колу „Што живот даде“ — од године 1883 до године 1887 у родама „Златни прах“ — од 1879 до 1889 у „Шареним лептирима“ у „Ноћима и данима“, најпосле од године 1890 до године 1892 у „Чкаљима са Парнаса“. Поједине догађаје, као зидање и пожар народнога чешког позоришта, смрт певачице Клементине Каланове налазимо у „Пантеону“ у колу: „E morta“ и у „Сонетима“ а тако исто и у „Гласовима у пустињи“.

У највише песама те категорије изгледа нам Врхлицки као мајстор у ландшафт-слици и то исто тако као колориста и као сликар расположаја. У неким делима изненађује читаоца недостижна виртуозност у облику, проналазак нових ритама. Коло „E morta“ и неки одсеци из „Чкаљева са Парнаса“ одликују се оном дубоком концентрованом лириком, пуном мистичних перспектива, на које је упозорено већ у пређашњој категорији код збирке „Живот и смрт“.

Трећа категорија лирике Врхлицкога најјасније се приказује. Песник ју је најме сам оделио. Песме, које спадају амо, лирско-епска: „Дух и свет“ и лирске: „Сфинга“, „Танталов наследник“ и „Зборник једнога савременика“ сачињавају, по белешци на крају последње свеске са трима свескама епских песама: „Перспективама“, „Одломцима једне епопеје“ и „Фрескама и гобеленима“ завршену појетску целину. Песник, занесен тежњом за синтезом, која је спојствена сваком генијалном духу, можда и подстакнут гигантичним узором „Легенде векова“ од Виктора Ига, латио се још једаред појетскога предузећа, које је пре њега већ многим дусима лоше пошло за руком, хтео је да напише епопеју човечанства, нешто — као што је и сам опазио у анализи „Легенде векова“ — немогуће, „јер епос може човек писати само о свршеним, довршеним догађајима а човечанство је до данас само одломак“. Под утиском на жалост плитких, емпиричних теорија позитивизма и еволуцијонизма постаде прво коло те групе: „Дух и свет“. То беше хучна фанфара весеља, одјек великога поверења, које је људима неко време могла да улива материјалистична знаност, која се осилила на развалинама метафизике а познаје само чулни свет — поверење наиме у то: да је све јасно и просто, да ће се за кратко време пасти сви застори, да ће све тајне бити откривене, све природне силе покорене, и да је то срећа за човека! Али то поверење пре времена угибе, решење проблема позитивном мишљу остаде у питању, материјалистично се знање учини недовољно, емпиричносоцијалне утопије варљиве, немилосна сфинга на ново промоли своје страшно лице. За оптимистичком ерупцијом у „Духу и свету“ видимо песника како се очајно брани од песимизма и како се онда у „Наследству Танталову“ и у „Зборнику савременикову“, признајући фатализам судбине, подаје ресигнацији. И ту нам сад долазе три последипе тој промени у песниковом погледу на свет.

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Књиге за народ издаје „Матица Српска“ из задужбине Петра Коњовића, спешка 35. — **Аманет Српкињама,** за народ написао *Мита Нешковић*. Накладом српске књижаре и штампарије Браће М. Поповића у Новом Саду, 1892. стр. 63. — И ако су нам позната издања за народ из задужбине Коњовићеве, ипак неће с горег сваку од тих корисних књижица посебно упознати нашем ширем читалачком свету, коме су нека издања рад excellence намењена, јер се тиме могу боље распространти и у најниже слојеве нашега народа. А то је веома потребно. Ова књижица са светлом нашег познатог и признатог најбољег педагога Мите Нешковића без сумње са свим сходно одговара овој сврси и тенденцији, која нам вала да проведена овака издања. У њој писац у најродољубивијем тону, и са одабраним мислима, искрено моли на срце нашим матерама и женскињу, да се поси те што више своме узвишеном задатку не само као матере у оне с природног гледишта, него нарочито као Српкиње матере Позива их најсрдачније да саме пригрле свој подмладак и да га васпитавају онако, како ће бити не само честити и вредни људи, него и прави Срби. Одмах у почетку апелује писац на *српско женско срце*, познајући женске да се што више *удружују* и да душевним подобностима, које лепше у њима, приђреде општем народном добру, одгајајући вредан подмладак. Други чланак ове књижице носи натпис: *Шта ће нам школа?* У најприступачнијем облику као педагог српски подстиче писац матере наше да негују још у кући своју децу знањем и да их шаљу у школу, која је најбоља и верна помоћница домаћем васпитању. *У основној народној школи* се развија *љубав, која жели за добро свију*. „Народна школа је потребна и корисна установа за све народе и људе“. Трећи чланак је: *Ми и браћа других народа и деца*. Ту се исправљује васпитање деце у кући нашега народа са васпитањем других, од нас напредњих, народа, који су у томе срећним приликама, да могу с много већим успехом то васпитање вршити. Какве су код њих основне школе и код су уведене! А шта биа код нас с нашом децом но селима! Родитеља, приморани на тешки рад, морају своју децу да остане сваку себи, па се тако ова од милена забављују, и врло рђаво прођу. Из тога писац лепо изводи, како је крајње време доскочити томе злу, реплектује у кратко на рад других народа у томе, износећи неколико историских података о подизању завода, где ће наћи уточишта *одојчад из народне сиротиње*. Згодно изводи Француску *Морбоа*, који је први створио у Паризу 4 новембра г. 1844 такав завод с називом *„Јаслице“* (стр. 15). За тим даље истиче заслуге спасењима *Јована Одеслина*, који је увео школицу под називом „Чувалишта“ (стр. 19), куда долазе деца из „Јаслица“. Тим увишеним примерима из новијеше основне народне школе буди писац вољу и одушевљење за подизање *народних српских забавишта* и позива у првоме реду матере српске, које су основале *наше женске добротворне задруге* као „представнице материнске љубави и бриге у народу“. По тим прелази писац у четвртом чланку на то: *„Шта су то забавишта?“* Ту јасно износи задатак и позив забавишта у оне, и српских на по се, шта се у њима ради и какав врела чине она у народне основне школе. На стр. 31 и 32 укупно је писац у тачки све оно, што обележава забавишта. Пети чланак носи натпис: *„Ко је основао ово забавиште?“* Ту истиче име родољуба немачког *Фридрика Фребеља*, износећи згодне црте из његова живота, у колико пристаје то задатку овога списа. У шестом чланку говори писац о томе да *„Нама требају српска забавишта“*. Ту писац нарочито осуђује, у пристојну облику, оне родитеље, који дају своју децу у разне странс заволе, где науче све пре, него српски маслити и осећати. Седми чланак носи натпис: *Ко најбоље треба да прихвати српска забавишта*. Овде истиче нарочито писац да су у првоме реду поимање српске мајке да дају импулса оснивању тако потребних завода, износећи за увиорат пример „жену, пуну љубави према свему, што се тиче добра целог човечанства“, *Берту елем. Марен-холц-Билов*. А српске ће матере најбоље моћи вршити ту задаћу с помоћу *српских женских добротворних задруга*. Осми је чланак *„Закључак“*, где по њоме моће на срце Српкињама да пригну с писцем заједно око најревноснијег пришела тако племенитог задатка. Иначе је цела књижица написана врло занимљиво и пружа народу нашем лепе науке за дечје васпитање. Језик је у главном чист и лен. Нешто, што би се могло у књижевном језику по результатима развитка његова данас друкчије писати, спомињемо овде не као какву мању овој корисној књижици, него из тежње да нам књижевни језик буде с временом бољи и правилнији, и да сви књижевници српски једнако пишу, пајући добро свој језик. По томе имамо да опазимо ово: на више места стоји *оштам* м. *одам*; глагол *осећаша* не би требало употребљавати у књижевноме језику; *„зависнти од —“* такође не треба употребљавати; исто тако нарав *„свесган“* с. ген. неје особина нашега језика; нарав *„утеш у овпар“* пуки је германизам; речи *„племенски, всиска* етс.“ по законима гласовним нашега језика треба писати *племенски, сваки* етс.; придев *кадар* не треба употребљавати, кад се да заменути згодно глаголом *„моћи“* и сличним речима; глагол *свопштити* вала писати *саопштити*; придев *„сигуран“* вала избегавати, јер неје наш; исто тако реч *„сујета“* не одговара духу нашега језика; по законима гласовним нашега језика пише се *„правоверница“*, а не *„приповетчица“*; облик *врнећи* вала да гласи *враћи*, јер је инфинитив *вратити*, не *вратити*; суиститив *сиситавање* вала по нашим гласовним законима писати *„сећење“*; реч *„успех“* неје српска исто тако ни деривата му; *сујрута* не значи ово што би се хтело, *жена*, већ значи „тојага“ *„батина“*, с тога је не треба употребљавати у томе значењу; *„чувствовање“* је и сувише „славјански“; *„почетници—ученици“*; придев *„неродавам“* не треба употребљавати, јер неје српски; у место *„умишљам“* вала писати чисто *„умишљам“*. Иначе је ова књига са свим у реду и одговара потпуно сврси, којој је намењена. Тошло је препоручујемо свакоме Србину, а особито Српкињи — мајци и дадиљи.

Б. Петић **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Јан. М. Веселиновић новина на претплату на своју приповетку из сеоског живота под натписом „Сељанка“, за коју жели да је „врло јевтина“, јер јој је цена на пас онде 1

фор. а. вр. а „шпеће пређо 12 штампаних табака и 12 слика на лепој хартији“. Но не каже нам, да ли је то нета она „Селанка“ његова, што је угледала света у „Отаџбини“ (свеска 70—78).

— Као што је већ јављено у нашем листу, читао је на последњем скупу Заједнице књижевнић и уметнић у Београду др. Милан Јовановић у преводу једну скандинавску причу од Хедевстјерне. Та се прича Љуб. Недићу „не свиђа баш особита“ те је удесио да реферат о скупу Заједнице у „Виделу“ изађе тако, како се опет дру Милану Јовановићу „не свиђа баш особито“. И тако се народи casus belli. Да ли је досле довољно, да је др Милан Јовановић у 121 броју „Видела“ устао да се брани и да доказује, да ово, што је он у Заједници рекао у одбрану Хедевстјернине „Домаћице са Гренокра“, није била „реторска бесмислица“ а „Виделу“ му је толико учинило по вољи да је ту причу довео у подлиску истога броја. Колико познајемо Недића како се до сада испитивао, уверени смо да ће доћи бар до његове реплике, јер он није овај, који — попушта.

☐ Познати бугарски позоришта, књижевник Оњејков, написао је приликом хиљадугодишњице св. Ћирила и Методија етнографско-историску брошуру о Македонији, о којој је већ било говора у своје време у разним књижевним и политичким листовима. Вредни слависта Луј Лежё, који не пропусти ни једно знатније дело из словенске књижевности а да га не прикаже Француима, написао је поводом те брошире у La Bibliothèque universelle године 1885 у 25 тому на стр. 123 до 132 чланак о „*Заштитнић Бугара из Македоније*“. Радујемо се увек, кад странци пишу беспристрасно о балканским народима — само је то редак случај. Њихова је сирла увек била — бар тако нам они кажу — да упознају европске народе ближе са источним питањем, које се још није нашао какав Александар Велики, да га реши било ударцем мача, или обичним потезом пера. Лежё је и сувише познат са својих радова о Словенима; управо он је *једина* за кога се може рећи, да је проучавао и проучава особито словенске народе, нарочито југословенску грану. Нама је само познато око *двадесет* његових радова, у којима се бави Србима. На другом месту, у нарочитој студији о Лежеру, проговорићемо опширно о тим његовим радовима и услугама, које ће тај научи чини Србији. Овде нам констатујемо — une fois de plus — да ће протећи још много времена, док западна Европа добије тачан и правилан појам о балканским народима. Жалосно је то, кад се један научник, као што је Лежё, позвана на плагијаторска истрагивања једнога Оњејкова сарјеч Шошона и на основу њих пише о захтевима бугарских Македонаца; а шта ћемо онда рећи за Берара, фон Хана и др., који не знађаху ни једнога словенскога језика?! — Појављамо, да се искрено радујемо, кад странци лепо пишу о нашој браћи Бугарима и указују на напредак, који учињене за минуле два деценија; ну не допадљиво писано да тај лепи глас иде на штету Срба и осталих балканских народности. Истина и само истина треба да буде пасја возила нашим пријатељима у изучавању балканских народа. Македонско је питање исто спотицало у балканских народа; оно им неће точак напретку — а оно се не може никако решити онако, како то замишљају Оњејков и његове присталице. Постоји један други принцип, на основу којега ће се решити то питање, принцип, који нам је остао још од старих Римљана као непроменљиво правно начело: suum cuique tribuere.

☐ Константин Скаљковски, руски публициста, штампао је пре две године дело: *Наша домаћинства*. Последњи, четврти део ове књиге посвећен је бивогранијама свих руских министара финансије од почетка овога века до данас. Тај последњи део изашао је у француском преводу. У издању париског књижара Guillomin-a, под натписом: Les ministres des finances de la Russie, 1802—1890, traduit du russe par P. de Newsky.

☐ У La *Revue d' Économie politique*, 1888 г. на стр. 345 налази се чланак **E.** de Laveleye-a, „La communauté de famille et de village“, где говори о руском *миру* и југословенској *задруси*. Овде допуњава своје раније студије о *задруси*, упућо ревнује студију Бугарина Гешова „*Задруга у источној Бугарији*“, која је изашла у неколиким свескама софијског „Периодическог списанија“. Тај исти чланак изашао је поново 1891 г. у четвртом издању његова монументалног дела „*De la propriété et de ses formes primitives*“, који је чланак на српски превео Јов. М. Јовановић и штампао у прошлогодишњем „*Прегледу*“.

☐ La Revue Encyclopédique донела је у своме последњем броју (68) од 10 октобра на стр. 573 чланак: „Les vieuilles coutumes serbes“, који је преведен на енглеског Chamber's Journal-a. Овде су описана обичаји о Ђурђен-дану и *Краљице*.

☐ Париска књижара Delagrave издаје ових дана „Le voyage du Grand-duc héritier de Russie en Orient et Extrême Orient“, par le prince Plukhtonski, који је пратио на томе путу руског царевића. Књигу је превео са руског Луј Лежё.

☐ У La *Grande Encyclopédie*, кн. II на стр. 68 налазе се два чланка Лежерена; један од Богишићу а други о *богумилима*.

☐ La *Bibliothèque Universelle* од 1874 год. књ. 49, на стр. 481 донела је „Le poème slave sur la Suisse“, par Louis Léger. То је песма нашег Меда Пуција, „*Хелвецијада*“, која је написала у напребачкоме „*Вајенцу*“ од 1873, а Лежё ју је превео слободно на француски.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Трговац у Сплету *Константин Вучковић* оставио је 160 000 фор. да се у Дубровнику оснује „Матица Српска“ и 50.000, да се у Сарајеву оснује српска гимназија. Велики тај добротвор народни умро је пре две недеље, прошла дана овога месеца. Српска омладина у Загребу приредила је у покоју племенитој души добротвора Вучковића јуче свечани парастос.

САДРЖАЈ: Песништво: Електра. Стари гробар. Двор од зртиље. — Поука: Шћућковина или „бодљики“ пређивања, шљуке и конструке. Зимје на смедеревској ади. — Књижевност: Да гимемо и кри проклимамо Јаросјав Врхлицки. — Ковчежић: Књижевни прикази. Књижевне белешке. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље за читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву и претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија др Св. Милетића

БРОЈ 43. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 24. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

СРПКИЊО, СЕЈО МИЛА!

Често у дугој ноћи шетам по страном свету,
И њием мирис мио његових цветних дољâ,
И својом грубом руком пресадим гдекоји цветак
У наша дивља поља.

И занет чаробном бојом цветића кога плавог,
На коме трепте нежно капљице росе сјајне,
Преносим цветак овај у наша далека поља
Са плаве реке Рајне.

Берн

Кад минеш крај тог цветка, Српкиње, сејо мила,
И кад те мирис његов из твога сна пробуди,
Не дижи гордо главу, узбери цветак овај
И њиме кити груди!

И ако у твом срцу станује туга тешка,
Отвори срце своје мирисном овом цвету:
Он знаде шта је туга, јер и он тихо вене
У туђем, страном свету.

С. Д. Мијалковић

ПЕСМА О ТИГРУ*)

МАЛАЈСКА БАЛАДА

Дошо човек,
Дошо тигар;

Човек гладан,
Тигар гладан.

Тражи човек:
Камо вођа?

Тражи тигар:
Дајте меса!

Не остаде —
Само мрва,

Мрве вођа,
Мрве меса.

Јео човек,
Јео тигар, —

Човек вођа,
Тигар меса.

Благоје Бранчић

УТЕХА

Мани га пек иде куд га жеља вуче,
Несретно девојче! Он не схваћа јада,
Нит је чуо, кад ти за њим срце пуче
И прокапа сузом, коју лијеш сада.
Ах, туга је цвет, што румен испија
Са живих образа. Зар да се утаси
Боја дивног цветка, ког је зора тија
Брижно неговала, да тобом украси
Башту овог света?... Љубио те није:
К'о лептирак, који с цвета на цвет слеће,

*) Колико ваше позивање довиче, овој и оваквој балади не ће бити гласне ни у читавој светској књижевности. Тако је кратка а језгровита, малајска народна песма, проста а лепа, па трагичан сршетак..., да све одговара захтевима поетике.

Преводилац.

Он заљубљен беше, док сласт не испије —
Ти му драга беше, али никад свта.
Остави га, злато, па опет заруди
К'о слика, која се из маште развила,
Оплођена жељом у пламених груди',

Беч, 17 октобра 1893

Чаробна к'о звезда, као зора мила,
Буди као тице тугом нетакнута,
Не одби ми руку, што ти сузе брише —
Ах, да ти увенеш, та несрећа љута
Одадиће многе — а мене највише...

Ленскій

СРЕЋАН ПУТ!

(ЈЕЛИСАВЕТА КУЛМАН)

Срећан пут вам, ластавице!
Пожурите једна другу,
Вините се смелим летом
Убаноме топлом југу.

Како бих се и ја радо
Придружила вашем лету:
Да хиљаду чуда видим
По пространом, бедом свету.

Ну, ма какве чари биле
На том путу, у туђини,
Ја бих опет назад дошла
Својој милој домовини.

Берн

С. Д. М.

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

ДРУГИ ЕПИСОДИЈОН

(Из двора долази *Клитемнестра* с роњивалима и жртвеним даровима и приносима)

Клитемнестра и предашњи

Клитемнестра

Опет се врзеш, као што видим,
Овуда; велиш: Егиста нема,
Да те по вас дан држи у шкрипцу,
Да га пред двором ту не срамотиш;
А сад, кад њега нема код куће,
На мене не ћеш ни да с' осврћеш;
Пред многим светом непрестано ме
Грдиш и велиш, да сам бестидна
И против правде да владам овде,
Презирућ' тебе и што је твоје.
Ја никог никад презрети не ћу,
А с тобом за то поступам гадно,
Што и ти гадно за мене кажеш.
Ти имаш једини изговор само:
Да сам ти оца убила мучки.
И јесам, заиста; то добро знадем,
А не ћу никад ни порицати.
Правда га узе, не само ја,
Њој си требала и ти помоћи,
Да си се знала паметно владат'.
Баш тај твој отац, што га свеђ жалиш,
Од свију Грка сам је пустио,
Да ти рођену сестру жртвују,
А неје к'о отац са мном жалио,
К'о што сам ја мати њезина.
Но што му драго. Ал' кажи само,
Коме за љубав он њу жртвова?!
Да ли Грцима, велиш, за љубав?
Та они несу имали права
Убити моју рођену кћер.
Или је ваљда за љубав брату
Жртвово моје и своје дете?
Па зар ми неје требао за то
Рачуна дати и бити кажњен?
Та двоје деце зар неје имо
И онај брат му Менелај славни;
Па пре је требало да једно од њих
У место моје кћери погине,
К'о деца оца и матере,
Због које и беше покренут поход;
Или је ваљда Ад моју децу
Волео ограбит' него њезину?
Или је ваљда злогласни отац
Волео децу Менелајеву,
Него ли моју и своју децу?

Зар неје то луд и зао отац?
Ја тако мислим, ма да ти не;
А и она би, што је умрла,
Да проговори, исто то рекла.
Но ја се опет ништа не кајем
Због оног, што се до сада збило;
А ако мислиш, да зло говорим,
Истину познај, п' онда ме кори!

Електра

Још ћеш сад рећи, да сам ја прва
Вређала тебе, п' онда ти мене:
Но допусти ми, да право кажем
О мртвом оцу и сестри својој!

Клитемнестра

Па допуштам ти. Да с' увек тако
Заподевала разговор са мном,
Не бих те никад грдно карала.

Електра

Казаћу дакле. Признајеш да си
Убила оца. Да грозне речи!
Било то с правом или не било,
Ја ћу ти рећи, да неси с правом
Убила, већ те наговорио
Зликовац, с којим проводиш век сад.
А Артемиду, богињу лова,
Запитај за што неје послала
У Аулиду силне ветрове?
Ја ћу ти рећи, јер не приличи
Богињу за то питати сада.
Мој отац једном, к'о што сам чула,
Весео беше у лугу њену,
Па испред ногу поплашио је
Неког шареног рогатог јелена,
Убио га је и радовао се,
Па у тој шали нешто је рекао.
То би неправо Летиној кћери,
Те Ахејцима не даде даље,
Док неје отац за оног звера
Једнако вредну принео жртву:
Рођену своју кћерку из двора;
Тако је она постала жртвом.
Другог спасења појсти не беше,
Пошла у Троју ил' кући патраг.
Много се томе он противио,
И тек присиљен једва је присто.
Те ћерку своју на жртву дао,
А не за љубав Менелајеву.
Па да је по твојим речма и хтео
Ономе љубав ту учинити,
Зар баш од твоје мораде руке
За то умрети? По каквом праву?
Пази да људима таково право
Не делиш, јер ћеш и себи сама
Нанети зло, па ћеш се кајати.
Та кад би хтели убиство убиством
Светити, ти би умрла прва,
Кад би се само ишло на правду.
Али се чувај лажне извине.
Но ако хоћеш, кажи ми само,
Што чиниш тако ужасна дела:
Суложница си томе убици,
С киме си мога оца убила,
И сада с њиме и децу рађаш,
А праву своју децу рођену,
Од законитог брака, одбијаш.
Како бих могла то похвалити?!
Ил' ти је и то отштета за кћер?!
Гадно је тако што и казати.
Неје ни лепо због кћери да се
Удаш за тога душмана љутог.
Ал' опомена теби не преди
Јер ти већ свугде и на сва уста
Говориш, да те ми као матер
Ружимо. А ти, к'о што ја мислим,
Ваше си тиранка за нас нег' мати.
Доказ је томе мој бедни живот,
Јер ја од тебе и мужа твога
Подносим вазда грдне невоље;
А брат ми Орест на другој страни,
С муком истргнут из твојих руку,
И сам се пати мучним животом.
Па много си ме пута кривила,
Да њега теби за осветника
Ја храним тамо у туђој земљи.
Заиста, само кад бих то могла,
Учинила бих, то знај зацело.
Не марим, кажи ето свем свету,
Како год хоћеш, оговори ме,
Ил' да сам рђава или брбљава,
Ил' да сам огреза у бестидности.
Ако сам така зла починила,
Ни мало не ћу род твој кајати.

Хор

Видим је гневу. А да л' Електра
Имаде право, ова не каже.

Клитемнестра

А што да хајем за њу, која ме
К'о своју матер толико хули.
Па још у томе веку? Зар мислиш
Да не би без срама свашта учинила?

Електра

Да ме је од тога срамота, знај,
Ма да ти мислиш, да неје;
Увиђам да то, што сада чиним,

Не доликује мојему веку.
Ал' твоја обест и гадна дела
Силом ме гоне да тако чиним.
Срамом се срамна дела науче.

Клитемнестра

Створе бестидни! Моје ти речи
И моја дела слободу дају,
Да много можеш брбљати само.

Електра

Ти брбљаш, ја не; ти делаш тако,
А за делима долазе речи.

Клитемнестра

Ал' тако ми дичне Артемиде!
За ту бестидност хоћеш платити
Само док дође Егисто натраг.

Електра

Видиш? Већ те савладо гнев,
Допустила си, да ти све кажем,
А опет не ћеш да ме саслушаш.

Клитемнестра

Кад сам допустила, за што ми не даш,
Да мирно принесем побожну жртву?

Електра

Ето па жртвуј; немој мој језик
Да кривиш, не ћу више говорити!

Клитемнестра (једној од својих ропкиња)

Додај ми ти, што си најближа,
Жртву од сваковрсног плода,
Да богу овом молитве шаљем,
Нека ме овог опрости страха.
Услиши мене, милостив Фиве,
Са тајном, смерном молитвом мојом,
Јер не говорим међ' пријатељима,
Па с тога не могу све ти искасти,
Кад ми је ова сад близу мене,
Па ће с омразом и опађањем
По граду разнети ништаве гласе.
Ал' ми услишај, што ћу ти рећи:
Прошле сам ноћи два сна уснила,
И неке појаве вид'ла у њима;
Ако су, Фиве, појаве добре,
Дај, да се оне што пре испуне;
Ако су на зло, дај их злотвору!
Ако ли ко год из овог добра
Превором хоће да ме истера,
Не дај, него ме одржи 'вако
Да живим мирно без сваког вр̀еда,
Да владам двором Атрејевића
И к'о краљица да носим скиптар
С пријатељима, које сад имам,
Да дане живота весело трајем,
А деца моја, што их сад имам,
Да ми не буду љути душмани,
Милостив буди, о, Аполоне!
Дај свима нама, што те молимо!
Друго све, што сам у срцу своме
Сад пређутала, ти к'о бог знаш;
Јер они, које силни Див роди,
Ваља да знају и виде све.

Васпитач (долази) *и пређашњи.*

Васпитач

О, непознате жене! Воло бих
Знати, да ли су ово зацело
Двори Егиста, краља овдашњег?

Хор

То су, о странче! Погодио си!

Васпитач

Ако с' не варам, ово ј' госпођа
Краљица, јер јој лик је краљевски.

Хор

Без сваке сумње она је то.

Васпитач

Здраво, краљице! Доносим, ево,
Угодне гласе теби и Егисту
Од пријатеља вашег једнога.

Клитемнестра

Нек буду срећне те твоје речи!
Пре свега, драги, знати сам рада,
Ко те послао овамо к нама?

Васпитач

Важну вам јавља ствар из Фокиде
Фонотеј, ваш пријатељ стари.

Клитемнестра

Какву то, странче? Реци нам, дед!
Од пријатеља су, знам, мили гласи.

Васпитач

Умр̀о је Орест, у кратко кажем.

Електра

Ох мени јадници! Пропадох данас!

Клитемнестра

Шта рече, странче? Немој ћу слушат'!

Васпитач

Орест је умр̀о, опет ти кажем.

Електра

Пропадох јадна, нема ме више!

Клитемнестра (к Електри)

Свој посо гледај! (к странцу)
А ти ми, странче,
Истину кажи, како је умр̀о?

Васпитач

За то сам и послан, казаћу све.
Дошао беше на тркалиште,
Где се сакупља јелински народ,

Да се надмеће за ловор-венац;
На кад је телал гласити викно
На трку, он је први изабран;
У сјају ј' изишо, свима за чудо.
А кад је сходно својој лепоти
У трку до свог стигао смера,
Изиде славно с победним венцем.
Но како да ти у кратко кажем
Јуначка дела такна јунака;
Она су једина још невиђена.
Но једно чуј: што год су у трци
Решили суђе да се учини,
У свему он је имо победу,
Поздрављаху га као *Аргивца*,
А име право Оресто му је,
Син Агамемнона, што негда славну
Јелинску војску скупио беше.
Тако ј' то било. Ал' кад бог хоће
Да кога казни, најј ачи да је,
Од казни опет избећи не ће.
Сутра дан кад се у рану зору
Запрже трка на брзим коњ'ма,
И он изиде с многим борцима.
Међ њима беше један Ахејац,
Један Шпартанац, а два Ливијца,
Сваки на челу свога двопрега;
Он беше пети на тесалским коњ'ма,
Шести с етолским рињим ждребадма,
А седми беше из Магнезије,
Осми Енијац на белим коњ'ма,
Девети из божанствене Атине,
Десети беше из Вијотије.
У ред стадоше, како их суђе
Коцком на које место стависше,
С колима, док се не зачу труба.
Тад полетеше, викнув на коње,
Тргоше узде, сав пут загрме
Од лупе и силног колскога треса,
А силна к небу диже с' прашина;
Сви се помешаше, а ни један
Не заборави коња обости,
Да само престигне другима кола
И да коњ његов друге натфрче.
Борцима по леђих и по точкових
Пала је пена и коњска пара.
Орест кадгод је дошо до ступа,
О руб му увек очешао се
Јаком главчином својих точкова,
Десном је коњу попушто узде,
А левом чврсто беше затего.
Још беху сва кола у правом правцу,
Док бесна ждребад Енијанчева
Силом не јурну, ињув се патраг
После већ шестог и седмог трка,
Те се сударе чело у чело
С баркејским колима ужасном силом;
У истој судби један на другог
У тешком паду сурваше с' силно;
Од раздробљених кола комаће
По целом крисојском пољу се расу.
Чим то опази атински тркач,
Вешто се изви из реда свију,
Кола задржи, а њих пропусти,
Да се у руљи трком заплету.
Последњу трку гоњаше Орест,
Па мислећи да ће сада крај бити,
Поштеди коње и заустави.
Но кад виде, да само још један
На тркалишту остаде, оштро
Викну на коње хитре и брзо
По ушима их шибињу канџијом,
Те се гоњаху у истом реду,
Испредњачујућ' час један, час други.
Са свима осталим срећно је трку
Отрчо јадник чврсто седећи'
На чврстим кол'ма: но кад на лево
Попусти узду и коњ му сави
Те нехотице о крај од ступа
Удари, преко сломи осовину,
Он се стрмекну са свог седишта,
У разне кај'ше сав се заплете.
Док је падао на земљу с кола,
Коњи с' разбегну по тркалишту.
А кад га народ виде да паде,
Врисну, жалећи врсног младића,
Који почини такова дела
А сад га 'вака судбина снађе:
Час страшно ногама о земљу тресне
Час му се ноге издигну к небу,
Док кочијаши с великом муком
Читаву трку не задржаше
И њега јадног не извукоше
Свега крвава и нагрђена,
Да га ни један пријатељ његов
Познао неје, кад га ј' видео.
На ломачи га одмах спалише
Те јадни пепео великог тела
У малој урни донеше амо
Фокидски људи по заповести,
Да с' у очинској земљи сахрани.
Тако ј' то било, светла краљице,
Грозно ј' и чути, камо л' видети;
Што сам икада видео зала,
То је највеће од свију било.

Хор

Ах, владалачка прастара лоза
Сад се уништи сва из корена!

Клитемнестра

Ох, боже! Шта ј' то? Да ли је срећа
За мене ил' је несрећа, ил' добит?!
Жалост је спасти се смрћу својих

Васпитач

Што те, краљице, то тако тишти?

Клитемнестра

Мати бити тешка је задаћа,
Ма да претрпи какву увреду,
Никад не мрзи на своју децу.

Васпитач

Залуд смо дошли, к'о што изгледа.

Клитемнестра

Опет не залуд. Како у залуд?
Кад ми доносиш извесне знаке
О смрти сина, који је давно
Отргнут од мојих груди и хране
И сад се налази у туђој земљи.
Криво ме је, што сам му оца
Убила, па ми пређаше љуто,
Да ће ми с' за то једном осветит',
Те за то несам дању ни ноћу
Слаткога сна могла имати:
Јер ми пређаше будућност назад,
Да ћу морати скоро умрети.
А сада данас тог страха нема
Пити од сина, а ни од кћери,
Која ми веће зададе јаде,
Живећ' у двору заједно са мном,
Крв ми је пила из срца жива.
А сад ћу мирно уз њене претње
Опета моћи трајати дане.

Електра

Ајаох мени, јадници!
Никад не могу Оресте, стати
Оплакивати своју несрећу;
А мати још те и после смрти
Грдно опада. Ах, је л' то право?!

Клитемнестра

Ти још не. Он је праведно прошо.

Електра

Ах! Чуј, осветнице скоро умрлог!

Клитемнестра

Чула је она, што је требало,
На је по правди и учинила.

Електра

Ругај се, јер си срећном постала.

Клитемнестра

Ни ти ни Оресто не ћете више
Тој срећи моћи прекинути ток.

Електра

Ми пропадосмо, ти си спасена.

Клитемнестра

Већу би, странче, имо награду,
Да си утишио ону брбљушу.

Васпитач

Не могу зар још те отићи,
Ако је ово већ све у реду?

Клитемнестра

Никако! Ни би пристојно било
Ни мени ни оном, који те посло;
Већ хајд' унутра, а њу остави
На пољу, нек оплакује своју
И својих драгих невољу тешку.

(Клитемнестра и васпитач иду у двор)

(Настављено се)

САН ФИЛИПА МУЖЈАКА

Господин Филип Мужјак био је савршено обичан човек, управо: нико и ништа. А од куд баш њему да се тако што присни?! Ако Бог милостиви то не зна, онда бисмо само залуд прелиставали сановник поштоване госпођице Ленорман.

Замислите само... али хајд боље да вам испричам.

*

Као уважен је и врло заслужан човек у своме роду, а при том је пуки сиромашак и беспримерно поштен. Па као и ожењен је, и жени му је име Велинка, а и деце имају сијасет. Па та Велинка је као непрестано болешљива. И живе наопако, управо рећи: чемерно; али им за то свето поштење цвета на образу. Свет их жали, и они то опажају, али је ипак свакоме тугаљиво, да их потпомогне. А њима то опет није криво, јер као познају дух времена, у којем живе... И дан за даном пролази, а њихова невоља никако да прође. Она с њима леже, с њима устаје и прати им сваки корак. Најзад је као наступио очајан и критичан тренутак: он је изнемогао за

рад и сиротиња се ухватила у коштац с поштењем. Поштење је победило, али га је та победа као свалила у постељу...

И као лежи тако и горко очајава. Под њим је самртничка постеља. Осећа како му се нагло приближује смрт од тешке глади и мучне изнурености. И као често пута види ту своју смрт над својом главом. Слуша како шкољца зубима и сувим вилицама, види како измањује оштром косом врх њега, и при том му тешко пада, што је и рођен на овај жалосни свет. Тужна га мисао мори о јадној деци, о бедној жени, а себе га као ни најмање није жао. И при таком расположењу као призива жену к себи, да јој даде савета и утехе, почне да говори, али му се већ прве речи заустављају у грлу...

Једнога дана, кад му већ душа у подгрлац стиже, жена му се приближи. И као обрисавши му длланом хладан самртнички зној с чела, пољуби га. По том седе покрај њега, па му стаде љубити коштуњаве и мршаве руке, обливајући их горким сузама. А он, ма да је био у самртном заносу, ипак опази, да му је хтела нешто намерно да каже, и напрегне све силе, да самртне муке за тренутак утоли и стиша.

»Видим« — као рече му она после подужег устезања, јецајући — »да ћеш скоро милостивом Богу на истину... Шта ћемо и куда ћемо ми?« — и при том као покри марамом лице и брижну у плач.

А њега те речи као тако дубоко тронуше, да у том тренутку осети у себи нову снагу за нову борбу, за нове патње.

»Бог је...« — као поче он једва чујним гласом, али га ту и снага и глас издадоше, те клону и заплака горко.

Она је опесвешћена лежала на његовим коленима.

И касно у ноћ он се замучи с душом, а жена му као приведе голишаву, бледу и уплакану дечицу, да их последњи пут види. Кад настаде последњи тренутак, жена му утисну запаљену воштану свећицу у руку, те се он као опрости своје грешне и намучене душе; али, на велико чудо, не преста осећати.

Тога целога дана слушао је очајно заневање своје невољне Велинке и тужну писку несрећне сирочади св·је. Срце му се цепало, очи су му биле пуне суза, плакао би, али се при помисли, да се то мртвацу не пристоји, силом уздржавао.

Слуша по кући журбу, страшну и очајну журбу, и као присећа се узроку њеној: ни паре крпене за собом није оставио, а смрт је у сиротињској кући много страшнија него и најнемилосрднији егзекутор!

Први из јутра дође сусед, као неки сиромашан столар.

»Не плачите, госпа-Велинка, не кукајте! Бог је милостив... Нека су вам само дечица жива и здрава, све ће се то, у име божје, надокнадити...«

Теши он његову јадну Велинку.

»А јесте ли већ наручили сандук?« — настави благим и побожним гласом.

А Велинка као при том још више брижну у плач, устежући се да каже, да то нема чим да учини.

»Ако нисте« — опет ће сиромашни сусед гласом, пуним саучешћа — »онда ћу ја направити... Не ће коштати ништа; то је из љубави и поштовања према покојнику... а и из призрења према вашем јадном стању... баш су ми деца пре кратког времена читала господинов чланак о невољама нашег занатлиског сталежа... Е, ретки су такви људи...«

А Велинка као на то баш ни једне речи не прозбори; јемачно је била поражена племенитошћу тога убитог сиромашка.

Мајстор постоја, постоја, пуцкајући жглавкове на прстима, рече: »с Богом!« па оде на посао.

Велинка тек тада удари у плач и запевање, наричући тужно — да камен проплаче — како још има добрих људи на земљи и како их још није Бог баш са свим оставио.

А Филип као слуша те убиствене речи, срце му се стегло а суза му сузу сустиже, али као те сузе не капљу на поље, већ унутра, падајући на само срце...

Око по дне тога истога дана као дође читава група његових пријатеља. Велинка се уплашила од њихових цилиндара, богатог руха и крутог господског понашања, на сва ципти од некаква неодређена зазора.

Они с њом и нису много разговарали. Питали је само, је ли се покојник дуго борио с душом, шта је на послетку казао и је ли оставио какав аманет; казали јој, да се за сахрану ни мало не брине, јер се они већ побринули, а томе је и општина знатно припомогла; најзад јој рекоше и то, да ће тог вечера доћи, да поседе код мртваца.

Велинка им се на свему захвали и рече, да је сандук обећао сусед сиромашак. Томе се они веома зачудише, али ипак рекоше, да је наручен скупоцен сандук и да сиромашку ваља зарана јавити, да се узалуд не излаже трошку и труду.

По том су отишли, оставивши једну Велинку готово смрзнуту од чуда и изненађења.

Филип је као све то слушао, па му беше и мило и жао, а нарочито му тешко паде, што се ама баш ни један не сети, да изјави сажаљење уцвељеној љуби. »Мајковићу!« као помисли Филип у себи, »та ваљда јој није исето липсало, него је изгубила главу куће!«

И као господа дођоше те ноћи да поседе код мртваца. Било је ту свакојаких разговора, а највише књижевних, патријотских и хуманих, да је Филипа као од тога, и премда онако мртва, таква мука припала, да му је долазила на ум мисао, да скочи и да их све разјури, куд кога.

А сутра дан се као искупи цела варош, па чак и неки са стране покојникови пријатељи дођоше, да свечано испрате до вечне куће човека, који је умро од глади и сиротиње, презрен и заборављен.

У цркви је сам прота, после свечана опела, говорио дугу и китњасту беседу, ређајући патње и невоље, са којима се покојник носио и хрвао кроз цео свој чемерни живот, а за тим је излагао врлине и заслуге покојникове, а нарочито заслуге на књижевном пољу.

И Филип то као слуша, а кожа му се јези. Жали у дубини душе, што није кадар да се још једном роди, па да буде практичан и сувремено паметан човек.

На великој раскрсници говорио је председник општине, али са много више лепоте и допадљивости, поменувши, поред осталог, и заслуге покојникове на бојном пољу. »Божја је воља била« — рече председник на крају — »да нам најомиљенијега сугрђанина и друга позове к себи у рајска насеља, оставивши нас, да за њим до смрти лијемо горке и неутешне сузе.«

Филипу се ово учини и одвећ смешно.

Кад су га са сандуком поред ископаног гроба спустили, онда као узе реч неки млад адвокат, и тако завитла високо и дубоко, да су сви грцали у сузама. »Данашњи кобни дан отрже нам из средине најуваженијег грађанина. Над Србијом се гомилају густи и црни облаци . . .« и по том настави све заносније и заносније, па најзад заврши речма: »А пратићу ја и тебе на вечност с тобом, кличем ти из дубине тронуте душе: лака ти црна земља и мир непелу твоме, велики покојниче!«

А Филип се као на ово сав тресао, плачући од смеха и једа.

И као затрпаше га на се разиђоше.

Од тога дана Филип је на своме гробу редовно и непрестано слушао само оно, што и после изјисаја — слушао јаук, очајни јаук.

Али и то би као за неко време на се утиша, и једног дана осети, да га раскопаше и поред његова сандука спустише још један.

Као пун радозналости, Филип једног дана подиже прво поклопац са свога сандука, па онда и са тог другог. А у том другом лежи као његова Велинка, бледа, изнеђена и смршала као сушта авет. И као говори јој Филип што-шта, испуњен радошћу и пријатним изненађењем, а она се само смешка.

»А шта је с нашом сирочади, једна моја друго?« — упитаће је Филип с болом у души. — »Нађе ли се каква братска рука, да их прихвати и изведе на пут?«

А Велинка се на то само смеје.

»Она је шенула памећу!« — као рече Филип у себи, гледајући је сумњиво.

И Велинка се опет само смеје, па као смејући се тако лудачки, најзад се зацени и сузе јој грунуше из очију, али крупне и бујне сузе.

»Милостивом Богу хвала« — рече несигурним гласом — »добро им је, врло добро им је . . . Има казамата, има проститута — има склоништа . . .«

* * *

У сну тренуци представљају године, а часови читаве десетине година, па и векове.

Као прошло је неко извесно време и млађе покољење овладало заостаском старијег. И Филип једног дана осети на своме гробу некакву журбу: нешто се лупа, теше и зида. Из дана у дан осећао је као све већи притисак неког непознатога терета, и, замисливши се, дође до закључка: да му се споменик зида!

И не прође много времена, а тај споменик као би готов, и једног лепог дана открише га у присуству многобројна света. Говорено је том приликом много, ватрено и мудро, али се Филипу то чинило тако одвратно и тричаво, да их је у души проклињао, што му ремете

његов слатки гробни мир. И кад је последњи говорник почео дубоко-философски разлагати о томе, како се тече леп и вечан помен међу људма, рекавши на послетку: »Велики покојниче, заиста, ти си умро, али то је само привидна смрт; ти живиш и живећеш вечито у сећању благодарних синова свога народа!« — Филипу се страховито стужи и свест му мрче.

Разилазећи се као с тога тужног места, рећи ће један од присутних, јемачно ганут до дна душе извештаченим бесједама врлих бесједника:

»Штета! Отац тако велик човек, а син му ономад стрељан због више крвавих злочина!«

Нови Сад, октобра 1893

Код ових речи Филип прену, отвори очи и мал' није дрекнуо од — тако страшна сна.

*

Седећи у постељи будан и трезвен, и размишљајући потанко о тако ретку и чудновату сну, који му је, тако рећи, још ледбио пред очима, јадни се господин Филип Мужјак прекрстио и из свег срца је захвалио милостивом Творцу, што није никакав уважен, заслужан и славан човек, већ само грешни Филип Мужјак, који већ двадесет и толико година кречи пера и лиже мастило у канцеларији обична паланачког адвоката.

Чед. А. Поповић

ПОГРЕБ НА КАРПАТИМА

НОВЕЛА КАРМЕНЕ СИЛВЕ

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО Љ. МИХАЈЛОВИЋ

Вековитој шуми, у сред планине, ђаволски се снег игра. Узани клавац јечи од ветра; јеле шкрипе од невоље. Праховом и Дофтаном јури необуздано лед; стене се боре и ломе са страшном потмулом буком.

Вода јури сва запенушена и мутна; у читавом се хаосу излива бујица као грдна река ужаса. Бесни вртлози ударају о речне окуке, а при сваком се удару земља угне; стене, јеле и букве, све то попушта и руши се а носи се не зна се куд. Где год је нагиб, види се водопад како пада у белој пени као киша од иња. Бране и насипи, производ рада и стрпљења људског, подигнути су као од сламке. Дофтански се мост, потресен, строшпита наскоро; тешки стубови сад су као каменчићи, скупљени руком детињом, а чврсти његови наслони само су слаба трска.

Од великог се ветра тресу дрва. Повијају се, љуљају се па се наскоро види како су окренули корене облацима. Старе јеле, прамајке шуми, што нису попуштале јаким ветровима стотину и више година, сад и оне падају, затрпане у скоро снегом, што би га ветар нагрнуо.

Пусте љетње сељачке кућице по косама брежним дрхте на растављеним даскама, као да се боје да не буду скрхане јаким ветром. Па ипак зар ни једна кућица нема живе душе. Необичан се неки зрачак светлуца иза прозора, и ма да су окна затворена, немирно се пламен повија: помрачи се, љуљне се лево десно, бацајући на снег, који нагло пада, на пољу где се мрак већ спустио, црвенкасте, малотрајне бразде.

Пета та светлост обасјава једно лице.... лице.... та снег на пољу није блеђи. Тамо, унутра лежи мртвац у отворену сандуку, једна женска, неисказано лепа, у вечном сну и узвишеном миру. Оне тако провидне ноздрве, оне чисте груди треба да су још живеле. С времена је на време нека сенка миловала мраморне образе, као да су густе трепавице биле још отворене. Ах! вечно ће остати отворене, ни туга, ни жалост не ће им никад измамити сузу.

Ветар се окомн поновном снагом на ову шумску кућицу. Очајно шкрипање њено одјекивало је у ушима човека неког. Седео је на крај стола; главу наслонио на руке, нем, непомичан, очи упро на мртваца. Имао је племените и симпатичне црте а биће да је туђин. Очи и коса су му тамноплаве, уснице бледе, склопљене тако, као да не би требало да их више реч растави, као да је бескрајна туга свезала за навек та уста, која беху некада мила и насмејана.

Залуд је ветар дувао да их растави, залуд је тресао окна у оквирима бесном тутњавом, чело се овог човека не мрдну. Чак се не намршти ни онда, кад се вонтанице, намештене на четир краја од сандука, стадоше повијати и лизати својим чађавим пламеном, као застрашено и жалосно.

С друге стране узаног ходника била је мрачна соба. По кад кад је већ од цигала избацивала варнице кроз рђаво затворена врата и рушнце. Ватра је пуцкала и зујала заједно с ветром. Ту се разго-

варају у помрчини два детета, плашљиво приљубљени једно уз друго.

— Баше, како фијуче ветар!

— Јесте, Мадо, носи душу наше мајке.

— Мислиш? А ја сам држала да ће доће анђели и узети је лагано, да је однесу на небо на својим крилима.

— Видиш, Мадо, анђели је не би никад нашли овде. Ово је врло далеко. Зацело су ишли да је траже тамо код наше куће, али мама није била тамо и онда су послали ветар преко мора.

— Ветар се пење до мора, је ли, Баше?

— Јесте; то видим по облацима; јесте, али, кажи ми, да ли ће бити тамо горе других анђела да приме маму? Да ли ће знати која је?

— Анђели примају све душе. Они су за то тамо горе.

— А, да ли их носе добром Богу? Познаје ли их све Бог.

— Познаје он сва своја створења.

— А, какав је баш Бог?

— Зар ниси видела у бабиној библији?

— Може бити; али сам заборавила.

— Зар се не сећаш оног старца, старог као деда, са великим, врло великим очима, белом брадом, великом као облаци, и са широким огртачем? Сети се, Мадо. Ја сам увек волео да бојим огртач; али ми баба није допуштала јер писам знао од каке је боје.

— Треба да је плав.

— За што плав?

— Као небо, Баше.

— Ја мислим пре као ватра, као кад сунце залази у море.

— Мислиш, Баше?

— Дабоме; само не знам тачно.

У том тренутку побесне ветар.

— Страх ме је! рече девојчица, прибијајући се јаче уз брата, да им се коса мешала као два златна повесма.

— За што се бојиш, драга Мадо? додаде дечак, а и сам дрхташе.

Обадвоје су гледали у ватру а не смедоше обрнути очију.

Девојчица је имала отворено плаве зенице као вода у каком шумском извору; а брат њен азурноплаве као небо на југу. Обрве су им биле загасито-кестенове боје а коса плава; и док је њена коса додиривала својим нитицама врат дечаков, лепршала се његова у густим праменовима по сестриним плећима, прелазећи црни појас, којим је била везана бела кецеља.

Била је тишина; наједаред Мада рече са свим тихо:

— Видела сам је, Баше.

— А ја сам је загрлио; ала је била хладна, тако хладна, да не можеш замислити!

Док је говорио, очи му се раширише од туге па се обрну к сестри.

— За што је човек хладан, кад умре, Баше?

— Што више не дише.

— Дакле, човек се загреје кад дише? На ето ја дишем а тако ми је хладно.

И плаве се очи задубише сањалачки у дубоко размишљање, преливајући се у црним и зеленоплавим одсевима под утецајем мисли, као море под сенком пролазних облака.

— Ти не ћеш умрети, је ли? узвикну дечак узбуђено.

И дигнувши својим малим и јаким ручицама витко сестрино тело, стеже је страсно.

Па се обоје заплакаше, држећи се за руке, не мрдајући, а не усудише се изаћи нити проћи поред собе где је био мртвац.

Ветар је тако јако дувао да нису могли више говорити.

И нико, нико не дође да утеши сирочад.

На један пут чу се лупа на вратима и тужно лајање.

— То је Бити! повика Бан и отрча да отвори врата.

Уђе енглески ловачки пас па се стаде умиљавати око деце и цичати као човек. Баја га и Мада загрлише, и наслонише плаве главице на његову топлу кожу те су сво троје заједно плакали.

Али се ова јецања губила у хуци ветровој, који их по кад кад ућуткиваше. Тада би слушали како хуји горњак; пас би се дигао, наћулио уши, набрао обрве и гледао би право, укочено, ширећи ноздрвама; па би опет легао да и даље тужи с малишама.

У кујни је крај огњишта очекивала бона куварицу, која је отишла у Комарник за спрему. Сирота бона беше подигла кецељу на лице па се клати и нариче на рукунском, немачком и мађарском — јер је била из Трансилваније, где се говорила сва три језика. Помињала је час своју изгубљену госпођу, час другу, која је без сумње пропала у овој мећави. Децу беше и заборавила.

Ватра се угаси, последњи пањ изгоре у пепи, крај које су још једнако били приљубљени Бан и Мада.

У соби код мртваца хладноћа је била све већа; али је несрећни отац није осећао. По упалим очима, по цртама, по дубокој бори, која му беше искривила усну, по танким прстима, где се спетљала бурма,

најзад по свему се виђаше пустош неутешног бола. Овај човек беше за тренут остарео.

Мењава је пак и даље дувала и као да му је та хука разбила тужно очајање. Мало по мало и мисли му одлетеше далеко.

Мислио је на далеку отаџбину у Антилима, на ону ужасну олују, што му однесе сестру у ваздух, кад је у бесвесну трчању бежала од своје куће ка кући мајчиној. Кућицу, коју хтеде она да остави, разнесе олуја сву, да јој се ни места није могло знати где је била. Море је у свом беснилу ударало огромним таласима о обалу, доносећи на сред пола од ананаса тешке остатке неке ратне лађе. Дрва, палме, тамаринди, алоји, сагопалме, све је било оборено као травка. Земља задрхта, вукотине се на више места отворише... И тада се сети како се у сред овог страшног потопа излагао опасности, само да се састави са својом заручницом и пријатељицом из детињства, другом његове радости, љубављу његове младости, с оном, којој је ваљало да дели с њим изгнанство, с Кларисом, тако лепом, тако живахном Креолком.

Срце му је тако јако ударало да се хтеде распући, кад се сети оних неисказано радосних узвика, којима је предусрела његов долазак, јер је мислила била да је већ мртав. Како му се беше бацила у наручје усхићена, предана, окружујући га свом нежношћу као каким божанским изливом! Па како га је стара црница, која их је обоје очувала, искарала, што је тако метнуо живот на коцку.

И многих се других успомена сети: грађанског рата, побуне црнаца, за које време га његови увек верни робови не оставише, ма да је била обећана слобода бегунцима... Па како се стишала буна, како је изгубио све имање; како се школовао за инжењера, како је радио много да добије што пре место, које би му допуштало да се ожени... Сетно се дана своје свадбе у земљи дивног сунца и сјајна цвећа и осмејкивао се на ону драгу успомену, у туги.

Помрчина је пак бивала све гушћа. Бона се сети наједанред на сироту децу, коју је била заборавила. Отвори тешком муком врата од ветра, заклони руком свећу, која се хтеде угасити, па уђе у собу, где је била сирочад. Наслоњени на хладну пећ спавали су са стегнутим рукама. Пас је лежао крај њихових ногу као стража.

Сузе се још светлиле на влажним образима. Бона, дирнута, остаде неколико тренутака, посматрајући ону тако дирљиву групу.

— Сироти анђелчићи! прошапта.

Била је јако дирнута, кад је опазила како црте Банове подсећају на његову матер.

— Хајд'те, децо! рече им најзад, хватајући их за хладне ручице; хајд'те да легнете.

— Јесте... мама! бунцаше мали будећи се, док девојчица уздаху дубоко тако да се у том уздаху огледала сва несвесна туга првих година.

Дигоше се без речи на прсте и пођоше плашљиво на прстима поред собе, где беше мртвац.

Али се Мада на крају ходника заустави и рече Бану:

— Треба рећи лаку ноћ оцу, Бане.

— Али он је тамо, Мадо... у оној соби!

— Јесте, она није сама.

Узеше се за руку, вратише се лагано патраг, па уђоше, устежући се мало.

Отац се мрдну; само му се очи заустависте на њима, идући с једног на другог, док су сирочићи посматрали мртваца страшљиво, приковани за под, скамењени. И бледо лице материно чињаше се да се осмејкивало, као да је била срећна што их види крај себе.

— Лаку ноћ, тата! рече најзад девојчица, приближивши се оцу а цвокотала је од страха и зиме.

— Лаку ноћ, Мадице, моја мала Мадо! Лаку ноћ, Бане, мој Баниче! рече отац, грлећи их. Сад идите... оставите ме сама!

Они разумедоше да му сметају и, по што погледаше још једаред крадом мртваца, изађу, посећи у свој хладни креветић — где нико не дође да им склопи ручице да се као обично помоле Богу — сузе очине, што се склизнше на њихову косу.

Да, заиста, смели су га у сећању на срећне дане. Појав оних невиних створења поврати га у горку садашњост. И опет паде у очајање. Као болесник тешко рањен кад му се патња као мало смири, али при најмањем покрету пада, при најмањем покрету крешета осети да му сева жешће но икад.

Он се подиже, корачну неколико корачаја, па се баци на мртваца; љубио је скрштене руке, врат, образе, очи, уснице; миловао је грозничавим прстима црне, расплетене власи; па је за тим плакао и јецао да је дирало до срца. Убијен тугом, пао је на диван у углу собе, те је лежао све дотле, док му није затребало ваздуха, јер се беше загушио сузама и задавио грчевитим јецањем, те отрча к прозору и отвори га да даде мало чиста ваздуха задиханим грудима.

Снег улете унутра, падајући на креветске завесе, и угаси свеће.

Није га видео за ово неколико последњих часова, када се за навек растајали. Учини му се страшним на затвори силом прозор и дрхтећи упали свеће.

Она је једнако била ту, непрестано се смешила

на њега. И заиста услед многих пољубаца бледе су усне биле отворене и мало се видели светли зуби.

Како је био до лудила дирнут, чинило му се да треба да је изнуче из сандука, да је метне на колена, да је загреје на својим грудима. Шта! Доћи ће скоро да му је узму, да је метну у хладну земљу, њу, која је пре неколико часова спавала на његовим рукама, мирна и већ почела оздрављати — као што је он мислио. Ал, не, не, то не може бити!... Чувао је дуго и није се мрднуо да је не би пробудио; а она је спавала, једнако спавала, док најзад не опази, да јој је срце престало куцати... Тада приклони усне на њена уста да види да ли дише; али осети само смртну хладноћу. Ах! јесте, мртва је, јер га није пољубила!

И, поново се поче шетати горе доле.

Сети се за што је био позван у Румунију: да ради при прављењу железничке пруге на Карпатима, па како се доста устезаше, запита жену да ли може оставити своју земљу, и да га прати тако далеко с двоје деце.

„Иће ћу!" одговорила је она мирно, као да се разумевало само по себи. А сад дивна вила, мила Клариса, сад је лежала непомична, хладна, међу четири просте даске. Као пламљива мати дигла се непажљиво једне зимне ноћи боса те тешко оболе, бринући се за децу.

Савест га је гризла. То је било његовом и само његовом погрешком. Није требало, да је изложи овако суровој клими!...

Шћепа пиштољ, обешен више стола, на коме је цртао планове, и, пошто га добро потпраши, наслони цев на слепо око; али кад хтеде ороз окинути, помисли на децу; неки му свети глас шану: стој! Остави пиштољ на место! Па уздахну од изнурености и седе крај стола, наслони главу на руке, решен овога пута да издржи невољу до краја.

И док су му се очи забадале у очне шупљине, гледаше опет своју отаџбину, своју мајку, како, при рађању њихова првог детета, држи Кларису у наручју. Тада је био изван себе од страха; али је добра његова мајка била ту, заузимљива, пажљива и храбра. А сад није имао никог, никог!

— О, мајко, уздахну, да си знала!

Једна се гомила снега свали с крова, паде потмуло на прозоре и сроза се низа зида. Била је баш ноћ да се буде мртви. Али се она не пробуди, ах! она, коју би примио с толиком љубављу, кад би Бог учинио то чудо с њом, што је спавала крај њега тако мирно неосетљив, вечан сан.

С каким је стрпљењем подносила изгнанство, усамљеност, необичну климу, недовољност њихова преметања, тешкоће туђег језика! Тамо доле било је мраморна пода, водоскока вештачких, прнаца, који су слушали на сваки миг. Овде нас тресле су се даске под ногама, покривене грубим ћилимовима, зидови се белили од креча, и дубоко је и озбиљно било ћутање шума. У место ананаса, бресака и поморанџа било је само боровница, јагода и дивљих малина. И никад се не пожали, никад не уздахну. Само један пут, кад он донесе котарицу бресака из вароши, заплака се, сетивши се отаџбине....

— Кларисо! рече он тихо, Кларисо!

Ветар угуши овај очајни глас. Он је пак понављао непрестано као дуго набрајање у тузи и жалости. И овај га промењени глас, у коме је шиштало слово С, овај га чудни глас, који му се чињаше да није више његов, поплаши, кад би за час тишина смирила очајно јаукање ветра. И преплашени су му погледи лутали по мрачним угловима, као да некога траже.

После неког времена се умири мало и тако проведе дугу бескрајну ноћ.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

ЈАРОСЛАВ ВРХЛИЦКИ

ЧЕШКИ ПЕСНИК

(Свршетак)

Пре свега се песник одриче апријористичке поезије теза. Сву прошлост доноси на земљишту чисте епике, без икакве завршне конклузије, без поентâ и дидактичких правила. Не склапа поједине слике, посматра их те их даје као усамљене фреске, као „одломке велике епопеје невоље, зла и крви, коју су анђели започели, коју Евмениде у току векова нису довршиле и коју сваки читалац жели себи субјективно на ново да створи". Садашњости је посветио песник мал те не ис-

кључиво лирске створове и у њима је, такође без икаква теоретског система, али више фрагментарно, тек још дидактички и реторски, за тим све већма осећајући и све дубље захваћајући, прибележио своје назоре о човештву и судбини му. За тим — а то је друго знамење песничкој метаморфози Врхлицкога — долази до уверења, да „оно, што је у души једнога човека стално, морају у срцу свом имати сви људи", те се одлучује, да решење сумњâ и проблемâ потражи у саму себи а не у спољашњем животу, у борбама, заплетима, теоријама, програмима и убојним покличима друштва и науке.

Отуда, што је песник тако променио своје назоре о свету, могу се растумачити дубоке разлике појединих одеска у „Танталову наследству" а још више у „Зборнику савременикову" од песама у „Духу и свету" и „Сфинги". Ту је иста разлика, као међу појезијом и науком. Наука је мисао, појезија је инстинкт, осећај; наука је ексактно заокруживање истине у одређене границе, појезија је нешто незаокруљиво, бескрајно. И тако је та свест о искључивости појезије у песника трећа последица промењених му назора о свету. У „Сфинги" још преклапају неподељено философски и социјални проблеми, у „Танталову наследству" наилазимо већ на читаво одељење, које је посвећено уметности, на чије се земљиште склањају метафизични снови, које је прогнала позитивистичка наука; најзад у „Зборнику савременикову" скоро цело одељење „Протести" брани дубоке проблеме, који су данас специјално земљиште уметности те јој дају неоспорно право на самосталност и апсолутну независност.

Баш противно лирици не познаје епика Врхлицкога никаквих евентуалних нододељења, група и категоријâ. Више осећајна, него философска убразиља чешкога песника јавља се у њој увек једнако и непромењљиво, без обзира на тему, место и епоху. Само то не треба криво разумети те отуд можда изводити какву год монотонију, свођење свију појава на један заједнички назívник. Ни по што! Мало би се песника могло са Врхлицким испоредити што се тиче дивне подобности, дати свакој приповетци, сваком епском одеску локални колорит, који му одговара, те тиме оживити како цело дело тако и појединe му најмање делове. По тај колорит је у њега друкчији, више психички, него чулни. Земљиште, које обухвата његова епика, тако је пространо, да се човек мора дивити. Одмах у првом колу епских му појемата има два створа са класичним мотивима, два из скандинавске старине, два из немачке историје, један из француске, два из јудејске прошлости, два из циганског, два из козачког живота, неколико америчких еписода, неколико шпанских романаца, повећи спев из епохе, кад су Јовановци владали на острву Роду и т. д. Фантастични одјеци прастарог времена, сказке свију светих књига, талмудске параболе, грчки и римски мотиви, средњевековне легенде, мит са севера и с југа, слике са истока, звуци присојне Провансе, бајке о маџионичарима, приповетке о витезовима, мијомир новога ренесанс-пролећа и барок-јесени, гласови великих духова и великих сектираца, громовна хука сударâ, титанских бојева, све се то преспа, уклања једно другом с пута, сударa се, бори се и измирује се, разилази се и скупља се у тој појезији те ствара легенду векова, која за Његовом ни најмање не заостаје, што се тиче снаге. Све је то данас у десет књига разбацано, од чести у појединим одсецима (као у првом одсеку епских појемата, у „Одломку епопеје", у „старим сказкама" и у другој свесци „Митâ"), од чести у већим пододељењима (као у „Перспективама", „Фрескама и Гобелинима"), од чести најзад у нарочитима, које обухватају читаве свеске (као „Идилске баладе" и први део „Митâ"), који су специјално посвећени чешким темама, или у „новим епским појематима", који мал те не искључиво обрађују сказке, бајке и легенде средњега века). Може се узети, кад би се систематски класификовао и спојио садржај тих десет свезака (кад би се уз поменуте добројала још и „Vittoria Colonna") у једну једину велику свеску, да би то означало утисак те приказало једно од најколосалнијих дела појезије нашега столећа, праву епску библију прошлости.

Прво место даје Пшезмицки појематима из класичне старине. И ако Врхлицки — што се тиче финоће у скулптури — заостаје за Лекомтом де Лилом, што се тиче јасне обраде градива за Банвиљем, што се тиче снаге можда за Свинберном, то ипак није нико, као он, приказао сву грчку атмосферу, њену ведрину без фриволитета, њену простоту без блесастости, њену свечану мирноћу без лажнога патоса, њену поданост судбини без фатализма.

Друго место у споменутом реду заузимају средњовековне легенде, у којима је песник опет мајсторски дао да се огледа сва душа оне чудноватe епохе, коју су састављале митске екстазе и дивље страсти, манастирска ћутљивост и звека оружја, жумлаве молитава и невање раскалашних песама, витешка част и насилничка бруталност, дубока вера и у народним бајкама предани остатци незнабоштва. Те елементе, који привидно дисонују а ипак се лепо слили у симфонију тајанствена сликовања нових епоха, схватио је Врхлицки тако свестрано и право, као можда нико пре њега, нико после њега.

Између спевова од средњовековна градива нарочито вала истаћи створове, који су назидани на домаћим мотивима: прво коло митâ (нарочито легенда о светом Прокопију), за тим збирка „Идилских балада“, која опева народне устанке и бојеве у Чешкој. Ове допиру да богме до половине осамнаестога века, но кад се човек сети, да је у простога народа средњи век до тога времена — услед опште тмине — трајао, то се могу убројати у ту категорију. Што је Врхлицки у те две збирке и у многобројним одсецима створио, само би већ довољно било, све да осим тога и није писао ништа друго, да га начини једним од највећих националних чешких песника.

Садашњост је најслабије заступљена а није ни чудо, јер она није згодна за епику у сликовима. Најзнатније слике тога времена не треба тражити у епској песми, него у лирској, где их је песник разбацао зацело не без смера и сврхе. Две идиле: „Из Шумаве“ и „Апенинска“ тек се мало издижу над ниво Француаса Копеја.

Пшеамицки описује за тим гигантску црту, која одликује „Перспективе“, „Одломке епопеје“, „Фреске и Гобелине“ и коју он упорељује са колосалним фрескама Андреје Оркање („Тријумф смрти“) и Микеланцела; за тим душевну екстазу, чулност, дубоки осећај и здрави хумор у „Новим епским појематима“, концентрацију осећаја и карактеристику у „Старим скаскама“ и „Идилским баладама“. Свих тих шест књига јесу у галерији епских слика Јарослава Врхлицкога дворнице, у којима су најскупоценија ремек-дела. Нарочиту пажњу заслужују лирско-епски одсеци у „Твардовском“ (Јачка љубав, Дона Лукреција и др.) а и у „Хиларијону“ (лирски одсек: „Труле душе“, „Змај и Венерина осветa“, „Сватови Пиритоја и Хиподамије“.)

Проза Врхлицкога („Ироничне и сентименталне приповетке“, „Шарени крени“, „Нови шарени крени“ и две повеле у колу „Година дана на југу“) приближује се скроз његову језиком слогу и дала би се наћи у њој сва пододељења епике а и чисте и рефлективне, описне и сатирске лирике. Тек у „Новим шареним крепима“ допунио је песник своје описивање посматрањем чулних и психолошких догађаја, но није при том ни најмање престао сликати и бринути се за лепоту и у прози, а умео је — хвала нека је самосвојноме му дару — исто тако да избегне суводарно каталогизовање чулних појава и психичних стања, те достиже синтезу, коју ћемо ретко наћи у новелиста, који примењују натуралистичку или психолошку доктрину.

О драмским делима Врхлицкога изражава се Пшеамицки са жаљењем, што су прерађена, да би одговорила захтевима сценским. Да Врхлицки са свим својим бићем за чистом појезијом тежи и у драми, то показује већ број темâ, које се никако нису равнале по жељама публике, која тражи лаке забаве, него су племенитошћу свога лепог садржаја обузеле песникову душу. Већину темâ дао је Врхлицком стари свет, који је њему тако мио. А и отаџбинској повесници и друштву посветио је песник пет драмских дела. Међу трагедијама на највишем је месту „Drahomira“, међу шаљивим играма „Рабијева мудрост“.

Студије Врхлицкога на пољу критике, из историје књижевности, како чешке тако и опште светске књижевности, напуниле би читаву свеску. Он сам дао је свом народу у преводу и критичком расветљивању туђих дела толико, колико читав нараштај пре њега није створио. У њега је редак дар да уме да осети туђе лепоте и да их изнесе како у критичким есејима тако у преписима, и то му даје изузетан положај као критичару, кога човек не може пресудити мерилом знанствене методе и знанствених принципâ.

* * *

Врхлицки је данас на врхунцу своје славе, ма да се још није попео на врхунац свога развитка. У данашње време, које баш не бегенише бог зна како појезију, може рећи да је срећан, што је још за живота видео плод свога рада, што је чуо, како лагано они некад тако чести, ма и управо смешни прекори, које дигоше на њега: да је космополита, да му појезија није модерна и т. д, умукоше те се сви гласови сложише све већма у уписон клик дивљења и поштовања. Његова творилачка снага престала је већ бити искључива својина Чеха. Проф Алберт увео је Врхлицкога у Немачку, Брандес је у Данској писао о њему а не ће проћи много времена на ће у слави ући и у Француску. Све то доводи све ближе и онај час, који једва чека сваки песник, а то је час, кад се дубље критичке студије почну мешати за благо у ризници његових творевина, док најзад цео дух његових дела, као по сунце из лазура небеснога свода, у пуној светлости не засија.

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Марко Драговић. **Покушај за библиографију о Црној Гори,** састављо — —. Цетиње, кн. црн. државна штампарија. 1892, стр. 62. — У бр. 40 овога листа у чланку под натписом „Прилози за библиографију: Срећко је француској књижевности“ осврнуо се писац у краћо на ону књигу, споменувши овдан да се поткрала „једекја грешка било у називима или пак у годинама кад је књига изашла из штампе“. Не треба ни спомињати како је већ прекo потребно да имамо ваљану библиографију за своју књижевност, јер без ње не може бити ваљано написане историје књижевности. Овај „Покушај“, у колико је израђен, по речима самога писца у предговору, јесте само први почетак, и то тек један део целе српске библиографије. Но пак је барем започет посао и може послужити као добро градиво за писање књижевности о Црној Гори. Овде неје, истина, изнесено све што је писано о Црној Гори, али је приказан већи део снега. Прибележено је изнајмање 429 разних дела, монографија, белешака и споменика о Црној Гори, који су или сама за себе нашла или су прештампана на разних листова, часописа, органа, извешћа, којих је споменуто писац до 81, и то српских, руских, немачких, француских, италијанских, чешких, словачких, хрватских; исто тако су и дела на разним језицима, које овде споменуемо, сем тога на крају књиге ове има додатак, у коjем је споменута још 31 књига о Црној Гори. Ово неје права библиографија по својој изради, као што и сам писац вели у предговору, него је само алфабетичан списак разних књига о Црној Гори, које су писцу дошле под руку. То је дакле само припрема градива за праву библиографију. Што има неколико овдашњих грешака у називима и годинама, лако се може исправити; иначе је посао хвале достојан и може послужити као помоћно средство. То је посао по себи веома тежак и захтева тачност и брижљиво, критично истраживање. По томе ову библиографску припрему топло препоручујемо српским литерарним историчарима и критичарима.

Б. Петић **А. П**

Ж. Драговић. Руски заступници у Цариграду 1496 -1891. Историски преглед *В. Теплова*, с руског превео — —. Цетиње, кн. црн. државна штампарија 1892, стр. 107. — У овој је књизи историчар руски В. Теплов изложио у главним потезима ток и карактер руских односаја с Турском од краја XV века до наших дана. Овај историски преглед изнео је писац више хронолошки, него ли критичко-историски, но пак је лепа и згодна грађица из историје дипломатског рада руског у ово доба, кад се, тако рећи, крхало о утеђају и политичној интеренцији турске царевине. Ово преглед је занимљиво изведен, имена су веома тачно забележена и године прецизно напомене. Карактеристика појединих лица је где где подесна, а где где неједна. Г. Драговић је леп избор учинио, кад нам је ово дело превео, и наша би задаћа управо то била, да говоримо о њему као о преводу, али но важности самога градива за историју руске дипломатије не могасно на ино, а да и о самом делу не речемо коју. Што се тиче облика овога дела, у којем је предато нашем читалачком свету, похвално се треба да изразимо, јер је превод у чистом српском јужном дијалекту, изузевши неке грешке и омашке у стилу и граматичним правилима нашега језика, као н. пр. склоњдба прилога за садашње време описа се где где; па тим је скоро редовно неправа спојена, с глаголским обликом и има још по где који израз и конструкција по страну увору. Да споменем само на стр. 27 структуру: „*одавсе тога, да*“.... Ни реч „*вредео*“ не би требало употребљавати, него „*вриј*“. Иначе се може рећи да је превод писано за руком. И општност ове књиге је укусна и лепа. Према свему томе топло препоручујемо сваком овај историски преглед, који још на крају (стр. 103—107) има тачан хронолошки списак свију руских заступника од г. 1496 до 1882.

Б. Петић **А. П**

Dr Ivan Broz, prof. u kr. gimn. zagrebačkoj. Hrvatski pravopis. Po odredjenja kr. zem. vlade, odjela za bogoštovlje i nastavu, napisao — —. Ćjena je knjizi 1 kr. 28 fil. U Zagrebu. Troškom i nakladom kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade. 1893. Стр. XII + 133. — Проф. др. Броз познат је у Хрвата са својих филолошких радова, нарочито на пољу граматичком. Одликује се особито у прецизним граматичким правилима и дефиницијама. Исто тако је састављо и ову књигу по наредби високе кр. земаљске владе, одела за богоштовље и наставу, у којој је по захтевима школским и педагошко-методичким скупио и систематски прибрао сва правила за „хрватски“ правопис, по којем се има данас не само у књижевности писати, него и у школи, да тиме просвета иде у корак са резултатима модерне науке о језику. Хрвати су, као што нам је познато, до скора писали правописом историским (етимологиским), док смо ми међу тим давно — реченицом наше књижевности — писали и пишемо фонетичним правописом, који у опће има веће будућности и у науци и у животу. Писац ове књиге и сам каже у предговору (стр. V) да је израдио и сабрао ова ортографиска правила по начелима, која су поставили Вук и Даничић, *српски филолози*, но пак нигде не спомиње *српска* правопис, који је овде доследнје узео и латинским словима написо. Ово што су Вук и Даничић створили и расчистили, Броз је у овој књизи изнео за употребу у „хрватским“ школама. Но по нашем мишљењу неје требало писац дати овој књизи, која неси на себи научни тип, натпис „Hrvatski pravopis“, кад је то правопис *српски*; пађда то тек неје и стручњачко-научно уверење г. Броза. Бар је могао назвати тај правопис „хрватско-српски“, кад је заиста сад заједничка својина и Срба и Хрвата. А можда и неје то крајница гоеп проф. Броза. Што се тиче израде снега градива у овој књизи, ово је тачно израђено, појединa су правила прецизна и кратка. Цело градиво је подељено у три дела: први део (стр. 4—32) говори о том А) *како се имају изговарати гласови* и В) *како се имају скупови (сугласнички) гласова*; део други (стр. 33—54) говори о том: I. *Кад се имају речи великим словом почетним*; II. *Како се имају спојавати речи*. III. *Како се растављају речи на слогове* IV. *Каким се знаком употребљавају у писму речи*; део трећи (стр 54—69) говори о том, *каким се знаком бележе у писму реченица* (интерпункција). Цела књига је подељена у два главна дела: *Правила и речник*. У делу за правила има с правилима, изузецима и примедбама 305 тачака. Правила су, истина, јако умножена, но пак су тачно разрађена и згодно поређана

тако, да можемо лако наћи правило, које нам треба. Где где је нешто и преко потребе развучено и скрупулозно, на се тако ремети потребна прегледност, која је тако добро дошла у овће са педагошко-методичког гледишта у школским књигама и уџбеницима. Подела суглавских слова у *звучне* и *беззвучне* јесте добра и са физиолошког гледишта, но нпак би био на месту назив: *шврди* и *меки* (tenues, mediae). На стр. 29 у тачци 121 није правило изражено онако јасно и прецизно, као што су остала; исто тако и стр. 32 тачка 135. Стр. 42 и 43, где говори писац о томе, кад се несагиба више зависно с глаголом и кад не, такође је нејасно и замршено за онога, који није тако а priori зачи тим стварима. На стр. 47, 211 и 212 речено је нешто, што не стоји са свим, јер се и пр. предлози *покрај* и *мегод* не виђу подједнако, већ из познатих граматичких узрока *по крај* и *мегод*. Иначе су правила махом изражена по резултатима најновијих начела у српској и хрватској филологији. У речнику је изашло неке речи, ако не и све, означити акцентом, особито ако су мање познате или су дијалектичке нарави; исто тако је потребно било прибележити неким речима и значење, које није свагде и сваком познато. Ова књига иначе ће у оваком облику моћи одговорити одређеном смеру. Сваки ће моћи у њој наћи поуке, којом ће испунити релативну правилну своја знања у српској ортографији. Проучавањем овакве књиге може сваки практично научити писати правилно. Г. Бров је без сумње пружио овом књигом велике услуге школама, што стоје под управом хрватске владе.

Б. Пошта **А. П.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Из извештаја филозофско-историског разреда бечке научне академије од 11 октобра оне године видимо, да је професор Јагић поднео, за споменике одређену, расправу: „Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494. Eine bibliographisch lexicalische Studie". У то је Јагић рекао оно: Литургиске књиге старе црквене словенске књижевности још су веома мало испитане. Нити им је одношај према историским грчким матицама разбистрен, нити предност превода њима по себи. Ова је расправа рада, да по могућству испуни једну од тих празнина те да са раних страна нешта литургиску књигу, која се зове Октојих (*ἡ μεγάλη ὀκτώηχος* или *παρακλητική*). Испитивању је за основ узето четиријес издање од год. 1494, прва црквена штампа у Срба. У првом се делу расправе, уз непрестано непорођење грчкога текста по штампаним издањима и два кодекса, која се налазе у ц. кр. дворској библиотеци, износи слика о распореду градива и истичу се разлике појединце. У другом се делу превод, који је у цетињском тексту, сравњује са различним старијим редакцијама те се доказује, да та редакција мора важити као ревидирана и као она, која је што се више могло већма приближена грчком оригиналу, а евентуална је од прилике у XIV веку. Исто се тако даје карактеристика превода у опште, а многе његове недостатке, који од чести дођоше још и у данашњим издањима, расветљавају се с помоћу грчке матице. Најзад трећи део садржи грчко-старословенски глосар уз то дело на основу поменутог цетињског текста.

— У седници математичко-природословног разреда југословенске академије у Загребу 26 октобра о. г. п. р. читао је као гост др. Д. Сеген своју расправу под натписом „Једнозначна пројекција витопере лоше трећега степена.

— У руском часопису: Журналъ министерства народнаго просвѣщенія, у свесци за септембар, штампана је расправа: Грузинска повѣсть объ Александрѣ Македонскомъ и сербска Александрида.

— У Кијеву је изашла расправа Дмитријевског: Болгарскія нѣсни о Дойчинѣ и Момчилѣ.

— У Кракову је изашла књига: Albania. Zbiguw ethnographiczne, kulturalne i religijne, napisao Czerminski.

— У додатку 244 бр. „Wiener Abendpost"-а штампан је чланак Маре Чон-Марлет-ове: Die „armen Burschen", где говори о хајдуцима и разбојницима новијега доба у Хрватској и Угарској.

— „Narodni Listy" у 207 броју реферишу о Коларову Алманаху. Резерент вели, да „ни једна славна човек словенских народа није добио таки дар о својој прослави" и да се и сама чешка академија „не би морала стидети овакова зборника".

☐ Осим Мѣтénier, познати француски драматичар, удесио је до сада неколико руских комада за француску позорницу, као: Толстојеву „*Силу мрака*" и „*Бурус*" Островскога. У част, што је дошла руска флота, која се бавила у тулонском пристаништу, Мѣтénier је спремио за француску позорницу и другу драму Островскога, „*Пара Ивана Грозног*", која ће се приказати ових дана први пут у једном од парских позоришта.

☐ Руско-француске свечаности у Тулону и Паризу изазвале су нису брошура и дела о Русији — њих нема сувише бележити: оне су резултат трењутног расположења, које је својствено Французима. Ипак за то бележимо једно дело, које излаже пре неки дан у издању париског књижара Berget-Levrant-a, а то је *Six semaines en Russie*, par Jean Revel, о коме се француски дневни листови врло лепо изражавају. Мисли се још, да се прави писац књиге крије под овим псеудонимом, јер се одликује темељним познавањем Русије и њених установа.

— У будимпештанској Revue d' Orient у броју 43 (од 15 октобра о. г. п. р.) има чланак „Vieilles coutumes serbes" а у броју 44 (од 29 октобра о. г.) има доиде на Сарајева под натписом „Nouvelles entreprises en Bosnie", где је реч о фабрикама, новим врстама агрикултуре и новим железницама у Босни.

САДРЖАЈ: Посинштво: Српкиње, сејо мила! Песма о тигру. Утеха. Срећан пут! Електра. Сан Филипа Мужјака. Погреб на Карпатима. — Књижевност: Јарослав Врхлицки. — Књижевни прилози. Књижевне белешке.

„СТРАЖИЛОВО" излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. за четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 44. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 31. ОКТОБРА 1893.

ПЕСНИШТВО

НА ВЕЧЕРЊЕМ ВЕТРУ НЕЖНОМ —

(КАРЛ ХЕРЛОСОН)

На вечерњем ветру нежном
Моја мисо лети теби;
И ланцима да је вежем,
Спречити је мого не би'.

Ја се бојим, да не скрене
Са правога свога пута:
Да случајно у пупољак
Руже мајске не залута.

Ја се бојим да не прне
Сјајној звезди — у заблуди
Да очима твојим лети,
За којима тако жуди.

Ја се бојим, да у извор
Чист, кристалан, не потоне:
Видела је очи твоје
Да последње сузе роне.

Ну, ма куда да одлети,
Да залута, да се сврати:
Пречишћена, узвишена
У душу се моју врати.

Бери С. Д. М.

МЕСЕЧИНА

(АЈХЕНДОРФ)

Као да се небо слушта,
Земљу тихо да целива,
Да с мирисним својим цвећем
О бескрајну небу снива.

Кроз пољане ваздух струји
И лагано класје њиха,
Шуме шапћу тихим дахом,
Ноћ звездана, љупка, тиха.

Душа моја шири крила
У ноћноме благом сјају,
И кроз мирне земље лети
Далекоме завичају.

Бери С. Д. М.

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

Електра и хор

Електра

Мислите л' да она у јаду и тузи
Несрећна тешко жали и јада
За својим сином, што тако умре?
Не! Она, ено, весела оде!
Ах, тешко мени јадници сињој!
Оресте драги, с тобом пропадох,
Истрго си ми из срца мога
Једине наде, што ми још беху:
Да ћеш ти једном жив се вратити
И осветити оца и моје јаде.
Ал' сада куда једна да с' вргнем?!
Нит' имам оца нит' тебе више.
Зар да и даље робујем овде,
Код највећих својих крвника,
Убица оца? Је ли то право?
Не, више не ћу с њима у двору
Заједно живет', већ ћу пред врати
Овде самохрана венути млада!
Коме из двора то се додија,
Нек ме убије, просто му било!
Смрт ми је радост, а живот јад,
Не желим ни мало да живим још.

ХОРСКА ПЕСМА

Прва строфа

Где су громови силнога Дива,
А где су зраци сјајног Илија,
Зар мирно гледе и крију ово?!

Електра

Ах! Јаох! Јаох!

Хор

О, сестро, што опет јадаш?

Електра

Ах!

Хор

Немој у глас да наричеш.

Електра

Још ћете већма намучити ме.

Хор

Како?

Електра

Ако ми још и сад пружате наду
На оно, што је давно већ у Аду,
Уцвиљено ми срце цвилеће већма.

Хор

Прва антистрофа

Знамо за краља Амфиарија,
Како је жени због златне гривне
У клопку пао, па и пропао,
И сад под земљом

Електра

Ах! Јао! Јао!

Хор

Бесмртно млада.

Електра

Ах!

Хор

Ах! Она отровница!

Електра

Платила је то?

Хор

Заиста!

Електра

Знам ја то, знам, ал' њему у злу
Наће се вољан осветник брзо;
А ја га немам. Ког сам имала,
Више га нема, смрт га отрже,

Друга строфа

Хор

Јади те стижу све за јадима.

Електра

И ја то знам, ах! Сувише знам
Из свога живота, препуна туге,
Целога века јади ме море.

Хор

Знамо шта хоћеш тиме да кажеш.

Електра

Па немојте ме онда водити,
Где нема

Хор

Шта велиш?

Електра

За мене наде
Више на помоћ мојих рођених
Из племенитога нашег племена.

Хор

Друга антистрофа

Свима смртнима смрт је за пратом.

Електра

Зар и од хитрих утркивања

Мора се сваки, као он јадник,
У изрезане кајше заплести?

Хор

Неисказана несрећа то је,

Електра

Ах! Како да не? Кад је он тамо
Без мене један

Хор

Ох! Ох!

Електра

Погино.
Нит' је правога достојо гроба
Нит' је над њиме ко год заплако.

Хрисотемита (долази) и пређашњи

Хрисотемита (весело)

Чиста ме радост, сестро рођена.
Гони да к теби без сваког стида
Дотрчим амо с највећом брзином;
Носим ти радост, ослобођење
Од свију зала, од којих патиш.

Електра

Од куд помоћи јадима мојим,
Којима нема ни од куд лека?

Хрисотемита

Ту је Оресто, чуј што ти кажем,
Жив и здрав, к'о што сад мене видиш.

Електра

С ума си ваљда, јадницо, сишла,
Кад се и мом и свом злу ругаш?

Хрисотемита

Тако ми нашег очинског дома!
Не говорим ти то из обести,
Већ да је он ту заиста код нас.

Електра

Ох, јади моји! Од кога с' чула
Глас такав, те му слепо верујеш?

Хрисотемита

Сама од себе верујем у то,
Јер сам видела извесне знаке.

Електра

Какве, јадницо, извесне знаке?
Шта виде, кад си тако усплахирена?

Хрисотемита

За бога слушај, па кад саслушаш,
Држ' ме за мудру или за луду!

Електра

Говори дакле, кад ти је жеља.

Хрисотемита

Све ћу ти рећи, к'о што сам вид'ла.
Кад сам на данашњи гроб очев от'шла,
Вид'ла сам свеже од млека музге,
Где с врха хумке низ гроб му теку
И гроб окићен са свију страна
У наоколо различним цвећем;
Кад сам то вид'ла, чудила сам се
И гледала сам около себе,
Нема ли кога где год да дође;
Када све место тихо прегледах,
Приступих ближе к очину гробу,
Уз крај на гробу опазих косу
И одсечене свеже курјуке;
Чим сам то, јадна, ту опазила,
Сену ми пред очи познати лик,
К'о неки знак да је Оресто дошо,
Најмилији нам од света света,
На то знамење узех у руке,
Ал' све у мртвој тишини само,
Од радости сам сузе ронила.
Те ја и сада, као и онда
Зацело држим да ј' онај принос
Орестов само, ничији други.
Кога с' то тиче, нег' мене и тебе?
Ја знам да несам то тамо метла,
А неси ни ти. Како б' и могла?
Кад не мо'ш за бога никуд из двора.
А мати неје, нити би хтела
Чинити то, а најмање тајно;
Већ је Оресто тај принос доно.
Не бој се, сестро. Једном те истом
Увек бог исти помоћ не даје.
Нама је до сада рђаво било,
Ал' нам данашњи дан можда носи
Много утехе и много добра.

Електра

Ах, твоје безумље! Давно те жалим.

Хрисотемита

Шта? Зар ти несам радост јавила?

Електра

Ти не знаш где си нит' знаш шта мислиш.

Хрисотемита

Како да не знам, што јасно видех?

Електра

Он је већ мртав, несрећна сестро,
Од њега немаш више помоћи,
На њега више ништ' не изгледај!

Хрисотемита

Ах, јаох мени! Ко ти то рече?

Електра

Од једног, што се тамо десио,
Кад је погино брат наш рођени.

Хрисотемита

На где је тај сад? На моје чудо!

*

Електра

У двору; то мати једва дочека.

Хрисотемита

Ох, мене бедне! Чији је онда
Ону на гробу посмртни принос?

Електра

Можда је ко од за спомен то
Покојном Оресту метуо тамо.

Хрисотемита

О, мене јадне! Радосна дођох
Да ти донесем веселе гласе,
И не слутећи невољу грозну
Од првих јада палазим горе.

Електра

Тако ј' то. Него ако си рада
Садашњу патњу, моћеш отклонит'.

Хрисотемита

Зар могу икад подићи мртве?

Електра

То не, већ несам тако безумна.

Хрисотемита

У чему желиш да ти помогнем?

Електра

Да чиниш само по мом савету.

Хрисотемита

Ако што могу, пристаћу на све.

Електра

Без муке видиш да добра нема.

Хрисотемита

Видим. Што могу, све ћу чинити.

Електра

Саслушај дакле, шта намеравам.
Видиш од својих да не можемо
Више никакве чекат' помоћи,
Проклети Ад нам све је узео,
Ми самохрани двоје остасмо.
Док год сам за свог рођеног брата
Слушала, да је још у животу,
Надах се, да ће осветит' оца.
А сад, кад њега више ту нема,
У теби, сестро, помоћ изгледам,
Да хитро са мном без оклевања
Убијеш Егиста, клетог убицу.
Не ћу да тајим то теби више.
На што ћеш више мирно чекати?
Од куда наде на добро још?
Ту мораш јадна целога века
Без очевине горко тужити
И неудата старост чекати.
А удаји се надати немој,
Јер Егист неје тако кратковид,
Да даде да се умножи лоза
Моја и твоја, јер му отуда
Извесна пропаст грози смртна.
Него ако ћеш мене слушати,
Најпре замоли оца и брата
На гробу, да ти опросте грехе
И да одобре праведно дело.
Онда ћеш, к'о што си слободна била,
Бити и даље увек слободна,
Па ћеш и мужа достојна стећи.
Та сваки воли, што је честито.
А какову ћеш тек славу стећи
Себи и мени, кад ме послушаш?!
Који грађанин ил' који странац,
Када нас види, не ће похвалит':
„Видите те две рођене сестре,
„Што избавише очински дом,
„Не жалећ' ни мало свога живота,
„Већ кидисаше љутом душману,
„Који се својом срећом размеђо.
„Њих треба љубити и поштовати,
„На светковинама и зборовима
„Ваља им хвалити срце и храброст."
То ће нам сваки од смртних рећи,
Па ће нам слава вечна остати
И за живота и после смрти.
Него, о сестро, послушај мене,
Помози оцу, пожали брата,
Избави од зла мене и себе,
Увиди да је срамота срамно
Живети људма висока рода.

Хор

Ту треба да је опрезан сваки:
И ко говори и који слуша.

Хрисотемита

Пре него што је то проговорила,
Да је мислила, као што треба,
Чувала би се таквих речи.
Шта мислиш, кад се тако оружаш
Смелошћу таком и мене зовеш
У помоћ?! Зар ти не видиш, јадна,
Да си к'о женска много слабија
Од противника наших у двору?
А сад и бог им даје добру срећу,
А нас остављa несрећне 'вако;
Ко ће од горке утећи судбе,
Који би хтео Егиста смаћи?
Пази да наша рђава дела
Не створе нама још већих зала,
Ако ко чује те наше речи.
Ништа нам онда не ће помоћи,
Поред све славе и доброг гласа
Морамо опет срамно умрети.

Смрт неје до душе највеће зло,
Али је грозно, кад ко год хоће
Да умре, па одмах не наће смрт.
За то те молим, пре него што би
Са свим пропали и племе затрли,
Утоли свој гнев, а речи ове
Ја ћу чувати, тајне ће бити.
Имај на уму то своје стање,
На знај да мораш као слабија
Њима јачима увек попустит'.
Послушај. Ништа лепше богови
Несу људима на поклон дали.
Нег' што је пажљивост и мудра памет.

Електра

Ништа тим ново казала неси;
Знала сам да ћеш одбити савет;
Ал' ја ћу сама својом десницом
Дело извршит', оставит' не ћу.

Хрисотемита

Ах! Да си тако онда мислила,
Када је отац умиро, ти би
Зецело онда све извршила.

Електра

Нагонја беше, ал' памет слаба.

Хрисотемита

Чувај ту памет кроз цео живот!

Електра

Како ти то знаш саветовати,
А делом не знаш ништ' показати.

Хрисотемита

Ко чини зло, и проће зло, зна се.

Електра

Хвалим ти мудрост, мрзим страшивост.

Хрисотемита

Доћ' ће време, кад ћеш и то хвалит'.

Електра

Никад од мене то не ћеш чути.

Хрисотемита

Дуга будућност решиће то већ.

Електра

Иди. У теби помоћи немам.

Хрисотемита

Има, да хоћеш само да слушаш.

Електра

Иди матери, па све то кажи.

Хрисотемита

Таковом мржњом већ те не мрзим.

Електра

Зиаш до какве ме срамоте водиш?

Хрисотемита

Не до срамоте, већ до памети.

Електра

Ја да се по твом зар равнам праву?

Хрисотемита

Паметуј само, па ћу ја по твом.

Електра

Јадно је, кад лепа промаши реч.

Хрисотемита

Добро си рекла, у каквом си злу.

Електра

Шта? Мислиш ја не говорим право?

Хрисотемита

Ал' бива, каткад и право шкоди.

Електра

По таком закону не живим никад.

Хрисотемита

Ако учиниш, што с' наумила,
Моје ћеш речи доцне хвалити.

Електра

И учинићу, тебе с' не бојим.

Хрисотемита

И ти заиста не ћеш друкчије?

Електра

Од света рђава ништ' нема горе.

Хрисотемита

Теби не вреде ништ' моје речи?

Електра

То сам одлучила давно, не сада.

Хрисотемита

Ја одох дакле. Нити ти можеш
Мојим речима дати за право,
Нити ја могу твојем владању.

Електра

Иди! Ја не ћу за тобом никад,
Ваш да и хоћеш ма како вољно;
А и лудо је за ништа с' хватат'.

Хрисотемита

Предомисли се, ако још можеш,
Јер кад већ једном упаднеш у зло,
Моје ћеш, велим, хвалити речи. (Оде.)

Хор. Електра

ХОРСКА ПЕСМА

Прва строфа

Хор

Кад погледамо птице небеске
Како се мудро брину за храну
Онима, што их одгеноваше.
Па за што и ми то не чинимо?
Но док је Дивове муњевне стреле
И док је горе на небу правде,
Не ће то дуго бити без казне.
Вини се, весницо, с овога света,

У мрачни Ад и жалосним гласом
Довикни тамо Атрејевићима
Јадну срамоту њихова дома!

Прва антистрофа

Јави им да дом још јадом јада,
Да се две кћери међ' собом гложе,
И још их љубав не мож' да сложи.
Електра сама бедна с' потуца,
Вас дан тужећи и јадикујући
За оцем својим, к'о птица славуј,
Када му младе ко год уграби.
Смрти у очи слободно гледа
И готова је склопити очи,
Само убицама да се освети.
Да л' се ко бољи још'те родио,
Достојан својих дичних отаца?!

Друга строфа

Ко је год ваљан, ни у невољи
Не ће кољати својег имена;
О, кћерко, кћерко, и ти си тако
Пун туге живот себи избрала:
У борби противу срама стичеш
Двојаку хвалу и лепо име:
Мудром, одважном кћерју те зову.

Друга антистрофа

Живела, кћери, и надвладала
Душмане своје снагом и срећом,
К'о што сад они тобом владају!
У тешкој и јадној судби те нађох,
Ал' по највишем закону божјем
Племенита си са побожности,
Див ће ти дати победни венац.

(Наставиће се)

ЛИСТИЋ ИЗ УСПОМЕНА

СЛИКА ИЗ ПРОШЛОСТИ

Кућа нам је била једна до друге. Одрасли смо заједно. Она је била старија годину дана од мене. Пошли смо заједно и у гимназију и на мах смо се променили. Нешто смо се туђили а није међу нама било никаквих зађевица. Често ми је било жао, што се нисмо као и пре играли у њену или мом дворишту. А ту је било свачега. Колико смо се пута пропуштали кроз руке. Њезина је црна коса била сва рашчерупана, а ја сам дуго носио модрице.

Ну како пођосмо у гимназију, настаде некаква озбиљност Једва по коју реч у школи проговоримо, а код куће кад како; зависило је од тога, како смо били расположени.

Моји родитељи и њена мати добро се пазили. Јованка није имала оца. Није га ни запамтила. Њезина мајка, учитељица, имала је само њу. Она је била њена срећа, њена нада . . .

И та је затегнутост међу нама трајала скоро две три године. А није, да кажете, да смо се мрзили. Напротив, мени је било угодно, кад је она близу мене, али тек некако нисам могао с њоме да се шалим и ћеретам као пре. На и другова сам се стидео. Било их је свакојаких обешењака. До душе нисам ни ја био анђео, али тек према њој сам увек био обазрив.

Колико сам могао опазити, није ни она на мене врчала, али тек инак ћути. Кад је с другима, опет је она стара Јованка, прави мушкарац. Са сваким ти се она препире, а знала је много, јер је била добар ђак.

Једном сам се завадио с неким друговима. Она је била на мојој страни. Истина, то ми није казала, али ме је пред другима бранила.

Више пута хтео сам да је питам, да није можда љута на мене, али то ми се чинило будалаштина.

При крају треће године будем због несташлука кажњен затвором. То је била и прва и последња казна у моме школовању. Мој отац, стар свештеник, био је озбиљан човек Кад је чуо да сам кажњен, мислио је, да је његова дужност, да ме још и он казни. Заповедно је, да ми се не доносе ручак. И то је за целу нашу кућу била светиња! Томе сам се и могао надати, и предао сам се својој судбини.

Прошло је време ручку, писам ни мислио више на њ. На један пут ме тргне са књиге лупа у прозор. Нагнем се и видим — њу. Јованка је стајала под прозором с увијеним салветом у руци. Сва зажарена и узбуђена промуца:

— Ево, послала ти моја мајка ручак.

— Али за што?

— Узми, молим те . . .

Тада осетих глад.

— Хвала, Јованка . . .

И сагох се, те узех салвету. Она као да ми хтеде нешто рећи, насмеши се и . . . одскакута.

Како сам тек сад слатко ручао!

Сутра сам се захвалио Јованчиној мајци. Ова ми рече, да њој припада захвала толико, колико и Јованци. Јованка ми је сад још више била у вољи.

Прошла је и последња година гимназиског школовања у месту нашег рођења.

*

Вратио сам се у место рођења као свршен гимназиста с положеним испитом зрелости. Код куће се пису надали моме доласку. Стигао сам баш у по дне. Застао сам своје за ручком. Пољубили су и изљубили су ме сви од реда. Радовали се моме успеху.

После по дне сви су из суседства дотрчали да ме виде. Чули су да сам дошао, па су хтели да ми честитају. Очекивао сам и њу. Али ње нема! Неугодно ми је да запитам, што је нема. Мислио сам, смејаће се мојој радозналости. До душе за ове последње три године одмах по мом доласку посећивали су нас одмах и Јованка и њезина мајка. Јованка није продужила школовање. Њезина мајка није била вољна да се растаје од свог јединог детета. Јованка је била у неколико маза материна те мати није желела да јој дете у свету буде само. И тако је Јованка живела поред своје мајке, дружећи се и даље с осталим својим другарицама, са мојим сестрама, а била је дивна девојка. О распусту сам уживао, кад сам могао да изводим сестре и Јованку у шетњу. Нисам више према њој био онако озбиљан, а и она је била слободнија. У шали смо се задиркивали успоменама из детињства, а она ми је чешће помињала ручак у школском затвору. За ме је већ решена била загонетка. Ја сам волео Јованку. А нисам сумњао у њену љубав. Очи су ми њезине говориле, да ме љуби. Њезин поглед, који ме је свуда пратио у друштву, казивао ми је, да је њезино срце куцало за мојим. Али ипак тиме још није све било свршено. Нисам могао ни помислити да кажем Јованци да је љубим, а још мање да помишљам на нашу брачну везу. Све је то било још рано. Тако је остало било и даље. Одлазио сам у Београд, поздрављао сам их у писмима, а и они су ме »много« поздрављали . . . .

Премишљајући о недоласку њиховој најзад изустих кроза зубе:

— Шта ради тетка Аница и њена Јованка?

Нисам све добро ни изговорио, а сестра ми упаде у реч:

— Здрави су . . . Јованка је испрошена . . . Збиља, ти и не знаш!

Укочено погледао сам у сестре, и једва, да сакријем своју узбуђеност, прошапутао сам:

— Кад?

— Пре две недеље! . . Мислили смо да ти пишемо, али су нас молили да ти не јављамо, да бисмо те изненадили . . .

Нисам знао, како ћу наставити разговор. Тим гласом био сам изненађен. Мисли ми беху побркане. Дође ми да дохватим шешир, па да излетим напоље, у поље, да у самоћи својим осећајима дадем одушке.

Сестре су ме гледале, очекујући да кажем што год поводом тога изненађења.

— Зар не питаш за кога се удаје?

— Шта је теби?

— Хајдмо, ако хоћеш до Јованке?

Ја се усиљено смешим, а не могу речи да проговорим. Срце осећам како куца, мислим: пробиће напоље. Механично узех шешир.

— Дакле, хајдмо . . . рече старија сестра . . .

— Како ће се обрадовати, кад те виде . . . Питали су за твој долазак! — рече млађа сестра.

Бесвесно пођох с њима. На улици осећам како сам малаксао, јер ми се ноге беху прекратиле.

Сестре су већ утрчале у двориште, док сам премишљао, да ли да уђем унутра.

У дворишту су ме дочекали тетка Аница и Јованка.

Збуњено сам промуцао:

— Честитам!

С Јованком сам се руковао. Мајку сам јој пољубио у руку, а она мене у чело.

— Гледај ти њега како расте! — рече госпођа Аница.

— Ниси ли чуо, да сам верена? — рећи ће Јованка.

Смешећи се климао сам главом у знак да нисам знао.

На вратима кућним, смешећи се љубазно, стајао је млад човек, крупна раста, с црном брадом.

— Ово је мој младожења . . . .

— Коста Настић, писар судски — приказа ми се тај човек, пружајући ми руку.

Прогунђах своје име.

— Слушао сам о Вама . . . Мило ми је . . .

— Ја Вам срдачно честитам.

Сестре објашњаваху мој долазак, те и не обратише пажњу на моје усиљено понашање.

Тај човек ми је био одвратан. Његова љубазност чинила ми се изазивање.

Ништа писам говорио. Ћутао сам, не мислећи готово ништа. Једва сам на питања одговарао, и то већином кратко. Изгледало ми је, да је Јованка весела и задовољна, а то ме је још више јадило. Дошло ми је, да што пре одавде одем, па ипак нисам имао одлучности да пођем.

Дознао сам, да је младожења писар у нашем месту, да је дошао те зиме, упознао се с Јованком и њезином матером, заљубио се и испросио је.

При поласку позвали су ме, да их посећујем сваког дана. Из учтивости обећао сам.

— Доћи ћемо после вечере — рече госпођа Анђа.

— Дођите, дођите, и ви господин-Коста! — позове моја старија сестра.

— Хвала!

Кад смо изашли, писам свраћао кући. Пошао сам у варош, да се нађем с познаницима. Сретао сам се с многим, али сам се хладно јављао и одјављивао. Многи се чудили тој промени. Запиткивали су ме, да писам можда болестан.

Шврљао сам тако улицама, док није дошло време вечери.

Моју промену опазили су и моји. Приписивали су је замрености услед путовања, а то сам наравно и ја потврђивао.

После вечере дошли су.

Расположење се није ни у колико променило. Мучила ме је неизвесност, да ли га љуби. Можда је силом пошла за њ. а ја сам је, осећам, волео. Кад бих јој могао то казати! Ну то би била будалаштина. Да се умешам у свршену ствар? Па ако га воли, као што сам уверен, да он љуби њу, то би за мене било страшно. Био бих најзад смешан у њезиним очима. У осталом ја још нисам за женидбу, па и моји би се родитељи питали. За што бих реметио спокојство једне душе, која се предала својој судбини, што се можда на њу срећно осмехнула. У ушима ми прозвуше речи материне, које је тога вечера изговорила. Да, он је »добра прилика«, рекла је моја мати. Пролазе године, девојку, гледај, што пре испрати из куће. Јесте, он није тражио ни новаца... Са свим тако: »добра прилика«!

Такве су мисли пролазиле кроз моју главу. Престао сам најзад и да мислим, гледао сам у њихове фигуре, смешно се из учтивости на њихове шале... Ужасно ми је било досадно.

Отишли су кући.

Било ми је у неколико лакше. Легао сам. Ах, та ноћ, дуго ће ју памтити. Нисам веровао, али сам тада доживео: нисам могао ока склопити. Заспао сам пред зору с мишљу, да одмах тих дана отпутујем својој тетки у варош Н. Не, не ће никако да останем ту о њезиној свадби, не ће ни доцније, провешће распуст у гостима, па ће одмах у Београд... Заборавиће ваљада све...

Предлог је у кући примљен. Доиста путоваће тако, да се кроз три недеље у Јованчине сватове вратим. То је био изговор да само одем. Морао сам отићи, иначе не бих могао издржати.

При поласку видео сам је. Како се љубазно ираштала са мном. Да није било њезине мајке, казао бих јој све... Али не, није паметно...

Допратила ме је до капије.

— Да дођеш у сватове!.. Лутићу се...

— По свој прилици!

Говорио сам тек у ветар, а дошло ми је да јој кажем, како не могу да је видим више, да бежим од ње... не могу да гледам њену радост и његову срећу...

Отпутовао сам...

*

Прошло је десетак година. Постао сам професор.

Одређен сам да као школски надзорник прегледам школе у округу К-ском. Прво место, где сам имао да прегледам школе, била је окружна варош К. Стигао сам доцкан у вече. Одсео сам у најбољој гостионици. Одмах се око мога стола начетили познаници: професори и учитељи.

На један мах на вратима се појави човек, који ми се чинио нешто познат. Лаганим кораком приђе моме столу.

— Добро вече, господо!

— Добро вече, господине судија! — одговорише моји познаници.

Он приђе к мени.

— Ви ме не познајете?

— Извините... Не опомињем се добро, али као да смо се некад познавали...

— Настић... Јованчин муж...

— Хтео сам да кажем, али извините...

Руковасмо се.

— Видите... ја сам Вас одмах познао...

Чули смо, да сте одређени за ревизора у овом месту . . . Јованка Вас је поздравила, а то је и моја жеља, ако немате што противно, да будете наш гост . . .

— Хвала, али волео бих да будем вечерас слободнији . . . уморан сам због путовања . . . сутра . . . видећемо . . . хвала Вам . . .

Седели смо још неко време и растали се с тим, да сутра будем код њих на ручку.

После вечере у разговору с неким од старих познаника, који у овом месту беху чиновници, провео сам неки читав сат, и, опростивши се с њима, одох да легнем.

Легао сам и сетио се оних дана, кад сам чуо да се Јованка испросила. Очи су ми биле отворене. И онако у мраку као да сам гледао она лица, која су ми била позната у младости. Сећао сам се своје прошлости . . . Колико ли је од тога времена било промене! Рачунали су нас онда у децу, а сад смо већ озбиљни људи. Ето Јованка има и троје деце, како ми судија напомену тога вечера. Баш сам радознао, да је видим. Десет година писам је видео!.. Јесте, писам је видео ни као невесту. Кад сам се вратио у своје место, они су се одселили, јер је Настић био премештен .. И сад ми се створи слика, како сам онога дана, кад је била њена свадба, био туробан. Честитао сам им весеље, а телеграм сам писао сакривен у соби . . . Лудорија, још боље: детињарија, пустио сам неколико суза!..

Чудновато! Сад ми није тако тешко. Чини ми се, да је то са свим обично, али инак сећао сам се ње, и, невероватно! писам више могао никојој да поклоним своје симпатије.

Ни сад писам могао одмах ока склопити, али ме ово размишљање није онако мучило, као што сам осећао ону ноћ. Чисто ми је угодно, што се све то тако догодило. Ко зна, шта би сад било? И опет се вратим на старе познанике. Неки од њих нису ни у животу. Сетио сам се својих редом. Стари попа, мој отац, још је у животу, а мајка ми је већ покојна. Бог да јој душу прости! Сетих се онога дана, кад сам дошао својој кући на глас, да ми је мајка на умору . . . и свега осталога Тада је још била тетка Анђа учитељица у нашем месту. Сећам се као сад, кад ме је тих дана питала, за што писам дошао Јованци у сватове. Исповедио сам јој се . . . Али све је то доцкан било . . . Да, и тетка Анђа је сад покојна . . Лепо једног дана пестаде и ње, као и моје мајке. Залуд сви лекари! Оде, како се то вели, на онај бољи свет . . .

Сунце је мајско упрло своје зраке у прозоре, кад сам се пробудио.

На испиту сам био нарочито расположен. Нешто добро одговарање дечје, а нешто моје расположење, те дам учитељу врло добру оцену. О мени су после тога одмах говорили наставници као о добру човеку; није било, дакле, страховања.

Са испита ме је Настић одвео својој кући. Чудо да ми тај човек није сад био тако одвратан и мрзак. Напротив баш ми се нешто више свидео од осталих људи.

На уласку у двориште дочекала нас је Јованка. Боже мој, права жена! Раскрупњала се. У лицу пуначка, али бледа. Остао је још код ње само онај девојачки, безазлени осмејак.

— Одмах сам те познала . . .

— Па и ти се ниси много променила! — рекох ја, више да јој поласкам.

У кући су ме дочекала два старија мушкарца и девојчица, и пољубили ме у руку. Некако инстинктивно пољубих децу редом.

— Да ти их прикажем — рече Јованка

— Ово је Милутин.

Показа ми најстаријег.

— Ово је твој именљак . . .

И Јованка, показујући средњег, рече моје име.

Сагох се и помиловах малише, који се стидљиво смешкаху.

— Ово је Мара . . . именљакиња твоје сестре . . . Збиља, како су оне?

— Здраве и задовољне у својим кућама . . .

За ручком сам био преко обичаја разговоран. Моји познаници из последњег времена чудили би се тој промени. О свачему је било разговора. Није шала, толико се времена не видети . . .

— И још ниси оженио? . . — смешећи се запита Јованка.

— Не! — одговорих кроз зубе, оборивши главу. — Ко зна, да ли ћу се и оженити? . . .

— Знам, све знам . . . казала ми је покојна мати . . .

— Шта? Знаш . . .

— Да.

И насмеја се Јованка.

— Јесте, јесте, све знамо, драги пријатељу! — рече судија, куцнувши своју чашу о моју.

— У твоје здравље! — додаде Јованка.

— У здравље ваше породице! — рекох и искаших . . .

*

Дани у К. су ми најпријатнији дани у ревизији. Њих ћу се вазда сећати . . . Јованци сам дао реч, да ћу се оженити. Што је било, не поврати се више . . . Сад сам се мало променио. То ми сви кажу. Можда ћу се још и заљубити . . . Чудновати су пути судбине!

Чед. А. Костић.

ПОГРЕБ НА КАРПАТИМА

НОВЕЛА КАРМЕНЕ СИЛВЕ

С ФРАНЦУСКОГ ПРЕВЕО Љ. МИХАЈЛОВИЋ

(Свршетак)

Ујутру се ветар стишао, али је снег падао слагано и густо. По кад када су падале мале гомиле снега с крова или гране и прекидале тишину — готово потпуну тишину.

Снег је нападао тако високо да се чинило да људи и стока не могу по њему ићи. Звона манастира Синаје огласише погреб. Калуђери су тражили сељане и ловце да пренесу мртваца од Изворa до гробља *Појана Цапулуј* на једну миљу хода.

Досетљивији су људи мислили да ће пут много лакше прокрчити биволи. те одведоше један пар пред кућу, у којој је лежала самртница. Делорм — тако се звао енжењер — стајао је на прагу, миран и хладан, и расејано је посматрао пар сурих бикова са масивним посувраћеним роговима. Снег им је допирао до трбуха.

Људи му објасне у чему је ствар; али су мислили да их туђинац не разуме, тако је равнодушно слушао. Он им даде знак да уђу.

Један се свештеник у одежди приближи самртници, попрска је освећеном водом и стаде шапутати молитве. Делорм изађе, да ништа не види, да ништа не чује.

Али су деца запиткивала шта се ради с мамом у соби и за што је ударају чекићем.

Бона се тада заплака.

— За што плачеш, Марице? упита дечак а самом су њему текле крупне сузе из очију.

У тај мах утрчи Мада сва бледа.

— Хајде. хајде, Марице; ено затварају маму у гадан, узан сандук. Не дајмо да то раде!

И вукла је бону за кецељу.

А како ова не хтеде ићи, отрча к људима, који су затварали сандук, и хтеде да им отме чекић.

— То је моја мајка унутри! повика румунски.

Очи су јој севале.

— Не, одговори један старац, прекрстивши се; не, дете моје, твоја је мајка на небу, код доброга Бога. Није више ту унутри. У сандуку је само хаљина што је није хтела више да носи. Ја ћу ти показати камо је одлетела,

Говорећи ово узе је својом чврстом руком за њену нежну ручицу па је одведе у другу собу до прозора,

— Видиш онај мали плави угао, тамо где се облаци раздвајају; туда је твоја мама одлетела на небо.

— Хоћу и ја с њом! повика сироче.

Дотле су људи подигли сандук. Биволи су ишли напред да крче пут; за њима свештеник с дугом брадом и шареним стихаром; за овим су певачи певали псалме, па онда су носили сандук, а за њим је ишао Делорм. Сировод је ишао четири сахата, док је дошао у Појану Цапулуј.

Црни су облаци покривали врхове тужним покровом; јеле су биле као увијене тешким покривачем. Доле у долини протицала је Прахова и носила црне санте међу белим стрмим обалама.

Пут је био мучан. Мало мало па се носиоци заустављали да промене ручицу на другo раме и да убришу чело. А енжењер је стајао спуштене главе крај сандука, ћутао, сав убијен од туге. Хладни је ветар, као да је с оне стране гроба, пробијао кроз косу и одело његово. После бдења крај мртваца, како је био изнемогао од пењела, ухвати га зима те поче дрхтати.

Пред отвореном раком промрмља свештеник још неколико опомена на божанску доброту, а жене и сеоска деца у топлим огртачима радознало су гледали. Делорм очекну, док и последња мотика не поравна гроб, па га сам покри јеловим гранем, натрпа снега, као да није могао довољно да сакрије своју драгу. За тим се пожури кући празној тако брзо, да му се заруменеше бледи образи.

Није био још ушао у кућу, кад се скупише већ радници да му јаве на румунском, талијанском, немачком, српском језику све штете, што је снег починио: железнички пут прекинут на неколико места и више мостова однесено на читав сахат даљине.

Прахова је једнако рушила насипе, као да је хтела да збрише све до последњег знака. Требало је одмах извидити штете. Хтео је да иде на коњу до дофтанског моста, али пут није згодан. Ђави су гласови непрестано долазили, нарочито се откривале све новије несреће.

И тако доље кући врло доцкан. Децу нађе где праве мртвачки сандук од снега; једно је требало да легне а друго да га покрије.

Јако се разљути што их види саме па изгрди бону. А ова је девојка била ван себе; јави му, да се морала десити нека несрећа куварици, јер се није још вратила.

Делорм се сети да није ништа јео од оне ноћи и затражи што за јело. Деца му донесу да једе, отимајући се ко ће га послужити. Он се насмеја и бели се зуби засветлеше за тренут испод плавих бркова, а очи му се напуниле сузама.

Но брзо престане јести и отиде са стегнутим срцем у собу за рад, где је све било намештено као обично, као да се ништа није догодило. Покуша да седне за сто да прегледа неке хартије, али се осети врло уморан. С тога леже на диван и заспа.

Сваки четврт часа улазила су деца врло пажљиво да виде да ли отац још спава, па су се враћали на прстима.

Снег отпоче опет падати и претио је да ће затрпати овај слаби стан. Бан и Мада клечали су неколико часова на наслону од прозора и посматрали како падају снежне пахуљице, а смејали се кад би опазили да која пахуљица падне кроз прозор унутра, па би је истопили, дувајући у њу. Жалост их је час обузимала, час пуштала, као ветар кад дува, и тако су, час плачући час и не мислећи на то, проводили дуге минуте овог тужног дана.

Пред вече се разбуди отац с боловима у прсима и удовима и са неким тешким осећањем празнине, што најпре није могао да разуме. Глас га дечји још једном опомену на садашњост. Она га баци у очајање дотле да увиде да се овај терет живота не може поднети, кад га више не ће делити са драгом другом. И паде у читаво море огорчења. Но ново обрну очи к пиштољу, што је висио о зиду; намера, да сврши са животним мукама, обузимаше сав његов дух, увећавајући се сваког тренутка огромном јачином.

А његова деца? Није их волео у овом тренутку, терет и ништа више; њихове су године неподобне да деле са њим тугу и да трпе заједно. А његов рад? Ветар је све уништио; све треба напово почети; дуги месеци раде зацело, а можда би му још која њуд елемената наметнула исти досадан посао. Дакле, боље умрети, но живети, боље се састати са умрлом доле у гробљу ове долине.

Хтеде се дићи, али су му ноге биле као одсечене; усиљавање да се дигне стајаше га сувише, није заиста имао храбрости да подигне руку и да дохвати оружје. Мисли су му биле растројене као ту врло близу бесна бујица.

На један пут чу вику и девојчица паде сва у сузама на колена.

— Не, оче! повика сироче; не, то не може бити! Кажу да Бан лаже! Је ли да лаже?

Бан је стајао на отвореним вратима, бојећи се, да ће отац мислити, да је грубо поступао сестрицом.

— Шта је то, дете? упита отац уморно.

Волео је да ништа не разуме, плашећи се да грди или да казни.

— Бан каже, зајеца девојчица, Бан каже да не ћемо више никад видети маму. То није истина, је ли, тата, није истина?

Она се попе на канабе и обви му се око врата.

— Кажи, тата, кажи да ће се вратити! викаше једнако, док јој је отац миловао плаву косицу.

Али га овај нежни додир још више ожалости, ове га плаве, златне витице опомену на цриње.

Дечак се приближи.

— Ми нисмо видели, осмели се он, малог брата, кад су га принци однели. Исто су га тако метнули у дугачак сандук, а и кожа му је била сва хладна. Знам ја то.

— Ваша је мајка на небу, али вас увек види.

То би све што је Делорм могао казати. И још се осети да је крив са овог дрског тврђења, које се противило његову разуму. Мати му је његова исто тако говорила, кад му је отац умро а и тешила га је истим речма.

— Али хоћу да је видим! Ако сам врло, врло добра, видећу је, је ли?

— Јесте, Мадо; ако будеш паметна целог твога живота.

Није више настављао, јер му је плач раздирао груди. Ох! кад би могао веровати, да се небо цени према земним искушењима! Али је детињска вера нестала. Видео је само, за час, ништавило и с ове и с оне стране гроба.

Малише се биле јако уплашили овим јецањем, па се погледали немо, упрепашћено.

— Оче! промуца најзад дечак, мећући му руку на плећа.

Мрак се спуштао; сирочићи се јако плашили.

Тада Делорм устаде смело и рече:

— Ви сте без сумње гладни, мили моји?

— Јесмо, а и ти, оче; казала нам је Марица. Куварица се вратила и вечера је готова.

Он, да једе! Хтеде одбити, но на једном помисли: шта би му *она* рекла кад би видела да је оставио децу још првог дана.

Зар јој се није, пре но што је болест попово опхрвала а кад је мислио да ће умрети, зар јој се није заклео да ће се бринути о сиротој деци, која су њу тако нежну, тако одану, толико стала? . . . А кад је изгледало да јој је боље на се он стао надати, али се преварио, ах! опим прелазом из сна у смрт, без благослова, без последњег мајчиног опроштаја с децом.

— Па, хајде да једемо! рече, узимајући Бана и Маду за руку да их води у другу собу.

Лампа је светлила на постављеном столу, ватра је пуцкала у пећи, а у једном углу на округлу малу столу стајао је неки рад за шивење, као да ће покојница доћи да га доврши.

Мада промуца молитву, па сви троје седоше, не говорећи ништа. Како су жалосни ови први оброци, где нема једне добре душе из породице! Чинило се да сви очекују њену сенку, шуштање хаљине, ма какав шум, који би казивао да је ту и покојница. А врло је тешко прекинути ово мучно ћутање; овај је досадни и упорни гост долазио увек међу њих. Какав би разговор почели сад, што не би био тужнији, него ово боно ћутање?

Обично су деца после јела превртала с оцем какву књигу с цртежима или им је мајка причала све док не легну. Данас нису знали како да проведу вече. Осетили се сами, остављени, као да су изгубљени у пустињи или у снегу.

Али кад је душа куће отишла, огледала се у девојчици, која остаје и која се инстинктивно попела до улоге мале мајке, вредне домаћице.

У очима се Мадиним, у овим плавим очима, комешао читав свет мисли. Очи јој се час светлеле, час биле мутне те показивале све мисли што пролазе кроз њену плаву главицу. Ето како јој непосредно божји промисао открива оно, што је не би могле научити ни читаве године искуства.

— Тата, рече озбиљно, хоћу да ти спремим ламну да пишеш.

Како рече, одмах и уради. После неког времена врати се:

— Тата, кабинет је осветљен и топао. Можеш ићи.

Он послуша и оде, као да је морало тако бити.

После Мада рече:

— Сад, тата, причај нам, кад си био врло, врло мали, и о баби. Ја ћу сести на једно колено а Бан на друго.

Тако је мала Мада и несвесно сковала ланац, који је привезао њена оца уз живот.

Без устезања узе их он на колено, а они су га о свему запиткивали.

Бан је мислио као и сестра и помагао је још више.

— . . . Онда си се пужао уз велику палму, тата?

— А баба се тако плашила?

— А ти си пружао одозго руку?

— И брао кокосове орахе?

— Па онај црнац, што те је носио, кад си био мали?

— Ах! јесте, црнац, кога си ти тукао?

— И ти си га после грлио и молио га да ти опрости, је ли?

Они су тако набрајали као две веселе птичице, а одговора нису чекали. Ово дечињско ћеретање забављало је по мало сиротог човека у његовој жалости.

Најзад Марица отшкрину врата и јави да је време спавању.

— Кад будемо у постељи, дођи, тата, да се помолиш Богу с нама. Марица ће ти јавити.

— Добро, Мадо, добро. Доћи ћу.

Једва изговори ово обећање, које га снебесели. Инак оде, и кад су га деца, после кратке молитве, у којој спомену име мајчино, заглавила, стегнушши га јако својим ручицама, Делорм разумеде да нема више ни разговора о самоубиству, које је већ два пута хтео да оствари. Пиштољ није више скидао са зида.

Мада се показа врло чила и весела, док отац остаде у соби међу двема постељама; али чим изађе, зави своју главу у јастук и стаде горко плакати. На једном осети две велике шаке на покривачу и топло дисање по образу.

Она загрли доброг пса, привуче га ближе к себи. Пас ту леже на и засна.

Ноћу се Бан трже из сна и скиде се с постеље да види, као старији, шта му ради сестра. И, пипајући рукама, додирну глатку кожу а велики га језик лизну.

— Ах! То си ти, Бити? промуца полако.

Охрабрен поново још једном то име.

Делорм пак беше легао онако обучен на диван. Није смео да отиде у собу и тамо нађе крај своје постеље ону другу, што је сад празна за увек. Тако је Мада опазила, кад је у јутру дошла да га пробуди, да се није одморио.

— Марице, рече она са напредним појимањем, треба да пренесемо оцу постељу овамо.

Бона зачуђено погледа девојчицу и послуша њену наредбу као наредбу домаћичину.

Не губећи ни тренутка, пренесоше постељу у дно собе, док се Делорм бавио на њу својим послом.

*

Ово би последњи снег ове зиме. Брзо се истопи, чим се јави пролеће. Урлатоара и Дофтана, Прахова и Нелеза једнако су придолазиле мутне, бурне, запењушене, сносиле земљу око дрва, наилазиле на стрмне обале од нанесених дрва, мењале ток и покривале суседне ливаде наносом. Хучање се воде чуло из долине до најудаљенијих кућа; зима је одлазила с ужасном ломљавом,

А пролеће је долазило са сјајним сунцем. За снегом се појавише љубичасте цикламе, црни спражови, плави жантијани, злаћани пупољци, љиљасте пресличице. Брдске сасе са металним сјајем преливаху се у роси. Младо лишће букава одсјајкивало је као мала огледала у сребрно-кадифастим оквирима. Ново се лишће раних дрвета јако разликовало од ланског лишћа, што је остало по гранама старих растова. Неке позније биљке пуштале су на крају сваког изданка два три листића осетљива на зими и у пола развијена на њихову гнезду. Борићи су пак облагали смолном кожурицом врх стабала. Све су ове биљке, од раста до пресе, расле у лепој хармонији, у подмлађивању новим полетом.

Пастири отпочеше водити стада на брдске паше; терали су огромна стада оваца са јагањцима, што су непрестано тражили сисе, и са великим песма. А младим су пастирима — црних очију као купине, црне косе као крило гавраново, која је падала у густим власима испод натученог шешира — лутали погледи неограничено, сањалачки, не занимајући се ничим, као да су изван света.

Они доле владају, бију се, свађају се, трпе и жале се на срећу; они се веселе, љубе и довикују у радости, и сви су им подједнако равни. Задовољни, што живе, једва опажају ветар кроз грање и хармонично шуштање јела. Не знају чак да се варошани диве алпској ружи, да се жене китe китама снежног цвећа. Ово цвеће, за које им завиде становници равница, они непажљиво гурају ногом и цвеће одсјајкује с једног бреза на други у отворену плаветнилу.

Срећни, срећни пастири! Мрачна брига не иде на високе брегове; она силази у долине и ту мучи људско срце по узаним варошким и сеоским становима

*

На гробљу смо. Види се врло прост гроб, засађен белим љубичицама. Неки је човек ту, сам. Плаче. Чини му се, да би требало проклети овај кут земље, да га опхузи, што му је одузео оно, што му је најдраже, а међу тим не може да се одвоји одатле, као тврдица што чува закопано благо.

Пут је железнички довршен, посао енжењерен је готов. Али није готово дело човеково. Шта да ради?

Није му ништа друго остало, до да иде. Камо? То ни сам не знађаше.

Стеже у руци писмо своје мајке. Она га очекује нестрпљиво доле на дивном, увек зеленом острву, под увек плавим небом. Јаља му, можда и намерно, да му је једна другарица из детињства изгубила мужа.

На његову столу, код куће, оставио је обвезу за Кавказ; само треба потписати.

Стојећи тако на гробу упита:

— Реци ми ти, шта да радим?

И учини му се као да чује глас из гроба, који му шану кроз мирис љубичица:

— Моји малишани, моји мили мали!

И његова је одлука свршена. Иће ће на Кавказ; не ће саградити друго гнездо старим остацима; радиће у самоћи за будућност своје деце. И он се разговарао са умрлом, ширио руке, заклињао се да не ће никад довести деци маћехе. Можда би се и вратио благим Антилима, да се није његова мајка мешала. Али не, боји се досаде, искушења... погрешке, ко зна?

Клече и пољуби овај гроб, где му је лежала љубљена жена.

— Кларисо, прошаната последњи пут, Кларисо, бићу ти веран до смрти!

Нека су кола долазила, праћена гомилом сељана. Чуло се смејање и весели узвици: то је свадба. Али се сва она весела лица узбиљише, жене се прекрстише, кад опазише овог човека како горко плаче на усамљеном гробу и, за њим, пса са спуштеном главом, као да је и он делио тугу господареву. Овај жалосни призор дирну срца ових срећних људи; опомињаше их да је свака срећа пролазна. Неки погребни покров као да се распростро над пролећном природом.

— — — — — — — — — — —

Прође још неколико дана. Делорм оде с двоје деце у пучини. Оставио је за собом свршен посао и закопану срећу.

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ТЕОФИЛ ГОТИЈЕ

Француски приповједач Федо, мозгајући једном како да своме пријатељу Готијеру ода највишу пошту, све на једно смисли, па ће га попријеко назвати »француским Гетом« — таман онако, као што један биоградски књижевник, одајући пошту мртвом Л. К. Лазаревићу, бијаше овога приједног и јамачно најбољег приповједача нашег назвао »српским Шекспиром«. Сачинитељ »Школске Иконе« и »Јутрење« није оном приликом могао да на ту мало озбиљну посмртну хвалу свој протест дигне, јер је, на жалост, обезданшен лежао; али Готијѐ, којему је глава на рамену била, те који је врло бистар човјек и уз то био *рођени* пјесник, није морао никако допустити, да му се чине онако претјерани комплименти. Он је могао своја пријатеља испод руке узети, па му онако виспрено, као што само он то знађаше, одвратити: »Не прегонимо, брате, ако бога знаш! Ево већ два пута како ме француска академија са своја врата одбија и, мјесто мене, маторе ђенерале и непознате списатеље у своје крило бира; то је већ довољан знак, да нешто вриједим и да сам, дајбуди, за боговском софром горе на Олимпу своје мјестанце заслужио; али да сам већ дотле допро, да ме с Јупитром барабарим, то ти, мој побро, не могу бегенисати! Него знам ли која је? Ако ти се свакако хоће да ме с боговима упоређујеш, а ти ме упореди с богом Аполоном, па бар ако ћеш и с богом Бахусом, али немој, болан, да ме упоредо стављаш са моћнијем Јупитром, којему нијесам дорастао ни по гласу, ни по стасу, ни по недомашној сили орловског ока и скока.«

Овако је божанствени Тео, le divin Théo, као што га његови земљаци називаху, могао своме пријатељу одговорити; али он не хтједе, да прекревном панегиричару задовољство квари, него се лагано насмија, и сјећајући се тешка сисифова посла, на који га удес као новинара осуђно бјеше, божанствени Тео махну сјетно главом и одврати: »Јесте; ал' би ми само још требао меценат попут херцега Августа!«

Овај се мајушни призор збивао шездесетијех година, и ја сам га овђје само за то навео, да покажем најприје: у којој су цијени савременици овога генијалног писца држали; па онда колико је уважења у свако доба међу Французима уживао врли њемачки пјесник, којега је велики Наполеон назвао »човјеком«. Најбољи француски умови одавали су овоме страном великану увијек заслужну пошту, коју никакав шовинизам није могао никада помутити, и кад се послије француско-пруског рата год. 1870 неки осамљени гласови дигоше, да пјесникову славу споре, ти се гласови скоро изгубише у жагору општег негодовања. Истинабог, Французи су Гета увијек сматрали као неуспјелог Њемца (un Allemand manqué), као човјека, којему треба поријекло тражити тамо негдје у јелинској старини, те који према томе припада цијелој Јевропи, цијеломе људству. Уз то су они њему наклоњени и ради личне симпатије, пошто је он увијек исказивао велику сућут према творинама француског генија, и кад је Жерар де Нерваљ француским рухом заодјео први дио његова »Фауста«, Гете му је из Вајмара поручио: да је тек у томе француске преводу сам себе добро схватио.

Толико је врли Њемац цијенио бистрину и гипкост оног заиста дивног француског језика, о којему је Хајне једном казао, да би га требало назвати »језиком здрава разума« и да је њемачка философија тек у француском преводу широј публици приступачна постала.

А тај красни језик — већ довољно прослављен ремек-дјелима Корнељевим, Молијеровим, Волтеровим и Хиговим — нашао је у првој половини овога вијека једног моћног тумача, који му је ненадмашном вјештином све драгуље, сав богати сјај и раскоштво на видик извио, постигавши дотле нечувено чудо: да му перо као тичје грло процјева, и да по хартији разлије најживље боје небеске дуге

Тај је *живо-писац* био Теофил Готијѐ.

Марко Цар.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole Napisao R. Strohal, privr. ravnatelj kr. male realne gimnazije Bjelovarske. U Bjelovaru. Tisak i naklada J. Fleischmanna 1893.

Послије Даничићевих „Облика“ не ће бити лако за данашње стање језика унијети много новине у граматику што се тиче дескриптивне стране језика. Према томе, а особито у школској књизи, једино је стало до тога како ће се већ позната грађа употребити обзирући се на степен наставе, и како ће се и колико ће се та грађа тумачити. Наше је мишљење да треба тога тумачења да буде што мање, али ма колико да га је да се њиме ваздa смјера на резултате, што их је напредак науке показао, а ти ће се резултати касније боље предочити и тијем освјетлити оне само слутње, које се дјетету пружају у почетку граматичног упознавања матерњег језика.

Г-осп. Строхал је радио на основи Даничићевих „Облика“, што не би требало ни споминьати, па тако исто да је загледао и у Миклошића (Vergleich. Gramm.) и да се служио, колико му је требало, Брозовим „Pravopisom“, који данас у Хрватској вриједи као државни школски. Књига је дакле написана и израђена на темељу фонетичног правописа нашега са њекојим измјенама по Брозу; што се тиче облика према данашњем стању српскога језика; на тијем здравим основима ово је прва такова књига у Хрвата. За глас *ђ* биљежи се Даничићев знак d, како га је узео Брoз; остали знаци без промјене. Крај онога напријед изгледа да се г. писац најмање обазирао на Дивковићеве „Oblike“ њешто допуњујући и поправљајући; по томе дијели многу добру и многу погрјешку са својим угледима, али упорећењем то показати нити је смисла нити потребе: за овакав посао није стало одакле се узима већ шта се и како се узима.

Показати опет каква би требала да је школска књига и како би требало грађу распоредити, значило би написати такову књигу, јер празни нацрти не помажу овдје ништа; с тога је посматрамо саму по себи, а ако се овдје онђе дотичемо и методичне стране, то су само најглавније погрјешке по нашем мишљењу. Једна је такова погрјешка онђе природе што се код различитих облика, како живе у народу, не одређује који је бољи и који ће вриједити у књиженном језику; на то се не пази довољно у школским књигама имајући пред очима Даничићеве „Облике“ и заборављајући да ови нијесу удешавани за школу већ да су према школи истина поуздана грађа, али одакле инак треба пребирати.

Г. писац је пространије него што се обично чини за школ. потребу израдио науку о гласовима или „glasoslovlje“, како га он назива. У томе је премашио задатак књиге, која је намијењена првим разредима средњих школа. Осим тога што су овдје њекоје напомене могле са свијем изостати а њекоје дођи уза саме облике (како се понешто и онако понавља), изгледа са свијем сувишно што се код појединих закона гласовних ређају по могућности сви случајеви, у којима се јавља тај закон. Мислим да у том не може бити у школ. књизи ни потпуности нити би било упутно тражити да се памте сви ти случајеви, особито још прије него што се и науче облици. — Не залазећи у танку анализу правила према тачности садашње науке (као што је н. пр. одвајање облика *-сути* према *сзи-* од н. пр. *ријеч* пр. *рећи* што се тиче гласовне промјене) треба да напоменемо погрјешке, које ни при оваком начину и облику учења не могу остати у другом издању.

На стр. 4 стоји да је у *рамо* пр. *раме о* постало јачањем од *е*; већ у ст. слов. има **рама** поред *рамо*, и овај други облик не може се тумачити јачањем крајњега вокала него само наслањањем на *о*-основе сред. рода. — Од глагола *ијети* није коријен *ић* него *им* (Миклош. Etym. Wört.), а није добар ни примјер *свијетлити* према кор. *свьт-* за јачање полугласа *ь* у *ѣ*, јер *свијетлити* није настало правце из коријена него је деноминат. глагол од адј. *свѣтлъ* (свијетао).

Велика је погрјешка, што се на стр. 5. тумачи *нијесам* из *не-сам* дуљењем онога *е*, мјесто слијањем из *не-јесам*, а још је већа што се за глаголе *брати, крати* учи, да им је *а* (што је наставак за инф. основу) постало уз метатезу дуљењем онога *е* у *бер, кер*, дакле од *берти, керти;* отуда би морало бити само брѣти, прѣти, а да је *а* настало уз метатезу дуљењем коријенитог вокала, то би тај вокал морао бити само *о:* дакле од *борти, корти*, па би сад. вр. било *борем, корем*, итеративни облици *бирати, пирати*, а не као што јесте *бирати, испирати*. С тијем је г. писац требао рачунати већ из практичног погледа. Исто је тако погрјешно тумачити ово *и* у императиву *излет-и-мо* дуљењем од *е* у *излет-е-мо*, као и на стр. 6 императ. *види* сажимањем од *вид-и*. — Облик *жутом* није постао од *жутојом* и тијем путем; облик *видим* не тумачи се ниште из *види-ем*, а 3 *л.* мн. *виде* никад се није ни тумачило из *види-у*, као што г. Строхал чини на

стр. 6. — Да оставимо још да је у *мијем, чујем, давати, клувати* оно *ј* и *в* због зијева, али много ми је чудно, што г. писац укида зијев и са *н* у *станем, дјенем*, што су очевидно облици са наставком за основу сад. вр. *не*, онај први свакако ради разлике са *стајем* (од *стајати*, 5 вр.), а има и инф. *станути* па тако поред *дјести* и *дјенути*. На истом је месту г. примјер *у-не-ћи*, где би *н* по г. Строхалу било због зијева, а није помислио на ст. слов. **къп-ити** и да је исконски облик придјелога *вз—он*, којему је сприједа дошло *в* као што је **казати** према **жже** (уже), што иде уз прејотовање почетних вокала у словенском. Приједлог *вз*(in) постао је дакле од *вон*, којему се кратко *о* пред назалом промијенило на *з* а иза овога постало је назала, осим што се сачувао у композицији или у блиској свези са ријечју као што је *вземљ—вам-ньа* (у њему; Lesk. Hdb. 25). Старији облик предлога имамо н. пр. у придјева **жтрь**—qui intus est и према томе **жтроба**—утроба, или у **кѫнатрь** (гдје је удвојен)—унутар, унутра и др. Јасно је дакле, да ни у *унђи* није *н* због зијева него је веома старо и припада исконском облику приједлога *вз*. Не треба нас рђаво схватити, да би ово овако требало тумачити у књизи, али боље је и нејасно, приближно одредити него тумачити погрешно. — Даље је исто тако погрешно, што г. Строхал укида зијев са *д*, као у примјерима *знадем, дједем, нладем, идем* и др. облицима исте основе. Прије свега у *идем* је *д* детерминатива, истина нејасног подријетла, али веома стара, и стоји вађда према грчком *θ* у *ἴ-θ-μα* (Brugm. Grundriss II 1053. cf. Jl. V 778 *εἰ δὲ βάτην τρῖφθά τελεύτατον ἴθμαθ᾽ ἁμάξαι*), дакле искон. наставак *dho* или *do*, овдје за основу сад. вр. на према томе касније и други облици. Према ст. слов. **дѣти, дѣждь** има у нас *дебем* (Nast. vj. I, 1, 79) са удвојеним коријеном; наше *дједем* не стоји према ст. слов. **дѣждь**, оно је млађега подријетла и помјерено је не може се поуздано казати с које стране. Куд и камо је млађег подријетла *д* у срп. облицима *нладем, знадем*, што је постало без сумње наслањајући се на глагол са удвојеним коријеном *дадем* (иск. дамь) а оно према 3. л. множ. *дадуу*. Како дакле видјесмо, ни једно од овијех *д* није зијева ради, и у глагола *идем* не може се истом мјером мјерити, којом у овијех осталих. — Облици *мељем, колем* нијесу од *мели-ем, коли-ем* него од основе *мел-је* итд. Упор. и стр. 14, 6, е. и иначе. —

Рад. Врховац

(Наставиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Од почетка овог мјесеца излази у Београду два пут на недељу орган лабораљске омладине „Будућност“ под уредништвом Вукашина Милошевића, а од петог броја амо потписује се као уредник Владимир Ристић. У подлиску првог броја започет је, у другом настављен и у трећем довршен превод Монасанова „Вагабунда“; у четвртом пак почео је превод Сламорљеве историске новеле под натписом „Цареви невољи“. Иначе има у сваком броју занимљивих културних бележака и књижевних прикала.

— У органу мађарског историског друштва „Századok“, који по упутству одборском уређује тајник Шандор Силађија, има у првом броју за ову годину критика на Тимово дело: A szerbek története a legrégibb kortól 1848-ig.

— „Немонје, писац историске слуге „Madame la Maréchale“, тужио је Сарсуа, као да је своју нову драму „Madame sans gêne“ нерадио по његову делу. Доказује да у оба дела има много сличности, а он је Сарсу-у дао једаред рукопис своја комада да га прегледи. Стварно ће решити збор драматичара у Паризу.

БЕЛЕШКЕ О УМЕТНОСТИ

— Умро је славни пољски сликар Јан Матејко, управитељ сликарске академије у Кракову. Матејко је пошивео педесет и седам година. Предмете својим радовима узимао је махом из историје свога народа. Најпознатије су му слике: „Собор у Варшави год. 1773“, „Алхимиста Сенјивој пред Сигмундом III“, „Владислав Мудри“, „Дворска луда краља Сигмунда“, „Стевана Баторија“ „Краљ Иван Собјески“.

— У Петрограду је пре недељу дана умро највећи руски музичар Петар Илијић Чајковски. Било му је педесет и три године. Чајковски се најпре одао био на правне науке те је неко време био и у дражавној служби но после се са свим посвети музици. Кад је на консерваторију Рубинштајнову године 1866 спрашо своје студије, био је учитељ композиције на консерваторију у Москви, где је остао пуних десет година. После је живео од чести у Швајцарској и у Италији, од чести у својој отаџбини Русији. Прошле је године од музичке академије у Кембрицу добио титулу доктора музике. Главна су му дела опере: „Евгеније Љегин“, „Пиковска дама“, „Мазепа“, „Француска да Римини“, „Ромео и Јулија“. „Љегин“ се даје и по Немачкој и у Златном Прагу.

САДРЖАЈ: Песништво: На вечерњем ветру нежном. Месечина. Електра. Листић из успомена. Погреб на Карпатима. — Књижевност: Моје симпатије. Књижевне оцене. — Ковчежић: Књижевне белешке. Белешке о уметности.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића

БРОЈ 45. ГОД. VI.

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 7. НОВЕБМРА 1893.

ПЕСНИШТВО

ЗАПИСИ

Кад гледаш по свету и проучиш редом,
Замислиш се, сањаш, не знаш шта ћеш рећи;
Нека чудна воља влада овим светом,
Ал' не видиш никог у потпуној срећи.

Ти се зовеш човек, поносиш се тиме,
Ал' стеци и делом то велико име.

Често се облаци по небу повију
И то јарко сунце таминном обвију;
Ал' сунчеву светлост они не угасе,
Виш' облака сунце стоји и сија се.

Тако твоја душа нека се подигне
Где ни један облак не може да стигне.

Беспослен, досадан и мени и теби
А највише он је досадан сам себи.

Јунак зато слави с' и диже до неба
Што покаже храброст онде где-но треба;
А у зломе послу ко јунаштва има,
Тај срамоти себе и мрзак је свима.

Не верујеш Бога! — још безбожник ниси;
Кад си нечовечан тад безбожник ти си.

Љ. П. Н.

ПИСМО УРЕДНИКУ „СТРАЖИЛОВА“
ГОСП. ГРЧИЋУ

Ето вам „записа“! — то су ситне ствари;
Али ваљда има ко и за њих мари.
Без икакве муке и као од шале
Завијају се они у стихове мале.
Свако јутро ја их по неке добијем
Докле чај припремим и док га попијем.
Сваког јутра то су моје доколице,
Ја их нижем редом, као поскочице.
Много их напишем, па их после бирам,
Те листове паше са њима даривам.
„Стражилово“ не ће ништа изгубити,
Што ће их у своје врсте пропустити,
А дугачке песме — ах, њих нема више,
Узалуд их тражим, све се изгубише!
Чепкорим са пером, ка' почетник прави,
Па ни једна не ће да се мени јави!
Ја призивам музе, ал' те младе кује
Ни једна већ не ће да за старца чује!
Па и оно кључе — што му Пегаз име —
Збацило ме с леђа, па сад не види ме!
Све негдашње моје мисли малаксаше
А перо се миче све лакше и лакше.
Већ не растем више, сваки дан сам мањи,
А конац живота све тањи и тањи.
Работо сам негда што сам игда мого,
А сад не тражите ви од мене много.

Све ме оставило, ал ко ће да с' тужи!
Не треба ми ништа, кад ме здравље служи.
И ако су прошле године пролећа,
Дочекаћу с песмом свршетак столећа.
Деветнаестог века веће смо сви сити,
Двадесети век ће свима бољи бити:
У њему ће нова започети ера,
Не ће бити рата, престаће колера.
Благе, добре жене узеће команде,
Старци и старице сви ће да с' подмладе.

Свет ће бити поштен, незлобив и убав,
Међ свим народима завладаће љубав.
Електрична светлост замениће сунце,
Цео људски род ће бит' срећан потпуце.
Али дотле треба стрпљења имати,
Пре времена ништа не треба искати.
А сад поздравите познанике моје,
Нек смо живи, здрави, све што желим то је.
Кажите им да сам жељан Новог Сада
И да ћу у госте доћи изненада.

Љ. П. Н.

СВИРАЧИЦИ

Продужи тихо песму од растанка!
Слабачки звуци, што се с харфе лију
Нису уздаси пробуђених струна
Већ горке сузе из твојих очију.
Да нису јечи скамењене туге,
Зар би ми срце сетом се прелило,
Зар би се дигле моје успомене
И време тужно — али тако мило!

Свет врви, кипи у вихору лудом,
Пролећу лица да се опет врате,
Са јагмом лете замршене чете
Далеком прагу среће непознате,
Сваћ јури тамо, где помишља да ће
Покоја наћи уморена душа —
Ти само стојиш на раскршћу овде
Нит' те ко гледа, нит' те когод слуша.

Тек једно срце, ком је случај дао
Да сродну причу с твоје харфе чује,
Уставља крила жељи неуморној
И сличним болом теби одјекује.
И ја к'о и ти домовину мањух
И цветна места сродничких гробова,
Прогнани скупа различним судбама
Из мирног раја преминулих снова.

О, тресни струне! — док светина јури
Метама својим путе да продужи,
Моје ће срце твојој песми тужној,
Твом болу своју тугу да придружи.
Двоструком снагом одјекнуће звуци
Кроз маглу, што нас од пропасти дели
Појући вечно о данима прошлим —
Јер за нас нема више друге цели!...

Беч, 6 Нов. 1893.

Јенскій

ЕЛЕКТРА

ТРАГЕДИЈА ОД СОФОКЛА

С ГРЧКОГА ПРЕВЕО А. ПИСАРЕВИЋ

(Наставак)

ТРЕЋИ ЕПИСОДИЈОН

Орест, Пилад и пређашњи

Орест

Кажте нам, жене, јесмо ли добро
Пут погодили? Идемо л' право?

Хор

А шта тражиш и шта ту хоћеш?

Орест

Егистов ту већ давно стан тражим

Хор

Добро си пошо, добро си упућен.

Орест

Која би од вас јавила тамо,
Да смо ми скупа дошли по жељи?

Хор (показује на Електру)

Ова ће, ако најближа треба.

Орест

Иди, девојко, унутра јави
Да неки Фочани Егиста траже.

Електра

Ах! Не носе ли од куда ови
Жалосног гласа извесне знаке?

Орестo

О твоме гласу ја не знам ништа;
Него ме жаље старац Строфије,
Да о Оресту нешто вам јавим.

Електра

Ах! Шта је, странче? Већ ме је страх.

Орестo

Носећи његове слабе остатке
У малој урни, дошли смо амо,
Као што видиш.

Електра

Ах, мени јадној! Оно ј' истина,
Пред очима ми жалосна урна!

Орестo

Кад за Орестом плачеш несрећним,
Знај, ова посуда крије му кости.

Електра

Ах! Странче, тако ти богова, ако
Он лежи у тој посуди, дај ми
У моје руке посуду ту,
Да себе и цело колено наше
Ожалим данас над тим пепелом!

Орестo (к својим пратиоцима)

Ма ко да ј' ова, дајте јој амо,
Јер, видим, не ните из зле намере,
То му је била ил' пријатељица
Или рођака блиска по крви.

Електра (обухвати рукама урну)

Ох, споменице најмилијега!
Ох, сенко душе Ореста драгог!
Не дочеках те са оном надом,
С којом те послах у страну земљу.
Мртвог те сада моје руке грле,
А из двора те млађаног послах.
Ах, камо среће да сам умрла
Пре, него што сам те у страну земљу
Послала и истргла те
Из руку ових наших крвника,
Те да си умро још оног дана
И с одем легао у хладни гроб!
А сада, јаох! Ван двора нашег
У туђој земљи, бежећ' од смрти,
Опет смрт грозну нађе без сестре!
Несам те, јадна, својим рукама
Ни окупала нит' опремила
Нити по реду из жарког огња
Извукла твоје патничке кости;
Већ туђе руке оправише те
И мени, патниче, долазиш 'вако,
К'о шака праха у малој урни.
Ах мене несрећне! Зар је то хвала
За негу, што сам с пријатном муком
Толико пута тебя пружила?!
Па, гле, од тога користи немам!
Мати те неје већма волела
Никад од мене нит' ко у двору,
Ја сам над тобом лебдела увек,
К'о твоја сестра; за мном си чезно.
Ал' сад је свега тога нестало,
Један једини дан уништи све,
К'о вихар све си собом повуко;
Отац је умро и ти си умро,
А с тобом и ја умрети морам;
Злотвори ликују, од весеља је
Мати немати скоро ван себе,
Од ње тајно си по често мени
Јављао да ћеш скоро већ доћи,
Да се осветиш тим крвницима.
Али мој и твој несрећни демон
Све то уништи и сад ми посла
У место лика прах и сен ташту.
Ах! Јаох! Јаох!
Ах! Ах! Жалосна слико!
Ох, тешко мени! Ох, тешко мени!
Јадном си стазом, брате, прошао!
Грдну си рану мом срцу задо!
Брате рођени, прими и мене
У ову своју кућицу малу,
Да сенка уз сенку останем с тобом,
Док вечност траје на оном свету!
И у животу док си још био,
Једну сам судбу с тобом делила;
Па и кад умрем, моја је жеља,
Да у једноме будемо гробу.
Смрт само, видим, не зна за јаде.

Хор

Помисли, ћерко, да ти је отац
Моро умрети. к'о смртан човек;
Па и Оресто смртан је био;
Те за то немој јадати горко!
Та сви смо дужни то препатити.

Орестo

Ах! Шта на то да кажем? Какове речи
Да употребим сам скоро не знам;
Не могу више језик да сладам.

Електра

Шта тебе тишти? Од куд те речи?

Орестo

То ли је била дична ти слика?

Електра

Јест, била дична, ал' сада јадна.

Орестo

Ох, то је грозна несрећа за те!

Електра

Ах, за што, странче, ти мене жалиш?

Орест

Ох, страдалницо, ни крива ни дужна!

Електра

Због мене јадаш ил' због ког другог?

Орест

Због тебе младе ови су јади.

Електра

За што ме, странче, с уздахом гледаш?

Орест

Сад ми се тек бол на срце свали,
Ништ' до сад за таке јаде не знађах.

Електра

У којој речи то мојој видиш?

Орест

Из силних јада, што тебе тиште.

Електра

Тек мален део јада ми видиш.

Орест

Може л' с' видети од тог што горе?!

Електра

Да с убицама живети морам.

Орест

Чијим убицама? Од куда то зло?

Електра

Очевим. Њихној робујем сили.

Орест

Па ко те кињи највише овде?

Електра

Мати се зове, ал' је немати.

Орест

Како? Кињи л' те ил' те срамоти?

Електра

И кињи и мучи сваким мукама.

Орест

И немаш никога, да ти помогне
И да отклони такове беде?

Електра

Никог. Једино, ког сам чекала,
Ево си донео прах и пепео.

Орест

Жалим те, јадна, гледајући те.

Електра

Једини ти си, што ме пожали.

Орест

Јер мене једног још исти бол тишти.

Електра

Неси л' ти од куд у сродству с нама?

Орест (показује на хор)

Да имам вере у ове овде,
Све бих ти казо, шта је у ствари.

Електра

Верне су ове, слободно кажи.

Орест (хватајући за урну)

Остави урну, да чујеш све сад.

Електра

Немој, за бога, то ми узети!

Орест

Послушај мене, не ћеш погрешит',

Електра

Не одузми ми, ја те преклињем,
Ово што ми је сада најдраже!

Орест (држећи урну)

Не дам ти!

Електра

Ах, моје несрећне грдне!
Да ни гроба ти, Оресте, немам!

Орест

Лепше говори. То није право.

Електра

Како да није за братом својим?!

Орест

Да тако зовеш, не приличи ти.

Електра

Зар покојника нисам достојна?

Орест

Јеси достојна, ал' то твој брат није.

Електра

Ако је ово пепо Орестов —

Орест

Није у ствари, већ тек у речи.

Електра

Па где је његов патнички гроб?

Орест

Нема га. Живу не треба гроба.

Електра

Шта рече, странче?!

Орест

Не рекох лажи.

Електра

Је л' жив Орест?!

Орест

Ако ј' у мени душа и живот.

Електра (у највећем усхићењу)

Ти ли си можда?!

Орест

К'о што ме видиш,
Ево ти очев прстен и види,
Да ти истину праву говорим.

Електра (као ван себе)

Ох, најсрећнији данашњи дане!

Орест

Јест најсрећнији, и ја то кажем.

Електра

Ах, гласе мили, дошо си опет!

Орест

Од другог више не слушај ништа!

Електра

Неси ли сад у мојим рукама?

Орест

Сада и увек остаћу ту.

Електра (хору)

Ох, миле кћери овога града!
Вид'те Ореста! Лукавством умре,
Лукавством ево опет оживе.

Хор

Видимо, сестро! Од среће те нам
Весела суза рони с' низ лице.

ХОРСКА ПЕСМА

Строфа

Електра

О, роде мили.
О, роде мени најдражег колена!
Дошо си једном,
Нашо си, ту си, видиш, за чим си
Чезнуо тол'ко.

Орест

Ево ме, ту сам, само не гласно!

Електра

А за што? Шта је?

Орест

Ваља ћутати, да ко из двора
Не чује, па да мене не позна.

Електра

Артемиде ми,
Чисте девице!
Не ћу се више бојати жене,
Тог чудовишта у нашем двору!

Орест

Ал' и у женама јави се Арej,
Ваљда си то већ и искусила.

Електра

Ах, јаох! јаох! Сада си дирно
У голу рану неизлечиву,
Заборавити је не могу никад.

Орест

Знам ја то; али доћи ће време,
Кад ће требати тог се сетити.

Антистрофа

Електра

О, свако доба,
Свако ми доба згодно је дошло,
Да могу с правом то спомињати,
Једва сам добила слободну реч.

Орест

И ја то велим. За то то чувај!

Електра

А шта да чиним?

Орест

О чему неје прилика сада,
О томе немој дуго зборити.

Електра

Та ко би могао од срца
Угушит' радост ту,
Кад си ти дошо здрав и весео,
Без слутње и наде видим те сад.

Орест

Сад ме послаше богови амо.

Електра

Још већу радост него ли пређе
Осећам тиме, што велиш да те
Богови амо у наше дворе
Послаше. И ја то држим да је
Божанска воља све учинила.

Орест

Не браним ни ја да се веселим,
Ал' складаће те радост бојим се.

(Свршиће се)

СЦЕНЕ ИЗ ЦИГАНСКОГ ЖИВОТА

НАПИСАО ЛАНРИ МИРЖЕ

ПРЕВОДИ МИЛИВОЈ МАКСИМОВИЋ

I. Како се устројила циганска дружина

Ево пружамо читаоцу прилику, да види како је случај, који скептичари називају пословођом преблаг Г'господа, зближио лица, чијем је братском удружењу касније пало у део, да утемељи друштво, састављено од оног дела цигаиије, са којом жели да упозна публику аутор ове књиге.

Једнога јутра, беше осми април — тек се иза сна Александар Шонар, који је култивисао две слободне вештине, скикарство и музику, а пробудило га кукурекање петла из суседства, који му је служио место сата.

— До ђавола! викну Шонар, мој пернати сат се нешто пожурио, није могуће да је већ данас.

Док је то говорио, искочи из неке врсте намештаја, који беше сам изумео и склопио, и који је, служећи ноћу као кревет — није нам мило, али морамо признати, да је улогу кревета врло рђаво играо — играо улогу целог осталог намештаја, којег беше појела прошла љута зима: беше то дакле, као што се види, у неку руку намештај за све потребе.

Да се заштити од јутарњег студеног ветра, огрне Шонар брзо неку сукњу од ружичастог сатена, начичканом са звездастим шарама. Ова сукња му је служила као шлафрок. Тај парадни шлафрок је заборавила код уметника једне ноћи, после игранке са маскама, нека „лепа будала“, која се дала навести на танак лед лажним обећањима Шонара, који је у маски Маркиза од Мондора примамљиво звецкао у џепу сребрним талирима — повцем, који је постојао само у њезиној фантазији, а иначе беше искован обичним пробојцем из какве металне плоче а позајмљен из реквизита ког позоришта.

Кад је обукао своју собну одећу, отвори уметник прозоре и капке. Сунчани зраци као светле стреле улегоше у собу, и натераше га да са свим отвори дремљиве очи; у исти мах избијаше на суседном торњу пет сати.

— Аурора лицем и персоном! промрмља Шонар, — чудноватo! — Али ипак има нека погрешка, додаде погледавши на календар, који је висио о зиду. Резултати науке тврде да се у овом добу године сунце рађа тек у пола шест; а сад је тек пет, и оно се већ родило. Кажњива ревност! Са свим је јасно да се то небеско тело налази на криву путу, и ја ћу се морати у звездарници потужити. Иначе то би ме морало мало и узнемирити, настави; да после јуче долази данас, то је непобитна истина, а поштo је јуче било седми, то мора, данас — ако т. ј. Сатурн не иде као рак — бити осми април. И сад, ако је веровати овоме, што је написано овде на хартији, рече Шонар, читајући још једном на зиду прикивану судску одлуку, којом му се отказује стан — то треба да се данас тачно у дванаест сати из овог стана иселим и да положим у руке мога кућегазде, господина Бернара, седамдесет и пет франака за три неплаћена термина, због којих ми на тако безобразан начин пише и досађује. Ја сам се, као обично, надао, да ће се случај подухватити да уреди ту ствар, али како се чини, није до сад имао каде. У осталом, ја имам још шест сати времена. Ако их добро употребим, може се лако догодити... А сад хајд..... напред, можда ће се штогод наћи.

Баш се спремао да навуче на се огртач, који је некад био чупав, а сад урешен симптомима савршене ћелавости, кад на једаред — као да га је уштинула тарантула — скочи и поче играти неку игру, коју је сам компоновао, и која му је већ често на јавним игранкама допринела част, да дође у најближи додир са полицијом.

— Гле, гле! викну за чудо како јутарњи ваздух даје човеку идеја! Мени се чини као да сам ушао у траг мојој арији. Дед' да видимо...

И Шонар онако полунаг седе са свој пијано и, разбудивши успавани инструмент буром тонова и акорада, започне, још непрестано у разговору са самим собом, пипати за мелодичком фразом, коју тражаше већ од толико времена.

— *Do, sol, mi, do, la, si, do, ré*, бум, бум. *Fa, ré, mi, ré*. Јао, јао! ово *ré* је фалично као Јуда Искарјотски! викну Шонар, ударајући љутито ноту са сумњивим звуком. Дед' да пробамо у молу... Треба лепо изразити тугу младе особе, која рашчупава бео цветак и баца листиће у плаво језеро. Идеја до душе није нова, али је у моди, и ја бих волио да видим којег издавача, који би смео издати романцу, у којој не би било плавог језерца, дакле не можемо ни ми пливати уз воду... *Do, sol, mi, do, la, si, do, ré*; ово није баш рђаво, ово већ мирише мало на белу рађу, а особито људима, који се добро разумеју у ботаници. *La, si, do, ré*, ах ти *ré*, лупежу један, до ђавола се носи! А сад, да се лепо прикаже плаво језерце, требало би ми нешто онако влажно, азурно, месечином обасјано — јер, наравно да је и бледи месец ту —, аха, ево га, само не треба заборавити на лабуда. *Fa, mi, la, sol*, настави Шонар, треперећи кристалним нотама најниже октаве. — Сад треба само још растанак младе девојке, која се одлучила да скочи у плаво језерце, да се састане на оном свету са својим драгим, који лежи снегом покривен. Овај свршетак није баш са свим разумљив, али је интересантан, промрмља Шонар. Сад би ми требало нешто нежно, меланхолично; аха, ево, ено... ено читаво туце тактова, који плачу као Магдалине... „срце-цепајући“! Брр! брр! стресе се Шонар у својој сукњи са звездицама, — бар кад би могли и дрва цепати!... У мом алкову има један ступац, који ми страшно смета, кад имам код себе друштва — на ручку; могао бих мало заложити њим... *la, la...*, *ré, mi*, јер ја некако осећам да моје „вдохновеније“ све више узима на се облик кијавице. Па, тим горе! А сад на посао, треба још да удавимо нашу младу лепојку.

И док су прсти бесцели преко клавијатуре бедног инструмента, пратио је Шонар са зажареним оком и напереним ухом своју мелодију, која је као што се чињаше као Силфида лебдела кроз звучну

маглу, којом чисто испуњаваше собу титрање разиграних струна.

— А сад да видимо, настави Шонар, како се музика слаже са речима мога песника.

И он запева својим прилично непријатним гласом овај одломак једне од оних песама, какве се обично певају у комичној опери или као текст какве игре:

„Огртач доле баца
Плавојка мила лица;
Упире сузне очи
Пут сјајних звездица
И у хале плаве
Сребрног језерца...
. . . . . .

— Како, како! — викну Шонар, пун праведна гнева — плави вали сребрног језерца, где, то нисам ни опазио; то је мало и сувише романтично. Тај мој песник је неки тупоглавац, који свога века није видео ни сребра ни језера. У осталом цела му је балада смуњкај на проли; његов метар непрестано смета мојој мелодији; у будуће ћу ја сам састављати речи за моју музику и то ћу да учиним одмах. А како сам данас и онако расположен за поезију, начинићу одмах напрт куплета, па ћу им прилагодити моју мелодију.

И Шонар, забацивши своје прсте у косу, заузе замишљен положај човека, који жели да ступи у ближи одношај са музама.

После неколико часака овога светог суложништва произвео је на свет једно од оних недоношчади, које писци либрета, који оваке ствари врло лако фабрикују, да тим створе подлогу надахнућу компониста, називају с правом *монструмима*.

Само што је монструм Шонарев ипак имао нека смисла, он је изражавао са свим јасно узнемиреност у његовој души, која је расла због немиле успомене на датум: осми април.

Ево његов куплет:

„Три пут осам дванаест' четир,
Пишем четир а два памтим;
Свакоме бих скин'о шешир,
Ко позајми да исплатим
Осам стотин' мога дуга!
Има л' таког лудог друга?
Нек се јави и нек да,
Док још има времена!

Рефрен

Кад сказаљка на високом сату
Четвртину за дванаест покаже четврту,
Да исплатим дужну рату (ter)
Домаћину ове куће, господин-Бернару.

— До ђавола, рече Шонар, прочитавши свој спев, *четврту* и *Бернару*, ови сликови нису баш милијонари, али ја немам времена да их обогаћавам. А сад да пробамо хоће ли бити срећан брак међу нотама и слоговима.

И својим ужасним носним гласом, који је спадао у његове особине, започе поново извађати своју романсу. И задовољен несумњивим успехом свога рада честиташе Шонар самом себи гримасом пуном ликовања, која би слична високо-дугом акценту узјахала на његов нос свагда, кад код би био задовољан самим собом. Али то блаженство и радост не беху дуга века.

На оближњем торњу избијаше једанаест сати. Сваки ударац је јасно допирао у собу и изумирући чисто као да сваки подругљиво пита: јеси ли спреман?

Уметник скочи на столицу.

— Време јури као јелен, рече... не остаје ми више него још три четврти сата, да нађем седамдесет и пет франака и нов стан. Но ја тешко да ћу икад свога века бити у стању за тако кратко време извршити овако питогој, то спада више на поље маџије. Дакле добро, још пет минута времена ћу да употребим на тражење, — и он спусти главу међу колена и удуби се у дубљине размишљања.

Пет минута прођоше и Шонар исправи главу, не нашавши ништа, што би изгледало налик на седамдесет и пет франака.

— Ако сам рад да одавде одем, онда ми са свим ништа друго не остаје, него да одавде на најприроднији начин утечем; време је лепо, па можда се, случајно, мој добар пријатељ шета и сунча. Он ми мора, хтео не хтео, указати своје гостопримство, док не будем нашао средство, да се са господином Бернаром намирим.

За тим натрпа, колико год могаше стати, ствари у своје као подруми дубоке џепове, завеже у мараму нешто рубља и изиде из своје собе, изговоривши пре тога опроштајну беседу свом досадашњем стану.

Кад је прелазио преко дворишта, испаде на једаред преда њ кућни вратар, који као да га је вребао.

— Охо, господин-Шонаре! довикну му, ставши пред њега, — ви сте канда заборавили да је данас осми април.

Три пут осам дванаест' четир;
Пишем четир а два памтим,

певуцао је Шонар, ја на ништа друго ни не мислим!

— Мало сте се закаснили са вашом сеобом, рече вратар; већ је пола дванаест, а нови кирајџија,

који је узео вашу собу, тек што није дошао. Треба да се мало пожурите!

— Да богме, рече Шонар, за то ме пустите да се пожурим и нађем кола за себу.

— Лепо, лепо, али пре него што се иселите, нека формалност да се испуни. Мени је наређено, да не допустим да и једну сламку изнесете, док не платите три дужна термина. Ви сте свакако предвидели тај случај.

— Наравно, одговори Шонар, пошавши напред.

— Е онда ако је по вољи изволите ући у моју ложу, па ћу вам дати признанице.

— Доћи ћу већ по њих, кад се вратим.

— Али за што не одмах? рече вратар навалујући на њ.

— Морам прво к мењачу . . . немам ситних новаца.

— Ах, ах! рече вратар са узнемиреношћу, ни тек идете по ситан новац? Е, онда ми допустите, да вам учиним услугу и узмем од вас тај пакет, који држите под руком, и који ће вам само бити на сметњи.

— Господине вратаре, рече Шонар достојанствено, да ви можда не сумњате штагод? Мислите ли ви можда да сам ја понео мој намештај у овој марами?

— Опростите, господине, рече вратар мало блаже, али ми је тако заповеђено. Господин Бернар ми је изричнo наложио, да не допустим да и једну сламку изнесете, пре но што сте му платили.

— Ну, па погледајте амо, рече Шонар, отворивши свој пакет, овде није унутри слама, него кошуље, које сам понео да дадем прати, која живи одмах до мењача, неколико корачаји одавде.

— То је већ друга ствар, рече вратар, разгледавши садржину пакета. Ну, смем ли молити, господин-Шонаре, како гласи ваша нова адреса?

— Сад ћу становати у Rue de Rivoli, рече уметник хладно и измакнувши напоље, пође журно даље.

— Rue de Rivoli . . ., мрмљаше вратар чачкајући нос. — Чудновато, да су га примили у Rue de Rivoli у стан и не распитавши се овде за њ, чудновато! Ну, што се тиче намештаја, он га одавде изнети не ће, док не плати. Само да нови кирајџија не дође у исти мах, кад се господин Шонар буде селио! То би била галама на мојим степеницама! А гле! прекиде се на једаред погледавши кроз прозорче, ево мога новог кирајџије.

(Наставиће се)

КЊИЖЕВНОСТ

МОЈЕ СИМПАТИЈЕ

ТЕОФИЛ ГОТИЈЕ

(Наставак)

I

Кад бисмо вољни били да овога даровитог писца узастопце пратимо кроза све фазе његова књижевног и приватног живота, то би нам се, обзиром на смишљену краткоћу овијех цртица, хтјела збијеност и језгровитост Тацитова. Његови скупљени списи обухватају каквих двадесет и пет свезака, а кад би се сабрали и у књиге збили сви чланци, што их је у толико година, као књижевни и умјетнички критичар, написао, испало би тога још много и много више. Пјесников зет, књижевник Бержерá, споменуо је у занимљивој књизи, што је своме тасту посветио,*) добар дио тијех радова, ал' их није ни из далека све побиљежио.

Ну, његова је књига опет у велике привлачна, обзиром на податке о пјесникову животу и о његовим назорима, што се у истој налазе. Ја ћу овдје да споменем само колико је нужно, а да се читалац од прилике домисли, што је и ко је био чувени писац романа »Le Capitaine Fracasse«.

Родио се у Тарбу, тамо негдје на шпањолској граници, под високим Пиренејима, 30-тог августа 1811, а умро у Паризу 22-ог октобра 1872. У Париз бијаше дошао још као момчуљак, да доврши науке у васпиталишту »Charlemagne«. У школи бјеше увијек пошљедњи, и скоро међу својијем друговима изађе на глас као страшивица и до зла бога несмотрен дјечко. »Бјеше, вели један његов биограф, прави несмотрењак, који је злобно мрзио Омира и Цице-

*) E. Bergerat, *Théophile Gautier*, souvenirs, entretiens, correspondance, etc. Paris, Charpentier, 1879.

рона, те који би био поскакао од весеља, да му могаше бити, па да све класике на свијету запали«. Ни грчки ни латински језик не могоше никако да му ослачају. Док би његови учитељи тумачили Омира и Тацита, он би се забављао цртајући писаљком по клупи Ахилов штит и Помпејеву сабљу.

Теофил Готијѣ бијаше у потпуном смислу ријечи оно што Енглези и Американци називљу »a self-made man« (човјек који се сам подигао). У зрелијим годинама вељаше често, е се у својој младости бијаше много више напатио да заборави оно, чему га бијаху научили, него ли да се изнова изобрази. Његову књижевну првјенчад треба сматрати као вјежбе и експерименте, с којима се за будућност спремао. Ма да је живо у романтичком покрету учествовао, он је опет својијем друговима из Хигова табора у многом обзиру предњачио. У деветнаестој години издаде први зборник својијех пјесама, малу, чедну књижицу, која на пазару посве слабо проѣе, но која ношаше врло значајан натпис: »Ah! si je pouvais un jour!« (Ех, кад бих један дан могао!), и та се пјесникова жеља доцније обилато испунила. Његове пјесме не могаху, нити су испрва популарне биле; али се отмјеним судијама не омаче његов оригинални пјеснички дар, и многи тадашњи на гласу књижевници, као Балзак, старији Дима, Жанен и други, назваше га одмах »рођеним пјесником«.

Сент-Бев увиђе најприви што се у момчету крије. Врли критичар бијаше у пуном јеку своје списатељске славе, кад му млади пјесник један дан дође, те га замоли, да би му њеку пјесму оцијенио, коју бијаше истом саставио. Попуљивост спрам младијех почетника није била особина, којом се велики критичар одликовао, те он пристаде више из учтивости, но из увјерења, да младог појету до краја саслуша. Ну овај не бијаше још ни трећу китицу своје пјесме прочитао, кад га домаћин наједаред прекиде:

— Гле! — рече — откуд вама та фразеологија? Та ваљда нијесте те стихове по Ламартину саставили? Ви сте морали прочитати наше старије пјеснике: Марота, Сен-Женѣја, Ронзара . . .

— Јест, господине — њему ће пјесник — на сам прочитао и Депорта, Диперона и Малерба.

— Читаву плејаду дакле? Наставите, молим вас! додаће Сент-Бев, постајући све то озбиљнији.

Готијѣ пође даље и прочита пјесму до краја. Кад је довршн, хтједе да се опрости и уклони, али му глазда не даде опенелити:

— Намјерио сам се — рѣши ће запосно — једва већ једном на човјека, који своје стихове у граниту реже, а не у иловачи! Молим вас, господине, будите ми данас гост; сјутра ћу да вас прикажем Виктору Хигу.

Готијерова књижевна првјенчад не ударише, како се то често догађа, на противност у очинском дому, него га отац, шта више, подстаче сам на устрајање. Не потраја много, а оно га пријатељи уведоше у књижевни салон госпође Жирарденове, која у тај мах бијаше постигла вршак своје физичне љепоте и списатељске славе, те јој млади пјесник постаде скоро приватнијем тајником. Ну, поред све своје даровитости, не могаше ѣа Жирарденова, као ни наш српски пјесник Сундечић, да се измири никако са утврђеним правилима правописног кодекса, но с њима у отвореном непријатељству живљаше. Уз то јој руконис посве слаб бјеше, те би се увијек другијема утицала, да јој књижевне радове преписују. Једном ће се Готијѣ, преписујући јој неку пјесму, усудити, да јој поправи једну ријеку. Њој то не би по ћуди, те га упита одмах за узрок. Он се стаде учтиво правдати, наводећи своме поступању најтврђе разлоге. Бадава! Она се укочи према њему, ка' увриједјена краљица, па ће му опоро:

— Госпођа Жирарденова, господине, може да пише како јој је драго. Макар како писала, сав ће се Париз њена правописа држати.

А Готијѣ с мјеста:

— Е, жао ми је то чути, госпођо; јер и ако вам се романтичари с правом диве, кад би ваша ортографија сјутра превладала, ја бих се одмах уписао у класичаре.

Овој малој кавдици нестаде скоро трага, те је Готијѣ и кашње, кад јој не бијаше више тајником, врло усрдно приман на сијела ѣе Жирарденове, гдје се тад окупљаше цвјет француских књижевника и умјетника. Ну, његово име постаде широј публици познато тек пошто му угледа свијета чувени роман *„Госпођица Мопенова“* (Mademoiselle de Maupin). То је дјело Теофил израђивао у очинском дому на »пијаци краљевској« (Place Royale), али му се посао посве слабо помицао, јер би мјесто

вољело »да безбрижно по булварима тумара, но да се у собу затвара и хартију мрчи«. С тога би га бâбо често под кључ затварао, па му кроз кључаницу довикивао: »Не ћеш га отолен изаћи, док не напишеш барем десетак страница Мопеновице«. Но и то је гдјегод слабо помагало: несташко би притворио окна, па сав дуги дан као пребијен лежкарио.

„Госпођица Мопенова“, а особито предговор њен, подиже велику буру у париском друштву. Обични стубови јавног морала (читај: оматорјеле бекрије, попови-политичари и покајане грјешнице) обиједине младог писца, е је прегао да квари омладину. Разумије се већ, да су ти исти викачи потајно књигу читали, као што је у мало дана прочита сав Париз. У тој пастрапој књизи прича Готијѐ доживљаје једне женске главе, чија је ванредна љепота заносила не само људе, него чак и саме женскиње. Пјесник је ту саставио у прози савршену апотеозу љепоте пластичне. Све мисли, све жеље и саважарије, што их у његовој младеначкој фантазији буђаху ваjарска и сликарска ремек-дјела, сакупљена у париским музејима, све се то у тој књизи сјати и изли у један цигли, заносни ваpај: ваpај за љепотом физичном.

„Госпођица Мопенова“ изађе на јавље г. 1836. То дјело, као што рекосмо, подиже страшну буру. Један критичар предложи са свим озбиљно, да се писац пријави суду. Кад би Готијѐ путем пролазио, апотекари и посластичари упирали би у њ прстом, а неки би му чак и пријетили стиснутијем песницама. Му, треба признати, да је и његова несташна проза ондашњу буржоазију, вичну да чита Шатобријанове витешке и сентименталне приповијести, морала ужасно коснути; а надасве онај мајсторски предговор, који ће се у сласт читати и кад се роман, којему је као увод постављен, буде давно заборавио. У том је предговору Готијѐ беспримјерним сјајем и духовитошћу истакао своје умјетничко вјеровање, којему је до смрти вјеран остао. Те кад је много година касније Наполеонова влада заврла судбени поступак против Флоберова ремек-романа „Madame Bovary“, Готијѐ не могаше да се да разлогу, гледајући како је свијет у толико година слабо напредовао, те како се г. 1855 оне исте прерасуде повлаче, које се и г. 1836. Сирома »Teo«! У своме оптимизму не хоћаше да се покори очевидности факата, не хоћаше да призна, е у царству недотупавости људске, као год у држави Карла V, никад сунце не залази!

За »Мопеновицом« дођоше разне приповијетке и романи, те онај красни спјев »La Comédie de la Mort«, с којим је пјесник завршио младеначки период свога књижевнога рада. Затим отпоче за њ неблагодарни посао новинарски, онај немили труд, што га човјек по наруџби, а за луту невољу врши, те под тељигом којега је преко тридесет година стењао. Ал' опет, мало га је ко знао, да у том напорном, а кашто и одвећ шаблонском послу своје урођене умјетничке особине боље поштеди.

Балзак не могаше да се начуди лакоћи, којом је Готијѐ своје ствари састављао. У свако доба дана или ноћи, ма на ком се мјесту налазио, бијаше увијек готов да свој »чланак« напише. Кажи му само натпис, па се не бој. Мисли би му из пера текле онако природно, као што низа њ дури мастило. На његовим рукописима ријетко си када могао опазити коју превучену, јали поправљену ријеч. — Колико је год у Француској књижевника — вељаше Балзак — двојица само умију пером да владају: Готијѐ и ја. — Своју љубав ка спољашњој савршености књижевнијех дјела тјерао је Готијѐ до крајности. Причају, е би читаве дане проводио у читању рјечника, и тиме се можда тумачи његово ријетко познавање најситнијих особина француског језика и стила.

Његово памћење бијаше управ — за причање. Кад би једну књигу прочитао, једну варош обишао, једну слику разгледао, задржао би о њој у памети до најмање ситнице. Свој *„Пут у Русију“* написао је четири године, пошто га бијаше предузео, и то на самој основи личнијех успомена. А тачност и живописност његовијех путописа остадоше већ на гласу. Оно чудо *митеранре* вјештине, онај свој дивни роман о *Капетану Бубалу* (овако бих, за невољу, превео француски натпис Capitaine Fracasse), који је с краја на крај састављен језиком XVI-ог вијека, написао је Готијѐ у једном закутку Charpentier-ове књижарнице, радећи на махове, како је кад часопису Revue Nationale требало материјала. То је дјело био наумио саставити још у првој младости, у веселе дане француског романтизма, али му прилике не дадоше да своју намјеру изврши, те је тај роман скоро тридесет година у својој души носио, мозгајући непрестано

о њему кроза све своје раније радове, своја скитања по Јевропи и разне недаће списатељског живота. На кад га најзад, под старост, узе обрађивати, чињаше му се, као да је сав свој вијек о њему мислио.

Књига испаде прави урнек своје врсте. Обухвата преко 600 страница, а нема у њој једне ријечи, која се није у XVI вијеку употребљавала. Међутим, док је своје дјело израђивао, књижарски шегрти клопотаху око њега, опремајући своје дућанске послове, баш као да их се његов посао и не тицаше.

(Наставиће се)

Марко Цар

КЊИЖЕВНЕ ОЦЕНЕ

Hrvatska slovnica za srednje i nalike im škole Napisao R. Strohal, privr. ravnatelj kr. male realne gimnazije Bjelovarske. U Bjelovaru. Tisak i naklada J. Fleischmanna 1893.

(Наставак)

Закон гласовни, што га Миклошић зове асимилацијом (v. Lautlehre) или Lautfärbung (Etym. Wört. V), назвао је г. Строхал пријегласом, и казује поједине случајеве на стр. 7—8, дакле када се све *о* мијења на *е* иза непчаних и пискавог *ч*. Како смо већ у оне казали, сувишно је, особито овдје, што се ређају облици са тијем преливањем; требало је само напоменути одступања или још боље: и оно изнијети код облика. Тако је, мислим, погрешно, што се на том мјесту спомиње и облик *идтем* пр. *идтом*, ма да је то тако и у Миклошића (Lautlehre 404), јер ће неук помислити, да је овдје *е* напрама *о* због овога *т*, као што г. писац изријеком вели: d) иза зубника *т*. То бива: итд. — Српско *идтем* стоји напрама ст. слов. **ѣдѣмь** а ово према **ѣдѣшь**, дакле именице ь-врсте, гдје оно *е* замјењује *ь*; *идтом* је каснији облик према о-основама, камо су у нас прешле све мушке ь-основе, и то поље је свакојако погрешно говорити о примјени од *о* на *е* иза *т*. Исто се тиче и бројних адјектива *шетеростручк* пр. *шеторостручк* итд., *шетевреспени* пр. *шеторовреспан* итд. и именица *шетерица* пр. *шеторица* итд. Све је то требало овдје изостати, јер не спада амо, а могло се напоменути код бројева с тијем додатком, да су облици са *о* данас обичнији и да их тако треба писати. (Упор. Вук у грам. пред Рјечн. 1818, XLVIII у прим.) Друго: велико је питање, да ли је и. пр. *четверострук* (поред *четворострук*) настало према *шетеростручк*, *шестеростручк* итд. као што се казује у примједби, стр. 8. Треба разликовати основе: 1. *четвр-*, према којој је *четвртак*, 2. *четвер-*, према којој је *четверо* и др. или са метатезом од *-вер-* у *-ерв-* као *четврвгоубац* и др., 3. *четвор-* као у *четворогоубац* и ми. др. Мени се чини, да је прије могло настати *шетерица* и ост. према *четверица* него противно.

На стр. 10. требало је одредити да се пише *сб — соли*, али *бол* и ген. *бола* а не као именица жен. рода, па да може бити и *бб*.

Погрешно је, што се на стр. 11 казује, да се глас *о* губи у облицима *звати* и *гнати* према *зовем, гонити*; српско *звати, гнати* стоји према ст. слов. *звати, гнати* а не према *зове-, гони-*.

Кад се у § 10 казује, да је вокал *у* понекад у нас на мјесто *л*, које је било међу двјема сугласницима: *сгуп* пр. **сѣлзѣ**, *вук* пр. **влкъ** итд. онда је и код вокала *о* требало споменути поред осталог и примјере *ожица* пр. *лажица* (*ожица—л-жица лажица—лъжица*, *жлица—лжица* са метатезом) и *ожујак* пр. **лъжотскъ** (од *л-жујак*, у спези са **лъжь**—лаж, дакле лажац, варалица). Тако исто у средини ријечи: *ирионути од при-лъ-нати* поред **прильнати**, упореди **при-лъп-и-ти**: ово друго особито ради правописа, да се не пише *ирижонути, ирижњати*, јер се зиј ве укида између вокала и *о*, које је од *л*.

Погрешно је, што се на стр. 11 тумаче глаголи 3 врсте *бјежати, клечати* итд. од *бегуе-, клекуе-* итд. на онда од *ку — ж*, од *кј — ч*, а *е* да се мијења иза непчаног на *а*; такве промјене у оне нигдје нема па не може бити ни овдје; ст. слов. језик нас учи, да треба ѣ сматрати као један глас, пред којим се (као неидифтонгом по подријетлу) трљени мијењају на непчане, а иза овијех *ѣ* на *а*: **скгати, скжь-ти, скжати**, као што је у наставку *-ѣль*: **скрижаль** према **погыбѣль**, у наст. *-ѣть*: **снѣжати** према **кльнѣть**, у имперф. **можаше** од **могѣше**, у компар. **очкожай** од **очкогъ** према **добрѣй**. Промјена је та дакле много старија но што бисмо смјели говорити о ѣ= нашем *је*. Према томе је погрешно и оно на стр. 14 под 6 с. — Нетачно је и оно на стр. 12 што се учи, кад пред оваким *ж* дође још *з*, а пред *ч* још глас *с*, да се изједначују ти гласови па н. пр. у *шишчати, звижжати* да се *шч* и *жж* „замјењују блажим гласовима *шт* и *жд*“, и тако: *шишта-*

ти, звиждати. Стара је већ и позната ствар, да се *ишчетати* од *ишчоти* тумачи преко *ишчтати* (ч—тш) па се друго *т* губи, а *звиждати* од *звижати* пр. *звижджати* (ж—дж) па се друго *ж* губи. То је физиолошки процес, с којим се мора рачунати, и по томе не може бити говора о „замјењивању блажим гласовима“, јер то не значи ништа.

У § 12, гдје се говори о подјели конзонаната „по органу“, требало је барем *м* и *н* издвојити и ставити засебно као носне, па ма се у осталом и задржала старија подјела.

Глагол *коњети* као непрелазан мислим да не може имати partic. praet. pass. као што стоји на стр. 15. — Да је чистим југозападним говором: *дјевојка, видјети, тјерати* итд. т. ј. да зубни *д* и *т* нијесу срасли са *ј* у *ђ, ћ*, о томе нема сумње, али да се говори *коњђети* (мј. *коњети*), *његовати* (мј. *његовати*), то не вјерујем. Са том примједбом упор. исто за *лј*. кад је *ј* дио од *ѣ*: *љето* (мј. *лето*), *волјети* (мј. *волети*), стр. 20.

Зубни сугласи пред *н* доиста се губе: *откинути* пр. *откиднути, кренути* пр. *кретнути*; тако и пред *м*: *дам* пр. *дадм*, али *д* пред *т* и обрнуто кад стоји, најприје се једначе, па онда тек једно отпада: *одтрти, отрти*; *шест-десет, шеддесет, шедесет*. У примјерима као што је *од-цвасти* бива *оцвасти* путем *отцвасти*, или од *врат-ча* бива *врача* путем *вритша, орч* од *отца* путем *от-тса*; према томе у једном је случају и асимилација, у другом је нема, а сви ови примјери не смију се једнијем законом тумачити. — Ријечи *млађан* и *млађац* скројене су на према њима и примједба, да се зубни сугласи не губе, дакле ген. *млађна* и *млађца*. Место „на вољу јасноће“ требало је г. писац казати: „на вољу Брозова Pravopisa“; када би нам и требале ове ријечи, то бисмо их ласно по мјесту, по смислу разликовали, као што је и иначе ријечи по свем и свачем једнаких на их у тексту разликујемо. Још је незгодинја мисао зарад варваризама, као што су *надчестар, водповјечки, водпуковник, водчинити* — одступати од начела фонет. писања. Требало је најприје просудити, јесу ли нам ове ријечи пријеко потребне и не би ли се могле другима, бољима замијенити.

На стр. 17 (о успјелим сугласима, под 4) стоји: „Успјели се суглас *ф* пише мјесто *хв* у ријечима: *уфшне, уфати се* итд.“ Прије свега овдје није *ф* на мјесто *хв* него на мјесто *шв*, упор. старо-слов. **отмѣлнѣ, отмѣлати**. — а друго погрјешно је учити, да се *ф* пише мјесто *хв*; напротив не смије се писати онако како се гдјегдје чује, н. пр. *фвала* мј. *хвала, уфатити* мј. *ухватити*.

Глаголу *мицати* и слич. не смије се, мислим, сад. вријеме тумачити из *миц-је-м* него из *мик-је-м*, инфинит. основа је мик-ја- (—мица-), а није тачно ни кад се каже, да се н. пр. у *без-срамам* губи *з* пред *с*, или *з* пред *ш* у *из-шарати*, него би требало рећи: једначећи се губи се. (стр. 19).

Са свијем је погрјешно, што се на стр. 20 казује, да се у глагола *мрем, берем* изгубило *ј* у през. основи иза *р*; ту је и глаг. *орем*, и докле за овај морамо то рећи према ст. слов. **орьк, орѣшн**, дотле нам ст. слов. језик показује за она два през. основе: *мѣрє-, бєрє-*, гдје нема ни спомена о суф. *-је* за основу сад. времена; не знам и не разумијем, којим је путем дошао г. Строхал до својега увјерења. — Глаголи *окорети се* и *горјети* не могу имати partic. praet. pass. У примједби на истој страни вели се, да се иза *р* не губи непчаник *ј*, кад је дио од *је—ѣ* и кад није наглашено (шта?) јаким кратким акцентом, а томе се противе примјери: *рјечит, грјешан, грјешник, грјешница, рјеби*.

У §. 19, гдје се говори о једначењу звучних сугласа пред безвучним и обрнуто, међу „изузецима“ иза а) требало је доћи да се *д* осим пред *с* пише и пред *ш*: *одшалити, одшетати, одштамљати*.

У §. 21 речено је, мислим, све, што је потребно, о нагласу и количини. Не разумијем само, за што је г. писац за јаки, дуги акценат узео кукасти знак ^ према ономе у Вукову и академ. ријечнику облом ⌢, па тај исти кукасти и кад значи само дужину. (У Вукову и академ. ријечн. и за дужину обли знак). Г. писац би најбоље био урадио, да је за дуги акценат задржао обли знак, а дужину да је означавао кукастим знаком. — На стр. 24, 4 в. могло је са свијем изостати, јер не значи ништа; међу енклитикама требало је још споменути: *биx, би* итд. у кондиционалу. Што се код проклитика казује, да ријечи од четири или више слогова икак задржавају јаке акценте, то држим, да није истина, бар за ријечи од четири слога не ће бити истина, јер кад је у нас ријечи од пет слогова па на петом слогу акценат, онда се свакако говори и н. пр *на трешавицу*. У Дивковића барем стоји: „могу остати“, а овдје категорично: „остају“.

Други дио „Oblikoslovlje“ почиње „приступом“. Већи дио тога приступа ја бих са свијем одбацио, дијелом са стварних дијелом са граматичних погрјешака, у које рачуним и погрјешке у називима. Ту бих набројио врсте речи, па бих „prislovo“ назвао прилозима и казао називе за промјену имена и глагола; за „честице“ (ријечце) не бих рекао, да се „ne sklanjaju ni ne sprežu“, већ да се не мијењају; код глагола бих поред времена, начина и лица спо-

менуо мјесто „participi i adverbia“ глаголска имена (inf. partic.) и прилоге; напоменуо бих бројеве (једн. множ.), родове и падеже, а све оно, што се по примјеру туђих граматика говори о роду, особито према „дочетку“, одбацио бих са свијем. То је и непотребно у нас за онога, који учи матерњи језик, и неодређено. То су такова правила, да но њима не можеш познати ријечи, него тек по ријечима правило. У нас ништа лакше, што се тиче рода, него по основама: међу о-основама су имена мушког и средњег рода, ова друга свршавају се у ном. на *о, е*; што има и међу оним на *о, е*, та значе мушко лице: *Мирко, Благоје, брале*, или је *о* на завршетку од *л*; *шешо, сто* (стол — стоо — сто); а-основе су жен. рода, што има и ту мушк. рода, значе мушко лице; *војвода, слуга*; і-основе су у нас само жен. рода (упор. ријеч, која је још на пријелазу: *звијер-и* fem., *звијер-а* masc.); конзонант. основе су сред. рода. Све би ово могло доћи пред поједине врсте, а једино је оне правило с. β. да су ријечи, које се не мијењају („nesklonive“ како вели г. писац; боље у Дивковића: „nesklonjive“) средњег рода, међу које иду и имена слова.

Ријечи номинал. деклинације подијелио је г. Строхал према основама, и то је добро. 1. а-основе, 2. о-основе, 3. і-основе, 4. конзонантске (не знам што пише „konsonanske“) основе. У § 25 (а-основе) требало је прво казати, да су то ријечи жен. рода, јер таква је велика већина, онда тек да их је и мушк. рода, што значе мушко лице. — Многи примјери, и то сви акцентовани, добро ће доћи и због самијех ријечи, међу којима је и мање познатих, и због нагласка, на што би требало пазити, што год је више могуће. Али не свиди ми се, што г. писац много и сувише ријека са парадигматима, а све се своди на законе гласовне, који су напријед изнесени па се дијелом и овдје понављају. Тако долазе редом 1. именице, које не имаду непостојаног *а*, и то: а) којима је испред основног *а* један сугласник (осим *к, г, х* и *ч*) или *ст, зд, шт, жд*; парадигмата су: *војвода, жена, краста, звијезда*; в) које имају пред основним *а* сугласнике *к, г, х* или *ч*; парадигмата су: *слуга, владика, снаха, жица, баница*, све ово само зарад dat. loc. *слузи, владици, снаси*, и voc. *жицо* према *банице*. Држим, да ова многа парадигмата ни мало не олакшавају прегледа, него својом множином само застрашавају ученика од посла, јер ће многи помислити, да се у сваком парадигмату крију богзна какове разлике, те ће му то осјећање онемилити по себи познатан посао. — За овијем долази 2. именице, које имаду непостојано *а*, т. ј. које пред основним *а* имају два или више сугласника, а ти нијесу *ст, зд, шт, жд*, и то: а) којима се први сугласт не мијења према другом; парадигмата су: *слоква, сестра, цигла, земља*, в) којима се први сугласт мијења према другом, па су овдје и оне именице, које имају пред основним *а* само један сугласник, испред којега је *о*, које је настало од *л*; парадигмата су: *женидба, шишка, гозба, дивоба (од дјелба)*; све је ово ли ради познатог закона гласовног, да безучан сугласник пред звучним постаје звучан и обрнуто: *женидби* од *женитба, шишка* од *шибка*, и ради gen. plur., који су погрешно забиљежени: *женитаба, шибика, гостаба* (на ово је особиту пажњу свратио г. Живановић у својем приказу Nast. vjesnik II, 1, 86) и *дјелаба*, уз који и сам г. писац биљежи обичнији gen. plur. *дивби*, — као што ни примјери доље изнесени: *бидна*, дијалект., нема множ. па дакако ни gen. plur. *бјелапи*, *мдва* (нема gen. plur. *молаба*), *себби* (биће да нема ни gen. plur. *селаба*), *заова* (нема gen. plur. *залива*) не пристају уз правило, камо су смјештени.

Кад г. писац напријед каже, да има три склонидбе: именска, замјеничка и сложена (стр. 27), па кад је именску деклинацију подијелио према основама, онда је погрешно, што поједине врсте имен. склонидбе назива опет склонидбама. На стр. 28 стоји: I. Glavna sklonidba imenica. A-osnove; на стр. 32: II. Glavna sklonidba imenica. O-osnove итд. И овдје се ријека, разумије се још много више, према природи именица по законима гласовним, који су изнесени у науци о гласовима, Да побројимо само парадигмата:

1. а) Гаврило, храст, дрозд, ждрао, село.
   b) Лазо, језик, друг, стриц, благо, лице.
   c) Благоје, ујо, пришт, коњ, поље.
2. а) α) Гавро, сан, вјетар, орао, зло. весло.
   β) Мирко, близанак, косац, жрвањ, сунце, гробље.
   b) Блашко, парожак, голубак, клупко, срдашце.
   c) судак, хитац, отац, срце, кобиле.
   d) талац, пратилац, невољалац, сеоце, барноце.

То су све парадигмата за мушке и средње о-основе, и ја сам радознао, које се дијете не ће уплашити, кад види пред собом њекаква четрдесет и три парадигмата Да то тако ни близу није потребно, то сви знадемо, који смо иоле загледали и имали посла са граматиком својега матерњег језика. Непосредно је за тијем, што се на завршетку ове врсте у примједбама упућује на фонологију што се тиче закона гласовних. Фонологијске напомене држим да су требале и овдје доћи, па ма и по други пут, или да су тамо изнесени само опћи закони, а уз деклин-

нације оно, што се тиче деклинација, У почетку изучавања језика не смије се и не може се никако учити фонологија систематски па да се касније код облика примјењује; мора се узети противан метод: на готовим облицима треба учити законе гласовне. Учитељ ће из фонологије напоменути само што је најглавније, а појединости на својем мјесту код облика, па би био у грдној неприлици, кад би се књизи г. Строхала морао враћати за сваки случај у науку о гласовима и тамо прстом показивати дјетету, које пити умије наћи пити се умије наћи. Истина да жива ријеч највише вриједи и да је то најбоља књига, али колико су њих подобни да се њом користе? — Само најбољи дарови, а великој већини мора се у књизи означити мјесто као основ, на у те већине тек на том основу, који се са живом ријечју допуњава, при испитивању утврдити што потпуније разумијевање. Исто се тиче у главном и осталих врста.

Рад. Врховац

(Свршиће се)

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Дим. А. Живаљевић. **Андрија Качић Миошић** словинскі песник. Написао — —. Оштампано на „Летописи Матице Српске“ књ. 171—174. У Новоме Саду, штампарија српске књижаре браће М Поповића. 1893. Цена 2 динара. Стр. 130. — О Качићу се код нас доста писало, а тако исто имамо дела и из страних књижевности, који о њему говоре, те када се то све скупи, имамо поприличну литературу о њему. Није ни чудо да се о Качићу толико много писало, јер скоро сав његов рад тесно је скопчан са народном поезијом. Његов „Разговор Угодни“ који полази са народних песама, даје нам јасну слику о животу народне поезије у XVIII веку, може нам у многоме расветлити развијање народне поезије. С тога нам је дакле сваки рад о Качићу добро дошао, а особито овако систематичан као овај Живаљевићев. Расправу своју поделио је писац на седам одељака. У првом одељку прти живот Качићев те га прати од колевке док није до књиге дорастао, за тим на школама, на путовањима, све до г. 1760, до смрти му. Занимљиво је, да је Живаљевић усвојио 1702 г. као годину Качићева рођења, а не 1690, као што се до сре мислило. У другом одељку прелази писац на Качићева дела Качићево латинско дело: Elementa peripatetica тек је споменуо, а више се забавио око „Корабљице“, илустровши јој у кратко садржину. Но најзише се забавио око главнога дела Качићева, око „Разговора Угодногa“. Дело ово поделио је у два дела. Први део обухвата догађаје до пада Цариграда, а други од тога пада па до Качићева доба. За тим набраја песме, изнесени из садржину и објашњавајући по где које ствари. У трећем одељку расправља о односају Качићевих песама према историји. Том се приликом науставља на изворима, којима се Качић служио. Од ових је најважнији Орбини, и ако та Качић нигде не споминье, Живаљевић долази до закључка да Качићева историја „Срба, Хрвата и Бугара преди данас описано, колико и Орбини, то јест по готово ништа“. Већу историјску вредност даје одељку о Скендербегу, где се Качић по најзише служио Барлецијем. Напомиње даље, да други део „Разговора“ има више историске вредности, јер се овде Качић служио изворима првога реда. У четвртом одељку расправља о Качићу према народним песмама. Изнесавши особине народних песама, налази исте те особине и у Качића, те се труди да одгонене ту сличност. Писац држи да је Качић прикупљало народне песме, али нам их није онаке пружио, како их народ пева, него прерађујући их, да би биле историји пеше, удаљио се од народне поезије. Писац је лепо карактеризео Качићеве песме, а при том и врло лепо разложио у чему се оне разликују од народних песама. За тим је покушао да одреди, колико је Качић позајмио из народних песама, а шта је његово. Питање је то — као што и сам писац признаје — врло тешко решити без извор и другога издања „Разговора“, но ипак је његов покушај у неколико сретно за руком пошао. Проговоривши о томе прелази на спољашњи облик песама, говорећи о строфама и о слику, но слаби су му разлози, којима је рад да докаже, да што је Качић усвојио десетерац и не стих бугаштица. У петом одељку споменуо је писац слабо познатога Филипа Грабовца, који је доста на Качића утицао. За тим говори о утицају Качићеву на Вука и Прерадовића и најзише о његову утицају на нас српски и хрватски свет. У шестом одељку говори писац о издањима „Корабљице“ и „Разговора“, које дело дочека до сада двадесет и седам издања, три ћирилицом а остало латиницом. У седмом одељку напомену је шта је на Качића пренешено на стране језике и набраја литературу о Качићу. Делом нам је дао нам је Живаљевић јасну и светлу слику Качићева рада. У њему ћемо се сусрести са новим, са сам оригиналним мислима, око ће нам помоћи да много тамно место у историји развијања народне поезије прочитамо. Да је ово дело хвале вредно, навешћено речи г. академичара Јагића, који једном приликом рече, да је ово дело једно од најбољих, у колико је до сада о Качићу писано. Дело то препоручујемо најтоплије.

Беч **Р.**

Jan Kollár (1793—1893). Spomenica na stogodišnjicu njegova rodjenja. Izdalo brv. sveuč. liter. društvo „Zastava“. U Zagrebu, tisak dioničke tiskare, 1893, str. 112. — Свечане споменице у славу и помен славних људи које народа јесу обично излаз неизмерног одушевљења, којим су пуна срца благодарнога потомства, и садрже најодабранија ремек-ирања умнога рада слављеникова. Таковa је споменица ненаџ слављеном на најдивнијег цвећа, што је процвало на бујном земљишту, на којем је слављеник неуморно дело. У њу долазе обично и најглавнији, најзначајнији и најкарактеристичнији подаци из живота тога славног човека. На да ли је одгово-

рила тим захтевима она споменица хрватске свенаучишне омладине „Zastave“? Пре свега морамо похвалити у принципу оно специјално младићеско одушевљење, у којем је омладина задала ову споменицу и тиме одала достојну пошту великоме човеку, борцу за будућност словенску. Баш дух и мисли, којима је задахнута Коларова поезија, могу у приноме реду да омладину одушеве љубављу према своме роду. Коларови сонети су препуни и љубави лирске и патријотичних осећаја, којима се може затрејати срце сваког, који уме осећати. Иначе је ова споменица удешена према захтевима, које смо напред наложили. Напред је кратак Коларов живот са најкарактеристичнијим особинама његовим, које су биле главни мотори његову раду. Нарочито се истиче — као што је и умесно — његова љубав према потомкој му земљи Њиви (Wilhelmina Schmidt), коју је овековечио у своме најлепшем алигорисном спеву: Slávy Dcera. Напред је и лик песников. Тек по гдекоја ситница је могла овде изостати, јер но пристаје но потреби уз ово што овде треба. За тим долази одељак ове споменице: Slávy Dcera. Izabrani soneti s českoga prevco i bilješke napisao *Stjepko Spanić*. Преведено је са уводом, који је у дистасима, свега 80 сонета различатога садржаја, а најзвише љубавног и родољубивог. Сонети су без сумње лепи и појетични, но само у оваком преводу су мало неспретни, па ће их човек тешко читати с уживањем. Преводилац је пресео у оном размеру, у којем је и песник спевао. То је наравно добро учинио, али је то тешко превести тако, да се изрази сва она лепота, која се скрива у спеву. То је превођиоцу тек делимице пошло за руком. На крају је додао преводилац и „Bilješke“ за преведене сонете, у којима се тумачи но где која историска личност, догађај и сценорија. Белешке су узете из тумача самога песника, који поси натпис: Výklad čili přímětky k vyzvětlivki ku Slávy Dcěre. Избор сонета је учињен но трећем издању Коларових дела од г. 1832 из ових пет песама. Иначе је цела споменица задата у укусну облику с доста лепим језиком. Тако Хрвати! Захтевало би се и од нас у томе правцу живље акције, на би се обистинило оно Суздечићево: *Биће добро — мачало се само!*

Б. Пешта **А. И.**

В. Галуџијерс. **На земљи и под земљом.** Приче светског путника. Написао — —. Превео с руског *Ј. Бора-Матић*. *У Бајеви. — Штра по цену живота. — Три године међу Патагонцима.* Београд. Накладом књижаре Велимира Валожића. Стр. 45. Цена 60 пр. дин. — Као што на натпису видимо, у књизици овој има три приче. Ниједна од те три „приче“ не заслужује тај назив, јер ниједна од њих нема онога, што је потребно за причу. Пре бисмо их могли назвати сликама. Прва слика (*У Бајеви*) црта нам лов на корњачја јаја у Америци у француској посебини Кајени, који је свопчан са великим опасностима по ловце. Слика је прилична; нарочито се истиче живим описом оно место у овој слици, где писац слика гујаснке прашуме са њиховим дивљим и хрполовним становницима, јагуарима, бомбама, кајманима, тигровима, цумама и др. Друга слика (*Штра по цену живота*) рачуна много на ефекат. Читалац стрепи за Енглеве, брине се, како ће се они извући из критична им положаја — а кад оно — штрајке их спасава. Трећа слика (*Три године међу Патагонцима*) може послужити као грађа за етнографију Патагонца, јер нас упознаје са животом, пером, обичајима и карактером Патагонаца. — У опће уживање, сликама и песцу њиховну немамо много замерити, али имамо да замеримо преводиоцу. Када је преводилац већ наумио, да преведе што с руског, вар у целој руској литератури није напао ништа боље од ових „прича“! Треба дакле пазити и на избор. Језик у овом преводу могао би бити чистији, а нарочито стил не би смео бити тако натегнут. Има и нешколико слика, но оне су слободно могле изостати, јер илустрације саме стварн не помажу баш много а ни нарада им није прве врсте.

Б. Пешта **Ј.**

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— Писмо у стиховима, које доносимо у данашњем броју, послао нам је опште познати нам Љ. П. Невадовић са напоменом, које такође износимо у данашњем броју, и са још неколико, које ћемо саопштити у идућем броју. Старина Невадовић послао нам је то своје „стихозито писмо“, као што он вели, „на спомен“, али с извичном напоменом: „немојте га штампати“. Старије — и то још тако честите и мудре старије, као што је Љ. П. Н. — ваља слушати, али нам се за овај пут не може на ино а да не будемо мало и непослушни, јер ничега другога ради, а оно нек и ради тога, да обрадујемо Новосађане гласом, да је њихова града жељан и да ће им наскоро у госте доћи тако исто гост на да заједно с нама кликну: кад год нам дошао, добро нам дошао!

— Читамо по београдским листовима да је професор др Милан Шевић на средње школе написао „Увод у филозофију“.

— *У данашњем броју почињемо доносити у преводу одломке из најбољег дела једног француског приповедача, који је до сад слабо познат нашој читалачкој публици. Зарад бољег разумевања ових „Сцена“ рећи ћемо у кратко нешто о Хаврију Мирзе-у и овом његову делу.* Мирзе је један од оних песника напредна приповедачког талента, којима је нанија француска књижевност најбогатија од свију осталих и која, и ако нису књижевне звезде првога ранга, ипак својим појединим производима, који су по некад ремек песничке и приповедачке лепоте, стичу себи глас у целом образованом свету. Мирзе је доста плодан књижевник, ну понајвише је овим делом, које је у своје време учинило еноху у француској белетристици, стекао себи уметничи глас и у Француској и далеко напа њемних граница. У спојима Scènes de la vie de bohème (сцене из циганског живота) нашао је Мирзе француској публици нешто са свим ново, откриво јој читаи један свет, за који се тако рећи није ни знало, и унео у француску приповетку са свим ново, дотле непознате, типове.

— Под bohémiens — циганима — разумева Мирзе ниже кругове париских уметника, који почињу своју уметничку каријеру у прилог свим неприликама, које су последица оскудице, лакомислености и неуредности. То су људи, којима је живот вечита промена међу патњом и уживањем, крајњом оскудицом и несмиленим расипањем, сапршеним нередом и најсвеснијом предношком. Из њихових кругова поједини, који поред уметничког талента имају и енергије и умешности, долазе до богатства и славе, а несрећна већина, од које један део има талента за прапог уметника али нема потребне доле дрскости и енергије, која је потребна уметнику, ако хоће да дође до своје сврхе, а други део нема ни једног ни другог, једно сарпава у беди и сиротињи. С тога Мирзе нели у свом предгопору: цигански живот је предгопор роману, који сарпава академијом, болницом или јавном вртачницом. Мирзе је и сам живео скоро целог живота животом, који описује у овом делу, па то му је опо и најболе; опо чини по читаоца утисак непосредно доживљених ситуација. Опе његове сцене, од којих ће нам преводилац некопико одабрати и изнети пред српску публику, сачињавају свака за се, па опет и све скупа песничку целину. Осим свога дела споменућемо још

неколико његових бољих радова: Scènes de la vie de jeunesse, Pays latin, Buveurs d' eau и т. д. Најбоље своје радове написао је у шездесетим годинама овог столећа.

— Књига Љубомира Недића „Из новије српске лирике“ опширно је приказана у 11 броју „Књижевне Смотре“. Приказивачу се допада све, само му није право, што Недић за Змаја вели, да има најмање песама, које су само по спољашњем облику песме. Сви знају распредја Недићеве ерупције на Лазу Костића па му се баш види како ужина, док не дође на ону „nesgrapna spraćka“ Недићеву, у којој Недић хрватска језика неће у ред земаљских језика. Ту већ не може а да не „primjeti“ ово: Ако писац знатна, да је ово збиљам истина, што многи Srbi тврде, да су наиме Хрвати од Срба језик присвојили, то за онда і је смишене ријеči изворно српске а не хрватске. Такова несмисла і такове глупости не налазимо ми и најједноставнија хрватскога pjesnika (да ли је, боже, тај приказивач баш добро прочуо песме Августа Харамбашића) и најједном хрватском ријечнику; те се само чудимо, како је тако неосновано і увриједљиву тврдњу изрећи могао иначе високо образован српски родољуб. Па і о овом не докучујемо, како је такву pjesnik могао доћи код Срба do onolike slave і do onolikog popularitета, како то наслућујемо (види се, као тај брат Хрват зна српску књижевност) из оцјене gospodina Lj. N. To doista није на диku ukusu srpske čitalačke publike. Takova bi pjesnika hrvatska kritika odmah u zametku bila suzbila, takav je pjesnik код Hrvata nemoguć“. Том делији Хрвату можемо само довикнути: ни не прашај! а Љубомиру Недићу велико овом признању, да му не служи на дику, што је ово признање том најмоћ делији да се тако „раскрвати“.

— Дисертација Ђорђа С. Ђорђевића, који је пре недељу дана положио докторат славистике на бечком свеучилишту, говори о Матији Диноснићу и раду му.

— У семинару словенске филологије у Бечу држао је пре недељу дана Стаменје Станојевић предавање о резултату свог путовања по српским селима и крушкогорским манастирима, само је овога лета ишао да тражи и испитује старе српске књиге.

— Лепе цртице Хрвата Фрања Мажураница, које су под натписом „Lišće“ биле пре неколико година и преведене већ на више, широчито словенских језика, изашле су недавно у Берлину у немачком преводу Људвига Павла Бертхата, у издању Сигрида Кронбаха, а под натписом „Schattenbilder“. Као што Обког уверава, превод је лен и веран а издање веома укусно.

— Под општим натписом „Frauenliebe“ издао је Стеван Милов четир своје новеле, које се зову: Durch den Sohn erzogen, Die Braut, Die junge Mutter, Die Verstossene. Гледаћемо да читаоцима „Стражилова“ који од тих красних новела приказимо у српском преводу, па да српски свет види, како лепо и у прози пише тај велики немачки песник, чије радове у стиховима са најзоле стране познаје већ српска публика.

*** У 44 броју „Vienca“ завршена је расправа Т. Матића: О књижевном раду Матије А. Relkovića.

*** У 1 свесци II књига „Nast. Vjesnik“-а реферише J. Жмавошић о Hrvatskoj Slovnici, од Strohala.

*** У 6 свесци Časopisa Matice Moravske реферише Jos. Benhart о Коларову Алманаху. Реферат се изразила прло повољно. О истој књизи реферисао је Ant. Truhlář у најновијој свесци Časopisa Českého Musea. И Трухларж хвали дело.

*** У бр. 10488 Abendblatt-а „Neue Freie Presse“ има чланак: Die Fortschritte der Pferdezucht in den occupirten Provinzen.

*** У Паризу је изашло велико дело о Далмацији за време Наполеоново. Ово дело заслужује пажње, требало би да буде опширније приказано.

— У 45 броју Vienca има Књижевно писмо, у којем се оцењује Матијашев „Бановић фра Брне“. Оцењивач скупља свој суд у ово: „pripovijesti ne dostaje prave živosti, jer se pisac није држао правила pripoviedačke technike: karakterizacija lica udovoljava; jezik je lijep i jedar“.

— У Араду су у новорашној библиотеци нашли међу многим старим рукописима позоришно дело, на чијем је натпису ушло у очи име Лајоша Кошута. Дело је то Кошут превео с немачког и натпис му је: „Државник или Праведни министар. Драма у четир чина од Карла Хазенера. С немачког превео Лајош Кошут године 1826“.

+ У трећој и четвртој свесци друге књиге Byzantinische Zeitschrift приказују се између осталога две радње, које су штампане у 15 књизи Јагићева Архива, имено Мочулскога Zur mittelalterlichen Erzählunglitteratur bei den Südslaven и Рудолфа Абихта „Quellennachweise zum Codex Suprasliensis“. Сем тога ће говор и о Јагићевој књизи „Slavische Beiträge zu den biblischen Apokryphen. I. Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches“.

— Успомене покојнога Мак-Махона, које је довршио био пре неколико, као да не ће, по изричној његовој жељи, нашле набрзо после његове смрти, јер неће да су написане доста безобзирно. Има четир литографисана примерка у пет дебелих свезака. У прво су свеске описани пољачки походи, у другој кримски и талијански рат, у трећој француско-немачки рат год. 1870-71, у четвртој версаљска војска, у петој председништво републике.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

— Како се за три године навршује двеста година, од како је у Црној Гори на власт дошао митрополит Данило I, први владалац из светле лозе Петровића Његоша, то је влада Црне Горе расписала за ту прилику две награде, једну (1000 талира) за најбољу историју Црне Горе, од како њом управљају Петровићи, а друга (150 талира) за најбољи нацрт споменика, који ће се том приликом отварати Данилу I.

САДРЖАЈ: Песништво: Записи. Писмо уреднику „Стражилова“ и Одговор. Електра. Сцене из цигањског живота. — Књижевност: Моје симпатије. Књижевне оцене. Књижевни приказивања прикази. Књижевне белешке. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву таблу. Коста за Србију 6 фор. а. вр. на целу годину, 2 фр. 50 новч. за по године, 1 фр. 25 новч. на четврт године. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништу а претплата књижарници Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижарница В. Валожића у Београду.

Издаје књижарница Луке Јоцића. Срп. штампарија дра Св. Милетића